



Volume / Cilt: **12**

Issue / Sayı: **2**

October / Ekim **2025**

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-4287
e-ISSN: 2148-7189

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Publisher Contact / Yayıncı İletişim Bilgileri

Istanbul Gelisim University Press / İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

Sertifika No: / Certificate Number: 47416

Address / Adres: Cihangir Mah. Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sok. No: 1 34310 Avcılar / İstanbul / TÜRKİYE

Phone / Tel.: +90 212 4227000 **Ext. Dahili:** 7280, 7379

Fax / Belgeç: +90 212 4227401

E-mail / E-posta: igusbd@gelisim.edu.tr

Ağ Sayfası / Web Site: www.dergipark.org.tr/en/pub/igusbd **Twitter (X):** @IGUSBD

©All rights reserved. / ©Her hakkı saklıdır.

Printing and Binding / Baskı ve Cilt

Servet İşler

Sertifika No: 40352

Phone / Tel.: +90 212 5939467

E-mail / E-posta: islercory@hotmail.com



ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

Volume / Cilt: **12**

Issue / Sayı: **2**

October / Ekim **2025**

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2148-4287

e-ISSN: 2148-7189

About

The Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed journal and published biannually. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Istanbul Gelisim University.

The Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences is indexed in TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin, DOAJ (Directory of Open Access Journals), EBSCO Discovery Service, Proquest, DRJI (Directory of Research Journals Indexing), Index Copernicus, International Scientific Indexing, SOBIAD - Sosyal Bilimler Atıf Dizini, İdealonline, Academindex, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, OPEN AIRE and ULRICHSWEB Global Series Directory.

Owner: Prof. Dr. Bahri ŞAHİN on Behalf of Istanbul Gelisim University

Editor: Assoc. Prof. Dr. Serdar EGELİ

Please refer to the journal's webpage (www.dergipark.org.tr/en/pub/igusbd) for "Editorial Policy", "Instructions to Authors" and "Instructions to Reviewers".

Hakkımızda

İstanbul Gelişim Üniversitesi yayını olan Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; İstanbul Gelişim Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin, DOAJ (Directory of Open Access Journals), EBSCO Discovery Service, Proquest, DRJI (Directory of Research Journals Indexing), Index Copernicus, International Scientific Indexing, SOBIAD - Sosyal Bilimler Atıf Dizini, İdealonline, Academindex, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, OPEN AIRE, ULRICHSWEB Global Series Directory tarafından indekslenmektedir.

Sahibi: İstanbul Gelişim Üniversitesi adına Prof. Dr. Bahri ŞAHİN

Editör: Doç. Dr. Serdar EGELİ

Yayın Politikası, 'Yazarlara Talimatlar' ve 'Hakemlere Talimatlar' için lütfen derginin web sayfasını (www.dergipark.org.tr/tr/pub/igusbd) ziyaret edin.



Volume / Cilt: 12

Issue / Sayı: 2

October / Ekim 2025

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-4287
e-ISSN: 2148-7189

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Owner on Behalf of Istanbul Gelisim University / İstanbul Gelişim Üniversitesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Bahri ŞAHİN

Editorial Board / Yayın Kurulu

Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN

Prof. Dr. Kenan AYDIN

Prof. Dr. Tefvik ERDEM

Prof. Dr. Ayten ERDOĞAN

Prof. Dr. Şükran Güzin ILICAK AYDINALP

Prof. Dr. Kamil KAYA

Doç. Dr. Turhan ADA

Doç. Dr. Serdar EGELİ

Editor / Editör

Doç. Dr. Serdar EGELİ

Assistant Editors / Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Rab Nawaz LODHI

Doç. Dr. Onur ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Turgay KARALINÇ

Dr. Öğr. Üyesi Fikriye Gözde MOCAN

Dr. Öğr. Üyesi Elif Cemre ÖZAYDIN

Dr. Öğr. Üyesi Gizem UZUNER

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil YAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Esad YURTSEVER

Field Editors / Alan Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan AÇIKGÖZ (İktisadi ve İdari Bilimler)

Prof. Dr. Hafız T. A. KHAN (İstatistik / Statistics)

Doç. Dr. Mustafa Can KOÇ (Spor Bilimleri)

Doç. Dr. Mehmet Oğuzhan KILINÇEL (Psikiyatri)

Doç. Dr. Mustafa Murat KIZANLIKLI (Turizm, Gastronomi)

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan AÇIKGÖZ (İktisadi ve İdari Bilimler)

Dr. Öğr. Üyesi Murat BAŞAL (İktisadi ve İdari Bilimler)

Dr. Öğr. Üyesi Onur ÇELİK (İktisadi ve İdari Bilimler)

Dr. Öğr. Üyesi Mouhamed Bachir DIOP (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Dr. Öğr. Üyesi Gülşen FİLAZOĞLU ÇOKLUK (Psikoloji)

Dr. Öğr. Üyesi İpek GÜRKAN (Radyo, Televizyon ve Sinema)

Dr. Öğr. Üyesi Derya KAVGAOĞLU (Sosyal Hizmet)

Dr. Öğr. Üyesi Aslı KAYA (Sağlık Yönetimi)

Dr. Öğr. Üyesi Aysun KÖRLÜ TOPAN (İletişim Bilimleri)

Dr. Öğr. Üyesi Funda ÖZBUCAK (İletişim ve Tasarım)

Dr. Öğr. Üyesi Diler Ezgi TARHAN (Felsefe)

Dr. Öğr. Üyesi Selda TUNÇ SUBAŞI (İletişim Bilimleri, Sosyoloji)



ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

Volume / Cilt: **12**

Issue / Sayı: **2**

October / Ekim **2025**

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2148-4287

e-ISSN: 2148-7189

Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun UÇUK (Turizm, Gastronomi)
Dr. Öğr. Üyesi Yonca Güneş YÜCEL ATALAY (Sosyoloji, Sosyal Hizmet)
Dr. Öğr. Üyesi Gonca YILMAZ (İktisadi ve İdari Bilimler)
Arş. Gör. Dr. Nuran AKDAĞ (İktisadi ve İdari Bilimler)
Arş. Gör. Dr. Meryem SARIKÖSE (Sosyoloji)
Arş. Gör. Dr. Aydan ÜNLÜKAYA ÇEVİRİCİ (İletişim Bilimleri)
Arş. Gör. Dr. Emre YÜKSEL (Yeni Medya)
Arş. Gör. Bilge İPEK (Radyo, Televizyon ve Sinema)

Language Editors / Dil Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Mouhamed Bachir DIOP (Fransızca)
Dr. Öğr. Üyesi Sevdâ POLAT (Rusça)
Dr. Öğr. Üyesi Zahra TALEBİ GHAREMANLOUY OLYA (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Diler Ezgi TARHAN (Almanca)
Arş. Gör. Dilek KIZILIRMAK (Türkçe)
Arş. Gör. Gökhan ÖZBİLGE (Türkçe)
Arş. Gör. Simay YILMAZ (İngilizce)

Publication Board / Yazı İşleri Kurulu

Arş. Gör. Dr. Nuran AKDAĞ - Uzm. Ahmet Şenol ARMAĞAN – Arş. Gör. Cem KESKİN
Arş. Gör. Dilek KIZILIRMAK - Arş. Gör. Gökhan ÖZBİLGE - Arş. Gör. Ahmet Mecid VERGÜL –
Kütüphaneci Melike ŞAFAK - Küt. ve Dok. İşleri Memuru Şükran DÖNMEZ

Advisory Board / Danışma Kurulu

Prof. Dr. Gulay AKGUN YILMAZ - Marmara Uni. / TÜRKİYE
Ahmet AKSOY - Ankara Hacı Bayram Veli Uni. / TÜRKİYE
Mehmet ALTINOZ - Bolu Abant İzzet Baysal Uni. / TÜRKİYE
Nuray ALTUG - Marmara Uni. / TÜRKİYE
Umut AVCI - Mugla Uni. / TÜRKİYE
Muhammed Ali AZERCHAB - Tehran Uni. / IRAN
Nedim BAHCEKAPILI - Islamic Uni. of Europe / NETHERLANDS
Aydın BASBUG - Istanbul Sabahattin Zaim Uni. / TÜRKİYE
Thomas BRYER - University of Central Florida / USA
Mesut Hakkı CASIN - Istinye Uni. / TÜRKİYE
Hamza CESTEPE - Zonguldak Bülent Ecevit Uni. / TÜRKİYE
Ertan EGRİBEL - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Seyfettin ERDOĞAN - Istanbul Medeniyet Uni. / TÜRKİYE
Neşe Hatice ERİM - Istanbul Medeniyet Uni. / TÜRKİYE
Fawaz GERGES - London School of Economics / UK
Sabahattin GULLULU - İstanbul Maltepe Uni. / TÜRKİYE
Syed HASANAT - Jilin University / CHINA
Esra HATİPOĞLU - Nisantasi Uni. / TÜRKİYE
Ragıp Kutay KARACA - Istanbul Aydın Uni. / TÜRKİYE



Volume / Cilt: 12

Issue / Sayı: 2

October / Ekim 2025

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-4287
e-ISSN: 2148-7189

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

- Prof. Dr.** Kurtuluş KARAMUSTAFA - Erciyes Uni. / TÜRKİYE
Neşe KARS TAYANC - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Ronald C. KEITH - Griffith Uni. / AUSTRALIA
Ulvi KESER - Girne American Uni. / T.R.N.C.
Ismail KIZILIRMAK - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Derman KUCUKALTAN - Istanbul Arel Uni. / TÜRKİYE
Wang LI - Jilin Uni. / CHINA
Nurcan METIN - Trakya Uni. / TÜRKİYE
Robert C. MYRTLE - Uni. of Southern California-USA
Masanori NAITO - Doshisha Uni. / JAPAN
Fevzi Rifat ORTAÇ - KTO Karatay Uni. / TÜRKİYE
Tlemcani Ben OUCEF - University of Algiers / ALGERIA
Yüksel OZTURK - Gazi Uni. / TÜRKİYE
Torsten J. SELCK - Oldenburg Uni. / GERMANY
Udo STEINBACH - HUMBOLDT-VIADRINA G.P. / GERMANY
Hayri ULGEN - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Kurban UNLUONEN - Gazi Uni. / TÜRKİYE
Sadi UZUNOGLU - Trakya Uni. / TÜRKİYE
Hasan VERGİL - Istanbul Uni. / TÜRKİYE
Brantly WOMACK - Virginia Uni. / USA
Binnur YESILYAPRAK - Ankara Uni. / TÜRKİYE
Ahmet YILMAZ - Marmara Uni. / TÜRKİYE

Assoc. Mehmet ALTINOZ - Hacettepe Uni. / TÜRKİYE

Prof. Dr./

Doç. Dr.

- PhD / Dr.** Mahabat BAIMYRZAEVA - Middlebury Inst. of Int. St. / USA
Giovanni ERCOLANI - Muncia Uni. / SPAIN
Kyu-Nahm JUN - Wayne State Uni. / USA
Ash Narain ROY - Social Science Institute of New Delhi. / INDIA



ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

Volume / Cilt: **12**

Issue / Sayı: **2**

October / Ekim **2025**

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2148-4287

e-ISSN: 2148-7189

Reviewers for This Issue / Bu Sayının Hakemleri

(Prof. Dr.)

Özden ARISOY - Bolu Abant İzzet Baysal Üniv. / TR
Umut AVCI - Muğla Sıtkı Koçman Üniv. / TR
Gonca BAYRAKTAR DURGUN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Özgür ÇENGEL - İstanbul Arel Üniv. / TR
Aliye ÇILAN AKIN - Bolu Abant İzzet Baysal Üniv. / TR
Aslı Enez DARÇIN - İstanbul Topkapı Üniv. / TR
Ertan EFEGİL - Sakarya Üniv. / TR
Emet GÜREL – Ege Üniv. / TR
Meltem GÜRÜNLÜ - İstanbul Arel Üniv. / TR
Suat KOLUKIRIK - Akdeniz Üniv. / TR

(Assoc. Prof. Dr. / Doç. Dr.)

Deniz AKBULUT - İstanbul Aydın Üniv. / TR
İzgi ALNIAK - Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hast. / TR
Özlem AVCI AKSOY – Uşak Üniv. / TR
Sarp BAĞCAN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Uğur BALOĞLU – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Asuman Banu BARIŞ - Bolu Abant İzzet Baysal Üniv. / TR
Göksel BASMACI - İstanbul Arel Üniv. / TR
Elif BAŞ - Manisa Celal Bayar Üniv. / TR
Alper BİLGİLİ - Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. / TR
Haydar ÇORUH - Hatay Mustafa Kemal Üniv. / TR
Abdurrahman DİNÇ - Necmettin Erbakan Üniv. / TR
Bahar ERDAL - OSTİM Teknik Üniv. / TR
Mina FURAT - Manisa Celal Bayar Üniv. / TR
Anıl GACAR - Manisa Celal Bayar Üniv. / TR
Senem GÜRKAN - Ondokuz Mayıs Üniv. / TR
Emre HASTAOĞLU - Sivas Cumhuriyet Üniv. / TR

Demet LÜKÜSLÜ - Yeditepe Üniv. / TR
Hüseyin ÖNDER - Kütahya Dumlupınar Üniv. / TR
Yunus Emre ÖZER - Dokuz Eylül Üniv. / TR
Nilüfer PEMBEÇİOĞLU - İstanbul Üniv. / TR
Nigar PÖSTEKİ - Kocaeli Üniv. / TR
Mehmet SARIŞIK - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniv. / TR
Aybike SERTTAŞ - İstanbul Aydın Üniv. / TR
Aslı YAPAR GÖNENÇ - İstanbul Üniv. / TR
Arzu YÜKSELEN - İstanbul Medipol Üniv. / TR
Myrzantay ZHAKYP - Manash Kozybayev Kuzey Kazakistan Üniv. / KZ

Merve KAPTAN - Muğla Sıtkı Koçman Üniv. / TR
Pınar KARABABA DEMİRCAN - İstanbul Topkapı Üniv. / TR
Esmeray KARATAŞ - Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. / TR
Özgür KIZILDEMİR - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniv. / TR
Nur Emine KOÇ - İstanbul Aydın Üniv. / TR
Muzaffer Çağlar KURTDAS - Adıyaman Üniv. / TR
Feyza Nur ÖZKAN - İstanbul Üniv. / TR
Arzu ÖZMERDİVANLI - Karamanoğlu Mehmetbey Üniv. / TR
Yağmur ÖZYER AKSOY - İstanbul Arel Üniv. / TR
Fahri ÖZSUNGUR – Mersin Üniv. / TR
Mehmet SUIÇMEZ - Bilecik Şeyh Edebali Üniv. / TR
Özkan SÜZER - Karabük Üniv. / TR
Nevruz Berna TATLISU – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Duygu TOPLU YAŞLIOĞLU - İstanbul Üniv. / TR
Çağla TUĞBERK ARIKER – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Yelda ÜLKER – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Sultan YAVUZ EROĞLU - Muş Alparslan Üniv. / TR
Ferhat ZENGİN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR



Volume / Cilt: 12

Issue / Sayı: 2

October / Ekim 2025

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-4287
e-ISSN: 2148-7189

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Reviewers for This Issue / Bu Sayının Hakemleri

(Asst. Prof. Dr. / Dr. Öğr. Üyesi)

Süleyman AKKAŞOĞLU – Doğuş Üniv. / TR
Gökay Burak AKKUŞ – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Seda AKTAŞ – İstanbul Esenyurt Üniv. / TR
Cem ANGİN – Ordu Üniv. / TR
Atilla AYDIN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Ayşe AYDIN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Hande AYHAN GÖKCEK – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Görsev BAFRALI – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Elif Hatice BAHÇECİOĞLU – Bağımsız Araştırmacı / TR
Merve BAKAN – İnönü Üniv. / TR
Nazar BAL – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Mehtap BULUT DENİZ – İnönü Üniv. / TR
Güler CANBULAT – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Mortaza CHAYCHI SEMSARI – İstanbul Nişantaşı Üniv. / TR
Onur ÇELEN – Bursa Uludağ Üniv. / TR
Gönül ÇİÇİ – Adıyaman Üniv. / TR
Bahri Mert DEMİR – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Hayriye Asena DEMİRER – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Fırat DEMİRKOL – İstanbul Nişantaşı Üniv. / TR
Emre DOĞAN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Ünal EFE – Ankara Sosyal Bilimler Üniv. / TR
Sercan EKLEMEZLER – Bursa Teknik Üniv. / TR
İlkay ERARSLAN – İstanbul Beykent Üniv. / TR
Aslı ERCAN ÖNBİÇAK – Bağımsız Araştırmacı / TR
Mehmet EREN – Bağımsız Araştırmacı / TR
Ece ERBUĞ – Bağımsız Araştırmacı / TR
Sinem EYİCE BAŞEV – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Süreyya İMRE BİYİKLİ – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Serkan GÖNEN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR

Şeyda GÜDEK-GÖLÇEK – Niğde Ömer Halisdemir Üniv. / TR
Şükran KAHVECİ – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
İlknur KALAY – Yeditepe Üniv. / TR
Duygu KALKAY – Bandırma Onyedil Eylül Üniv. / TR
Sedat KARAL – Bağımsız Araştırmacı / TR
Hatice KARAMAN – Yeditepe Üniv. / TR
Melda KEÇECİ – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Aysun KÖRLÜ TOPAN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Meryem KÜÇÜK – Sakarya Üniv. / TR
Arzu MALTAŞ EROL – Karamanoğlu Mehmetbey Üniv. / TR
Raheb MOHAMMADI GHANBARLOU – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Elif Cemre ÖZAYDIN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Demet ÖZCAN BİÇİCİ – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Hüseyin PARMAKSIZ – Bilecik Şeyh Edebali Üniv. / TR
Evren SAPMAZ VERAL – Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı / TR
Talat SARIKAVAK – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Ahmet SİNAV – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Iryna SKAVRONSKA – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Ersin SÜNBÜL – Ufuk Üniv. / TR
Elif ŞAHİN – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Cemile ŞEKER – Akdeniz Karpaz Üniv. / KKTC
Bülent TANSEL – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Görkem TEYİN – Doğuş Üniv. / TR
Selda TUNÇ SUBAŞI – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Mert Baran TUNÇEL – Şırnak Üniv. / TR
Onur TÜRKER – İstanbul Gelişim Üniv. / TR
Feride UYSAL – Kartal Lütfi Kırdar Şehir Hast. / TR
Emre YÜKSEL – İstanbul Gelişim Üniv. / TR



Contents / İçindekiler

ORIGINAL RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

- 439-452 Tuğba YILMAZ, Mustafa SEVÜKTEKİN
10 Yıllık ABD Tahvil Getirisi, Dolar Endeksi ve Altın Vadeli İşlemleri Arasındaki Dinamik İlişkilerin Markov Rejim Değişim Modeli ile Analizi
Analysis of they Dynamic Relationships Between the 10-Year US Treasury Yield, Dollar Index, and Gold Futures Using the Markov Regime Switching Model
- 453-471 Veli DURMUŞ
Türkiye’de Finansal Katılımın Sağlık Harcamaları İçin Borçlanma, Endişeler ve Zorluk Algısına Etkisi
The Impact of Financial Inclusion on Borrowing, Concerns and Perceived Hardship for Health Expenditures In Türkiye
- 472-486 Peter Iorper UGONDO, Victor Stephen GANA
Framing the ‘Deep Scars’ of Health Emergencies: Assessment of National Newspapers Coverage of COVID-19 Pandemic in Nigeria
Sağlık Acil Durumlarının ‘Büyük Travma’larını Şekillendirmek: Nijerya’daki Ulusal Gazetelerin COVID-19 Pandemisi Haber Kapsamının Değerlendirilmesi
- 487-504 Ahmet EKER
Yerinden Edilme ve Fenomenoloji İlişkisinin Güncel Bağlamı: Kavramsal ve Teorik Bir Analiz
Phenomenological Perspective and Displacement: A Theoretical Analysis of Conceptualizing Refugeeeness
- 505-519 İbrahim KİÇİR
Siyasal Reklamların Algılanan İçeriğinin Akış Deneyimine Etkisi
The Effect of the Perceived Content of Political Ads on the Flow Experience
- 520-535 Kahraman SÜVARİ, Ayşe EFE
Rusya’nın Ukrayna’ya Yönelik Saldırganlığını Anlamak: İbn-i Haldun’un Düşünce Anlayışı Üzerinden Bir İnceleme
Understanding Russia’s Aggression Against Ukraine: A Study Through Ibn Khaldun’s Understanding of Thought
- 536-550 Suna KÖSE
Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Tatmini İlişkisinde Mutluluğun Rolü: Bir Alan Araştırması
The Role of Happiness in the Relationship between Psychological Resilience and Life Satisfaction: A Field Study
- 551-570 Süeda Nur TUTAN, Musa GÜREL, Hakan KARAMAN, Ömer Miraç YAMAN
Yurtdışı Merkezli Kamu Yayıncılarının Youtube’da Gençlere Yönelik Hazırladıkları Türkçe İçeriklerin Analizi
Analysis of Turkish-Language Content Prepared by International Public Broadcasters on YouTube for Youth



Volume / Cilt: 12

Issue / Sayı: 2

October / Ekim 2025

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-4287
e-ISSN: 2148-7189

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

- 571-588 Seydi Ahmet SATICI, Yavuz ERİŞEN, Metin DENİZ, Mehmet Engin DENİZ, Abdullah Ensar UZUN
Okul Mutluluğu ve Mesleki Doyum: Pozitif Öğretmen ve Mesleki Tükenmişliğinin Aracı Rolü
School Happiness and Professional Satisfaction: The Mediating Role of Positive Teachers and Professional Burnout
- 589-603 Mehmet AYRANCI, Ahmet Fatih AYDEMİR
Sürdürülebilir ve Çevre Dostu Uygulamaların Tüketici Sadakatine Etkisi
The Impact of Sustainable and Environmentally Friendly Practices on Consumer Loyalty
- 604-628 Cemile ŞEKER, Edip ÖRÜCÜ
Örgütlerde Değişime Direnç, Performans İlişkisinde Dönüşümcü Liderliğin Rolü
The Role of Transformational Leadership in the Relationship Between Resistance to Change and Organizational Performance
- 629-645 Halenur KÜTÜK, Esin SEZGİN
7-11 Yaş Arası Çocuğu Olan Ebeveynlerin Çocuklarındaki İnternet Bağımlılığının Aile Uyumuna Etkisi
The Effect of Internet Addiction in Family Harmony on Children of Parents with Children Between 7-11 Years of Age
- 646-662 Meryem MEMİŞ DOĞAN, Başak DÜZEL
Fear-Anxiety in the Age of Disasters: Comparative Analysis of COVID-19 and Earthquake
Afetler Çağında Korku-Kaygı: COVID-19 ve Deprem Karşılaştırmalı Analizi
- 663-680 Kader DEMİRÖZ ALTINTAŞ, Sevdâ DEMİRÖZ YILDIRIM, Zehra ASLAN, Sevil ÇINAR ÖZBAY, Kemal TORPUŞ
Disaster Experiences of Elderly Individuals: The Case of Türkiye/Kahramanmaraş Earthquake
Yaşlı Bireylerin Afet Deneyimleri: Türkiye/Kahramanmaraş Depremi Örneği
- 681-697 Medine DOĞAN, Serdar EREN
Yerel Ürün Şef İlişkisi Üzerine Bir Araştırma
A Study on Local Product Chief Relationship
- 698-723 Hakan TAN, Mümin YAVUZCAN
Psikanaliz Kuram ve Yöntemini Dior'un J'adore Parfüm Reklamı Anlatısı Üzerinden İncelemek
Examining Psychoanalysis Theory and Method through Dior's J'adore Perfume Advertisement Narrative
- 724-738 Berçin ATEŞ, Sultan TARLACI
Enneagram Kişilik Özelliği Aracılığı ile Alkol ve Sigara Kullanım Alışkanlığının Duygu Yönetimi
Çerçevesinde Değerlendirilmesi
Evaluation of Alcohol and Cigarette Use Habits within the Framework of Emotion Management through Enneagram Personality Traits
- 739-759 Dilek AKGÜN, Özlem DERİN SAĞLAM
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın Güvenlik Görevlilerinin Mesleki Deneyimleri
Occupational Experiences of Female Security Officers in the Context of Gender Inequality
- 760-781 Özlem YORULMAZ, Müjen İLNEM
Esnafların İletişim Becerileri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Analysis of the Relationship between the Tradesman's Communication Abilities and Problem Solving Skills



ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

Volume / Cilt: **12**

Issue / Sayı: **2**

October / Ekim **2025**

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2148-4287

e-ISSN: 2148-7189

782-795 Betül ÖNAY-DOĞAN

Video Pazarlama Aracı Olarak YouTube Kanalları: Markaların Video Kanalları Üzerine Bir İnceleme

YouTube Channels as a Video Marketing Tool: A Review of Brands' Video Channels

796-814 Tuğba CANBULUT

The Discursive Construction of National Sovereignty and Children's Day: An Analysis of Cumhuriyet Newspaper's April 23rd Covers

Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Söylemsel İnşası: Cumhuriyet Gazetesi'nin 23 Nisan Kapaklarının Analizi

815-831 Hatice ÖKSÜZ, Yakup TOKTAY

Kuzey Kore Fotoğraflarında Gerçekliğin Sunumu: Ed Jones ve Xiaolu Chu Tarafından Çekilen Fotoğrafların Göstergebilimsel Analizi

The Presentation of Reality in North Korea Photographs: Semiotic Analysis of Photographs Taken by Ed Jones and Xiaolu Chu

832-846 Betül GÜMÜŞ, İbrahim Cemil ULUKAN

Türkiye'de Yayınlanan Kurumsallaşma Başlıklı Akademik Çalışmaların Bibliyometrik İncelemesi

Bibliometric Review of Academic Studies Titled Institutionalization Published In Turkey

REVIEWS / DERLEMELER

847-861 Çisem YAŞAR, Tuğba SARAY ÇETİNKAYA, Ediz ERTİM

Web Uygulamaları Güvenliği Alanında Güvenlik Açığı Çalışmalarından OWASP Top 10 İncelemesi

OWASP Top 10 Review of Vulnerability Studies in Web Application Security

862-872 Şenol DEMİRCİ

Sağlık Hizmetlerinde Formül Tabanlı Kaynak Tahsis

Formula-Based Resource Allocation in Health Care Services

KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS

873-875 Seda SAĞLAM YÜREK TAŞDEMİR

Kitap İncelemesi-1: Dijital Finans Devrimine Yeniden Bakış: Financial Technologies and DeFi Adlı Kitaba Eleştirel Bir Yaklaşım

876-880 Celalettin KARAKAŞ

Kitap İncelemesi-2: Avrupa'da Devrimler 1492-1992

881-888 Kenan DENİZ

Kitap İncelemesi-3: Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

10 Yıllık ABD Tahvil Getirisi, Dolar Endeksi ve Altın Vadeli İşlemleri Arasındaki Dinamik İlişkilerin Markov Regim Değişim Modeli ile Analizi

Analysis of they Dynamic Relationships Between the 10-Year US Treasury Yield, Dollar Index, and Gold Futures Using the Markov Regime Switching Model

¹Tuğba YILMAZ 

²Mustafa SEVÜKTEKİN 

Öz

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, 2014-2024 yılları arasındaki ABD Tahvil Getirisi (US10Y), Dolar Endeksi (DXY) ve Altın Vadeli İşlemler (GCC1) arasındaki dinamik ilişkileri zaman serisi analiz tekniklerinden biri olan Markov Regim Değişim Modelleri (MRDM) yardımıyla incelemektir. Üç temel finansal göstergenin ekonomik rejimlere bağlı olarak zaman içerisinde gösterdikleri değişimleri ve değişkenler arasında farklı makroekonomik koşullar altında oluşan yapısal etkileşim biçimlerini anlamaya odaklanmaktadır.

Yöntem: Çalışmada, 02.01.2014–03.06.2024 tarih aralığındaki iş günü bazlı günlük veriler kullanılmıştır. Serilerin durağanlığı ADF ve PP testleri ile test edilmiş, serilere uygun fark alma işlemi uygulanmıştır. Granger nedensellik ve Johansen eşbütünlük analizi yapıldıktan sonra, üç rejimli Markov Regim Değişim Modeli tahmin edilmiştir.

Bulgular: Analiz sonuçlarına göre, ilk rejimde, altın fiyatlarının tahvil getirilerine negatif etkisi gözlemlenirken, Dolar Endeksi'nin anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. İkinci rejimde ise ne Dolar Endeksi ne de altın fiyatlarının tahvil getirilerine etkisi görülmemiştir. Üçüncü rejimde ise Dolar Endeksi ve tahvil getirileri pozitif, altın fiyatları ile negatif ilişkilidir. Geçiş matrisine göre, piyasanın birinci ve üçüncü rejimlerde kalma olasılığı daha yüksektir.

Sonuç: Çalışma bulguları, finansal piyasa göstergelerinin zaman içinde sabit kalmadığını ve ekonomik rejimlere duyarlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. MRDM ile belirlenen rejim yapıları, yatırımcıların ve politika yapımcıların yalnızca mevcut piyasa koşullarını değil, olası rejim geçişlerini de dikkate almaları

¹Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Rektörlük, Kalite Koordinatörlüğü, Aksaray, Türkiye.
✉ tugba.yilmaz@aksaray.edu.tr

²Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Bursa, Türkiye.
✉ sevuktekin@uludag.edu.tr

Geliş/Received: 06.08.2024
Kabul/Accepted: 17.09.2024

Tuğba YILMAZ, Mustafa SEVÜKTEKİN, "Analysis of they Dynamic Relationships Between the 10-Year US Treasury Yield, Dollar Index, and Gold Futures Using the Markov Regime Switching Model", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 439-452.

gerektiğine işaret etmektedir. Altın, tahvil getirisi ve dolar endeksi gibi değişkenlerin rejimlere göre farklı yön ve şiddette etkiler göstermesi, portföy yönetimi ve ekonomik politika tasarımlarında stratejik yaklaşımın önemini vurgulamaktadır. Çalışma, finansal değişkenler arasındaki ilişkilerin yalnızca nedensellik temelinde değil, rejimsel bütünlük içinde değerlendirilmesi gerektiğine dair metodolojik bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Markov Rejim Değişim Modelleri, ABD Tahvil Getirisi, Dolar Endeksi, Altın Vadeli İşlem Piyasası, Rejim Geçiş

Abstract

Aim: The main objective of this study is to examine the dynamic relationships between the U.S. 10-Year Treasury Yield (US10Y), the U.S. Dollar Index (DXY), and Gold Futures (GCc1) during the period between 2014 and 2024 by employing Markov Regime Switching Models (MRSRM), one of the advanced time series analysis techniques. The study focuses on understanding how these three major financial indicators change over time depending on economic regimes and how their structural interactions evolve under different macroeconomic conditions.

Method: The study utilizes daily data based on business days between 02.01.2014 and 03.06.2024. The stationarity of the series is tested using the Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests. Appropriate differencing techniques were applied where necessary. After performing Granger causality and Johansen cointegration tests, a three-regime Markov Regime Switching Model was estimated.

Results: According to the analysis, in the first regime, gold prices have a negative impact on treasury yields, while the Dollar Index has no significant effect. In the second regime, neither gold prices nor the Dollar Index significantly affect treasury yields. In the third regime, the Dollar Index and treasury yields are positively correlated, while gold prices are negatively associated. The transition matrix indicates that the market tends to remain longer in the first and third regimes.

Conclusion: The findings reveal that financial market indicators do not remain constant over time and are sensitive to economic regimes. The regime structures identified through MRSRM suggest that both investors and policymakers should consider potential regime shifts, not just current market conditions. The study offers a methodological framework emphasizing the need to assess financial interactions within a regime-based context, beyond simple causality.

Keywords

Markov Regime Switching Models, US Bond Yields, Dollar Index, Gold Futures Market, Regime Transition

Giriş

Tahvil, finans piyasalarının içerisinde alım satım aracılığıyla kaynak yaratma araçları içinde en çok tercih edilmekte olan sabit getirili menkul kıymetlerden bir tanesidir. Tahvil ile ilgili olarak hem TTK (Türk Ticaret Kanunu) hem de SPK (Sermaye Piyasası Kurulu) aracılığıyla oluşturulmuş tanımlamalar bulunmaktadır. Tahvil, SPK tarafından yapılan tanımlamaya göre, devlet ya da özel sektördeki şirketlerin borçlanma yoluyla orta ve uzun vadeli fon kaynağı sağlayabilmek adına çıkartmış oldukları borç senetlerine verilen isimdir (<https://spk.gov.tr/>). Bu borç senetleri, başta ABD olmak üzere dünyada kamu sektörünün en çok tercih ettiği borçlanma türlerinden bir tanesidir. ABD’de bulunan tahvil piyasası dünyadaki en büyük tahvil piyasasıdır. Bu nedenle yatırımcılar açısından güvenli bir liman olarak düşünülmektedir.

10 yıllık ABD Tahvil Getirileri (US10Y), ulusal ABD ekonomisi ve para politikasının oldukça önemli bir aracı olduğundan dolayı gelişmekte olan ülkeler tarafından takip edilmektedir. Tahvil faizinde bulunan göstergelerdeki artış ve azalış yönünde bulunan hareketler, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin faiz

oranlarını, likidite miktarını ve para politikasını içeren kararları ve ülkelerdeki portföy yatırımlarını önemli bir şekilde etkilemektedir (Önem ve Yorgancı, 2023).

ABD Dolar Endeksi, ülke para birimi olan Doların diğer ülkelerin para birimleri karşısındaki değerinin ölçülmesi amacıyla 1973 yılı itibarıyla hesaplanmaktadır. Endeks, ABD Dolarının altı majör para biriminin karşısındaki değerinin bir ifadesidir. Bu altı para birimi; İngiliz Sterlini, Euro, Japon Yeni, Kanada Doları, İsveç Kronu ve İsviçre Frangı'dır. Endeksin hesaplanabilmesi için belirtilen para birimlerinin ağırlıklandırma faktörleri belirlenmektedir. Devamında, her para birimi döviz kuruyla çarpılarak bir değer elde edilir. Elde edilen bu değer ile ağırlıklandırma faktörü çapılarak toplanır ve böylelikle endeks değeri elde edilmiş olur. Bu işlemlerin sonucunda endeks eğer 100'ü geçen bir değer alırsa ABD Dolarının gücü ortaya çıkar (Köse ve Yılmaz, 2022). Fakat bu konu ile ilgili kesin bir değerlendirme yapabilmek için diğer faktörlerinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. FED (Amerikan Merkez Bankası) tarafından hesaplanan bu endeks piyasada DXY olarak kodlanmaktadır (Kıracı, 2020). Endeksin en temel önemi, ABD Dolarının performansını göstermesidir. Dolayısıyla endeks, uluslararası ticaret, ekonomik aktiviteler ve yatırım açısından önemli bir göstergedir. Bunun yanı sıra piyasa eğilimlerinin takip edilebilmesine imkân sunmakta ve yabancı yatırımları da etkilemektedir. Borçlanma maliyetleri de bu endeks ile ilgilidir (Kanak, 2023).

DXY Endeksi, küresel piyasalardaki pek çok finansal kararı etkileyebileceği gibi, döviz rezervlerinin yönetimini de etkilemektedir. Bu bağlamda, endeksin bireysel ve bütünsel derecede öneme sahip olduğu söylenebilmektedir. Endeksin düşmesi, ABD ithalatını pahalılaştırırken ihracatı ise cazip bir hale getirmektedir. Ayrıca turizmi de teşvik etmektedir. Endeksin yükselmesi ise, ABD ithalatını ucuzlaştırırken ihracatı zorlaştırmaktadır. Böyle bir durumda turizm ise olumsuz etkilenmektedir. Yatırımcılar da, bu duruma göre ABD Doları ya da diğer para birimlerine yönelim göstermektedirler (Uçar ve Kıdemli, 2021).

Bu çalışmada kullanılan bir diğer değişken ise Altın Vadeli İşlemler (GCc1)'dir. Altın binlerce yıldır küresel finans sisteminde önemli bir rol oynamış olup aynı zamanda da bir değer saklama ve değişim aracı olarak kullanılmıştır. Geleneksel yaklaşıma göre altın, enflasyona karşı bir korunma aracı olarak değerlendirilirken; portföy yönetimi açısından ise çeşitlendirme imkânı sunması ve ABD Doları cinsinden varlık bulunduran yatırımcılar için döviz kuru riskini azaltma potansiyeli nedeniyle tercih edilmektedir. Akademiye ve finans medyasına göre, piyasaların çalkantılı olduğu zamanlarda altın piyasası güvenli bir liman olarak düşünülmektedir (Smales, 2014).

10 yıllık ABD Tahvil Getirileri, ABD Dolar Endeksi ve Altın Fiyatları Endeksi arasındaki ilişkinin çok yönlü olduğu söylenebilmektedir. Araştırmalara göre, Dolar Endeksi ve altın fiyatları arasında anlamlı bir negatif korelasyonun varlığı bilinmektedir (Gupta ve Sethi, 2021). Bu kapsamda, Dolar Endeksi'nin altın fiyatlarını olumsuz etkilediği (Perumal vd., 2021) söylenebilmektedir. Yapılan diğer çalışmalara göre, altın fiyatları ile CNX Nifty Endeksi vb. gibi borsa endekslerinin arasında bir ilişkinin var olduğu ve yatırımcıların altını genelde güvenilir bir yatırım alternatifi olarak düşündükleri de kanıtlanmıştır (Ghanbari vd., 2022). Altın fiyatları ile Hindistan'ın NSE Nifty gibi borsa endeksleri arasındaki eşbütünlüşme ve nedensel ilişkisini araştıran bir çalışmada tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konulmuştur (Gayathri ve Dhanabhakya, 2014). Dolar Endeksi ve altın fiyatlarını içeren bir diğer çalışmada iki değişken arasındaki aşırı getirilerde bağımsızlık olduğu ispatlanmıştır (Huang ve Wang, 2010). Buna ek olarak, BIST 100 endeksi ve altın fiyatlarını içeren bir çalışmada, iki varlık arasında güçlü bir pozitif korelasyon bulunmuş ve altın fiyatlarındaki bir artışın belirli bir olasılıkla BIST 100 endeksinde karşılık gelen bir artışa yol açabileceği de kanıtlanmıştır (İlarslan, 2017). Bu bağlamda, elde edilen tüm bu sonuçlara istinaden üç değişken arasındaki ilişkinin kur hareketleri, piyasa dinamikleri ve yatırımcı davranışları gibi pek çok faktörden etkilendiği söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, üç değişken arasındaki dinamik ilişkileri ve bu değişkenlerin ekonomik döngülerdeki rejim değişikliklerine verdikleri tepkileri analiz etmektir. Makroekonomik göstergeler olarak bu üç değişken, ekonomik belirsizlikler, enflasyon beklentileri ve global finansal piyasaların sağlığı hakkında kritik bilgiler sunmaktadır. Bu kapsamda, Markov Rejim Değişimi Modeli kullanılarak değişkenler arasındaki rejim geçişlerinin belirlenmesi ve farklı ekonomik rejimlerde bu değişkenlerin davranışlarının ve aralarındaki korelasyonların incelenmesi hedeflenmektedir. Böylece, finansal krizler, piyasa dalgalanmaları ve ekonomik büyüme dönemlerinde bu değişkenlerin nasıl etkilendiği

ve birbirleriyle olan etkileşimlerinin nasıl değiştiği konusunda derinlemesine bir anlayış sağlanması amaçlanmaktadır. Bu çalışma, yatırımcılar ve politika yapıcılar için ekonomik ve finansal karar alma süreçlerinde rehberlik edici olabilecek stratejik bilgiler sunmayı da hedeflemektedir.

Literatür

Nguyen (2020), emtia piyasalarının uygulamalarını Markov Rejim Değişimi Yöntemi'yle incelemiştir. Çalışmada, emtia fiyatlarının tahmini yapılmıştır. Çalışma sonucunda, TÜFE değişimlerinin altın fiyatları üzerindeki etkisinin, bugüne kadar ekonomi literatüründe yaygın olarak kabul edilenden daha sofistike olan rejimlere bağlı olduğu gösterilerek alanda yeni bir katkı sunulmuştur.

Anh ve Zhao (2021), Markov Anahtarlama Modellerini kullanarak uluslararası anlamda altın fiyatının geçmişini incelemiştir. Çalışma, emtia fiyatlarının tahminine yönelik kapsamlı bir metodoloji sunabilmek açısından altını finansal bir varlık olarak ele alarak Markov Rejim Değişimi Modellerinin özelliklerini uygulamıştır. Çalışma sonucunda, Markov Rejim Değişim Modeli uygulamasının emtia fiyatlarının tahmin edilebilirliğini anlamlı ölçüde artırabileceği ortaya konmuştur. Model sonuçlarının analizi, geçmişte altın fiyatlarında gözlemlenen ani artışların genellikle belirli ekonomik koşullara bağlı olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Ma vd. (2021), Markov Rejim Değişimi GARCH-MIDAS modellerini kullanarak küresel ekonomik politika belirsizliğinin (GEPÜ) Altın Vadeli İşlem Piyasası'ndaki koşullu oynaklık üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Örneklem içi ampirik sonuçlara göre, GEPÜ'nün Altın Vadeli İşlem Piyasası için öngörücü bilgiler içerdiği ve daha yüksek GEPÜ'nün Altın Vadeli İşlem Piyasası'nda yüksek bir oynaklığa yol açtığı görülmüştür. Çalışmada, zamanla değişen geçiş olasılıkları ve GEPÜ endeksini içeren yeni bir Markov Rejim Anahtarlama Modeli kullanılmıştır. Bu modelin diğer modellere nazaran daha iyi bir şekilde tahmin ürettiği bulunmuştur. Çalışma sonucunda, GEPÜ'deki değişikliklerin Altın Vadeli İşlem Piyasası üzerindeki asimetrik etkileri incelenmiş olup negatif değişikliklerin pozitif değişikliklere göre daha iyi tahmin performansı sağladığı bulunmuştur. Ek olarak, bu bulguların küresel finansal kriz ve Avrupa borç krizi gibi şiddetli dalgalanmalarda ve belirsizlik dönemlerinde de geçerli olduğu kanıtlanmıştır.

Qasim vd. (2021), Pakistan'daki altın fiyatlarının tahmini ve performansının araştırılması için Markov Rejim Değiştiren Otoregresif (MRS-AR) Modeli kullanmışlardır. Verilerin dinamiklerini iki farklı rejimle incelemiştir. Ampirik analiz sonuçlarına göre, rejim kaymalarının önemli olduğunu ve MRS-AR modelinin durağan olmama durumunda bile uygun sonuçlar ürettiğine dair kanıtlar ortaya konulmuştur. Ek olarak, Markov Rejim Geçiş'i'nin seçilen verilerin altında yatan doğrusal olmayan ve değişen varyansları başarılı bir şekilde yakaladığı ve etkin tahminler ürettiği de kanıtlanmıştır.

Editya (2022), Endonezya'nın 10 yıllık yerel para tahvilini ve bu tahvilin ABD Hazine (UST) Getirisi, Kredi Temerrüt Takası (CDS), yabancı sahipliği, merkez bankası politika faizi, döviz kuru, Volatilité Endeksi (VIX) ve piyasa yapımcıların alım satım davranışları gibi çeşitli faktörlerle olan ilişkisini ampirik olarak incelemiştir. Değişkenler arasındaki ilişki, ARIMA hataları ile Dinamik Regresyon Modeli kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, Endonezya'nın 10 yıllık Yerel Para Birimi Tahvillerini etkilemede ABD Hazine getirisinin önemini vurgulayarak, 10 yıllık UST getirisinin ve gecikme-1'in LCB getiri hareketlerini tahmin etmede kilit bir rol oynadığını göstermiştir.

Fischer vd. (2022), parametre dinamiklerinin zaman içinde değiştiği ve stokastik oynaklık içerdiği durumlarda kullanılmak üzere, doğası bilinmeyen bu değişimleri yakalayabilen zamanla değişen parametrelili bir Vektör Otoregresif (VAR) model geliştirmiş ve bu modeli ABD getiri eğrisini modellemek amacıyla uygulamışlardır. Katsayıların zaman içinde rastgele bir şekilde değişebileceği; bu değişimlerin bir Markov Rejim Değişimi sürecine, gözlemlenen açıklayıcı değişkenlere ya da her ikisinin birleşimine bağlı olarak gerçekleşebileceği varsayımından hareket etmişlerdir. Bu olasılıklar arasında model seçimini yapabilmek ve verilerin hangi yapıyı desteklediğini belirleyebilmek amacıyla Bayesçi daralma önceliklerini benimsemiştirler. Elde edilen sonuçlar, geliştirilen modelin güçlü bir tahmin performansı sergilediğini ve ABD getiri eğrisi dinamiklerindeki yapısal kırılmaların belirleyicilerinin analizinde, örneklem içi özelliklere odaklanılması gerektiğini ortaya koymuştur.

Tampubolon (2023), ABD Hazine Tahvilleri, S&P500 ve IDR/USD şoklarına karşı SBN-Yurtiçi ve

IDX-Kompozit getirileri arasındaki dinamik bağlantıları ampirik olarak incelemiştir. Analizi ise, VECM ile gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda, Covid-19 salgını sırasında çeşitli tahvil getirilerinde ve hisse senedi endekslerinde önemli değişiklikler olduğu görülerek dış şokların yerel finans piyasaları üzerindeki etkisi vurgulanmıştır.

Shen vd. (2023), altın ve Bitcoin'in tarihsel fiyat dalgalanma verilerinin öğrenilebilmesi için XGBoost modelini kullanmışlardır. Devamında kuralların belirlenebilmesi için LT algoritması ve PS algoritması kullanılmıştır. Ayı ve boğa piyasalarının belirlenebilmesi için ise Markov Rejim Değişimi Modeli kullanılmıştır. Çalışmanın son aşamasında, ticaret stratejisinin hem planlanması hem de en uygun hale getirilmesi amacıyla DQN modeli, bir makine öğrenimi algoritması olarak sürece dâhil edilmiştir.

Crespo Cuaresma vd. (2024), emtia fiyatlarının öngörülmesine yönelik çalışmalarında, zarar minimizasyonu ve kâr maksimizasyonunu sağlamak amacıyla rejime bağlı dinamiklere izin veren bir model yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu yaklaşım, yalnızca Goldman Sachs Emtia Endeksi için değil, aynı zamanda beş alt endeksin tahmin performansında da anlamlı iyileşmelere yol açmıştır. Çalışmanın bulguları, zarar ve kâr temelli öngörü ölçütleri arasında bir değiş tokuşun (trade-off) mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Bu çerçevede, yapılan öngörü çalışmalarının temel amacının, hangi model kümesinin tercih edilmesi gerektiğini belirlemede kritik bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Metodoloji

Ekonomik zaman serileri, zaman zaman finansal krizler veya hükümet politikasındaki ani değişiklikler gibi olaylarla ilgili olarak davranışsal olarak kırılmalar sergileyebilmektedirler. Özellikle ilgi çekici olan, üretim faktörlerinin uzun vadede büyüme eğiliminden ziyade yetersiz kullanımının ekonomik dinamikleri yönettiği ekonomik gerileme dönemlerinde birçok ekonomik değişkenin oldukça farklı davranma eğilimidir. Ani değişimlerde finansal verilerin yaygın bir özelliğidir. Çalışmada uygulanan yöntem bu tür ani değişimlerin varlık fiyatlarında nasıl ortaya çıkması gerektiğine ilişkin teorik hesaplamalara oldukça uygundur (Hamilton, 2010).

Rejim Değişimi Modelleri, faiz oranları ve döviz kurları da dahil olmak üzere birçok önemli finansal değişkenin karmaşık zaman serisi özelliklerini etkili bir şekilde yakalamaktadır. Bu modeller, temel veri üreten sürecin parametrelerinin farklı zaman dilimlerinde farklı değerler almasına izin vererek finansal değişkenlerin davranışındaki bu tür ayırık değişimleri yakalamaya çalışmaktadır. Geçmişte yapılan araştırmalar, Rejim Değişimi Modellerinde parametrelerin tahmin edilmesine yönelik ekonometrik yöntemler geliştirmiş ve Rejim Değişimi Modellerinin bazı değişkenlerin zaman serisi davranışlarını mevcut tek rejimli modellerden nasıl daha iyi karakterize edebildiğini göstermiştir (Bollen, 1998).

Tek bir y değişkeninin davranışında meydana gelen değişim sonuçları ve tipik tarihsel davranışları birinci dereceden bir otokorelasyon ile tanımlanırsa,

$$y_t = c_1 + \phi y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$\varepsilon_t \sim N(0; \sigma^2)$ ile; $t = 1, 2, \dots, t_0$ için gözlemlenen verileri yeterince tamamlamış gibi görünse de t_0 tarihinde serinin ortalama seviyesinde önemli bir değişiklik olduğunu düşünelim ve böylelikle bunun yerine veriler şu şekilde tanımlanacaktır:

$$y_t = c_2 + \phi y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem, $t = t_0 + 1, t_0 + 2, \dots$ için geçerlidir. Kesişim değerini c_1 'den c_2 değiştiren bu düzeltme, modelin daha iyi tahminlerle sonuç üretmesine yardımcı olabilmektedir. Fakat verileri oluşturacak olan olasılık yasası açısından oldukça yetersiz sonuçlar üretmiş olacaktır. t_0 tarihinde c_1 'den c_2 olan değişimin $t = 1$ tarihinden itibaren ileriye doğru bir şekilde tahmin edilebileceği bir olay olduğu iddia edilemez. Bunun yerine, bu değişime neden olan tam olarak öngörülemez bazı güçlerin varlığı kabul edilebilmektedir. Dolayısıyla, (1) numaralı denklemde t_0 tarihindeki veriler ve (2) numaralı denklemde ise bu tarihten sonraki verilerin yönetildiği iddiasının yerine her ikisini de kapsayan daha büyük bir modelin olduğu düşünülebilir.

$$y_t = c_{s_t} + \Phi y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

(3) numaralı denklemde yer alan s_t ifadesi, kurumsal değişikliklerin bir sonucu olarak örneklemdaki $t = 1, 2, \dots, t_0$; $s_t = 1$ için ve $t = t_0 + 1, t_0 + 2, \dots$; $s_t = 2$ için geçerli olan rastgele değişkenlerdir. Gözlenen verilerdeki olasılık yasasının tam bir açıklaması, $s_t = 1$ 'den $s_t = 2$ 'ye doğru bir değişime neyin neden olduğuna dair olasılıksal bir model gerektirmektedir. Bu türde yapılabilecek en basit tanımlama, s_t 'nin iki durumlu Markov Zincirinin bir gerçekleşmesi olduğudur (Hamilton, 2010).

$$\Pr(s_t = j \mid s_{t-1} = i, s_{t-2} = k, \dots, y_{t-1}, y_{t-2}, \dots) = \Pr(s_t = j \mid s_{t-1} = i) = p_{ij} \quad (4)$$

Markov Zinciri, birbirinden bağımsız olan rassal değişkenlerden oluşmaktadır. Modelle alakalı ana fikir ise, bir Markov Zinciri vasıtasıyla bir rejimden diğer rejime olan değişikliğin belirlenmesini sağlayan stokastik sürecin açıklaması olduğudur. Modele göre hangi rejimin olduğunu belirleyen ve doğrudan bir şekilde gözlemlenemeyen durum değişkenlerinin kombinasyonlarının davranış biçimleri modellenenebilir. Bu modelde ekonominin içerisinde bulunmakta olan durum s_t doğrudan bir şekilde gözlemlenmemektedir. Modelde yer alan zaman serisi değişkeni olan y_t gözlemlenebilen bir değişkendir. Ekonominin içerisinde bulunduğu durum, Markov süreci kapsamında başlangıç rejimi s_0 belirlendiğinde, bir sonraki dönem rejimi olan s_1 ve diğer olası rejimlere geçiş olasılıkları bu başlangıç rejimine bağlı olarak elde edilmektedir (Koy, 2016). Rejim Modelleri üçlü bir şekilde de yapılabilir. Bu model, zaman serisinin üç farklı rejim arasında geçiş yapabileceğini göstermektedir. Rejimler genelde farklı ortalamalar, varyanslar ve diğer parametrelerle karakterize edilmektedir. Ayrıca bu rejimler, ekonomik verilerdeki resesyon, normal büyüme ve yüksek büyüme rejimleri şeklinde düşünülebilir. Bu bağlamda, durum değişkeni olarak bilinen s_t , üç değer alacaktır. Her bir rejim için farklı bir dağılım fonksiyonu tanımlanmaktadır. Markov Anahtarlama Modelleri ve özellikle üçlü rejim değişimi modelleri, zaman serileri analizlerinde güçlü bir araçtır. Finansal piyasalardan makroekonomik analizlere kadar geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu modeller, verilerin dinamik yapılarının anlaşılabilmesi ve gelecekteki olasılıkların daha iyi ve doğru bir biçimde tahmin edilebilmesi amacıyla kullanılmaktadır.

Üçlü Rejim Değişimi Modellerinde, $s_t \in \{1, 2, 3\}$ ve geçiş olasılıkları ise $P_{ij} = P(s_{t+1} = j \mid s_t = i)$ biçimindedir. Ayrıca geçiş olasılıkları matrisinin tüm elemanları pozitif ve her bir satırın toplamı 1'dir. Her bir rejim için ortalama μ_i ve varyans σ_i^2 belirlenmektedir. i 'inci rejim açısından ise; $Y_t \mid s_t = i \sim N(\mu_i, \sigma_i^2)$ biçiminde olacaktır. Üçlü Rejim Modelinin matematiksel formu ise;

$$Y_t = \mu_{s_t} + \varepsilon_t \quad (4)$$

şeklinde. Burada yer alan ε_t , her bir rejime bağlı olarak değişmektedir. Diğer bir ifadeyle, $N(0, \sigma_{\varepsilon_t}^2)$ şeklinde tanımlanmaktadır (Hamilton, 1989).

Araştırma Bulguları

Çalışmada kullanılan 10 yıllık ABD Tahvil Getirisi (US10Y), ABD Dolar Endeksi (DXY) ve Altın Vadeli İşlemleri arasındaki dinamik ilişkilerin incelenebilmesi açısından Markov Rejim Değişimi Modelleri (MRDM) kullanılmıştır. Veri seti 02.01.2014-03.06.2024 aralığında iş günlerini kapsayacak şekilde Reuters'ten temin edilmiştir. Analiz kapsamında kullanılan değişkenlerin zaman yolu grafiği Şekil 1'de sunulmuştur.



Şekil 1: Değişkenlerin Zaman Yolu Grafiği

Değişkenler logaritmik dönüşümler uygulandıktan sonra analize dahil edilecektir. Markov Rejim Değişimi Modelleri için analizlere başlamadan önce değişkenlerin birim kök testi sonuçları Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) testleri ile incelenmiştir. Değişkenlerin durağanlık koşulu için hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : Değişken durağan bir yapıda değildir. Birim köke sahiptir.

H_1 : Değişken durağan bir yapıdadır. Birim köke sahip değildir.

Durağanlık tespiti için yapılan analizin sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		ADF Testi		PP Testi	
		Sabit	Sabit - Trendli	Sabit	Sabit - Trendli
US10Y	Düzyey	-0,885745 (8)	-1,126415 (8)	-1,312884 (45)	-1,504347 (46)
DXY		-2,378919 (0)	-2,529223 (0)	-2,336041 (16)	-2,451745 (15)
GCc1		-0,297801 (0)	-2,610424 (0)	-0,231460 (10)	-2,577582 (7)
US10Y	1.Fark	-21,08373 (7) ^a	-21,14023 (7) ^a	-52,07257 (46) ^a	-52,13951 (47) ^a
DXY		-50,49104 (0) ^a	-50,49002 (0) ^a	-50,58892 (17) ^a	-50,60212 (18) ^a
GCc1		-52,27238 (0) ^a	-52,28192 (0) ^a	-52,29280 (10) ^a	-52,30596 (10) ^a

Parantez içinde yer alan değerler; ADF testi açısından Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiş gecikme uzunluğu, PP testi açısından ise Newey West bant genişliğini ifade etmektedir.

^a 0,01 anlamlılık düzeyinde, ^b 0,05 anlamlılık düzeyinde serinin durağan olduğunu göstermektedir.

US10Y, DXY ve GCc1 değişkenlerine yapılan birim kök testinin sonuçları incelendiğinde, üç değişkende düzey değerlerinde durağanlık koşulunu sağlamamaktadır. Bu nedenle değişkenlerin 1. farkları alınarak test tekrarlandığında tüm seriler %1 anlamlılık seviyesinde durağan sonuçlar üretmiştir. Bu bağlamda, yapılacak olan analizlerde üç değişken de I(1) olarak kabul edilmiştir. Değişkenler arasındaki Granger nedensellik analizi testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Değişkenlerin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik		Test İstatistiği	P-Value
US10Y	US10Y	0	0
	DXY	0,49848	0,6075
	GCc1	18,4218	1,E-08
DXY	US10Y	0,02844	0,9720
	DXY	0	0
	GCc1	5,82264	0,0030
GCc1	US10Y	2,10814	0,1217
	DXY	3,35036	0,0352
	GCc1	0	0

Tablo incelendiğinde, Altın Fiyatları Endeksi ile 10 yıllık Devlet Tahvil Getirisi ve ABD Dolar Endeksi arasında Granger nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. 10 yıllık Devlet Tahvil Getirileri ile Altın Fiyatları Endeksi ve ABD Dolar Endeksi arasında Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur. ABD Dolar Endeksi ile 10 yıllık ABD Devlet Tahvil Getirisi ve Altın Fiyatları Endeksi arasında nedensellik ilişkisine ulaşılmamıştır. Bu kapsamda, 10 yıllık Devlet Tahvil Getirileri’nin iki piyasa üzerinde etkisinin olduğu kanıtlanmıştır. Değişkenler arasında belirlenen bu ilişkilerden sonra değişkenlerin uzun dönemde bir denge ilişkisine sahip olup olmadıkları “Eşbütünleşme Testleri” aracılığıyla araştırılacaktır. Bu araştırmanın yapılabilmesi için modele eklenecek gecikme sayısı belirlenecektir. Gecikme sayısının tespit edilmesi açısından; ardışık değiştirilmiş test istatistiği (LR), öngörü hatası (FPE), Akaike Bilgi

Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) kullanılmıştır. Değişkenlerin uygun gecikme sayıları Tablo 3'te sunulmuştur.

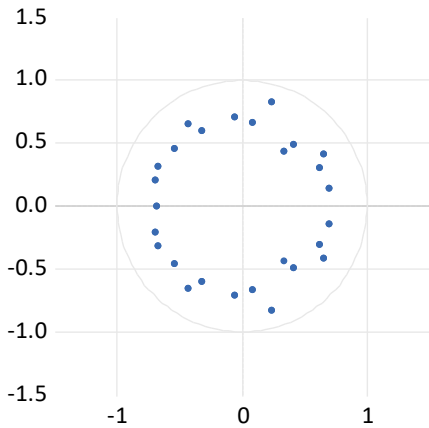
Tablo 3: Gecikme Uzunluğu Belirlenme Kriterleri

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	24604,57	NA	1,16e-12	-18,96805	-18,96128	-18,96560
1	24637,21	65,18415	1,14e-12	-18,98628	-18,95917	-18,97646
2	24652,76	31,02678	1,13e-12	-18,99134	-18,94389*	-18,97414
3	24666,62	27,60300	1,13e-12	-18,99508	-18,92730	-18,97052
4	24688,79	44,12498	1,12e-12	-19,00524	-18,91712	-18,97331
5	24719,87	61,76595	1,10e-12	-19,02226	-18,91380	-18,98296*
6	24731,59	23,27657	1,10e-12	-19,02436	-18,89557	-18,97769
7	24753,93	44,30829	1,09e-12	-19,03465	-18,88552	-18,98061
8	24767,93	44,30829	1,09e-12	-19,03465	-18,88552	-18,98061
9	24767,93	27,71204	1,08e-12	-19,03849	-18,86904	-18,97709
10	23790,50	18,20480*	1,08e-12*	-19,04202*	-18,83189	-18,96587

*Belirlenen kriterler tarafından seçilmiş gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3'te gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için kriterler sunulmuştur. Kriterler incelendiğinde 10. gecikme LR, FPE ve AIC bakımından daha anlamlı sonuçlar üretmiştir. SC açısından ise en iyi gecikme sayısı 2'dir.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial



Şekil 2: VAR Yapısının Ters Köklerini Gösteren Grafik

Şekil 2'de karakteristik AR polinomunun ters köklerini içeren grafik bulunmaktadır. Lütkepohl (2005) ve Hamilton (1994) matrisin özdeğerlerinin modülünün kesinlikle birden küçük olması ve köklerin birim çember içinde yer alması durumunda tahmin edilen VAR'ın istikrarlı olduğunu kanıtlamışlardır. Bu kapsamda, hiçbir kök birim çemberin dışında yer almadığından ve modül birden küçük olduğundan, VAR istikrar koşulu sağlanmıştır.

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Analizi

r	Trace İst.	Olasılık	Max-Özdeğer İst.	Olasılık
0	731,5438	0,000	268,2136	0,000
1	463,3302	0,000	253,8795	0,000
2	209,4507	0,000	209,4507	0,000

Modelde yer alan değişkenlerin sayısı ikiden fazla ve kullanılan değişkenlerin tümünün 1. farkıyla durağan olmasından dolayı, eşbütünlük olan vektörler “Johansen Eşbütünlük Testi” aracılığıyla incelenmiştir. Tablo 4’te yer alan analiz sonuçlarına göre 3 adet eşbütünlük denklemin varlığı tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda modelde dışsal değişken olarak belirlediğimiz 10 yıllık ABD Devlet Tahvil Getirilerinin ABD Dolar Endeksi ve Altın Fiyatları Endeksi ile uzun vadede bir denge ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: Markov Rejim Modeli Sonuçları

Rejim Değişken		Katsayı (Coefficient)	Standart Hata (Std. Error)	z-İstatistiği (z-Statistic)	p-Değeri (Prob.)
Rejim 1	Sabit Terim	0,000703	0,000789	0,891234	0,3728
	DXY	-0,008028	0,276274	-0,029058	0,9768
	GCc1	-0,995891	0,131169	-7,592437	0,0000
	Log(σ)	-3,651947	0,061481	-59,39916	0,0000
Rejim 2	Sabit Terim	6,97E-05	0,09695	0,007185	0,9943
	DXY	5,200793	3,525227	1,475307	0,1401
	GCc1	-0,618880	0,719884	-0,859694	0,3900
	Log(σ)	-2,351376	0,148680	-15,81498	0,0000
Rejim 3	Sabit Terim	0,000116	0,000410	0,283621	0,7767
	DXY	0,899624	0,158615	5,671756	0,0000
	GCc1	-0,582059	0,074804	-7,781149	0,0000
	Log(σ)	-4,331349	0,026319	-164,5705	0,0000

Markov Rejim Değişimi Yöntemi ile elde edilen tahmin sonuçları incelendiğinde ilk rejimde, Altın Fiyat Endeksi’nin 10 yıllık ABD Devlet Tahvil Getirileri üzerinde önemli düzeyde negatif bir etkisinin varlığı görülmektedir. Bu, Altın Fiyatları Endeksi’nin artmasıyla tahvildeki getirilerin düşme eğilimi gösterdiği anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra, sabit terim ve ABD Dolar Endeksi ilk rejim için istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. İkinci rejimde, bağımsız değişken olarak belirlenen iki değişkenin 10 yıllık ABD Devlet Tahvil Getirileri üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı gözlemlenmiştir. Üçüncü rejimde ise, her iki değişken de 10 yıllık ABD Devlet Tahvil Getirileri üzerinde anlamlı etkilere sahip olmakla birlikte ABD Dolar Endeksi değişkeniyle pozitif, Altın Fiyatları Endeksi’yle ise negatif bir ilişkinin varlığı gözlemlenmiştir. Bu durum, ABD Dolar Endeksi’nin artış gösterdiği durumda tahvilinde yukarı yönlü bir eğilim gösterebileceğini ifade ederken, Altın Fiyatları Endeksi’nin artması tahvil getirilerinin aşağı yönlü bir eğilim gösterebileceğini ifade etmektedir. Rejimlerdeki oynaklıklar incelendiğinde ise, ilk rejimdeki oynaklık değerinin -3,651947 olduğu görülmektedir. Bu değer, oynaklığın bu rejimde oldukça düşük olduğu anlamına gelmektedir. Düşük oynaklık seviyesi, fiyatların büyük dalgalanmalar yaşamadığı ve daha istikrarlı olduğu piyasa koşullarını göstermektedir. İkinci rejimdeki oynaklığın -2,351376 olduğu görülmektedir. Rejim 1’e nazaran Rejim 2’nin daha değişken bir piyasaya sahip olduğu söylenebilir. Bu rejimde, fiyatlarda Rejim 1’e kıyasla daha büyük dalga hareketlerinin var olduğu söylenebilir. Son olarak üçüncü rejimde oynaklık değeri -4,331349’dur. Bu değer, hem Rejim 1 hem de Rejim 2’deki oynaklık değerlerinden daha düşüktür. Bu değer, piyasanın en istikrarlı olduğu ve fiyatların en az dalgalanma gösterdiği durumu ifade etmektedir.

Tablo 6: Geçiş Matris Parametreleri

Geçiş Matrisleri	Katsayı (Coefficient)	Standart Hata (Std. Error)	z-İstatistiği (z-Statistic)	p-Değeri (Prob.)
P11-C	5,185693	0,846460	6,126331	0,0000
P12-C	0,311860	1,175853	0,265221	0,7908
P21-C	2,238065	0,925958	2,417025	0,0156
P22-C	4,709822	0,794575	5,927470	0,0000

Tablo 6: Devamı

Geçiş Matrisleri	Katsayı (Coefficient)	Standart Hata (Std. Error)	z-İstatistiği (z-Statistic)	p-Değeri (Prob.)
P31-C	-5,380594	0,736910	-7,301563	0,0000
P32-C	-7,142576	1,286941	-5,550040	0,0000
AIC	HQ	SIC	Log Likelihood	
-4,914802	-4,900114	-4,874262	6417,072	

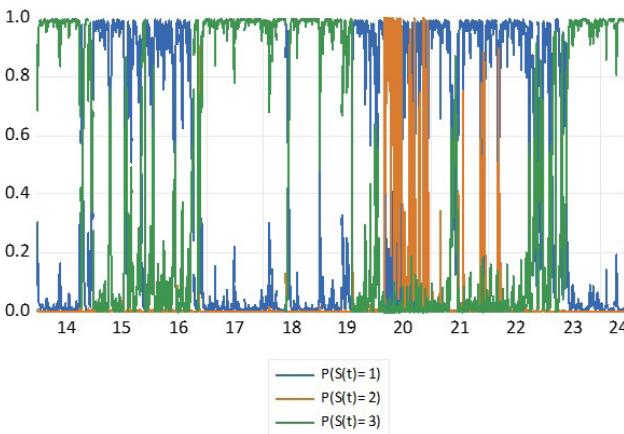
Rejimler arasındaki geçiş matris parametreleri incelendiğinde, piyasanın Rejim 1’de kalma eğilimi oldukça yüksekken diğer rejimlere geçiş ihtimali oldukça düşüktür. Piyasanın Rejim 2’de kalma eğilimi yüksektir fakat Rejim 1’e geçiş ihtimali de bulunmaktadır. Bu durum, Rejim 2’nin daha geçici bir rejim olma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Son olarak, piyasanın Rejim 3’te kalma eğilimi ise oldukça yüksek olup diğer rejimlere geçiş ihtimali ise oldukça düşüktür. Bu üç rejim arasında en kararlı rejimin 3. Rejim olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Rejimden Rejime Geçiş Olasılıkları

	Rejim 1	Rejim 2	Rejim 3
Rejim 1	0,986913	0,007565	0,005522
Rejim 2	0,077406	0,914367	0,008227
Rejim 3	0,004577	0,000788	0,994636
Süre	76,41410	11,67769	186,4146

Tablo 7’de bulunan rejim geçiş olasılıklarına göre, Rejim 1’deyken bir sonraki gün 1. Rejimde kalma olasılığı 0,98; 2. Rejime geçme ihtimali 0,007 ve 3. Rejime geçme ihtimali ise 0,005’tir. 2. Rejimdeyken bir sonraki gün 2. Rejimde kalma olasılığı 0,91; 1. Rejime geçme ihtimali 0,07 ve 3. Rejime geçme ihtimali ise 0,008’dir. 3. Rejimdeyken bir sonraki gün 3. Rejimde kalma olasılığı 0,99 iken 2. Rejime geçme olasılığı 0,0007 ve 1. Rejime geçme ihtimali ise 0,004’tür. Bu kapsamda, üç rejimden en kararlısının 3. Rejim olduğu görülmektedir. Piyasanın 3. Rejimde kalma süresi 186,3 dönem iken 1. Rejimde kalma süresi 76,5 ve 2. Rejimde kalma süresi ise 11,7 dönemdir. İlk rejim genel olarak ekonomik istikrarın, düşük enflasyonun ve düzenli ekonomik büyümenin olduğu dönemleri temsil etmektedir. 1990’ların sonları ve 2000’lerin başlarında birçok gelişmiş ülke için bu tür istikrarlı ekonomik koşullar geçerli olmuştur. İkinci rejim dönemi, ekonomik krizlerin, yüksek volatilitelerin ve ani şokların yaşanmış olduğu dönemi ifade etmektedir. 2008 küresel mali kriz ya da 2019 COVID-19 pandemisi vb. olaylar bu rejimle ilgilidir. Üçüncü rejim dönemi ise, uzun süreli ekonomik istikrarın ve düşük volatilitenin olduğu dönemleri göstermektedir.

Markov Switching Filtered Regime Probabilities

**Şekil 3:** MRDM ile Tahmin Edilen Oynaklık Rejimleri

Şekil 3, rejimler arasındaki belirgin geçişlerin olduğunu gösteren bir grafikdir. Grafikte belirli dönemlerde (özellikle 2019 ve 2020 yılları arasında) Rejim 2'nin baskın hale geldiği ve devamında tekrar Rejim 1 veya Rejim 3'e geçiş yaptığı görülmektedir. Gözlemlenen bu geçişler, piyasadaki ani değişiklikleri ve ekonomik belirsizlik etkilerini yansıtmaktadır. Grafik genel olarak, piyasanın uzun süreli istikrar dönemlerinde kaldığını göstermektedir. Fakat ara sıra yüksek volatilitenin olduğu dönemlere de geçiş yaptığını göstermektedir. Bu geçişler, genelde ani şoklar ya da krizler esnasında meydana gelmektedir. 2021 ve 2024'ün ilk yarısını kapsayan yıllar arasında 3. Rejim daha baskındır. Bu durum, uzun süreli ekonomik istikrarın ve öngörülebilirliğin bulunduğu dönemleri temsil etmektedir.

- Rejim 1 için tahmin edilen denklem:

$$US10Y = 0,0007 - 0,0080 * DXY - 0,9959 * GCc1$$

- Rejim 2 için tahmin edilen denklem:

$$US10Y = 0,0001 - 5,2008 * DXY - 0,6189 * GCc1$$

- Rejim 3 için tahmin edilen denklem:

$$US10Y = 0,0001 - 0,8996 * DXY - 0,5821 * GCc1$$

Literatürde, US10Y, DXY ve GCc1 arasındaki ilişki genel anlamda çok yönlüdür. Araştırmalara göre, DXY'nin GCc1 ile arasında önemli derecede negatif bir korelasyon olduğu bulunmuştur (Huang ve Wang, 2010). Bunun yanı sıra, US10Y'nin piyasa dinamikleri ve yatırımcı duyarlılığı üzerindeki etkisi dolaylı bir şekilde GCc1'i etkileyebilir (Perumal vd., 2021). Ayrıca literatürde yapılan diğer çalışmalarda, GCc1'in hareketinin çeşitli borsa endeksleriyle bağlantılı olabileceği kanıtlanmış, altın ve hisse senetleri de dahil olarak farklı varlık sınıfları ile arasında daha geniş bir biçimde bağlantı bulunmuştur (İlarslan, 2017). Dolayısıyla yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular literatürdeki çalışmalar ile örtüşmektedir.

Sonuç ve Öneriler

10 yıllık ABD Tahvil Getirisi (US10Y), Dolar Endeksi (DXY) ve Altın Vadeli İşlemler (GCc1) arasındaki dinamik ilişkilerin Markov Rejim Değişimi Modelleri ile analiz edildiği bu çalışmada özellikle finansal krizler, piyasa dalgalanmaları ve ekonomik büyüme dönemlerinde değişkenlerin nasıl etkilendiği ve birbirleriyle olan etkileşimlerinin nasıl değiştiği konusunda derinlemesine bir anlayış sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada Reuters aracılığıyla elde edilen veriler, 02.01.2014-03.06.2024 tarihleri arasındaki iş günlerini kapsamaktadır. Çalışma kapsamında üç farklı rejim belirlenmiş ve bu rejimlerin piyasa koşullarına göre nasıl değişiklik gösterdiği analiz edilmiştir.

Birinci rejim, ekonomik istikrarın zayıf olduğu ve finansal piyasalarda yüksek düzeyde dalgalanmaların yaşandığı dönemleri temsil etmektedir. Bu rejime ilişkin elde edilen bulgular, altın fiyat endeksinin 10 yıllık ABD tahvil getirisi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık, Dolar Endeksi'nin aynı rejim kapsamında tahvil getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

İkinci rejim, yüksek volatilitenin hâkim olduğu piyasa koşullarını temsil etmektedir. Bu rejimde hem Dolar Endeksi hem de Altın Fiyatları Endeksi'nin tahvil getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu bulgu, piyasalardaki yüksek belirsizlik dönemlerinde bu değişkenler arasındaki ilişkilerin zayıflayabileceğini göstermektedir.

Üçüncü rejim, uzun süreli ekonomik istikrarın yaşandığı dönemleri yansıtmaktadır. Bu rejimde, Dolar Endeksi ve tahvil getirileri arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir. Bu durum, Dolar Endeksi'nin artışının tahvil getirilerinde yukarı yönlü bir eğilim yarattığını ifade etmektedir. Aynı zamanda, Altın Fiyatları Endeksi ile tahvil getirileri arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki de, altın fiyatlarındaki artışın tahvil getirilerini düşürdüğünü ortaya koymaktadır.

Genel anlamda, istatistiksel analizlerde özellikle sabit terim ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler her bir rejimde anlamlı sonuçlar vermiştir. Örneğin, birinci rejimde altın fiyatlarının tahvil getirileri üzerinde negatif bir etkisi olduğu bulgusu, literatürde altın ve tahvil piyasaları arasındaki ters yönlü hareketlerin bir yansımasıdır. Bu bulgu, yatırımcıların kriz dönemlerinde altını güvenli liman olarak görme eğilimiyle de örtüşmektedir. Aynı şekilde, üçüncü rejimde Dolar Endeksi ve tahvil

getirileri arasındaki pozitif ilişki, Doların güçlenmesiyle birlikte tahvil getirilerinin de artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu tür sonuçlar, literatürdeki bulgularla da uyumlu olup, finansal piyasalarda belirsizliğin ve riskin arttığı dönemlerde yatırımcıların genellikle altın gibi daha az riskli varlıklara yönelme eğiliminde olduklarını yansıtmaktadır. Altının güvenli liman işlevi, özellikle borsalardaki dalgalanmalar, ekonomik durgunluklar veya siyasi krizler sırasında daha belirgin hale gelmektedir. Bu tür dönemlerde altının, hem değerini koruma hem de diğer finansal varlıklarla olan ters korelasyonu sayesinde portföy çeşitlendirme aracı olarak kullanılabilirliğini ifade etmektedir. Baur ve Lucey (2010) ile Erb, Harvey ve Viskanta (1996) tarafından yapılan çalışmalar, altının kriz dönemlerinde güvenli liman görevi gördüğünü ve özellikle tahvil piyasalarındaki oynaklık arttığında yatırımcıların altına yöneldiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilim, literatürde altın ve tahvil piyasaları arasındaki ters yönlü hareketlerin bir yansıması olarak karşımıza çıktığını göstermektedir. Benzer şekilde, Bekaert ve Harvey (1995)'in çalışması da gelişmekte olan piyasalar ve gelişmiş ekonomilerdeki tahvil getirileri ile döviz kurları arasındaki ilişkileri incelemiş ve Dolar Endeksi ile tahvil getirileri arasındaki pozitif ilişkinin, güçlü para birimlerinin tahvil getirilerini artırma eğiliminde olduğunu göstermiştir. Ayrıca, Hamilton (1989) tarafından geliştirilen Markov Rejim Değişim Modelleri, ekonomik rejimlerin farklı dönemlerde farklı davranışlar sergileyebileceğini ortaya koymuş, bu da piyasalardaki farklı rejimlerin dinamiklerini anlamaya yönelik önemli bir bulgu sunmuştur. Bu çalışmada da, literatürdeki çalışmalarla uyumlu sonuçlar elde edilmiştir ve piyasaların farklı ekonomik rejimlerde nasıl farklı tepkiler verdiğini gösteren önemli bulgular sunulmuştur. Ayrıca, çalışma kapsamında elde edilen geçiş matrisi parametrelerine göre, piyasanın Rejim 1 ve Rejim 3'te kalma olasılıklarının yüksek olduğu, buna karşın Rejim 2'nin geçici nitelikte bir durum sergilediği gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, üç rejim arasında en istikrarlı yapıya sahip olanın Rejim 3 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, çalışmada ele alınan US10Y, DXY ve GCc1 arasındaki ilişkilerin farklı ekonomik rejimlere göre önemli değişiklikler gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmanın en dikkat çekici bulgusu, özellikle altın fiyatlarının ve Dolar Endeksi'nin farklı rejimlerdeki etkilerinin piyasaların istikrar ve belirsizlik koşullarına göre değişiklik göstermesidir. Bu durum, yatırımcılar ve politika yapıcılar için stratejik karar alma süreçlerinde ekonomik rejimlerin etkilerini dikkate almalarının önemini ortaya koymaktadır.

Markov Rejim Değişimi Modeli kullanılarak US10Y, DXY ve GCc1 değişkenleri arasındaki ilişkilerin rejimsel analizinin yapılması çalışmanın özgünlüğünü göstermektedir. Bu tür analizler, finansal krizler, piyasa dalgalanmaları ve ekonomik büyüme dönemlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayarak literatüre önemli bir ek sunmaktadır. Ayrıca, elde edilen sonuçların, finansal piyasalar üzerine yapılacak gelecekteki çalışmalara da rehberlik edebilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- ANH, N. B., & ZHAO, Y. Q. (2021). Half Century of Gold Price: Regime-Switching and Forecasting Framework. *International Journal of Financial Research*, 12(3), 1-18.
- BAUR, D. G., & LUCEY, B. M. (2010). Is gold a hedge or a safe haven? An analysis of stocks, bond and gold. *Financial Review*, 45(2), 217-229.
- BEKAERT, G., & HARVEY, C. R. (1995). Time-varying world market integration. *the Journal of Finance*, 50(2), 403-444.
- BOLLEN, N. P. (1998). Valuing Options in Regime-Switching Models. *Journal of Derivatives*, 6, 38-50.
- CRESPO CUARESMA, J., FORTİN, I., HLOUSKOVA, J., & OBERSTEINER, M. (2024). Regime-Dependent Commodity Price Dynamics: A Predictive Analysis. *Journal of Forecasting*.
- EDİTYA, D. A. (2022). Determining Factors for 10-Years Local Currency Sovereign Bonds Yield with Dynamic Regression Model. *Jurnal BPPK: Badan Pendidikan dan Pelatihan Keuangan*, 15(1), 35-48.
- ERB, C. B., HARVEY, C. R., & VISKANTA, T. E. (1996). Expected Returns and Volatility in 135 Countries. *The Journal of Portfolio Management*, 22(3), 46-58.

FISCHER, M. M., HAUZENBERGER, N., HUBER, F., & PFARRHOFER, M. (2022). General Bayesian time-varying parameter VARs for modeling government bond yields. *WU Vienna University of Economics and Business. Working Papers in Regional Science*.

GAYATHRI, V., & DHANABHAKYAM, D. (2014). Cointegration and Causal Relationship Between Gold Price and Nifty—an Empirical Study. *Abhinav International Monthly Refereed Journal of Research in Management & Technology*, 3(7), 14-21.

GHANBARI, H., FOOEIK, A., ESKOROUCHI, A., & MOHAMMADI, E. (2022). Investigating the effect of US dollar, gold and oil prices on the stock market. *Journal of Future Sustainability*, 2(3), 97-104.

GUPTA, S., & SETHI, M. (2021). An Analysis of Inter-Relationship among Commodities, Stock and Economic Indices. *REVISTA GEINTEC-GESTAO INOVACAO E TECNOLOGIAS*, 11(4), 5075-5087.

HAMILTON, J. D. (1989). A new approach to the economic analysis of nonstationary time series and the business cycle. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 357-384.

HAMILTON, J. D. (2010). Regime Switching Models. In *Macroeconometrics and Time Series Analysis*. London: Palgrave Macmillan UK, 202-209.

HUANG, D., & WANG, S. (2010, August). The real diagnosis analysis of the correlation relations between USD index & gold price. In *2010 sixth international conference on natural computation*. Vol. 2, s. 724-727. IEEE.

ILARSLAN, K. (2017). Analysis of Relationship Between Gold Prices And Ise 100 Index through Bayes Theorem Framework. *PressAcademia Procedia*, 6(1), 24-28.

KANAK, S. K. (2023). Dolar Endeksi, Nasdaq Endeksi, Altın ve Bitcoin Değerlerinin Birbirlerine Bağlı Olarak Makine Öğrenmesi Yöntemleriyle Tahmin Edilmesi . Konya: Master's thesis, Konya Teknik Üniversitesi.

KIRACI, K. (2020). BIST Ulaştırma Endeksi ile Dolar Endeksi ve Petrol Fiyatları Arasındaki İlişkinin Ampirik Olarak Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 180-189.

KOY, A. (2016). Borsa İstanbul'un Doğrusal Olmayan Dinamiklerinin Markov Regim Değişim Modelleriyle Açıklanması. 1. *Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumu*, (s. 176-180). Gaziantep.

KÖSE, Y., & YILMAZ, E. (2022). Dolar Endeksi Uluslararası Bir Finansal Gösterge Olabilir Mi? Dünyada Önemli Borsa Endeksleri Üzerinde Ampirik İnceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 35, 85-96.

MA, F., LU, X., WANG, L., & CHEVALLIER, J. (2021). Global Economic Policy Uncertainty and Gold Futures Market Volatility: Evidence from Markov Regime-Switching GARCH-MIDAS Models. *Journal of Forecasting*, 40(6), 1070-1085.

NGUYEN, B. A. (2020). Markov Regime-Switching in Forecasting Models. *Doctoral dissertation, Carleton University*.

ÖNEM, H. B., & YORGANCI, M. (2023). ABD 10 Yıllık Tahvil Faizi ve Enerji Fiyatlarının Seçilmiş Borsa Endeksleri ile İlişkileri. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 27-33.

PERUMAL, K., VELUCHAMY, R., & LINGARAJA, K. (2021). Co-Movements and Dynamic Linkages between Gold Price and CNX Nifty. *International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development*, 10(1), 959-980.

QASIM, T. B., IQBAL, G. Z., HASSAN, M. U., & ALI, H. (2021). Application of Markov Regime Switching Autoregressive Model to Gold Prices in Pakistan. *Review of Economics and Development Studies*, 7(3), 309-323.

Sermaye Piyasası Kurulu. (2024). Sermaye Piyasası Araçları. *Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçığı*. SPK.

SHEN, Z., WEI, Z., & ZHANG, Y. (2023). A Study of Trade Strategies Based on the Markov Regime Switching Model. *Advances in Economics and Management Research*, 5(1).

SMALES, L. A. (2014). News Sentiment in the Gold Futures Market. *Journal of Banking & Finance*, 49, 275-286.

TAMPUBOLON, M. (2023). Dynamic Linkages Among Government Bonds Yield (SBN-Domestic), Market Index (IHSG), US Treasury Bond Yield, S&P500 and Exchange Rate (IDR/USD)-Effect of Pandemic-COVID19 by Vector Error Correction Model (VECM) Approach: Evidence from Indonesia. *International Journal of Social Sciences and Management Review*, 1(6), 147-173.

UÇAR, M., & KIDEMLİ, M. (2021). Türkiye’de COVID-19 Hasta Vaka Sayısı, VIX Endeksi, Dolar Endeksi ile Seçilmiş BIST Sektör Endeksleri Arasındaki İlişki: ARDL Modeli. *ICCET’21* (s. 146-167). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi.

Summary

This study examines the dynamic relationships between the 10-year US Treasury yield (US10Y), the Dollar Index (DXY), and Gold Futures (GCc1) using Markov Regime Switching Models. The analysis utilizes daily data from January 2, 2014, to June 3, 2024, to explore how these financial variables interact under different economic regimes. The findings reveal significant relationships among these variables, which vary across three identified regimes: periods of low economic stability, high volatility, and prolonged economic stability.

In the first regime, characterized by low economic stability, the gold price index negatively impacts the 10-year US Treasury yields, indicating that an increase in gold prices leads to a decrease in bond yields. The Dollar Index, however, shows no statistically significant impact in this regime. The second regime, associated with high volatility, also shows no significant effect of the Dollar Index or gold prices on bond yields. In contrast, the third regime, reflecting prolonged economic stability, demonstrates a positive relationship between the Dollar Index and bond yields, and a negative relationship between gold prices and bond yields. This suggests that during periods of stability, an increase in the Dollar Index correlates with higher bond yields, while an increase in gold prices is associated with lower yields.

The study further analyzes the volatility within each regime, showing that the first and third regimes exhibit lower volatility compared to the second regime. This implies more stable market conditions in the first and third regimes, with fewer price fluctuations. The transition matrix results indicate that the market is most likely to remain in the first or third regime, with the second regime being more temporary.

These findings offer strategic insights for investors and policymakers, highlighting the importance of considering different economic regimes when making financial decisions. The study emphasizes that during periods of financial crises, market volatility, and economic growth, the interactions between these variables can shift significantly. By understanding these dynamics, investors can better navigate the complexities of financial markets and make informed decisions that account for varying economic conditions.

This research contributes to the literature by providing a comprehensive analysis of the relationships between bond yields, the Dollar Index, and gold prices under different economic regimes. It also offers practical implications for financial market participants, particularly in the context of managing risks and optimizing investment strategies during different economic cycles. The study’s findings underscore the need for ongoing research to further explore the implications of regime changes in financial markets, particularly in response to global economic events.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Türkiye’de Finansal Katılımın Sağlık Harcamaları İçin Borçlanma, Endişeler ve Zorluk Algısına Etkisi

The Impact of Financial Inclusion on Borrowing, Concerns and Perceived Hardship for Health Expenditures In Türkiye

Veli DURMUŞ 

Öz

Amaç: Sağlık hizmetlerine erişimde finansal engellerin bireylerin refahı üzerindeki olumsuz etkileri, özellikle ekonomik kırılganlığın yüksek olduğu toplumlarda, finansal araçların sağlık harcamalarını karşılamadaki işlevini analiz etmeyi önemli kılmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye’de sağlık harcamalarıyla ilgili finansal zorlukların giderilmesinde finansal katılımın rolünü incelemek ve sosyodemografik değişkenlerle olan korelasyonunu belirlemektir.

Yöntem: 2021 Global Findeks veri tabanında Dünya Bankası tarafından oluşturulan, Türkiye’deki 1000 yetişkin ile gerçekleştirilen ulusal temsili anket verileri kullanılmıştır. Katılımcıların finansal katılımı ve demografik özelliklerinin sağlık harcamalarıyla ilgili çeşitli finansal zorluk göstergelerindeki etkisini incelemek için Probit Regresyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular: Finansal katılım oranının toplamda %84 olduğu, bunun cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi gibi demografik özelliklere göre değiştiği tespit edilmiştir. Acil harcamalar için 7 ve 30 gün içinde para bulamama ve acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama endişesi kadınlara kıyasla erkeklerde daha fazladır. Sağlık nedeniyle borçlanma oranı 25-34 yaş arasında en yüksek iken, en düşük 55 yaş ve üstünde görülmüştür.

Sonuç: Finansal katılımın acil harcamalarda para elde etme ile ilgili zorlukları azaltmada önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, yöneticilerin sağlık hizmetlerine erişimde finansal katılıma öncelik vermesi ve düşük gelirli bireylere yönelik programları desteklemesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler

Finansal katılım, finansal zorluk, sağlık hizmetleri, sağlık harcamaları, Türkiye.

JEL Kodları: I15, I18, G40

Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Sağlık
Bilimleri Üniversitesi, Sağlık
Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi
Bölümü, Kütahya, Türkiye
✉ veli.durmus@ksbu.edu.tr

Geliş/Received: 12.12.2023
Kabul/Accepted: 28.07.2025

VELİ DURMUŞ, “The Impact of Financial Inclusion on Borrowing, Concerns and Perceived Hardship for Health Expenditures In Türkiye”, Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 453-471.

Abstract

Aim: The adverse effects of financial barriers to accessing healthcare on individual well-being underscore the importance of analyzing the role of financial instruments in covering health expenditures, particularly in societies with high economic vulnerability. The aim of this study is to examine the role of financial inclusion in addressing financial hardships related to health expenditures in Turkey and to determine the correlation of financial inclusion with sociodemographic variables.

Method: Data from a 2021 nationally representative survey of 1000 adults in Turkey, conducted by the World Bank, in the World Bank Global Indeks database were used. Probit Regression analysis was applied to examine the impact of respondents' financial inclusion and demographic characteristics on various indicators of financial hardship related to health expenditures.

Results: The financial inclusion rate was 84% and was found to vary by demographic characteristics such as gender, education level and age groups. Concerns about not having money for emergency expenses within 7 and 30 days and not being able to cover medical expenses in an emergency are higher among men compared to women. The rate of borrowing for health reasons was highest among those aged 25-34 years and lowest among those aged 55 years and older.

Conclusion: Financial inclusion has an important impact on reducing the difficulties associated with obtaining money for emergency expenses. Therefore, it is important for policymakers and health service providers to prioritize financial inclusion and support programs for low-income individuals to increase access to health services.

Keywords

Financial inclusion, financial hardship, health services, health expenditures, Türkiye.

JEL Codes: I15, I18, G40

Giriş

Sağlık harcamalarındaki sürekli artış, küresel ölçekte evrensel sağlık güvencesine ulaşılmasının önündeki en büyük engellerden biri olmaya devam etmektedir. Dünyada her yıl yaklaşık 100 milyon kişinin yoksullaşmasında sağlık harcamalarının etkili olduğu belirtilmektedir (Wagstaf vd., 2018, s. 181). Bu bağlamda, sağlık sistemlerinin temel hedeflerinden biri ise özellikle marjinalleşmiş topluluklar arasında kişi başına düşen sağlık hizmeti maliyetlerini azaltarak adaleti ve sürdürülebilirliği teşvik etmektir (Su vd., 2006, s. 207). Yapılan bazı çalışmalar, sağlık hizmetlerine yönelik cepten yapılan harcamaların, hane halkları üzerinde uzun vadede olumsuz sonuçlar doğurabilecek başa çıkma mekanizmalarını (örneğin, borçlanma veya varlık satışı gibi) tetikleme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Murphy vd., 2019, s. 2; Rahman vd., 2022, s. 3). Bu soruna çözüm getirebilmek amacıyla Evrensel Sağlık Kapsamı (UHC), 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs) gündeminin temel unsurlarından biri olarak benimsenmiştir (Huck, 2023, s. 654). Ancak, sağlık harcamaları hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde belirli nüfus grupları için önemli bir ekonomik yük olmaya devam etmektedir (Bein & Coker-Farrell, 2020, s. 38).

Hane halkı sağlık harcamaları üzerindeki etkisi nedeniyle finansal katılım, sağlık ve refaha odaklanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmada kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Huck, 2023, s. 655). Finansal katılım, bireylerin ve işletmelerin ihtiyaçlarına uygun, faydalı ve erişilebilir finansal ürün ve hizmetlere (işlemler, ödemeler, tasarruflar, kredi ve sigorta) sürdürülebilir bir şekilde erişim sağlamaları ve bunları kullanma kapasitesine sahip olmalarıyla ilgilidir (World Bank, 2022). Bu kavram, özellikle düşük gelirli gruplar için resmi finansal hizmetlerin erişilebilirliğini ve uygun fiyatlı olmasını amaçlayan tüm çabaları içermektedir. Daha geniş kapsamlı ve çeşitlendirilmiş bir finansal sistem, finansal istikrarın zaman içinde güçlenmesi için fırsatlar sunarak finansal katılımı artırmaktadır. Bunun sonucunda, finansal hizmetlere erişimin yaygınlaşmasının ekonomik büyümeyi desteklediği ve bireylere yeni fırsatlar sunarak gelir eşitsizliğini azalttığı gözlemlenmektedir (Neaime ve Gaysset, 2018,

s. 231). Dolayısıyla, bir toplumda yüksek düzeyde finansal katılım, ekonomik istikrarın bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Sahay vd., 2015, s. 6-7).

Finansal katılım, bireylerin ve işletmelerin ihtiyaçlarına uygun, erişilebilir ve sürdürülebilir finansal ürün ve hizmetlerden (işlemler, ödemeler, tasarruflar, kredi ve sigorta gibi) sorumlu bir şekilde yararlanabilmesini ifade etmektedir (World Bank, 2022). Başka bir ifadeyle, marjinalleştirilmiş veya yeterince hizmet alamayan topluluklar da dâhil olmak üzere, tüm bireyler ve işletmelerin geniş kapsamlı finansal hizmetlere erişimini ve bu hizmetlerden faydalanmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Kirwan, 2021, s. 7). Bu bağlamda finansal katılımın temel hedefi, bireylerin ekonomik durumları ne olursa olsun, uygun fiyatlı ve erişilebilir finansal ürün ve hizmetlere ulaşmasını güvence altına almaktır (Rahman vd., 2022, s. 5). Finansal kaynaklara erişim, yalnızca bireylerin ve işletmelerin sosyal ve ekonomik statülerini sürdürmeleri ve iyileştirmeleri açısından değil, aynı zamanda çok yönlü finansal gereksinimlerini karşılayabilmeleri için de kritik bir öneme sahiptir (Baza & Rao, 2017, s. 193). Finansal hizmetler arasında mevduat hesapları, düşük faiz oranlarıyla sunulan kredi imkânları, tasarruf ve yatırım programları ile çeşitli ödeme hizmetleri yer almaktadır. Ancak bu hizmetlere erişim, bireylerin finansal ihtiyaçlarının bulunmaması veya kültürel ve dini nedenler gibi faktörlerin yanı sıra, düşük gelir düzeyi, piyasa aksaklıkları ve yapısal eksiklikler nedeniyle de sınırlanabilmektedir (Kirwan, 2021, s. 8). Bu sebeple, karar alıcılar ve politika yapıcılar tarafından gelir seviyelerini artırmaya yönelik ekonomik programların geliştirilmesi ve piyasa aksaklıklarının giderilmesi, finansal katılımın yaygınlaştırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Finansal katılım, bireylerin ve toplulukların sağlıklarını planlamalarına, tasarruf etmelerine ve sağlıklarına yatırım yapmalarına olanak tanıyarak, daha sürdürülebilir ve uygun maliyetli sağlık harcamalarına katkıda bulunabilir ve sağlık hizmetlerine daha proaktif bir yaklaşımı teşvik edebilir (Ambrosius & Cuecuecha, 2013, s. 145; Thanh & Duong, 2017, s. 138). Literatürde finansal katılım ile sağlık harcamaları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar bulunmakla birlikte (Edoh vd., 2021, s. 6; Koomson vd., 2021, s. 1415), finansal katılımın bireysel düzeyde sağlık harcamalarına ilişkin endişeler üzerindeki etkisini ele alan araştırmalar sınırlıdır. Özellikle Türkiye özelinde yapılan çalışmalar genellikle finansal katılımın gelir eşitsizliği (Çalış & Gökçeli, 2022) ve ekonomik büyüme ile ilişkisini incelemekte ya da finansal katılım oranlarının belirlenmesine odaklanmaktadır (Teker vd., 2023). Bu doğrultuda, mevcut çalışmanın amacı, finansal katılım ile sağlık hizmetlerindeki finansal zorluk göstergeleri arasındaki ilişkiye dair literatürdeki boşluğu doldurmaktır. Çalışmada, finansal katılımın; son 12 ay içinde sağlık veya tıbbi amaçlarla borçlanma, 30 gün içinde acil harcamalar için para bulmada zorluk durumu, 7 gün içinde acil harcamalar için para bulmada zorluk durumu ve acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama gibi faktörler üzerindeki etkisi incelenerek, sağlık harcamalarının çok boyutlu bir perspektiften ele alınması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu sonuçlar, Türkiye’de finansal katılım ile finansal zorluklar arasındaki çok yönlü ilişkiye dair fikir verebilir. Türkiye’nin bu çalışmanın odak noktası olarak seçilmesinin birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin büyük ölçüde kamu finansmanına dayanması, sosyal sağlık sigortası ve vergi tabanlı sağlık sisteminin ön planda olması, artan sağlık harcamaları ve finansal sürdürülebilirlik konusundaki yetersizlikler nedeniyle giderek artan mali baskılar, bu nedenler arasında sayılabilir (Venkateswaran ve Singh, 2022, ss. 10-12). Bu bağlamda, çalışma sonuçlarının, Türkiye ve benzer sağlık sistemlerine sahip ülkelerdeki politika yapıcılara, finansal katılımı artırarak ve çeşitli demografik gruplar arasındaki finansal zorlukları azaltarak sağlık hizmetlerine erişimi iyileştirmeye yönelik etkili stratejiler geliştirme konusunda önemli bilgiler sağlaması beklenmektedir.

Literatür Taraması

Literatürdeki mevcut bulgular, finansal katılım düzeyindeki artışın yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı azalmalara yol açtığını ortaya koymaktadır (Omar & Inaba, 2020, s. 4-5; Polloni-Silva vd., 2021, s. 890). Bununla birlikte, finansal katılımın sağlık harcamalarına bağlı finansal sıkıntılar üzerindeki etkilerini sistematik şekilde inceleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla, önceki araştırmalar finansal katılımın çeşitli yönlerini ele almış olmakla birlikte, sağlık hizmetleri bağlamında konuya sınırlı bir odaklanma söz konusudur. Mevcut çalışmalar, finansal katılımın yoksulluk ve eşitsizlik oranlarını azalttığını (Saha & Qin, 2023, s. 411-

412), insani gelişime önemli katkılar sağladığını (Simatupang & Sinaga, 2020, s. 6), kadınların refahını artırdığını (Swamy, 2014, s. 2), ekonomik kalkınmayı desteklediğini (Neaime & Gaysset, 2018, s. 232), yaşam beklentisini etkileyerek ölüm oranlarının düşmesine katkıda bulunduğunu (Xiao & Tao, 2022, s. 3-4) ve turizmin gelişimini olumlu yönde etkilediğini (Gao vd., 2022, s. 3) göstermektedir. Bu nedenle, finansal katılımın sağlık hizmetleriyle bağlantılı finansal zorluklarla nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu ve bu ilişkinin sosyoekonomik değişkenlerle nasıl şekillendiğini incelemek üzere daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Finansal katılım, sürdürülebilir kalkınma açısından küresel politika gündeminde önemli bir yer edinmiş olmasına rağmen, ekonomi literatürü hâlâ bu alanda gelişim sürecindedir. Çoğu çalışma, finansal katılımın hane halkı ve ülke düzeyinde uygun ölçütlerini incelerken, bazı araştırmalar finansal erişimin yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltmadaki rolüne odaklanmıştır. Bununla birlikte, diğer çalışmalar gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde farklı finansal katılım seviyelerini ele almıştır (Park & Mercado, 2016, s. 63). Finansal katılımın ekonomik kalkınmaya sağladığı fayda, yalnızca düşük gelirli bireylerin risk yönetimi yapmalarına ve finansal şoklara karşı direnç geliştirmelerine yardımcı olmakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda istihdam yaratarak kapsayıcı ve istikrarlı bir ekonomik büyümenin temellerini oluşturması açısından da yaygın şekilde kabul görmektedir Öte yandan, uygun finansal hizmetlere erişimi olan bireyler, eğitim ve sağlık alanlarına yatırım yaparak ve ekonomik faaliyetlere daha aktif şekilde katılarak, hem gelir eşitsizliğinin azaltılmasına hem de genel ekonomik istikrarın desteklenmesine katkı sağlayabilmektedir (Neaime & Gaysset, 2018, s. 233; Park & Mercado, 2016, s. 64; Sahay vd., 2015, s. 5). Bu nedenle finansal katılım, özellikle kırılgan topluluklarda sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik edebilecek temel araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Niaz, 2022, s. 3244). Dünya Bankası'nın da vurguladığı üzere, finansal kapsayıcılık Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin büyük ölçüde gerçekleştirilmesini mümkün kılan temel bir unsur niteliği taşımaktadır (World Bank, 2021).

Birleşmiş Milletler Sermaye Kalkınma Fonu (UNCDF), finansal katılımın temel unsurları arasında bireylerin finansal hesap sahibi olması, krediye kolay erişim sağlaması, işlerini büyütmeye ve korumaya imkânına sahip olması, eğitim ve sağlığa yatırım yapabilmesi ve geçim kaynaklarının sürdürülebilirliğini artırarak finansal şoklarla başa çıkabilmesi gibi faktörleri sıralamaktadır (Ajefu vd., 2020, s. 3). Bu bağlamda, finansal katılımın bireylerin sağlık düzeylerini iyileştirmede doğrudan katkı sağlayabileceği ifade edilmektedir (Su vd., 2022, s. 208). Örneğin, beklenmedik hastalıkların ortaya çıkması durumunda, bireylerin tasarrufları sayesinde tedavi masraflarını karşılayabilmesi, daha iyi sağlık sonuçlarına ulaşmalarına olanak tanıyabilir (Lashitew vd., 2019, s. 1203). Ayrıca, finansal katılım, bireylerin besleyici bir diyet, temiz enerji ve gelişmiş sanitasyon gibi daha kaliteli sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırarak genel sağlık koşullarını iyileştirebilir (Wang vd., 2022, s. 1525). Düşük gelir grubundaki bir ülkede 2015-2016 yıllarında gerçekleştirilen hane halkı araştırmasının bulgularına göre, finansal katılımın bireysel ve toplumsal düzeyde finansal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunduğu ve bunun sonucunda zihinsel stresin azalması ile depresif belirtiler bildirme olasılığının düşmesinde önemli bir rol oynadığı ortaya konmuştur (Ajefu vd., 2020, s. 4). Bu konuyla ilgili literatürde, finansal katılımın stres seviyesini azaltarak bireylerin sağlık durumlarını olumlu yönde etkilediğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde 50-90 yaş aralığındaki Hispanik katılımcılar üzerinde yapılan bir araştırma, bir banka hesabına sahip olmanın yaşlı Hispanikler arasında ruh sağlığının iyileşmesiyle pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, bu ilişkinin fiziksel sağlık üzerinde anlamlı bir etkisi saptanmamıştır. Söz konusu çalışma, banka hesabı sahipliği ile ruh sağlığının iyileşmesi arasında pozitif bir bağlantı olduğuna dair destekleyici kanıtlar sunmakla birlikte, nedensel bir ilişkiyi belirlemek açısından yalnızca öncü bir girişim niteliğindedir (Aguila vd., 2016, s. 43). Benzer şekilde, düşük gelir düzeyine sahip bir ülkede yürütülen başka bir çalışmada, finansal katılımın yaşlı bireylerin sağlık durum algıları ve sağlık hizmetlerini kullanma sıklığı üzerindeki etkisi incelenmiş; finansal katılımın hem ruh sağlığı hem de genel sağlık algısı üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, finansal katılım ile sağlık hizmetlerinin kullanım sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Gyasi vd., 2019, s. 796).

Finansal katılımıla ilgili literatürde çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bunlardan biri olan kırılgan grup teorisi, finansal katılımın yoksullar, gençler, yaşlılar ve kadınlar gibi toplumun kırılgan kesimlerini de

kapsaması gerektiğini öne sürmektedir (Su vd., 2022, s. 6). Buna karşılık, kamu malları teorisi, finansal hizmetlerin toplumun tamamı için erişilebilir olması gerektiğini ve hiçbir bireyin dışlanmaması gerektiğini savunmaktadır (Su, vd., 2022, s. 7). Öte yandan, yapabilirlik teorisi, finansal katılımın bireylerin sağlık hizmetleri, eğitim, temiz su ve sanitasyon gibi temel ihtiyaçlara yönelik tercih yapma özgürlüğünü genişleterek sağlık sonuçlarını iyileştirdiğini ileri sürmektedir (Alkire & Deneulin, 2009, s. 25).

Finansal katılım, literatürde yalnızca bireysel düzeydeki etkileriyle değil, aynı zamanda hükümetler ve sağlık hizmetleri tarafından geliştirilen politikalar açısından da önemli bir girdi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle finansal katılım düzeyinin yalnızca sağlık sonuçlarını iyileştirmekle kalmayıp, sağlık eşitsizliklerinin nasıl azaltılabileceğine dair anlayışı geliştirebileceği öne sürülmektedir (Ajefu vd., 2020, s. 4). Literatürde, finansal yeterliliğin çeşitli sosyoekonomik faktörler üzerindeki etkisine sıkça vurgu yapılsa da, finansal katılım ile sağlık sonuçları arasındaki kesin ilişki konusunda devam eden bir tartışma bulunmaktadır (Nussbaum, 2009, s. 211). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yoksulluk ve sağlık eşitsizlikleri gibi sorunlarla mücadelede finansal katılımın sağlık üzerindeki etkisine ilişkin çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (World Bank, 2016).

Yöntem

Araştırmının Etik İzinleri

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu çalışmada kullanılan veri seti herkes tarafından erişilebilir kamuya açık verilerin kullanılması ve verilerin tamamen anonim olması nedeniyle Helsinki Tıbbi Araştırmalar İçin Etik İlkeler Deklarasyonu kapsamında herhangi bir etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

Veri Kaynağı

Bu çalışmada kullanılan ikincil veriler 2021 yılı için Dünya Bankası Global Findex veri tabanından toplanmıştır (World Bank, 2021). Global Findex veri tabanı, dünyanın dört bir yanındaki yetişkinlerin ödemelerden, tasarruf ve borçlanmaya kadar finansal hizmetleri kullanma ve büyük bir harcama veya gelir kaybı gibi finansal olayları yönetme biçimlerine ilişkin veri kaynağı oluşturmaktadır. Veriler ayrıca kadınlar ve yoksul yetişkinler tarafından finansal hizmetlere erişim ve kullanımdaki boşlukları da tespit etmektedir. Dolayısıyla bu veriler, dünya genelinde yetişkinlerin tasarruf, borçlanma, ödeme işlemleri ve finansal riskleri yönetme konusunda nasıl hareket ettiklerine dair değerli bilgiler sunmaktadır.

2021 yılına ait bu son veri tabanı aslında 2011, 2014 ve 2017 yıllarındaki öncüllerinin üzerine inşa edilmiştir. Özellikle 2021 versiyonu, finansal sağlığı ve esnekliği ölçen yeni göstergeler sunarak finansal sağlığa ilişkin daha ayrıntılı bir bakış elde etme fırsatı sunmaktadır.

Veri Toplama

Bu çalışmada kullanılan 2021 yılına ait veri tabanı ile Türkiye’de dahil olmak üzere 120’den fazla ülkede, insanların finansal hizmetlere nasıl eriştiğine ve bunları nasıl kullandığına dair bilgiler sağlamak için anket yoluyla elde edilen bazı finansal veriler sunulmaktadır. COVID-19 pandemisi nedeniyle 2021 yılında Türkiye’de Global Findex anketi için veri toplama sürecinde uyarlamalar yapılması gerekmiştir. Geleneksel olarak veri toplamak için yüz yüze görüşmeler yapılmaktaydı; ancak 2021 yılında Türkiye’de dahil olmak üzere bazı ülkelerde hareketlilik kısıtlamaları bazı zorluklara yol açmıştır. Sonuç olarak, pandemi sırasında Türkiye’de hem cep telefonlarına hem de sabit hatlara yapılan aramaları içeren telefon bazlı anketler gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de dahil olmak üzere telefon bazlı yapılan ekonomi anketleri için katılımcı seçim prosedürü, önceki yıllarda benimsenene benzer bir yaklaşım izlemiştir: katılımcıları seçmek için rastgele rakam çevirme veya ulusal olarak temsil edici bir telefon numaraları listesi kullanılmıştır. 15 yaş ve üstü katılımcılar çalışmaya dahil edilmiştir.

Mevcut çalışmada kullanılan ikincil veri seti, 2021 Global Findex veritabanında yer alan Türkiye’de gerçekleştirilmiş 1000 katılımcıdan oluşmaktadır. Ancak, 208 katılımcının verileri eksik ve hatalı

yanıtlar nedeniyle çıkarılmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmanın veri tabanı, analiz için ihtiyaç duyulan değişkenlere ilişkin bilgileri tamamlamış olan katılımcılarla sınırlı kalmış ve 792 katılımcının yer aldığı nihai bir örneklem elde edilmiştir.

Açıklayıcı Değişkenler

Türkiye ile ilgili verilerde finansal zorlukların farklı yönlerini ölçmek için dört sonuç değişkeni kullanılmıştır. Modellerde ikili analizi mümkün kılmak için tüm değişkenler kukla değişkenler (0 veya 1 değerleri atanmış) olarak ayarlanmıştır. İlk değişken, son 12 ay içinde sağlık veya tıbbi amaçlarla borç para almayı ele almaktadır (birey sağlık/tıbbi amaçlarla borç para aldığını belirtmişse 1, aksi takdirde 0). Bu değişken, bireyler ve aileler için sağlık hizmetlerinin mali yükü hakkında fikir vermektedir. İkinci değişken, acil harcamalar için 30 gün içinde belirli bir miktarda para elde etmede algılanan zorluğu (birey önümüzdeki 30 gün içinde acil durum fonu ayırmada zorluk yaşadığını belirtmişse 1, aksi takdirde 0) ve acil veya beklenmedik harcamalar için finansal kaynakların mevcudiyetini yansıtmaktadır. Üçüncü değişken, acil durum harcamaları için 7 gün içinde belirli bir miktarda para elde etmekte algılanan zorluktur (birey sonraki 7 gün içinde acil durum fonu ayırmakta zorluk çektiğini belirtmişse 1, aksi takdirde 0). Son değişken ise ciddi bir hastalık veya kaza gibi acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda algılanan endişedir (birey endişe duyuyorsa 1, aksi takdirde 0). Bu değişken ile sağlık ve tıbbi harcamalar için finansal desteğe duyulan ihtiyacın ve bireyler ile aileler için genel finansal güvenlik düzeyi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler, önceki çalışmalarda da açıklandığı gibi, finansal katılım, cinsiyet, yaş, eğitim ve hane halkı gelir gruplarından oluşmaktadır (Allen vd., 2016, s. 5; Polloni-Silva vd., 2021, s. 892; Swamy, 2014, s. 8; Wale & Makina, 2017, s. 24; Xiao & Tao, 2022, s. 6). Bu çalışmada finansal katılım, bir banka hesabına sahip olma, bir finans kuruluşundan kredi almış olma veya bir finans kuruluşunda tasarruf sahibi olma durumlarının bileşik bir değeri olarak tanımlanmıştır (Al-Hanawi vd., 2020, s. 1160). Finansal katılımın varlığı veya yokluğu bir kukla değişken olarak kaydedilmiş, birey yukarıda belirtilen kriterlerden herhangi birini karşılıyorsa 1, aksi takdirde 0 değerini almıştır. Finansal kapsayıcılık düzeyinin bu şekilde kategorize edilmesi, bireylerin kayıtlı finans sektörüne ne ölçüde katıldıklarına ilişkin önemli bir bakış sağlayabilir.

Cinsiyet değişkeni, erkekler için 1, kadınlar için 0 olarak kodlanmıştır. Yaş beş gruba ayrılmıştır: 15-24 yıl (referans grup), 25-34 yıl, 35-44 yıl, 45-54 yıl ve 55 yıl ve yukarı. Eğitim düzeyi ankette üç kategoride toplanmıştır: ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim. Bu kategoriler tanımlayıcı bilgileri göstermek için kullanılırken, probit modellerinde her eğitim seviyesi için kukla değişkenler kullanılmıştır. En düşük eğitim seviyesi olan ilköğretim, örneklem analizinde referans grup olarak kullanılmıştır. Ankette, hane halkı gelir dilimi grupları beş dilime ayrılmıştır. Gelir dilimi grupları, hane halkının her bir üyesine atfedilen toplam eşdeğer kullanılabilir gelir temelinde hesaplanır. Hane halkı gelir dilimleri bir ülkedeki hane halklarının gelir dağılımını analiz etmek için kullanılan istatistiksel bir sınıflandırmadır. Gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek ve farklı sosyoekonomik grupların refah düzeylerini karşılaştırmak amacıyla, nüfus gelirine göre beş eşit gruba (dilimlere) ayrılır (World Bank, 2024). Hane geliri beşte birlik dilimleri, bir ekonomideki hane halklarını gelir düzeylerine göre kategorize etmenin bir yoludur. Beşte birlik dilim terimi, bir nüfusun beş eşit parçaya bölünmesi ve her bir beşte birlik dilimin nüfusun %20'sini temsil etmesi anlamına gelmektedir. Hane halkı geliri beşte birlik dilimleri bağlamında, hane halklarının gelirlerine göre en düşük %20'den en yüksek %20'ye doğru sıralanmış beş gruba ayrılması anlamına gelmektedir. Örneğin, çalışmada yer alan en düşük beşte birlik dilim, en düşük gelire sahip haneleri, tipik olarak ekonomideki en düşük gelirli %20'lik kesimi temsil etmektedir. Beşte birlik gelir algısı dilimleri mevcut çalışma da tanımlayıcı amaçlar için kullanılmış ve Probit Model Analizi için kategoriler her beşte birlik dilim için kukla değişkenlere dönüştürülmüştür. En düşük beşte birlik dilim (1.dilim) referans grup olarak kullanılmıştır.

Tahmin Modellemesi

Finansal katılım ve demografik özelliklerin sağlık harcamalarıyla ilgili çeşitli finansal zorluk göstergeleri (sonuç değişkenleri, Y) üzerindeki etkisini incelemek için bir tahmin modeli oluşturulmuştur. Bu göstergeler arasında son 12 ay içinde sağlık amacıyla borç alma (Y1), 30 gün içinde acil harcamalar için para bulmada algılanan zorluk (Y2), 7 gün içinde acil harcamalar için para bulmada algılanan

zorluk (Y3) ve acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda algılanan endişe (Y4) yer almaktadır.

Önceki çalışmalar demografik faktörlerin tıbbi amaçlı finansal zorlukların belirlenmesinde rol oynadığını gösterdiğinden (Al-Hanawi vd., 2020, s. 1161; Allen vd., 2016, s. 6; Xiao & Tao, 2022, s. 8), mevcut çalışmadaki model de aynı zamanda cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir gibi kişisel özellikler de kontrol edilmiştir.

Oluşturulan regresyon modellerinin matematiksel formülasyonları aşağıdaki gibidir:

$$Y1_i = \alpha_1 + \alpha_2(\text{finansal katılım})_i + \alpha_3X_i + \mu_i \quad (1)$$

$$Y2_i = \alpha_1 + \alpha_2(\text{finansal katılım})_i + \alpha_3X_i + \mu_i \quad (2)$$

$$Y3_i = \alpha_1 + \alpha_2(\text{finansal katılım})_i + \alpha_3X_i + \mu_i \quad (3)$$

$$Y4_i = \alpha_1 + \alpha_2(\text{finansal katılım})_i + \alpha_3X_i + \mu_i \quad (4)$$

Y_{1i} : Bu, birey i'nin gözlemi için bağımlı değişkenin değeridir. İkili bir değişken olduğunda, örneğin bireyin sağlık için borç alıp almadığı olabilir (1: borç aldı, 0: almadı)

α_1 : Bu, modelin sabit terimi olan katsayıdır.

α_2 (finansal katılım) : Bu terim, finansal katılım değişkeninin birey i'nin verisini temsil eder. Örneğin, bir kişi finansal katılıma sahipse 1, değilse 0 olabilir. Buradaki α_2 ise finansal katılımın bağımlı değişken üzerindeki etkisini ölçen katsayıdır.

α_3X_i : Bu, X_i bir veya daha fazla bağımsız değişkeni temsil eder (örneğin, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi vb.). X_i birey i'nin değerine karşılık gelir ve α_3 bu bağımsız değişkenin etkisini temsil eden katsayıdır.

Bu denklem, bağımlı değişkenin ($Y1_i$) finansal katılım ve bağımsız diğer kontrol değişkenleri (finansal katılım ve X_i) tarafından nasıl etkilendiğini açıklamayı amaçlar. Hata teriminin (μ_i) bağımsız olarak dağıldığı varsayılmıştır. α_1 , α_2 ve α_3 ilgili terimlerin katsayılarını, X_i ise diğer bağımsız değişkenleri temsil eder. μ_i hata terimini veya modeldeki bağımsız değişkenler tarafından açıklanamayan kısmını göstermektedir.

Bu denklem, hata terimini (μ_i) minimize eden katsayıları (α_1 , α_2 , α_3) tahmin ederek bağımlı değişkenler ile bir veya daha fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi modellemek için kullanılmıştır. Amaç, değişkenler arasında en uygun doğrusal ilişkiyi bulmaktır. Denklemler, maksimum olasılık tahminine ve varsayılan standart hatalara dayalı basit bir probit regresyon modeli kullanılarak tahmin edilmiştir. Probit regresyon modeli, bağımsız değişkenlerin (X 'ler) bir fonksiyonu olarak bağımlı değişkenin olasılıklarını tahmin eden ve ikili sonuç verilerini gözlemleme olasılığını en üst düzeye çıkararak model parametrelerini belirleyen bir yöntemdir. Model tahminlemesinden önce, belirleyiciler için korelasyon matrisi incelenmiş olup, hiçbir korelasyon önerilen 0,9 sınırını aşmadığı bu nedenle ciddi bir çoklu doğrusallık sorunu olmadığı anlaşılmıştır (Pallant, 2020, ss. 218-220).

Araştırmamızın Soruları

Çalışmada kullanılmak üzere şu araştırma soruları oluşturulmuştur. Cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi ve gelir dilimi gibi sosyo-ekonomik değişkenlere göre finansal katılım yaygınlığı nedir? Ayrıca finansal katılım durumunun bu sosyo-demografik değişkenlerle istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip midir? Son 12 ayda sağlık ihtiyacı nedeniyle borçlanma, acil harcamalar için 7 ve 30 gün içinde para bulmada algılanan zorluk durumu, acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda algılanan endişe gibi finansal zorluk kapsamında yer alan değişkenler ile finansal katılım durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır? Yukarıda sayılan sosyo-ekonomik değişkenlerin finansal zorluk kapsamında yer alan değişkenler üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?

İstatistiksel Analiz

2021 Küresel Finansal Katılım (Global Findex) veri seti alınarak finansal katılım indeksi oluşturulmuştur. Türkiye'de sağlık harcamalarıyla ilgili çeşitli finansal göstergeleri üzerinde finansal katılım ve demografik değişkenlerin etkisi analizini yapmak için ekonometrik temelli bir analiz olan

probit modeli kullanılmıştır. Probit regresyon, ikili bağımlı değişkenleri modellemek için yaygın olarak kullanılan istatistiksel ve ekonometrik bir modeldir (Greene, 2003, s. 667). Ekonomi ve diğer sosyal bilimlerde ikili bir olayın gerçekleşme olasılığını etkileyen faktörleri analiz etmek için kullanılır (Acerenza vd., 2023, s. 410). Probit regresyonda, bağımlı değişken ikili olduğunda modeldeki hataların veya artıkların standart bir normal dağılım izlediğini varsayar ve standart normal dağılımın kümülatif dağılım fonksiyonunu kullanarak yordayıcıların doğrusal kombinasyonu ile başarı olasılığı arasındaki ilişkiyi modeller (Cappellari & Jenkins, 2003, s. 282). Probit analiz modelinde, ikili bağımlı değişkenleri modellemek için kullanılmasına rağmen, diğer doğrusal modeller arasında birkaç temel farklılık mevcuttur. Doğrusal olasılık modelleri, ikili bir sonucun (başarı veya başarısızlık gibi) olasılığının bağımsız değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonu olduğunu varsayar. Probit modelleri ise alta yatan gizli değişkenin normal dağıldığını ve başarı olasılığının normal dağılımın kümülatif dağılım fonksiyonu ile ilişkili olduğunu varsayar (Dougherty, 2007, s. 273). Ayrıca, doğrusal olasılık modelleri 0 ve 1 aralığının dışında tahmin edilen olasılıklar üretebilir, bu da ikili bir sonuç için anlamlı bir sonuç değildir. Probit modelleri ise her zaman 0 ile 1 arasında tahmin edilen olasılıklar üretir (Agresti, 2015, s. 183-186). Doğrusal olasılık modelleri aykırı değerlere karşı hassastır ve aykırı değerlerin varlığına karşı sağlam olmayan tahminler üretebilir (Jose, Philip vd., 2020, s. 3). Probit modeller ise aykırı değerlere karşı daha az duyarlıdır ve daha sağlam tahminler üretme eğilimindedir (Cappellari & Jenkins, 2003, s. 285). Özetle, probit modelleri ikili bağımlı değişkenlerin modellenmesinde doğrusal olasılık modellerine göre daha esnek ve sağlam bir yol sunmaktadır (Greene, 2019, s. 505-507). Bu nedenlerden dolayı değişkenlerin tahminlemede probit model analizi kullanılmıştır. Analiz ve modellemeler için STATA 18 (StataCorp LLC) paket istatistik programı kullanılmış olup, tüm istatistikler $p < 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($\text{Prob} > \chi^2$) kabul edilmiştir.

Bulgular

Tanımlayıcı Özellikler

Finansal katılımı olan ve olmayan katılımcıların cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi ve gelir dilimine göre tanımlayıcı özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%84) finansal katılım sağladığı ve bunların da yaklaşık %64’ünün erkeklerden oluştuğu tespit edilmiştir. Yaş grupları açısından, katılımcıların %51’inin (n=404) 15-34 yaş aralığında ve %14’ünün (n=111) 55 yaş ve üzerinde olduğu belirlenirken, eğitim düzeyi bakımından katılımcıların çoğunluğunun (%60) ortaöğretim düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların tanımlayıcı özellikleri (n=792)

Değişkenler	Kategoriler	Finansal katılımı olmayan		Finansal katılımı olan		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	85	66,9	244	36,7	329	41,5
	Erkek	42	33,1	421	63,3	463	58,5
Yaş Grubu	15-24	36	28,3	147	22,1	183	23,2
	25-34	31	24,5	190	28,6	221	27,9
	35-44	26	20,5	133	20,0	159	20,0
	45-54	25	19,7	102	15,3	127	14,9
	55≥	9	7,0	93	14,0	102	14,0
Eğitim Düzeyi	İlköğretim ve altı	44	34,60	100	15,0	144	18,2
	Ortaöğretim	67	52,80	219	33,0	286	52,1
	Yüksekokul	16	12,60	346	52,0	362	29,7

Tablo 1: Devamı

Değişkenler	Kategoriler	Finansal katılımı olmayan		Finansal katılımı olan		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Hane halkı gelir dilimleri	1. dilimde bulunanlar (En düşük beşte birlik dilim)	29	22,80	67	10,0	96	12,1
	2. dilimde bulunanlar	34	26,80	89	13,4	123	15,5
	3. dilimde bulunanlar	24	18,90	118	17,8	142	17,9
	4. dilimde bulunanlar	27	21,30	154	23,2	181	22,9
	5. dilimde bulunanlar (En yüksek beşte birlik dilim)	13	10,20	237	35,6	250	31,6
Toplam		127	16,0	665	84,0	792	100

Tablo 2’de değişkenler arası korelasyon analizi sunulmuş olup, hane halkı gelir dilimi ile finansal katılım arasında istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0,24$, $p<0,01$). Ayrıca, katılımcıların eğitim düzeyi ile hane halkı gelir diliminin pozitif yönde arttığı ($r=0,35$, $p<0,01$), ancak yaş ile eğitim düzeyi arasında negatif bir korelasyon olduğu belirlenmiştir ($r=-0,18$, $p<0,01$)

Tablo 2: Açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon matrisi

Değişkenler	1	2	3	4	5
1. Cinsiyet	1				
2. Yaş	0,06	1			
3. Eğitim Düzeyi	0,09**	-0,18**	1		
4. Hane halkı gelir dilimi	0,12**	0,07*	0,35**	1	
5. Finansal katılım durumu	0,22**	0,04	0,21**	0,24**	1

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Finansal Zorluk Değişkenleri

Tablo 3, katılımcıların açıklayıcı değişkenlere göre finansal zorluk düzeylerine verdikleri yanıtları tanımlayıcı olarak göstermektedir. Buna göre, finansal katılımı olan bireylerin, finansal katılımı olmayanlara kıyasla daha fazla finansal zorluk yaşadığı belirlenmiş olup, sağlıkla ilgili finansal zorluk değişkenleri arasında en önemli sorunun acil harcamalar için 7 gün içinde para temin etme olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3’e göre, toplam 792 katılımcının 168’i son 12 ay içinde sağlık veya tıbbi nedenlerle borç para almış olup, bu oran erkeklerde ($n=97$) kadınlara ($n=71$) kıyasla biraz daha yüksektir. Ayrıca, erkekler hem 7 günlük hem de 30 günlük zaman dilimlerinde acil harcamalar için para bulmada kadınlara kıyasla daha fazla güçlük yaşamıştır. Finansal zorluklar farklı yaş gruplarında farklı örüntüler sergilemiş olup, sağlık veya tıbbi amaçlarla borç alan en yüksek katılımcı sayısı 25-34 yaş grubunda ($n=44$) görülürken, en düşük sayı 55 yaş ve üstü katılımcılarda ($n=21$) tespit edilmiştir.

Finansal zorlukların farklı eğitim grupları arasında incelenmesi dikkate değer sonuçlar ortaya koymuştur. Çalışmaya katılanlar arasında, sağlık veya tıbbi amaçlarla borçlanan en fazla birey sayısı ortaöğretim mezunlarına ait olup (168 kişiden 98’i), bu grup acil harcamalar için 7 ve 30 gün içinde para bulmada en fazla zorluk yaşayan grup olmuştur. Sonuç olarak, hane halkı gelir dilimleri içerisinde en yüksek beşte birlik grupta bulunan katılımcıların acil harcamalar için 30 gün içinde para bulma konusunda en düşük zorluk algısına sahip olduğu belirlenmiş olup, acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama endişesinin en çok ortaöğretim mezunu ve 25-34 yaş grubundaki erkeklerde gözlemlendiği tespit edilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların açıklayıcı değişkenlere göre finansal zorluk düzeyleri (n=792)

Değişkenler	Son 12 ayda sağlık ihtiyacı nedeniyle borçlanma		Acil harcamalar için 30 gün içinde para bulmada algılanan zorluk durumu		Acil harcamalar için 7 gün içinde para temin etmede algılanan zorluk durumu		Acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda algılanan endişe durumu	
	Hayır (%)	Evet (%)	Hayır (%)	Evet (%)	Hayır (%)	Evet (%)	Hayır (%)	Evet (%)
Finansal katılım durumu								
Hayır	108 (17,3)	19 (11,5)	14 (7,4)	113 (18,8)	12 (7,3)	115 (18,3)	26 (14,4)	101 (16,5)
Evet	516 (82,7)	149 (88,5)	176 (92,6)	489 (81,2)	152 (92,7)	513 (81,7)	154 (85,6)	511 (83,5)
Cinsiyet								
Kadın	258 (41,3)	71 (42,2)	45 (23,7)	284 (47,1)	37 (22,5)	292 (46,5)	52 (28,9)	277 (45,3)
Erkek	366 (58,7)	97 (57,8)	145 (76,3)	318 (52,9)	127 (77,5)	336 (53,5)	128 (71,1)	335 (54,7)
Yaş								
15-24	150 (24,0)	33 (19,6)	42 (22,1)	141 (23,4)	32 (19,5)	151 (24,0)	42 (23,3)	141 (23,0)
25-34	177 (28,4)	44 (26,2)	50 (26,3)	171 (28,4)	44 (26,8)	177 (28,2)	44 (24,4)	177 (28,9)
35-44	116 (18,6)	43 (25,6)	40 (21,0)	119 (19,8)	34 (20,7)	125 (19,9)	35 (19,4)	124 (20,2)
45-54	91 (14,6)	27 (16,0)	30 (15,8)	88 (14,6)	27 (16,5)	91 (14,5)	24 (13,3)	94 (15,3)
55≥	90 (14,4)	21 (15,6)	28 (14,8)	83 (13,8)	27 (16,5)	84 (13,8)	35 (19,6)	76 (12,6)
Eğitim düzeyi								
İlköğretim	114 (18,2)	30 (17,9)	26 (13,7)	118 (19,6)	22 (13,4)	122 (19,4)	29 (16,1)	115 (18,8)
Orta öğretim	315 (50,4)	98 (58,3)	85 (44,7)	328 (54,5)	68 (41,5)	345 (54,9)	85 (47,2)	328 (53,6)
Yüksek öğretim	195 (31,4)	40 (23,8)	79 (41,6)	156 (25,9)	74 (45,1)	161 (25,7)	66 (36,7)	169 (27,6)
Hane halkı gelir dilimleri								
1. dilimde bulunanlar (En düşük beşte birlik dilim)	70 (11,2)	26 (15,5)	14 (7,4)	82 (13,6)	12 (7,3)	84 (13,4)	14 (7,8)	82 (13,4)
2. dilimde bulunanlar	95 (15,2)	28 (16,7)	15 (7,9)	108 (17,9)	10 (6,0)	113 (18,0)	20 (11,1)	103 (16,8)
3. dilimde bulunanlar	102 (16,4)	40 (23,8)	20 (10,5)	122 (20,3)	16 (9,8)	126 (20,0)	28 (15,6)	114 (18,6)
4. dilimde bulunanlar	146 (23,4)	35 (20,8)	41 (21,6)	140 (23,3)	40 (24,4)	141 (22,5)	42 (23,3)	139 (22,7)
5. dilimde bulunanlar (En yüksek beşte birlik dilim)	211 (33,8)	39 (23,2)	100 (52,6)	150 (24,9)	86 (52,5)	164 (26,1)	76 (42,2)	174 (28,5)
Toplam	624	168	190	602	164	628	180	612

Ekonometrik Analiz Bakımından Değişkenler

Tablo 4'te sunulan ekonometrik modellerin tümü 0,05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($\text{Prob} > \chi^2$). Acil harcamalar için 7 gün içinde para temin etme zorluğunu inceleyen model, %9,72'lik Pseudo R^2 ile en yüksek uyum iyiliğine sahiptir. Model 1 sonuçlarına göre, finansal katılımı olan bireylerin sağlık ihtiyacı için borçlanma olasılığının daha yüksek ($\beta=0,399$, $p<0,05$) olduğu anlaşılmaktadır. Yaş grupları incelendiğinde, referans kategori 15-24 yaş grubuna göre, 35-44 yaş grubundakilerin daha yüksek borçlanma olasılığına ($\beta=0,387$, $p<0,05$) sahip olduğu görülmektedir. 45-54 ve 55+ yaş gruplarında bu etki istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu, orta yaş grubunun sağlık harcamaları için daha fazla borçlandığını düşündürülebilir. Hane halkı gelir dilimleri incelendiğinde, referans kategori olarak en düşük gelir dilimine göre, 5. dilimde (en yüksek gelir) bulunan bireylerin daha az borçlanma olasılığı olduğu görülmektedir ($\beta=-0,465$, $p<0,05$).

Model 2'ye göre, acil harcamalar için 30 gün içinde para bulmada algılanan zorluk durumunun finansal katılımı olan bireylerde daha az algılama olasılığı olduğu görülmektedir ($\beta=-0,302$, $p<0,05$). Erkeklerin kadınlara göre para bulma zorluğunu daha fazla algılama olasılığı olduğu ($\beta=0,538$, $p<0,05$); Hane halkı gelir dilimleri incelendiğinde, referans kategori olarak en düşük gelir dilimine göre, 5. dilimde (en yüksek gelir) bulunan bireylerin daha az borçlanma olasılığı olduğu görülmektedir ($\beta=-0,725$, $p<0,05$).

Model 3 sonuçları, acil harcamalar için 7 gün içinde para temin etmede erkeklerin kadınlara göre daha fazla zorluk algılama olasılığı olduğunu göstermektedir ($\beta=0,549$, $p<0,05$). Hane halkı gelir dilimleri incelendiğinde, referans kategori olarak en düşük gelir dilimine göre, 3. dilimde ($\beta=-0,075$, $p<0,05$), 4. dilimde ($\beta=-0,330$, $p<0,05$) ve 5. dilimde (en yüksek gelir) ($\beta=-0,625$, $p=0,002$) bulunan bireylerin zorluk algılama olasılığının daha az olduğu anlaşılmaktadır. Gelir düzeyi arttıkça, acil durumlarda para temin etme zorluğu algısının belirgin şekilde azalması, yüksek gelir gruplarının finansal esnekliğinin daha fazla olduğunu göstermektedir.

Model 4'ün bulgularına göre, acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda endişe algılama olasılığı kadınlara kıyasla erkeklerde daha yüksek olduğu görülmektedir ($\beta=0,397$, $p<0,05$). Ayrıca bireylerin gelir düzeyleri arttıkça bu olasılığın belirgin şekilde azaldığı anlaşılmaktadır. Ancak modelin sınırlı açıklayıcılığı (Pseudo $R^2=0,0341$), gelecek çalışmalarda daha kapsamlı veri ve analizlerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda, sınırlı açıklayıcılık durumunu iyileştirmek için sonraki çalışmalarda panel veri modeli ve logit modeli gibi yaklaşımlar değerlendirilebilir.

Tablo 4: Değişkenlerin probit regresyon analiz sonuçları (n=792)

Değişkenler	Son 12 ayda sağlık ihtiyacı nedeniyle borçlanma (Model 1)		Acil harcamalar için 30 gün içinde para bulmada algılanan zorluk durumu (Model 2)		Acil harcamalar için 7 gün içinde para temin etmede algılanan zorluk durumu (Model 3)		Acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda algılanan endişe durumu (Model 4)	
	Coeff.	p	Coeff.	p	Coeff.	p	Coeff.	p
Finansal katılım								
Yok	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Var	0,399	0,011	-0,302	0,035	-0,235	0,197	0,182	0,225
Cinsiyet								
Kadın	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Erkek	0,056	0,598	0,538	<0,001	0,549	<0,001	0,397	<0,001
Yaş								
15-24	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
25-34	0,195	0,198	0,269	0,081	0,158	0,326	0,221	0,138
35-44	0,387	0,015	0,044	0,788	-0,010	0,951	0,103	0,519
45-54	0,280	0,119	-0,014	0,938	-0,146	0,433	0,134	0,451
55≥	0,153	0,419	0,190	0,306	-0,008	0,968	-0,157	0,372

Tablo 4: Devamı

Değişkenler	Son 12 ayda sağlık ihtiyacı nedeniyle borçlanma (Model 1)		Acil harcamalar için 30 gün içinde para bulmada algılanan zorluk durumu (Model 2)		Acil harcamalar için 7 gün içinde para temin etmede algılanan zorluk durumu (Model 3)		Acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda algılanan endişe durumu (Model 4)	
	Coeff.	p	Coeff.	p	Coeff.	p	Coeff.	p
Eğitim düzeyi								
İlköğretim	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Orta öğretim	0,169	0,266	0,051	0,758	0,033	0,138	0,003	0,902
Yüksek öğretim	-0,052	0,768	-0,152	0,398	-0,270	0,850	-0,159	0,353
Hane halkı gelir dilimleri								
1.dilim (En düşük)	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
2.dilim	-0,198	0,294	0,031	0,890	0,167	0,493	-0,167	0,043
3.dilim	-0,036	0,840	-0,047	0,827	-0,075	0,025	-0,230	0,023
4.dilim	-0,326	0,068	-0,268	0,175	-0,330	0,045	-0,318	0,008
5.dilim (En yüksek)	-0,465	0,008	-0,725	<0,001	-0,625	0,002	-0,523	0,002
Consant	-0,677	0,014	2,841	<0,001	3,188	<0,001	1,957	<0,001
LR X ² (12)	16,71		78,27		88,32		36,98	
Prob > X ²	0,006		<0,001		<0,001		<0,001	
Pseudo R ²	0,0197		0,0710		0,0972		0,0341	
Loglikelihood	-401,626		-396,442		-385,478		-408,477	

Coeff.: Coefficient (Katsayı); Ref.: Referans değişkeni

Tartışma

Bu çalışma, finansal katılım ve demografik faktörlerin Türkiye'deki bireylerin karşılaştığı finansal zorlukları nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Mevcut çalışma, finansal katılım ve demografik özelliklerin, son 12 ay içinde sağlık veya tıbbi amaçlarla borçlanma, 30 gün içinde acil harcamalar için para bulmada algılanan zorluk, 7 gün içinde acil harcamalar için para bulmada algılanan zorluk ve acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda algılanan endişe dahil olmak üzere sağlık ve tıbbi harcamalarla ilgili çeşitli finansal zorluk göstergeleri üzerindeki etkisini inceleyerek önceki ilgili çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada 2021 yılı için en son Global Finansal Katılım Veri Seti kullanılarak finansal katılım endeksi oluşturulmuş ve bulguların sağlamlığını sağlamak için ekonometrik bir teknik (probit modeli) uygulanmıştır. Sonuçlar, Türkiye'de finansal katılımı arttırma stratejilerinin geliştirilmesi ve yürütülmesiyle ilgilidir.

Birçok ülkede olduğu gibi, erkeklerin kadınlara kıyasla finansal katılım olasılığı daha yüksektir. Mevcut çalışma sonucu ile uyumlu olarak, 2022 yılındaki bir çalışma finansal ürün sahipliği ve kullanımının erkekler arasında kadınlardan daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Shabir & Ali, 2022, s. 784). Ayrıca 141 ülkeden elde edilen verilerin analizi sonucu, özellikle yabancı bankaların varlığının düşük olduğu ve cinsiyetler arasındaki eğitim farkının yüksek olduğu ülkelerde, kadınların finansal olarak daha az katılım sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Morsy, 2020, s. 19). Toplumsal yapılanma ve cinsiyet hiyerarşisi dikkate alındığında, finansal katılım imkânlarının erkekler için daha ulaşılabilir ve uygulanabilir olması buna bir neden olarak düşünülebilir.

Finansal katılımı olanlar arasında, daha ileri yaş gruplarında, özellikle 45 yaş ve sonrası üzeri gruplarda daha düşük finansal katılım seviyesinin olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, bu yaş gruplarında finansal katılımı olan bireylerin oranı, analiz edilen veri seti için genç yaş gruplarına (15-24 yaş ve 25-34 yaş) kıyasla daha düşüktür. Finansal teknoloji hizmetleri gelişmeye devam ettikçe,

bu gelişime ayak uyduramayan eski nesillere kıyasla genç nesillerin katılımının daha kolay olması muhtemeldir (Olson vd., 2011, s. 130).

Eğitim düzeyi artış ile birlikte finansal katılım da artan bir oran olması mevcut çalışmanın sonucu olarak önceki çalışmaların bulguları ile tutarlıdır (Bakhshi & Agarwal, 2020, s. 1188; Kazemikhasragh ve Buoni Pineda, 2022, s. 1791). Eğitim, bireyleri finansal faaliyetlerde bulunmak için gerekli bilgi ve kaynaklarla donatır. Herkes için temel eğitime verilen önemin artmasına rağmen, son günlerde pek çok kişi hala resmi finansal hizmetlere erişememektedir. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından 2016 yılında gerçekleştirilen Life in Transition Survey III (LiTS III)'e göre, lisans ve üzeri eğitim almış bireylerin bile yaklaşık %20'si hala resmi bir banka hesabına sahip değildir (Yan & Qi, 2021, s. 14). Ayrıca, mevcut çalışmanın bulguları, önceki çalışmaların bulgularıyla uyumlu olarak, finansal katılımın katılımcıların gelir düzeyiyle doğru orantılı olduğunu teyit etmektedir (Abel vd., 2018, s. 6; Sakanko vd., 2020, s. 80). Bu durum, daha yüksek finansal kaynaklara sahip bireylerin finansal katılımın göstergesi olarak kullanılan ürünlere sahip olmak için daha donanımlı ve ön bilgiye sahip olmalarına bağlanabilir. Finansal katılımın yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasında önemli bir rol oynadığı düşünüldüğünde (Demirguc-Kunt vd., 2018, s. 72), hane halkı düşük gelir dilimi içinde olan bireylere de daha fazla katılım imkânı sağlanarak yoksulluğun azaltılması ve refahın artırılması konusunda ilerleme sağlanabilir (Omar & Inaba, 2020, s. 20). Bu ilerlemenin zaman içindeki etkisini ölçmek için sonraki çalışmalar, hane halkı gelir düzeyi, finansal katılım durumu veya sağlık durumundaki değişimi panel veri analizi kullanarak yorumlayabilir.

Mevcut bulgular kapsamında, finansal zorluk değişkenleri bakımından finansal katılım durumu değerlendirildiğinde, finansal katılımı olan bireylerin katılımı olmayanlara nazaran daha fazla borçlanma, zorluk ve endişe algısı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Finansal katılımın sağlık hizmetlerinin gelişimi üzerinde etkisi olmasına rağmen (Wirajing vd., 2023, s. 10), oluşan zorluk ve endişe algısı finansal katılımın yaygınlaştırılması önünde bir engel teşkil edebilir. Bunu destekler nitelikte, yüksek gelirli OECD ülkelerinde yapılan bir çalışmanın bulgularına göre, acil bir durumda herhangi bir finansal katılımı olmayan bireyler diğer başka bir kaynaktan para bulamama zorluğu ile karşı karşıya kalmıştır (Öksüz Narinç & Aktan, 2022, s. 250).

Genel olarak, 7 gün içinde acil harcamalar için para bulmakta zorluk çekme algısı tüm demografik özellikler arasında farklılık göstermektedir. Erkek katılımcılar sadece bir hafta içinde acil harcamalar için para bulma konusunda daha fazla zorlukla karşılaşmakla kalmamış, aynı zamanda sağlık ve tıbbi harcamalarla ilgili tüm finansal konularda kadın katılımcılara kıyasla daha fazla endişe algısına sahip olmuşlardır. Başka bir deyişle, erkeklerin sonraki 7 gün içinde acil harcamalar için para bulmakta kadınlara kıyasla daha fazla zorluk yaşama endişesi bulunmaktadır. Bu durum, toplumsal beklentiler ve toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle, erkeklerin evin geçimini sağlayan veya mali konularda karar veren birincil kişiler olarak daha fazla ön planda olmasına bağlı kültürel ve sosyal normlarla açıklanabilir. Bu yaklaşım aynı zamanda erkeklerin mali açıdan sorumlu olma konusunda daha fazla baskı hissetmelerine ve mali refahları konusunda endişe duymalarına yol açabilir (Cislaghi & Heise, 2020, s. 418; Giuliano, 2020, s. 951). Buna yönelik olarak sonraki çalışmalarda erkeklerin toplumsal rolleri ile finansal kararlarla olan ilişkisi incelenebilir. Benzer şekilde, bireylerin yaşı arttıkça, acil harcamalar için 7 gün içinde para bulma konusundaki zorluk algısı azalmaktadır. Aslında, mevcut bulgular yaş arttıkça endişe düzeyinin de giderek azaldığını göstermiştir. Bu durum, yaşlı neslin zaman içinde finansal kapasite ve tasarruf biriktirmiş olma ihtimalinin yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir; bu da ekonomik statülerini oluşturma sürecinde olan genç nesildeki bireylere kıyasla endişelerinin az olmasına katkı sağlayacaktır (Koomson vd., 2021, s. 1419; Simatupang & Sinaga, 2020, s. 9).

Mevcut çalışma sonucunda, yüksek gelir dilimindeki katılımcılar, düşük gelir dilimindeki katılımcılara kıyasla sağlık ve tıbbi harcamaları karşılama konusunda daha az düzeyde endişe bildirmiştir. Bu bulgunun, literatürde bulunan önceki çalışmaların bulgularıyla tutarlı olduğu görülmüştür (Baza & Rao, 2017, s. 197; Gyasi vd., 2019, s. 799; Mwale vd., 2022, s. 68). Sağlık harcamalarının finansal yükü, gelir düzeyi düşük bireyler için daha yüksek olma eğilimindedir. Bu durum beraberinde daha yüksek düzeyde endişe ve depresif belirtilere yol açabilir. Bu nedenle, politika yapıcıların marjinalleştirilmiş nüfusların eğitim ve gelir düzeylerini iyileştirmeye yönelik politikalar uygulaması toplumsal refahın gelişimi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Tanımlayıcı istatistiklerin kullanılmasına ek olarak, bu çalışmada finansal katılımın sağlık ve tıbbi harcamalarla ilgili finansal zorluklar üzerindeki etkisini belirlemek için Probit modeli kullanılmıştır. Buna göre, finansal katılımı olan bireylerin sağlık ve tıbbi amaçlar için borçlanma olasılığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu, finansal katılımdaki artışın daha yüksek gelir düzeyi ile ilişkili olduğunu vurgulayan önceki çalışmalarla tutarlıdır (Koomson vd., 2021, s. 1418; Neaime & Gaysset, 2018, s. 235; Omar & Inaba, 2020, s. 11). Finansal katılım, bireylerin kredi olanaklarına erişim imkânını artırmaktadır. Bununla birlikte, mevcut çalışmadaki bulgulara göre, en yüksek gelir diliminde (5.dilim) yer alma değişkeni bireylerin finansal zorluk, endişe, borçlanma değişkenlerine negatif etki yapmaktadır. Finansal katılım, gelir düzeyi ne olursa olsun hane halkının yaşamını iyileştirmek için duydukları, özellikle sağlık gibi önemli finansal hizmetlere erişebildikleri zaman kayda değer bir araç olarak ortaya çıkar (Gimenez-Nadal & Molina, 2016, s. 350). Bununla ilgili olarak, 6000'den fazla katılımcısı olan ulusal bir çalışmanın bulguları göstermiştir ki, finansal katılımın hane halkı geliri üzerinde güçlü bir pozitif etkiye sahiptir ve bu etki farklı gelir düzeylerine sahip tüm hanelerde görülebilmektedir (Zhang & Posso, 2019, s. 1627). Dolayısıyla, gelir hane halkı refahının önemli bir belirleyicisi olduğundan, bu durum finansal katılımın hane halkı refahını artırdığını ve yoksulluğu azalttığını göstermektedir.

Çalışma sonucunda, finansal katılım durumu acil harcamalar için 30 gün içinde para temin etme konusunda hissedilen zorlukta önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır. Bu da finansal katılım arttıkça, acil harcamalar için 30 gün içinde paraya sahip olmanın algılanan zorluğunun azaldığı anlamına gelmektedir. Bu bulgu, önceki çalışmaların sonuçlarıyla tutarlıdır (Al-Hanawi vd., 2020, s. 1160; Nguyen, 2023, s. 461). Acil nedenlerle 30 gün içinde para temin etmedeki zorluk algısı, bireyin öznel mali refah duygusu ve mali durumunu etkin bir şekilde yönetme becerisi ile ilgilidir (Saha & Qin, 2023, s. 433). Bu nedenle, finansal katılım, bireylerin beklenmedik finansal zorluklara daha iyi hazırlanmaları ve bunlara karşı koymaları için finansal kaynaklara, bilgiye ve araçlara erişimlerini sağlayarak acil durum harcamaları için para bulmanın algılanan zorluğunu azaltmada önemli bir rol oynayabilir.

Son olarak, bu çalışma finansal katılımın acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamamaya ilişkin algılanan endişeyi önemli ölçüde etkilemediğini ortaya koymuştur. Bunun yerine, bulgular, cinsiyetin acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamamaya ilişkin algılanan endişenin belirleyicisi olarak önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Cinsiyetin, acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda algılanan endişeye yönelik 0,397 katsayısı ile anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur ($p < 0,001$). Bu da erkeklerin acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda kadınlardan daha fazla endişe duyduklarını göstermektedir. Toplumsal kültüre ve sosyal değişkenlere bağlı olarak, kadınların aksine, erkekler evin geçimini sağlayan kişiler olarak kabul edildiği düşünüldüğünde (Çiçek & Çopur, 2018, s. 17), sağlık harcamalarının karşılanma sorumluluğunu üstlendikleri kabul edilebilir. Bu da onları, acil bir durumda bu tür hizmetler için ödeme yapamama endişesine yatkın hale getirebilir (Omar & Inaba, 2020, s. 12).

Mevcut çalışmanın bulgularını değerlendirirken bazı sınırlılıklara dikkat etmek gereklidir. Öncelikle, veri tabanı 2021 yılı için Global Findeks veri setinden elde edilen verilere dayandığı için örneklem seçiminde yanlışlık olasılığı vardır. Bu nedenle, veriler Türkiye'nin tüm nüfusunu temsil etmeyebilir. Veri seti yalnızca finansal hizmetlere erişimi olan veya finansal işlemlere katılmış olan bireyleri içerebilir, bu da finansal olarak dışlanmış bireyleri kapsamayabilir. İkinci olarak, katılımcıların soru formuna bağlı olarak kendilerince verdikleri cevaplar yanlışlığa neden olabilir. Katılımcılar, sosyal damgalanma veya yargılamadan kaçınmak için finansal katılım düzeylerini abartabilir veya bununla ilgili ifadelerle katılımı düzeyini düşük gösterebilir. Ayrıca, mevcut çalışma finansal katılım ile sağlık harcamaları arasında nedensel bir ilişki kuramamıştır. Çünkü buna etki edebilecek kültürel veya sosyal faktörler gibi diğer faktörler de rol oynayabilir. Bu nedenle, ileride yapılacak çalışmalar, finansal katılım ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin daha geniş kapsamlı olarak anlaşılmasını sağlamak için hem nicel hem de nitel veri tekniklerinin bir kombinasyonunu kullanabilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, çok boyutlu bir finansal katılım indeksi ve 2021 yılı için en son Global Findeks veri seti kullanılarak Türkiye'de finansal katılım, demografik değişkenler ve sağlık harcamalarıyla ilgili finansal zorluk göstergeleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda, gelecekte yapılacak çalışmalarda, sağlık sigortası durumu, borç erişim imkanları ve finansal okuryazarlık gibi değişkenleri eklenerek modelin

açıklayıcı gücü artırılmalıdır. Bulgular, finansal katılımın çeşitli demografik değişkenler arasında sağlık ihtiyacı nedeniyle borç alma ve acil harcamalar için kullanılabilir paraya sahip olma becerisi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir. Tüm gelir kategorilerindeki katılımcılar acil harcamalar için 7 gün içinde para bulmakta zorluk çektiklerini ve acil bir durumda tıbbi masrafları karşılayamama konusunda endişe duyduklarını belirtirken, bu durum gelir düzeyi arttıkça azalmaktadır. Bu bulgular, sağlık hizmetlerinde finansal katılımın teşvik edilmesi, sağlık hizmetlerine erişimin ve sonuçların iyileştirilmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğinden, çeşitli politika çıkarımlarına sahiptir. Bu politikalar daha iyi sağlık sonuçları elde edilmesini ve sağlık hizmetlerine erişimin önündeki mali engellerin azaltılmasını sağlayabilir. Bu nedenle karar vericiler ve idareciler özel sektörün özellikle yoksul kesimlerde finansal hizmetleri yenilemesi ve genişletmesi için elverişli bir ortam yaratmaya odaklanmalıdır. Bu, finansal hizmetlere erişim maliyetini azaltabilir ve bir hanenin sağlık ihtiyaçları için daha fazla harcama yapma kapasitesini artırabilir.

Gelecekteki Çalışmalara Yönelik Öneriler

Mevcut çalışma kesitsel veriye dayanmaktadır. Gelecekte, boylamsal veri kullanılarak finansal katılımın zaman içindeki sağlık harcamalarına etkisi ve bireylerin finansal davranışlarındaki değişimler gözlemlenebilir. Ayrıca, Türkiye'nin farklı bölgeleri sosyoekonomik açıdan çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalar, bölgelere, kırsal/kentsel ayrımlara göre finansal katılım ve sağlık harcamaları ilişkisini daha detaylı ele almalıdır. Bu çalışma ile bireysel düzeyde finansal katılım durumu incelenmiştir. Ancak sağlık harcamaları çoğu zaman hane düzeyinde kararlarla belirlenir. Bu doğrultuda, gelecek araştırmalar, hanehalkı gelir yapısı, çocuk sayısı ve yaşlı bakımı gibi faktörleri içeren mikro düzeyli modellerle genişletilebilir.

Kaynakça

- ABEL, S., MUTANDWA, L., & ROUX, P. LE. (2018). A Review of Determinants of Financial Inclusion. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 8(3), 1–8.
- ACERENZA, S., BARTALOTTI, O., & KÉDAGNI, D. (2023). Testing identifying assumptions in bivariate probit models. *Journal of Applied Econometrics*, 38(3), 407–422. <https://doi.org/10.1002/jae.2956>
- AGUIA, E., ANGRISANI, M., & BLANCO, L. R. (2016). Ownership of a bank account and health of older Hispanics. *Economics Letters*, 144, 41–44. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2016.04.013>
- AJEFU, J. B., DEMİR, A., & HAGHPANAHAN, H. (2020). THE İMPACT OF FİNANCİAL İNCLUSION ON MENTAL HEALTH. *SSM - Population Health*, 11, 100630. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2020.100630>
- AJEFU, J., DEMİR, A., & HAGHPANAHAN, H. (2020). The impact of financial inclusion on mental health. *SSM - Population Health*, 11, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2020.100630>
- AL-HANAWİ, M. K., CHIRWA, G. C., KAMNİNGA, T. M., & MANJA, L. P. (2020). Effects of Financial Inclusion on Access to Emergency Funds for Healthcare in the Kingdom of Saudi Arabia. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, Volume 13, 1157–1167. <https://doi.org/10.2147/JMDH.S277357>
- ALKİRE, S., & DENEULİN, S. (2009). The Human Development and Capability Approach. In S. Deneulin (Ed.), *An Introduction to the Human Development and Capability Approach: Freedom and Agency* (First edit, pp. 22–49). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781849770026>
- ALLEN, F., DEMİRGUC-KUNT, A., KLAPPER, L., & MARTÍNEZ PERÍA, M. S. (2016). The foundations of financial inclusion: Understanding ownership and use of formal accounts. *Journal of Financial Intermediation*, 27, 1–30. <https://doi.org/10.1016/j.jfi.2015.12.003>
- AMBROSIUS, C., & CUECUECHA, A. (2013). Are Remittances a Substitute for Credit? Carrying the Financial Burden of Health Shocks in National and Transnational Households. *World Development*, 46, 143–152. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.01.032>
- BAKSHİ, P., & AGARWAL, T. (2020). Impact of Education on Financial Inclusion: Study for India. *Journal Of Xi An University of Architecture & Technology*, 12(7), 1179–1194. <https://doi.org/10.37896/JXAT12.07/2429>
- BAZA, A. U., & RAO, K. S. (2017). Financial Inclusion in Ethiopia. *International Journal of Economics and Finance*, 9(4), 191–201. <https://doi.org/10.5539/ijef.v9n4p191>

- BEİN, M., & COKER-FARRELL, E. Y. (2020). The association between medical spending and health status: A study of selected African countries. *Malawi Medical Journal*, 32(1), 37–44. <https://doi.org/10.4314/mmj.v32i1.8>
- ÇALIŞ, N., & GÖKÇELİ, E. (2022). THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL INCLUSION AND INCOME INEQUALITY; EVIDENCE FROM TURKEY. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 20(4), 401–414. <https://doi.org/10.11611/yead.1177426>
- CAPPELLARİ, L., & JENKİNS, S. P. (2003). Multivariate Probit Regression using Simulated Maximum Likelihood. *The Stata Journal: Promoting Communications on Statistics and Stata*, 3(3), 278–294. <https://doi.org/10.1177/1536867X0300300305>
- ÇİÇEK, B., & ÇOPUR, Z. (2018). Bireylerin Kadınların Çalışmasına ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, 3(4), 1–21.
- CİSLAGHİ, B., & HEİSE, L. (2020). Gender norms and social norms: differences, similarities and why they matter in prevention science. *Sociology of Health & Illness*, 42(2), 407–422. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13008>
- DEMİRGUC-KUNT, A., KLAPPER, L., SİNGER, D., ANSAR, S., & HESS, J. (2018). *The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1259-0>
- EDOH, O. M., NCHOFUNG, T. N., ANCHİ, O. E., & MUNNA, A. S. (2021). *The impact of financial inclusion on household health expenditures in Africa* (AGDI Working Paper, No. WP/21/080). <http://hdl.handle.net/10419/250104>
- GAO, Q., LİU, Y., AYUB, B., & HUSSAİN, M. (2022). Does Health Crises Effect Tourism: Role of Financial Inclusion for Green Financial Development. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.896894>
- GİMENEZ-NADAL, J. I., & MOLİNA, J. A. (2016). Commuting Time and Household Responsibilities: Evidence Using Propensity Score Matching. *Journal of Regional Science*, 56(2), 332–359. <https://doi.org/10.1111/jors.12243>
- GIULİANO, P. (2020). Gender and culture. *Oxford Review of Economic Policy*, 36(4), 944–961. <https://doi.org/10.1093/oxrep/graa044>
- GYASİ, R. M., ADAM, A. M., & PHİLLİPS, D. R. (2019). Financial Inclusion, Health-Seeking Behavior, and Health Outcomes Among Older Adults in Ghana. *Research on Aging*, 41(8), 794–820. <https://doi.org/10.1177/0164027519846604>
- HUCK, W. (2023). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Sustainable Development Goals. <https://doi.org/10.5040/9781509934058.0025>
- KAZEMİKHASRAGH, A., & BUONİ PİNEDA, M. V. (2022). Financial inclusion and education: An empirical study of financial inclusion in the face of the pandemic emergency due to Covid-19 in Latin America and the Caribbean. *Review of Development Economics*, 26(3), 1785–1797. <https://doi.org/10.1111/rode.12884>
- KİRWAN, S. (2021). *The economy key ideas: Financial inclusion*. Agenda Publishing.
- KOOMSON, I., ABDUL-MUMUNİ, A., & ABBAM, A. (2021). Effect of financial inclusion on out-of-pocket health expenditure: empirics from Ghana. *The European Journal of Health Economics*, 22(9), 1411–1425. <https://doi.org/10.1007/s10198-021-01320-1>
- LASHİTEW, A. A., VAN TULDER, R., & LİASSE, Y. (2019). Mobile phones for financial inclusion: What explains the diffusion of mobile money innovations? *Research Policy*, 48(5), 1201–1215. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.12.010>
- MORSY, H. (2020). Access to finance – Mind the gender gap. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 78, 12–21. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2020.02.005>
- MURPHY, A., MCGOWAN, C., MCKEE, M., SUHRCKE, M., & HANSON, K. (2019). Coping with healthcare costs for chronic illness in low-income and middle-income countries: a systematic literature review. *BMJ Global Health*, 4(4), e001475. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2019-001475>

MWALE, M. L., MCHENGA, M., & CHIRWA, G. C. (2022). A spatial analysis of out-of-pocket payments for healthcare in Malawi. *Health Policy and Planning*, 37(1), 65–72. <https://doi.org/10.1093/heapol/czab090>

NEAİME, S., & GAYSSET, I. (2018). Financial inclusion and stability in MENA: Evidence from poverty and inequality. *Finance Research Letters*, 24, 230–237. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2017.09.007>

NGUYEN, T. A. N. (2023). The power of financial behavior in emergency funds: Empirical evidence from a developing country. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 10(3), 455–467. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v10i3.1223>

NIÁZ, M. U. (2022). Socio-Economic development and sustainable development goals: a roadmap from vulnerability to sustainability through financial inclusion. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35(1), 3243–3275. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1989319>

NUSSBAUM, M. C. (2009). Creating Capabilities: The Human Development Approach and Its Implementation. *Hypatia*, 24(3), 211–215.

ÖKSÜZ NARİNC, N., & AKTAN, M. N. (2022). Comparison of Financial Inclusion and Income Between Countries with Multiple Correspondence Analysis. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 230–259.

OLSON, K. E., O'BRIEN, M. A., ROGERS, W. A., & CHARNESS, N. (2011). Diffusion of Technology: Frequency of use for Younger and Older Adults. *Ageing International*, 36(1), 123–145. <https://doi.org/10.1007/s12126-010-9077-9>

OMAR, M. A., & INABA, K. (2020a). Does financial inclusion reduce poverty and income inequality in developing countries? A panel data analysis. *Journal of Economic Structures*, 9(1), 37. <https://doi.org/10.1186/s40008-020-00214-4>

OMAR, M. A., & INABA, K. (2020b). Does financial inclusion reduce poverty and income inequality in developing countries? A panel data analysis. *Journal of Economic Structures*, 9(1), 1–25. <https://doi.org/10.1186/s40008-020-00214-4>

PALLANT, J. (2020). *SPSS Survival Manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS* (7th Edition (ed.)). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003117452>

PARK, C.-Y., & MERCADO, R. V. (2016). Does Financial Inclusion Reduce Poverty and Income Inequality in Developing Asia? In S. Gopalan & T. Kikuchi (Eds.), *Financial Inclusion in Asia: Issues and Policy Concerns* (pp. 61–92). Palgrave Macmillan UK.

POLLONİ-SILVA, E., DA COSTA, N., MORALLES, H. F., & SACOMANO NETO, M. (2021). Does Financial Inclusion Diminish Poverty and Inequality? A Panel Data Analysis for Latin American Countries. *Social Indicators Research*, 158(3), 889–925. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02730-7>

RAHMAN, T., GASBARRO, D., & ALAM, K. (2022). Financial risk protection from out-of-pocket health spending in low- and middle-income countries: a scoping review of the literature. *Health Research Policy and Systems*, 20(1), 1–23. <https://doi.org/10.1186/s12961-022-00886-3>

SAHA, S. K., & QİN, J. (2023). Financial inclusion and poverty alleviation: an empirical examination. *Economic Change and Restructuring*, 56(1), 409–440. <https://doi.org/10.1007/s10644-022-09428-x>

SAHAY, R., CİHAK, M., N'DIAYE, P., BARAJAS, A., MİTRA, S., KYOBE, A., MOOI, Y., & YOUSEFİ, R. (2015). Financial Inclusion: Can it Meet Multiple Macroeconomic Goals? *Staff Discussion Notes*, 15(17), 1–34. <https://doi.org/10.5089/9781513585154.006>

SAKANKO, M. A., DAVID, J., & ONİMİSİ, A. M. (2020). Advancing inclusive growth in Nigeria: The role of financial inclusion in poverty, inequality, household expenditure, and unemployment. *Indonesian Journal of Islamic Economics Research*, 2(2), 70–84.

SHABİR, S., & ALİ, J. (2022). Determinants of financial inclusion across gender in Saudi Arabia: evidence from the World Bank's Global Financial Inclusion survey. *International Journal of Social Economics*, 49(5), 780–800. <https://doi.org/10.1108/IJSE-07-2021-0384>

SİMATUPANG, M., & SİNAGA, B. M. (2020). Impact of Financial Inclusion, Government Expenditures In Education And Health Sectors On Human Development In Indonesia. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 9(2), 5–17. <https://doi.org/10.26458/jedep.v9i2.643>

SU, C.-W., Lİ, W., UMAR, M., & LOBONTJ, O.-R. (2022). Can green credit reduce the emissions of pollutants? *Econ Anal Policy*, 74, 205–219. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2022.01.016>

SU, C.-W., YUAN, X., UMAR, M., & LOBONTJ, O.-R. (2022). Does technological innovation bring destruction or creation to the labor market? *Technology in Society*, 68, 101905. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101905>

SU, T. T., POKHREL, S., GBANGOU, A., & FLESSA, S. (2006). Determinants of household health expenditure on western institutional health care. *The European Journal of Health Economics*, 7(3), 195–203. <https://doi.org/10.1007/s10198-006-0354-1>

SWAMY, V. (2014). Financial Inclusion, Gender Dimension, and Economic Impact on Poor Households. *World Development*, 56, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.10.019>

TEKER, S., TEKER, D., & GUZELSOY, H. (2023). FINANCIAL INCLUSION FOR SELECTED OECD COUNTRIES. *Pressacademia*. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2023.1758>

THANH, P. T., & DUONG, P. B. (2017). Health shocks and the mitigating role of microcredit—The case of rural households in Vietnam. *Economic Analysis and Policy*, 56, 135–147. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2017.08.006>

VENKATESWARAN, S., & SINGH, A. K. (2022). *Health System in Turkey: Reforms, Transformations, and Challenges* (CSEP Working Paper 36).

WAGSTAFF, A., FLORES, G., SMİTZ, M.-F., HSU, J., CHEPYNOGA, K., & EOZENOU, P. (2018). Progress on impoverishing health spending in 122 countries: a retrospective observational study. *The Lancet Global Health*, 6(2), e180–e192. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(17\)30486-2](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(17)30486-2)

WALE, L. E., & MAKİNA, D. (2017). Account ownership and use of financial services among individuals. *African Journal of Economic and Management Studies*, 8(1), 19–35. <https://doi.org/10.1108/AJEMS-03-2017-146>

WANG, Q.-S., SU, C.-W., HUA, Y.-F., & UMAR, M. (2022). How can new energy vehicles affect air quality in China?— From the perspective of crude oil price. *Energy & Environment*, 33(8), 1524–1544. <https://doi.org/10.1177/0958305X211044388>

WİRAJİNG, M. A. K., HARUNA, A., & NCHOFOUNG, T. N. (2023). Financial inclusion and healthcare in Africa: Examining the moderating role of education. *Review of Development Economics*. <https://doi.org/10.1111/rode.13043>

World Bank. (2016). *Poverty in rising Africa: African poverty report*. <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/poverty-rising-africa-poverty-report>

World Bank. (2021). *Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2021*. <https://doi.org/10.48529/fact-m635>

World Bank. (2022). *Financial Inclusion*. www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion

World Bank. (2024). *Poverty, Prosperity, and Planet Report*. <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-prosperity-and-planet>

XİAO, W., & TAO, R. (2022). Financial Inclusion and Its Impact on Health: Empirical Evidence From Asia. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.948964>

YAN, Y., & Qİ, S. (2021). Childhood matters: Family education and financial inclusion. *Pacific-Basin Finance Journal*, 65, 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2020.101489>

ZHANG, Q., & POSSO, A. (2019). Thinking Inside the Box: A Closer Look at Financial Inclusion and Household Income. *The Journal of Development Studies*, 55(7), 1616–1631. <https://doi.org/10.1080/00220388.2017.1380798>

Summary

The steady increase in health expenditures remains a major obstacle to achieving universal health coverage on a global scale. Health expenditures remain a significant burden, particularly for certain populations in both developing and developed countries. Financial inclusion relates to the capacity of individuals and businesses to sustainably access and use useful and affordable financial products and services (transactions, payments, savings, credit and insurance) that meet their needs. Accordingly, the current study specifically examines the impact of financial inclusion on borrowing for health or medical purposes in the last 12 months, perceived difficulty in finding money for emergency expenses within 30 days, perceived difficulty in finding money for emergency expenses within 7 days, and perceived worry about not being able to cover medical expenses in an emergency, thus ensuring that multiple dimensions of health expenditures are taken into account. Therefore, these results may provide insights into the multifaceted relationship between financial inclusion and financial hardship in Turkey. The secondary data used in this study was collected from the World Bank Global Findex database for 2021. The database for 2021 used in this study presents some financial data obtained through surveys in more than 120 countries, including Turkey, to provide insights into how people access and use financial services. The secondary dataset used in the current study consists of 1000 surveys conducted in Turkey that are included in the 2021 Global Findex database. Four outcome variables are used to measure different aspects of financial hardship in the data for Turkey. The first variable captures borrowing money for health or medical purposes in the last 12 months. The second variable reflects the perceived difficulty in obtaining a certain amount of money within 30 days for emergency expenses and the availability of financial resources for emergency or unexpected expenses. The third variable is the perceived difficulty in obtaining a certain amount of money within 7 days for emergency expenses. The last variable is the perceived concern about not being able to cover medical expenses in the event of an emergency, such as a serious illness or accident. In order to analyze the impact of financial inclusion and demographic variables on various financial indicators related to health expenditures in Turkey, the probit model, which is an econometric-based analysis, was used. It was found that the majority of the respondents (84%) were financially engaged and about 64% of them were men. There was a statistically positive and significant relationship between household income bracket and financial engagement ($r=0.24$, $p<0.01$), indicating that the higher the income level, the higher the level of financial engagement. On the other hand, it is observed that the household income bracket increases positively with the education level of the participants ($r=0.35$, $p<0.01$), but there is a negative correlation between age and education level ($r=-0.18$, $p<0.01$). It is understood that individuals with financial inclusion face more financial difficulties than those without financial inclusion. According to the financial inclusion status of the participants, the most important challenge among the health-related financial challenge variables was to obtain money for emergency expenses within 7 days. Of the total 792 participants, 168 borrowed money for health or medical reasons in the last 12 months, with slightly more men borrowing money ($n = 97$) than women ($n = 71$). Among the study participants, secondary education graduates had the highest number of individuals who borrowed for health or medical purposes. As a result, the concern of not being able to cover medical expenses in an emergency is higher among men with secondary education and in the 25-34 age group. Participants whose gender is male have a positive effect on the perception of concern about not being able to cover medical expenses in an emergency with a coefficient of 0.397 ($p<0.001$). This indicates that men exhibit a higher level of concern compared to women. The findings showed that financial inclusion had a positive impact on the ability to borrow for health needs and to have money available for emergency expenses across several demographic variables. Respondents across all income categories reported having difficulty finding money for emergency expenses within 7 days and worrying about not being able to cover medical expenses in an emergency, which decreases with increasing income level. These findings have several policy implications, as promoting financial inclusion in health services can have a significant impact on improving access and outcomes. These policies can lead to better health outcomes and reduce financial barriers to accessing health services.



ORIGINAL ARTICLE / ÖZGÜN ARAŞTIRMA



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Framing the ‘Deep Scars’ of Health Emergencies: Assessment of National Newspapers Coverage of COVID-19 Pandemic in Nigeria

Sağlık Acil Durumlarının ‘Büyük Travma’larını Şekillendirmek: Nijerya’daki Ulusal Gazetelerin COVID-19 Pandemisi Haber Kapsamının Değerlendirilmesi

¹Peter Iorper UGONDO

²Victor Stephen GANA

Abstract

Aim: This study examines how four Nigerian national newspapers, Vanguard, Daily Trust, Leadership, and Punch, framed the COVID-19 pandemic through editorial approaches, sourcing strategies, and dominant narratives, and evaluates the impact on public health communication and emergency management.

Method: A total of 851 articles published in 528 newspaper editions between March 2020 and December 2021 were analysed using content analysis. The study applied Entman’s micro-frame analysis to identify the main themes and frames used in reporting the pandemic. The data coding and analysis process focused on news placement, type, sourcing strategies, and dominant frames.

Findings: The results show that the newspapers addressed COVID-19 through frames such as prevention, treatment, transmission, support measures, vaccination, and misinformation. Placement of reports on the front page increased public interest. The most frequently cited sources were government officials and health professionals, which enhanced the credibility of the reports. However, negative framing shaped by editorial policies and political ideologies influenced public perception and complicated crisis management. Religious and cultural biases, along with misinformation, contributed to vaccine hesitancy. While early coverage focused heavily on fear and uncertainty, over time, it shifted towards more balanced perspectives.

Conclusion: The study underscores the significant influence of media framing on public health responses. Editorial decisions and political leanings shaped Nigeria’s COVID-19 narratives, affecting public trust

¹Assistant Professor, PhD,
Department of Journalism and Media
Studies, Faculty of Communication
and Media Studies, Taraba State
University, Jalingo, Nigeria.
✉ peter.ugondo@tsuniversity.edu.ng

²Assistant Lecturer, Department of
Mass Communication, Kwararafa
University Jalingo, Nigeria.
✉ stephengana8@gmail.com

Geliş/Received: 10.08.2024
Kabul/Accepted: 22.10.2024

Peter Iorper UGONDO, Victor Stephen GANA, “Framing the ‘Deep Scars’ of Health Emergencies: Assessment of National Newspapers Coverage of COVID-19 Pandemic in Nigeria”, Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 472-486.

and crisis management strategies. To improve health emergency reporting, media organisations should integrate religious and cultural frames, prioritise balanced coverage, and counter misinformation through evidence-based journalism.

Keywords

COVID-19, Health emergencies, Media framing, Health communication

Öz

Amaç: Bu çalışma, dört Nijerya ulusal gazetesinin (Vanguard, Daily Trust, Leadership ve Punch) COVID-19 pandemisini ele alış şekillerini editöryal yöntemler, kaynak stratejileri ve baskın anlatılar üzerinden incelemekte, bunun halk sağlığı iletişimi ve acil durum yönetimi üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir.

Yöntem: Mart 2020 ile Aralık 2021 arasında yayımlanan 528 gazete sayısındaki 851 makale, içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada pandemi raporlarında kullanılan ana temaları ve çerçeveleri belirlemek için Entman'ın mikro-frame analizi uygulanmıştır. Veri kodlama ve analiz süreci, haber yerleşimi, türü, kaynak stratejileri ve baskın çerçevelere odaklanmıştır.

Bulgular: Sonuçlar, gazetelerin COVID-19'u önleme, tedavi, bulaşma, destek tedbirleri, aşılama ve yanlış bilgi gibi çerçeveler üzerinden ele aldığını göstermektedir. Haberin ön sayfaya yerleştirilmesi kamuoyunun ilgisini artırmıştır. En sık alıntılanan kaynaklar hükümet yetkilileri ve sağlık çalışanları olmuş, bu da haberlerin güvenilirliğini artırmıştır. Ancak, editöryal politikalar ve siyasi ideolojiler tarafından şekillendirilen olumsuz çerçeveleme, kamuoyu algısını etkilemiş ve kriz yönetimini zorlaştırmıştır. Dini ve kültürel önyargılar, yanlış bilgiyle birlikte aşı tereddüdüne katkıda bulunmuştur. İlk haberler ağırlıklı olarak korku ve belirsizliğe odaklansa da zamanla daha dengeli bakış açılarına doğru kaymıştır.

Sonuç: Çalışma, medya çerçevelemesinin halk sağlığı müdahaleleri üzerindeki önemli etkisinin altını çizmektedir. Editöryal kararlar ve siyasi eğilimler, Nijerya'nın COVID-19 anlatılarını şekillendirerek kamuoyu güvenini ve kriz yönetimi stratejilerini etkilemiştir. Sağlık acil durum haberciliğini iyileştirmek için medya kuruluşları, dini ve kültürel çerçeveleri bütünleştirmeli, dengeli haberciliğe öncelik vermeli ve kanıta dayalı gazetecilik yoluyla yanlış bilgilendirmeyi önlemelidir.

Anahtar Kelimeler

COVID-19, Sağlık acil durumları, Medya çerçevelemesi, Sağlık iletişimi

Introduction

Respite came to countries when the global health agency, the World Health Organisation, recently declared an end to COVID-19 as a health emergency (WHO, 2023). COVID-19 has tremendously affected the international community by decimating the populations and displacing socio-economic and political systems at equilibrium. Countries were oscillating from emergency response to managing the disease alongside other infectious diseases like Lassa Fever, Avian Influenza, Cholera, and Monkeypox. Indeed, health systems, economies, and societies worldwide are replete with unprecedented scars of the pandemic. The WHO (2023) said these long-term scars must be a constant reminder that other new viruses could arise with devastating effects.

In fact, after the WHO announced the Coronavirus disease as a pandemic in 2019, many countries recorded the loss of so many lives, which led to much panic and increased the anxiety level of the public (Zhou et al., 2020). As expected of the media during health emergencies, the Nigerian media shaped public perceptions, disseminated information, and influenced policy responses to the pandemic. In particular, the media was instrumental in managing the spread and prevention of the disease by framing the crisis and narrating this health emergency's 'deep scars'. The way the media selectively chose and emphasized some aspects of the COVID-19 pandemic was crucial, as it could instill fear in readers' minds, leading to uncertainty and the formulation of extreme measures against the issue at hand (Fawole et al., 2012).

Of course, media framing has the potential to significantly influence public interpretation and behaviour during health crises, affecting compliance with health advice and acceptance of public health interventions. Moreover, the public discourse generated by the media can alter policy discourse, thereby influencing decision-making and resource allocation (Ugondo, 2019). National newspapers have a history of leading public opinion and driving social change in Nigeria, including introducing electoral reforms (Ugondo, 2018). According to Ogwiji et al. (2024), media framing of health emergencies often influences the understanding and actions of the general public toward community reactions to health guidelines and policies in an outbreak period.

From the foregoing, this study aims to examine how Nigerian national dailies represented the 'deep scars' of this wide-reaching COVID-19 disease and the treatment of health emergencies like COVID-19. It also examines the causal interpretations of socio-economic conditions and the responsibility of the health systems and government in curtailing the pandemic. Emphasis will be made on how they reported it and the implications on the public health emergency management domain. The study determines the dominant narratives and frames newspapers use during Nigeria's first to third phases of COVID-19. The content analysis method is employed to identify themes and frames in the articles from the different editions of Nigerian national daily newspapers. The study also provides perspectives on efficient and effective news-sourcing strategies for communicating health emergencies and policies during a global health crisis. It also presents important lessons for strengthening media practice and health communication strategies in Nigeria, with particular reference to framing health emergencies and ways of making health communication more effective during a crisis.

Objectives of the Study

The study generally examines how national newspapers framed the deep scars of the COVID-19 pandemic by select national dailies in Nigeria. Specifically, it seeks to:

1. Ascertain how newspapers framed the pandemic.
2. Identify newspapers' frames on the pandemic issues.
3. Establish the pitfalls in covering Nigeria's pandemic and health system.

Literature Review

Framing

The idea of framing was developed by Erving Goffman, who defined it as the process by which we understand our newspaper using a fundamental framework (Goffman, 1973). He claimed the newspaper frame provides an interpretive environment that aids message comprehension. Framing exemplifies the capacity of media messages to establish a context and initiate a dialogue by transmitting the crisis narrative and engaging the general public. Framing helps us understand how the media covers the coronavirus disease mitigation and the dominant frames that will ultimately determine whether the coverage effectively brings attention to the health calamity it has generated.

How Entman (1993) views news framing makes it easy to analyze the framing of COVID-19 scars. His definition demonstrates that in a communicating text, journalists, intentionally or not, do select some aspects of a health challenge and make them more prominent in such a way that it tends to generate a particular viewpoint, interpretation of the causes, apportioning of blame or commendations, and making suggestions for improvements or new courses of action. Thus, newspaper frames identify issues, pinpoint their sources, and assign moral values (Entman, 2013). Therefore, news framing entails how media outlets shape, present, and package news stories to influence the audience's understanding and interpretation. Framing theory is a concept in communication studies that highlights the critical role of media in determining how we perceive and understand reality.

Nisbet (2009) posits that framing is a critical component of communicating emergencies, which influences the perception and societal attitude of the audience toward dominant concerns of health systems and response. Media organisations implement framing to simplify intricate issues, enabling

the audience to rapidly comprehend and formulate opinions about an issue through textual, imagery, or symbolic representations (Tolley, 2016).

COVID-19 Pandemic

Defining or naming a disease is also part of news framing (Vigso, 2010). Health emergencies such as Lassa Fever and Ebola virus were named after the places they were first discovered, such as Lassa, a village in Borno State, Nigeria, and the Ebola River in Congo. Although considered one of the coronaviruses, giving the pandemic a name had a different approach. Besides the scientific approach, political reasons also underscored the naming of the pandemic. For instance, former US President Donald Trump was quoted calling the disease the “China virus” for reasons most considered as political. According to Cillizza (2020), there were arguments about whether Trump’s shift in rhetoric was merely a case of using correct geographic labelling, given that the coronavirus originated in Wuhan, or if it was part of a more considerable effort to fuel xenophobic sentiment against China.

Scientifically, COVID-19 is also considered a coronavirus because it is caused by one of the respiratory viruses, SARS-COV-2. It was strange that the virus could affect humans, it drew global attention in 2019 at a laboratory in Wuhan, China. Highly infectious, it swiftly blowout in many countries worldwide. The disease primarily causes respiratory symptoms resembling those of a cold, flu, or pneumonia, but it can also affect other regions of the body beyond the lungs and respiratory system. In the first month of 2020, the spread of the virus became so rapid, with fatal cases, that the WHO had no option but to declare it a global health emergency. Two months later, the outbreak worsened from an epidemic to a global pandemic (Talic et al., 2021). Symptoms like fatigue, shortness of breath, and sore throat are associated with COVID-19 (CDC, 2020). For some commentators, the name COVID-19 was preferred to avoid the tendency of politicising the virus’s country of origin.

The initial COVID-19 case in Nigeria was reported on February 27th when an Italian citizen tested positive upon his return from Italy (Macleane & Dahir, 2020). By June 8th, 2020, the virus had spread to virtually all the states in the country. In northern Nigeria, Kano, the nation’s most populous state, confirmed its first case on April 11th, and by June 9th, there were 1,004 reported cases, 477 recoveries, and 49 fatalities. A lockdown was implemented in Kano on April 27th after 640 unexplained fatalities occurred within two weeks (Mbah, 2020). As a consequence, handwashing, social distancing, and mask-wearing were mandated for all public activities across the state. Public gatherings were also limited to a small number, while others, such as religious meetings and state and national executive council meetings, were more or less conducted virtually.

News Media Framing of Health Emergencies

Empirical research demonstrates how media contributes to mitigating the free movement of infectious diseases across areas by promoting adherence to personal and public health practices. According to Moreno, Zamora and Garzón (2023), the media is a significant factor in managing health emergencies, potentially curbing and preventing maladies. These maladies include smallpox, chicken pox, swine flu, Avian flu, Ebola, severe acute respiratory syndrome, monkeypox and COVID-19. During the outbreak of the A/H1N1 pandemic, Rossmann, Meyer, and Schulz (2018) in their study saw how health authorities faced criticism for shortcomings in their crisis communication efforts even as the media was accused of exacerbating the pandemic. Quality and tabloid newspapers were accused of amplifying the swine flu risks by accentuating the struggle and harm of the disease by choosing selectively more dramatised information and frames that amplified the risks, with tabloid papers concentrating more on drama and emotion. Pan and Meng (2016) examined the same swine flu crisis but focused more on news and moral frames, especially vaccine concerns, treatment approaches to risk magnitudes, and sourcing. They found news media using different frames and treatment approaches during the swine flu crisis, highlighting health hazards and societal problems before, during, and after the pandemic.

Some studies focused on the Ebola epidemic in Africa. Adelakun and Adnan (2016), in particular, examined the framing of this disease by select national dailies in Nigeria. They concluded that Nigerian media prioritised treatment/containment frames during the 2014 Ebola outbreak, reflecting their social responsibility role and balancing challenging the interests of sales and the obligation to

contain the outbreak. The Monkeypox epidemic in 2017 was the focus of Ben-Enukora et al. (2020) research, particularly on the risk communication of the outbreak by news media in Nigeria. The study established that Nigeria's news media delayed and lethargically reported on the monkeypox epidemic in 2017, highlighting the need for enhanced risk communication and prevention efforts during public health emergencies. Different from worldwide attention to facilitating the delivery of good health for the citizens, the researchers found a late and weak coverage of health hazards among newspapers in the country. For Adeniran, Kayode, and Oso (2019), maternal and child healthcare problems in Nigeria were the focus of their study. Looking at it from the angle of news media framing, they called for better media coverage to drive development in the health sector since Nigerian newspapers adopted minimal public health frames and predominantly coping frames for maternal and child healthcare issues.

Coming to the health emergency of COVID-19 pandemic, Ophir et al. (2021) observed that media framing of epidemics influenced public perceptions and behaviours. In their study on the relationship between Italian news media framing of COVID-19 and community mobility, the researchers established a strong relationship between news media framing and community mobility in Italy. The news media focused on the causal framing of symptoms and health effects. This significantly increased the social and containment frames, thereby decreasing community movement. In Nigeria, Ogbodo et al. (2020) examined the implications of global media coverage of COVID-19 on public perception and attitudes to the pandemic. The scholars found that media emphasis was dominated by human interest and fear/scaremongering frames. Even though public attitudes and perceptions were greatly shaped, the study indicated that media framing of the pandemic potentially increased health risks for those with existing health conditions. Thus, the coverage of the pandemic by the global media was detailed but without an emphasis on self-efficacy, and it was episodic, focusing more on breaking news. The prevalence of these frames not only shapes public perception and attitudes towards the pandemic but also poses a danger of intensifying problems for persons with pre-existing health concerns, perhaps resulting in anxiety or panic episodes.

Also, Odoemelam (2021), studying framing tactics employed by the print media in their coverage of COVID-19, concluded that major Nigerian newspapers used various frames to frame the COVID-19 health crisis, with negative tones mainly dominating coverage, influenced by their editorial policies and political beliefs. Other key factors included economic challenges, a crisis in public healthcare, strikes by health workers, and instances of wrongdoing. According to Obitube et al. (2023), Nigerian media frames on COVID-19 initially created a 'death-sentence' image but needed constant change to maintain public attention and prevent counter-frames.

These studies (Ogbodo et al., 2020; Odoemelam, 2021; Obitube et al., 2023) suggest that media editorial policies and political ideologies or culture could hamper the efficient portrayal of the COVID-19 pandemic in Nigeria. These issues would unquestionably influence media attention and framing focus during health emergencies.

Theoretical Framework

This study is grounded in news framing and is considered a second-level agenda-setting theory. As presented by Goffman in his book *Frame Analysis* (1974), the framing theory posits that individuals engage in the cognitive process of "locating, perceiving, identifying, and labelling" events and incidents within distinct contextual frameworks. According to Goffman, individuals interpret events in their world through primary frameworks, which he categorises as natural and social frameworks used to make sense of daily communication stimuli. Entman (1993, p.52) defines framing as the deliberate selection of aspects of a perceived reality to enhance the salience of a text, promoting problem definition, causal interpretation, moral evaluation, and treatment recommendation or suggestion.

Scheufele (1999) proposes four essential assumptions of framing theory: journalists not only select the things they offer but also determine how they are delivered to the audience. This implies that framing theory asserts the media's role in affecting what the audience thinks about and how they interpret and understand the information. Audience frames can align with or contradict media frames and are reinforced each time they are activated, whether in a good or negative context. The process of frame building is systematic and evolves.

In essence, a frame is a mechanism by which a communication source moulds and frames information or messages to quietly influence the audience's perspective of a specific topic. This idea is especially pertinent to this study as the framing of COVID-19 in online publications significantly affects individual and collective efforts to control the pandemic in Nigeria.

Methodology

Content analysis is the method employed for the investigation. It is defined by Neuendorf (2002, p.1) as the systematic, objective, quantitative examination of message characteristics". The content analysis approach evaluates and defines the meaning of the visible and latent material in the message (Holman, 2017). In evaluating the news items, the micro-framing analysis of Entman (1993) and Iyengar (1991) was relied upon to understand how the news media outlets produced meanings regarding the illness outbreak. This accords with Scheufele & Tewksbury (2007, p. 12), who further claim that "the micro-level construct of framing elaborates how people use the information they have received to create impressions on issues and events", significantly adding to how the public perceives the pandemic and government response.

Population

The study population comprised all the 528 Vanguard, Daily Trust, Leadership, and Punch newspaper editions from March 1, 2020, to December 31, 2021. The selected newspapers were national dailies published consistently, always available, and affordable to readers.

Sample Selection

The study employed a consecutive-day sampling technique wherein a sample of 15 days per month was selected from each newspaper in the study period. This is in line with the decision of Riffe et al. (1996) that the mean of 15 consecutive-day sampling does not significantly differ from the population's mean. Also, random sampling was employed to choose three stories for each consecutive day selected in the study period, beginning from March 1, 2020, to December 31, 2021. For 22 months, 22 newspaper editions will be selected, creating 528 editions using Stempel's (1952) guide cited in Krippendorff (2004). From the 528 editions of the selected newspapers, 851 COVID-19-related stories were separated for analysis. Thus, the sample for the content analysis portion of the study is 851 stories from 528 editions of four selected newspapers for the study.

Unit of Analysis

The units of analysis are individual newspaper articles about the COVID-19 pandemic and specific elements within articles, such as headlines, lead paragraphs, thematic content, and pull quotes.

Coding Scheme

An emergent coding approach is used to develop the content categories and recording units. So, after a preliminary examination of the data, these categories were selected: Placement, Type of story, Source and Frames. Under placement, recording units are on the front page, inside page, and back page. The recorded story genres published during the COVID-19 pandemic are straight news, leading editorials, opinion articles, features, advertorials and columns. Under the source category, government officials, health professionals, NGO/CSO, diplomats, and religious and political leaders. The frames recorded were prevention, treatment, transmission, palliative, vaccine, rumour, or misinformation.

Coding Procedure

A codebook outlining each category, recording units and specific coding rules was designed. A tentative set of essentially apriority categories and recording units was arranged in the first phase. This was discussed, criticised and modified. Manual coding was used. Due to the high exchange rate in the country and the lack of funding for the research, the authors could afford an analysis software like Nvivo or Atlas. ti. Two coders with good language and communication education were recruited to assist the authors in coding. The process resulted in deleting some recording units, rephrasing others, and adding a few new recording units. This enhanced the mutual exclusiveness and exhaustiveness of the recording

units under each category. The data coding took two weeks of consistent work to be completed.

Krippendorff’s alpha (α) formula was used to test the reliability of the coding instrument. Researchers like Ugondo (2018) affirm that the formula is the most commonly acknowledged metric with suitable reliability interpretations in content analysis. The online reliability calculator was used (<http://dfreelon.org/utills/recalfront/recal2/>). Inter-coder reliability was tested on all five categories. The calculation showed that Krippendorff’s alpha (α) yielded .90, .89, .91, .79, .80, .81, which indicated high reliability or agreement among the coders.

Results

The first category considered in the coding was the placement of stories in selected newspapers. This is premised on the fact that a story’s degree of emphasis or salience is also determined by where the editor places the story. Hence, a story’s prominence, impact or consequence would trigger its placement on the front page to attract readers’ attention. Therefore, newspaper framing of any issue begins with the story’s placement. In some instances, when stories are placed on the front page, it indicates that those issues are burning issues of public attention. Through the front page, newspapers could also set agendas for readers on issues. Many reporters and editors measure their success by how many of their stories land on the front page.

Therefore, the placement of stories by editors is based on many distinct factors, such as whether or not the story will attract a sizable audience and whether it will increase newspaper sales. Sometimes, it is based on some of the qualities that make a story newsworthy, like the importance of the subject or topic being covered, the significance of the story, the novelty of the story, the timeliness, the story’s proximity to the newspaper’s primary distribution area, and the story’s relevance and utility, among others.

Table 1: Placement of stories

Placement	Vanguard	Daily Trust	Leadership	Punch	Total	%
Frontpage	93	123	69	108	393	46.2
Inside page	64	112	53	109	338	39.7
Back page	17	49	9	45	120	14.1
Total	174	284	131	262	851	100
%	20.4	33.3	15.3	30.7	100	-

Source: Field Work, 2024

From Table 1, the data show that about half of the stories (46.2%) were placed on the front page of the selected newspapers, meaning that at least four out of nine stories had high visibility among readers. The inside pages accounted for 39.7% of the stories published on COVID-19 and vaccination drives in Nigeria. In other words, about two out of every five stories (338) were placed on the inside pages of the newspapers. The back pages of the newspapers received the least number of stories selected (120). At least one out of every seven stories published by the selected newspapers within the study period was placed on the back pages.

Comparatively, Daily Trust had more stories on the front page, inside page and back page, followed by Punch, Vanguard and Leadership. The selected newspapers devoted the back page to columnists against the traditional style of giving the back page for sports stories. The novelty and impact of the COVID-19 pandemic and its vaccines were a significant concern for the selected newspapers. The result also implies that newspaper columnists were concerned about the pandemic and contributed to dissecting the issue for public consumption and decision.

After the placement of stories, the following category was looked into: the story genre or types. Newspapers classify stories into different categories according to their structure, style of writing, and authorship. Stories that account for the day’s events without the writer’s opinion or embellishment of facts are called straight news reports. A story that expresses the opinion of the newspaper

organisation is referred to as an editorial, while one that expresses an individual opinion is an opinion article. An advertorial is sponsored content, and a feature is an extended news story. A column may take a full page or half, and it is regularly published. It has the editorial's tone, but it represents an individual opinion. A column could be written by even those who are not journalists.

Table 2: Types of stories selected

Story Type	Vanguard	Daily Trust	Leadership	Punch	Total	%
Editorial	11	7	5	9	32	3.8
Straight news	76	191	89	164	520	61.1
Opinion	47	29	13	31	120	14.1
Features	21	39	16	41	117	13.7
Advertorial	4	7	2	5	18	2.1
Column	15	11	6	12	44	5.2
Total	174	284	131	262	851	100

Source: Field Work, 2024

Table 2 shows that of the six-story types examined, 3.8% were editorials, representing one out of every twenty-six stories published by the selected newspapers. The advertorial was the most minor story type reflecting COVID-19 and vaccination, accounting for 2.1% of the stories, representing one out of every forty-eight stories examined from March 1, 2020, to December 31, 2021. The highest frequency of story type is the straight news, which accounted for 61.1% of the total stories examined. This means that of every five stories examined, at least three were straight news stories. The second most frequent story type is the opposite editorial (op-ed) or opinion stories, which represented 14.1%, indicating that for every seven stories examined, at least one must be an opinion article. Features, also called extended news stories, constitute the third most frequent story type examined, with 13.7% of the total stories examined. Hence, about one out of every story examined would be a feature story. Table 3 also shows that at least one out of every nineteen or twenty stories examined would be a column. Hence, columns constituted 5.2% of the total stories examined in the study.

Among the selected newspapers, Vanguard had the highest number of editorial stories, showing that the newspaper contributed more than other newspapers as an organisation to the discourse of COVID-19 and vaccines.

Table 3: Sources of stories

Source of stories	Vanguard	Daily Trust	Leadership	Punch	Total	%
Government Officials	31	73	29	72	205	24.0
Health Professional	56	69	73	64	262	30.7
NGO/CSO	24	11	31	38	94	11.0
Diplomat	15	19	31	11	76	8.9
Religious Leaders	31	24	17	43	115	13.5
Political Leaders	36	12	18	32	99	11.6
Total	193	208	199	260	851	100

Source: Field Work, 2024

Data presented in Table 3 above shows that health professionals (30.7%) and government officials (24.0%) were the major sources of stories on the COVID-19 pandemic and vaccination, with most stories being featured in Daily Trust and Punch newspapers. Therefore, most stories about the COVID-19 pandemic and the vaccines emanated from reliable sources.

Table 4: Frames of Stories

Type of Frames	Vanguard	Daily Trust	Leadership	Punch	Total	%
Prevention Frame	29	67	35	83	214	25.1
Treatment Frame	8	28	31	42	109	12.8
Transmission Frame	30	19	24	48	121	14.2
Palliative Frame	49	12	19	24	104	12.2
Vaccine Frame	12	35	47	53	147	17.2
Rumour/ Misinformation Frame	32	44	24	56	156	18.3
Total	160	205	156	306	851	100

Source: Field Work, 2024

Media framing of stories is a major genre of journalistic writing that influences how and how readers think after consuming messages. As indicated in Table 4 above, out % of the four selected newspapers for this study, 35.9% of the stories were framed on Punch newspaper, while Daily Trust newspaper is second highest with (24.0%). Leadership newspaper is the least with (18.3 %).

The prevention frame in the four newspapers was 25%, with articles highlighting measures to limit virus spread, such as automated temperature screening, contact form questions, social distancing, and respiratory hygiene practices. The WHO recommends physical-social distancing, case identification, and contact tracing to prevent and control COVID-19, while others emphasise the importance of social distancing, handwashing, and avoiding crowds. The treatment frame for COVID-19 is 12.8%, with Vanguard reporting the least. Daily Trust, Leadership, and Punch have the highest percentages. Vanguard’s coverage includes guidelines for managing critically ill adults, daily updates on active medical treatment, and new guidelines for successful patient discharge.

Transmission frame, as indicated in the table, has 14.2%, with the highest placement of the framed stories on Punch Newspaper (48) and Vanguard (30), while Leadership is the least with (19) respectively. Punch (12th April 2020): “If COVID-19 patient cough or sneeze droplets are released, it can also be transmitted when one is in close contact with the sick patient”. On Vanguard (12th December 2021), “The incidence of COVID-19 grew steadily in Nigeria, moving from an imported case and elitist pattern to community transmission. The case fatality stood at 2.8%. The country recorded an upsurge (52% of total cases) in the transmission of COVID-19 during the short period the lockdown was relaxed”. Another frame on the transmission on Daily Trust (27th November 2020) the epidemiology of COVID-19 in Nigeria has since evolved, with cases identified in almost the 36 states of the country”. Leadership (1st May 2021) PTF Informed the President on Transmission of COVID-19 in Nigeria.

The palliative frame with about 12:2% has most of the stories placed on Vanguard (49), Punch (24), Leadership (19) and Daily Trust (12) within the period of the study and some of the frames were captured in this manner; Vanguard (9th May 2020) “FG Sets to Provides Palliatives to Households”, also Vanguard (2nd December 2020) “N50b Targeted Credit Facility” Central Bank of Nigeria. Punch (8th June 2020) “Successful Applicants for CBN COVID-19 Palliatives to Access Funds”. Again Leadership (23rd March 2021) “CBN Adds \$120m to COVID-19 Pandemic Relief Funds for Loans”. In another edition of Leadership (21st April, 2020), “How COVID-19 Food Palliatives were Hijacked, Distributed among Party Members”. Daily Trust (27th October 2020) “On EndSARS: why distribution of looted COVID-19 Food Palliatives was delayed”.

Vaccine Frame during the period covered by the study was a serious concern shared by the selected newspapers, as 17.2% were devoted to it. Most of the frames were anchored on the acceptability and resistance levels of the vaccination in Taraba State. Some of the sampled frames included Vanguard (3rd December 2020) “everyone, everywhere should have access to COVID-19 Vaccine ~ WHO” Punch (22nd October 2021) with 23.7% of vaccine acceptance in Nigeria, public health policymakers must prioritise and develop strategies that will effectively increase the acceptance across the country”.

Leadership (8th August 2021) "COVID-19 Vaccination is the only way to Reduce the Spread". Daily Trust (12th September 2020) "distrust among government officials formed major reason for the refusal of COVID-19 vaccine". Vanguard (30th March 2021) "Pastor Chris Oyakhilome Condemns Nigerian Christians Taking COVID-19, saying that, Christians should believe in the Word of God". Vanguard (29th June 2020) "COVID-19 Vaccination in Nigeria, once again, Religion Leaders Stand in the way ~ Prof. Jibrin Ibrahim" Vanguard (2nd August 2021) WHO supports Bauchi State to vaccinate over 700,000 persons with oral cholera vaccines during reactive campaign."

Another significant proportion of 18:3% of the framed stories was on Rumour and Misinformation, which also trailed the acceptance and hesitancy level of COVID-19 and the Vaccination in Taraba State, the conspiracy theories or misinformation that the COVID-19 pandemic and vaccination is just a Western plot to depopulate or dehumanise Africa. Some prominent frames, among others, included; "COVID-19 Vaccination in Nigeria, more than 10,000 Nigerians report side effects. Daily Trust (2nd June 2021)". Again, on the side effects, "A combination effects and the body of language of the leaders make the whole story about the Pandemic unreal. I will never allow anyone close to me to be vaccinated, and nothing will happen to us" ~ Femi Kuti Vanguard (1st September, 2021)." Gaskiya, this COVID-19 vaccine is a death sentence" Leadership (14th May, 2021). In an exclusive interview with Sen. Ali Ndume published in Punch (12th July 2020) "He said, according to a listener assessment by a local radio station in May 2020, 96% of its listeners had heard COVID-19 messaging on its station, but 45% still did not believe that COVID -19 is 'real or deadly.' This is because the major actors, which include government, NGOs and other community leaders, cannot be trusted." Still looking at the major frames, "Why some Nigerians are gloating about COVID-19, they latched on to rumours that Mr Buhari, 72, had been infected by his chief of staff and was gravely ill on a ventilator." ~ SGF Daily Trust (23rd April, 2020).

Discussion of Findings

The first finding was on how newspapers framed the pandemic and vaccination. The study established that Vanguard, Daily Trust, Leadership and Punch framed the COVID-19 pandemic by placing the most stories on the front page for greater visibility and attention by readers. At least four out of nine stories had high visibility among readers.

Therefore, news story placement is a strategic decision by editors and producers. It reflects the perceived importance of different stories and the newspaper audience engagement strategies. Stories on the front page typically attract the most readers' attention. Therefore, newspapers often place the most important or attention-grabbing stories there to engage readers or viewers immediately. The media's capacity to direct public attention toward particular issues can shape what people think about and prioritise various problems. According to agenda-setting theory, through the daily selection and ranking of topics, the media establishes the perceived importance of different events and sets the public agenda (Coleman & Blumner, 2009; McCombs & Shaw, 1972).

Additionally, by repeatedly highlighting specific thematic elements through framing, the media construct interpretive frameworks for understanding these issues (Weaver et al., 1998). Health experts, government officials, prominent political figures, non-governmental organisations, diplomats and health-related agencies like the World Health Organisation (WHO) and the Nigerian Centre for Disease Control (NCDC) were the key sources the select newspapers drew from stories. Credible sources like these ensure that the public is well-informed and can make informed decisions based on accurate information. And by citing them, showed responsible reporting and facilitated the slowing down of sensational or misleading content about the pandemic. Of course, in an era of misinformation and fake news, using credible sources helped newspapers combat the spread of false narratives and conspiracy theories. It contributed to a healthier information ecosystem during the pandemic.

Using multiple story genres enriched knowledge on the COVID-19 pandemic and the vaccine in Taraba State. Newspapers used story types to frame the COVID-19 pandemic. Some story types, such as editorials, features, and opinion articles, contain more background information, in-depth analysis, and well-researched ideas that guide public disposition over issues of public concern.

Overall, framing an issue can trigger different cognitive responses from the audience. For example, an issue framed as a “public health crisis” may evoke a different reaction than if it is framed as a “national security threat.” These framing effects can sway public opinion in one direction or another. For example, when President Trump tweeted that chloroquine and other related malaria medications helped treat COVID-19, its framing in the media engineered panic buying of the drug in different countries. The Punch reported that hospitals in Nigeria documented increased cases of chloroquine overdose as a result of Trump’s endorsement. The World Health Organization frowned at this and implored the media to feed the public with only the reports that have medical/scientific evidence. It issued a statement saying that “Hydroxychloroquine and chloroquine are under investigation in clinical trials for pre-exposure or post-exposure prophylaxis of SARS-CoV-2 infection and treatment of patients with mild, moderate, and severe COVID-19” (WHO, 2020).

The second finding in the study is the types of frames Vanguard, Daily Trust, Punch, and Leadership newspapers used in framing the COVID-19 pandemic and vaccination. These are the prevention frame, treatment frame, transmission frame, palliative frame, vaccine frame, and rumour/misinformation frame. These frames provided the angles through which news stories were presented to the audience. They determined how information on COVID-19 and vaccination was packaged, emphasised, and interpreted, and they play a crucial role in shaping the narrative surrounding a particular story. News frames can influence what aspects of the pandemic became prominent in public discourse.

These frames build on the list established by Semetko and Valkenburg (2000), who identified five generic frames commonly found in news reports: conflict, human interest, economic consequences, morality, and responsibility. Ogbodo (2018) expanded this list by adding ethnicisation and politicisation, bringing the total to seven generic frames. Other studies have further contributed by introducing fear/scaremongering and hope as frames utilised in pandemic coverage. The COVID-19 pandemic presents a relevant context for examining the types of frames employed by the media in this study. The extensive media coverage of COVID-19 has sparked public reactions, making how the media has portrayed and influenced the discourse around the pandemic a critical issue. Since COVID-19 is associated with a prolonged global health crisis, the media’s role in shaping this narrative is particularly significant. In addition to the established frames, using religious frames by the media may also be crucial for managing future health emergencies.

These scars are underscored by poor media editorial policies, political ideologies, or culture that hampered Nigeria’s efficient framing of the COVID-19 pandemic. Also, the initial death sentence and incurable frame usually used at the outbreak of health emergencies do not help in managing a prolonged crisis but only momentarily. Adeloye et al. (2017) observed that Nigeria’s health workforce crises are exacerbated by poor administration, inadequate facilities, and factions among health workers, highlighting the need for health workforce and governance reforms. These issues would no doubt sway media attention and framing focus during health emergencies.

Conclusion

The study found that newspapers such as Vanguard, Daily Trust, Leadership, and Punch framed the COVID-19 pandemic by prioritising stories on the front page for maximum visibility. This strategic placement highlights the importance of these stories and engages readers, aligning with the agenda-setting theory, which suggests that media influences public focus and the prioritisation of issues. The newspapers also used credible sources like health experts, government officials, and agencies such as WHO and NCDC, ensuring accurate information dissemination and combating misinformation. They employed various story genres, including editorials and opinion pieces, providing in-depth analysis and guiding public opinion.

This research revealed clear indications of damage in the structure of health pandemics. The media editorial practices and political ideology or culture hindered the effective handling of the COVID-19 pandemic in Nigeria, resulting in negative consequences. Moreover, the early pronouncement of a death sentence and the notion of an incurable situation typically employed at the onset of health emergencies may not contribute to effectively addressing a prolonged crisis, but rather offer only temporary relief. Nigeria’s health workforce issues are worsened by ineffective management,

insufficient facilities, and divisions among health workers. This emphasises the importance of implementing changes in health workforce and governance. These factors would undoubtedly impact the level of media attention and the way health emergencies are presented and discussed.

However, the exemplars in stories, particularly about notable individuals getting vaccinated, added depth and human interest, enhancing reader engagement. An example is the media coverage of President Trump's endorsement of chloroquine, which led to panic buying and overdoses. Thus, the nature of news framing during a health emergency could hamper the management of such a crisis. Thus, media editorial policies and political ideologies hindered Nigeria's effective framing of the COVID-19 pandemic. Early framing of health emergency frames, such as death sentences and incurable crises, is unhelpful for prolonged crises. In addition, Nigeria's health workforce crises, caused by poor administration, inadequate facilities, and internal divisions, require reforms. These issues likely influence media attention and framing during health emergencies. Besides rumour-mongering and misinformation, religious, cultural and political leanings emphasised in media reports were major scars in framing the pandemic. It is strongly recommended that religious frames be included in managing future health emergencies.

References

- ADEKUNLE, A., & ADNAN, H. (2016). Communicating health: Media framing of Ebola outbreak in Nigerian newspapers. *Malaysian Journal of Communication*, 32, 362-380. <https://doi.org/10.17576/jkmjc-2016-3202-19>.
- ADELOYE, D., DAVID, R., OLAOGUN, A., AUTA, A., ADESOKAN, A., GADANYA, M., OPELE, J., OWAGBEMI, O., & ISEOLORUNKANMI, A. (2017). Health workforce and governance: the crisis in Nigeria. *Human Resources for Health*, 15. <https://doi.org/10.1186/s12960-017-0205-4>.
- ADENIRAN, R., KAYODE, O., & OSO, L. (2019). Framing of maternal and child healthcare issues in Nigerian newspapers. 34-57. <https://doi.org/10.31211/interacoes.n37.2019.a2>.
- BEN-ENUKORA, C., OYERO, O., OKORIE, N., Odiboh, O., & Adeyeye, B. (2020). Analysis of 2017 risk communication on Human Monkey Pox outbreak in Nigeria's News Media. *International Journal of Education*, 14, 69-75. <https://doi.org/10.46300/9109.2020.14.9>.
- CDC (11 February 2020). "Post-COVID Conditions". U.S. Centers for Disease Control and Prevention (CDC).
- CILLIZZA, C. (2020). The point. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2020/03/20/politics/donald-trump-china-virus-coronavirus/index.html>
- COLEMAN, S. & BLUMER, J.G. (2009). *The Internet and Democratic Citizenship: Theory, Practice and Policy*. New York: Cambridge University Press.
- ENTMAN, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- GALADARI, S. A. (2000). Framing Race and Blame in the Media: A Case Study on the Chapel Hill Shooting. <https://doi.org/10.15760/etd.6135>.
- GOFFMAN, E. (1974). *Frame analysis: an essay on the organisation of experience*. New York: Harper & Row.
- HOLMAN, A. (2017). Content analysis. In Allen, M. (ed). *The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods* (245 – 248). London: SAGE Publications.
- KRIPPENDORFF, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. London: Sage Publications.
- LIU BF, KIM S. (2011). How organisations framed the 2009 H1N1 pandemic via social and traditional media: Implications for U.S. health communicators. *Public Relations Review*, 37(3):233-44. doi: 10.1016/j.pubrev.2011.03.005.
- MACLEAN, R. & DAHIR, A. (28 February 2020). Nigeria Responds to First Coronavirus Case in Sub-

Saharan Africa—the *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/02/28/world/africa/nigeria-coronavirus.htm>

MBAH F. (13 May 2020). 'Lockdown made everything gloomy': Ramadan in Nigeria's Kano. Al-Jazeera. Available at <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/gloomy-ramadan-nigeria-kano200511120705414.html>

MCOMBS, M. & SHAW, D. (1972). The agenda-setting power of the press. *Public Opinion Quarterly*, pp. 36, 176-87

MORENO, Á., ZAMORA, L., & GARZÓN, E. (2023). Health emergencies in a media context. Bibliometric review in scopus (2002-2022). *Enero-Junio 2023*. <https://doi.org/10.37293/sapientiae82.05>.

NEUENDORF, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. London: SAGE Publications.

NISBET MC (2009). Communicating climate change: Why frames matter for specific engagement in environment. *Science and Policy for Sustainable Development*. 51(2): 12–23.

OBITUBE, K., AJAERO, I., & ODEH, B. (2023). Timing and effectiveness of media frames reporting the COVID-19 pandemic in Nigeria. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 41, 479 - 495. <https://doi.org/10.2989/16073614.2022.2151479>.

ODOEMELAM, C. (2021). The COVID-19 Health crisis and its framing: Approaches used by the print media for coverage. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 8, 115-142. <https://doi.org/10.14738/ASSRJ.84.9676>.

OGBODO, J., ONWE, E., CHUKWU, J., NWASUM, C., NWAKPU, E., NWANKWO, S., NWAMINI, S., ELEM, S., & OGBAEJA, N. (2020). Communicating health crisis: a content analysis of global media framing of COVID-19. *Health Promotion Perspectives*, 10, 257 - 269. <https://doi.org/10.34172/hpp.2020.40>.

OGBODO, J.N. (2018). Domestic Media Coverage of Boko Haram Insurgency in Nigeria [dissertation]. University of Central Lancashire.

OGWIJI, A. U., UGONDO, P.I. & ALOM, K. (2024). Newspaper framing of COVID-19 vaccine in Nigeria: A study of the Guardian, Daily Trust and Nation newspapers. *PLASU Journal of Communication Studies*, 1 (3), 17 - 33. DOI: <https://doi.org/10.20370/8qra-qz17>

OPHIR, Y., WALTER, D., ARNON, D., LOKMANOGLU, A., TIZZONI, M., CAROTA, J., DANTIGA, L., & NICASTRO, E. (2021). The framing of COVID-19 in Italian media and its relationship with community mobility: A mixed-method approach. *Journal of Health Communication*, 26, 161 - 173. <https://doi.org/10.1080/10810730.2021.1899344>.

PAN, P., & MENG, J. (2016). Media frames across stages of health crisis: a crisis management approach to news coverage of flu pandemic. *Political Economy - Development: Public Service Delivery eJournal*. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12105>.

REYNOLDS, B. & QUINN, C. S. (2008). Effective communication during an influenza pandemic: the value of using a crisis and emergency risk communication framework. *Health Promotion Practice*. 9(4 Suppl): pp. 13–27. doi: 10.1177/1524839908325267.

RIFFE, D.; LACY, S. & DRAGER, M.W. (1996). Sample size in content analysis of weekly news magazines. *Journalism and Mass Communication Quarterly*; Autumn 73(3), 635 – 644.

ROSSMANN, C., MEYER, L., & SCHULZ, P. (2018). The Mediated Amplification of a Crisis: Communicating the A/H1N1 Pandemic in Press Releases and Press Coverage in Europe. *Risk Analysis*, 38. <https://doi.org/10.1111/risa.12841>.

SCHEUFELE, D. A., & TEWKSBURY, D. (2007). Framing, agenda setting, and priming: The evolution of three media effects models. *Journal Of Communication*, 57, 9-20. doi:10.1111/j.1460-2466.2006.00326.x

SEMETKO, H. A., & VALKENBURG P. M. (2000). Framing European politics: A content analysis of press and television news. *Journal of Communication*, 50, 93–109.

TALIC, S; SHAH, S; WILD, H; GASEVIC, D; MAHARAJ, A; ADEMI, Z; LI, X; XU, W; MESA-EGUIAGARAY, I; ROSTRON, J; THEODORATOU, E (17 November 2021). Effectiveness of public health measures in reducing the incidence of COVID-19, SARS-CoV-2 transmission, and covid-19 mortality: systematic review and meta-analysis". *BMJ (Clinical Research Ed.)*. 375: e068302. doi:10.1136/bmj-2021-068302.

TOLLEY E (2016). Qualitative methods in public health: A field guide for applied research. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 37(7), 12–49.

UGONDO, I. P. (2018). Newspaper editorials and agenda for credible elections in Nigeria: A look at 2015 general elections. *Novena Journal of Communication*, 8 (1), 95 – 107.

UGONDO, I. P. (2019). Newspaper editorial narratives and the use of smart card reader for elections in Nigeria. *Hyuku Journal of Politics and Development Studies*, 4(1), 14 – 24.

VIGSØ, O. (2010). Naming is framing: Swine flu, new flu, and A(H1N1). *Observatorio (OBS) Journal*, 4(3), 229–241.

WEAVER, H. D. (2007). Thoughts on agenda setting, framing and priming. *Journals of Communication*, pp. 57, 143 – 157.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2020). Official updates of COVID-19 in Nigeria. Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports>

Özet

Bu çalışma, dört Nijerya gazetesinin COVID-19 pandemisini nasıl ele aldıklarını incelemektedir. İncelenen gazeteler Vanguard, Daily Trust, Leadership ve Punch'tır. Amaç, bu gazetelerin pandemiye nasıl şekillendirdiğini, hangi editoryal yöntemleri ve kaynakları kullandıklarını, hangi ana mesajları verdiklerini görmektir. Çalışma, gazetelerin krizle ilgili yaptıkları haberciliği analiz ederek halk sağlığı iletişimini ve kriz yönetimi üzerindeki etkilerini araştırmaktadır.

Araştırma, içerik analizi adı verilen bir yöntemle yapılmıştır. 2020 Mart ile 2021 Aralık arasında yayımlanan toplam 528 gazete sayfasındaki 851 makale incelenmiştir. Çalışmada, pandeminin gazetelerde hangi temalarla çerçevelendiğini belirlemek için mikro-frame analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu süreçte, gazetelerin haberleri nasıl sıraladığı, hangi tür haberlerin ön planda olduğu, hangi kaynakları kullandıkları ve hangi temaların baskın olduğu gibi unsurlar incelenmiştir. Bu tür bir analiz, medyanın toplum üzerindeki etkilerini ve krizlere nasıl yaklaşıldığını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bulgular, gazetelerin COVID-19'u genellikle birkaç ana tema etrafında ele aldığını göstermektedir. Bu temalar arasında önleme, tedavi, bulaşma, destek önlemleri, aşılar ve yanlış bilgiler öne çıkmıştır. Bu haberlerin birinci sayfalarda yer alması, halkın konuya ilgisini artıran önemli bir faktör olmuştur. Pandeminin ilk dönemlerinde gazeteler, COVID-19'un toplum üzerindeki etkilerini korkutucu bir dille aktarmıştır. Hükümet yetkilileri ve sağlık uzmanları sıkça alıntılanan kaynaklar arasında yer almış, bu da haberlerin güvenilirliğini artırmıştır ancak gazetelerin editoryal politikaları ve siyasi ideolojileri, bazı haberlerin olumsuz şekilde çerçevelenmesine neden olmuştur. Bu da halkın hükümete yönelik güvenini etkilemiş ve kriz yönetimini zorlaştırmıştır. Örneğin, bazı gazeteler hükümetin sağlık önlemleri ve acil durum planlarını eleştirmiş, bu da halkın hükümete olan güvenini sorgulamasına yol açmıştır. Ayrıca, dini ve kültürel önyargılar ile yanlış bilgiler, özellikle aşıya karşı tereddüt konusunda önemli bir etken olmuştur. Medyada yayılan yanlış bilgiler, halk arasında aşıya karşı bir güvensizlik oluşturmuş ve sağlık önlemlerinin uygulanmasını zorlaştırmıştır.

Pandeminin başlarında medya, korku ve belirsizlik temalarına odaklanmış ve bu da halk arasında paniğe neden olmuş. Ancak zamanla medya çerçevelemesi daha dengeli bir yaklaşım benimsemiş, aşı güvenliği ve sağlık hizmetlerinin önemi gibi konularda daha pozitif ve bilgilendirici içerikler yer almaya başlamış. Bu değişiklik, halkın güvenini kazanmayı ve kriz yönetimi stratejilerini iyileştirmeyi hedeflemiştir.

Araştırmanın sonuçları, medya çerçevelerinin halk sağlığı üzerindeki etkilerini açık bir şekilde göstermektedir. Medyanın kullandığı dil, halkın krizlere nasıl yaklaştığını ve sağlık mesajlarını nasıl algıladığını doğrudan etkileyebilir. Çalışma, medya organlarının editoryal kararlarının ve siyasi eğilimlerinin, COVID-19 anlatılarını nasıl şekillendirdiğini ve bu anlatıların halkın güvenini ve kriz yönetim stratejilerini nasıl etkilediğini göstermektedir.

Sonuç olarak, medya kuruluşlarının sağlık acil durumu raporlama süreçlerinde dini ve kültürel çerçeveleri daha dikkatli entegre etmeleri gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca dengeli raporlama önceliklendirilerek halkın doğru bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Medyanın yanlış bilgilerle daha etkin mücadele etmesi ve kanıta dayalı gazetecilik ilkelerine bağlı kalması, halk sağlığı krizlerinin yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır. Medyanın bu süreçteki rolü, krizlerin daha etkili ve sağlıklı bir şekilde yönetilmesini sağlayacak önemli bir faktördür.

Çalışma, Vanguard, Daily Trust, Leadership ve Punch gibi gazetelerin COVID-19 pandemisini nasıl erevelediğini ve bu haberleri birinci sayfalarda nasıl sunduklarını ortaya koymuştur. Bu stratejik yerleşim, haberlerin önemini vurgulamakta ve okuyucuyu cezbetmektedir; bu da medya etkisi teorisine uyumludur. Medya etkisi teorisinde, medyanın kamuoyunun odaklanmasını ve meselelerin önceliklendirilmesini etkilediği ne sürülmektedir. Gazeteler ayrıca sağlık uzmanları, hükümet yetkilileri ve Dünya Sağlık rgt (WHO) gibi güvenilir kaynaklar kullanarak doğru bilgi yayılmasını sağlamış ve yanlış bilgilerin önüne geçmiştir.

Son olarak medyanın editoryal politikaları ve siyasi ideolojilerinin Nijerya'daki COVID-19 pandemisinin etkili bir şekilde yönetilmesini engellediği ve sağlık acil durumu raporlamalarının dikkatli ve dengeli bir şekilde yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Yerinden Edilme ve Fenomenoloji İlişkisinin Güncel Bağlamı: Kavramsal ve Teorik Bir Analiz

Phenomenological Perspective and Displacement: A Theoretical Analysis of Conceptualizing Refugeeess

¹Ahmet EKER 

Öz

Amaç: Bu makale, fenomenoloji düşüncesinin mülteci deneyimlerini anlamada kritik bir teorik yaklaşım olduğunu savunmaktadır. Geleneksel göç kategorilerinin yerinden edilmiş kişilerin öznel yaşam-dünyalarını yansıtmakta yetersiz kaldığı ve bu deneyimleri homojenleştirerek dar kategorilere sıkıştırdığı ileri sürülmektedir. Çalışmanın temel amacı, fenomenolojinin sunduğu mekânsal ve insani tecrübeye ilişkin kavrayış aracılığıyla yerinden edilme tecrübelerinin bilimsel bilgiyle yeniden nasıl ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktır.

Yöntem: Bu çerçeveden hareketle araştırma, fenomenolojik hermeneutik metodolojiyi merkeze alan teorik ve kavramsal bir sorgulama üzerinden yürütülmüştür. Yöntem, insan deneyimlerini anlamaya odaklanan yönelimsellik kavramı çerçevesinde ele alınmış ve yerinden edilme tecrübelerinin fenomenolojik bir bağlamda nasıl değerlendirilebileceği sorgulanmıştır. Bu bağlamda, fenomenolojinin mekân ve insan deneyimlerine dair bütüncül yaklaşımı Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty ve Martin Heidegger'in düşüncelerinin yanı sıra Edward Soja, Henri Lefebvre, Edward Casey ve Yi-Fu Tuan'ın mekân kavrayışlarından yararlanılarak belirlenmiştir.

Bulgular: Makalede fenomenolojik yaklaşımın, yerinden edilme ve mültecilik tecrübelerini ele alırken geleneksel kategorilerin ötesine geçen bir bakış açısı sunduğu sonucuna varılmaktadır. Bu açıdan, yaşam dünyası ve özneler-arasılık kavramlarının, yerinden edilme deneyimlerine içkin özneler-arasılık ile mekân ve yönelimsellik örüntülerini anlamlandırmada yeni olanaklar sağladığı ortaya konmuştur. Araştırma, fenomenolojinin mültecilik deneyimlerine dair yeni bir teorik çerçeve sunduğunu ve bilimsel bilgiyle ilişkilendirilebilecek anlamlı bir perspektif sağladığını ortaya koymuştur.

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı
✉ ahmet.eeker@gmail.com

Geliş/Received: 12.08.2024
Kabul/Accepted: 21.01.2025

Ahmet EKER, "Phenomenological Perspective and Displacement: A Theoretical Analysis of Conceptualizing Refugeeess", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 487-504.

Sonuç: Mekân ve insan deneyimlerinin bütüncül bir değerlendirmesi, mülteci tecrübelerinin daha geniş ve derinlikli bir bağlamda ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak fenomenolojik yaklaşım, yerinden edilme olgusunu yalnızca politik veya ekonomik bir süreç olarak değil, insan varoluşuna dair derinlemesine bir deneyim olarak kavramanın önemli bir hattını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Fenomenoloji, yerinden edilme, mültecilik, yaşam dünyası, toplum ve iletişim, öznel-arasılık

Abstract

Aim: This article argued that phenomenological reflection is a crucial theoretical approach to understanding refugee experiences. It is argued that conventional migration classifications inadequately represent the subjective lifeworlds of refugee and displaced person; and homogenize these experiences into narrow categories. The central aim of the article is to reveal how experiences of displacement can be related to scientific knowledge through phenomenology's insights into spatial and human experience. In doing so, it was asserted that phenomenology has significant potential in understanding to relate experiences of displacement and refugees.

Method: From this framework, the research was conducted through a theoretical and conceptual inquiry centered on phenomenological hermeneutic methodology. This method is discussed within the framework of the concept of intentionality, which focuses on understanding human experiences, and questions how experiences of displacement can be evaluated in a phenomenological context. In this context, phenomenology's holistic approach to space and human experiences was clarified by drawing on the ideas of Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty and Martin Heidegger, as well as Edward Soja, Henri Lefebvre, Edward Casey and Yi-Fu Tuan's conceptions of space.

Results: The article concludes that the phenomenological approach provides a perspective that goes beyond traditional categories in addressing displacement and refugee experiences.

In this respect, it was argued that the concepts of lifeworld and intersubjectivity provide new possibilities for comprehending the patterns of intersubjectivity, space and intentionality inherent in experiences of displacement. The research has shown that phenomenology introduces a new theoretical framework for refugee experiences and provides a substantive perspective that can be related to scientific knowledge.

Conclusion: Consequently, a comprehensive assessment of experiences of place and human existence enable a broader and more in-depth contextualization of refugee experiences. As a conclusion, the phenomenological approach constitutes an important line in understanding displacement not only as a political or economic process, but also as an in-depth experience of human existence.

Keywords

Phenomenology, displacement, refugeeeness, lifeworld, intersubjectivity, society and communication

Giriş

Bu makalede, mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerin mekân kavrayışı, öznel deneyimleri ve anlamlandırmaları ışığında bir *yaşam dünyası incelemesinin* bilimsel bilgiye temel oluşturabileceğini ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda fenomenoloji ile yerinden edilme ve mültecilik incelemeleri için sağlam bir zeminin toplumsal eylem, mekân, iletişim ya da diyalog bağlamında beliren bir *yaşam dünyası incelemesi* olduğu savunulmuştur. Dolayısıyla Edmund Husserl'in fenomenolojisinin temel taşı olan yaşam dünyası kavramı, Maurice Merleau-Ponty'nin beden fenomenolojisi ile mekânsallık fikri ve Martin Heidegger'in insan varlığı ile mekânsallığı kavrayışı insani deneyimlerin bilimsel bilgiye dönüştürülme sürecindeki öznel ve toplumsal bütünlüğünü anlamlandırmada her zaman toplumsal bir

ilişki ağı içinde (öznelarası) gerçekleştiğini merkezine almaktadır. Bu eylemler “iletişim, semboller ve simgeler aracılığıyla mümkündür; toplumsal gruplar, kurumlar, yasal ve ekonomik sistemler vb. yaşam dünyamızın bütünleyici unsurlarıdır. Bu yaşam dünyasının kendi tarihi mevcuttur ve zaman ile mekânla da özel bir ilişkisi vardır.” (Schütz, 2018, s. 66). Dolayısıyla fenomenoloji düşüncesinin tanımladığı yaşam dünyası hem araştırmacının hem de araştırma konusunun aynı toplumsal işleyişin bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle *karmaşık deneyim dünyası olan yaşam dünyasının bilimsel deneyiminin* (Husserl, 1995, s. 49) bir parçası olduğunu temel alır. Bilimin en temel kavramsal çerçevesini yaşantı ve insan deneyiminin oluşturduğu kabul edildiğinde, bunun nasıl ele alınacağı ya da kullanılacağı da bir yöntem meselesine işaret etmektedir. Bu nedenle deneyim mefhumunun bilgiye dönüşme tarzı, bilimsel bilgiyi elde etmeye ilişkin yöntem sorununun beraberinde getirmektedir. Nitekim bilgiye ilişkin bir bilim aynı zamanda doğru kavrayışı sağlayacak bir yöntemi de açığa çıkarmaktadır. Bu yüzden deneyim kavramını fenomenolojinin temel bileşeni olarak belirginleştirirken Husserl, bir yöntem sorununa değinme hedefini ortaya koymaktadır.

Fenomenolojik yöntem, bireylerin toplumsal ilişkileri ve öznelarasılık (intersubjectivity) kavrayışından hareket ederek mültecilerin gündelik yaşamlarını, mekân deneyimleme biçimlerini ve yer değiştirme süreçlerini anlamayı içerir. Yerinden edilmiş birinin yaşam dünyası ve bu dünyanın yönelimsel odağı, mekânsal tecrübeler ile öznelarası karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağı içinde çerçevelenmektedir. Fenomenolojik düşünce, insan deneyiminin bilimsel bilginin temelini oluşturduğu gerçeğine dayanarak, yaşam dünyasının bu karmaşıklığını ele almaktadır. Bunu ele alırken, yaşam dünyası ile mekânsallık ve yönelimsellik kavramlarını temel bir yöntembilimsel motif olarak dikkate almak zorunludur. Çünkü gündelik yaşantı içinde toplumsal dünyayı çoğunlukla kendi öznel perspektifimizden tecrübe edip değerlendirmeler yapmaktayız. Aynı zamanda araştırmacılar da toplumsal eylemler ve etkileşimlere ilişkin gözlemlenebilir olanı dikkate alarak çıkarımlarını yapmaktadır. Bir yandan araştırmacıların diğer yandan gözlemediği kişilerin, öznel tecrübe katmanlarının birbirini içerdiği bir inceleme motifi yalnızca gözlemlenebilir olandan daha karmaşık bir analizi gerektirmektedir. Dolayısıyla bu aşamada öznel yönelimleri, tecrübelerin çoğulluğunu ve “bakış açılarını” belirli bir deneyim dünyası içinde ele alan fenomenoloji düşüncesinin önemi belirlemektedir. Bu nedenle de Husserl’in çalışmalarında merkezi bir yer tutan yaşam dünyası kavramı, bilimsel yöntemlerin toplumsal ve tarihsel bağlamlarını inceleyerek, bilimsel bilginin insan deneyimlerinde matematiksel-geometrik bir kesinlikle tercüme edilmesinin bir yabancılaşma ve deneyim kaybına neden olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu yabancılaşmaya karşı bir teorik ve metodolojik perspektifin önemi açığa çıkmaktadır.

Husserl’in *Avrupa İnsanlığının Krizi* olarak tanımladığı durum, toplum bilimlerinin insani tecrübelerdeki karmaşıklığı kavramaya ilişkin yetersizlikten ortaya çıkan bir kriz olarak değerlendirilmektedir. Bu kriz, bilimsel ve rasyonel temellere dayanan bir krizdir; bireylerin kendileri ve dünya ile olan ilişkilerinin pozitif bilimler tarafından problemlili bir biçimde ele alınmasının sonucunda açığa çıkmaktadır. Buna çözüm olarak Husserl, yaşam dünyası bilimi olarak fenomenolojiyi; insanların gündelik deneyimlerinden koparılmadan, bilimsel bilgi elde etme teorisi ve yöntemi olarak ileri sürmektedir. Nihai olarak onun açısından karmaşık deneyimler dünyası olan yaşam dünyasının bilimsel deneyime nasıl dönüşeceği, geçerli deneyim yargılarına nasıl varılabileceği temel bir yöntem sorusu olarak ortaya çıkmaktadır.¹ Nitekim Husserl, gündelik yaşam deneyiminin kavranışında bilimsel yöntem problemine içkin bir sorundan söz etmektedir. Bunu ise bir kültür krizi olarak belirginleştirerek Avrupa’nın tüm kültürel üretim biçimlerine sinmiş olan, bilimsel ve rasyonel temellendirmeye içkin bir insanlık krizi çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu kültür, insanların tek tek kendilerini anlamasından ziyade, dünyaya ve kendisine yabancılaşmasına yol açmaktadır (Husserl, 1970, ss. 278-80; Carr, 1989, s. 224).

Buradan hareketle, makale Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty ve Martin Heidegger’in yaşam-dünyası, öznelarasılık, mekân ve insan varoluşu kavrayışı ışığında; insani tecrübenin bilimsel bilgiye dönüşümü ve yerinden edilmişlik ile mültecilik anlayışlarını teorik ve kavramsal bir çerçeveden

¹Bu noktayı Husserl’in şu alıntısıyla birlikte düşünmenin faydalı olacağını düşünüyorum: Fenomenoloji, bilginin neliğine ilişkin bilimin içinde yer aldığı genel öz [nelik] öğretisidir. Bu ne tür yöntemdir? Eğer bilginin kendisi, anlam ve başarıları açısından tartışılıyorsa, bilgiye ilişkin bir bilim nasıl kurulabilir? Burada hangi yöntem [bizi] hedefe ulaştırabilir?” (Husserl, 2003, s. 32)

yeniden ele almıştır. Bu bağlamda genel göç kavramından ziyade mültecilik ve zorunlu göç ya da yerinden edilme süreçleri, mekânsallık, yönelimsellik, öznel deneyim ve bireysel anlamlandırmalar çerçevesinde incelendiğinde fenomenoloji düşüncesine içkin bir kavram morfolojisinin önemi belirginleşmektedir. Bu nedenle fenomenolojik yaklaşım ile yerinden edilme ve mültecilik süreçlerini birlikte inceleme olanağına işaret eden bu inceleme, insan deneyiminin bilimsel bilgiye dönüştürülmesini bir yaşam dünyası ve öznelerarasılık ilişkisi ağı olarak odağına yerleştirmektedir.

Fenomenoloji düşünürlerinin fikirlerinden hareket ederek; yerinden edilme ve mültecilik süreçlerinin teorik ve kavramsal zeminine odaklanan inceleme, ilk olarak, zorunlu göç, yerinden edilme ve mültecilik incelemeleri açısından bireysel ve öznel deneyimlerin kavramsallaştırılmasının önemini vurgulamıştır. İkinci olarak geleneksel göç kategorilerinin yetersizliğine dikkat çekerek, yerinden edilmiş kişilerin mekânı ve yaşamı anlamlandırma ve algılamasına ilişkin mevcut kategorileri sorunsallaştırmıştır. Üçüncü olarak mekânsallık, yönelimsellik ve öznelerarasılık dokusunda açığa çıkan bir yaşantı dünyasının nasıl analiz birimi olarak ele alınabileceğine işaret etmiştir. Son olarak mevcut göç literatürü içinde yerinden edilme, mültecilik ve zorunlu göç kavramları etrafına şekillenen teorik uzlaş hattını, fenomenoloji düşüncesi etrafında yeniden değerlendirilmiştir.

Sınırlılıklar açısından ise fenomenolojik düşüncenin ilk evresinde paranteze alma ya da ayraç içine alma (epokhe) ve indirgeme gibi temel öneme sahip kavramları, yaşam dünyası ve öznelerarasılık motifine içkin olarak ele almaktadır. Nitekim ayraç içine alma yaşam dünyasını doğal tavrın hâkim olduğu bir krizden çıkarmak adına, mevcut bilimlerin tüm bilgisinin ayraç içine alınması anlamında, gündelik hayattan radikal bir “geri adım atma” anlamına gelir. Bu ise Husserl açısından pozitif bilimlerin dünyayı açıklama ideallerinin yanlış bir yol izleyerek, dünyanın gerçek varlığına karşı körleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Husserl, insan varlığı ve dünya ilişkisine dair pozitif bilimlerin yaptığı soyutlamanın gündelik yaşam dünyası olarak açığa çıkan insanın mekânsal ve öznelerarası karakterini unuttuğunu ifade etmektedir (Luft, 2004). Bu açıdan incelemenin merkezi niteliği epokhe ve indirgemenin ziyade öznelerarasılık ve yaşam dünyası perspektifini benimsemiş olmasına ilişkindir. Bir diğer sınırlılık ise fenomenolojik yöntemin benimsenmesi çerçevesinde incelenebilecek hem nitel hem de nicel araştırmalarda hangi metodolojik perspektifin² ya da hangi tekniklerin kullanılması gerektiğine ilişkin bağlantıları bir başka incelemenin konusu olarak dışarıda bırakmış olmasına ilişkindir.³

Dolayısıyla bu makalede fenomenoloji düşüncesi ile mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerin deneyimlerini, bu deneyimlerin toplumsal bağlamlarını incelemeyi sağlayabilecek kavramsal ve teorik bir bağ sorunsallaştırılmaktadır. Bu yüzden mevcut göç kategorilerinin yetersizliğini ve deneyimlerin homojenleştirilmesinin neden olduğu açmazlara vurgu yapan bu inceleme fenomenolojik perspektifin yerinden edilme, mültecilik ve zorla göç çerçevesinde beliren insani tecrübeleri odağına alan araştırmalara yeni bir patika açabileceği bir imkânı işaret etme hedefindedir.

Yerinden Edilme ve Mültecilik: Bir Deneyimin Yabancılaşma Örüntüsü

İnsan deneyiminin geometrik bir kesinliğe tercüme edilmesi -özne/nesne ayrımı- insan deneyimi ve dünya arasındaki ilişkiyi problemli hale getirmiştir. İnsanın yaşam dünyası üzerinde hüküm süren modern bilimsel kesinlik, insanı gündelik deneyiminden koparıp kendine yabancılaştırmıştır. Bu ise Husserl için nesnel bilimsel bilgi ekseninde inşa edilmiş olan Avrupa insanlığının krizi olarak vuku

²Bkz. Hem daha genel bir metodolojik tasarım olarak hem de açıklayıcı ya da yorumlayıcı, betimleyici ya da tanımlayıcı ve geleneksel olmak üzere daha spesifik fenomenolojik perspektifler için aşağıdaki literatür bir izlek teşkil edebilir: Kırıl, B. (2021). Nitel Araştırmada Fenomenoloji Deseni: Türleri ve Araştırma Süreci, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 4; Yalçın, H. (2022). Bir Araştırma Deseni olarak Fenomenoloji. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (Özel Sayı 2), 213-232.; Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. Ufuk Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1), 153- 182

³Ayrıca fenomenolojik yaklaşımı kullanarak mültecilerin ya da yerinden edilmiş göçmenlerin hafıza-mekân ilişkisine odaklanmak için şu çalışmalara bakılabilir: Güllüoğlu, M. F. (2022). Mülteciliğe Tutulmak: Fenomenolojik Bir Düşünüm Uluslararası Göç ve Mültecilik, (Burak Başkan, Mehmet Emirhan Kula, ed.). Siyasal Yayınevi, Ankara, ss. 165-195; Ok Şehitoğlu, B., (2021). Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

bulan şeydir. Yaşam dünyası bilimi olarak fenomenoloji ise öznel yaşam deneyimi içinde insanın kendi gündelik yaşam dünyasına yabancılaşmasının bir telafisi olarak yürürlüğe konmuştur (Dodd, 2004, s. 27; Moran, 2012, ss. 40-66). Bunun nedeni ise Husserl için her günkü karşılıklı ilişkiler içinde birbirine tanıdık olan kişilerin, kendileriyle ortaklık kuranlar tarafından, benzer üretim içinde üretilen şeyleri kendi üretimleriyle özdeş bir şekilde aynı olarak algılamasıdır (Husserl, 1994, s. 45). Bu yüzden modern bilimsel alanın krizde olduğunu belirterek bilimsel perspektife farklı bir yaklaşım sunan Husserl, gündelik deneyimin bilimi ile uğraşma hedefindedir. Bu ise toplumsal alanda tüm insan deneyimini kapsayan bir girişim olarak yaşam dünyasının bilimini karşımıza çıkarmaktadır. Nitekim “fenomenoloji... bilincin dünyayı kendi deneyiminin ürünü olarak nasıl ‘biçimlendirdiğini’ açıklar.” (Luft, 2004, s. 217). Dolayısıyla yerinden edilen birinin dünyayı nasıl algıladığı ve yorumladığı fenomenolojik bir soruşturmaya içkindir. “Neden yerinden edilmiş, göçe zorlanmış insanların, mültecilerin deneyimlerini merak ediyoruz?” sorusuna verilebilecek doğru bir yanıtı, sosyal bilimcileri de dahil etmek üzere şu şekilde ifade edebiliriz: Yerinden edilmiş, göçe zorlanmış, mülteci, sürgün gibi köklerinden sökülmüş olan herhangi bir kişinin belirsizliklerle, güven kaybıyla, deneyimlediği ve maruz kaldığı aşağılamalarla yaşamayı nasıl öğrendiğini ve ne düşündüğünü bilmek istiyoruz (Colson, 2003, s. 4). Dahası yerinden edilmenin bugün yaşamın çoğu alanında gerçekleşen bir yoğunlukta yürürlükte olduğunu; bu yüzden de yerinden edilenlerin bugünkü deneyimlerinin daha genel insani tecrübenin bir temsili olduğunu dikkate almanın elzem olmasıyla yanıt verilmelidir.

Anaakım göç anlayışı çerçevesinden bakılırsa yerinden edilen kişiler; bir kalkış noktası ve bir varış mekânı ile çerçevelenen iki sabit noktada konumlanan figürlerdir. Bu açıdan kalıcı/geçici, gönüllü/gönülsüz, uzun/kısa süre, dış/iç göç, periyodik/periyodik olmayan olmak üzere pek çok çerçevede tanımlanan göç kategorileri bulunmaktadır. Fakat bu kategoriler yerinden edilme edimine içkin olan deneyim motiflerinin öznel deneyim çerçevesini iskalamaktadır. Aslında bu iskalama göç tanımlarına içkindir ve deneyim, özellikle yerinden edilme deneyimi, tanımlamalara ilişkin uzlaşıyla direnmektedir. Bu nedenle göç tanımlarına içkin bir çelişki bulunmaktadır. Nitekim Crosby’nin bu kategorilerin problemli yapısına ilişkin tespiti, bir tür öznel deneyimin kategoriler içinde kaybolması yönündedir. Göç etmek, göçe zorlanmak ve taşınmak gibi hareketliliklere içkin deneyimler kavramsallaştırmalar içinde kaybolur. İnsanlar sadece kurtarılması gereken ve kontrol altına alınması gereken birer nüfus kümeleri haline gelirler (Crosby, 2006, s. 4).

Mülteci veya yerinden edilenin kişisel tarihi, anlatı ve deneyimleri belirgin bir yaşam-dünyası deneyimi içinde açığa çıkmaktadır. Bireysel/öznel yaşam dünyalarının öznel-arası bir mekânsal çerçeve içinde şekillendiği, anlamlandırıldığı bu eksen statik bir deneyim olmamaktadır. Bu yüzden göç tanımlamalarında iskalanan güncel unsur, insan varoluşunun kendi öznelliğini her bir deneyim motifi içinde algılama ve anlamlandırma tarzı olmaktadır. Bu noktada çoğu sınıflandırmanın göçü bir “yer” değişikliği olarak tanımlaması, Lee’nin belirttiği üzere şu üç ana unsuru barındırmaktadır: Göç, bir yer değişikliği olarak bir başlangıç yeri/menşei ülke, bir varış noktası (*destination*) ve bu ikisi arasında ortaya çıkan engelleri ifade eden mesafe, hareket mesafesi (*distance*) olmak üzere üç çerçeveden incelenmelidir (Lee, 1966, s. 49). Mesafe, mekân, yer ile lokasyonları deneyimleme ve anlamlandırma çerçevesi yerinden edilen kişiler için farklı bir örüntü içinde şekillenmektedir. Mültecilik, yerinden edilme, zorunlu göç gibi “göçü anlamlandırmak için oluşturulan kategoriler genellikle göçün gerçekleştiği yer’e (hem kaynak hem de hedef ülkeler), hareketin nedenlerine ve göçün zamanına veya süresine dayanır.” (Crawley ve Skleparis, 2018, s. 49). Bu nedenle göç araştırmalarının, mekândan ziyade hareketin kendisine odaklandığı görülür. Bu çerçeveyi eleştirel açıdan inceleyen Nail, göç meselesinin genel itibarıyla sabit bir A noktasından B noktasına doğru gerçekleşen yer değiştirme olarak değerlendirildiğini, (Nail, 2022, ss. 25-31) oysa bu noktalar arasında hareket etmek ile mekânın da değiştiğine ilişkin bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu belirtir.⁴ Bu çerçeveden mülteci (*refugee*) ve göçe zorlanma (*forced migrants*) kavramsallaştırmaları arasında problemler belirir.

Zetter için mülteci kavramsallaştırmasına mevcut uluslararası hukukun klasik koruma rejimi açısından yaklaşılması, zorla yerinden edilme gibi çağdaş dünyada yerinden edilmeye iten, karmaşık,

⁴Bu sorunu aşmak için Collyer ve Haas transit geçiş kavramı çerçevesinde göçü dinamik bir süreç olarak kavramaya çalışarak göç kategorileştirilmesinin alternatiflerini araştırırlar. Göç kategorileştirmesinin dört farklı biçiminin nasıl dikotomilere yol açtığını belirterek transit göç tanımı için “süreci tanımlamaktan ziyade, tıpkı dış göç veya iç göç kadar açık şekilde bir yer (*location*), varış noktası (*destination*) ve bir bakış açısı/öngörü (perspective) tanımlar.” (Collyer ve Haas, 2012, ss. 468-481).

çok değişkenli faktörleri kapsama açısından yetersiz görünür (Zetter, 2015, s. 3). Bu yetersizlik veya uyumsuzluğun sebebinin bir yandan mülteciler diğer yandan göçmenler gibi net bir ayırım yapmaya neden olan göçün dinamikleri hakkındaki bir dizi varsayımda bulan Crawley ve Skleparis, bu perspektiflerden göçmen akışının doğrusal, kesintisiz bir insan akışı izlenimi verdiği ifade ederler. Onlar, Zetter'in belirttiği üzere mevcut koruma rejimini tanımlayan yasal ve normatif çerçeveler ile çağdaş göç biçimleri (zorla yerinden edilme dahil) arasında artan bir uyumsuzluk bulunduğunu belirtirler (Crawley ve Skleparis, 2018, s. 49). Dolayısıyla yazarlar açısından göç etme dinamikleri, göç etme tecrübeleri, göç etme edimine ilişkin kategorileştirmeler ile göçe ilişkin varsayımlar uyumsuzluk içindedir. Zorunlu göç, yerinden edilme söz konusu olduğunda bunun en önemli yanlarından biri, öznel deneyimin yıllar boyunca insani yardım kuruluşları ve onların insani yardım ulaştırma gereksinimleri doğrultusunda güç asimetrisi yaratmasıyla ilişkilidir. Bu nedenle mültecilerin bakış açısından insanların yerinden edilmeyi nasıl anlamlandırıp mekânsal varoluşlarını nasıl algıladıklarına ilişkin araştırmalar yeni olmaktadır (akt. Stepputat ve Sørensen, 2014, ss. 93-94).

İnsani deneyim söz konusu olduğunda ise genel itibarıyla ya nüfus akışı ya da insan hareketliliği çerçevesinde daha genel ve hareketi önceleyen yaklaşımlar hâkim olmaktadır. Bu nedenle insan varoluşunun mekânsal deneyimine ilişkin yerinden edilme öncesi süreci, yerinden edilme momentini, yolculuk lokasyonlarını ve varılan ülkede yaşanan deneyim ile gelecek beklentilerine ilişkin durumları bütüncül bir çerçeve içinde incelemeler sınırlıdır. Dolayısıyla kişilerin, deneyimlerini bu süreçlerin her biri içinde bulunuşlarının mekânsal koşulları nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin çalışmalar çok sınırlıdır. Dahası yerinden edilme mefhumunu kategorileştirmek, deneyimi homojenleştirerek kökünden sökülmüş kişilere en iyi ihtimalle bağış ve yardım alıcıları ya da en kötü ihtimalle kurbanlar ya da problemler olarak yaklaşılmasına yol açar (Gupte ve Mehta, 2007, s. 65).

Hareket etmenin; mülteci, göçe zorlanan ve yerinden edilme gibi kategorilerle sınıflandırılması, göçün kontrol edilmesi için örtük bir disiplin mekanizmasını inşa etmesinin yanında; insan varlığı ve mekânın, yerinden edilme süreçlerinde tecrübe etme biçimlerini iskalamaktadır. Böylece bağlamından kopmuş, kişisel anlamlandırması önemsizleştirilmiş, kendilerini nasıl gördükleri veya algıladıkları üzerine pek durulmamış bir çerçeve ortaya çıkmaktadır. Bu çerçeveler mültecilerle görüşmeler dolayısıyla yapılsa dahi güç asimetrisinde zayıf, kırılgan ve kendi deneyim mekânından koparılmış biçimde, onları mevcut politika yapıcı aktörlerin ihtiyaçlarına uyumlu hale getirmektedir. Bu noktada Gupte ve Mehta zorunlu göçmenlerin kendilerini nasıl gördükleri ile mevcut politika çerçevelerinin onları nasıl etiketlediği arasında bir ayırım olduğunu savunmaktadır (Gupte ve Mehta, 2007, s. 75). Mültecileri belirli kategoriler içinde değerlendirmenin bir tür etiketlemeye yol açtığını değerlendiren yazarlar, bu çerçevenin kişilerin deneyimlerini bağlamından koparmaya ve benlik anlayışlarında ortaya çıkan bir değersizleştirmeye yol açacağını ima eder. Bu nedenle insani deneyimin nasıl tanımlanacağına ilişkin unsurlar, karmaşık insani deneyimlere dair önemli yeni kavrayış sunan yelpaze ve anlayışları barındırmak zorundadır.

Yerinden Edilme ve Mekânın Farklı Kavranışı: Modern Mekân Anlayışının Eleştirisi

Fenomenolojik felsefenin her türden insani yaşam şekillerine dair temellendirici görevi (Kockelmans, 2007, s. 122), Husserl'in açıklamaya çalıştığı bir yaşam dünyası felsefesiyle ilintilidir. Bu yaşam dünyasında insanlar, temel deneyim olarak öznelarası bir dünyada yaşadığının farkındadır. Fakat hangi türden bir öznel anlamlandırma alanlarında olduklarına ilişkin temel bir farklılık bulunmaktadır. Nitekim farklı toplumsal-mekânsal anlam örüntülerinde kimlik, öznellik ve gündelik yaşamın aşikâr düzenlenişi farklı deneyim sahaları olarak belirlemektedir. Bu nedenle yaşam dünyası öznelarası bir deneyim dünyası olmaktadır. Öznelarasılık, fenomenoloji düşünürleri için öznenin dünyada olmaya (*being-in-the-world*) mekânsal kaçınılmazlık olarak yazgılı olması nedeniyle diğerleriyle birlikte (*in-between*) olmasını sarıh hale getiren unsurdur. Fakat mülteciliğin mekânsal ve deneyimsel gramerinde farklı türden bir deneyim motifi açığa çıkmaktadır. Özellikle bir mekân/yer/lokasyonun kaybı ile paralel biçimde vuku bulan bu farklı türden deneyim grameri, gündelik hayatın kaçınılmaz bir parçası haline gelmektedir. O nedenle bu örüntünün aşikâr hale gelmesi için fenomenolojik felsefenin yorum potansiyeli önemli katkı olanağı sağlamaktadır.

Mekân ve insan varoluşunun iç içe geçişi veya birbirinden ayrılmaz dokusu pek çok bilimsel disiplinin konusunu teşkil etmektedir. Bu eksen ise mekânın nasıl analiz edildiği ile ilgili tartışmalara değinmeyi

gerektirmektedir. Mekân ve insan deneyimi konusunda en önemli yazarlardan biri olan “Lefebvre için idealizm (soyut mekân) ile materyalizm (mutlak mekân) arasındaki (mekânsal) kesişme, ‘yaşanmış mekân’dır.” (Davidson, 2009, s. 277). Soyut mekân (abstract space), modern devlet iktidarı tarafından üretilen ve düzenlenen toplumsal-mekânsallığın yeni matrisini temsil eder. Lefebvre bu yüzden soyut mekânın; devlet düzenlemesine tabi ve bizzat onun tarafından üretildiğini, kendi tarihselliğini imha ettiğini, kendi içsel farklarını ortadan kaldırıp homojen bir mekânsal soyutlamanın tasavvuru olarak farklılıklardan yoksun olduğunu belirtmektedir. Soyut mekân, kısacası yönetim, baskı, tahakküm ve merkezileşmiş iktidarla ilgili olan devletin mekânsal stratejilerinin politik çıktısıdır (Brenner ve Elden, 2009, ss. 358-59). Onun açısından esas önem “zihinsel (mantıksal-matematiksel) kategorilerle alakalı bulunan ‘ideal’ mekânı, toplumsal pratiğe ait olan ‘gerçek’ mekândan ayıran mesafeyi aşmaktır (Lefebvre, 2014, s. 45). Dolayısıyla o, mekânın soyut bir tasavvuru ile maddi eksende teorize edilişi arasında bir kesişimsellik olarak insan varlığının deneyimsel niteliğini koyan bir uzlaşma patikası inşa eder. Bu yüzden Lefebvre’in mekân tasavvuru, fenomenoloji düşüncesinde ortaya çıkan insan varlığının dünyada bir varlık olarak varoluşsal olmasında belirginleşen mekânsal deneyimden koparılamayacağı kavrayışıyla kesişmektedir. “Heidegger’in Varlığının karmaşık bir şekilde etrafındaki dünyayla bağlantılı olması gibi, Lefebvre’in deneyimlenmiş/yaşanmış alanı hem zihinsel hem de fiziksel bir yapıdır.” (Davidson, 2009, s. 227). Fakat zihinsel ve fiziksel nitelik bir karşıtlık veya ikilik teşkil etmekten ziyade insan varoluşunun mekânda *bulunuşunu* ifade eden iç içeliğe atıf yapmaktadır. Bu yüzden onun için temel amaç, insan varlığının mekânsal olanı deneyimlemesinin varoluşsal boyutu olmaktadır. Bu Lefebvre’i perspektif bir açıdan fenomenoloji düşüncesinin mekân anlayışının genişletilmesidir. Dolayısıyla Lefebvre’in, mutlak mekân ile deneyimlenmiş mekân arasında bir uzlaşma patikası kurma hedefinde olduğu söylenebilir (Davidson, 2009, s. 227). Onun için mekân; toplumsal-politik (*socio-spatial*) içerimlere sahip olan, diğerleri/ötekilerle birlikte deneyimlenen bir varoluş zemindir. Nitekim onun asıl odağında toplumsal bir yaşam teorisi, dolayısıyla da mekânsallık tecrübesinin kolektif içerimleri bulunmaktadır. Nitekim bu durumu Soja; “mekânsallık ile oluş arasında esaslı bir bağlantı” (Soja, 2019, s. 160) kuran Lefebvre’in asıl gayesinin “mekân, zaman ve oluş; coğrafya, tarih ve toplum; mekânın üretimi, tarihin yapılması, toplumsal ilişkilerin ve pratik bilincin oluşturulması üzerine düşünme biçimlerimizde köklü değişiklikler yapılması yönünde ısrarlı bir talepte bulunan” bir “mekânsallaştırılmış diyalektik” olarak kavradığını savunmaktadır (Soja, 2019, s. 73). Bu çerçeveden bakıldığında mekânın, özellikle Kartezyen soyut mekân anlayışının dışında yer alan bir kavrayışın, insan varlığının mekânsallığını (*spatiality*) ve bu mekânsallığın toplumsal bir yaşantı dünyasına içkin doğasını öne çıkarttığı söylenebilmektedir.

Lefebvre; mekânsal pratikler, mekân temsili ve temsilin mekânları olmak üzere üçlü bir analizi yürürlüğe koyar. Algılanan, deneyimlenen ve kullanılan mekân olarak *algılanan mekânı* (spatial practice); bilginin, kodların ve işaretlerin mekânı olarak *mekân temsili* (representation of space) ve imge ile sembollerin tahayyül mekânını imleyen *temsili mekânları* ayırtlaştırmaktadır (Rohkramer ve Schulz, 2009, s. 1340). Bir başka açıdan onun için “fiziksel alan, yani doğa, kozmos; ardından, (mantığın ve biçimsel soyutlamanın da dahil olduğu) zihinsel alan; nihayet, toplumsal alan gelir. Başka deyişle teori arayışı, mantıksal-epistemolojik mekânı -toplumsal pratik mekânını-, hissedilir fenomenlerin işgal ettiği mekânı, proje ve yansımaları, sembolleri, ütopyları kapsar.” (Lefebvre, 2014, s. 42). Bu kategorilendirme ekseninde ise mekân metafiziği olarak belirginleşen ve insan varoluşu ile modern mekân anlayışı (Eker, 2022) arasındaki uçurumu giderme çabası belirgindir. Bu açıdan “Lefebvre’in uzamsal üçlünün anahtarı, uzamın çeşitli dışavurumlarının -temsili uzam (tasarlanan), uzamsal pratik (algılanan) ve uzamın temsillerinin (yaşanan)- toplumsal uzamı oluşturduğu fikridir.” (Davidson, 2009, s. 229). Dolayısıyla Lefebvre’in mekân eleştirisinde “yaşanmış mekân olarak (lived space) -aynı zamanda Heidegger’in *wohnen* kavrayışına da denk gelmektedir- öznenin; hesaplayıcı, rasyonalist planlama ve/veya metalaştırma ile tanımlanmayan mekânsal pratiklerle (spatial practices) meşgul olması gereklidir.” (Davidson, 2009, s. 227). Bir yanıla öznel deneyimin mekânsal boyutu gittikçe soyut mekân tasarımı/tahakkümü çerçevesinde görünmezleşirken diğer yandan yaşam dünyasının mekânsal unsurları ekonomik ve teknolojik tahakküm tarafından eritilmektedir. Bunun sonucunda ekonomik, teknolojik tahakkümün insan deneyimini sömürdüğü; gündelik yaşam dünyasında farkların silindiği homojen bir mekân inşasına mecbur bırakılmak belirmektedir.

Lefebvre ile fenomenoloji düşüncesinin mekân kavrayışı arasındaki kesişme özellikle yaşanmış/deneyimlenmiş mekân anlayışında belirir. Bu çerçeveden bakıldığında Heidegger’in mesken tutmak/

ikamet etmek (*dwelling/wohnen*) kavramsallaştırması ile yaşamak, deneyimlemek anlamında bir yaşam mekânı olarak belirttiği *habiter* kavramı arasında paralellik bulunmaktadır (Davidson, 2009, s. 227). “Lefebvre’nin ‘yaşamak/iskân tutmak’ (*inhabit*) ya da ikamet etmek (*dwell*) olarak tercüme edebileceğimiz *habiter* kavramını kullanımı, genellikle ‘ikamet etmek’ (*dwell*) ya da Fransızca *habiter* olarak tercüme edilen Heidegger’in *Wohnen*’inin doğrudan bir çevirisidir.” (Elden, 2004, s. 190). Lefebvre için “dil varlığın evidir” ve “mesken tutmak” sayesinde insan varlığının varoluşunun tanımlanmasına ilişkin Heidegger’in mutlak bir mekân takıntısı söz konusu olduğu varsayılmaktadır. Bunun da mekânın tarihselliği içinde beliren mekân tarihi, tarih mekânı, mekân temsili, temsil mekânları gibi betimleyici bir mekân kavrayışına gönderme yaptığını belirtmektedir (Lefebvre, 2014, s. 144). Bir başka açıdan Lefebvre kapitalist mekânda gündelik yaşam deneyiminin nasıl sömürüldüğünü ifşa etmeyi hedeflemektedir. Farkların silindiği homojen bir mekânda insanın yaşam dünyası, “küresel mekân ekonomisi ile mekânsal ilişkilerin yeniden üretimi ve yapılandırılması konusundaki esneklik” tarafından kolonyalize edilmektedir (Elden, 2004, s. 181). Bu mekânsal anlayış çerçevesinde devletin ve devlet sisteminin ürünlerinin, insanları mobilize edici bir gücü bulunmaktadır. Dolayısıyla mevcut sınır ve yerinden edilme biçimlerine ilişkin devlet unsuru, aynı zamanda göçmen kategorileri ile göç çözümlerinin neler olması gerektiğine ilişkin çerçeveye nüfuz etmektedir. Nitekim Stuart Elden açısından bu alan, Lefebvre’in “nicel bir rasyonelliği harekete geçirir” saptaması çerçevesinde düşünüldüğünde göçmen, yerinden edilen, sürgün, göçe zorlanan mültecilerin öznel deneyimlerini dikkate almaktan ziyade niceliksel bir hesap ile yaklaşılan kümeler olduğu ve bir tür nüfus yönetiminin konusu edildiği işleyişe hapsedilmektedir.

Lefebvre’i izleyen Soja, “eleştirel toplumsal teorinin düşünsel tarihini; mekân, zaman ve toplumsal varlığın yanı sıra coğrafya, tarih ve toplumun değişken diyalektiklerini kapsayacak şekilde yeniden yazarak geleneksel anlatıyı mekânsallaştırmayı” hedeflediğini belirtmektedir (Soja, 2019, s. 10). Soja, mekânın kültürel ve toplumdaki farklı organize edilme biçimine sahip olduğunu belirtirken toplumsal mekânsallık/yersellikten (*societal territoriality*) söz etmektedir. Bu açıdan insanın kültürel, dilsel ve bir bölgede diğer insanlarla etkileşimsel ilişkileri tarafından organize bir varlık olduğunu ifade etmektedir (Soja, 1971, s.33). Soja, mekânın uzun süredir görmezden gelindiğini ve eleştirel ve toplumsal teorinin merkezine yerleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Mekânı sabit veya hareketsizmiş gibi devinin ile değişimden arı olarak açıklayan girişimlerin çoğunlukla bir tarihsellik veya “tarihsel-coğrafi materyalizm” çerçevesinde anlaşılmasını eleştirir. Rohkramer ve Schulz için bu eleştiriye paralel olan mekân anlayışları, mekânsal istenççilik (*spatial voluntarism*) ile mekânsal determinizm (*spatial determinism*) arasında bir tuzağa düşme tehlikesi barındırmaktadır. Onlar için “mekân, tarihsel eylemin gerçekleştiği tarafsız bir kutu değildir.” (Rohkramer ve Schulz 2009, s. 1345). Nitekim insanların mekânla ilgili anlayışları ve ilişkileri büyük ölçüde sosyal olarak inşa edilmiştir. Ancak doğal ve insani olarak inşa edilmiş yerlerin de insanlar üzerinde gücü vardır (Rohkramer ve Schulz 2009, s. 1345). Dolayısıyla mekânsal istenççilik (*spatial voluntarism*) ile mekânsal determinizm (*spatial determinism*) arasında farklı bir kavrayışı öne çıkartmak gereklidir. Bu ayrıma neden olan, modern mekân tasarımına içkin, Kartezyen bir mekânsal anlayıştır. Ben’in mutlak temellendirmesi olarak Descartes’çı düşünüyorum ediminin öznesi, mekânı öznenin temel belirleyeni olmaktan ziyade onun uzantısı (*extensiyon*) olarak değerlendirmektedir. Descartes’in mekân tahayyülü, açık ve seçik bir hakikat ilkesinin soruşturulması temelinde kurulan öznenin mutlaklığıyla ilintilidir. Şüpheye mahal vermeyecek bir başlangıç noktası, aynı zamanda mekân tahayyülünün analizine götürecek kurucu uğrak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nokta Descartes’in şu alıntısından hareketle belirlenmektedir:

Ne olduğumu dikkatle inceledim ve hiçbir bedenim olmadığını, içinde bulunduğum ne bir dünya ne de bir yer olmadığını farz edemediğim halde, bu yüzden kendimin var olmadığını farz edemediğimi; tersine, sırf başka şeylerin doğruluğundan şüphe etmeyi düşünmemden, kendimin var olduğu sonucunun pek açık ve pek kesin bir şekilde çıktığını...ben, bütün özü (mahiyeti) ve doğası düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yere ihtiyacı bulunmayan ve maddî hiçbir şeye bağlı olmayan bir cevherim. Öyle ki, bu ben, yani kendisiyle ne isem o olduğum ruh, bedenden tamamiyle farklıdır, hatta bilinmesi onu bilmekten daha kolaydır ve beden var olmadığı halde bile, ne ise o olmaktan geri kalmaz (Descartes, 1984, s. 33).

Modernite çerçevesinde işleyen yer ve mekânın kullanımları arasında temel bir fark ortaya çıktığı belirtildiğinde, bir yandan mekânın içi boş ve yayılımlı olduğu, diğer yandan mekân tanımının da zihnin pratik uzantısı haline geldiği ifade edilmektedir. Bu pratik uzantıdan kastedilen ise mekânsal olan

ile insan zihni arasında bir ayrım yapılmasıdır. Mekân, bedeninin deneyim alanı ile ilintilendirilmekte ve zihin bu mekânsal ilişkinin dışında konumlandırılmaktadır. Descartes için ben (cogito) ile mekân (çevre) arasındaki temel ilişkinin zihinsel bir etkinlik olarak belirginleştiği bu evren tasarımı, bedeninin konumuna ilişkin mekânsal koordinatları ortaya çıkarır (Eker, 2022). Bir bedeninin diğer insanların sahip olduğu bedenlerle konumlanışı ile mekânsal konumlanışı ve bir sonraki konumsal işleyişi, öznenin kendi zihni ve bedeni arasında bir hacim, uzantı ve şekli nitelik kazanmaktadır.⁵ Daha net ifade edildiğinde bedeninin kendisi zihnin doldurduğu mekânsal bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır (Curley, 1993, ss. 164-66). Bu açıdan mekân, soyut olarak tasarlanan ve insanın varoluşsal deneyimi ile şeyler arasında bir mesafeye ilişkin düalist bir çerçeveden anlaşılmaktadır. Bu tarz bir mekân ve insan varlığı anlayışının eleştirisi fenomenoloji düşüncesinin genel çerçevesini oluşturmaktadır. “Fenomenolojik gerçeklik, insanların her zaman çevreleriyle çok yönlü bir ilişki içinde belirli bir ‘yer’de konumlanmış olmalarını” (Rohrkramer ve Schulz 2009, s. 1340) ifade ederek, insan varoluşunun dünyayla ilişkisinin kökensel olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla fenomenolojinin bir yanıyla yönelimsel bilinç edimine ilişkin kavrayışı ile bedensel-mekânsal varlık olarak insanın dünyada varlık olmasını kavrama girişimi Lefebvre, Edward W. Soja, Doreen Massey, Yi-Fu Tuan, Edward Casey gibi düşünürleri de incelemektedir. Nitekim Edmund Husserl, Martin Heidegger ve Maurice Merleau-Ponty tarafından geliştirilen fenomenoloji düşüncesi; insanın dünya deneyimini mümkün kılan, insan varoluşunun evrensel olarak paylaşılan bazı özelliklerini keşfetmeye çalışır (Knowles, 2021, s. 450). Bu açıdan fenomenoloji düşüncesi açısından insanın mekânsal-zamansal varoluşu ile toplumsal bir varlık olarak diğerleri ile birlikte oluşu (*in-between*) kurucu unsurdur.

Fenomenolojik Perspektif ve Yerinden Edilme İlişkisi

İnsan varoluşunun dünyayla ilişkisi Heidegger için onun soyut bir yerde yaşamadığı; aksine peyzajı, bitkileri ve hayvanları ile belirli bir yere yakından bağlı olduğu anlamına gelir (Rohrkramer ve Schulz 2009, s. 1340). İnsan, belirli bir toplumsal, kültürel, dilsel ve kendini de önceleyen tarihsel bulunuşa atılmış varlıktır. Bu atılmışlık bir yanıyla mekân-zamansallığını (spatiotemporality) diğer yönüyle yönelimselliğini ifade eder. Yönelimsellik, insan varlığının edimsel olarak kendini hep başka bir şey aracılığıyla anlamlandırması anlamında, bilincin bir şeyin bilinci olması anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla fenomenoloji düşüncesi açısından varlık, Kartezyen öznenin zaman ve mekândan bağımsız kendi üzerine kapanan öznesi gibi değil, bizzat mekânsal ve zamansal bir varoluşu işaretlemektedir. Heidegger açısından Kartezyen düşünce de bir mekân anlayışı, insan varlığının mekânsallığını ifade eden negatif bir hareket noktası barındırır. Onun açısından “Kartezyen ‘dünya’ ontolojisinin irdelenişi hem çevreleyen-dünyayı hem de bizatihi Dasein’in mekânsallığını pozitif biçimde ortaya koyabilmemize yarayan negatif bir hareket noktasıdır.” (Heidegger, 2018, s. 145). Bu noktada “Heidegger’in dediği gibi, asla bir *in-sistance*, bir dünyada içerilmiş bir varlık, değil; bir *ex-sistance* ya da bir *ek-stase*’dir [‘dışta duruş’] ve son kertede eğer ben bir zamansallıksam, bir yönelimsellik olduğum içindir.” (Lyotard, 2007, ss. 115-16). Bir başka açıdan ise Heidegger için “Dasein’in kendine özgü bir ‘mekân-içinde-oluşu’ vardır. Ama bu da ancak esasen dünya-içinde-varolma zemini üzerinde mümkündür.” (Heidegger, 2018, s. 98).

Günümüzün eleştirel anlayışlarında çoğunlukla zaman üzerine odaklı bir mekân anlayışı hâkim olduğunu belirten mekân düşünürleri açısından Heidegger, mekânı zamansal kavramlar açısından açıklamaktadır (Lefebvre, 2014, s.144). Bu yüzden onlar için önemli olan; mekânı zamansal mekanizmalar yoluyla değil, bizzat kendisinden hareketle diyalektik bir anlayışın merkezi haline getirmektir. Bu çerçevede Soja da zaman-mekân ve toplumsal varoluşa ilişkin üçlü bir diyalektik anlayışa dayalı mekân düşüncesini ileri sürmektedir (Latham, 2021, s. 647). Özellikle mekân kavramsallaştırmasının politik içerimleri ile eleştirel düşüncede mekânı yeniden ve merkezi olarak keşfetme gayesi, kapitalizmin yeniden yapılanmasının altında bir mekânsal iktidar düzeni olduğunu açıklama girişimidir. Bu açıdan insani deneyimin ve toplumsal örüntülerin çoğunlukla zamanın bölünmesi ve disipline edilmesi çerçevesinde incelendiği konusunda Lefebvre, Soja, Casey ve Tuan hemfikirdir. Bu düşünürler açısından zaman üzerindeki değişime uzun süreli tarihselci vurgu, genellikle

⁵Descartes için mekânsal özelliği sahip olan cisimleri başka bir şey varsaymaya gerek kalmadan açıklayabilmeye dair dört temel nitelik bulunmaktadır: devinim, boyut, form ve cismin parçalarının tanzimi. Bkz. R. Descartes, *Descartes: The World and Other Writings*, 1998, s. 18

tarihte ve sosyal bilimlerde mekânın ihmal edilmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda mekân, statik katılığı içinde muhafazakâr bir çerçeveye yerleştirilmiştir. Zamanın karmaşıklığına ilişkin bu ilgi; gittikçe mekânın da zaman kadar dikkate alınmasına, sadece olayların onun içinde yer aldığı nötr bir kap/konteyner olmadığına, toplumsal olarak inşa edilen bir niteliği olduğunun düşünülmesine imkân tanımaktadır (Rohkramer ve Schulz 2009, s. 1339).

Dolayısıyla mekânı yeniden merkeze alan bir tahlil, fenomenoloji anlayışı için yeni değil kurucu bir karaktere sahiptir. Düşünürlerin merkezi tema olarak “çağdaş toplumsal teori ve analizlere eleştirel bir mekânsal perspektifin yeniden yerleştirilmesi” hedefi, fenomenoloji düşünürlerinin varoluşun mekânsallığına ilişkin öncelikli vurgusunu görmezden gelmektedir. Kısmen Lefebvre varoluş ile mekân arasında kopmaz bir çerçeveyi “deneyimlenmiş mekân” kavramsallaştırması ekseninde açıklarken; Soja çoğunlukla toplumsallaşmış politik bir mekânın diyalektik kavrayışını formüle etmede fenomenoloji düşüncesinin mekân kavrayışını yadsımaktadır. Örneğin Merleau-Ponty’nin insan varoluşu ile onun bedensel-mekânsallığı kavrayışı iki düşünürü önceleyen şu tespiti vurgulamaktadır: “Bedenimin benim için sadece bir mekân kesiti olması şöyle dursun, bedenim olmasaydı benim için mekân da olmazdı.” (Merleau-Ponty, 2017, s. 152). Dolayısıyla mekân insanın kendi imkânları ile olanaklarına doğru bedensel, varoluşsal bir yaşantı dünyasına işaret etmektedir.

İnsan varlığının dünyada bulunuş tecrübesine ilişkin varlığın mekânsal olduğu anlayışı, aynı zamanda Heidegger tarafından “uzamsallık (*spatiality*), Dasein’in varlığının varoluşsal bir niteliğidir” ifadesiyle de temellendirilmektedir (Heidegger, 2018, ss. 162-181). Bu noktayı Malpas daha açık bir şekilde ifade eder. Onun için Varlığın topolojisi⁶ çerçevesinde yaklaşıldığında Heidegger açısından varlık, yerin bir “etkisi” ve yer de varlık soruşturmasının dayanağıdır (Malpas, 2006, s. 6). Malpas, yer ve varlık meselesinin birbirinden ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğunu, yani varlığın yalnızca bir yer içinde ve yer yoluyla ortaya çıktığını ifade eder. Böylece varlık sorununun aynı zamanda bir yer sorunu halini aldığını belirtir. (Malpas, 2006, s. 6). Heidegger, *Hümanizm Üzerine* adlı yazısında, insanın ne olduğuna ilişkin özünün onun varoluşunda yattığını belirterek, varoluşun da mekânsal bir unsur olduğunun altını çizmektedir. Onun için “Dasein’in dünyada başkaları ile birlikte bulunuşuna ilişkin uzamsallık (*spatiality*), Dasein’in varlığının varoluşsal bir niteliğidir” (Heidegger, 2013, ss. 16-21).

Modern mekân anlayışı için insan ve mekândan bahsedildiğinde sanki insan bir yanda, mekân diğer yanda veya onun karşındaymış gibi görünmektedir. Fakat mekân, ne insana dışsal bir nesne (*external object*) ne de insanın içsel bir yaşantısıdır (*inner experience*). Mekâna ilişkin Kartezyen kavrayış mefhumu, mekânın içi boş olarak doldurulabilecek bir tür sıklık seyrekliği (Tuan, 2001, s. 51) derinlik, en vs. gibi niceliksel unsurlarını belirginleştirir. Nitekim bir dış dünya bir de iç dünya olmak üzere ikili çerçeveye sahip olan bu Kartezyen anlayış; dış dünyanın mesafe, görme ve taksim etme ilişkisi çerçevesinde kurulduğu bir parçalara bölünebilir evren tasarımı (*universe*) ileri sürmektedir. Bir yerde, bir konumda bulunmanın uygun kuralları; bir şeyin altında, üstünde, yanında ve başka bir şeye göre tanımlanabilir bir uygunluk düzenine yerleşmek zorunda olmasına işaret etmektedir. Dolayısıyla insanın varoluşu ve bedensel bulunuşu da bu çerçevede değerlendirilir. Bu tarz bir algılamanın problemi “dünyanın deneyimini, kurucu bilincin bir saf edimi” olarak görmesidir (Merleau-Ponty, 2017, s. 332).

Descartes’in “bütün özü veya mahiyeti düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yer’e ihtiyacı bulunmayan ve maddî hiçbir şeye bağlı olmayan bir cevher” (bkz. Descartes, 1984, s. 33) olarak özneyi tanımlamasının en net ifadesi olan bu alıntı, insan ve mekân bağıını kopartan bir postüladır. Oysa hem dünya-içinde-varlık (Heidegger) hem bilincin yönelimsel dokusu ile kendi üzerine kapanmış bir öznenen şeylerin bilincine doğru bir öznellik (Husserl) hem de bedensel bir öznellik (Merleau-Ponty) insan varoluşunun temeli olmaktadır. Dünya, örneğin bedensel bir öznenin yönelimselliği ile algılanan bir dünyadır. Bir başka açıdan Heidegger perspektifiyle “varolmak bir konuma yerleşmiş olmaktır” ifadesi, duyumsayan bedensel bir özne olarak insan varlığının mekânsallığına işaret etmektedir. Algisız bir dünyanın varlığı söz konusu olabilir ama dünyasız bir algının söz konusu olmayacağını belirten Merleau-Ponty, varlığın yönelimsel olduğunu, varoluşun mekânsal olduğunu ve bedenimizin tüm

⁶Heidegger’in erken çalışmalarında uzamsal ve topolojik kavramlarının (*spatial and topological*) sorunlu bir statüye sahip olduğunu belirten Malpas, topoloji fikrinin Heidegger’in geç düşüncesinde açık ve merkezi bir fikir olarak ortaya çıktığını belirtir (Malpas, 2006, s. 6). Fakat yine de bu düşünceye örtük olarak kaynaklık eden fikir varlığın ‘orada’, ‘dünyada’, ‘bir yerde’ varlık olarak bulmasıyla ilintilidir.

konumlarda dünya üzerinde tutunmuş olduğunu belirtir (Merleau-Ponty, 2017, ss. 342-43). Varoluşsal bir tutumla mekânla kilitlenmiş insan varlığını dünyada ikamet eden (*dwelling*) niteliğiyle ele aldığımızda (Heidegger, 2001, s. 144), saf aşkın bir öznenen apriori bulmak yerine; sonlu, yitilmiş ve belirli bir dil ile bir bağlama kilitlenmiş varlık olarak yerleşik ve olgusal (*facticity*) bir yaşam dünyasının (Tonner, 2018, ss. 2-4) pratik öznesi olan insan varlığını buluruz.

Heidegger için insan varlığı (*Dasein*) gündelik pratiklerle meşgul olan dünya-içinde-varlık olarak ikamet edendir. Dünyada olmak *Dasein* için ikamet etmek demektir. Bu nedenle dünya-içinde-varlık (in-der-welt-sein) açıklaması dünyada bir varlığın ikamet pratiği açısından değerlendirilebileceğine işaret eder. İnsan deneyim dünyasını algılayan, anlamlandıran ve bu çerçevede orada eyleyen bir varlıktır. Dolayısıyla insan varlığının temeli mekânsallıktır ve mekânsal olmak algılayan bir varlık olan insanın temel bulunuş modudur. Bu ise belirli bir mekân yönelimli olmayı ifade etmektedir. Nitekim algı, algılayanın içinde hapsedilmiş bir olay değildir, algılayan özne ile dünya arasındaki karşılıklı ilişkisinde kendini gösterir (Morris, 2004, s. 66). Bu açıdan bakıldığında, örneğin günlük olarak kullandığımız “mekânları konumlara göre ve onlar tarafından anlamaktayız” (Heidegger, 2001, s. 154) tespiti mekânsal bir yönelime tekabül etmektedir. İnsanın anlamlandırma yetisi yönelimsel bir algı ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla fenomenoloji düşünürleri açısından insan varlığı ile mekânsal olan arasında kurucu bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim Merleau-Ponty insan deneyiminin imkân bulduğu temel bileşenin mekân ile algının, yani bedensel varoluşun algısallığının, dünya ile düşünceden daha eski bir iletişimine işaret eder. Bu açıdan mekân, insanın olgusalılığı üzerine oturtulmuş ve onun kurucu bir niteliği olarak belirlemektedir (Merleau-Ponty, 2017, s. 345).

Oysa soyut ve matematiksel mekân (*space*) kavramını yerler üzerine (*place*) dayatmak, yani toprak (*land*), yurt/ev (*home*) ile ülke (*country*) olan yerler üzerine, modern devletlerin hâkimiyet alanını da (*territory*) olanaklı kılan örüntüdür (Elden 2005, ss.15-16). Dolayısıyla kimin yurttaş kimin yabancı sayılacağını, kimlerin sınırları geçme haklarının bulunduğunu, barınma hakkının kimlere tanındığını, kimlerin hangi türden kimlik kartlarıyla ne tür sınıflandırma ya da kategoriler içine yerleşeceğini bu çerçeve belirlemektedir. O nedenle, bugün mülteciler, yerinden edilenler, sürgünler, göçe zorlananlar bu mekân tahakkümü ile iktidar işleyişine maruz kalmaktadır. Yerleşik olan ve yurttaş statüsü çoktan tanınmış kişiler açısından yabancıların, ötekilerin “günah keçisi” olarak bir dışlamaya muhatap olmasının orijinal çerçevesi bu yönde işlemektedir. Stuart Elden bugün tam olarak bu durumda, mekânın modern kavrayışını hesaplanabilirlik ve soyutluk üzerinden inşa eden rasyonalitede, soyut mekân ve *territorial* iktidar anlayışında bir kayma olduğunu belirtir. Mekânın bugün artık tek bir ülkenin veya ulusun sorumluluk alanında olmadığını, gittikçe bir bütün olarak tüm dünyanın kendisine dönüşen karakteri olduğuna işaret eder (Elden 2005, ss. 15-16).

Haritada gösterilemeyen, yerlerinden ve yurtlarından sökülmüş, zorla göç ettirilmiş kişilerin tecrübesinin bu nedenle herhangi bir ölçek ya da hesap mantığına sığmayacak derecede önem teşkil ettiği söylenebilir. Çünkü bu tecrübelerin birikmiş olması insan varlığı ile aidiyeti açısından farklı bir toplumsallık imkânı barındırmaktadır. Bu nedenle gittikçe yer değiştirmenin temel bir deneyim olduğu günümüz yaşam tecrübesi için mültecilerin deneyiminde belirginleşen hareketi/hareketliliği (*movement*) ontolojik bir faaliyet olarak görmemiz gerektiğini savunan Nyers gibi yaklaşmak (Nyers, 2006, p. x), Hannah Arendt’in belirttiği durumun tüm insanlığın ortak deneyimi olabileceği bir eksene işaret etmektedir. Tarihin uzun belleğinde siyasi ya da ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkan zorunlu göçler alışılmış bir deneyimdir, fakat daha önce eş görülmemiş olan bir yurt yitiminin değil, ama yeni bir yurt bulmanın olanaksızlığı ile ilgili tecrübedir (Arendt, 2014, ss. 298-99). Bu nedenle bir nüfus kümesi olarak görülen göçe zorlanmış, mülteci, yerinden edilen insanların deneyiminde tüm insanlığı ilgilendiren merkezi bir unsur bulunmaktadır. Yersiz-yurtsuzlaşmış bir dünya içinde gittikçe daha fazla hareket etmeye mecbur bırakılan insanlık düşünüldüğünde, mekân ve yer meselelerinin hem mülksüzlerin hem yerinden edilen göçmenlerin, mültecilerin, sürgünlerin hem de yerleşik/yurttaşların endişeleri için çok daha merkezi/ortak bir örüntüye sahip olduğunu anlamaya başlarız (akt. Chatty, 2014, s. 82).

Bu açıdan yerinden edilme tecrübesi ekseninde belirginleşen deneyim uğrakları ile mekânsal tecrübenin ana hatları, sürekli hareket halinde yer değiştiren insanlığın paylaştığı paralel endişelerle kesişme potansiyeline sahiptir. Dahası bir yandan insanların büyük çoğunluğu gittikçe yer değiştirmeye

mecbur bırakılırken diğer yandan mekânların, yerlerin kendileri de tahrip edilip, yıkılarak yeniden inşa edilmektedir. Fenomenolojinin vaadi ise bu yıkımlardan çıkabilecek başka bir dünya, başka bir tahayyülü gösteren bir anlayış olmaktadır. Bu yüzden Heidegger'in uyarısı ekonomik ya da teknolojik dayatmalar temelinde inşa edilmiş bir konutun yani mekânların, makinelerin dilinin şiirden ne kadar uzaksa konut olmak, ikamet etmek, yerleşmekten de o kadar uzak olacağına işaret eder. O, bize binaları ve şehirleri, "burada ve şimdi"yi nasıl inşa edeceğimizi söylemez (Elden 2003, s. 122) ama ne tür bir insanın içinde yaşıyor olduğumuza işaret eder. Toplumsal ilişkilerin mekânsal örüntüleri bir yönüyle kapitalist üretim çerçevesinde (deneyimlenen mekân) sömürülmesine, diğer yönüyle teknolojinin tahakkümü tarafından dikte edilen dolayımlayıcı ve soyutlayıcı bir yaşam dünyası dayatmasına maruz kalır (Davidson, 2009, s. 229). Dolayısıyla insan varlığının yaşam dünyasının tahakküm kurularak, sınırlandırılarak, bölünerek bir hesaplayıcı düşünce ve eylem çerçevesinde sömürgeleştirilmesi söz konusudur. Bu yüzden modern mekân anlayışının fenomenolojik eleştirisi daha paylaşımcı, adil ve eşitlikçi bir yaşam dünyası/deneyim mekânı kurma imkânı taşımaktadır.

Yerinden Edilme ve Fenomenoloji İlişkisinin Güncel Bağlamı

Günümüz toplumsal deneyimine temel karakterini veren unsur, yerinden edilme ve mülteci(lik) deneyimi kavramsallaştırması olmaktadır. Tarihin bu noktasında bir bükülme en azından küresel düzeyde bir kopma veya boşluk olduğunu belirten Massey⁷ uluslararası hal almış bir hayatta kalma mücadelesi ile yaşamını sürdürme refleksinde belirginleşen bir göç rejiminin varlığına işaret etmektedir. Temel motivasyonu yaşam dünyasından kopmak pahasına yaşamı sürdürmek olan bu yeni göç deneyimi, Massey'in belirttiği tarihin bu bükülme anına ya da küresel temel bir boşluk momentine denk gelmektedir.

Tarihsel çoğu krizin eşiğinde insanın kendi yaşam dünyasında kendi zamanını anlamlandırma çabasında her türlü çözümün telafi edici işlerliği kaybolmaktadır. Bugünün tarihi, dünyanın sarsıntısının tarihidir ve bu ise bir mülteci deneyiminde aşikâr hale gelmektedir. Bu yersiz-yurtsuzlaştırma çağında Chambers'ın şu tespiti önemlidir: "Tarih ekinler gibi biçiliyor ve harmanlanıyor, kurgulanıyor, konuşturuluyor, hatırlanıyor, yeniden okunuyor ve yeniden yazılıyor..." (Chambers, 2019, s. 15). Fakat yerinden edilenlerin deneyiminde, tarih alanında da diğer bilimsel disiplinler içinde de bir tür dışlama veya sessizleştirilmiş bir tarih çerçevesinin hüküm sürdüğü görülmektedir. Michael Kearney'in, göç araştırmalarının akademik yuvasının uzun zamandır bulanık bir "demografinin arka odası" olduğunu belirten tespitine vurgu yapan De Genova için bu deneyimler; demografi, politika çalışmaları ve kriminoloji arasındaki koridorda karışıklık içinde kaybolmuştur (De Genova, 2002, s. 421).

Dünyanın göç türbülansı içinde olduğunu belirten Papastergiadis göçün, daimî yer değiştirme ile çağdaş toplumun neredeyse tüm yönlerini çevrelediğini belirtir. Bu yönüyle modern dünyanın da sürekli bir değişime muhtaç olduğunu ve bir göç türbülansı içinde yaşandığını ifade etmektedir. Fakat onun için sürekli bir yer değiştirme hareketi olarak bu göç olgusu, kaynaklar ile hizmetlerin ve nihayetinde insan sirkülasyonunu içine alan temel durumların bir deneyim sistemi/yapısı/yatağı olarak belirir (Papastergiadis, 2000, s. 1). Öngörülebilir olmaktan çok uzak modern bir dünya betimlemesi yapan yazar, sürekli göç ve yer değiştirmenin günümüz insanının yaşam dünyasında kalıcı olduğunu ifade etmektedir. Yerinden edilmiş, göçe zorlanmışlar ve mülteciler bugünün dünyasının temel figürleridir. Bu nedenle aidiyet ve yaşam dünyasına ilişkin fenomenolojik bir mekân-zamansal kavrayış grameri; yerinden edilenler, sığınmacılar ile mültecilerin öznel deneyimlerini belirginleştirme potansiyeline sahiptir. Nitekim bir öznenin yerinden edilmesinin mekân-zamansal deneyimde ortaya çıkarttığı sarsıntılar; benliğin, kimliğin, özneliğin ve aidiyetin parçalanmasına neden olur. Dolayısıyla bir yerden ayrılmak mülteciler açısından mekânsal, toplumsal anlamlandırma örüntüsüyle ilişki kurduğu örüntü sürekliliğinde bir kriz ve kopuş deneyimini açığa çıkartır.

Yerinden edilenlerin deneyiminde baskın olan karakter, köksüzlük veya daha net ifade ile köklerinden sökülmeyle ilişkin bir insani tecrübenin aşikâr kılınmasıyla ilintilidir. Bu yönüyle Heidegger de *modern insan yersiz yurtsuzdur* dediğinde insan deneyiminin köksüzlükle olan macerasına

⁷"Küreselleşmenin ikinci çağının tarihinin bu noktasında, bir tür bükülme noktasına ya da en azından bir aralığa ulaşmış görünüyoruz. Uluslararası ticaret hacmi artık artmıyor ve gerçekten de küresel ihracatın toplam değeri 2008'den bu yana küçüldü. Gelişmiş dünyada popülist hükümetlerin yükselişinin ve belki de en önemlisi ABD'de Donald Trump'ın seçilmesi ve Birleşik Krallık'ta Brexit girişiminin geçişinin kanıtladığı gibi, dünya genelinde küreselleşmeye karşı bir tepki görüyoruz." (Massey, 2019, s. 13.).

değmektedir. Böyle bir dünyanın gittikçe metafiziğin dünyası haline gelmesi, insan varlığının deneyim düzleminin mekânsal olanla bağının kopmasını açığa çıkartmaktadır (Heidegger, 2000). Fakat diğer yanıyla Heidegger açısından insan varlığının özü mekân-zamansal (*spatio-temporal*) bir ontolojiye sahiptir. Bu doğrultuda fenomenolojik bir düşüncede açığa çıkan nitelik insan ve dünya arasında ya da insan ve mekân arasında bir iç-dış ayrımının söz konusu olmamasıdır. Nitekim Heidegger için insan varlığı dünyada, şeyler arasında ikamet eder. Bu nedenle onun için bir dışarı söz konusu değildir (Zahavi, 2019, s. 24). Aynı zamanda Heidegger insan varlığının dünyada bulunuşunun mekânsallığını ifade ederken mekânın, bir tür lokasyonlar arasında ilişkisellik olduğunu da belirtir. Dolayısıyla bir mekânsal kayıp veya yerinden edilme tecrübesi varoluşun zaman-mekânsallığına içkin tüm bir dünya angajmanının yitimine işaret etmektedir. Belirli söylemler aracılığıyla belirli kategori veya kimliklere dikilen kişiler olarak göçe zorlananların, mülteciler ve yerinden edilenlerin tecrübesi, paylaşılan bir yaşantı dünyasının kaybı çerçevesinde bir öznellik inşa etme tecrübesidir. Dolayısıyla “mülteci kimliğinin suskunluk, görünmezlik ve boşluk niteliklerini mültecinin (siyasal olmayan) bedenine damgalayacak şekilde yapılandırılması ve düzenlenmesinde” açığa çıkan işleyiş yerleşik olanlar (Nyers, 2006, s. xvi) ve “Aynı” olanların kendi yaşantı dünyasındaki boşluğu da imleyen bir nitelik belirler. Bu yüzden görünür ve görünmez kılınan öznellikler arasında tıpkı A noktası ile B noktası arasındaki mesafede tecrübenin görünmez kılınmasına benzer bir boşluk açılmaktadır. Bu boşluk, yerleşik olan ile mülteci veya yerinden edilmiş olan arasındaki söylem örüntüsünün gerçekliğini açığa çıkarmaktadır. Mülteciliğin fenomenolojisini mümkün kılan da bu boşlukta olma tecrübesinin ortaya çıkışı ile kişinin burada bulunuşunun nasıl algılandığıdır. Bu ise genel bir insani tecrübe halini alan güncel ortak yazgıya işaret etme potansiyeli taşımaktadır. Hem bireysel hem de kolektif varoluşu anlamlandırma çabasında mekânla ilişkilerin nasıl algılandığına dair çok boyutlu bir perspektif, kişinin varoluşunu yeniden sorguladığı bir bağlamda şekillenmektedir. Bu bağlamı sağlayan ise ortak bir mekânı paylaşarak, “diğerleriyle bir arada olma” (*in-between*) duygusu ile şekillenir. Mülteciler veya yerinden edilmiş özneler açısından bu “arasında olma” durumu, iki dünya arasında sıkışmış bir tecrübeden ziyade kendilerini içinde tanımlayabildikleri bir yaşamın fenomenolojisi ile mümkün olmaktadır. Bu açıdan yaşam dünyası, gündelik yaşantımızda görece istikrarlı kabul ettiğimiz “hepimizin aşına olduğu ve sorgulamadan insanın kendini içinde bulduğu dünyadır.” (Zahavi, 2019, s. 51). Bu çerçeve diğer topluluklarla birlikte bir yerde olma duyumunu, bir mekânı paylaşan olarak bir öznellik inşa etmeye içkin bir arada (*in-between*) bulunma duyumunu sağlar. Husserl dünyayı bir hesaplama mantığından ziyade yaşam dünyası (*Lebenswelt*) olarak kavramsallaştırırken paylaşılan ortak bir dünya tahayyülüne vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle Kartezyen dış dünya tasarımına dair temel bir problemin insanın deneyim dünyasının kendi gerçeklik ölçütlerinin görünmez kılınmasına neden olduğu ifade edilmelidir. Oysa fenomenologlar bir şeyin gerçek olup olmadığı meselesine, onun nicelendirilebilir bir bilimsel çerçeveye uyup uymadığına bakmaz; aksine insanın deneyim dünyasının kendi gerçeklik ölçütleri vardır (Zahavi, 2019, s. 52). Bu perspektiften bakıldığında mülteciliğin fenomenolojisi, niceliksel verilerin ötesinde, bireyin dünyayı algılayış biçiminin toplumsal ve öznel gerçekliğiyle ilgilenir. Bu ilgi yalnızca mülteci deneyimleri öyle olduğu için değil, modern öznelerin genel varoluş tecrübelerinin gittikçe bir mülteci tecrübesine dönüşen yersiz-yurtsuzlaştırma ile çerçevelenmesiyle ilgilidir.

Bu durumu bütünlüğü içinde kavrayabilecek felsefi bir soruşturma, fenomenolojik çerçeveden radikal bir başlangıç yapmayı gerektirir. Böyle bir başlangıç Husserl açısından bilinçli bir insanın yaşam dünyası deneyimi ve öznellik (*consciousness and subjectivity*) kavramlarının işaret ettiği bir transandantal fenomenoloji olarak adlandırılırken, Heidegger için hermeneutik ve ontolojik fenomenoloji olarak adlandırılır ve insanın dünyada olma veya dünyaya atılma deneyimi ekseninde Dasein’in ontolojik varoluş modlarını açıklama girişimini ifade eder. Merleau-Ponty için ise bir tür algının ve bedenselliğin fenomenolojisi olarak egzistansiyal fenomenolojidir. Bu anlamlandırma çabası; dünya-içinde-varlık olarak insan deneyiminin bedensel bir varoluş sergileme niteliklerini, algısal bir deneyimin varoluşsal çerçevesinden açıklama girişimi olarak kendini gösterir. Heidegger dünya içinde olma ve mekânsal bir varolan olarak insan varlığının temelini şöyle ifade eder: “İçinde-var-olmak mevcut olanların mekânsal bir ‘iç içeliğini’ nitelendirmez, çünkü asli olarak ‘içinde’, sözü edilen türden bir mekânsal ilişki değildir. Almancada ‘in’ sözcüğü *innan*’dan, ikamet etmekten, *habitare*’den, eğlenmekten gelmektedir; ‘an’ ise alışkın olmak, aşına olmak, iyi halde bulundurmak anlamındadır...”

(Zahavi, 2019, s. 95). Buradan hareketle insan varlığı ile mekân arasındaki ilişkinin temel hattı aşikâr hale gelir. İnsan bir mekânda ve belirli bir konumda kendini bulmaktadır. Bu mekânsal çerçevesi doğum öncesinde varolan bir dünya niteliği taşıdığı gibi sadece fiziksel bir dünya değil, sosyo-kültürel de bir dünyadır. Nihayetinde Heidegger için dünyada olmak, insanın temel belirlenimi olduğu için onun dünya serüveni bir yaşam dünyası inşa etmeyi ifade eder. (Heidegger, 2018; M. Heidegger, 2001). Her üç düşünürün uzlaştığı temel eksen ise toplumsal varlık olarak insan varlığının yaşam dünyası deneyiminin hem mekânsal hem de başkalarıyla bir arada yaşamaya mecbur yönelimsel bir edimi barındırmasına ilişkindir. Dolayısıyla bir yaşam-dünyası içinde insanın anlamlandırma çerçevesi yönelimsel bir edimdir ve bu yönelim bir dışlama pratiğini de içerebilir kabul veya onay göstermeyi de.

Kendinden önce kurulmuş ve düzenlenmiş bir dünyada kendini bulan insan varlığı için toplumsal-kültürel olmanın kendine has dokusu, tarihsel sürecin sonucudur ve her bir toplumsal kültürel deneyim açısından farklılık göstermektedir (Schütz, 2018, s. 93). Yerinden edilme deneyiminde ortaya çıkan unsur, özne ve dünya arasında temel bir sarsıntıyı aşikâr hale getiren bu aşinalık çerçevesinin tüm boyutlarının ortadan kalkmasına ilişkindir. Bu deneyim motifleri ise İngilizcede zorunlu göç (*forced migration*), göç (*migration*), dış göç (*emigration*), iç göç (*immigration*), sürgün (*exile*), sığınmacı (*asylum seeker*), mülteci (*refugee*) gibi farklı düzeylerde yerinden edileme edimlerini içeren ve 21. yüzyılda toplumsal deneyim süreçlerinin ana odağı olan bir olguya işaret eder. Örneğin bu yüzden Nyers, mültecilerin sadece siyasi bir krizdeki insan özneleri olmadığını, aynı zamanda insanın siyasi öznelliğinde daha genel bir krizin temsilcisi olduğunu” savunur (Nyers, 2006, s. xvi). Aynı şekilde Heidegger’den alıntıyla Chambers, kitabının *Eve Dönüşün İmkansızlığı* bölümünde sürgünü, çağımızın önemli bir sembolü olarak, bugün tanık olduğumuz yerinden edilme deneyimlerinin basit bir liberalizmin zihinsel eklektizminden kaynaklanan son çözümlerden fazla bir şey olduğunu savunur (Chambers, 2019, s.14). Öznel deneyiminin fenomenolojik dokusu insanı diğerleriyle birlikte bir yaşam dünyası kurmaya (*in-between*) yazgılı varlık olarak tanımlamaktayken yerinden edilen mültecilerin mekânsal grameri; mekân olarak ev, yurt vs. ile artık “orada” bulunmayan ama bir zamanlar orada duran bu yerler arasında bir konum tecrübesi olmaktadır.

Dolayısıyla fenomenoloji düşüncesi ekseninde yerinden edilme ve mültecilik meselesinin nasıl bir toplumsal anlam repertuarının parçası haline geldiğini inceleme girişimi olan bu teorik ve kavramsal inceleme, temel açıklama tarzı olarak fenomenoloji düşüncesinin yöntem ve kavram setlerinin önemine dikkat çekmiştir. Fenomenoloji, fenomenleri birinci şahıs perspektifinden deneyimlendikleri şekliyle anlamaya çalışan bir perspektif ise mültecilik çalışmalarında bu çerçeve, araştırmacıların yerinden edilenlerin yaşadıkları deneyimleri derinlemesine incelemelerini ve özgün yönünü keşfetmelerini yakalama olanağı sağlamaktadır. Dolayısıyla mültecilerin deneyimlediği şekliyle yerinden edilme, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, yaşam dünyası sarsıntısına içkin bir değişikliği barındıran çok yönlü bir olgudur. Fenomenolojik araştırmalar buradaki öznel boyutlara odaklanarak mültecilerin yeni mekânlarda, farklı insan ve kültürel davranışlar içinde nasıl yol aldıklarını, anavatanlarının kaybıyla nasıl başa çıktıklarını ve zorluklar karşısında kimliklerini nasıl yeniden inşa ettiklerini incelemek adına önemli bir güzergahtır. Nihayetinde ise göç teorileri, göçü etkileyen dış faktörlere odaklanırken, fenomenolojik araştırma mültecinin iç dünyasına iner. Mültecilerin yerlerinden edilmelerini nasıl yorumladıklarını, deneyimlerine yükledikleri anlamları ve bu deneyimlerin kimliklerini ve dünya görüşlerini nasıl şekillendirdiğini inceler.

Sonuç

Bu yazıda fenomenoloji düşüncesinin yerinden edilme ve mülteci deneyimlerini anlamada yeni teorik ve metodolojik imkânlarına işaret etmeye çalıştım. Fenomenolojik araştırmalarda anlamlandırma ve kavrayışa içkin tecrübelerin analiz süreci betimleyici ve hermeneutik/yorumlayıcıdır. Mülteciliğin fenomenolojisi veya yerinden edilme fenomenolojisi yaşam dünyasının istikrarsızlaşmasını ve bireyin bu yeni dünyayı anlamlandırma çabasını merkeze almaktadır. Fenomenolojik bir araştırma, mültecilerin yaşam dünyalarının incelenmesi yoluyla yerinden edilmenin şekillendirdiği anlamları, duygular ve kimlikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu içgörüler, mültecilerin karşılaştığı zorlukların ele alınmasında bütüncül ve anlamaya dayalı bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı vurgulayarak politika, uygulama ve daha ileri araştırmalar için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Araştırmacılar, katılımcıların tecrübesini analiz ederken öznellik anlamlandırması ile yönelimsel

duyumu anlamak açısından bu deneyimlerin özü ile anlamını ortaya çıkartmayı önelemektedir. Bu süreçte araştırmacının katılımcılarla birlikte bir dünya-içinde-olduğunu duygudaşlığın kurulmasını ve onların perspektifinden olayları anlamının esas alınmasını gerektirmektedir. Bu çerçeve genellikle geleneksel göç kategorilerinin yetersizlikleri ile öznel deneyimlerin homojenleştirilmesi ve yerinden edilmiş kişilerin yaşam dünyalarının dar kalıplara hapsedilmesinden bir çıkış imkânı sunmaktadır. Fenomenolojik perspektifin katkılarında en azından biri, modern bilim ve rasyonalite kavrayışının bireylerin yaşam dünyası ve tecrübesini genel yargılar içinde homojenleştirmesine karşı bu deneyimlerin öznel ve toplumsal boyutlarını yeniden değerlendirme potansiyeli sunar (Husserl, 1970). Araştırmacılar mültecilerin yeni mekânlarda, farklı kültürel ve sosyal bağlamlarda nasıl yer aldıklarını ve bu süreçteki mekânsal anlamlandırma örüntülerini kavramak için tecrübenin zamansal boyutlarını, bu deneyimlerin öznel algı ve anlamlandırma süreçlerine gömülü farklılıklarını incelemek zorundadır.

Fenomenolojik analiz, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin öznel deneyimlerini, duygularını ve kimliklerini ortaya çıkarmada önemli bir olanağa sahiptir. Bu yaklaşım istatistiksel verilerin ve genelleştirilmiş göç teorilerinin ötesine geçerek, daha zengin ve kapsamlı bir anlayışa imkân tanır. Sonuç olarak fenomenolojik yöntemler yerinden edilmiş insanların kişisel tarihlerini, anlatılarını ve deneyimlerini toplumsal yaşam dünyasının dinamikleri içinde anlamaya yönelik güçlü bir kavrayış oluşturmaktadır. Nihayetinde yerinden edilmiş, mülteci ya da göç ettirilmiş insanların kişisel tarihleri, anlatıları ve deneyimleri, toplumsal yaşam dünyasının dinamikleri içinde şekillenir ve bu dinamikler fenomenolojik araştırmaların odağında yer alır.

Bu çerçeveden hareket ederek makalede, fenomenoloji düşüncesi ile yerinden edilme kavramı çerçevesinde ortaya çıkarılabilecek bir bilimsel bilgi potansiyelinin güzergahını çizmeye odaklandım. İnsan tecrübesinin fenomenolojik analizi ile bunun bilgiye dönüştürülmesindeki önemi vurgulayan bu perspektifi mevcut göç ve mültecilik kategorilerinin yetersizliğini ve öznel deneyimlerin homojenleştirilmesini sorunsallaştırdım. Bunu yaparken Edmund Husserl, Merleau-Ponty ve Martin Heidegger'in fenomenolojiye ilişkin kavrayışlarını yerinden edilme ve mültecilik deneyimleri çerçevesinde nasıl ilişkilendirebileceğimizi göstermeyi amaçladım. Bu güzergahtan hareket edecek bir incelemede araştırmacılar, fenomenolojik bir bakış açısı benimseyerek mülteciliğin ve yerinden edilme tecrübelerinin nasıl algılandığını, yorumlama çeşitliliğini ve anlamlandırma yelpazelerini keşfedebilirler. Bu yaklaşım, istatistiksel verilerin ve genelleştirilmiş göç teorilerinin ötesine geçerek özgün ve bütüncül bir kavrayışa olanak tanır. Bu nedenle fenomenolojik yaklaşım, mülteciler veya yerinden edilenlerin duygu ve düşüncelerini içeren, mekânsal algıları ile yaşantıyı anlamlandırma katmanlarını ortaya çıkarmaya imkân tanıyan önemli bir inceleme perspektifi olarak belirmektedir.

Kaynakça

ARENDT, H. (2014). Ulus-Devletin Yıkılışı ve İnsan Haklarının Sonu. In *Totalitarizmin Kaynakları-2: Emperyalizm* (Bahadır Sina Şener, çev., 4th ed., pp. 255-314). İstanbul: İletişim Yayınları.

BRENNER, N., & ELDEN, S. (2009). Henri Lefebvre on State, Space, Territory. *International Political Sociology*, 3(4), 353–377. Retrieved September 10, 2023, from https://www.researchgate.net/publication/227626385_Henri_Lefebvre_on_State_Space_Territory

CARR, D. (1989). The Life-word Revisited. In J. Mohanty & W. R. McKenna (Eds.), *Husserl's Phenomenology: A Textbook*. Washington, D.C.: Center for Advanced Research in Phenomenology & University Press of America.

CHAMBERS, I. (2019). Göç, Kültür, Kimlik (İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi, çev., 3rd ed.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

CHATTY, D. (2014). Anthropology and Forced Migration. In E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, & N. Sigona (Eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press.

COLLYER, M., & DE HAAS, H. (2012). Developing Dynamic Categorisations of Transit Migration. *Population, Space and Place*, 18(4), 468–481. <https://doi.org/10.1002/psp.635>. Retrieved September 13, 2023.

COLSON, E. (2003). Forced Migration and the Anthropological Response. *Journal of Refugee*

Studies, 16(1), 1–16. Retrieved October 3, 2023, from <https://web.mnstate.edu/robertsb/308/forced%20migration%20and%20the%20anthropological%20response.pdf>

CRAWLEY, H., & SKLEPARIS, D. (2018). Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and The Politics Of Bounding in Europe's 'Migration Crisis'. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(1), 48-64. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1348224>. Retrieved November 1, 2023.

CROSBY, A. (2006). The Boundaries of Belonging: Reflections on Migration Policies into the 21st Century. *Inter Pares Occasional Paper*, 7. Retrieved March 11, 2024, from <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2006/jul/boundaries-of-belonging.pdf>

CURLEY, E. M. (1993). Analysis in the Meditations: The Quest for Clear and Distinct Ideas. In S. Tweyman (Ed.), *Meditations on First Philosophy in Focus on Rene Descartes*, London: Routledge.

DAVIDSON, M. (2009). Displacement, Space, and Dwelling: Placing Gentrification Debate. *Ethics, Place & Environment*, 12(2), 219-234. <https://doi.org/10.1080/13668790902863465>. Retrieved February 19, 2024.

DE GENOVA, N. P. (2002). Migrant 'illegality' and Deportability in Everyday Life. *Annual Review of Anthropology*, 31, 419-447. Retrieved October 5, 2022, from <http://www.jstor.org/stable/4132887>

DESCARTES, R. (1998). *Descartes: The World and Other Writings* (Stephen Gaukroger, Ed. & Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

DESCARTES, R. (1984). *Metot Üzerine Konuşmalar* (K. Sahir Ser, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.

DODD, J. (2004). *Crisis And Reflection: An Essay On Husserl's Crisis Of The European Sciences*. Dordrecht: Kluwer.

DUNGEY, N. (2007). The Ethics and Politics of Dwelling. *Polity*, 39(2), 234-258. Retrieved August 20, 2023, from <http://www.jstor.org/stable/4500274>

EKER, A. (2022). Bir Kopuş: Yer Algısından Mekân Algısına Modernite Eşiği ve Modern Mekânsallığın Metafizik Karakteri. *ViraVerita E-Dergi*, 16, 189-211. DOI: 10.47124/viraverita.1103912

ELDEN, S. (2005). Missing the Point: Globalization, Deterritorialization, and the Space of the World. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30(1), 8-19. Retrieved June 4, 2023, from <https://dro.dur.ac.uk/1175/1/1175.pdf?DDD14+dgg0arb+dgg0cnm>

ELDEN, S. (2004). *Understanding Henri Lefebvre: Theory and the Possible*. London: Continuum.

ELDEN, S., LEBAS, E., & KOFMAN, E. (Eds.). (2003). *Henri Lefebvre: Key Writings*. London: Continuum.

GUPTE, J., & MEHTA, L. (2007). Disjunctures in Labelling Refugees and Oustees. In J. Moncrieffe & R. Eyben (Eds.), *The Power of Labelling: How People Are Categorised and Why It Matters* (pp. 64–79). London: Earthscan.

GÜLOĞLU, M. F. (2022). Mülteciliğe Tutulmak: Fenomenolojik Bir Düşünüm, içinde *Uluslararası Göç ve Mültecilik*, (Burak Başkan, Mehmet Emirhan Kula, ed.). Ankara: Siyasal Yayınevi, ss. 165-195.

HEIDEGGER, M. (2000). *Introduction to Metaphysics*. (Gregory Fried and Richard Polt Trans.) Yale University Press.

HEIDEGGER, M. (2018). *Varlık ve Zaman* (Kaan Ökten, çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

HEIDEGGER, M. (2013). *Hümanizm Üzerine* (Yusuf Örnek, çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

HEIDEGGER, M. (2001). Building Dwelling Thinking. In *Poetry, Language, Thought* (A. Hofstadter, Ed.), (pp. 143-162). New York: Harper & Row Publishers.

HUSSERL, E. (1995). *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe* (Tomris Mengüşoğlu, çev.). İstanbul: YKY.

HUSSERL, E. (1994). *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe* (Ayça Sabuncuoğlu & Önay Sözer, çev.). İstanbul: AFA Yayınları.

HUSSERL, E. (2003). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders* (Harun Tepe, çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

HUSSERL, E. (1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology* (David

Carr, Trans.). Evanston: Northwestern University Press.

KIRAL, B. (2021). Nitel Araştırmada Fenomenoloji Deseni: Türleri ve Araştırma Süreci, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 4, ss.92-103.

KNOWLES, C. (2021). Articulating Understanding: A Phenomenological Approach to Testimony on Gendered Violence. *International Journal Of Philosophical Studies*, 29(4), 448-472. London: Routledge: Taylor & Francis Group.

KOCKELMANS, J. J. (2007). Edmund Husserl ve Fenomenoloji. *Cogito Dergisi Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Bahar Sayısı: 50*, 111-141. İstanbul.

LATHAM, A. (2021). Edward W. Soja. In P. Hubbard & R. Kitchin (Eds.), *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler* (Emek Şevket Ataman, çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.

LEE, E.S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57. Retrieved May 18, 2023, from <http://links.jstor.org/sici?sici=00703370%281966%293%3A1%3C47%3AATOM%3E2.0.CO%3B2-B>

LEFEBVRE, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (Işık Ergüden, çev., 2nd ed.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

LYOTARD, J. F. (2007). *Fenomenoloji* (İsmet Birkan, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

LUFT, S. (2004). Husserl's Theory of the Phenomenological Reduction: Between Life-World and Cartesianism. *Research in Phenomenology*, 34. DOI: 10.1163/1569164042404518. Retrieved October 11, 2023, pp. 198-234

MALPAS, J. (2006). *Heidegger's Topology: Being, Place, World*. Cambridge: The MIT Press.

MASSEY, D. (2019). The Changing Context of International Migration. *Renewing the Migration Debate: Building Disciplinary and Geographical Bridges to Explain Global Migration*. KNAW Academy Colloquium, De Trippenhuis in Amsterdam, International Migration Institute (IMI).

MERLEAU-PONTY, M. (2017). *Algının Fenomenolojisi* (Emine Sarıkartal & Eylem Hacımurat, çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

MORAN, D. (2012). *Husserl's Crisis of The European Sciences And Transcendental Phenomenology: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

MORRIS, D. (2004). *The Sense of Space*. Albany: State University of New York Press.

NAIL, T. (2022). *Göçmen Figürü* (Dilşa Ritsa Eşli, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

NYERS, P. (2006). Introduction: Body Politics in Motion. In *Rethinking Refugees: Beyond States of Emergency*. New York: Routledge Publishing.

OK, Ş. B., (2021). *Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

PAPASTERGIADIS, N. (2000). *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization, and Hybridity*. Cambridge: Polity Press.

ROHKRAMER, T., & SCHULZ, F. R. (2009). Space, Place, and Identities. *History Compass*, 7(5), 1338-1349. <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2009.00627.x>. Retrieved October 7, 2023.

SCHÜTZ, A. (2018). *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler* (Adnan Akan & Seyda Kesikoğlu, çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

SOJA, E. W. (2019). *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi* (Yunus Çetin, çev., 2nd ed.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

SOJA, E. W. (1971). *The Political Organization of Space*. Washington: Northwestern University.

STEPPUTAT, F., & SØRENSEN, N. N. (2014). Sociology and Forced Migration. In E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, & N. Sigona (Eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press.

TEKİNDAL, M.; UĞUZ, A., Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153- 182.

- TONNER, P. (2018). *Dwelling: Heidegger, Archaeology, Mortality*. London: Routledge.
- TUAN, Y.-F. (2001). *Space and Place: The Perspective of Experience* (8th printing). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- YALÇIN, H. (2022). Bir araştırma Deseni olarak Fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (ÖzelSayı 2), ss. 213-232.
- ZAHAVI, D. (2019). *Phenomenology: The Basics*. London: Routledge.
- ZETTER, R. (2015). *Protection in Crisis: Forced Migration and Protection in a Global Era*. Migration Policy Institute. p. 3. Retrieved September 8, 2023, from <http://www.migrationpolicy.org/research/protection-crisis-forced-migration-and-protection-global-era>.

Summary

In this article, I argued that phenomenology is a significant theoretical approach for understanding the experiences of displaced persons and refugees. From this point, I posited that examining phenomenology and refugeehood together offers valuable insights into transforming human experiences into scientific knowledge. Moreover, this is the reason I discuss the inadequacy of existing categories and the problem of homogenizing subjective experiences, demonstrating how the experiences of displaced persons can be approached from a phenomenological perspective. By placing the notions of lifeworld and intersubjectivity at the centre, I argued that phenomenological thought has significant potential for understanding how experiences of displacement relate to scientific knowledge. Phenomenological thought posits the relationship between space and human experience as inherently intersubjective, focusing on the experiential aspects of existence. In this context, phenomenology offers a new perspective on migration, refugeehood, and displacement definitions that overlook the subjective framework of these experiences. Traditional migration categories fail to adequately reflect the subjective dimensions of adequately experience, confining the lifeworlds of displaced persons to categorical frameworks. Phenomenological thought critiques modern scientific and rational understandings for homogenizing individuals' lifeworlds and experiences, proposing that a phenomenological approach provides a significant avenue for reevaluating these subjective and social dimensions. Indeed, Husserl argues that the separation of the lifeworld from scientific experience and the translation of human experiences into geometric precision leads to alienation from one's own lifeworld. Thus, the basis of this article is was the understanding of the lifeworld, intersubjectivity, space, and human existence in the works of Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty, and Martin Heidegger. Secondly, it incorporates Soja's triadic understanding of the relationship between time-space and social existence and the socially constructed nature of space as conceptualized by thinkers like Lefebvre, Casey, and Tuan. In conclusion, the article highlighted the potential of phenomenology to contribute significantly to understanding and relating displacement and experiences of being a refugee to scientific knowledge.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Siyasal Reklamların Algılanan İçeriğinin Akış Deneyimine Etkisi

The Effect of the Perceived Content of Political Ads on the Flow Experience

¹İbrahim KİÇİR 

ETİK BİLDİRİM: Çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu'nun 19.09.2023 tarihli ve 140/13 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Isparta, Türkiye.
✉ ibrahim.kicir@gmail.com

Geliş/Received: 07.08.2024
Kabul/Accepted: 27.02.2025

Öz

Amaç: Mevcut literatür içerisinde reklamlarla yaşanan akış deneyimi, reklamların etkililiği konusunda önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmakta fakat konunun siyasal reklamlar bağlamında yeteri kadar ele alınmadığı sonucunda ulaşılmaktadır. Buradan hareketle bu çalışma siyasal reklamların algılanan içeriğinin siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Araştırma kapsamında 440 katılımcı üzerinde anket veri toplama tekniği kullanılarak bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Ölçüm araçlarının yapı geçerlilikleri ve güvenilirlikleri incelendikten sonra araştırma hipotezleri basit doğrusal regresyon yöntemiyle test edilmiştir.

Bulgular: Araştırma bulguları bilgilendiricilik ve eğlendiriciliğin siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimi üzerinde pozitif; aldaticılık ve rahatsız ediciliğin ise negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca siyasal reklamlarla yaşanan akış düzeyinin düşük olduğu, siyasal reklamların bilgilendirici ve eğlendirici olarak algılanma düzeyinin düşük; rahatsız edici ve aldatici olarak algılanma düzeyinin ise yüksek olduğu saptanmıştır.

Sonuç: Araştırma bulguları, algılanan reklam içerik unsurlarının reklamlarla yaşanan akış deneyimi üzerindeki etkilerinin mevcut literatür ile uyumlu bir biçimde siyasal reklamlar özelinde de benzerlik taşıdığını ortaya koymuştur. Araştırmada ayrıca siyasal reklamların katılımcılar tarafından yüksek düzeyde rahatsız edici ve aldatici olarak algılandığına yönelik bulgular elde edilmiştir. Bu durumun kendi başına bir araştırma konusu olabileceği, siyasal reklam içeriklerine yönelik olumsuz algıların arkasında yatan faktörlerin farklı araştırmalarla incelenebileceği düşünülmektedir. Çalışmanın en önemli sınırlılığı kolayda örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiş

olmasıdır. Gelecekteki çalışmalar tesadüfi örneklem grupları üzerinde tekrarlanabilir ve bu çalışmada test edilmeyen demografik özelliklerin değişkenler üzerindeki etkisine yönelik sonuçlar da ortaya koyabilir.

Anahtar Kelimeler

Siyasal Reklam, Akış Teorisi, Algılanan Reklam İçeriği, Reklamda Akış, Reklamcılık

JEL KODLARI: M30, M37, D72

Abstract

Aim: In the current literature, advertising flow experience appears as an important variable regarding the effectiveness of advertising, but, it seems that the issue has not been addressed sufficiently in the context of political advertisements. This study aims to investigate the effect of perceived content of political advertisements on flow experience.

Method: A field study was conducted with 440 participants. After examining the construct validity and reliability of the measurement instruments, the research hypotheses were tested using the simple linear regression method.

Results: Research findings indicate that informativeness and entertainment have a positive effect on advertising flow experience, and deception and annoyance have a negative effect. Additionally, it was found that the level of advertising flow experience is low. Moreover, political advertisements are perceived as having low levels of informativeness and entertainment, while being perceived as highly disturbing and deceptive.

Conclusion: The research findings are consistent with the existing literature and exhibit similarities in the context of political advertising. Additionally, the study found that political advertisements were perceived by participants as highly disturbing and deceptive. This issue could be a research topic in itself, and the underlying factors behind the negative perceptions of political advertising content could be explored through further studies. The primary limitation of the study is that it was conducted using a convenience sampling method. Future studies could replicate the research with random sampling groups and provide insights into the effects of demographic characteristics not examined in this study on the variables. In the current literature, advertising flow experience appears as an important variable regarding the effectiveness of advertising, but, it seems that the issue has not been addressed sufficiently in the context of political advertisements. This study aims to investigate the effect of perceived content of political advertisements on flow experience.

Keywords

Political Advertising, Flow Theory, Perceived Advertising Content, Flow in Advertising, Advertising

JEL CODES: M30, M37, D72

Giriş

Siyasal iletişim faaliyetleri içerisinde önemli bir uygulama alanını oluşturan siyasal reklamlar, özellikle seçim dönemlerinde ortaya konulan siyasal kampanyalar için temel bileşenlerinden biridir. Statista verileri, 2022 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasal reklamlara 9 milyar dolara yakın harcama yapıldığını göstermektedir (Statista, 2023). Siyasal reklamların Türkiye'deki seçim kampanyalarında kullanımı incelendiğinde, seçmene erişimde temel bir araç olarak siyasal reklamlardan faydalandığı görülmekte; sosyal medya reklamlarının devreye girmesi ile birlikte bu alandaki kullanım oranlarının arttığı ve fırsatların da genişlediği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Nitekim 2023 Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçiminde iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından hazırlanan reklamlar geleneksel ve sosyal medyada toplam 549,5 gösterim sayısına ulaşmış; AK Parti reklamları 44 milyon kişiye erişirken CHP tarafından hazırlanan reklamlar 48 milyon kişiye erişmiştir (Gemius Global, 2023).

Siyasal kampanya sürecinde siyasal reklamların sahip olduğu bu ağırlık, siyasal reklamların verimli bir şekilde kullanımını ve siyasal reklamların etkililiği konularının önemini artırmakta, bu konudaki akademik çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Reklamcılık literatürü incelendiğinde ilk olarak Csikszentmihalyi tarafından ortaya konulan ve “bireyin dahil olduğu eyleme yönelik zihinsel bir durum” (Csikszentmihalyi, 1988) şeklinde tanımlanan akış teorisinin reklam verimliliği ve etkililiği konularında önemli bir değişken olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Nitekim konu hakkındaki çalışmalar reklamlar ile yaşanan akış deneyiminin reklamı kabullenme (Demirgüneş & Avcılar, 2017), reklam değeri (Cam, 2021; Demirgüneş & Avcılar, 2017; Lina & Ahluwalia, 2021; Wibowo ve diğerleri, 2020; Martins ve diğerleri, 2019; Hussain ve diğerleri, 2023), reklama karşı tutum (Hernandez, 2011), satın alma niyeti (Kim & Han, 2014; Cam, 2021; Hausman & Siekpe, 2009; Richard & Chandra, 2005; Korzaan, 2003; Luna ve diğerleri, 2002; Mustafa & Hosain, 2020; Martins ve diğerleri, 2019), marka imajı (Cam, 2021) gibi çeşitli değişkenlerle ilişkisini ortaya koymaktadır.

Reklamcılık literatürü içerisinde akış deneyimi mobil reklamlar (Kim & Han, 2014; Martins ve diğerleri, 2019), SMS reklamları (Demirgüneş & Avcılar, 2017), sosyal medya reklamları (Lina & Ahluwalia, 2021; Wibowo ve diğerleri, 2020; Hussain ve diğerleri, 2023) gibi bağlamlarda ele alınmasına rağmen konunun siyasal reklamcılık bağlamında yeteri kadar incelenmediği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Buradan hareketle bu çalışma, siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimi konusuna odaklanmakta; siyasal reklamların algılanan içerik unsurlarının siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimi üzerindeki etkisini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada yanıt aranan araştırma soruları aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

1.Seçmenlerin siyasal reklamlarla yaşadığı akış deneyim düzeyi nedir?

2.Siyasal reklamların hangi içerik unsurları siyasal reklamla yaşanan akış deneyimini artırmakta, hangileri azaltmaktadır?

Bu kapsamda çalışmada öncelikle mevcut literatür ve kavramsal arka plan tartışılarak araştırma hipotezleri geliştirilmektedir. Yöntem kısmında araştırma tasarımı, çalışma grubu, veri toplama yöntemi ve ölçüm araçları hakkında bilgiler sunulmaktadır. Sonrasında ise ölçüm araçlarının geçerlilik ve güvenilirlikleri incelenerek araştırma hipotezleri doğrusal regresyon analizi yöntemiyle test edilmektedir. Elde edilen bulguların hem alanda yapılan akademik çalışmalara katkı sağlayacağı hem de pratik anlamda siyasal reklam uygulamalarının etkililiğine yönelik bir sonuç ortaya koyacağı ümit edilmektedir.

Kavramsal Çerçeve ve Araştırma Hipotezlerinin Geliştirilmesi

Bu başlık altında araştırma değişkenlerine yönelik genel kavramsal tanımlamalar ve açıklamalar yapılacak, araştırma hipotezlerine temel teşkil eden çalışmalara atıfta bulunularak araştırma hipotezleri geliştirilecektir.

Siyasal Reklamcılık

Siyasal iletişim yeni bir akademik disiplin olmasına rağmen siyasal iletişimin kendisinin siyaset kadar eski olduğu kabul edilmektedir (Lilleker, 2013, s. 11). Nitekim siyasal iletişimin tarihini insanların ilk yerleşik hayata geçmesine kadar götüren görüşler bulunmaktadır (Tokgöz, 2014, s. 19). Dünya tarihinin her bölümünde liderler kendilerini toplum içerisindeki gruplara anlatmak ve rakipler karşısında halk desteğini kazanmak amacıyla çabalar ortaya koymuşlardır (Lilleker, 2013, s. 15). Toplumu yönetmek için aday olan kişi ve partilerin seçimle işbaşına gelmesinin başlanmasıyla birlikte bu çabaların önemi daha da artmış; kitleleri ikna etmede propaganda faaliyetleri etkin bir araç olarak kullanılmış, sonrasında ise bu faaliyetlere reklamcılık ve halkla ilişkiler uygulamaları eklenmiştir (Sandıkçıoğlu, 2012, s. 3).

Toplumu oluşturan birimler ile toplumu yöneten kurumlar arasındaki iletişim siyasal sistemlerin temelini oluşturmakta, demokratik toplumlarda siyasal yapılar ile vatandaşlar arasındaki bağın gelişmesi açısından siyasal iletişim önemli bir işlevi yerine getirmektedir (Lilleker, 2013, s. 11). Bu bağlamda siyasal iletişim “*siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını belli gruplara, kitlelere, ülkelere kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak amacıyla çeşitli iletişim tür ve tekniklerini kullanmaları*” şeklinde tanımlanabilmektedir (Aziz, 2017, s. 3). Böyle bir tanımlamadan hareketle altı çizilmesi gereken önemli bir nokta siyasal iletişimin sadece iktidara gelmek için ortaya konulan faaliyetleri kapsamadığı, siyasetle bağlantılı her alanda yürütülen geniş bir uygulama alanına

göndermede bulunduğu (Silsüpür, 2016, s. 728) ve başarılı bir siyasal iletişim performansı ortaya koyabilmek için çok farklı alanlarda siyasal iletişimle ilintili faaliyetler sergileme gerekliliğidir (Karaçor, 2012, s. 86).

Tarihsel süreç içerisinde kitle iletişim araçlarındaki dönüşümün siyasal iletişim faaliyetlerini de etkilediği görülmektedir. Gazetelerin siyasal parti ve adaylar için bir reklam mecrası haline gelmesi, radyonun propaganda aracı olarak kullanılması, önce radyo da daha sonra televizyonda siyasal haberlerin yer almaya başlaması, televizyonun siyasal reklamlara açılması gibi gelişmeler siyasal iletişim açısından seçmenlerin karşılaştıkları mesajların artışıyla sonuçlanmıştır (Tokgöz, 2010, s. 171). Bu süreç içerisinde siyasal iletişim alanında çağdaş reklamcılık tekniklerinin kullanılmaya başlanması ve siyasal kampanyaların adeta ürün ve hizmetlerin tanıtıldığı kampanyalara dönüşmesi siyasal reklamların önemini artırmış; kitle iletişim araçlarının çeşitliliğindeki artışla beraber siyasal reklamlar gündelik yaşamın her alanında seçmenle aday arasında köprü oluşturan önemli bir siyasal iletişim biçimi olarak yaygınlık kazanmıştır. Nitekim 2023 Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçiminde iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından hazırlanan reklamlar geleneksel ve sosyal medyada toplam 549,5 gösterim sayısına ulaşmış; AK Parti reklamları 44 milyon kişiye erişirken CHP tarafından hazırlanan reklamlar 48 milyon kişiye erişmiştir (Gemius Global, 2023).

Siyasal reklamcılık kavramının siyasal parti ve adaylarca yürütülen siyasal iletişim faaliyetlerinde çağdaş reklamcılık tekniklerinin kullanılması, çalışmaların reklam profesyonellerince ortaya konulması ve siyasal iletilerin medyada belirli bir ücret karşılığında yayınlanması gibi anlamları barındırdığı ifade edilebilir (Cankaya, 2008, s. 45). Buradan hareketle siyasal reklamcılık *“bir siyasal partinin veya adayın kitle iletişim kanallarından zaman ve yer satın alarak, bu yer ve zamanın seçmenlerin siyasal inançlarını, tutumlarını ve davranışlarını etkilemek bakımından, siyasal mesajlar vermek için kullanılması süreci”* olarak tanımlanabilmektedir (Kaid, 1981, s. 250).

Siyasal reklamcılık, siyasal pazarlama kavramı ile yakından ilişkilidir. Siyasal pazarlama “pazarlama prensiplerinin ve prosedürlerinin çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından siyasal kampanyalarda uygulanması” şeklinde tanımlanmaktadır (Cwalina ve diğerleri, 2015, s. 3). Buna göre siyasal pazarlama için de tıpkı ticari pazarlama da olduğu gibi bir pazarlama karmaşından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda parti lideri, parti programı, adaylar, semboller ve düşünceler siyasal ürünü; siyasal parti çalışanları ve gönüllüler tarafından kampanya süresince ortaya konulan emek ve zaman siyasal fiyatı; siyasal parti veya adayın kampanya süresince seçmen kitlesine ulaşmak için kullandığı her türlü kanal siyasal dağıtımı; halkla ilişkiler, doğrudan propaganda, siyasal tartışmalar ve siyasal reklamlar ise siyasal tutundurma öğesini oluşturmaktadır (Odabaşı, 2009, s. 42).

Siyasal reklamların diğer siyasal iletişim faaliyetlerinden en önemli farkının belirli bir ücret karşılığında çeşitli mecralarda yayınlanması olduğu görülmekte, bu durum siyasal enformasyon bağlamında haber ve reklam ayırımını belirginleştirdiği gibi mesaj ve iletişim mecrası üzerinde kontrol olanağını da artırmaktadır (Tokgöz, 2010, s. 172). Siyasal reklamların ücret karşılığında yayınlanma niteliği, farklı iletişim mecralarının siyasal mesajların iletiminde kullanımı fırsatını doğurmakta; bu yönüyle siyasal reklamlar bireylerin sahip olduğu siyasal görüş dışındaki fikir ve siyasal öznelere karşılaşmasına olanak sağlayabilmektedir.

Siyasal reklamlar çoğu durumda propaganda ile eşdeğer bir biçimde ele alınabilmektedir. Siyasal reklamı propagandadan ayıran niteliklerin başında çift yönlü bir iletişim sürecine dayanması gelmektedir (Ozkan, 2014, s. 24). Propagandaya hâkim olan tek yönlü iletişim biçimine (Karakuş, 2021, s. 468) karşılık; günümüz siyasal kampanyalarında kamuoyu araştırmaları kampanya planlama süreçlerinde önemli bir araç olarak kullanılmakta, buradan elde edilen geri bildirimler siyasal reklam içerisindeki mesaj tasarımında belirleyici olabilmektedir. Öte yandan diğer reklam biçimlerinde olduğu gibi siyasal reklamlar için de söz konusu olan kaynağın belirginliği, siyasal reklamı propagandadan ayıran diğer bir nitelik olarak ifade edilebilir (Cankaya, 2008; Ozkan, 2014). Siyasal reklama maruz kalan herhangi bir birey, enformasyon akışının hangi siyasal parti veya aday tarafından gönderildiği konusunda reklam sonunda net bir bilgiye sahip olabilmektedir.

Akış Teorisi ve Reklamda Akış Deneyimi

Akış teorisi ilk kez Csikszentmihalyi tarafından 1975 yılında ortaya atılmıştır. Csikszentmihalyi (1975, s. 43) akış deneyimini, “içinde bulunduğumuz eyleme tam bir katılımı hareket ettiğimizde

ortaya çıkan bütünsel bir duyum” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda akış deneyimi bireyin bir aktiviteye kendini tamamen kaptırdığı, zamanın nasıl geçtiğini anlayamadığı ve yaptığı işten keyif aldığı zihinsel bir duruma karşılık gelmektedir (Csikszentmihalyi, 1975). “Bireyin bilişsel olarak verimli, motive olmuş ve mutlu hissettiği psikolojik bir deneyimi” ifade eden (Martins ve diğerleri, 2019, s. 379) akış durumunda bireyler içinde bulundukları eyleme konsantre olurlar ve sadece o eylem üzerine odaklanırlar (Kim & Han, 2014, s. 258). Bu türden bir akış deneyimi; eylem dışındaki gereksiz düşünce ve algıların filtrelenmesi, kendine yönelik bilinçli olma halinin kaybolması, çevre üzerinde kontrol hissi, açık geri bildirimlere karşı duyarlılık gibi bileşenlerle karakterize edilir (Csikszentmihalyi, 1975, s. 47-54).

Akış deneyiminin ortaya çıkabilmesi için içinde bulunulan eylemin mücadeleye davet eden bir karaktere sahip olması ve bireyin sahip olduğu yeteneklerin de bu tür bir mücadele ile baş edebilecek düzeyde olması gerekmektedir (Ozkara & Özmen, 2016, s. 73). Akış deneyimi içerisinde eğer söz konusu eylemin zorluğu bireyin yeteneklerini aşmaya başlarsa birey önce dikkatli daha sonra ise kaygılı bir duruma gelecektir. Benzer şekilde bireyin sahip olduğu yeteneklerin boyutu zorlukları aşmaya başlarsa bu durum bireyin önce rahatlaması daha sonra ise eylemden sıkılması ile sonuçlanacaktır (Nakamura & Csikszentmihalyi, 2002, s. 90). Görüldüğü gibi akış deneyimi oldukça kırılgan bir dengenin söz konusu olduğu bir sürece gönderme yapmaktadır.

Akış deneyimini ölçmek için farklı araştırmacılar çeşitli boyutlar ele almışlardır. Örneğin; Koufaris (2002) akış deneyimini kontrol, eğlence, konsantrasyon, algılanan kullanışlılık ve algılanan kullanım kolaylığı boyutlarıyla; Bridges ve Florsheim (2008) tele bulunma, zaman algısının değişimi, yetenek, interaktif hız ve önem boyutlarıyla; Pace (2004) keşfetme sevinci, etrafa karşı farkındalığın azalması, zaman algısının değişimi, eylem ve farkındalığın birleşmesi, kontrol hissi, zihinsel uyanıklık ve tele bulunma boyutlarıyla, Agarwal ve Karahanna (2000) zamansal kopuş, odaklanma, artan eğlence hissi, kontrol ve merak boyutlarıyla ele almışlardır. Akış kuramını ortaya atan Csikszentmihalyi (1990, s. 49) ise akış deneyiminin dokuz deneyim türünden oluştuğunu ve bir akış deneyiminden söz edebilmek için bunlardan en az birinin gerçekleşmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Buna göre; (1) konsantrasyon, (2) eylem farkındalığı, (3) açıkça belirlenmiş hedefler, (4) net geri bildirim, (5), zorluk-yetenek dengesi (6) öz bilinç kaybı, (7) zaman algısının değişimi, (8) kontrol duygusu ve (9) deneyim sürecinin önemi akış deneyiminin boyutlarını oluşturmaktadır (Csikszentmihalyi, 1990, s. 49-67; Martson ve diğerleri, 2016).

Akış deneyimi Csikszentmihalyi tarafından ortaya konulduktan sonra oldukça fazla çalışma alanı ile birlikte tüketici davranışı ve reklamcılık çalışmaları içerisinde de yoğun bir biçimde ele alınmıştır. Bu kapsamda ortaya konulan çeşitli araştırmalar; akış deneyiminin satın alma niyetini artırdığını (Korzaan, 2003; Luna ve diğerleri, 2002; Richard & Chandra, 2005; Hausman & Siekpe, 2009; Kim & Han, 2014) ; reklamı kabullenme düzeyini olumlu yönde etkilediğini (Demirgüneş & Avcılar, 2017), reklam değerine olumlu katkıda bulunduğunu (Lina & Ahluwalia, 2021; Cam, 2021), reklama karşı tutum üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu (Hernandez, 2011) göstermektedir. Bu bağlamda akış deneyiminin reklama yönelik genellikle pozitif etkiye bulunan bir değişken olduğu sonucuna ulaşmakta; reklamla yaşanan akış deneyiminin bireyin çevresindeki diğer uyarıcılara daha düşük tepkiler vererek reklamla yoğunlaşma derecesini artırdığı ifade edilebilmektedir (Cam, 2021, s. 21-22).

Söz konusu siyasal reklamlar olduğunda akış deneyiminin literatürde gerekli ilgiyi görmediği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Buradan hareketle siyasal reklamlar özelinde bireyin reklamla yaşadığı akış deneyimi düzeyini keşfetmek ve bu akış deneyiminin siyasal reklamların hangi algılanan içerik unsurlarıyla ilişkili olduğunu saptamak çalışmanın araştırma sorularının temelini oluşturmaktadır.

Algılanan Reklam İçeriği

Reklamla yaşanan akış deneyimi üzerinde reklamın içerik unsurları önemli bir etkiye sahiptir (Hussain ve diğerleri, 2023; Martins ve diğerleri, 2019). Ducoffe (1995) ortaya koyduğu reklam değeri modelinde algılanan reklam içerik unsurlarını; bilgilendiricilik, eğlendiricilik, aldatıcılık ve rahatsız edicilik olarak sıralamaktadır.

Bilgilendiricilik unsuru reklamın reklamı yapılan ürün veya hizmet (bu çalışma kapsamında siyasal parti, fikir veya aday) hakkındaki bilgilendirme kapasitesine gönderme yapmaktadır (Mustafi & Hosain,

2020, s. 387). Bu bilgilendirme kapasitesi reklamda vaat edilenlerle hedef kitle istek ve ihtiyaçlarının buluşmasını sağlamaktadır (Cam, 2021, s. 23). Pazarlama teorisyenleri arasında reklamın en temel işlevinin reklama maruz kalanların en iyi kararları verebilmeleri için bilgi aktarmak olduğu konusunda genel bir uzlaşa bulunmakta (Atar & İspir, 2019, s. 312), reklam içeriğinde yer alan bilgilendirici içeriğin reklam mesajını daha faydalı bir hale getirdiği kabul edilmektedir (Hussain ve diğerleri, 2023, s. 82). Böylelikle bilgilendiricilik reklam değerini artırıcı bir faktör olarak işlev görmektedir (Ducoffe, 1995); eğer bir reklam konuyla ilgili bilgi veriyorsa hedef kitlede çok yüksek olasılıkla değerli olarak algılanmaktadır (Murillo ve diğerleri, 2016). Bilgilendiricilik unsuru aynı zamanda mesaja ve ayrıntılara odaklanılmasını ve alakasız düşüncelerin dışlanması kolaylaştırarak reklamla yaşanan akış deneyiminin artmasını sağlayabilmektedir (Hoffman & Novak, 2009; Li & Browne, 2006; Martins ve diğerleri, 2019). Buradan hareketle siyasal reklamlar özelinde ilk araştırma hipotezi oluşturulmuştur:

H1: Reklam içerik unsurlarından bilgilendiricilik siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimini pozitif yönde etkilemektedir.

Reklam bağlamında eğlendiricilik; bir reklamın bir tür gerçeklerden kaçma, oyalanma, estetik keyif veya duygusal salıverme durumu sağlayarak keyfi teşvik etme yeteneği olarak tanımlanabilir (Kim & Han, 2014, s. 257; Martins ve diğerleri, 2019). Kullanımlar ve doyumlar araştırması bağlamında da ele alındığında reklamın eğlence boyutunun hedef kitlenin hayal kurma, oyalanma, estetik zevk alma ve duygu boşaltımı gibi ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesi ile ilgili olduğu görülmektedir (Ducoffe, 1996, s. 23). Eğlendiricilik reklam içerisinde hedef kitlenin olmasını istediği temel unsurlar arasında yer almakta (Coulter ve diğerleri, 2001), reklamın eğlenceli bulunması reklam değerini artırıcı bir etkiye bulunmaktadır (Ducoffe, 1995). Reklam içeriğinde bulunan eğlendiricilik unsuru aynı zamanda hedef kitlenin dikkatini çekmeyi kolaylaştırmakta (Haghirian ve diğerleri, 2005; Liu ve diğerleri, 2012); gereksiz düşüncelerden arınmasını ve reklama odaklanılmasını olumlu yönde etkilemekte (Hoffman & Novak, 1996), reklamla yaşanan akış deneyiminin artmasını sağlamaktadır (Kim & Han, 2014; Martins ve diğerleri, 2019). Buradan hareketle araştırmanın ikinci hipotezi oluşturulmuştur:

H2: Reklam içerik unsurlarından eğlendiricilik, siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimini pozitif yönde etkilemektedir.

Aldatıcılık reklamın güvenilirliği noktasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklamın güvenilirliği, reklam tarafından ileri sürülen iddiaların hedef kitle tarafından inandırıcı ve güvenilir olarak algılanmasıyla ilgilidir (Hussain ve diğerleri, 2023, s. 84). Reklamın güvenilir olması hedef kitle tarafından söz konusu reklamın pozitif yönde değerlendirilmesiyle sonuçlanmakta (Choi ve diğerleri, 2008; Tsang ve diğerleri, 2004), reklamın güvenilirliği akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir (Choi ve diğerleri, 2008; Martins ve diğerleri, 2019; Hussain ve diğerleri, 2023). Reklamdaki aldatıcılık unsuru reklam güvenilirliğine karşı olumsuz bir unsur olarak yer almakta; reklam değerini olumsuz yönde etkilemektedir (Ducoffe, 1995). Buradan hareketle araştırmanın üçüncü hipotezi geliştirilmiştir:

H3: Reklam içerik unsurlarından aldatıcılık siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimini negatif yönde etkilemektedir.

Rahatsız edicilik reklamın hedef kitle tarafından saldırgan veya sinir bozucu olarak algılanma derecesine gönderme yapmaktadır (Hussain ve diğerleri, 2023, s. 83). Reklamda rahatsız edici içerik unsurlarının kullanılması reklamın olumlu olarak değerlendirilmesi olasılığını azaltmakta (Ducoffe, 1995) ve reklam değerini olumsuz yönde etkilemektedir (Korgaonkar & Wolin, 1999; Okazaki, 2004). Reklam içeriğinin rahatsız edici olması aynı zamanda reklamla yaşanan akış deneyimini de olumsuz yönde etkilemektedir (Kim & Han, 2014; Hussain ve diğerleri, 2023; Martins ve diğerleri, 2019). Buradan hareketle araştırmanın dördüncü hipotezi oluşturulmuştur:

H4: Reklam içerik unsurlarından rahatsız edicilik siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimini negatif yönde etkilemektedir.

3. Yöntem

Açıklayıcı bir araştırma olan bu çalışma, siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimine odaklanmakta; siyasal reklamların algılanan içerik unsurlarının siyasal reklamla yaşanan akış deneyimi üzerindeki etkisini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda veri toplama tekniği olarak anketten faydalanılmış, iki bölümden oluşan soru formu aracılığıyla veriler çevrimiçi olarak toplanmıştır. Anket

formunun ilk bölümde katılımcıların demografik özelliklerine yönelik sorular yer alırken ikinci bölüm ise siyasal reklamların algılanan içerik unsurları ve siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimine yönelik 5'li likert ölçeğinde (1- kesinlikle katılmıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) ifadelerden oluşmuştur.

Siyasal reklamların algılanan içerik unsurlarına yönelik ifadelerin belirlenmesinde Ducoffe (1995) tarafından geliştirilen ve Atar ve İşbir (2019) tarafından Türkçeye uyarlanan ifadelerden faydalanılmıştır. Bu kapsamda siyasal reklamlara yönelik algılanan içerik unsurları bilgilendiricilik, eğlendiricilik, aldattıcılık ve rahatsız edicilik olmak üzere dört farklı başlık altında ele alınmıştır. Katılımcıların siyasal reklamlarla yaşadıkları akış deneyiminin ölçülmesinde ise Payne ve arkadaşlarının (2011) çalışması temel alınarak Demirgüneş ve Avcılar (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan 9 maddelik bir ölçek kullanılmıştır. Araştırma sorularına nihai halini verebilmek için 50 kişi üzerinde pilot bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu'nun 19.09.2023 tarihli ve 140/13 sayılı kararı ile çalışma etik olarak uygun bulunmuş; 1 Eylül 2023-1 Ekim 2023 tarihleri arasında araştırma verileri çevrimiçi olarak toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında bütçe, zaman ve maliyet kısıtlamaları göz önünde bulundurularak yalnızca ulaşılabilir bireylerin araştırmaya dahil edildiği örneklem türü (Gegez, 2015, s. 266) olan kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Toplam 460 katılımcıdan veri toplanmış, güvenilir bulunan 440 anket üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmada kullanılan ölçekler üzerinde faktör analizi gerçekleştirilmiş, ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik testleri yapılmış; araştırma kapsamında frekans analizleri, korelasyon analizi ve regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırma verilerinin analiz edilmesinde IBM SPSS Statistics 29 paket programından faydalanılmıştır.

Araştırmanın en büyük sınırlılığını zaman ve bütçe kısıtlarının göz önünde bulundurulmasından kaynaklanarak verilerin kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmış olması oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırma daha geniş ve olasılıklı örneklemeler üzerinde tekrarlanabilir.

4. Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların %56.4'ü (n=248) kadın, %43.6'sı (n=192) ise erkektir. Katılımcılar medeni durumlarına göre analiz edildiğinde %30'unun (n=132) bekar, %70'inin (n=308) evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların %0.9'u (n=4) ilkökul mezunu, %5.5'i (n=24) lise mezunu, %5.5'i (n=24) ön lisans mezunu, %62.7'si (n=276) lisans mezunu, %20'si (n=88) yüksek lisans mezunu ve %5.5'i (n=24) doktora mezunudur. Araştırma kapsamında aynı zamanda katılımcıların ortalama aylık gelirleri ve yaşlarına yönelik de sorular sorulmuştur. Elde edilen verilere göre katılımcıların ortalama aylık geliri 34688.21±41717.81 olup, 0 ile 300000 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaşları ise 19 ile 54 arasında olup ortalama 35.48±7.92'dir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	248	56.4
	Erkek	192	43.6
Medeni Durum	Bekar	132	30.0
	Evli	308	70.0
Öğrenim Durumu	İlkokul	4	0.9
	Lise	24	5.5
	Ön Lisans	24	5.5
	Lisans	276	62.7
	Yüksek Lisans	88	20.0
	Doktora	24	5.5
		Ort±Ss	Min-Max
Yaş		35.48±7.92	19-54
Ortalama Aylık Gelir		34688.21±41717.81	0-300000

Araştırma kapsamında ölçülen değişkenlere yönelik ifadelerin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2’de görülmektedir. Değişkenlere yönelik ifadelerin ortalama değerleri incelendiğinde katılımcıların siyasal reklamlarla yaşadığı akış deneyiminin 2,92 ortalama ile nötr Kabul edilen 3.00 değerinden düşük olduğu görülmektedir. Katılımcıların siyasal reklam içeriklerini bilgilendirici (ort=2,52) ve eğlendirici (ort=2,23) bulma skorlarının düşük; aldatıcı (ort=3,89) ve rahatsız edici (ort=3,59) bulma skorlarının ise yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri			
	Ortalama	S.S.	N
Akış Deneyimi	2,92	0,646	440
Siyasal reklamları izlerken tamamen reklama odaklanırım.	2,58	1,203	440
Siyasal reklamları izlerken zaman çok çabuk geçer.	2,27	1,112	440
Siyasal reklamları izlerken başka hiçbir şey önemli gelmez.	1,74	0,806	440
Siyasal reklamları izlerken harika bir deneyim yaşıyorum.	1,95	1,035	440
Siyasal reklamları izlerken çok yoğun düşünmek zorunda kalmam.	3,25	1,262	440
Siyasal reklamları izlemekteki amacımı çok net biliyorum	3,48	1,167	440
Siyasal reklamları izlerken her şeyin kontrolüm altında olduğunu düşünürüm.	3,19	1,265	440
Siyasal reklamlarda anlatılmak isteneni tam olarak anlayabiliyorum.	3,93	1,086	440
Siyasal reklamları izlerken çok fazla çaba sarf etmek zorunda kalmam.	3,90	1,129	440
Bilgilendiricilik	2,52	0,969	440
Siyasal reklamlar, siyasal parti ve adaylar hakkında bilgi sağlar.	2,79	1,185	440
Siyasal reklamlar, siyasal parti ve adaylar hakkında güncel bilgiler verir.	2,65	1,118	440
Siyasal reklamlar, siyasal parti ve adaylar hakkında iyi bir bilgi kaynağıdır.	2,13	1,020	440
Eğlendiricilik	2,23	0,965	440
Siyasal reklamlar eğlencelidir.	2,27	1,071	440
Siyasal reklamlar keyiflidir.	2,21	1,011	440
Siyasal reklamlar hoşuma gider.	2,22	1,092	440
Aldatıcılık	3,89	0,862	440
Siyasal reklamlar aldatıcıdır.	3,95	1,040	440
Siyasal reklamlar yalan söyler.	3,84	0,997	440
Siyasal parti ve adaylar hakkında önemli bilgiler siyasal reklamlarda yer almaz.	3,90	1,028	440
Rahatsız Edicilik	3,59	0,992	440
Siyasal reklamlar rahatsız edicidir.	3,35	1,051	440
Siyasal reklamlar insanların zekasıyla alay eder.	3,65	1,197	440
Çok fazla siyasal reklam var ve bu hoşuma gitmiyor	3,79	1,223	440

Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılıklarına yönelik değerler Tablo 3’de yer almaktadır. Literatürde yaygın olarak kabul gördüğü şekliyle Alpha katsayısı “ $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir”, “ $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir”, “ $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir”, “ $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir” (Ozdamar, 2004). Kullanılan ölçeklerin Alpha katsayıları incelendiğinde güvenilir ve yüksek güvenilir seviyesinde oldukları görülmektedir. Araştırma kapsamında aynı zamanda verilerin normal dağılıp dağılmadığını test etmek için kurtosis (basıklık) ve skewness (çarpıklık) değerleri incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin +1.5 ile -1.5 (Tabachnick & Fidell, 2013), +2.0 ile -2.0 (George & Mallery, 2010) arasında olması normal dağılım olarak nitelendirilmektedir. Sonuçlar incelendiğinde verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş ve verilerin analizinde parametrik yöntemler kullanılmıştır.

Tablo 3: Ölçeklerin İç Tutarlılık Katsayıları

	İfade Sayısı	Cronbach’s Alpha	Skewness	Kurtosis
Akış Deneyimi	9	0,746	-0,820	1.091
Bilgilendiricilik	3	0,845	0,132	-0,699
Eğlendiricilik	3	0,899	0,461	-0,028
Aldatıcılık	3	0,799	-0,622	0,184
Rahatsız Edicilik	3	0,817	-0,338	-0,500

Araştırmada faktör analizinin uygulanabilirliğini test etmek amacıyla ilk olarak Kaiser Mayer Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Veriler üzerinde faktör analizinin uygulanabilmesi için KMO test sonucunun en az 0.60 olması önerilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013; Pullant, 2001; Büyüköztürk, 2004). Yapılan analiz sonucunda KMO değerlerinin 0.60’ın üzerinde olduğu tespit edilmiş ve faktör analizi uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin varyans açıklama oranları ve ölçek ifadelerinin faktör yükleri Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Ölçeklere İlişkin Faktör Sonuçları

Ölçek/İfade	Faktör Yüğü	Özdeğer	Varyans Açıklama Oranı (%)
Akış Deneyimi			
..... tamamen reklama odaklanırım.	0.633	3.084	34.272
..... zaman çok çabuk geçer.	0.676		
..... başka hiçbir şey önemli gelmez.	0.535		
..... harika bir deneyim yaşıyorum.	0.576		
..... düşünmek zorunda kalmam.	0.635		
..... amacımı çok net biliyorum	0.613		
..... altında olduğunu düşünürüm.	0.581		
..... tam olarak anlayabiliyorum.	0.666		
..... sarf etmek zorunda kalmam.	0.610		
Bilgilendiricilik			
..... adaylar hakkında bilgi sağlar.	0.872	2.296	76.524
..... hakkında güncel bilgiler verir.	0.907		
..... hakkında iyi bir bilgi kaynağıdır.	0.844		
..... insanların zekasıyla alay eder.	0.854		
..... bu hoşuma gitmiyor.	0.833		

Tablo 4: Devamı

Eğlendiricilik			
..... reklamlar eğlencelidir.	0.917	2.508	83.616
..... reklamlar keyiflidir.	0.954		
..... reklamlar hoşuma gider.	0.870		
Aldatıcılık			
..... reklamlar aldatıcıdır.	0.879	2.148	71.598
..... reklamlar yalan söyler.	0.886		
..... reklamlarda yer almaz.	0.768		
Rahatsız Edicilik			
..... rahatsız edicidir.	0.888	2.212	73.746
..... insanların zekasıyla alay eder.	0.854		
..... bu hoşuma gitmiyor.	0.833		

Araştırma kapsamında regresyon analizi yapılmadan önce değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olup olmadığı test edilmiştir. Değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmaması için korelasyon katsayısının 0.90'ın üzerinde olmaması gerekmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Tablo 5'te yer alan değişkenler arasındaki korelasyon katsayısına ilişkin veriler değerlerin 0.90'ın altında kaldığını ve çoklu bağlantı probleminin olmadığını göstermektedir.

Tablo 5: Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

	Bilgilendiricilik	Eğlendiricilik	Aldatıcılık	Rahatsız Edicilik
Eğlendiricilik	0.398**			
Aldatıcılık	-0,375**	-0,277**		
Rahatsız Edicilik	-0,280**	-0,538**	0,677**	
Akış Deneyimi	0,333**	0,413**	-0,118*	-0,228**
** p<0,01 **p<0,05				

Araştırmada bağımlı değişken olarak ele alınan akış deneyimi ile bağımsız değişkeni oluşturan bilgilendiricilik arasında uygulanan basit doğrusal regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($p<.01$). Bilgilendiriciliğe ilişkin parametre değeri 0.222'dir ($B=0.222$). Bilgilendiricilik bir birim arttığı zaman akış deneyimi 0,222 birim artmaktadır. Buradan hareketle **H1**: “Reklam içerik unsurlarından bilgilendiricilik siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimini pozitif yönde etkilemektedir” hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 6: Siyasal Reklamda Bilgilendiricilik ile Akış Deneyimi İlişkisi

Katsayı	B	Standardize Edilmiş Beta	Standart Hata	t	p
Sabit	2.362	-	0.081	29.120	<.001
Bilgilendiricilik	0.222	0.333	0.030	7.382	<.001

Bağımsız değişken olarak ele alınan eğlendiricilik ile bağımlı değişken olarak ele alınan akış deneyimi arasındaki basit doğrusal regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($p<.01$). Eğlendiriciliğe ilişkin parametre değeri 0.277'dir ($B=0.277$). Eğlendiricilik ile akış deneyimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Eğlendiricilikteki bir birim artış akış deneyiminde 0,277 birim artışa neden olmaktadır. Buradan hareketle **H2**: “Reklam içerik unsurlarından eğlendiricilik, siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimini pozitif yönde etkilemektedir” hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 7. Siyasal Reklamda Eğlendiricilik ile Akış Deneyimi İlişkisi					
Katsayı	B	Standardize Edilmiş Beta	Standart Hata	t	p
Sabit	2.303	-	0.071	32.508	<.001
Eğlendiricilik	0.277	0.413	0.029	9.500	<.001

Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden bir diğerini oluşturan aldaticılık ile bağımlı değişken olarak ele alınan akış deneyimi arasındaki basit doğrusal regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($p=0,013$; $<0,01$). Aldaticılık ile akış deneyimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Aldaticılığa ait parametre değeri $-0,088$ 'dir ($B=-0,088$). Aldaticılık bir birim arttığında akış deneyimi $0,088$ birim azalmaktadır. Buradan hareketle H3: "Reklam içerik unsurlarından aldaticılık siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimini negatif yönde etkilemektedir" hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 8. Siyasal Reklamda Aldaticılık ile Akış Deneyimi İlişkisi					
Katsayı	B	Standardize Edilmiş Beta	Standart Hata	t	p
Sabit	3.266	-	0.142	23.021	<.001
Aldaticılık	-0.088	-0.118	0.036	-2.488	0.013

Bağımsız değişken olarak ele alınan rahatsız edicilik ile bağımlı değişken olarak ele alınan akış deneyimi arasında uygulanan basit doğrusal regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($p<.01$). Rahatsız ediciliğe ilişkin parametre değeri $-0,149$ 'dur ($B=-0,149$). Rahatsız edicilik ile akış deneyimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Rahatsız edicilikteki bir birim artış akış deneyimini $0,149$ birim azaltmaktadır. Buradan hareketle H4: "Reklam içerik unsurlarından rahatsız edicilik siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimini negatif yönde etkilemektedir" hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 9. Siyasal Reklamda Rahatsız Edicilik ile Akış Deneyimi İlişkisi					
22,6 mm	B	Standardize Edilmiş Beta	Standart Hata	t	p
Sabit	3.456	-	0.113	30.554	<.001
Aldaticılık	-0.149	-0.228	0.030	-4.901	<.001

Sonuç ve Tartışma

Bireyin içinde bulunduğu eyleme ilişkin motivasyonu, konsantrasyonu ve odaklanma derecesi gibi unsurlara gönderme yapan akış deneyimi, reklam ve pazarlama literatüründe önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine literatür içerisinde reklamın algılanan içerik unsurlarının reklamlarla yaşanan akış deneyimi üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Siyasal reklamlar özelinde akış deneyiminin yeteri kadar sorgulanmamış olması bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuş; çalışma kapsamında siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimine odaklanılmış; siyasal reklamların algılanan içerik unsurlarının siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimi üzerindeki etkisinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen ilk sonuç, katılımcıların siyasal reklamlarla yaşadığı akış deneyimi düzeyinin düşük olmasıdır. Csikszentmihalyi (1990, s. 49) tarafından akış deneyimine yönelik kategoriler incelendiğinde katılımcıların siyasal reklamlarla yaşadıkları akış deneyiminin düşük olmasının konsantrasyon, özbilinç kaybı, zaman algısının değişimi ve deneyim sürecinin önemi gibi faktörlerden kaynaklandığı görülmektedir. Akış deneyimi içerisinde açıkça belirlenmiş hedefler, zorluk-yetenlik dengesi ve kontrol duygusuna yönelik faktörlerin skorları ise görece daha yüksektir. Diğer bir deyişle katılımcılar siyasal reklamları ve reklam içerisindeki hedefleri kolay bir şekilde anlayabildiklerini ve kontrolün kendilerinde olduğunu düşünmekte fakat reklamlarla zaman ve mekân algısını ortadan kaldıracak derecede bir bütünleşme yaşamamaktadırlar.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç, siyasal reklamların bilgilendiricilik ve eğlendiricilik gibi algılanan içerik unsurları değerlerinin düşük; aldaticılık ve rahatsız edicilik gibi negatif algılanan içerik unsurları değerlerinin yüksek ortalamalara sahip olmasıdır. Bu durumun kendi başına bir araştırma konusu olabileceği, siyasal reklam içeriklerine yönelik bulguların olumsuz algıların arkasında yatan faktörlerin farklı araştırmalarla incelenebileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları algılanan reklam içeriği unsurlarından bilgilendiriciliğin akış deneyimi üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Siyasal reklamlar özelinde ortaya çıkan bu sonuç literatürle örtüşmektedir (Hoffman & Novak, 2009; Li & Browne, 2006; Martins ve diğerleri, 2019). Benzer biçimde algılanan reklam içeriğindeki eğlendiricilik, literatürle örtüşen bir şekilde siyasal reklamlarda da akış deneyimini pozitif yönde etkilemektedir. Nitekim Yoo Jung Kim ve JinYoung Han (2014) çalışmalarında akıllı telefon reklamlarında algılanan eğlendiriciliğin akış deneyimi üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğunu bulgulamışlardır. Martins ve arkadaşlarının (2019) çalışması da reklamda algılanan eğlendiriciliğin akış deneyimini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Araştırma bulguları her iki çalışma ile örtüşmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre siyasal reklamlardaki algılanan içerik unsurlarından rahatsız edicilik siyasal reklamlarla yaşanan akış deneyimi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Yoo Jung Kim ve JinYoung Han (2014) ile Martins ve arkadaşlarının (2019) akıllı telefon reklamları üzerine yaptıkları araştırmalar ve Hussain ve arkadaşlarının (2023) sosyal medya reklamları üzerine yaptıkları çalışma benzer sonuçlar içermektedir. Araştırma sonuçları reklam içeriğindeki aldatıcılığın reklam değerini düşürdüğü gibi (Ducoffe, 1995) akış deneyimini de negatif yönde etkilediğini göstermektedir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı kolayda örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiş olmasıdır. Gelecekteki çalışmalar daha farklı ve geniş örneklem grupları üzerinde tekrarlanabilir. Bu türden örnekleme gruplarıyla yapılacak çalışmalar bu çalışmada test edilmeyen demografik özelliklerin değişkenler üzerindeki etkisine yönelik sonuçlar da ortaya koyabilir.

Kaynakça

- AGARWAL, R., & KARAHANNA, E. (2000). Time flies when you're having fun: Cognitive absorption and beliefs about information technology usage. *MIS Quarterly*, 24(4), 665-694.
- ATAR, G. M., & İSPİR, N. B. (2019). Geleneksel ve sosyal medyada reklama yönelik tutum ve reklam değeri arasındaki ilişkinin karşılaştırılması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(31), s. 305-322.
- AZİZ, A. (2017). *Siyasal iletişim*. Nobel.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Pegem Yayıncılık.
- BALCI, Ş. (2007). Türkiye'de negatif siyasal reklamlar: 1995, 1999, ve 2002 genel seçimleri üzerine bir analiz. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(4), s. 122-142.
- BRIDGES, E., & FLORSHEIM, R. (2008). Hedonic and utilitarian shopping goals: The online experience. *Journal of Business Research*, 61(4), 309-314.
- CAM, M. S. (2021). Akış deneyimi, reklam değeri ve satın alma niyetleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Akıllı telefon kullanım motivasyonlarına yönelik bir araştırma. *İşletme The Business Journal*, 2(1), 19-37.
- CANKAYA, E. (2008). *İktidar bu kapağın altındadır: Gösteri demokrasisinde siyasal reklamcılık*. Boyut Yayıncılık.
- CHOI, Y. K., HWANG, J. S., & MCMILLAN, S. J. (2008). Gearing up for mobile advertising: A cross-cultural examination of key factors that drive mobile messages home to consumers. *Psychology & Marketing*, 25(8), s. 756-768.
- COULTER, R. A., ZALTMAN, G., & COULTER, K. S. (2001). Interpreting consumer perceptions of advertising: An application of the zaltman metaphor elicitation technique. *Journal of advertising*, 30(4), s. 1-21.
- CSIKSZENTMIHALYI, M. (1975). Play and intrinsic rewards. *Journal of Humanistic Psychology*, 15(3), 41-63.
- CSIKSZENTMIHALYI, M. (1988). *Optimal experience: Psychological studies of flow consciousness*. Cambridge University Press.
- CSIKSZENTMIHALYI, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper Perennial.
- CWALINA, W., FALKOWSKI, A., & NEWMAN, B. (2015). *Political marketing: Theoretical and strategic foundations*. Routledge.

- DEMİRGÜNEŞ, B. K., & AVCILAR, M. Y. (2017). Tüketicilerin mobil reklamları kabullenmeleri üzerinde reklam içeriği, reklamda algılanan değer ve akış deneyiminin etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), 1219-1248.
- DUCOFFE, R. H. (1995). How consumers assess the value of advertising. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 17(1), s. 1-18.
- DUCOFFE, R. H. (1996). Advertising value and advertising on the web. *Journal of Advertising Research*, s. 21-35.
- GEGEZ, A. E. (2015). *Pazarlama araştırmaları*. Beta Yayınevi.
- GEMIUS GLOBAL. (2023). *Reklamcılık*. Gemius Global: Gemius Global adresinden alındı
- GEORGE, D., & MALLERY, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update (10a ed.)*. Pearson.
- HAGHIRIAN, P., MADLBERGER, M., & TANUSKOVA, A. (2005). Increasing advertising value of mobile marketing-an empirical study of antecedents. *Proceedings of the 38th annual Hawaii international conference on system sciences*, (s. 32c-32c). Hawaii.
- HAUSMAN, A. V., & SIEKPE, J. S. (2009). The effect of web interface features on consumer online purchase intentions. *Journal of business research*, 62(1), 5-13.
- HERNANDEZ, M. D. (2011). A model of flow experience as determinant of positive attitudes toward online advergames. *Journal of Promotion Management*, 17(3), 315-326.
- HOFFMAN, D. L., & NOVAK, T. P. (1996). Marketing in hypermedia computer-mediated environments: Conceptual foundations. *Journal of Marketing*, 60(3), s. 50-68.
- HOFFMAN, D. L., & NOVAK, T. P. (2009). Flow online: lessons learned and future prospects. *Journal of Interactive Marketing*, 23(1), s. 23-34.
- HUSSAIN, A., HOOI TING, D., & REHMAN, U. (2023). Integrating the SOR model to examine purchase intention based on Instagram sponsored advertising. *Journal of Promotion Management*, 29(1), 77-105.
- KAID, L. L. (1981). Political advertising. D. D. Nimmo, & K. Sanders içinde, *Handbook of political communication* (s. 249-271). Sage.
- KARAÇOR, S. (2012). Siyasal katılım açısından siyasal pazarlama ve seçim kampanyalarının önemi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(25), 81-93.
- KARAKUŞ, M. (2021). Gelenekselden dijitale propaganda ve araçlarının dönüşümü. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(1), s. 462-491.
- KIM, Y., & HAN, J. (2014). Why smartphone advertising attracts customers: A model of web advertising, flow, and personalization. *Computers in Human Behavior*(33), 256-269.
- KORGAONKAR, P. K., & WOLIN, L. D. (1999). A multivariate analysis of web usage. *Journal of Advertising Research*, 39(2), s. 53-68.
- KORZAAN, M. L. (2003). Going with the flow: Predicting online purchase intentions. *Journal of Computer Information Systems*, 43(4), 25-31.
- KOUFARIS, M. (2002). Applying the technology acceptance model and flow theory to online consumer behavior. *Information Systems Research*, 13(2), 205-223.
- LI, D., & BROWNE, G. J. (2006). The role of need for cognition and mood in online flow experience. *Journal of Computer Information Systems*, 46(3), s. 11-17.
- LILLEKER, D. G. (2013). *Siyasal iletişim temel kavramlar*. Kaknüs İletişim.
- LINA, L. F., & AHLUWALIA, L. (2021). Customers' impulse buying in social commerce: The role of flow experience in personalized advertising. *Jurnal Manajemen Maranatha*, 21(1), 1-8.
- LIU, C.-L. E., SINKOVICS, R. R., PEZDERKA, N., & HAGHIRIAN, P. (2012). Determinants of consumer perceptions toward mobile advertising—a comparison between Japan and Austria. *Journal of Interactive Marketing*, 26(1), 21-32.

- LUNA, D., PERACCHIO, L. A., & DE JUAN, M. D. (2002). Cross-cultural and cognitive aspects of web site navigation. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 30(4), 397-410.
- MARTINS, J., COSTA, C., OLIVEIRA, T., GONCALVES, R., & BRANCO, F. (2019). How smartphone advertising influences consumers' purchase intention. (94), s. 378-387.
- MARTSON, H. R., KROLL, M., FINK, D., & GSCHWIND, Y. J. (2016). Flow experience of older adults using the iStoppFalls exergame. *Games and Culture*, 11(1-2), s. 201-222.
- MURILLO, E., MERINO, M., & NUNEZ, A. (2016). The advertising value of Twitter ads: a study among Mexican millennials. *Revista Brasileira de Gestão de Negócios*(18), s. 436-456.
- MUSTAFA, M. A., & HOSAIN, M. S. (2020). The role of online advertising on purchase intention of smartphones: mediating effects of flow experience and advertising value. *Journal of Contemporary Marketing Science*, 3(3), 385-410.
- NAKAMURA, J., & CSIKSZENTMIHALYI, M. (2002). The concept of flow. C. R. Snyder, & S. J. Lopez içinde, *Handbook of Positive Psychology* (s. 89-119). Oxford University Press.
- ODABAŞI, Y. (2009). Siyasal pazarlama uygulamalarına yön veren dönüşüm ve açılımlar. A. Özkan içinde, *Siyasetin iletişimi* (s. 33-51). Tasam Yayınları.
- OKAZAKI, S. (2004). How do Japanese consumers perceive wireless ads? A multivariate analysis. *International Journal of Advertising*, 23(4), s. 429-454.
- OZDAMAR, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Kaan Kitabevi.
- OZKAN, N. (2014). *Türkiye ve dünyadan örneklerle seçim kazandıran kampanyalar*. Mediacat.
- OZKARA, B. Y., & Özmen, M. (2016). Akış deneyimine ilişkin kavramsal bir model önerisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(3), 71-100.
- PACE, S. (2004). A grounded theory of the flow experiences of Web users. *International Journal of Human-Computer Studies*, 60(3), 327-363.
- PAYNE, B. R., JACKSON, J. J., & NOH, S. R. (2011). In the zone: flow state and cognition in older adults. *Psychology and Aging*, 26(3), s. 738-743.
- PULLANT, J. (2001). *SPSS survival manuel: A step-by-step guide to data analysis using SPSS for windows*. Open University Press.
- RICHARD, M. O., & Chandra, R. (2005). A model of consumer web navigational behavior: conceptual development and application. 58(8), 1019-1029.
- SANDIKÇIOĞLU, B. (2012). Tarihsel gelişim süreci içinde siyasal iletişim. F. Uztuğ, & Y. Özgün içinde, *Siyasal İletişim* (s. 2-28). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- SHAMA, A. (1976). The marketing of political candidates. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 4(4), 764-777.
- SİLSÜPÜR, Ö. (2016). Siyasal iletişim aracı olarak witter'ın kullanımı: 07 haziran 2015 genel seçimi üzerine bir çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(2), 725-747.
- STATISTA. (2023, 11 23). *Political advertising spending in the United States election cycles from 2018 to 2024*. Statista.com: <https://www.statista.com/statistics/1182410/political-advertising-spending-election-cycle-united-states/> adresinden alındı
- TABACHNICK, B. G., & FIDELL, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- TOKGÖZ, O. (2010). *Seçimler, siyasal reklamlar ve siyasal iletişim*. İmge Kitabevi.
- TOKGÖZ, O. (2014). *Siyasal iletişimi anlamak*. İmge Kitabevi.
- TSANG, M. M., HO, S. C., & LIANG, T. P. (2004). Consumer attitudes toward mobile advertising: An empirical study. *International Journal of Electronic Commerce*, 8(3), s. 65-78.
- WIBOWO, S., HIDAYAT, R., SURYANA, Y., SARI, D., & KALTUM, U. (2020). Measuring the effect of advertising value and brand awareness on purchase intention through the flow experience method on Facebook's social media marketing big data. 2020 8th International Conference on Cyber and IT Service Management (CITSM), (s. 1-5).

Summary

Although the flow experience which is a holistic sensation that people feel when they act with total involvement, is discussed in contexts such as mobile advertisements, SMS advertisements, and social media advertisements in the advertising literature, it is concluded that the subject is not adequately addressed in the context of political advertising. Based on this determination, this study focuses on the flow experience in political advertisements and aims to reveal the effect of various content elements of political advertisements on the flow experience in political advertisements. In this context, a field research was conducted on 440 participants and the effects of content elements consisting of informativeness, entertainment, deception and annoyance on the flow experience with political advertising were tested with the simple linear regression method.

The first result obtained within the scope of the research is that the flow experience level of the participants with political advertisements is low. When Csikszentmihalyi's categorizations regarding the flow experience are examined, it is seen that the low flow experience of the participants with political advertisements is due to factors such as concentration, loss of self-awareness, change in time perception and the importance of the experience process. It is seen that factors related to clearly defined goals, difficulty-competence balance and sense of control are relatively higher in the flow experience. In other words, participants think that they can easily understand political advertisements and the targets in the advertisement and they are in control, but they do not experience integration with the advertisement to a degree that eliminates the perception of time and space.

Another result obtained from the research is that the perceived content elements of political advertisements, such as informativeness and entertainment, have low values, whereas the negatively perceived content elements such as deception and annoyance have high averages. In other words, participants do not perceive political advertisements as informative and entertaining enough, but they attribute negative qualities such as disturbing and deceptive to political advertisements. It is thought that this situation may be a subject of research on its own, and the factors behind the negative perceptions found towards political advertising contents can be examined through different studies.

Research results indicate that informativeness, one of the perceived elements of advertising content, has a positive effect on the flow experience. This finding, particularly within the realm of political advertisements, is consistent with the literature. Similarly, entertainment in perceived advertising content positively influences the flow experience in political advertisements in a manner consistent with the literature

According to research findings, the perceived element of annoyance in political advertisements has a negative effect on the flow experience associated with political advertisements. The research results also indicate that deception in advertising content negatively impacts the flow experience. The most important limitation of this study is that it was conducted using the convenience sampling method. Future studies can be repeated on different and larger sample groups. Studies to be conducted with such sampling groups may yield results regarding the effect of demographic characteristics on variables that were not tested in this study.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Rusya'nın Ukrayna'ya Yönelik Saldırganlığını Anlamak: İbn-i Haldun'un Düşünce Anlayışı Üzerinden Bir İnceleme

Understanding Russia's Aggression Against Ukraine: A Study Through Ibn Khaldun's Understanding of Thought

¹Kahraman SÜVARİ 

²Ayşe EFE 

¹Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Manisa, Türkiye.
✉ suvari@cbu.edu.tr

²Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Manisa, Türkiye.
✉ ayse.efe@cbu.edu.tr

Geliş/Received: 31.07.2024
Kabul/Accepted: 11.11.2024

Öz

Amaç: Bu çalışma, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik uyguladığı saldırgan politikanın temel nedenlerini, İbn-i Haldun'un uluslararası ilişkilerle ilişkin ortaya koyduğu kuramsal yaklaşım üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: Çalışmada yorumlamacı yöntem kullanılmıştır.

Bulgular: İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan İbn-i Haldun'un uluslararası ilişkilerle yönelik anlayışı günümüze dair gelişmelere ışık tutar niteliktedir. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik izlediği saldırgan yaklaşım, Ukrayna'nın sadece egemenlik ve toprak bütünlüğüne zarar vermemiş aynı zamanda Ukrayna'yı bölgesel ve küresel güvenliği tehdit eder nitelikte bir savaşa sürüklemiştir.

Sonuç: İbn-i Haldun'un kuramsal yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik yürüttüğü saldırgan dış politikanın güç siyaseti ile tarihsel ve kimliksel yaklaşımın bir ürünü olarak geliştiği iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

İbn-i Haldun, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Rusya, Ukrayna Savaşı, Uluslararası Güvenlik.

Abstract

Aim: This study aims to inquire the main reasons for Russia's aggressive policy towards Ukraine in the light of Ibn Khaldun's theoretical approach to international relations.

Method: The hermeneutic approach was used in the study.

Results: Having an important place in the history of Islamic thought, Ibn Khaldun's understanding of international relations sheds light on current developments. Russia's aggressive approach towards Ukraine has not only damaged Ukraine's sovereignty and territorial integrity but also dragged Ukraine into a war that threatens regional and global security.

Conclusion: When evaluated within the framework of Ibn Khaldun's theoretical approach, it is argued in the study that Russia's aggressive foreign policy towards Ukraine developed as a product of power politics and a historical and identity approach.

Keywords

Ibn Khaldun, International Relations Theories, Russia, Ukrainian War, International Security

Giriş

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı uyguladığı agresif politikanın bir devamlılığı olarak gelişen Rusya-Ukrayna Savaşı, 21. Yüzyılda hem bölgesel güvenliğı hem de uluslararası düzeni tehdit eden en önemli gelişmelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş döneminden sonra dönemin iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliğı'nin mirasçısı olarak tanımlanan Rusya, bölgede ortaya çıkan yeni siyasi aktörler üzerinde stratejik üstünlüğünü korumaya devam etmeye çalışmaktadır. Bu süreçte yeni bir devlet olarak ortaya çıkan aktörlerden biri de Ukrayna'dır. Rusya'nın Ukrayna üzerinde nüfuz oluşturmaya yönelik yaklaşımlarında zamanla saldırgan bir eğilim oluşmuştur. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı sergilediğı ve sert güç unsurlarını da kullanmaktan çekinmediğı bu agresif tutum önce Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü bozmuş daha sonra iki aktörü karşı karşıya getiren devletler arası bir savaşa doğru evrilmiştir. Bu çalışmada Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik uyguladığı bu saldırgan politikanın temel nedenleri İbn-i Haldun'un uluslararası ilişkilere ilişkin ortaya koyduğu kuramsal yaklaşım üzerinden incelenmiştir.

Bu bağlamda, çalışmada teorinin geçerliliğinin bir vaka çalışmasının incelenerek test edildiğı bir nitel araştırma yöntemi olan vaka analizi kullanılmıştır. Çalışmada verilerin elde edilmesinde düşünürün görüşlerini içeren eserleri ve karar alıcıların resmi söylemleri birincil kaynak olarak kullanılırken, konuya ilişkin raporlar, makale ve görüşler de ikincil kaynak olarak değerlendirilmiştir.

"Rusya'yı Ukrayna'ya karşı sert güç unsurlarını da içine alacak şekilde saldırgan bir politika yürütmeye iten başlıca faktörler nelerdir?" çalışmayı başlatan ana sorunsaldır. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik izlediğı agresif politikanın sebeplerini inceleyen çalışmalar literatürde yer almaktadır (Allison, 2014; Dunford, 2023; Götz, 2015; Götz & Staun, 2022; Ketenci & Nas, 2021; Mearsheimer, 2022; Nechepurenko, 2015; Zhang, 2022). Bu analizlerden bazıları Batı'nın bölgeye ilişkin yayılmacı politikaları gibi dışsal faktörlere vurgu yaparken (Mearsheimer, 2022) bazıları da Rusya'nın stratejik kültürü (Götz & Staun, 2022) ya da Devlet Başkanı Vladimir Putin'in kişiliğı (Nechepurenko, 2015) üzerinden Rusya'nın izlediğı politikaya açıklık getirmektedir. Bu çalışmada ise diğerlerinden farklı olarak kendisini Batı'ya karşı konumlandıran bir güç olarak gören Rusya'nın davranışları, uluslararası ilişkilere batı dışı bir anlayış ortaya koyan İbn-i Haldun'un düşünsel perspektifi üzerinden analiz edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmada İbn-i Haldun'un teorik yaklaşımının seçilmesinin bir nedeni de görüşleri ve düşünceleri ile çağdaş uluslararası ilişkiler teorilerine önemli katkılar sunan ancak uluslararası ilişkiler çalışmalarında ihmal edildiğı düşünülen bu düşünürün perspektifinden yararlanarak disipline katkı sağlamaktır.

Çalışmada ilk olarak kuramsal çerçeveyi oluşturmak amacıyla İbn-i Haldun'un düşünsel dünyası ve bu düşünsel dünyası içerisinde uluslararası ilişkilere yönelik yaklaşımı tartışılmıştır. İbn-i Haldun'un ortaya koyduğu ve temel inceleme alanı olarak devleti ön planda tuttuğı anlayış, günümüz uluslararası siyasetinde yaşanan gelişmeler için de açıklayıcı niteliktedir. Çalışmada daha sonra Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik izlediğı politika Ukrayna'daki gelişmeler ışığında incelenmiştir.

Rusya-Ukrayna Savaşının arka planının ele alındığı bu kısımda öncelikle Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün zarar gördüğü 2013-2014 yılında yaşanan olaylar üzerinden Rusya'nın bu ülkeye ilişkin politikası değerlendirilmiştir. Daha sonra Rusya-Ukrayna Savaşının öncesindeki gelişmeler ve bu süreçte

Rusya'nın tutumu analiz edilmiştir. Çalışmanın sonraki kısmında Rusya'nın bu süreçte Ukrayna'ya karşı izlediği saldırgan politika İbn-i Haldun'un düşünsel perspektifi üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmada, İbn-i Haldun'un kuramsal yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik uyguladığı saldırgan dış politikanın güç siyaseti ile tarihsel ve kimliksel yaklaşımın bir ürün olarak geliştiği iddia edilmektedir.

İbn-i Haldun'un Düşünsel Anlayışı ve Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı

En geniş anlamda içtimai hayat ile karşılaşabilecek umran kavramını İbn-i Haldun, hem insanın toplum halinde yaşamasını kavramsallaştırmak için, hem de bu toplumsal örgütlenme sonucunda ortaya çıkan temel kurumları, olayları ele aldığı bilimi isimlendirmek için kullanır. Kurduğu bu yeni bilim dalı ile en küçük topluluklardan, en karmaşık ve gelişmiş toplumlara kadar her türlü örgütlenmeyi ve bağlantılı olayları inceleyebilen İbn-i Haldun'u böyle bir bilim dalını kurmaya iten sebep, tarihteki "yanlış sorunu"dur (Arslan, 2009). İbn-i Haldun tarihçilerin eserlerine yanlışların sızmasına sebep olan şeylerin toplumsal olayların mahiyetleri ve yapıları hakkındaki kusurlu ve yanlış bilgilerin yanı sıra tarihçilerin bu olayları ele alırken kullandıkları tarihsel eleştiri yönteminin eksikliği olduğunu belirler. Bu bağlamda İbn-i Haldun sorunu ortadan kaldırabilmek için umran bilimini kurmuştur. İbn-i Haldun'un bu çabası Göçmen'e (2022) göre her şeyden önce, hareketin ve değişimin kanunlarını araştıran ve inceleyen bilimi kurma çabasıdır. Toplumun kendisini hareket ettiren yasaları bilmesi, kendisini yönlendiren olgulara, olaylara, ilişkilere ve kurumlara hükmedecek yolları bulabilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda İbn-i Haldun öncelikli olarak toplumsal yasaları tespit ederek incelemek ister.

Peki 14. yüzyılda yaşamış bir düşünürün bu çabası, bugün bizi, olgu ve olayları değerlendirme biçimimizi neden ve nasıl ilgilendirmektedir sorusu önemli bir sorudur. Cox ve Sinclair (1996, s. 157) bu soruyu öncelikli olarak, İslam medeniyetini anlamak ve gelecekteki dünya düzenini şekillendirmek için İbn-i Haldun'un düşünceleri farklı bir pencere açabilir diyerek yanıtlarken, diğer taraftan ise İbn-i Haldun'nun zamanı ile bizim zamanımız arasında bazı benzer noktalara dikkat çekmektedirler. Bu bağlamda farkı bir zihin yapısına sahip olan ve benzer sorunlarla yüzleşmiş bulunan İbn-i Haldun'un bu sorunlara ilişkin anlayışı bakış açımızı genişletebileceğini düşünürler. Gill (1995) de benzer şekilde İbn-i Haldun'un 14. yüzyılda, dünyası alt üst olurken bizimkine benzer ontolojik bir değişim süreci ile karşı karşıya kaldığına dikkat çekerek, kendi zamanımızdaki bu değişimin küreselleşmeye bağlı olarak gerçekleştiğini, bugün kolektif ve bireysel yaşamı inşa etmek için İbn-i Haldun'un düşüncelerinin ne kadar önemli olduğuna dikkat çeker. Diğer taraftan Pasha (1997, s. 57) ise İbn-i Haldun'un fikirlerinin, Aydınlanmanın Avrupalılaşmış bir söyleminin baskın olduğu Uluslararası Çalışmalardaki hümanist geleneğe dikkat çekmesi açısından önem taşıdığını belirtir. Bu bağlamda ona göre İbn-i Haldun, tarihsel yerleşiklik bilincinden hareketle bütüncül düşünceye yönelik pozitivist olmayan vurguları pekiştirir.

İbn-i Haldun'un görüşleri tarihçi olması hasebiyle de Uluslararası İlişkiler disiplini için değer taşır. Çünkü Arıboğan'ın (2007) da belirttiği gibi disiplin uzun süre diplomasi tarihinin ya da siyasal tarihin bir alt kategorisi olarak ele alınmış ve bu doğrultuda uluslararası politika ile tarih konuları oldukça iç içe geçmiştir. Bu bağlamda Laski'nin (1966) de tarih felsefesinin siyaset felsefesinin temeli olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Ona göre devlet teorisinin temel önermeleri, ancak tarihsel olayların nedenleri açıklanabildiği takdirde belirlenir. Bu bağlamda İbn-i Haldun'un tarihsel olayların nedenleri, aktarılırken yapılan yanlışlıklar ve bunları engellemek için belirlenen kanunluluklar ve düzenliliklerin belirlenmesi amacıyla kurduğu biliminin önemli bir odak noktası olan mülk teorisi ve bağlantılı hususlar göz önüne alındığında İbn-i Haldun'un görüşlerinin uluslararası ilişkiler disiplini açısından önemi daha iyi anlaşılabilir.

İbn-i Haldun'un Uluslararası İlişkiler Teorisi

İbn-i Haldun'un uluslararası ilişkiler disiplini içinde yer alması ve değerlendirilmesinin öncelikli sebebi, analizinin merkezine devleti yerleştirmiş olmasıdır. Mukaddime isimli El-İber Kitabına giriş mahiyetinde yazdığı ve en önemli eseri haline gelmiş olan kitabının 229 bölümünün 79'unda devletleri, sultanlıkları ve siyaseti ele almıştır. Diğer bölümlerin pek çoğunda da devletle ilişkili hususlardan bahseder (Kalpakian, 2008, s. 363). Nitekim İbn-i Haldun (1977, s. 359) "onurlu ve çekici bir makam" olması ve "tinsel tatları tümüyle çatısı altında toplaması"yla egemenliği herkesin elde etmek istediği ve yenilmeden de onu başkasına kaptırmak istemeyeceğini ifade eder. Bu husus sadece

tarihteki devletler için değil günümüzdeki devletler ve devletler arası ilişkiler açısından önemli bir bakış açıdır. Bu bağlamda İbn-i Haldun'un görüşleri sadece tarihsel bağlamda değil, güncel olarak da önemini korumaktadır. Dolayısıyla bu makale, İbn-i Haldun'un önemli görüşleri ışığında Rusya'nın Ukrayna'ya neden saldırdığını anlayabilmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda öncelikle İbn-i Haldun'un devletlerin nasıl kurulduğunu açıkladığı mülk teorisinin incelenmesi gerekmektedir.

Mülk Teorisi

İbn-i Haldun, insanların hem beslenme ve barınma hem de korunma ve savunma ihtiyaçlarını kendi başlarına sağlayamamaları ve bu ihtiyaçlarının sürekli olması sebebiyle toplum haline yaşamalarının zorunlu (el-ictimâ'u'l-insanî zarûriyyûn) olduğunu belirtmiştir. Ancak toplum halinde var olmak, insanın devamlılığını sağlamaya yeterli değildir. Toplumdaki bireyler arasındaki kaynaşma, en geniş anlamda "topluluk ruhu" (De Slane) "grup duygusu (esprit de corps)" (Cory, 2008, s. 378) ya da "dayanışma ruhu" (Türker, 2016) olarak ifade edilebilecek asabiyet ile sağlanır. Nitekim asabiyet, saldırılar karşısında organize bir güçle savunmayı mümkün kılan birbirine bağlılıktır. İnsanların birbirlerini savunabilmeleri, diğerinin karşısında yeri geldiğinde kendi canlarından dahi vazgeçebilmeleri için aralarındaki bir yakınlık keşfetmeleri gerekir. Grup içindeki kişilerin birbirlerine yakınlık duymalarını ve tehlikelere karşı birbirlerini savunmalarını sağlayan duyguya İbn-i Haldun asabiyet adını vermiştir. Temeline öncelikle kan bağıny koyarak aynı soydan gelen kişilerin birbirlerini korumak için tehlikeye atılabilmelerini koymuştur. Bunu şu şekilde ifade eder: "Çünkü koruma coşkusu gösterme, korumak için atılıp haykırma ve arkadaşı uğruna canını bile vermekten çekinmeme, yakınlık bağında vardır ancak." (İbn Haldun, 1977, s. 359). Yani İbn-i Haldun beslenmek ve barınmak için bir araya gelerek toplulukları oluşturan insanların bir arada kalmaya devam edebilmeleri için temel ihtiyaçlar olan korunma ve savunmanın devamlılığını sağlayacak asabiyet duygusunu bir tutkal olarak toplum içine yerleştirmiştir.

Diğer taraftan İbn-i Haldun beslenme ve barınma ihtiyaçları ile korunma ve savunma ihtiyaçları arasında zorunlu bir ilişki olduğunu varsayarak bu ikisini birbirine bağlar. Yani bu zorunluluk, ancak beslenme ve barınmaya dayalı bir korunma ve savunmanın var olabileceğini tespit eder. Ancak bu iki zorunlu ihtiyaç kategorileri, birbirlerine indirgenemeyen farklı kategorilerdir. Başka bir ifadeyle biyolojik ihtiyaçlar olan beslenme ve barınma, toplumsal yaşama iradesini ortaya koyarken; politik ve psikolojik ihtiyaçlar olan korunma ve savunma, toplumun devamlılığına ve korunmasına ilişkin yasamanın iradesini ortaya koyar. Önemli ve ilginç olan husus, İbn-i Haldun'un öncelikle beslenme ve barınma üzerine kurulu bir yasadışı yaşam ile sonrasında yasayla kurulan bir toplumsal yaşam düşünmemiş olmasıdır. Yani o, insanın toplumsal-siyasal varlığında, yaşam ile yasayı, toplum ile siyaseti bütünleştirmiştir. Her ne kadar teorik düzeyli bir öncelik-sonralık ilişkisinden bahsedilse de, pratik olarak siyasetin dışında bir toplumsal hayattan bahsedilemeyeceğini düşünür. Bu bağlamda asabiyet, en nihayetinde siyaset ile toplum, yasama ile yaşama, düzen ile düzensizlik arasında ortak alan oluşturarak, bu alanın toplumsal ve siyasal yönlerini birbirine eklemlen kavram olarak iş görür (Gökdağ, 2019, ss. 112-121).

Bir araya gelen insanlar arasındaki bir tür harç mahiyetinde olan asabiyet, insanların gerçek bir birlik oluşturmaları için içlerinden birinin ya da bir kısmının diğerleri üzerinde galiliğini gerektirir. İbn-i Haldun (2018, s. 216) bunu "İnsanlar için tesirli bir yasakçı (güçlü bir otorite) olmazsa beşerî hayat behemehâl bir anarşi halini alır, böyle bir hayat ise mümkün değildir." şeklinde ya da "...insanlar, insanlıklarının doğal gereği olarak, her toplulukta, kiminin kimine saldırısını, haksızlığını önleyebilecek bir düzenleyici ve yargılayıcı güce gerek duyarlar" (1977, s. 329) şeklinde ifade eder. "Galilik" kavramı Türker'in (2016, s. 127) de belirttiği gibi İbn-i Haldun düşüncesinde toplum teorisinden siyaset teorisine geçişi sağlar ve asabiye siyasi bir kavram haline getirir. Çünkü hem "liderlik", hem de "hâkimiyet" anlamlarını içeren riyaset ancak galilik ile gerçekleşebilir. İbn-i Haldun (2018, s. 339) bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Riyaset (leadership) sadece (mücadele ve) galebe ile hâsıl olur. Galebe ise, ... sadece asabiyyette vücuda gelir. O halde bir kavim üzerinde riyaset sahibi olmak için, o kavim içindeki diğer asabiyyetleri tek tek alt eden galip bir asabiyyete dayanmak şarttır."

Ancak riyaset her ne kadar saldırı gücünün kontrolü, liderlik ve bir tür rehberlik olarak belirli hedefler doğrultusunda yönlendirme anlamlarını ve işlevlerini ihtiva etse de zor ve cebir ile hükmetmeyi içermez. Yani reis "yaptırım gücü bulunmayan yönetici" anlamına gelir. Her ne kadar

diğer asabiyetleri alt etmesi itibarıyla galipliği elinde bulundursa da reisin zorla yaptırım gücü yoktur. Ancak Blackwell Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi'nin "İbn-i Haldun" başlığında (1986) da belirtildiği gibi reis sadece bununla yetinmez, daha fazlasını ister. Riyasete daha fazlası yani baskı ve zor kullanma gücü eklendiğinde ise mülk ortaya çıkar. İbn-i Haldun mülk kelimesini "savunma ihtiyacının tam olarak karşılanabilmesi için insanların birbirlerine karşı taşkınlığını engelleyen, insanlar üzerinde galiplik, erk ve yaptırım gücü sahibi bir merci" anlamında kullanmaktadır. Bu bağlamda mülk, toplumu dışarıdan gelen saldırılardan koruma, belirli bir hedef doğrultusunda yönlendirme, toplum içindeki fertlerin birbirlerine saldırmalarını önleme ve kendi isteklerini zor kullanarak yaptırma özelliklerini ihtiva eder. Dolayısıyla asabiyetin gayesi mülktür. Rosenthal'in (1980) de belirttiği gibi mülkün varlığı, insanlar için doğal, özel ve zorunludur.

Egemen olmak, İbn-i Haldun'a göre mülkün zorunlu şartıdır. Ancak eğer ki üzerinde egemen olunmak istenen asabiyetle, hâkim olmak isteyen asabiyet arasında bir denklik varsa, ortada iki denk savaşı güç var demektir. Bu durumda biri daha güçlü hale gelene kadar, her biri kendi bölgesinde egemenliğini sürdürür. Ancak eğer ki bu iki asabiyetten biri, diğerini mağlup eder ve kendine bağlarsa, mağlup olan galip olanla kaynaşır ve galip olanın kuvveti artmış olur. Bu bağlamda görüldüğü üzere İbn-i Haldun'un mülk anlayışında güç ön plandadır. Dolayısıyla öngördüğü devlet de bir güç devletidir (power state). Orwin'in (2018, s. 48) de belirttiği gibi İbn-i Haldun, mülkün yani devletin oluşmasından önceki durumda, tehlike ve risklerden kaçınabilecek ve korunabilecek tek yolu, güçlü, hatta gerekirse despotik bir siyasal otorite olarak belirler.

Mülkün iki temel üzerine kurulduğunu belirten İbn-i Haldun, bunlardan ilkinin şevket (yaptırım gücü) ve asabiyet olarak belirler ki ordu bunun göstergesidir. Diğerisi ise bu şevketin devamlılığını sağlayacak, ordunun ihtiyaçlarını giderecek olan mal yani hazinedir (Arslan, 2009; Türker, 2016, s. 128). Diğer taraftan mülk yani devlet, İbn-i Haldun'un ilgisinin merkezini oluştursa da dünya düzeninin sorgulanamaz temeli olarak ele alınmaz. Devletin kurulması ve devamlılığı, İbn-i Haldun'un incelemesinin sorunsallarından biri olsa da devlet daha geniş bir siyasal süreç içerisinde görülür ve ele alınır. Yunanlarda olduğu gibi polis, politikanın başlangıcı ve sonu değildir. Siyaset göçebe topluluklardan imparatorluklara kadar her toplulukta değerlendirilir. Devlet bu siyasal sürecin önemli bir aşamasıdır. Ancak sadece bir aşamadır varılacak bir son değil. Bu bağlamda Cox ve Sinclair (Cox & Sinclair, 1996, s. 158) "Vestfalya sonrası dünya"nın algılanmasında bu doğrultuda ortak hususların bulunabileceğini vurgularlar. Cox (Mittelman, 1998) bunu özellikle İbn-i Haldun'un çevrim/döngü teorisi bağlamında ele alarak sadece devletle değil, onun kuruluşu yükselişi ve çöküşünü bir bütün olarak ele almasını bu iddiasının temeli olarak vurgular. Bu doğrultuda İbn-i Haldun'un devleti, sınırları genişleyen ve daralan siyasal süreçler bağlamında ele alınması da Cox'un bu iddiasını güçlendirir.

Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı

Küreselleşme büyük vaatler iddiasında bulunsu da zorlukları beraberinde getirmekte, ekonomik aktivitede radikal geçişlere, siyasal alanda yeni eklemlenmelere ve kültürel kimlikte farklılıklara sebep olmaktadır. Bununla beraber Pasha'ya (1997, s. 56) göre Uluslararası İlişkiler teorisi için de yeni tehlikelere ve fırsatlara da işaret etmektedir. Varoluşsal dönüşümler yerleşik düşünce kalıplarından (Uluslararası İlişkiler kurumsallaştırmada neo-realizm ve liberal kurumsalcılığın baskın ortodoksileri olarak adlandırılabilir teoriler) farklı yollar bulunmasını gerektirmektedir. Gill (1997, s. 15) de bu bağlamda belirsizliklerin ve akıntıların, deneyimlenen, anlaşılan ve algılanan dünyadaki değişikliklerle ilişkisini kurarak, dünya düzeninin ontolojisindeki bir kaymaya işaret eder.

Dünya düzenindeki bu dönüşümle birlikte Uluslararası İlişkilerdeki egemen düşünceye karşı alternatif bir yaklaşım vaadi yatmaktadır. Bu vaadi gerçekleştirmek hem yenilenme hem de özgürleşme için yeni yollar belirlemek önemlidir. Tarihsel değişimi tam olarak anlamak ve üzerinde düşünmek için farklı uygarlıkların ve onların dünya düzeni nosyonlarının mevcut tezahürlerinde ve gerçekliklerinde idrak edilmesi gerekmektedir. Bu tür çeşitlilikler, tarihsel dönüşümün itici güçlerinin dışında kalan veya aşağılayıcı "tarih öncesi" statüsü atanan varlıklar olarak anlaşılmamalıdır. Farklı medeniyetlerin, örneğin İslam medeniyetinin karmaşıklık ve çelişkilerini takdir etmek, hayal gücümüzde hüküm süren kültürel prangalardan kurtulmaya yardımcı olabilir (Pasha, 1997, s. 56). Bu, uluslararası ilişkiler konusunda daha evrensel bir tartışmaya doğru ilerlemeyi sağlayacaktır. Bu bağlamda İbn-i Haldun'un bugün bu disiplin içinde değerlendirilebilecek düşüncelerine yakından bakmak gerekmektedir.

Öncelikle mütefekkirin düşüncelerini bu disiplin içinde önemli kılan husus, umran biliminin bu disiplini de kapsayan “bütünsel” özelliğidir. Nitekim sadece geniş araştırma alanı ile umran bilimi değil, tarih bilimi yapısı itibarıyla da bu hususta önem taşımaktadır (Say, 2011, s. 501). Gilpin’e (1981) göre de İbn-i Haldun bir devletin dış politikasını etkileyen ekonomik yapı, siyasal kültür ve ulusal karakter gibi hususlarla birlikte Uluslararası ilişkiler disiplinindeki değerlendirmeleri etkilemiş bir düşündürür.

İbn-i Haldun’un yaptığı gözlemler sosyolojinin ve modern devlet kuramlarının ele alınmasında temel oluşturmuştur. Bu bağlamda aslında “umran” ve “asabiyet” devlet bağlamı dışında düşünülemez (“İbn Khaldun”, 1986). Gerek devlet kurulurken işaret ettiği asabiye dayalı galilik-riyaset-mülk süreciyle, gerekse diğer devletlerle ilişkiler içindeyken ve toprakları ile etki alanını genişletirken vurguladığı güç, İbn-i Haldun’un teorisinde önemli bir yeri kaplar. Bu bağlamda o şöyle söyler: “Egemenlik, zorla, yengiyile sağlanır. Yenilgiyse, ancak, yakınlık bağı eğilimleri, hak arama noktasında birleştirmekle olur” (İbn Haldun, 1977, s. 366). İbn-i Haldun’un (1977, s. 370) peygamberlerin görevlerini yerine getirirken dahi güce dayandıklarını vurgulaması oldukça dikkat çekicidir: “Hükümdarın ve devletlerin durumları, genellikle güçlü biçimde yerleşmiştir. Güçlü bir hak arama girişimi olmadan, onları sarsmak ve yapılarını yıkmak olası değildir. Arkasında dayanak olarak kabilelerin ve boyların gücü bulunan bir hak arama girişimi gereklidir sarsmak ve yıkmak için. ...Peygamberlerin çağrıları da kabilelerin ve boylarının yardımlarıyla sonuca ulaştırılabilmektedir. Oysa peygamberler, Tanrıdan alıyorlardı güçlerini. Tanrı isteseydi “ol!” derdi ve her şey olur-biterdi. Ama öyle olmadı, her şey, süregiden yasalarına uygun olarak yürüdü. Tanrı hikmetlidir ve bilir.” Bu bağlamda İbn-i Haldun’un realist teori içinde değerlendirilmesi oldukça makul görünmektedir. Battah’a (1988, s. 144) göre İbn-i Haldun realizmi, toplumda barışı ve düzeni korumak, bölünmeyi engellemek için, “üstün olanı aşağı olan lehine geçirmenin” meşru olduğunu düşünecek kadar ileriye götürür. Güç doğru olanı yapmasa bile, en azından düzeni ve barışı garanti eder.

Diğer taraftan Kalpakian (2008, s. 370) asabiyeğin, bugün postmodern yazarların uluslararası ilişkiler disiplininde “kimlik” olarak tanımladıkları kavramın erken bir formu olduğunu düşünür. İbn-i Haldun (2018, s. 337) asabiyeği, özellikle bedevi tipi toplumsal örgütlenmelerde grup üyelerinin yakınlaşmasını ve dış tehlikelere karşı koymalarını sağlayan duyguyu tanımlamak için kullanır. Her ne kadar temeline kan bağı koysa da kaynağını sadece bununla sınırlandırmaz. Bu bağlamda asabiyeğin hilf ve velâ yoluyla da gerçekleşebileceğine dikkat çeker. Yani asabiye sadece nesep ile değil sebep ile de oluşabilir. Oluşan bu asabiyeğin en önemli özelliği Hassan’ın (2011, s. 194-195) da dikkat çektiği gibi kolektif olmasıdır. Nitekim bu kavramda var olan süreklilik ve değişkenlik ancak aksiyon ile devamlı hale gelir. Bu noktada asabiyeğin yalnızca koruma ve korunma ihtiyacı için değil başka toprakları fetih ve ele geçirme amaçları için de ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Yani “kolektif bir aksiyon gücü” olan asabiye olmadan devlet kurmanın asgari koşulu ortaya çıkamaz (Hülagu, 1999, s. 71). İbn-i Haldun’un (2018, s. 358) Arap soyundan gelen bir kabilede yetişmeyen Arap-olmayan Müslümanlarda ve Müslüman yönetimi altında yaşayan gayri-Müslimler arasında eşit bir dayanışma duygusunun olmadığına işaret etmesi sebebiyle Ritter asabiyeğin, bugün postmodern yazarların uluslararası ilişkiler disiplininde kimlik olarak tanımladıkları kavrama tekabül ettiğine işaret eder. Her ne kadar gerçek ya da hayali olarak grup duygusunu kurmak için nesebi kullanan sadece Araplar olmasa da asabiye tam da bu noktada kimlik ile işaret edilen hususun erken formu olarak ele alınır. Kalpakian’ın (2008, s. 370) da belirttiği gibi post-modernistler kimliği sosyal ve politik gruplar yaratmak için içsel ve dışsal dinamikler üzerinden tanımlar. İbn-i Haldun hilf ve velâ yoluyla da asabiyeğin oluşabileceğini belirlemiş olması aynı nesilden gelmeyenler arasında da kimlik bağlarının oluşabileceğine işaret eder. Bu husus James Der Derian’ın (1997, s. 71) işaret ettiği gibi uluslararası ilişkilerde en büyük ilgiyi ve ağırlığı kapsayan diğerlerinin nasıl öldürüldüğü hususundaki kimliğin yerini gösterir.

İbn-i Haldun’un realist olduğunun kabul edilmesiyle birlikte, onun düşüncelerinde idealizme dair hiçbir şeyin bulunmadığını söylemek de doğru değildir. Nitekim Schmidt (1967) bu hususa dikkat çekerek İbn-i Haldun’un görüşlerinin idealist bir boyutu olduğunu vurgular. Eğer böyle bir boyut olmasaydı hiçbir ideale ya da daha yüksek bir ahlaki düzene bir atf ya da en küçük bir telmih dahi olmazdı. Oysa İbn-i Haldun gerek köleliğin insanın onurunu alçalttığını ifade eden görüşleri, gerekse insanın dünyada Allah tarafından halife olarak yaratılmış olduğunu belirten ifadeleri bu durumu tersine çevirir. Yine İbn-i Haldun (1977, s. 367), sadece güçlü olanların değil, belirli bir amaç etrafında

(örneğin dinsel bir amaç) bir olmuş, o doğrultuda hep birlikte hareket eden grubun/kabilenin karşısındakini yenilgiye uğratabileceğini de belirtmesi dikkat çekici bir husustur: “Dinsel boyaya, kabile halkındaki yarışmaları, kıskançlıkları giderir, yönelişleri hak doğrultusunda birleştirir. Dinsel boyaya girmiş olanların, yapacakları işlerde, girişimlerinde bilinçli olmalarını sağlar bu boyaya. Böyle bir niteliği almış olan kabile halkını, artık hiçbir şey durduramaz. Çünkü o halktaki bireylerin yönelişleri birdir, istekleri, amaçları birdir. Onlar, amaçları için ölebilirler. Bu nedenle, ele geçirmek istedikleri bir devletin halkı, dinle boyanmış olanlardan kat kat çok bile olsa, onlara karşı koyamaz.”

İbn-i Haldun’un ahlak görüşleri, teorik bir soyutlamadan ziyade tarihsel “gerçeklik”le ilişkili olarak toplum ve siyaset felsefesi içinde yer alır. Bu bağlamda siyasetin temelini adalet olması gerektiğini düşünen İbn-i Haldun’a göre devletin istikrarını, güvenliğini ve düzenini en fazla tehdit eden husus zulümdür. Kurumların yozlaşmaları, haksızlıklar, adil olmayan ve gereksiz vergiler, müsaderele devletin güç kaybetmesine sebep olur. Zulüm, umranın gerilemesine ve harap olmasına sebep olur. Yönetilenler arasında adaleti tesis etmek, yöneticilerin en temel ve önemli görevidir. Bu bağlamda İbn-i Haldun adaleti birkaç anlamda kullanır: bunlardan ilki, eşitlik (musavat) ikincisi denge (muvâzene) ve üçüncüsü ise hak ile hükmetmektir. Nitekim devletin istikrarı ve sürekliliği ile üstün ahlaki hasletler arasında doğrudan bir ilişki bulunur.

Bu bilgiler ışığında İbn-i Haldun’un düşüncesinde realizmin daha baskın olduğu bir idealizm ile realizmin birlikteliğini ifade etmek daha doğru olacaktır. Baali (1988) de İbn-i Haldun’un özgünlüğünün ikisinin birlikteliğinde olduğuna işaret ederek, İbn-i Haldun’un Machiavelli’nin aksine idealin önemini göz ardı etmezken, toplumsal ve siyasal teorilerin ne geçmişin ne de geleceğin ideallerine değil, güncelin, yaşanan durumun gerçekliğine dayandırmasında arar. Say’ın (2011, s. 511) da belirttiği gibi İbn-i Haldun “olması gereken”e “olan” gibi değer verir ancak bu ikisinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini, kendi içlerinde değerlendirilmeleri gerektiğini vurgular. Bu bağlamda İbn-i Haldun’u “çetin”, “katı” bir realist olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte yukarıdaki bilgiler ışığında mütefekkirin düşüncelerinde, her birinden izler bulunmakla birlikte kendisine has, müstakil bir görüş etrafında değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik saldırgan politikasının nedenlerini İbn-i Haldun’un kuramsal yaklaşımı açısından incelemeyen önce Rusya-Ukrayna Savaşı’na giden süreç boyunca Rusya’nın Ukrayna’ya karşı nasıl bir yaklaşım sergilediğine bakmak gerekmektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı’nın Arka planı

Rus ordusunun 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna’ya yönelik başlattığı askeri operasyon, Rusya ve Ukrayna arasında doğrudan gelişen sıcak çatışmaların başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Ancak, Rusya’nın Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü bozacak nitelikte ortaya koyduğu saldırgan dış politikası somut olarak 2013 yılında Ukrayna’da yaşanan gelişmelerden sonra görülmüştür.

2013-2014 Yılları Ukrayna’daki Gelişmeler ve Rusya’nın Yaklaşımı

2013-2014 yıllarında Ukrayna’nın iç siyasetinde yaşanan gelişmeler, zamanla kontrolden çıkarak ülkenin siyasi ve toprak bütünlüğüne zarar veren, Rusya’nın da müdahil olduğu bir karışıklığa evrilmiştir.

2013 yılının Aralık ayında ülkenin Rus yanlısı Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç’in Avrupa Birliği’yle yapılması ön görülen iş birliği anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesi ülke içindeki batı yanlıları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle daha önce 2003 yılında yine hükümete karşı gerçekleşen halk hareketlerinin sembol yerlerinden biri olan Kiev’in Bağımsızlık Meydanı’nda halkın toplanarak Yanukoviç’in bu kararını protesto etmesi gelişmelerin seyrini değiştiren önemli bir gelişme olmuştur (Ukrayna: 200 bin kişi hükümeti protesto etti, 2013). Halkın tepkisine ve muhalefetin baskısına daha fazla dayanamayan Yanukoviç, olayların yaşandığı sırada Kiev’den ayrılmak zorunda kalarak Rusya’ya kaçmıştır (Putin: Russia helped Yanukovych to flee Ukraine, 2014). Yanukoviç’in Rusya’ya sığınması ise Ukrayna’da yaşanan gelişmelerin etki alanını sınır dışına alacak şekilde genişletmiştir. Bununla birlikte, bu iç siyasi karışıklık durumu ülkenin farklı bölgelerinde de görülmeye başlamıştır. Bu süreçte ortaya konulan protestolarda özellikle Rus kökenli vatandaşların ağırlıklı olarak yaşadığı Donbas gibi doğu bölgelerinde ve Kırım’da ayrılıkçı hareketlerin ön plana çıktığı görülecektir. Bu ayrılıkçı hareketlere katılan grupların bulundukları yerlerde merkezi otoritenin dışında siyasi oluşumlar içerisine girmeleri Ukrayna’nın siyasi ve toprak bütünlüğünü doğrudan sarsan gelişmeler

olarak değerlendirilebilir. Ülkenin doğusunda yer alan ve Rus kökenli vatandaşların yoğun olarak yaşadığı Donetsk ve Lugansk bölgelerinde Rus yanlısı ayrılıkçı gruplar sözde halk oylamaları ile 11 Mayıs 2014 tarihinde Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Lugansk Halk Cumhuriyeti isminde iki ayrı sözde bağımsız bir siyasi yönetim oluşturmuşlardır (Yavuz, 2021). Ukrayna içinde özerk bir yönetime sahip olan Kırım'da ise ülke içinde yaşanan karışıklıktan istifade eden Rusya yanlısı silahlı güçler Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda kontrolü ele geçirmişlerdir. Daha sonra silahlı milis güçlerin baskısı altında yarımada "Kırım'ın Rusya'ya bağlanması" hakkında referandum düzenlenmiştir. Yapılan sözde referandum neticesinde Kırım'ın Rusya'ya bağlanma kararı çıkmıştır. Rusya da referandumunu tanıyarak yaptığı yasal değişiklik ile Kırım'ın ilhakını gerçekleştirmiştir (Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı ilhakının üzerinden 8 yıl geçti, 2022).

Rus yanlısı bu ayrılıkçı grupların Kiev Hükümeti'nin ülke genelindeki siyasi otoritesini bozacak şekilde eylemler gerçekleştirme konusunda bu kadar ileri gidebilmelerindeki en büyük nedenlerden biri Moskova'nın doğrudan ve dolaylı olarak Ukrayna içindeki gelişmelere müdahil olmasıdır. Rusya'nın bu süreçte Ukrayna'ya yönelik izlediği agresif politika askeri, ekonomik ve siyasi bağlamda incelenebilir.

Askeri bağlamda Rusya'nın yaklaşımını ele aldığımızda, her ne kadar Rusya ve Ukrayna arasında bu gelişmeler süresince ilişkiler gerilmiş olsa da Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik resmi bir askeri harekât başlattığı söylenemez. Bununla birlikte, Rusya, Kiev Yönetimi'ne karşı özellikle Donbas bölgesinde ve Kırım'da Rus varlığını artırmak amacıyla Ukrayna'da ortaya çıkan Rus yanlısı gruplara personel ve askeri teçhizat desteği sağlamıştır. Örneğin, Rus ordusu, Donbas bölgesinde gelişen ayrılıkçı silahlı yapıların özellikle 2014 yılının Temmuz ayından itibaren sınır bölgelerinden gerçekleştirdiği top ateşleri ve gönderdiği askeri teçhizat ile desteklemiştir (Robinson, 2016, ss. 7-8). Kırım bölgesinde ise Kırım'ın Rusya'ya ilhak sürecinde önemli rol oynayan ve "küçük yeşil askerler" olarak adlandırılan silahlı güçlerin de Rusya tarafından desteklendikleri Rusya tarafından kabul edilmiştir (Walker, 2015).

Rusya'nın bu süreçte Ukrayna'ya yönelik uyguladığı agresif politikanın ekonomik boyutu ise enerji ve ticaret alanlarında görülmektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı enerji kartını daha önce de kullandığı bilinmektedir. Ancak, Ukrayna'da Yanukoviç sonrası oluşturulan yeni hükümete karşı Moskova bu defa hem enerji bağlamında hem de ekonomik anlamda Ukrayna'yı baskılamaya çalışmıştır. Örneğin, bu süreçte Rusya, Ukrayna'ya yönelik uyguladığı gaz fiyatlarında büyük artışlar yapmış ve daha önce yapılan gaz fiyatlarındaki indirimleri de Ukrayna'nın borcuna dahil ettiğini açıklamıştır. Ayrıca, Moskova, Kiev'deki yeni hükümeti destekleyen Ukraynalı iş insanlarının Rusya'daki yaptıkları işleri durdurmaya yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Wierzbowska-Miazga ve Arkadiusz, 2014).

Rusya'nın bu süreçte siyasi anlamda Ukrayna'ya yönelik uyguladığı agresif tutumunun ise üç boyutu olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Yanukoviç'in ülkeden çıkarılması sırasında Rusya'nın doğrudan sağladığı destektir. Ukrayna'da muhalif eylemlerin arttığı sırada Yanukoviç'in ülkeden kaçarak Rusya'ya sığınmasında Rus askeri istihbaratının ve özel kuvvetlerin yardım ettiği iddia edilmektedir (Mykhnenko, 2022). Nitekim Yanukoviç'in ülkeden çıkarılmasında Rusya'nın yardım ettiğini Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin de doğrulamıştır (Putin: Russia helped Yanukovych to flee Ukraine, 2014). Siyasi anlamda Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik diğer bir müdahalesi ise Moskova'nın Yanukoviç sonrası oluşturulan yeni Kiev yönetimine yönelik izlediği politikadır. Moskova, yeni oluşturulan Kiev Hükümeti'nin Yanukoviç'i iktidardan indirmeye yönelik anayasal dışı bir eylem ile yönetimi ele geçirdiğini düşünmektedir. Örneğin, Rusya Başbakanı Medvedev, Yanukoviç sonrası iktidarı ele geçiren yeni yönetimin meşruiyetinin sorgulanması gerektiğini belirtmiştir (Amos vd., 2014). Son olarak, Rusya'nın Ukrayna toprakları içerisinde Rus yanlısı ayrılıkçılar tarafından yeni oluşturulan yapıların siyasi varlığını destekler nitelikte bir politika izlemesi bu süreçte Ukrayna'ya zarar veren bir başka siyasi yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Donbas bölgesinde çatışmaları sonlandırmak için bir araya gelen devletlerin oluşturduğu yapı olan Normandiya Formatı görüşmelerinden sonra açıklama yapan Putin, Kiev yönetiminin Donetsk ve Lugansk halk cumhuriyetlerinin temsilcileriyle doğrudan temas kurmamasını eleştirmiş ve mevcut siyasi konjonktür bağlamında taraflar arasında uzun vadeli ilişkilerin oluşturulması gerektiğini belirtmiştir (Normandy format talks, 2015).

Tüm bu gelişmeler süresince, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik izlediği agresif politika çerçevesinde Ukrayna'nın toprak bütünlüğü üzerindeki siyasi egemenliği zarar görmüş, Kırım Rusya tarafından ilhak edilmiştir. 2022 yılında ise Rusya'nın Ukrayna'ya karşı doğrudan gerçekleştirdiği bir askeri müdahale

söz konusu olacaktır.

2022 Yılı Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Ortaya Çıkması

2014 yılında yaşanan olaylardan sonra özellikle Donbas bölgesinde Ukrayna birlikleri ve Rus yanlısı ayrılıkçılar arasındaki çatışmaların devam ettiği görülmüştür. Ukrayna seçimlerini 2019 yılında kazanan Vladimir Zelenski 2020 yılının Eylül ayında ulusal güvenlik strateji belgesini yayınlamıştır. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazandığı zamandan beri 2007, 2012 ve 2015 yıllarında olmak üzere daha önce üç kez yayınlanan ve bu kez dördüncüsü yayınlanan bu strateji belgesine göre Rusya agresif bir aktör olarak tanımlanmıştır. Söz konusu belgede ayrıca Ukrayna'nın nihai ulusal güvenlik amacının Soğuk Savaş döneminde ABD liderliğinde şekillenen ve günümüzde etkin bir uluslararası savunma organizasyonu olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) katılmak olduğu vurgulanmıştır (Getmanchuk, 2020).

Ukrayna kuvvetleri ile Rus ayrılıkçı milisler arasında silahlı mücadelenin sürdüğü ve Ukrayna'nın NATO ile yakınlaştığı bu gelişmelerin yanında iki tarafın bölgede askeri tatbikatlar düzenlemeleri ilişkileri daha da germiştir. Örneğin, 2021 yılının Nisan ayında Moskova Yönetimi, Karadeniz bölgesi Kırım'da Rus ordusuna ait 10 binden fazla askeri personel, 40 savaş gemisi ve 20 destek gemisinin katıldığı kapsamlı bir askeri tatbikat gerçekleştirmiştir (Kaçmaz, 2021). Bu tatbikatlarla birlikte Ukrayna sınırında Rus askeri varlığının artması da Kiev Yönetimi'ni tedirgin eden bir başka mesele olmuştur. Bu dönemde Rusya'nın Ukrayna sınırına asker yığmasına ilişkin konuşan Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba, Rus askeri birliklerinin ülkenin kuzeydoğusundan, doğusundan ve güney sınırlarından yaklaştıklarını belirterek Rus kuvvetlerinin yaklaşık bir hafta içerisinde 120.000'den fazla askeri personele ulaşacaklarını dile getirmiştir (Barigazzi, 2021).

Diplomatik düzeyde ise bölgenin dinamiğini etkileyen bir diğer gelişme de Rusya'nın 17 Aralık 2021 tarihinde yaptığı açıklamada güvenlik bağlamında istediği taleplerdir. Rus Hükümeti taraflar arasında bölgedeki ilişkilerin müzakere süreci içerisinde devam etmesi için öncelikle NATO'nun Ukrayna ve Doğu Avrupa'daki askeri faaliyetlerine son vermesi, Ukrayna'nın NATO üyeliği için Rusya'nın veto hakkının olması gibi bir dizi taleplerde bulunmuştur (Russia demands Ukraine, ex-Soviet nations be barred from NATO, 2021). Ancak Rusya'nın resmi olarak ileri sürdüğü bu talepler hem batı nezdinde hem de Ukrayna hükümeti bağlamında kabul görmemiş ve tepkiyle karşılanmıştır. Konuya ilişkin olarak konuşan Washington basın sözcüsü Jen Psaki, "tüm ülkelerin dış müdahaleden bağımsız olarak kendi geleceklerine ve dış politikalarına karar verme hakkına sahip olduklarını" vurgulamıştır (Tétrault-Farber & Balmforth, 2021). Rusya'nın açıklamasına yönelik NATO temsilcileri ise, Rusya'nın söz konusu askeri ittifakin daha da genişletilmesi konusunda söz sahibi olamayacağını belirtmiştir. Ukrayna dışişleri bakanlığı ise Kiev'in dış politikasını yürütme konusunda sadece kendisinin karar verebileceğini ve NATO ile ilişkilerde sadece Kiev ve NATO'nun belirleyici olabileceğini dile getirmiştir (Tétrault-Farber & Balmforth, 2021).

Bölgede askeri yoğunluğun arttığı, diplomatik ilişkilerin zayıfladığı bu süreçte 10 Şubat 2022 tarihinde Rusya, Belarus ile Ukrayna'yı çevreleyecek şekilde geniş çaplı bir askeri tatbikata girişmiştir. Bu tatbikat dahilinde Ukrayna sınırına konuşlandırılan Rus askeri yığnağı ile Rusya'nın bölgedeki savunma ve saldırı kabiliyetlerini güçlendirmesi taraflar arasında sıcak çatışmanın ortaya çıkma riskini de artırmıştır. Rusya'nın bölgeye yaptığı askeri sevkiyata ilişkin konuşan NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Moskova'nın Soğuk Savaş'tan bu yana en kapsamlı konuşlandırmalardan biri olarak Belarus'a yaklaşık 30.000 askeri personel, Spetsnaz özel operasyon kuvvetleri, SU-35 savaş uçakları, nükleer başlık taşıyabilen Iskender füzeleri ve S-400 hava savunma sistemlerini yerleştirdiğini dile getirmiştir (Hodge vd., 2022).

Bununla birlikte, 21 Şubat 2022 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında Rusya'nın Ukrayna toprakları içerisinde gelişen yeni siyasi oluşumlar olarak Doneks ve Luhansk Cumhuriyetlerini tanıyacağını belirtmiş (Address by the President of the Russian Federation, 2022a). Bu konuşmadan 3 gün sonra yeniden ulusa seslenen Putin, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi çerçevesinde Rusya'nın daha önce tanıdığı Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Lugansk Halk Cumhuriyeti ile imzaladığı dostluk ve karşılıklı yardımlaşma anlaşmaları uyarınca, Ukrayna'ya yönelik "özel bir askeri operasyon" yapılacağını duyurmuştur (Address by the President of the Russian Federation, 2022b). Böylece bu askeri operasyon ile Rusya, bölgedeki komşu ülkesi Ukrayna'ya doğrudan güç kullanımında bulunmuştur. Ukrayna'nın gerek askeri gerekse sivil halk nezdinde Rus ordusunun ilerleyişine karşı kuvvetli bir direnç göstermesi Rusya'nın başlattığı askeri operasyon devletler arası silahlı mücadeleye

evrilmiştir.

Böylece, Moskova Yönetimi'nin Ukrayna'ya karşı izlediği agresif politika zamanla bölgesel düzeni ve istikrarı bozan devletler arası bir savaşa dönüşmüştür. Bir sonraki bölümde Rusya'nın Ukrayna'ya karşı uyguladığı bu agresif dış politikası İbn-i Haldun'un düşünsel perspektifi aracılığı ile incelenecektir.

İbn-i Haldun'un Kuramsal Yaklaşımı ile Rusya'nın Ukrayna Saldırganlığı

Rusya, Ukrayna'ya yönelik sürdürdüğü saldırgan politikasını süreç içerisinde sahip olduğu askeri saldırı kabiliyetleri ile birleştirerek sert bir biçimde uygulamaya geçmiştir. Rusya'nın bu agresif duruşunun altında yatan faktörleri İbn-i Haldun'un ileri sürdüğü önermeler ışığında ele aldığımızda güç olgusunun ve idealist yaklaşımların ön plana çıktığı görülmektedir.

Çalışmanın kuramsal kısmında belirtildiği gibi İbn-i Haldun'un düşünce felsefesinde devletlerin kuruluşlarında olduğu kadar devletler arası ilişkilerde de güç unsuru önemli bir yer tutmaktadır. İbn-i Haldun'a göre devletlerin varlıklarını sürdürmelerinde ve güvenliklerini sağlamaları konusunda güç önemli bir araçtır. Bu konuda İbn-i Haldun, İsrailoğullarını örnek vermektedir. İbn-i Haldun'a (1977, s. 379) göre farklı kabilelerin yaşadığı Şam bölgesinde İsrailoğulları hakimiyet oluştursa da kurdukları devletlerin yeterince güçlü olmamasına bağlı olarak bölgedeki yönetimlerini İranlılara, Yunanlılara ve Bizanslılara kaybetmişlerdir.

Bu bağlamda, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik sürdürdüğü saldırgan politikaya baktığımızda "yakın çevre" olarak tanımladığı bölgede varlığını sürdürmek amacıyla gücünü korumaya çalıştığı söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra eski Sovyet topraklarında nüfusunu kaybetmek istemeyen Rusya, özellikle yakın çevresinde yer alan ve Rusya Federasyonu dışında kalan Rus halkının çıkarlarını korumak amacıyla bölgedeki askeri varlığını sürdürmeyi amaçlamıştır (Litera, 1994, s. 45). Ayrıca, dönemin Moskova Yönetimi'ne göre Sovyet sonrası coğrafyada Rusya merkezli yeni bir oluşum olarak ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğu kuruluşundan daha merkezi bir yapıya doğru evrilecek geçici bir süreci temsil etmektedir ("Pax Russica", 1993, s. 5). Örneğin, Rusya Federasyonu Başkanlık Konseyi üyesi A. Migranyan, Sovyet sonrası yeni kurulan devletleri kastederek Ukrayna dahil birçok devletin yapay ve ulusal açıdan heterojen bir oluşum olduğunu ileri sürmüş ve bu yapıların etnik-bölgesel sınırlara göre parçalanması gerektiğini belirtmiştir (Litera, 1994, s. 45). Diğer taraftan, Moskova Yönetimi'nin bölgeye ilişkin bu yaklaşımını yok sayar nitelikte Batı'nın eski Sovyet ülkelerine yönelik siyasi, ekonomik ve askeri anlamda kapsayıcı bir tutum içerisine girdiği söylenebilir. Ukrayna özelinde de Sovyetler Birliği'nin parçalanması sonrası süreçte Batı dünyasının bu ülkede nüfus alanı oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin, 14 Haziran 1994'te Bakanlar Konseyi, Avrupa Birliği ile Ukrayna arasında demokratik değerleri, insan haklarını ve piyasa ekonomisi ilkelerinin önemini vurgulayan Ortaklık ve İş birliği Anlaşmasını kabul etmiştir (EU/Ukraine Partnership and Cooperation Agreement, 1994). Ayrıca, 2004-2005 yıllarında Ukrayna'da yaşanan "turuncu devrim" olaylarında ülkede demokrasinin ve demokratik unsurların güçlendirilmesi amacıyla bazı grupların Batı tarafından finanse edildiği bilinmektedir (Traynor, 2004). Bu dönemde, bu grupların etkisi ile Rus yanlısı Viktor Yanukoviç'in Batı yanlısı Viktor Yuşenko'ya karşı iktidarı alamaması Rusya'yı kaygılandıran önemli gelişmelerden biri olmuştur. Fransız tarihçi ve Sovyetolog Françoise Thom'a göre Rusya'nın Ukrayna politikasında önemli bir kırılma noktası olan bu olay aynı zamanda Rusya'nın 2022 yılında Ukrayna'ya saldırmasının da temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir (Romeo, 2023).

Ancak bu konuda Moskova'yı endişelendiren asıl mesele Rusya açısından jeostratejik konumu son derece önemli olan Ukrayna'yı da kapsayacak şekilde NATO'nun bölgeye doğru yaptığı genişlemedir. Tehdit olarak tanımladığı bir oluşumun ortadan kalkmasına bağlı olarak 1990'lar boyunca NATO hem coğrafi hem de varoluşsal olarak kendisini yeniden tanımlamaya çalışan değişen bir ortam içerisinde bulmuştur. Bu dönemde Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan liderliğindeki eski doğu bloku ülkelerin ittifaka katılma arzusu, NATO'nun genişlemesini NATO-Rusya ilişkileri açısından merkezi ve tartışmalı bir konu haline getirmiştir (Rice, 2016). İbn-i Haldun devletlerin egemenliklerini sürdürmeleri hususunda gücün yanında sınırların önemine de vurgu yapmaktadır. İbn-i Haldun'a göre sınırların güvenliği devletin devamlılığı için önem arz etmektedir. İbn-i Haldun (1977, ss. 373-377), her ne kadar bir devleti ayakta tutan ana unsurun merkez olduğunu belirtse de devletlerin küçülmelerinin sınırlardan başladığını öne sürmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki sistem içerisinde var olmaya çalışan bir devlet, sınırlarında gücünü dengeleyecek ya da aşacak bir oluşum istemez. Bu çerçevede,

nükleer güce sahip bir askeri ittifak olan NATO'nun Rusya'ya yakın bölgelere konuşlanması ve bu bölgedeki ülkeleri de ittifak örgütüne dahil etmeye çalışması Moskova için hayati tehdit oluşturan bir eylem olarak görülebilir. Saldırgan realist teorinin kurucusu John J. Mearsheimer da benzer bir söylem içerisinde ABD ve Avrupalı müttefiklerinin Ukrayna'da yaşanan krizin oluşumunda payı olduklarını dile getirmektedir. Mearsheimer'a göre Ukrayna'da (2014'te yaşanan gelişmeleri kastederek) ortaya çıkan krizin ana nedeni NATO genişlemesi dahilinde Batı'nın Ukrayna'yı Rusya'nın yörüngesinden çıkarıp Batı'ya entegre etmeye yönelik çabalarıdır (Mearsheimer, 2014, ss. 77-78). Nitekim Kırım'ın 2014 yılında Rusya'ya ilhak sürecinde yaptığı bir konuşmada, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin şu sözlerle NATO'nun bölgeye yönelik bu genişleme eyleminin Rusya için kabul edilemez olduğunu belirtmiştir:

Şunu da belirtmeliyim ki, Ukrayna'nın yakında NATO'ya katılacağına dair Kiev'den açıklamalar duyduk. Bu gelecekte Kırım ve Sivastopol için ne anlama gelirdi? Bu, NATO donanmasının Rusya'nın askeri ihtişamına sahip bu şehirde tam orada olacağı anlamına gelirdi ve bu, Rusya'nın güneyinin tamamı için yanıltıcı değil tamamen gerçek bir tehdit yarattı (Address by President of the Russian Federation, 2014).

2022 yılında Ukrayna Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra gerçekleştirilen ilk Zafer Günü kutlamalarında da konuşan Rusya Devlet Başkanı, bu konuda daha öncekilerine benzer nitelikte bir söylemle askeri unsurları ile bölgede aktif bir politika sürmeye çalışan NATO'nun Rusya sınırında Moskova'ya yönelik ciddi bir tehdit oluşturduğunu dile getirmiştir (Burdeau, 2022).

Diğer taraftan, çalışmada İbn-i Haldun'un uluslararası ilişkilere dair yaklaşımında "katı" bir realist bakış açısının yer almadığı da belirtilmiştir. Devletlerin gelişiminde ve izledikleri politikalarda güç faktörünün önemi kadar idealist unsurları da ön plana çıkartan İbn-i Haldun'un düşünce sisteminde devletlerin sadece bekalarını korumak için güç çerçevesinde hareket etmedikleri aynı zamanda kimliksel ve fikişsel belirli amaçlar doğrultusunda davranışlarını şekillendirdikleri kabul edilmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde Moskova Yönetimi'nin Ukrayna'ya izlediği saldırgan politikanın temelinde güç unsurunun etkisi kadar Rusya'nın Ukrayna ile olan tarihsel ve kimliksel bağlarının etkisinin de olduğu ileri sürülebilir.

Günümüz Ukrayna'nın başkenti Kiev'de yaklaşık bin iki yüz yıl önce kurulan Kiev Knezliği hem Rus hem de Ukraynalılar için tarihsel bir öneme sahiptir. Bu tarihsel ortaklık temelinde Rusya'nın Ukraynalıları Rus kimliği altında bir bütün olarak görmek istemeleri Rusya'nın Ukrayna yaklaşımını belirleyen parametrelerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu anlayışın Putin'in 12 Temmuz 2021 tarihinde yayınlanan "Ruslarla Ukraynalıların Tarihî Birliği Hakkında" başlıklı makalesinde de dile getirildiği görülmektedir. "Rusların ve Ukraynalıların tek bir halk, tek bir bütün" olduğunu belirttiği makalesinde Putin (2021), bu birlikteliğin belirli "güçler" tarafından özellikle bozulduğunu vurgulamıştır. Böylece, Ukrayna'ya karşı Rusya'nın uyguladığı politikanın bütünleyici bir yaklaşım içerisinde tarihsel ve kimliksel bir arka planının da olduğunu dile getirilmeye çalışılmıştır.

Devlet Başkanı Putin ve diğer Rus karar alıcıların Rusya-Ukrayna (ve Belarus) üzerinden kimliksel birlikteliğe yaptıkları vurgu, Moskova'nın neden Ukrayna'nın NATO üyeliğini engellemenin ötesinde sınırlarında geniş çaplı bir savaş riskine girmeye istekli olduğunu ve Ukrayna üzerinde siyasi, askeri ve ekonomik olarak hakimiyet kurmaya çalıştığını açıklamaktadır (Mankoff, 2022). Aynı şekilde 2022 yılında başlayan Rus Ukrayna savaşı ile ilgili olarak da Moskova yönetimi Ukrayna'da gerçekleştirilen askeri hareketin Ukrayna halkına yönelik bir eylem olmadığını özellikle belirtmektedir (Russia fighting not against Ukrainian people, but against Banderite monsters - Putin, 2023).

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra bağımsız olarak uluslararası düzen içerisinde varlıklarını sürdüren devletler arasında yer alan Rusya ve Ukrayna'nın ilişkisi 2022 yılının Şubat ayından itibaren Rusya'nın Ukrayna'ya karşı izlediği agresif dış politikanın bir parçası olarak yaptığı askeri hareket ve işgal eylemi sonucu sıcak savaşa dönüşmüştür.

Bu çalışmada, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yürüttüğü saldırgan dış politikanın ana nedenleri İbn-i Haldun'un uluslararası ilişkiler perspektifinden analiz edilmiştir. Sadece İslam düşünce tarihinde değil

Batı düşünce geleneğinin de önemli bir yere sahip olan İbn-i Haldun'un devlet ve devlet ilişkileri üzerine dahil birçok konuda ortaya koyduğu görüşler zamanının çok ötesinde çağdaş dünyamızdaki gelişmelere ışık tutar niteliktedir.

2013-2014 yıllarında Rus yanlısı hükümet lideri Viktor Yanukoviç'in AB ile yapılan ortaklık anlaşmasını askıya alması sonucu Ukrayna'da başlayan siyasi istikrarsızlık süreci Rusya'nın Kiev Yönetimi'ne dair izlediği politika ile daha da karmaşık bir duruma dönüşmüştür. Bu dönemde Ukrayna'nın kendi toprakları üzerinde ortaya çıkan birtakım oluşumlar ile siyasal egemenliği zarar görmüş ve Ukrayna içerisinde jeopolitik ve ekonomik anlamda stratejik öneme sahip yerlerden biri olan Kırım Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Rusya'nın bu süreçte Ukrayna'ya yönelik izlediği saldırgan politika hız kesmeden devam etmiş ve 2022 yılının Şubat ayında Rus askeri kuvvetlerinin Ukrayna'ya doğrudan saldırısı söz konusu olmuştur.

Rusya'nın gerek Kiev Yönetimi'ni ve Ukrayna halkını gerekse de Ukrayna'yı destekleyen Batı Dünya'sını doğrudan ve dolaylı olarak karşısına alacak şekilde bir eylemde bulunmasının nedenlerinin sorgulanmadığı bu çalışmada İbn-i Haldun'un düşünsel anlayışı bizlere kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmalarının merkezine devleti konu alan İbn-i Haldun, mülk anlayışında, devletin gelişiminde ve devamlılığında güç faktörüne dikkat çekmektedir. İbn-i Haldun'a göre asabiyyetin gayesi olan mülkün korunmasında, düzenin ve huzurun devam ettirilmesinde "güç" önemli bir araçtır. Bununla birlikte, İbn-i Haldun düşünce felsefesinde güç ile birlikte fikişsel amaçlar da siyasal oluşumların devamlılığında önemli bir rol oynamaktadır. Çağdaş uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde İbn-i Haldun'un düşünce sistemi "realizm" ve "idealizm" arasında bir yerde konumlandırmak mümkündür. Bu bağlamda, uluslararası sistem içerisinde bekasını sürdürmek ve güvenliğini korumak isteyen Rusya'nın, yakın çevresinde kendisine yönelik tehdit oluşmasını engellemek amacıyla Ukrayna'nın ekonomik, siyasi ve özellikle askeri anlamda Batı eksenine içerisine girmesini önlemeye çalışması Ukrayna'ya karşı uyguladığı agresif politikayı açıklayan sebeplerden biri olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, Rus karar alıcılarının söylemlerinde sıklıkla dile getirilen Rusya ve Ukrayna arasındaki tarihsel ve kimliksel bağlar, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı takındığı hükmedici yaklaşımı ortaya çıkartan bir başka faktör olarak düşünülebilir.

Kaynakça

Address by President of the Russian Federation. (2014, Mart 18). President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603> Erişim tarihi: 15.03.2024

Address by the President of the Russian Federation. (2022a, Şubat 21). President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> Erişim tarihi: 15.03.2024

Address by the President of the Russian Federation. (2022b, Şubat 24). President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> Erişim tarihi: 15.03.2024

ALLISON, R. (2014), "Russian "deniable" intervention in Ukraine: How and why Russia broke the rules", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 90:6, 1255-1297.

AMOS, H., WALKER, S., & SIDDIQUE, H. (2014, Şubat 24), "Ukraine's new government is not legitimate – Dmitry Medvedev", *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/24/ukraine-viktor-yanukovich-arrest-warrant> Erişim tarihi: 24.05.2024

ARİBOĞAN, D. Ü. (2007), *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi: Tarihsel Gelişim*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

ARSLAN, A. (2009), *İbn Haldun*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

BAALI, F. (1988), *Society, State and Urbanism: Ibn Kaldun's Sociological Thoughts*, New York: State University of New York Press.

BARIGAZZI, J. (2021, Nisan 20), "Ukraine: 120,000 Russian troops soon stationed at border", *Politico*. <https://www.politico.eu/article/ukraine-russia-troops-border/> Erişim tarihi: 23.06.2024

BATTAH, A. M. (1988), "İbn Khaldun's Principles of Political Economy: Rudiments of a New Science", Doktora Tezi, The American University.

BURDEAU, C. (2022, Mayıs 9), "Putin blames NATO for pushing Russia into invasion", *Courthouse News Service*, <https://www.courthousenews.com/putin-blames-nato-for-pushing-russia-into-invasion/> Erişim tarihi: 24.05.2024

COX, R. W., & SINCLAIR, T. J. (1996), *Approaches to World Order*, Cambridge ; New York : Cambridge University Press.

DER DERIAN, J. (1997), *Post-theory: The eternal return of ethics in international relations*, CO: Westview Press.

DUNFORD, M. (2023), "Causes of the Crisis in Ukraine", *International Critical Thought*, 13:1, 89-125.

EU/Ukraine Partnership and Cooperation Agreement. (1994, Haziran 21), European Commission, <https://cordis.europa.eu/article/id/2672-euukraine-partnership-and-cooperation-agreement> Erişim tarihi: 24.05.2024

GETMANCHUK, A. (2020, Eylül 30), "Russia as aggressor, NATO as objective: Ukraine's new National Security Strategy", *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russia-as-aggressor-nato-as-objective-ukraines-new-national-security-strategy/> Erişim tarihi: 22.05.2024

GILL, S. (1995), "Globalization, Market Civilization and Disciplinary Neoliberalizm", *Millenium*, 24, 399-423.

GILL, S. (1997), "Transformation and innovation in the study of world order", S. Gill ve J. H. Mittelman (Ed.), *Innovation and Transformation in International Studies* (s. 5-24), Cambridge: Cambridge University Press.

GILPIN, R. (1981), *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

GÖÇMEN, D. (2022), "İbni Haldun, 'Mukaddime' ve Mitostan Logosa Geçiş", *Düşün-ü-yorum*, 103. <http://www.dusunuyorumdergisi.com/ibni-haldun-mukaddime-ve-mitostan-logosa-gecis/> Erişim tarihi: 27.05.2024

GÖKDAĞ, K. (2019), *İktidar Teleolojisi*, İstanbul: Klasik Yayınları.

GÖTZ, E. (2015), "It's geopolitics, stupid: Explaining Russia's Ukraine policy", *Global Affairs*, 1:1, 3-10.

GÖTZ, E., ve STAUN, J. (2022), "Why Russia attacked Ukraine: Strategic culture and radicalized narratives." *Contemporary Security Policy*, 43:3, 482-497.

HASSAN, Ü. (2011), *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi* (5.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

HODGE, N., JOHN, T., & CHERNOVA, A. (2022, Şubat 10), "Russia and Belarus hold joint military exercises as diplomatic talks ramp back up", *CNN*, <https://www.cnn.com/2022/02/10/europe/ukraine-russia-news-thursday-military-exercises-intl/index.html> Erişim tarihi: 28.06.2024

HÜLAGU, O. (1999), *Farabî ve İbn Haldun'da Devlet Felsefesi*, İstanbul: Kırkambar Yayınları.

IBN KHALDUN. (1980), *Muqaddimah* (F. Rosenthal, Çev.), Princeton: Princeton University Press.

IBN KHALDUN. (1986), D. Miller, J. Coleman, W. Connolly, & A. Ryan (Ed.), *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought*, New York: Blackwell Publishers.

İBN HALDUN. (1977), *Mukaddime: C. I.* (T. Dursun, Çev.), Ankara: Onur Yayınları.

İBN HALDUN. (2018), *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.; 16. bs), İstanbul: Dergah Yayınları.

KAÇMAZ, S. (2021, Nisan 22), "Rusya'dan Kırım'da 10 bin askerli tatbikat", *DHA | Demirören Haber Ajansı*, <https://www.dha.com.tr/dunya/rusyadan-kirimda-10-bin-askerli-tatbikat-1822780> Erişim tarihi: 24.05.2024

KALPAKIAN, J. (2008), "İbn Khaldun's Influence on Current International Relations Theory", *The Journal of North African Studies*, 13:3, 363-376.

KETENCİ, A., ve NAS, Ç. (2021), A Constructivist Perspective: Russia's Politics on Ukraine and Annexation of Crimea (2014), *Bilge Strateji*, 12:22, 53-88.

LASKI, H. J. (1966), *Devlet* (E. Özücü, Çev.), İstanbul: Köprü Yayınları.

LITERA, B. (1994), "The Kozyrev Doctrine—A Russian Variation on the Monroe Doctrine", *Perspectives*, 4, 45-52.

MANKOFF, J. (2022, Nisan 22), "Russia's War in Ukraine: Identity, History, and Conflict", Center for Strategic and International Studies, <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict> Erişim tarihi: 20.07.2024

MEARSHEIMER, J. J. (2014), "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, 93:5, 77-89.

MEARSHEIMER, J. J. (2022), "The Causes and Consequences of the Ukraine Crisis", *The National Interest*, <https://nationalinterest.org/feature/causes-and-consequences-ukraine-crisis-203182> Erişim tarihi: 24.05.2024

MITTELMAN, J. H. (1998), "Coxian Historicism as an Alternative Perspective in International Studies", *Alternatives: Global, Local, Political*, 23:1, 63-92.

MYKHENKO, V. (2022, Mart 15), "Expert Comment: Putin's war - How did we get here?Ukraine 2014", University of Oxford, <https://www.ox.ac.uk/news/2022-03-15-expert-comment-putin-s-war-how-did-we-get-here-ukraine-2014> Erişim tarihi: 28.05.2024

NECHEPURENKO, I. (2015, Şubat 8), "How the U.S. Struggles to Crack the Putin Code", The Moscow Times, <https://www.themoscowtimes.com/2015/02/08/how-the-us-struggles-to-crack-the-putin-code-a43675> Erişim tarihi: 21.05.2024

Normandy format talks. (2015, Eylül 4). President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47664> Erişim tarihi: 28.05.2024

ORWIN, A. (2018), "Dawla and Leviathan: Ibn Khaldun and Hobbes in Defense of State Authority", *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 3:1, 47-64.

PASHA, M. K. (1997), Ibn Khaldun and World Order. S. Gill ve J. H. Mittelmman (Ed.), *Innovation and Transformation in International Relations Theory* (s. 56-70). Cambridge: Cambridge University Press.

Pax Russica: Russia's Monroe Doctrine. (1993), Whitehall Papers, 21:1, 1-26. <https://doi.org/10.1080/02681309309414510>

Putin: Russia helped Yanukovych to flee Ukraine. (2014, Ekim 24), BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-29761799> Erişim tarihi: 24.05.2024

PUTİN, V. (2021, Temmuz 12), Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in "Ruslarla Ukraynalıların Tarihî Birliği Hakkında" adlı makalesi, Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolosluğu, https://istanbul.mid.ru/tr/press-centre/news/rusya_devlet_ba_kan_vladimir_putin_in_ruslarla_ukraynal_lar_n_tarih_birli_i_hakk_nda_adl_makalesi/ Erişim tarihi: 04.06.2024

RICE, M. J. (2016), NATO's New Order: The Alliance After the Cold War, Origins, https://origins.osu.edu/article/natos-new-order-alliance-after-cold-war?language_content_entity=en Erişim tarihi: 06.06.2024

ROBINSON, P. (2016), "Russia's role in the war in Donbass, and the threat to European security", *European Politics and Society*, 17:4, 1-16.

ROMEO, L. (2023, Şubat 26), "War in Ukraine 'stems from the Orange Revolution, a humiliating ordeal for Putin'", France 24, <https://www.france24.com/en/europe/20230226-war-in-ukraine-stems-from-the-orange-revolution-a-humiliating-ordeal-for-putin> Erişim tarihi: 06.05.2024

Russia demands Ukraine, ex-Soviet nations be barred from NATO. (2021, Aralık 17), Al Jazeera, <https://www.aljazeera.com/news/2021/12/17/russia-demands-ukraine-ex-soviet-nations-barred-from-nato> Erişim tarihi: 24.06.2024

Russia fighting not against Ukrainian people, but against Banderite monsters—Putin. (2023, Aralık 5), TASS, <https://tass.com/politics/1670207> Erişim tarihi: 24.08.2024

Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı ilhakının üzerinden 8 yıl geçti, (2022, Mart 21), Anadolu Ajansı. <https://>

SAY, S. (2011), “İbn Haldûn’un “Uluslararası İlişkileri Etkileyen Unsurlar”a İlişkin Görüşlerinin Analiz ve Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.

SCHMIDT, N. (1967), *Ibn Khaldun: Historian, Sociologist and Philosopher*, New York: Ams Press.

TÉTRAULT-FARBER, G., ve BALMFORTH, T. (2021, Aralık 17), “Russia demands NATO roll back from East Europe and stay out of Ukraine”, Reuters, <https://www.reuters.com/world/russia-unveils-security-guarantees-says-western-response-not-encouraging-2021-12-17/> Erişim tarihi: 24.06.2024

TRAYNOR, I. (2004, Kasım 26), “US campaign behind the turmoil in Kiev”, The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2004/nov/26/ukraine.usa> Erişim tarihi: 24.05.2024

TÜRKER, Ö. (2016), “İbn Haldun Düşüncesinde Süreklilik ve Değişkenlik Bağlamında Mülkün Tabiatı”, *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 1:1, 123-140.

Ukrayna: 200 bin kişi hükümeti protesto etti. (2013, Aralık 15), BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131215_ukrayna_gosteri Erişim tarihi: 24.07.2024

WALKER, S. (2015, Aralık 17), “Putin admits Russian military presence in Ukraine for first time”, The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/17/vladimir-putin-admits-russian-military-presence-ukraine> Erişim tarihi: 27.04.2024

WIERZBOWSKA-MIAZGA, A., & ARKADIUSZ, S. (2014, Mart 26), “Russian economic pressure on Ukraine”, OSW Centre for Eastern Studies, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-03-26/russian-economic-pressure-ukraine> Erişim tarihi: 30.05.2024

YAVUZ, T. (2021, Nisan 9), “5 soruda Rusya-Ukrayna krizi”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-rusya-ukrayna-krizi/2203164> Erişim tarihi: 24.05.2024

ZHANG, Y. (2022), “Analyze Russia’s Foreign Relations with Three Main Theories of International Relations”, *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, 1, 27-33.

Summary

The Russia-Ukraine War, which developed as a continuation of Russia’s aggressive policy against Ukraine, is evaluated one of the most important developments that threatens both regional security and international order in the twenty first century. Russia, which is defined as the heir of the Soviet Union, one of the two superpowers of the Cold War, is trying to maintain its strategic superiority over the new political actors that emerged in the region. One of the actors that come in view as a new state in this process is Ukraine. Over time, an aggressive tendency has emerged in Russia’s approach to establishing influence over Ukraine. In this study, the main reasons for this aggressive policy implemented by Russia towards Ukraine were examined through Ibn Khaldun’s theoretical approach to international relations. In this context, case analysis, a qualitative research method in which the validity of the theory is tested by examining a case study, was used in the study. In order to collect data, the works that contain the views of the thinker - especially Muqaddimah - and the official discourses of the decision makers were used as primary sources, and reports, articles and opinions on the subject were also considered and handled as secondary sources.

The main problematic that initiates the work is the question of “What are the main factors that induce Russia to pursue an aggressive policy against Ukraine, including hard power elements?” There are a lot of studies in the literature (Allison, 2014; Dunford, 2023; Götz, 2015; Götz & Staun, 2022; Ketenci & Nas, 2021; Mearsheimer, 2022; Nechepurenko, 2015; Zhang, 2022) examining the reasons for Russia’s aggressive policy towards Ukraine. In this study, different from others, the behaviour of Russia, which sees itself as a power that positions itself against the West, has been analyzed through the intellectual perspective of Ibn Khaldun, who presented a non-Western understanding of international relations. One of the reasons for choosing Ibn Khaldun’s theoretical approach in the study is to contribute to the discipline by benefiting from the perspective of this thinker, who made significant contributions to contemporary international relations theories with his views and thoughts

but is considered to be neglected in international relations studies.

In the study, firstly, in order to create the theoretical framework, Ibn Khaldun's intellectual world and his approach to international relations were discussed. The understanding, which is put forward by Ibn Khaldun, prioritizes the state as the main field of investigation and also explanatory for the developments in today's international politics. And then, in the study Russia's policy towards Ukraine was examined in the light of developments in Ukraine. In this section, where the background of the Russia - Ukraine War is discussed, Russia's policy towards this country is evaluated primarily through the events that took place in 2013 – 2014, when Ukraine's territorial integrity was damaged. And then, the developments before the Russia – Ukraine War and Russia's attitude in this process were analyzed. In the next part of the study, the aggressive policy followed by Russia against Ukraine in this period was evaluated through Ibn Khaldun's intellectual perspective.

In the study, in which The Russia – Ukraine War is evaluated within the framework of Ibn Khaldun's theoretical approach, it is claimed that Russia's aggressive foreign policy towards Ukraine developed as a product of power politics and history and identity approach. Ibn Khaldun, who focuses on the state in his works, draws attention to the power factor in the understanding of mülk – state, the development and continuity of it. According to him, "power" is an important tool in protecting the state, which is the purpose of asabiyyah, and in maintaining order and peace. However, in Ibn Khaldun's philosophy of thought, intellectual goals as well as power play an important role in the continuity of political formations. It is possible to position Ibn Khaldun's thought system somewhere between "realism" and "idealism" within contemporary international relations theories. In this context, it can be evaluated as one of the reasons explaining the Russia's aggressive policy that Russia, which wants to maintain its survival within the system and protect its security, tries to prevent Ukraine from entering the Western axis in economic, political and especially military terms in order to prevent threats to itself in its immediate surroundings. On the other hand, the historical and identical ties between Russia and Ukraine, which are frequently mentioned in the discourses of Russian decision-makers, can be considered as another factor that reveals Russia's dominating approach towards Ukraine.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Tatmini İlişkisinde Mutluluğun Rolü: Bir Alan Araştırması

The Role of Happiness in the Relationship between Psychological Resilience and Life Satisfaction: A Field Study

Suna KÖSE 

Öz

Amaç: Bu araştırma, üniversite öğrencilerinde, psikolojik dayanıklılık, mutluluk ve yaşam tatmini arasında ilişki olup olmadığını incelemeyi temel almıştır. İlişkisel tarama modeline dayalı betimsel bir çalışma olan araştırmanın kavramsal modeli, literatür taraması sonucu değişkenler arasındaki ilişkilere dayalı olarak oluşturulmuştur.

Yöntem: Araştırma verileri, çevrimiçi ortamda öz bildirim dayalı anket tekniği ile toplanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgi formu, ikinci bölümde yaşam tatmini ölçeği, psikolojik dayanıklılık ölçeği ve mutluluk ölçeği yer almaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekler, bilimsel çalışmalarda daha önce uygulanan ve psikometrik açıdan geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçeklerdir. Elde edilen veri seti, Jamovi 1.8.4 istatistik programı ile Andrew F. Hayes'in geliştirdiği Process Macro eklentisi ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Araştırmada yapılan analiz sonucunda, üniversite öğrencilerinin yaşam tatmin düzeylerinin, psikolojik dayanıklılık üzerinde doğrudan, mutluluk üzerinden de dolaylı istatistiksel etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Sonuç: Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, literatür ışığında tartışılmış olup, ilgili araştırmacılar için önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Psikolojik Dayanıklılık, Mutluluk, Yaşam Tatmini, Üniversite Öğrencileri, Process Macro

Abstract

Aim: This research is based on examining whether there is a relationship between psychological resilience, happiness, and life satisfaction in university students. The conceptual model of

Dr. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Doktora Programı Mezunlu, Denizli, Türkiye.
✉ kosesuna26@gmail.com

Geliş/Received: 20.07.2024
Kabul/Accepted: 08.11.2024

Suna KÖSE, "The Role of Happiness in the Relationship between Psychological Resilience and Life Satisfaction: A Field Study", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 536-550.

the research, which is a descriptive study based on the relational survey model, was created based on the relationships between the variables as a result of the literature review.

Method: The research data were collected through an online self-report questionnaire technique. The questionnaire consists of two parts. The first part includes a personal information form, and the second includes a life satisfaction scale, psychological resilience scale, and happiness scale. The scales used in the research are those that have been previously applied in scientific studies and whose psychometric validity and reliability have been tested. The data set obtained was analyzed with the Jamovi 1.8.4 statistical program and the Process Macro plug-in developed by Andrew F. Hayes.

Results: As a result of the analysis conducted in the study, it was determined that life satisfaction levels of university students had a direct statistical effect on psychological resilience and an indirect statistical effect on happiness.

Conclusion: The findings obtained within the scope of the research are discussed in the light of the literature and suggestions for related researchers are given.

Keywords

Psychological Resilience, Happiness, Life Satisfaction, University Student, Process Macro

Giriş

Günümüz modern dünyasında bireyler, küreselleşme sürecinin en önemli gelişmelerinden ekonomik, teknolojik, toplumsal alanlarda meydana gelen değişim ve dönüşümlerle karşı karşıyadır. Özellikle toplumsal alanda meydana gelen değişimler bireylere kolaylıklar sağlamakla birlikte çeşitli zorluklar da getirmektedir. Karşılaşılan bu zorluklar, bireylerin psikolojik, fiziksel gelişimlerinde bir takım sorunlara yol açmakta ve zorluklar karşısında birbirinden farklı bir biçimde gerçekleşen tepkiler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kimileri zorluklarla baş edebilirken, kimileri mücadele edememektedir. Bireylerin karşılaştıkları zorluklara verdikleri tepkilerin farklı olması ve buna sebep olan faktörlerin merak edilmesi psikolojik dayanıklılık kavramına olan akademik ilgiyi artırmıştır. Psikolojik dayanıklılık, toplumsal düzen içerisinde özellikle beklenmeyen olumsuz durumlar karşısında bireylerin varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için direnç gösterebilme becerisine sahip olması açısından önemli bir olgudur. Bu noktada psikolojik dayanıklılık üzerinde belirleyici unsurların varlığı önem kazanmaktadır. Mevcut çalışma kapsamında, pozitif psikolojinin önemli konuları olan psikolojik dayanıklılık ile yaşam tatmin ve mutluluk kavramları arasındaki ilişkilerin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, öncelikle söz konusu kavramlara ilişkin teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Daha sonra yürütülen araştırmadan elde edilen veri seti üzerinde uygun istatistiki analizler yapılarak bulgular değerlendirilmiş ve konu ile ilgili araştırmacılara öneriler getirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın bu kısmında, psikolojik dayanıklılık, yaşam tatmini ve mutluluk kavramları hakkında bilgilere yer verilmiş olup, değişkenler arasındaki ilişkiler araştırma hipotezleri çerçevesinde açıklanmıştır.

Psikolojik Dayanıklılık, Yaşam Tatmini ve Mutluluk Kavramları

1970'li yıllardan itibaren eğitim, psikoloji ve psikiyatri alanlarında incelenen dayanıklılık konusu (Bonanno, Romero & Klein, 2015), son birkaç yılda psikolojik bir yapı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Genel olarak söz konusu kavram hem bir kişilik özelliği hem de bir süreç olarak ele alınmıştır (Fletcher & Sarkar, 2013, s. 15-16). Farklı alanlarda, çoklu bağlamları olan çoklu anlamlar içeren (Bonanno vd., 2015, s. 139-140) psikolojik dayanıklılık kavramı, Kobasa (1979) tarafından yapılan çalışmada, kişinin bireysel olarak kazanımları ve tecrübeleri üzerindeki kontrol duygusu, kendine, işine bağlı olma ve etrafındaki değişimlere meydan okuma algısı şeklinde üç faktörden oluşan bir yapı şeklinde açıklanırken (Kobasa, 1979, s. 9-10), Friborg vd. (2005) tarafından, bireysel özellikler, aile desteği ve uyum, iş arkadaşları, sosyal çevre vb. dışsal destek unsurları ile açıklanmaktadır (Friborg vd., 2005,

s. 29-30). İlgili literatürde, psikolojik dayanıklılık üzerinde etkili olan unsurların belirlenmesi amacıyla yapılan meta-analiz araştırmasında, dayanıklılığın üzerindeki en düşük etkinin, kişisel faktörler ile orta seviyedeki etkinin risk faktörleri ile ve son olarak en yüksek etkinin koruyucu faktörler ile ilişkili olduğu görülmüştür (Lee vd., 2013, s. 273-275), Özetle, psikolojik dayanıklılık kavramı, yaşanan stresli ve zorlu olaylar veya durumlar karşısında benlik saygısı, iyimser olma, pozitif düşünme ve öz yeterlik ile bireyi risk faktörlerinden kaygı, depresyon ve diğer psikiyatrik hastalıklara karşı koruyan, zorluklar karşısında başarılı bir biçimde uyum sağlama ve mücadele etme gücü sağlayan aktif dinamik bir süreci tanımlamaktadır (Karairmak, 2006, s. 130-134).

Bilişsel bir yargılama sürecine atıfta bulunan yaşam tatmini kavramı, kişinin yaşam kalitesini seçmiş olduğu kriterler çerçevesinde genel olarak değerlendirmesidir (Shin & Johnspn, 1978, s. 478). Yaşam tatmini özsaygı, olumlu duygulanım gibi çeşitli psikolojik durumların bir sonucu olduğu gibi, aynı zamanda depresyon, kaygı, fiziksel sağlık gibi durumların etkili bir belirleyicisi konumundadır. Kişi bilişsel olarak kendi standartlarının karşılanıp karşılanmadığına ilişkin bir değerlendirme yaparak yaşam tatmin düzeyini belirleyebilmektedir (Diener, Emmons, Larsen & Griffin, 1985, s. 71). Yüksek yaşam tatmin düzeyi, daha güçlü sosyal ilişkilere, daha sağlıklı olmaya, iş hayatında performansının daha iyi olmasını sağlamaktadır (Diener & Biswas-Diener, 2002; Lyubomirsky vd., 2005). Yaşam tatmini kişiden kişiye farklılık gösterdiği için kapsamının belirlenmesi ve tanımlanması zorlaşmaktadır. Bu bağlamda literatür de söz konusu kavram üzerinde çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Dolayısıyla bu kavramı etkileyen faktörler de farklılık göstermektedir. Flanagan (1978)'a göre, yaşam tatmin düzeyi, ekonomik ve fiziksel olarak iyi durumda olmak, aile ilişkileri, sosyal ilişkiler, bir evlada sahip olmak, fiziksel ve eğlenceli aktiviteler yapmak, entelektüel gelişim, kişisel gelişim planlama faaliyetleri, bir işe sahip olması gibi faktörlerden etkilenmektedir (Flanagan, 1978, s. 139-140). Diğer çalışmalarda ise, yaşam tatmin düzeyi, kişilik özellikleri, benlik saygısı, gelir, yaşam olayları ve hayatın akışındaki değişimler gibi faktörlerden etkilenmektedir (Alfonso, Allison, Rader & Gorman, 1996; Veenhoven & Ehrhardt 1995; Diener & M. Diener, 1995). Sonuç olarak, yaşam tatmini kişiden kişiye farklılık gösterdiği için kapsamının belirlenmesi ve tanımlanması zorlaşmaktadır. Bundan hareketle ilgili literatürde bu kavramı etkileyen faktörler de farklılık göstermektedir.

Mutluluk kavramı, sadece felsefenin ya da psikolojinin değil sosyal bilimlerin ve davranış bilimlerinin de 1970'li yıllardan itibaren önem verdiği üzerinde çalıştığı konulardan biridir (Diener, 1984, s. 542). Literatürde mutluluk, insanların yaşamlarını değerlendirebileceği normatif bir standart kapsamında ele alındığı için farklı tanımlamalar mevcuttur. Örneğin, Diener (1984) mutluluğu, insanların yaşamları hakkında yaptıkları olumlu ve olumsuz değerlendirmelerin tümü olarak tanımlamıştır (Diener, 1984, s. 552-561). Mutluluğun kaynağının ise, demografik ve kişilik özellikler (cinsiyet, yaş, ırk, eğitim, gelir düzeyi, medeni durum, meslek, dini inanışlar vs.), sosyal ilişkiler, yaşam olayları, yapılan fiziksel aktiviteler, biyolojik etkiler gibi faktörler olduğunu belirtmiştir (Diener, 1984, s. 554-560; Diener, 2006, s. 399-400). Mutluluğun öznel bir yapıya sahip olması, öznel değerlendirmenin sadece belli bir periyodu ile değil yaşamın her yönüyle uzun vadeli durumlara odaklanması ve üzüntüden en yüksek seviyedeki mutluluğa kadar bütün alanı kapsaması şeklinde üç özelliği vardır (Diener, Suh & Oishi, 1997, s. 1-3). Bu üç özellik değerlendirildiğinde, kişinin yaşamının geneline yönelik yapmış olduğu pozitif ve negatif öz değerlendirmelerin mutluluk düzeyini belirlediği söylenebilir. Özetlemek gerekirse, mutluluk, kişinin yaşamları hakkında yaptıkları olumlu ve olumsuz çeşitli değerlendirmelerin yanı sıra farklı değer yargıları içinde kullanılan bir terimdir. Özellikle, yaşam tatmini ve iş tatmini, bağlılık gibi yansıtıcı bilişsel değerlendirmeleri içermektedir. Aynı zamanda, mutluluk, mevcut çalışma kapsamında ele alınan yaşam tatmin kavramının evrensel bir ölçütü olarak da kullanılabilmektedir (Diener, 2006, s. 399-401).

Psikolojik Dayanıklılık, Yaşam Tatmini, Mutluluk İlişkisi ve Hipotezlerin Geliştirilmesi

Psikolojik dayanıklılık ve yaşam tatmini ilişkisi; Psikolojik dayanıklılık stresli durumlardan kurtulmayı sağlayarak kişide koruyucu bir mekanizma işlevi gören zihinsel bir süreç olup yaşamın herhangi bir evresinde hemen ortaya çıkmayan zaman içerisinde gözlenen bir durumdur (Jiseon Shin vd., 2012, s. 731-732). Psikolojik dayanıklılıkla yakından ilişkili olan yaşam tatmini, kişilerin yaşamları boyunca iş, aile, sağlık, gelir, mutluluk gibi hayat döngüsü içerisinde yer alan birçok faktör için genel kaliteyi kendilerince pozitif olarak değerlendirmesinin derecesi olarak ifade edilmektedir. Bu değerlendirmenin derecesi, iki

farklı şekilde objektif ve sübjektif olarak düşünülebilir. Objektif yaşam kalitesi, herkes için gelir güvencesi, güvenli koşullar, iyi sağlık hizmetleri, eğitim vb. yaşam koşullarının ne ölçüde iyi gözlemlenebilir kriterlerini karşıladığı ile ilgiliyken, sübjektif yaşam kalitesi, kişinin gelirlerinin ne kadar iyi olduğunu düşündükleri, ne kadar sokakta kendilerini iyi ve güvende hissettikleri, eğitim ve sağlık hizmetlerinden ne kadar memnun kaldıkları vb. yargıları ile ilgilidir ve bu yargı kişiden kişiye değişmektedir (Veenhoven, 1996, s. 1-2). Kişinin tüm yaşam alanlarındaki değerlendirmeler neticesinde tatmin beklentisi söz konusudur. Kişi koşulları göz önüne aldığı anda elde ettiği tatmin düzeyi yüksek olması önemlidir. Çok sayıda çalışma psikolojik dayanıklılığın yüksek düzeyde yaşam tatmini ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Akbar, Akram, Ahmed, Hussain, Lal & Ijaz, 2014; Alibekiroğlu, Akbaş & Kırdök, 2018; Cohn, Fredrickson, Brown, Mikels & Conway, 2009; Gross & John, 2003; Hu, Zhang & Wang, 2015; Liu, Wang & Lu, 2013; Mak, Ng & Wong, 2011; Prayag, Spector, Orchiston & Chowdhury, 2020; Uz-Baş & Yurdabakan, 2017; Zheng, Huang & Fu, 2020). Bazı çalışmalarda özellikle, yaşam tatmin düzeyleri yüksek bireylerin yaşanan stresli durumlar karşısında daha dayanıklı oldukları vurgulanmıştır (Huebner, Suldo, Smith & McKnight, 2004; Matheny vd., 2002).

Psikolojik dayanıklılık ve mutluluk ilişkisi; Kashdan (2004, s. 1226), tarafından pozitif duygu durumunun yoğun olması, negatif duygu durumunun yokluğu ve genel yaşam tatmin olmak üzere üç faktörün bileşimiyle açıklanan mutluluk kavramı genel olarak bir olaydan bir diğerine geçiş aşamasında yaşanan sübjektif anlık gelişen duygulanımdan daha geniş bir anlamda ve kişinin tüm yaşantısını değerlendirdiği objektif iyilik durumuyla ilişkilidir (Diener, 1984, s. 543-544). Pozitif psikolojinin önemli konularından, mutluluk ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, söz konusu değişkenlerin arasında ilişkinin varlığına işaret etmektedir (Arslan, 2019; Cantez, 2018; Collins, 2009; Coleman & Hagell, 2007; Chon vd., 2009; Masten & Reed, 2002; Nemati & Mehdipour, 2016; Rutter, 2006; Toprak, 2014; Ulukan, 2020). İlgili araştırmalar incelendiğinde, ağırlıklı olarak olumlu duygu durumunu ifade eden mutluluk kavramı, psikolojik dayanıklılığın artması ile olumsuz durumlara daha kolay uyum sağladığını ve daha az etkilendiğini göstermektedir Bundan hareketle, mevcut çalışma kapsamında, mutluluk ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin ortaya konması için, araştırma grubunun özellikle genç yetişkinlerden (üniversite öğrencilerinden) seçilmesinin nedeni, bireylerin o dönemlerde daha stresli durumlarla karşı karşıya kalmasıdır.

Yaşam tatmini ve mutluluk ilişkisi; Tarih boyunca pek çok filozof, mutlu olmanın ve mutluluk arayışının insanın temel amacı olduğunu ileri sürmüştür. Örneğin, Aristoteles, Nikomakhos'a Etik adlı kitabında insan yaşamının temel hedefi olarak bahsettiği mutluluğu başlıca ve nihai iyilik olarak tanımlamıştır. Modern faydacı ahlak görüşünün kurucusu olarak bilinen Jeremy Bentham ise toplumda herkesin amacının mutluluğu yakalamak olduğunu, hükümetinde birincil amacının çok sayıda insan için daha fazla mutluluğu sağlamaya yönelik olduğunu iddia etmiştir (Shin & Johnspn, 1978, s. 475). Mutluluk kavramı, farklı yaklaşımlar ve alt boyutlar ile ölçülen yaşam tatmini kavramı ile ilişkilendirilmekle birlikte çoğu zaman birbiri ile karıştırılmaktadır. Bunun temel nedeni, mutluluk kavramının tutarlı bir şekilde tanımlanmamış olması ve kavramlar arasındaki ilişki düzeyinin oldukça yüksek çıkmasından kaynaklanmaktadır. Kavramlar arasında kuramsal bazı farklılıklar vardır (Veenhoven, 2000). Öznel bir yapıya sahip olan mutluluk, öznel değerlendirmenin sadece belli bir periyodu ile değil yaşamın her yönüyle uzun vadeli durumlara odaklanması ve ızdıraptan en yüksek seviyedeki mutluluğa kadar bütün alanı kapsamasından (Diener, Suh & Oishi, 1997, s. 1-3), dolayı kişinin yaşamın geneline yönelik yapmış olduğu olumlu ve olumsuz çeşitli değerlendirmelerin mutluluk düzeyini belirlediği söylenebilir. Mutluluk, yaşam tatmin kavramının evrensel bir ölçütü olarak da kullanılabilir (Diener, 2006, s. 399-401). Kişi yaşamını hem duygusal hem bilişsel çerçevede değerlendirmektedir. Yaşam tatmini, mutluluğun bilişsel bileşeni olmakla birlikte kişinin yaşamı hakkında sahip olduğu değer yargılarını içermektedir (Andrews & Withey, 1976; Pavot & Diener, 1993). Lane (2000) mutluluğu bir ruh hali, yaşam tatminini ise daha bilişsel bir yargı olarak ele almıştır. Örneğin kişinin daha fazlasını isteme hissi mutluluk kavramının bir parçasıdır (Gundelach & Kreiner, 2004, s. 362). Campbell vd. (1976) araştırmasında, yaşam tatmini yargısal ya da bilişsel bir deneyim iken mutluluk ise bir deneyim ya da duygulanım hissine işaret etmektedir (Campbell vd., 1976, s. 7- 8). Gundelach & Kreiner (2004) sanayisi gelişmiş 9 Avrupa ülkesinde yaptığı araştırmada, mutluluk ve yaşam tatmin düzeylerini incelemiştir. Araştırma sonucunda, söz konusu kavramların birbiriyle ilişkili ancak farklı kavramlar olduğunu ve bireysel değişkenlerin yanı sıra bağlamsal değişkenlerin de tatminin açıklanmasında önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir (Gundelach

& Kreiner, 2004, s. 370-382). Veenhoven (1991) mutluluk ile yaşam tatminini kavramlarını eş anlamlı olarak ele almıştır. Fakat mutluluk ile yaşam tatmini her ne kadar birbiri ile yakın ilişkili gibi değerlendirilse de mutluluk, hayata ilişkin genel bir tutumu yansıttığı, yaşam tatmininin ise yaşamın herhangi bir alanına (aile, sosyal, sağlık, eğitim) dair bilişsel temelli bir değerlendirmeyi kapsamı nedeniyle, mutluluğun daha geniş bir alanda kavramlaştırıldığı söylenebilir. Lucas, Diener & Suh (1996) refah ölçümlerinin ayırt edici geçerliliğini iyimserlik, mutluluk, yaşam tatmini, öz saygı gibi faktörler ile üç farklı veri seti üzerinde ele aldığı çalışmasında, yaşam tatmininin olumlu ve olumsuz duygulanımdan ayırt edilebilir olduğu, mutluluk ile yaşam tatmininin tutarlı bir şekilde ilişkili olduğunu bulgulamışlardır (Lucas vd., 1996, s. 625-627). Başka bir deyişle, kişinin arzularının ve hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmemesi üzerine bilişsel bir değerlendirme söz konusudur (Diener vd., 1985; Frish, 2006). Mutluluk, bilişsel bir değerlendirme yanında duyuşsal unsurlarında dikkate alınması ile ilişkilendirilmektedir (Argyle & Crossland, 1987; Diener & Lucas, 2000; Haybron, 2000; Veenhoven, 1997).

Yukarıda literatürde verilen bilgiler ışığında, psikolojik dayanıklılık, yaşam tatmini ve mutluluk değişkenleri arasında ilişkilerin olabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışma için hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur;

H1: Yaşam tatmininin mutluluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H2: Yaşam tatmininin psikolojik dayanıklılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H3: Mutluluğun psikolojik dayanıklılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

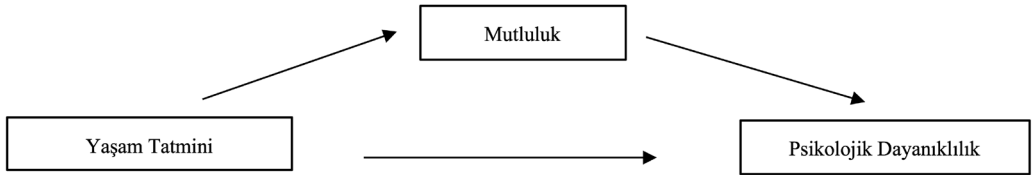
H4: Yaşam tatmininin mutluluk üzerinden psikolojik dayanıklılık üzerinde dolaylı istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

Metodoloji

Araştırmanın bu kısmında psikolojik dayanıklılık, yaşam tatmini ve mutluluk kavramları hakkında bilgilere yer verilmiş olup değişkenler arasındaki ilişkiler araştırma hipotezleri çerçevesinde açıklanmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Kavramsal Modeli

Araştırma, üniversite öğrencilerinde, psikolojik dayanıklılık, mutluluk ve yaşam tatmin düzeyleri arasında ilişkinin olup olmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın kavramsal modeli yapılan literatür taramasına bağlı olarak değişkenler arasındaki ilişkilere dayandırılarak oluşturulmuş olup modelin görseli şekil 1’de verilmiştir. Buna göre, modelde “Yaşam tatmini” bağımsız değişken, “Mutluluk”, aracı değişken, “Psikolojik dayanıklılık” bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Böylece üniversite öğrencilerinin yaşam tatmini psikolojik dayanıklılık üzerinde doğrudan ve mutluluk üzerinden dolaylı etkileri araştırılmıştır.



Şekil 1: Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın Önemi

Üniversite dönemi, genç yetişkinlerin ruh sağlığı açısından kritik yaşam evreleridir. Özellikle kimlik ve bağımsızlık kazanma çabalarının gelişimsel olarak devam ettiği bu dönemde, yetişkin rollerinin oluşması, eğitimsel ve mesleki kararlar alma, akran ilişkilerinin kurulması ve gelişmesi gibi tüm bu süreçlerin kimlik oluşumu üzerinde önemli etkileri de vardır (Kessler, Foster, Saunders & Stand, 1995; aktaran: Rickwood, Deane, Wilson ve Ciarrochi, 2005, s.3). Ruh sağlığını koruyan bir nitelik taşıyan ve bu çalışmada da incelenen kavramlardan biri olan psikolojik dayanıklılık, stresli yaşam olayları karşısında, öğrencilerin etkilenmeden yaşamını devam ettirebilme gücünü sağlayan önemli bir özelliktir. Stresli ve zorlu durumlarla karşı karşıya kalan dayanıklılık düzeyi yüksek olan bireyler

stresin olumsuz etkisini bertaraf edebilmektedirler (Callahan, 2000; DeNeve & Cooper, 1998; Kosaka, 1996). Mevcut çalışma kapsamında ele alınan, psikolojik dayanıklılığı artıran faktörlerden mutluluk ve yaşam tatmini stresli yaşam olayları karşısında daha dayanıklı olmayı ve daha az etkilenmeyi sağladığı bulgulanmıştır (Akbar vd., 2014; Alibekiroğlu vd., 2018; Arslan, 2019; Cantez, 2019; Cohn vd., 2009; Coleman & Hagell, 2007; Collins, 2009; Gross & John, 2003; Huebner vd., 2004; Hu vd., 2015; Mak vd., 2011; Liu vd., 2013; Matheny vd., 2002; Masten & Reed, 2002; Nemati & Mehdipour, 2016; Prayag vd., 2020; Rutter, 2006; Ulukan, 2020; Toprak, 2014; Uz-Baş & Yurdabakan, 2017; Zheng vd., 2020). İlgili literatür de ikili olarak değişkenlerin ele alındığı teorik ve deneye dayalı çalışmalar olsa da, mevcut çalışma kapsamındaki gibi, değişkenlerin birlikte ele alındığı aracılık etkisinin incelendiği bir çalışmaya rastlanamamıştır. Elde edilen bulgular ile konunun bu yönüyle literatür de tartışılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmının Evreni ve Örneklemi

Araştırmının evrenini, bir devlet üniversitenin, 2022-2023 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde, meslek yüksek okulunda farklı önlisans programlarında ve farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören 580 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Fakat ana kütlenin genişliğine, öğrencilerin, üniversitenin mevcut öğrenci bilgi sistem üzerinden gönderilen maillerini kontrol etmemeleri, teknik imkânsızlıklar vb. farklı kısıtlardan dolayı söz konusu evren içerisinde gönüllü olarak 79 öğrenci araştırmaya dâhil olmuştur. Böylece araştırmaya katılan 79 gönüllü katılımcı araştırmının örneklemi oluşturmaktadır.

Araştırmının Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, çevrimiçi (online) ortamda, öz bildirime dayalı anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anket formu, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kişisel bilgi formu, ikinci bölümde yaşam tatmin ölçeği (Diener vd., 1985), psikolojik dayanıklılık ölçeği (Smith vd., 2008) ve mutluluk ölçeği (Demirci & Ekşi, 2018) bulunmaktadır. Araştırmada uygulanan ölçekler, bilimsel çalışmalarda kullanılmış psikometrik açıdan geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan ölçeklerdir. Araştırmada uygulanan 5'li likert değerlendirmeye (1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4 - Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum) dayalı ölçeklerdeki ifadeler "Google Forms" aktararak internet tabanlı bir anket hazırlanmıştır. Anket bağlantısı (URL) öğrencilere gönderilmiştir. Anket uygulaması, 24.05.2023 - 10.06.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 79 gönüllü katılımcıdan elde edilen veri seti üzerinde Jamovi 1.8.4 yazılım programı ve PROCESS Macro eklentisi aracılığıyla istatistiki analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezlerini test etmeden önce, ilk olarak araştırmada uygulanan ölçeklerin araştırma için uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla geçerlilik ve güvenilirlik analiz çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra katılımcıların kişisel özelliklerini betimleyici (tanımlayıcı) frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Son olarak araştırmada değişkenlerin birbiri ile olan ilişkileri Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilmiştir.

Etik Kurul İzni

Araştırmının verilerinin toplanabilmesi için Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimleri İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 12.04.2023 tarihli: E-64075176-050.01.04-2300076079 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmının Bulguları ve Yorumları

Bu kısımda, katılımcıların kişisel özelliklerine ilişkin bulgulara, araştırmada uygulanan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine ilişkin bulgulara ve araştırmının hipotezlerini test etmek amacıyla gerçekleştirilen istatistiksel analizlerin bulgularına yer verilmiştir.

Betimleyici İstatistiklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların kişisel özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdelik dağılımları Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Kişisel Özellikleri

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	36	45,6
	Erkek	43	54,4
Yaş	18-21	45	57,0
	22-27	29	36,7
	28-33	2	2,5
	34 ve üzeri	3	3,8
Sınıfınız	1	31	39,2
	2	35	44,3
	3	1	1,3
	4	5	6,3
	5	1	1,3
	6	1	1,3
	13. Yarıyıl ve üzeri	5	6,3
İlişki durumunuz?	İlişkim var	27	34,2
	İlişkim yok	44	55,7
	Evli	3	3,8
	Bu soruya cevap vermek istemiyorum	5	6,3
Toplam		79	100,0

Veri Toplama Araçlarının Faktör Yapısı ve Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada, anket yöntemi ile elde edilen verilerin, ölçüm geçerliliğinin test etmek için faktör analizi, güvenilirliğinin test etmek için de Cronbach's Alpha güvenilirlik analiz çalışmaları yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, Jamovi 1.8.4 istatistik yazılım programı kullanılarak yapılmıştır. İlgili analiz sonuçları, tablo 2'de, tablo 3'te ve tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 2'de temel eksen faktörleme (Principle Axis Factoring) ve direct oblimin döndürme yöntemi kullanılarak yapılan faktör analiz sonuçları incelendiğinde, tüm faktör yüklerinin değerleri 0,4'ün üstünde bir değere sahip olduğu görülmektedir. Tablo 3'te toplam açıklanan varyans tablosu incelendiğinde ise, bu 3 faktörün toplam değişkenliğin (% 69,2) açıkladığı görülmektedir.

Tablo 4'te güvenilirlik analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre, mevcut çalışmada uygulanan ölçekler ile elde edilen verilerin güvenilirlik değerlerinin 0,7 değerine yakın ve yüksek çıkması verilerin kabul edilebilir seviyede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, değişkenlere ilişkin araştırmada uygulanan ölçeklerin, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonucunda elde edilen bulguların, mevcut araştırmanın amacına uygun olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Faktör Analiz Sonuçları

Soru İfadeleri	Faktör Yükleri		
	1	2	3
PD1	0,746		
PD2	0,841		
PD3	0,880		
PD4	0,806		

Tablo 2: Devamı

PD5	0,745		
PD6	0,849		
M1		0,835	
M2		0,549	
M3		0,630	
M4		0,835	
M5		0,671	
M6		0,867	
YT1			0,483
YT2			0,710
YT3			0,636
YT4			0,834
YT5			0,880

Not 1: ‘Temel Eksen Faktörleme’ çıkarım yöntemi, ‘Oblimin’ döndürme yöntemi ile birlikte kullanılmıştır

Not 2: PD= Psikolojik Dayanıklılık M= Mutluluk YT=Yaşam Tatmini

Tablo 3: Toplam Açıklanan Varyans Tablosu

Faktör	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
1	4,54	26,7	26,7
2	4,12	24,2	50,9
3	3,11	18,3	69,2

Tablo 4: Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Değişkenler	Soru Sayısı	Alfa Katsayısı
Psikolojik Dayanıklılık	6	0,91
Yaşam Tatmini	5	0,85
Mutluluk	6	0,89

Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Değişkenler arası korelasyonlara ilişkin bulgular Tablo 5’te verilmiştir. Buna göre, “psikolojik dayanıklılık” ile “yaşam tatmin” arasında pozitif yönlü ($r = ,495$; $p < ,001$), “mutluluk” ile “yaşam tatmini” arasında pozitif yönlü ($r = ,694$; $p < ,001$), “psikolojik dayanıklılık” ile “mutluluk” arasında pozitif yönlü ($r = ,514$; $p < ,001$), istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur.

Tablo 5: Korelasyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	Ortalama	PD	YT	M
Psikolojik Dayanıklılık (PD)	3,305	(0,904)		
Yaşam Tatmini(YT)	2,632	0.495***	(0,845)	
Mutluluk (M)	3,459	0.514***	0.694***	(0,852)

$N=79$ * $p < ,05$, ** $p < ,01$, *** $p < ,001$

Not: Değişkenlerin Standart Sapma değerleri parantez içerisinde verilmiştir.

Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Araştırmamızın bu kısmında yaşam tatmin düzeyinin psikolojik dayanıklılık üzerine etkisi ve bu etkide mutluluğun aracılık etkisinin olup olmadığı Process Macro eklentisi kullanılarak incelenmiş olup yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tablo 6'da yaşam tatmini bağımsız değişken, mutluluğun bağımlı değişken olduğu regresyon analiz sonuçları verilmiştir. Buna göre, sonuçları incelediğimizde, yaşam tatmininin mutluluğun pozitif anlamda yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir ($\beta = ,069$ $p < ,001$). Ayrıca yaşam tatmini mutluluktaki varyansın % 48'ini açıkladığı görülmektedir ($R^2 = ,482$).

Tablo 6: Yaşam Tatmini ve Mutluluk Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	S.H	β	t	p	R^2
Kesme	1,615	0,229		7,062	<,001	,482
Yaşam Tatmini	0,701	0,083	0,694	8,467	<,001	

Bağımlı Değişken: Mutluluk

(**B**= Standardize Edilmemiş Regresyon Katsayısı; **S.H**= Standardize Edilmemiş Regresyon Katsayısının Standart Hatası; β = Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı; **t**= t istatistiği; **p**= Anlamlılık Değeri; **R²**= Belirlilik Katsayısı)

Tablo 7'de yaşam tatmini ve mutluluğun bağımsız değişken, psikolojik dayanıklılığın bağımlı değişken olduğu çoklu regresyon analiz sonuçları verilmiştir. Buna göre, hem yaşam tatmini ($\beta = ,266$ $p < ,001$), hem de mutluluk ($\beta = ,330$ $p < ,001$) değişkenlerinin psikolojik dayanıklılığı anlamlı bir biçimde yordadığı tespit edilmiştir ($F_{(2,76)} = 16,394$ $p < ,001$). Ayrıca söz konusu yaşam tatmini ve mutluluk değişkenleri birlikte psikolojik dayanıklılıktaki varyansın yaklaşık % 30'unu açıkladığı görülmektedir ($R^2 = ,301$).

Tablo 7: Yaşam Tatmini, Mutluluk ve Psikolojik Dayanıklılık Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	S.H	β	t	p	R^2	F
Kesme	1,347	0,364		3,703	<,001	,301	16,394
Yaşam Tatmini	0,285	0,143	0,266	1,998	,049		
Mutluluk	0,349	0,141	0,330	2,475	,016		

Bağımlı Değişken: Psikolojik Dayanıklılık

(**B**= Standardize Edilmemiş Regresyon Katsayısı; **S.H**= Standardize Edilmemiş Regresyon Katsayısının Standart Hatası; β = Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı; **t**= t istatistiği; **p**= Anlamlılık Değeri; **R²**= Belirlilik Katsayısı; **F**= F İstatistiği)

Tablo 8'de process macro eklentisi ile Bootstrapping yöntemiyle elde edilen direkt ve dolaylı etkilerin analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre;

Yaşam tatmin değişkeninin mutluluk değişkeni üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu görülmektedir (Direkt etki katsayı değeri: 0,701). Başka bir anlatımla, yaşam tatmin düzeyindeki 1 birimlik değişim mutluluk düzeyinde 0,701 birimlik bir değişime karşılık gelmektedir. Buna göre, araştırma bulguları "Yaşam tatminin mutluluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır." **H₁** hipotezini destekler niteliktedir.

Mutluluk değişkeninin etkisi sabit tutulduğunda, yaşam tatmin değişkeninin psikolojik dayanıklılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir (Direkt etki katsayı değeri: 0,285). Başka bir anlatımla, yaşam tatmin düzeyindeki 1 birimlik değişim psikolojik dayanıklılık düzeyinde 0,285 birimlik bir değişime karşılık gelmektedir. Buna göre, araştırma bulguları "Yaşam tatminin psikolojik dayanıklılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır." **H₂** hipotezini destekler niteliktedir.

Yaşam tatmin değişkeninin etkisi sabit tutulduğunda, mutluluğun psikolojik dayanıklılık üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu görülmektedir (Direkt etki katsayı değeri: 0,349). Başka bir anlatımla, mutluluk düzeyinde 1 birimlik değişim psikolojik dayanıklılıkta 0,349 birimlik bir değişime karşılık gelmektedir. Buna göre, araştırma bulguları "Mutluluğun psikolojik dayanıklılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır." **H₃** hipotezini destekler niteliktedir.

Son olarak, değişkenlere ilişkin dolaylı etkinin analiz sonuçları incelendiğinde, yaşam tatminin psikolojik dayanıklılık üzerinde mutluluk üzerinden dolaylı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (Dolaylı etki katsayı değeri: 0,245). %95 güven aralığında Bootstrapping en yüksek ve en düşük limitin sıfır içermediği görülmüştür [confidence interval (CI) (.002 , .517)]. Bu durumda mutluluk değişkeninin yaşam tatmin değişkeninin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisine aracılık ettiği söylenebilir. Buna göre, araştırma bulguları, “Yaşam tatmininin mutluluk üzerinden psikolojik dayanıklılık üzerinde dolaylı istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.” H_4 Hipotezini destekler niteliktedir. Sonuç olarak, yaşam tatminin psikolojik dayanıklılık üzerinde direkt etkisi olmakla birlikte mutluluk üzerinden dolaylı etkisinin de olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, aracı değişken olan mutluluk değişkeni kontrol edilerek yaşam tatmini psikolojik dayanıklılığı yordama gücü incelendiğinde sonucun anlamlı bir değişikliğe yol açtığı görülmektedir. Bu sonuçlar yaşam tatmini ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide mutluluğun aracılık rolüne sahip olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 8: PROCESS ile Aracı Değişken Analiz Sonuçları

Direkt Etki¹							
%95 Güven Aralığı							
	Direkt Etki (Standardize Edilmemiş)	S.H	Direkt Etki (Standardize Edilmiş)	t	P	Alt Limit	Üst Limit
YT→ M	0,701	0,083	0,694	8,467	<,001	0,536	0,865
R²= ,482 F= 71, 682 p<,001							
YT→ PD	0,285	0,143	0,266	1,998	,049	0,001	0,569
M→ PD	0,349	0,141	0,330	2,475	,016	0,068	0,631
R²= ,301 F= 16,394 s.d.1= 2 s.d.2= 76 p<,001							
Dolaylı Etki							
%95 Güven Aralığı							
	Dolaylı Etki (Standardize Edilmemiş)	S.H	Dolaylı Etki (Standardize Edilmiş)	z	P	Alt Limit	Üst Limit
YT→M →PD	0,245	0,130	0,229	2,360	,018	0,002	0,517

Not: p değeri SOBEL testinin p değeridir, güven aralık değerleri standardize edilmemiş dolaylı etki katsayısı için bootstrapping yöntemi ile hesaplanmıştır.

YT: Yaşam Tatmini; **M:** Mutluluk; **PD:** Psikolojik Dayanıklılık

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, psikolojik dayanıklılık ve yaşam tatmini arasındaki ilişki ile genel yaşam memnuniyet düzeyi olan mutluluğun bu ilişkideki aracı rolü incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, yaşam tatmininin mutluluk üzerinden psikolojik dayanıklılığa olan dolaylı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgulanmıştır. Elde edilen bulgular araştırma hipotezlerini destekler niteliktedir. Araştırma sonuçları, üniversite öğrencilerin yaşam tatmini ve mutluluk düzeylerinin, bilişsel ve ruhsal sağlıkları üzerindeki pozitif etkisi, psikolojik dayanıklılığı artırıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, öğrencilerin mutluluk düzeylerinin, yaşam tatminin psikolojik dayanıklılık üzerindeki olumlu etkide kolaylaştırıcı bir etki yaratmaktadır. Özellikle söz konusu kolaylaştırıcı etkide, kişinin yaşamları hakkında yaptıkları olumlu ve olumsuz çeşitli değerlendirmelerin yanı sıra farklı değer yargıları içinde kullanılan şemsiye bir terim olan, mutluluk kavramının yaşam tatmini, bağlılık, iş tatmini gibi yansıtıcı bilişsel değerlendirmeleri kapsamı ve özellikle yaşam tatmin kavramının evrensel bir ölçütü olarak da değerlendirilmesinden (Diener, 2006, s. 399-401) dolayı psikolojik dayanıklılığı artırdığı

¹Bu çalışmada hipotezlerdeki etki ifadesi nedensel bir etkiyi değil istatistiksel etkiyi ifade etmektedir.

düşünülebilir. Bu durumda mevcut çalışmada öğrencilerin psikolojik dayanıklılıkları üzerinde yaşam tatmini ve mutluluk değişkenlerinin önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Mevcut araştırmada yaşam tatmini ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin yönü pozitif olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu bulgular, ilgili literatürdeki çok sayıda çalışmadaki psikolojik dayanıklılığın yüksek düzeyde yaşam tatmini ile ilişkili olduğunu destekler niteliktedir (Cohn vd., 2009; Liu vd., 2013; Hu vd., 2015; Prayag vd., 2020; Zheng, vd., 2020). Özellikle bazı çalışmalarda yaşam tatmin düzeyleri yüksek bireylerin yaşanan stresli durumlar karşısında daha dayanıklı oldukları vurgulanmıştır (Matheny vd., 2002; Huebner vd., 2004). Mevcut araştırmanın diğer bir bulgusu olan mutluluk ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin yönü de pozitif olarak hesaplanmıştır. Bu söz konusu değişkenlerin arasında ilişkinin varlığına ilişkin yapılan çalışmalar, ağırlıklı olarak olumlu duygu durumunu ifade eden mutluluk kavramı ile psikolojik dayanıklılığın artması ile olumsuz durumlara daha kolay uyum sağladığını ve daha az etkilendiğine işaret etmektedir (Masten & Reed, 2002; Collins, 2009; Coleman & Hagell, 2007; Chon vd., 2009; Ulukan, 2020). Mutluluk ve yaşam tatminine ilişkin bulgulara göre ise, iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Genel olarak söz konusu değişkenler her ne kadar birbiri ile yakın ilişkili gibi değerlendirilse de kuramsal bazı farklılıkların olduğu, mutluluk, hayata ilişkin genel bir tutumu, yaşam tatminin ise yaşamın herhangi bir alanına (aile, sosyal, sağlık, eğitim) ilişkin bilişsel temelli bir değerlendirmeyi kapsamaktadır (Veenhoven, 1991; Veenhoven, 2000). Ayrıca Lucas, Diener & Suh (1996), çalışmada, yaşam tatminin olumlu ve olumsuz duygulanımdan ayırt edilebilir olduğu, mutluluk ile yaşam tatminin tutarlı bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak mevcut araştırmada yaşam tatmininin mutluluk üzerinden psikolojik dayanıklılığa olan dolaylı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgulanmıştır. Ancak ilgili literatür incelendiğinde bu değişkenlerin ilişki düzeylerinde araştırmada ele alındığı gibi aracı rolünü ortaya koyan herhangi bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bundan dolayı, insanların beklenmeyen olumsuz durumlar karşısında varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için direnç gösterebilme becerisine sahip olması açısından önemli bir olgu olan psikolojik dayanıklılığın araştırılmasının yanında yaşam tatmini, mutluluk gibi pozitif psikolojinin önemli iki konusuyla ilişkili sonuçlarının ortaya konulmasının, ilgili literatüre katkı sağlayabileceği gibi psikolojik dayanıklılığın belirleyicisi olduğu öngörülen değişkenlerle ilişkisinin incelenmesinin ileride yapılması planlanan çalışmalar için temel teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Kişinin yaşamına dair en temel amacı, olumlu düşünme ve duyguların miktarca üstünlüğü olarak açıklanan yaşam tatmini ve mutluluktur. Söz konusu kavramlar, stres düzeyi gibi olumsuz durumlardan daha az etkilenmeyi ve hayata uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır. Çalışma grubunun özellikle üniversite öğrencilerinden seçilmesine istinaden, stresli bir yaşam dönemi olarak değerlendirilen üniversite döneminde, yaşam tatmini, mutluluk ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkilerin ortaya konması, öğrencilerin psikolojik sağlıklarının korunması açısından önem arz etmektedir. Çünkü ülkenin sağlıklı ve genç bir popülasyona sahip olması o ülkenin beşeri ve sosyal sermayelerinin artması anlamına gelmektedir. Bu durumda, psikolojik dayanıklılığın belirleyicisi olduğu düşünülen, mutluluk, yaşam tatmin değişkenlerinin ayrı olarak incelenmesi, ilgili araştırmacıların bu kavramları daha iyi tanımasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında, benzer araştırmaların farklı bölgelerdeki kamu ve özel eğitim kurumlarında daha geniş örneklem gruplarıyla yapılarak, sonuçlarının karşılaştırılması önerilebilir.

Kaynakça

AKBAR, M., AKRAM, M., AHMED, M., HUSSAIN, M. S., LAL, V. VE IJAZ, S. (2014). Relationship between resilience and life satisfaction among nomadic, *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 6(3), 515-529. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/relationship-between-resilience-life-satisfaction/docview/1550522215/se-2>.

ALFONSO V. C., ALLISON, D. B., RADER, D. E. ve GORMAN, B. S. (1996). The extended satisfaction with life scale: Development and psychometric properties, *Social Indicators Research*, 38(3), 275-301. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00292049>.

ALİBEKİROĞLU, P. B., AKBAŞ, T., ATEŞ, F. B. ve KIRDÖK, O. (2018). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı etkisi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 1-17. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/39773/471215>.

- ANDREWS, F. M. ve WITHEY, S. B. (1976). Social indicators of well-being: America's perception of life quality, New York: Plenum.
- ARGYLE, M. ve CROSSLAND, J. (1987). The dimensions of positive emotions, *The British Journal of Social Psychology*, 26(2), 127-137. doi: <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1987.tb00773.x>.
- ARSLAN, H. (2019). Psikolojik danışmanların mutluluk, psikolojik sağlık ve bağımlılık durumları arasındaki ilişkiler, *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, 1 (1) , 17-35. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/jedihe/issue/41418/516596>.
- BONANNO, G. A., ROMERO, S. A. ve KLEIN, S. I. (2015). The temporal elements of psychological resilience: An integrative framework for the study of individuals, families and communities, *Psychological Inquiry*, 26(2), 139-169. doi: <https://doi.org/10.1080/1047840X.2015.992677>.
- CALLAHAN, C. D. (2000). Stress, coping and personality hardiness in patients with temporomandibular disorders, *Rehabilitation Psychology*, 45 (1), 38-48.
- CANTEZ, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin mutluluk, psikolojik sağlık ve öz yeterlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 4(2), 61-76. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/aitdergi/issue/43705/536156>.
- CAMPBELL, A., CONVERSE, P. E. ve RODGERS, W. L. (1976). *The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*. New York: Russell Sage Foundation. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr>.
- COHN, M. A., FREDRICKSON, B. L., BROWN, S. L., MIKELS, J. A. ve CONWAY, A. M. (2009). Happiness unpacked: Positive emotions increase life satisfaction by building resilience, *Emotion*, 9(3), 361-368. doi: <https://doi.org/10.1037/a0015952>.
- COLEMAN, J. ve HAGELL, A. (Eds.). (2007). *Adolescence, risk and resilience: Against the odds* (Vol. 3). John Wiley & Sons. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/>.
- COLLINS, A. B. (2009). *Life experiences and resilience in college students: A relationship influenced by hope and mindfulness*. Doktora Tezi, Texas A&M University. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/docview/305117567?pqorigsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>.
- DENEVE, K.M. ve COOPER, H. (1998). The happy personality a metaanalysis of 137 personality traits and subjective well-being, *Psychological Bulletin*, 124, 197-229. doi: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.124.2.197>
- DEMİRÇİ, İ. ve EKŞİ, H. (2018). Keep calm and be happy: A mixed method study from character strengths to well-being, *Educational Sciences: Theory & Practice*, 18(29), 303-354. doi: <https://doi.org/10.12738/estp.2018.2.0799>.
- DİKMEN, A. A. (1995). İş doymu ve yaşam doymu ilişkisi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(03), 115-140. doi: https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001851.
- DIENER, E. (1984). Subjective Well-Being, *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575. doi: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>.
- DIENER E.D., EMMONS, R.A., LARSEN, R. J. ve GRIFFIN, S. (1985). The satisfaction with life scale, *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75. doi: https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13.
- DIENER, E. ve DIENER, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem, *Journal of Personality And Social Psychology*, 68(4), 653-663. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.4.653>.
- DIENER, E., SUH, E. ve OISHI, S. (1997). Recent findings on subjective well-being, *Indian Journal of Clinical Psychology*, 24(1), 25-41. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/1997-43193-002>.
- DIENER, E. ve LUCAS, R. E. (2000). Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory, *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 1(1), 41-78. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1010076127199>.
- DIENER, E. ve BISWAS-DIENER, R. (2002). Will money increase subjective well-being? A literature review and guide to needed research, *Social Indicators Research*, 57(2), 119-169. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1014411319119>.

DIENER, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being, *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 7(4), 397–404. doi: <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9000-y>.

FRISH, M. B. (2006). *Quality of life therapy: Applying a life satisfaction approach to positive psychology and cognitive therapy*. New Jersey: John Wiley & Sons. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr>.

FLETCHER, D. ve SARKAR, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory, *European Psychologist*, 18(1), 12-23. doi: <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124>.

FLANAGAN, J. C. (1978). A research approach to improving our quality of life, *American Psychologist*, 33(2), 138-147. doi: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.33.2.138>.

GROSS, J. J. ve JOHN, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships and well-being, *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348-362. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>.

GUNDELACH, P. ve KREİNER, S. (2004). Happiness and life satisfaction in advanced European countries. *Cross-cultural research*, 38(4), 359-386. doi: <https://doi.org/10.1177/1069397104267483>.

HAYBRON, D. M. (2000). Two philosophical problems in the study of happiness, *Journal of Happiness Studies*, 1, 207-225. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1010075527517>.

HUEBNER, E. S., SULDO, S. M., SMITH, L. C., ve MCKNIGHT, C. G. (2004). Life satisfaction in children and youth: Empirical foundation sand implications for school psychologists, *Psychology in the Schools*, 41(1), 81-93. doi: <https://doi.org/10.1002/pits.10140>.

HU, T., ZHANG, D. ve WANG, J. (2015). A meta-analysis of the trait resilience and mental health, *Personality and Individual Differences*, 76, 18-27. doi: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.11.039>.

SHİN, J., TAYLOR, M. S. ve SEO, M. G. (2012). Resources for change: The relationships of organizational inducements and psychological resilience to employees' attitudes and behaviors toward organizational change. *Academy of Management journal*, 55(3), 727-748. doi: <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0325>

KARAIIRMAK, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 11(26), 129-139.

KASHDAN, T. B. (2004). The assessment of subjective well-being (issues raised by the oxford happiness questionnaire), *Personality and Individual Differences*, 36(5), 1225-1232. doi: [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00213-7](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00213-7).

KESSLER, R.C., FOSTER, C.L., SAUNDERS, W.B. ve STAND, P.E. (1995). Social consequences of psychiatric disorders: I. Educational attainment, *American Journal of Psychiatry*, 152, 1026-1032.

KOBASA, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness, *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-11. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.1.1>.

KOSAKA, M. (1996). Relations between hardiness and psychological stress response, *Journal of Performance Studies*, 3, 35-40.

LEE, J. H., NAM, S. K., KIM, A. R., KIM, B., LEE, M. Y. ve LEE, S. M. (2013). Resilience: A meta-analytic approach, *Journal of Counseling & Development*, 91(3), 269-279. doi: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2013.00095.x>.

LIU, Y., WANG, Z. ve LU, W. (2013). Resilience and affect balance as mediators between trait emotional intelligence and life satisfaction, *Personality and Individual Differences*, 54(7), 850–855. doi: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.12.010>.

LUCAS, R. E., DIENER, E. ve SUH, E. (1996). Discriminant validity of well-being measures, *Journal of Personality And Social Psychology*, 71(3), 616-628. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.3.616>.

LYUBOMIRSKY, S., KING, L. ve DIENER, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success?, *Psychological Bulletin*, 131(6), 803–855. doi: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.6.803>.

MAK, W. W., NG, I. S. ve WONG, C. C. (2011). Resilience: enhancing well-being through the positive cognitive triad, *Journal of Counseling Psychology*, 58(4), 610-617. <https://doi.org/10.1037/a0025195>.

MATHENY, K. B., CURLETTE, W. L., AYSAN, F., HERRINGTON, A., GFROERER, C. A., THOMPSON, D. ve HAMARAT, E. (2002). Copingresources, perceivedstress, and life satisfaction among Turkish and American University students, *International Journal of Stress Management*, 9(2), 81-97. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1014902719664>

MASTEN, A. S. ve REED, M.J. (2002). *Resilience in development*. In C. R. Snyder, ve S. J. Lopez (Eds.). The Handbook of Positive Psychology. Oxfort University Pres. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/>.

NEMATİ, S. ve MEHDIPOUR, F. (2016). The Relationship between life satisfaction and happiness: The mediating role of resiliency, *International Journal of Psychological Studies*, 8(3), 194-201. doi: <https://doi.org/10.5539/ijps.v8n3p194>.

PRAYAG, G., SPECTOR, S., ORCHISTON, C. ve CHOWDHURY, M. (2020). Psychological resilience, organizational resilience and life satisfaction in tourism firms: Insights from the Canterbury earthquakes, *Current Issues in Tourism*, 23(10), 1216-1233. doi: <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1607832>.

PAVOT, W., DIENER, E. D., COLVIN, C. R. ve SANDVIK, E. (1991). Further validation of the satisfaction with life scale: Evidence for the cross-method convergence of well-being measures, *Journal of Personality Assessment*, 57(1), 149-161. Erişim adresi: <https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=383ef79d-d07d-4be2-baa0-94981ba42d40%40redis>.

PAVOT, W. ve DIENER, E. (1993). The affective and cognitive context of self reported measures of subjective well-being, *Social Indicators Research*, 28, 1-20. doi: <https://doi.org/10.1007/BF01086714>.

RICKWOOD, D., DEANE, F. P., WILSON, C. J. ve CIARROCHI, J. (2005). Young people's help-seeking for mental health problems, *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, 4(3), 218-251. doi: <https://doi.org/10.5172/jamh.4.3.218>.

RUTTER, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding, *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12. doi: <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>.

SHIN, D. C. ve JOHNSON, D. M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life, *Social Indicators Research*, 5(4), 475-492.

SMITH, B. W., DALEN, J., WIGGINS, K., TOOLEY, E., CHRISTOPHER, P. ve JENNIFER BERNARD, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15, 194-200. doi: <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>.

UZ BAş, A. ve YURDABAKAN, İ. (2017). Psikolojik sağlık ve okul ikliminin ortaokul öğrencilerinin yaşam doyumunu yordama gücü, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(41), 202-214. doi: <https://doi.org/10.21764/efd.32175>

ULUKAN, M. (2020). Öğretmenlerin mutluluk ile psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Journal Of International Social Research*, 13(73). Erişim adresi: <https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=bd3d173c-61cd-4956-860a-7a48363c111c%40redis>.

VEENHOVEN, R. (1991). Is happiness relative?, *Social Indicators Research*, 24(1), 1-34. doi: <https://doi.org/10.1007/BF00292648>.

VEENHOVEN, R. ve EHRHARDT, J. (1995). The cross-national pattern of happiness: Test of predictions implied in three theories of happiness, *Social Indicators Research*, 34, 33-68. doi: <https://doi.org/10.1007/BF01078967>.

VEENHOVEN, R. (1996). Developments in satisfaction-research, *Social Indicators Research*, 37, 1-46. doi: <https://doi.org/10.1007/BF00300268>.

VEENHOVEN, R. (1997). "Advances in understanding happiness, *Revue Québécoise de Psychologie*, 18(2), 29-74.

TOPRAK, H. (2014). *Ergenlerde mutluluk ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak psikolojik sağlık ve psikolojik ihtiyaç doyumunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

ZHENG, W., HUANG, Y. ve FU, Y. (2020). Mediating effects of psychological resilience on life satisfaction among older adults: A crosssectional study in China, *Health ve Social Care in the Community*, 28(4), 1323-1332. doi: <https://doi.org/10.1111/hsc.12965>.

Summary

Globalization has led to changes in many areas of life such as economic, political, cultural, social, and technological. Changes, especially in the social sphere, bring some difficulties as well as conveniences for individuals. In this context, the concept of psychological resilience, which is defined as the ability to effectively overcome and adapt to these difficulties even though individuals, who are socio-cultural beings, face certain challenges that directly affect them within the existing order, gains importance. Psychological resilience is a mental process that functions as a protective mechanism in the person by providing recovery from stressful situations, and it is a condition that does not occur immediately at any stage of life but is observed over time. Studies on the subject draw attention to the necessity of determining the determinants of psychological resilience. For example, in a meta-analysis conducted by Lee et al. (2013) to determine the factors affecting psychological resilience, it was found that the lowest effect on resilience was associated with personal factors, the medium level effect was associated with risk factors and finally the highest effect was associated with protective factors. The concept of life satisfaction and happiness, which are closely related to the psychological resilience discussed in the current study, makes it easier to be less affected by negative situations such as stress levels and to adapt to life. Life satisfaction is defined as the degree to which people positively evaluate the overall quality of many factors in the life cycle such as work, family, health, income, etc. throughout their lives. Happiness, on the other hand, generally describes the objective state of well-being in which a person evaluates his/her whole life in a broader sense than the subjective instantaneous effect experienced during the transition from one event to another. When the related literature is examined, it is seen that psychological resilience, life satisfaction, and happiness variables are interrelated (see p. 16). From this point of view, within the scope of the current study, to reveal the relationship between psychological resilience, happiness, and life satisfaction variables, the reason why the research group was selected especially from young adults (university students) is that during the university period, students are faced with stressful situations such as developmental efforts to gain identity and independence, trying to cope with academic responsibilities and rapid changes in developmental and social relationships. In this case, high life satisfaction and happiness levels of university students are very important in terms of their psychological resilience and psychological health. This is because a healthy and young population means an increase in the human and social capital of a country. As a result, the focus of the study is to examine the happiness and life satisfaction variables, which are thought to be determinants of psychological resilience, separately.

In this study, the relationship between psychological resilience and life satisfaction and the mediating role of happiness, which is the general life satisfaction level, in this relationship was tried to be revealed statistically. The research was planned to be conducted among university students studying at a state university in Eskişehir in the spring semester of the 2022-2023 academic year, and to collect the data for the research, the ethics committee approval was obtained from Eskişehir Osmangazi University, Social and Human Sciences Human Research Ethics Committee dated 12/04/2023: E-64075176-050.01.04-2300076079 numbered decision and ethics committee approval was obtained. Data were collected online using a self-report questionnaire technique. The scales used in the research are those that have been previously applied in scientific studies and whose psychometric validity and reliability have been tested. The analysis of the data obtained was carried out through the Jamovi 1.8.4 software program and PROCESS Macro plug-in. As a result of the analysis, it was found that the life satisfaction levels of university students had a direct statistical effect on psychological resilience and an indirect statistical effect on happiness. This can be interpreted as a statistically significant indirect effect of life prediction on psychological resilience through happiness and these findings support the research hypotheses. As a result, the results of the research show that the positive effect of life satisfaction and happiness levels of university students on their cognitive and mental health has a positive effect on psychological resilience. In this case, we can say that life satisfaction and happiness variables are important factors in students' psychological resilience in the current study.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Yurtdışı Merkezli Kamu Yayıncılarının Youtube'da Gençlere Yönelik Hazırladıkları Türkçe İçeriklerin Analizi

Analysis of Turkish-Language Content Prepared by International Public Broadcasters on YouTube for Youth

¹Süeda Nur TUTAN 

²Musa GÜREL 

³Hakan KARAMAN 

⁴Ömer Miraç YAMAN 

¹Bağımsız Araştırmacı

✉ suedanurtutan@gmail.com

²Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Araştırmalar ve Uygulama Merkezi, Afyon, Türkiye
✉ musa.gurel@hotmail.com

³Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bartın, Türkiye
✉ karamannhakann@gmail.com

⁴Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye
✉ omermirac@gmail.com

Geliş/Received: 28.06.2024
Kabul/Accepted: 05.12.2024

Öz

Amaç: Bu çalışma, yurtdışı merkezli kamu yayıncılarının YouTube'da Türkiye'deki gençlere yönelik hazırladıkları Türkçe içerikleri tematik açıdan incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, bu yayıncıların hangi konularda içerik ürettiği, bu içeriklerdeki eleştiri ve değerlendirmeler ile izleyicilerin bu içeriklerden nasıl etkilendiği analiz edilmiştir.

Yöntem: Nitel araştırma deseniyle yürütülen çalışmada, tematik analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Abone sayısı 100 binin üzerinde olan yurtdışı merkezli kamu yayıncılarının gençlik temalı 74 videosu incelenmiş ve içerikler sekiz ana tema altında değerlendirilmiştir.

Bulgular: Analiz sonucunda, gençlik temalı içeriklerde şu başlıkların öne çıktığı görülmüştür: cinsellik ve cinsel yönelimin fark edilmesi, LGBT temsili, şiddet ve toplumsal tabuların ele alınması, işsizlik ve ekonomik kaygılar, eğitim sorunları, yurtdışında yaşamın teşviki, dini ve inanç sorgulamaları, azınlık olma deneyimleri, göç ve sosyal medya kullanımı. İçeriklerde, Türkiye'deki toplumsal yapı ve ekonomik koşullara yönelik eleştirilerin ağırlık kazandığı, bazı konuların tek yönlü ele alındığı belirlenmiştir.

Sonuç: Yurtdışı merkezli kamu yayıncılarının içerikleri, gençlerin bireysel ve toplumsal meselelerini ele almakta ve onların kendilerini ifade etmelerine katkı sağlamaktadır. Ancak, bazı içeriklerin Türkiye bağlamında olumsuz bir tablo sunduğu ve belirli ideolojik çerçevelerle hazırlandığı gözlemlenmiştir. Gelecek araştırmalar, bu tür içeriklerin gençler üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemelidir.

Anahtar Kelimeler

Gençlik, Kamu Yayıncılığı, İçerik Analizi, Youtube, Medya

Süeda Nur TUTAN, Musa GÜREL, Hakan KARAMAN, Ömer Miraç YAMAN, "Yurtdışı Merkezli Kamu Yayıncılarının Youtube'da Gençlere Yönelik Hazırladıkları Türkçe İçeriklerin Analizi", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 551-570.

Abstract

Aim: This study aims to analyze the thematic aspects of Turkish-language content produced by international public broadcasters on YouTube targeting young audiences in Turkey. The research examines the topics covered by these broadcasters, the critiques and evaluations presented in the content, and the ways in which viewers are influenced by such materials.

Method: A qualitative research design was employed, utilizing thematic analysis and content analysis methods. A total of 74 youth-themed videos from international public broadcasters with over 100,000 subscribers were examined and categorized under eight main themes.

Findings: The analysis revealed that the dominant themes in youth-oriented content include the recognition of sexuality and sexual orientation, LGBT representation, discussions on violence and societal taboos, unemployment and economic concerns, educational challenges, the encouragement of migration abroad, religious and faith-related inquiries, minority experiences, immigration, and social media usage. The findings indicate that these videos heavily criticize Turkey's social structure and economic conditions, with some topics being presented from a one-sided perspective.

Conclusion: The content produced by international public broadcasters addresses various individual and social issues faced by young people and provides them with a platform for self-expression. However, some of the content appears to depict a predominantly negative portrayal of Turkey and is shaped by specific ideological frameworks. Future research should further investigate the impact of such media content on young audiences.

Keywords

Youth, Public Broadcasting, Content Analysis, Youtube, Media

Giriş

Gençlik döneminin evrensel bir tanımı bulunmamakla birlikte Birleşmiş Milletlerin (1985) demografik, eğitim, istihdam ve sağlık gibi konularda istatistiksel olarak veri elde etmek amacıyla gençliği “15 ila 24 yaş aralığındaki bireyler” olarak tanımlaması dünya üzerinde geniş kabul görmüştür. Bu tanımlamaya ek olarak UNESCO (2023), genç olma deneyiminin dünya çapında, devletler ve bölgeler arasında önemli farklılıklar gösterebileceğini ifade etmekte ve gençliği, “çocukluğun bağımlılığı, yetişkinliğin bağımsızlığı ve bir toplum üyesi olarak bağlılığın farkındalığına geçiş dönemi” şeklinde esnek bir tanımlamada bulunmaktadır. Gençlik dönemi, yaş aralıkları veya kuşaklara göre farklı şekillerde tanımlansa da, fizyolojik ve psikolojik gelişim açısından disiplinler arasında ortak bir anlayış bulunmaktadır (Arnett, 2000; Özdemir ve Çok, 2011; Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015; Bessant ve ark. 2020). Bu açıdan ele alındığında gençler, heyecanlı, enerjik ve cinsel duyguları yoğun olarak yaşayan; kendi kimliğini ve toplumsal statüsünü oluşturma noktasında bağımsızlık arayışında ve toplum içerisinde sürekli olarak bir çatışma içerisinde olan bir görünüş çizmektedir (Yaman, 2019).

Günümüzde tüm dünyada 15-24 yaş aralığında 1,2 milyar genç bulunmakta ve bu dünya nüfusunun yüzde 16'sını oluşturmaktadır (United Nations, 2023; TÜİK Dünya Nüfus Günü, 2024). Bu oranın hızla artması ve gençlerin toplum içerisinde sorunlarına çözüm arayışında olması birçok devlet ve uluslararası kuruluşu gençlik sorunlarını araştırmaya itmiştir. Gençlerin sorunlarına yönelik çözüm arayışında öncü rol üstlenen Birleşmiş Milletler, dünya üzerinde gençlerin topluma aktif katılımını sağlamak için gençlerin sorun yaşadığı eğitim, istihdam, siyaset, şiddet, cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, yerinden edilme, marjinalleşme ve kuşaklar arası çatışma gibi alanlarda ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sürdürülebilir kalkınma hedefleri yürütmektedir (United Nations, 2018). Türkiye özelinde gençlik sorunları incelendiğinde, özellikle toplumun 15,2'lik bir kısmını oluşturmasıyla birçok Avrupa ülkesine göre daha genç yapılaşmasının bulunması ve etnik, dinsel, mezhepsel ve sınıfsal kökene sahip heterojen bir gençlik yapısının olması sorunların çeşitlilik göstermesine neden olmuştur (Konrad Adenauer Stiftung, 202; TÜİK, 2023). Bu noktada Türkiye'deki gençler, eğitim, işsizlik, istihdam, aile içi geçimsizlik, kuşaklararası çatışma, bağımlılık, cinsel kimlik ve barınma gibi konularda psiko-

sosyal ve fizyolojik sorunlar yaşamaktadır (SEKAM, 2016). Buna ek olarak dünya üzerinde teknolojik gelişmelerin farklı bir boyuta evrilmesi ve hızlı küresel değişimlerin etkileriyle birlikte gençlik özelinde; toplumsal değişimle bağlantılı olarak değer değişimi, statükoya karşı çıkma, gelecek kaygısı ve korkusu, yabancılaşma, kimlik karmaşası, kültürsüzleştirilme, yabancılaşma, boş zamanlar gibi sorunlar yaşanmaktadır (Demir, 2012; Konrad Adenauer Stiftung, 2021)

Teknolojinin hızlı gelişimi ve kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte kişilerarası bağlantı kurmada sanal bir artış yaşanmış ve bundan en çok etkilenen kesim gençler olmuştur (Njoroge, 2013). Medya alanındaki bu hızlı yükseliş, sosyal ilişkilerdeki sunma ve algılama biçiminde değişikliğe yol açmış ve günlük yaşamda duygularını dile getiremeyen veya dikkat çekmeye çalışan bireylerin paylaşım yapabildiği bir alan haline gelmiştir (Ünlü, 2018). Bu durum hem insanların sorunlarını medya kanalları üzerinden dile getirmesine hem de medyanın, insanlar ve davranışları üzerinden direkt ya da dolaylı yoldan kontrol edilmesine olanak tanımıştır. Özellikle teknolojinin olumlu yönleriyle birlikte büyüyün ve Z Kuşağı olarak adlandırılan 16-24 yaş grubundaki genç nüfusun %96,9 oranında internet kullanması, bu gençlerin yaşamında hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmaktadır (SEKAM, 2016; TÜİK, 2023). Buna ek olarak, dünya genelinde önemli bir kısmını gençlerin oluşturduğu 4,62 milyar sosyal medya kullanıcısının bulunması, sosyal medyanın gençler üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğunu göstermektedir (Lemish, 2013 akt. Cantürk ve Yüksel: 2020; We Are Social, 2022). Gençlerin iletişim kurma ve sosyalleşme davranışlarını şekillendiren sosyal medya, çevrimiçi medyanın yeni bir türü olarak, geleneksel medyadan farklı şekilde iletişim, ilişkiler, deneyim paylaşımı, görünürlük ve kendi kendine eğitim gibi birçok alanda farklı kesimlerden insanlar için bir kanal oluşturmaktadır (Kıran ve ark. 2020; Mayfield, 2008; Al-Ansi, 2023). Bu yeni medya türü, gençlerin dünyayla etkileşimini ve toplum içindeki yerlerini yeniden şekillendirmektedir.

Sosyal medyada her kesimden insanın kendisine ait bir profil oluşturabilmesi, insanların ortak ilgi alanlarına yönelik olarak sanal topluluklar kurma fırsatı vermektedir. Buna ek olarak sosyal medya, ortak geçmiş, dünya görüşü, siyasi bakış açısı gibi özelliklere sahip bireylerin örgütlenebilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu durum her yaştan insanı bir araya getirir de gençler özellikle aktif davranışlar sergilemektedir. Dijital yerliler¹ olarak gençlerin sosyal platformlarda bu denli aktif olması, devlet kurumlarını, uluslararası sivil toplum kuruluşlarını ve çeşitli toplumsal hareketleri sosyal medya hesapları oluşturmaya ve görüşlerini bu platformlar üzerinden paylaşmaya yöneltmektedir (Prensky, 2001; Cantürk ve Yüksel, 2020). Araştırmalar, yeni medyanın özellikle gençler arasında sivil ve siyasi katılımı sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkiyi tartışmaların merkezine yerleştirdiğini ve gençler ile sosyal medya arasında kurulan güçlü güven bağının, gelecekteki demokrasi ve toplum yapısı üzerinde olumlu etkiler yaratacağını göstermektedir (Boulianne ve ark. 2018; Sengupta, 2019). Bu bağlamda araştırmalar, dijital medyanın sosyal ve siyasi katılımı teşvik etmede alternatif bir yol sunduğunu öne sürmekte ve bu durumun gençlerin sivil ve siyasi yaşama katılımını artırmak için tasarlanacak müdahalelerde önemli bir rol oynayacağını öngörmektedir (Moon ve Bai, 2020; Scherman ve ark. 2022).

Yeni medya, içerik oluşturma, eğlence ve sanat vlogları, çevrimiçi oyunlar ve yayınlar gibi çeşitli imkanlar sunarak geleneksel medyanın rolünü dönüştürmekte ve giderek daha fazla tercih edilmektedir. Bu sayede ekonomi, eğitim, toplumsal konular, siyaset ve eğlence dünyasında daha etkileşimli bir rol üstlenerek medyanın vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir (Fox ve ark. 2021). İçerik ve kullanım amaçlarına bağlı olarak, yeni medya platformlarının gençlerin davranışları üzerinde hem caydırıcı hem de destekleyici yönde etkileri olabilmektedir. Sosyal ve kültürel ilişkilerin iyileştirilmesi, yeni öğrenme ve keşfetme yeteneği kazandırması ve bireyler üzerinde güçlendirici etkiler yaratması gibi olumlu yönlerine rağmen (Simonson, 2017; Ahmadzadeh ve Chan, 2017; Ogira, 2019), yeni medya; zihinsel sağlık sorunlarına yol açma, duygusal bağların zayıflaması, siber zorbalık, düşünce ve anlayış

¹Marc Prensky'nin "dijital yerliler" (digital natives) kavramı, 2001 yılında yayımladığı makalesinde ortaya koyduğu önemli bir tanımdır. Prensky, dijital yerlileri şu şekilde tanımlar: "Dijital yerliler, dijital teknolojilerin içine doğmuş, internet, bilgisayarlar, video oyunları ve mobil cihazlar gibi teknolojileri hayatlarının başından itibaren kullanarak büyümüş bireylerdir. Bu bireyler, teknolojiyi doğal bir şekilde öğrenir ve kullanır; teknoloji, yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır."

Bu bireyler, internet, bilgisayarlar ve diğer teknolojileri sanki anadilleri gibi kullanırlar. Çevrimiçi sosyal ağlar onların günlük yaşamının merkezinde yer alır. Bu nesil, 21. yüzyılın çocukları ve gençleri olarak, hayatlarını çevrimiçi ortamlar ve yeni teknolojiler üzerine kurmuşlardır (Bilgiç, Duman ve Seferoğlu, 2012).

kapasitesinin azalması, dezenformasyonun yaygınlaşması ve tembelliği kolaylaştırma gibi olumsuz etkiler de barındırmaktadır (Desai ve ark. 2022; Al-Ansi ve ark. 2023). Yeni medya sunucuları, özellikle gençlerin tüketim kültürleri ve kimlik oluşumu üzerinde büyük rol oynamaktadır. Genç bireyler, benlik duygusu ve kimlik inşası için arayış içerisinde oldukları konular hakkında bilgi edinmek için medyaya özellikle de sosyal platformlara yönelmektedir. Lajnef'in (2023) çalışmasına göre, sosyal medya influencer'ları üzerinden yapılan hedefli reklamlar, gençleri bu influencer'ların görünümünü ve tüketim alışkanlıklarını benimsemeye teşvik ederek kimlik kalıplarını etkilemektedir. Bu durum, gençlerin sosyal medya imajlarına daha fazla önem vermelerine ve aidiyet duygusu kazanmak için influencer'ları taklit etmelerine yol açmaktadır.

Bu çalışma, sosyal medyanın gençler üzerindeki etkinliğini dikkate alan bir çalışma olarak merkezi yurtdışında bulunan medya organlarının Youtube platformunda gençlere ilişkin olarak hazırladıkları Türkçe içeriklerin tematik analizini içermektedir. Çalışmanın temel hedefi, ilgili yayın organlarının Türkiye'deki gençlerle ve gençlikle ilişkili olarak ne tür içerikler hazırladığını, hangi konularda ne tür eleştiri ve değerlendirmeler sunduklarını ve izleyicilerin bu içeriklerden nasıl etkilenebileceğini belirlemektir. Bu amaçla yurtdışı merkezli olan ve 100 bin üzerindeki aboneye sahip Youtube kanallarında yayınlanmış 74 video incelenmiştir.

Yöntem

Ocak 2023 itibarıyla Türkiye'de sıradan bir internet kullanıcısı günde ortalama 7 saat 24 dakikasını internette geçirirken bu sürenin yaklaşık 2 saat 54 dakikasını ise sosyal medya platformlarına ayırmaktadır.² Kullanıcıların gün içinde sosyal medyada harcadıkları sürenin farkında olan medya organları, habercilik alışkanlıklarını değişen koşullara göre adapte etmekte ve kitlelere bu platformlar aracılığıyla ulaşmayı hedeflemektedir. Türkiye'de haber alma amaçlı en çok ziyaret edilen sitelerin sıralamasında ilk 3 sırada Youtube (2 milyar 825 milyon), Instagram (277 milyon) ve Facebook (166 milyon) yer almaktadır.³ Bu çalışmada, haber alma amaçlı en çok ziyaret edilen internet sitesi olan Youtube platformunda kamu yayıncılarının (broadcaster) paylaştığı gençliğe ve gençlere yönelik video içerikleri nitel araştırma deseni kullanılarak incelenmiştir.

Araştırma Grubu ve Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında kamu yayıncılarının, Youtube platformunda yayınladıkları gençliğe ve gençlere yönelik video içerikleri incelenmiştir. Söz konusu kanalların yayınladıkları video içeriklerinin, sayısının ve çeşidinin fazla olması sebebiyle çalışmada önce teknik çerçeve belirlenmiş ardından gençlikle ilgili videolar seçilmiştir.

Araştırmada kullanılacak verinin çerçevesi belirlenirken 2 temel soruda sınırlandırmaya gidilmesi gerekmiştir:

1. Hangi kamu yayıncılarının (broadcaster) Youtube kanalları?
2. Hangi tür video içerikleri?

Youtube kanalları seçilirken, doğrudan yurt dışı merkezli bir televizyon kanalına ait olan veya söz konusu yayıncıların içerik üreticisi olduklarını beyan ettikleri, Türkçe yayın yapan Youtube kanalları çalışmaya dahil edilmiştir. Video içeriklerinin kitlelere erişimi dikkate alınarak abone sayısı 100 bin üzerinde olan Youtube kanalları seçilmiştir. İlgili Youtube kanallarının yayınları incelenirken farklı standartlarda video içerikleri hazırladıkları tespit edilmiş ve video türleriyle ilgili sınırlandırmaya gidilmiştir. Seçilen videoların dijitalle özgü, açıklayıcı gazetecilik standartlarına uygun hazırlanan ve gençlerin deneyimlerini aktaran videolar olmasına özen gösterilmiştir.⁴ Televizyon izleyici kitlesine

²DataReportal. (2023). Digital 2023 Global Digital Overview. Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report> Erişim tarihi: 23.04.2023

³Most Visited Websites by Traffic in Turkey for News and Media, Mart 2023. Erişim Adresi: <https://www.semrush.com/website/top/turkey/news-and-media/> Erişim Tarihi: 23.04.2023

⁴Açıklayıcı gazetecilik kavramı ilk kez 1980'lerde kullanılmış ve 2010'larda dijital medya kanallarında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Olayları içinde bulunduğu bağlam ile birlikte aktaran, önemini vurgulayan, dezenformasyonu azaltmak amacıyla tercih edilen gazetecilik türüdür (McDermott, 2014; Visnovsky ve Belik; 2021).

göre hazırlanan programların kesitlerinden oluşan veya sadece ajans videolarından kesitler alınarak hazırlanan video içerikleri araştırmaya dahil edilmemiştir. Video süreleri de dikkate alınarak en az 3 dakika, en fazla 20 dakika olan videolar seçilmiştir.

Araştırmada anlamlı olacak sayıda videonun incelenmesine dikkat edilmiştir. Dolayısıyla araştırma kapsamında bu videoların incelenebilmesi için, belirli bir döneme ve aranan içeriklere göre sınırlamalar yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Eylül 2020- Ekim 2022 tarihlerinde yayınlanan, 100 bin üzerinde izlenmesi olan videolar araştırmaya dahil edilmiştir. Gençlikle ilgili videolar seçilirken video veya kapak başlığında, tanıtım yazısında gençliğe atıf yapan veya kapak görselinde genç birinin olduğu videolar seçilmiştir. Bu elemanın ardından tablo 1’de belirtilen kanallardaki video sayıları araştırmanın ana verilerini oluşturmuştur. Çalışmanın verileri 14.10.2022-14.11.2022 tarihlerinde toplanmıştır. Video içerikleri eğitim, din, psikoloji, sosyoloji gibi çeşitli alanları kapsamakla birlikte araştırma için gençlik teması esas alınmıştır. Yukarıdaki kriterleri karşılayan 3 Youtube kanalı belirlenmiş ve toplamda 74 video araştırma kapsamında incelenmiştir. Seçilen kanallar ve video sayısı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 1. Seçilen Kanal Bilgisi

	Kanal İsmi	Abone Sayısı	Seçilen Video Sayısı
1	BBC News Türkçe	852 bin	15
2	+90	596 bin	40
3	DW Türkçe	708 bin	19

Verilerin Analizi

Veri analizi yapılırken yöntem olarak içerik analizi ve tematik analiz yöntemleri tercih edilmiştir. Tematik analiz, toplanan veriyi tanımlayan, çözümleyen ve ortaya çıkan örüntüleri en minimal haliyle organize ederek betimlemeye dayanan bir yöntemdir (Braun & Clarke, 2006). İçerik analizi ise, medya içeriklerinin incelenmesinde kullanılan, verinin bilgisayar destekli nicel analizinin yapılabildiği, sistemli ve organize bir şekilde değerlendirildiği bir yöntemdir (Neuendorf, 2017). Araştırmada seçilen videoların bilgisayar ortamında deşifresi yapılmış ve betimleyici kodlar verilmiştir. Ardından betimleyici kodların düzenlenmesiyle alt temalar oluşturulmuştur. Alt temalar incelenerek ana temalar belirlenmiş ve nihayetinde 8 ana tema halinde araştırma bulguları ele alınmıştır.

Bulgular

Çalışma kapsamında ulaşılan veriler tematik olarak 8 başlık altında tasnif edilmiştir. İlgili başlıklar şu şekildedir: “Kadın”, “İşsizlik/Ekonomik Kaygı”, “Eğitim”, “Göç”, “LGBT”, “Alt Kültür”, “Sosyal Medya” ve “Din/İnanç”. Yapılan tasnif, tematik analizi okuyucuya sağlıklı ve net sınırlarla sunmak adına olabildiğince detaylı yapılmıştır. Bu nedenle temalar altındaki içeriklerin yoğunluğu farklılaşabilmektedir.

Kadın

Gençlikle ilgili videolarda kadın teması üç alt tema altında sıklıkla işlenmektedir. Söz konusu videolarda cinsellik alt temasında erkek merkezli cinsellik anlayışı, kadının cinsellikte pasif olması, cinselliğin kadınlarda acı verici bir eylem olarak değerlendirilmesi ve kadınlarda cinselliğin evlilikle ilişkilendirilmesi işlenmiştir. Diğer yandan şiddet alt temasında akran zorbalığı, cinsellik üzerinden fiziksel şiddet, online cinsel istismar ve siber zorbalık öne çıkmaktadır. Son olarak kadın olmakla ilişkili tabular bir diğer alt tema olarak belirlenmiştir. Kadının seküler bir aileye sahip olsa da bekarlığına ilişkin bir tabu, sekülerliğin muhafazası olarak nitelendirilmektedir. Regl olmanın gizlenmesi tabu olarak işlenip eleştirilmektedir. Dini bir uygulama olan başörtüsünün kadın temasında bir tabu olarak işlenmesi dikkat çekmektedir. İlgili alıntılar aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 2: Gençlik Konulu Videolarda Kadın Temsili

Alt Tema	Kodlar	Söylem
Cinsellik	İlk cinsel deneyim ve memnuniyetsizlik Cinsel deneyim ve toplumsal normlar	<i>"Epey canım yandı ve akabinde ilk hissettiğim şey "Ya bu muymuş ya? O mutlu, erkek mutlu. Ben neden mutlu değilim?" (V-6)</i> <i>"Çok yakın arkadaşlarım var iki tane. Onlarla konuşurken bir tanesi anlattı işte "ben "dedi "en sonunda yaptım" dedi. "Allah Allah" dedim kendi kendime. Ama hiç acıdan bahsetmiyor. Sordum direk yanı "Hiç canın yanmadı mı?". "Gayet keyifliydi, çok mutlu oldum" falan şeklinde." (V-16)</i> <i>"Cinsel hayatın var mı, cinsel ilişkiye girdin mi?" diye sormuyorlar. Direk 'Evli misin?' diye soruyorlar. Yoo evli değilim. Ama cinsel ilişkiyi yaşıyorum. 5-6 doktor değiştirmek zorunda kaldım." (V-14)</i>
Şiddet	Zorbalık ve fiziksel şiddet Sosyal medyada taciz ve tehditler Kadına yönelik sistematik şiddet	<i>"Küçükken boyum çok kısaydı. Okulun en kısasıydım ve bununla ilgili hep dalga geçerlerdi benle. Kaldırıp beni çöpün içine falan koyarlardı. Öyle bir zorbalık." (V-1)</i> <i>"Sosyal medya kanallarına da ulaştılar. Instagram, Facebook ve hatta telefon numaram bile... Bazı kişiler, başka fotoğraflar için mesaj bile attı. Hatta bana fotoğraf karşılığında para da teklif edildi. Tüm bunlar beni çok kötü etkiledi. Kendimi fahişe gibi hissettim. Özel fotoğraflarımı biriyle paylaşmışım ve onlar için bu, bir kadın olarak artık değerim olmadığı anlamına geliyordu." (V-8)</i> <i>"Kadın şiddette uğruyor. Şiddete uğradığı evde hasbelkader gebe kalıyor. Ve biz diyoruz ki 'Sen git kocanın imzasını getir.'" (V-4)</i>
Tabular	Bekaret ve aile beklentileri Başörtüsü ve özgürlük Toplum tafaından yargılanma Menstrüasyon ve toplumsal tabular	<i>"Annem benim bakire olmadığımı duyunca yıkıldı. Türkiye'nin en seküler okullarında okudum. Hatta muhafazakar çevrelere de bir tık böyle hafif burun kalkıklığıyla bakan anne babaya sahibim. Ama bununla birlikte aslında kendi muhafazakarlığını yaşıyormuş. Bunun sekülerliğin muhafazakarlığı olduğunu anlıyorsun." (V-6)</i> <i>"Başörtümü de açtım. Çünkü bu bir kalıp. Bu kalıba bürünmek istemedim. Daha özgür daha rahat olmak istedim. Keza çocuğumu da bu yönde büyütüyorum." (V-16)</i> <i>"İlk bakkala gidip işte "Ben ped alcam" falan dediğimde böyle bakkalın suratını ve sonra böyle fuşt fuşt diye böyle bütün kağıtlarla onu böyle iki kat kapattığını görünce böyle şok olmuşum." (V-3)</i> <i>"Tabu olması noktasında birazcık da yüklenen anlamların açıkçası çelişmesi beni rahatsız ediyor. Hem doğurganlığı ekliyorsunuz muazzam bir görevmiş gibi bu. Ama reglimi saklamamı da bekliyorsunuz." (V-13)</i>

Tablo 2.'de, ilk olarak cinsellik alt temasında videolarda kadınların ilk cinsel deneyimlerinden memnun kalmamaları ve bununla ilgili yaşadıkları hayal kırıklıkları, kadınların ilk cinsel ilişki sırasında yaşadıkları fiziksel uyumsuzluklar ve korkular, cinsel ilişkiyle ilgili toplumsal normlar ve beklentiler, kadınların yaşadığı zorluklar üzerinden ele alınmıştır.

Şiddetin kadın temasında önemli bir yer aldığı görülmektedir. Kadınların çocukluk dönemlerinde yaşadıkları zorbalık ve fiziksel şiddet, sosyal medya üzerinden kadınlara yönelik yapılan taciz ve tehditler, bu durumun kadınlar üzerindeki psikolojik etkileri, kadınların yaşadıkları ilk cinsel deneyimlerde şiddet olduğunu bilmemeleri ve bu farkındalığın eksikliği, kadınların maruz kaldığı sistematik şiddet ve bu şiddetin sosyal ve hukuki boyutları üzerinde durulmuştur. Öne çıkarılan durumlardan biri kadınların ilk cinsellik deneyimlerinde karşılaştıkları erkek tutumlarını çoğu kez anlamlandıramadıkları; aslında bu eylemlerde şiddet pratiklerinin yer aldığını fark etmedikleri yönünde bir değerlendirme de öne çıkarılmıştır. Kadınların yaşadıkları cinsel şiddetin bir sonucu olarak kürtaj gündeme gelmekte ve cinsel şiddetin bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

Kadınların, ailelerinde ve sosyal hayatta karşılaştıkları tabular belirlenen diğer alt tema olmuştur. Kadınlarda bekaretin seküler ailelerde dahi tabu olması, özel hayatın ifşa edilmesiyle

kadınların toplumsal yargılara maruz kalması, başörtüsünün dini uygulama yerine bir tabu olarak değerlendirilmesi işlenmiş ve menstrüasyon (regl olma) görünürlüğüne saklanması eleştirilmiştir. Özellikle eşile olan mahrem görüntüleri ifşa edilen bir kadının sosyal çevresi tarafından hor görülmesi videolarda aktarılmıştır. Hiçbir suç işlememesine rağmen toplumsal yargılar sebebiyle mağdur olduğu belirtilmiştir. Örneklerde, tabular sadece paylaşılmamış buna yönelik eleştiriler de dile getirilmiştir. Gençlik konulu yayınlardaki kadın temasının öne çıktığı videolarda genel olarak kadınların cinsellik, şiddet ve tabular gibi çeşitli temalar etrafında karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukların onların hayatlarına olan etkileri işlenmiştir.

İşsizlik ve Ekonomik Kaygı

Videolarda işlenen “İşsizlik ve Ekonomik Kaygı” teması, gençlerin işsizlikle ilgili zorluklarını ve bu durumun psikolojik, sosyal ve ekonomik hayatları üzerindeki etkilerini derinlemesine ele almaktadır.

Tablo 3: İşsizlik ve Ekonomik Kaygı Alt Temalı Video Alıntıları

Alt Tema	Kodlar	Söylem
İşsiz Olma Sebepleri	Pasif iş beklentisi	“Yani iş olduğu sürece çalışıyoruz. İş olmadığında buradayız, mahalledeyiz yani. Kahvedeyiz, oturuyoruz.” (V-15)
	İdealizmin işsizliğe etkisi	“Bence benim iş bulamamamın sebebi aslında belki çok fazla hayal kurduğumuz için ilk başta sıkıntı çekiyoruz. Ama mesela ben artık hayallerimin suya düştüğünün farkındayım yani.” (V-17)
İşsizliğin Etkileri	Mesleki gelecek kaygısı	“İş görüşmelerinden çıktıktan sonra hani bu kadar okudum, bu kadar kendimi yetiştirdim, kendime yatırım yaptım ama geleceğimi göremiyorum.” (V-13)
İş Beğenmeme	Mesleki tatminsizlik Eğitim ve iş uyumsuzluğu	“Yani emek verip mezun oldum. Beni kültürel anlamda hiçbir şekilde beslemeyecekse ve mesleki anlamda benim üretmediğimi hissettiriyorsa, bana hiçbir katkısı olmuyorsa, sadece sömürülüyorsa o işi beğenmeme lüksüm olmalı bence.” (V-2) “Şey demek kolay: “Siz de iş beğenmiyorsunuz.” Öyle bir şey yok. Ya da şöyle diyeyim: tabi ki de belli işleri beğenemeyeceğim yani. Çünkü aldığım eğitim üzerine bir şey kurmak istiyorum. Yoksa niye okuyayım ki?” (V-12)
Olumsuz Çalışma Şartları	Çalışan sömürüsü ve meslek içi baskılar Değer kaybı ve insan onurunun ihlali	“İnsanlar artık “Biz şu ustayı ya da şu işin ehlini alıp da gereken parayı verip gerektiği gibi çalıştıralım” demiyorlar. “Biz bunu ne kadar sömürebiliriz? Biz buna ne kadar daha az maaşla çalıştırabiliriz?”. Ürün ticareti yapılmıyor artık, insan hakları ticareti yapılıyor.” (V-7) “Modellik senin duygularını yaşamana izin vermeyen bir meslek. Çünkü sen tamamen fiziğinle ordasın. Ve sana komutlar veren fotoğrafçı, senin her şeyine karışabileceğini, annemizin babamızın bize söyleyemeyeceklerini söyleyen bir ajans... Sen sadece ortalık malısın.” (V-19)
Ekonomik Kaygı	Ekonomik baskı altında riskli kararlar Hayat standardı ve maddi imkansızlıklar Etkin çalışma ve kazanç dengesizliği	“Üniversite öğrencisi seks işçileri var, erkek seks işçileri var. Sanal şovlarla seks işi yapan seks işçileri var. Dolayısıyla bu sayı her geçen gün artıyor. Tabi ki ekonomik krizle de ilgili bu.” (V-13) “Herkes ister dört dörtlük bir hayat ama koşullar el vermeyince yapacak hiçbir şey yoktur. Şöyle bir şey söyleyeyim, gerçekten hani, “Çok isteyerek bunu satayım, elde edeyim” diye bir hevesim de yok gerçekten. Ama maddi bir koşul vardır.” (V-18) (simitçi bir genç) “E tabi hızlı para da. Şimdi haftada 50 saat çalışıp benim kazandığım parayı kazanamıyor insanlar. Ben 4 saat çalışıyorum günde.” (V-13)

Tablo 3'e göre, işsiz olma sebeplerinde düzenli iş bulunamaması ya da işle ilgili beklentinin yüksek olması öne çıkmıştır. Diğer yandan işsizliğin, üniversite sonrasında yaşanıyor ise bir hayal kırıklığı oluşturduğu ve gençleri bazı temel sorgulamalara ittiği görülmüştür. Diğer yandan "iş beğenmeme" ile ilgili olarak belirli alanlarda eğitim almalarından ve kimi işlerin mesleki ve kültürel tatminsizliğinden dolayı iş beğenmemenin meşru bir durum olduğu düşüncesi öne çıkmıştır. Yine çalışma ortamlarındaki olumsuzluklara ilişkin olarak işçi ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı, özel hayatın gizliliğinin ihlal edildiği aktarılmaktadır. Ekonomik kaygılar açısından da istenmeyen işleri yapmak zorunda kalmak durumunda kalındığı aktarılırken ekonomik kriz ve hızlı para kazanma arzusu nedeniyle sanal seks işçiliğinin yaygınlaştığı aktarılmıştır. Dolayısıyla iş bulma sürecindeki güçlükler, işsizlikten kaynaklanan hayal kırıklıkları, olumsuz çalışma koşulları ve işsizliğin yol açtığı ekonomik baskılar gençlerin yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürmektedir. Bu zorluklar, bazı gençlerin kişisel gelişim ve kariyer hedeflerinden ödün vermesine, hatta bazı durumlarda alternatif ve riskli gelir kaynaklarına yönelmesine neden olmaktadır.

Eğitim

Gençlikle ilgili videolarda eğitim konusunun öne çıkarıldığı görülmektedir. İlgili alıntılar, kod ve alt temalar aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 4: Gençlik ile İlgili Yayınlar da Eğitim Temalı Video İçerikleri

Alt tema	Kodlar	Söylem
Öğrenci Olmanın Zorlukları	Ekonomik Zorluklar	"Bunu ajitasyon olarak söylemiyorum ama ben kredi kartıyla ekmek aldığım zamanlar oldu. Bu durum gerçekten insanı iyi hissettiren bir durum değil." (V-27) "Ankara'nın kışında fazla doğalgaz gitmesin diye ben yatağımı yorganımı salona toplayıp yün içlikle yaşadığım dönemi biliyorum. Yani okula giderken içimde o oluyorsa eve geldiğim zaman da onu çıkartmadan üstün değiştirip başka eşofman giyiyordum. Niye? Ay sonunda 100 lira az doğalgaz vereyim diye." (V-33)
	Barınma Zorluğu	"Üniversitelerimizin olduğu kentlere geri döndüğümüzde müthiş bir kira zammıyla, fahiş fiyatlarla karşılaştık. Bir yandan yurtlar da aynı şekildeydi." (V-34)
Yurtdışında Okumak	Dil ve kariyer olanakları Staj olanakları ve diğer fırsatlar	"Çin'e geldiğimde Çince öğrenip, Çin'de bir bölüm okuyup, burada çalışmaya devam edip veya Türkiye'ye dönüp Çincele belki üzerine kattığım İngilizcemle ne yapabilirim düşündüğümde burası çok daha fazla ağır bastı. Şu anda da hiç pişman değilim açıkçası buraya geldiğim için." (V-30) "Pepsi'de staj yapmak, Nestle'de, Coca Cola'da staj yapmak burda gayet normal şeyler. İnsan tabii bazı şeylerin bu kadar kolay olduğunu görünce, hani vereceklerinin kesin olduğunu görünce, fırsat olarak görüyorum." (V-35)
Türkiye'de Üniversiteli olmak	Yurt dışı eğilimi Eğitim algısı	"Lisans seviyesindeki öğrenciler bile artık hani Türkiye'de durmak istemedikleri için "Yurtdışına nasıl gideriz?" düşüncesiyle sürekli çalışıyorlar." (V-22) "Üniversite eğitimi Türkiye'de bir moda haline gelmiş. Birçok üniversiteden mezun olduktan sonra insanlar iş bulamayacaklarını bilseler dahi o üniversitelere gitmeye devam ediyorlar. Gösteriş tüketim süreci içerisine girmiş yani üniversite mezunu olmak." (V-41)
Türkiye'de yabancı öğrenci olmak	Kültürel farklılık Şehir dinamikleri Ekonomik etkileşim	"İstanbul'da gözlemlediğim farklılık, inanılmaz canlı bir şehir olmasıydı. Her şey çok hızlı oluyor ve çok hızlı değişiyor. Bu da ayrıca benim için büyük bir güçlüktü. Çünkü Avusturya'ya geldiyseniz bilirsiniz, burada pek fazla bir şey olmaz, çok daha yavaştır." (V-22) "Bir aileye ek iş olarak İngilizce dersi vererek bir süre Türk lirası da kazandım. Bu sayede her şeyin gittikçe nasıl pahalılaştığını hissedebiliyordum. Erasmus desteğini Euro ile alabildiğim için inanılmaz ayrıcalıklıydım." (V-24)

Tablo 4'e bakıldığında öğrenci olmanın zorluklarında ekonomik zorluklar olarak öğrencilere verilen kredilerin yetersizliği eleştirilmekte, ekonomik kriz sebebiyle harcama alışkanlıklarının değiştiği ve tasarruf yöntemi olarak öğrencilerin giderlerini dengelemeye çalıştıkları işlenmektedir. Barınma zorlukları olarak büyük şehirlerde uygun fiyatlı yurt kapasiteleri yetersiz görülmüş, ekonomik kriz sebebiyle artan kira ve yurt fiyatlarının öğrencileri mağdur ettiği vurgulanmıştır.

Öte yandan eğitimine yurt dışında devam eden Türk öğrencilerin deneyimleri öne çıkarılırken, yurtdışındaki fırsatlar Türkiye ile kıyaslanmaktadır. Yabancı dil öğrenmenin iş hayatındaki olumlu etkileri vurgulanmakta, öğrencilerin kendilerine yaptıkları yatırımın yurt dışındaki şirketlerde değer göreceği işlenmektedir. 'Türkiye'de Öğrenci Olmak' kısmında Türkiye'de eğitime devam eden üniversite öğrencilerinin yaşadıkları ülkede bir gelecek görmedikleri ve Türkiye'de üniversite mezunu olmanın iş garantisi getirmediği video içeriklerde ele alınmaktadır. Son olarak, 'Türkiye'de Yabancı Öğrenci Olmak' teması, kültürel farklılıklar ve ekonomik etkileşimler üzerinden yabancı öğrencilerin karşılaştığı zorlukları ve ayrıcalıklı durumları ortaya koymaktadır. Öğrencilerin kendi ülkeleri ve Türkiye kıyaslanmaktadır. Türkiye'deki günlük yaşamın dinamizmi Avrupa şehirleriyle karşılaştırılırken, ekonomi ve politikanın insan ilişkilerini olumsuz etkilediği belirtilmiş ve ekonomik kriz Türk lirasının değer kaybı üzerinden işlenerek Euro hibesi almak ayrıcalık olarak tanımlanmıştır. Her bir alt tema, gençlerin eğitim süreçlerinin ve sosyal deneyimlerinin farklı yönlerini aydınlatarak, genel eğitim politikaları ve sosyal yapı üzerine değerli içgörüler sunmaktadır.

Göç

Göç, ilgili videolarda sıklıkla üzerinde durulan diğer bir önemli temadır. İlgili alıntılar, kod ve alt temalar aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 5: Gençlik Konulu Videolarda Göç Teması

Alt tema	Kod	Söylem
Türkiye'den Gitmek	Yer değiştirme isteği Ekonomik motivasyon Zorlaşan yaşam koşulları	<i>"Lise hayatım boyunca şöyle bir algı vardı: Buradan gitmeliyim. Neresi olduğunun pek bir önemi yok. Bildiğim tek şey, emin olduğum tek şey bu ülkeden başka bir yerde hayat kurmam gerektiği idi."</i> (V-70) <i>"Okurken ekonomik kaygılarım vardı. Ailene destek olmak istiyorsun, kendin aile kuracaksın, hayallerin var gerçekleştirmek istediğin. E bunları göz önüne aldığında ekonomik tarafından bakınca da sürekli bir gitme gerçeği."</i> (V-66) <i>"Ülke koşullarının, yani Türkiye'deki koşulların uygun olmamasından dolayı ve yaşam şartlarının çok zorlaşmasından dolayı genç nesil yurtdışına gitmek için müthiş bir can atma durumuna geldiler."</i> (V-74)
Almanya'da Türk Olmak	Dışlanma hissi Kominite desteği Göçmenlik sorunları	<i>"Okulda öğretmenimin 'Ayşe, Ahmet, Mehmet, Ayşe, Ahmet, Mehmet... Başka isim bulamıyorlar mı size?' dediğini hatırlıyorum. ... Şimdi iş başvuruyu yaparken çekiniyorum ne yalan söyleyeyim."</i> (V-68) <i>"Tabi Türkiye özelinde burası biraz başka bir yerde duruyor. Portekiz'de yaşamak gibi bir şey değil Almanya'da yaşamak. Çünkü her işini görebileceğin bir komünite var."</i> (V-66) <i>"Açıkgası Berlin dışına çıktığım an ötekiyim."</i> (V-68)
Türkiye'de Göçmen Olmak	Güvenlik endişeleri Hayal kırıklığı ve beklentiler Toplumsal tepkileri ve şiddet	<i>"Dışarı çıkmayı sevmiyorum. Burada yalnız yaşıyorum, başımı belaya sokmak istemiyorum. Bu yüzden pek dışarı çıkmıyorum. Eğer dışarı çıkar ve başımı belaya sokarsam bana kim yardım edecek?"</i> (Afrikalı) (V-10) <i>"Türkiye'ye gelen çok sayıda Afrikalı var. Çünkü Afrikalılar olarak Türkiye'yi ikinci evimiz gibi görüyoruz. Çünkü Türkiye fırsatlar ülkesi."</i> (Afrikalı) (V-10) <i>"Biz Müslümanız. Müslüman ülkeye geldik. Neden bize kötü davranıyorlar?"</i> (Afgan) (V-73) <i>"Biz bunlara ne yaptık bilmiyoruz. İki kişinin arasında bir sıkıntı oldu, bize çektiler. Geldiler bizim camları hepsini kırdılar. Yani ben ne yaptım? Ben evin içindeyim, 3 tane çocuğum var. Çocuklarım korkuyor."</i> (Suriyeli) (V-67)

Gençlerin Türkiye’den gitmesinin sebeplerine odaklanılırken Türkiye’de yaşamının mümkün olmadığı düşüncesi vurgulanmakta, iyi meslek sahibi olmanın Türkiye’de kalıcı bir gelecek için yeterli olmadığı argümanı göç nedenleri arasında gösterilmekte ve ekonomik kaygıların gençlerin göç talebini arttırdığı video içeriklerinde işlenmektedir. Göç teması kapsamında Almanya’da Türk olmak alt teması öne çıkmaktadır. Almanya’da Türk olmanın eğitimde ve istihdamda ayrımcı tutumları beraberinde getirdiği, Türk diasporasının fazla olmasının yabancılık hissini azalttığı, kırsal kentlerin “öteki olma” ayrımını daha net hissettirdiği, göçle ilgili gerçekçi beklentilere sahip olmanın vurgulandığı görülmektedir. Diğer yandan Türkiye’de göçmen olmak temasında gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerden gelen göçmenlere odaklanılmıştır. Afrika ülkelerinden ekonomik kaygılarla yapılan göçün beklentileri karşılamadığı, yalnız olmanın topluma entegre olmaya engel olduğu, dini kimliğin göç tercihindeki etkisi aktarılmaktadır. 2021 Ağustos ayında yaşanan Ankara Altındağ olayları kapsamında Türkiye’de Suriyeli göçmenlere yönelik şiddetin kitlesel hale geldiği ve bunun Suriyelilerin Türkiye içinde göç hareketini arttırdığı görülmektedir.

LGBT

İlgili videolarda LGBT temsiliyetine önem verildiği görülmektedir. LGBT temasında yönelimi fark etmek, LGBT olmaya yönelik şiddet, yasal süreçler, görünür olmak ve aile tepkileri olarak 5 alt tema yer almaktadır. Örnek alıntılar aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 6: Gençlik Konulu Videolarda LGBT Teması

Alt tema	Kodlar	Söylem
Yönelimi Fark Etmek	Kendini tanıma ve kabul etme İçsel kesinlik ve dışsal eylemsizlik	<i>“Ben aslında cinsel yönelimimi 6 yaşında fark ettim. Ben 21 yaşında Kaos GL ile tanıştığım da cinsel yönelimimi kabul edip barıştım.” (lezbiyen) (V-59)</i> <i>“Bir evlilik içinde bir kadın, evliyken biseksüel olduğunu anlayabilir. “Evet, buyum” demesi için bir ilişki yaşamasına da gerek yok. Birine karşı beslediği sevgi, şefkat, tutkuyu deneyimleyebilir kendi içinde. Ve bunun sonucunda bir birliktelik yaşamalarına gerek yok. O zaman biseksüelsindir zaten.” (V-50)</i>
LGBT Olmaya Yönelik Şiddet	Günlük aktivitelerde güvenlik ve şiddet kaygısı Sosyal kabullenme	<i>“Örnek vereyim: Bir berbere gitmesi bile aslında büyük bir kriz olabilir. Yani çünkü güvenli bir yere ihtiyacı var. Transfobiye maruz kalabileceği bir yer. Çok savunmasız bir anınızda yani elinde makas olan ya da işte tıraş bıçağı olan birisiyle trans kimliğinizi böyle gizlemek konusunda çok tedirgin oluyorsunuz.” (Trans erkek) (V-51)</i> <i>“En gerekli şeylerden biri de aslında güvende hissetmek. Evimden kovulacak mıyım bu yüzden? Alışveriş yaptığım market işte partnerimi gördüğünde acaba bana ne diyecek? Küfür edecek mi? Beni dövmeye kalkışacak mı?” (Biseksüel) (V-50)</i>
Yasal Süreçler	Yasal sınırlamalar Yurt dışına göç	<i>“Türkiye’de böyle bir yasal hakkımız (evlilik) olmadığı için ister istemez tabi ki de o zaman yurtdışına gidip evlenip yurtdışında yaşayalım diyoruz kendimize. Böyle bir hayalimiz var.” (Eşcinsel) (V-59)</i>
Görünür Olmak	Topluluk içi dayanışma Toplumsal etki ve kabul	<i>“Birazcık görünür olma taraftarıyım. Çünkü beni en iyi bir trans erkek anlar. Yani her zaman dayanışma içerisinde olmamız gerektiğini düşünüyorum.” (V-51)</i> <i>“Türkiye’deki LGBT hareket biz kurduğumuzda 15-20 kişilik küçük bir ekipti ve tabi ki hiç tehdit olarak algılanmıyordu. Ama Türkiye’deki LGBT hareket o denli başarılı oldu, toplumda o kadar ciddi kabul aldı ki 2013’teki onur yürüyüşünde 100 bin kişi yürüdü.” (V-59)</i>
Aile Tepkileri	Hayal kırıklığı ve beklentiler Destek ve direnç	<i>“Ya mesela anneme açıldım. Ne bileyim nişanlıyım ben, evlenecektim falan. Yani onun gözünde işte oğlu var, oğlunun torunları olacaktı, evlenecekti, bilmem neydi. Birden bunu duyduğunda hayal kırıklığına uğradığını söylemişti.” (biseksüel) (V-50)</i> <i>“Babam cezaevinde. Onunla çok konuştuk. Kendisi destekçimdi, yanımdaydı. ama işte bana sürekli eksilerini anlatıyordu ki tamamen emin misin? Ve emin olduğum zaman ‘sen nasıl mutluyun öyle olsun’ dedi. Ailemdeki herkes karşımdaydı, bir cepheydi. Ama babam vardı arkamda.” (trans erkek) (V-51)</i>

Tablo 6'ya göre, video içeriklerinde eşcinsel yönelimi fark etmek ele alınırken geleneksel cinsiyet tanımlamalarıyla yaşanan uyumsuzluğun gençlerin cinsel yönelimlerini etkilediği düşüncesi işlenmektedir. Diğer yandan cinsel yönelimin okul öncesi keşfedilebileceği vurgusu ve sosyal desteğin cinsel yönelimi kabullenme üzerindeki etkisi aktarılmaktadır. Yönelimi fark etmek başlığı altında cinsel kimlik tanımı muğlaklaştırılmış, fiziksel veya sosyal bir değişim olmadan da hisse dayanarak cinsel yönelimin değişebileceği iddia edilmiştir. Diğer bir alt tema da LGBT olmaya yönelik şiddettir. Günlük alışkanlıkları etkileyecek şekilde LGBT bireylerin şiddete birçok yerde maruz kalabileceği aktarılmıştır. İlgili alıntılarda güvenlik kaygısının öne çıktığı, fiziksel olarak erkeklerle yakın temasta olunan ortamlarda şiddete maruz kalınabileceği, cinsel yönelimin fark edilmesinin barınma sorununa, çevreden gelecek sözlü ve fiziksel şiddete sebep olabileceği kaygısı video içeriklerinde işlenmiştir. Diğer yandan yasal süreçlerin de LGBT temalı video içeriklerde önemli bir yer aldığı görülmüştür. Evlat edinme şartlarına yönelik eleştiriler LGBT ve diğerleri olarak basit bir ayrımla sunulmuş, LGBT birey olmanın kanun önünde enstest ve şiddet olaylarına kıyasla evlat edindirmede etkili bir unsur olduğunu, ya da tersten enstest ve şiddet gibi suçların LGBT kimlikten daha az önem verildiğini ifade eden bir düşünce aktarılmaktadır. Eşcinsel evliliğin Türkiye'de yasal olmaması sebebiyle yurt dışındaki alternatiflerin değerlendirildiği ifade edilmiştir. Öte yandan ilgili videolarda, LGBT topluluğunun görünür olması olumlu bir durum olarak ele alınmıştır. Görünürlüğün birlik ve beraberliği getireceği, bunun sosyal destek açısından önemli olduğu, temsiline artmasıyla yeni jenerasyonlarda farkındalığın artacağı, kitlesel hareketlerin LGBT topluluğunun başarısını yansıtmaması açısından önemli olduğu videolarda işlenmiştir. Son olarak aile tepkileri LGBT başlığında alt tema olarak ele alınmış, ebeveyn beklentilerini karşılamadığı için LGBT bireylerin aileleri hayal kırıklığına uğrattığı, aile tepkilerinin hem olumlu hem de olumsuz olabileceği videolarda aktarılmıştır.

Alt Kültür

Gençlikle ilgili video içeriklerinde alt kültüre de odaklanıldığı görülmektedir. Örnek alıntılar aşağıda listelenmiştir:

"Tabi modifiyeyle birlikte hayatıma cila çektiğimi düşünüyorum. Starbucks'ta oturup altın saat takmanıza gerek yok. Arabanızı modifiye yapmanız yeter bence." (modifiye kültürü) (V-55)

"Ben şahsımca eskiden dışlanan, işte alay edilen bir çocukken, şimdi insanlar benle muhabbet ederken kurduğu cümleyi iki kere düşünüyorlar." (rap Müzik) (V-64)

"Türkiye'de rapçi olmak yaşadığı dünyada kendini kabul ettirmektir. Yaşadığı ülkeye kabul ettirmek. Çünkü genelde çok içine kapanık olur ilk rap yapmaya başlayan gençler. Benden yola çıkarak söylüyorum bunu. Ben çok içine kapanık bir çocuktum. Utangaçlığımı rap yaparak kırdım ben ve Türkiye'yi gezdim bu sayede. Yani okul hayatımda yapamazdım bunu." (V-64)

"Belli bir saatten sonra geceleri artık sokak köpekleriyle bile farklı bir bağımız oluyor. Boyadığımız yerlerdeki esnaflarla olsun, bazen Alsancak'ta trans bireylerle kurduğumuz bağlar olsun, bazen onlar bizi koruyorlar biz onları koruyoruz. Sokak evimiz gibi bir şey oldu ve kolay kolay da kopacağımı sanmıyorum." (grafiti sanatı) (V-56)

"Türkiye'de punk olmak, bindiğiniz her toplu taşımadaki rastgele amcaların sizi atacak, dövecek gibi bakmasından oluşuyor genel olarak bence." (punk müzik) (V-63)

Alt kültür öğelerinin gençlerin sosyal ilişkilerini, yaşam tarzlarını, bulundukları mekânla etkileşimlerini, toplum içinde karşılaştıkları ayrımcılıkları etkilediği aktarılmaktadır. Modifiye kültürü gençler için bir sınıf atlama aracı olarak değerlendirilmekte, rap müzik yapmanın benlik algısını güçlendirdiği düşüncesi işlenmekte ve rap müziğin toplumda kabul görmek için bir aracı olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. Alt kültür öğelerinden bir diğeri olan grafitinin, gençlerin bulundukları mekânda diğer toplumsal kesimlerle de etkileşim içerisine girmelerini sağladığı aktarılmaktadır. Alt kültür öğelerinin dezavantajlı grupların birbirine destek olabileceği vurgusu yapılmaktadır. Alt kültür öğelerinin dezavantajlı yönleri de ele alınmış, toplumdan ayrılmayı sağlayan bir nitelik olduğu video içeriklerinde işlenmiştir. Punk kültürünü temsil eden gençlerin Türkiye'de ayrımcı tutuma maruz kaldığı aktarılmıştır.

Sosyal Medya

Sosyal medyanın gençlerin günlük yaşantısındaki payı her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda örnek alıntılar aşağıda listelenmiştir.

“Günlük rutinim oldu TikTok. Hani sadece TikTok varmış gibi hissediyorum artık hani. Arkadaşlarımla bazen buluşamıyorum vs. Bir yere gidemiyorum. Sabah kalkıyorsun TikTok, gece yatıyorsun TikTok.” (V-20)

“18 ila 24 yaşındakilerin neredeyse %40’ı, TikTok ve Instagram’ı öğle yemeği yemek için bir yer aradıklarında Google Aramalar ve Google Haritalar yerine kullanıyor” (V-61)

“Öncelikle kendimi bir “influencer” olarak değil, yaratıcı bir “içerik oluşturucu” olarak görüyorum veya bu şekilde görülmek için elimden gelenin en iyisini yapıyorum. Elbette, bu benim hayalimdeki işlerden birisiydi ve böyle bir iş yapmama olanak verildiği için onur duyuyorum.” (V-60)

“Benim şu an küçük bir kuzenim var, bana şey diyor: “Ben de büyüyünce Tiktoker olacağım” falan diyor. Hani bunu bir meslek gibi görüyor. Ben doğru örnek olunulması gerektiğini düşünüyorum. Bunu ciddi yapan insanlar var Tiktok’ta. Yapamayanlar da var.” (V-20)

“Çok fazla paylaşım vardı. Instagram’da bir sürü video, hikaye... Ve Facebook’ta binlerce takipçi, neredeyse yarım milyon. Bu desteğin hikayemizdeki yeri çok önemli. Destek olmasaydı, bunların hiçbiri olamazdı.” (V-65)

Video içeriklerde dijital platformların gençlerin günlük rutinini nasıl değiştirdiğine, bilgi alma kaynaklarının önceki jenerasyonlardan farklılaşığına, içerik üreticilerinin kendilerini ifade etme biçimlerine, “küçüklerine örnek olan influencer” düşüncesine ve öğrenci hareketlerinde sosyal medya desteğine yer verilmiştir. Bu kapsamda TikTok platformunun gençlerin günlük rutinini etkileyecek derecede bağımlılık yaptığı, genç jenerasyonun bilgi almak için arama motorları yerine TikTok ve Instagram gibi sosyal medya platformlarını tercih ettiği vurgusuyla yeni jenerasyonun dijital tüketim alışkanlıklarının değiştiği aktarılmıştır. İçerik üreticisi olmanın yeniden tanımlandığı, olumlu bir amaca hizmet ettiği takdirde teşvik edildiği ve bir kariyer türü olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bireylere odaklanmayan öğrenci hareketlerinde, sosyal medyanın desteği sayesinde platformların gençleri gerçek hayatta aksiyon almaya teşvik ettiği vurgulanmaktadır.

Din/İnanç

Din/İnanç temasındaki videolarda Türkiye’deki gençlerin inançları, dini ve etnik azınlık mensubiyetleri ele alınmaktadır. Bu başlık, sorgulama ve azınlık olma alt temalarından oluşmaktadır. Müslüman ailelerde yetişen gençlerin dine bakış açısı ve Türkiye’deki dini azınlıkların içinde bulundukları toplumda var olma kimliklerini devam ettirme çabası video içeriklerinde ele alınmaktadır. İlgili alıntılar şu şekildedir:

“Dinin özellikle siyasi alanla olan ilişkisi beni çok fazla düşündürüyor, etkiliyordu. Dinin varoluş amacının zaten bu olduğunu düşündüm. İnançtan kurtulmam hakikaten çok zor oldu. Yani çok büyük korkular var sonuçta: doğduğum andan itibaren cehennemde sonsuza kadar yanmak gibi bir inanç var korku var. Bu korkuyu aşmak hakikaten çok zor.” (Müslüman ailede yetişen ateist genç) (V-52)

“Geçmiş keşfetme ihtiyacı duydum. Çünkü bir şekilde şeyi anlamlandıramam gerekiyordu yani: Ben niye bu saldırının muhatabıyım? Çünkü kimseye zarar vermedim, kimsenin kedisine kışt demedim.” (Ermeni genç) (V-49)

Müslüman dindar bir ailede yetişen gencin din ve siyaset ilişkisini sorguladığı öne çıkarılırken, Ermeni gencin Ermenilere yönelik şiddet olaylarıyla birlikte kendi kimlikliğini sorgulamaya başladığı paylaşılmıştır. Müslüman gencin sorgulaması kendi içinde büyüdüğü dini değerlere ve ailesinin öğretilerine yönelik iken, Ermeni gencin sorgulaması kendi kültürünün Türkiye’deki yansımaları üzerinden, yani diğer bir deyişle Türk toplumuna yönelik olmuştur. Aynı temada işlenen ikinci alt tema azınlık olmayla ilgilidir. Örnek alıntılar şu şekildedir:

“Biz farklıyız, kimse gibi değiliz. Biz kimsenin de bizim gibi olmasını istemiyoruz. Onlara nasıl saygı gösteriyorsak, onların da bize saygı göstermesini istiyoruz.” (V-58) (alevi)

“Hemen hemen 5 yıldır avukatlık yapıyorum ve duruşmalarda şeyle karşılaşıyordum: “Ya gerçek isminiz mi Arno?” Yani her seferinde “Yok hayır sahne adım, duruşmalara bu isimle çıkıyorum” demeyi çok isterdim.” (V-49) (ermenî)

Türkiye’deki azınlıkların toplum içinde yaşadıkları yabancılaşma Alevi ve Ermeni kimlikleri üzerinden tartışılmıştır. Azınlık olarak Alevilerin, “kimse gibi değiliz” söylemiyle kendilerini tanımlamayı öteki

üzerinden yaptıkları, ötekinin kendisi gibi olmasını da istemedikleri görülmektedir. Diğer yandan azınlık olarak Ermeni olmanın Türkiye’de herkesin yabancıladığı bir durum olduğu kültüre özgü isimler üzerinden aktarılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma yurtdışı merkezli kamu yayıncılarının Türkiye’deki gençlere ilişkin hazırladıkları Türkçe videoların içerik analizini içermektedir. Bu çalışmalar sekiz farklı tema altında tasnif edilerek sunulurken bu temaların ilkinde kadınla ilgili genel olarak olumsuz bir imaj çizilmekle birlikte Türk toplumunda cinsiyet ve cinsel normların ataeril yapı ve baskın kültürel söylemlerle yeniden üretildiğine vurgu yapılmaktadır. Bu doğrultuda, Türk toplumu bağlamı dışında gerçekleştirilen çalışmalarda, çeşitli toplumlarda kadınların cinsel olarak nesneleştirildiği ve pasif bir şekilde tatmin etme arzusuyla yönlendirildiği belirtilmekte; bu durum, geleneksel ataeril hiyerarşiye yönelik eleştiriler arasında yer almaktadır (Farci ve Scarcelli, 2023; Santoniccolo ve ark. 2023; Fab-Ukozor ve ark. 2021). Hazırlanan içeriklerde söylemsel açıdan feminist bakış açısının etkisi görülmekle birlikte ataeril söyleme karşı toplumsal cinsiyet ve cinsel eşitlik noktasında Türkiye özelinde bir eleştiri görülmektedir. Bu minvalde yapılan bazı çalışmalarda, feminizmin özellikle yeni medya alanında popülerliğinin artmasıyla birlikte, erkeklikten ziyade kadınlık ve kadınların sömürülmesiyle ilgili ifadeler yer verildiği ve bu doğrultuda cinsiyet ve cinsel eşitliğin ön planda tutulduğu görülmektedir (Hemmings, 2018). Başka bir çalışmada kadınlar özelinde cinsiyet ve cinsel eşitliği savunan feminist söylemin, cinsiyet, inanç ve cinselliğin birleştiği noktada belirli toplumsal kategori ve öznelere karşı eşitliğin değişken ve ötekileştirici bir şekil aldığı da görülmektedir (Lähdesmäki ve Saresma, 2014). Dolayısıyla ele alınan içeriklerde kadınlıkla ilgili olan videoların feminist söylemi temsil ettiği ve bu doğrultuda tek yönlü bir eleştiri içerdiği görülmüştür.

İncelenen temalardan bir diğeri de işsizlik ve beraberinde getirdiği ekonomik kaygı olarak belirlenmiştir. Analiz edilen içeriklerde, Türkiye’deki ekonomik şartların olumsuz bir seyir izlediği ve bu durumun düzelmeyeceğine dair düşüncelerin bulunduğu görülmektedir. Konuyla ilgili istatistiklere göz atıldığında TÜİK (2023) verileri Türkiye’de işsizlik oranını %9,7; genç nüfus içerisinde işsizliğin %20 ,2 olduğunu ifade etmektedir. OECD (2023), Türkiye’nin resmi işsizlik oranını %10 olarak raporlamakta ve bu oranın OECD ülkeleri ortalamasının üzerinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, 15-24 yaş aralığındaki genç nüfus içerisindeki işsizlik oranının %20,1 ile OECD ortalamasının iki katı düzeyinde olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye’nin 2021-2023 yılları arasında genç işsizlik oranları incelendiğinde 2021’de % 22,8 oranında olan genç işsizlik oranının %20,1’e indiği, OECD ülkeleri arasında da benzer şekilde yaklaşık %2,2’lik bir düşüşün olduğu görülmektedir (OECD, 2023). Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO) ise, dünya genelinde genç istihdamının hala istenen düzeyde olmadığını ve bölgesel ile küresel krizlerin, diğer yaş gruplarına kıyasla gençleri daha fazla etkilediğini ortaya koymaktadır (İLO, 2023). Kıcırcı’nın (2017), TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistiklerini kullanarak yaptığı çalışmada, eğitim seviyesi ve işgücü niteliğinin iyileştirilmesinin işsizlikle mücadelede tek başına yetersiz kaldığı; ayrıca, yükseköğretim mezunlarının karşılaştığı iş bulma güçlüklerinin, üniversite öğrencileri arasında işsizlik endişesini artırdığı tespit edilmiştir. Korkmazer’in (2020) araştırma verilerinde; işsizlik kaygısının yaş, okuduğu bölüm, okuduğu sınıf, gelir durumu ve not ortalamasından etkilendiği vurgulanmıştır. İşsizliğin neden olduğu sorunlar, Görmüş ve ark. (2023) araştırmasına katılan bireylerin deneyimleri üzerinden ele alındığında; mental yorgunluk, maddi zorluklar ve sosyal dışlanma gibi önemli sorunlar öne çıkmaktadır. Ayrıca üniversite mezunlarının, deneyimsizlikten dolayı uzun süre işsiz kalması (Adıgüzel, 2021), eğitim aldıkları alanlarda layıkıyla bir iş bulma beklentisi, mevcut ekonomik ve sosyal şartlar altında sıklıkla karşılanamamaktadır (Cinel, 2021).

İncelenen içeriklere bakıldığında işsizlik ile ilgili tartışılan bir diğer nokta ise eğitim hayatından iş hayatına geçiş sürecinde yaşanan geçici işsizlik dönemindeki yoğun kaygı halinin normalleştirilmesidir. Bu durum aslında gençlerin birçok açıdan güvenli bir durumda bulunsalar bile yaşanan küresel kriz, işsizlik, eksik istihdam, sözleşmeli çalışma vb. sorunları yaygın olarak gördüğünde, güvencesizlik duygusunu normalleştirip bugünden daha iyi bir yaşam süremeyecekleri düşüncesine itmektedir (Worth, 2019; Basyouni ve El Keshky, 2021). Bu bağlamda yürütülen bazı çalışmalar gençlerin yaşadıkları ekonomik kaygı nedeniyle kolay para kazanma yollarına yöneldiği ve bu yönde yapılan

reklamlarda da özendirici bir yaklaşım benimsendiğini ortaya koymuştur (Nyemcsok ve ark. 2018; Graham ve Brady, 2021). Benzer şekilde araştırmada da kolay para kazanma yollarının olumlanması, gençler için teşvik edici nitelikte olduğunu göstermektedir. Tekin (2015), çalışmasında üniversiteden mezun olan öğrencilerin, ailelerine yük olmamak isteği ve ailelerin çocuklarının bir an önce iş bulmalarını beklemesi gibi faktörlerin, mezunları iş bulamama kaygısıyla baş başa bıraktığını ve bu durumun kişisel benlik algılarını tehdit ettiğini vurgulamıştır.

Hazırlanan içeriklerde temsil edilen gençlik profiline bakıldığında hayata ve geleceğe karşı umutsuz, kaygılı, dışlanmış ve kırılgan bir yapıya sahip profillerin öne çıktığı görülmektedir. Özellikle Türkiye’deki ekonomik, eğitim ve siyasi alanlarda yaşanan sorunların medya kanallarına olan yansımalarının bu temsili beslediği düşünülmektedir. Bu kapsamda yürütülen bazı çalışmalar, medya ve politika kanallarının gençleri kalıplaştırarak, onların ihtiyaçları ve bağlamları üzerinde marjinal, savunmasız ve kırılgan bir profil çizdiğini; bu durumun gerçeği yansıtmadığı gibi gençlere yönelik dışlayıcı tutumlar sergilenmesine neden olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, yeni medya kanallarının gelişmesiyle birlikte, gençlerin kendileri hakkında konuşabilecekleri bir ortam oluştuğu vurgulanmıştır (Halsall, 2004; Thurlow ve Bell, 2009; Mejias ve Banaji, 2019). Ayrıca yeni medya kanalları marjinalleşen alt kültür ve Queer gençlerinin kimliklerini keşfetme, hikayelerini paylaşma ve siyasi aktivizm için kullanabilecekleri bir zemin oluşturmalarına da katkı sağlamaktadır (Craig ve McInroy, 2014; Ridder ve Bauwel, 2015). Benzer olarak hazırlanan içeriklerde LGBT temsili önemli bir yer edinmekle birlikte Queer gençlerinin cinsel yönelimlerini keşfetme, yaşadıkları zorlukları paylaşma, evlat edinme, evlenme ve hak savunuculuğu talepleri, bu içeriklerde yer alan konular olmuştur. Araştırma bulgularına paralel olarak, dijitalleşmeyle birlikte queer yönelimlerin inşasının ve anlatılarının arttığı, bu anlatıların çevrimiçi kimlik gelişimi üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur (Craig ve McInroy, 2014; Hanckel, 2016; Surace vd., 2022). Günümüzde YouTube gibi dijital platformlarda ana akımdan farklı olarak LGBT bireylerin hikayelerine sıklıkla yer verildiği, farklı cinsel yönelimleri olan bireylerin bir araya gelmesine olanak sağladığı, içerik üreticilerinin kitleyi hareket geçirecek işlerlikte yayınlar yaptığı (Güler ve Uludağ, 2020) ve bu bireylerin seslerini bu medya yayınlarıyla duyurabildikleri görülmektedir (Köseoğlu, 2023:25). Öte yandan Netflix gibi medya organlarında da bu konu çok fazla işlenmektedir. Bu bağlamda, Netflix’in postmodernizmin neoliberal politikalarına uygun bir kültürel zemin oluşturduğu ve LGBTIQ+ söylemleri aracılığıyla tüketim amaçlı eşcinsel kültürü pazarlamak için yeni bir yaşam tarzı yarattığı ifade edilebilir. Günümüzün dijital platformlarında, içeriklerin özellikle cinsiyetsizleştirme teması üzerine kurgulandığı gözlemlenmektedir (Ulusal ve Özgen, 2023: 148). 2022 yılı itibarıyla Netflix’te “LGBTIQ+ Hikayeleri” kategorisinde 50’den fazla film bulunması da bunun en önemli göstergelerinden biridir (Çelik ve Çelik, 2022: 163).

Yurtdışı merkezli kamu yayıncılarının hazırladıkları içeriklerde çeşitli başlıklar altında karşılaşılan bir diğer nokta ise yurt dışına çıkmanın olumlanmasına karşılık Türkiye’deki imkanların değersizleştirilmesidir. Videolarda özellikle iş alanları, eğitim, din, cinsiyet farklılıkları ve cinsel eşitlik noktasında Türkiye’de ciddi zorlukların var olduğu, çözümün ise yurtdışında hayat sürmekle elde edileceği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda yürütülen bir çalışmada, Avrupa ülkelerinin tutum, davranış ve çıkarlarıyla yakından ilişkili olarak, Avrupa medyasının Türkiye’ye karşı taraflı bir politika izlediği; Türkiye’nin ekonomik ve siyasi gibi birçok alanda yapılan haberlerinde bu tutumun açıkça görüldüğü ortaya konulmuştur (Jurgens, 2017). Bu çalışmada konuyla ilgili incelenen içeriklerin, Türkiye aleyhine bir propaganda aracı olarak sunulabileceği yönünde bir kanaat sunabileceği düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulara bakıldığında içeriklerde yer alan genç bireylerin yoğun sosyal medya kullanımına ilişkin vurgu dikkat çekicidir. Bu bakımdan, internet kullanımıyla ilgili yapılan araştırmalar, dünya nüfusunun %64,5’inin internet kullandığını ve bu kullanıcıların büyük bir kısmını %75’lik oranla 16-24 yaş aralığındaki gençlerin oluşturduğunu ortaya koymuştur (We are Social, 2023; Statista, 2023). Ayrıca, dünya üzerinde en çok ziyaret edilen web siteleri sırasıyla Google, YouTube, Facebook, Twitter ve Instagram olurken, gençlerin genellikle bu kanallar içerisinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir (We are Social, 2023). Gençlerin medyada bu denli aktif olmaları, kendilerine yönelik pazarlama stratejilerinin medya denkleminde toplanmasına; özellikle sosyal ilişki oluşturma ve sürdürmede, sorunlarını paylaşma noktasında sosyal medya platformlarını kullanması, medya üzerinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmesine de zemin hazırlamaktadır (Abi-Jaoude ve Naylor, 2020; We are

Social, 2023). Özellikle içerik üreticileri bu zeminin oluşmasında katalizör görevi görmektedir. Sosyal medya kanalları üzerinden gençlerle yoğun bir iletişim içerisinde olan içerik üreticileri kolektif bir biliş oluşturmakta, gençlerin tutum, davranış ve seçimlerinde etkili olmaktadır (Lajnef, 2023). Bu noktada sosyal medyanın genç kadın kullanıcıların satın alma kararı üzerindeki etkisine dair yapılan bir araştırmada genç kadınların satın alma davranışı üzerinde içerik üreticilerinin büyük etkisinin olduğu saptanmıştır (Djafarova ve Rushworth, 2017).

Gençlerin din ve inanç temalı video içeriklerinde yansıttığı sorgulamalar ve azınlık olma deneyimleri, Türkiye'deki derin toplumsal çatışmaları gözler önüne sermektedir. Müslüman ailelerde yetişen gençlerin dini ve siyasi ilişkileri sorgularken yaşadıkları içsel çatışmalar, inançtan kopuş süreçlerinin zorlukları videolarda ele alınmıştır. Literatürde yer alan çalışmalarda da (İmamoğlu ve Yavuz, 2011: 238), üniversite öğrencilerinde kader inancının, gelecekte beklenenlerle doğrudan ilişkili olduğu belirtilmektedir. Son yıllarda Türkiye'de özellikle de gençler arasında deizm ve ateizm eğiliminin arttığı yönünde tartışmalar mevcuttur. Literatürde çoğunlukla (Güner, 2021; Abanoz, 2020: 119; Tetik, 2020: 135; Kılavuz, 2005: 41; Baynal, 2015: 206) yetişkin bireylerin ya da gençlerin dini tutumlarını etkileyen unsurların ele alındığı çalışmalar yer almaktadır. Kaynak ve Yılmaz'ın (2023) 596 öğrenciyle yaptığı araştırmaya katılan gençlerin %90,1'i Allah'a inanmakta, %5,1'i Allah'ın olup olmadığını bilmediğini ve bunu bilmenin bir yolu olduğuna inanmadığını ve %4,8'i Allah'ın var olduğuna inanmadığını belirtmişlerdir. Güner'in (2021) 1572 üniversite öğrencisinin dini yönelimleri üzerine yaptığı araştırmaya göre, öğrencilerin Allah'ın varlığına ve evreni yarattığına dair görüşlerinin ve kadere inanma düzeylerinin yaş grubu ve cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği, erkeklerin inanma düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Farklı bir çalışmada ise, İslamcı gençlerin kimliklerinin bireysel ve kolektif düzeyde değiştiği, özellikle iyi eğitilmiş Müslüman gençlerin kendilerini daha bireysel ve refleksif bir şekilde tanımladıkları bulunmuştur (Saktanber, 2007). Öte yandan çalışmamızda, Ermeni gençlerin kimlik bunalımları ve toplumsal varoluş mücadelesi, azınlık olmanın getirdiği yabancılaşma deneyimlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca gençlik temalı bu video içeriklerinde, Alevi ve Ermeni gençlerin kendilerini tanımlama ve saygı talep etme çabaları, toplumda ötekileştirme ve kabul görme mücadelesi işlenmiştir. Demir ve İpek (2015) tarafından Alevilere yönelik ayrımcılık araştırmasında benzer şekilde, iletişim kurmama, sınır koyma arkadaşlık etmeme ve önyargılı davranma gibi ötekileştirici tutumlarla yüzleştiği belirtilmiştir. Dijital platformlarda bu tür içeriklerin yer alması, Türkiye'deki dini ve etnik çeşitliliğin bireyler üzerindeki derin etkilerini anlamak ve farklı bakış açılarını yansıtmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, yurtdışı merkezli kamu yayıncılarının Türkiye'deki gençlere yönelik YouTube içeriklerinin tematik analizini sunarak, gençlerin yaşadığı ekonomik zorluklar, işsizlik, eğitim problemleri, göç eğilimleri, LGBT temsili, alt kültürlerin etkisi, sosyal medyanın rolü ve dini/inanç temalı sorgulamalar gibi çeşitli konuların nasıl ele alındığını ortaya koymuştur. Özellikle, bu içeriklerin gençlerin toplumsal ve bireysel yaşamlarına dair farklı perspektifler ve eleştiriler içermesi, hem gençlerin kendilerini ifade etmeleri için bir platform sunmakta hem de toplumsal sorunların ve çözüm arayışlarının daha geniş bir bağlamda tartışılmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda gelecek çalışmalar, farklı kültürel ve toplumsal bağlamlarda yaşayan gençlerin dünya genelinde benzer sorunlar ve taleplerle karşı karşıya kaldığı göz önüne alındığında, yurtdışı merkezli kamu yayıncılarının içeriklerinin uluslararası ölçekte nasıl algılandığına yönelik karşılaştırmalı analizlere odaklanmalıdır.

Kaynaklar

ABANOZ, S. (2008). 6-12 Yaş arası çocukların dini ve ahlâki gelişimlerinde anne ve babaların rolü. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 3(1), 111-138.

ABI-JAOUDE, E., NAYLOR K.T. (2020). Pignatiello A. (2020). Smartphones, social media use and youth mental health. *CMAJ*, 192(6), 136-141. <https://doi.org/10.1503%2Fcmaj.190434>.

ADIGÜZEL, M. (2021). Türkiye'de genç işsizliği etkileyen faktörler. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(8), 100-129.

AHMADZADEH E. ve CHAN P.K. (2017). Mining pros and cons of actions from social media for decision support, *IEEE International Conference on Big Data (Big Data) IEEE*, 877-882.

AL-ANSI, A.M., HAZAIMEH, M., HENDI, A., AL-HRINAT, J. ve ADWAN G. (2023). How do social media influencers change adolescents' behavior? An evidence from Middle East countries. *Heliyon*, 9(5), e15983.

SURACE, A., KANG A., CHRISTOPHER W. K & OPERARIO, D. (2022). "I'm Gay With an Asterisk": How Intersecting Identities Influence LGBT Strengths, *Journal of Homosexuality*,1-21. DOI: 10.1080/00918369.2022.2132579

ARNETT J. J. (2000). Emerging Adulthood: A Theory of development from the late teens through the twenties. *The American Psychologist*. 55(5), 469-480.

BASYOUNI, S.S & EL KESHKY, M.E.S (2021) Job Insecurity, Work-Related Flow, and Financial Anxiety in the Midst of COVID-19 Pandemic and Economic Downturn. *Front. Psychol.* 12: 632265.

BAYNAL, F. (2015). Yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 206-231.

HANCKEL, B. (2016) Representations of LGBT youth: A review of Queer Youth and Media Cultures, *Journal of LGBT Youth*, 13(4), 410-413, DOI: 10.1080/19361653.2016.1185764

BESSANT, J., PICKARD S. ve WATTS, R. (2020) Translating Bourdieu into youth studies. *Journal of Youth Studies*, 23(1), 76-92.

BİLGİÇ, H.G., DUMAN, D., SEFEROĞLU, S. S. (2011). Dijital Yerlilerin Özellikleri ve Çevrimiçi Ortamların Tasarlanmasındaki Etkileri, *Akademik Bilişim*, 2-4 Şubat 2011 / İnönü Üniversitesi, Malatya.

BRAUN, V. ve CLARKE, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

CANTÜRK, G. ve YÜKSEL, İ. (2020). Dijital medyanın ortaöğretim çağındaki gençlerin düşünme biçimleri üzerindeki etkileri. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 222-243.

CİNEL, E.A. ve YOLCU, U. (2021). Eğitim, yaş ve cinsiyetin işsizlik oranı üzerindeki etkileri: Türkiye Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 20(78), 844-858.

CRAIG, S.L. ve MCINROY, L. (2014). You Can Form a Part of Yourself Online: The Influence of New Media on Identity Development and Coming Out for LGBTQ Youth. *Journal of Gay & Lesbian Mental Health*, 18(1), 95-109, DOI: 10.1080/19359705.2013.777007

ÇELİK, T. N., & ÇELİK, Y. (2022). Uludağ sözlük üzerinden yeni normalin toplumsal inşasını yaratmada Netflix'te LGBT hikayeleri kategorisi. *Sosyologca*, (23), 159-168

DEMİR, İ. (2012). The development and current state of youth research in Turkey: An overview. *Young*, 20(1), 89-114.

DEMİR, F. B & İPEK, Z. (2015). Alevilere yönelik ayrımcılık bir saha çalışması: İstanbul. İstanbul: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği.

DESAI, A.N., RUIDERA, D., STEINBRINK, J.M., GRANWEHR, B. & Lee D.H. (2022). Misinformation and disinformation: the potential disadvantages of social media in infectious disease and how to combat them. *Clin. Infect. Dis*,74 (3), 34-39.

DJAFAROVA, E. & RUSHWORTH, C. (2017). Exploring the credibility of online celebrities' Instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users. *Computers in Human Behavior*, 68, 1-7.

FAB-UKOZOR, N., CHIMA, O., OBAYI, P., ANORUE, I., ONWUDE, N. (2021). Portrayal of women in advertising on facebook and instagram. 10.5281/zenodo.4006048.

FARCI, M., & SCARCELLI, C. M. (2023). Men have to be competent in something, women need to show their bodies. Gender, digital youth cultures and popularity. *Journal of Gender Studies*, 33(5), 572-584. <https://doi.org/10.1080/09589236.2023.2241857>.

FOX, M. P., et al. (2021). Will podcasting and social media replace journals and traditional science communication? No, but..., *American Journal of Epidemiology*, 190(8), 1625-1631.

GÖRMÜŞ, A., BOZKURT, B., KARAÖZ E. & KUÇINOĞLU, D. (2023). Üniversiteden Yeni Mezunların İşsizlik Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2). 298-315.

GRAHAM, B., BRADY, L. M. (2021). Young people and money: a review of young people's use of online information and advice Literature review. *Money and Pensions Service*, DOI: 10.13140/RG.2.2.34164.27522.

GÜLER, E., ULUDAĞ, M. (2020). Popüler görsel kültürde toplumsal cinsiyet rollerinin incelenmesi: Youtube kanallarında kadın ve erkek imajları, *Turkish Studies - Social*, 15(1), 343-367. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.37844>

GÜNER, B. (2021). Gençlerin dini inançları ve deizme yönelim durumları: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi örneği. *Turkish Studies-Social*, 16(5), 1825-1840. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.50805>.

HALSALL, A. (2004). 'You don't know what we're really like': A profile of young people's values (Order No. U199908). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1797411409). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/you-dont-know-what-were-really-like-profile-young/docview/1797411409/se-2>.

HEMMINGS, C. (2018). Resisting popular feminisms: gender, sexuality and the lure of the modern, *Gender, Place & Culture*, 25(7), 963-977.

ILO (2023). Genç İstihdamında Küresel Trendler 2022: Yönetici Özeti. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_858664.pdf.

İMAMOĞLU, A., & YAVUZ, A. (2011). Üniversite gençliğinde dini inanç ve umutsuzluk ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(23), 205-244

JURGENS, K. (2017). Deciphering the Mindset behind the anti-Turkey Bias in European Reporting. *Insight Turkey*, 19 (2), 63-77. <https://www.insightturkey.com/file/78/deciphering-the-mindset-behind-the-anti-turkey-bias-in-european-reporting-spring-2017-vol19-no2>

KAYNAK, Ç. C., & YILMAZ, M. (2023). Gençlerin tanrı algısı bağlamında yaşadıkları inanç sorunları ve kendi çözüm önerileri, *Eskiyeni*, 51, 1110- 1146.

KICIR, B. (2017). Eğitimli genç işsizliği üzerinden işsizlik kaygısına bir bakış. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 54, 1369- 1396

KILAVUZ, M. A. (2005). Anne baba örnek davranışlarının çocukların ve ergenlerin dini kişiliğinin oluşumuna etkileri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 41-58.

KIRAN, S., KÜÇÜKBOSTANCI, H. & EMRE, İ. E. (2020). Sosyal medya kullanımının kişiler üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13 (4), 435-441.

KONRAD ADENAUER STIFTUNG (2021). Turkish Youth Research 2021. *Turkey Office of Konrad-Adenauer-Stiftung Foundation*. Retrieved from: https://www.kas.de/documents/283907/16886777/Turkish+Youth+2021_KAS.pdf/e430a8e7-a1e1-6b55-4a74-e77c4b2a8652?version=1.3&t=1655118037331

KORKMAZER, F. (2020). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı algılarının incelenmesi, *Business Economics and Management Research Journal*, 3(2), 141-152.

KÖSEOĞLU, A. (2023). Dijital Çağda Alternatif Medya Bağlamında "Youtube" Platformu (Editör Köseoğlu, A.), *Dijital Çağda Medya* (içinde), Eğitim Yayınevi. Ankara.

LÄHDESMÄKI, T., SARESMA, T. (2014). Reframing gender equality in finnish online discussion on immigration: populist articulations of religious minorities and marginalized sexualities, *NORA- Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 22(4), 299-313.

LAJNEF, K. (2023). The effect of social media influencers' on teenagers behavior: an empirical study using cognitive map technique. *Curr Psychol*.

LEMISH, D. (2013). *The Routledge International Handbook Of Children, Adolescents And Media*. London: Routledge.

MAYFIELD, A. (2008). What is social media? http://crmexchange.com/uploadedFiles/White_Papers/PDF/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf adresinden 09.08.2023 tarihinde erişilmiştir.

MCDERMOTT, J. (2014, Mart 17). Explaining what's behind the sudden allure of explanatory journalism. Digiday. <https://digiday.com/media/explainer-rise-explanatory-journalism/> Erişim tarihi: 23.04.2023

MOON, S. J., BAI, S. Y. (2020). Components Of Digital Literacy As Predictors Of Youth Civic Engagement And The Role Of Social Media News Attention: The Case Of Korea. *Journal of Children and Media*, 14:4, 458-474.

NANCY WORTH (2019). Making sense of precarity: talking about economic insecurity with millennials in Canada, *Journal of Cultural Economy*, 12(5), 441-447.

NEUENDORF, K. A. (2017). *The content analysis guidebook* (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.

NJOROGE, R. (2013). Impacts Of Social Media Among The Youth On Behavior Change: A Case Study Of University Students In Selected Universities In Nairobi, Kenya. *Master's Thesis*. University Of Nairobi, Communication Studies Of The School Of Journalism And Mass Communication, Kenya.

NYEMCSOK, C. vd. (2018). Young people's recall and perceptions of gambling advertising and intentions to gamble on sport. *J Behav Addict*, 7(4), 1068-1078.

OECD (2023). Unemployment rates, OECD News Release - June 2023. Retrieved from: <https://www.oecd.org/sdd/labour-stats/unemployment-rates-oecd-06-2023.pdf>

OGIRA, C.D. (2019). Pros And Cons Of Social Media And Literature (Case Study: Uganda). *International Journal of Advances in Social Sciences*, 7(1):6-8.

ÖZDEMİR, Y., ÇOK, F. (2011). Ergenlikte Özerklik Gelişimi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36), 152-164.

PRENSKY, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.

RIDDER, De S. & BAUWEL, V. S. (2015). The discursive construction of gay teenagers in times of mediatization: youth's reflections on intimate storytelling, queer shame and realness in popular social media places. *Journal of Youth Studies*, 18 (6), 777-793.

SAKTANBER, A. (2007). Cultural Dilemmas of Muslim Youth: Negotiating Muslim Identities and Being Young in Turkey 1. *Turkish Studies*, 8, 417-434. <https://doi.org/10.1080/14683840701489290>.

MEJIAS, S., & BANAJI, S. (2019) Backed into a corner: challenging media and policy representations of youth citizenship in the UK. *Information, Communication & Society*, 22(12), 1714-1732, DOI: 10.1080/1369118X.2018.1450436

SANTONICCOLO, F., TROMBETTA, T., PARADİSO, M. N., ROLLÈ, L. (2023). Gender and media representations: a review of the literature on gender stereotypes, objectification and sexualization. *Int J Environ Res Public Health*, 20(10):5770.

SCHERMAN, A., VALENZUELA, S., RIVERA, S. (2022) Youth environmental activism in the age of social media: the case of Chile (2009-2019), *Journal of Youth Studies*, 25:6, 751-770.

SEKAM (2016). *Türkiye Gençlik Raporu Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri*. İstanbul: SEKAM Yayınları

SENGUPTA, S. (2019). Protesting climate change, young people take to streets in a global strike. *The New York Times*, Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2019/09/20/climate/global-climate-strike.html>.

SIMONSON, M. (2017). Social Media And Online Learning: Pros And Cons. *Dist. Learn*, 14(4):72. 71. https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1427&context=fse_facarticles

STATISTA (2023). Number of internet and social media users worldwide as of July 2023. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> (Erişim Tarihi: 22.10.2023).

TEKİN, A. N. (2015). Üniversite öğrencilerinde işsizlik kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

TETİK, H. O. (2020). Anne baba tutumları ve ailede çocuğun dini gelişimi. *Universal Journal of Theology*, 5(2), 135-171.

THURLOW, C. ve BELL, K. (2009). Against technologization: young people's new media discourse as creative cultural practice. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14(4), 1038–1049, <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2009.01480.x>

TÜİK (2023). İstatistiklerle Gençlik, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Genclik-2022-49670#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C2',15%2C2'sini%20olu%C5%9Fturdu,Adresinden%2006.08.2023%20tarihinde%20erişilmiştir.>

TÜİK (2024). Dünya Nüfus Günü 2024, Temmuz 2024, <https://data.tuik.gov.tr/>.

TÜİK (2023). İşgücü İstatistikleri, Ocak 2023. <https://data.tuik.gov.tr/>.

ULUSAL, D. ve ÖZGEN, N. (2023). Dijital platform içeriklerinde sunulan farklı cinsel yönelimlerin gençler üzerindeki etkisi: netflix örneği, *Yeni Medya Dergisi*, 14, 142-154.

UNESCO, Youth: UNESCO with, by and for Youth. <https://www.unesco.org/en/youth#:~:text=Welcome%20to%20the%20UNESCO%20Youth%20Programme&text=The%20United%20Nations%20defines%20'youth,aged%20between%2015%20and%2024.> Adresinden 02.08.2023 tarihinde erişilmiştir.

UNITED NATIONS (2018). *World Youth Report: Youth And The 2030 Agenda For Sustainable Development*. United Nations Publication. <https://www.un.org/development/desa/youth/wpcontent/uploads/sites/21/2018/12/WorldYouthReport-2030Agenda.pdf>

UNITED NATIONS (2023). Global Issues: Youth. <https://www.un.org/en/global-issues/youth> adresinden 12.08.2023 tarihinde erişilmiştir.

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY (1985). International Youth Year: Participation, Development, Peace. 19 June 1981, A/36/215. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N81/165/83/PDF/N8116583.pdf?OpenElement> adresinden 02.08.2023 tarihinde erişilmiştir.

ÜNLÜ, F. (2018). Orta Yaş Üstü Bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığı ve Sosyal İzolasyon. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 161-172.

VISNOVSKY, J., & BIELIK, P. (2021). Explanatory Journalism – A New Way How To Communicate In Digital Era. *Media Literacy and Academic Research*, 4:1, 24-37.

We Are Social (2022). Digital 2022 Global Overview Report. <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>

We Are Social (2023). Digital 2023 July Global Statshot Report. Erişim adresi: <https://wearesocial.com/id/blog/2023/07/social-media-use-reaches-new-milestone/> (Erişim Tarihi: 22.10.2023).

YAMAN, Ö. M. (2019). *Apaçi Gençlik. Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri*: İstanbul'da "Apaçi" Alt kültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma. İstanbul: Bir Yayıncılık.

ZASTROW, C., KIRST-ASHMAN, K. K. (2015). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II: Yetişkinlik ve Yaşlılık*. S. E. Türközü ve B. Alparslan (Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.

Summary

Currently, there are 1.2 billion young people aged 15-24 worldwide, making up 16% of the global population. The rapid increase in this demographic and young people's quest for solutions to their societal issues have led many governments and international organizations to investigate youth problems. Concurrently, the rapid development and widespread use of technology have resulted in an explosion of interpersonal connections, significantly impacting young people. This surge in media has changed how social relationships are presented and perceived, creating a space for individuals who struggle to express their emotions or seek attention in daily life. In Turkey, the average internet user spends approximately 7 hours and 24 minutes online daily, with around 2 hours and 54 minutes dedicated to social media platforms. Therefore, this study aims to conduct a thematic analysis of

the Turkish content prepared by international public broadcasters on YouTube for young people in Turkey. The research seeks to determine what types of content these broadcasters produce concerning Turkish youth, the subjects of their critiques and evaluations, and how viewers might be influenced by this content. Using a qualitative research design, thematic analysis and content analysis methods were employed to examine 74 youth-themed videos from international broadcasters with over 100,000 subscribers. The research findings are categorized under eight main themes: 'Women', 'Unemployment/Economic Concerns', 'Education', 'Migration', 'LGBT', 'Subculture', 'Social Media' and 'Religion/Faith'. Under the women theme, issues such as sexuality, violence, and societal taboos are highlighted, while the unemployment and economic concerns theme reveals the difficulties young people face with unemployment and its impact on their lives. The education theme is expanded with sub-themes such as the challenges of being a student and studying abroad. The migration theme addresses reasons for emigrating from Turkey and the challenges faced by migrants. The LGBT theme encompasses topics like recognizing sexual orientation, violence, and legal processes. The subculture theme examines young people's social relationships and lifestyles. The social media theme evaluates young people's habits of using digital platforms and the influence of content creators. The religion and faith theme includes young people's religious inquiries and minority experiences.

In conclusion, this study provides a comprehensive analysis of the content prepared by international public broadcasters for Turkish youth, revealing significant insights into their social and individual lives. It concludes that such content offers a platform for young people to express themselves and facilitates broader discussions on societal issues. Given that young people globally face similar issues and demands, future studies should focus on comparative analyses of how this content is perceived internationally.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Okul Mutluluğu ve Mesleki Doyum: Pozitif Öğretmen ve Mesleki Tükenmişliğinin Aracı Rolü

School Happiness and Professional Satisfaction: The Mediating Role of Positive Teachers and Professional Burnout

¹Seydi Ahmet SATICI 

²Yavuz ERİŞEN 

³Metin DENİZ 

⁴Mehmet Engin DENİZ 

⁵Abdullah Ensar UZUN 

ETİK BİLDİRİM: Araştırma için Yıldız Teknik Üniversitesi'nden 2023.07 sayılı numaralı etik kurul onayı 02.07.2023 tarihinde alınmıştır.

¹Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı, İstanbul, Türkiye
✉ ahmet.satici@yildiz.edu.tr

²Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Programı, İstanbul, Türkiye
✉ yverisen@yildiz.edu.tr

³Prof. Dr., Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı, Bartın, Türkiye
✉ mdeniz@bartin.edu.tr

⁴Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı, İstanbul, Türkiye
✉ edeniz@yildiz.edu.tr

⁵Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Psikolojik Danışman, Kayseri, Türkiye.
✉ aensaruzun@gmail.com

Geliş/Received: 18.01.2024

Kabul/Accepted: 20.05.2025

Öz

Amaç: Bu çalışmada, okul mutluluğunun mesleki doyum üzerindeki etkisinin yanı sıra pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişliğin seri aracı rolünün test edilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışma, kesitsel desen kullanılarak tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklem grubu, İstanbul ilinde görev yapan 516 öğretmenlerden oluşmaktadır. Araştırma verileri, 2022-2023 eğitim-öğretim yılı içerisinde toplanmıştır. Veriler, Öğretmenlerin Okul Mutluluğu Ölçeği, Mesleki Doyum Ölçeği, Pozitif Öğretmen Ölçeği ve Mesleki Tükenmişlik Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın veri analizi SPSS ve AMOS programları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular: Araştırma sonucunda, mesleki doyum ile okul mutluluğu ve pozitif öğretmen arasında anlamlı bir pozitif ilişki, mesleki tükenmişlik ile ise anlamlı bir negatif ilişki olduğu bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre ayrıca pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişliğin, okul mutluluğu ve mesleki doyum arasındaki ilişkide seri aracı rolü üstlendiği saptanmıştır.

Sonuç: Daha yüksek okul mutluluğuna sahip öğretmenlerin daha yüksek pozitif öğretmen özellikleri sergiledikleri ve daha az mesleki tükenmişlik yaşayan öğretmenlerin ise daha yüksek mesleki doyuma sahip oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Okul mutluluğu, mesleki doyum, pozitif öğretmen, mesleki tükenmişlik, öğretmenlik mesleği

Seydi Ahmet SATICI, Yavuz ERİŞEN, Metin DENİZ, Mehmet Engin DENİZ, Abdullah Ensar UZUN, "School Happiness and Professional Satisfaction: The Mediating Role of Positive Teachers and Professional Burnout", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 571-588.

Abstract

Aim: This study aims to examine the effect of school happiness on job satisfaction, as well as to test the mediating role of positive teacher and professional burnout.

Method: The study was designed using a cross-sectional design. The sample group consisted of 516 teachers working in Istanbul. Research data were collected during the 2022-2023 academic year. Data were obtained using the Teacher School Happiness Scale, Professional Satisfaction Scale, Positive Teacher Scale, and Professional Burnout Scale. Data analysis was performed using SPSS and AMOS software.

Results: The study found a significant positive relationship between professional satisfaction and school happiness and positive teacher, and a significant negative relationship with professional burnout. Additionally, the study found that positive teacher and professional burnout played a serial mediating role in the relationship between school happiness and professional satisfaction.

Conclusion: It was determined that teachers with higher school happiness exhibited higher positive teacher characteristics, and teachers with lower professional burnout had higher professional satisfaction.

Keywords

School happiness, professional satisfaction, positive teacher, professional burnout, teaching profession

Giriş

Öğretmenler, öğrencilerinin topluma faydalı bir birey olarak yetiştirilmesinde önemli roller üstlenir (Parkay, Stanford & Gougeon, 2010). İçinde bulunduğumuz çağın gerektirdiği niteliklere uygun bireyler yetiştirilmesi için mesleğini iyi yapan öğretmenlere ihtiyaç duyulmaktadır (Martinez, 2022). Başarılı bir öğretmen olabilmek için mesleğe bağlı olmak, sıkı ve disiplinli çalışmak gerekir (Kant, 2018). Öğretmenlerin bu niteliklerine yerine getirebilmesi, eğitim-öğretim faaliyetlerini gerçekleştirirken mesleki doyum almalarını sağlar (Fütterer, 2023). Davis (2004) mesleki doyumunu, kişinin icra ettiği mesleğe karşı hissettiği olumlu duygular olarak ifade etmiştir. Mesleki doyumunu artıran ve azaltan çeşitli faktörler vardır (Baroudi vd., 2022). Kişinin kendisine uygun meslek seçmesi, yaptığı işte biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, meslekte başarılı olması, başarılarının ödüllendirilmesi, çalıştığı ortamda bulunan diğer bireylerle sağlıklı iletişim kurabilmesi mesleki doyumunu artıran faktörlerdir (Olsen & Huang, 2019). Bireyin özellikleri ile icra ettiği mesleğin gerektirdiği özellikler arasında uyumsuzlukların olması, kişinin benlik saygısının düşük olması, çalışılan kurumda adil yönetim olmaması, iş yerinde mesleki rollerin tam olarak tanımlanmaması, mesleği icra ederken bireylerin kendisini yorgun hissetmesi mesleki doyumunu azaltan faktörlerdir (Booyesen, 2008). Öğretmenlerin mesleki doyuma sahip olması, çalıştığı okulda mutluluk, huzur ve güven duygularını hissettirir. Tüm bu duygular, öğretmenlerin okulda genel olarak kendilerini mutlu hissetmelerini sağlar. Öğretmenlerin icra ettiği meslekten doyum alması, okul mutluluğunu artırdığı yapılan araştırmalarda belirtilmiştir (Acton ve Glasgow, 2015; Alam, 2022; Jackson vd., 1986; Muchinsky, 2006; Ouellette vd., 2018; Pearson ve Moomar, 2005; Shin vd., 2023; Treputtharat ve Tayiam, 2014; Woods ve Weasmer, 2002). Mutluluk kavramı, kişisel deneyim ve değerlendirmeler sonucunda oluşan ve kişinin kendisini hoşnut hissetmesi ile sonuçlanan bir duygudur (Fisher, 2010). Mutluluk, zaman, mekân ve döneme göre farklı kategorilerde tanımlanır. Okul mutluluğu ise mutluluk kategorilerinden birisidir. Okul içerisinde kişilerin olumlu durumlara odaklanması, okul içinde oluşan dinamiklerin güçlü yönlerini benimseme ve kendi yeteneklerini geliştirme kapsamında değerlendirilir (Luthans, 2002). Öğretmenlerin kendi kişilik özellikleri, okulun bulunduğu çevreyi sevmeleri ve benimsemeleri, kazandıkları paranın beklentilerini karşılaması, yöneticilerin ihtiyaçlara duyarlı olması gibi faktörler okul mutluluğu üzerinde belirleyicidir (Price ve Jones, 2010).

Öğretmenlerin okul mutluluğu ile ilişkili olan bir diğer kavram ise pozitif öğretmendir (Eryılmaz ve Bek, 2018). Walker (2008) pozitif öğretmeni; olaylara olumlu yönüyle bakabilen, öğrencilerin ihtiyaç duyduğunda kolaylıkla iletişime geçebildiği, öğrencilerini yeri ve zamanı geldiğinde övebilen,

öğrencilerin birbirlerine karşı pozitif davranışlar sergilemesine yardımcı olabilen ve öğretme konusunda iyimser olabilen gibi özelliklerle tanımlamıştır. Pozitif öğretmen, öğrencilerin sosyal, akademik ve kişilik özellikleri üzerinde olumlu etki bırakır (Furer ve Skinner, 2003). Dışa dönük olmak, öğrenci ile pozitif ilişki kurmak, derste akışı sağlamak, öğrencileri derse katabilmek ve dersi somutlaştırarak anlatabilmek pozitif öğretmenin diğer özellikleridir (Eryılmaz ve Bek, 2018). Pozitif öğretmen performansının ortaya konulması hem öğretmenler hem de öğrenciler üzerinde olumlu bir etki bırakır. Öğrencilerin eğitim-öğretim ihtiyaçlarının karşılanması ve öğretmenlerin mesleki doyuma ulaşması üzerinde pozitif öğretmen olmanın katkısı büyüktür (Eryılmaz, 2014). Öğretmenin öğrencileri ile iletişim problemleri yaşaması ve öğrencilere karşı duyarsız olması gibi özellikler pozitif öğretmen özellikleri ile bağdaşmamaktadır. Öğretmenlerin pozitif öğretmen özelliklerini gösterememesi durumunda mesleki tükenmişlik yaşayabileceği belirtilmiştir (Farber, 1984).

Başarısızlık yaşamak, kişinin kendisini bitkin hissetmesi ve yorgunluk duygusu tükenmişliği oluşturan bileşenlerdir (Maslach ve Leiter, 2017). Kişilerin başarılı olduğu inancının azalması, iş çevresine duyarsızlaşma ve duygusal açıdan bitkinlik hissi, tükenme kavramının genel olarak insanlarda gözlemlenen şikayetleridir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001). Tükenme süreci, duygusal olarak bireylerin kendisini güçsüz hissetmesi ve uğraştığı işten bıkmış olması anlamına gelir (Maslach, 2006). Öğretmenlerin yaşadıkları iş stresi, yaptıkları iş ile ilgili yaşadıkları tüm sinir, depresyon, isteksizlik, mutsuzluk ve başarısızlık duygularıdır (Swider ve Zimmerman, 2010).

Pozitif öğretmen özelliklerine sahip olmak ile mesleki tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konmuştur (Hilbert, 2011; Lin, 2013; Yang vd., 2013). Pozitif öğretmen özellikleri; dışadönüklük, güven, iyimserlik, özyeterlilik ve umut gibi unsurları kapsamaktadır. Pozitif öğretmen özelliklerinin geliştirilmesinin mesleki tükenmişliği azaltacağı, farklı örneklem türleri üzerinde yapılan araştırmalarda vurgulanmaktadır (Ali ve Ali, 2014; Gillert, 2014; Tösten ve Özkan, 2014; Tösten vd., 2017; Wang vd., 2012).

Sonuç olarak, araştırma kapsamında ele alınan okul mutluluğu, mesleki doyum, pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişlik kavramlarının birbirleri ile ilişkisi birçok çalışmada ortaya konmuştur (Avşaroğlu vd., 2005; Camacho, 2017; Chenevey vd., 2008; Diener vd., 2010; Ignat & Clipa, 2012; Lent vd., 2011; Lee & Shin, 2017; Marzano vd., 2003; Telef, 2011; Rentzou, 2012; Robinson vd., 2019). Bu araştırmanın literatürdeki diğer çalışmalardan ayrıldığı nokta ise okul mutluluğu ve mesleki doyum; pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişliğin birbirine olan etkisinin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesidir. Bu amaçla araştırma kapsamında aşağıda yer alan hipotezlerin yanıtlanması hedeflenmektedir.

H1: Okul mutluluğu pozitif öğretmenliği pozitif olarak yordamaktadır.

H2: Okul mutluluğu mesleki tükenmişliği negatif olarak yordamaktadır,

H3: Okul mutluluğu mesleki doyumu pozitif olarak yordamaktadır.

H4: Pozitif öğretmenlik mesleki doyumu pozitif olarak yordamaktadır.

H5: Mesleki tükenmişlik mesleki doyumu negatif olarak yordamaktadır.

H6: Okul mutluluğu, pozitif öğretmenlik aracılığıyla mesleki doyumu pozitif olarak yordamaktadır.

H7: Pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişlik aracılığıyla okul mutluluğunun mesleki doyum üzerinde dolaylı etkisi vardır.

Okul mutluluğu ve mesleki doyum gibi konular, eğitimcilerin motivasyonu ve performansı üzerinde doğrudan etkili olan faktörlerdir. Bu konular üzerine yapılacak çalışmalar, eğitimcilerin daha mutlu ve verimli çalışabilmelerine yönelik politikalar geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Öğretmenlerin mesleki tükenmişliği, onların kariyerlerine ve öğrencilerine olan etkisi göz önüne alındığında, bu çalışmanın bulguları, mesleki gelişim programları ve destek sistemlerinin oluşturulmasına yol açabilir. Pozitif öğretmen davranışları, sadece öğretmenlerin değil, öğrencilerin de okul başarıları ve mutluluğu üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu çalışmanın sonuçları, öğretmenlerin bu tür davranışları daha fazla benimsemelerine yönelik öneriler sunabilir. Araştırma sonuçları ile eğitim politikalarını yönlendirebilir ve okulların öğretmen refahına yönelik uygulamalarını iyileştirebilir. Bu sayede daha sağlıklı ve mutlu bir okul ortamı yaratılabilir. Bu tür bir araştırma, literatüre önemli katkılarda bulunabilir ve gelecekte yapılacak çalışmalara temel oluşturabilir.

Yöntem

Katılımcılar ve Araştırma Süreci

Araştırma için öncelikle Yıldız Teknik Üniversitesinden 2023.07 sayı numaralı etik kurul onayı 02.07.2023 tarihinde alınmıştır. Araştırmaya 516 öğretmen katılmıştır. Katılımcıların cinsiyeti 280 kadın (%54,26) ve 236 erkek (%45,74) tir. Katılımcıların yaklaşık %70'i evli ve %100'ü üniversite eğitimini tamamlamıştır.

Araştırmanın verilerinin toplanabilmesi için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Araştırma yapılacak okullar ziyaret edilerek veri toplama süreci planlanmıştır. Çalışma hakkında öğretmenler bilgilendirilmiştir. Bilgilendirme çalışmalarının ardından araştırmaya katılmak için gönüllü olan öğretmenlere web tabanlı bir anket seti paylaşılmıştır. Formda öncelikle bilgilendirilmiş onam alınmış ve gönüllü katılım vurgulanmıştır. Daha sonra her sayfaya ölçekler eklenmiştir. Katılımcılar istedikleri zaman araştırmadan ayrılacakları ifade edilmiştir. Formun hiçbir yerinde kişisel bilgi istenmemiştir.

Tüm bilgilendirme faaliyetlerinin ardından öğretmenlerimiz formları doldurmuştur. Anket uygulaması sonucunda elde edilen demografik bilgiler Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1: Demografik Bilgiler

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	280	54.6
Erkek	236	45.4
Medeni Hal		
Evli	368	71.3
Bekar	148	28.7
Eğitim Durumu		
Lisans	437	84.7
Yüksek Lisans	73	14.1
Doktora	6	1.2
Çalışma Yılı		
0-2 yıl	117	22.7
3-5 yıl	93	18.0
6-8 yıl	102	19.8
9-11 yıl	67	13.0
12-14 yıl	44	8.5
15 yıl ve üzeri	93	18.0

Ölçme araçları

Mesleki doyum ölçeği

Mesleki Doyum Ölçeği Kuzgun vd. (2005) tarafından geliştirilmiştir. Aktif olarak görev yapan öğretmenlerin, meslektaşlarına yöneticilerine gösterdikleri güven duygusu ve işteki mutlulukları gibi kriterleri içeren mesleki doyum düzeylerini ortaya çıkarmak için "Mesleki Doyum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçme aracı 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek "hiçbir zaman, nadiren, ara sıra, sık sık ve her zaman" olmak üzere 5' li likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçeğe yapılan iç tutarlılık analizi sonucunda Cronbach α değeri .9028 olarak bulunmuştur. $F_1=.91$, $F_2=.75$ değerleri iki faktör için hesaplanmıştır. Maddenin korelasyonları .30'un üzerinde çıkmıştır. Bu değerler ölçme aracının güvenilirlik düzeyi için yeterli bulunmuştur (Kuzgun vd., 2005).

Tükenmişlik ölçeği – kısa form (BL-SF)

Tükenmişlik Ölçeği kısa formu Pines ve Aronos (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçme aracının orijinal hali 21 maddeden oluşmaktadır (Pines ve Aronos, 1988). Ölçme aracı daha kolay uygulama ve değerlendirme olanağı sağlamak amacıyla 10 maddelik kısa forma dönüştürülmüştür (Pines, 2005). Kısa forma dönüştürülen ölçek, Çapri (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Kısa form 7’li likert tipi ile derecelendirilmektedir. Bunlar “asla:1 ve her zaman:7” olarak belirlenmiştir. Tükenmişlik ölçeği kısa formu Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 0,91 olarak hesaplanırken, madde toplam test korelasyonlarının 0.41 ile 0,76 arasında değiştiği ve dört hafta arayla elde edilen test tekrar test korelasyon katsayısının ise $r=0.90(p<0.01)$ elde edildiği görülmüştür (Çapri, 2013). Madde toplam puan korelasyon katsayısı, bir testteki her bir maddenin toplam test puanı ile olan ilişkisini gösteren bir ölçüttür. Bu katsayı, testin iç tutarlılığını değerlendirmek için kullanılır ve genellikle güvenilirlik analizlerinde önemli bir rol oynar. Güvenirlik açısından değerlendirildiğinde, madde toplam puan korelasyon katsayısının yüksek olması, testin maddelerinin birbirleriyle uyumlu olduğunu ve aynı yapıyı ölçtüğünü gösterir. Güvenirlik katsayısı 0 ile 1 arasında değişir ve 0.70’in üzerindeki değerler genellikle yüksek güvenilirlik olarak kabul edilir (Çapık vd., 2018)

Öğretmenlerin okul mutluluğu ölçeği

Öğretmenlerin Okul Mutluluğu Ölçeği Sezer ve Can (2019) tarafından geliştirilmiştir. Ölçme aracında toplam 26 madde bulunmaktadır. Öğretmenlerin okul mutluluk ölçeği 5’li likert tipi ile derecelendirilmiştir. Bunlar “asla, nadiren, bazen, sık sık ve her zaman” şeklindedir. Ölçek 5 farklı alt boyutu ölçmektedir. Bunlar fiziksel donanım ($\alpha = .735$), öğrenme ortamı ($\alpha = .872$), iş birliği ($\alpha = .828$), etkinlikler ($\alpha = .704$), okul yönetimi ($\alpha = .940$) olarak tespit edilmiştir. Maddelerin korelasyonları .54 ile .86 arasındadır. Beş alt boyutun toplam varyansın %65.09’unu açıklamaktadır. Ölçeğin toplam puan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .946 olarak hesaplanmıştır.

Pozitif öğretmen ölçeği

Pozitif Öğretmen Ölçeği Eryılmaz ve Bek (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçme aracı 21 madden oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert tipi ile derecelendirilmektedir. Bunlar “hiç:1, biraz:2, biraz:3, çoğunlukla:4 ve çok:5” şeklinde ifade edilmiştir. Ölçek 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar öğrencilerin yetkinlik ihtiyacını karşılama ($\alpha = .86$), öğrenciler ile pozitif ilişkiler kurma ($\alpha = .83$), öğretilen konuyu somutlaştırma ($\alpha = .78$), dışa dönük olma ($\alpha = .87$), akış deneyimini destekleme ($\alpha = .71$), öğrencileri derse katma ($\alpha = .68$) olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği bir iç tutarlılık yöntemi olan Cronbach Alpha tekniği ile incelenmiştir. Ölçeğin tamamının güvenilirlik değeri 0,89 olarak bulunmuştur. Bu sonuç yüksek düzeyde güvenilirliğin olduğunu göstermektedir.

Verilerin analizi

İki değişken arasındaki ilişkide başka değişkenlerin de bu ilişkiyi açıklamada rolünün olabileceğine dair bir durumun olması, kişinin davranışları arasındaki farkları ortaya çıkarma olarak ele alınabilir (Baron ve Kenny, 1986). Çalışmada kullanılan aracı değişkenlerin bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi yordayıp yordamama durumunu tespit etmek için Seri Çoklu Aracı Değişken Analizi kullanılmıştır (Hayes, 2012). Verilerin analizi için Hayes’in PROCESS makrosu (Model 6) kullanılmıştır (Hayes, 2018). Hayes’in PROCESS makrosu, SPSS, SAS ve R programlarında kullanılan bir araçtır ve mediyasyon, moderasyon ve koşullu süreç analizlerini gerçekleştirmek için tasarlanmıştır. Okul mutluluğunun pozitif öğretmeni nasıl etkilediğine, pozitif öğretmenin mesleki tükenmişliği nasıl etkilediğine ve mesleki tükenmişliğin mesleki doyumu nasıl etkilediğine dair seri aracılık etkilerini, pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişliği arabulucu olarak analiz etmek için kullanılmıştır. Cinsiyet ise ortak değişken olarak kontrol edilmiştir. Veriler 10.000 bootstrapped kullanılarak incelenmiştir. Belirli bir etki boyutunun %95 önyargı düzeltmeli güven aralığı (CI) sıfır içermediğinde, anlamlı olarak kabul edilebilir (Kartal ve Bardakçı, 2018).

Bulgular

Korelasyon analizi

Tablo 2, bu çalışmadaki değişkenler arasındaki tanımlayıcı istatistikleri ve iki değişkenli korelasyonları sunmaktadır. Mesleki doyum ve okul mutluluğu pozitif öğretmenlik ile pozitif, mesleki tükenmişlik ile negatif ilişkilidir. Ayrıca, pozitif öğretmen, mesleki tükenmişlik ile negatif olarak ilişki vardır.

değerlerinin 1,108 – 1,623 arasında olması ve tolerans değerlerinin 0,63 – 0,90 arasında olması, çoklu bağlantının bu araştırmada bir sorun olmadığını düşündürmektedir ($1 \leq VIF < 5$: Bağımsız değişkenler arasında düşük ile orta düzeyde bir çoklu doğrusallık, $5 \leq VIF < 10$: Bağımsız değişkenler arasında yüksek düzeyde çoklu doğrusallık vardır. Bu durumda, modelin tahmin performansı etkilenebilir ve dikkatli olunmalıdır. $VIF \geq 10$: Çoklu doğrusallık ciddi bir sorun teşkil eder. Bu durumda, modelin tahmin performansı ciddi şekilde bozulabilir ve modelin yeniden düzenlenmesi veya bazı bağımsız değişkenlerin çıkarılması gerekebilir.) (Kartal ve Bardakçı, 2018).

Seri Çoklu Aracı Analizler

Tablo 4: Sıralı Aracılık Etki Özeti

				%95GA		
Hipotez	Etki	Katsayı	SH	Alt sınır	Üst sınır	Sonuç
H1	a1	.439	.02	.386	.493	Kabul
H2	a2	-.147	.04	-.189	-.013	Kabul
H3	c	.189	.02	.141	.237	Kabul
H4	b1	.323	.03	.259	.385	Kabul
H5	b2	-.311	.03	-.372	-.249	Kabul
Dolaylı Etkiler						
H6	a1.b1	.207	.03	.154	.266	Kabul
H7	a1.d21.b2	.020	.01	.003	.039	Kabul

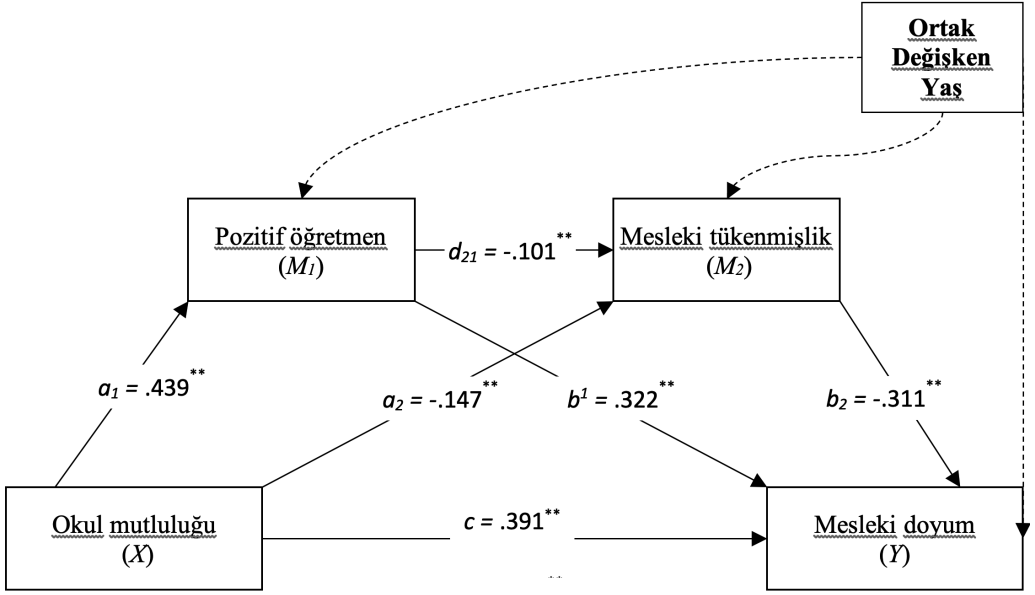
Okul mutluluğu hiçbir aracı değişken olmadan mesleki doyumu doğrudan ve pozitif yönde etkilemektedir ($\beta = .189$, $SE = .02$, $95\%CI = .141, .237$). Bu bulgu ile H3 hipotezi doğrulanmıştır. [$\text{Okul Mutluluğu} = \beta_0 + 0.189 \times \text{Okul Mutluluğu} + \text{varepsilon}$]

Yapılan analiz sonucunda yol katsayıları, öğretmenlerin okul mutluluğunun pozitif öğretmen ($B = .439$, $SE = .02$, $95\%CI = .386, .493$) üzerinde anlamlı ve doğrudan bir etkiye işaret etmiştir. Bu bulgu ile H1 hipotezi doğrulanmıştır. Öğretmenlerin okul mutluluğunun mesleki tükenmişlik ($B = -.147$, $SE = .04$, $95\%CI = -.189, -.013$) üzerinde anlamlı ve doğrudan bir etkiye işaret etmiştir. Bu bulgu ile H2 hipotezi doğrulanmıştır. [$\text{Pozitif Öğretmen} = \beta_0 + 0.439 \times \text{Okul Mutluluğu} + \text{varepsilon}$] [$\text{Mesleki Tükenmişlik} = \beta_0 - 0.147 \times \text{Okul Mutluluğu} + \text{varepsilon}$]

Pozitif öğretmen mesleki doyumu doğrudan – pozitif olarak yordamıştır. ($B = .323$, $SE = .03$, $95\%CI = .259, .385$) Bu bulgu H4 hipotezinin doğrulandığını göstermektedir. Mesleki tükenmişlik mesleki doyumu negatif ve doğrudan yordamıştır. ($B = -.311$, $SE = .03$, $95\%CI = -.372, -.249$). Bu bulgu da H5 hipotezinin doğrulanmıştır. [$\text{Mesleki Doyum} = \beta_0 + 0.323 \times \text{Pozitif Öğretmen} + \text{varepsilon}$] [$\text{Mesleki Doyum} = \beta_0 - 0.311 \times \text{Mesleki Tükenmişlik} + \text{varepsilon}$]

Önyüklem analizinin sonuçları, okul mutluluğunun pozitif öğretmen, $\beta = .207$, $SE = .03$, $95\%CI = [.154, .266]$ aracılığıyla dolaylı ve pozitif olarak mesleki doyum ile ilişkili olduğu şeklindeki önerilen dolaylı etkiyi desteklemiştir. Bu bulgu da H6 hipotezinin doğrulandığını göstermektedir. Ardından, sonuçlar mesleki tükenmişliğin mesleki doyum ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Öğretmenler tükenmişlik yaşadığında mesleki doyumun önemli ölçüde daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, bootstrap analizlerinin sonuçları, okul mutluluğunun öğretmenlerin mesleki doyumları üzerinde olumlu ve anlamlı bir dolaylı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur $\beta = .067$, $SE = .02$, $95\%CI = [.034, .102]$. [$\text{Mesleki Doyum} = \beta_0 + (0.207 \times \text{Okul Mutluluğu}) + \text{varepsilon}$] [$\text{Mesleki Doyum} = \beta_0 + (0.067 \times \text{Okul Mutluluğu}) + \text{varepsilon}$] [$\text{Mesleki Doyum} = \beta_0 - 0.311 \times \text{Mesleki Tükenmişlik} + \text{varepsilon}$]

Pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişlik aracılığıyla okul mutluluğunun mesleki doyum üzerindeki dolaylı etkisi incelenmiştir. Sonuçlar, pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişliğin seri aracılığı yoluyla, okul mutluluğunun mesleki doyum üzerinde önemli bir dolaylı etkisi olduğunu göstermiştir, $\beta = .020$, $SE = .01$, $95\%CI = [.003, .039]$ (Şekil 2). Bu bulgu da H7 hipotezinin doğrulandığını göstermektedir. [$\text{Mesleki Doyum} = \beta_0 + (0.020 \times \text{Okul Mutluluğu}) + \text{varepsilon}$]



Şekil 2: Öğretmenlerin mesleki doyumları için seri aracılık model

Tartışma

Bu araştırma sonucunda, okul mutluluğunun pozitif öğretmen özelliklerini pozitif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucu dikkate alındığında, bu sonucu destekleyen çeşitli araştırmalar olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu araştırmalar şu şekildedir: Pozitif özelliklere sahip olan öğretmenlerin öğretmenlik mesleğinden ayrılma niyetleri arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Erkuş ve Fındıklı, 2013). Tösten ve Özgan (2017) yapmış oldukları araştırmalara göre, öğretmenlerin pozitif bakış açısına sahip olmasının okul mutluluğunu artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bir başka çalışma sonucunda, pozitif bakış açısına sahip olmanın öğretmenler için kendini gerçekleştirme ve mutluluğun önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Duckworth, Quinn ve Seligman (2009), araştırmaları sonucunda, öğretmenlerin yaşam memnuniyetinin yani mutlu olmalarının etkili öğretmen davranışlarını etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır. Bir başka araştırma sonucuna göre, öğretmenlerin yaşam doyumlarının yüksek olması mutluluklarını artırmaktadır. Hem sosyal yaşamında hem de okul yaşamında mutlu olan öğretmenlerin pozitif öğretmenlik becerilerini daha fazla ortaya koyabileceği ifade edilmiştir (Charles, 1991). Okuldaki motivasyonun artması sonucunda, öğretmenlerin öğrenciyi motive etme, öğrenci için çaba gösterme gibi pozitif özelliklerinin olumlu etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Roeser vd., 2000). Okulun öğretmenlere olan saygısının, öğretmenlerin okul mutluluğunu artırdığı çalışmalar sonucunda ortaya konmuştur. Okul mutluluğunun artması ayrıca öğretmenler arası iş birliğinin olması ile ilişkili bulunmuştur. Pozitif öğretmen özelliklerinden biri de iş birliğine açık olmaktır (Eryılmaz, 2015). Dolaylı olarak, araştırma sonucu Eryılmaz (2015)'in araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Ayrıca araştırma sonucunda, okul mutluluğunun pozitif öğretmen özelliklerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları, Aelterman, Engels, Boehm ve Lyubomirsky (2008), Sezer ve Can (2019), Yıldırım (2014), Van Petegem ve Verhaeghe (2007) araştırmaları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer önemli bulgu, pozitif öğretmen özelliklerinin mesleki tükenmişliği negatif yönde yordadığıdır. Literatürde bu araştırma sonuçlarına doğrudan veya dolaylı olarak benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Çalışma sürecinde bireyin olumsuz duygulara sahip olması, tükenmişlik yaşadığını göstermektedir (Ergül, Saygın ve Tösten, 2013; Özer, 1998). Öğretmenlerin mesleğe yönelik olumlu duygulara sahip olmaları ise daha az tükenmişlik yaşayacaklarını ifade etmektedir. Tösten, Elçiçek ve Kansu'nun (2014) araştırmaları, öğretmenlerin pozitif özelliklere sahip olmaları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki negatif ilişkiyi doğrulamaktadır.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında, pozitif öğretmen özelliklerinin mesleki tükenmişliği negatif yönde yordadığı görülmektedir ve bu sonuç, ilgili diğer araştırmalarla örtüşmektedir. Öğretmenlerin kendilerini güçlü ve dayanıklı olarak değerlendirmeleri için iyimserlik, umut, güven, özyeterlilik, psikolojik dayanıklılık ve dışadönüklük gibi özelliklere sahip olmaları, yani pozitif öğretmenlik özellikleri göstermeleri, meslekte başarılı olmayı pozitif yönde desteklemektedir (Eryılmaz, 2013). Eryılmaz (2013) tarafından yapılan araştırma sonuçları da bu bulgularla örtüşmektedir. Luthans ve Youssef (2004) ise pozitif öğretmen özellikleri ile pozitif psikolojik sermayenin performans ve motivasyon üzerine olumlu etkisi olduğunu belirtmiştir. Luthans ve Youssef (2004) tarafından yapılan çalışma ile bu araştırmanın sonuçları benzerlik göstermektedir. Diğer bir araştırma bulgusu ise pozitif psikolojik sermayesi yüksek olan öğretmenlerin mesleki yeterlilik düzeyinin yüksek bulunmasıdır (Kelekçi ve Yılmaz, 2015). Mesleki tükenmişlik yaşamayan öğretmenler, öğrencilerinin akademik işlevselliklerini artırmaktadır. Özellikle pozitif özelliklere sahip öğretmenler, öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde desteklemektedir (Eryılmaz, 2014). Araştırma sonuçları, pozitif öğretmen özelliklerinin mesleki tükenmişliği negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Bu bulgu, Camino ve Knight (2009), Eryılmaz (2014), Eryılmaz (2015), Meyer ve Turner (2006), Sutton ve Mudrey-Pekrun (1992) tarafından yapılan çalışmalarla da örtüşmektedir. Demir (2019) ise pozitif duygulara sahip öğretmenlerin kendilerini daha iyi ve mutlu hissettiklerini ve meslek tatmininin yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu araştırma sonucunda pozitif öğretmen özelliklerinin mesleki tükenmişliği negatif yönde yordaması, Demir (2019) tarafından elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Barutçu ve Serinkan (2008) ise hayat enerjileri düşük olan bireylerin tükenmişlik duygusunu daha fazla yaşadıklarını belirtmiştir. Pozitif öğretmen olmanın mesleki tükenmişlik ile negatif ilişkisi, Barutçu ve Serinkan (2008), Demir (2019) ve Özalp (2009) tarafından yapılan çalışmalarla da örtüşmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer önemli bulgu ise mesleki tükenmişliğin mesleki doyumunu negatif yönde yordamasıdır. Literatürde bu bulgu ile doğrudan ve dolaylı olarak örtüşen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Masten ve Reed, 2002). Jackson, Firtko ve Edenborough (2007) dayanıklılık ile iş yerine yönelik hissedilen pozitif duygular arasında ilişki olduğunu bulmuşlardır. Sezgin (2012) ise öğretmenlerin psikolojik dayanıklılıklarının artırılmasının verimlilik için pozitif etki oluşturacağını belirtmiştir. Snyder (2000) umut kavramını, kişinin hedeflere ulaşma konusunda kararlılığı olarak tanımlamıştır. Psikolojik sermaye kavramında umut, hedefe ulaşabilmek için direnç gücünün yüksek olmasını ifade eder. Özellikle öğretmenlerin umut düzeylerinin yüksek olması, mesleklerini yürütürken daha fazla pozitif kişilik özellikleri göstermelerine yol açmaktadır (Karslı, 2004). Araştırma sonuçları, mesleki tükenmişliğin mesleki doyumunu negatif yönde etkilediğini göstermektedir ve bu sonuç Sezgin (2012), Snyder (2000) ve Karslı (2004) tarafından elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Araştırma kapsamında ulaşılan son bulgu, pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişliğin aracılığı ile okul mutluluğunun mesleki doyum üzerinde anlamlı bir dolaylı etkisi olduğudur. Abbas ve Raja (2010), pozitif özelliklere sahip olmanın iş stres düzeyine, iş tatminine, iş performansına, iş devamlılığına, örgütsel bağlılığa ve davranışlara etkisinin olduğunu bulmuşlardır ve bu sonuç, araştırmamızın bulgularını dolaylı olarak desteklemektedir. Psikolojik dayanıklılığı yüksek olan öğretmenler, sorunlar ve sıkıntılar içinde olsalar da başarıya ulaşmak için daha güçlü bir şekilde atılım yapmaktadır (Avey vd., 2010; Avolio, 2007; Luthans, Youssef ve Luthans vd., 2004; Luthans vd., 2006). Alan yazında, duygusal zekâ, mutluluk/özel iyi oluş, bağlanma stilleri, güçlendirici stres ve canlılık gibi pozitif psikolojik kapasitelerin değişik derecelerde pozitif örgütsel davranış ölçütlerini karşıladığına dair kanıtlar bulunmaktadır (Little, Gooty ve Nelson, 2007; Luthans, 2011; Nelson ve Cooper, 2007).

Bu çalışmada, öğretmenlerin güven ve dışadönüklük özelliklerinin diğer boyutlarla uyumlu şekilde çok yüksek düzeyde olması, güven ve dışadönüklüğün pozitif psikolojik öğretmen ölçütlerini karşıladığını göstermektedir. Bu nedenle ilgili araştırmalar ile bu araştırma birbirini destekler niteliktedir. Hakvoort (1996), gerçek bir pozitif barış anlayışı için arkadaşlık ve diğerlerine ilgiyi içeren pozitif sosyal temaların önemini vurgulamıştır. Koth, Bradshaw ve Leaf (2008), öğretmen özelliklerinin olumlu bir okul iklimi algısının önemli yordayıcıları olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda, pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişliğin aracılığı ile okul mutluluğunun mesleki doyum üzerinde anlamlı bir dolaylı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, Koth, Bradshaw ve Leaf (2008) ile Hakvoort (1996) tarafından yapılan araştırmalarla örtüşmektedir.

Collie, Shapka ve Perry (2012) ile Klassen ve Chiu (2011), iş stresinin yani iş yerinde mutsuz olmanın okul mutluluğu ve iş doyumunu azalttığını belirtmişlerdir. Deniz vd. (2023), okul mutluluğunun mesleki doyumuna etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Yani, okulda mutlu olan öğretmenlerin mesleki doyumlarının arttığı gözlemlenmiştir. Okul mutluluğu puanları arttıkça mesleki doyum puanlarının da arttığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuca benzer şekilde, okul mutluluğu, mutluluk kavramları ve iş doyum arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Ardıç ve Baş, 2001; Avent, 1975; Avşaroğlu vd., 2005; Benevene vd., 2018; Demir ve Murat, 2017; Dorsan, 2007; Işıkhani, 1996; Ndlovu ve Ferreira, 2019; O'Conner ve Vallerand, 1998; Sargent ve Hannum, 2005; Shi vd., 2022; Şeker ve Zırhlıoğlu, 2009). Bu araştırma sonuçları da literatürde yer alan mevcut araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçları, mesleki doyum ile okul mutluluğu ve pozitif öğretmen arasında anlamlı bir pozitif ilişki ve mesleki tükenmişlik ile negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişlik, okul mutluluğu ve mesleki doyum arasındaki ilişkide seri araçlar olarak rol oynamaktadır. Daha yüksek okul mutluluğuna sahip öğretmenlerin, daha yüksek pozitif öğretmen özelliklerine, daha az mesleki tükenmişliğe ve sonuç olarak daha fazla mesleki doyuma sahip oldukları tespit edilmiştir.

Öğretmenlik mesleğinin çağın ihtiyaçlarına uygun yürütülmesi için okul mutluluğu, mesleki doyum, pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişlik kavramlarının önemi tartışmasız derecede büyüktür. Bu dört kavramın bir arada ele alındığı literatürde başka bir araştırmanın olmaması, literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. Bu araştırma, bu açıdan alanyazında önemli bir eksikliği gidermiştir. Araştırma sonuçları, 21. yüzyıl niteliklerine uygun biçimde öğretmenlik mesleğinin etkili biçimde yürütülmesi için gerekli nitelikleri belirlemiştir. Örneğin, okul mutluluğunun artırılması, mesleki doyumun artırılması veya mesleki tükenmişliğin azaltılması için yapılabilecekler konusunda yeni bilimsel olarak sınanmış bilgiler literatüre kazandırılmıştır.

Bireylerin kendi kişilik özelliklerine en uygun mesleği seçmeleri için gerekli mesleki rehberlik çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Öğretmenlik mesleği özelinde bu durumu düşündüğümüzde, öğretmenlik mesleğine uygun olan bireylerin bu mesleği seçmeleri sağlanabilir. Araştırma sonuçları dikkate alınarak bireylerin okul mutluluğunu artıracak, mesleki doyumunu artıracak, pozitif öğretmen özelliklerini geliştirebilecek ve mesleki tükenmişliklerini azaltacak hizmet içi eğitim çalışmaları, psikoeğitim çalışmaları, grup rehberliği eğitim çalışmaları ve atölye çalışmaları planlanıp uygulanmalıdır. Okul mutluluğu, mesleki doyum, pozitif öğretmen ve mesleki tükenmişlik gibi kavramların farklı değişkenlerle araştırılarak alanyazına yeni araştırma sonuçları kazandırılabilir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırma örneklem grubudur. Bu çalışma, örneklem grubunda yer alan 516 öğretmen ile sınırlıdır. Ayrıca, araştırma; Öğretmenlerin Okul Mutluluğu Ölçeği, Mesleki Doyum Ölçeği, Pozitif Öğretmen Ölçeği ve Mesleki Tükenmişlik Ölçeğinin ölçeğiyle verilerle sınırlıdır.

Kaynakça

ACTON, R., & GLASGOW, P. (2015). Teacher wellbeing in neoliberal contexts: A review of the literature. *Australian Journal of Teacher Education* (Online), 40(8), 99-114. <https://search.informit.org/doi/10.3316/ielapa.441680081120104>

AELTERMAN, A., ENGELS, N., VAN PETEGEM, K., & VERHAEGHE, J. P. (2007). The wellbeing of teachers in Flanders: The importance of a supportive school culture. *Educational Studies*, 33(3), 285-298. <https://doi.org/10.1080/03055690701423085>

ALAM, A. (2022). Positive psychology goes to school: conceptualizing students' happiness in 21st century schools while 'minding the mind' are we there yet? Evidence-backed, school-based positive psychology interventions. *ECS Transactions*, 107(1), 11199. <https://iopscience.iop.org/article/10.1149/10701.11199ecst/pdf>

- ALI, N. & ALI, A. (2014). The Mediating Effect of Job Satisfaction between Psychological Capital and Job Burnout of Pakistani Nurses. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8 (2), 399-412. <http://hdl.handle.net/10419/188145>
- ARDIÇ, K., & BAŞ, T. (2001, May 24-26). *Kamu ve vakıf üniversitelerindeki akademik personelin iş tatmin düzeylerinin karşılaştırılması*. 9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, İstanbul, Türkiye, 479-484.
- AVENT, C. (1975). Happiness is job satisfaction. *Education+Training*, 17(4), 104-106. <https://doi.org/10.1108/eb016362>
- AVEY, J. B., LUTHANS, F., SMITH, R. M., & PALMER, N. F. (2010). Impact of positive psychological capital on employee well-being over time. *Occupational Health Psychology*, 5 (1), 17-28. <https://doi.org/10.1037/a0016998>
- AVŞAROĞLU, S., DENİZ, M.E., & KAHRAMAN, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *The Journal of Selcuk University Social Sciences Institute*, (14), 115-129.
- BARON, R. M., & KENNY, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- BARUTCU, E., & SERİNKAN, C. (2008). Burnout syndrome as one of today's major problem and a study carried out in Denizli. *Ege Academic Review*, 8(2), 541-561.
- BAROUDİ, S., TAMİM, R., & HOJEİJ, Z. (2022). A quantitative investigation of intrinsic and extrinsic factors influencing teachers' job satisfaction in Lebanon. *Leadership and policy in schools*, 21(2), 127-146. <https://doi.org/10.1080/15700763.2020.1734210>
- BENEVEVE, P., ITTAN, M. M., & CORTİNİ, M. (2018). Self-esteem and happiness as predictors of school teachers' health: the mediating role of job satisfaction. *Frontiers in Psychology*, 9, 933 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00933>
- BOEHM, J., & LYUBOMIRSKY, S. (2008). Does happiness promote career success? *Journal of Career Assessment*, 16(1), 101-116. Retrieved 11 July, 2018, from <https://doi.org/10.1177/1069072707308140>
- BOOYSEN, C. (2008). *A study of the relationship between job satisfaction experienced by employees within a retail company and their organizational behavior*. Master Thesis. University of Western Cape, South Africa. <http://hdl.handle.net/11394/9130>
- CAMACHO, D.A. (2017). *Applying a cognitive-behavioral model to conceptualize burnout and coping for teachers in urban schools (Unpublished doctoral dissertation)*. Loyola University, Chicago. <https://www.proquest.com/docview/1983541437/previewPDF/3FCFCBD0B91C463EPQ/1?accountid=17384>
- CAPRI, B. (2013). The Turkish adaptation of the burnout scale-short form and the co-burnout scale-short form and the relationship between occupational and co-burnout from a psychoanalytic-existential perspective. *Educational Sciences in Theory and Practice*, 13(3), 1393-1418. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1017669>
- CELEBI, N. & UĞURLU, B. (2014). Examination of personality traits of teachers working in public high schools according to demographic variables. *Adıyaman University Journal of Social Sciences Institute*, 7 (18), 537-569. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.835>
- CHARLES, A.S. (1991). 'It say, I'm very mad at you.'. In P.R. Kane (Ed.), *The first year of teaching: Real world stories from America's teachers* (pp. 63–67). New York: Walker and Company. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130282273041347584>
- CHENEVEY, J. L., EWING, J. C., & WHITTINGTON, M. S. (2008). Teacher Burnout and Job Satisfaction Among Agricultural Education Teachers. *Journal of Agricultural Education*, Volume 49, 12-22. <https://eric.ed.gov/?id=EJ839891>
- ÇAPIK, C., GÖZÜM, S., & AKSAYAN, S. (2018). Kültürlerarası ölçek uyarlama aşamaları, dil ve kültür uyarlaması: Güncellenmiş rehber. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 26(3), 199-210. <https://dergipark.org.tr/en/pub/fnjin/issue/39968/397481>
- ÇOKLUK, Ö., ŞEKERCİOĞLU, G., & BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (Vol. 2). Ankara: Pegem akademi.

DAVIS, G. (2004), "Job satisfaction survey among employees in small businesses", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol. 11 No. 4, pp. 495-503. <https://doi.org/10.1108/14626000410567143>

DEMİR, E. (2019). *Investigation of the Relationship between Teachers' Quality of Work Life and Positive Psychological Capital Levels (Master's Thesis)*. İnönü University, Malatya.

DEMİR, R., & MURAT, M. (2017). Investigating teacher candidates' happiness, optimism, meaning in life and life satisfaction. *OPUS International Journal of Society Researches*, 7(13), 347-378. <https://doi.org/10.26466/opus.347656>

DENİZ, M. E., UZUN, A. E., KAYA, Y., & UZUN, G. (2023). Professional satisfaction and professional burnout as predictors of teachers' school happiness. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling ISSN: 1300-7432*, 12(2), 140-147. <https://tijseg.org/index.php/tijseg/article/view/213>

DIENER, E., KAHNEMAN, D., TOV, W., & ARORA, R. (2010). Income's association with judgments of life versus feelings. *International differences in well-being*, 3, 15.

DORSAN, H. (2007). Akademik personelin iş doyum düzeylerinin incelenmesi (Kıbrıs-Yakın Doğu Üniversitesi örneği) [An analysis of the level of the job satisfaction of the academic stuff working at Near East University]. (Unpublished master's thesis). Gaziantep University

DUCKWORTH, A. L., & QUINN, P. D. (2009). Development and validation of the Short Grit Scale (Grit-S). *Journal of Personality Assessment*, 91, 166-174. <https://doi.org/10.1080/00223890802634290>

DUCKWORTH, A. L., QUINN, P. D., & SELIGMAN, M. E. (2009). Positive predictors of teacher effectiveness. *The Journal of Positive Psychology*, 4(6), 540-547. <https://doi.org/10.1080/17439760903157232>

ERGÜL, H. F., SAYGIN, S., & TÖSTEN, R. (2013). Investigation of Burnout Levels of Classroom Teachers in Terms of Various Variables. *Electronic Dicle University Journal of Social Sciences Institute*, 5,10. <https://docplayer.biz.tr/138190218-Ogretmenlerdn-pozdtfd-psdkolojdk-sermaye-algilari-dle-tukenmdsldk-duzeylerd-arasindakd-dldskdndn-dncelenmesd-1.html>

ERKUŞ, A. & FINDIKLI M. A. (2013). A research on the effect of psychological capital on job satisfaction, job performance and intention to leave. *Journal of Istanbul University Faculty of Business*, 42(2), 302-318. www.ifdergisi.org

ERYILMAZ, A. (2013). The use of positive psychology in the context of developmental and preventive services in the field of psychological counseling and guidance. *The Journal of Happiness & Wellbeing*, 1 (1), 1-19. <https://scholar.google.com/>

ERYILMAZ, A. (2014). Perceived personality traits and types of teachers and their relationship to the subjective well-being and academic achievements of adolescents. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14(6), 2049-2062. <https://access.clarivate.com/>

ERYILMAZ, A. (2015). Positive psychology in the class: the effectiveness of a teaching method based on subjective well-being and engagement increasing activities. *International Journal of Instruction*, 8(2), 17-32. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1085313>

ERYILMAZ, A., & BEK, H. (2018). Development of the positive teacher scale from the perspective of teachers. *Kastamonu Education Journal*, 26(4), 1297-1306.

FARBER, B. A. (1984). Stress and burnout in suburban teachers. *The Journal of Educational Research*, 77(6), 325-331. <https://doi.org/10.1080/00220671.1984.10885550>

FISHER, C. D. (2010). Happiness at Work. *International Journal of Management Reviews*, 12 (4), 384-412. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2009.00270.x>

FURER C. & SKINNER, E. (2003). Sense of Relatedness as A Factor in Children's Academic Engagement and Performance. *Journal of Educational Psychology*. c. 95 p. 1: 148-162. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.95.1.148>

FÜTTERER, T., VAN WAVEREN, L., HÜBNER, N., FİSCHER, C., & SÄLZER, C. (2023). I can't get no (job) satisfaction? Differences in teachers' job satisfaction from a career pathways perspective. *Teaching and Teacher Education*, 121, 103942. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103942>

- GILLERT, J. E. (2014). *The Relationship of Psychological Capital and Burnout with Training and Performance*. Doctoral Dissertation. University of Oklahoma. <https://shareok.org/bitstream/handle/11244/10394/>
- HAKVOORT, I. (1996). *Conceptualizations of Peace and War from Childhood Through Adolescence*. (Unpublished doctor-al dissertation), University of Amsterdam, Netherlands.
- HAYES, A. F. (2012). *PROCESS: A versatile computational tool for observed variable mediation, moderation, and conditional process modeling* [White paper]. Retrieved from <http://www.afhayes.com/public/process2012.pdf>
- HAYES, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Press.
- HERBERT, M. (2011). *An exploration of the relationships between psychological capital (hope, optimism, self-efficacy, resilience), occupational stress, burnout and employee engagement*. (Doctoral dissertation). Stellenbosch: Stellenbosch University. https://scholar.sun.ac.za/bitstream/handle/10019.1/17829/herbert_exploration_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- İŞIKHAN, V. (1996). Sosyal hizmet örgütlerinin işlevsellik ölçütü: İş doyumu. *Journal of Productivity*, 25(1), 117-130.
- IGNAT, A. A. & CLIPA, O. (2012). Teachers' satisfaction with life, job satisfaction and their emotional intelligence. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 33, 498-502. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.01.171>
- JACKSON, D., FIRTKO, A., & EDENBOROUGH, M. (2007). Personal Resilience as a Strategy for Surviving and Thriving in the Face of Workplace Adversity: A Literature Review. *Journal of Advanced Nursing*, 60 (1), 1-9. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04412.x>
- JACKSON, S. E., SCHWAB, R. L., & SCHULER, R. S. (1986). Toward an understanding of the burnout phenomenon. *Journal of applied psychology*, 71(4), 630. <https://www.researchgate.net/profile/Susan-Jackson-5/publication/>
- KARTAL, M., & BARDAKÇI, S. (2018). *SPSS ve AMOS uygulamalı örneklerle güvenirlik ve geçerlik analizleri*. Akademisyen Kitabevi.
- KALEMCI-TÜZÜN, İ. (2007). Trust, organizational trust and organizational trust models. *KMU FEAS Journal*, 13, 93-118.
- KANT, I. (2018). *On Education*. Istanbul: İz Publishing.
- KARSLI, M. D. (2004). *Managerial Effectiveness*. Ankara: Pegem A Publishing.
- KELEKÇİ, H., & YILMAZ, K. (2015). The relationship between teachers' positive psychological capital and their efficacy beliefs. *Journal of Mersin University Faculty of Education*, 11(3). <https://doi.org/10.17860/efd.96988>
- KELEŞ, H. N. (2011). Positive Psychological Capital: Definition, Components and Effects on Organization Management. *Journal of Organization and Management Sciences*. Volume 3, Issue 2, 2011 ISSN: 1309- 8039.
- KIRALP, F. S. S., & BOLKAN, A. (2016). Relationship between candidate teacher's attitude towards teaching profession and their life satisfaction levels. *The Anthropologist*, 23(1-2), 11-20. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/58748756/>
- KOTH, C. W., BRADSHAW, C. P., & LEAF, P. J. (2008). A multilevel study of predictors of student perceptions of school climate: The effect of classroom-level factors. *Journal of Educational Psychology*, 100(1), 96–104. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0663.100.1.96>
- KUZGUN, Y., AYDEMİR – SEVİM, S. & HAMAMCI, Z. (2005). *Scales used in PCG* (In Yıldız, K. & Feride, B. (Eds.) Ankara: Nobel Publishing.
- KLİNE, R. B. (1998). *Structural equation modeling*. New York: Guilford.
- LEE, E. S., & SHİN, Y. J. (2017). Social cognitive predictors of Korean secondary school teachers' job and life satisfaction. *Journal of Vocational Behavior*, 102, 139-150. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.07.008>

- LENT, R. W., NOTA, L., SORESI, S., GINEVRA, M. C., DUFFY, R. D. & BROWN, S. D. (2011). Predicting the job and life satisfaction of Italian teachers: Test of a social cognitive model. *Journal of Vocational Behavior*, 79(1), 91-97.<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.12.006>
- LIN, T. L. (2013). The relationships among perceived organization support, psychological capital and Employees' Job burnout in international tourist hotels. *Life SCI J*, 10(3), 2104-2112.https://www.lifesciencesite.com/lisj/life1003/308_20670life1003_2104_2112.pdf
- LITTLE, L. M., GOOTY, J., & NELSON, D. L. (2007). *Positive psychological capital: Has positivity clouded measurement rigor?* D. L. Nelson and C. L. Cooper (Ed.), *Positive organizational behavior* (pp. 191-209) London: Sage.
- LUTHANS, F. (2011). *Organizational behavior: An Evidence-Based Approach*. New York: The McGraw Hill.
- LUTHANS, F., LUTHANS, K. W., & LUTHANS, B. C. (2004). Positive psychological capital: Beyond human and social capital. *Business Horizons*, 47 (1), 45-50.<https://digitalcommons.unl.edu/managementfacpub/145/>
- LUTHANS, F., & YOUSSEF, C. M. (2004). Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Management Department Faculty Publications*, 33(2), 143-160.<https://digitalcommons.unl.edu/managementfacpub/154/>
- LUTHANS, F., AVEY, J. B., AVOLIO, B. J., NORMAN, S. M., & COMBS, G. M. (2006). Psychological capital development: Toward a micro-intervention. *Journal of Organizational Behavior*, 27, 387-393. <https://doi.org/10.1002/job.373>
- LUTHANS, F., YOUSSEF, C. M., & AVOLIO, B. J. (2007). *Psychological capital: Investing and developing positive organizational behavior*. D. L. NELSON & C. L. COOPER (Ed.), *Positive organizational behavior* (pp. 244-255). London: Sage.
- MARTÍNEZ, C. (2022). Developing 21st century teaching skills: A case study of teaching and learning through project-based curriculum. *Cogent Education*, 9(1), 2024936. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2021.2024936>
- MARZANO, R. J., MARZANO, J. S., & PICKERING, D. J. (2003). *Classroom management that Works*. Alexandria: ASCD.
- MASLACH, C. (2006). Understanding job burnout. *Stress and quality of working life: Current Perspectives in Occupational Health*, 37-51 https://www.emdr.org.il/wp-content/uploads/2021/08/BurnedOut_CM_HumanBehavior1976.pdf
- MASLACH, C., SCHAUFELI, W. B., & LEITER, M. P. (2001). job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422. <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- MASLACH, C., & LEITER, M. P. (2017). *Understanding burnout: New models*. In C. L. Cooper and J. C. Quick (Ed.), *The Handbook of Stress and Health: A Guide to Research and Practice* (p. 36–56). Wiley-Blackwell.
- MASTEN, ANN, & REED, M.J. (2002). Resilience in Development. Rick Sender and Shane Lopez, (Ed). *Handbook of Positive Psychology*. Oxford: Oxford University Press, pp. 72-82.
- MERTLER, C. A., & VANNATTA, R. (2017). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation*. Routledge.
- MEYER, D. K., & TURNER, J. C. (2006). Re-conceptualizing emotion and motivation to learn in classroom contexts. *Educational Psychology Review*, 18(4), 377-390. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10648-006-9032-1>
- MOSKOWITZ, S., & DEWAELE, J. M. (2021). Is teacher happiness contagious? A study of the link between perceptions of language teacher happiness and student attitudes. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 15(2), 117-130. <https://doi.org/10.1080/17501229.2019.1707205>
- MOOMAW, W. (2005). The Relationship between Teacher Autonomy and Stress, Work Satisfaction, Empowerment, and Professionalism, *Educational Reserach Quarterly*, 29(1), 37-53). <https://eric.ed.gov/?id=ej718115>

- MUCHINSKY, P. M. (2006). Enhancing industrial/organizational psychology: A challenging mandate at the dawn of the 21st century. *Japanese Association of Industrial/Organizational Psychology Journal*, 20(1), 1-27. https://doi.org/10.32222/jaiop.20.1_1
- NELSON, D. L., & COOPER, C. L. (2007). *Positive organizational behavior: An inclusive view*. D. L. Nelson and C. L. Cooper (Ed.), *Positive organizational behavior* (pp. 3-8). London: SAGE.
- NDLOVU, V., & FERREIRA, N. (2019). Students' psychological hardiness in relation to career adaptability. *Journal of Psychology in Africa*, 29(6), 598-604. <https://doi.org/10.1080/14330237.2019.1689468>
- PARKAY, F. W., STANFORD, B. H., & GOUGEON, T. D. (2010). *Becoming a teacher* (pp. 432-462). Pearson/Merrill.
- PEARSON, L. C. & MOOMAW, W. (2005). The relationship between teacher autonomy and stress, work satisfaction, empowerment, and professionalism. *Educational Research Quarterly*, 29(1), 38-54. <https://eric.ed.gov/?id=ej718115>
- PEKRUN, R. (1992). The impact of emotions on learning and achievement: Towards a theory of cognitive/motivational mediators. *Applied psychology*, 41(4), 359-376. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1992.tb00712.x>
- PINES, A. M. (2005). The burnout measure short version (BMS). *International Journal of Stress Management*, 12, 78-88. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1072-5245.12.1.78>
- PINES, A. M., & ARONSON, E. (1988). *Career burnout: Causes and cures*. New York: FreePress.
- PRYCE-JONES, J. (2010). *Happiness at work. Maximizing Your Psychological Capital for Success*, 187-188. DOI:10.1002/9780470666845
- RENTZOU, K. (2012). Examination of work environment factors relating to burnout syndrome of early childhood educators in Greece. *Child Care in Practice*, 18(2), 165-181. <https://doi.org/10.1080/13575279.2012.657609>
- ROBINSON, O. P., BRIDGES, S. A., ROLLINS, L. H., & SCHUMACKER, R. E. (2019). A Study of The Relation Between Special Education. *Journal of Research in Special Educational Needs*. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.12448>
- ROESER, R. W., ECCLES, J. S., & SAMEROFF, A. J. (2000). School as a context of early adolescents' academic and social-emotional development: A summary of research findings. *The Elementary School Journal*, 100, 443-471. doi:10.1086/499650
- SARGENT, T., & HANNUM, E. (2005). Keeping teachers happy: Job satisfaction among primary school teachers in rural northwest. *China. Comparative Education Review*, 49(2), 173-204. <https://doi.org/10.1086/428100>
- SALMERON, R., GARCIA, C., & PEREZ, J.G. (2020) Overcoming the inconsistencies of the variance inflation factor: a redefined VIF and a test to detect statistical troubling multicollinearity. DOI:10.48550/arXiv.2005.02245
- SATILMIS, A., OZNACAR, B., UZUNBOYLU, H., & YILMAZ, E. (2017). The life satisfaction of teachers at work place, research of structural equation modeling regarding general and organized cynicism. *Quality & Quantity*, 51(4)1-10. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11135-017-0578-4>
- SELIGMAN, M., & CSIKSZENTMIHALYI, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *The American Psychological Association*, 55 (1), 5-14. <https://psycnet.apa.org/record/2000-13324-001>
- SEZER, S. & CAN, E. (2019). School Happiness: A Scale Development and Implementation Study. *Eurasian Journal of Educational Research*, 19 (79), 167-190. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ejer/issue/42986/520754>
- SEZGİN, F. (2012). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (2), 489-502. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/48697/619541>
- SHI, L., ZHANG, J., XIAO, S., LIN, H., ZHAO, C., ZHAO, S., OU, W., LI, H., & ZHANG, C. (2022). Impact of occupational exposure on job satisfaction and overall happiness among Chinese physicians and nurses: A cross-sectional study. *Journal of Nursing Management*, 30(6), 2062-2073. <https://doi.org/10.1111/jonm.13663>

- SHİN, S., MERCER, S., BABİC, S., SULİS, G., MAİRİTSCH, A., KİNG, J., & JİN, J. (2023). Riding the happiness curve: The wellbeing of mid-career phase language teachers. *The Language Learning Journal*, 51(2), 195-207. <https://doi.org/10.1080/09571736.2021.1979632>
- SHOCKLEY-ZALABAK, P., ELLIS, K., & WINOGRAD, G. (2000). Organizational trust: What it means, why it matters. *Organization Development Journal*, 18(4), 35.
- SLAUGHTER-DEFOE, D. T., & CARLSON, K. (1996). Young African American and Latino children in high-poverty urban schools: How they perceive school climate. *Journal of Negro Education*, 65, 60–70. <https://www.jstor.org/stable/>
- SNYDER, C. R. (2000). *Handbook of hope*. San Diego: AcademicPress
- SPEROFF, J. B. (1955), *Job Satisfaction and Interpersonal Desirability Values*. Sociometry c. 18th p. 1:69-72. <https://www.jstor.org/stable/pdf/>
- SUTTON, R. E., MUDREY-CAMİNO, R., & KNİGHT, C. C. (2009). Teachers' Emotion Regulation and Classroom Management. *Theory into Practice*, 48, 130-137. <https://doi.org/10.1080/00405840902776418>
- SWIDER, B. W., & ZIMMERMAN, R. D. (2010). Born to burnout: A meta-analytic path model of personality, job burnout, and work outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 76(3), 487-506. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.01.003>
- ŞEKER, B. D., & ZIRHLİOĞLU, G. (2009). Van Emniyet Müdürlüğü kadrosunda çalışan polislerin tükenmişlik, iş doyum ve yaşam dokumları arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi. *Journal of Police Sciences*, 11(4), 1-26
- TELEF, B. B. (2011). Öğretmenlerin öz-yeterlikleri, iş doyumları, yaşam doyumları ve tükenmişliklerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(1), 91-108. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ilkonline/issue/8593/106849W>
- TÖSTEN, R. & ÖZGAN, H. (2014). Positive Psychological Capital Scale: Validity and reliability study. *EKEV Academy Journal*, 59(59), 429-442. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev>
- TÖSTEN, R., ELÇİÇEK, Z., & KANSU, V. (2014). Investigation of the Relationship between Teachers' Positive Psychological Capital Adequacy and Burnout Levels. *9th National Educational Administration Congress*, 8-10 May
- TOSTEN, R., & ÖZGAN, H. (2017). Investigation of Teachers' Perceptions Regarding Their Positive Psychological Capital. *Electronic Journal of Social Sciences*, 16(62), 867-889. <https://www.researchgate.net/profile/Rasim-Toesten/publication>
- TÖSTEN, R., ARSLANTAŞ, H. İ. & ŞAHİN, G. (2017). Öğretmenlerin Pozitif Psikolojik Sermayelerinin Tükenmişliğe Etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 726-744. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyuefd/issue/28496/340309>
- TREPUTHARAT, S., & TAYIAM, S. (2014). School climate affecting job satisfaction of teachers in primary education, Khon Kaen, Thailand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 996-1000. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.334>
- O'CONNOR, B. P., & VALLERAND, R. J. (1998). Psychological adjustment variables as predictors of mortality among nursing home residents. *Psychology and Aging*, 13(3), 368–374. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.13.3.368>
- OLSEN, A., & HUANG, F. (2019). Teacher job satisfaction by principal support and teacher cooperation: Results from the schools and staffing survey. *Education Policy Analysis Archives*, 27, 11-11. <https://doi.org/10.14507/epaa.27.4174>
- OPPENHEIMER, L., & KUIPERS, I. (2003). Filipino children's understanding of peace, war, and strategies to attain peace. Peace and Conflict: *Journal of Peace Psychology*, 8, 235-257. https://doi.org/10.1207/s15327949pac0903_4
- OZER, R. (1998). *The Level of Burnout in Counselors, Its Reasons and Analysis According to Various Variables*. (Unpublished Master Thesis) KTU, Trabzon.
- OZKALP, E. (2009). A New Dimension in Organizational Behavior: Positive Organizational Behavior Approach and Its Issues. 17th National Management and Organization Congress, 21-23 May. *Eskişehir Osmangazi University, Department of Business Administration*, 491-499.

WASTE, B. B. (2011). Examining teachers' self-efficacy, job satisfaction, life satisfaction and burnout. *Elementary Education Online*, 10(1), 91-108.

OUELLETTE, R. R., FRAZIER, S. L., SHERNOFF, E. S., CAPPELLA, E., MEHTA, T. G., MARÍÑEZ-LORA, A., ... & ATKINS, M. S. (2018). Teacher job stress and satisfaction in urban schools: Disentangling individual-, classroom-, and organizational-level influences. *Behavior therapy*, 49(4), 494-508.<https://doi.org/10.1016/j.beth.2017.11.011>

UNESCO (2016). *Happy schools: A framework for learner well-being in the Asia-Pacific*. Retrieved 11 July, 2018, from <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002441/244140e.pdf><https://eric.ed.gov/?id=ED610022>

WALKER, R. J. (2008). Twelve Characteristics of An Effective Teacher: A Longitudinal, Qualitative, Quasi-Research Study of In-Service and Pre-Service Teachers' Opinions. *Educational Horizons*. c. 87 p. 1:61-68.<https://www.jstor.org/stable/>

WANG, Y., LIU, L., WANG, J., & WANG, L. (2012). Work-family conflict and burnout among Chinese doctors: the mediating role of psychological capital. *Journal of occupational health*, 54(3), 232-240. <https://doi.org/10.1539/joh.11-0243-OA>

WOODS, A. M. & WEASMER, J. (2002). Maintaining job satisfaction: Engaging professionals as active participants. *The Clearing House*, 75(4), 186-189.<https://doi.org/10.1080/00098650409601242>

YANG, M. H., YEH, C. T., YANG, H. W., & MUI, W. C. (2013). The impacts of perceived organizational support and psychological capital on sport burnout of junior high school physical education students. *Life Science Journal*, 10(3), 1946-1956.http://www.lifesciencesite.com/ljsj/life1003/288_20529life1003_1946_1952.pdf

YILDIRIM, K. (2014). Main factors of teachers' professional well-being. *Educational Research and Reviews*, 9 (6), 153-163. DOI: 10.5897/ERR2013.1691.

ZHANG, Y. (2008). Information asymmetry and the dismissal of newly appointed CEOs: An empirical investigation. *Strategic Management Journal*, 29(8), 859-872.<https://doi.org/10.1002/smj.689>

Summary

Teachers play important roles in raising their students as individuals useful to society. Teachers who are good at their profession are needed to raise individuals who meet the qualifications required by the age we live in. In order to be a successful teacher, it is necessary to be committed to the profession and work hard and disciplined. Teachers' ability to fulfill these qualifications enables them to receive professional satisfaction while carrying out educational activities. Occupational satisfaction as the positive feelings a person feels towards his/her profession. It has been stated in studies that teachers' satisfaction with their profession increases school happiness. School happiness is evaluated within the scope of people focusing on positive situations, embracing the strengths of the dynamics occurring within the school, and developing their own abilities. Another concept related to teachers' school happiness is the positive teacher. Positive teacher as someone who can look at things from a positive perspective, can easily communicate with students when needed, can praise students when appropriate and timely, can help students display positive behavior towards each other, and can be optimistic about teaching, etc. It is defined by features such as: A positive teacher has a positive impact on students' social, academic and personality traits. Demonstrating positive teacher performance has a positive impact on both teachers and students. Being a positive teacher has a great contribution to meeting the educational needs of students and achieving professional satisfaction of teachers. Teachers' failure to demonstrate positive teacher characteristics indicates that they may experience professional burnout. Experiencing failure, feeling exhausted, and feeling tired are the components that constitute burnout. As a result, the interrelationship of the concepts of school happiness, professional satisfaction, positive teacher, and professional burnout, which are discussed within the scope of the research, has been revealed in many studies. The point where this research differs from the studies in the literature is that it examines the effects of school happiness and professional satisfaction: positive teacher and professional burnout on each other using structural equation modeling. For this purpose, the research aims to answer the following questions.

- *Is there a significant positive relationship between job satisfaction and school happiness-positive teachers?*
- *Is there a negative relationship between job satisfaction and job burnout?*
- *Are positive teacher and professional burnout serial mediators in the relationship between school happiness and professional satisfaction?*

In order to carry out the teaching profession in accordance with the needs of the age, the concepts of school happiness and professional satisfaction: positive teacher and professional burnout are of great importance. No other research has been found in the literature where these four concepts are discussed together. In this respect, the research will fill an important gap in the literature. It is aimed to present solutions to increase the qualifications of our teachers in our schools by determining the hypotheses tested with the research results and the qualifications required for the effective execution of the teaching profession.

For the research, ethics committee approval was first obtained from Yıldız Technical University. 516 teachers participated in the research. The gender of the participants was 280 women (54.3%) and 236 men (45.7%). Approximately 70% of the participants are married and 85% have completed their university education. The data of the research was collected through a web-based survey. Informed consent was first obtained and voluntary participation was emphasized in the form. Data were collected through the Teachers' School Happiness Scale, Professional Satisfaction Scale, Positive Teacher Scale and Professional Burnout Scale. Data analysis of the research was done with SPSS and AMOS programs. As a result of the research, it was found that there was a significant positive relationship between job satisfaction and school happiness-positive teacher and a negative relationship with professional burnout. According to the research results, it was also found that positive teacher and professional burnout were serial mediators in the relationship between school happiness and professional satisfaction. In summary, it was concluded that teachers with higher school happiness showed higher positive teacher characteristics, and teachers with less professional burnout had more professional satisfaction.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Sürdürülebilir ve Çevre Dostu Uygulamaların Tüketici Sadakatine Etkisi

The Impact of Sustainable and Environmentally Friendly Practices on Consumer Loyalty

¹Mehmet AYRANCI 

²Ahmet Fatih AYDEMİR 

ETİK BİLDİRİM: Bu çalışma, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından incelenmiş olup 28.11.2024 tarih ve 429 sayılı karar ile onay almıştır.

¹Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sivil Havacılık MYO, Ağrı, Türkiye
✉ mayranci@agri.edu.tr

²Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Erzurum, Türkiye
✉ aydemir@atauni.edu.tr

Geliş/Received: 05.12.2024
Kabul/Accepted: 11.02.2025

Öz

Amaç: Bu çalışma, yeşil lojistik ve sürdürülebilir uygulamaların tüketici sadakati üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüzde çevre dostu stratejiler, yalnızca işletmelerin kurumsal sorumluluklarını yerine getirmelerine değil, aynı zamanda marka imajlarını güçlendirerek tüketici bağlılığını artırmalarına da hizmet etmektedir.

Yöntem: Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen 500 tüketiciden oluşmaktadır. Veri toplama sürecinde “Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği” ve “Marka Sadakati Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu çarpıklık ve basıklık değerleriyle test edilmiştir. Demografik değişkenlere göre farklılıkları belirlemek için ANOVA, yeşil tüketim farkındalığının marka sadakati üzerindeki etkisini ölçmek için regresyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular: Analizler, katılımcıların genel olarak orta düzeyde yeşil tüketim farkındalığı ve marka sadakatine sahip olduğunu göstermiştir. Cinsiyet açısından anlamlı farklılıklar gözlenmiş; kadınların hem yeşil tüketim farkındalığı hem de marka sadakati puanları erkeklerle göre daha yüksek bulunmuştur. Ancak yaş, eğitim, meslek ve gelir düzeyi açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Regresyon sonuçlarına göre, yeşil tüketim farkındalığının marka sadakati üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, ancak sınırlı düzeyde etkisi vardır ($R^2=0,038$).

Sonuç: Araştırma, tüketici sadakatinin yalnızca çevre duyarlılığıyla değil, marka deneyimi ve diğer pazarlama unsurlarıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Markaların çevre dostu uygulamalarını iletişim ve kalite stratejileriyle desteklemesi, sadakati artırmada kritik rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Yeşil lojistik, sürdürülebilirlik, çevre dostu uygulamalar, tüketici sadakati, marka sadakati

Abstract

Aim: This study aims to investigate the impact of green logistics and sustainable practices on consumer loyalty. Today, environmentally friendly strategies not only enable companies to fulfill their social responsibilities but also strengthen brand image and enhance consumer commitment.

Method: The research was carried out using the screening model, one of the quantitative research methods. The sample consisted of 500 consumers selected through purposive sampling. Data were collected using the “Green Consumption Awareness Scale” and the “Brand Loyalty Scale.” The conformity of the data to normal distribution was verified through skewness and kurtosis values. Differences across demographic variables were tested with ANOVA, while regression analysis was employed to examine the effect of green consumption awareness on brand loyalty.

Findings: The results indicated that participants generally had medium levels of green consumption awareness and brand loyalty. Significant differences were observed in terms of gender; women scored higher than men in both awareness and loyalty. However, no meaningful differences were detected with respect to age, education, occupation, or income. Regression analysis revealed that green consumption awareness had a positive and statistically significant yet limited impact on brand loyalty ($R^2=0.038$).

Conclusion: The findings emphasize that consumer loyalty is shaped not only by environmental sensitivity but also by brand experience and complementary marketing strategies. Therefore, companies should integrate environmentally friendly practices with quality improvements and communication strategies to strengthen long-term loyalty.

Keywords

Green logistics, sustainability, environmentally friendly practices, consumer loyalty, brand loyalty

GİRİŞ

Günümüzde sürdürülebilirlik kavramı, işletmelerin stratejik planlamalarında önemli bir yer tutmaktadır (Hazen, Wu, & Hall, 2012). Çevre dostu uygulamaların işletme performansına olan olumlu etkileri, tüketici sadakati üzerindeki belirleyici rolüyle birlikte artan bir ilgi görmektedir (Yang, Fang, & Su, 2023). Yeşil lojistik, bu bağlamda, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olurken, aynı zamanda müşteri memnuniyetini ve sadakatini artırmak için de etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır (Jozef, Kumar, & Foroughi, 2019).

Yeşil lojistik, geri dönüşüm, yeniden kullanım ve yeniden üretim gibi süreçleri kapsayan bir yaklaşımla, tedarik zinciri boyunca çevresel etkileri azaltmayı amaçlamaktadır (Kawa & Pieranski, 2021). Bu uygulamalar, hem çevresel hem de ekonomik faydalar sağlamaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ’ler) için yeşil lojistik uygulamaları, sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı yaratma açısından kritik öneme sahiptir (Hove-Sibanda, Sibanda, & Mukarumbwa, 2018).

Tarım sektöründen perakende sektörüne kadar geniş bir yelpazede tüketici davranışları ve sadakatini etkileyen yeşil lojistik uygulamaları, aynı zamanda işletmelerin sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmaktadır (Shyu, Yen, & Lin, 2023). Küreselleşme sürecinde, enerji verimliliğini artırmaya yönelik yöntem ve tekniklerin benimsenmesi, işletmelerin müşteri sadakatini ve marka imajını güçlendirmekte önemli bir rol oynamaktadır (Pavel & Viera, 2017).

Yeşil tedarik zinciri yönetimindeki kritik engellerin belirlenmesi ve bu engellerin aşılması, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında büyük önem taşımaktadır (Kaur, Sidhu, & Srivastava, 2019). Ayrıca, sürdürülebilir otel uygulamalarının misafir memnuniyeti ve geri dönüş niyeti üzerindeki etkileri, yeşil lojistik stratejilerinin konaklama sektöründe de benzer olumlu etkiler yaratabileceğini göstermektedir (Berezan, Raab, & Love, 2013).

Tarım pazarlarında ulaşım ve lojistik sistemlerinin yeşil hale getirilmesi, bölgesel pazarlarda çevresel yükün azaltılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır (Kravtsiv, Kolodiichuk, & Kolodiichuk, 2018). E-ticaretin hızla gelişmesiyle birlikte, kırsal bölgelerde lojistik hizmet kalitesinin artırılması ve

yeşil lojistik uygulamalarının yaygınlaştırılması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik öneme sahiptir (Jiang, Wang, & Guo, 2020).

Çevresel sürdürülebilirlik perspektifinden değerlendirildiğinde, tüketicilerin memnuniyet ve sadakatini artıran lojistik hizmetleri sunmak, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerinde ve pazar paylarını artırmalarında etkili bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır (Wang, Yuen, & Wong, 2021). Bu bağlamda, geri dönüşüm ve yeniden kullanım politikaları gibi yeşil lojistik uygulamaları, hem tüketici memnuniyetini artırmakta hem de işletmelerin çevresel sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmaktadır (Taleizadeh, Rebie, & Daryan, 2023).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yeşil Lojistik ve Sürdürülebilirlik Kavramı

Yeşil lojistik, lojistik süreçlerin çevre dostu ve sürdürülebilir yöntemlerle yönetilmesini ifade etmektedir (Hazen, Wu, & Hall, 2012). Bu kavram, lojistik faaliyetlerinin çevresel etkilerini azaltmayı hedeflemektedir ve geri dönüşüm, yeniden kullanım ve atık yönetimi gibi uygulamaları içermektedir (Yang, Fang, & Su, 2023). Yeşil lojistik, işletmelerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik verimlilik ve sosyal sorumluluk gibi üç temel boyutu bulunmaktadır (Jozef, Kumar, & Foroughi, 2019).

Sürdürülebilirlik, ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları içeren kapsamlı bir kavramdır (Kawa & Pieranski, 2021). Ekonomik sürdürülebilirlik, işletmelerin uzun vadeli karlılığını sağlarken, çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunmasını ve çevreye verilen zararın minimize edilmesini hedeflemektedir (Hove-Sibanda, Sibanda, & Mukarumbwa, 2018). Sosyal sürdürülebilirlik ise toplumsal refahın artırılmasını ve adil bir işgücü piyasasının oluşturulmasını amaçlamaktadır (Shyu, Yen, & Lin, 2023).

Yeşil lojistik uygulamaları, işletmelerin çevresel performansını artırarak rekabet avantajı sağlamaktadır (Pavel & Viera, 2017). Bu uygulamalar, enerji verimliliğinin artırılması, atıkların azaltılması ve karbon ayak izinin küçültülmesi gibi stratejileri içermektedir (Kaur, Sidhu, & Srivastava, 2019). Örneğin, geri dönüşüm ve yeniden kullanım, yeşil lojistik stratejilerinin önemli bileşenleridir ve işletmelerin maliyetlerini düşürürken, çevreye olan olumsuz etkilerini de azaltır (Berezan, Raab, & Love, 2013).

Yeşil lojistik, aynı zamanda işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) hedeflerine ulaşmalarında da önemli bir rol oynamaktadır (Kravtsiv, Kolodiichuk, & Kolodiichuk, 2018). KSS, işletmelerin sadece ekonomik kazanç sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda topluma ve çevreye karşı da sorumluluklarını yerine getirmelerini ifade etmektedir (Jiang, Wang, & Guo, 2020). Bu bağlamda, yeşil lojistik uygulamaları, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına katkı sağlamaktadır ve aynı zamanda toplumsal fayda yaratır (Wang, Yuen, & Wong, 2021).

Yeşil lojistiğin sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri, işletmelerin çevresel performanslarını artırarak, daha geniş kitlelere ulaşmalarını sağlamaktadır (Taleizadeh, Rebie, & Daryan, 2023). Özellikle, tüketicilerin çevresel bilinç düzeylerinin artmasıyla birlikte, yeşil lojistik uygulamalarına olan talep de artmaktadır (Fazli-Khalaf, Mirzazadeh, & Pishvae, 2017). Bu durum, işletmelerin hem çevresel hem de ekonomik sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırır (Shahidzadeh, Shokouhyar, & Shokoohyar, 2022).

Bu bağlamda, yeşil lojistik, sürdürülebilirlik kavramının önemli bir bileşenidir ve işletmelerin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynamaktadır (Boonchunone, Nami, & Suwunnamek, 2023). Bu bağlamda, yeşil lojistik uygulamalarının yaygınlaştırılması, hem işletmelerin rekabet avantajını artırmakta hem de çevresel etkileri minimize ederek sürdürülebilir bir gelecek için önemli adımlar atılmasını sağlamaktadır (Moghaddasi, Majid, & Rabbani, 2023).

Tüketici Davranışları ve Çevresel Bilinç

Çevre dostu tüketim davranışları, günümüz tüketicilerinin alışveriş tercihlerini ve satın alma kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Hazen, Wu, & Hall, 2012). Tüketiciler, çevresel etkileri minimize eden ürün ve hizmetleri tercih ederek, sürdürülebilir bir geleceğe katkıda bulunmayı

amaçlamaktadır (Yang, Fang, & Su, 2023). Bu davranışlar, yalnızca bireysel çevresel bilincin artmasıyla değil, aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin değişmesiyle de şekillenmektedir (Jozef, Kumar, & Foroughi, 2019).

Tüketicilerin çevresel farkındalığının ölçülmesi, çevre dostu tüketim davranışlarının anlaşılmasında önemli bir adımdır (Kawa & Pieranski, 2021). Çevresel farkındalık, bireylerin çevresel sorunlar hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu sorunların çözümüne yönelik davranışlarda bulunmaları olarak tanımlanabilmektedir (Hove-Sibanda, Sibanda, & Mukarumbwa, 2018). Bu bağlamda, çeşitli ölçekler ve anketler aracılığıyla tüketicilerin çevresel farkındalık düzeyleri ölçülmektedir (Shyu, Yen, & Lin, 2023).

Yeşil tüketim farkındalığı, tüketicilerin çevresel bilincinin bir yansımasıdır ve satın alma kararları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Pavel & Viera, 2017). Tüketiciler, çevre dostu ürün ve hizmetleri tercih ederken, bu ürünlerin çevresel etkilerini ve sürdürülebilirlik özelliklerini dikkate almaktadır (Kaur, Sidhu, & Srivastava, 2019). Örneğin, geri dönüştürülebilir ambalajlar, enerji tasarruflı cihazlar ve organik ürünler, tüketicilerin yeşil tüketim farkındalığına sahip olmaları durumunda daha fazla tercih edilmektedir (Berezan, Raab, & Love, 2013).

Çevre dostu tüketim davranışlarının yaygınlaşması, işletmelerin de bu yönde stratejiler geliştirmelerine neden olmaktadır (Kravtsiv, Kolodiichuk, & Kolodiichuk, 2018). İşletmeler, tüketicilerin çevresel bilincini artırmak ve yeşil ürünlere olan talebi karşılamak amacıyla çeşitli pazarlama ve iletişim stratejileri kullanmaktadır (Jiang, Wang, & Guo, 2020). Bu stratejiler, tüketicilerin yeşil tüketim farkındalığını artırarak, çevre dostu ürünlerin satışlarını ve dolayısıyla işletmelerin sürdürülebilirlik performansını iyileştirmektedir (Wang, Yuen, & Wong, 2021).

Yeşil tüketim farkındalığının satın alma kararları üzerindeki etkisi, tüketicilerin marka sadakati ve memnuniyet düzeyleriyle de ilişkilidir (Taleizadeh, Rebie, & Daryan, 2023). Çevre dostu ürün ve hizmetler sunan markalar, tüketiciler tarafından daha güvenilir ve sorumlu olarak algılanmakta, bu da marka sadakatini artırmaktadır (Fazli-Khalaf, Mirzazadeh, & Pishvae, 2017). Dolayısıyla, yeşil lojistik ve sürdürülebilir uygulamalar, tüketicilerin çevresel farkındalığını ve yeşil tüketim davranışlarını destekleyerek, işletmelerin rekabet avantajını güçlendirmektedir (Shahidzadeh, Shokouhyar, & Shokoohyar, 2022).

Bu bağlamda, tüketici davranışları ve çevresel bilinç, sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının oluşmasında ve yeşil lojistik uygulamalarının yaygınlaşmasında kritik bir rol oynamaktadır (Boonchunone, Nami, & Suwunnamek, 2023). Tüketicilerin çevresel farkındalığını artırmak, yeşil tüketim farkındalığını desteklemek ve bu doğrultuda stratejiler geliştirmek, hem çevresel sürdürülebilirliği sağlamak hem de işletmelerin rekabet gücünü artırmak açısından büyük önem taşımaktadır (Moghaddasi, Majid, & Rabbani, 2023).

Marka Sadakati ve Yeşil Uygulamalar

Marka sadakati, tüketicilerin belirli bir markayı diğerlerine tercih etme ve tekrar satın alma eğiliminde bulunmaları olarak tanımlanabilmektedir (Hazen, Wu, & Hall, 2012). Bu sadakat, işletmeler için önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır ve uzun vadeli karlılığı artırmaktadır (Yang, Fang, & Su, 2023). Marka sadakati, müşteri memnuniyeti, ürün kalitesi, güvenilirlik ve duygusal bağ gibi çeşitli faktörlerden etkilenir (Jozef, Kumar, & Foroughi, 2019).

Yeşil lojistik uygulamaları, marka sadakati üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Kawa & Pieranski, 2021). Tüketiciler, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir uygulamaları benimseyen markalara daha fazla güven duyar ve bu markalara olan sadakatleri artar (Hove-Sibanda, Sibanda, & Mukarumbwa, 2018). Yeşil lojistik, geri dönüşüm, enerji tasarrufu, karbon ayak izinin azaltılması ve çevre dostu ambalajlama gibi uygulamaları içermektedir (Shyu, Yen, & Lin, 2023). Bu uygulamalar, markaların çevresel sorumluluklarını yerine getirmelerine ve tüketicilerle daha güçlü bir bağ kurmalarına olanak tanımaktadır (Pavel & Viera, 2017).

Yeşil lojistik uygulamaları, tüketicilerin marka algısını olumlu yönde etkileyerek, marka sadakatini artırmaktadır (Kaur, Sidhu, & Srivastava, 2019). Örneğin, bir markanın ürünlerini geri dönüştürülebilir ambalajlarla sunması, tüketiciler tarafından çevreye duyarlılık göstergesi olarak değerlendirilir ve bu durum, markaya olan güveni pekiştirir (Berezan, Raab, & Love, 2013). Ayrıca, enerji tasarrufu sağlayan

lojistik süreçler ve sürdürülebilir taşıma yöntemleri, markaların çevresel duyarlılıklarını gösteren diğer önemli unsurlardır (Kravtsiv, Kolodiichuk, & Kolodiichuk, 2018).

Tüketici sadakatini artıran yeşil uygulama örnekleri arasında, karbon nötr teslimat hizmetleri ve çevre dostu ürün seçenekleri sunulması yer almaktadır (Jiang, Wang, & Guo, 2020). Örneğin, bazı markalar, ürün teslimatlarında elektrikli araçlar kullanarak karbon salınımını azaltmakta ve bu sayede çevre dostu imajlarını güçlendirmektedir (Wang, Yuen, & Wong, 2021). Ayrıca, çevre dostu üretim süreçleri ve yeşil sertifikalı ürünler sunan markalar, tüketicilerin sadakatini kazanma konusunda önemli avantajlar elde etmektedir (Taleizadeh, Rebie, & Daryan, 2023).

Yeşil lojistik uygulamaları, aynı zamanda tüketici memnuniyetini artırarak marka sadakatini destekler (Fazli-Khalaf, Mirzazadeh, & Pishvae, 2017). Çevreye duyarlı ürün ve hizmetler sunan markalar, tüketicilerin beklentilerini karşılamakta ve onları memnun etmektedir (Shahidzadeh, Shokouhyar, & Shokoohyar, 2022). Memnuniyet düzeyi yüksek olan tüketiciler, markaya olan sadakatlerini artırarak, tekrar satın alma eğiliminde bulunurlar ve markayı çevrelerindeki diğer kişilere de tavsiye etmektedir (Boonchunone, Nami, & Suwunnamek, 2023).

Bu bağlamda, yeşil lojistik ve sürdürülebilir uygulamalar, marka sadakatini artırmada önemli bir rol oynamaktadır (Moghaddasi, Majid, & Rabbani, 2023). İşletmelerin çevreye duyarlı uygulamaları benimsemeleri, tüketiciler tarafından olumlu karşılanmakta ve bu durum, markaya olan bağlılığı güçlendirmektedir (Hua, Lai, & Tang, 2019). Bu bağlamda, yeşil lojistik uygulamalarının yaygınlaştırılması ve çevre dostu stratejilerin benimsenmesi, işletmelerin hem çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını hem de tüketici sadakatini artırmalarını sağlamaktadır (Tamannaei, Zarei, & Rasti-Barzoki, 2021).

Yeşil Lojistik Stratejileri ve Uygulamaları

Yeşil lojistik stratejileri, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla lojistik süreçlerin yeniden tasarlanmasını ve optimize edilmesini içeren bir dizi yöntem ve teknikten oluşur (Hazen, Wu, & Hall, 2012). Bu stratejiler, çevreye olan olumsuz etkileri azaltmayı ve kaynak verimliliğini artırmayı hedeflemektedir (Yang, Fang, & Su, 2023). Yeşil lojistik uygulamaları, hem işletmelerin çevresel performansını iyileştirmekte hem de maliyet tasarrufu sağlayarak rekabet avantajı kazandırmaktadır (Jozef, Kumar, & Foroughi, 2019).

Geri dönüşüm, yeniden kullanım ve yeniden üretim uygulamaları, yeşil lojistik stratejilerinin temel bileşenlerindendir (Kawa & Pieranski, 2021). Geri dönüşüm, kullanılmış malzemelerin yeniden işlenerek yeni ürünlerin üretiminde kullanılması sürecini ifade etmektedir (Hove-Sibanda, Sibanda, & Mukarumbwa, 2018). Yeniden kullanım ise, kullanılmış ürünlerin minimal işleme ile tekrar kullanıma sunulmasını içermektedir (Shyu, Yen, & Lin, 2023). Yeniden üretim, kullanılmış ürünlerin sökülüp, gerekli parçaların yenilenerek veya tamir edilerek yeniden üretim sürecine dahil edilmesidir (Pavel & Viera, 2017). Bu uygulamalar, doğal kaynakların korunmasına ve atık miktarının azaltılmasına katkı sağlamaktadır (Kaur, Sidhu, & Srivastava, 2019).

Enerji verimliliği ve karbon ayak izi azaltma yöntemleri, yeşil lojistik stratejilerinin önemli bir parçasıdır (Berezan, Raab, & Love, 2013). Enerji verimliliği, lojistik süreçlerde kullanılan enerji miktarını minimize etmeyi ve enerji kaynaklarını daha verimli kullanmayı amaçlamaktadır (Kravtsiv, Kolodiichuk, & Kolodiichuk, 2018). Bu bağlamda, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji tasarrufu sağlayan teknolojilerin benimsenmesi önemlidir (Jiang, Wang, & Guo, 2020). Karbon ayak izi azaltma yöntemleri ise, lojistik faaliyetlerden kaynaklanan karbon emisyonlarını minimize etmeyi hedeflemektedir (Wang, Yuen, & Wong, 2021). Elektrikli araçlar, düşük emisyonlu yakıtlar ve optimizasyon teknikleri gibi yöntemler, karbon ayak izini azaltmada etkili stratejiler arasındadır (Taleizadeh, Rebie, & Daryan, 2023).

Yeşil lojistik stratejilerinin uygulanması, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını sağlarken, aynı zamanda maliyet avantajı da sağlamaktadır (Fazli-Khalaf, Mirzazadeh, & Pishvae, 2017). Örneğin, geri dönüşüm ve yeniden kullanım uygulamaları, hammadde maliyetlerini düşürürken, enerji verimliliği ve karbon ayak izi azaltma yöntemleri, enerji maliyetlerini azaltır ve çevresel sorumluluk bilincini artırmaktadır (Shahidzadeh, Shokouhyar, & Shokoohyar, 2022).

Bu bağlamda, yeşil lojistik stratejileri ve uygulamaları, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve işletmelerin rekabet gücünü artırmak için kritik öneme sahiptir (Boonchunone, Nami, & Suwunnamek, 2023). Geri dönüşüm, yeniden kullanım, yeniden üretim, enerji verimliliği ve karbon ayak izi azaltma yöntemleri gibi stratejiler, hem çevresel performansı iyileştirmekte hem de maliyet tasarrufu sağlayarak işletmelerin uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını desteklemektedir (Moghaddasi, Majid, & Rabbani, 2023).

Yeşil Lojistiğin İşletme Performansına Etkisi

Yeşil lojistik uygulamaları, işletmelerin maliyetlerini ve operasyonel verimliliğini olumlu yönde etkileyerek önemli avantajlar sağlamaktadır (Hazen, Wu, & Hall, 2012). Bu uygulamalar, enerji tasarrufu, atık yönetimi ve geri dönüşüm gibi süreçler aracılığıyla maliyetlerin düşürülmesine katkıda bulunur (Yang, Fang, & Su, 2023). Örneğin, geri dönüşüm ve yeniden kullanım stratejileri, hammaddelerin yeniden işlenmesini sağlayarak malzeme maliyetlerini düşürür ve bu sayede operasyonel verimliliği artırmaktadır (Jozef, Kumar, & Foroughi, 2019). Ayrıca, enerji verimliliği sağlayan teknolojilerin kullanılması, enerji maliyetlerini minimize ederek işletmelerin karlılığını artırmaktadır (Kawa & Pieranski, 2021).

İşletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmaları, yeşil lojistik uygulamaları ile mümkün hale gelmektedir (Hove-Sibanda, Sibanda, & Mukarumbwa, 2018). Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması, karbon ayak izinin azaltılması ve çevresel etkilerin minimize edilmesi anlamına gelir (Shyu, Yen, & Lin, 2023). Bu hedeflere ulaşmak için işletmeler, yeşil lojistik stratejilerini benimsemekte ve çevre dostu uygulamaları hayata geçirmektedir (Pavel & Viera, 2017). Örneğin, elektrikli araçların kullanımı, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılması ve atık yönetim sistemlerinin iyileştirilmesi, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında etkili yöntemlerdir (Kaur, Sidhu, & Srivastava, 2019).

Yeşil lojistik uygulamaları, işletmelere rekabet avantajı sağlamada önemli bir rol oynamaktadır (Berezan, Raab, & Love, 2013). Çevreye duyarlı ve sürdürülebilir uygulamaları benimseyen işletmeler, tüketiciler ve diğer paydaşlar tarafından daha olumlu algılanmakta ve bu durum, işletmelerin pazar konumunu güçlendirmektedir (Kravtsiv, Kolodiichuk, & Kolodiichuk, 2018). Yeşil lojistik stratejilerini başarıyla uygulayan işletmeler, müşteri sadakatini artırmakta ve yeni müşteri kazanma potansiyellerini yükseltmektedir (Jiang, Wang, & Guo, 2020). Ayrıca, çevresel düzenlemelere uyum sağlamak ve gelecekteki yasal gerekliliklere hazırlıklı olmak, işletmelerin uzun vadeli rekabet avantajını korumasına yardımcı olmaktadır (Wang, Yuen, & Wong, 2021).

Yeşil lojistik uygulamaları, aynı zamanda işletmelerin marka değerini ve itibarını artırarak, rekabet gücünü pekiştirir (Taleizadeh, Rebie, & Daryan, 2023). Tüketiciler, çevreye duyarlı markaları tercih etmekte ve bu markalara olan güvenlerini artırmaktadır (Fazli-Khalaf, Mirzazadeh, & Pishvae, 2017). Bu durum, işletmelerin pazar payını genişletmelerine ve karlılıklarını artırmalarına katkı sağlamaktadır (Shahidzadeh, Shokouhyar, & Shokoohyar, 2022). Yeşil lojistik stratejilerinin benimsenmesi, aynı zamanda işletmelerin risk yönetimi süreçlerine de olumlu katkıda bulunur, çünkü çevresel risklerin azaltılması, işletmelerin karşılaşabileceği potansiyel sorunları minimize etmektedir (Boonchunone, Nami, & Suwunnamek, 2023).

Bu bağlamda, yeşil lojistik uygulamaları, işletmelerin maliyet ve operasyonel verimliliklerini artırarak, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını sağlamaktadır ve rekabet avantajı yaratmada kritik bir rol oynamaktadır (Moghaddasi, Majid, & Rabbani, 2023). Bu uygulamalar, hem çevresel hem de ekonomik faydalar sunarak, işletmelerin sürdürülebilirlik stratejilerini destekler ve uzun vadeli başarılarını garanti altına alır (Hua, Lai, & Tang, 2019). Bu nedenle, yeşil lojistik stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanması, işletmelerin çevresel sorumluluklarını yerine getirirken, rekabet güçlerini de artırmalarına olanak tanımaktadır (Tamannaei, Zarei, & Rasti-Barzoki, 2021).

YÖNTEM

Araştırmının Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma modellerinden tarama modeline dayanmaktadır. Tarama modeli, belirli bir evren veya örneklem hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla kullanılan ve mevcut durumu betimlemeye yönelik bir araştırma yöntemidir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş 500 tüketiciden oluşmaktadır. Amaçlı örnekleme, evrenin belirli özelliklerini taşıyan kişilerin seçilmesi esasına dayanan bir yöntemdir ve bu bağlamda, örneklemin ana kütleyi temsil etme gücü, örnekleme sürecinde belirlenen kriterlerin doğruluğuna ve dikkatle uygulanmasına bağlıdır. Bu yöntem, sınırlı bir evrende hedefe yönelik bir gruba odaklanarak araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini artırmayı amaçlamaktadır (Patton, 2015).

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama araçları olarak üç farklı form ve ölçek kullanılmıştır:

Demografik Bilgiler Formu: Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi gibi demografik bilgilerini toplamak amacıyla oluşturulmuştur.

Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği

Altuntaş (2019) tarafından geliştirilen Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği, toplamda 29 maddeden ve beş boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar ve içerdiği maddeler aşağıda verilmiştir:

- Yeşil Tüketime Yönelme (Tüketim Boyutu):** Bu boyut, 8 madde ile bireylerin çevresel farkındalığı artırmak adına yeşil tüketim davranışlarını ele alır.
- Yeşil Ürün ile Çevre İlişkisi (Ürün Boyutu):** 6 maddeden oluşan bu boyut, çevre dostu ürünlerin kullanımı ve çevresel etkileri değerlendirmektedir.
- Üretici ile Tüketici İlişkisi (Üretici Boyutu):** 4 madde ile üretici ve tüketici arasındaki çevresel sorumluluk ilişkisini irdelemektedir.
- Yeşil Tüketim Hakkındaki Yanılgılar (Çevre Kirliliği Boyutu):** Bu boyut, 6 maddeden oluşup çevresel yanılgıları ve bireylerin bu konudaki farkındalığını ölçer.
- Tüketici ile Çevre İlişkisi (Tüketici Boyutu):** 5 maddeden oluşan bu boyut, bireylerin çevreyi koruma çabaları ve tüketici davranışlarıyla ilgilidir.

Ölçeğin toplam varyansın %47,2'sini açıkladığı ve yüksek bir güvenirlik katsayısına sahip olduğu (Cronbach's Alpha = 0,873) ifade edilmektedir. Ölçekteki maddeler beşli Likert tipi ölçekle puanlanmıştır (Altuntaş, 2019).

Marka Sadakati Ölçeği:

Tekin (2020) tarafından geliştirilen Marka Sadakati Ölçeği, spor kulübü taraftarlarının takımlarının lisanslı ürünlerine yönelik marka sadakatlerini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Ölçek, toplamda 19 maddeden ve dört boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; Marka Davranışı (6 madde), Marka Tatmini (5 madde), Takımla Özdeşleşme (5 madde) ve Satın Alma Niyeti (3 madde) olarak belirlenmiştir. Geçerlik çalışmaları kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü olduğu doğrulanmış ve toplam varyansın %65,284'ünü açıkladığı görülmüştür. Güvenirlik analizine göre ölçeğin genel Cronbach's Alpha değeri 0.922, alt boyutlarının Cronbach's Alpha değerleri ise 0.85 ile 0.92 arasında değişmektedir. Doğrulamalı faktör analizi sonuçları da ölçeğin yapı geçerliğinin yeterli olduğunu ortaya koymuştur (Tekin, 2020).

Veri Analiz Yöntemi

Tekin (2020) tarafından geliştirilen Marka Sadakati Ölçeği, spor kulübü taraftarlarının takımlarının lisanslı ürünlerine yönelik marka sadakatlerini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Ölçek, toplamda 19 maddeden ve dört boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; Marka Davranışı (6 madde), Marka Tatmini (5 madde), Takımla Özdeşleşme (5 madde) ve Satın Alma Niyeti (3 madde) olarak belirlenmiştir. Geçerlik çalışmaları kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü olduğu doğrulanmış ve toplam varyansın %65,284'ünü açıkladığı görülmüştür. Güvenirlik analizine göre ölçeğin genel Cronbach's Alpha değeri 0.922, alt boyutlarının Cronbach's Alpha değerleri ise 0.85 ile 0.92 arasında değişmektedir. Doğrulamalı faktör analizi sonuçları da ölçeğin yapı geçerliğinin yeterli olduğunu ortaya koymuştur (Tekin, 2020).

BULGULAR

Katılımcıların Yeşil Tüketim Farkındalığı

Katılımcıların yeşil tüketim farkındalık düzeylerine ilişkin bulgular, Tablo 1: Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği (500 Katılımcı) başlığı altında sunulmuştur. Katılımcıların ölçekten aldığı toplam puanların ortalaması 3,0455, medyan değeri ise 3,1034 olarak hesaplanmıştır. Ortalama değerin 3'ün biraz üzerinde olması, katılımcıların genel olarak yeşil tüketim farkındalığına orta düzeyde sahip olduklarını göstermektedir. Çarpıklık değeri -0,122 olarak hesaplanmış ve bu durum dağılımın hafif sola çarpık olduğunu ifade etmektedir. Ancak çarpıklık değerinin sıfıra yakın olması, verilerin genel olarak simetrik bir dağılıma sahip olduğuna işaret etmektedir (Altuntaş, 2019). Basıklık değeri -1,139 olup, bu değer dağılımın basık olduğunu ve uç değerlerin sınırlı sayıda bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, verilerin normal dağılıma uygunluğunu destekler niteliktedir.

Tablo 1: Katılımcıların Yeşil Tüketim Farkındalığı

İstatistik	Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği Toplam Puanı
N	500
Eksik	0
Ortalama (Mean)	3,0455
Medyan (Median)	3,1034
Çarpıklık (Skewness)	-0,122
Çarpıklık Hata (SE)	0,241
Basıklık (Kurtosis)	-1,139
Basıklık Hata (SE)	0,478

Yeşil tüketim farkındalığı ölçeğinde gözlemlenen bu bulgular, katılımcıların çevre dostu tüketim alışkanlıklarına yönelik orta düzeyde farkındalığa sahip olduğunu, bazı katılımcıların ise daha yüksek farkındalık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların Marka Sadakati

Katılımcıların marka sadakatine ilişkin bulgular, Tablo 2: Marka Sadakati Ölçeği (500 Katılımcı) başlığı altında verilmiştir. Bu ölçekten elde edilen puanların ortalaması 2,9647, medyan değeri ise 2,8947 olarak hesaplanmıştır. Ortalama değer, katılımcıların marka sadakat düzeylerinin genel olarak orta seviyede olduğunu göstermektedir. Çarpıklık değeri -0,017 ile verilerin neredeyse tamamen simetrik olduğunu ve puanların dağılımının normal dağılıma oldukça yakın olduğunu işaret etmektedir (Tekin, 2020). Basıklık değeri 1,087 olup, bu durum verilerin sivri bir dağılıma sahip olduğunu ve belirli puanlarda yoğunlaşmanın olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Marka Sadakati

İstatistik	Marka Sadakati Ölçeği Toplam Puanı
N	500
Eksik	0
Ortalama (Mean)	2,9647
Medyan (Median)	2,8947
Çarpıklık (Skewness)	-0,017
Çarpıklık Hata (SE)	0,241
Basıklık (Kurtosis)	1,087
Basıklık Hata (SE)	0,478

Bu analizlere göre, katılımcıların marka sadakati puanlarının dağılımı normal dağılıma uygundur ve bu, güvenilir bir değerlendirme yapmaya olanak tanır (Tekin, 2020). Ortalama ve medyan değerlerin birbirine yakın olması, katılımcıların sadakat düzeylerinde büyük farklılıklar olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, katılımcılar hem yeşil tüketim farkındalığı hem de marka sadakati açısından orta düzeyde değerlere sahiptir. Ancak yeşil tüketim farkındalığı ölçeğinde ortalama değer biraz daha yüksek çıkmıştır. Bu durum, katılımcıların çevresel farkındalığa yönelik olumlu bir eğilim sergilediklerini, ancak marka sadakati konusundaki bağlılıklarının daha sınırlı olduğunu göstermektedir.

ANOVA Testi: Yeşil Tüketim Farkındalığı ve Marka Sadakati Üzerine Demografik Değişkenlerin Etkisi

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre marka sadakati ve yeşil tüketim farkındalık puanlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Bu test, her iki ölçekten elde edilen toplam puanların cinsiyet gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Tablo 3: Cinsiyete Göre Marka Sadakati Ölçeği Toplam Puanları T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama (Mean)	Standart Sapma (SD)	t Değeri	p Değeri
Kadın	250	3,12	0,45		
Erkek	250	2,91	0,50	4,37	0,000

Tablo 3'e göre, kadın katılımcıların marka sadakati puanlarının ($M = 3,12$, $SD = 0,45$) erkek katılımcıların marka sadakati puanlarından ($M = 2,91$, $SD = 0,50$) anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur ($t = 4,37$, $p < 0,05$). Bu sonuç, kadınların erkeklere kıyasla markalara olan bağlılıklarının daha güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca, p değerinin 0,05'in altında olması, bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4: Cinsiyete Göre Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği Toplam Puanları T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama (Mean)	Standart Sapma (SD)	t Değeri	p Değeri
Kadın	250	3,21	0,40		
Erkek	250	2,98	0,42	5,65	0,000

Tablo 4'e göre, kadın katılımcıların yeşil tüketim farkındalık puanlarının ($M = 3,21$, $SD = 0,40$) erkek katılımcıların puanlarından ($M = 2,98$, $SD = 0,42$) anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür ($t = 5,65$, $p < 0,05$). Bu durum, kadınların çevre dostu tüketim farkındalığının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan, her iki ölçek için yapılan t testi analizleri, cinsiyet değişkenine göre kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Kadınların hem yeşil tüketim farkındalığı hem de marka sadakati konusunda daha yüksek puanlara sahip olması, kadınların bu konulara daha duyarlı olabileceğini düşündürmektedir. Katılımcıların Yeşil Tüketim Farkındalığı ve Marka Sadakati puanları üzerinde yaş, meslek, eğitim durumu ve gelir düzeyi gibi demografik değişkenlerin etkilerini belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Bu analizler, toplam 500 katılımcı üzerinden gerçekleştirilmiş olup, sonuçlar Tablo 5: ANOVA Sonuçları tablosu altında sunulmaktadır.

Tablo 5: ANOVA Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Sum of Squares Between Groups	df Between Groups	Sum of Squares Within Groups	df Within Groups	Mean Square Between Groups	Mean Square Within Groups	F	Sig.
Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği	Yaş	0.255	3	16.115	480	0.085000	0.033573	0.505	0.679
Marka Sadakati Ölçeği	Yaş	0.980	3	17.250	480	0.326667	0.035937	1.816	0.149

Tablo 5: Devamı

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Sum of Squares Between Groups	df Between Groups	Sum of Squares Within Groups	df Within Groups	Mean Square Between Groups	Mean Square Within Groups	F	Sig.
Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği	Meslek	1.050	4	15.325	480	0.262500	0.031927	1.624	0.174
Marka Sadakati Ölçeği	Meslek	0.205	4	18.025	480	0.051250	0.037552	0.268	0.898
Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği	Eğitim Durumu	0.805	3	15.565	480	0.268333	0.032427	1.659	0.181

Yeşil Tüketim Farkındalığı ve Marka Sadakati puanlarında yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Sig. > 0.05). Bu, yaş gruplarının çevresel farkındalık ve marka sadakati üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Meslek gruplarına göre yapılan analizde, her iki ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (Sig. > 0.05). Meslek farklılıklarının çevresel farkındalık ve marka bağlılığı üzerindeki etkisi sınırlıdır.

Eğitim durumu ile her iki ölçek arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Sig. > 0.05). Bu durum, eğitim seviyelerinin çevre bilinci ve marka sadakati üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır.

ANOVA analizleri, katılımcıların demografik özellikleri ile Yeşil Tüketim Farkındalığı ve Marka Sadakati puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Bu bulgular, bireylerin çevre farkındalığı ve marka sadakati üzerinde demografik değişkenlerin belirgin bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin normalliği ve güvenilirliği, Tekin (2020) ve Altuntaş (2019) tarafından önerilen yöntemlerle doğrulanmıştır.

Yeşil Tüketim Farkındalığının Marka Sadakati Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi

Keşfedici Faktör Analizi (KFA) Sonuçları

Keşfedici faktör analizi (KFA) sonuçları, Yeşil Tüketim Farkındalığı ölçeğindeki maddelerin dört faktör altında toplandığını ve bu faktörlerin toplam varyansın %67,6'sını açıkladığını göstermektedir. Faktör yükleri ve varyans açıklama oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 6: Yeşil Tüketim Farkındalığı Ölçeği KFA Sonuçları

Faktör Adı	Faktör Yükleri	Varyans Oranı (%)
Yeşil Tüketim Farkındalığı	0.71 - 0.82	25.5
Yeşil Ürün	0.69 - 0.79	18.7
Tüketici Çevre İlişkisi	0.63 - 0.78	12.9
Yeşil Satın Alma Niyeti	0.66 - 0.81	10.5

KFA'da faktör yüklerinin 0.60'ın üzerinde olması, faktör yapılarının anlamlı ve sağlam olduğunu göstermektedir.

2. Marka Sadakati Ölçeği KFA Sonuçları

Marka Sadakati ölçeği için yapılan KFA sonuçları, ölçekteki maddelerin dört faktör altında toplandığını ve toplam varyansın %72,9'unu açıkladığını göstermektedir.

Tablo 7: Marka Sadakati Ölçeği KFA Sonuçları

Faktör Adı	Faktör Yükleri	Varyans Oranı (%)
Marka Sadakati	0.70 - 0.85	27.3
Yeşil Marka Güveni	0.65 - 0.78	20.4
Marka Bağlılığı	0.66 - 0.80	13.7
Marka Tavsiyesi	0.63 - 0.77	11.5

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Sonuçları

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği ve Marka Sadakati Ölçeği'nde yer alan maddelerin belirlenen faktör yapılarını doğrulamak için gerçekleştirilmiştir. DFA sonuçlarına ilişkin uyum indeksleri ve faktör yükleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 8: Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri ve Faktör Yükleri

Faktörler	Lambda (λ)	t Değeri	R ² Değeri
Yeşil Tüketim Farkındalık (F1)	0.72	9.57	0.53
Yeşil Ürün İlişkisi (F2)	0.81	10.34	0.65
Tüketici ve Çevre (F3)	0.76	11.39	0.58
Marka Sadakati	0.87	12.68	0.67

DFA sonuçlarına göre uyum indeksleri şu şekildedir: RMSEA = 0.067, CFI = 0.96, TLI = 0.95, SRMR = 0.041. Bu indeksler, DFA'nın model uyumunun oldukça iyi olduğunu göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018). Faktör yüklerinin tamamı 0.70'in üzerinde bulunmuş, bu da maddelerin kendi faktörlerini iyi temsil ettiğini göstermektedir.

Regresyon Analizi Sonuçları

Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği puanlarının Marka Sadakati üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Regresyon Analizi Sonuçları başlığı altında sunulmaktadır:

Tablo 9: Model Özeti

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Error	F	Sig.
1	0.195	0.038	0.030	0.152	6.95	0.009

Regresyon modelinde bağımsız değişken olarak Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği puanları, bağımlı değişken olarak ise Marka Sadakati Ölçeği puanları kullanılmıştır. Modelin anlamlılığı F = 6.95, p < 0.05 düzeyindedir. R² değeri 0.038 olup, Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği'nin Marka Sadakati üzerinde %3.8'lik bir açıklama gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 10: Regresyon Katsayıları

Model	Katsayı (B)	Std. Hata	Beta	t Değeri	Sig.
Sabit	2.680	0.210	-	12.762	0.000
YTFÖ Puanı	0.105	0.040	0.195	2.634	0.009

Sabit katsayı (B = 2.680) ve Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği puanı (B = 0.105, p = 0.009) anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar, Yeşil Tüketim Farkındalık puanlarının bir birim artmasının Marka Sadakati puanlarını 0.105 birim artırdığını göstermektedir.

DFA ve KFA sonuçları, ölçeklerin faktör yapılarının geçerli olduğunu ve maddelerin kendi faktörlerini iyi temsil ettiğini ortaya koymuştur. Regresyon analizi sonuçları ise Yeşil Tüketim Farkındalık puanlarının Marka Sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Yeşil Tüketim Farkındalığı beş boyuttan (Yeşil Tüketim Farkındalığı, Yeşil Ürün, Tüketici Çevre İlişkisi, Yeşil Satın Alma Niyeti, Çevresel Sorumluluk) ve Marka Sadakati ise dört boyuttan (Marka Sadakati, Yeşil Marka Güveni, Marka Bağlılığı, Marka Tavsiyesi) oluşmaktadır. Regresyon analizinde bu boyutlar, toplam puanlar hesaplanarak tek bir bileşen altında birleştirilmiştir. Bu indirgeme, her iki ölçek için toplam skoru oluşturulmasıyla yapılmış ve genel bir etkiyi değerlendirmek amacıyla tercih edilmiştir.

Ancak, açıklanan varyans oranı düşük olduğu için bu ilişkinin güçlü olmadığı söylenebilir. Boyutlar bazında daha ayrıntılı analiz yapılması, belirli faktörlerin etkisini daha net ortaya koyabilir.

SONUÇ

Bu araştırma, yeşil tüketim farkındalığının marka sadakati üzerindeki etkisini anlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline dayanan bu çalışmada, yeşil lojistik ve sürdürülebilir uygulamaları benimseyen markaları tercih eden 500 tüketiciye yönelik veriler toplanmıştır. Araştırma kapsamında demografik özellikler ile yeşil tüketim farkındalığı ve marka sadakati arasındaki ilişkiler incelenmiş, ayrıca yeşil tüketim farkındalığının marka sadakati üzerindeki etkisi regresyon analizi ile değerlendirilmiştir.

Araştırmada kullanılan Yeşil Tüketim Farkındalık Ölçeği, tüketicilerin çevre dostu ürünlere olan farkındalık düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiş ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile yapı geçerliliği doğrulanmıştır. Ayrıca, ölçeğin güvenilirlik katsayısı oldukça yüksek (Cronbach's Alpha > 0.85) bulunmuş ve ölçeğin güvenilir bir araç olduğu gösterilmiştir. Marka Sadakati Ölçeği ise tüketicilerin markalara olan bağlılık düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Bu ölçeğin de faktör yapısı geçerli bulunmuş ve güvenilirlik analizleri güçlü sonuçlar ortaya koymuştur.

Araştırmanın bulgularına göre:

Tüketicilerin yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir düzeyi gibi demografik özelliklerinin yeşil tüketim farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bu sonuç, tüketicilerin çevreye duyarlılıklarının demografik özelliklerinden bağımsız olduğunu ve çevresel farkındalığın daha çok bireysel bilinç ve değerlerle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde, tüketicilerin demografik özelliklerinin marka sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Bu durum, markalara olan bağlılığın daha çok kişisel tercihler, marka deneyimi ve memnuniyetle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Regresyon analizi sonuçları, yeşil tüketim farkındalığının marka sadakati üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, bu etkinin düşük bir açıklama gücüne sahip olduğu ($R^2 = 0.038$) görülmüştür. Bu bulgu, yeşil tüketim farkındalığının marka sadakatini artırmada önemli bir faktör olduğunu, ancak marka sadakati üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Yeşil tüketim farkındalığı yüksek olan bireyler, çevre dostu uygulamalara önem veren markalara daha fazla bağlılık göstermektedir. Ancak, bu bağlılık üzerinde diğer faktörlerin de etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçları, tüketicilerin genel olarak orta düzeyde yeşil tüketim farkındalığına sahip olduğunu göstermiştir. Tüketicilerin çevresel farkındalıklarını artırmaya yönelik stratejiler geliştirilmesi, markaların çevre dostu uygulamalarına olan ilgiyi ve bağlılığı artırabilir. Bu bağlamda, tüketici eğitim programları, bilinçlendirme kampanyaları ve çevre dostu ürünlerin görünürlüğünün artırılması önemlidir.

Katılımcıların genel marka sadakati düzeylerinin orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Bu durum, tüketicilerin markalara olan bağlılıklarının gelişmesi için markaların daha fazla çaba göstermesi gerektiğini işaret etmektedir. Özellikle çevresel duyarlılığı yüksek olan tüketicilere yönelik pazarlama stratejileri geliştirilerek marka sadakati artırılmaktadır.

Gelecekte yapılacak araştırmalar için bazı önerilerde bulunmak mümkündür:

- Farklı demografik ve coğrafi özelliklere sahip daha geniş örneklemeler üzerinde çalışmak, elde edilen bulguların genellenebilirliğini artıracaktır.
- Yeşil tüketim farkındalığı ile marka sadakati arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek diğer değişkenler, örneğin çevresel tutumlar, sosyal etki ve ürün kalitesi gibi faktörler de dikkate alınmalıdır.
- Nitel araştırma yöntemleri kullanarak, tüketicilerin yeşil tüketim ve marka sadakati konusundaki derinlemesine görüşlerini ve motivasyonlarını anlamak, daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olacaktır.
- Zaman içinde yeşil tüketim farkındalığı ve marka sadakati arasındaki ilişkinin nasıl değiştiğini incelemek için boyutsal çalışmalar yapılmalıdır.

Bu bağlamda, bu araştırma, yeşil tüketim farkındalığının marka sadakati üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Pazarlama stratejilerinde daha kapsamlı ve çok boyutlu yaklaşımlar benimsenmesi, marka sadakatinin artırılmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

ALTUNTAŞ, M. (2019). Öğretmen adaylarının yeşil tüketim yaklaşımına göre farkındalıklarının belirlenmesi [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

BEREZAN, O., RAAB, C., & LOVE, C. (2013). Sustainable hotel practices and nationality: The impact on guest satisfaction and guest intention to return. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 227-233.

BOONCHUNONE, S., NAMI, M., & SUWUNNAMEK, O. (2023). Exploring the effects of perceived values on consumer usage intention for electric vehicle in Thailand: The mediating effect of satisfaction. *Acta Logistica*, 10(2), 151-164.

FAZLI-KHALAF, M., MIRZAZADEH, A., & PISHVAEE, M. S. (2017). A robust fuzzy stochastic programming model for the design of a reliable green closed-loop supply chain network. *Human and Ecological Risk Assessment*, 23(8), 2119-2149.

HAZEN, B. T., WU, Y., & HALL, D. J. (2012). Consumer reactions to the adoption of green reverse logistics. *International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 22(4), 417-434.

HOVE-SIBANDA, P., SIBANDA, K., & MUKARUMBWA, P. (2018). Greening up in logistics: Managerial perceptions of small and medium-sized enterprises on sustainability in Zimbabwe. *TD-The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 14(1).

HUA, M. N., LAI, I. K. W., & TANG, H. J. (2019). Analysis of advertising and a points-exchange incentive in a reverse supply chain for unwanted medications in households based on Game Theory. *International Journal of Production Economics*, 217, 259-268.

JIANG, X. H., WANG, H. Y., & GUO, X. C. (2020). Analyzing service quality evaluation indexes of rural last mile delivery using FCE and ISM approach. *Information*, 11(6).

JOZEF, E., KUMAR, K. M., & FOROUGH, B. (2019). The effect of green shipping practices on multinational companies' loyalty in Malaysia. *International Journal of Logistics Management*, 30(4), 974-993.

KAUR, J., SIDHU, R., & SRIVASTAVA, S. K. (2019). A Pareto investigation on critical barriers in green supply chain management. *International Journal of Management Science and Engineering Management*, 14(2), 113-123.

KAWA, A., & PIERANSKI, B. (2021). Green logistics in e-commerce. *LogForum*, 17(2), 183-192.

KRAVTSIV, V., KOLODIICHUK, V., & KOLODIICHUK, I. (2018). The greening of transport and logistics systems of regional agricultural markets. *Economic Annals-XXI*, 171(5-6), 38-43.

MOGHADDASI, B., MAJID, A. S. G., & RABBANI, M. (2023). A green routing-location problem in a cold chain logistics network design within the balanced score card pillars in fuzzy environment. *Journal of Combinatorial Optimization*, 45(5).

PATTON, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE Publications.

PAVEL, C., & VIERA, S. (2017). Green logistics as a part of corporate social responsibility in the process of globalization. In *17th International Scientific Conference on Globalization and Its Socio-Economic Consequences* (pp. 268-275).

SHAHIDZADEH, M. H., SHOKOUHYAR, S., & SHOKOOHYAR, S. (2022). Unscramble social media power for waste management: A multilayer deep learning approach. *Journal of Cleaner Production*, 377.

SHYU, C. S., YEN, C. C., & LIN, C. S. (2023). The impact of consumer loyalty and customer satisfaction in the new agricultural value chain. *Agriculture-Basel*, 13(9).

TALEIZADEH, A. A., REBIE, N., & DARYAN, M. N. (2023). Pricing decisions through O2O commerce in a closed-loop green supply network and logistics under return and cooperative advertising policies. *Computers & Industrial Engineering*, 183.

TAMANNAEI, M., ZAREI, H., & RASTI-BARZOKI, M. (2021). A game theoretic approach to sustainable freight transportation: Competition between road and intermodal road-rail systems with government intervention. *Transportation Research Part B-Methodological*, 153, 272-295.

TASCIOGLU, M., EASTMAN, J., & SHEPHERD, C. D. (2019). The impact of retailers' sustainability and price on consumers' responses in different cultural contexts. *International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 29(4), 430-455.

TEKIN, Y. (2020). Spor kulübü taraftarlarının takımlarının lisanslı ürünlerine ilişkin marka sadakati (Ankara ili örneği) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

WANG, X., YUEN, K. F., & WONG, Y. D. (2021). Online consumers' satisfaction in self-collection: Value co-creation from the service fairness perspective. *International Journal of Electronic Commerce*, 25(2), 230-260.

YANG, H. J., FANG, M. J., & SU, M. (2023). Green cooperation in last-mile logistics and consumer loyalty: An empirical analysis of a theoretical framework. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 73

Summary

This research was conducted to examine the impact of green logistics and sustainable practices on consumer loyalty. In the research, consumers' green consumption awareness and brand loyalty levels and the relationships of these variables with demographic factors were analyzed. In addition, the impact of green consumption awareness on brand loyalty was evaluated with regression analysis. This research, which was initially conducted with a sample of 100 people, was restructured with 500 participants in order to increase the reliability of the findings and to better represent the main mass. The study was conducted based on the screening model, one of the quantitative research methods, and the data were collected through the determined scales.

Two main scales were used as data collection tools in the research. The Green Consumption Awareness Scale was used to measure consumers' awareness levels on environmentally friendly products and sustainable consumption. The validity of the scale was tested with confirmatory factor analysis (CFA) and it was found to be highly valid. The factor loadings of the items in the scale were found to be above 0.70 and the fit indices (RMSEA = 0.067, CFI = 0.96, TLI = 0.95, SRMR = 0.041) showed that the model had a good fit. The Brand Loyalty Scale was used to measure consumers' loyalty levels to brands. The factor structure of this scale was also verified with CFA and high reliability values (Cronbach's Alpha > 0.85) were obtained.

In the initial phase of the research, the representativeness of the sample to the main mass was evaluated and the conformity of the data to normal distribution was analyzed with skewness and kurtosis values. It was determined that the skewness and kurtosis values were in accordance with the reference thresholds (skewness: -0.5 to 0.5; kurtosis: -1 to 1). These verifications made it possible to use parametric tests. However, it was emphasized that non-parametric tests should be applied when it is necessary to analyze situations that are not suitable for normal distribution.

In the study, firstly, the relationships between demographic variables and green consumption awareness and brand loyalty were examined. ANOVA analysis was used to determine whether there was a significant difference between demographic groups. The findings showed that demographic variables such as age, education level, occupation and income level did not create a significant difference on green consumption awareness and brand loyalty. This result revealed that consumers' environmental awareness and brand loyalty levels were more related to individual values and consciousness levels. In particular, the fact that environmental awareness levels were similar regardless of demographic variables shows that environmental awareness is a widespread trend.

In the second stage of the study, the effect of green consumption awareness on brand loyalty was examined with regression analysis. The findings revealed that green consumption awareness had a statistically significant effect on brand loyalty ($F = 6.95$, $p < 0.05$). However, it was determined that this effect was limited and explained only 3.8% of the dependent variable ($R^2 = 0.038$). This situation shows that green consumption awareness has a positive effect on brand loyalty, but this effect should

be supported by other factors. For example, it should be taken into account that brand satisfaction, product quality and pricing policies are also important factors affecting consumer loyalty.

According to the findings of the research, consumers were generally seen to have a medium level of green consumption awareness. The fact that the average scale scores were close to the median values showed that there were no major differences in the participants' green consumption awareness levels. In terms of brand loyalty, it was determined that consumers' loyalty to brands was also at a medium level. This situation indicates that brands should develop stronger environmentally friendly practices in order to increase consumer loyalty. It was concluded that sustainability-oriented marketing strategies in particular could positively affect both consumers' environmental awareness levels and brand loyalty.

This research emphasizes the importance of green logistics and sustainable practices on consumer behavior. Developing strategies that emphasize environmental responsibilities of businesses will both increase consumer loyalty and contribute to environmental sustainability. The findings of the research serve as a guide for professionals working in the fields of marketing and business management.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Örgütlerde Değişime Direnç, Performans İlişkisinde Dönüşümcü Liderliğin Rolü

The Role of Transformational Leadership in the Relationship Between Resistance to Change and Organizational Performance

¹ Cemile ŞEKER 

² Edip ÖRÜCÜ 

ETİK BİLDİRİM: Çalışma için Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 30.09.2022 tarih ve 2022/8 nolu onay alınmıştır.

¹Dr. Öğretim Görevlisi, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Lefkoşa, KKTC.
✉ cemile.seker@akun.edu.tr

²Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Balıkesir, Türkiye.
✉ eorucu@bandirma.edu.tr

Geliş/Received: 19.10.2024
Kabul/Accepted: 13.08.2025

Öz

Amaç: Bu araştırma, örgütlerde değişime direnç ile örgüt performansı arasındaki ilişkide dönüşümcü liderliğin aracı rolünü incelemektedir. Çalışma, değişime karşı oluşan bireysel ve örgütsel tutumların performans üzerindeki etkisini değerlendirerek liderlik tarzının bu ilişkiyi nasıl şekillendirdiğini açıklamayı hedeflemektedir.

Yöntem: Araştırma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren üç bankada görev yapan 710 çalışanın katılımıyla yürütülmüştür. Veriler çevrimiçi anket yoluyla toplanmış, SPSS 27 ve yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır. Ölçeklerin geçerliği ve güvenilirliği doğrulayıcı faktör analizi ve Cronbach Alpha ile test edilmiştir. Hipotezler hiyerarşik regresyon ve Sobel testleriyle sınanmıştır.

Bulgular: Analizler, değişime direncin örgüt performansını olumsuz etkilediğini; dönüşümcü liderliğin ise performans üzerinde pozitif ve değişime direnç üzerinde negatif etkiler yarattığını göstermiştir. Ayrıca dönüşümcü liderlik, değişime direnç ile performans arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü üstlenmiştir.

Sonuç: Araştırma bulguları, dönüşümcü liderliğin örgütsel performansı artırmada ve değişime direnci azaltmada kritik rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda yöneticilere, değişim süreçlerinde dönüşümcü liderlik davranışları sergilemeleri ve adokrazi kültürünü teşvik etmeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Değişime Direnç, Performans, Dönüşümcü Liderlik, Banka Çalışanları, Yapısal Eşitlik Modeli

JEL Sınıflandırması

M10, M12, D23

Abstract

Aim: This study examines the mediating role of transformational leadership in the relationship between resistance to change and organizational performance. It aims to evaluate how resistance behaviors influence performance outcomes and how leadership style shapes this relationship.

Method: The research was conducted with 710 employees from three banks in the Turkish Republic of Northern Cyprus. Data were collected through an online questionnaire and analyzed using SPSS 27 and structural equation modeling (SEM). Validity and reliability were tested via confirmatory factor analysis and Cronbach's Alpha. Hypotheses were examined through hierarchical regression and Sobel tests.

Results: The findings indicate that resistance to change negatively affects organizational performance, while transformational leadership has a positive impact on performance and a negative effect on resistance. Moreover, transformational leadership partially mediates the relationship between resistance to change and performance.

Conclusion: The study highlights the critical role of transformational leadership in enhancing performance and reducing resistance to change. Managers are encouraged to adopt transformational leadership behaviors and foster an adhocracy culture to better manage change and sustain organizational success.

Keywords

Resistance to Change, Performance, Transformational Leadership, Bank Employees, Structural Equality Model

JEL Classification

M10, M12

Giriş

Bilginin, teknolojinin ve tüketici ihtiyaçlarının büyük bir hızla ve durmaksızın değiştiği günümüz koşullarında sürekli öğrenme ihtiyacı, örgütler için hayati önem arz eder. Rekabet, teknolojik değişim, pazar konsolidasyonu, değişen tüketici talep ve ihtiyaçları, ürün yaşam döngüsünün kısalması ve diğer nedenlerin varlığı örgütleri, her zamankinden daha fazla yenilik yapmaya ve sürekli öğrenmeye zorlar (Korkmaz ve diğerleri, 2009: 84). Öğrenmenin gerçekleşemediği bir örgütün varlığı tehlikeye girebilir. Bu anlamda, öğrenme örgütün gelişmesi ve varlığını sürdürmesi için önem taşır (Pedler ve diğerleri,1997).

Hemen hemen her örgüt özellikle teknoloji merkezli örgütler, rekabet edebilmek için sürekli yeni kararlar alır yeni adımlar atar. Rekabet edebilmenin, en önemli koşulu her zaman olduğu gibi özellikle de günümüzde özgün ve değişime açık olabilmektir (Gumusluoglu ve İlsev, 2009: 514). Değişim her örgüt için rekabet avantajı elde etme istediğinden dolayı zorunludur. Rekabet anlayışı, örgütlerin yeni karlar elde etmesi, yeni iç görüler kazanması ve sürekli olarak çağın ötesinde olmayı öğrenmesini gerektirir. Bu bağlamda, örgütlerin örgütsel öğrenmeye odaklı olması zorunludur. Örgütsel öğrenme, örgütlerin bilgiyi ifşa etmesi ve kullanması, bilgiye dayalı ekonomide rekabetçi kalabilmesi ve bu güçlerini daha da kuvvetlendirmesi için önemlidir (Akgün, Keskin ve Günsel, 2009: 73). Sürekli değişimi ve öğrenmeyi teşvik eden örgütler, zorlu durumlarla başa çıkmak için gereken ortamı sağlayan bir kültür oluşturur (Waruwu ve diğerleri,2020: 380). Dönüşüm ve değişime odaklanan liderler, daha yüksek örgüt performansı sağlayan bu ortamın yaratılmasında anahtar bir rol üstlenir. Bu nedenle yaşanan değişimle başa çıkabilmek ve bunu örgüt için bir fırsata çevirebilmek için klasik (geleneksel) liderlik anlayışından vazgeçmek gerekir. Geleneksel liderlik perspektifi, diğer bir deyişle gücü ve otoriteyi elinde bulunduran yöneticilerin bu yetkileri bir baskı ve kontrol aracı olarak kullanması birçok örgütte hoş karşılanmayan bir durumdur. 1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan dönüşümcü liderlik anlayışı geleneksel liderlik perspektifinden ayrılmaktadır. Bu liderlik tarzı, son yıllarda sağlam bir temel üzerine oturarak yazında geniş bir yer edinmiştir (Murat ve Açıkgöz, 2008: 154).

Değişime odaklanan dönüşümcü liderler, örgütlerin ihtiyaç duyduğu değişimi öngörür, değişimin planını yapar ve bu geçişi yönetir. Dönüşümü gerçekleştirmek için gerekli yenilikleri hayata geçirir ve planlı bir şekilde hareket eder. Yeniliklerin performansa katkı sağlaması beklenir. Örgüt performansı, yeniliklerin ve değişikliklerin başarıyla uygulanmasıyla artar. Dönüşümcü liderler, misyon ve stratejiye odaklanarak yeni yetenekleri belirleyip geliştirir, mevcut potansiyeli ortaya çıkarır, çalışanlara yeni yönlendirmeler yapar ve çalışanların ihtiyaçlarını örgütsel yapılarla bütünleştirir. Bu özellikler, değişim liderlerinin değişimin gerekliliğini ve zorunluluğunu hissetmelerine, değişim için bir vizyon oluşturmalarına, değişimi açıklamak ve uygulamak için destek ekipleri oluşturmalarına, değişimin önündeki engelleri ve hedefleri tahmin etmelerine ve etkili karar alma süreçlerinde, kilit rol oynamalarına olanak tanır. Dönüşümcü liderlik vasıflarından yoksun yöneticiler için ait oldukları örgütü başarıyla değiştirmek çok zordur. Örgütler, ürünlerden çok liderlerle rekabet eder. Daha etkili liderler, birlikte çalışabilen ekipler oluşturarak daha üstün kalitede ürünlerin ortaya çıkmasını sağlar (Davis, 1988:142).

Değişim, değişimle birlikte gelen değişime direnç, dönüşümcü liderlik vasfına sahip yöneticiler, örgüt performansını etkileyen önemli unsurlardır. Değişen çevresel koşullar altında hayatta kalabilme yeteneği ve rekabetin somut bir göstergesi, sürekli öğrenen bir örgüt olabilmeyi başarmaktır. Değişimin gerekliliğini, değişimin sonuçlarını öngörebilen ve değişimi etkili bir şekilde yönetebilen liderlerle çalışmak rekabette üstündük sağlar. Türkiye, gelişmekte olan bir ülke statüsünde bulunmaktadır. Ülkemizin gelişmiş ülke statüsüne yükselmesi için daha fazla ileri teknoloji gerektiren katma değerli ürünleri üretip pazarlayabilir hale gelmesi gerekmektedir. Bu, ancak daha fazla öğrenme, daha fazla değişim ve değişim sırasında ortaya çıkacak sonuçların daha iyi yönetilmesiyle mümkün olabilir. Bu araştırmada örgüt performansını artırmada dönüşümcü liderliğin, öğrenmenin, değişim ve değişime direncin öneme vurgu yapılmaktadır. Araştırmada, değişime direnç ile örgüt performansı arasındaki ilişkide dönüşümcü liderlik rolü tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma, örgüt performansını artırmada değişime direncin, dönüşümcü liderliğin önemini vurgulayarak örgüt yöneticilerine yol göstermeyi, yazına yeni ilişkiler ekleyerek katkı sağlamayı ve örgüt performansını arttırmayı amaçlamaktadır. Yazın taraması yapıldığında, bu kavramlar arasındaki ilişkilere net bir bakış açısı sağlayan araştırmaların sayısının henüz yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, bu kavramlar arasındaki ilişkilerin sistematik bir bütünlük içinde incelenmesi gerekliliği, bu araştırmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Yapılan literatür taraması sonucu ulaşılan araştırmanın değişkenleri ile ilgili tanımlara aşağıda yer verilmiştir.

Değişime direnç, çalışanların değişimi durdurma, yavaşlatma veya bir tepki olarak dönüştürme çabalarında ortaya çıkan davranıştır (Bemmel ve Reshef, 1991: 231). Değişime direnç, kişinin rutinelere bağlı kalma eğilimine göre, rutinleri sürdürme çabalarından kaynaklanan bir durumdur (Çelik, 2019). Oreg tarafından 2003 yılında geliştirilen Değişime Direnç Ölçeği, 2008 yılında 19 farklı ülkede test edilmiştir. Yazara göre, değişime direncin unsurları; Rutin arayışı, duygusal tepki, kısa vadeli düşünme ve bilişsel katılıktır (Oreg 2003:684; Oreg ve diğerleri,2008: 939). Bu boyutların açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir:

- 1. Rutin arayışı:** Çalışanların alışkanlıklarında sürekli ısrar etmeleri, yeni durumlarda dahi bu alışkanlıklarından vazgeçmemeleri ve değişen ortamda aynı faaliyeti sürdürme istekleri nedeniyle, değişime karşı direncin ortaya çıkacağını ifade eden boyuttur.
- 2. Duygusal Tepki:** Çalışanların değişim gerçekleştiğinde sergiledikleri kişisel tepkilerden kaynaklanmaktadır. Bu tepkiler dışı vurularak ifade edilebildiği gibi dışı vurulmadan da ortaya çıkabilir. Duyguların ortaya çıkardığı tepki sonucu değişime karşı direncin ortaya çıkacağını ifade eden boyuttur.
- 3. Kısa Vadeli Düşünme:** Çalışanların, yeterince yorumlamadan değerlendirme yapmadan, düşünmeden doğrudan fikirler ile değişime tepki, diğer bir deyişle direnç göstermelerinden kaynaklanır.
- 4. Bilişsel Katılık:** Değişime direnç, bireylerin ya da çalışanların değişime tamamen ön yargılı olmalarından, kişilerin değişime zihinsel olarak kapalı olmalarından kaynaklanır.

Dönüşümcü liderler, takipçilerinin ihtiyaçlarını anlama, bakış açılarını değiştirme, yeniliği teşvik etme, takipçilerinin davranışları için olumlu örnekler oluşturma, görev yaptığı örgütlere yenilik ve değişim getirme konusunda benzersiz bir yetenekle karakterize edilen kişilerdir (Samson ve diğerleri, 2021: 491). Dönüşümcü liderlik, çalışanların değişim arzusunu ve duygusal ihtiyaçlarını en üst düzeye çıkarma yeteneğidir (Çelik, 2013: 54).

Dönüşümcü liderliğin boyutları farklı yazarların görüşlerine göre; aşağıdaki başlıklar altında ele alınmaktadır (Kılıç, 2006: 156):

- 1. İdealleştirilmiş-Etki:** Astlar lidere hayranlık ve saygı duyar, liderin belirlediği hedeflere ulaşmak için çaba gösterir, onun değerlerine sadık kalır ve hatta bu sadakat için kendinden taviz verebilir (Van Eeden ve diğerleri, 2008:255). Liderlerde grubun başarısına kendini adanmışlık ve eylemlerinde etik ilkelerden sapmazlar. Liderlerin yüksek ahlaki ve etik standartlara sahip olması beklenir. Benlik saygısı yüksek olan liderler, astlarından sadakat beklerler (Bono ve Judge, 2004:901).
- 2. İdeal Etkili –Davranışlar:** İdeal davranışlar sergileyen liderler, astları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Takipçiler liderlerle özdeşleşir ve onlara belirli yüksek değerler yüklerler. Liderin astlarına misyon ve vizyon duygusu aşılama yeteneği olan karizma kavramı yerine idealleştirilmiş etki de kullanılmaktadır. İdealleştirilmiş etki, takipçilerin lideri özel bir kişi olarak kabul etmesi ve ona güvenmesi anlamına gelen bir kavramdır. Bu da izleyici bağlılığını artırmaktadır (Koçel, 2010:592).
- 3. İlham Verici Liderlik:** Dönüşümcü liderler, takipçileri arasında amaç birliği yaratır ve onların geleceğe umutla bakmasını sağlarlar ayrıca bu sayede takipçilerini motive ederler. Dönüşümcü liderler, takipçileri arasında amaç birliği yaratır ve onları geleceğe umutla motive ederler. Takipçilerin liderlerinden ilham almak için duygusal olarak motive oldukları durumlar ortaya çıkar (Koçel, 2010:592). İlham verici liderler, takipçileri etkilemek için kullandıkları sözlü ve yazılı iletişim becerileri açısından karizmatik liderlerle benzer özelliklere sahiptir (Tekin, 2007:27).
- 4. Entelektüel Teşvik:** Entelektüel teşvik süreci, astlara tamamen yeni ve iddialı fikirlerin aşılanmasını ve eski fikir ve inançlara meydan okunmasını içerir. Liderler için astlarının yenilikçi ve yaratıcı yönlerini ortaya çıkarmak önemlidir (Van Eeden ve diğerleri, 2008:255).
- 5. Bireysel Önem Verme:** Bireysel önem verme, yöneticilerin astlarına gösterdiği ilgi, saygı, takdir ve destek düzeyidir. Bu boyut, sürekli geri bildirimi ve bireysel ihtiyaçların örgütün misyonu ile ilişkilendirilmesini içerir. Çalışan ihtiyaçlarının belirlenmesi, çalışanların gelişimi için de önemlidir. Liderler, astlarını bireysel gelişim ihtiyaçları konusunda destekler ve yönlendirir (Bono ve Judge, 2004:901).

Performans kelimesi 16. yüzyılda askeri alanda; görevlerin yerine getirilmesi, emirlerin yerine getirilmesi anlamına gelen bir terimdi (Cenger, 2006). Ancak günümüzde performans, bir örgütün hedeflerine ulaşabilme derecesinin, sonuçlarının niceliksel ve niteliksel ifadesidir (Öztürk, 2006: 75). Performans, bir örgütün hedeflerine ulaşmak için kaynaklarını etkili ve verimli kullanabilme yeteneğidir (Demir ve diğerleri,2009:57-72). Örgüt performansı, bir örgütün ne kadar iyi çalıştığını veya hedeflerine ulaşmada ne kadar başarılı olduğunu gösteren örgütsel aktivitedir (Edwards,2019).

Walker ve Ruekert (1987), örgüt performansını üç boyut kullanarak tanımlamıştır. Yazarlar, bu üç boyutu aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

1. Etkinlik, bir örgütün pazardaki rakiplerine göre satış büyümesi, pazar payındaki değişiklikleri, işletmenin ürününün rakiplerine göre başarısı ile ölçülür.
2. Verimlilik, bir işletmenin kaynaklarının işletme hedeflerine ulaşmada ne kadar etkin kullanıldığının sonucu verimliliktir. En çok kullanılan verimlilik ölçütleri, satışların yüzdesi olarak karlılık ve yatırım getirisidir.
3. Uyarılana bilirlilik, örgütlerin çevresel değişikliklere, fırsat ve değişen koşullara ne kadar uyum sağladığı ve ne kadar bu koşullara uyum sağladığıyla ilgilidir. En çok kullanılan ölçütler, rakiplerinkilere kıyasla başarılı yeni ürün tanıtımlarının sayısı veya ürünlerin satış yüzdesidir.

Kuramsal çerçeve

Stratejik yönetimin temel amaçlarından biri, bazı örgütlerin neden diğerlerinden daha iyi performans gösterdiğini anlamaktır. Güncel çalışmalarda, kaynak temelli yaklaşımlar performansı açıklamaya yönelik teorik bir bakış açısı olarak oldukça popüler hale gelmiştir (Crook ve diğerleri, 2008: 1141). Sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek, maddi olmayan kaynakların benzersizliğini, kıtlığını ve ticarete konu olmamasını gerektirir. Bu yaklaşım kaynak temelli teorisinin özünü ifade etmektedir. Örgütlerin rakipleri tarafından kolayca kopyalanamayacak veya satın alınamayacak maddi olmayan kaynakları varsa, örgütler rekabet avantajını ve pazardaki performansını artırabilir (Cho ve Pucik, 2005: 556). Bu bağlamda performans yenilikçi olma ile ilişkilidir denilebilir.

Örgütsel öğrenme teorisi, yenilikçiliği açıklamak için kullanılan önemli bir yaklaşımdır. Bu teori, yenilikçilik kabiliyetini artırmada bilgi yaratma ve özümseme gibi kritik faktörlere odaklanır. Yenilikçilik için gereken bilginin yaratılması süreci olan öğrenme, bu teorisin tam merkezinde yer alır. Yenilikçilik performansını arttıran unsurlar; bilgi kaynaklarının kullanılması iletişimi ve alışverişinin kolaylaştırılması gibi faktörlerdir (Govindaraju ve diğerleri, 2013:54-55). Yenilik örgütsel değişime yol açar değişim ise örgütlerde değişime direncin habercisidir. Değişime direnç, yeniliklerin uygulanması yolunda büyük bir engeldir. Yenilik uygulayamayan ve öğrenemeyen örgütler; performanslarını arttıramaz, rekabet edemez ve varlıklarını sürdüremezler. Örgütler, değişimlere ve yeniliklere uyum sağlayamazlarsa, belirli bir süre sonra varlıklarını sürdüremezler (Drucker, 2000: 85).

Blau (1974) tarafından geliştirilen sosyal mübadele teorisi, dönüşümcü liderlerin iş performansı üzerindeki etkisini açıklamak için kullanılabilir (Blau, 1974). Bu teoriye göre, liderin olumlu davranışı, lider ve üyeler arasında yüksek kaliteli bir etkileşim oluşturarak iş görenlerin dönüşümcü liderlik vasfına sahip yöneticilere, pozitif tepkiler vermesine olanak tanır. Yani, çalışanlar liderlerine ve örgütlerine karşı olumlu tutum ve davranışlara sahip olurlar. Liderlerinin eylemlerini değerli bulan çalışanlar, daha fazla çaba harcamak için motive olacak ve verimli iş performansı sergilemek için yöneticilere karşı duydukları olumlu tutumları takas edeceklerdir (Jyoti ve Bhau, 2015). Dönüşümcü liderlik özellikleri, çalışanlara daha yüksek bir performans düzeyine ulaşmaları için ilham verir ve onları etkiler (Khanzada, Naeem ve Butt, 2018: 6). Astların yönetim kararlarına katılmasını ve yetki devretmesini sağlayan dönüşümcü liderler, özgüven, iş doyumu, kişisel başarı, bireysel performans, örgütsel bağlılık gibi değerlerin gelişmesini ve artmasını destekler (İntepeler ve Barış, 2018: 101). Dönüşümcü liderler, örgütlerde misyon ve stratejiye odaklanarak, yeni yetenekleri keşfeder ve geliştirir, mevcut potansiyeli açığa çıkarır, çalışanlara yeni yönler gösterir ve onların ihtiyaçlarını örgütsel yapıya entegre eder. Bu özellikler, değişim liderlerinin değişimin gerekliliğini ve zorunluluğunu hissetmelerini, değişim için bir vizyon oluşturmalarını, değişimi açıklamak ve uygulamak için destek ekipleri oluşturmalarını, değişimin önündeki engelleri ve hedefleri tahmin etmelerini, etkili karar alma süreçleri oluşturmalarını sağlar (Davis, 1988). Bu bağlamda, dönüşümcü liderler, değişime direnci kırmada izleyicilere yardımcı olur ve değişimin başarılı bir şekilde yönetilmesine liderlik ederek katkıda bulunurlar. Değişimin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi, öğrenmenin gerçekleşmesi ve yeniliklerin sağlıklı bir şekilde uygulanması anlamına gelir. Rekabetin zorlayıcı koşullarında faaliyet gösteren işletmeler, dönüşümcü liderlerin varlığının hayati bir rol oynadığı bir ortamda ayakta kalmak zorundadır. Dönüşümcü liderler, öngörü becerilerine sahip vizyoner liderler olarak örgüt performansını etkileyen kilit figürlerdir.

Performans, bir örgütün ilerlemeyi desteklemesi ve örgütün vizyon ve misyonuna ulaşması açısından önemlidir. Örgütlerin günlük hayattaki önemli rolü nedeniyle, başarılı örgütler gelişmekte olan ülkeler için kritik bir unsur olarak kabul edilmektedir bu nedenle örgütler sürekli olarak performansla odaklanmaktadır. Çünkü örgütler ancak performansları sayesinde büyüyüp gelişebilirler (Gavrea ve diğerleri, 2011: 286-287). Birçok faktör ve değişken çalışan performansını etkileyebilir. Araştırmanın değişkenleri olan değişime direnç ve dönüşümcü liderlik örgüt performansını etkilemektedir. Dönüşümcü liderlik örgüt performansını olumlu yönde etkilemektedir (Günaydın ve diğerleri, 2023: Küçükaltan ve Gözde, 2020; Sengendo ve Eduan, 2024; Saharso ve Fadilah, 2024). Değişime direnç örgüt performansını olumsuz yönde etkilemektedir (Kunze ve diğerleri, 2013; Masunda, 2015; Ismawati ve Yuliana, 2022; Ume ve diğerleri, 2023). Güncel çalışmalarda, kaynak temelli yaklaşımlar performansı açıklamaya yönelik teorik bir bakış açısı olarak oldukça popüler hale gelmiştir (Crook ve diğerleri, 2008:1141).

Kurulan model doğrultusunda, araştırmının değişkenleri arasındaki ilişkileri açıklayan iki temel kuram olduğu tespit edilmiştir. Bu kuramlar, sosyal değişim kuramı ve örgütsel öğrenme kuramıdır. Elde edilen ve yukarıda değinilen bilgiler ışığında; sosyal değişim kuramının, çalışanlar ile liderler arasındaki karşılıklı ilişkileri incelediği ve bu ilişkilerin motivasyon, bağlılık ve performans üzerindeki etkilerini vurguladığı çıkarımında bulunula bilinir. Dönüşümcü liderliği, liderin takım üyelerini etkileyerek onların potansiyellerini ortaya çıkaran ve kişisel gelişimlerini destekleyen bir liderlik yaklaşımı olarak kabul etmek doğru olacaktır. Bu bağlamda, dönüşümcü liderler, sosyal mübadele kuramı çerçevesinde çalışanlara destek olarak ve güven vererek değişime direnci azaltabilir ve onların iş performansını artırabilir. Çalışanlar, liderlerinin kendilerine olan güvenlerine karşılık vermek için daha yüksek bir bağlılık ve motivasyon sergileyebilir. Sonuç olarak, sosyal mübadele kuramıyla açıklanan bu karşılıklı ilişki, dönüşümcü liderliğin iş performansı üzerindeki olumlu etkilerini vurgulayabilir. Dönüşümcü liderler değişimin öncüsü olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, sosyal mübadele kuramı değişime direnç ve iş performansı arasındaki ilişkiyi lider-çalışan etkileşimi ve karşılıklı beklentiler açısından açıklayabilir. Bir çalışan değişime karşı olumsuz bir tutum sergiliyorsa, bu durum değişimin etkili bir şekilde uygulanmasını engelleyebilir ve dolayısıyla iş performansını düşürebilir. Öte yandan, pozitif bir tutum sergileyen çalışan, değişime daha açık olabilir ve yeni süreçlere daha kolay uyum sağlayabilir, bu da iş performansını artırabilir. Çalışanların pozitif tutum sergilemeleri lider ile arasındaki etkileşimden kaynaklanabilir.

İlgili alan yazın taraması ve hipotezler

Yazın taraması sonucunda ulaşılmış değişime direnç ve örgüt performansı arasındaki ilişkiyi ele alan bazı araştırmalara aşağıda değinilmiştir.

Qonitah ve Sholahuddin (2024), araştırmalarında değişim yönetiminin çalışan performansını etkilemediği, dönüşümcü liderlik ve örgütsel kültürün çalışan performansını olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşmışlardır. Ume ve diğerleri (2023), araştırmalarında pasif ve aktif değişime direncin örgüt performansını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. June (2023), araştırmasında; örgütsel kültüründeki değişimin örgütsel performans üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu, insan sermayesi gelişimindeki değişimin, örgütsel performans üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır. Mensah ve diğerleri (2023), araştırmalarında; yapısal değişimin, stratejik değişimin ve teknolojik değişimin birlikte çalışan performansındaki değişime önemli ölçüde katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aziz ve Zakiy (2023), araştırmalarında; örgütsel değişimin iş stresi üzerinde olumlu etkisinin olduğu, örgütsel değişimin çalışan performansı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Kuramsal açıklamalar ve geçmiş araştırmalar ışığında araştırmının ilk hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H1: Değişime direncin örgüt performansı üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır

Değişime direnç ve dönüşümcü liderlik arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalara aşağıda değinilmiştir.

Mahroof ve Rafi (2024), araştırmalarında; yetenek yönetiminin dijital dönüşüm üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahip olduğu, yetenek yönetimi ile dijital dönüşüm arasındaki ilişkide değişime direnç ve dönüşümcü liderliğin aracılık etkisinin olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Tay ve Aigbogun (2024), araştırmalarında; COVID-19'un yeni normaline uyum sağlamış olan KOBİ liderlerinin, etkili iletişim pratiği, dijital teknoloji kullanımı, kolektif liderlik, çalışanlara ilham verme ve empati gösterme yoluyla krizi atlatmayı başardıkları sonucuna ulaşmışlardır. Abbas ve diğerleri (2024), araştırmalarında; dönüşümcü liderliğin yenilikçi performans üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ayrıca değişime bağlılığın, örgütlerde yenilikçi iş davranışlarını teşvik etmede kritik bir faktör olarak görüldüğü sonuçlarına ulaşmışlardır. Arfatun ve diğerlerinin (2024), araştırmalarında; dönüşümcü liderliğin sanal takım değişim yönetimini önemli ölçüde etkilemediği, dönüşümcü liderliğin örgüt kültürü üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, örgüt kültürünün sanal ekip değişim yönetimi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Ayrıca örgüt kültürünün, dönüşümcü liderlik ile sanal ekip değişim yönetimi arasındaki ilişkiye önemli ölçüde aracılık etkisinin olduğu sonucuna da ulaşmışlardır. Deviana ve Hendarsjah (2023), araştırmalarında; dönüşümcü liderliğin,

değişime yönelik bireysel tepkilerin üzerinde anlamlı derecede olumlu bir etkiye sahip olduğu ve dönüşümcü liderliğin etkisinin, öz-yeterliliğin aracı rolüyle artırılabilceği sonuçlarına ulaşmışlardır. Sánchez ve diğerleri (2023), araştırmalarında; dönüşümcü liderlik ile değişime direnç arasındaki ilişkinin negatif olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hina ve Siddiqui (2023), araştırmalarında; dönüşümcü liderliğin örgütsel değişim sırasında çalışanın destekleyici davranışını ve örgütsel güveni önemli ölçüde ve olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşmışlardır. Alesyashi ve İraz (2023), araştırmalarında; dönüşümcü liderlik ile örgütsel değişimin dört alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif ilişkiler olduğu, dönüşümcü liderliğin alt boyutları olan karizma ve ilham vermenin örgütsel değişimi olumlu yönde etkilediği, entelektüel teşvik ve kişisel ilginin örgütsel değişimle anlamlı bir şekilde ilişkili olmadığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Kuramsal açıklamalar ve geçmiş araştırmalar ışığında araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H2: Değişime direncin dönüşümcü liderlik üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

Dönüşümcü liderlik ve örgüt performansı arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalara aşağıda değinilmiştir.

Sengendo ve Eduan (2024), araştırmalarında; dönüşümcü liderliğin akademik performans üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Saharso ve Fadilah (2024), araştırmalarında; dönüşümcü liderlik tarzının, çalışma ortamının, iş tatmininin ve iş disiplininin çalışanların performansı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Ying Keat ve Zainal (2024), araştırmalarında; dönüşümcü liderliğin çalışan direnci aracılığıyla İK uzmanlarının görev performansı ve bağlamsal performansı üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Sabasri ve diğerleri (2024), araştırmalarında; ücretlendirme, dönüşümcü liderlik ve çalışma ortamının çalışan performansı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Widianingsih ve diğerleri (2024), araştırmalarında; örgüt kültürünün çalışan performansı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu, dönüşümcü liderlik tarzının çalışan performansı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu, örgüt kültürünün yenilikçi iş davranışı üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır. Ayrıca dönüşümcü liderlik tarzının yenilikçi iş davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, yenilikçi iş davranışının çalışan performansı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu, yenilikçi iş davranışının, örgütsel kültürün çalışan performansı üzerindeki etkisine aracılık etmediği, yenilikçi iş davranışının, dönüşümcü liderlik tarzının çalışan performansı üzerindeki etkisine aracılık etmediği sonuçlarına ulaşmıştır. Ariyanti ve diğerleri (2024), araştırmalarında; dönüşümcü liderliğin çalışan performansı, iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, ancak sosyal medya kullanımı üzerinde bir etkisinin olmadığı, tam aracılık yoluyla bu değişkenlerin dönüşümcü liderlik ile çalışan performansı arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlendiği sonuçlarına ulaşmışlardır.

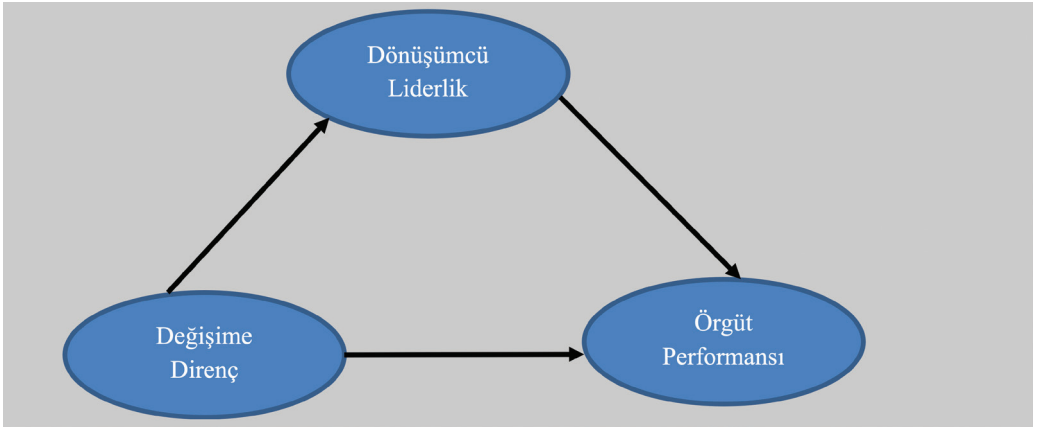
Yapılan alan yazın taramasının ardından değişime direnç, örgüt performansı, dönüşümcü liderlik değişkenlerinin birbirini etkilediği ve ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişkilerden yola çıkarak değişime direnç, örgüt performansı ilişkisinde dönüşümcü liderliğin rolünün ne olacağına dair sorulan sorunun cevabı yukarıdaki kuramsal açıklamalar ve geçmiş araştırmalar temel alınarak araştırma sorunsalına dayandırılmıştır. Yapılan yazın taraması dönüşümcü liderliğin örgüt performansını etkilediği, değişime direncin kırılmasının dönüşümcü liderlik özellikleri ile yakından ilişkili olduğunu ve bu iki değişkenin örgüt performansı üzerinde etkili olabileceğini göstermiştir. Bu doğrultuda araştırmanın üçüncü ve dördüncü hipotezi aşağıdaki gibi kurulmuştur.

H3: Dönüşümcü liderliğin örgüt performansı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H4: Değişime direnç ve örgüt performansı ilişkisinde dönüşümcü liderliğin aracılık rolü vardır.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde; yöntem kapsamında, araştırma modeline araştırmanın evren ve örneklemine veri toplama araçlarına ayrıca araştırmanın tüm hipotezlerine değinilmiştir.



Şekil 1: Araştırmanın modeli

Araştırmanın modeli

Araştırmanın modeli, aşağıda Şekil 1’de gösterilmiştir.

Araştırmanın evren ve örnekleme

Araştırmanın evrenini Kuzey Kıbrıs’ta faaliyet gösteren tüm banka çalışanları oluşturmaktadır. Örneklemini ise Kuzey Kıbrıs’ta faaliyet gösteren biri kamu diğer ikisi özel toplam 710 banka çalışanı oluşturmaktadır, veriler çevrimiçi anket yöntemiyle toplanmıştır (Tablo 1). Örnekleme dâhil olan çalışanlar idari ve müşteri hizmetleri bölümünde çalışan yönetici ve personellerden oluşmaktadır. Araştırmada çok değişkenli analizler yapılması nedeniyle örneklem büyüklüğünün araştırmada kullanılan toplam anket ifadelerinin 10 katı büyüklüğünde olması tavsiye edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2017). Araştırmada anket ifadelerinin toplamı 49’dur. Bu nedenle araştırmaya dâhil edilen örneklem büyüklüğünün evreni temsil yeteneği araştırma için uygundur. Veriler çevrimiçi anket yöntemiyle toplandığı için anket geri dönüşlerinde herhangi bir hataya eksik bilgiye rastlanmamıştır. Çünkü herhangi eksik bilgi veya doldurulmamış ifade anketin gönderimini engellemektedir. Anketlerin çevrimiçi ortamda dağıtılması bu nedenle tercih edilmiştir. Anketteki her ifade katılımcılar tarafından doldurulmuştur.

Tablo 1: M Farklı Evren Büyüklüğünde Kabul Edilebilir Örneklem Büyüklükleri (Kaynak: Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınevi, Ankara.)

Evren	Örneklem Büyüklüğü	
	%95 (0.005)	%99 (0.001)
1000	278	400
2000	322	499
3000	341	545
4000	350	571
5000	357	588
6000	361	599
7000	364	608
8000	367	615
9000	368	620

Veri toplama araçları

Araştırmada verileri toplamak amacıyla kolayda örnekleme tekniği seçilmiştir. Anket çalışması toplam 5 bölümden oluşmaktadır. Anketin 1.bölümünde katılımcılara ait demografik bilgiler 2.bölümde örgüt performansı ile ilgili ifadeler, 3.bölümde değişime direnç ile ilgili ifadeler ve son

bölümde ise dönüşümcü liderlik ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelere katılımcıların katılım düzeyleri 3. bölümler, 4. bölümler için 5'li likert tipinde (1. Kesinlikle katılmıyorum, 2. Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum) ölçek kullanılmıştır. 2. bölüm yani örgüt performansı ifadeleri için katılım düzeyleri; 1. Rakiplerden Çok Daha Düşük, 2. Rakiplerden Biraz Daha Düşük, 3. Rakiplerle Aynı, 4. Rakiplerden Biraz Daha Yüksek 5. Rakiplerden Çok Daha Yüksek şeklinde ölçülmüştür.

Örgüt performansı ölçeği

Örgüt performansını ölçebilmek için Baker ve Sinkula (1999a;1999b) tarafından geliştirilen ölçek temel alınmıştır. Örgüt performans, finansal performans ve yeni ürün başarısı olmak üzere iki boyutta ölçülmektedir ve performans rakiplere göre değerlendirilmektedir. Birçok doktora tezinde kullanılan bu ölçek Çaloğlu tarafından da 2016 yılında doktora çalışmasında kullanılmıştır. Ölçek 7 maddeden oluşmaktadır. Türkçe çevirisi, Çaloğlu'nun 2016 yılında hazırlamış olduğu tezden alınmıştır.

Değişime direnç ölçeği

Yazın incelendiğinde en çok tercih edilen ölçeğin 2003 yılında Oreg tarafından geliştirilen değişime direnç ölçeği olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırma için Oreg tarafından geliştirilen değişime direnç ölçeği tercih edilmiştir. Değişime direnç ölçeği 4 boyuttan ve toplam 17 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; rutin arayışı (5 ifade), duygusal tepki (4 ifade), kısa vadeli düşünme (4 ifade) ve bilişsel katılık (4 ifade) boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe çevirisi, 2008 yılında Oreg ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (Oreg 2003, 632; Oreg, ve ark. 2008: 939).

Dönüşümcü liderlik ölçeği

Dönüşümcü liderliğin ölçülmesinde; Bolat, T., Seymen, O. (2020). Transformational and transactional leadership scale (TTLS) kaynağından alınan ölçek tercih edilmiştir. Ölçek 5 ayrı boyuttan ve toplam 25 adet ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları sırasıyla; idealleştirilmiş etki-atfedilen (5 ifade), idealleştirilmiş etki-davranış (5 ifade), telkinle güdüleme (5 ifade), entelektüel uyarım (5 ifade), bireysel ilgi (5 ifade) unsurlarıdır.

Verilerin analizi

Araştırma için öncelikle katılımcıların özelliklerini belirlemek amacıyla frekans analizi daha sonra test türünü belirlemek amacıyla normallik testi ve ölçeklerin Cronbach's Alfa değerlerini tespit etmek için güvenirlik analizi yapılmıştır. Sonrasında ölçüm araçlarının yapı geçerliliği belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi, keşfedici faktör analizi, değişkenler arası ilişkileri tespit etmek için korelasyon analizi, hipotezleri test etmek için regresyon analizi ayrıca aracı ve düzenleyici etki tespiti için hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Ek olarak aracılık etkisi, yapısal eşitlik modellemesi analiz yöntemi kullanılarak da test edilmiştir. Verilerin analizi SPSS 27 paket programı aracılığıyla ile yapılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır.

Bulgular

Analiz sonuçları

Anket tekniği ile toplanan verilerin, bir paket programı aracılığı ile analiz edilmesi sonucunda ulaşılan bulgulara aşağıda değinilmiştir.

Örnekleme ilişkin demografik istatistikler

Daha önce araştırmanın dördüncü bölümü olan yöntem bölümünde açıklandığı üzere araştırmaya 710 banka çalışanı dâhil edilmiştir. Aşağıda, Tablo 2'de örnekleme ait demografik bilgilere değinilmiştir.

Tablo 2: Örneklemeye İlişkin Demografik Bilgiler

	N	%		N	%
Cinsiyet			İşyerindeki hizmet süresi		
Kadın	490	69,0	1 yıldan az	34	4,8
Erkek	220	31,0	1-3 yıl	220	31,0
Toplam	710	100,0	4-6 yıl	220	31,0
			7-10 yıl	141	19,9
Yaş			10-15 yıl	95	13,4
20 ve altı	3	0,4	Toplam	710	100,0
21-30	213	30,0			
31-40	265	37,3	İşyerindeki görev		
41-50	163	23,0	Üst düzey yönetici	8	1,1
51 ve üstü	66	9,3	Orta düzey yönetici	15	2,1
Toplam	710	100,0	Alt düzey yönetici	21	3,0
			Personel	666	93,8
Medeni durum			Toplam	710	100,0
Bekar	358	50,4			
Evli	352	49,6	Aylık gelir		
Toplam	710	100,0	15000-17000 TL	61	8,6
			17001-19000 TL	137	19,3
Eğitim durumu			19001-21000 TL	256	36,1
İlkokul/Ortaokul	1	0,1	21001-23000 TL	155	21,8
Lise	17	2,4	23001 TL ve üstü	101	14,2
Ön lisans	20	2,8	Toplam	710	100,0
Lisans	632	89,0			
Yüksek lisans	36	5,1			
Doktora	4	0,6			
Toplam	710	100,0			

Yukarıda bulunan Tablo 6.1.1. görüldüğü üzere; katılımcıların %69,0'u kadın, %31,0'i erkektir. Katılımcıların %0,4'ü 20 yaş ve altında, %30,0'u 21-30 yaşında, %37,3'ü 31-40 yaşında, %23,0'ü 41-50 yaşında, %9,3'ü 51 yaş ve üstündedir. Katılımcıların %50,4'ü bekar, %49,6'sı evlidir. Katılımcıların %0,1'i ilkokul, ortaokul mezunu, %2,4'ü lise mezunu, %2,8'i ön lisans mezunu, %89,0'u lisans mezunu, %5,1'i yüksek lisans mezunu, %0,6'sı doktora mezunudur. Katılımcıların %4,8'i 1 yıldan az süredir, %31,0'i 1-3 ve 4-6 yıldır, %19,9'u 7-10 yıldır, %13,4'ü 10-15 yıldır işyerinde çalışmaktadır. Katılımcıların %1,1'i üst düzey yönetici, %2,1'i orta düzey yönetici, %3,0'ü alt düzey yönetici, %93,8'i personeldir. Katılımcıların %8,6'sı 15000-17000 TL, %19,3'ü 17001-19000 TL, %36,1'i 19001-21000 TL, %21,8'i 21001-23000 TL, %14,2'si 23001 TL ve üstü aylık gelire sahiptir.

Ölçeklere ilişkin normallik testleri

Analizlerden önce verilerin normal dağılımda olup olmadığına karar verilmelidir. Çünkü parametrik veya non-parametrik testlerin hangisinin uygulanması gerektiğine karar verilmesi gerekmektedir. Veriler normal dağılım gösterdikleri takdirde parametrik testler kullanılabilir (Gülbüz ve Şahin, 2017). Verilerin normal dağılımını gösteren ve en yaygın olarak kullanılan yöntem çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmasıdır. Basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasında ise veriler normal dağılım göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Sonuçlara göre örgüt performansı, değişime direnç, dönüşümcü liderlik ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği (çarpıklık ve basıklık katsayıları sınır içerisinde) kabul edilmiştir.

Tablo 3: Ölçeklere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Normallik Testi Sonuçları

Değişkenler	Ort	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Örgüt performansı	3,54	,927	-0,44	-0,34
Değişime Direnç	2.93	,929	-0,18	-0,84
Dönüşümcü Liderlik	3.56	,893	-0,59	0,21

Tablo 3'te görüldüğü üzere; çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde katsayıların (-1, +1) değerleri arasında olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, normal dağılım şartı sağlanmıştır. Analizlerde parametrik yöntemler kullanılması uygundur.

Ölçeklere ilişkin güvenilirlik analiz sonuçları ve yorumları

Güvenirlik analizinde iç tutarlılığın belirlenmesinde en sık kullanılan yöntem Cronbach alfa değerlerinin belirlenmesidir. Bu değerin 0,70' den büyük veya ona eşit olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017:155-158). Sonuçlara göre ölçekler güvenilirirdir.

Tablo 4: Ölçeklerin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Örgüt Performansı	7	0,874
Değişime Direnç	16	0,942
Dönüşümcü Liderlik	25	0,964

Faktör analizi

Aşağıda keşfedici faktör ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına ve yorumlarına değinilmiştir.

Tablo 5: Örgüt performansı Ölçeği KFA Sonuçları

Ölçek Maddeleri	1
ÖrP1	0,590
ÖrP2	0,781
ÖrP3	0,808
ÖrP4	0,837
ÖrP5	0,799
ÖrP6	0,748
ÖrP7	0,729
Özdeğer	4,042
Toplam Açıklanan Varyans %	57,740
KMO	0,855
Barlett X2	2692,467*
p	0,000

*p<0,05

Tablo 5'te görüldüğü üzere; KMO ve Barlett test sonuçlarına göre, Örgüt performansı (KMO=0,855) ölçeğinde KMO değeri 0,500'den büyük ve Bartlett X² testi anlamlı bulunmuştur (X²=2692,467, p<0,05). Buna göre ölçekler Keşifsel Faktör Analizine uygundur, normal dağılım göstermektedir. Ölçek tek boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçekte faktör yükü düşük madde bulunmamaktadır. Örgüt performansı faktör yükleri 0,590-0,837 arasında değişen 7 maddeden oluşmaktadır. Toplam açıklanan varyans oranı %57,740'tır.

Tablo 6: Değişime Direnç Ölçeği KFA Sonuçları

Ölçek Maddeleri	1
DeD1	0,720
DeD2	0,740
DeD3	0,752
DeD4	0,661
DeD5	0,769
DeD6	0,801
DeD7	0,807
DeD8	0,800
DeD9	0,806
DeD10	0,749
DeD11	0,758
DeD12	0,763
DeD13	0,748
DeD15	0,603
DeD16	0,607
DeD17	0,589
Özdeğer	8,599
Toplam Açıklanan Varyans %	53,743
KMO	0,912
Barlett X2	9736,801*
p	0,000

*p<0,05

Tablo 6’da görüldüğü üzere; KMO ve Barlett test sonuçlarına göre, değişimi direnç (KMO=0,912) ölçeğinde KMO değeri 0,500’den büyük ve Bartlett X2 testi anlamlı bulunmuştur (X2=9736,801, p<0,05). Buna göre ölçekler Keşifsel Faktör Analizine uygundur, normal dağılım göstermektedir. Ölçek tek boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçekte faktör yükü çok düşük madde olan “14.madde” ölçekten çıkarılmıştır (faktör yükü 0,114). Değişime Direnç faktör yükleri 0,589-0,807 arasında değişen 16 maddeden oluşmaktadır. Toplam açıklanan varyans oranı %53,743’tür.

Tablo 7: Dönüşümcü Liderlik Ölçeği KFA Sonuçları

Ölçek Maddeleri	1
DöLi1	0,711
DöLi2	0,730
DöLi3	0,726
DöLi4	0,725
DöLi5	0,705
DöLi6	0,730
DöLi7	0,735
DöLi8	0,715
DöLi9	0,724

Tablo 7: Devamı

Ölçek Maddeleri	1
DöLi10	0,727
DöLi11	0,721
DöLi12	0,712
DöLi13	0,720
DöLi14	0,731
DöLi15	0,742
DöLi16	0,716
DöLi17	0,735
DöLi18	0,715
DöLi19	0,734
DöLi20	0,763
DöLi21	0,764
DöLi22	0,776
DöLi23	0,776
DöLi24	0,750
DöLi25	0,741
Özdeğer	13,440
Toplam Açıklanan Varyans %	53,759
KMO	0,943
Barlett X2	17058,482*
p	0,000

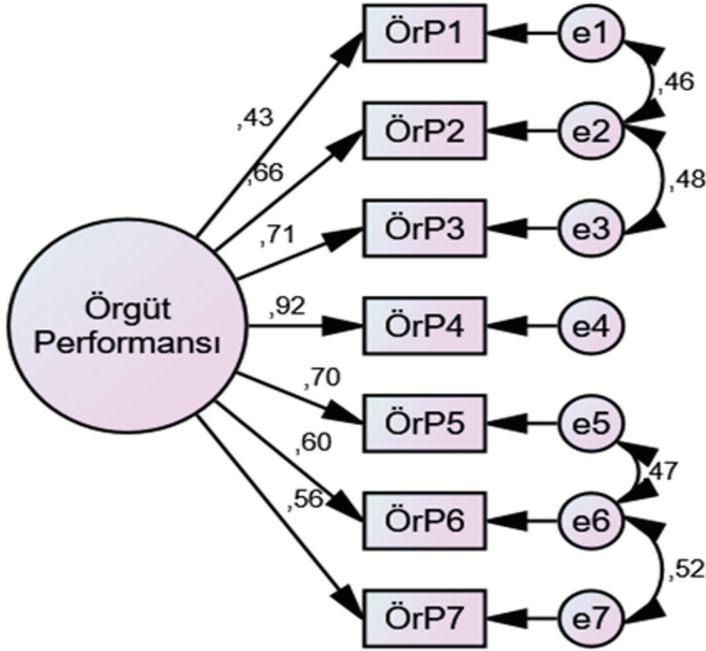
*p<0,05

Tablo 7. görüldüğü üzere; KMO ve Barlett test sonuçlarına göre, dönüşümcü liderlik (KMO=0,943) ölçeğinde KMO değeri 0,500'den büyük ve Bartlett X2 testi anlamlı bulunmuştur (X2=17058,482, p<0,05). Buna göre ölçekler Açımlayıcı Faktör Analizine uygundur, normal dağılım göstermektedir. Ölçek tek boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçekte faktör yükü düşük madde bulunmamaktadır. Dönüşümcü faktör yükleri 0,705-0,776 arasında değişen 25 maddeden oluşmaktadır. Toplam açıklanan varyans oranı %53,759'dur.

Tablo 8: Örgüt performansı Ölçeği DFA Sonuçları

İndeks	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Örgüt performansı	
			İlk	Son
X2	X	x	576,159	12,944
Sd	X	x	14	8
X2/sd	≤ 3	≤ 5	41,154	1,618
GFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,767	0,995
AGFI	≥ 0,90	≥ 0,85	0,534	0,982
IFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,791	0,998
TLI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,686	0,995
CFI	≥ 0,97	≥ 0,90	0,971	0,998
RMR	≤ 0,05	≤ 0,08	0,151	0,021
RMSEA	≤ 0,05	≤ 0,08	0,238	0,030

Tek faktörlü örgüt performansı ölçeği için 1.düzy DFA modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre herhangi bir hata terimi kovaryansı kurulmadan incelendiğinde model uyum indekslerinin düşük olduğu görülmektedir. Yapılan modifikasyonlar ile ölçek DFA uyum indeksleri kabul edilebilir uyum sınırını geçmiştir. Sonuçlara göre Kikare uyum iyiliği (1,618), GFI (0,995), AGFI (0,982), IFI (0,998), TLI (0,995), CFI (0,998), RMR (0,021), RMSEA (0,030) indeksleri sağlanmıştır. Tablo 8 ve Şekil 2’de görüldüğü üzere Ölçek geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir.

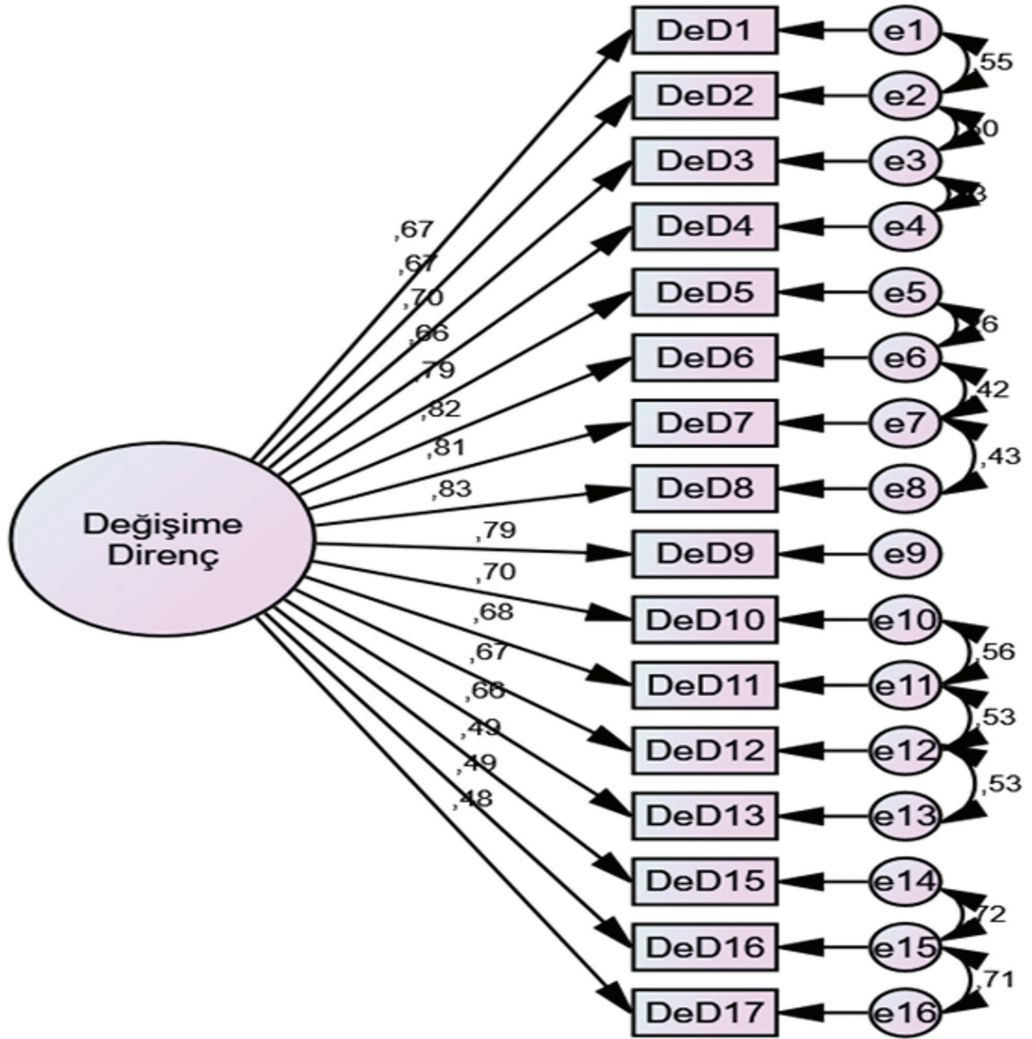


Şekil 2: Örgüt performansı ölçeği DFA sonuçları

Tablo 9: Değişime Direnç Ölçeği DFA Sonuçları

İndeks	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Değişime Direnç	
			İlk	Son
X2	X	x	3398,402	359,597
sd	X	x	104	78
X2/sd	≤ 3	≤ 5	32,677	4,610
GFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,595	0,941
AGFI	≥ 0,90	≥ 0,85	0,470	0,898
IFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,655	0,971
TLI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,602	0,955
CFI	≥ 0,97	≥ 0,90	0,655	0,970
RMR	≤ 0,05	≤ 0,08	0,186	0,074
RMSEA	≤ 0,05	≤ 0,08	0,211	0,071

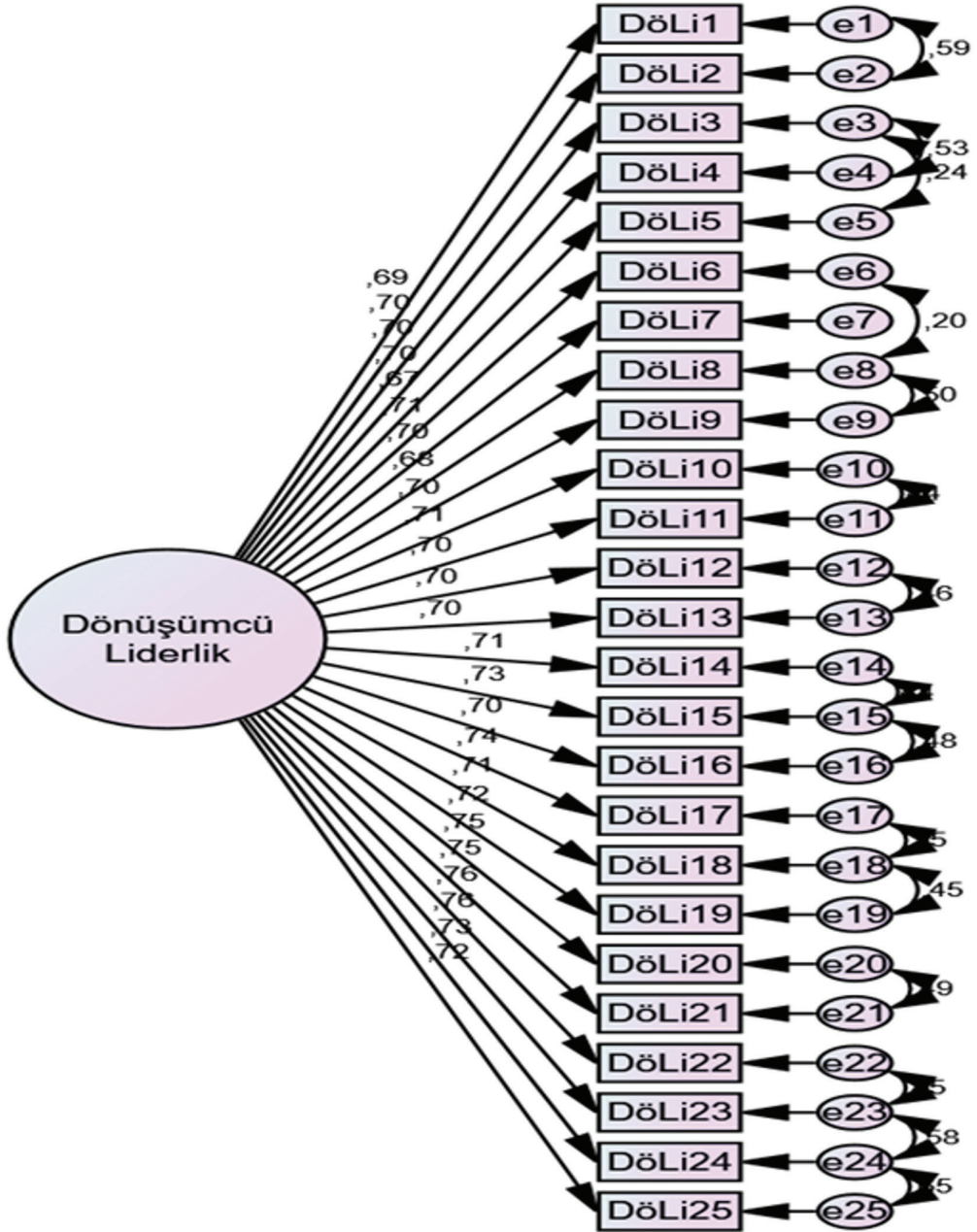
Tek faktörlü değişime direnç ölçeği için 1.düzy DFA modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre herhangi bir hata terimi kovaryansı kurulmadan incelendiğinde model uyum indekslerinin düşük olduğu görülmektedir. Yapılan modifikasyonlar ile ölçek DFA uyum indeksleri kabul edilebilir uyum sınırını geçmiştir. Sonuçlara göre Kikare uyum iyiliği (4,610), GFI (0,941), AGFI (0,898), IFI (0,971), TLI (0,955), CFI (0,970), RMR (0,074), RMSEA (0,071) indeksleri sağlanmıştır. Tablo 9 ve Şekil 3’te görüldüğü üzere ölçek geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir.



Şekil 3: Değişime direnç ölçeği DFA sonuçları

Tablo 10: Dönüşümcü Liderlik Ölçeği DFA Sonuçları				
İndeks	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Dönüşümcü Liderlik	
			İlk	Son
X ²	X	x	6653,913	1053,676
Sd	X	x	275	235
X ² /sd	≤ 3	≤ 5	24,196	4,484
GFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,526	0,900
AGFI	≥ 0,90	≥ 0,85	0,440	0,861
IFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,625	0,952
TLI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,590	0,938
CFI	≥ 0,97	≥ 0,90	0,624	0,952
RMR	≤ 0,05	≤ 0,08	0,132	0,062
RMSEA	≤ 0,05	≤ 0,08	0,181	0,070

Tek faktörlü dönüşümcü liderlik ölçeği için 1.düzye DFA modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre herhangi bir hata terimi kovaryansı kurulmadan incelendiğinde model uyum indekslerinin düşük olduğu görülmektedir. Yapılan modifikasyonlar ile ölçek DFA uyum indeksleri kabul edilebilir uyum sınırını geçmiştir. Sonuçlara göre Kikare uyum iyiliği (4,484), GFI (0,900), AGFI (0,861), IFI (0,952), TLI (0,938), CFI (0,952), RMR (0,062), RMSEA (0,070) indeksleri sağlanmıştır (Tablo 10 ve Şekil 4).



Şekil 4: Dönüşümcü liderlik ölçeği DFA sonuçları

YEM aracılık analizi sonuçları

Dönüşümcü liderlik aracılık YEM analizi sonuçlarına göre; Kikare uyum iyiliği (2,626), AGFI (0,850), IFI (0,946), TLI (0,939), CFI (0,946), RMR (0,071), RMSEA (0,048) indeksleri sağlanmıştır. GFI (0,871) indeksi sınırda olup hemen hemen sağlamıştır.

Tablo 11: YEM Analizi Uyum İndeksi Sonuçları

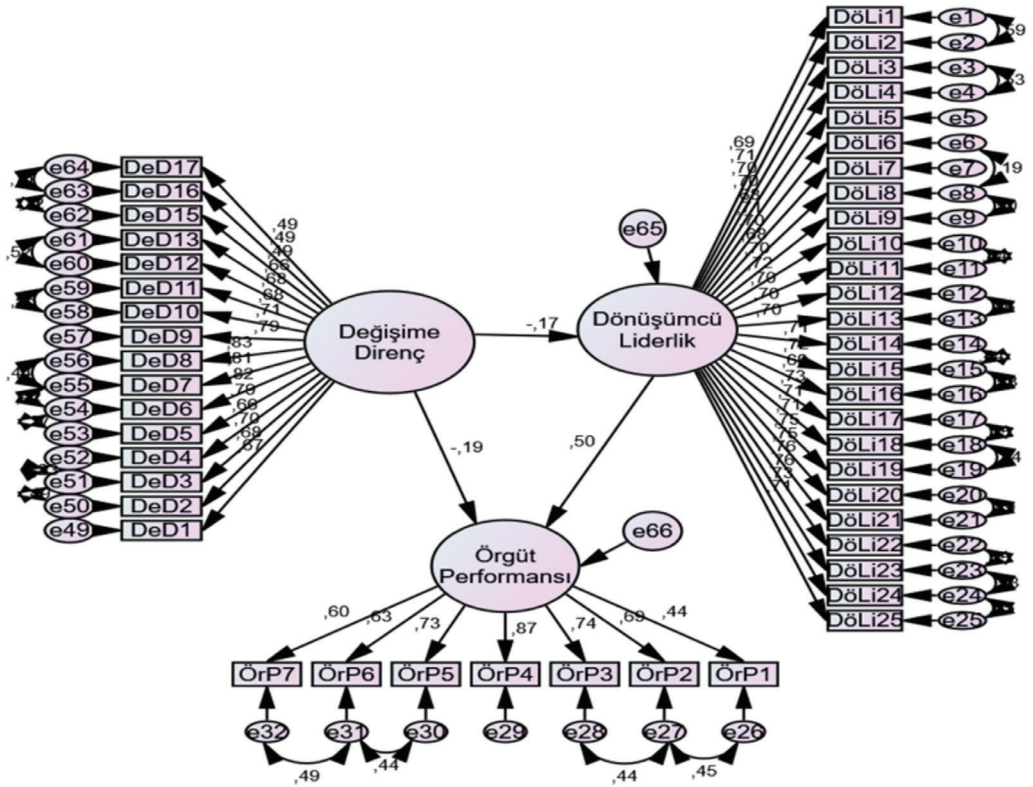
İndeks	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Dönüşümcü Liderlik
X ²	X	x	2636,046
Sd	X	x	1004
X ² /sd	≤ 3	≤ 5	2,626
GFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,871
AGFI	≥ 0,90	≥ 0,85	0,850
IFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,946
TLI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,939
CFI	≥ 0,97	≥ 0,90	0,946
RMR	≤ 0,05	≤ 0,08	0,071
RMSEA	≤ 0,05	≤ 0,08	0,048

Tablo 12: Dönüşümcü Liderlik Aracılık Analizi YEM Analizi Sonuçları

	Dönüşümcü Liderlik	Örgüt performansı
Değişkenler	β	β
Model 1.1		
Değişime Direnç	x	-0,266*
P	x	0,000
R ²	x	0,071
Model 1.2		
Değişime Direnç	-0,169*	x
P	0,000	x
R ²	0,029	x
Model 1.3		
Dönüşümcü Liderlik	x	0,531*
P	x	0,000
R ²	x	0,282
Model 1.4		
Değişime Direnç	x	-0,194*
Dönüşümcü Liderlik	x	0,502*
P	x	0,000
R ²	x	0,322

*p<0,05 anlamlı etki var, p>0,05 anlamlı etki yok; YEM

Analiz sonuçlarına göre Model1.1 incelendiğinde değişime direnç, örgüt performansı ($\beta=-0,266$, $p<0,05$) üzerinde negatif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir. Model1.2 incelendiğinde değişime direnç ($\beta=-0,169$, $p<0,05$), dönüşümcü liderlik üzerinde negatif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir. Model1.3 incelendiğinde dönüşümcü liderlik ($\beta=0,53$, $p<0,05$), örgüt performansı üzerinde pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir. Model1.4 incelendiğinde dönüşümcü liderlik ($\beta=0,502$, $p<0,05$), örgüt performansı üzerinde pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir. Değişime direnç, örgüt performansı ($\beta=-0,194$, $p<0,05$) üzerinde negatif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir. Model1’de değişime direncin etki katsayısının Model4’te azaldığı görülmektedir. Bu sonuç kısmi aracılığı işaret etmektedir. “H4: Değişime direnç örgüt performansı ilişkisinde dönüşümcü liderliğin aracılık rolü vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.



Şekil 5: Dönüşümcü Liderlik Aracılık Analizi YEM

Tablo 13: YEM Aracılık Analizi SOBEL Test Sonuçları

Aracı Değişkenler	Test İstatistiği	sh	p
Dönüşümcü Liderlik	5,150	0,023	0,000*
*p<0,05			

SOBEL test sonuçlarına göre; öğrenen örgüt ve dönüşümcü liderlik aracılıklarının anlamlı olduğu görülmektedir ($p<0,05$). H4 hipotezi desteklenmiştir

Korelasyon analiz sonuçları ve yorumları

Araştırma kapsamında Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Aşağıda bulunan Tablo 13'de değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçlarına değinilmiştir.

Tablo 14: Korelasyon Analizi Sonuçları

	Örgüt performansı	Değişime Direnç	Dönüşümcü Liderlik
Örgüt performansı	1		
Değişime Direnç	$-0,306^{**}$	1	
Dönüşümcü Liderlik	$0,493^{**}$	$-0,160^{**}$	1

$^{**}p<0,001$, $^{*}p<0,05$ anlamlı ilişki var, $p>0,05$ anlamlı ilişki yok, $0\leq r\leq 0,25$ çok zayıf, $0,26\leq r\leq 0,49$ zayıf, $0,50\leq r\leq 0,69$ orta, $0,70\leq r\leq 0,89$ güçlü, $0,90\leq r\leq 1$ çok güçlü (Akgül vd. 2003).

Pearson korelasyon testi sonuçlarına göre; örgüt performansı puanı ile dönüşümcü liderlik ($r=0,493$) puanları arasında pozitif yönlü, değişime direnç ($r=-0,306$) ile dönüşümcü liderlik arasında negatif yönlü istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Değişime direnç puanı ile dönüşümcü liderlik puanı arasında ($r=-0,160$) negatif yönlü, istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere; tüm ölçekler arasında ilişkiler anlamlıdır.

Hiyerarşik regresyon aracı etki testi sonuçları ve yorumu

Analiz sonuçlarına göre; Model1 incelendiğinde değişime direnç, dönüşümcü liderlik ($\beta=-0,160$, $p<0,05$) üzerinde negatif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir.H2 hipotezi kabul edilmiştir. Model2 incelendiğinde değişime direnç ($\beta=-0,306$, $p<0,05$), örgüt performansı üzerinde negatif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir.H1 hipotezi kabul edilmiştir. Model3 incelendiğinde dönüşümcü liderlik ($\beta=0,493$, $p<0,05$), Örgüt performansı üzerinde pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir.H3 hipotezi kabul edilmiştir. Aracılık Model4 incelendiğinde, değişime direnç ($\beta=-0,233$, $p<0,05$), örgüt performansı üzerinde negatif yönlü, dönüşümcü liderlik ($\beta=0,455$, $p<0,05$) pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir. Model2’de değişime direncin etki katsayısının Model4’te azaldığı görülmektedir. Bu sonuç kısmi aracılığı işaret etmektedir. Bu sonuçlara göre “H4: Değişime direnç örgüt performansı ilişkisinde dönüşümcü liderliğin aracılık rolü vardır.” hipotezi kabul edilmiştir. Örgüt performansındaki değişimin %29,3’nü model açıklamaktadır.

Tablo 15. Dönüşümcü Liderlik Aracılık Testi Analizi Sonuçları

	Dönüşümcü Liderlik	Örgüt performansı
Değişkenler	β	B
Model1		
Değişime Direnç	-0,160*	X
P	0,000	X
F	18,613	X
R ²	0,026	X
Düzeltil. R ²	0,024	X
Model2		
Değişime Direnç	x	-0,306*
P	x	0,000
F	x	72,925
R ²	x	0,093
Düzeltil. R ²	x	0,092
Model3		
Dönüşümcü Liderlik	x	0,493*
P	x	0,000
F	x	226,875
R ²	x	0,243
Düzeltil. R ²	x	0,242
Model4		
Değişime Direnç	x	-0,233*
Dönüşümcü Liderlik	x	0,455*
P	x	0,000
F	x	148,234
R ²	x	0,295
Düzeltil. R ²	x	0,293

* $p<0,05$ anlamlı etki var, $p>0,05$ anlamlı etki yok

Tablo 16: Otokorelasyon (Çoklu Bağlantı) Analiz Sonuçları

	Tolerance	VIF
Değişime Direnç	0,929	1,077
Dönüşümcü Liderlik	0,570	1,753

Analizde, özellikle bağımsız değişkenler arasında çoklu regresyon sorununun yaşanmaması gerekmektedir. “Çoklu Bağlantı Sorununun bulunmaması için Tolerance>0,10 ve VIF <10 olmalıdır (Field, 2005). Analiz sonuçlarına göre, yukarıdaki tabloda (Tablo 16) görüldüğü üzere; değişime direnç, dönüşümcü liderlik için çoklu bağlantı sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 17: Aracılık Analizi Sobel Test Sonuçları

Aracı Değişkenler	Test İstatistiği	Standart Hata	P değeri
Dönüşümcü Liderlik	4,129	0,014	0,000*

*p<0,05

Sobel test sonuçlarına göre (Tablo 17) dönüşümcü liderliğe ait aracılığın anlamlı olduğu görülmektedir (p<0,05). H4 hipotezi desteklenmiştir.

Sonuçlar ve Öneriler

Bu araştırmada, değişime direnç ile örgüt performansı arasındaki ilişkide dönüşümcü liderliğin aracı rolü ele alınmıştır. Sosyal bilimlerde araştırmalardan elde edilen sonuçların kesinliği tartışmaya açık olabilir. Bu durumun nedenleri sıralanabilir: Araştırmaların birtakım varsayımlara dayandırılması; araştırma kısıtlarının varlığı, araştırma verilerinin toplanmasında tercih edilen yöntemlerin değişkenlik göstermesi; araştırmada, kullanılan ölçüm araçlarının değişmesi; araştırmada, verilerin analizi için kullanılan paket programlarından kaynaklanan farklılıklar; araştırma verilerinin farklı evren ve örneklem büyüklüklerinden elde edilmesi, araştırma değişkenlerinin tanımlarının farklılık arz etmesi. Bu nedenler araştırma sonuçlarının farklı araştırma sonuçlarıyla tekrar tekrar teyit edilmesini gerektirebilir. Bu nedenle araştırma sonuçları bazen tam olarak uyuşabilir bazen benzerlik gösterebilir bazen de araştırmada tamamen farklı sonuçlara ulaşılabilir.

Araştırmadan elde edilen nihai bulgu; değişime direncin örgüt performansı üzerindeki etkisinde dönüşümcü liderliğin kısmi aracılık etki rolünün tespit edilmesidir. Öğrenme örgütlerde, günümüzde vazgeçilmez unsurlardan biridir. Öğrenme değişimin habercisidir, değişimle beraber örgütlerde değişime direnç kaçılmaz bir faktör haline gelir. Örgütlerde, dönüşümcü liderlik yeteneklerine sahip yöneticiler değişimin yönetiminde başarılıdır. Değişimi doğru yönetmek, değişime olan tepkiyi yani direnci kırarak dolayısıyla örgüt performansı değişimin sonuçlarından olumsuz etkilenmeyecektir. Araştırmanın yapıldığı örgütler hiyerarşik örgüt kültürüne sahip olsalar da katı bir yönetim tarzı genellikle uygulanmamaktadır. Bürokrasinin hâkim olduğu örgütlerde, iletişim eksikliği, katı ast-üst ilişkileri ve örgütün büyüklüğü nedeniyle örgütsel öğrenme tam olarak gerçekleşmemektedir. Bu tür durumlar örgüt performansı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Adokrasi kültürü, dinamik ve esnek bir örgütü ifade eden bir kültürel modeldir. Adokrasi kültüründe, bürokratik ve geleneksel yapıların aksine, gelişmişlik ve değişimin ön planıdır. Adokrasi- yaratıcı kültürde yenilik ve öncülüğün başarı getirdiği esastır. Bu tür kültürün, yeni ürün ve hizmetlerin üretilmesi, geleceğe hazır olmak, teknolojiyi en ileri seviyede kullanmak gibi amaçları vardır (Üsküplü ve Samur, 2021: 148). Bu nedenle örgütlerde adokrasi kültürünü benimsemeleri önerilir. Çünkü özellikle ileri teknolojinin kullanıldığı örgütlerde yöneticiler yönetim tarzına dikkat etmeli ve doğru iletişime odaklanmalıdır. Yöneticiler örgüt içinde değişimin gerekliliğini ve önemini vurgulayan eğitim programları düzenlemeli ve örgüt üyelerinin bu programlara katılımlarını sağlamalıdır. Çalışanları değişime dâhil etmeli, onları değişimin bir parçası olarak görmeli ve tüm çalışanları değişime hazır hale getirmelidir. Değişime direnç ile mücadele edebilmek için değişim lideri olarak değişime öncülük etmelidir. Yönetici kendisini de değişim konusunda sürekli geliştirmelidir. Astlarını çok iyi tanımalı astlarının davranışlarına uygun, değişimle mücadele yöntemleri belirlemeli ve bu yöntemleri uygulamalıdır. Yöntemler; katılım ve destek, eğitim ve iletişim, değişimi planlama, işbirliği ve tavizler olabilir. Değişime direncin nedenlerinin kökenine inip

bu nedenleri ortadan kaldırmalıdır. Bu nedenler; belirsizlik korkusu, güvenlik, bencillik, çalışanların alışkanlıkları ve bağımlılıkları, ekonomik durumları ve algılamadaki farklılıkları olabilir. Çalıştığı örgütü çok iyi tanımalıdır. Değişime direncin nedeni örgüt yapısı ve örgüt kültürü ise bu nedenleri ortadan kaldırmalıdır. Ayrıca yöneticilere, çalışanların sürekli kendini geliştirebilecek bir çalışma ortamının oluşturulmasının zorunluluğuna dikkat etmeleri tavsiye edilir. Yöneticilerin, kendilerini sürekli geliştirerek çalışanlar ile eğitimin ve öğrenmenin sürekliliğini sağlamaları örgüt için hayati bir meseledir.

Günümüz şartlarında bilgi şirketler için stratejik bir güç haline gelmiştir. Ancak işlenmeyen ve öğrenilemeyen bilgi işletme için hiçbir anlam ifade etmez. Öğrenme yoluyla kazanılan bilgi, örgütün yararına kullanılmadığı ve örgüt içinde paylaşılmadığı sürece anlamsızdır. Stratejik hedeflere ulaşmak, bilginin etkili yönetim süreçleri aracılığıyla iletilmesini gerektirir. Bu süreçler aracılığıyla paylaşılan bilgiler, örgütler ve çalışanları için kritik bir temel oluşturur. Bu nedenle örgütsel öğrenme yoluyla kazanılan bilginin yenilikçi eylemlere dönüştürülmesini sağlayacak dönüşümcü liderliğin varlığı önem taşımaktadır. Öğrenme döngüsünün sorunsuz işleyebilmesi için tüm çalışanların fikirlerini açıkça ifade edip paylaşılabilecekleri, yeni fikir ve düşünceleri keşfedebilecekleri bir örgüt ortamının yaratılması gerekmektedir. Değişim sürecini sağlıklı bir şekilde yönetecek ve değişime direnci engelleyecek ya da değişime direncin seviyesini en aza indirecek liderlik vasfı dönüşümcü liderliktir. Bu vasıflara haiz yöneticiler örgüt için kilit bir unsurdur. Dönüşümcü liderler öğrenmeyi kolaylaştırırlar. Bilginin kullanılması ve uygulanması onların uzmanlık alanlarından biridir. Bu nedenle örgütlere dönüşümcü liderlik vasıflarına haiz yöneticilerle çalışmaları önerilir. Ayrıca bu yöneticilerin işlerini kolaylaştırmak için daha esnek örgüt yapısına sahip bir örgüt kültürünü benimsemeleri tavsiye edilir. Çünkü esnek örgüt yapısına sahip olan örgütlerde bilgi paylaşımı, bilgiyi kullanma, öğrenme ve iletişim çok daha kolay ve hızlıdır. Sürekli değişen çevre koşulları öğrenmeyi zorunlu hale getirmektedir. Öğrenme rakiplere nazaran daha hızlı ve daha kolay gerçekleştirilmesi gereken çok önemli bir unsurdur. Stratejik hamlelerin, öğrenmenin olmadığı bir örgütte uygulanması mümkün değildir. Bu kapsamda, yöneticiler sürekli değişen çevre koşullarında rakiplerine üstünlük sağlamayı başarabilmek ve rekabet üstünlüğünü sürdürülebilir hale getirebilmek için örgütlerini öğrenen örgüte dönüştürülmelidir. Örgütler ise değişimi kolaylaştıran, dönüşümcü liderlik yeteneklerine sahip yöneticilerin varlığına her zamaninkinden daha fazla önem göstermelidir. Çalışanların sürekli gelişimine ve çalışanların sürekli öğrenmelerine bütün yöneticiler ve örgütler özen göstermelidir. Çünkü başarının sırrı özellikle günümüz koşullarında sürekli öğrenme ve gelişim yolunda olmakla ilgilidir. Bu çerçevede araştırmacılara bazı önerilerde bulunmaktadır:

- Çalışma bulgularının tutarlılığı farklı evren ve örneklem ile tekrar test edilmelidir.
- Bu araştırmanın verileri sadece nicel yöntemler kullanılarak toplanmış ve analiz edilmiştir. Yapılacak araştırmalarda nitel yöntemlerin de araştırmaya dâhil edilmesi tavsiye edilir.
- Gelecekteki çalışmalar için araştırmacılar, demografik özellikleri dikkate alarak değişime direnç ve performans ilişkisinde aracı ve düzenleyici rol araştırmaları yapabilirler.
- Gelecekte yapılacak çalışmalar için ölçüm araçlarının boyutlarının düzenleyici ve aracı etki rollerinin incelenmesi tavsiye edilir.

Beyanlar

Etik Kurul Beyanı: Çalışma için Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 30.09.2022 tarih ve 2022/8 nolu onay alınmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar bu makale ile ilgili olarak herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Çalışmamız için hiçbir kurum ya da kişiden finansal destek alınmamıştır.

Kaynaklar

ABBAS, S., HİSHAM-UL-HASSAN, K., & RAZA, S. (2024) "The Role of Transformational Leadership on Employees Innovative Performance in Colleges in Punjab" International Journal Of Human And Society, 4(1), pp 46-63.

AKGÜL A., ÇEVİK O. (2003) İstatistiksel Analiz Teknikleri, Ankara, Emek Ofset.

- AKGÜN, A., KESKİN, H., & GÜNSEL, A. (2009) Bilgi Yönetimi ve Öğrenen Örgütler, Ankara, Elif Yayınevi.
- ALEYASHİ, W. S. J., & İRAZ, R. (2023) "Örgütsel değişimin gerçekleştirilmesinde transformasyonel liderliğin rolü: Sağlık sektöründe bir araştırma" Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 23(1), ss 12-24.
- ARFATUN, A., ALWYAH, L., & SYAFWAN, S. (2024) "The Influence of Transformational Leadership on Change Management of the NTB Mall Virtual Team Mediated by Organizational Culture" International Journal of Management Science and Information Technology, 4(1), pp 14-23.
- ARİYANTİ, N., & SAWİTRİ, H. S. R. (2024) "The Effect of Transformational Leadership on Employee Performance Through Job Satisfaction, Organizational Commitment and the Use of Social Media in Public Organization (Case Study of Financial Services Authority Employees)" International Journal of Social Science Research and Review, 7(1), pp 240-254.
- AZİZ, R. N., & ZAKİY, M. (2023) "Self-Efficacy as a Moderating Variable The Effect of Organizational Change on Work Stress and Employee Performance in Islamic Banks" FIRM Journal of Management Studies, 8 (1).
- BAKER, W.E., & SINKULA, J. M. (1999a) "Learning Orientation, Market Orientation, and Innovation: Integrating and Extending Models of Organizational Performance" Journal of Marketing Focus.4 (4), pp 295-308.
- BAKER, W.E., & SINKULA, J. M. (1999b) "The Synergistic Effect of Market Orientation and Learning Orientation on Organizational Performance" Journal of the Academy of Marketing Science. (27) 4, pp 411-427.
- BEMMELS, B. & RESHEF, Y. (1991) "Manufacturing Employees and Technological Change" Journal of Labour Research, 12 (3), pp 231- 46.
- BLAU, P. M. (1974) "Presidential Address: Parameters of Social Structure" American Sociological Review, pp 615-635.
- BOLAT, T., SEYMEN, O. (2020) "Transformational and transactional leadership scale (TTLS) manual" <https://persty.com/TTLSmanual.pdf>
- BONO, J. E. & JUDGE, T. A. (2004) "Personality and Transformational and Transactional Leadership: A Meta-Analysis" Journal of Applied Psychology, 89 (5), pp 901.
- CENGER, H., (2006) Genel İşletme Performansı ve Finansal Performans İlişkisi – Çimento Sektöründe Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- CHO, H. J. & Pucik, V. (2005) "Relationship Between Innovativeness, Quality, Growth, Profitability, and Market Value" Strategic Management Journal, 26, pp 555-575.
- CHO, Y., SHIN, M., BILLING, T. K., & BHAGAT, R.S. (2019) "Transformational Leadership, Transactional Leadership and Affective Organizational Commitment: A Closer Look at Their Relationships in Two Distinct National Contexts" Asian Business & Management, 18, pp 187-210.
- CROOK, T. R., Ketchen, D. J., Combs, J. G. & Todd, S. Y. (2008) "Strategic Resources and Performance: A Meta-Analysis" Strategic Management Journal, 29, pp 1141-1154.
- ÇELİK, S. N. (2019) Öğretmenlerin işle bütünleşme düzeyleri ile değişime dirençleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi.
- ÇELİK, V. (2013) Eğitimsel Liderlik. Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık.
- DAVIS, K. (1988) İşletmede İnsan Davranışı: Örgütsel Davranış, (Çev.:Kemal Tosun vd.), 3.Baskı, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- DAWSON, P. (2002) Understanding Organizational Change: The Contemporary Experience of People at Work. SAGE Publications. London.
- DEMİR, H. & OKAN, T. (2009) "Teknoloji, Örgüt Yapısı ve Performans Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma" Doğu Üniversitesi Dergisi, 10 (1), ss 57-72.

DEVIANA, R. B., & HENDARSJAH, H. (2023) "Enhancing Individual Positive Reaction to Organizational Change Through Transformational Leadership and Change Agent's Credibility" *Jurnal Manajemen Bisnis*, 14 (2), pp 342-360.

DRUCKER, P.F. (2000) 21. Yüzyıl için Yönetim Tartışmaları (2. Baskı) (İ. Bahçivangil ve G. Gorbon, Çev.) Epsilon Yayınları.

EDWARDS, J. (2019) "Assessing Organizational Performance. Retrieved from" <https://opentextbcca/strategicmanagement/chapter/assessingorganizationalperformance/>.

FIELD, A. (2005) *Discovering Statistics Using SPSS*, (2nd ed.), London: Sage Publications Ltd.

GAVREA, C., ILİES, L., & STEGEREAN, R. (2011) "Determinants Of Organizational Performance: The Case of Romania" *Management & Marketing*, 6 (2).

GOVINDARAJU, C., VIJAYARAGHAVAN, G. K. & PANDIYAN, V. (2013) "Product and Process Innovation in Malaysian Manufacturing: The Role of Government, Organizational Innovation and Exports" *Innovation: Management, Policy & Practice*, 15 (1), pp 52-68.

GUMUSLUOGLU, L., ILSEV, A., (2009) "Transformational Leadership, Creativity and Organisational Innovation" *Journal of Business Research*, 62, pp 461-473.

GÜNAYDIN, S. C., Zeynep, Ü. N. A. L., & KOÇAK, Ö. E. (2023) "Algılanan Dönüştürücü Liderlik Tarzının İş Performansı Üzerindeki Etkisinde Akış Deneyiminin Aracılık Rolü: Akademisyenler Üzerinde Bir Araştırma" *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(8), ss 147-176.

GÜRBÜZ, S., & ŞAHİN, F. (2017) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınevi, Ankara.

HİNA, A. & SİDDİQUİ, D. A. (2023) "How Charismatic Leadership, and Employee Voice Complements the Transformational Leadership in Enabling Championing Behavior among Employees during Organizational Change: A parallel-sequential multiple mediations of Transparent Communication, Organizational Trust, and Openness to Change" Available at <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4432534>

ISMAWATI, I., & YULIANA, Y. (2022) "Role of Preparedness For Change and Proactive Behavior To The Performance of Employee" *Jurnal Ekonomi*, 11 (03), pp 765-774.

İNTEPELER, Ş.S. & BARIŞ, V.K. (2018) "Dönüşümcü ve Etkileşimci Lider-İzleyen İlişkilerinin Hemşirelik ve Sağlık Hizmetlerine Etkisi" *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, İstanbul, (2), ss 97-104.

JUNE, C. (2023) *The Impact of Change Management on Organizational Performance: A Case Study of a Medium-sized Organization in the Information Technology Sector in Sub-Saharan Africa*. Master's Degree, Digital Business and Management, Vaasa University, Vaasa.

JYOTI, J., & BHAAU, S. (2015) "Impact of Transformational Leadership on Job Performance: Mediating Role of Leader-Member Exchange And Relational Identification" *Sage Open*, 5 (4), 2158244015612518.

KHANZADA, B., NAEEM, S., & BUTT, H. (2018) "Emotional intelligence influence on employee's/ organizational performance with mediating role of job satisfaction in pakistani health sector" *J. Health Educ. Res. Dev*, 6, pp 1-6.

KILIÇ, S. (2006) *Bilgi Yönetiminde Liderliğin Rolü Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.

KOÇEL, T. (2010) *İşletme Yöneticiliği*, 12.Baskı, Beta Basım AŞ., İstanbul.

KORKMAZ, S., ERMEÇ, A., YÜCEDAĞ, N., (2009) "İşletmelerin Yenilikçi Kabiliyetleri Ve İhracat Performanslarına Etkileri" *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), ss 83-104.

KUNZE, F., BOEHM, S.& BRUCH, H. (2013) "Age, Resistance To Change, and Job Performance" *Journal of Managerial Psychology*, 28,7(8), pp 741-760.

KÜÇÜKALTAN, B., & GÖZDE, M. E. R. T. (2020) "Örgütlerde Dönüşümcü Liderlik ve Performans İlişkisinin Değişim Mühendisliği Aracı Rolünde İncelenmesi: İmalat Sanayii Örneği" *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(1), ss 5065-5095.

MAHROOF, J., & RAFİ, A. (2024) "Talent Management During Digital Transformation: Role of Transformational Leadership and Resistance to Change" Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=4681060> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4681060>

MASUNDA, T. (2015) An Evaluation of Resistance To Organizational Change and its Effects on Employee Productivity: The Case Of Telecom Namibia. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

MENSAH, K. A., AHİAXONU, E. E., & TWUM, E. (2023) "Organizational Change and its Effect on Employee Performance. A Study At The Ghana Broadcasting Corporation" The Wisconsin Journal Of Arts And Sciences, pp 77.

MURAT, G., AÇIKGÖZ, B., (2008) "Değişim Çağının Vazgeçilmez Aktörleri: Dönüşümcü Liderler" Kamu İş,10 (2), ss 153-171.

OREG S, BAYAZİT M, VAKOLA M, ARCİNİEGA L, ARMENAKİS A, BARKAUSKİENE R, BOZİONELOS N, FUJİMOTO Y, GONZÁLEZ L, HAN J, HREBÍCKOVÁ M, JİMMİESON N, KORDACOVÁ J, MİTSUHASHİ H, MLACİC B, FERİC I, TOPİC MK, OHLY S, SAKSVİK PO, HETLAND H, SAKSVİK I, VAN DAM K. (2008) "Dispositional Resistance To Change: Measurement Equivalence and The Link To Personal Values Across 17 Nations" J Appl Psychol. 93 (4), pp 935-44. doi: 10.1037/0021-9010.93.4.935. PMID: 18642996.

OREG, S. (2003) "Resistance to Change: Developing an Individual Differences Measure" Journal of Applied Psychology, 88 (4), pp 680-693.

ÖZTÜRK, A. (2006) Restoran İşletmelerinde Siparişlerin Elektronik Ortamda Alınmasının İşletme Performansı Üzerine Etkileri ve Afyonkarahisar Özdilek A.Ş.'de Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

PEDLER, M., BURGOYNE, J., & BOYDELL, T. (1997) "The Learning Company: A Strategy for Sustainable Development" London, McGraw-Hill. Pp 5.

QONİTAH, Q., & SHOLAHUDDİN, M. (2024) "The Influence of Change Management, Organizational Culture and Transformational Leadership on the Performance of Indonesian Sharia Bank Employees" Brilliant International Journal Of Management And Tourism, 4(1), pp 174-193.

SABASRİ, A. L., KRİSNANDİ, H., DİGDOWİSEİSO, K., & ADNAN, S. M. (2024) "The Effect of Compensation, Transformational Leadership, and Work Environment on the Performance of Ojju K-Food Restaurant Employees Jakarta" Journal of Social Science, 5(1), pp 376-387.

SAHARSO, S., & FADİLAH, M. F. (2024) "The Influence of Transformational Leadership Style, Work Environment, Job Satisfaction and Work Discipline on Employee Performance" JMKSP (Jurnal Manajemen, Kepemimpinan, dan Supervisi Pendidikan), 9(1), pp 1-14.

SAMSON, D., DONNET, T. & DAFT, R. (2021) Management, 7th Edition, Cengage Learning, Australia.

SÁNCHEZ, ID , SÍTÚ, M. VE MURİLLO, L. (2023) Duvarları yıkmak, köprüler kurmak: değişime dirençte bağlamsal ve bireysel faktörleri dikkate alan dönüşümcü liderliğin önemi. International Journal of Organizasyonel Analiz, Cilt. 31 No. 7, ss 3295-3314.

SENGENDO, D., & EDUAN, W. (2024) "Headteachers' Transformational Leadership and its Influence on Academic Performance: A Case of Public Secondary Schools in Uganda" East African Journal of Education Studies, 7(1), pp 61-76.

TABACHNICK, B. G., & FIDELL, L. S. (2007) Using Multivariate Statistics. Pearson, Boston.

TAY, Y. H., & AİGBOGUN, O. (2024) "Leadership styles and business performance: a study of service-based SMEs amidst the COVID-19 pandemic in Klang Valley, Malaysia" International Journal of Business Performance Management, 25(1), pp 50-68.

TEKİN, Y. (2007) Modern Bir Liderlik Yaklaşımı Vizyoner Liderlik: Antalya'da Faaliyette Bulunan 5 Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.

UME, E. C., & AGHA, N. C. (2023) "Resistance To Change and Organizational Performance: A Study of Selected Universities in South West, Nigeria" African Journal of Social Issues, 5 (1), pp 310-333. Doi: 10.4314/ajosi.v5i1.20.

VAN EEDEN, R., CILLIERS, F. VE VAN DEVENTER, V. (2008) "Leadership Styles and Associated Personality Traits: Support For The Conceptualisation of Transactional and Transformational Leadership" South African Journal of Psychology, 38 (2), pp 253-267.

WALKER JR, O. C., & RUEKERT, R. W. (1987) "Marketing's Role in The Implementation of Business Strategies: A Critical Review and Conceptual Framework" The Journal of Marketing, 51(3), pp 15-33.

WARUWU, H.; ASBARİ, M.; PURWANTO, A.; NUGROHO, Y. A.; FIKRİ, M. A. A.; FAUJİ, A.; ... ; DEWİ, W. R. (2020) "The Role of Transformational Leadership, Organizational Learning and Structure on Innovation Capacity: Evidence from Indonesia Private Schools. EduPsyCouns" Journal of Education, Psychology and Counseling, 2 (1), pp 378-397.

WİDİANİNGSİH, D., CHRİSTA, U. R., & HARİNİE, L. T. (2024) "Organisational Culture and Transformational Leadership Style Affect Employee Performance with Innovative Work Behaviour as Mediation Variables" SENTRALISASI, 13(1), pp 42-66.

YİNG KEAT, C., & ZAİNAL, S. R. M. (2024) "Moderating Role of Employee Vitality in the Relationship Between Transformational Leadership and Job Performance" Kurdish Studies, 12(1), pp 70-90.

Summary

In today's evolving and constantly changing business world, organizations must adapt to change. Otherwise, they cannot achieve sustainable success. Because resistance to change is one of the factors that negatively affects organizational performance. Transformational leadership is a very important leadership style to combat resistance to change, which is an obstacle to change. Because transformational leadership facilitates change management and ensures that change is implemented effectively and efficiently. In addition, transformational leaders inspire employees and increase their performance. In this context; the purpose of the research is to determine the role of transformational leadership in the relationship between resistance to change and organizational performance in organizations. The research was conducted with 710 employees of three banks, one public and the other two private, operating in the Turkish Republic of Northern Cyprus. The employees included in the sample consist of managers and personnel working in the administrative and customer service departments. First, frequency analysis, normality test and reliability analysis were conducted for the analysis of the research data. Then, factor analysis, correlation analysis and hierarchical regression analysis were conducted to test the hypotheses. The mediation effect was also tested using the structural equation modeling method. The data were analyzed through a package program and worked with a 95% confidence level. As a result of the analysis, the partial mediating role of transformational leadership in the relationship between resistance to change and organizational performance was determined.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

7-11 Yaş Arası Çocuğu Olan Ebeveynlerin Çocuklarındaki İnternet Bağımlılığının Aile Uyumuna Etkisi*

The Effect of Internet Addiction in Family Harmony on Children of Parents with Children Between 7-11 Years of Age*

¹ Halenur KÜTÜK 

² Esin SEZGİN 

*Bu çalışma, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde Doç. Dr. Esin SEZGİN danışmanlığında yürütülen ve Halenur KÜTÜK'ün yazarı olduğu "7- 11 Yaş Arası Çocuğu Olan Ebeveynlerin Dijital Ebeveynlik Farkındalıklarının ve Çocuklarındaki İnternet Bağımlılığının Aile Uyumuna Etkisi" başlıklı hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ETİK BİLDİRİM: Çalışma için Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 21.05.2021 tarih ve 2021/17 sayılı toplantısında 17/8 karar sayılı onay alınmıştır.

¹Arş. Gör., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, İstanbul, Türkiye.

✉ halenur9685@gmail.com

²Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, İstanbul, Türkiye.

✉ esinsezgin21@gmail.com

Geliş/Received: 02.06.2023

Kabul/Accepted: 06.08.2025

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, 7-11 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarındaki internet bağımlılığının aile uyumuna etkisini incelemektir.

Yöntem: Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmış ve analizler 396 ebeveynlerden oluşan bir çalışma grubu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları olarak "Kişisel Bilgi Formu", "Aile-Çocuk İnternet Bağımlılığı Ölçeği" ve "Aile Uyum Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin normallik testleri sonucunda normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiş ve bu doğrultuda Bağımsız Örneklem T Testi, ANOVA, Posthoc Tukey testi, Pearson Korelasyon analizi ve Basit Doğrusal Regresyon analizleri uygulanmıştır.

Bulgular: Analizler sonucunda, çocukların internet bağımlılığı düzeyleri ile aile uyumları arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=-0,23$, $p < 0,05$). İnternet bağımlılığının alt boyutlarının aile uyumu üzerindeki etkileri sosyal soyutlanma %5, işlevsizlik %8, yoksunluk %9 ve kontrol gücü %8 olarak tespit edilmiştir.

Sonuç: Çalışma bulguları, çocuklardaki internet bağımlılığının aile içi uyumu olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Çocukların internet kullanımını düzenlemeye yönelik eğitim programları ve aile içi iletişimi güçlendirecek rehberlik hizmetleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Aile, Aile Uyum, Çocuk, Ebeveyn, İnternet Bağımlılığı

Abstract

Aim: The aim of this study is to examine the impact of children's internet addiction on family cohesion among parents with children aged 7-11.

Method: The study employed a relational survey model and was analyzed using data from a sample group of 396 parents. Data collection tools included the "Personal Information Form," the "Parent-Child Internet Addiction Scale," and the "Family Cohesion Scale." Normality tests indicated that the data were normally distributed, and analyses were conducted using Independent Samples T-Test, ANOVA, Posthoc Tukey Test, Pearson Correlation Analysis, and Simple Linear Regression Analysis.

Findings: The analyses revealed a significant and negative correlation between children's internet addiction levels and family cohesion ($r = -0,23$, $p < 0,05$). The effects of internet addiction sub-dimensions on family cohesion were determined as follows: social isolation 5%, dysfunctionality 8%, withdrawal 9%, and control difficulty 8%.

Results: The study findings reveal that children's internet addiction can negatively impact family cohesion. Educational programs to regulate children's internet use and guidance services to strengthen family communication are recommended.

Keywords

Family, Family Harmony, Child, Parent, Internet Addiction

Giriş

İnternet bağımlılığı ilk kez 1996 yılında Ivan Goldberg tarafından bireylerin interneti gereğinden fazla kullanımı sonucunda ortaya çıkan olumsuz durumlar olarak tanımlanmıştır (Ögel, 2017). Bu kavram için sıklıkla "aşırı internet kullanımı", "patolojik internet kullanımı" ve "uygunsuz internet kullanımı" gibi eş anlamlı terimler de kullanılmaktadır (Arısoy, 2009). İnternet bağımlılığının alanyazıdaki tanımları incelendiğinde, aşırı internet kullanımının yanı sıra kişinin kullanımını sınırlandıramaması ve kendine zarar vermesi (Morahan & Schumacher, 2000) bireyin internetten yoksun olduğu zamanlarda huzursuz hissetmesi, internetsiz ortamlarda bunalması (Yıldız & Bölükbaş, 2005) gibi birbirine benzeyen açıklamalardan oluştuğu görülmektedir (Young, 2007).

İnternet bağımlılığı bir şemsiye kavram olarak değerlendirildiğinde, altında birçok alt tür olduğu söylenebilir (Ak, Koruklu & Yılmaz, 2007). Genellikle yetişkinlerle ilişkilendirilmesine rağmen, internet bağımlılığı çocuklar için de ciddi bir risk oluşturmaktadır (Odabaşı, Kabakçı & Çoklar, 2007). İnternet bağımlılığı yaşayan çocuklar, internette geçirdikleri süreyi sürekli artırma eğilimindedir ve internete erişemediklerinde sinirli, öfkeli davranışlar sergileyebilir (Esen, 2010). Özellikle 7-11 yaş aralığındaki orta çocukluk döneminde internet bağımlılığı, çocukların akademik, bilişsel ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.

Kişilik gelişimi, 7-11 yaş aralığında hızlı bir şekilde devam etmekte ve ailenin tutum ve davranışları bu gelişimi şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Özdemir, Özdemir, Kadar & Nasıroğlu, 2012). Bu dönemde beynin sinirsel gelişimi, özellikle prefrontal korteks bölgesinde yoğunlaşır (Durstun & Casey, 2016). Prefrontal kortekste gerçekleşen bu gelişim, muhakeme yeteneği, dikkat ve bilişsel becerilerde ilerlemeyi beraberinde getirir (Crone, Wendelken, Van Leijenhorst Honomichl, Christoff & Bunge, 2009). Ancak, problemli internet kullanımı bu yaş grubundaki çocukların bilişsel ve dil gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca, aşırı internet kullanımı postür bozuklukları, obezite ve fiziksel aktivite eksikliği gibi bedensel sorunlara da yol açabilmektedir.

Çocuklar interneti yanlış kullanma sonucunda kötü alışkanlıklar (alkol, sigara kullanma, düzensiz beslenme, sağlıksız uyku, yanlış cinsel bilgiler edinme, şiddete yönelme vb.) kazanabilmektedir (Sayar & Benli, 2020). Sosyal gelişimleri açısından akranları, ailesi, akrabaları ile vakit geçirmek yerine internette vakit geçirmeyi tercih edebilir ve sosyal bir soyutlanma yaşayabilirler. Toplumsal kimlik kazanmada zorlanma, gelenek ve göreneklerden uzak kalma gibi olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir (Ögel, 2017).

Ebeveynlerin en sık şikâyet ettiği konulardan biri, çocukların internet başında geçirdiği sürenin fazlalığıdır. İnternet kullanım süresinin kontrolsüz bir şekilde olması ailedekilerin iletişimini sınırlandırmakta, ilişkilerde araya mesafe girmesine ve aile içi çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır (Yıldırım, 2006). Bu da aile uyumunu olumsuz etkileyerek aile içinde mesafelerin artmasına neden olmaktadır. Aile uyumu, aile bireyleri arasındaki ilişki ve iş birliğini ifade eder. Aile içi uyumun güçlü olması, olumlu etkileşimin, hoşgörülü ortamının, kaliteli zamanın oluşmasına fırsat tanırken aile bireylerinin birbirlerini dinlemesini ve sorunları birlikte çözmesini sağlar (Sarıçam, 2018). Teknolojik gelişmelerin etkisiyle aile yaşantılarında da değişimler meydana gelmiştir. Ailelerin dijitalleşmeye maruz kalması, iletişim süreçlerini olumsuz yönde etkileyerek aile içi uyumun zayıflamasına neden olmaktadır (Acat, 2019). Bu durum, çocukların problemleri internet kullanımları sonucunda aile içinde tartışmaların yaşanması ve ilişkilerin bozulması gibi sorunları beraberinde getirmektedir (Toran, Ulusoy, Aydın, Deveci & Akbulut, 2016). Özellikle ailelerin birlikte geçirdiği kaliteli vakit azalmakta ve bu da aralarında çatışmaya sebep olabilmektedir (Sayar & Benli, 2020). İnterneti sağlıklı bir şekilde kullanmak kişiyi durgunlaştırmakta ve gelişimsel sürecini olumsuz etkilemektedir (Çalışkan & Aslander, 2014). Ailedeki bireyler aynı ortamda yaşamadıklarında birbirlerini görmek, konuşmak, sohbet etmek için internetten yararlanmaktadırlar. Bu durum bizlere internetin aile açısından olumlu yönünü gösteriyor olsa da aynı ev ortamını paylaşan aile bireyleri için olumsuz etki yaratabilmektedir. Aynı çatı altında aile bireyleri birbirlerine yabancılaşabilmektedir. Bu durum da iletişim kurmakta güçlük çekmelerine neden olarak ilişkilerine zarar vermektedir (Dikmen & Tuncer, 2018).

Yapılan çalışmalar, aile içindeki bireylerden birinin internet bağımlılığının, diğer üyelerin yaşam tarzlarını değiştirdiğini, aralarındaki ilginin azalmasına ve bireylerin birbirlerini görmezden gelmesine yol açtığını ortaya koymaktadır. Çocukların ve ebeveynlerin internete bağımlı hale gelmeden, aile içinde kaliteli vakit geçirmeleri, sosyal etkinliklere katılmaları ve interneti sağlıklı bir şekilde kullanmaları için birbirlerine destek olmaları, internet kullanımının patolojik seviyelere ulaşmasını engellemekte ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaktadır (Sarı & Karadeniz, 2019). Alanyazında, çocuklardaki internet bağımlılığı (Onguner, 2020; Aydın, 2018) ve aile uyumuna (Eminoğlu, 2021; Soner, 1995) yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. İnternet bağımlılığı ve aile uyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, internet bağımlılığının farklı değişkenler ile açıklandığı görülmektedir (Çalık, 2020; Sarı & Karadeniz, 2019). Çalışmaların sonuçları, çocukların ve gençlerin aile içi uyum eksikliğinde daha fazla internette vakit geçirme eğiliminde olduklarını göstermiştir. İnternet bağımlılığı, düşük aile uyumu ve aile içindeki işlevsizlik ile doğrudan ilişkilidir. Niu ve arkadaşlarının (2023) araştırması, ebeveynlerin boşanmış olmasının, ergenlerde internet bağımlılığı riskini artırdığını göstermektedir. Bu durumun, aile içi işlevselliği olumsuz etkileyerek karşılıklı bir etkileşim yarattığı ifade edilmektedir. Akay & Kayılı, (2023) dijital ebeveyn tutumları ile ergenlerin duyguları yönetme becerilerinin internet bağımlılığı düzeyini yordadığını bulmuşlardır. Bununla birlikte, aile içi iletişimin güçlü olduğu durumlarda internet bağımlılığının azaldığı, ancak bağımlılık düzeyinin yüksek olduğu ailelerde etkileşim ve iletişimin zayıfladığı belirlenmiştir (Çalık, 2020). Düşük ebeveyn denetimi ve yüksek stres seviyelerinin çocuklarda internet bağımlılığı riskini artırdığı görülmektedir (Chen, Lee, Dong, Gamble & Feng, 2020). Benzer şekilde, sosyal kaygının yalnızlık aracılığıyla internet bağımlılığını artırdığı görülmektedir (Caplan, 2007). Bununla birlikte, sosyal kaygının yalnızlık ve düşük öz-kontrol mekanizmalarıyla dolaylı bir etki yarattığı belirtilmektedir (Dong, Tang, Wu, Guangli, Shang & Chen, 2024). Bu durum, çocukların problemleri internet kullanımına yönelimlerinde hem bireysel hem de çevresel faktörlerin kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, orta çocukluk döneminin çocukların bilişsel ve sosyal gelişimlerinin hızlandığı kritik bir süreç olduğunu göz önünde bulundurarak, bu yaş grubuna özgü sınırlı sayıda çalışmanın bulunmasıyla alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Mevcut araştırmaların çoğunluğu ergenlerdeki veya yetişkinlerdeki internet bağımlılığına odaklanırken, bu çalışma özellikle 7-11 yaş aralığındaki çocuklara odaklanarak özgün bir bakış açısı sunmaktadır. Bunun yanı sıra, internet bağımlılığının yalnızca bireysel etkilerini değil, aynı zamanda aile içi uyum ve ilişkiler üzerindeki etkilerini de ele alması, çalışmayı alan yazındaki diğer çalışmalardan ayıran önemli bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Bu bilgiler ışığında, 7-11 yaş grubundaki çocukların internet bağımlılığı ve aile uyumu arasındaki etkileşimler ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, çocukların dijital alışkanlıklarının aile içi ilişkiler üzerindeki etkisine yönelik özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7-11 yaş arası çocuğa sahip ebeveynlerin, çocuklarının internet bağımlılığının aile uyumu üzerindeki etkisini inceleyen bu araştırmada test edilen hipotezler aşağıda sıralanmıştır:

- H_1 : Çocukların internet bağımlılık düzeyleri ile demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.
- H_2 : Aile uyumu düzeyi ile demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.
- H_3 : Çocukların internet bağımlılığı alt boyutları (sosyal soyutlanma, işlevsizlik, yoksunluk, kontrol güçlüğü) ile aile uyumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H_4 : Çocukların internet bağımlılığı alt boyutları, aile uyumu üzerinde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, 7-11 yaş arası çocuğa sahip olan ebeveynlerin, çocuklarındaki internet bağımlılığının aile uyumuna etkisini belirlemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri incelemek için uygun bir yöntemdir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2023).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu çalışmada, Covid-19 pandemisi nedeniyle veri toplama süreci dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme, araştırmacının kolay erişim sağlayabileceği katılımcılardan veri toplamasını içerir ve hızlı bir şekilde veri elde etmeye olanak tanır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu yöntemle, 7-11 yaş arası çocukların ebeveynlerinden kolay erişilebilir olanlar araştırmaya dahil edilmiştir.

Çalışmaya dahil edilecek minimum katılımcı sayısı, G*Power 3.1.9.2 programı kullanılarak belirlenmiştir. Hesaplama sırasında, I. Tip hata düzeyi 0,05, testin gücü 0,95 ve orta düzey etki büyüklüğü esas alınmıştır. Bu hesaplama sonucunda, çalışmada minimum 308 katılımcıya ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Araştırma gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiş ve toplam 396 ebeveyninden elde edilen veriler analizlerde kullanılmıştır.

Tablo 1’de, araştırmaya katılan ebeveyn ve çocuklara ilişkin demografik bilgiler ve dijital ortamlarda geçirilen sürelerin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Ebeveynler ve Çocuklarına Ait Kişisel Bilgilere Ait Özelliklerin Dağılımı

Değişkenler	Gruplar	n	%
Ebeveyn Öğrenim Durumu	İlkokul	32	8,1
	İlköğretim	14	3,5
	Ortaokul	45	11,4
	Lise	90	22,7
	Üniversite	154	38,9
	Lisansüstü	61	15,4
Algılanan Gelir Durumu	Ortanın Altı	52	13,1
	Orta	255	64,4
	Ortanın Üstü	89	22,5
Ebeveynlerin Günlük Dijital Ortamlarda Geçirilen Süre	1 saatten az	64	16,2
	1-3 saat	179	45,2
	3 saatten fazla	153	38,6

Tablo 1: Devamı

Değişkenler	Gruplar	n	%
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	191	48,2
	Erkek	205	51,8
Çocuğun Yaşı	7	66	16,7
	8	95	24,0
	9	84	21,2
	10	68	17,2
	11	83	21,0
Çocuğun Günlük Dijital Ortamda Geçirdiği Süre	1 saatten az	109	27,5
	1-3 saat	226	57,1
	3 saatten fazla	61	15,4

Çalışma grubundaki ebeveynlerin çoğunluğunu 35-44 yaş aralığındaki bireyler (%57,1) oluştururken, ebeveynlerin büyük bir kısmı kadınlardan (%76,3) oluşmaktadır. Öğrenim durumu açısından katılımcıların çoğunluğu üniversite mezunu (%38,9) iken, günlük dijital ortamda geçirilen süre bakımından ebeveynlerin yaklaşık yarısı (%45,2) 1-3 saat arası dijital ortamda vakit geçirmektedir. Çocukların cinsiyet dağılımında kız (%48,2) ve erkek (%51,8) çocuklar dengeli bir şekilde temsil edilmiştir. Çocukların yaş grupları arasında en yüksek oran 8 yaş grubuna (%24,0) aittir. Çocukların dijital ortamda geçirdiği süre açısından ise, çoğunlukla 1-3 saat arasında vakit geçirdikleri görülmektedir (%57,1).

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, 7-11 yaş arası çocukların internet bağımlılık düzeylerini ve aile içi uyumu belirlemek amacıyla iki ölçme aracı ve araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Aile-çocuk internet bağımlılığı ölçeği

Çocukların internet bağımlılık düzeylerini ölçmek için Eşgi (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek tercih edilmiştir. Ölçek, 6'lı Likert tipi, 20 madde ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlar, sosyal soyutlanma, işlevsizlik, yoksunluk ve kontrol güçlüğü olarak sınıflandırılmıştır. Ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı 0,91 olarak belirlenmiştir.

Aile uyumu ölçeği

Aile içi uyumu ölçmek için Kula ve arkadaşları (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek tercih edilmiştir. Ölçek, 5 maddeden oluşan tek boyutlu bir yapıya sahiptir ve 5'li Likert tipi derecelendirme kullanılarak uygulanmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, ölçeğin tek boyutlu yapısının iyi uyum gösterdiğini ortaya koymuştur; madde faktör yükleri 0,70 ile 0,89 arasında değişmektedir. İç tutarlılık güvenirlik katsayısı ise 0,91 olarak bulunmuştur.

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının geçerlik ve güvenirlik analizleri, bu çalışma kapsamında yeniden yapılmış ve sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Ölçeklere İlişkin Güvenirlik Analiz Sonuçları

Ölçek (n=396)	Madde Sayısı	Cronbach Alpha katsayısı
Aile uyumu	5	0,90
Aile-çocuk internet bağımlılığı ölçeği toplam puan	20	0,93
Sosyal soyutlanma	5	0,76
İşlevsizlik	5	0,77
Yoksunluk	4	0,76
Kontrol güçlüğü	6	0,84

Tablo 2'de görüldüğü üzere, kullanılan ölçeklerin alt boyutları ve toplam puanlarına ilişkin

Cronbach's Alpha güvenirlik katsayıları 0,76 ile 0,93 arasında değişmektedir. Bu değerler, ölçeklerin ve alt boyutlarının yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, Covid-19 pandemisi nedeniyle dijital platformlar aracılığıyla, online onay formu alındıktan sonra ebeveynlerden toplanmıştır. Çalışma sonucunda toplam 403 ebeveyne ulaşılmış, ancak normalliği bozan uç değerler çıkarıldıktan sonra analizler 396 gönüllü ebeveyn üzerinden gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi, SPSS (IBM SPSS Statistics 22) istatistiksel analiz programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışma verilerinin normal dağılıma uygun olup olmadığını kontrol etmek için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve bu değerlerin -1,5 ile +1,5 aralığında olduğu ve normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Tabachnick & Fidell, 2013). Bu sonuçlara dayanarak, verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Verilerin analizinde, Independent T testi, Anova testi, Tukey Posthoc testi, Pearson Korelasyon analizi ve Basit Doğrusal Regresyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın amacı ve alt amaçlarına yönelik elde edilen verilerle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3: Aile-Çocuk İnternet Bağımlılığı Ölçeğinden Elde Edilen Puanların Çocukların Cinsiyetine Göre T - Testi Sonuçları

Ölçeğin Toplam Puanı ve Alt Boyutları	Çocuğun Cinsiyeti	n	$\bar{x}$	Ss	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
İnternet Bağımlılığı Toplam Puan	Kız	191	16,57	13,63	0,99	-3,23	394	0,00
	Erkek	205	21,15	14,50	1,01			
İnternet Sosyal Soyutlanma Alt Boyutu	Kız	191	4,78	3,68	0,27	-2,50	394	0,01
	Erkek	205	5,70	3,62	0,25			
İnternet İşlevsizlik Alt Boyutu	Kız	191	4,61	3,82	0,28	-3,09	394	0,00
	Erkek	205	5,80	3,83	0,27			
İnternet Yoksunluk Alt Boyutu	Kız	191	3,30	3,20	0,23	-2,32	394	0,02
	Erkek	205	4,08	3,52	0,25			
İnternet Kontrol Güçlüğü Alt Boyutu	Kız	191	3,88	4,26	0,31	-3,69	392,59	0,00
	Erkek	205	5,58	4,86	0,34			

$p < ,05$

Tablo 3'te görüldüğü üzere bağımsız grup t testi sonucunda, toplam puan ve alt boyut puanlarının tamamı için aritmetik ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İnternet bağımlılığı toplam ($t_{(394)} = -3,23$, $p = .00$), sosyal soyutlanma alt boyutu ($t_{(394)} = -2,50$, $p = ,01$), işlevsizlik alt boyutu ($t_{(394)} = -3,09$, $p = ,00$), yoksunluk alt boyutu ($t_{(394)} = -2,32$, $p = ,02$) ve kontrol güçlüğü alt boyutu ($t_{(392,59)} = -3,69$, $p = ,00$) puanlarının erkek çocukların internet bağımlılığı düzeylerinin kız çocuklara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Aile-Çocuk İnternet Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyutlarının Çocuğun Yaş Değişkeni İle Arasındaki Korelasyon Tablosu

Ölçeğin Toplam Puanı ve Alt Boyutları	Çocuğun Yaşı	
	r	p
İnternet Bağımlılığı Toplam	,15	0,00
İnternet Sosyal Soyutlanma Alt Boyutu	,19	0,00
İnternet İşlevsizlik Alt Boyutu	,18	0,00
İnternet Yoksunluk Alt Boyutu	,12	0,01
İnternet Kontrol Güçlüğü Alt Boyutu	,07	0,18

p< ,05

Tablo 4'te görülen pearson korelasyon işlemine göre çocukların yaşı ile aile-çocuk internet bağımlılığı ölçeğinin toplam puanı (p=,00<,05, r= 015) sosyal soyutlanma (p=,00<,05, r= 0.19), işlevsizlik (p=,00<,05, r= 0,184) ve yoksunluk (p=,01<,05, r= 0,124) alt boyutu puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çocuğun yaşına göre internet bağımlılığı düzeylerinin anlamlı farklılık gösterdiği, yaş arttıkça internet bağımlılığı düzeyinin arttığı görülmüştür. Kontrol güçlüğü alt boyutu puanında ise anlamlı bir ilişki görülmemiştir (p>,05).

Tablo 5: Aile-Çocuk İnternet Bağımlılığı Ölçeğinden Elde Edilen Puanlarının Gelire Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

<i>f</i> , $\bar{x}$ ve ss Değerleri					ANOVA Sonuçları						Post Hoc Sonuçları
AÇİBÖ	Gelir	n	$\bar{x}$	ss	Var K.	KT	Sd	KO	F	p	
İnternet Bağımlılığı Toplam	Ortanın Altı	52	23,63	17,17	G. Arası	1368,67	2	684,34	3,41	0,03	Orta<Ortanın Altı Ortanın Üstü<Ortanın altı
	Orta	255	18,46	13,64	G. İçi	78860,99	393	200,66			
	Ortanın Üstü	89	17,58	13,72	Toplam	80229,66	395				
	Toplam	396	18,94	14,25							
İnternet Sosyal Soyutlanma Alt Boyutu	Ortanın Altı	52	6,19	4,49	G. Arası	52,58	2	26,29	1,96	0,14	-
	Orta	255	5,11	3,50	G. İçi	5270,66	393	13,41			
	Ortanın Üstü	89	5,11	3,59	Toplam	5323,24	395				
	Toplam	396	5,26	3,67							
İnternet İşlevsizlik Alt Boyutu	Ortanın Altı	52	6,69	4,17	G. Arası	141,25	2	70,63	4,81	0,01	-
	Orta	255	5,11	3,78	G. İçi	5771,19	393	14,68			
	Ortanın Üstü	89	4,69	3,79	Toplam	5912,44	395				
	Toplam	396	5,22	3,87							
İnternet Yoksunluk Alt Boyutu	Ortanın Altı	52	4,67	3,70	G. Arası	56,36	2	28,18	2,48	0,09	-
	Orta	255	3,57	3,30	G. İçi	4474,07	393	11,38			
	Ortanın Üstü	89	3,52	3,37	Toplam	4530,43	395				
	Toplam	396	3,70	3,39							
İnternet Kontrol Güçlüğü Alt Boyutu	Ortanın Altı	52	6,08	5,91	G. Arası	113,99	2	57,00	2,66	0,07	-
	Orta	255	4,66	4,55	G. İçi	8426,22	393	21,44			
	Ortanın Üstü	89	4,27	3,98	Toplam	8540,21	395				
	Toplam	396	4,76	4,65							

p< ,05

Tablo 5’te görüldüğü üzere tek yönlü anova testi sonucunda, internet bağımlılığı toplam puanı ve internet bağımlılığı işlevsizlik alt boyutu aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Gelir düzeyleri ortanın altı olan ebeveynler ($\bar{x}$ =23.63, SS=17,17), orta ($\bar{x}$ =18,46, SS=13,64) ve ortanın üstü olanların ($\bar{x}$ =17,58, SS=13,72) çocuklarının internet bağımlılığı toplam puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($F(2,393)=3,41$, $p=,03$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için gerçekleştirilen Tukey çoklu karşılaştırma testine göre bu fark, kortanın altı ile orta ($p=,04$) ve ortanın altı ile ortanın üstü ($p=,03$) gelir durumu arasındadır.

Gelir düzeyleri ortanın altı olan ebeveynlerin ($\bar{x}$ =6,69, SS=4,17), orta ($\bar{x}$ =5,11, SS=3,78) ve ortanın üstü olanların ($\bar{x}$ =4,69, SS=3,79) çocuklarının internet bağımlılığı ile işlevsizlik alt boyutu puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($F(2,393)=4.81$, $p=.01$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için gerçekleştirilen Tukey çoklu karşılaştırma testine göre ise fark tespit edilememiştir.

Tablo 6: Aile-Çocuk İnternet Bağımlılığı Ölçeğinden Elde Edilen Puanların Ebeveynlerin Öğrenim Durumlarına Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri					ANOVA Sonuçları						Post Hoc Sonuçları
Ölçeğin Toplam Puanı ve Alt Boyutları	Öğrenim Durumu	n	$\bar{x}$	ss	Var K.	KT	Sd	KO	F	p	
İnternet Bağımlılığı Toplam	İlkokul	32	26,81	14,68	G. Arası	5925,91	5	1185,18	6,22	0,00	Lise<İlkokul Üniversite<İlkokul
	İlköğretim	14	22,29	15,01	G. İçi	74303,75	390	190,52			
	Ortaokul	45	25,40	15,33	Toplam	80229,66	395				
	Lise	90	18,66	14,10							
	Üniversite	154	15,44	12,60							
	Lisansüstü	61	18,56	14,36							
	Toplam	396	18,94	14,25							
İnternet Sosyal Soyutlanma Alt Boyutu	İlkokul	32	6,88	3,86	G. Arası	256,83	5	51,37	3,95	0,00	Üniversite<İlkokul Üniversite<Ortaokul
	İlköğretim	14	5,71	4,18	G. İçi	5066,41	390	12,99			
	Ortaokul	45	6,58	4,08	Toplam	5323,24	395				
	Lise	90	5,12	3,69							
	Üniversite	154	4,50	3,07							
	Lisansüstü	61	5,43	4,06							
	Toplam	396	5,26	3,67							
İnternet İşlevsizlik Alt Boyutu	İlkokul	32	7,06	4,10	G. Arası	419,24	5	83,85	5,95	0,00	Üniversite<İlkokul Üniversite<Ortaokul Lisansüstü<İlkokul Lisansüstü<Ortaokul
	İlköğretim	14	6,29	3,95	G. İçi	5493,20	390	14,09			
	Ortaokul	45	7,04	4,50	Toplam	5912,44	395				
	Lise	90	5,41	3,58							
	Üniversite	154	4,34	3,51							
	Lisansüstü	61	4,62	3,76							
	Toplam	396	5,22	3,87							

Tablo 6: Devamı

f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri					ANOVA Sonuçları						Post Hoc Sonuçları
Ölçeğin Toplam Puanı ve Alt Boyutları	Öğrenim Durumu	n	$\bar{x}$	ss	Var K.	KT	Sd	KO	F	p	
İnternet Yoksunluk Alt Boyutu	İlkokul	32	5,53	3,59	G. Arası	333,46	5	66,69	6,20	0,00	Üniversite<İlkokul Üniversite<Ortaokul
	İlköğretim	14	4,36	3,59	G. İçi	4196,98	390	10,76			
	Ortaokul	45	5,31	3,81	Toplam	4530,43	395				
	Lise	90	3,50	3,25							
	Üniversite	154	2,90	2,97							
	Lisansüstü	61	3,75	3,42							
	Toplam	396	3,70	3,39							
İnternet Kontrol Güçlüğü Alt Boyutu	İlkokul	32	7,34	4,72	G. Arası	538,14	5	107,63	5,25	0,00	Lise<İlkokul Üniversite<İlkokul
	İlköğretim	14	5,93	5,62	G. İçi	8002,07	390	20,52			
	Ortaokul	45	6,47	5,11	Toplam	8540,21	395				
	Lise	90	4,62	4,90							
	Üniversite	154	3,70	4,13							
	Lisansüstü	61	4,75	4,09							
	Toplam	396	4,76	4,65							

Tablo 6'da görüldüğü üzere tek yönlü anova testi sonucunda, internet bağımlılığı toplam puanı ve tüm alt boyutlarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Öğrenim durumları ilkök ($\bar{x}$ =26.81, SS=14.68), ilköğretim ($\bar{x}$ =22,29, SS=15,01), ortaokul ($\bar{x}$ =25,40, SS=15,33), lise ($\bar{x}$ =18,66, SS=14,10), üniversite ($\bar{x}$ =15,44, SS=12,60) ve lisansüstü ($\bar{x}$ =18,56, SS=14,36) olan ebeveynlerin çocuklarının internet bağımlılığı toplam puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür (F(5,390)=6,22, p=,00). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey çoklu karşılaştırma testine göre bu farkın kaynağı lise ile ilkök (p=,04) ve üniversite ile ilkök (p=,00) arasındadır.

Öğrenim durumu ilkök ($\bar{x}$ =6,88, SS=3,86), ilköğretim ($\bar{x}$ =5,71, SS=4,18), ortaokul ($\bar{x}$ =6,58, SS=4,08), lise ($\bar{x}$ =5,12, SS=3,69), üniversite ($\bar{x}$ =4,50, SS=3,07) ve lisansüstü ($\bar{x}$ =5,43, SS=4,06) olan ebeveynlerin çocuklarının internet bağımlılığı sosyal soyutlanma alt boyutu puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür (F(5,390)=3,95, p=,00). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey çoklu karşılaştırma testine göre bu farkın kaynağı üniversite ile ilkök (p=,01) ve üniversite ile ortaokul (p=,01) arasındadır.

Öğrenim durumları ilkök ($\bar{x}$ =7,05, SS=4,10), ilköğretim ($\bar{x}$ =6,29, SS=3,95), ortaokul ($\bar{x}$ =7,04, SS=4,50), lise ($\bar{x}$ =5,41, SS=3,58), üniversite ($\bar{x}$ =4,34, SS=3,51) ve lisansüstü ($\bar{x}$ =4,62, SS=3,76) olan ebeveynlerin çocuklarının internet bağımlılığı işlevsizlik alt boyutu puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür (F(5,390)=5,95, p=,00). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey çoklu karşılaştırma testine göre bu farkın kaynağı üniversite ile ilkök-ortaokul (p=,01) ve lisansüstü ile ilkök-ortaokul (p=,01) arasındadır.

Öğrenim durumları ilkök ($\bar{x}$ =5,53, SS=3,59), ilköğretim ($\bar{x}$ =4,36, SS=3,59), ortaokul ($\bar{x}$ =5,31, SS=3,81), lise ($\bar{x}$ =3,50, SS=3,25), üniversite ($\bar{x}$ =2,90, SS=2,97) ve lisansüstü ($\bar{x}$ =3,75, SS=3,42) olan ebeveynlerin çocuklarının internet bağımlılığı yoksunluk alt boyutu puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür (F(5,390)=6,20, p=,00). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey çoklu karşılaştırma testine göre bu farkın kaynağı üniversite ile ilkök (p=,00) ve üniversite ile ortaokul (p=,00) arasındadır.

Öğrenim durumları ilkökul ($\bar{x}=7,34$, $SS=4,72$), ilköğretim ($\bar{x}=5,93$, $SS=5,62$), ortaokul ($\bar{x}=6,47$, $SS=5,11$), lise ($\bar{x}=4,62$, $SS=4,90$), üniversite ($\bar{x}=3,70$, $SS=4,13$) ve lisansüstü ($\bar{x}=4,75$, $SS=4,09$) olan ebeveynlerin çocuklarının internet bağımlılığı kontrol gücüğü alt boyutu puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($F(5,390)=5,25$, $p=.00$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey çoklu karşılaştırma testine göre bu farkın kaynağı üniversite ile ilkökul ($p=.00$) ve lise ile ilkökul ($p=.04$) arasındadır.

Tablo 7. Katılımcıların Aile Uyum Ölçeğinden Elde Edilen Puanlarının Çocuğunun Dijital Ortamlarda Vakıt Geçirme Süresine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

f , ve ss Değerleri					ANOVA Sonuçları						Post Hoc Sonuçları
Ölçek	Çocukların Dijital Ortamda Vakıt Geçirme	n	$\bar{x}$	ss	Var K.	KT	Sd	KO	F	p	
Aile Uyum	1 saatten az	109	21,76	3,08	G. Arası	155,17	2	77,58	7,13	0,00	3 saatten fazla < 1 saatten az
	1-3 saat	226	20,83	3,30	G. İçi	4277,71	393	10,88			
	3 saatten fazla	61	19,80	3,66	Toplam	4432,88	395				
	Toplam	396	20,93	3,35							

Tablo 7’de görüldüğü üzere tek yönlü anova testi sonucunda, aile uyumu ölçeği aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Çocuklarının dijital ortamdaki vakıt geçirme süresi 1 saatten az olan ebeveynlerin ($=21.76$, $SS=3.08$), 1-3 saat ($=20.83$, $SS=3.30$) ve 3 saatten fazla ($=19.80$, $SS=3.66$) olan ebeveynlerin aile uyumu puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($F(2,393)=7.13$, $p=.00$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey Çoklu Karşılaştırma Testine göre 1 saatten az vakıt geçirenlerin aile uyumu puanı, 3 saatten fazla vakıt geçirenlerden anlamlı şekilde daha yüksektir ($p=.00$).

Tablo 8: Aile uyum ölçeği ile aile – çocuk internet bağımlılık ölçeği alt boyutları arasındaki korelasyon tablosu

		Aile Uyum Toplam Puanı	
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve alt Boyutları	Toplam Puanı	r	-,23
		p	,00
	Sosyal Soyutlanma Alt Boyutu	r	-,22
		p	,00
	İşlevsizlik Alt Boyutu	r	-,29
		p	,00
	Yoksunluk Alt Boyutu	r	-,31
		p	,00
	Kontrol Gücüğü Alt Boyutu	r	-,28
		p	,00

Tablo 8’de görülen Pearson Korelasyon işlemine göre aile uyumu ölçeğinin toplam puanı ile aile-çocuk internet bağımlılık ölçeğinin toplam puanı ($p=0,00<0,05$, $r= -0,23$), sosyal soyutlanma ($p=0,00<0,05$, $r= -0,22$) alt boyutu, işlevsizlik ($p=0,00<0,05$, $r= -0,29$) alt boyutu, yoksunluk ($p=0,00<0,05$, $r= -0,31$) alt boyutu ve kontrol gücüğü ($p=0,00<0,05$, $r= -0,28$) alt boyutu puanı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur

Tablo 9: Aile Uyumunun Aile-Çocuk İnternet Bağımlılığı Ölçeği Alt Boyutları ile Yordanmasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Standart Hata B	β	t	p	R	R ²	F	Varyans (%)
Sosyal Soyutlanma Alt Boyutu	0,198	0,045	-0,217	-4,415	0,00	0,217	0,05	19,489	5
İşlevsizlik Alt Boyutu	-0,253	0,042	-0,292	-6,068	0,00	0,292	0,08	36,815	8
Yoksunluk Alt Boyutu	0,304	0,047	-0,307	-6,412	0,00	0,307	0,09	41,115	9
Kontrol Güçlüğü Alt Boyutu	-0,200	0,035	-0,277	-5,732	0,00	0,277	0,08	32,853	8

Bağımlı Değişken: Aile Uymu

Tablo 9 'da, aile uyumunun, aile-çocuk internet bağımlılığı ölçeğinin alt boyutları (sosyal soyutlanma, işlevsizlik, yoksunluk ve kontrol güçlüğü) ile yordanmasına ilişkin basit doğrusal regresyon analizlerinin sonuçlarını içermektedir. Analiz sonuçlarına göre, tüm bağımsız değişkenler aile uyumunu anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($p < 0,05$). Her bir değişkenin aile uyumuna ilişkin açıkladığı toplam varyans, R² değeri üzerinden hesaplanmıştır ve yüzdesel olarak belirtilmiştir. Sosyal soyutlanma, aile uyumunu anlamlı bir şekilde yordamakta ($\beta = -,217$, $p < ,05$), işlevsizlik toplam varyansın %8'ini açıklamaktadır ($\beta = -,292$, $p < ,05$). Yoksunluk, aile uyumunu anlamlı bir şekilde yordayarak toplam varyansın %9'unu açıklarken ($\beta = -,307$, $p < ,05$), kontrol güçlüğü ise toplam varyansın %8'ini açıklamaktadır ($\beta = -,277$, $p < ,05$). Bu bulgular, internet bağımlılığı alt boyutlarının aile uyumu üzerindeki etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tartışma

Bu çalışmada, 7-11 yaş arası çocukların internet bağımlılığı ve aile uyumu incelenmiş, internet bağımlılığı ile aile uyumu arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bulgular, çocukların internet bağımlılık düzeylerinin yaş, cinsiyet, ebeveyn eğitimi ve gelir düzeyine göre farklılık gösterdiğini, ayrıca internet bağımlılığı alt boyutlarının aile uyumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ve toplam varyansın belirli bir kısmını açıkladığını ortaya koymaktadır.

Çocukların cinsiyetleri ile internet bağımlılık düzeyleri arasında, erkek çocukların toplam puan ve alt boyutlarda kız çocuklarına göre daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulguyu destekler nitelikte çalışma bulunmaktadır (Çelik, 2020). Erkek çocuklarının teknolojiye olan ilgisinin daha yüksek olması ve Türk kültüründe erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha serbest yetiştirilmesi, bu farkı açıklayan etmenlerden olabilir (Baykan, 2014). Ancak, literatürde cinsiyetin internet bağımlılığı ile ilişkili olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Çalık, 2020; Aydın, 2018). Türk kültürünün özellikleri ele alındığında erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha serbest yetiştiği ve ebeveynleri tarafından daha az denetlendiğini söylemek mümkündür. Bu durum erkek çocuklarının internet kullanım oranının yüksek olmasına neden oluyor olabilir. Ayrıca erkek çocukların kız çocuklarına göre dijital araçlara, teknolojiye daha çok ilgi duymaları da onların kullanım süresine etki ettiği düşünülmektedir.

Çocukların yaşları ile internet bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, yaş arttıkça internet bağımlılığının da arttığı belirlenmiştir. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar, yaşla birlikte internette geçirilen sürenin de arttığını göstermektedir (Bayram & Gündoğmuş, 2016; Eşgi, 2014). Yaşın artmasıyla beraber internette geçirilen sürenin de arttığına yönelik bulgular alanyazında yer almaktadır (Sarı & Kunt, 2014). Bununla birlikte, yaş ile internet bağımlılığı arasında ilişki olmadığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Obuz, 2021; Aydın, 2018). Kullanım amaçlarının çocuklarda çeşitlenmesiyle birlikte internet kullanım süreleri de değişkenlik gösterebilmektedir. Daha küçük yaşlardaki çocuklar genellikle interneti video izleme veya ödev yapma gibi amaçlarla kullanırken, yaş ilerledikçe sosyalleşme, oyun oynama, dizi izleme gibi etkinlikler internet kullanımında daha fazla yer tutmaktadır. Özellikle ailelerin,

çocuklarının yaşlarının artması ve büyüdükleri düşüncesiyle onlara telefon, tablet veya bilgisayar gibi dijital araçlar temin etmesi, çocukların internet kullanım sürelerini artırabilmektedir. Bunun yanı sıra, küçük yaşlardaki çocukların, daha büyük yaş gruplarına kıyasla aileleri tarafından daha sıkı bir şekilde denetlenemediği düşünülmektedir.

Çalışmamızda algılanan gelir seviyelerine göre yapılan analizlerde, çocukların internet bağımlılığı düzeyleri ile ebeveynlerin gelir seviyesi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Gelir durumu arttıkça internet bağımlılığı düzeyinin azaldığı görülmektedir. Bu bulgumuz, literatürdeki bazı çalışmalarla örtüşmektedir. Polat ve arkadaşları (2019), algıladıkları gelir durumunu iyi olarak belirten ailelerin, çocuklarının düşük düzeyde internet bağımlılığına sahip olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde, Bayhan (2011), gelir düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının internette daha az vakit geçirdiğini belirtmiştir. Bu durumun, yüksek gelir düzeyine sahip ebeveynlerin çocuklarına daha fazla sosyal aktivite (spor, sanat vb.) sunabilmesi ve çocukların bu aktivitelerle meşgul olmasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Ebeveynlerin öğrenim düzeyi ile çocuklarının internet bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öğrenim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarının bağımlılık toplam puanlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Bu durum, yüksek eğitim seviyesine sahip ebeveynlerin çocuklarına sosyal aktiviteler sunarak ve internet kullanımını denetleyerek bağımlılığı azaltma konusunda daha bilinçli olabilmesiyle açıklanabilir. Literatürde bu bulgularımızı destekleyen çalışmaların yanı sıra, ebeveynlerin öğrenim düzeyi arttıkça internet bağımlılığı riskinin yükseldiğini belirten çalışmalar da yer almaktadır (Göldağ, 2018).

Çalışmamızda, aile uyumu ölçeği ve aile-çocuk internet bağımlılığı ölçeği arasındaki ilişkiye dair bulgular, aile uyumu ölçeğinin toplam puanı ile internet bağımlılığı toplam puanı ve alt boyutları (sosyal soyutlanma, işlevsizlik, yoksunluk, kontrol güçlüğü) arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, aile uyumunun artmasının internet bağımlılığı düzeyini ve ilgili alt boyutları azalttığına işaret etmektedir. İnternet bağımlılığı ile aile uyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte (Çalık, 2020), bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer şekilde, aile uyumunu farklı ölçeklerle inceleyen çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Schneider, King & Delfabbro, 2017). Sağlıksız internet kullanımının aile içi ilişkiler üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur (Chi, Hong & Chen, 2020). Bu çalışmalarda, aile içi iletişim kopukluğu, sınırlı paylaşım ve sohbet eksikliği, çocukların internete yönelmesinde temel etmenler olarak gösterilmiştir (Öner, 2017). Ayrıca, sağlıksız aile içi iletişim hem duygusal hem de davranışsal olumsuzluklara yol açmaktadır (Çivitçi, Çivitçi & Fiyakalı, 2009). Aile işlevselliği ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar, güçlü aile bağlarının bireylerde internet bağımlılığını azalttığını göstermektedir (Günнар, 2016). Problemlı internet kullanımı, aile içinde huzursuzluk ve çatışmalara neden olabilmekte, bu durum ebeveyn-çocuk ya da eşler arasında tartışmalara yol açmaktadır. Çocuğun internet bağımlılık düzeyi arttıkça aile içindeki iletişim problemleri ve çatışmalar artmakta; diğer taraftan, aile içi ilişkilerin zayıflaması da çocuğu internete daha fazla yönlendiren bir faktör olabilmektedir. Aile içinde yapılan etkinliklerin azalması ve çocuğun kendini yalnız hissetmesi, bu döngüyü daha da pekiştirebilir. Bu nedenle, aile içi uyumun artırılmasının, çocuklardaki internet bağımlılığını azaltmada önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Çalışmamızda, internet bağımlılığının aile uyumunu anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. İnternet bağımlılığının alt boyutları olan sosyal soyutlanma, işlevsizlik, yoksunluk ve kontrol güçlüğü, aile uyumunu anlamlı bir şekilde yordayarak, internet bağımlılığı düzeyinin aile uyumu üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, alan yazında benzer sonuçlara ulaşan araştırmalarla uyum göstermektedir. İnternet bağımlılığının fiziksel, psikolojik, akademik süreçleri olduğu kadar aile yaşamını da etkilediği çeşitli çalışmalarda belirtilmiştir (Avşaroğlu & Akbulut, 2020; Dikmen & Tuncer, 2018). Özellikle aile içi iletişimin azalmasının, artan internet kullanımına bağlı olduğu vurgulanmaktadır (Kraut, Patterson, Landmark, Kiesler, Mukophadhyay & Scherlis, 1998).

Çocuğun problemlı internet kullanımı, evde ebeveyn-çocuk arasında çatışmalara yol açmakta ve aile içi huzursuzluklara neden olabilmektedir. Ailelerin, çocuklarının uzun süre internette vakit geçirmelerine karşı tepkileri veya bu konuda baskı yapmaları, çatışma ortamını daha da artırabilmektedir. Diğer taraftan, bazı araştırmalar internet kullanımının aile ilişkilerini olumsuz etkilemediğini belirtmekte ve bu durumu ailelerin dijitalleşmeye uyum sağlamaları ile açıklamaktadır (Coşkun, Kılıç & Sarıkoç, 2021).

Ancak genel olarak, problemlı internet kullanımının aile içi iletişimi zayıflattığı ve aile uyumunu olumsuz yönde etkilediğı alan yazında yaygın bir şekilde vurgulanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, 7-11 yaş arası çocukların internet bağımlılığı düzeylerinin aile uyumu üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda, internet bağımlılığı ve aile uyumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş, internet bağımlılığı düzeyinin artmasının aile uyumunu olumsuz etkilediğı tespit edilmiştir. İnternet bağımlılığının alt boyutları olan sosyal soyutlanma, işlevsizlik, yoksunluk ve kontrol güçlüğüünün de aile uyumunu anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Ayrıca, erkek çocukların internet bağımlılığı düzeylerinin kız çocuklarına göre daha yüksek olduğu ve çocukların yaşlarının artmasıyla internet bağımlılığı düzeylerinde bir artış olduğu saptanmıştır. Ebeveynlerin öğrenim seviyelerinin yükselmesi, çocukların internet bağımlılığı düzeylerini azaltıcı bir etki yaratırken, algılanan gelir düzeyi yüksek olan ailelerde çocukların internet bağımlılığı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Bu bulgular, çocukların internet bağımlılığını önlemek ve aile içi uyumu artırmak için ailelerin çocuklarıyla iletişimlerini güçlendirmesi ve problemlı internet kullanımını önleyici stratejiler geliştirmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak ailelerin internet bağımlılığı konusunda bilinçlenmeleri için özellikle internet bağımlılığının belirtileri, önlenmesi gibi konularda daha fazla fikir sahibi olmaları gerekir. Uzmanlar koruyucu faktörler hakkında ebeveynlere danışmanlık vermelidir. İnternet bağımlılığının oluşturacağı olumsuz sonuçlar (çocuğa vereceğı gelişimsel zararlar) gerek medya aracılığı gerek ilgi çekici ortamlarda çarpıcı başlıklarla belirtilmelidir.

Elde edilen bulgular, çocuklarda internet bağımlılığını önlemek ve aile içi uyumu güçlendirmek için bir dizi önlem alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, ailelere yönelik eğitim ve danışmanlık programlarının düzenlenmesi önemlidir. Bu programların, çocuklarla etkili iletişim kurulması, sağlıklı dijital davranışların teşvik edilmesi ve aile içi etkileşimlerin artırılması gibi konulara odaklanması önerilmektedir. Ayrıca, çocukların internet yerine fiziksel aktiviteler, sanat ve spor gibi alternatif etkinliklere yönlendirilmesi sağlanarak, internet kullanım sürelerinin azaltılması hedeflenebilir. Ailelerin dijital farkındalıklarını artırmak ve çocuklarının internet kullanımını düzenlemelerine yardımcı olmak amacıyla rehberlik programları geliştirebilirler. Bu programlar, belediyeler, kamu kurumları ve uzmanların iş birliği ile uygulanabilir. Aynı zamanda, çocuklara yaşlarına uygun internet kullanım sürelerini ve içeriklerini öneren dijital medya kullanım kılavuzlarının hazırlanmasının etkili olacağı düşünülmektedir.

Teknolojik gelişmelerin hızla ilerlediğı günümüzde, internetin sağlıklı ve verimli kullanımını teşvik edecek sürdürülebilir müdahale programları geliştirilebilir. Bu programlar, çocuklara ve ebeveynlere yönelik tasarlanmalı ve aile içinde dijital farkındalığı artırmayı hedeflemelidir. Devlet ve özel kuruluşlar, çocukların internet kullanımını düzenleyen ve ailelere destek sağlayan politikalar geliştirmeli; bu kapsamda, ebeveyn denetim araçlarının kullanımını kolaylaştıracak teknolojik çözümler sunulmalıdır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, bağımsız değişkenlerin aile uyumunu anlamlı şekilde yordadığını ortaya koymuş olsa da, bulguların daha güçlü açıklamalar sunabilmesi için gelecekteki araştırmalarda ek değişkenlerin modele dahil edilmesi önerilmektedir.

Gelecek araştırmalar için, farklı yaş gruplarındaki çocukların internet bağımlılığı ve aile uyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi, bu ilişkilerin zaman içindeki değişimlerini anlamak amacıyla boylamsal çalışmalar yapılması önerilmektedir. Verilerin yalnızca dijital platformlar yerine yüz yüze görüşmeler gibi farklı yöntemlerle toplanması, sonuçların güvenilirliğini artırabilir. Ayrıca, farklı kültürel bağlamlarda yapılacak çalışmalar, bulguların genellenebilirliğini güçlendirerek daha kapsamlı stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Kaynaklar

ACAT, B. (2019). *Ergenlerde dindarlık, değerler, internet bağımlılığı ve hayat memnuniyeti ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

AK, Ş., KORUKLU, N., & YILMAZ, Y. A. (2007). Study on Turkish adolescent's internet use: possible predictors of internet addiction. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 16(3), 205-209. doi: 10.1089/cyber.2012.0255

AKAY, E., & KAYILI, G. (2023). Dijital ebeveynlik tutumları ile ergenlerde internet bağımlılığı ve duyguları yönetme becerileri arasındaki ilişki. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 6(11), 48-66. doi:10.36731/cg.1298078

ARISOY, Ö. (2009). İnternet bağımlılığı ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(1), 55-67.

AVŞAROĞLU, S., & AKBULUT, Ö. F. (2020). Sağlıklı aile yapısı açısından bir risk faktörü: internet bağımlılığı. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(65), 2879–2902. doi: 10.26449/sssj.2456

AYDIN, G. (2018). Çocuklarda internet bağımlılığı ve benlik saygısı arasındaki ilişki. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

BAYHAN V. (2011). Lise öğrencilerinde internet kullanma alışkanlığı ve internet bağımlılığı (Malatya Uygulaması). Akademik Bilişim 11-XIII. Akademik Bilişim Konferansı'nda sunulan sözlü bildiri. İnönü Üniversitesi, Erişim tarihi: 15.01.2024 http://ab.org.tr/ab11/kitap/bayhan_AB11.pdf adresinden edinilmiştir.

BAYKAN, N. (2014). Anne-baba tutumları ile internet bağımlılık düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul

BAYRAM, S. B., & GÜNDÖĞMUŞ, G. (2016). İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı eğilimlerinin ve yalnızlık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 307-318.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., KILIÇ ÇAKMAK, E., AKGÜN, Ö. E., KARADENİZ, Ş., & DEMİREL, F. (2023). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi

CAPLAN, S. E. (2007). Relations among loneliness, social anxiety, and problematic Internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 10(2), 234-242. doi:10.1089/cpb.2006.9963

CHEN, I. H., LEE, Z. H., DONG, X. Y., GAMBLE, J. H., & FENG, H. W. (2020). The influence of parenting style and time management tendency on internet gaming disorder among adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(23), 9120. <https://doi.org/10.3390/ijerph17239120>

CHI, X., HONG, X., & CHEN, X. (2020). Profiles and sociodemographic correlates of internet addiction in early adolescents in Southern China. *Addictive Behaviors*, 106, 1–7. doi: 10.1016/j.addbeh.2020.106385

COŞKUN, S., KILIÇ, H. S., & SARIKOÇ, G. (2021). Ebeveynlerin aile hayatı ve çocuk yetiştirme tutumları ile ergenlerin internet bağımlılığı. *Humanistic Perspective*, 3(3), 780-799. doi: 10.47793/hp.1000101

CRONE, E. A., WENDELKEN, C., VAN LEIJENHORST, L., HONOMICHL, R. D., CHRISTOFF, K., & BUNGE, S. A. (2009). Neurocognitive development of relational reasoning. *Developmental science*, 12(1), 55-66. doi:10.1111/j.1467-7687.2008.00743.x

ÇALIK, G. (2020). Lise dönemi adolesanlarda internet bağımlılığının aile içi uyuma ve okul başarısına etkilerinin değerlendirilmesi. (Tıpta uzmanlık tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.

ÇALIŞKAN, N., & ASLANDEREN, M. (2014). Aile içi iletişim ve siber yaşam: teorik bir çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 263-277.

ÇELİK, T. (2020). İnternet bağımlılığı sosyal uyum ilişkisi: ilköğretim örneği. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi.

ÇİVİTÇİ, N., ÇİVİTÇİ, A., & FİYAKALI, N. C. (2009). Anne-babası boşanmış ve boşanmamış olan ergenlerde yalnızlık ve yaşam doyumu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(2), 493-525.

DİKMEN, M., & TUNCER, M. (2018). İnternet bağımlılığının aile ilişkilerine etkisi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 5(1), 34-52.

DONG, W., TANG, H., WU, S., GUANGLİ, L., SHANG, Y., & CHEN, C., (2024). The effect of social anxiety on teenagers' internet addiction: the mediating role of loneliness and coping styles. *BMC Psychiatry* 24, 395. doi:10.1186/s12888-024-05854-5

DURSTON, S., & CASEY, B. J. (2006). What have we learned about cognitive development from neuroimaging? *Neuropsychologia*, 44 (11), 2149-2157. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2005.10.010

EKŞİ, F., & ÜMMET, D. (2013). Bir kişilerarası iletişim problemi olarak internet bağımlılığı ve siber zorbalık: psikolojik danışma açısından değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 91-115.

EMİNOĞLU, C. (2021). *Erken çocuklukta duygu düzenleme becerilerinin aile sistemleri açısından incelenmesi: ebeveyn istismar farkındalığı, evlilik uyumu, kardeş ilişkileri ve genel aile uyumu*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.

ESEN, E. (2010). *Ergenlerde internet bağımlılığını yordayan psiko-sosyal değişkenlerin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

EŞGİN, (2014). Aile-çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2):807-39

GÖLDAĞ, B. (2018). Lise öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin demografik özelliklerine göre incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1287-1315.

GÜNNAR, S. (2016). *Adana ili merkez ilçelerinde öğrenim gören lise öğrencilerinin internet bağımlılığı prevalansı ve bu bağımlılığının yalnızlık ve aile dinamikleri ile ilişkisi*. (Tıpta uzmanlık tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

KRAUT, R., PATTERSON, M., LANDMARK, V., KIESLER, S., MUKOPHADHYAY, & T., SCHERLIS, W. (1998). Internet paradox: a social technology that reduces social involvement and psychological well being, *American Psychologist*, 53, 1017-1031. doi: 10.1037/0003-066X.53.9.1017

KULA, M. D., EKŞİ, H., & DEMİRCİ, İ. (2018). Aile Uyum Ölçeği'nin Türkçe formunun psikometrik özellikleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 97-106.

MORAHAN, M., J., & SCHUMACHER, P. (2000). Incidence and correlates of pathological internet use among college students. *Computers in Human Behavior*, 16(1), 13-29. doi: 10.1016/S0747-5632(99)00049-7

NIU, G., WANG, Y., WU, L., TIAN, Y., & ZHOU, Z. (2023). The association between online learning, parents' marital status, and internet addiction among adolescents during the COVID-19 pandemic period: A cross-lagged panel network approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(9), 5727. <https://doi.org/10.3390/ijerph20095727>

OBUZ, F. (2021). *Okul öncesi çocuğunun internet kullanımı ve sorunlu davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

ODABAŞI, H. F., KABAKÇI, İ., & ÇOKLAR, A. N. (2007). İnternet, çocuk ve aile. Nobel Yayınları.

ONGUNER, S. (2020). *7-18 yaş arası çocuklarda internet bağımlılığı ve çocukların günlük alışkanlıkları üzerine olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi*. (Tıpta uzmanlık tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.

ÖGEL, K. (2017). *İnternet bağımlılığı*. İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖNER, B. (2017). *Ergenlerde serbest zamanda sıkılma algısı, internet bağımlılığı ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

ÖZDEMİR, O., GÜZEL ÖZDEMİR, P., KADAK, M., & NASIROĞLU, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 566-589. DOI: 10.5455/cap.20120433

POLAT, H., KÖK, B., & TEKELİ, M. R. (2019). 12-18 yaş arası çocuklarda sorunlu internet kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 20(2), 61-71.

SARI, C., & KARADENİZ, H. (2019). İnternet bağımlılığının aile içi ilişkilere etkisi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28 (4), 294-298.

SARI, S., & KUNT, H. (2014). İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre internet kullanım durumlarının belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 263-280.

SARIÇAM, H. (2018). Aile uyum ölçeği kısa formunun (AUÖ-KF5) Türkçe'ye uyarlanması: **Ön** geçerlik ve güvenilirlik çalışması. D. Köksal ve A. Ataç (Ed). VIII. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi tam metin kitabı içinde (335-340). Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Derneği.

SAYAR, K., & BENLİ, S. (2020). *Dijital çocuk*. Kapı Yayınları.

SCHNEIDER, L. A., KING, D. L., & DELFABBRO, P. H. (2017). Family factors in adolescent problematic internet gaming: a systematic review. *Journal of Behavioral Addictions*, 6(3), 321- 333. doi:10.1556/2006.6.2017.035

SONER O. (1995). *Aile uyumu, öğrenci özgüveni ve akademik başarı arasındaki ilişkiler*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

TABACHNICK, B. G., & FIDELL, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.). Pearson.

TORAN, M., ULUSOY, Z., AYDIN, B., DEVECİ, T., & AKBULUT, A. (2016). Çocukların dijital oyun kullanımına ilişkin annelerin görüşlerinin değerlendirilmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2263-2278.

YILDIRIM, A., & ŞİMŞEK, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

YILDIRIM, İ. (2006). *Ana baba desteği ve başarı*. Anı Yayıncılık.

YILDIZ, M.C., & BÖLÜKBAŞ, K. (2005). *İnternet kafeler, gençlik ve sosyal sapma, internet ve toplum*. Anı Yayıncılık.

YOUNG, K.S. (2007). Cognitive behavior therapy with internet addicts: treatment outcomes and implications. *CyberPsychology and Behavior*, 10(5), 671-679. doi: 10.1089/cpb.2007.9971

Summary

Internet addiction, which was first defined by Ivan Goldberg in 1996, is a negative situation that arises when individuals use the Internet more than they should. When we think of internet addiction as an umbrella, it may be said that there are many types under it. Although these types of addictions are thought to occur mostly in adults, they also pose a great risk for children who will become adults in the future. As the addicted child gets used to the time she spends on the internet, she increases the time she spends on the internet. If they cannot access the internet, they become tense and angry and may overreact. Children in this category feel both physical and emotional deprivation in environments where there is no internet, and when they are blocked, they become depressed and think as if they are disconnected from life when they are not connected to the internet. The fact that children spend more time on the Internet has become the most common complaint of parents. Uncontrolled use of the Internet limits the communication of family members, causes distance in relationships, and causes conflicts within the family. This may negatively affect family harmony. According to Sarıçam, family harmony represents positive interaction within the family, tolerant, environment, and quality time in the family. With the internet occupying many moments of our lives, the time spent by family members on the internet continues to increase day by day. The colorful and fun life offered by the internet has become indispensable for parents, especially for children. The internet and cyber life negatively affect family harmony. Digital tools used in cyber life negatively affect family interaction and children's development, causing families to have difficulties adapting. Studies show that the dependency of individuals in the family causes changes in the lifestyles of the members of the family, a decrease in their interest in each other, and ignoring each other. Based on this, the aim of the research is to examine the effect of internet addiction on family harmony in children whose parents have children between the ages of 7-11.

In this study, the relational screening model was used since it was aimed at examining the effect of internet addiction on the family harmony of parents with children aged 7–11. As a data collection tool, the "Parent-Child Internet Addiction Scale" developed by Eşgi was used to determine children's internet addiction levels, and the "Family Harmony Scale" developed by Kula et al. was used to determine parents' family harmony levels. The sample of the study consists of 396 parents in total.

The findings of our study indicate a relationship between the family harmony scale and the parent-child internet addiction scale. A significant negative significant relationship was found between the

family harmony scale and the parent-child internet addiction scale and its sub-dimensions. Based on these findings, it may be inferred that the level of internet addiction will decrease with an increase in family harmony. Increasing the level of family cohesion also reduces internet addiction. There are studies in the literature that conclude that unhealthy internet use negatively affects relationships within the family. In our study, it was seen that internet addiction significantly predicted family harmony. Based on this finding, it was concluded that the level of internet addiction influenced family harmony. There are studies with similar findings to ours. According to the results of the study, some suggestions were made to the experts and parents working in the field:

Necessary precautions must be taken to prevent children's problematic internet use and to maintain harmony within the family.

It is thought that it would be beneficial to increase studies among primary school students since the age of internet usage has decreased considerably.

It would be possible to say that it would be useful to plan studies on the relationship between family harmony, internet addiction, and different variables.



ORIGINAL ARTICLE / ÖZGÜN ARAŞTIRMA



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.

Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Fear-Anxiety in the Age of Disasters: Comparative Analysis of COVID-19 and Earthquake

Afetler Çağında Korku-Kaygı: COVID-19 ve Deprem Karşılaştırmalı Analizi

¹ Meryem MEMİŞ DOĞAN

² Başak DÜZEL

Abstract

Aim: The recent upsurge in the occurrence of disasters in Turkey makes it necessary to analyse how disasters change daily and social life and to understand the skills and needs of coping with fear, anxiety, and worry that they bring about in society, along with their physical and economic losses. This study aims to understand the fear and anxiety levels of individuals after the earthquakes which occurred in Kahramanmaraş on February 6 and affected eleven provinces, their impacts on daily life practices, and their ideas within the Anxiety Levels Specific to COVID-19" conducted in 2020 after the COVID-19 pandemic.

Method: This study's data, collected online from 694 individuals over 18 across 7 regions, aims to explain the fear, anxiety levels, changes in daily practices, and perceptions of institutions among those indirectly exposed after the February 6 earthquakes, within the framework of crime fear theories.

Results: The findings are compared with data from a post-Covid-19 study for analysis. The findings suggest that the February 6 earthquake intensified societal fear and anxiety; while COVID-19 related fear and anxiety can be managed with individual and institutional measures, fear and anxiety related to earthquakes have become a societal issue that cannot be addressed individually.

Conclusion: The February 6 earthquake heightened societal anxiety, underscoring the need for safe housing as a social justice issue. Demographic factors and media use shaped anxiety levels, while trust in disaster management significantly declined.

Keywords

Disasters, COVID-19, February 6 Earthquakes, Psychosocial Impact, Social Inequalities

JEL Codes

Z00, Q54

¹Asst. Prof. Dr., Bitlis Eren University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Bitlis, Türkiye.
✉ xmeryemmemis@gmail.com ;
mmemis@beu.edu.tr

²Asst. Prof. Dr., Bitlis Eren University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Bitlis, Türkiye
✉ basakduzel@gmail.com

Geliş/Received: 18.09.2024
Kabul/Accepted: 13.06.2025

Meryem MEMİŞ DOĞAN, Başak DÜZEL, "Fear-Anxiety in the Age of Disasters: Comparative Analysis of COVID-19 and Earthquake", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 646-662.

Öz

Amaç: Depremler, salgın hastalıklar gibi doğa olaylarına, savaş ve terör saldırıları gibi sosyal faktörlere dayalı afetler, yaşamın olağan akışını bozarak çok sayıda insanı etkilemektedir. Türkiye’de de son dönemlerde yaşanan afetlerdeki artış, afetlerin gündelik ve toplumsal yaşamda yarattığı değişimlerin analiz edilebilmesi, fiziksel ve ekonomik kayıplarla birlikte toplumda yarattığı korku, kaygı, endişeyle başa çıkma becerileri ve ihtiyaçlarının anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, 6 Şubat depremleri sonrasında bireylerin korku ve kaygı düzeylerini, gündelik yaşam pratiklerine etkilerini ve düşüncelerini suç korkusu teorileri ışığında sosyal güven çerçevesinde anlamayı ve 2020 yılında COVID-19 pandemisi sonrasında yapılan ‘COVID-19 Özelinde Korku-Kaygı Düzeyleri’ başlıklı çalışmanın verileri ile karşılaştırmalı olarak açıklamayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Nicel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmanın verileri, 6 Şubat depremleri sonrasında 7 bölgede 18 yaş üstü 694 kişiden online olarak toplanmış ve analiz edilmiştir.

Bulgular: Çalışmanın bulguları çerçevesinde, 6 Şubat depreminin toplumsal korku ve kaygıyı yoğunlaştırdığı; COVID-19 kaynaklı korku ve kaygının bireysel ve kurumsal önlemlerle yönetilebilirken, depreme bağlı korku ve kaygının toplumsal bir soruna dönüştüğü söylenebilir.

Sonuç: 6 Şubat depremi, bireysel önlemlerle yönetilemeyen toplumsal korku ve kaygıyı artırmış; güvenli barınma hakkının sosyal adalet kapsamında sağlanmasının önemini ortaya koymuştur. Demografik değişkenler ve medya tüketimi korku-kaygı düzeylerini etkilerken, afet yönetimi kurumlarına duyulan güvenin ciddi biçimde sarsıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Afetler, COVID-19, 6 Şubat Depremleri, Psikososyal Etki, Sosyal Eşitsizlikler

JEL Kodları

Z00, Q54

Introduction

Today’s societies, in which crime, global migration, and conflicts, which have existed throughout history of humanity, have increased, suffer from disasters more frequently due to many technological, economic, social, and political factors, and their impact has intensified. The escalation of uncertainty and anxiety surrounding disasters aligns with theoretical conceptualizations such as “risk society” (Beck, 2019) and “risk climate” (Giddens, 2014). As the risks for disasters diversify, the sense of insecurity and anxiety that societies go through today has become as a global common emotion. During the process that Gustav Le Bon (1999, p. 24) defines as “social contagion,” fear and anxiety have spread throughout society, and an atmosphere in which fear-inducing factors prevail has been experienced. Similarly, Strong (1990, pp. 249–251) characterises the transformation of psychology of pandemics into a new collective pandemic that spreads rapidly from one person to another beyond the individual effect as a “fear epidemic”. Despite the available information, the sudden and unpredictable nature of disasters leaves societies with uncertainty and erodes the sense of trust. Here, it appears that theories of terror and fear of crime such as victimisation, vulnerability, and disorder, which are oriented towards understanding mass psychology, contribute significantly to explaining the psychosocial reactions to disasters.

Ferraro (1995, p. 15) notes that individuals’ risk perceptions are shaped by their environment and grow with fear of crime, while disasters like earthquakes can worsen disorder and threat perceptions. Those who feel physically, mentally, and socially vulnerable tend to fear crime more (Rader, Cossman and Porter, 2012, p. 134; Skogan and Maxfield, 1981, p. 69–78). Social sciences began studying disasters in the 1950s, and by the 1970s, analyses emphasized vulnerability alongside economic and social factors. O’Keefe et al. (1976) is seen as the first to link socio-economic disadvantages to vulnerability. Pelling (2003, p. 5) adds that physical, social, political, and economic disadvantages increase disaster vulnerability, referring to this as human vulnerability. Albala-Bertrand (1993, p. 204) emphasises that long-term disaster impacts result from social inequalities rather than losses.

Furedi (2001) highlights media's role in shaping risk perception, fostering a culture of fear through rapid, live disaster news that disseminates anxiety. While direct victimization affects those experiencing losses firsthand, indirect victimization -fear experienced by individuals not directly exposed but witnessing losses via social circles or media (Greenberg and Ruback, 1992) -is crucial. This concept, linear to social bonds (Covington and Taylor, 1991) and linked to vulnerability (McGarrel, Giacomazzi and Thurman, 2006), is also associated with socio-economic status, identity, and region (Taylor and Hale, 1986). Skogan and Maxfield (1981) emphasize media and social networks' influence on indirect victimization, where exaggerated information can heighten fear. Moreover, McCarthy (1989) notes that the proliferation of information intensifies emotional responses, integrating them into daily life.

In forecasts of earthquakes with a high risk of occurrence in different provinces of Turkey, the unknown timing and intensity of the earthquake disseminate the perception of a threat to large masses and intensify the fear of the unknown. Individuals' insecurity about their homes and workplaces is among the most important factors that trigger this process. Here, it should be noted that the right to housing as a fundamental social right becomes meaningful together with the principle of safe and decent accommodation (Taylor et al., 2020, p. 376). In this context, the study aims to analyse the social fears, worries and anxieties of individuals living in Turkey after the 6 February earthquakes, with a particular focus on their perceptions of disaster.

In criminology, fear of crime theories are crucial for understanding the social and psychological dimensions of victimization, direct or indirect. This study hypothesizes that both natural and human-made disasters, due to their inherent uncertainty, generate similar social and socio-psychological impacts, fostering distrust. Vulnerabilities related to age, gender, and socioeconomic status appear comparable across exposure to crime and disasters. Given the increasing global impact of disasters, this research analyzes earthquake-related fear and anxiety within this theoretical framework, aiming to understand both directly and indirectly affected populations and contribute to existing literature.

Current Study

When we review the World Bank data, the number of disasters was no more than sixty in 1975, while this figure climbed to 450 in 2005 (Ersoy, 2009). Analysing the impacts of natural disasters such as COVID-19, forest fires, floods, droughts, and earthquakes on social life in Turkey in recent years has gained importance when it comes to understanding the social structure, choices, and problems, and predicting the future. In this regard, this study aims to explain the level of social fear and anxiety after the earthquake on February 6, which occurred in Kahramanmaraş, struck many provinces, and claimed 50.783 life loss according to official figures (AFAD, 2023), and to understand the impact of all these successive disasters on society in a short time. In short, this study aims to explain the levels of social fear and anxiety experienced in Turkey after the February 6 earthquakes and the existence of this level on daily life practices. Furthermore, the data of the study were planned to be analysed comparatively with the data of the study entitled "Fear-Anxiety Levels Specific to COVID-19" conducted in Turkey in 2020 after the COVID-19 pandemic in order to understand both the impacts of its process and the reaction to the pandemic and earthquake. The dataset used in the study is divided into two subcategories: pandemic fear/anxiety and attitudes toward vaccination. Within this framework, the first part of the dataset was adapted specifically for earthquakes. Additionally, a questionnaire was developed to measure trust in institutions and the impact on daily life. The entire questionnaire was tested for reliability and validity through a pilot study.

COVID-19, as a novel, unknown, long-lasting, and global disaster, is primarily manageable through individual precautions. In contrast, earthquakes are regional, immediate, well-understood hazards requiring coordinated measures at both individual and institutional levels, with pre-disaster preparedness being crucial. The main motivation of this study is to examine whether levels and types of societal risk, fear, and anxiety differ across these distinct disaster types. A comparative analysis highlighting these similarities and differences aims to contribute valuable insights to the disaster literature. While measures like mask-wearing and social distancing can reduce COVID-19-related fear, institutional and community interventions tend to have a greater impact for earthquakes, significantly affecting fear and anxiety levels. Therefore, the comparative analysis of COVID-19 and earthquakes is

both a strength and a limitation of the study.

In the aftermath of disasters, those who have been exposed to the direct impacts of the disaster and those who have lost the lives of their relatives and their homes are included in the primary group; whereas, other individuals in Turkey who felt or did not feel the earthquake are included in the secondary group. In this study, designed as an online survey, every individual who can access the internet, was over the age of 18, were living in Turkey, and was included in the secondary group in the framework of the Maraş earthquake on February 6 was included in the study.

Specifically, the main questions of the study can be listed as follows:

1. Do the levels of fear and anxiety about earthquakes differ based on demographic variables?
2. Is there a correlation between fear and anxiety levels, exposure to earthquakes, and taking precautions?
3. Does the level of fear and anxiety affect daily life practices?
4. Do people trust institutions and experts' statements after the earthquake?

Method

Participants

The data were collected online between 04.04.2023 and 19.05.2023 with the participation of 694 individuals over the age of 18 from 7 different regions who were in the secondary victim groups, through the convenience sampling method. 63.8% of the participants were female and 36.2% were male. 43.2% of the participants were aged 31–45, 42.8% were aged 18–30, and the lowest number of participants with 1.0% access to the online survey was in the category of 65 years and over. Majority (48.7%) of the participants hold a bachelor's degree, followed by the high school graduates (23.1%). 52.3% of the participants were married and 46.5% were single. Therefore, it can be asserted that young participants and those having a higher education level were interested in the study as it is an online study.

Table 1: Socio-Demographic Characteristics

Age	f	%	Educational Attainment	F	%
18-30	297	42.8	Literate	13	1.9
31-45	300	43.2	Primary school	16	2.3
46-55	56	8.1	High school	160	23.1
56-65	34	4.9	Associate's degree	77	11.1
65+	7	1.0	Bachelor's degree	338	48.7
Total	694	100.0	Postgraduate degree	90	13.0
			Total	694	100.0
Gender	f	%	Marital Status	F	%
Female	443	63.8	Single	363	52.3
Male	251	36.2	Married	323	46.5
Total	694	100.0	Other	8	1.2
			Total	694	100.0

It was observed that 33.3% of the participants were civil servants, 14.4% were workers, 13.8% were self-employed, 13.5% were students, 13.3% were job seekers, 7.6% were housewives and 3% were retired in the parallel with the rate of participants over the age of 65. In the analysis of the monthly income level, 39.6% of the participants were concentrated in the category of 10001-20000 and 30.1% were concentrated in the category of 0-10000. Regionally, 32.4% of the participants were residing in Eastern Anatolia, 26.4% in Marmara, 13.8% in South Eastern Anatolia, 9.7% in Central Anatolia, 7.3% in the Mediterranean, 5.8% in Black Sea and 4.6% in Aegean region.

Ethical Considerations

The questionnaire used in this study, for which ethical approval was obtained from the Ethics Committee of Bitlis Eren University with the no. E-84771431-050.01.01.04-88119 dated 03.04.2023, was prepared by making use of the study entitled “Fear-Anxiety Levels Specific to COVID-19” for comparison, and then a pilot study was conducted with 10 people. The survey form was distributed via e-mail and texting/social media posts with a standardised general description. In the preliminary information, the participants were informed about the voluntary nature of participation and were asked to read the instructions and provide their informed consent.

Measures

In order to measure the levels of fear and anxiety about disasters, the questionnaire of the study was adapted from the survey form prepared by Memiş Doğan and Düzel (2020) and whose Cronbach’s Alpha value was calculated as .813. The reliability coefficient of the questionnaire for measuring fear and anxiety levels was calculated as .86, the reliability coefficient of the questions on trust in institutions was calculated as .76, and the reliability coefficient of the questions on daily life practices was calculated as .84. The survey instrument was adapted from Memiş Doğan and Düzel (2020), whose study titled “Fear and Anxiety Levels in the Context of COVID-19” developed this questionnaire to assess fear and anxiety related to the pandemic. In this study, focusing on individuals in Turkey who have not experienced an earthquake and are considered the secondary group, the questionnaire was specifically adapted for the context of earthquake disasters. The questionnaire employed was adapted from Memiş Doğan and Düzel’s 2020 study, “Fear and Anxiety Levels in the Context of Covid-19.” It measures fear and anxiety related to the pandemic, focusing on individuals’ concerns for themselves and loved ones, as well as attitudes toward vaccination, based on demographic factors. In this study, targeting residents of Turkey not directly affected by earthquakes, the questionnaire was modified to assess earthquake-related fear and anxiety. Additionally, a trust in institutions scale was used to evaluate confidence in organizational measures. A third questionnaire assessed the impact of earthquake fear and anxiety on daily life. All instruments were pilot tested for reliability and validity. The data were classified under 5 themes: individual fear and anxiety towards earthquake, fear and anxiety towards the social environment and relatives, trust in institutions, precautions taken, and the effect of fear and anxiety on daily life practices.

Data Analyses

The IBM SPSS 25 software was used to analyse the data. After the preliminary analyses, frequency analysis was used to determine demographic data in the study. The openness between binary demographic variables and recorded themes was determined using t-test, and ANOVA was applied to multivariate demographic data.

Results

Fear - Anxiety Levels

Firstly, when we examine individual fears, concerns, and worries about earthquake, it was determined that even though 59.8% of the participants stated that they accepted living with natural disasters, 95.2% of them stated that they were worried about the high risk of earthquakes in Turkey, and 92.5% of them stated that the earthquake threat was serious. 40.6% of the participants stated that they were worried about the durability of their houses and 68.6% stated that they were feeling unsafe inside the buildings.

Table 2: Individual Fear and Anxiety Levels

	Strongly Agree		Agree		Have No Idea		Disagree		Strongly Disagree		Total	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
I believe that my house is not resistant to earthquakes	116	16.7	166	23.9	187	26.9	197	28.4	28	4.0	694	100.0
I fear an earthquake in my province	355	51.2	252	36.3	30	4.3	50	7.2	7	1.0	694	100.0
I often think about what I would do if an earthquake struck.	284	40.9	278	40.1	34	4.9	89	12.8	9	1.3	694	100.0
Frequent coverage of earthquake news by the media increases my fear	163	23.5	258	37.2	68	9.8	164	23.6	41	5.9	694	100.0
I do not feel safe inside buildings	315	31.0	261	37.6	73	10.5	127	18.3	18	2.6	694	100.0
Fear of earthquake disturbs my psychology	210	30.3	246	35.4	66	9.5	141	20.3	31	4.5	694	100.0
I believe that the earthquake threat is serious.	382	55.0	260	37.5	37	5.3	14	2.0	1	.1	694	100.0
I believe that major cities are riskier	422	60.8	206	29.7	33	4.8	28	4.0	.5	.7	694	100.0
I feel like shaking and often check the lamp	203	29.3	232	33.4	46	6.6	154	22.2	59	8.5	694	100.0
I sleep restlessly at night	180	25.9	242	34.9	55	7.9	165	23.8	52	7.5	694	100.0
The high risk of earthquake in Turkey terrifies me	463	66.7	198	28.5	12	1.7	9	1.3	12	1.7	694	100.0
I have accepted a life with natural disasters	113	16.3	302	43.5	81	11.7	141	20.3	57	8.2	694	100.0
I no longer enjoyed anything after the disasters occurred.	238	34.3	240	34.6	75	10.8	105	15.1	36	5.2	694	100.0
The earthquake makes me more anxious when compared to COVID-19	352	50.7	210	30.3	64	9.2	53	7.6	15	2.2	694	100.0

While 87.5% of the respondents stated that they were worried about the province where they lived, 90.5% stated that major cities were more worrisome. Moreover, 62.7% of the participants

stated that they felt shaking and frequently checked the lamp, 60.8% stated that they slept restless at night, and 81% stated that they planned what they would do if an earthquake struck during the day. Finally, 65.7% of the participants stated that they were psychologically disturbed by the fear of earthquakes, 68.9% stated that their joy of life was negatively affected after disasters and they no longer enjoyed anything as much as before.

Compared to COVID-19, the fear and anxiety towards earthquakes (81%) were higher and the type of disaster was effective on the levels of fear and anxiety. This can be attributed to the replacement of confidence in practices to ensure safety with measures and precautions such as masks, distancing, hygiene, and vaccination during the COVID-19 pandemic, with concerns about the measures to be taken within the framework of building, city, and structural safety beyond individual measures when it comes to earthquakes.

Table 3: Levels of fear-anxiety towards the social environment

	Strongly Agree		Agree		Have No Idea		Disagree		Strongly Disagree		Total	
	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
I fear possible harm to my family/ acquaintances due to an earthquake	436	62.8	223	32.1	9	1.3	23	3.3	3	.4	696	100.0
I inculcate a sense of caution in my family/ acquaintances	236	34.0	349	50.3	34	4.9	64	9.2	11	1.6	696	100.0
I am worried about the whereabouts of family members during the day	177	25.5	252	36.3	65	9.4	179	25.8	21	3.0	696	100.0
I called my family/ acquaintances more often after the earthquake	175	25.2	280	40.3	77	11.1	138	19.9	24	3.5	696	100.0
The earthquake positively affected my family relations	94	13.5	204	29.4	91	13.1	236	34.0	69	9.9	696	100.0

When analysing the rate of fear-anxiety about the social environment, it was determined that 94.9% of the participants stated that they were worried about the harm to their loved ones due to the earthquake, 61.8% were worried about the whereabouts of their family members, 84.3% warned their families about the earthquake, and 75.5% called up their families more frequently due to earthquake anxiety.

Table 4: Feeling the Earthquake and Fear-Anxiety Relationship

Feeling the Earthquake in Kahramanmaraş	F	%	N	X	P
Yes	353	50.9	353	2.0861	.000
No	341	49.1	341	2.2548	
Total	694	100.0	694		

As Table 4 shows, there was a significant correlation between feeling the earthquake and fear-anxiety levels ($P<05$), but the participants who did not feel the earthquake ($X = 2.2548$) had higher levels of fear-anxiety than those who felt the earthquake ($X=2.0861$). The elevated fear and anxiety can be attributed to unknown risks, a phenomenon consistent with Geert Hofstede's (1983) uncertainty

avoidance theory. This theory highlights how societies’ varying responses to unknown realities—such as Turkey’s high score of 85, reflecting a strong need for clarity—directly influence fear levels. Consequently, uncertainties regarding city, residence, and earthquake preparedness contribute to participants’ anxiety. Travis Hirschi (2002)’s argument that control fosters social trust further supports this, as earthquakes inherently introduce significant uncertainties in timing, location, and preparedness. Additionally, indirect victimization (Taylor and Hale, 1986, p. 157), defined as media- and social network-driven dissemination of unexperienced danger, also contributes to the observed fear and anxiety levels.

According to the results of the ANOVA test, there was a significant difference between the participants aged 18–30 ($X = 2.0825$) and the participants aged 46 ($X = 2.3899$) and above and between the participants aged 31–45 ($X = 2.1606$) and those aged 56–65 ($X = 2.5196$). There was a positive correlation between age and fear-anxiety levels, and as the age increased, so did the level of fear-anxiety. Within vulnerability theory, particularly as applied to fear of crime, unprotected vulnerable groups like the elderly experience exacerbated fear and anxiety due to their limited recovery potential and heightened susceptibility to physical harm (Cossman and Rader, 2011, p. 143). In disasters, the elderly’s increased economic capital at risk, coupled with their disadvantaged ability to avoid sudden threats, explains why fear and anxiety levels can directly correlate with age.

Table 5: The Correlation between Socio-Demographic Data and Fear and Anxiety

Age	N	X	P	Gender	N	X	P	Monthly Income	N	X	P
18-30	297	2.0825	.001	Female	443	2.0446	.000	No Oncome	114	2.0575	.004
31-45	300	2.1606		Male	251	2.3884		0-10000	209	2.1143	
46-55	56	2.3899						10001-20000	275	2.1865	
56-65	34	2.5196						20001-32000	70	2.3635	
66+	7	2.7302						32001+	26	2.3889	

It was observed that there was a significant difference between genders in the levels of fear-anxiety towards earthquake ($P<05$), and male ($X=2.3884$) participants had higher levels of individual fear-anxiety towards earthquakes compared to female ($X=2.0446$) participants, similar to the levels of fear-anxiety towards COVID-19. Similar findings were explained by gender roles in the literature (Clemente and Kleiman, 1977, p. 522) in the case of fear of crime. Contrary to studies showing that earthquake fear and anxiety are higher in women (Kung and Chen, 2012; Canlı and Yilmaz, 2024; Çetintaş, 2025), it can be said that the anxiety observed here originates from the family and social environment rather than individual concerns and can be explained by gender roles influenced by masculinity and femininity stereotypes. The societal assignment of family protection during disaster to the male, often defined as strong, protective, and fearless, could influence his level of worry, fear, and anxiety. This aligns with crime fear research suggesting that men’s perceived responsibility to protect their spouses and children contributes to their anxiety (Snedker, 2006; Heber, 2009; Haynes and Rader, 2015).

There was a significant correlation between monthly income and the levels of fear-anxiety within the framework of the categories established based on the hunger and poverty thresholds announced in Turkey ($P<05$). According to the ANOVA analysis, the levels of fear-anxiety of the participants who stated that they had no income ($X=2.0575$) and an income between 20001–32000 ($X=2.3635$), 0–10001 ($X = 2.1143$), and 20001–32000 ($X= 2.3635$) differed. Here, it can be argued that in parallel with the ideology of fragility, fear and anxiety about properties such as homes, cars, or the order of life increase. According to Rader (2017, p. 7), the lower classes lack the economic power to take precautions within the framework of their social fears and have to reside in more precarious and unprotected neighbourhoods.

Table 6: The Correlation between the Region of Residence and Fear and Anxiety

Regions	N	X	P
---------	---	---	---

Marmara	183	2.1433	.000
Aegean	32	2.2569	
Mediterranean	51	1.9717	
Central Anatolia	67	2.2811	
South Eastern Anatolia	96	2.0122	
Eastern Anatolia	225	2.1664	
Black sea	40	2.6708	

There was also a significant difference between the region of residence and the levels of fear and anxiety. Surprisingly, the Black Sea region ($X=2.6708$), with the highest level of fear-anxiety compared to the other regions, differed from the Marmara ($X=2.1433$), Central Anatolia ($X = 2.2811$), Southeast Anatolia ($X = 2.0122$), and Mediterranean ($X = 1.9717$) regions. The high level of fear and anxiety in the Black Sea region, which has not been hit by a major earthquake in recent history and where the earthquake risk is considered to be low, can be attributed to the indirect victimisation approach and the unknown risk effect. Skogan and Maxfield's (1981) indirect victimization approach posits that fear of crime, and by extension disaster, can be heightened by media reports and vicarious experiences, potentially exceeding the impact of direct exposure. This framework elucidates the high fear and anxiety in the historically low-earthquake-experienced Black Sea region, attributing it to the social environment, media influence, and the perception of unknown risks. Furthermore, TÜİK Internal Migration Statistics reveal that many Black Sea residents have relatives in earthquake-prone areas, making their elevated fear comprehensible. This phenomenon is also explainable via Dao and Lim's (2022) perceived threat concept, which asserts that perceived threat levels are determined by cognitive sensitivity to threat probability and severity, irrespective of rational data. Thus, the heightened earthquake-related fear in the Black Sea region arises from a convergence of cognitive threat perception, uncertainty, indirect loss, concern for relatives in affected zones, and media exposure.

Trust and Precautions

When analysing the level of trust in the institutions that affect fear and anxiety about earthquakes, a great majority (96.9%) of the participants stated that economic measures should be taken for earthquakes, and 98.5% stated that measures and preparedness for earthquakes should be improved in public spaces such as airports and railway stations. As for local governments, 98.7% of the participants stated that the earthquake should be taken into account when planning the city, while 54.8% stated that they found the building analyses of the municipalities unreliable. Here, it can be asserted that approximately half of the participants had no trust in local governments when it comes to building analyses. Similar to these data, in the studies conducted by Güven and Kızılkaya (2023) and Şehitoğlu (2023), it is seen that trust in local governments increases resilience in the fight against disasters.

While the rate of the participants who trusted the public statements following the earthquake was 19.3%, the rate of those who do not trust them was 64.5%. While the rate of the participants who stated that the earthquake precautions in Turkey were sufficient was 11%, the rate of those who thought otherwise was 84%. The observed data can be attributed to the earthquake's magnitude, impact, and destruction ratios. Given the considerable effectiveness of social and institutional disaster measures alongside individual precautions, it can be asserted that distrust towards institutions may negatively impact individual and social fear and anxiety levels. Similar findings emerge from Turkish disaster studies. Selçuk's (2024) post-February 6th earthquake research revealed co-occurring solidarity and conflict networks with institutions, indicating an intertwining of trust and insecurity. Özer (2017) also noted high societal insecurity regarding disaster management. Furthermore, Fahri Çakı (2020) observed that distrust in institutions after the 1999 Marmara Earthquake strengthened civil society organizations. Such institutional trust issues can be elucidated by Jürgen Habermas's (1973) concept of legitimacy crisis, wherein distrust in institutional structures and practices engenders a legitimacy crisis. Consequently, post-earthquake intervention deficiencies and pre-earthquake preparedness failures likely erode individual trust in institutions, culminating in a legitimacy crisis.

Table 7: Trust in Institutions

	Strongly Agree		Agree		Have No Idea		Disagree		Strongly Disagree		Total	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Earthquake precautions for the Turkish economy should be increased	573	82.6	99	14.3	12	1.7	5	.7	5	.7	694	100.0
Urban planning in Turkey should be based on earthquakes	598	86.2	87	12.5	6	.9	1	.1	2	.3	694	100.0
Earthquake precautions should be further increased in fields such as airports, railway stations, and hospitals	591	85.2	92	13.3	8	1.2	1	.1	2	.3	694	100.0
I believe that the necessary precautions against earthquakes have been taken in Turkey	33	4.8	43	6.2	35	5.0	191	27.5	392	56.5	694	100.0
I find the public statements made during the earthquake sincere and sufficient	51	4.3	104	15.0	91	13.1	148	21.3	300	43.2	694	100.0
I find the building inspections by municipalities reliable	25	3.6	119	17.1	170	24.5	208	30.0	172	24.8	694	100.0

Furthermore, 70.8% of the participants reported that the statements of experts negatively affected their fear and anxieties about earthquakes, but 80.3% reported that the statements about the earthquake were not exaggerated. Similarly, 63.8% of the participants stated that frequent news coverage intensified their fear of disease in the COVID-19 period. The role of the media in shaping risk perception increases people's fears and anxieties (Furedi, 2001, p.83).

Table 8: Trust in Experts

	Strongly Agree		Agree		Have No Idea		Disagree		Strongly Disagree		Total	
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Experts' statements intensify my fear of earthquake	235	33.9	256	36.9	61	8.8	115	16.6	27	3.9	694	100.0
I think that earthquake statements and warnings are exaggerated	30	4.3	53	7.6	54	7.8	285	41.1	272	39.2	694	100.0

The participants stated that they found the measures taken individually (60.2%) and socially (79.2%) inadequate within the framework of earthquake-related measures. A study conducted by Düzel and Memiş Doğan in 2022 reported that the rate of confidence in vaccination was 53.6%. Likewise, this study showed that the rate of those who thought that the precautions against COVID-19 were not protective was 49%. A comparison of the precautions taken for disasters suggested that distrust in earthquake precautions was higher, and despite the obscurity of COVID-19, the predictability of the earthquake rose the expectation to take precautions and affected the level of trust in institutions.

Table 9: Perception of Precautions

	Strongly Agree		Agree		Have No Idea		Disagree		Strongly Disagree		Total	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
I find the measures I have taken for earthquakes adequate	30	4.3	123	17.7	123	17.7	299	43.1	119	17.1	694	100.0
I believe COVID-19 precautions are protective	50	7.2	184	26.5	120	17.3	206	29.7	134	19.3	694	100.0
I believe that the earthquake precautions taken by society are protective and adequate	20	2.9	56	8.1	68	9.8	232	33.4	318	45.8	694	100.0

Practices of Daily Life

Levels of fear and anxiety towards disasters also affect daily life practices. The impact of the earthquake led 77.8% of the participants to talk about earthquakes when they came together with friends and family and 53.1% stated that the fear of earthquake negatively affected their daily lives. When examining the practices and precautions, it was determined that 54.6% of the participants stated that they went to bed prepared for the possibility of an earthquake at night, 55.9% avoided high-rise buildings, 67.2% designated the safest place in the house, and 42.8% prepared an earthquake kit, 58.8% planned for the possibility of an earthquake within the family, 63.2% of them kept water by their bedside, and 92.5% of the participants kept their cell phones close to them due to the functional use of cell phones in the Kahramanmaraş earthquake.

Table 10: Practices of Daily Life

	Strongly Agree		Agree		Have No Idea		Disagree		Strongly Disagree		Total	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
When I come together with my family and friends, we always talk about the earthquake	188	27.1	352	50.7	39	5.6	97	14.0	18	2.6	694	100.0
Fear of earthquake negatively affects my daily life	133	19.2	235	33.9	65	9.4	216	31.1	45	6.5	694	100.0
I try to avoid going near high-rise buildings due to fear of earthquake	143	20.6	245	35.3	55	7.9	210	30.3	41	5.9	694	100.0
I go to bed at night, prepared for the possibility of an earthquake	119	17.1	260	37.5	60	8.6	217	31.3	38	5.5	694	100.0
I prepared an earthquake kit	124	17.9	173	24.9	59	8.5	254	36.6	84	12.1	694	100.0
We made planning for earthquakes in the family	134	19.3	274	39.5	67	9.7	176	25.4	43	6.2	694	100.0
I keep my phone close to me when I go to bed at night	381	54.9	261	37.6	15	2.2	31	4.5	5	.7	694	100.0
I plan to move to a more earthquake-resistant place	102	14.7	189	27.2	182	26.2	188	27.1	33	4.8	694	100.0
I plan to reinforce the house I live in	73	10.5	147	21.2	238	34.3	189	27.2	47	6.8	694	100.0
I researched/learned about meeting points in my neighbourhood	105	15.1	212	30.5	169	24.4	132	19.0	76	11.0	694	100.0
I took out earthquake insurance DASK for my house	186	26.8	154	22.2	147	21.2	140	20.2	67	9.7	694	100.0
I secured my furniture in my house	73	10.5	196	28.2	116	16.7	250	36.0	59	8.5	694	100.0
I moved furniture around in my house	75	10.8	136	19.6	95	13.7	317	45.7	71	10.2	694	100.0
I have designated the safest place in the house	169	24.4	297	42.8	96	13.8	100	14.4	32	4.6	694	100.0
I keep water by my bedside	196	28.2	243	35.0	49	7.1	169	24.4	37	5.3	694	100.0
I studied the earthquake risk map	263	37.9	270	38.9	69	9.9	75	10.8	17	2.4	694	100.0

The rate of those who stated that they had reviewed the earthquake risk map was 76.8%, the rate of those who stated that they had researched and learned about the meeting points was 45.6%, and the rate of those who planned to reinforce their houses was 31.7%. The rate of those who stated that they had secured the furniture in their houses was 38.7%, and the rate of those who stated that they had moved their furniture was 30.4%. Even though the rate of fear and anxiety was high, the rates were low when it comes to taking precautions and anxiety did not turn into the practice of taking precautions.

Table 11: The Correlation between Daily Life Practices and the Region of Residence

Regions	N	X	P
Marmara	183	2.5594	.000
Aegean	32	2.5469	
Mediterranean	51	2.3725	
Central Anatolia	67	2.7724	
South Eastern Anatolia	96	2.5042	
Eastern Anatolia	225	2.6339	
Black sea	40	2.9563	

When it comes to the change in daily life practices, it was determined that the Black Sea region, having the highest rate of fear and anxiety, differentiated from the Marmara ($X = 2.5594$), Mediterranean ($X = 2.3725$), and South-eastern Anatolia ($X = 2.5042$) regions by showing the greatest change in daily life practices. Beck (2019) and Giddens (2014)’s risk society concept offers a critical lens for understanding contemporary societal uncertainty, positing that global, often uncontrollable risks necessitate a deep need for existential security and daily precautions. Disasters intrinsically disrupt physiological needs and individual/social integrity (Çetintaş, 2025), compelling routine adjustments. For instance, keeping mobile phones nearby post-earthquake exemplifies a behavioral adaptation for safety and preparedness, enabling emergency access and fostering security (Yıldırım, 2023).

Conclusion and Discussion

The findings of the study showed that the earthquake of February 6 intensified fear and anxiety at the social level. While fear-anxiety related to the COVID-19 pandemic was balanced with individual measures such as masks and distancing, changing daily life practices, and expectations for healthcare services, fear-anxiety related to the earthquake turned into a social problem that cannot be struggled individually due to inadequacies in urban planning, buildings, and infrastructure. It is considered that the fear and anxiety of society, which was highly motivated to take individual measures during the COVID-19 pandemic, was not reflected in the practice of taking precautions with the despair that individual measures would be inadequate during the earthquake process. The individuals’ perception of the threat posed by new earthquakes that may hit especially major cities increased, and their concern about the possible destruction and loss of life due to new earthquakes intensified their anxiety.

It is possible to explain why people who live in the Black Sea region, which has neither been hit by a major earthquake nor people who felt the earthquake are more worried than those who felt the earthquake, as they have not yet gone through such a phase and have not yet felt the earthquake. This can be explained by fear increased and thus indirect victimization caused by local information and news about victimizations that have not been experienced based on fear of crime (Covington and Taylor, 1991, p. 234; Greenberg and Ruback, 1992, p. 3). This can also be attributed to the increased perceived threat in large cities where relatives reside, as the scale of earthquake destruction amplifies the perceived risk and severity of an anticipated seismic event (Dao and Lim, 2022).

Elderly people with high levels of anxiety about the earthquake may feel more vulnerable in avoiding the earthquake, which can be explained by the feeling more vulnerable in coping with the victimization that might come about within the framework of the vulnerability theory and recovering

their losses (Skogan, 1978, p. 10). In the context of gender, the higher fear-anxiety levels of men in both the earthquake and the COVID-19 pandemic can be attributed to their gender roles, which expose men and women to different dangers during and after disasters (Twigg, 2015, p. 91). Men's altruistic fears, encompassing their protective attitudes towards family and relatives, can also be considered a significant factor contributing to increased anxiety (Snedker, 2006; Heber, 2009; Haynes and Rader, 2015). During COVID-19, blue-collar workers, who felt more vulnerable due to their working conditions, suffered from higher levels of anxiety than white-collar workers. This study, on the other hand, showed that anxiety was concentrated at the moderate-income level, which is more affluent than the lower-income group but not as advantageous to high-income individuals for feeling safe.

Consequently, the study showed that there was a hierarchy between fears and anxieties in the risky society we live in. Cell phones, that we should keep away due to the signals they emit, can turn into the greatest hope and a security measure that should be kept under our pillow when it comes to earthquakes. This makes the uncertainty, perception of danger, and need for trust in a risky society visible based on practices.

The earthquakes of February 6 in Turkey have revealed the necessity of providing the right to housing (Özbudun, 2009, p. 138), a part of social rights designed to promote social justice and the removal of social inequalities, for every individual and family in a structure where the individual can feel safe. The study reveals that age, gender, regional disparities, and TV/social media consumption influence fear-anxiety levels. Consistent with other research (Özkan, 2024; Selçuk, 2024), trust in disaster management institutions was observed to be damaged following the February 6th earthquake.

Governments must prioritize pre-disaster preparedness (urban planning, building safety, early warnings) to alleviate societal fears. Effective response also hinges on community-based training (including women) and organized volunteer teams. Increased social services are critical for psychological and social recovery, with local polyclinics and support units providing long-term care. Failure to provide essential post-disaster support risks exacerbating existing social problems like violence against women and new abuses against vulnerable groups, necessitating more social service institutions and qualified professionals in affected areas.

References

- AFAD (02.06.2023). *06 şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 – Mw: 7.6) depremleri raporu*. Access date: 03.11.2023, <https://deprem.afad.gov.tr>.
- ALBALA-BERTRAND, J. M. (2003). *Building Safer Cities: The Future of Disaster Risk*, KREIMER, A., ARNOLD, M., CARLIN A. (Eds.). Washington D.C.: The World Bank.
- BECK, U. (2019). *Risk toplumu*. İstanbul: İthaki.
- CANLI, D. ve YILMAZ, F. (2024). Deprem sonrasında bireylerin deprem kaygısı, ölüm kaygısı ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Bozok Tıp Dergisi*, 14(1), 9-17. doi:10.16919/bozoktip.1305106
- CLEMENTE, F. & KLEIMAN, M. B. (1977). Fear of crime in the United States: A multivariate analysis. *Social Forces*, 56(2), 519–531. <https://doi.org/10.2307/2577738>
- COSSMAN, J. S. & RADER, N.E. (2011). Fear of crime and personal vulnerability: Examining self-reported health. *Sociological Spectrum*, 31(2), 141–162. <https://doi.org/10.1080/02732173.2011.541339>
- COVINGTON, J. & TAYLOR, R. B. (1991). Fear of crime in urban residential neighborhoods: Implication of between –and within– neighborhood sources for current models. *The Sociological Quarterly*, 32(2), 231-249.
- ÇAKI, F. (2020). Afet yönetiminde sivil toplum ve güven algıları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 1-45.
- ÇETINTAŞ, A. (2025). Deprem sonrası korku ve kaygıların toplumsal değişkenler açısından incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 2, 435-448. Doi: 10.18069/firatsbed.1566670
- DAO, M. T. & LIM, S. (2022, March). Fear of disasters within the risk communication networkof

foreign students in Japan amid the COVID-19 pandemic crisis: A cohort design. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 71(2022), 1-12. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.102808>

DÜZEL, B. & MEMİŞ DOĞAN M. (2022). COVID-19 salgını özelinde aşı kararsızlığı: Bitlis örneği. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 9, 96-114. Access date: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nosyon/issue/71049/1074356>

ERSOY, Ş. (2009, Ekim). Afetler çağı. *Atlas Dergisi*. https://www.researchgate.net/publication/268740404_Afetler_Cagi.

FERRARO, K. F. (1995). *Fear of crime: Interpreting victimization risk*. Albany: State University of New York Press.

FUREDİ, F. (2001). *Korku kültürü: Risk almanın riskleri* (2st ed.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

GIDDENS, A. (2014). *Modernite ve bireysel-kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum*, (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

GÜVEN, A. & KIZILKAYA, S.B. (2023). Afetlerde yerel yönetimlerin etkinliği üzerine bir değerlendirme. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(3), 1-20.

GREENBERG, M.S. & RUBACK, R.B. (1992). *After the crime: Victim decision making*. London: Plenum Press.

HABERMAS, J. (1973). *Legitimations probleme im Spaetkapitalismus*. Frankfurt: Suhrkamp.

HAYNES, S. H. & RADER, N. E. (2015). Concerns about crime for self and others: An analysis of individual and contextual effects. *Criminal Justice Review*, 40(3), 303-321. <https://doi.org/10.1177/0734016814568>

HEBER, A. (2009). The worst thing that could happen: On altruistic fear of crime. *International Review of Victimology*, 16(3), 257-275. DOI: 10.1177/026975800901600302

HIRSCH, T. (2002). *Causes of delinquency* (1st ed.). Newyork: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315081649>

HOFSTEDE, G. (1983). The cultural relativity of organizational practices and theories. *Journal of International Business Studies*, 14(2), 75-89.

KUNG, Y. W. & CHEN, S. H. (2012). Perception of earthquake risk in Taiwan: Effects of gender and past earthquake experience. *Risk Analysis An International Journal*, 32(9), 1535-1546. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2011.01760.x>

LE BON, G. (1999). *Kitleler psikolojisi*. (T. Sağlam, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.

McCHARTY, E. D. (1989). The sociology of emotions: Original essays and research papers. *Emotions are social things: An essays in the sociology of emotion*. Franks, D.D. & McCharty, E.D.(pp. 51-72). London: Jai Press.

McGARREL, E. F., Giacomazzi, A. L., & Thurman, Q. C. (2006). Neighborhood disorder, integration and the fear of crime. *Justice Quarterly*, 14(3), 479-500.

MEMİŞ DOĞAN & M., DÜZEL, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 739- 752. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44678>

ŞEHİTOĞLU, B. (2023). Türkiye’de afetlerde sivil toplum kuruluşlarının misyon ve vizyon ifadelerine yönelik sosyolojik bir analiz. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 337-349. <https://doi.org/10.52122/nisantasisbd.1307963>

O’KEEFE, P., WESTGATE, K. & WISNER, B. (1976). Taking the naturalness out of natural disasters, *Nature*, 260, 566-567.

ÖZBUDUN, E. (2009). *Türk anayasa hukuku*. İstanbul: Yetkin Yayınları.

ÖZER, Y.E. (2017). Afet konusundaki algı ve yerel aktörlerin sorumlulukları. *Sayıştay Dergisi*, (106), 1-34.

ÖZKAN, N. (2024). Resilience in education after the Kahramanmaraş Earthquake February 6, 2023:

PELLING, M. (2003). *The Vulnerability of Cities: Natural Disasters and Social Resilience* London: Routledge.

RADER, N. E., COSSMAN, J.S. & PORTER, J. R. (2012). Fear of crime and vulnerability: Using a national sample of Americans to examine two competing paradigms. *Journal of Criminal Justice*, 40, 134-141. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2012.02.003>

RADER, N. (2017). Fear of crime. In *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.10>

SELÇUK, N. (2024). Deprem sonrası ortaya çıkan dayanışma ağları ve gerilim hatlarının sosyolojik analizi: 6 Şubat depremleri örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 21-35. <https://doi.org/10.52642/susbed.1335814>

SKOGAN, W.G. (1978). *The fear of crime among the elderly, in U.S.* House of Representatives, Research into Crimes Against the Elderly, part II, U.S. Washington, DC: Government Printing Office. Access date: 11.11.2023, <https://www.jstor.org/stable/23637042>

SKOGAN, W. G. & MAXFIELD, M. G. (1981). *Coping with crime: Individual and neighbourhood reactions*. Newbury Park, CA: Sage Publications. Access date: 09.11.2023, https://www.skogan.org/files/Coping_With_Crime.pdf

SNEDKER, K. A. (2006). Altruistic and vicarious fear of crime: Fear for others and gendered social roles. *Sociological Forum*, 21(2), 163-195. <https://doi.org/10.1007/s11206-006-9019-1>

STRONG, P. (1990). Epidemic psychology: A model. *Sociology of Health & Illness*, 12(3), 249-259. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.ep11347150>

TAYLOR, R. B. & HALE, M. (1986). Testing alternative models of fear of crime. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 77, 151- 189. <https://doi.org/10.2307/1143593>

TAYLOR, O., LOUBIÈRE, S. & AUQUIE, P. (2020). Homelessness, housing first, and the right to housing: Confronting right and reality. *Human Rights Review*, 21(4), 373-389. doi:10.1007/s12142-020-00598-7

TWIGG, J. (2015). *Disaster risk reduction*. Humanitarian Policy Group Overseas Development Institute. Accept date: 20.11.2 <https://odihpn.org/wp-content/uploads/2011/06/GPR-9-web-string-1.pdf>

YILDIRIM, A. (2023). Afetlerde dijital iletişim ve acil çağrı uygulamalarının kullanılabilirliği üzerine bir inceleme: AFAD Acil Çağrı . *TRT Akademi* , 8 (18) , 552-573 . doi: 10.37679/ trta.1273910

Özet

Afetler, toplumları sosyoekonomik koşullar, afetlerin şiddeti ve etki alanı bakımından değişen düzeylerde etkilemektedir. Hem dünya genelinde hem de Türkiye’de son dönemlerde yaşanan afetlerdeki artış, afetlerin gündelik ve toplumsal yaşamda yarattığı değişimlerin analiz edilebilmesini gerekli kılmaktadır. Çalışma, 6 Şubat depremleri sonrasında bireylerin korku ve kaygı düzeylerini, gündelik yaşam pratiklerine etkileri ve toplumsal güven çerçevesinde Covid-19 salgını sonrası 2020 yılında gerçekleştirilen “Covid-19 Özelinde Korku-Kaygı Düzeyleri” isimli çalışmanın verileri ile suç korkusu teorileri çerçevesinde karşılaştırmalı biçimde analiz edebilmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye’nin 7 farklı bölgesinden 18 yaş üstü 694 bireyin katılımı ile gerçekleştirilen çalışmanın verilerine göre; 6 Şubat depreminin toplumsal düzlemde korku ve kaygı düzeyini arttırdığı söylenebilir. Covid-19 salgınına dair korku-kaygı; maske, mesafe gibi bireysel önlemlerle değişen gündelik yaşam pratikleri ve sağlık hizmetlerine yönelik güven ile dengelenirken, toplumsal ve kurumsal önlemlerin ön plana çıktığı deprem özelinde korku-kaygının daha yüksek olduğu görülmektedir. Depreme ilişkin kaygının şehir planlaması, bina ve altyapıya ilişkin yetersizlikler nedeniyle bireysel olarak mücadele edilemeyen toplumsal bir soruna dönüştüğü söylenebilir. Araştırmada yaş, cinsiyet, bölgesel farklılıklar ve TV/sosyal medya kullanımının korku-kaygı düzeylerini etkilediği görülmektedir. Bireylerin özellikle

büyük kentlerde yaşanabilecek yeni depremlere ilişkin tehdit algısının yüksek olduğu, yeni depremlerin yaratacağı olası yıkım ve can kayıplarından duyulan endişeyi arttırdığı görülmektedir. Afetlerin yarattığı psikolojik, sosyal ve ekonomik kayıpların uzun dönemli sosyal etkilerine yönelik sosyal politikalar geliştirilmesinin yanı sıra toplumun afetlerle müdahaleye etkin katılımı sağlanmalıdır. Kadınları da kapsayan mahalle/köy bazlı afet eğitimlerinin gerçekleştirilmesi ve gönüllü yerel afet müdahale ekiplerinin oluşturulmasının müdahale faaliyetlerine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Disaster Experiences of Elderly Individuals: The Case of Türkiye/Kahramanmaraş Earthquake

Yaşlı Bireylerin Afet Deneyimleri: Türkiye/Kahramanmaraş Depremi Örneği

¹Kader DEMİRÖZ ALTINTAŞ 

²Sevda DEMİRÖZ YILDIRIM 

³Zehra ASLAN 

⁴Sevil ÇINAR ÖZBAY 

⁵Kemal TORPUŞ 

ETHICAL STATEMENT: Permits were collected from the Artvin Çoruh University Ethics Committee (Permit No. E-18457941-050.99-83603) to conduct this study. All aspects of this research were conducted in accordance with the Artvin Çoruh University Social Scientific Research Ethics Committee Codes of Ethics.

¹Res. Asst., Artvin Coruh University, Faculty of Health Sciences, Department of Emergency Aid and Disaster Management, Artvin, Türkiye

✉ kader.demiroz@artvin.edu.tr

²Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak School of Health, Department of Emergency Aid and Disaster Management, Burdur, Türkiye

✉ sdemirozyildirim@mehmetakif.edu.tr

³Lecturer, Alanya Alaaddin Keykubat University, Health Services Vocational School, First and Emergency Aid Program, Antalya, Türkiye

✉ zehra.aslan@alanya.edu.tr

⁴Assoc. Prof. Dr., Artvin Coruh University, Faculty of Health Sciences, Department of Emergency Aid and Disaster Management, Artvin, Türkiye ✉ sevilcinar@artvin.edu.tr

⁵Lecturer, Artvin Coruh University, Faculty of Health Sciences, Department of Emergency Aid and Disaster Management, Artvin, Türkiye.

✉ kemaltorpus@artvin.edu.tr

Geliş/Received: 04.10.2024

Kabul/Accepted: 11.03.2025

Abstract

Aim: Disasters occur very frequently in Türkiye. As in other parts of the world, disasters affect some groups more than others in Türkiye. This study aims to reveal the experiences of elderly individuals who experienced the Kahramanmaraş earthquake in the disaster area and tent city.

Method: The study was conducted using phenomenological design, which is one of the qualitative research methods. In the study, face-to-face interviews were conducted with twelve elderly individuals with disaster experience, and the transcriptions were coded by experts.

Results: As a result of the code analysis, three themes were created by the authors. These themes are challenges and needs, lessons learned in disasters, and seeking support.

Conclusion: This study revealed that elderly individuals face more difficulties and are more affected by disasters than others. Therefore, it emphasizes that elderly individuals should be included in integrated disaster management processes to increase their resistance to disasters.

Keywords

Disaster Management, Resilience, Kahramanmaraş Earthquake, Elderly Individuals, Türkiye.

Kader DEMİRÖZ ALTINTAŞ, Sevda DEMİRÖZ YILDIRIM, Zehra ASLAN, Sevil ÇINAR ÖZBAY, Kemal TORPUŞ "Disaster Experiences of Elderly Individuals: The Case of Türkiye/Kahramanmaraş Earthquake", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 663-680.

Öz

Amaç: Türkiye afetlerin sık yaşandığı ülkelerdendir. Afetler dünyanın farklı bölgelerindeki gibi Türkiye’de de bazı grupları daha çok etkilemektedir. Bu çalışma, Kahramanmaraş depremini yaşayan yaşlı bireylerin afet yaşadıkları alan ve çadırkentteki deneyimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik desen kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada afet deneyimi olan on iki (12) yaşlı bireyle yüz yüze görüşme yapılmış ve transkripsiyonlar uzmanlar tarafından kodlanmıştır. Veriler MAXQDA 2022 yazılımına aktararak araştırmacılar tarafından içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş, tema ve alt temalar oluşturulmuştur.

Bulgular: Yapılan kod analizleri sonucunda yazarlar tarafından üç tema oluşturulmuştur. Bu temalar; zorluklar ve ihtiyaçlar, afetlerde öğrenilmiş dersler ve destek arayışlarıdır.

Sonuç: Bu çalışma yaşlı bireylerin afetlerden diğer bireylere oranla daha fazla zorluklarla karşılaştığı ve etkilendiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla yaşlı bireylerin afetlere karşı direncinin artırılması için bütünlükli afet yönetim süreçlerine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Afet Yönetimi, Dirençlilik, Kahramanmaraş Depremi, Yaşlı Birey, Türkiye.

Introduction

Disasters can be defined as the results of natural, technological and human-induced events that can cause physical, economic and social losses to the whole or a certain part of society and exceed the coping capacity of the society (AFAD, 2014). Disaster management can be defined as “an interdisciplinary study with public administration at its centre, covering the process from ‘planning to control’ in the management related to the identification of risky areas and subjects; control of natural, technological, social, human, political conditions; ensuring the development of rational plans, policies and methods; including the training of decision makers and practitioners, guiding them by considering every detail, raising awareness and adopting them as a culture” (AFAD, 2014). In the modern context, disaster management involves the execution of activities in planning, mitigation, response and reconstruction processes in pre-disaster risk management and post-disaster crisis management processes in a continuous cycle (Karaman, 2016). In integrated disaster management processes, societies that engage in activities encompassing all segments of society enhance their resilience against disasters. In the context of disasters, it is imperative to be prepared for legislative arrangements, planning, interventions and emergency response teams that are specialised in this domain, as well as individuals who provide care for the elderly (Demiröz Yıldırım, 2023b).

In disaster planning, it is imperative to establish and/or cultivate suitable networks to identify resources within the community. Networks that are particularly beneficial for the elderly in times of crisis encompass social support systems and the identification of groups that can address their specific needs. These preparations are of paramount importance prior to a disaster. In order to prepare elderly individuals for a disaster, evacuation and temporary shelters should be planned according to the type of disaster that may be encountered at the time of the disaster and the ways of access to these should be determined with alternatives. Elderly individuals should be aware of the social aids in the community where they live. In order to facilitate disaster response in the event of a disaster, medicines, medical supplies, mobility tools, special food items, etc. that the elderly will need should be listed. Furthermore, institutions are advised to verify the accuracy of the addresses and medical information of elderly individuals collected at designated centres, ensuring that any discrepancies are addressed promptly. This will facilitate assistance and emergency evacuation in the event of a disaster (Demiröz Yıldırım, 2023b).

The two major earthquakes in Türkiye on February 6, 2023, have been dubbed the “disaster of the century” and have affected approximately thirteen and a half million people. The earthquake killed 50,748 people and injured 115,353 people. In addition, according to the state’s official records, it was announced that 37,984 buildings were destroyed (AFAD, 2023). Due to the earthquake, people living in the region and their relatives living in different regions have been seriously affected in many ways. Although how people are affected by an earthquake that causes a disaster, how much they are affected, and how they react to

these effects varies, it is known that one of the vulnerable groups that will be most affected in disasters is the elderly.

In this context, the level of impact on an individual may vary according to their health, age and mobility. It is therefore important to consider the differences between a healthy, fast-moving young individual and an elderly individual with various diseases and limited mobility due to biological and physiological reasons. In situations such as escaping from potential disaster risks (e.g. fire evacuation), the elderly may be at greater risk of harm for a number of reasons.

Earthquakes can further intensify the effects of multiple losses (family, living space, independence, health, economy, etc.), which are especially common for the elderly (Banks, 2013). In addition, the elderly are more likely to be affected by disasters due to multiple health problems, movement disorders, insufficient social and financial resources, and age-related decline in some functions (Blaikie et al., 2014; Çakmak, 2018; Henderson et al., 2010; Magrath, 2007). This affects their responses to the challenges they face after an earthquake (Ahmadi et al., 2018).

The elderly may face physical, cognitive, sensory, social, and economic difficulties and may have problems in adapting and surviving disasters. All these challenges can prevent the elderly from adapting to disasters (Hoffman, 2009). Therefore, it is essential to identify, monitor, and support elderly individuals. Special arrangements and studies should be made to meet the basic needs of the elderly after disasters such as earthquakes (Cherniack, 2008). Without the necessary arrangements and studies, the elderly often become invisible in disasters and are marginalized in society. The basic and individual needs of these marginalized elderly cannot be adequately met (Twigg, 2015).

It is critical to register and regularly monitor elderly individuals after an earthquake. In this monitoring process, the individual characteristics, living conditions (container or tent, with family or alone), social problems (family, social assistance, or neighborhood support), health status, physical functions (walking support, walking distance, transportation of aid products, etc.) and basic needs (temporary shelter, clothing, blankets, nutrition, hygiene, water supply, heating, etc.) of the elderly should be evaluated (Uçku, 2015).

The level of vulnerability of the elderly to earthquakes is closely related to individual factors. Among these individual factors, factors such as functional disabilities, health status, and access to health services stand out. Functional deficiencies such as decreased movement and muscle strength, more sensitivity to air temperature, obstacle to access to aid services, distance to material distribution points, and inability to carry heavy loads in the elderly may cause them to be more affected by earthquakes (Cherniack, 2008; Twigg, 2015; Uçku, 2015).

In times of disaster, nutrition (Güden & Borlu, 2023), health, sanitation, hygiene, and shelter should be prioritized among the basic human needs of the elderly. In this regard, elderly individuals should be provided with access to nutrition appropriate to their age and health status, and their access to food distribution points should be regularly supported (Uçku, 2015).

Access to safe water sources should be ensured for the elderly in temporary shelter areas, and basic hygiene services such as bathrooms and toilets should be arranged by taking into account the elderly. In addition, the suitability of post-disaster temporary shelters to the needs of the elderly should be considered, with a particular focus on the risks and challenges to which older persons are more vulnerable (Lines et al., 2022; Naylor et al., 2018; Zhang et al., 2023). Little is known about how the elderly manage and respond to challenges after disasters (Ahmadi et al., 2018). Known methods should be supported to increase coping capacity.

In formulating an effective disaster management policy and understanding the effects of disasters on vulnerable groups, it is critical to understand what the elderly need in the first place. In this regard, this qualitative study planned to determine the life experiences, needs, problems encountered in this process, and coping methods of the elderly in the first days after the earthquake and in the temporary shelter areas (tent city) where they settled afterward. The data collected within the scope of the study were analyzed within the framework of the main question *“How can the earthquake experiences of elderly individuals and their existing problems, expectations, perceptions, and attitudes towards the disaster experienced be explained?”*.

Method

In the study, interpretive phenomenological analysis, which is one of the qualitative research designs, was used to explore the disaster experiences of elderly individuals in depth. A purposive sampling method

was used. In this regard, individuals must meet some inclusion criteria to be included in the study. Inclusion criteria were defined as being over 65 years of age, having experienced the earthquake, and having experience in a tent city after the disaster. Kahramanmaraş province was chosen as the research area because it is a region with a lot of destruction. The study data were collected by conducting in-depth interviews with elderly individuals who experienced the Kahramanmaraş earthquakes. A sociodemographic information form and a semi-structured interview form which was created by the researchers and submitted to the expert opinions of five (5) academicians who are experts in this field, were employed in the data collection process. The data collected within the scope of the study were analyzed within the framework of the main question *“How can the earthquake experiences of elderly individuals and their existing problems, expectations, perceptions, and attitudes towards the disaster experienced be explained?”*.

It is known that there may be differences in the number of samples in the phenomenological design used in the study. In qualitative studies, the number of samples can vary from three (3) to fifteen (15) people (Dukes, 1984; Johnson & Christensen, 2016). In determining the sample size in qualitative research, Creswell states that reaching the size that will provide comprehensive and detailed information about the targeted phenomenon plays a significant role (Creswell, 2013). In this study, the number of samples was determined according to the data saturation principle, which is Creswell's approach and valid in qualitative research.

During the study, the data were analyzed while the interviews were continuing. The study was terminated when data saturation was reached. In this regard, interviews were conducted with 12 elderly individuals and the study reached saturation. A semi-structured interview form prepared by the researchers was during the interviews. Permission to use the semi-structured interview form and sociodemographic information form in the study and to initiate the study was obtained from the Artvin Çoruh University Ethics Committee (permit No. E-18457941-050.99-83603). The data were collected face-to-face from individuals over the age of 65 living in tent cities in the disaster area.

Within the scope of the study, the data collection process started on 06.03.2023 and ended on 25.03.2023. The individuals participating in the study were informed by reading the informed consent form and recording consent was obtained for the voice recording to be kept preventing any data loss.

The data were transcribed using Microsoft Word software. To minimize data loss and errors, the audio recordings were listened to several times, and the necessary process for analysis was initiated after the accuracy of the transcription was determined. The data were transferred to the MAXQDA 2022 software and analyzed by the researchers with the content analysis method and themes and sub-themes were created.

The MAXQDA 2022 software was used in the analysis of qualitative data, the organization of analyses, the creation of draft codes, and the planning of draft code schemes for our research. The code-theory model used in the research findings focuses on a single code and shows the sub-codes of that code. The reporting of the study was carried out based on the “Standards for Reporting Qualitative Research (SRQR)” created by O’Brain et al., (O’Brien et al., 2014) and the “Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Research” (COREQ) created by Tong et al., (Tong et al., 2007).

The validity of the study was carried out in the form of credibility, transferability, consistency, and confirmability and was reported in this regard (Creswell, 2013).

After the study findings were read by the authors and the coding was done, common themes were determined. The themes and findings obtained as a result of the analysis were examined by three researchers who are experts in qualitative research and necessary corrections were made within their recommendations. After each theme was reviewed by the authors, the themes of the study were revealed. In this regard, three themes were created by the authors (Fig. 1; Table 3).

Findings

Twelve (12) individuals between the ages of 65-83 were interviewed and their gender, age, education level, marital status, number of children, damage, loss, and special conditions, income status, and whether they used any illness, medication, operation, or health-related equipment. In particular, it was tried to determine how age and health-related problems affected their living experiences, needs, and difficulties on the first day after the earthquake and in the tent city area where they settled afterward. In direct quotations from the statements of the participants, the names of the participants are coded as P1, P2, etc., according to the order of the interview (Table 1; Table 2).

Table 1: Description of the participants and their disease status

Table 1. Description of the participants and their disease status	Gender	Age	Education	Material Status	Child	Income	Disease	Medicine and Devices or Tools Used	Medical Operation Status
P1	Female	65	Literate	Married	2	Income < Expenses	Diabetes, blood pressure, cholesterol	On medication, on Platinum	Spinal cord surgery
P2	Female	65	Illiterate	Single	3	Income = Expenses	Cardiovascular diseases present, cholesterol	On medication, on Stand	Underwent angiography operation
P3	Female	65	Illiterate	Single	4	Income < Expenses	Single kidney, heart failure, diabetes	On medication	Had undergone a heart operation
P4	Female	68	Illiterate	Married	4	Income < Expenses	Diabetes, goiter	On medication	no medical operation
P5	Male	68	Dropout from secondary school	Married	4	Income < Expenses	Chronic cough	Although it is not regular, the use of medication is present	no medical operation
P6	Female	65	Illiterate	Single	5	Income < Expenses	Blood pressure and allergies	On medication	no medical operation
P7	Female	75	Illiterate	Married	1	Income > Expenses	Cirrhosis, jaundice, fatty liver, and lung problems	On medication	no medical operation
P8	Female	68	Primary school	Married	3	Income < Expenses	Diabetes, blood pressure, inflammatory rheumatism, lives with one kidney	On medication	no medical operation
P9	Female	69	Literate	Married	7	Income < Expenses	She has heart disease, lung disease, urinary incontinence, and lives with one kidney	She has been taking medication but has stopped using it in the tent city	no medical operation
P10	Female	73	Literate	Single	6	Income = Expenses	Blood pressure patient	On medication	3 angiography and a brain surgery
P11	Male	83	Literate	Married	1	Income > Expenses	Heart, blood pressure, diabetes	I'm on a single pill, it's not regular	Angiography
P12	Male	67	Literate	Single	7	Income < Expenses	Diabetes	On medication	no medical operation

Table 2: Information on the individual disaster loss

ID	Loss/Damage/Special Circumstances	ID	Loss/Damage/Special Circumstances
P1	Her house collapsed, her child was pulled from the rubble	P7	Her house is badly damaged, her son's house is flattened
P2	She lost 1 child in the earthquake and has a child in need of care	P8	No loss
P3	Her house was badly damaged, she lost her daughter-in-law in the earthquake	P9	Both of her houses were badly damaged
P4	Her house is damaged, but there is a report that it is habitable	P10	No loss
P5	His house is damaged, but there is a report that it is habitable	P11	His house is badly damaged, his son's house is collapsed
P6	Her house was badly damaged	P12	No loss

The experience of elderly people regarding the earthquake was examined based on three (3) main themes. These themes are challenges and needs, seeking support and lessons learned in the disaster in the Kahramanmaraş Earthquake (Fig. 1).

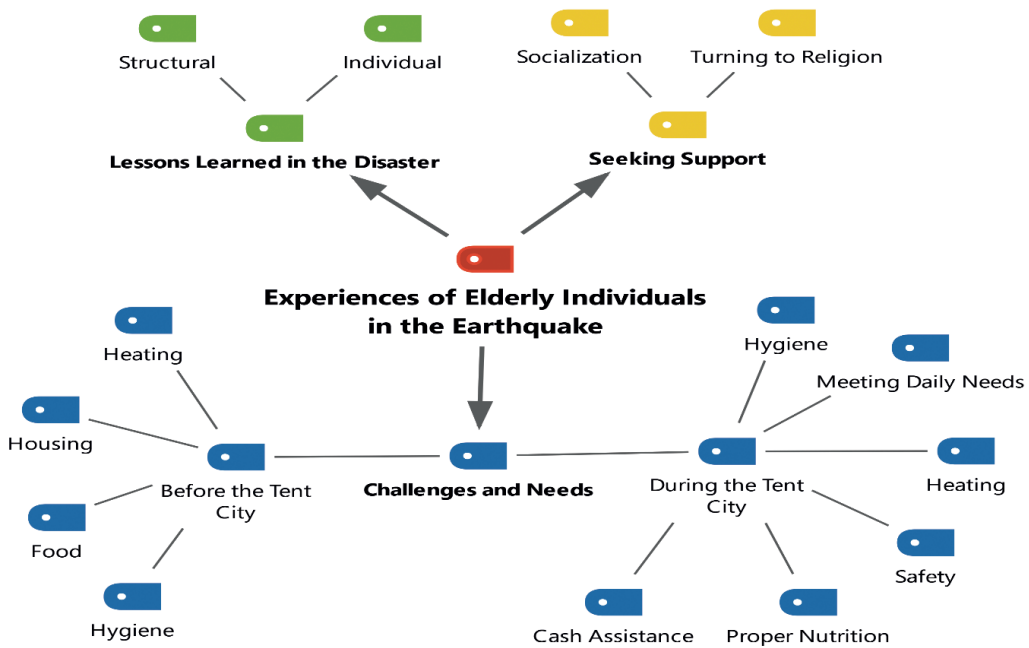


Figure 1: The Disasters Experienced by the Participants Code-Theory Model.

Note: The line thicknesses in the figure does not shows the frequency density.

Table 3: Experiences of Elderly Individuals in the Kahramanmaraş Earthquake		
Theme	Sub-Themes	Codes
Challenges and Needs	1- Before the Tent City	Heating Housing Food Hygiene
	2- During Tent City Life	2.1. Hygiene 2.2. Heating 2.3. Cash Assistance 2.4. Proper Nutrition 2.5. Safety 2.6. Meeting Daily Needs
Seeking Support	1- Socialization 2- Turning to Religion	
Lessons Learned in the Disaster	1- Structural 2- Individual	

Challenges and Needs

In the interviews conducted with 12 individuals over the age of 65 in the tent city area, the main questions were asked to determine the needs of the participants in the first days of the earthquake, especially in the tent city area, and how they met these needs, and related sub-questions as a continuation of the main question. In this regard, the theme of challenges and needs was created, and this theme was divided into sub-themes as ‘before the tent city’ and ‘during the tent city life’.

Before the Tent City

To determine the needs of the participants until they came to the tent city, the question “What did you need the most and what problems did you experience in the first days of the earthquake and until you came to the tent city?” was asked to individuals over the age of 65 who had experienced the earthquake and resided in the tent city, and the sub-theme “Challenges and Needs Before the Tent City” was formed in line with the answers received. In this regard, sub-themes of heating, housing, food, and hygiene were created in line with the answers given by the disaster victims included in the study. The participants convey the situation regarding the challenges and needs before the tent city as follows:

“I starved to death after the earthquake. I left the house in pajamas during the earthquake. No shoes, no slippers. It was raining and it was very cold. I went out with nothing on. I left with that shoe, and I still wear that shoe. What would I do without it? I told them to give me a pair of shoes to wear. They said no.” P5

“(stating that they warned other members of the family about going out) ...we went out in slippers and pajamas when it was raining and snowing... How many nights I could hardly last with this (a thin robe) on. I put on a combed shirt and went out shouting” P10

With this statement, P10 states that she was unprepared on the first day due to trauma and that she was caught in the earthquake unprepared in the winter season with the clothes she was wearing and that this process was difficult for her.

P1, on the other hand, used the following statements regarding the need to warm up for the first two days of the earthquake:

“We stayed in the schoolyard for two days. We got very cold and lit a fire in the car. It was raining at the time.” P1

P4, on the other hand, used the following statements about her experience:

Talking about the early days of the earthquake (the first 1-2 days), she said, *“I needed water very much. My mouth is dry because I have diabetes... We spent our day with a bowl of soup. We barely found it, and I couldn’t find a place to perform ablution for two days.” P4*

These statements indicate that the participant had difficulty accessing water and food on the first day, and that she had difficulties meeting her hygiene needs. In addition, the participant stated that she had problems with clothing until she came to the tent city (within 7-8 days) and made the following statement:

"We didn't even have underwear. Some girls came, they were teachers, I told them. The tent wasn't set up either, they had set it up and left it. I can't tell you how happy I was...I couldn't find a blouse to wear. I stayed in this blouse for ten days and couldn't go home." P4

Most of the participants stated that they took shelter outside, in their vehicles, or the vehicles of their relatives on the first day of the earthquake. P8, who spent the first day after the earthquake outside in the rain and had problems with clothing, heating, and shelter, responded to the question about how they spent their first day with the following statements:

"We waited outside in the rain; we had no socks on our feet, only slippers." P8

P6 stated that they spent the first day of the earthquake with limited food provided by family members. P6 describes her experiences related to shelter on the first day of the disaster as follows:

"... (in addition to the earthquake and what they experienced during it) we could not enter our house and we stayed in cars for two days. As for food, the children brought biscuits. They found a little bread, and we divided it between three or four people." P6

The participants stated that from the first moment of the disaster, they needed hygiene, toilet, clean clothes, underwear, and clean water. Participants convey the need for hygiene as follows:

"What did I feel the lack of? On the first day, of course, we needed a lot of laundry. We had toilet problems.... Nothing like this has been seen yet. I stayed here for ten days in the same outfit. I mean, I went to my daughter in that filth, I roll on the floor, I shout. I came here in that filth." P2

"We couldn't wash our faces, my child. There was no water, we couldn't perform ablution, we couldn't pray. Then they all came, they arrived... It didn't even take ten days. After three or four days, everything came." P6

During Tent City Life

The Tent City sub-theme of the Challenges and Needs theme was created to identify the elements that elderly individuals need in tent cities. In this regard, in addition to the question "What have you needed the most in the tent city so far?", sub-questions were asked to elaborate, and this sub-theme was formed in line with the answers received. According to the answers given by the participants, the needs and difficulties in the tent city area were determined as hygiene, heating, cash assistance, proper nutrition, safety, and meeting daily needs.

Hygiene

P3, who could not meet her bathroom needs in the tent city area and entered her heavily damaged houses to meet her bathroom needs, stated the following about hygiene.

Everything is needed in the tent city. Mostly tissues and wet wipes... We go home to take a bath and then run back. P3

It was stated by the participants that the time given for bathing was not sufficient and that there were difficulties in meeting the bathroom needs during this period.

They give fifteen minutes for bathing. It takes a long time to get dressed... I said to my daughter, when will I undress and when will I get dressed? Okay, you're talking nicely, but there's undressing for the bath and dressing back. It's half-assed. P1

There's no time limit now. I go to the bathroom, and they don't say anything. There's no problem. They said that about other people. That was the situation before, but now there is nothing like that. In the early days, they told us to get out quickly. P5

Although limiting the bathing time due to insufficient resources and high need is usual for the first moments of the disaster, it is considered that the time limitation for individuals over 65 years of age and with limited mobility may put these individuals at a disadvantage. It is considered that this application should be stretched for the elderly, who are individuals who may have limited mobility.

Heating

The need for seasonally appropriate clothing emerged since the disaster occurred in winter and at 04:17. Participants stated that clothing was inadequate and not distributed fairly, that they needed appropriate clothing, and that they had difficulties in obtaining it. P1 made the following statements about the lack of access to clothing in the tent city and that aid for clothing was not distributed fairly.

My daughter, trucks full of clothes and food came here. The men who brought them lined them up and didn't allow us to choose. Your clothes are one thing; my clothes are another, right? I told an official that I needed shoes. All the people looted and took them, but I couldn't. They gave everything away. As for us, a pair of panties, a tank top, a pair of socks. P1

P4, on the other hand, stated that she stayed in the same clothes for a long time during this period and felt dirty, which caused her difficulties while praying.

I couldn't find a blouse for myself. I stayed in the same blouse for ten days; I couldn't go home... I had a hard time with underwear. We were praying, that's why I had a hard time. I got dirty, but I couldn't go home. P4

P8, who had to stay in the same clothes for a long time, stated the following about the difficulty of finding clothes and the lack of adequate heating needs in the tent city due to the conditions.

We came here twenty days after the earthquake, but we didn't benefit from anything. I'm telling the truth. I said I wanted to get a jacket. They took a note but didn't give it to me. I didn't have socks on my feet, I asked for socks. The attendant said I didn't have socks either. I was very offended that the attendant said that. If I had the means, I wouldn't have asked for them anyway. I was wearing the same jacket for a month. I just got a new jacket, which is not warm anyway. My daughter-in-law lined up for me and got it... I brought my clothes and bedding from home. We came here and saw that everyone had big electric heaters. We didn't die from the earthquake, but we will die from the cold. Children are shivering and crying because of the cold. My granddaughter is two and a half years old. P8

P2 stated that there were hygiene problems in the tent city at the first stage, especially in terms of toilets and water, but she was able to tolerate this.

There used to be a lot of misery, now that there is no misery, they see the toilet as a problem. My daughters are like that. Grandchildren left their mothers because of the toilet problem. This situation is difficult for them because they have never seen such a thing before. It was easy for us. Actually, it was hard for us too, you go at night, and there are men there, but we managed. The toilets had no water, they were dirty before... But now they are very nice and well-maintained. They wash our toilets too. It's clean now, so there are no problems, but it can happen sometimes. P2

Cash assistance

Only one of the participants stated that he needed cash in the tent city. He thinks that if there is money, he will not need anyone. The participant expresses this opinion as follows:

The important thing is the money, my child. Money is what matters... If you have money in your pocket, you don't need anyone. If there is money, you go and buy what you need. P1

Proper nutrition

Elderly individuals may have special nutritional needs due to chronic diseases. Individuals over the age of 65 who have a sensitive constitution due to their diseases and need special nutrition have stated that these needs are met by their relatives. Participants explained the situation regarding the provision of standard meals in the tent city area without considering diets suitable for people's diseases as follows:

...The food is standard. It's all salty. Salt is forbidden for me. The food is always salty. P3 Our government takes care of us and gives us lunch, but that food is not good for me. For example, beans, and chickpeas, don't help my jaundice, my cirrhosis, or my lungs. I got very sick. We have tarhana in Maraş. I make it into soup; I put turnips in it for example. Yesterday I brought it again and put it on the stove, I ate a bowl. I have breakfast in the morning... I can't eat the food here; I ate it and I got sick. They barely got me to the emergency room; the doctors told me not to eat it. P7

We're getting our food and stuff now. Dairy products, cheese, and meat are forbidden for me because I am a bit unwell. Salty foods are also forbidden for me because I have only one kidney. My husband buys me oranges and I eat them with bread... I cannot eat the food here, it is salty. Lentils, chickpeas, and beans are forbidden for me because I have an intestinal disorder. P8

Safety

Security problems may arise after a disaster. In our study, the participants stated that they were uneasy about their safety in the tent city area. P11 stated that she did not need much in general in response to the question about what she needed the most in the tent city area, but she stated the distance to the toilet and the possibility that her relatives might be harmed in terms of meeting the toilet needs at night.

We're having a lot of trouble with the restroom. It's not just me, everyone has problems... My tent, for example, is over there. You have to go very far to the toilet both day and night. I don't know how my daughter-in-law can take her child to the toilet at night. The other day my daughter-in-law told me that she came across two men on the way to the toilet, they loaded the tent cushions into a taxi, and the soldiers stopped the vehicle and took the cushions back. 80% of these men are foreign nationals and they should leave. P11

The statements of the participants that they were uneasy in the tent city area due to the possibility of looting and harassment indicate that security in these areas should be kept at the highest possible level.

P2, who felt uneasy about going to the toilet at night, expressed her desire to go to her village and the reason for this desire with the following statements:

I want them to give me a tent and I want to go to the village. I can feel safe in the village. Everyone there is our relative, we know each other... (giving information about her son not being with her) I mean, people are afraid of harassment. I heard something in the evening. Someone went behind the girls and harassed them. The girls were going to throw garbage. They said the man was overweight and ran away. So that's what I'm afraid of. Otherwise, I'm not afraid of anything else. P2

This situation indicates that the participant does not feel safe in the tent city area and wants to go to the village where their relatives are located, where they can feel safer.

Meeting daily needs

Elderly individuals may experience mobility limitations due to their age and existing diseases. Mobility limitations may prevent them from performing daily tasks that other individuals perform easily. Unlike individuals who do not have mobility limitations, they may encounter problems in accessibility. Due to their mobility limitations, elderly people reported difficulties related to the limitation of bathing time and space, which was among the findings of the study. The fact that individuals with mobility problems have to get support from their relatives, especially to meet their bathroom needs and that the mobile bathrooms in tent cities are not suitable for people with mobility problems causes these people to experience difficulties. Participants described this situation as follows:

There are mobile baths, they come occasionally, but I can't go alone. My son takes me. He washes me. I can't do it alone. Last week, I don't remember if it was Thursday or Tuesday, my son took me to the bathroom again. There are tents on the other side. They put the bathrooms there in rows. I mean, eight or ten bathrooms, but one person can hardly turn around in them. It's very small. It's super small. The shower head keeps coming off. No one maintains it, no one fixes it... I started to get dressed, I had barely put on the undershirt and I fell into my son's lap. I didn't remember. I fainted. P11

P11 stated that he was adversely affected and fainted due to the difficulties he experienced. P10, on the other hand, stated that she had difficulties in all aspects due to old age.

Well, my child, I'm old. Everything is difficult for me. Eating, bathing, everything... P10

Seeking Support

After a disaster, individuals may need support to return to normal life. Within the scope of the interviews, it was determined that the participants turned to religion or tried to establish sociality in

the tent city to overcome the post-disaster process. P5 stated that he often has to with his friends in the tent city area and made the following statements about the subject.

(the participant states that he meets his old friends in the tent city area and talks to them frequently) *We're talking the same. As we are talking now (indicating that it is about the disaster) we are talking about the earthquake and things like that. How did you do it, how did you get out of the rubble? We talk about these things... P5*

The same participant stated that he thought that the situation related to the disaster he experienced was from God.

Everyone has a pain. Now it's something from God, it's not like we fought the enemy... P5

This expression can be defined as an attempt to get rid of the burden of a natural phenomenon such as an earthquake by attributing it to a divine power. The participant sees the earthquake as an external locus of control. In addition, P12's answer to the question of what he plans to do regarding the earthquake in the future shows that P12 has a similar opinion to P5.

I can't do anything; it comes from God. How do I prepare for it? I mean, I can't do any preparation. P12

These answers given by the participants can be defined as one of the methods of coping by attributing the responsibility to divine power (external locus of control) in extraordinary situations such as disasters, where the human factor has a great effect.

P8 describes her experiences during the earthquake and his refuge in God as follows:

So God forbid. And help the one who does. I shouted a lot, I called out for Allah. I pulled my husband too. My husband already had his aortic artery replaced. He has a heart condition. My husband was sitting in the hallway like this, not making a sound. He was scared. We survived the first one like this. We tried to get up for the second one. At that moment, carpets started to fall on us in the room I was lying on. I was shouting. I just say Allah, nothing else comes out of my mouth. P8

In these statements, the participant not only describes her experiences during the disaster but also shows that she took refuge in a divine power. With this statement, the participant states that she was helpless during the trauma she experienced and that the only word that came out of her mouth was "Allah", and that she took refuge in this divine power and thus tried to cope with the earthquake in this way.

Lessons Learned in Disasters

Participants were asked what they planned to do about the earthquake in the next period and the theme of "lessons learned in disasters" was formed in line with the answers given. While the participants mainly stated that they would make individual preparations, only one of the participants (P11) stated that they would make structural preparations.

P6 stated that they were unprepared for the earthquake and that she would prepare an earthquake bag for the next process.

We never thought of it. We wouldn't expect such a thing. The children were preparing bags saying that there was going to be an earthquake, they were putting food and stuff in them. We were laughing at them, wondering what they were doing. The children were smarter than us. I would prepare it now too. P6

In addition, P8 stated that their relatives had made individual preparations before and that they wanted to be prepared before the earthquake, but they were passive in this regard.

Yes, I would... I would fold my jacket and put it on the table... My daughter-in-law, for example, had prepared a bag, but it stayed in their store. First, they put it in their car, but when their economic situation got worse, they sold the car. My son left the earthquake bag in the car at the store. I told my husband that we should be prepared before the earthquake, but we were a bit passive. P8

The participants convey the situation related to earthquake preparedness as follows:

You will put your jacket, scarf, and shoes on the escape route. When I escaped, I was able to escape with this jacket, this scarf, this blanket, you will put it on the escape route. P9

I'll pack a suitcase and put it at the exit door. I went out in slippers, my daughter brought shoes and dresses. P10

Unlike the other participants, P11 mentioned that he would make a structural preparation. P11 describes this situation as follows.

How will you prepare? Again, continuing the old way. You will put the same situation in place. Of course, I make the house stronger. P11

Discussion

Within the scope of the findings of this study on the disaster experiences of elderly individuals, evaluations were made within the scope of the three different themes of "Challenges and Needs", "Seeking Support", and "Lessons Learned in Disasters" and within the scope of the literature studies on the subject. In this regard, the theme of "Challenges and Needs" will be discussed first, followed by "Seeking Support" and "Lessons Learned in Disasters", respectively.

Challenges and Needs

Elderly individuals constitute a significant and growing proportion of the world population. In emergencies, however, these individuals often remain invisible and marginalized. Charities (NGO) may not be sufficiently aware of the needs of the elderly, or may treat them as helpless, passive recipients of welfare rather than active members of society. The needs of elderly individuals may not be taken into account in disaster planning or response, and they may be less likely to receive warnings and assistance with evacuation. Elderly individuals may have more difficulty going to distribution centers, queuing for relief materials, and carrying these materials compared to other individuals. Emergency stocks may often lack the tools and equipment that the elderly use to help them move and walk, medicines for chronic conditions, and other supplies they may need (Twigg, 2015). The finding from our study that situations such as waiting in line for meals, not being able to access food suitable for chronic illness, and not being able to access clothes in line with needs make daily life more difficult for elderly individuals supports similar studies in the literature.

Elderly individuals may have difficulty in meeting their daily needs due to their mobility limitations. In disaster situations, evacuation processes may be prolonged due to mobility restrictions, which may cause them to become more fragile (Demiröz Yıldırım, 2023a). Ensuring safe plans for building exits is especially significant for elderly individuals who are more vulnerable to risks and obstacles. In today's high-density cities, people often live in buildings with complex indoor environments, and safety risks are present not only at home but also on the way out. Previous studies have rarely taken into account the different levels of emergency in the home exit process for older elderly. However, for the elderly, this study is vital. As a result of the findings we obtained from the interviews, it was determined that individuals suffered injuries during the earthquake and evacuation from the building and had difficulty in leaving the building alone. This is because buildings and home life are not designed to be suitable for the elderly (Zhang et al., 2023). Designing living spaces for elderly individuals will contribute to minimizing accidents or the need for assistance during evacuation.

Nutrition of elderly individuals in post-disaster regions should be planned by taking into account their physical dependency (Güden & Borlu, 2023). In addition, a nutrition plan should be applied taking into account chronic diseases. In particular, nutrition should be provided to prevent the exacerbation of chronic diseases such as diabetes, hypertension, and heart failure. For example, foods containing magnesium, potassium, and calcium should be included in the meals of elderly disaster victims diagnosed with hypertension, and elderly individuals with chronic diabetes should have regular sugar measurements and be given foods with low glycemic index in their meals, for example, bulgur pilaf instead of rice pilaf, whole meal bread instead of white bread. In the study, it was determined that elderly individuals with different chronic diseases could not be fed in accordance with their diseases in the tent city during and after the disaster. It is recommended to take into account the chronic diseases of elderly individuals in disaster planning.

Studies show that the elderly are among the most vulnerable groups and the most unprepared groups in disasters (Duruel & Avcı, 2023). The reasons for this are primarily that the elderly have difficult access to financial resources and reside in structures that are vulnerable to disasters. The

second reason is social deprivation. Post-disaster loneliness and temporary shelter conditions are also among the factors that increase elderly vulnerability. The fact that the vast majority of those who died in Hurricane Katrina in New Orleans in 2005 were elderly confirms this situation. In addition, previous studies reveal that the elderly who stayed in temporary shelter units after the disaster were exposed to social isolation over time, and physical and psychological problems increased. It was stated that as a result of the hurricane in Mississippi, 70 nursing home residents lost their lives in their facilities and were abandoned by their caregivers, they could not access the medicines they needed due to their chronic diseases and were in a difficult situation (İstanbul Sanayi Odası Yeşil Blog, 2021).

Follow-up of chronic diseases after disasters is very significant in terms of reducing mortality and morbidity. It was determined that clean food and medical support could not be accessed due to the destruction after the disaster, which led to sequelae or death in individuals with chronic diseases (Açkın & Tokem, 2023). For example, in 2017, 71.3% of the deaths in the hurricane in the Caribbean were the result of uncontrolled chronic diseases (Sofulu et al., 2023). The example of an elderly dialysis patient stranded at home after the hurricane in Puerto Rico, who was connected to the dialysis machine with the efforts of his caregiver, but his generator shutdown and phone lines cut, and lost his life due to developing infection supports this situation (Açkın & Tokem, 2023). In a study conducted 5 years after the Great East Japan Earthquake, it was determined that the incidence of kidney failure caused by hypertension increased, and accordingly, the rate of initiation of dialysis increased (Abe et al., 2022). Previous studies determined that the chronic diseases of the elderly individuals staying in temporary shelter units after the disaster are not taken into consideration and this situation may cause individuals to remain sequelae or die. It is known that individuals with cardiovascular disease are more likely to have a stroke if they do not take their medication, individuals with diabetes are more likely to develop hyperglycemia if they do not receive insulin injections, individuals who need oxygen support are more likely to experience respiratory arrest if they cannot access medical equipment, and individuals with kidney failure are more likely to experience cardiac arrest if they cannot access dialysis. Another medical problem of elderly individuals with chronic diseases is that their medical history cannot be accessed, and as a result, individuals have to be intervened without knowing their medical background. This situation reveals the negativities of not being able to access medical records after the disaster. There may be delays in applying effective treatment to individuals whose medical history cannot be accessed.

The data obtained from this study indicate the problems that will arise as a result of the medical deficiencies experienced by elderly individuals in the tent city. Considering the chronic diseases of the interviewees, it is noteworthy that the risk of sequelae and death mentioned in the study may be high. Our study findings show that it is of vital importance for elderly individuals living in tent cities to have medical follow-up for their chronic diseases and to pay attention to their nutrition in accordance with their diseases.

In unusual circumstances, the elderly should be monitored regularly. In this monitoring process, socio-demographic characteristics such as age, gender, the region they live in, and other various factors such as living conditions, social problems, health problems, functionality, and basic requirements should be taken into consideration. In particular, the basic needs of the elderly such as shelter, clothing, blankets, water, and food should be met (Uçku, 2015). From the results we obtained in our study, the need for follow-up of elderly individuals regarding their special conditions in the tent city came to the fore. Factors such as the health status, diet, and meal contents of individuals with chronic diseases should be followed and arrangements should be made according to the needs.

Seeking Support

There are some points to be considered when planning post-disaster psycho-social intervention for disadvantaged individuals. Some of these include making informative announcements for the protection of mental health, establishing a psychosocial hotline, conducting interviews by professionals in an appropriate environment, and the active work of experts in the field. If these issues are not met, it is considered that elderly individuals may encounter mental health problems (Bilge, 2020). Individuals develop different coping methods to protect their mental health. In the study, it was observed that elderly individuals applied socialization and turned to religion as support-seeking methods for coping.

Vulnerable groups must have access to basic services, security, community and family support, and general and specialized services. In basic services and security, factors such as hygiene, health, and food are determined and monitored individually, taking into account the basic needs of individuals (Arica et al., 2023). In community and family support, studies are carried out to meet psychosocial needs and to eliminate inequality in society. Within focused services and specialized services, individuals need to be allocated space where they can perform their rituals without disregarding their religious beliefs. As an example of this situation, in the study conducted with the relatives of disaster victims after the Soma disaster, it was determined those rituals were supportive in the process of overcoming this trauma (Doymaz Aydın & Yıldırım, 2020). Another study revealed that rituals performed for spiritual and cultural purposes during the pandemic play a major role in overcoming this process (Hekimoğlu et al., 2022). If all these layers are realized but are not sufficient, advanced psychological support should also be provided.

Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) can be seen in individuals after disasters. A study conducted 15 months after the 2008 Sichuan earthquake to assess the likelihood of developing PTSD and general psychiatric morbidity in elderly survivors revealed that the relationship between age and the psychological impact of natural disasters is not well characterized (Jia et al., 2010). In the results of our study, it is noteworthy that elderly individuals feel the need for socialization, but this need cannot be met. Since the elderly are among the groups that can be more affected by disasters, it is necessary to have expert psychologists who can serve the elderly in temporary accommodation areas and be in one-to-one communication with elderly individuals.

Lessons Learned in Disasters

After devastating disasters, individuals and societies start to take precautions by acting in line with the experience of the event. In this regard, individuals and societies that try to make all the efforts necessary to minimize the risk as much as possible act with the instinct of self-protection against possible dangers. The lessons learned after disasters, which have many examples in history, enable individuals to minimize disaster damages by taking structural and individual measures. In this way, damages and losses that may occur due to disasters are minimized. The Great Hanshin Awaji Earthquake of 1995 and the Lisbon Earthquake of 1755, which are among the best examples, are significant disasters in which a culture of risk reduction and precaution in terms of disaster management was formed in both societies (D. Akin, 2017; Atlı, 2006). Undoubtedly, although there are many disasters in the world, the formation and establishment of disaster culture in individuals depends on many factors. Culture is at the forefront of these factors. Unfortunately, Turkish people are not fully advanced in taking precautions against disasters since they are a society living with a fatalistic perspective due to their mentality structure (Özmen & Özden, 2013). However, the 1999 Gölcük and Düzce Earthquakes appear as earthquakes in which the awareness of disasters has been formed in the individual and society to some extent and measures have been taken in this regard (Çilingir, 2018). Many regulations made in 1999 and reverse migration movements from big cities after the 2023 Kahramanmaraş Earthquakes are just a few of the measures taken to reduce disaster risks (Bodrum Dergi, 2023; Çilingir, 2018).

On the other hand, the reactions of individuals to disasters and the measures they take after disasters are within the scope of the lessons learned by individuals from disasters. No individual-specific study was found in the literature on the relevant subject. Within the scope of our study, the answers given by the elderly individuals are in the direction that taking structural and individual measures will help them to be prepared for disasters and minimize damage. In this regard, it can be stated that there is an increase in the tendency of individuals to reduce risk in terms of disaster awareness. Therefore, it is considered that more detailed studies to determine the reactions and tendencies of individuals after disasters will also contribute to the literature.

Limitations

This study has a couple of limitations. The first one is related to the scope of disaster types included in the research. Only the Kahramanmaraş Türkiye earthquake was included in this research, but other types of disasters were not studied. Another limitation is only individuals over the age of 65 elderly included in the study. The experiences of individuals under the age of 65 are not present in this study.

This study was carried out only in a specific area in Kahramanmaraş province. It includes elderly individuals in other regions and provinces.

Conclusion

Elderly individuals may be more affected by disasters than other individuals. This study, which was carried out to reveal the experiences of elderly individuals in the Kahramanmaraş earthquake, explains the experiences of elderly individuals in the area where they were caught in the disaster and the tent city after the earthquake. As a result of the study, it was determined that elderly individuals experienced shelter, food, heating, hygiene (personal hygiene, clothing) problems in the area where they were caught in the disaster, and financial difficulties, restricted mobility, nutrition suitable for their diseases, hygiene, and security problems in the tent city area. To increase the resilience of elderly individuals in disasters in Türkiye as in different parts of the world, it is recommended that elderly individuals should be included in all integrated disaster management processes, their exclusion from these processes should be prevented, and these processes should be carried out in a way to include the elderly by giving importance to disaster governance within the framework of public, private and civil cooperation.

Compliance with Ethical Standards

Ethics approval

Permits were collected from the Artvin Çoruh University Ethics Committee (permit No. E-18457941-050.99-83603) to conduct this study. All aspects of this research were conducted in accordance with the Artvin Çoruh University Social Scientific Research Ethics Committee Codes of Ethics.

Consent to participate

The participants of this study were given information about the study and their oral and written informed consents were gathered.

References

- ABE, M., AKAISHI, T., ISHIZAWA, K., SHINANO, H., OHTOMO, H., ORIKASA, K., TAKAYAMA, S., MASAURA, A., MIYAZAKI, M., ABE, T., YOKOTA, K., & ISHII, T. (2022). A massive natural disaster, the Great East Japan Earthquake, and the incidence of dialysis due to end-stage kidney disease. *Journal of Nephrology*, 35(3). <https://doi.org/10.1007/s40620-021-01140-9>
- AÇKIN, B., & TOKEM, Y. (2023). Afetlerde Geriatrik Yaklaşım. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 653–659.
- AFAD. (2014). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*.
- AFAD. (2023). *06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 – Mw: 7.6) Depremleri Raporu*.
- AHMADI, S., KHANKEH, H., SAHAF, R., DALVANDI, A., HOSSEINI, S. A., & ALIPOUR, F. (2018). How did older adults respond to challenges after an earthquake? Results from a qualitative study in Iran. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 77. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2018.05.008>
- AKIN, D. (2017). Modern Afet Yönetiminin Doğuşu: 1755 Lizbon Depremi. In Ö. Önder & M. Yaman (Eds.), *Afet Yönetimi* (1st ed., pp. 87–110). Ekin Yayınevi. www.ekinyayinevi.com
- ARICA, F., ÇAKIR, C., & KAĞNİCİ, D. (2023). Kırılğan Gruplar Özelinde Afetlerde Psikososyal Hizmetler. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(1). <https://doi.org/10.35341/afet.1173165>
- ATLI, A. (2006). *Afet yönetimi kapsamında deprem açısından Japonya ve Türkiye örneklerinde kurumsal yapılanma*. 320. https://books.google.com/books/about/Afet_y%C3%B6netimi_kapsam%C4%B1nda_deprem_a%C3%A7%C4%B1s.html?hl=tr&id=EhsVNAAACAAJ
- BANKS, L. (2013). Caring for elderly adults during disasters: improving health outcomes and recovery. *Southern Medical Journal*, 106(1).
- BILGE, M. (2020). Türkiye’de Covid-19 Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Bireylere Yönelik Uygulamaların İncelenmesi: “Vefa Sosyal Destek Grubu” Örneği (Derleme). *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0(16). <https://doi.org/10.46218/tshd.803673>

BLAİKİE, P., WISNER, B., CANNON, T., & DAVIS, I. (2014). At Risk – Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters second edition: Routledge, London. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*.

BODRUM DERGİ. (2023, August 23). Deprem Korkusu Yüzünden İstanbul'dan Tersine Göç Başladı. <https://www.bodrumdergi.com/post/202308241010>

ÇAKMAK, H. , O. M. E. , A. R. (2018). Doğal Afetler, Eşitsizlikler ve Sağlık Sonuçları. In A. Akın (Ed.), *Halk Sağlığı* (1., pp. 88–94). Türkiye Klinikleri.

CHERNIACK, E. P. (2008). The impact of natural disasters on the elderly. In *American journal of disaster medicine* (Vol. 3, Issue 3). <https://doi.org/10.5055/ajdm.2008.0018>

ÇİLİNGİR, G. A. (2018). Türkiye'de Uygulanan Afet Yönetimi Politikalarının İncelenmesi: Yasal Düzenlemeler ve DASK. *Journal of Resilience*, 2(1), 13–21. <https://doi.org/10.32569/resilience.413310>

CRESWELL, J. W. (2013). *QUALITATIVE INQUIRY & RESEARCH DESIGN Choosing Among Five Approaches* (3rd ed.). SAGE .

DEMİRÖZ YILDIRIM, S. (2023A). Integrated disaster management experience of people with disabilities: A phenomenological research on the experience of people with orthopedic disabilities in Türkiye. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 88, 1–16. <https://doi.org/10.1016/J.IJDRR.2023.103611>

DEMİRÖZ YILDIRIM, S. (2023B). Yaşlı Bireyler Açısından Afetlerin Yönetimi. In D. Doruk Kundakçı & M. Pekesen (Eds.), *Afetlerde Yaşlılığa Gerontolojik Bakış Perspektifinden Yaklaşım* (1st ed., pp. 177–190). Nobel Akademik Yayıncılık. www.nobelkitap.com

DOYMAZ AYDIN, G., & YILDIRIM, Ş. (2020). Soma Maden Kazası Sonrası Yaşanan Ailevi ve Psikolojik Sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 874–903.

DUKES, S. (1984). Phenomenological Methodology in the Human Sciences. *Journal of Religion and Health*, 23(3), 197–203.

DURUEL, M., & AVŞAR, A. (2023). Kırılganlık ve Dirençlilik Kesişiminde Yaşlıların Afet Deneyimleri Hatay Örneğinde 6 Şubat 2023 Depremleri. *Pesa International Journal of Social Studies*, 9(2), 103–120. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2023.9.2.04>

GÜDEN, R. A., & BORLU, A. (2023). Community nutrition in disasters and nutrition plan for vulnerable groups. *Food and Health*, 9(1), 61–68. <https://doi.org/10.3153/FH23006>

HEKİMOĞLU, E., BİLİK, M., UÇURUM, S., ERTEN, İ., & CAN, D. (2022). Pandemiye Yas: Dini ve Kültürel Ritüellerini Yerine Getiremeyen Bireylerin Deneyimleri. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 0(0). <https://doi.org/10.26650/sp2021-899771>

HENDERSON, T. L., ROBERTO, K. A., & KAMO, Y. (2010). Older adults responses to Hurricane Katrina: Daily hassles and coping strategies. *Journal of Applied Gerontology*, 29(1). <https://doi.org/10.1177/0733464809334287>

HOFFMAN, S. (2009). Preparing for Disaster : Protecting the Most Vulnerable in Emergencies. *U.C. Davis Law Review*, 42(April).

İSTANBUL SANAYİ ODASI YEŞİL BLOG. (2021, AUGUST 30). *İda Kasırgası Mississippi Nehri'nin yönünü tersine çevirdi - İSO Yeşil Blog*. İstanbul Sanayi Odası Yeşil Blog. <https://www.isoyesilblog.com/ida-kasirgasi-mississippi-nehrinin-yonunu-tersine-cevirdi/>

JIA, Z., TIAN, W., LIU, W., CAO, Y., YAN, J., & SHUN, Z. (2010). Are the elderly more vulnerable to psychological impact of natural disaster? A population-based survey of adult survivors of the 2008 Sichuan earthquake. *BMC Public Health*, 10. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-172>

JOHNSON, R. B., & CHRISTENSEN, L. (2016). Educational Research: Quantitative, Qualitative and Mixed Approaches. In *Jurnal Penelitian Pendidikan Guru Sekolah Dasar* (6th ed., Issue August).

KARAMAN, Z. T. (2016). Afet Yönetimine Giriş ve Türkiye'de Örgütlenme. In Z. T. Karaman & A. Altay (Eds.), *Bütünleşik Afet Yönetimi* (pp. 1–39). Birleşik Matbaacılık.

LINES, R., FAURE WALKER, J. P., & YORE, R. (2022). Progression through emergency and temporary shelter, transitional housing and permanent housing: A longitudinal case study from the 2018

Lombok earthquake, Indonesia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 75. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.102959>

MAGRATH, J. (2007). Climate Alarm: Disasters increase as climate change bites. *Oxfam International*.

NAYLOR, A., FAURE WALKER, J., & SUPPASRI, A. (2018). Suitability of the early warning systems and temporary housing for the elderly population in the immediacy and transitional recovery phase of the 2011 Great East Japan Earthquake and Tsunami. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 31. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2018.05.022>

O'BRIEN, B. C., HARRIS, I. B., BECKMAN, T. J., REED, D. A., & COOK, D. A. (2014). Standards for reporting qualitative research: A synthesis of recommendations. *Academic Medicine*, 89(9), 1245–1251. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000000388>

ÖZMEN, B., & ÖZDEN, A. T. (2013). Türkiye'nin Afet Yönetim Sistemine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49(49).

SOFULU, F., ÖZGÜR SOY URAN, B. N., ÜNSAL AVDAL, E., & TOKEM, Y. (2023). Afetlerde Kronik Hastalık Yönetimi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 641–645.

TONG, A., SAINSBURY, P., & CRAIG, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): A 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Quality in Health Care*, 19(6), 349–357. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzm042>

TWIGG, J. (2015). *Disaster Risk Reduction*. Humanitarian Policy Group Overseas Development Institute.

UÇKU, R. (2015). Olağandışı Durumlarda Yaşlı Sağlığı. In N. Etiler (Ed.), *Olağan dışı Durumlar ve Halk Sağlığı Kongresi* (p. 8687). HASUDER Yayınları.

ZHANG, F., CHAN, A. P. C., & LI, D. (2023). Evaluating building egress safety for the elderly under different urgent-level circumstances in high-density cities: Based on ABEM-enabled simulation. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 87. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2023.103587>

Özet

Türkiye’de 6 Şubat 2023’te yaşanan iki büyük deprem ülkede “asrın felaketi” olarak adlandırılmış ve yaklaşık on üç buçuk milyon insanı etkilemiştir. Remi rakamlara göre Kahramanmaraş merkezli iki deprem, 50.748 kişinin ölümüne, 115.353 kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. Ayrıca devletin resmi kayıtlarına göre 37.984 binanın tam olarak yıkıldığının açıklanmıştır. Deprem nedeniyle bölgede yaşayan insanlar ve farklı bölgelerde yaşayan yakınları birçok yönden ciddi olarak etkilenmiştir. Bir afet durumuna neden olan depremden, insanların nasıl etkilendikleri, ne kadar etkilendikleri ve bu etkilere ne tepkiler verdikleri değişmekle birlikte afetlerde en yoğun etkilenecek olan kırılgan gruplardan birisinin yaşlılar olduğu bilinmektedir.

Afetlerin yarattığı aile, yaşam alanı, bağımsızlık, sağlık, ekonomi vb. kayıplar yaşlılar için afetin etkilerini daha da arttırabilmektedir. Yaşlı bireylerin ihtiyaç duydukları bakım gereksinimlerinin karşılanmaması veya bu gereksinimleri karşılayan sosyal çevrenin yok olması bu bireylerin afetlerden etkilenme oranlarını arttırabilmektedir. Ayrıca yaşlıların birden fazla sağlık sorunu, hareket bozukluğu, yetersiz sosyal ve finansal kaynak ile bazı işlevlerde yaşa bağlı azalması durumu afetlerden etkilenme olasılıklarını arttırmakta ve bu durum onların depremden sonra karşılaştıkları zorluklara verdikleri tepkileri etkilemektedir.

Etkili bir afet yönetim politikasının oluşturulmasında ve afetlerin kırılgan gruplar üzerindeki etkilerinin anlaşılmasında öncelikli olarak yaşlıların nelere gereksinim duyduğunun anlaşılmasının kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen bu nitel çalışma ile yaşlıların depremin ilk günleri ve sonrasında yerleştikleri geçici barınma alanlarında (çadır kent) yaşam deneyimleri, ihtiyaçları, bu süreçte karşılaştıkları sorunları ve baş etme yöntemlerinin saptanması planlanmıştır.

Çalışmada yaşlı bireylerin afet deneyimlerini derinlemesine keşfetmek amacıyla nitel araştırma desenlerinden olan fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Örneklem seçiminde amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri Kahramanmaraş depremlerini yaşayan bölgede bulunan çadırkentlerde yaşayan 65 yaş ve üstü bireylerle yüz yüze derinlemesine görüşmeler

yapılarak toplanmıştır. Araştırmada örneklem sayısının belirlenmesinde Creswell'in yaklaşımı olan ve nitel araştırmalarda geçerli olan veriye doygunluk ilkesine göre belirlenmiştir. Araştırma süresince görüşmeler devam ederken veriler de analiz edilmiştir. Veri analiz süreci içerisinde çalışmanın doygunluğa uğradığı noktada çalışma sonlandırılmıştır. Bu kapsamda on iki (12) yaşlı birey ile görüşmeler sağlanmış ve çalışma doygunluğa ulaşmıştır. Araştırma kapsamında toplanan veriler "Yaşlı bireylerin deprem deneyimleri ve yaşanan afete ilişkin var olan sorunları, beklentileri, algı ve tutumları nasıl açıklanabilir?" ana sorusu özelinde analiz edilmiştir. Veriler MAXQDA 2022 programına aktarılmış ve içerik analizi yöntemi ile araştırmacılar tarafından analiz edilip tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Araştırmanın raporlanması araştırmanın tüm süreçlerini kapsayacak şekilde O'Brain vd. (2014) tarafından oluşturulan "Nitel Araştırmaları Raporlama Standartları (SRQR)" ve Tong vd. (2007) tarafından oluşturulan "Nitel Araştırmanın Raporlanması İçin Birleştirilmiş Kriterler (COREQ)" esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın geçerliliği; inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik şeklinde gerçekleştirilmiş ve bu boyutuyla rapor edilmiştir.

Araştırma bulguları yazarlar tarafından okunup kodlamalar yapıp uzman görüşleri ile kod uzlaşısı sağlandıktan sonra ortak temalar belirlenmiştir. Bu çerçevede yazarlar tarafından üç tema oluşturulmuştur. Bu temalar; zorluklar ve ihtiyaçlar, afetlerde öğrenilmiş dersler ve destek arayışıdır. Çalışma sonucunda yaşlı bireylerin afete yakalandıkları alanda; barınma, gıda, ısınma, hijyene yönelik zorluklar çadırkent alanında ise maddi sıkıntılar, hareket kısıtlılığı, hastalıklarına uygun beslenme, hijyen ve günlük ihtiyaçları karşılamada zorluklar yaşadıkları belirlenmiştir. Zorluklar çerçevesinde ihtiyaçların da bu zorlukların giderilmesine yönelik olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların afet sonrası süreci atlatmak için destek arayışında dine yöneldikleri veya çadırkent içerisinde sosyallik kurmaya çalıştıkları belirlenmiştir. Deprem deneyimi sonrası katılımcıların ağırlıklı olarak bireysel hazırlık yapacağı sadece birinin yapısal hazırlık yapacağını belirlenmiştir.

Sonuç olarak araştırma sonuçları alandaki dirençsiz gruplara yönelik farklı çalışmaları desteklemiş ve yaşlı bireylerin Kahramanmaraş depreminde de diğer bireylerden daha fazla etkilendiğini ortaya koymuştur. Kahramanmaraş depremleri sonrası yaşlı bireylerin afete yakalandıkları alanda ve çadırkent yaşamları süresince farklı sorunlar yaşadıkları ve zorluklarla karşılaştıkları belirlenmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı bireylerin afetlerde dirençliliğini arttırmak için yaşlı bireylerin bütünsel afet yönetim süreçlerinin tamamına dahil edilmesi, bu süreçlerde dışlanmalarının önüne geçilmesi, bu süreçlerin kamu, özel ve sivil iş birliği çerçevesinde afet yönetişimine önem vererek yaşlıları kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Yerel Ürün Şef İlişkisi Üzerine Bir Araştırma A Study on Local Product Chief Relationship

¹Medine DOĞAN 

²Serdar EREN 

ETİK BİLDİRİM: Çalışmanın etik kurul raporu Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun E-67750228-050.99-297687 sayılı kararı ile alınmıştır. Çalışma 2024/05 oturumunda 244 sayılı evrak olarak onaylanmıştır.

Bu çalışma, Doç. Dr. Serdar EREN'in danışmanlığında Medine DOĞAN tarafından hazırlanan Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde 2024 yılında kabul edilen "Yerel Mutfaklarda Pazarlama Stratejileri: Yerel Ürünler ve Şef İlişkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Uzman, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Yüksek Lisans Programı, Kütahya, Türkiye.
✉ doganmedine564@gmail.com

²Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Programı, Kütahya, Türkiye.
✉ serdar.eren@dpu.edu.tr

Geliş/Received: 01.10.2024
Kabul/Accepted: 15.04.2025

Öz

Amaç: Bu çalışmada yerel ürün şef ilişkisi başlığı altında Türkiye'deki şeflerin yerel ürün kullanma durumlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Yöntem: Verilerin toplanmasında derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacını gerçekleştirmek için 16 şefle çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bulgular: Çalışmanın katılımcılarından elde edilen veriler kodlanmış ve kodlanan verilerden yerel ürünler adlı tema oluşturulmuştur. Bulgular kısmında bu tema altında yer alan 15 kategori açıklanmıştır. Çalışmada katılımcıların yerel ürünleri kullanmaya özen gösterdikleri, yabancı ürünler yerine Türk ürünlerini kullandıkları, yöresel yöntemler ile üretilen ürünleri tercih ettikleri ve mevsiminde ürün kullanmayı tercih ettikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Sonuç: Katılımcılar yerel ürünlerin tanıtımında eksiklik olduğunu ve bu ürünlerin modernize bir şekilde yeniden yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Çalışmada Türkiye'deki yerel ürünler ile ilgili bir katalog oluşturulması gerektiği önerisi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yerel Ürün, Şefler, Yerel Ürün Tanıtımı, Yerel Ürün Kullanımı, Yerel Ürünlerin Tabaklanması

Abstract

Aim: In this study, it is aimed to reveal the local product usage status of chefs in Turkey under the title of local product chef relationship.

Method: In-depth interview method was used to collect data. To achieve the purpose of the study, online interviews were held with 16 chefs.

Results: The data obtained from the participants of the study were coded and a theme called local products was created from

the coded data. In the findings section, 15 categories under this theme are explained. In the study, it was found that the participants paid attention to using local products, used Turkish products instead of foreign products, preferred products produced with local methods and preferred to use seasonal products.

Conclusion: Participants emphasize that there is a lack of promotion of local products and that these products need to be reinterpreted in a modernized way. In the study, it was suggested that a catalog should be created regarding local products in Turkey.

Keywords

Local Product, Chefs, Local Product Promotion, Local Product Use, Plating of Local Products

Giriş

Yiyecek içecek tüketicileri yemek yeme faaliyetini sadece bir eylem olarak değil eşsiz bir deneyim olarak yaşamak istemektedir. Bazen bu deneyimleri ait oldukları kültürün özelliklerini taşıyan ya da o kültürün bir parçası haline gelmiş yerel ürünler ile yaşamayı tercih etmektedirler. Şefler ve yiyecek içecek işletmesi sahipleri yerel ürünlerin kullanımını teşvik etmede etkin rol oynamaktadır (Duram & Cawley, 2012). Tüketicilerin yerel ürünlere yönelik tercihlerinin doğru bir şekilde yorumlanarak tabaklara yansıtılmasında şeflerin rolü önemlidir. Şeflerin yerel ürünlere yenilikçi sunumlar ile tabaklarında yer vermeleri bu ürünlerin tanınması açısından önem arz etmektedir (Şahin & Mankan, 2021). Bu bağlamda yerel ürünlerin modern teknikler kullanılarak turizme katma değer sağlayacak bir hale getirilmesinin ekonomiye fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Baycar, 2022).

Türkiye’de yerel ürünlerin kullanımına dair çalışmaların olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum yerel ürünlere yönelik ilginin artışına neden olmuştur. Yerel ürünlere yönelik çalışmalar her ne kadar hız kazanmış olsa da yerel ürün kullanımına dair bazı sorunların yaşandığı gözlemlenmiştir. Yapılan yerli ve yabancı alan yazın incelemesinde yerel ürün envanterinin çıkarılması (Taş & Aksoy, 2020), destinasyonların tanınırlığında yerel ürünlerin rolü (Seçuk & Tugay, 2021) yöresel peynirlerden kazanç sağlama (Karaca, 2016), yöresel ürün ve yemeklerin sürdürülebilirliğinin sağlanması (Yüncü, 2010), yöresel yemeklerin ait oldukları bölgelerin yerel işletmelerinde bulunma durumları (Ceylan & Güven, 2018; Erdem, vd., 2018), yerel ürünlerin ekonomik kalkınmaya etkisi (Giray, vd., 2012), şeflerin yerel ürünlere yönelik tutum ve tercihleri (Curtis & Cowee, 2009), şeflerin yerel ürün kullanımı (Inwood, vd., 2009; Duram & Cawley, 2012) ve yerel ürünlerin satın alınmasına (Zepeda & Li, 2006) dair bir çok çalışmaya rastlanmıştır. Bu nedenle araştırmanın daha sonra yapılacak çalışmalara kaynak olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın yerel ürünlerin kullanılması, tanıtımının sağlanması ve şefler arasında yaygınlaşması gibi konulara referans sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki şeflerin tabaklarında yerel ürün kullanma durumunu belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için 16 şef ile çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın katılımcılarından elde edilen veriler kodlanmış ve kodlanan verilerden yerel ürünler adlı tema oluşturulmuştur. Bulgular kısmında yerel ürün teması altında yer alan 15 kategori açıklanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Yerel ürünler ve yerel ürün şef ilişkisi çalışmanın temelini oluşturan başlıklardır. Araştırmanın kavramsal çerçevesi bölümünde bu kavramların anlamlandırılması ve okurlara sunulmasının faydalı olacağı düşünülmüştür.

Yerel Ürünler

Yerel ürünleri konu alan literatür çalışmaları incelendiğinde yerel ürünlere dair ortak bir tanımın olmadığı gözlemlenmiştir (DeWeerd, 2009; Martinez, vd., 2010; Schmitt, vd., 2017). Bu sebeple araştırmacılar yerel ürünleri tanımlarken farklı faktörlerden ve üretim yöntemlerinden yararlanmaktadır (Duram & Cawley, 2012). Yerel ürünler hakkında yapılan tanımlardan bir tanesi yerel ürünlerin bölgelere ya da bir ülkeye has ürünler oldukları şeklindedir (Zepeda & Reid, 2004). Kang & Rajagopal (2014), çalışmalarında yerel ürünleri belirli bir bölgede üretilen hayvansal ve tarımsal

kaynaklı ürünler olarak tanımlanmaktadır (Kang & Rajagopal, 2014). Belirli bir bölgede üretimi yapılan yerel ürünler bulundukları bölgelere ait izler taşımakta ve bu bölgeye ait üretim teknikleri ile üretilmektedir (Zepeda & Li, 2006; Sharma, vd., 2009; Öz & Dönmez, 2018). Literatürde yerel ürünlerin besin değerleri, doğallıkları, güvenilir şekilde üretilmeleri, üretimlerinde hayvan refahının sağlanması, dağıtım aşamalarında çevreye etkileri gibi faktörlere değinen çalışmalar yer almaktadır (Inwood, vd., 2009; Duram & Cawley, 2012).

Yerel ürünlerin kullanılması ve satın alınması bulundukları destinasyonların markalaşmasına (Hughes & Boys, 2015), yerel üreticilere ekonomik gelir sağlamasına (Alkon, 2013) ve kırsal bölgelerin canlanarak bu bölgelerde yeni iş kollarının oluşmasına katkı sağlamaktadır (Mancini, vd., 2019). Yerel ürün kullanımı tüketiciler açısından incelendiğinde yerel ürün üretimini (Bianchi & Mortimer, 2015), bölgedeki canlı sistemini ve ekonomiyi destekleme (Stephenson & Lev, 2004; Martinez, vd., 2010; Li, vd., 2020) gibi faktörler ön plana çıkmaktadır.

Yerel Ürün Şef İlişkisi

Yerel yemek tüketimine karşı ilginin artışı, yerel yemek tüketicilerinin yanı sıra yiyecek içecek sektöründe yer alan uzmanlar ve işletmelerin de dikkatini çekmiştir (Trivette, 2015; Erdem, vd., 2018). Oluşan ilginin etkisi ile şefler menülerine yerel ürünleri dahil ederek işletmeyi ziyarete gelen misafirlere yerel ürün deneyimini sunmaktadır (Küçükyaman, vd., 2018). Yerel ürünleri farklı lezzetler ile harmanlayarak tabaklarında kullanan şefler bu ürünlerin pazarlanmasında etkili olmaktadır (Çavuş, vd., 2018).

Yerel ürün tüketiminde şeflerin rolü olduğu kabullenilse de bu konu fazla irdelenmemiştir (Nelson, vd., 2017). Yerel ürün ve şeflerin ilişkisi bağlamında incelenen literatür çalışmalarında yerel ürün tedarik sorunları, yerel ürünlerin kullanılmasındaki motivasyonlar ve yerel ürünlere yönelik olumlu ya da olumsuz algılar gibi konuların yer aldığı gözlemlenmiştir (Gregoire, vd., 2005; Curtis, vd., 2008; Inwood, vd., 2009; Martinez, vd., 2010; Duram & Cawley, 2012; Nelson, vd., 2017). Nelson, vd., (2017) çalışmasında şeflerin yerel ürünleri tercih edememe nedenleri arasındaki en büyük etkenin diğer ürünler ile aralarındaki fiyat farklılığı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Yerel ürünleri tercih etme motivasyonları arasında çiftçilere destek vermek, tabaklarında kaliteli ürünleri kullanmak ve üreticiler ile ürün arasındaki bağı bilmek gibi faktörler yer almaktadır. Çalışmanın katılımcıları yerel ürünlere dair olumsuzlukları ortadan kaldırmak adına menülerini mevsimsel olarak güncelledikleri ve ikinci ya da üçüncü kalite etler ile yerel ürünleri harmanlayarak lezzetli bir tabak oluşturduklarını ifade etmişlerdir. Şeflerin yerel ürünleri tercih etmelerindeki motivasyonlar arasında lezzetleri, tazelikleri, kaliteleri ve yerel üreticiyi desteklemek yer almaktadır (Curtis, vd., 2008; Martinez, vd., 2010; Nelson, vd., 2017). Şeflerin menülerinde yerel ürünlere yer verememe nedenlerinin genellikle tedarik kaynaklı sorunlar olduğu gözlemlenmiştir.

Literatür Taraması

Çalışmanın iki temel başlığı olan yerel ürünler ve yerel ürün şef ilişkisi kavramlarına dair literatürde yer alan çalışmalar bu bölümde incelenmiştir. Yerel ürünler ile ilgili literatür çalışmaları incelendiğinde yerel ve yöresel ürünlerin envanterinin çıkarılması (Ongün, vd., 2019; Taş & Aksoy, 2020; Eren & Doğan, 2023), yerel ürünlerin ekonomiye katkıları (Giray, vd., 2012), yerel ürünlerin işletmelerde kullanımı (Bayat, 2020), yerel ürünlerin coğrafi işaret alması (Kan, vd., 2010; Yenipinar, vd., 2014) gibi çalışmalar yer almaktadır. Yerel ürünler ile ilgili literatür çalışmalarında yerel ürünlerin envanterinin çıkarılarak bu ürünlerin kaybolmasının önlenmesi, envanteri çıkarılan yerel ürünlerin yazılı kaynaklar haline dönüştürülerek gelecek nesillere aktarılması, ortaya çıkarılan yerel ürünlerin coğrafi işaret alması, yerel ürünlerin yiyecek içecek işletmelerinde kullanılarak sürdürülebilirliğinin sağlanması gibi konulara vurgu yapılmıştır (Ongün, vd., 2019; Taş & Aksoy, 2020; Eren & Doğan, 2023).

Literatürde yer alan bir diğer çalışmada yerel ürünlerin tabaklarda kullanım yöntem ve şekillerine göre bu ürünlere yönelik algıların değişebileceği düşünülmektedir. Şahin & Mankan (2021), çalışmalarında tabaklarda kullanılan yerel ürünleri hikayeleştirerek misafirlere yeni bir deneyim sunmayı amaçlamışlardır. Oluşturulan tabaklarla Türk mutfak kültürünün uluslararası mutfaklarda hak ettiği değeri görmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Hatay'ın nar çiçeği, boza, leblebi, peynir helvası, Abdigör köftesi, çiğ köfte, hoşmerim, tirit, keşkek, üveyik, yaprak sarma, sütlaç, cacık, salep, çöven

köpüğü, pastırma, kuru fasulye, Türk kahvesi, içli köfte vb. ürünler ve yemeklerin yer aldığı 34 reçetelendirilmiş tabak yer almaktadır. Yerel ve coğrafi işaretli ürünlerin modern ve estetik bir şekilde sunulmasının Türk mutfağının tanınırlığına etki edeceği düşünülmektedir. Baycar (2022), çalışmasında moleküler gastronomi içerisinde kullanılan yerel ürünleri araştırmış ve bal, pekmez, zeytin, zeytinyağı, kefir gibi yerel ürünlerin moleküler gastronomide nasıl kullanıldığını açıklamıştır. Çalışmada moleküler gastronomi içerisinde kullanılan yerel ürünlerin kırsal ekonomileri canlandıracağı ve moleküler gastronomi eğitimine önem verilmesi gerektiği konuları vurgulanmıştır. Küçükyaman, vd. (2018) çalışmalarında, şef ve aşçı başlarından oluşan 11 kişi ile görüşme yapmışlardır. Çalışmanın katılımcıları Isparta'ya ait bal kabağı, mantar, gül, kayısı, Uluborlu kirazı, elma ve Senirkent üzümü gibi yerel ürünleri tabaklarında kullandıklarını ifade etmişlerdir. Aynı çalışmada yerel ürünlerin gelecek nesillere sürdürülebilir bir şekilde aktarılmasında şeflerin etkili olacağı konusuna vurgu yapılmıştır. Kapucuoğlu & Nergiz (2018), çalışmalarında 18 şef ile görüşmüşlerdir. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda şeflerin tabaklarında bulgur, yarma, zeytin ve zeytinyağı, Antep fıstığı, küflü peynir, buğday, susam, domates, kekik, biber, çağla, enginar, şeftali, sakarca otu, kazayağı otu, radika otu, ebegümesi otu, nohut, mısır, kivi, kiraz, kayısı, tırşik otu, pancar, şalgam, patlıcan, kabak, Çengelköy domatesi, incir, arpa, üzüm, karpuz, kavun, ceviz ve fasulye gibi yerel ürünleri kullandıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Aynı araştırmada şeflerin yerel ürünleri özellikle meşhur oldukları ya da bulundukları bölgelerden tercih ettikleri, doğadaki yerel otları yemeklerinde aroma verici olarak kullandıkları ve yemeklerinde yerel ürünleri kullanmayı tercih ettikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Araştırmanın Tasarımı

Çalışmanın amacı Türkiye'deki şeflerin yerel ürün kullanma durumlarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın amacı ve çalışmanın deseni arasındaki felsefi değerlerin bağlantısı nitel araştırmanın tasarlanma sürecini oluşturmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın tasarımı olgu bilim olarak belirlenmiştir. Olgu bilim, bireyin bir olguyu nasıl deneyimlediği ve anlamlandırdığına odaklanan bir nitel araştırma desendir (Çapar & Ceylan, 2022). Olgu bilim (Fenomenoloji) yaklaşımı tercih edilmesinin nedeni şeflerin yerel ürünler ile ilgili deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmada bir olgu, yaşantı ve deneyimin irdelendiği araştırmalarda uygulanması önerilen derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır (Dömbekci & Erişen, 2022). Derinlemesine görüşme tekniğinde, katılımcıların bilgilerinin yanı sıra konu hakkındaki görüşlerini ve deneyimlerini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Ardahanlioğlu, 2022).

Örneklem Grubu

Yerel ürünlere yönelik yapılan literatür çalışmaları incelendiğinde literatür çalışmalarının örneklem gruplarını şefler, işletme sahipleri, yöneticiler, konaklama işletmesi müdürlerinin oluşturduğu gözlemlenmiştir (Inwood vd., 2009; Curtis & Cowee, 2009; Duram & Cawley, 2012; Kang, 2012; Sandıkçı, vd., 2015; Altunsaban, vd., 2016; Şengül, 2017; Kapucuoğlu & Nergiz, 2018; Küçükyaman, vd., 2018). Bu çalışmanın örneklem grubunun Türkiye'de yerel ürünler ile çalışan şeflerden oluşmasının nedeni yerel ürünlerin tanıtımı ve yaygınlaşmasında şeflerin etkin bir rolü olduğu düşüncesidir (Nelson, vd., 2017). Çalışmanın örneklem grubunun seçilme nedeni grupta yer alan tüm kişilerin tabaklarında yerel ürünleri kullanmasıdır. Örneklem grubunun yerel ürünleri kullanan şeflerden oluşmasının temel nedeni yerel ürünlerin değer ve önemini ortaya çıkarmaktır. Bu sebeple yerel ürünlerin değerinin ortaya çıkarılmasında şeflerin yorum ve düşüncelerinin ortaya çıkarılması gerektiği düşünülmektedir. Örneklem grubunun 16 kişiden oluşma nedeni 16. katılımcıda veri doygunluğuna ulaşıldığı sonucuna varılmasıdır. Çalışmanın örneklem grubunun belirlenmesinde kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yönteminin tercih edilmesinin temel nedeni tabaklarında yerel ürünleri kullanan şeflerin birbirlerinin tanımları ve iletişim halinde olmalarıdır. Kartopu örnekleme yönteminin merkezinde araştırılan konu hakkında bilgili birkaç kişi bulunur ve araştırmacı ilk olarak bu kişiler ile görüşmeler yapar. İlk görüşme yapılan kişiler konu hakkında bilgili diğer kişilere ulaşması için araştırmacıya yardımcı olmaktadır (Noy, 2008; Parker, vd., 2019). Araştırmacının ilk görüştüğü kişiler aracılığıyla konu hakkında bilgi sahibi diğer kişilere ulaşması ve bu sürecin katlanarak devam etmesi kar topu etkisi olarak tanımlanır (Yağar & Dökme, 2018).

Veri Toplama Araçları

Araştırmacılar, çevrimiçi gerçekleştirilen görüntülü ve sesli görüşmeler aracılığıyla katılımcılara sorularını yöneltmişlerdir. Mülakat soruları oluşturulurken yerel ürünler ve şef ilişkisi, şeflerin yerel ürünleri kullanım alanları ve Türk mutfak kültürü içerisinde yer alan yerel ürünleri konu alan literatür çalışmaları dikkate alınmıştır. Çalışmanın başında görüşülen birkaç şef araştırmacıların diğer şeflere ulaşmasına yardımcı olmuşlardır. Çalışmanın katılımcılarına Instagram ve mail hesapları üzerinden çalışmanın amacını ve sorularını içeren bir mülakat daveti gönderilmiştir. Mülakat davetini kabul eden katılımcılar ile uygun oldukları gün ve saat diliminde görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara mülakat başlamadan önce araştırma hakkında bilgilendirme metni okunmuş ve onayları alınmıştır. Çalışmanın katılımcılarına 9 adet soru sorulmuştur. Bu sorular ve soruların oluşturulmasında kullanılan çalışmalar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Mülakat soruları ve soruların dayandırıldığı literatür çalışmaları

Mülakat Soruları	Soruların oluşturulmasında faydalanan çalışmalar
Bize kendinizden bahseder misiniz?	Katılımcıların demografik özelliklerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.
Yerel ürün nedir?	DeWeerd, (2009); Martinez, vd., (2010); Duram & Cawley, (2012); Schmitt, vd., (2017)
Yerel ürünler ile ilgili geçmiş deneyimlerinizden bahseder misiniz?	Duram & Cawley, (2012); Kapucuoğlu & Nergiz, (2018)
Yemeklerinizde kullandığınız yerel ürünlerden bahseder misiniz?	Duram & Cawley, (2012); Kapucuoğlu & Nergiz, (2018)
Yerel ürünleri nasıl temin ediyorsunuz bahseder misiniz?	Inwood vd., (2009); Curtis & Cowee, (2009); Kang, (2012); Şengül (2017)
Yerel ürünlerin dağıtım kanalları ile ilgili yaşadığınız sorunlardan bahseder misiniz?	Sarioğlu, M. (2011); Solmaz & Solmaz (2019)
Yerel ürünleri daha çok hangi kompozisyonda tabaklarınıza yansıtıyorsunuz?	Sandıkçı, vd., (2015); Küçükyaman, vd., (2018)
Yerel ürünlerin uluslararası pazarda yer edinebilmesi için hangi faaliyetlerin uygulanması gerektiğini düşünümüyorsunuz?	Arman, A. (2011); Sandıkçı, vd., (2015); Altunsaban, vd., (2016)
Eklemek istediğiniz diğer konular var mıdır? Bizimle paylaşır mısınız?	Sorulan sorular dışında yerel ürünler ile ilgili farklı bilgiler almak amaçlanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizinin ilk aşaması olarak yapılan sesli ve görüntülü görüşmeler yazılı dokümanlar haline getirilmiştir. Araştırmacıların veriler içerisindeki belirleyici noktaları dokümanlar üzerinde not almaları kodların oluşturulmasında yardımcı olmuştur. Benzer kodlar aynı kategoriler altında toplanmış ve kategori isimleri tüm kodları kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Oluşturulan kategorilerden benzer nitelikte olanlar aynı temalar altında toplanmıştır. Çalışmanın verilerinden oluşturulmuş kodlar- kategoriler-temaların alan yazın çalışmaları ile benzerlik ve farklılık gösterdiği noktalar tartışılarak açıklanmıştır (Merriam, 2013). Araştırmacının verileri Maxqda-2020 nitel analiz programında analiz edilmiştir ve ortaya çıkan veriler bulgular kısmında tartışılmıştır.

Verilerin toplanma ya da analiz aşamalarında, elde edilen bilgilerin dışında farklı bir bilgi içeren verinin ortaya çıkmaması ve ortaya çıkarılan kodların tekrarlanması durumunda yeterli sayıda örneklem büyüklüğüne ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Elde edilen verilerden daha fazla kodlama yapılamayacağı veri doygunluğuna ulaşıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Araştırmacı analiz aşamasında ulaştığı veri doygunluğu sonrasında daha fazla analize devam edip etmeyeceğini kodlara bakarak değerlendirebilmektedir (Fusch & Ness, 2015; Daher, 2023). Bu çalışmada 16. katılımcıda veri doygunluğuna ulaşıldığı sonucuna varılması nedeniyle örneklem grubu 16 katılımcı ile sınırlandırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerliğinin sağlanması için görüşmeler öncesinde katılımcıların onayları alınmış, katılımcıların görüşleri doğrudan sunulmuş, verilerin toplama ve analiz aşamaları, kullanılan nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin seçilme gerekçeleri, örneklem grubu özellikleri ve örneklem grubu seçme yöntemleri açıklanmıştır. Araştırma verilerinin sonuç bölümünde tartışılması ve kayıt cihazı kullanılarak veri kaybının önlenmiş olması araştırmanın güvenilirliği sağlanmıştır (Topu vd., 2013; Eroğlu & Bektaş, 2016; Balat vd., 2019).

Araştırmanın inandırıcılığını (credibility) güçlendirmek amacıyla veri üçgenlemesi yöntemi kullanılmıştır. Üçgenleme, nitel araştırmalardaki belirlenmiş olguların birden fazla yöntem ya da veri kaynağının kullanılarak daha kapsamlı bir şekilde açıklanmasıdır (Patton, 2002). Veri üçgenlemesi yönteminde verilerin doğruluğunun sağlanması ve çoklu bakış açısının kazandırılması amacıyla bireyler, gruplar, aileler ve toplulukların içerisindeki farklı insanlardan veriler toplanmaktadır (Guion, vd., 2011). Bu araştırmada farklı sosyal yapılarıdaki, farklı yaş ve cinsiyet gruplarında yer alan, Türkiye’de şef olarak görev yapan bireyler ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilerek veri üçgenlemesi sağlanmıştır. Uzmanlık alanları farklı olan şeflerin görüşü alınarak verilerin çeşitliliği sağlanmıştır. Her kategorinin altında üç farklı katılımcının görüşüne yer verilerek verilerin üçgenlenmesi sağlanmıştır.

Etik Kurul Raporu

Çalışmanın etik kurul raporu Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun E-67750228-050.99-297687 sayılı kararı ile alınmıştır. Çalışma 2024/05 oturumunda 244 sayılı evrak olarak onaylanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bulguları araştırmanın amacına uygun olarak belirlenmiş ve çalışmaya katılan bireylere ait bilgiler Tablo 2’de verilmiştir. Araştırmada elde edilen bilgiler kategoriler altında incelenerek sunulmuştur.

Araştırmanın Demografik Bilgileri

Çalışmaya katılan bireylerin memleketleri, kaç yıldır turizm sektöründe çalıştıkları, cinsiyetleri ve şu anda çalıştıkları yerler Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı adı	Memleketi	Kaç yıldır sektörde	Cinsiyeti	Şu an nerede çalışıyor
Katılımcı 1	Meksika	15 yıl ve üzeri	Erkek	Bodrum
Katılımcı 2	Türkiye	15 yıl ve üzeri	Erkek	Cunda
Katılımcı 3	Türkiye	29 yıl	Erkek	İzmir
Katılımcı 4	Türkiye	37 yıl ve üzeri	Kadın	İstanbul
Katılımcı 5	Türkiye	30 yıl	Erkek	Antalya
Katılımcı 6	Türkiye	9- 10 yıl	Erkek	Antalya
Katılımcı 7	Türkiye	40 yıl ve üzeri	Erkek	İstanbul
Katılımcı 8	Türkiye	25 yıl ve üzeri	Kadın	İstanbul
Katılımcı 9	Türkiye	21 yıl	Erkek	İstanbul
Katılımcı 10	Türkiye	39 yıl	Erkek	İstanbul
Katılımcı 11	Türkiye	14- 15 yıl	Erkek	Safranbolu
Katılımcı 12	Türkiye	15 yıl	Erkek	İstanbul
Katılımcı 13	Türkiye	40 yıl	Erkek	Mersin
Katılımcı 14	Türkiye	18 yıl	Erkek	İstanbul
Katılımcı 15	Türkiye	6 yıl	Erkek	Danimarka
Katılımcı 16	Türkiye	16-17 yıl	Erkek	İstanbul

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde 15 katılımcının Türk, 1 katılımcının ise Meksikalı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Turizm sektöründe çalışan katılımcıların bu sektör içerisindeki çalışma süreleri 6 - 40 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların cinsiyet dağılımlarının %87,5 (14) kişi erkek %12,5 (2) kadın olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın katılımcılarının şu anda çalışmakta olduğu yerler incelendiğinde % 50 (8) kişinin İstanbul'da, %12,5 (2) kişinin Antalya'da, %6,25 (1) kişinin Bodrum'da, %6,25 (1) kişinin Cunda'da, %6,25 (1) kişinin İzmir'de, %6,25 (1) kişinin Safranbolu'da, %6,25 (1) kişinin Mersin'de, %6,25 (1) kişinin Danimarka'da yaşayıp çalışmaya devam ettiği bulgusu ortaya çıkmıştır. Çalışmada yer alan katılımcı 1 Türkiye'de yaşayan ve yerel ürünler ile çalışan Meksikalı bir şef, katılımcı 15 ise Danimarka'da yaşayan ve daha önce Türkiye'deki yerel ürünler ile çalışmış bir şeftir.

Yerel Ürün Kullanımına Yönelik Bulgular

Yerel ürün kullanımına yönelik bulguların yer aldığı tema “yerel ürün” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılara yönlendirilen “Yemeklerinizde kullandığınız yerel ürünlerden bahseder misiniz?” sorusu ile yerel ürünlerin kullanımına dair bulgular ortaya çıkmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar un ve hamur ürünleri, zeytin ve zeytinyağı, yerel otlar, tahıl ve yemişler, tatlı ürünler, deniz ürünleri, mantarlar, et ve et ürünleri, baharatlar, süt ve süt ürünleri, peynirler, soslar, sebze ve meyveler, yerel yemekler ve ürün geliştirme olarak 15 kategori altında toplanmıştır. Yerel ürün temasında yer alan kategori ve kodlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Yerel ürün tema- kategori- kod tablosu		
Tema	Kategori	Kod
Yerel Ürün (toplam 199 kod)	Un ve hamur ürünleri	3
	Zeytin ve zeytinyağı	4
	Yerel otlar	21
	Tahıl ve yemişler	17
	Tatlı ürünler	14
	Deniz ürünleri	15
	Mantarlar	6
	Et ve et ürünleri	9
	Baharatlar	10
	Süt ve süt ürünleri	9
	Peynirler	27
	Soslar	6
	Sebze ve Meyveler	29
	Yerel yemekler	19
	Ürün geliştirme	10

Yerel ürün temasının ilk kategorisi “un ve hamur ürünleri” olarak adlandırılmıştır. Bu kategori içerisinde Türkiye'deki yerel ürünlerden yapılan unlar ve hamur ürünlerinden bahsedilmiştir.

Katılımcılar bu kategori hakkındaki deneyimlerinden şu şekilde bahsetmektedir:

Katılımcı 11: Eflani hindisi kullanıyoruz, burada yufka biraz daha farklı normal yufka açıldıktan sonra sütle ıslatıyorlar. İlginç bir yöntemle yapıyorlar bunları menülerimizde de kullanıyoruz.

Katılımcı 12: Giresunluyum ve mısır ununu Giresun'dan getiriyorum. Gün kurusu olması lazım, taş değirmende çekilmiş olması lazım, çok var böyle örnek.

Katılımcı 13: Hatap unu var, İç Anadolu'da yetişen bir buğdaydan yapılır. Karadeniz'e giderseniz Bafra pidesi bu undan yapılır.

Yerel ürün temasının ikinci kategorisi “zeytin ve zeytinyağı” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar zeytin ve zeytinyağı kullanımına önem verdikleri, kullandıkları zeytinyağının üretim ve sıkma işlemlerini

kendilerinin gerçekleştirdikleri, kullandıkları yemeklere uygun özelliklerdeki zeytinleri seçtikleri ve zeytinyağını yemeklerinde lezzet artırıcı olarak kullandıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların bu kategoriye yönelik deneyimleri şu şekildedir:

Katılımcı 3: *Yine yıllar önce belki İzmir’de ilk kullanan şeflerden biriyim. Hatay’ın halhali delice zeytini vardır minik onu getirdik.*

Katılımcı 7: *Kırma zeytin olacağı zaman Çukurova Sarıulak zeytini daha değerli kıymetli buluyorum.*

Katılımcı 8: *Mesela zeytinyağlılarım, salatalarda kullandığım zeytinyağım tamamen özel Balıkesir Pelitköy’de kendi tarlamdan, özel sıkımını yaptırdığım zeytinyağı. Benim mezelerimin lezzeti aslında kullandığım yağlar, benim için mezede zeytinyağı en önemli ana maddelerden bir tanesi.*

Yerel ürün temasının üçüncü kategorisi “yerel otlar” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar yerel otları özellikle mevsiminde kullandıkları, yemeklere ekşi ve metalik tatlar veren yerel otları tercih ettikleri ve mevsimine uygun yerel otları menülerine dahil ettiklerini belirtmektedir.

Katılımcıların “yerel otlar” kategorisine yönelik düşünceleri şu şekildedir:

Katılımcı 2: *Onun dışında bütün otları kullanıyorduk mevsiminde radika, akkız, ebegümeci aklınıza gelebilecek cibezler, turp otları, hardal otları, sarmaşıklar, kayçın işte lavantagillerden biliyorsunuzdur.*

Katılımcı 9: *Menülerdeki ürünlere gelecek olursak ebegümeci, Arapsaçı, dereotu, radika, kenger, şefkati bostan gibi daha çok bitkisel ve Ege otlarını mutfağında kullandığımı söyleyebilirim.*

Katılımcı 14: *Sivas madımak, yemlik gibi. Örnek verecek olursak daha ekşimtirak işlenmesi zor olan sert ürünleri tercih ediyorum.*

Yerel ürün temasının dördüncü kategorisi “tahıl ve yemişler” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar tahıl ürünlerine gereken önemin verilmediğini, tahıl ve yemiş ürünlerini yetiştirildiği bölgelerden özenle tedarik ettiklerini, bulundukları bölgelerin yöresel yönetmeleri ile üretimi sağlanan tahıl ve yemiş ürünlerini tercih ettiklerini belirtmektedirler.

Katılımcıların “tahıl ve yemişler” kategorisine dair düşünceleri şöyledir:

Katılımcı 4: *Çanakkale Bayramıç’ten nohut kullanıyorum. Kozak yaylasından bal alıyorum, çam fıstığı alıyorum. Yöresel demek aslında illa otantiklik anlamına gelmez. Yetiştirdiği yörenin iyi ürünü anlamında ben bunu kullanırım.*

Katılımcı 7: *Kastamonu siyez buğdayını yıllar önce öne çıkarıp coğrafi işaret aldık o biliyor ama bir Diyarbakır Karacadağ pirinciyle ilgilenen yok. Hatay’ın karakılçığı başkadır, Ege’nin karakılçığı başkadır bundan ne yapılır bilen yok, uğraşan yok.*

Katılımcı 12: *İspir fasulye kullanıyorum. Mercimeği Tekirdağ bölgesinden alıyorum. Tahin bozkır tahini Konya’dan getiriyoruz. Unu siyez buğdayından bir köylüye taş değirmende çektiyorum. Bu arada bunlar da önemli fabrikasyon değil de eski usul taş değirmenden öğütülmüş bir buğday tanesiyle marketten alınan arasında çok fark oluyor.*

Yerel ürün temasının beşinci kategorisi “tatlı ürünler” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar tatlı ürünleri özellikle yetiştirildiği bölgelerden tedarik ettiklerini ve yemeklerine lezzet veren bileşenin yerel yöntemler ile üretilmiş tatlı ürünlerin olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların “tatlı ürünler” kategorisine ait düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Katılımcı 3: *Kastamonu’dan siyez buğdayı, petek bal ve süzme bal getiriyoruz. Onun dışında Tokat ve Merzifon yöresinden kızılıkcı püresi getiriyoruz.*

Katılımcı 4: *Kozak yaylasından bal alıyorum, çam fıstığı alıyorum. Mesela Edremit’ten tahin alıyorum çünkü Edremit’in susamı var.*

Katılımcı 8: *Pekmezim bugün Tarsus Okyay, mezelerimde kullandığım tahinim %100 yerli susamdan üretilir aynı zamanda tamamen Tarsus’tur. Geleneksel yöntemle üretilmiş tahin kullanıyorum, bunu her zaman söylüyorum lezzetlerimin en başında da bu geliyor.*

Yerel ürün temasının altıncı kategorisi “deniz ürünleri” olarak adlandırılmıştır. Katılımcıların çoğunun menülerinde deniz ürünlerine yer verdikleri gözlemlenmiştir. Özellikle denizlere yakın bölgelerdeki işletmelerde çalışan katılımcıların mevsimine uygun deniz ürünlerini menülerine dahil

ettikleri ve yerel üreticilerden tedarik ettikleri yerel balıkları kullanmaya özen gösterdikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Katılımcıların “deniz ürünleri” kategorisine ait düşünceleri şu şekildedir:

Katılımcı 1: *Deniz ürünlerinden İzmir’den gelen mavi kuyruk karides ve barbun balığı kullanıyoruz. Levreği Bodrum’dan alıyorum.*

Katılımcı 10: *Mevsiminde yerel balığı kullanmaya çalışırım, somon da yerel ama ben yerel somon değil Norveç somonu kullanıyorum. Yerel balıklarımızdan lüferimiz çok değerli, hamsimiz, istavritimiz, kalkanımız, Çanakkale ahtapotu, alabura balığı, lagos balığına kadar bunların hepsi çok değerli.*

Katılımcı 15: *Langoustine dediğimiz Türkçesi istakozun küçüğü scampi diye geçiyor Türkiye’de, bunu balıkçıdan alıyoruz mesela. Başka ne alıyoruz kalkan balığını kesinlikle yerel üreticiden alıyoruz, deniztaraklarını yerel üreticiden alıyoruz.*

Yerel ürün temasının yedinci kategorisi “mantarlar” olarak adlandırılmıştır. Katılımcıların yerel üreticilerin tavsiye ettikleri mantarları menülerinde lezzet verici olarak kullandıkları, yurt dışındaki mantarlar ile aynı aromaya sahip yerel mantarları menülerine dahil ettikleri, mantarları sezonunda ve taze kullandıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Katılımcıların “mantarlar” kategorisine ait görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Katılımcı 1: *Ürünü özelliklerini söylediğimizde bu küçük üreticiler lezzeti bildikleri hangi ürünlerle yakalayabileceğimizi bize tavsiye ediyorlar ve genellikle getirip örnekler bazında gösteriyorlardı. Mesela Ekim’de sezon kapanmadan önce bize Bolu’dan Kanlıca (Melki) mantarını getiriyorlardı.*

Katılımcı 14: *Son yıllarda mantar kullanımını çoğalttığımız için bugün bir porcini mantarı dünyada çok meşhurken bunun yöresindeki ayıca mantarı dediğimiz oralarda ayuca denir. Bu mantarın porcini ile birebir eşleşmesinden dolayı onu tercih ediyoruz.*

Yerel ürün temasının sekizinci kategorisi “et ve et ürünleri” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar lezzetli etlerin bulunduğu bölgelerdeki yöresel üretim teknikleri ile hazırlanmış et ve et ürünlerini tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların “et ve et ürünleri” kategorisine yönelik düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Katılımcı 6: *Oğlak kullanıyoruz bu oğlak Korkuteli ve Elmalı civarında yetişen oğlaklardan tercih ediyoruz. Kokoreçi Fethiye yayla kuzularından yapıyorum.*

Katılımcı 7: *Tokat’ın bez sucuğu ve kendine ait bir pastırma türü vardır onu tercih ederiz. Katılımcı 8:* *Mesela pazı dolma hazırlıyorum ben kullandığım et dahi Balıkesir’denidir. Kuzu kullanıyorsam mutlaka Balıkesir kuzusundan kullanıyorum, 16 kiloyu geçmez 18 kilodur en fazla bu benim için.*

Yerel ürün temasının dokuzuncu kategorisi “baharatlar” olarak adlandırılmıştır. Katılımcıların farklı bölgelerde yer alan ve yöresel yöntemler ile üretilen orijinal baharatları tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların “baharat” kategorisine dair düşünceleri şu şekildedir:

Katılımcı 4: *Edremit’in susamı var ama Kuşadası’nın da susamı var Fethiye’nin de susamı var.*

Katılımcı 7: *Hatay’ın kendi orijinal yabani zahterini çok kullanırız.*

Katılımcı 8: *Balıkesir’de bir hanımefendi var inanılmaz güzel pul biber yapıyor, kendi özel pul biberlerini yapıyor ve ipek pul biber.*

Yerel ürün temasının onuncu kategorisi “süt ve süt ürünleri” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar yemeklerinde lezzet dengesini oluşturmak amacıyla süt ve süt ürünlerini tercih etmektedirler. Katılımcıların kullandıkları süt ve süt ürünlerinin farklı yöntemler ile muhafaza edilmesi bu ürünlerin menülerde sürekli olarak kullanılmasına katkı sağlamaktadır.

Katılımcıların “süt ve süt ürünleri” kategorisine ait düşüncelerini şu şekildedir:

Katılımcı 4: *Kars’tan tereyağı alıyorum veyahut Rize’den tereyağı alıyorum.*

Katılımcı 13: *Nevşehir Kapadokya’dan güneşte kurutulmuş kaymak alıyorum.*

Katılımcı 14: *Tatlı, tuzlu, ekşi dengelerini korumak için Hatay tuzlu yoğurdu özellikle son zamanlarda çok fazla tüketiyorum.*

Yerel ürün temasının on birinci kategorisi “peynirler” olarak adlandırılmıştır. Katılımcıların menülerinde coğrafi işaretli peynirleri kullanmaya özen gösterdikleri, farklı şehirlere ait ve yerel yöntemler ile üretilmiş yerel peynirleri tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların “peynirler” kategorisine yönelik düşüncelerin şu şekildedir:

Katılımcı 3: *Antakya’nın çeçil peyniri bilirsiniz güzeldir, sıcaktır. Antep’ten Antep ezme peyniri, Diyarbakır’dan öreme keçi peyniri getiriyoruz.*

Katılımcı 7: *Minci peynirini veya kolot peynirini tercih ediyoruz.*

Katılımcı 12: *Menülerimde coğrafi işaretli ürün çok kullanıyorum. Erzincan tulum peyniri getiriyorum, Konya küflü peynir getiriyorum, divriği peyniri, obruk peyniri kullanıyorum, Kars gravyeri kullanıyorum, kopanisti peyniri kullanıyorum süt ve süt ürünleri için.*

Yerel ürün temasının on ikinci kategorisi “soslar” olarak adlandırılmıştır. Katılımcıların yemeklerine lezzet ve aroma katmak amacıyla sosları kullandıklarına dair bulgulara ulaşılmıştır.

Katılımcıların “soslar” kategorisine ait görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Katılımcı 1: *Onu Meksika macha sosu için kullanıyorum. İstotu ise biraz şeker ve tuzla karıştırarak meyvelerin üzerine ekliyorum. Çünkü istot’taki yoğun umami tadı, tütsülenmişliğiyle, tatlı ve baharatlı hissedişleriyle Meksika’daki chamoy’a yakın bir ikame ürün haline geliyor.*

Katılımcı 2: *Balzemik tarzda birkaç daha ürün kullanıyordum.*

Katılımcı 4: *Ben kendi lokantalarımnda, mutfağımnda Hatay Antakya’dan nar ekşisi kullanıyorum.*

Yerel ürün temasının on üçüncü kategorisi “meyve ve sebzeler” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar meyve ve sebzeleri en lezzetli oldukları mevsimlerde kullanmayı tercih etmektedirler. Katılımcıların meyve ve sebzeleri meşhur oldukları bölgelerden temin etmeye özen gösterdikleri ve bu ürünleri menülerine mevsimlik olarak ekledikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Katılımcıların “meyve ve sebzeler” kategorisine ait görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 1: *Sezonda üretim zamanları da değişkenlik gösteriyor. Örneğin Kabak çiçeği her zaman çok taze olarak bulunamıyor. Deniz börülcesi ve kaya kuruğu gibi ürünlerde de sezonda her zaman en iyisini bulmak oldukça zor. Mesela bu ürünler için haziran en iyi ay oluyor.*

Katılımcı 3: *Atça’nın çileği meşhurdur alıp onu reçel yapıyoruz kullanıyoruz. Kendi ayvamızı alıyoruz, Aydın turuncu memleketidir ama turuncundan çok güzel reçel olmaz Finike turuncundan daha güzel reçel olur.*

Katılımcı 11: *Soğanın cücük kısmı var, taze soğanın daha kalını çiçek açmamış hali. Şu an tam mevsimi ben o mevsim bitene kadar kahvaltıda her sabah yumurtalı tatar veriyorum. Buradaki imkân batı Karadeniz iklimi biraz daha ot ağırlıklı bunların çoğunu her dönem kullanıyoruz. Mesela menüde karalahana var ama dönemsel koyuyorum, ısıp dolması var dönemsel olarak yetişiyor birkaç ismi var odan da diyorlar.*

Katılımcı 8: *Mesela patlıcan için Balıkesir’e bakıyorum çünkü patlıcan orada daha uyguna geliyor, özel patlıcan üreticiler var Balıkesir’de bu sene oradan patlıcanlarımı alacağım. Kaş Kalkan’da çok güzel kabak üreticisi var mesela, adam sadece kabak üretiyor Antalya’da seracılık yapıyor onlarda.*

Yerel ürün temasının on dördüncü kategorisi “yerel yemekler” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar yerel yemekler kategorisinde Türkiye’nin farklı şehirlerinde yer alan, yörelere has şekillerde üretilen ve uluslararası olarak tanıtılması gereken yemeklerden bahsetmişlerdir.

Katılımcıların “yerel yemekler” kategorisine dair görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Katılımcı 4: *Daha yöresel mutfaklara bakıyor olmak lazım, hamsili pilavı niye tanıtıyoruz? Konya’nın bamyalı güvecini veya etli ekmeğini niye tanıtıyoruz? Antalya’nın tahinli piyazını niye tanıtıyoruz?*

Katılımcı 6: *Mesela tarhana. Tarhana dünyanın en önemli gıda buluşu. Yeryüzünde tarhana kadar önemli hiçbir şey olmayabilir. Gıdaları ve yiyecekleri bir önem sırasına koyacak olursak tarhana piramidin en üstündeki yerdir muhtemelen.*

Katılımcı 11: *Bizim burada Ovacık diye bir yer var bunların çullu böreği var. Çulu bilirsiniz böyle çul çul olmuş derler ya dökülmüş, işte oradan gelmiş. Aynen öyle çul çul kesiyorlar aslında yufka arası*

yufka yapıyorlar böyle tepsiye üst üste diziyorlar üzerine yumurta koyup pişiriyorlar ve çullu börek olarak anılmış.

Yerel ürün temasının on beşinci kategorisi “ürün geliştirme” olarak adlandırılmıştır. Katılımcılar bu kategoride farklı ürünleri birleştirerek ortaya çıkardıkları yeni ürünlerden bahsetmişlerdir.

Katılımcıların “ürün geliştirme” kategorisine dair görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 2: *Mesela enginardan sorbe yaptık, enginardan dondurma yaptık, enginardan tart yaptık bunlar tada tada freestyle gelişen şeyler ama bunlar planlamıyor genelde.*

Katılımcı 5: *Benim fire ball diye atıştırmalığım var, jalapeno poppers diye bir ürün var, tulumba börekleri, churros cips mesela tatlı churronun tuzlu hali mini 10 gr tanesi, içine chilli biberi ile cheddar peyniri koydum.*

Katılımcı 9: *Dolayısıyla çalıştığımız konulardan bir tanesi kestanenin tatlılarında ve başlangıçlarda kullandığımızı söyleyebiliriz, bunlardan bir tanesi kestane unlu kurabiye.*

Tartışma

Yerel ürünlerin kullanımına yönelik çalışmalar giderek artış göstermektedir. Yerel ürünlerin kullanımı, tanıtımı ve ticarileştirilmesi dair çalışmaların yapılması bu ürünlerin uluslararası pazarlarda yer alması amacına katkı sağlamaktadır. Tabaklarında yerel ürünlere yer veren şefler bu ürünlerin tanıtılmasına yardımcı olmaktadır. Şefler yemeklerinde lezzet ve aroma verici olarak yerel ürünleri kullanmaktadırlar. Küçükyaman, vd. (2018) yerel ürünlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında şeflerin etkili olduklarını ifade etmişlerdir. Aynı çalışmada yerel ürünlerin tanıtımı konusunda yaşanan eksikliklere vurgu yapılması bu çalışmanın katılımcılarının yaptığı yorumlar ile örtüşmektedir.

Araştırmanın katılımcıları yemeklerindeki yerel ürünleri daha taze kullanmak menülerini mevsimsel olarak değiştirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar yemeklerinde yerel ürünleri kullanmaya özen gösterirken özellikle yöresel yöntemler ile üretilen ürünleri tercih etmektedirler. Yemeklerinde yerel ürün tercih eden şefler yabancı ürünler yerine ikame ürünleri tercih ettiklerini ve yerel ürün kullanmaya daha çok önem verdiklerini belirtmişlerdir. Yavuz (2021) çalışmasında, Türk Mutfağındaki inovasyonu şeflerin görüşleri ile açıklamak amacıyla 17 şef ile görüşme yapmıştır. Çalışmanın katılımcılarının tabaklarındaki yerel ürünleri mevsiminde ve taze olarak tüketmeyi tercih ettikleri, menülerinde coğrafi işaretli ürünleri tercih ettikleri ve yabancı ürünler yerine ikame yerel ürünler kullandıkları bulgularına ulaşılmıştır. Aynı çalışmanın katılımcıları yerel ürünlerin inovasyon uygulamaları ile tanıtımının sağlanabileceği konusuna dikkat çekmektedirler. Çalışmada yerel ürünlerin tanıtımı için alanında uzman ve yenilikçi şefler tarafından eğitimlerin verilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Araştırmada katılımcıların zeytinyağı kullanımına önem verdikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcılar zeytinyağlarının üretim ve sıkma işlemlerini kendilerinin gerçekleştirdikleri, kullandıkları yemeklere uygun özelliklerdeki zeytinleri seçtikleri ve zeytinyağını yemeklerinde lezzet artırıcı olarak kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Küçük & Onur (2023) çalışmalarında, otellerde zeytinyağının kullanılma nedenlerini sağlıklı beslenme sitillerine destek sağlaması, sızma zeytinyağlarının diğer yağlara oranla daha fazla besleyicilik özelliklerinin olması, kolay bulunmaları ve yemeklerin lezzetinde etkili nedenleriyle otellerde zeytinyağının tercih edildiğinden bahsedilmektedir. Yerel zeytinyağlarının kullanılma nedenleri arasında yemeklerin lezzetlerini artırmaları bulgusu bu çalışmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir.

Altunsaban, vd. (2016) çalışmalarında, şeflerin yöresel yemeklere yönelik algıların incelemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda Antalya'daki 5 yıldızlı otellerde çalışan 9 şef ile görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Aynı çalışmada Osmanlı mutfağı ve Türk mutfağına ait tatlılar, çorbalar, antreler, kebaplar, mezeler, baklava gibi yerel yemeklerin mutfaklarında yer aldığını belirtmişlerdir. Çalışmanın bazı katılımcıları yerel ürün tedariki yapmadıkları için menülerinde yerel yemeklere yer vermediklerini diğer katılımcılar ise Antalya bölgesinde bulunan yerel ürünlere menülerinde belirtmişlerdir. Çalışmada yerel ürünlerin tanıtılması için şeflerin yerel ürünler ile çalışmaya motive edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Altunsaban, vd. (2016) çalışması ile bu çalışmanın ortak sonucu şeflerin yerel ürünlerle çalışmaları gerektiği ve bu ürünler ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olmalarıdır. Sandıkçı, vd. (2015) çalışmalarında, yer alan katılımcıların yerel ürün kullanmaya özen göstermeleri ile bu çalışmanın bulguları tutarlılık göstermektedir.

Pereira, vd. (2019) çalışmasında yerel ürün kullanımının sürdürülebilirlik boyutunu ele alınmıştır. Çalışmada yerel yemeklerin sürdürülebilmesi, döneme uygun şekilde yeniden yorumlanması ve geleneksel yöntemlerin kullanılması gibi faktörlerin kültürel mirasın korunmasında etkili oldukları vurgulanmaktadır. Pereira, vd. (2019) çalışmasındaki kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğinde şeflerin etkin bir rolü olduğu düşüncesi ile bu çalışmanın amacı tutarlılık göstermektedir.

Garcia, vd. (2023) çalışmasında menüye yerel yiyeceklerin dahil edilmesi, organik ürün kullanımı, yerel meyveleri yemeklerinde kullanmaları, bölgede yetişen otların yemeklerde kullanımı ve mutfaklarda artık yönetimi gibi uygulamaların sürdürülebilirliğe katkısı açıklamıştır. Garcia, vd. (2023) çalışmasında sürdürülebilirlik boyutunda ortaya çıkarılan bulgular ile bu çalışmada yer alan yerel yemek, yerel otlar, meyve ve sebzeler kategorileri benzerlik göstermektedir. Bu çalışmanın katılımcılarının yemeklerinde yerel otlar, yerel yemekler, yerel meyve ve sebzeleri kullanmaları sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır.

Almansouri, vd. (2022) çalışması ise miras gıdaların risk ve özgünlüklerini irdelemiştir. Aynı çalışmada malzemelerin yerelliği ve kültürlerini temsil eden bilgili şefler kategorisinde ortaya çıkarılan bulgular bu çalışmanın bulgularıyla uyumaktadır. Almansouri, vd. (2022) çalışmasında pişirme ekipmanı, şekli, malzemesi ve şeflerin sunum hakkındaki bilgisinin yemeğin otantikliğine katkı sağladığı, sunumun özel malzemelerle geleneksel bir şekilde yapılmasının bölgenin tanınırlığını sağladığı bulgularına ulaşmıştır.

Yerel ürünlerin kullanımına etki eden faktörler arasında mevsimselliğin önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada deniz ürünleri, yerel otlar, sebze ve meyveler gibi yerel ürünlerin kullanımında mevsim faktörünün etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Inwood, vd. (2009) çalışmalarında, et, süt ve süt ürünleri gibi yerel ürünlerin her mevsimde tedarik edilebilirken bazı ürünlerin yalnızca mevsimlerinde tedarik edilebildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Inwood, vd. (2009) çalışması ve bu çalışmada yer alan yerel ürünlerin kullanımında “mevsimsellik” faktörünün etkisine yönelik bulgular benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmının katılımcılarının “mevsimsellik” faktörünü ortadan kaldırmak adına bazı ürünleri sadece mevsimlerinde menülerine ekledikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Duram & Cawley (2012), çalışması incelendiğinde yerel ürün kullanmadan önce menüleri değiştirdikleri ve menüleri mevsimlere uygun şekilde değiştirdiklerine dair bulguların bu çalışma ile tutarlılık gösterdiği gözlemlenmiştir.

Katılımcılar Türkiye’nin yerel ürün bakımından zengin bir ülke olması nedeniyle yemeklerinde kullandıkları yerel ürünleri yetiştirildikleri bölgelerden ya da kendilerine yakın olan bölgelerden temin etmektedirler. Türkiye genelinde yetişen yerel ürünlerin bazılarının bilirken bazılarının daha geri planda olması katılımcıların dikkatini çekmiş ve bu ürünlerin de tanıtılması gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcılar Türkiye’nin yerel yemeklerin çok değerli oldukları ve bu yemeklerin uluslararası olarak tanıtılması gerektiğinin altını çizmektedirler. Kapucuoğlu & Nergiz (2018), çalışmasının ve bu çalışmanın bulguları arasında şeflerin yerel ürünleri kendilerine yakın bölgelerden temin ettikleri, yerel ürünlerin meşhur oldukları bölgelerden temin etmeye özen gösterdikleri, yerel otları yemeklerine aroma vermek amacıyla kullandıkları ve genellikle yerel ürünleri kullanmayı tercih ettikleri gibi bulguların ortak olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın katılımcıları yerel ürünlerin gastronomi bölümlerinde ve okullarda tanıtılmasının Türk gastronomisinin sürdürülebilirliğine önemli katkıların olacağı konusunda hemfikirdirler. Çalışmanın katılımcılarının görüşleri ile bu araştırmanın katılımcılarının görüşleri benzerlik göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yerel ürünlerin tanıtımında şeflerin etkin bir rolü olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın katılımcıları yerel ürünlerin şeflerin tabaklarında yer alabilmesi için bu ürünlerin şeflere ve halka tanıtılması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bazı yabancı ürünler yerine benzer Türk ürünlerinin kullanılmasıyla yerel ürünlerin uluslararası mutfakta tanıtılabileceği önerisinde bulunulmuştur. Çalışmada katılımcılar tarafından vurgulanan bir diğer faktör mevsimseliktir. Bazı ürünlerin tüm yıl boyunca bulunmadığı ve sadece belirli dönemlerde yetiştikleri göz önünde bulundurularak menülerin mevsimsel olarak değiştirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Tanıtılan yerel ürünlerin şefler tarafından uluslararası mutfak trendlerine uygun bir şekilde tabaklara yansıtılmasının yerel ürünlerin ticarileştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla şeflerin yerel ürünlere tabaklarında yer vermeleri Türk

gastronomisi açısından önem göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları yerel ürün kullanımının bölgesel ekonomiyi, yerel üreticiyi, doğal ürün üretimini, yerel ekonomiyi, yabancı ürünler yerine yerel kullanmayı, yerel ürünlerin tanıtımı ve sürdürülebilirliğini desteklediğini ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkarılan bulgular sayesinde yerel ürüne verilen değer ve desteğin artırılacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada şeflerin tabaklarında yerel ürün kullanma durumlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen görüşmelerde şeflerin yerel ürünleri kullanırken bu ürünlerin korunmasına dair girişimlerde bulundukları bulgusuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda bu çalışma şeflerin yerel ürünlerin tanıtılması ve pazarlanmasında etkin bir role sahip oldukları bulgusunu desteklemektedir. Bu bağlamda yerel ürünlerin uluslararası pazarlarda yer alabilmesi için şeflere sağlanılabilecek desteklere yönelik daha fazla çalışma yapılması gerektiği önerilmektedir. Yerel ürünler üzerine çalışma yapacak araştırmacılara bu çalışmada ortaya çıkan tanıtım, mevsimsellik, ticarileştirme, temin etme ve mevsimsel menü değişiklikleri gibi faktörler hakkında oluşturulacak farklı sorular ile problemin temeline inmeleri önerilmektedir. Yerel ürünlere dair farklı boyutları irdeleyen soruların olduğu ve farklı ülkelerde yerel ürünlerin tanıtılması için yapılan çalışmalardan Türkiye'ye uyarlanabilecek olanlarının incelendiği çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Yerel ürünlere yönelik öneriler:

Sadece yerel ürünlerle hazırlanan yemeklerin olduğu kataloglar oluşturmak,

Yerel ürünlerin coğrafi işaret olarak markalaştırılması,

Türkiye'deki yerel ürünlerin nerelerde bulunduğunu ve tedarik edilebileceğini gösteren bir uygulamanın oluşturulması,

Türk gastronomisindeki yerel ürünlerden oluşan müzeler açmak,

Şefler tarafından aşçılık ve gastronomi öğrencilerine yerel ürünlerin menülere nasıl dahil edilebileceğine dair workshopların verilmesidir.

Kaynaklar

ALKON, A. H. (2013). The socio-nature of local organic food. *Antipode*, 45(3), 663-680. doi: 10.1111/j.1467-8330.2012.01056.x

ALMANSOURİ, M., VERKERK, R., FOGLIANO, V., & LUNİNG, P. A. (2022). The heritage food concept and its authenticity risk factors-Validation by culinary professionals. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 28, 100523. <https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2022.100523>

ALTUN SABAN, S., YAY, Ö. & ERDEM, Ö. (2016, 4-6 Kasım). *Yöresel mutfak kavramına ilişkin şeflerin bakış açılarının değerlendirilmesi: Antalya örneği*. İçinde A. S. Albayrak (Ed.), II. Rize Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı (ss. 237- 261).

ARDAHANLIOĞLU, B. (2022). Nitel araştırmalarda online derinlemesine görüşme tekniği ile veri toplama: bir lisansüstü tez örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 1-12. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1101939>

ARMAN, A. (2011). Türk mutfak kültürü tanıtım sorunu: Mengen mutfağı örneği. Düzce üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, turizm ve otel işletmeciliği ana bilim dalı Yüksek Lisans Tezi, Düzce.

BALAT, Ş., KAYALI, B., GÜNDÜZ, A., & GÖKTAŞ, Y. (2019, 25-28 Nisan). *Doktora tezlerinde alınan geçerlik ve güvenilirlik önlemleri*. The 28th International Conference On Educational Sciences- ICES-UEBK 2019 Kongre Tam Metinler Kitabı (ss. 51-69).

BAYAT, G. (2020). Kars'ın yerel yemekleri ve yerel ürünlerin Kars'taki yiyecek içecek işletmelerinde kullanımının sürdürülebilir gıda kapsamında değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2640-2654. DOI: 10.26677/TR1010.2020.501

BAYCAR, A. (2022). Türkiye'ye ait yerel ürünlerin moleküler gastonomide kullanımı. *Selçuk Turizm ve Bilişim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 62-73.

BIANCHI, C., & MORTIMER, G. (2015). Drivers of local food consumption: a comparative study. *British Food Journal*, 117(9), 2282-2299. <https://doi.org/10.1108/BFJ-03-2015-0111>

- CEYLAN, U., & GÜVEN, Ö. Z. (2018). Yiyecek içecek işletmelerinin menü planlamasında kütahya'nın yöresel. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6, 451-459. DOI: 10.21325/jotags.2018.266
- CURTIS, K. R., & COWEE, M. W. (2009). Direct marketing local food to chefs: Chef preferences and perceived obstacles. *Journal of food distribution research*, 40(2), 26-36. 10.22004/ag.econ.99784
- CURTIS, K. R., COWEE, M. W., HAVERCAMP, M., MORRIS, R., & GATZKE, H. (2008). Marketing local foods to gourmet restaurants: a multi-method assessment. *Journal Of Extension*, 46(6), 16-24.
- ÇAPAR, M. C., & CEYLAN, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 295-312. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227359>
- ÇAVUŞ, O., ŞENGÜL, S., & ÖZKAYA, F. (2018). Restoran şeflerinin menü geliştirme ve ürün tedarik süreçleri hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi: The world 50 best restaurants list örneği. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 6(3), 95-110. DOI: 10.21325/jotags.2018.241
- DAHER, W. (2023). Saturation in qualitative educational technology research. *Education Sciences*, 13(2), 98. <https://doi.org/10.3390/educsci13020098>
- DEWEERDT, S. (2009). Is local food better?. *World Watch Magazine*, 22(3), 6-10.
- DÖMBEKÇİ, H. A., & ERİŞEN, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227330>
- DURAM, L. A. & CAWLEY, M. (2012). Irish chefs and restaurants in the geography of "local" food value chains. *The Open Geography Journal*, 5(1), 16-25.
- ERDEM, Ö., MIZRAK, M., & KEMER, A. K. (2018). Yöresel yemeklerin bölge restoranlarında kullanılması durumu: Mengen örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 44-61.
- EREN, S., & DOĞAN, M. (2023). Mutfak kültürü envanterine yönelik yerel ürünlerin ortaya çıkarılması: Kütahya örneği. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 6(1), 377-392. Doi: 10.33083/joghat.2023.270
- EROĞLU, S., & BEKTAŞ, O. (2016). Stem eğitimi almış fen bilimleri öğretmenlerinin stem temelli ders etkinlikleri hakkındaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi Journal Of Qualitative Research In Education*, 4(3), 43-67. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.4c3s3m
- FUSCH, P. I. & NESS, L. R. (2015). Are we there yet? Data saturation in qualitative research. *The Qualitative Report*, 20(9), 1408-1416.
- GARCÍA, J. P., CAPELARI, M. G., GUÉNEAU, S., ZANETI, T. B., & DINIZ, J. D. (2023). The role of chefs and gastronomy in transforming the Brasília food system. *Evaluating Sustainable Food System Innovations*, 36-54.
- GIRAY, H., ÖZKAN, F. Z., & ORAN, H. (2012). Yerel ürünlerin ekonomik kalkınmadaki önemi. *Verimlilik Dergisi*, (4), 109-115.
- GREGOIRE, M. B., ARENDT, S. W., & STROHBEHN, C. H. (2005). Iowa producers' perceived benefits and obstacles in marketing to local restaurants and institutional foodservice operations. *Journal Of Extension*, 43(1), 1-10.
- GUION, L. A., DIEHL, D. C., & MCDONALD, D. (2011). Triangulation: establishing the validity of qualitative studies: FCS6014/FY394, Rev. 8/2011. *Edis*, 8, 3-3.
- HUGHES, D. W., & BOYS, K. A. (2015). What we know and don't know about the economic development benefits of local food systems. *Choices*, 30(1), 1-6.
- INWOOD, S., SHARP, J., MOORE, R., & STINNER, D. (2009). Restaurants, chefs, and local foods: insights drawn from application of a diffusion of innovation framework. *Agriculture and Human Values*, 26(3), 177- 191. doi 10.1007/s10460-008-9165-6
- KAN, M., GÜLCUBUK, B., KAN, A., & KÜÇÜKÇONGAR, M. (2010). Coğrafi işaret olarak Karaman divle tulum peyniri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010(2), 15-23.
- KANG, S. (2012). Perceptions of the benefits and challenges of purchasing local foods in the Iowa hotel industry (unpublished master's thesis). Iowa State University, Iowa.

KANG, S., & RAJAGOPAL, L. (2014). "Perceptions of benefits and challenges of purchasing local foods among hotel industry decision makers". *Journal of Foodservice Business Research* 17, 301-322. <https://doi.org/10.1080/15378020.2014.945889>

KAPUCUOĞLU, M. İ., & NERGİZ, H. G. (2018). Türk mutfağının korunmasında yerel yiyecek kullanımının şeflerin algıları kapsamında incelenmesi. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(4), 812-832. DOI: 10.21325/jotags.2018.335

KARACA, O. B. (2016). Geleneksel peynirlerimizin gastronomi turizmindeki önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(2), 17-39.

KÜÇÜK, M., & ONUR, N. (2023). Otel işletmelerinde yöresel ürün ve zeytinyağı kullanımı: Manavgat örneği. *Turizm Akademik Dergisi*, 10(1), 101-118.

KÜÇÜKYAMAN, M. A., DEMİR, Ş. Ş. & BULGAN, G. (2018). Mutfak şeflerinin yöresel ürünlere ilgisi: Isparta örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek.1), 86-103.

LI, T., MESSER, K. D., MAMADZHANOV, A., & MCCLUSKEY, J. J. (2020). Preferences for local food: tourists versus local residents. *Canadian Journal Of Agricultural Economics/Revue Canadienne D'agroeconomie*, 68(4), 429-444. <https://doi.org/10.1111/cjag.12261>

MANCINI, M. C., MENOZZI, D., DONATI, M., BIASINI, B., VENEZIANI, M., & ARFINI, F. (2019). Producers' and consumers' perception of the sustainability of short food supply chains: the case of parmigiano reggiano pdo. *Sustainability*, 11(3), 721-743. doi:10.3390/su11030721

MARTINEZ, S., HAND, M., DA PRA, M., POLLACK, S., RALSTON, K., SMITH, T., ... & NEWMAN, C. (2010). Local food systems: concepts, impacts, and issues. Washington: Err 97. Us Department of agriculture, economic research service.

MERRIAM, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber* (3. Basım S. Turan, çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

NELSON, P., BECKIE, M. A., & KROGMAN, N. T. (2017). The "locavore" chef in Alberta: a situated social practice analysis. *Food, Culture & Society*, 20(3), 503-524. <https://doi.org/10.1080/15528014.2017.1288798>

NOY, C. (2008). Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research. *International Journal of social research methodology*, 11(4), 327-344. DOI: 10.1080/13645570701401305

ONGÜN, U., İNANIR, A., & KILINÇ, O. (2019). Yöresel yemek kültürünün kırsal ve kültür turizmi açısından değerlendirilmesi: Ağlasun ilçesi örneği. In VIII. National IV. İnter-National Eastern Mediterranean Tourism Symposium, (S. 170-180). Anamur-Mersin.

ÖZ, H., & DÖNMEZ, B. (2018). Yerel gıda ve coğrafi işaretleme kapsamında Süryani şarabının değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 260-269. doi: 10.32572/guntad.346866

PARKER, C., SCOTT, S., & GEDDES, A. (2019). Snowball sampling. *SAGE research methods foundations*.

PATTON, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd edition). Thousand Oaks, London: Sage Publications.

PEREIRA, L. M., CALDERÓN-CONTRERAS, R., NORSTRÖM, A. V., ESPINOSA, D., WILLIS, J., LARA, L. G., ... & AMAYA, O. P. (2019). Chefs as change-makers from the kitchen: Indigenous knowledge and traditional food as sustainability innovations. *Global Sustainability*, 2, e16, 1-9. <https://doi.org/10.1017/S2059479819000139>

SANDIKÇI, M., AYDOĞDU, A. & PAMUKÇU, H. (2015 Kasım). Yöresel yemeklerin menülerde yer alma düzeyi, Kastamonu konakları örneği. 1. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Sempozyumu, 773-785.

SARIOĞLAN, M. (2011). Konaklama işletmelerinde tedarik zinciri yönetimi kapsamında tedarikçi seçim kriterleri üzerine görgül bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(25), 239-253.

SCHMITT, E., GALLI, F., MENOZZI, D., MAYE, D., TOUZARD, J. M., MARESCOTTI, A., ... & BRUNORI, G. (2017). Comparing the sustainability of local and global food products in europe. *Journal Of Cleaner Production*, 165, 346-359. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.07.039>

SEÇUK, B., & TUGAY, O. (2021). Coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin web siteleri aracılığıyla bölgesel tanıtımda kullanımı: Akdeniz bölgesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(2), 835-854. DOI:10.21325/jotags.2021.818

SHARMA, A., GREGOIRE, M. B., & STROHBEHN, C. (2009). Assessing costs of using local foods in independent restaurants. *Journal Of Foodservice Business Research*, 12(1), 55- 71. <https://doi.org/10.1080/15378020802672089>

SOLMAZ, S. A., & SOLMAZ, Y. (2019). Yiyecek-içecek işletmelerinde tedarikçi seçimini etkileyen faktörler: Sakarya'daki kafe-restoranlar üzerine bir araştırma. *The Journal*, 12(66), 1464-1473. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3685>

STEPHENSON, G., & LEV, L. (2004). Common support for local agriculture in two contrasting oregon communities. *Renewable Agriculture And Food Systems*, 19(4), 210-217. DOI: 10.1079/RAFS200481

ŞAHİN, M., & MANKAN, E. (2021). Gastronomide trendler: restoranlarda lokal ürün kullanımı, yenilikçi ve hikâyesi olan yemekler yaratma. *International Journal Of Arts And Social Studies*, 4(7), 228-250.

ŞENGÜL, S. (2017). Yiyecek içecek işletmelerinin tedarikçi değerlendirmeleri: yöresel mutfak ürünlerinin satın alma süreçleri hakkında bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 218-233. <https://doi.org/10.20875/makusobed.302913>

TAŞ, D., & AKSOY, M. (2020). Edirne'nin sınır köylerinde yaşayan pomak ve muhacirlerin yemek kültürü üzerine bir inceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 2565-2587. DOI: 10.21325/jotags.2020.727

TOPU, F.B., BAYDAŞ, O., TURAN, Z., & GÖKTAŞ, Y. (2013). Common reliability and validity strategies in instructional technology research. *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 42(1), 110-126.

TRIVETTE, S. A. (2015). How local is local? determining the boundaries of local food in practice. *Agriculture And Human Values*, 32(3), 475-490. DOI 10.1007/s10460-014-9566-7

YAĞAR, F., & DÖKME, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.

YAVUZ, G. (2021). Tanınmış Türk şeflerin bakış açısıyla Türk mutfağında inovasyon. *Turizm ve Gastronomi Çalışmaları Dergisi*, 9 (1), 426-447. DOI: 10.21325/jotags.2021.797

YENİPİNAR, U., KÖŞKER, H., & KARACAOĞLU, S. (2014). Turizmde yerel yiyeceklerin önemi ve coğrafi işaretleme: Van otlu peyniri. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 2(2), 13-23.

YÜNCÜ, H. R. (2010). *Sürdürülebilir turizm açısından gastronomi turizmi ve Perşembe yaylası*. 10. Aybastı Kabataş Kurultayı. Yerel Değerler ve Yayla Turizmi İçinde (S. 28-34). Şengel, S. (Edt.). Ankara: Detay Anatolia Akademik Yayıncılık.

ZEPEDA, L. & REID, C.L. (2004). Consumers' views on local food. *Journal of Food Distribution Research*, 35(3), 1-6. 10.22004/ag.econ.27554

ZEPEDA, L., & LI, J. (2006). Who buys local food?. *Journal Of Food Distribution Research*, 37(3), 1-11. 10.22004/ag.econ.7064

Summary

It has been observed that interest in local products is increasing. Local products attract the attention of both tourists and locals because they are products that belong to a region or country and have characteristics specific to the place where they are located. Interest in local products attracts the attention of managers and chefs in food and beverage businesses. The role of these two professional groups is important in the use of local products in food and beverage businesses. The use of local products in modern presentations and plates is important in terms of the promotion, commercialization and marketing of these products. When chefs include local products in their plates, guests who do not know these products are informed about them. It has been observed that the most important professional group in the promotion of local products is chefs.

In this study, it was aimed to reveal the use of local products by chefs in Turkey under the title of local product-chef relationship. The answers given by the participants were examined in 15 categories

under the theme of local products. The 15 categories created were named as flour and dough products, olives and olive oil, local herbs, grains and nuts, sweet products, seafood, mushrooms, meat and meat products, spices, milk and dairy products, cheeses, sauces, vegetables and fruits, local dishes and product development. All categories were supported by at least three participants' answers.

In this study, it was found that the participants were careful to use local products, used Turkish products instead of foreign products, preferred products produced with local methods, and obtained local products from regions where they were famous or from regions close to them. The participants emphasized that there was a lack of promotion of local products. The fact that some of the local products grown in Turkey were in the background in particular attracted the attention of the participants and they emphasized that these products should also be promoted. The participants think that Turkish dishes are very important and that these dishes should be promoted. In the study, it was suggested that a catalogue should be created for local products in Turkey and an application should be created that shows where local products can be purchased.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Psikanaliz Kuram ve Yöntemini Dior'un J'adore Parfüm Reklamı Anlatısı Üzerinden İncelemek

Examining Psychoanalysis Theory and Method through Dior's J'adore Perfume Advertisement Narrative

¹ Hakan TAN 

² Mümin YAVUZCAN 

Öz

Amaç: Çalışma anlatı analizini, alanda eksik olan alan psikanaliz kuramı ve yöntemi çerçevesinde ele alarak, reklam anlatısını psikanaliz anlatı analizi çerçevesinde incelemeyi ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Araştırma, literatürde ve iletişim çalışmalarında eksik olan anlatı ile psikanaliz, psikanaliz yöntem arasındaki ilişkiyi açıklamak, incelemek, tespit etmek ve bir model önerisi sunmak istemektedir.

Yöntem: Psikanaliz anlatı analizi, anlatı temalarındaki gösterge, sembol ve mitler gibi unsurlar belirlemekte ve kodlamakta, nasıl etkili bir biçimde yapılandırıldıklarını sorgulamakta, anlatılardaki çağrışımları psikanaliz kuramı çerçevesinde değerlendirmekte, olay örgüsü ve içerik üretimini kronoloji, nedensellik ve ahenk-uygunluk bakımından ele almaktadır. Psikanaliz anlatı analizi, anlatılardaki bilince ve bilinçaltına etki eden gösterge, sembol ve mitler ile bu imgelerin libido, yaşam ve ölüm içgüdüleri, id, ego, süpereo ile oedipus ve elektra kompleksleri arasındaki ilişkiyi incelemekte, çözümlemekte ve betimlemektedir.

Bulgular: Araştırma bulgularına göre incelenen reklam, reklam anlatısının içeriğinde bulunan, imge, gösterge, sembol ve mitler ile izleyicilerin dikkati çekilerek, izleyicilerin reklam anlatısına yönelmelerini sağlayarak, reklam anlatısındaki marka ve ürünü arzulamaları istenmekte, böylelikle marka ve ürünün hedef kitle tarafından satın alınması amaçlanmaktadır. Cinsellik ve kadın figürünün kullanımı reklamlarda sıklıkla tercih edilen yöntemlerdendir. Güzel kadının cazibesi ve parfümün etkisi, izleyicide kendini daha çekici, daha arzulanan ve daha öz güvenli hissetme arzusu uyandırmaktadır ve parfüm, izleyicinin eksiklik hislerini giderecek bir araç olarak sunulmaktadır.

Sonuç: Araştırmanın sonucuna göre reklam anlatısı, kişilerin/ izleyicilerin bilinçaltında yatan istek ve arzuları gösterge, imge, mit ve sembollerini kullanarak, izleyiciyi etkileyen güçlü bir psikolojik araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Anlatı, Psikanaliz, Freud, Reklam Anlatısı, Psikanaliz Anlatı Analizi

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul, Türkiye.
✉ hakan.tan@nisantasi.edu.tr

²Arş. Gör., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul, Türkiye ; Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
✉ mumin.yavuzcan@nisantasi.edu.tr

Geliş/Received: 01.10.2024
Kabul/Accepted: 28.11.2024

Abstract

Aim: The study aims to examine and interpret advertising narrative within the framework of psychoanalysis narrative analysis by addressing narrative analysis within the framework of psychoanalysis theory and method, which is a field lacking in the field.

Method: Psychoanalytic narrative analysis identifies and codes elements such as signs, symbols and myths in narrative themes, questions how they are effectively structured, evaluates the associations in narratives within the framework of psychoanalytic theory, and examines the plot and content production in terms of chronology, causality and harmony-conformity.

Results: According to the research findings, the advertisement examined is aimed to attract the attention of the audience with the images, indicators, symbols and myths in the content of the advertisement narrative, to make the audience turn to the advertisement narrative, and to desire the brand and product in the advertisement narrative, thus aiming to have the brand and product purchased by the target audience. The appeal of a beautiful woman and the effect of perfume create a desire in the audience to feel more attractive, more desired and more self-confident, and perfume is presented as a tool to eliminate the audience's feelings of deficiency.

Conclusion: According to the results of the research, advertising narrative emerges as a powerful psychological tool that affects the audience by using signs, images, myths and symbols that reflect the desires and wishes that lie in the subconscious of individuals/viewers.

Keywords

Narrative, Psychoanalysis, Freud, Advertising Narrative, Psychoanalysis Narrative Analysis

Giriş

İnsanlık tarihi anlatıların tarihidir. Anlatılar, insanlar arasında bir iletişim, etkileşim, katılım, paylaşım ve işbirliği ortamının oluşmasını sağlayarak, hem insanların biraraya gelmesine ve birarada olmasını sağlamakta hem de toplumsallaşma süreci ile birlikte, toplumsal yapılar ve yapıların iktidar ilişkilerini oluşmasını sağlayan kelimenin dar anlamıyla kişiler ve toplumsal yapıların bir aradalığını, birbirlerine bağlılığını ve bağımlılığını, bir sistem bir düzen içinde durmasında bir çimento işlevini görmektedir. Anlatılar mittir, mitolojiktir; öyküdür, standıdır, hikayedir, masaldır, halka ve halklara aittir; romandır, şiirdir, yazarların dünyasına aittir; sinema, film, içerik, metin, haber, basın bülteni, dijital içerik ve reklam da birer anlatıdır (Bahtin, 2021; Culler, 2007; Dervişcemaloğlu, 2016; May, 2021; Moran, 2022; Rifat, 2021; Evliyaoğlu, 2020; Gümüş, 2021). Tarihsel olarak incelendiğinde anlatılar tarihi üç ana başlıkta açıklanabilir; *Mit ve Mitolojik Anlatılar*, *Dinsel Anlatılar* ve *Medya Anlatıları*. Mitler, dış dünyayla ilişkisel bağlamında içimizde taşıdığımız benliğimize dair kişisel yorumlarımızdır. İçinde yaşadığımız toplumu bütünleştiren anlatılardır (May, 2016, s.21). İnsanlık tarihi boyunca insanlar hem yaşadıkları doğaya (dünya-evren) hem kendi doğalarını hem de kendi üretikleri kültürleri anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Anlatılar insanların tüm merak ve ihtiyaçlarını gidermekte, bilgilendirmekte, yaşam dünyalarını, yaşamlarının amaçlarını, norm ve davranışlarını ile değerlerini belirlemektedir. Tüm anlatıların ortak özelliği tema (ana yönelim), motif (yinelenen süsleyici öğeler), karakterler (ana ve yardımcı), mekân ve zaman ile olay, olay örgüsünün yarattığı bir öyküdür.

İnsanların anlatılara yönelmesinde ve onların birer arzu nesnesine yönlendirmesindeki ana nedenlerden biri, anlatıların yaratıcı, ilgi ve dikkat çekici olmasıdır. Günümüz insanın en çok maruz kaldığı medya anlatısı reklam anlatılarıdır. Reklam anlatılarında tema, motif, mekân ve zaman ile karakterler yaratıcı bir kurgu ve kurmaca çerçevesin yapılandırılır ve biçimlendirilir. Kotler ve Armstrong'a göre yaratıcı konsept kavramı ve olgusu; bir reklam mesaj (anlatı) stratejisini farklı ve akılda kalıcı bir şekilde hayata geçirecek şekilde ilgi ve dikkat çekici *büyük fikre* sahip olmaktır (2016, s.480). Reklamın da yaratıcılık yeteneği gerektiren bir alan olması dolayısıyla reklamcılık, yüzyılımızın popüler mesleklerinden biri haline geldi (Elden ve Özdem, 2015, s.20). Medya uzmanları ve reklamcılar insanlara yaşadıkları dünyadaki imge, nesne ve göstergeleri yaratıcı bir kurgu ve kurmaca çerçevesinde

oluşturdukları anlatıları izleterek-dinleterek-okutarak, insanları yaşadıkları gerçek dünyadan yaşamak istedikleri anlatıların egemen olduğu anlatılar dünyasına doğru bir yolculuk yapmalarını istemektedirler. Reklam anlatıları, yaratıcı bir yaklaşım çerçevesinde büyük fikre sahip olarak, reklamvereni (markayı) hedef kitesinin hem zihinlerinde konumlandırmakta hem de markayı diğer markalardan ayırarak, markayı zihinlere çivilemektedir. Örneğin, C. Nolan'ın Oppenheimir filminde bir replik; *biz teorisyenler, kuramları, onun sonuçlarını ve etkilerini biliriz ama onlar (halk) onu deneyimlemeden anlayamazlar*. Replik, çalışma bağlamında reklamcı, medya uzmanı ve akademisyenlerin bir reklam anlatısının altında yatan kuram ve araştırmalar ile reklam anlatısının sonuç ve etkilerini deneyimlemeden de bilebileceğini ama halkın reklam anlatısını deneyimlemeden sonuç ve etkilerini anlayamayacağına vurgu yapmaktadır. Halk, tüketiciler reklam anlatısındaki görünüşe ve görünüşün altında yatan çağrışım ve anlamlara bakmaktadır. Marx, eğer öz ve görünüş aynı olsaydı bilime gerek kalmaz demiştir (Przeworski, 2023, s.97). Dolayısıyla, çalışma bağlamında reklam anlatılarının görünüş, öz ve anlatıların görünüşünün arkasındaki anlamı ve gerçekliği inceleyebilmek için alanda bir yöntem ve/veya tekniğin eksik olduğuna araştırmada vurgu yapılmaktadır. Çalışma, alanda eksik olan alan psikanaliz kuramı ve yöntemini ele alarak, reklam anlatısını psikanaliz anlatı analizi çerçevesinde incelemektedir. Örneğin, Freud, benim hayatım sadece bir tek amaç üstüne hedeflenmiştir; zihinsel aygıtın nasıl oluşmuş olduğunu, burada hangi güçlerin rol aldığı ve nasıl iç içe hareket ettiğini çıkarsamak ve tahmin etmek, diye yazmıştır (Hall, 2016, s.15). Medya, ve reklam anlatılarının ruhsal aygıt üzerindeki etkileri psikanalist yöntem ile açıklanabilmektedir. Derinlik psikolojisi kimliğiyle psikanaliz, ruhsal yaşamı dinamik, ekonomik ve topoğrafik olmak üzere üç ayrı açıdan ele alır (Freud, 2023a, s.185). Topoloji, Yunanca topos (yer) ve logos (söz) kavramlarının birleşmesinden oluşmaktadır ve yer incelemesi anlamına gelmektedir (Lacan, 2017, s.55). Ruhsal aygıtın topoğrafyası a) Es-O-İd, b) Ich-Ben-Ego ve c) Uber-Ich-ÜstBen-SuperEgo'dan oluşmaktadır. O (Es-İd), kişiliğimizin karanlık, ulaşılamaz bir parçasıdır (...) iyi, kötü diye bir şey bilmez, ahlak diye bir şeyi tanımaz (Freud, 2023b, s.111-113). İd, her türlü arzu, haz, şiddet ve saldırganlığı istemektedir. Üstben, Ben'i gözetiminde tutar, buyruklar verir, ona onu yargılar, tıpkı anne ve babası gibi cezalarla korkutur gözünü (Freud, 2023a, s.272). Süperegö ise kişinin yaşadığı toplumun sahip olduğu ahlaki, etik, töre, gelenek, yasa ve davranışlardır. Kişinin süperegösu vicdanı, ebeveynlerin öğrettikleridir. Bilinç Ben'de bulunup, dış dünyayı algılamakla görevlendirilmiş en dış katmanların bir fonksiyonudur (Freud, 2023a, s.187). Ego ise İd ile Süperegö arasında bir denge kurarak kişinin hem arzu ve hazlarının tatmin edilmesini sağlar hem de kişiyi toplumdaki ahlaki ve etik kural, davranış ve değerlere uyumlaştırır. Doğal olarak ego gelişimindeki en önemli ileri adımlarından birisi haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçiştir (Freud, 2018, s.423). Diğer yandan Freud'un da belirttiği gibi psikanalitik kuram, hiç şüphesiz ki, ruhsal süreçlerin gerçekleşmesini haz ilkesinin yönlendirildiğini kabul etmektedir (Freud, 2014, s.8). Ich-Ben-Ego'nun görevi kişinin özyaşamını sürdürmektir. Ego algıları, bellekte depo ederek, çeşitli savunma mekanizmaları (kaçış, inkar, özdeşleşme, yanıltma, itme, idealleştirme vb.) kullanarak hem toplumsal uyumu hem de kişinin eylemlerini, duygularını ve düşünceleri dengeler ve düzenler.

Araştırmada reklam anlatılarının hem görünüş hem özlerini analiz etmek ve çözümlemek için hem de egemen yaklaşımcıların sormadığı *anlatılar nasıl ve neden etkili olmaktadır?* sorularına yanıt aramak için psikanaliz anlatı analizini kullanılmaktadır. Çalışma anlatı analizini, alanda eksik olan alan psikanaliz kuramı ve yöntemini ele alarak, reklam anlatısını psikanaliz anlatı analizi çerçevesinde incelemeyi ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Araştırma, literatürde ve iletişim çalışmalarında eksik olan anlatı ile psikanaliz, psikanaliz yöntem arasındaki ilişkiyi açıklamak, incelemek, tespit etmek ve bir model önerisi sunmak istemektedir.

Psikanaliz Kavramı, Olgusu ve Unsurları

Freud'un çalışmalarında biyoloji (kimyasal ve fizyolojik), ekonomi, içgüdü (yaşam içgüdüleri (eros) ve ölüm içgüdüleri (thanatos), haz, libido, saldırganlık, psikoseksüel aşamalar, ruhsal yapı ve psikanaliz öne çıkmaktadır. Ekonomik unsorda haz ilkesinin enerji (cathexis) yükü ve birikimin önlenmesi, doyurulması, giderilmesi ve boşatılması düzenlenmekte ve açıklanmaktadır. Freud'un çalışmaları üç ana başlıkta toplanmaktadır. Birincisi Freud'un *psikoseksüel aşamalar kuramına* göre kişi oral, anal, fallik ve gizlilik aşamalarından geçerek kişiliğini oluşturur. İkincisi kişinin yaşamında öne çıkan iki ana unsur *libido ile saldırganlıktır*. Üçüncüsü *psikanaliz kuramı*, yöntemi Sigmund Freud tarafından geliştirilmiş, uygulanmış ve akademik alana kazandırılmıştır (Freud, 2018; 2022a; 2022b; 2023a; 2023b; Althusser, 2021; Lacan, 2021; Tükel, 2015).

Freud, psikanaliz yönteminden önce Breuer ve Charcot'un hipnoz telkin, konuşma tedavilerini denemiş daha sonradan katarsis yöntemine geçiş yapmıştır. Psikanalizde, tarihsel sırasıyla hipnoz, katartik yöntem, telkin ve serbest çağrışım yöntemleri kullanılmıştır (Habib, 2019, s.146). Hipnoz, direnci maskeler ve zihnin belli bir bölgesine erişim sağlar; ne var ki buna karşılık direnci, bahsi geçen alanın sınırlarına inşa ederek duvar örer ve bundan ötesine erişilmez hale getirir (Freud, 2022a, s.33). Freud, araştırmalarında hipnozu kullanmanın yarardan daha çok zarar getirdiğine karar vererek katarsis yöntemine geçiş yapmıştır. Katarsis yöntemi ondan bağımsız uygulamaya karar verdim (Freud, 2022a, s.29). Freud'a göre katarsis yöntemi ile hem analistin hem de hasta analizanın (hasta) bile bilmediği bir olgu, olay ve anıyı öğrenilmesini sağladığını belirtmektedir. Kişi, özne katarsis yöntemi ile bilinçaltına bastırdığı bir olgu, olay, travma ve anıyı hem yeniden canlandırma hem de kavramsal, işitsel ve görsel imgeleri görselleştirme imkanı bulabilmektedir. Kişi kendisi için olumsuz, acı ya da tehlike oluşturabilecek arzu, duygu, duygulanımlar yaratan bir olgu, olay, travma ve anıyı bilinçaltına iter (repression). Bu hatıralar (...) gün yüzüne çıkmaya hazırdı: ne var ki bilinç seviyesine çıkmalarını engelleyen ve onları bilinçdışında kalmaya zorlayan bir etki vardı (Freud, 2022a, s.30). Dolayısıyla kişide bastırılan, bilinçdışına itilen bir olgu, olay, travma ve anı ile onu bilince çıkmasını engelleyen bir sınırlayıcı direnç bulunmaktadır. Kişinin içinde yaşadığı çatışma durumları, kişinin yaşam pratiklerinde bazı belirtiler ile ortaya çıkar (dil sürçmesi, şaka vb gibi.). Analist, analizanı serbest çağrışım ve katarsis yöntemi ile aklına gelen herşeyi söylemesini isteyerek analizanın bilinçdışına ittiği olgu, olay, travma ve anıları bilinçdışına çıkarmaya çalışmaktadır. Bilinçdışına itim öğretisi, psikanalizi taşıyan temel direktir (Freud, 2022b, s.263). Analist analizanın bilinçdışına ittiği olay, imge, nesne ve anıları yeniden ortaya çıkarmak için çalışırken, analizan analistin çalışmasını sabote etmek, engellemek ve boşa çıkarmak için elinden geleni yapmaktadır. Freud, psikanaliz benim eserimdir, demiştir. Freud, psikanalizin topluluk önüne ilk çıkışının 1909 yılında olduğunu açıklamıştır (2022b, s.251).

Tablo 1: Psikanaliz Kavramı, Kuramı ve Yöntemin Tanımları

Kaynak	Açıklama
(Freud, 2022b, s.264).	"Psikanaliz kuram, nevrozlulardaki hastalık belirtilerinin geriye doğru izlenip nedenlerinin ele geçirilmeye çalışılması sırasında karşılaşılan beklenmedik iki olayı aktarım ile karşı koymayı açıklama denemesidir"
(Freud, 2023a, s.141).	"Psikanaliz, sinir hastalıklarının bazı tiplerini (nevrozları) psikolojik bir yönetime başvurarak iyileştirmeye çalışan tıbbi bir yöntemdir"
(Freud, 2022a, s.49).	"Psikanaliz, zihinsel yaşantıda itme sürecine sokulan hadiselerin bilinç tarafından fark edilmesini amaçlar"
(Freud, 2018, s.458).	"(Psikanalizin) Hedeflediği ve ulaştığı şey, ruhsal yaşamda bilinçdışı olanı ortaya çıkarmaktan ibarettir"
(Jung, 2016, s.355).	"Psikanaliz (...) insan bilimleri alanlarını, yaratıcı sanatları, mitolojiyi, edebiyatı, felsefeyi (...) de alanına katmaya çalışan bir psikoloji kuramıdır"
(Habib, 2019, s.14).	"Psikanaliz kürünü kişinin kendi tarihini hatırlaması, bilinçlendirmesi, yeniden yazması olarak tanımlamak psikanaliz sürecinin bir tanımlaması olabilir"
(Habib, 2019, s.33).	"Freud'a göre psikanaliz nedir sorusunun bir cevabı da, psikanalizin başka türlü ulaşılması mümkün olmayan ruhsal oluşumların gözlemlenmesini olanaklı kılan bir yöntem almasıdır"
(Certeau de, 2017, s.29).	"Psikanaliz, Freud'un keşiflerinin merkezinde yer alan bir sürecin parçasıdır: Bastırılmış olanın geri dönmesidir"
(Ogden, 2022, s.1).	"Psikanaliz, hem terapötik bir süreç hem de bir dizi fikir olarak, her biri kendi ürettiklerini ve diğerinin ürünlerini yorumlayan özneler arasında bir söylem biçimde gelişir"

Tablo 1'deki düşünürler göre, psikanaliz; kişi ve/veya analizanın (hasta) bilinçli ve bilinçaltı aktarımlarını ve aktarımlarının kökenlerini analizi ederek, kişi ve analizana yardımcı olur; kişilerin davranışsal ve duygusal rahatsızlıklarını tedavi etmektedir; kişi ve/veya analizanın geçmiş yaşamında yaşadığı, unuttuğu, unutmak istediği, bilinçaltına ittiği ve olumsuz sonuçlar doğurduğu olayları araştırmaktadır. Psikanaliz sadece davranışsal, psikolojik rahatsızlıkları araştırmamaktadır aynı zamanda beşeri ve sosyal bilimlerin alanlarını, sinemayı, mitolojiyi ve metinleri de analiz etmek, çözümlemek için de kullanılmaktadır. Tablo 1'e göre psikanaliz kişi, birey ve öznenin kendi tarihini hatırlaması, bilinçlendirmesi ve yeniden yazmasına yardımcı olmaktadır. Habib, psikanalizi ruhsal oluşumların gözlemlenmesini, betimlenmesini, analiz edilmesini ve çözümlenmesine olanak sağlayan bir yöntem olarak açıklamaktadır (2019). Certeau de ve Ogden'de, Tablo 1'deki düşünürler şu sözlerle destek vermektedir: Psikanaliz kişinin geçmiş yaşamında ya da hayatında bastırıldığı arzu, haz, libido, saldırganlık, korku, şiddet gibi olguların geri döndürülmesine olanak sağlamak ve ayrıca kişilerin üretimleri ile ortaya çıkan ürünleri yorumlayan özneler arasında bir söylem biçiminde geliştirmektedir.

Psikanalist, kişi ve analizanın anlatılarını, aktarımları, beden dilini, rüyalarını ve anlatı, aktarım ve rüyalarını anlatırken kullandığı kelime, kavram, gösterge, sembol, mit ve imgeleri analiz etmek ve yorumlamaktadır. Yorumlamak, bir şeyde gizli bir anlamı bulmak demektir (Freud, 2018, s.116). Kişinin belirti ve anılarının zihninde yarattığı imgelerden yola çıkarak itilmiş karmaşalarına ulaştığınız gibi, gizli hayali düşüncelere de ulaşırsınız (Freud, 2022a, s.44). Freudyen bakış açısına göre psikanalist, hasta (analizan)kişi ve öznelerin anlatı, aktarım, rüya ve gizli hayali duygu ve düşüncelerindeki imge, söz, kavram, mit, sembol ve göstergeleri analiz ederek ve yorumlayarak kişilerin, reklamcılarının (çalışma bağlamında reklam anlatıları) ve edebi eser gibi metinlerdeki gizli anlamları bulabilmekte ve çözümleyebilmektedir. Bir signal, olmanın (letant/being) fizik aleminin bir parçasıdır; bir sembol, anlamın (signification/meaning) beşeri alemin bir parçasıdır (Cassirer'den aktaran Durand, 2017, s.13). Duyu algılarının dünyası bir yanılsama dünyasıdır; İmgesel'in alanıdır; yani insanın dünyanın seçilmiş parçalarıyla özdeşleşip (...) kendine teselli aradığı alandır (Bowie, 2020, s.19). Durand ve Bowie, kişi ve özneler için nesne, varlık, ürün, marka ve imgelerin düz anlamlarından daha çok onların sahip olduğu sembol, gösterge ve mitsel anlamlarına değer verdiğini hatta onlar ile özdeşleştiklerine vurgu yapmaktadırlar.

Psikanalist yaklaşımda kişilerin, diğer varlık, nesne, marka, ürün ve insanlara bağlanmaları, kabullenmeleri, onları birer haz nesne ve imgeleri olarak görmelerinin nedenleri, özdeşleşme, libido ve idealleştirme başlıkları altında incelenmektedir. Özdeşleşme, bir başka kişiye bağlanmanın çok önemli bir şeklidir (Freud, 2023b, s.99). Tabiatıyla özdeşleşme, fiziksel bir yapıdan çok düşünce, davranış, tavır, alışkanlıklar, sevgi, kabullenme vb. öğeleri içerir (Ersevrim, 2013, s.226). Özdeşleşme, bir varlık, nesne, marka, ürün ve/veya insanlara bağlanma, onların sergilediği, temsil ettiği, sembolleştirdiği, sahip olduğu düz ve yan anlamları, imajları kendine mal etme, duygu, düşünce ve davranışları sergilemek, olarak açıklanmaktadır. Marka yönetim ve uzmanlarının istedikleri hedef kitlelerinin marka, ürün, hizmet ve anlatıları ile özdeşleşmeleridir. Libido, cinsel organlarda yoğunlaşabileceği gibi, aynı şiddetle ağızda, anüste veya diğer *erojen* bölgelere de yoğunlaşabilir, bu durumda bu bölgeler cinsel organlarının değerini kazanır (Horney, 2017, s.39). İtmeye maruz kalan libido kaynaklı içtepilerin belli bir kısmı, doğrudan ve bilfiil hazza ulaşmak ister (Freud, 2022a, s.68-69). Libido sadece erojen bölgelerin uyarılmasıyla ilgili değildir aynı zamanda bir nesne, marka, üründe cinsel organların değerini kazanabilmektedir. Kişi bir nesne, marka, ürünü haz ve arzu nesnesi olarak değer verdiğinde onu tüketerek doyum elde etmek istemektedir. Haz ve elde edilen doyum geçici olduğu için kişiler aynı hazzı ve doyumunu tekrardan yaşamak için tüketme sarmalına girmektedir. Bu toplum bilindiği üzere tüketim, haz, gösteri toplumu olarak açıklanmaktadır. Özdeşleşme geçicidir; arzu edilen nesne, marka, ürünü ilgi ve yönelim azalınca özdeşleşme sona erebilir ama idealleştirme ise kalıcıdır. Kişi özdeşleştiği nesnelerden edindiği kişiliğinin bir parçası yaparak yoluna devam etmektedir (...) Oysa idealizasyonda idealize edilen nesne, kişinin benlik idealine yerleşir ve orada taht kurar (Habib, 2019, s.33). Marka yönetimlerinin sahip olmak istediği diğer bir boyut idealleştirmedir. Tüketiciler, idealleştirilen nesne, marka ve ürünün sadece hayranı değillerdir aynı zamanda birer taraftarı da olabilmektedir.

Anlatı Kavramı, Olgusu ve Unsurları

Önce görsele, sonları söze ve daha sonraları ise yazıya sahip olan insanlık, tarihsel süreç içerisinde, görsel, sözlü yada yazılı öykü, masal, destan, mit ve hikayeler anlatmıştır ve yaşamında her zaman ya bir hikayenin anlatıcısı ya da dinleyicisi olmuştur. İnsanlık, özel ve/veya nesnel olarak anlatılar ile yaşamını

anlamlandırmış, anlatmış, anlamış ve yaşamıştır. Anlatı yaratıcı bir yaklaşım çerçevesinde kişi, topluluk ve toplumlara bir öykü, masal, sinema, film, haber, metin, içerik ya da bir mesaj ve olayın yazar tarafından bir kurgu ve kurmaca yapılarak organize edilmesi, yapılandırılması ve biçimlendirilmesiyle anlatmak ve/veya öykülemek olarak tanımlanmaktadır. Anlatıbilim ise (İng.narratology, Fr. Narratologie), anlatı yapılarının teorisidir. Anlatı olgusunun bileşenlerini parçalarına ayırır ve daha sonra işlevleri (functions) ve ilişkileri/bağlantıları belirlemeye çalışır olarak açıklanmaktadır (Jahn, 2020, s.43). Berna Moran’a göre bir sanat olayında rol oynayan dört unsur: sanatçı, eser, okur ve toplumdur (dış dünya) (2022). Anlatının değer, önem, yaşam biçimi ve bulaşım yaratmasında ve kişi ve toplumlar üzerinde etkili olmasında bu dört unsur etkilidir. Eserler, yazarlar ve okurlarla ilgili kriterler birbirleriyle yakından ilişkilidir- o kadar yakından ilişkilidirler ki bir tanesiyle diğerlerine temas etmeden uzun süre uğraşmak mümkün değildir (Booth, 2021, s.49). Tolstoy’a göre duygu aktarımını başaran her eser sanat eseridir (...) sanat eserinin başarı ölçüsü ikidir: bulaşımın şiddeti ve eriştiği insanların sayısı (Moran, 2022, s.121). Booth ve Moran’a göre bir anlatının bulaşım, yayılım ve/veya ağızdan ağıza ve viral olmasında öne çıkan ana özellik yazarın, arzu edilen duyguyu metnin içerisinde başarıyla ve yaratıcılıkla okur ve topluma aktarmasıdır. Reklam anlatısındaki başarı kriterleri, sanat eserindeki gibi kaç tüketiciye eriştiği, tüketicilerin anlatının etkisinde kalıp kalmadıkları, anlatıdaki markayı tüketicilerin alıp almadığı (penetrasyon), tüketicilerin anlatı ile kaç kere maruz kaldığı (erişim) ve ilgili markayı kaç kere satın aldığıdır (frekans).

Reklam anlatılarına pazarlama, marka ve medya uzmanları olumlu bakarken, eleştirel kuramcılar reklam sektörünün bir endüstri haline geldiğini ve reklam endüstrisinin bir kültür yönetimi yaparak tüketim ve gösteri toplumu yarattığına ve reklam anlatıların toplumları tek tipleştirdiğini açıklayarak, reklam sektörünü, uzmanlarını ve anlatılarını eleştirmektedir. Örneğin, eleştirel kuramcı Löwenthal *Edebiyat, Popüler Kültür ve Toplum* adlı eserinde, Montaigne ve Pascal’ın düşüncelerinin karşıtlığı üzerinden medya yararlı mı yoksa zararlı mı olduğunu diyalektik olarak karşılaştırır(2020). Montaigne’a göre medya, hem kaçış, oyalanma ve ödünç duygular sağlar hem hayatta kalmayı güvence altına alır hem de topluma uyumu kolaylaştırır. Oysa Pascal’a göre medya tahrip edicidir çünkü kaçış, oyalanma ve ödünç duygular tinsel ilerlemeyi durdurmaktadır (2020). Örneğin Pascal, us ile tutkular arasında bir iç savaşı vardır insanın (...) tutkular bize bir iş yapmaya süreklerse görevimizi unuturuz demiştir (1996, s.49-101). Pascal hem rasyonalite ile irrasyonalite arasındaki diyalektik ilişkiye hem de tutku ve duyguların insanın hem kendisine hem de topluma karşı olan ödev ve sorumluluklarını unutmasına yol açacağına altını çizmiştir. Medya (araç-somut medya) ve medya anlatıları (içerik-soyut medya) çalışmada da belirtildiği gibi insanların, (tüketicileri) topluma olan uyumunu kolaylaştırır, onları hem bir araya getirir hem bir arada tutar hem de gerçek hayatta olmayan ama anlatılar dünyasında var olan ödünç duyguları (arzular) elde etmesini sağlayarak doğalarından gelen (içgüdü, dürtü, rüya) istek ve ihtiyaçlarını doyurur.

Eserler sanatçılar tarafından üretilir ve herkesin de bildiği gibi her meslek bir sanattır ve her sanatçı duygusunu imge, kavram, görsel, gösterge, ses, renk ve sözcükler aracılığıyla aktarır. Anlatılar, her şeyden önce zevk verirler. Aristoteles’e göre, yaşamın ve onun ritimlerinin taklidi yoluyla zevk (Culler, 2007, s.123). Tobias’a göre yaratıcı yazar -gerçekliği kendi ruhsal merceğinden- geçirir ve bu mercekte geçtikten sonra da asıl gerçeklik, nitelik değiştirir ve kurmacaya dönüşür (Altunay,2021,s.16). Anlatılar Aristoteles’in de açıkladığı gibi haz ve zevk verirler çünkü gerçek yaşam sıradandır, olaysızdır, tekrarları içerir. Oysa anlatılar dünyası hep çözümler içerir, giriş-gelişme-sonuç vardır, dinamiktir, olaylar örgüsünden oluşur, sıradan değildir, mekân-vitrin-dekor arzulanın nesneleri içermektedir. Edebiyatta iki güce ihtiyacımız var: yaratma gücü ve anlama gücü (Frye,2020, s.65). Yaratmak daha önce var olmayan bir şeyi vücuda getirmek demektir (Gülsoy, 2021,s.26). Sanat ise gördüğümüz dünyayla değil, inşa ettiğimiz dünyayla başlar (Frye,2020, s.17). Anlatı, gerçek yaşamdaki nesne, olay, imge, kavram, görsel, gösterge, ses, renk ve sözcükleri anlama gücü ile bu nesne, olay, imge, kavram, görsel, gösterge, ses, renk ve sözcüklerden gereksiz olanları çıkarak bir kurgu ve kurmaca süreci içerisinde tekrardan yapılandırarak ve biçimlendirerek yaratma gücüdür. İnsan ya da tüketici gerçek dünyasındaki yaşamını kolaylaştırmak için bilimi, bilimin ürettiği araç ve teknolojileri kullanırken, sahip olmak istediği dünyaya ulaşmak için ise anlatıları, günümüz anlatılar dünyasını oluşturan medyayı (aracı), medyanın ürettiği dizi, film, sinema, içerik ve reklamları izlemekte, dinlemekte ve okumaktadır. Tüm bu içerikler birer eserdir ve Booth, eserin kendisinde aranan nitelikleri şöyle açıklamaktadır; Bir yandan “dramatik canlılık”, “inandırıcılık”, “samimiyet”, “sahicilik”, “gerçeklik havası”, “yanılsamanın yoğun olması” istenir; diğer yandan “tarafsızlık” ve “saf biçim” talep edilir”(2021, s.47). Reklam anlatıları hiçbir zaman “bu ürünü al!” dememektedir. Reklam anlatılarında daha çok olay örgüsü, tema, motif, mekân, zaman ve karakterler

ile “dramatik canlılık”, “inandırıcılık”, “samimiyet”, “sahicilik”, “gerçeklik havası” ve “yanılsamanın yoğun olması” önce çıkmaktadır.

Her insan gerek çocukluğunda oynadığı oyunlarda gerekse de rüyalarında gördüğü düşlerde bir kurgu ve kurmaca yapmaktadır. Dolayısıyla her insan gördüğü düşlerle ya yaşadığı (zorunluluk) ya da yaşamak istediği (özgürlük) bir dünya inşa eder ve doğal olarak her insan bir sanatçı ve anlatıcıdır. Gerçek hayat, kurmaca metinler için kullanılıp atılacak bir malzemedir. Bir gereksiz fazlalık yığındır. İşe yarayacak olanları seçip içinden çıkarmak gerekir (Gümüş, 2021,s.19). Hayal gücünde tahayyül edilebilen her şey olur ve hayal gücünün sınırı tamamen beşerî bir dünyadır (Frye,2020: 21). Anlatıda öne çıkan unsurlar; tema, motif, mekân, zaman, set, vitrin, dekor, olay örgüsü, karakterler, diyaloglar, kurgu ve kurmacadır. Anlatı, bir öykü anlatan ya da sunan her şeyi kapsar (Jahn, 2020,s.44). Kısaca anlatılar, tecrübelerimize ve genel olarak da dünyaya anlam vermemizi, dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan temel yoldur (Dervişcemaloğlu, 2016,s.49). Çevreler ya da nesneler metnin (anlatının) süsleme öğeleri değil, anlatının olmazsa olmazları olarak görülmelidir (Gümüş, 2021,s.103). Anlatılardaki nesneler, nesnelerin imgeleri, göstergeler, mekân, set, vitrin, dekor ve karakterler sadece tema ve motifler değildir aynı zamanda onlar ile dünyaya anlam vermekte ve anlamlandırmaktayız. Anlatının başat unsurları kurgu ve kurmacadır.

TDK kurguyu; a) bir filmin değişik süre ve yerlerde çekilen bölümlerini, bir uyum ve anlam bütünlüğü sağlayarak birleştirme ve montaj olarak, kurmaca ise olmadığı halde tasarlanmış ve kurgulanmış olay olarak açıklanmaktadır. Kurgu, sanatçı ya da yaratıcı yazarın kullanacağı malzemeleri seçerek tanzim etmesi, belli bir ölçüte göre sıralaması ve etkileyici bir biçimde sunmasıdır (Altunay, 2021,s.19). Elde bulunan nesne, olay, mekân, karakter, imge, kavram, görsel, gösterge, ses, renk ve sözcükleri belirli bir düzene sokulması, birleştirilmesi, organize edilmesi ve tüm bu unsurların etkileyici bir biçimde sunulması kurgu olarak açıklanmaktadır. Kurmaca yapıt: bireyin hissettiği ve dışa vurduğu önemli bir tema sunar ve aynı zamanda bize sosyolojik olarak anlamlı bir yığın ayrıntı verir (Löwenthal, 2020, s.10). Kurmacada okumayı ilginç kılmak, heyecanı diri tutmak, hikayenin başlayıp biteceği mantıksal noktaları bulmak gibi (...) hangi zaman ya da kültürde anlatılırsa anlatılsın pek değişmez (Frye,2020, s.28). Kurmaca yazarın, yapısal unsurları da kullanarak belli bir sıraya göre dizdiği olayları, hayal gücüyle yeniden tasarlamasıdır (Altunay,2021, s.23). Kurmaca= kurgu + yazarın hayal gücüdür (anlama gücü + yaratma gücü). Yaratıcı yazar, anlatının var olan unsurları belli bir sıraya göre dizmekte hem dizdiği unsurların hem anlamlarının gücünü bilmekte hem de anlatının tüm unsurlarını üretebilme kapasitesine ve yeteneğine sahip olan kişidir. Yaratıcı yazar kurmaca ile anlatının tüm unsurları arasında hem tarihsel hem dinsel hem kültürel hem sosyolojik hem de mitolojik bağ kurar ve bağları bir tasarım ile birleştirir. Özlüce anlatıda öne çıkan “Öykü” ve “Olay Örgüsü”dür. Bazı düşünürler “Öykü” (Fabula) ile “Olay Örgüsü”nü (Sujet) ayırmışlardır. Örneğin, Shklovski’ye göre “fabula” eserin malzemesi; “sujet” ise malzmeden hareketle öykünün üretilmesidir (Evliyaoğlu, 2020).

Anlatı türleri iki başlıkta açıklanmaktadır: a) yazılı-basılı, b) icra edilen. Yazılı-basılı anlatının alt başlıkları; roman, kısa öykü, anlatısal şiir ve senaryodur (oyun/film/opera/reklam senaryosu). İcra edilen anlatının alt başlıkları ise; oyun, film ve operadır (Jahn, 2020, s.49). Anlatıda hem bir retorik (ethos, logos ve pathos) hem de bir sahneleme (dramaturji + set, vitrin, dekor-mekân-nesneler) vardır. Goffman, William Shakespeare’in *dünya bir tiyatrodur* sözünden hareketle, kişinin ya da markanın benlik sunumunu diğer bir deyişle imajını tiyatrodaki sahnelenen dramaturjik yaklaşımı olarak ele alarak kavramsallaştırmıştır. Goffman’a göre dramaturji, “günlük yaşamda insanların gerçek toplumsal durumlarını sürdürmek için başvurdukları tekniklerin ta kendisidir” demektedir (2014). Ona göre dramaturji, bir sahneleme ve sahne yönetimi diğer bir deyişle izlenim ve imaj yönetimidir. Goffman’a göre, bunun gerçekleşmesi içinde ortak bir mekân-sahne (araştırmada sahne medyadır) ve bu ortak mekânı kullanan kişilerin olaylar karşısında sürekli etkileşimli olması gerekmektedir. Goffman, kişilerin performans sergiledikleri söylemekte ve bu durumu şöyle açıklamaktadır: performans başarıya ulaşır ve canlandırılan her karaktere atfedilen o güçlü benlik gerçekten onu canlandırandan kaynaklanıyor gibi görünür demektedir (2014, s.234).

Reklam anlatıları, tüketicilerde tüketim kültürünün oluşmasında önemli bir etkidir. Örneğin Baudrillard’a göre kişiler tüketimsel yaşam pratiklerinde göstergeleri yorumlamakta ve göstergeleri tüketmektedir (2013). Odabaşı ve arkadaşlarına göre tüketim kültürünün oluşmasında reklamda kullanılan güdü, güdüleme, duyumsa ve algılama süreci ile klasik şartlanma, operant koşullanma ve bilişsel öğrenme süreç, teknik ve yöntemlerinin kullanılması da etkili olmaktadır (Odabaşı, 2013; 2014; Odabaşı & Barış, 2015). Dolayısıyla reklam anlatılarının medyaya yansımaları, teknolojinin de olanak vermesiyle kişilerin kitlesel üretim ve kitlesel tüketimi yaşayan tüketim toplumu ile özdeşleşmektedir.

Onlara göre marka ve markaların ürünlerini birer sembol, imge, imaj olduğuna dikkat çekerek, kişilerin tüketerek benliklerini genişlettiklerine, statülerinin sınıflarını belirttiklerini, bir role büründüklerini, kimliklerini yansıttıkları ve kendisini diğerlerine ifade ettiklerini açıklamaktadır. Guy Debord ise *Gösteri Toplumu* adlı eserinde gösteri toplumunu betimlemekte ve gözün, görmenin ve görsel düşünmenin yükselişine ve günümüz toplumsal yaşamında imge ve imajların öne çıktığını açıklamaktadır (Debord,2014). Ek olarak Postman ise reklam ve reklam anlatılarının markalar için *ekonominin bilimden ziyade bir temsil sanatı olduğunun farkındadır* diyerek markanın soyut değerlerinin markanın somut değerlerinden daha önemli olduğunu vurgulamaktadır (2012: 13). Düşünürlere göre reklam anlatıları, kişilere ve tüketicilere imaj, gösterge ve sembollerin önemli olduğu bir yaşam biçimine koşullandırmaktadır.

Reklam Anlatısı: Mit, Sembol ve Gösterge

Reklamcılar, reklam yönetimleri ve uzmanları ürettikleri metin ve içeriklerden oluşan reklam anlatıları ile güncel ve potansiyel hedef kitlelerinde markalarını, markaların ürün ve hizmetleri tanıtmak ve bilgilendirmek ile marka imajlarını güçlendirmek ve pekiştirmek istemektedir. Reklam ekollerinden biri olan Bernbach'ın reklam anlayışı şu şekilde özetlemiştir; Ürün hakkında basit bir hikaye bul ve bunu zekice, anlaşılır ve ikna edici bir tarzda ifade et (Elden ve Bakır, 2010, s.37). Reklamda reklamcı bir hikâye anlatmaktadır. Reklamcılar, anlatı üretimi için hikâye tasarımı yapmaktadırlar. Hikaye Tasarımı şirketler (markalarla) insanları (tüketicileri) etkili bir şekilde bir araya getirme prensibine dayanmaktadır (McColl ve Legorburu, 2019, s.83-84). Anlatımcılıkta önemli olan sanatçının duygularını dile getirmesi ve aktarmasıdır (...) okurlar kendi kişisel hayatlarında hiçbir zaman tadamayacakları bir duyguları ve yaşantıları sanatçıyla paylaşma imkânı kazanırlar (Moran, 2022, s.330). Reklam anlatımları yarattıkları duygulanımlar hedef kitlelerindeki kişilerin duygularını hareket geçirmektedirler (Elden & Bakır, 2010; Elden, & Özdem, 2015). İyi bir reklam anlatısı; a) satışı sağlar, b) marka imajı yaratır, c) yeni ve orijinal olmayı sağlar, d) marka yaratır ve yaratılan markayı konumlandırır (Elden, 2018, s.44-46). Reklamcılık gerçek hayatın ortasında kasten yanılsama yaratmanın -çok bariz de olsa- örneklerinden biridir (Frye,2020, S.84). Reklam bizlere sunduğu hayal gücünün sesidir ve bu ses insanın benliğine seslenir ve onu besler. Reklamcılar gösterge ve mitleri kullanarak imajlar ve imgelemler üretir üretir ki insanın istediği doyurulmamış arzuları tatmin edebilsin.

Mit ise düşünürler tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır; Mit ancak bir tür anlatısal ifade içinde var olabilir (...) Mit, bir hikâye olarak, insan deneyiminin bir modeli haline gelir ve onun o deneyimle ilişkisi yüzleşmeyi içeren, hale özgü bir deneyim haline gelir (Frye, 2022, s.35). Mit, manasız bir dünyada mana bulmanın bir yoludur. Mitler, varoluşumuza önem katan anlatı biçimleridir (May, 2016, s.15). Mit (Mythos) söylenen veya duyulan sözdür, masal, öykü, efsane anlamına gelir (Erhat, 2018, s.5). Mitsiz ya da mitlerin dışında yaşayabileceğini düşünen kişinin, tıpkı köklerinden uzaklaştırılan biri gibi geçmişiyse veya onunla yaşamaya devam eden atalarının hayatıyla, içinde bulunduğu toplumla gerçek anlamda bir bağlantısı yoktur (Jung'dan aktaran May, 2016, s.75). Mitler ve mitolojik imgeler dünyevileşmiş, değer kaybetmiş veya farklı bir kisveye bürünmüş bir biçimde her yerde kaşımıza çıkar, sadece onları fark edebilmek gerekir (Eliade, 2017, s.34). Örneğin, marka, sinema ve filmlerde mitolojik imgeler ile sık sık karşılaşmaktadır: Agamemnon, Akhilleus, Amazon, Apollon, Atlantis, Bellona, Dike, Harmonia, Hektor, Hercules, Hermes, Kranaos, Lucifer, Morpheus, Nike, Niobe, Odysseus, Orpheus, Pandora, Paris, Penelope, Thanatos, Vulcanos, Zeus. Mitler, aktarımlar ve anlatılar sembol ve göstergelerden oluşmaktadır.

Simge (symbole) bir imge değil, bizzat anlamların çoğulluğudur. Toplumun onun hakkındaki farkındalığı ve ona tanıdığı haklardır (Anlamadır: 1) düz anlam, 2) alegorik anlam, 3) ahlaki anlam, 4) anagorik (kutsal/tinsel anlam) (Barthes, 2022,s.44). Sembol sadece bir imge değildir aynı zamanda bir anlamlar ve çağrışımlar düzlemine sahiptir. Örneğin Apple markası sadece bir imge değildir. Semboller her zaman ölümcül güce sahip olmuşlardır (Baudrillard, 2014, s.19). Isırılmış elma Hristiyanlıktaki ilk günaha gönderme yapmaktadır. Düşen bir elma, Newton'un yerçekimini kanunu bulmasına yardım etmiştir. Apple markası düz anlam olarak bir iletişim aracının marka adıdır ama diğer yandan prestij, imaja sahip olan hem bir sembol hem de bir göstergedir.

Baudrillard'a göre kişiler ürünleri değil, göstergeleri tüketmektedir (2009; 2013). Ellul ise, göstergeler kesin yasalara düzenlenir (...) övünerek onlara ilgisiz kaldığını söyleyen kişi, hiç şüphesiz, her ne kadar bilincinde değilse de, en fazla etkilenmiş kişidir demektedir (2015, s.151). Göstergelerin kişiler için

sadece anlamı değil aynı zamanda değeri de vardır. Bu değer arttıkça gösterge kişiler için fetişleşmeye başlamaktadır. Fetiş sözcüğü başlangıçta doğal olmayan, dönüştürülmüş yapay, görünüm ve göstergeler ile ilgili bir sözcüğü ifade etmektedir (Baudrillard, 2009,s.98). Meta fetişizmi, bir şeyin sihirli güçleri olduğu inancı içerir ve cinsel isteğin bir insandan bir nesneye kaydırılmasını ifade eder (Berger, 2012, s.61). Meta, insan eliyle üretilmiş ama kendi tüketimi için üretilen ürünleri değil, piyasaya, mübadele sistemine (satış-kar) sokulan ürün ve hizmetleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Göstergebilime bilime göre, metin, film, sinema, içerik (analog ya da dijital) ve reklam anlatısının izleyicisi, dinleyicisi ve okuyucusu, okur olarak adlandırılmaktadır. Okumak yapıtı arzulamaktır, yapıtı olmayı istemektir (Barthes, 2022, s.79; Barthes, 2016). Mehmet Rifat'a göre, Homo semioticus okuyan, adlandıran, anlamlandıran ve bütün bu işlemleri bir "oyun" oynayarak, yani hem haz duyarak hem de haz vermeye çalışarak yapan insandır (2021).

Psikanaliz Kuram ve Yöntemi Üzerinden Dior'un J'adore Reklam Anlatısını Çözümlemek

Yöntem ve Araştırma

Reklam anlatıları, içeriğinde bulunan, imge, gösterge, sembol ve mitler ile izleyicinin dikkatini çekerek, reklam anlatısına yönelmelerini sağlayarak, izleyicide arzu uyandırmakta, marka ve ürünü arzulamaları istenmekte, cinsel çekimi ve çekiciliği yükseltmeyi vaat etmekte, libidosunu tatmin etmekte ve doyurmakta böylelikle marka ve ürününün hedef kitle tarafından satın alınmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, reklam anlatılarının, kavramsal çerçevede açıklanan libido, arzu, id-ego-süperego, haz, doyum gibi psikanaliz kuramı ve kavramlarının çerçevesinde incelenmesi ve çözümlenmesinin de gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışma anlatı analizini, alanda eksik olan alan psikanaliz kuramı ve yöntemini ele alarak, reklam anlatısını psikanaliz anlatı analizi çerçevesinde incelemeyi ve yorumlanmayı amaçlanmaktadır.

Anlatılar, kavramsal çerçevede de açıklandığı gibi kurgusal ve kurmacadır. Psikanaliz anlatı analizi, anlatılardaki bilince ve bilinçaltına etki eden gösterge, sembol ve mitler ile bu imgelerin libido, yaşam ve ölüm içgüdüleri, id, ego, süperego ile oedipus ve elektra komplekleri arasındaki ilişkiyi incelemekte, çözümlemekte ve betimlemektedir. Psikanaliz anlatı analizi, anlatı temalarındaki gösterge, sembol ve mitler gibi unsurlar belirlemekte ve kodlamakta, nasıl etkili bir biçimde yapılandırıldıklarını sorgulamakta, anlatılardaki çağrışımları psikanaliz kuramı çerçevesinde değerlendirmekte, olay örgüsü ve içerik üretimini kronoloji, nedensellik ve ahenk-uygunluk bakımından ele almaktadır. Psikanaliz anlatı analizi kişilerin, reklamcıların (çalışma bağlamında reklam anlatıları) ve/veya edebi eser gibi içerik ve metinlerdeki gizli anlamları bulabilmektedir. Psikanaliz anlatı analizi ile araştırmacı anlatı, film, reklam gibi anlatılarda kullanılan sözcük ve kavramları beden dilini, jest, mimik, duruş ve ifadesi ile rüya ve aktarımlarını anlatırken kullandığı kelime, kavram, gösterge, sembol, mit ve imgeleri analiz etmek ve yorumlamaktadır. Psikanaliz anlatı analizinde anlatı kodlama birimleri anlatılardaki gösterge, sembol ve mitlerdir. Analiz birimleri ise anlatılardaki kurgu ve kurmaca unsurlarıdır.

Anlatı ile ilgili çalışmaların yöntemi incelendiğinde, nitel içerik analizi yöntemi (Aydoğan, 2024), betimleyici analiz (Gündel, 2023), göstergebilimsel çözümleme (Göker & Göker, 2020), göstergebilimsel yöntem (Tuncer, 2020), anlatı analizi (Şahin,2018) ve edimsel anlatı analizi (Şardağı & Yılmaz 2017) kullanılmıştır. Çalışma anlatı analizini, alanda eksik olan alan psikanaliz kuramı ve yöntemini ele alarak, reklam anlatısını psikanaliz anlatı analizi çerçevesinde incelemektedir. Bir şeyi analiz etmek, onu parçalarına ayırmak, bu parçaların tek tek işlevlerini ve daha sonra da bir araya geliş biçimlerini anlamaya çalışmak demektir (Gülsoy, 2021: 18). Psikanaliz yöntemi ve analizinde, Dior'un J'adore reklam anlatısındaki imge, gösterge, sembollerdeki gizli anlamları bulabilmek için anlatıdaki bütün ile parçalar, parçaların kendi aralarındaki ilişkisi ve bağlam ile parçaların bütün ile ilişkileri analiz edilmekte ve çözümlenmektedir. Analizde ses, duruş, ifade gibi görünür olan küçük detaylar çok önemlidir (Ferenczi & Rank, 2016, s.31). Ferenczi ve Rank'ın belirttiği gibi analizde kişinin (karakterin) duruşu, beden dili, jest ve mimikleri, verdiği izlenimlerdeki tüm detaylar (parçalar) bütünü verdiği anlamı, yankılanmasını ve değerini arttırabilmektedir. Analiz, mitin anlattığı her şeyi doğrular (Freud, 2018, s.399). Psikanaliz yöntemi ve analizi ile hem anlatının içerisinde barındırdığı mit çözümlenerek ortaya serilir hem de mit anlatıdaki etkisi ve gizli anlamları betimlenmektedir.

Çalışma reklam anlatılarını, psikanaliz yöntem, kuram ve kavramları çerçevesinde betimleyerek,

inceleyerek ve çözümleyerek alanda eksik olan psikanaliz anlatı ilişkisini ortaya koyması nedeniyle önemlidir. Çalışmanın evrenini lüks markalı ürünlerin reklam anlatılarıdır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Kolayda örnekleme, ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarına belirlendiği tesadüf olmayan örnekleme yöntemidir (Haşiloğlu, Baran & Aydın, 2015). Çalışmada lüks bir marka olan Dior'un Jadore parfümü seçilmiştir. Dior "J'adore" parfüm reklamı 2004 yılında yayınlanmıştır. Reklamın başrol oyuncusu, Charlize Theron'dur. Charlize Theron, Güney Afrikalı ve Amerikalı sinema sanatçısıdır. 2003'te En İyi Kadın Oyuncu dalında Oscar ödülüne layık görülmüştür. Dior'un lüks ve zarafetinin ünlü Hollywood oyuncusu Charlize Theron'un güzelliği ile birleştiği ve Dior altın sarısı ile Charlize Theron'un altın tonlarının hakim olduğu bir ortamda yer aldığı sahnelerle hafızalara kazınan reklamın yönetmenliğini Fransız Jean-Baptiste Mondino yapmıştır.

Bulgular ve Değerlendirmeler



Görsel 1



Görsel 2

Görsel 1 ve 2'de marka, ürün, şişe, karakter, modern şehir ve yüksek binalar (Freud'un fallik kavramı ve olgusuna gönderme yapmaktadır), şehrin ışıkları, karakter ve ürünün renklerinin yakınsaması öne çıkmaktadır. İlgili görseller Tablo 2'de psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.

Tablo 2: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Altın rengi Şişe Jadore Dior Altın rengi Kadın Sarışın Çekici Modernite Apartmanlar Fallik Altın rengi şamdan Altın rengi şişe Cinsellik	Karakter	Güzel, bakımlı ve çekici karakter figürü, sadece feminenliği, arzuyu ve çekiciliği sembolize etmemektedir. Aynı zamanda Freud'un teorisinde, kadın figürü annelik ve dişilik ile ilgili bilinçdışı imgeleri de içerebilmektedir.
	Parfüm	Parfüm, koku alma duyusuyla ilişkilidir. Parfümde sahip olduğu kokunun sahip olduğu anlamlar ile bilinçaltına güçlü etkilerde bulunabilmektedir. Kokular, anıları ve duyguları tetikleyebilir ve bu da parfümün cazibesini artırabilmektedir.
	Renkler	Reklamda kullanılan renkler bilinçaltı düzeyde önemli mesajlar taşıyabilmektedir. Örneğin kırmızı tutku ve aşkı, siyah gizemi ve çekiciliği temsil edebilmektedir.
	Karakter Analizi	Reklamdaki gösterilen güzel kadın figürü, idealize edilenin gösterilmesidir. Karakter, izleyici ve hedef kitlenin bilinçdışında yer alan idealleştirilmiş benlik imgelerini yansıtabilir. İzleyici ve hedef kitle, karakteri model alabilirken, erkek izleyici ve hedef kitle, karaktere karşı arzu, ilgi ve hayranlık hissedebilir.

Tablo 2: Devamı

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Altın rengi Şişe Jadore Dior	Cinsellik ve Libido	Freud libido kavramını haz, zevk ve doygunluğu arayan cinsel enerjiyi ifade etmektedir ve bilinçaltı üzerinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Bağçeci, 1998). Reklam anlatısının oyuncusu Charlize Theron'un dişiliği ve cazibesi, izleyici ve hedef kitlelerin libidosunu harekete geçirebilmektedir. Parfüm, cinsel çekimi ve çekiciliği yükseltmeyi vaat ederek izleyicinin libidosunu tatmin edebilmektedir.
Altın rengi Kadın Sarışın Çekici Modernite Apartmanlar Fallik Altın rengi şamdan Altın rengi şişe Cinsellik	İzleyici Tepkisi	Özdeşleşme: Özdeşleme, beğenilen ve arzulanan nesne, varlık, imge ve karakterin bir parçasının kişiler tarafından içselleştirilmesi olarak açıklanmaktadır. Kadın izleyiciler, güzel kadın figürüyle özdeşleşebilir ve onun cazibesine, çekiciliğine, görünüşüne ve kokusuna sahip olma arzusunu hissedebilirler. Bu, reklam anlatısının bilinçdışı düzeyde kendini daha değerli ve arzu edilir hissetme ihtiyacını tetikleyebilmektedir. Arzu Nesnesi: Erkek izleyiciler için, güzel kadın figürü bir arzu nesnesi olarak sunulur. Parfüm, bu arzuya ulaşmanın bir aracı olarak konumlandırılır. Kastrasyon Kaygısı: Kadın karakterin gücü ve çekiciliği, izleyicide (özellikle erkek izleyicilerde) bilinçdışı kastrasyon kaygısını tetikleyebilir. Parfüm, bu kaygıyı yatıştırmak için bir çözüm olarak sunulabilmektedir.

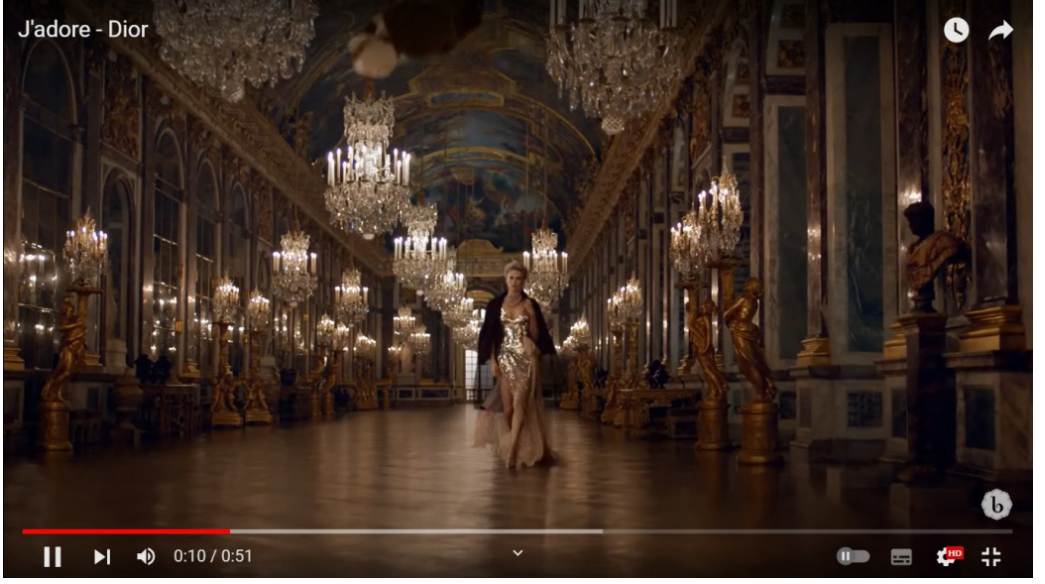
Başrolünde güzel, çekici ve bakımlı bir kadının yer aldığı bir parfüm reklam anlatısında, karakterin parfümü sürdükten sonra çevresindeki insanlarda dikkat, ilgi ve hayranlık uyandırabilmektedir. Kokudan beklenen sahip olduğu işlevleri yerine getirmesidir. Dolayısıyla, reklam anlatısındaki başrol oyuncusunun özgüven sahibi olması, ilgi ve istek uyandırması ve diğerleri tarafından arzulanan bir figür olarak gösterilmesi normaldir. Psikanalist bakış açısıyla reklam anlatısının bu boyutları değerlendirildiğinde;

Bilinçdışı Düzey: Kadının güzel ve cazibeli olması izleyici ve hedef kitle üzerinde bilinçdışındaki arzu nesnelerini (örneğin idealize edilmiş güzellik ve cazibe) tetikler. Reklam anlatısındaki parfüm, arzu nesnesine ulaşmanın yollarından biri olarak gösterilmektedir.

Arzu ve Eksiklik: Reklam anlatısı, izleyici ve hedef kitlede kullanım sonrasında çekici ve talep edilen biri olma arzusunu uyandırmaktadır. Parfüm, izleyenlerine sahip oldukları birtakım eksiklik hislerinin giderilmesine yardımcı olmayı vaat etmektedir.

Semboller: Kadının güzel, çekici olması ve parfümün etkisi, izleyicinin bilinçdışında gereksinim duyduğu arzu ve ihtiyaçlarını yansıtabilmektedir.

Görsel 3'de, karakterin tarihsel, eski ama görkemli bir salonda yürüdüğü görülmektedir. Karakterin bilinçaltısındaki geçmişi ve anıları ile yüzleştirdiği, hatırladığı ve aktardığı anlaşılmaktadır. Reklam anlatısında yüksek topuklu ayakkabı giyen bir kadının ayakkabısının zemine vuran sesi gelir ve ardından kadının ayağı gözükmemektedir. İlgili sahnede, Charlize Theron, altın tonlarında ışıltılı bir ortamda görülmektedir. Altın ve ışıltı, zenginlik ve üstünlük sembolüdür. Bu sahne, izleyicinin bilinçdışında lüks ve değer duygularını uyandırmaktadır. İlgili görsel Tablo 3'de psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.



Görsel 3

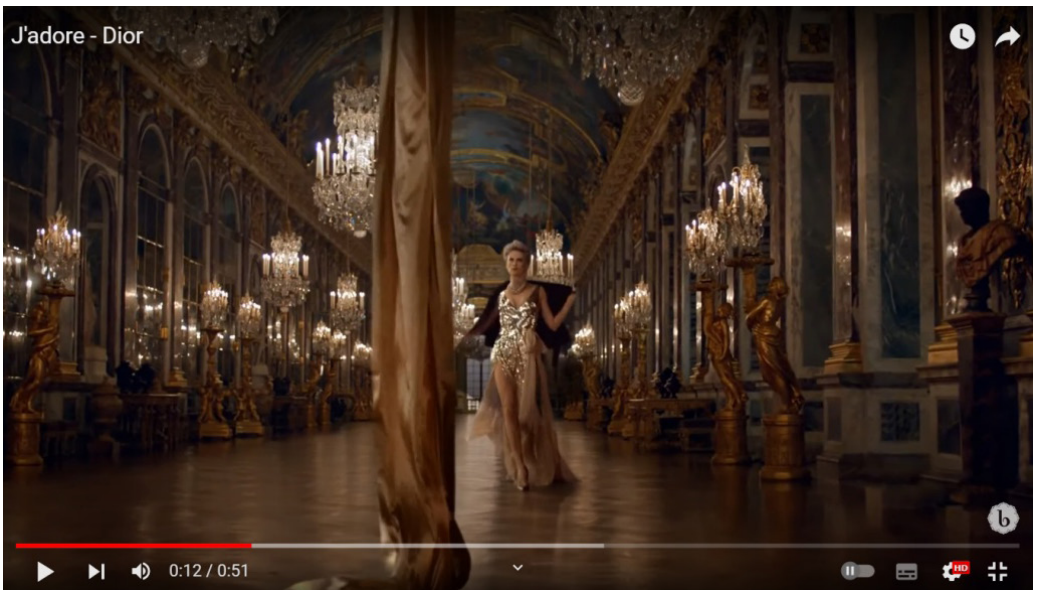
Tablo 3: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Kadın Altın rengi elbise Siyah şal Altın rengi koridor(rönesans) Yürüyüş Altın Rengi Şamdan	Güç ve Etki	Topuklu ayakkabılar güç sembolüdür. Giyen kişiye özgüven getirmesi ve etkileyicilikle ilişkilendirilmektedir. Topuklu ayakkabının çıkardığı sesi, kadının bulunduğu ortamda etkili bir varlık olduğunu ve dikkat çekici olduğunu vurgulayan bir simge olabilmektedir. Topuklu ayakkabı, çingiraklı yılanın çingırağı gibi uyarıcı işlevini görevi görür ve sesi duyan kişinin sesin geldiği yere dikkatini vermesini sağlamaktadır. Psikanalist açısından, bu durum kadının kendini güçlü, önemli hissetme ve ilgi odağı olma arzusunu temsil edebilmektedir.
	Fiziksel ve Psikolojik İzlenim	Modern dünyada genel kabul gören ve bir tür güzellik idealini yansıtan ayakkabılar yaygındır. Aynı zamanda ayakkabı bedeninin duruşu üzerinde de etkili olduğundan ideal görünüşün yansıtılması açısından da önemlidir. Ayakkabının çıkardığı ses, fiziksel varlığın ve hareketin psikolojik etkisi olarak ifade edebilir. Bu ses, kadının kendini belirgin olacak şekilde gösterme ve dikkat çekici bir şekilde ifade etme biçimini temsil edebilir. Bu bağlamda, kişinin (karakterin)kendi fiziksel imajı ve toplumsal algı üzerindeki etkisi önemli olabilmektedir.

Tablo 3: Devamı

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Kadın Altın rengi elbise Siyah şal Altın rengi koridor(rönesans) Yürüyüş Altın Rengi Şamdan	Kişisel Kimlik ve İfade	Modern dünyada ayak, ayağın imgesi cinsel çekicilik merkezlerden biridir. Ayakkabının sesinin vurgulanması ve arkasından oyuncunun ayağın görünmesi, kadının kendini nasıl sunduğuna dair bir ipucu olabilmektedir. Özlüce, ayak bir tür zarafet ve çekicilik merkezidir. Bu durum kişinin kendini bir şekilde kendini bulma, ifade etme arzusunu ve kimlik arayışını temsil edebilmektedir. Psikanaliz açısından, bu durum kişinin toplumsal rollerini ve kendini nasıl göstermek istediğini anlamaya yönelik bir süreç olarak görülebilir.
	Dikkat ve Ayrıntı	Topuklu ayakkabılar kalça ve göğüs çıkıntılarının belirgin olarak sergilenmesine imkân sağlayan bir duruş sergiler. Topuklu ayakkabının sesi, dikkatin ayrıntılara yönelmesini sağlayabilir. Bu durum kişinin belirgin özelliklerinin ön plana çıkmasını sağlayabilir. Psikanalist, bu durumu kişinin kendini ifade etme biçiminde öne çıkarmak istediği ayrıntıları veya özellikleri ile ilgili olabildiğini açıklayabilir.

Görsel 4’de Orta Çağ mimarisinin izlerini taşıyan kubbeli bir yapıdan ince perde/halat yere kadar sallanmaktadır. Karakter üstünde siyah bir şal taşımaktadır ve perde/halata doğru koşarak yaklaşır. Oyuncu, perde/halata doğru koşarak yaklaşırken sırtındaki siyah şalı çıkardığı da görülmektedir. İlgili görseller Tablo 4’te psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.

**Görsel 4**

Tablo 4: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
İnce halat / perde	Geçiş ve Bağlantı	İnce perde veya halat, bir tür geçiş aracı olarak yorumlanabilmektedir. Bu durum, farklı alan ya da durumlar arasında bir bağ kurma veya geçiş yapma isteğini temsil edebilir. Orta Çağ mimarisi, tarihsel ve kültürel bağlamı temsil ederken, perde veya halat, eski olan ile yeni olan arasındaki geçişi ya da kişisel değişimi ifade edebilir.
Çıkış	Saklama ve Koruma	Perde işlevsel olarak bir şeyi gizlemek veya bir şeyden gizlenmek için kullanılan bir araçtır. Bu bağlamda, ince perde, kişinin içsel dünyasını çevresel gözlerden koruma ihtiyacını veya kişisel sınırlarını belirleme arzusunu simgelediği düşünülebilir. Kubbeli yapı ise, birey için güvenli bir yerleşim yeri ve koruma arayışını temsil edebilmektedir.
Siyah Şalın çıkarılması	Sembolizm ve İdealler	Orta Çağ mimarisi genellikle dini ve manevi idealleri temsil ederken, ince perde veya halat, kişinin manevi veya ruhsal arayışlarıyla ilgili bir sembol olabilmektedir. Kubbeli yapı, yüksek idealler veya ruhsal hedeflerle bağlantılı bir yapıyı temsil edebilirken, ince perde veya halat bu ideallere ulaşma sürecindeki engelleri veya zorlukları simgelemektedir.
Altın rengi şamdanlar	Estetik ve Duygusal Yansımalar	Kubbeli yapı ve ince perde, görsel ve duygusal estetiğe vurgu yapmaktadır. Bu, kişinin sanatsal ve estetik değerlere, güzelliğe ve duygusal deneyimlere olan ilgisini veya bu tür unsurların hayatındaki önemini ifade edebilmektedir.
Mutlu kadın		

Görsel 5'te, reklam anlatısı arka plandan gösterilerek, karakterin sırtı, salonun sonundaki kapı, ve salonun sonundaki kapı ile arasındaki perde/halat vurgulanmaktadır. Karakter bir yol ayrımında ve/veya bir seçim aşamasında olduğu gösterilmektedir. Karakter üstündeki siyah şalı çıkarmıştır. Siyah şal istenmeyen, olumsuz duygu, düşünce, kişi, varlık, nesne, marka ve ürünlere gönderme yapmaktadır. Reklam anlatısında karakter yürürken ekran geniş açığa geçer ve salonun her yeri şamdanlarla donatılmış olduğu görülür. Bina altın sarısı renkte olup şamdanlar bu odanın ışıltısını arttırmaktadır. Karakterin sırtı açık ve altın rengi elbisesi ile salonla bir bütün halini almaktadır. İlgili görsel Tablo 5'te psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.

**Görsel 5**

Tablo 5: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimi	Analiz Birimleri	Analiz
Altın ve Altın rengi şamdan	Güç ve Çekicilik	Altın rengi genellikle zenginlik, güç, ihtişam ve prestij ile ilişkilendirilmektedir. Altın rengi, kadının sahip olduğu özgüveni ve içinde bulunduğu toplumdaki statüsünü temsil edebilir. Kadının davetkâr ve cüretkâr tavırları, onun özgüvenini temsil edebilir. Psikanalist, bu durumu kadının kendini güçlü ve önemli hissetme arzusunu gösterdiğini açıklayabilir.
Kadının arkadan görünüşü	Sembolizm ve Fantezi	Şamdanlar kullanıldıkları mekâna göre farklı anlamları bünyesinde barındıran yapılardır. Şamdanlar ve altın rengi, genellikle romantizm, tutku, lüks ve tarihsel motiflerle ilişkilendirilebilmektedir. Kadının bu mekânda cüretkâr bir ifade ile yürümesi, kişinin bilinçdışında yer alan romantik ya da fantezi arzularının ve ideallerin bir yansıması olabilir. Bu durum, kişinin idealize ettiği bir yaşam şeklini veya kişinin kendisini bu tür bir ortamda hayal etme arzusunu ifade edebilir.
Sırt		
Altın rengi elbise	İçsel Dünya ve Kimlik	Psikanalist açısından, böyle bir sahne kadının içsel dünyasını ve kimliğini de yansıtabilir. Kadının davranışları ve ortamın seçimi, kişisel bir ifadeyi veya kendini özgür ve önemli hissetme arzusunu temsil edebilir. Bu, kişinin kendisini sosyal ya da kişisel açıdan önemli ve arzu nesnesi olarak görme isteğini gösterebilir.
Altın rengi halat		
Yükselme ve çıkma arzusu		
Bekleyiş		
Kolye		

Görsel 6'da, karakter ellerini birleştirerek, mücadeleye, değişime ve bir dönüşüme varım, demekte olduğu görülmektedir. Karakterin kararını verdiğini hem duruş, bakış ve beden dili ile göstermektedir. İlgili görselde, oyuncunun yüzü gözükür, makyajı elbisesi ve saçları bir bütün olmuş ve yüzündeki davetkâr ve kararlı bir ifadenin ortaya çıkması sağlanmıştır. Freudyen analize göre Theron'un özgüvenli duruşu, izleyicinin bilinçdışındaki idealize edilmiş benlik imgelerini tetikler. Bu, izleyicide kendini daha güçlü ve çekici hissetme arzusunu uyandırmaktadır. İlgili görsel Tablo 6'da psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.

**Görsel 6**

Tablo 6: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Kadın Kararlılık Harekete geçme Saç kıyafet ve salonun bütünlüğü (altın rengi) Şamdan	Kişisel İfade ve Kimlik	Makyaj, saç ve elbise, kişinin kendini dışa karşı ifade etmesinde önemli bir araç işlevi görmektedir. Diğer bir ifade ile kişinin dışsal kimliğini ifade etme biçimidir. Saç, makyaj ve elbise bir bütün halinde uyum içinde olması, oyuncunun kimliğini ve içsel dünyasını dışa vurma isteğinin bir göstergesidir. Takındığı davetkâr tavır ise kişinin çevresi ve diğerleri ile sosyal etkileşimde bulunma ve ilişki kurma isteğinin bir göstergesi olabilmektedir.
	Toplumsal ve Psikolojik Rol	Oyuncunun yüzünde sergilediği davetkâr, cüretkâr ifade, bireyin toplum içindeki rolleri ve psikolojik durumlarla bağlantılı olduğu düşünülebilir. Saç, makyaj ve elbise, diğerlerinden ayrılarak farklı görünüşe sahip olma ihtiyacını gidermekle birlikte toplumsal ve sosyal beklentilere cevap verme, estetik standartlara uyum sağlayarak asil görünme çabasını da ifade edebilir. Özlüce, bireyin takındığı davetkâr ifade, kişisel güven ve toplum tarafından kabul görme arzusunun bir yansıması olabilmektedir.
	Estetik ve Duygusal Yansımalar	İnsanların fiziksel olarak değişim çabasının bir ürünü olan makyaj, yüz ve giyim bir bütün oluşturduğunda, estetik bir bütünlük, ahenk ve uyum ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bireyin estetiğe, güzelliğe ve duygusal ifadelerle verdiği önemi göstermektedir. Takınılan davetkâr ifade, bireyin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını, çevresi ile pozitif ve etkili bir iletişim kurma arzusunu temsil edebilmektedir.
	Görsel ve Psikolojik İlişki	Saç, makyaj ve elbise ile birlikte görsel olarak bütünleşmiş bir görünüm, kişinin kendine olan güvenini ve estetik algısını yansıtabilir. Psikanalist, bu durumu ele aldığı anda, bireyin kendini kabul etme ve dış dünyaya kendini en iyi şekilde temsil ve ifade etme arzusunu gösterdiğini söyleyebilir.

Görsel 7’de karakterin karar verdiğini, geçmişi, anılarından kurtulmak ve yeni bir yaşama geçiş yapmak için perde/halata tırmanırken görülmektedir. Freud’un açıkladığı Elektra kompleksinden kurtulmak için kişiler yüksek topuklu ayakkabıları kullanabilmektedir. Karakter ilgili sahnede hem bedenini sergilemekte hem de yüksek topuklu ayakkabılarını çıkarmaktadır. Reklam anlatısında, karakterin bir değişim ve dönüşüm sürecinde olduğu anlatılmaktadır. İlgili sahnede, oyuncu halatı bacağı ön planda olacak şekilde ayakkabılarını çıkararak sıkıcı kavramakta ve tırmanmaya başlamaktadır. İlgili görsel Tablo 7’de psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.



Görsel 7

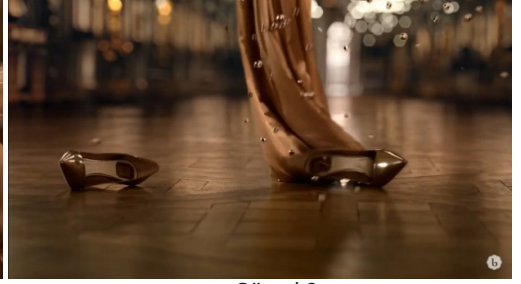
Tablo 7: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Halat ve Topuklu Ayakkabı	Sembolik Tırmanış ve Engeller	Halatla tırmanmak, zorlukları aşarak üstesinden gelme ve hem kişisel hem de çevresel engelleri aşma sürecini temsil edebilmektedir. Topuklu ayakkabıların çıkarılması ise bireyin kendini hafifleterek daha hafif ve özgür düşünme, hissetme isteğini ve gerek bireysel gerekse de sosyal ve çevresel yüklerden arınma, kurtulma ihtiyacını simgelemektedir. Bu durum ise bireyin zorluklar karşısında yılmadığının, başarılı olmak için kendini hazırlama ve engellerin üstesinden gelme arayışını gösterebilmektedir.
Bacak (harekete geçiş)	Sıkılma ve Kısıtlanma	Oyuncunun topuklu ayakkabılarını çıkarması sıkıcı bir durumu ifade etmesi, mevcut koşul ve durumlardan duyduğu rahatsızlığı ve bu rahatsızlıklardan kurtulma isteğini yansıtabilmektedir. Sıkıcılık kavramı, kişinin yaşadığı rutinden veya sınırlayıcı koşullardan duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmektedir.
Halata sarılma	Özgürlük ve Kendini İfade Etme	Ayakkabıları çıkarmak, toplumsal baskı, norm veya kısıtlamalardan kurtulma arzusunu temsil edebilir. Ayakkabı çıkarma hareketi, kişinin kendisini özgür ve doğal hissetme çabasını veya kendi yollarını arama isteğini simgelemektedir. Psikanalist, halata tırmanmayı, kişinin kendini ifade etme ve içsel hedeflerine ulaşma sürecinin bir parçası olarak açıklayabilir.
Cinsellik	Fiziksel ve Psikolojik Hazırlık	Halatla tırmanmak, kişinin bir eylemi yapmaya fiziksel ve psikolojik olarak hazır olma sürecini ifade edebilmektedir. Ayakkabılar, kişinin sosyal ve fiziksel kimliğinin bir parçası olabilir; ayakkabıların çıkarılması, oyuncunun daha samimi ve kendine özgü bir duruma geçiş yapma ihtiyacını gösterebilir.
Çekicilik		
Özgürlük		
Kendini ifade etme		

Görsel 8 ve 9'da karakterin hem boynundaki kolyenin parçalanmasından hem de ayakkabılardan kurtulmanın getirdiği, mutluluk, hazzın yüzüne yansıdığı görülmektedir. Karakter önce siyah şalının daha sonra sırasıyla ayakkabı ve kolyesinin getirdiği olumsuzluklardan kurtulmaktadır. İlgili reklam anlatısı sahnesinde, karakterin kolyesini parçaladığı, parçaladığı kolyenin taşlarının teker teker zemine düşmektedir. İlgili görseller Tablo 8'de psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.



Görsel 8



Görsel 9

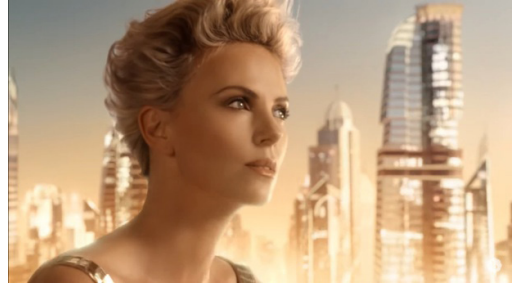
Tablo 8: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Kolye	Kayıp ve Ayrılma	Kolye, genellikle içerisinde özel anlamları barındıran bir nesne olmakla birlikte, kolyenin parçalanarak ayrılması ve taşların düşmesi bünyesinde barındırdığı bu özel anlamların değerinin yitirildiğini diğer bir ifade ile ayrılık temasını ifade edebilir. Bu durum, kişi için önemli olan bir durum ya da ilişkiden ayrılma sürecinde olduğunu gösterebilir. Taşların sekerek zemine düşmesi, bu kayıptan ya da ayrılıktan doğan duygusal parçalanmayı ve dalgalanmayı temsil edebilir.
Kadın	Duygusal Yüklerden Arınma	Kolye ve taşlar, bireyin beslediği duygusal yükleri ve taşıdığı hatıraları temsil etmektedir. Kolyenin koparak parçalara ayrılması, dağılması ise bireyin içinde barındırdığı bu duygusal yüklerden kurtulma ve gerekirse onları yeniden düzenleme ihtiyacının bir yansımasıdır. Bu durum bir çeşit duygusal yüklerinden arınma ya da sahip olunan bağlardan kopma süreci olarak açıklanabilir.
Sıkıntılardan kurtulma	Kişisel Değişim ve Dönüşüm	Taşların teker teker kayarak düşmesi, bireyin kişisel bir dönüşüm süreci içinde olduğunu veya hayatında bir takım önemli değişiklikler yapmaya hazırlandığının göstergesi olarak açıklanabilir. Kolye, kişinin geçmişinden izler barındıran ve kimliğinin parçası olup bünyesinde eski rolleri barındırırken parçalara ayrılması sahip olunan eski durum ve kimliklerin değiştiğini ya da sona ermesine temsil edebilmektedir.
Ayrılma	Sembolik Çözümleme	Sembolik olarak bakıldığında kolye ve taşlar, kişinin yaşamındaki karmaşık veya birikmiş sorunları temsil edebilir. Bu tür nesnelerin parçalanıp ve düşmesi, bazı sorunların çözülmeye başladığını veya kişisel olarak ele alınmaya başladığını gösterebilir.
Duygusal yüklerden arınma		
Ayakkabı		
Ayakabının çıkarılması		
Atılmış ayakkabılar (electra kompleksi)		

Görsel 10 ve 11’de karakterin kararlı, emin ve güçlü bir şekilde halatta tırmandığını ve tırmanın sonunda eski yaşamından modern bir yaşama geçtiği (yüksek, ısıltılı, altın rengi plazalar) görülmektedir. Karakterin gördüğü manzara karşısında yüzünde şaşkınlık ve mutluluk ile gözlerinde ısıltı belirmektedir. İlgili sahnede, oyuncu tırmanmanın sonuna gelip yüzeye çıktığında yüzünde mutluluk ifadesi belirmektedir. İlgili görseller Tablo 9’da psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.



Görsel 10



Görsel 11

Tablo 9: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Altın rengi perde/ halat Kavrayış	Başarı ve Tatmin	Tırmanma ritüeli, zorlukları aşarak hedefe ulaşma mücadelesini temsil etmektedir. Oyuncunun yüzeye ulaştığı andaki sergilediği mutluluk ifadesi, tüm tırmanma sürecinde yaşadığı zorlukların üstesinden gelmesi ve başarıya ulaşma duygusunu yansıtmaktadır. Bu süreç, kişinin gösterdiği çaba ve sergilediği mücadele sonucunda elde ettiği tatmini ve içsel ödülleri simgelemektedir.
Tutuş Modernite Yüksek binalar (fallik) Isıltı Şaşkınlık Kadın	Kişisel Büyüme ve Özgürlük	Yüzeye ulaşmak, gideceği yere ulaşmak bir tür kişisel olarak gelişmeyi ve özgürleşmeyi ifade edebilmektedir. Tırmanma ritüeli, kişinin kendi sınırlarının üstüne çıkma ve yeni bir seviyeye ulaşma sürecidir. Psikanalist, bu mutluluk halini, tırmanıştan sonra hedefe varmanın, başarmanın ve özgür olma halinin verdiği haz ve tatmin duygusunun bir yansıması olarak ifade edilebilir.
Arayış Başarı Tatmin Tırmanma ve Hedefe Ulaşma	Zorlukları Aşma ve Ulaşılabilirlik	Sergilenen mutluluk ifadesi, karşılaşılan zorlukların aşıldığının ve neticede başarılı bir şekilde hedefe ulaşıldığının göstermektedir. Bu durum bireyin karşılaştığı zorlukların başarı ile sonuçlandığını ve sürecin sonunda elde edilen haz ve tatmin duygusunun yansımasıdır.
	Duyusal ve Psikolojik Ödüller	Tırmanma ritüeli sonucunda kişinin elde ettiği haz, mutluluk ve tatmin, duyusal ve psikolojik ödüllerin göstergeleridir. Bu durumun kişi üzerinde öz güvenini artırıcı ve içsel huzurunu koruyucu bir deneyimi olduğu söylenebilir.

Görsel 12’de karakter parfüm şişesindeki gibi yuvarlık ve altın rengi bir kapaktan çıkmıştır ve karakterin gördüğü manzara görülebilmektedir. Reklam anlatısında karakterin reklamın başlangıcı itibariyle siyah bir şal, topuklu ayakkabılar ve kolyeden sıyrılması yüklerden kurtulmayı temsil etmektedir. Reklam anlatısındaki karakter, parfümle bütünleştikten sonra dönüşüm geçirmekte ve parfüme bulanmış haliyle şişeden çıktığında özgürleşmekte, özgüveni yükselmekte, güzelleşmekte (dişileşmekte), kendine güvenmekte, zenginleşmekte (ihtişama ve lükse erişmekte), modernleşmekte,

güçlenmekte ve mutlu olmaktadır. Reklam anlatısının amacı, izleyiciye, parfümü kullandıktan sonra aynı hissiyata sahip olma mesajı vermektedir. Karakterin rengi, giydiği elbise, çıktığı kapak ve gördüğü yüksek binalar altın rengindedir. İlgili sahnede, oyuncunun çevresinde lüks binalar göze çarpmaktadır. Karakter gördüğü manzara karşısında kendinden geçmiş bir haldedir. İlgili görsel Tablo 10'da psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.



Görsel 12

Tablo 10: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimi	Analiz Birimleri	Analiz
Haz Kadın Sırt Modern şehir Aydınlık şehir Aydınlanma Delik (Jadore parfüm şişe deliği) Lüks	Kişisel Hedefler ve Arzular	Çevresindeki ihtişamlı, gösterişli yapılar, oyuncunun bireysel başarı, arzu ve hedeflerine ulaşma sürecindeki gelişmeleri simgelemektedir. Bu durum kişinin kendine koyduğu yüksek standartlar ve hayat kalitesine erişme isteğini ifade edebilir. İhtişamlı yapılar bireyin kendisine hedef olarak koyduğu ve hayatında ulaşmak istediği ölküsel durumları temsil edebilir.
	Toplumsal Beklentiler ve Normlar	İhtişamlı yapıların varlığı, toplumsal beklentilere ve normlara uyma çabasını yansıtabilirler. Bu durumda oyuncunun toplumdaki konumu, statüsü ile edindiği başarıları ile toplumsal baskı ve beklentilere yanıt verme isteğini ifade edebilir. Lüks, bir nevi toplumsal bir kabul görme ve değerli olma ile ilgili bir simge olarak değerlendirilebilir.
	Dışsal Başarı ve İçsel Huzur	İhtişamlı yapılar, dışsal yapıyı, zenginliği ve gösteriş ifade ederken aynı zamanda oyuncunun içsel huzuru ile tatmin olma ve kendini gerçekleştirme duyguları ile kurduğu ilişki sorgulanabilir. Bu sorgulama neticesinde kişinin dışsal başarılarının içsel dünyasındaki huzur, tatmin ve kendini gerçekleştirme ile ne kadar örtüştüğünü gösterebilir.
	Yüksek Beklentiler ve Baskılar	İhtişamlı yapılar, sıradan olandan ayrışıp, farklılaşmayı ve kalite ile yüksek beklentileri ifade etmektedir. Oyuncu kendini diğerlerinden ayırarak, onlardan farklı ve kaliteli olduğunu, yaptığı eylemler ile standardını yükselttiği ve çevresinden gelen baskılara boyun eğmediğini gösterebilir.

Görsel 13’de karakterin gördüğü yeni hayatından etkilendiği ve modern, ışıltılı, yüksek ve altın renkli yaşamı beğendiği hatta bu beğeni ve mutluluğun yüzüne de yansıdığı görülebilmektedir.İlgili sahnede, oyuncu yüzü ve göğüsleri ön planda olacak şekilde kameraya doğru davetkâr şekilde bakmaktadır. Freudyen analize göre Theron’un güçlü duruşu, izleyicinin bilinçdışındaki idealize edilmiş benlik imgelerini pekiştirmektedir. İzleyici, Theron’un güçlü duruşuyla özdeşleşerek kendi bilinçdışı arzularını tatmin edebilmektedir. Son sahnede, Dior logosu ve “J’adore” parfümü gösterilir. Marka ve ürünün gösterilmesi, bilinçdışındaki arzuların somut bir nesneye bağlanmasını sağlar. Parfüm, izleyicinin bilinçdışındaki lüks ve cazibe arzularının gerçekleştirilmesi için bir araç olarak sunulmaktadır. İlgili görsel Tablo 11’de psikanaliz yöntemi ile çözümlenmektedir.



Görsel 13

Tablo 11: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Doyum Tatmin Haz Mutluluk Çekicilik Işıltı	Kendine Güven ve Özdeğer	Yüz ve göğüs hatlarının ön planda olması, oyuncunun sahip olduğu özgüven ile çekicilik ve dişiliğinin getirdiği fiziksel varlığını öne çıkarma, ön planda tutma isteğini temsil edebilmektedir. Davetkâr ve cüretkâr bakış, özgüveninin bir yansıması olup kendini etkili bir şekilde ifade etme arzusunun yansıtabilir. Bu durum kendi değerini ve cazibesini vurgulama çabasını gösterebilir.
Modernite Altın rengi Öz değer İmaj Kendine güven Yüz ve Göğüs	Sosyal Etkileşim ve İletişim	Kameraya bakarak davetkâr, cüretkâr bir bakış sergilemek sosyal etkileşim ve iletişim arzusunun ifade edebilir. Bu durum kişinin çevresine karşı kendini cazip kılma isteği ile bu cazibeden doğan etki ile güçlü bir bağ kurma isteğini yansıtabilir. Psikanalist bu durumu değerlendirildiğinde, bu davranış biçimi başkalarına karşı kendini sunma ve dikkat çekme arzusunun bir yansıması olduğunu söyleyebilir.

Tablo 11: Analiz ve Çözümleme

Anlatı Kodlama Birimleri	Analiz Birimleri	Analiz
Doyum Tatmin Haz Mutluluk Çekicilik İşilti	Kişisel İmaj ve Toplumsal Beklentiler	Ön planda yüz ve göğüslerin olması sosyal, toplumsal ve kültürel standartlara uyma çabası olarak temsil edilebilir. Bu durum bireyin toplumsal norm ve standartlara uyarak, toplumsal beklentilere göre kendini sunma isteğini ifade edebilir. Davetkâr, cüretkâr bakış, bu normların karşılanmasına yönelik bilinçli bir çaba olarak değerlendirilebilir.
Modernite Altın rengi Öz değer İmaj Kendine güven Yüz ve Göğüs	Cinsellik ve Çekicilik	Davetkâr, cüretkâr bir bakış, cinsellik, dişilik ve çekicilikle ilgili olabilir. Bu tür bir ifadenin sergilenmesi bireyin cinsellik veya çekicilik konusundaki bilinçli ya da bilinçdışı arayışlarını ve bu konudaki algısını yansıtabilmektedir. Yüz ve göğüs hatlarının belirgin bir şekilde arzu nesnesi olarak sergilenmesi ise fiziksel çekiciliğin vurgulanması olarak da görülebilir.

Sonuç

Yukarıdaki tablolara göre incelenen Dior markasının J'adore reklamı, reklam anlatısının içeriğinde bulunan, imge, gösterge, sembol ve mitler ile izleyicinin dikkatini çekerek, reklam anlatısına yönelmelerini sağlayarak, reklam anlatısındaki marka ve ürünü arzulamaları istenmekte, böylelikle marka ve ürününün hedef kitle tarafından satın alınmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Cinsellik ve kadın figürünün kullanımı reklamlarda sıklıkla tercih edilen yöntemlerdendir. Güzel kadının cazibesi ve parfümün etkisi, izleyicide kendini daha çekici, daha arzulanan ve daha öz güvenli hissetme arzusu uyandırmaktadır ve parfüm, izleyicinin eksiklik hislerini giderecek bir araç olarak sunulmaktadır. Araştırma bulgularına göre reklam anlatısı, kişilerin/izleyicilerin bilinçaltında yatan istek ve arzuları, bir duygulanım yaratarak ortaya çıkarmak için gösterge, imge, mit ve sembollerini kullanarak, izleyiciyi etkileyen güçlü bir psikolojik araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Freud'un psikanaliz teorisine göre Dior'un "J'adore" parfüm reklamı, izleyici ve hedef kitlede bilinçaltındaki istek, arzuları, idealleri ve savunma mekanizmalarını hedef almaktadır. Oyuncunun sahip olduğu gücü, cazibe ve çekiciliği ile reklamda kullanılan semboller izleyici ve hedef kitlede bilinçaltındaki arzu ve ideallerini hedef almaktadır. Oyuncunun sahip olduğu bu üstün nitelikler parfümün cazibesini arttırmakta ve aynı zamanda izleyicilerde kendilerini önemli, değerli, arzulanabilir ve çekici hissetme duygularını uyandırmaktadır. Dior'un "J'adore" parfüm reklamı filmi, izleyicilerin üzerindeki derin ve bilinçaltı etkilerini anlamamız açısından önemlidir.

Araştırmanın bulgularına göre Charlize Theron, idealize edilmiş güzellik ve cazibe sembolüdür. Dior'un "J'adore" parfüm reklamında başrolünde Charlize Theron'un yer aldığı, içerisinde lüks ve ihtişamı barındıran bir ortamda güzelliğini ve çekiciliğini sergilediği görülmektedir. Oyuncunun kendinden emin duruşu ve güçlü gözükmesi, izleyicinin bilinçdışında idealleştirilmiş bir benlik imgesi yaratmaktadır. İdealize edilmiş güzellik, güçlü, özgüvenli, özerk ve çekicilik sembolüdür. Freud'un teorisinde, bu tür bir figür izleyicinin bilinçdışındaki anne ya da *femme fatale* imgelerini tetikleyebilir. Reklam anlatısı, izleyicide arzu uyandırarak eksiklik hissini gidermeyi amaçlamaktadır. Charlize Theron'un cazibesi, özgüveni ve özerk yapısı izleyicinin de ürünü, parfümü ve markayı kullanımı ile birlikte kendilerinin de çekici, talep edilen ve değerli biri olarak görme arzusunu tetikleyebilmektedir. Parfüm, bu arzunun gerçekleştirilmesi için reklam anlatısında bir araç olarak sunulmaktadır.

Reklam anlatısının ana fikri parfümün kullanım sonrası cazibe sağladığı ve lüksü hissettirdiğini bilinçdışı düzeye iletmektedir. Koku, güçlü bir şekilde bilinçaltındaki anıları ve duyguları

tetikleyebilmektedir. Parfüm, izleyiciye kendini daha çekici ve özel hissettirmeyi vaat eder. Kadın izleyiciler, oyuncunun güzelliği, cazibesi, çekiciliği ve güçlü ve özerk duruşu özdeşleşebilir, erkek izleyiciler ise ona karşı ilgi, istek ve arzu duyabilir. İzleyici, Theron'un cazibesi ve gücüyle özdeşleşerek kendi bilinçaltı arzularını tatmin etmeyi amaçlar. Parfümü kullanma arzusu, izleyicinin bilinçaltındaki id'in sosyal olarak kabul edilebilir bir şekilde tatmin edilmesini sağlayabilir.

Reklam anlatısının ana rengi olan altın imge ve göstergesi zenginlik, lüks, varlıklı olma ve diğerlerinden kendini ayırıştırarak üstünlük sağlama ve sergileme sembolüdür. Altın bir çeşit zenginlik, lüks ve değer sembolü olarak izleyicinin bilinçaltında barındırdığı ve arzu, hayal ettiği şeylerin temsilidir. Reklam anlatısı, izleyici ve hedef kitlede belirtilen bu değerleri bilinçdışında özdeşleştirmesini hedeflemeyi amaçlamaktadır. Zenginlik, şatafat, değer, ayırışma ve üstünlük sembolü. Bu semboller, izleyicinin bilinçaltındaki lüks ve erişilmezlik duygularını uyandırır. Reklam anlatısındaki parfüm, tüketicisine kullanım sonrası çekicilik katacağı ve lüks hissettirmeyi vaat etmektedir. Bu durum, izleyici ve hedef kitlede gereken ilgi ve arzu uyandırarak eksiklik hislerini gidermeyi amaçlamaktadır. Reklamda kullanılan altın renkleri ve diğer lüks unsurları detaylar, Freud'un rüya analizine benzer şekilde sembolik anlamları bünyesinde taşımaktadır.

Freud'un psikanaliz kuramında *id*, ego ve süperegö kavramları yer almaktadır. Reklam anlatısında *id*, Theron'un dişil enerjisi, güzelliği ve çekiciliği, izleyicinin ilkel ve bilinçaltı arzularını (*id*) hedef almaktadır. *Ego*, izleyici, hedef kitle parfümü satın alıp kullanarak bilinçaltında yatan bu arzuları gerçek dünyada gerçekleştirmeyi kendini tatmin etmeyi (*ego*) hedeflemektedir. *Süperegö*, reklam anlatısında yer alan ve gösterilen lüks ve ihtişamlı yapılar, izleyicinin kültürel ve ahlaki değerlerini (*süperegö*) yansıtmaktadır. Freud'un psikanaliz teorisine göre, reklamda gösterilen yer, mekân ve yerleştirilen imge ile sembollerin izleyici ve hedef kitle üzerinde bilinçaltında sahip olduğu istek, gereksinim ve arzuları hedeflenmektedir. Oyuncunun çekiciliği izleyicilerin bilinçaltında yer alan libido faaliyetlerini harekete geçirerek erotik ve idealize edilen kadın imgelerini tetiklemektedir. Zenginlik göstergelerinden olan altın ve lüks unsurları ise izleyici ve hedef kitlenin bilinçaltında yatan eşsiz ve talep edilme ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Parfüm ise tüm bu istek, arzu, beklenti ve gereksinimlerin giderilmesi için sunulan araçtır.

Anlatı, gerçek yaşamdaki nesne, olay, imge, kavram, görsel, gösterge, ses, renk ve sözcükleri anlama gücü ile bu nesne, olay, imge, kavram, görsel, gösterge, ses, renk ve sözcüklerden gereksiz olanları çıkarak bir kurgu ve kurmaca süreci içerisinde tekrardan yapılandırarak ve biçimlendirerek yaratma gücüdür. Reklam anlatılarındaki nesneler, nesnelerin imgeleri, göstergeler, mekân, set, vitrin, dekor ve karakterler sadece tema ve motifler değildir aynı zamanda onlar ile dünyaya anlam vermekte ve anlamlandırmaktayız. Reklam anlatıları bizlere sunduğu hayal gücünün sesidir ve bu ses insanın benliğine seslenir ve onu besler. Reklamcılar gösterge ve mitleri kullanarak imajlar ve imgelemeler üretilir ki insanın istediği ve doyurulmamış arzular tatmin edilebilmektedir. Makale, tüketici satın alma davranışlarının psikanaliz kuram ve yöntemi ile incelenmesi bir öneri sunmaktadır.

Kaynakça

- ALTHUSSER, L. (2021). Psikanaliz ve insan bilimleri, (Erşen, M. Çev.), Alfa Basım Yayım.
- ALTUNYAY, K. (2021). Kurmacanın gizemli dünyası yaratıcı Yazarlık, KDY Kitap Yurdu Yayıncılık.
- AYDOĞAN, H. (2024). Anlatı reklamlarının mini-dizi hâli: kristal elma ödüllü reklamlar üzerinden bir inceleme. *Alanya Akademik Bakış*, 8(1), 268-281.
- BAĞÇECİ, M. (1998). Froydizm (Freudisme) ve tenkidi. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(10), 3–26.
- BAHTİN, M. M. (2021). Söylem türleri ve başka yazılar, (Çitçi, O. N. Çev.), Metis Eleştiri.
- BARTHE, R. (2016). *S/Z*, (Kasar, S. Ö. Çev.), Sel Yayıncılık.
- BARTHE, R. (2022). Eleştiri ve hakikat, (Bildirci, E. & Durmaz, M. I. Çev.), İletişim Yayınları.
- BAUDRILLARD, J. (2009). Gösterge ekonomi politiği hakkında bir eleştiri, (Adanır O. & Bilgin, A. Çev.), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- BAUDRILLARD, J.. (2013). Tüketim toplumu, (Deliceçaylı, H. & Keskin, F. Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- BAUDRILLARD, J. (2014). Simülakrlar ve simülasyon, (O. Adanır. Çev.), Doğu Batı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1998).
- BERGER, A. A. (2012). Kültür eleştirisi, kültürel kavramlarına giriş, (Emir, Ö. Çev.), Pinhan Yayıncılık.
- BOOTH, W. C. (2021). Kurmacanın retorığı, (Doğan, B. O. Çev.), Metis Yayınları.
- BOWIE, M. (2020). Lacan, (Şener, V. Çev.), Alfa Basım Yayın.
- CERTEAU DE M. (2017). Tarih ve psikanaliz: Bilim ile kurgu arasında, (Sönmezay, A. Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- CULLER, J. (2007). Yazın kuramı, (Gür H. Çev.), Dost Kitabevi Yayınları.
- DEBORD, G. (2014). Gösteri toplumu, (Ekmekçi, A. ve Taşkent, O. Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- DERVİŞCEMALOĞLU, B. (2016). Anlatımı bilimine giriş, Dergah Yayınları.
- DURAND, G. (2017). Sembolik imgelem, (Meral. A. Çev.), İnsan Yayınları.
- ELDEN, M.(2018). Reklam yazarlığı, İletişim Yayınları.
- ELDEN, M.&BAKIR, U. (2010). Reklam çekicilikleri: Cinsellik, mizah ve korku, İletişim Yayınları.
- ELDEN, M. & ÖZDEM, Ö. (2015). Reklamda görsel tasarım, Say Yayınları.
- ELİADE, M. (2017). Mitler, Rüya ve gizemler: Çağdaş inançlar ve arkaik gerçeklik arasındaki karşılaşmalar, (Soydemir, C. Çev.), Doğu Batı Yayınları.
- ELLUL, J. (2015). Sözü düşünüşü, (Arslan, H. Çev.), Paradigma Yayıncılık.
- ERHAT, A. (2018). Mitoloji sözlüğü, Remzi Kitabevi.
- ERSEVİM, İ. (2013). Freud ve psikanilizin temel ilkeleri, Özgür Yayınları.
- EVLİYAOĞLU, S. (2020). Anlatının temel kavramları ve sinema. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1) , 345-384 .
- FERENCZI, S. & RANK, O. (2016). Psikanalizin gelişimi, (Bakiner, E. Çev.), Pinhan Yayıncılık.
- FREUD, S. (2000). Metapsikoloji, (Yardımlı, A. Çev.), İdea Yayınevi.
- FREUD, S. (2014). Haz ilkesinin ötesinde, (Ökten, M. Çev.), Ankara: Tutku Yayınevi.
- FREUD, S (2018). Psikanalize giriş dersleri, (Budak, S. Çev.), Öteki Yayınevi.
- FREUD, S (2022a). Psikanaliz üzerine beş ders, (Ünal, Z. Çev.), Kapra Yayıncılık.
- FREUD, S. (2022b). Yaşamım ve psikanaliz: Psikanalizin tarihçesi üzerine,(Şipal, K. Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- FREUD, S. (2023a). Psikanaliz üzerine beş konferans ve psikanalize toplu bakış, (Şipal, K. Çev.), Say Yayınları.
- FREUD, S (2023b). Psikanalize giriş: 3- Psikanaliz üzerine yeni araştırmalar ve bulgular, (Şipal, K. Çev.), Say Yayınları.
- FRYE, N. (2020). Hayal gücünü eğitmek, (Aydar, F. B. Çev.), Ketebe Yayıncılık.
- FRYE, N. (2022). Yaratma yeniden yaratma, (Atakay, K. Çev.), Ketebe Yayıncılık.
- GOFFMAN, E. (2014). Günlük yaşamda benliğin sunumu, (Cezar, B. Çev.), Metis Yayıncılık.
- GÖKER, G., & GÖKER, N. (2020). Bir reklam çekiciliği olarak akışkan cinsellik: The Secret Life of Flowers örneğinde bir çözümleme. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi(34), 260-282.
- GÜLSOY, M. (2021). Büyü bozumu yaratıcı yazarlık, Can Sanat Yayınları.
- GÜMÜŞ, S. (2021). Yazar olabilir miyim?: yaratıcı yazarlık dersleri, İstanbul: Notos Kitap Yayıncılık.
- GÜNDEL, N. (2023). Klasik anlatı yapısıyla kısa film sanatı: Omnibus (1992) filmi örneği. Art Vision, 29(50), 12-24.

- HABİB, B. (2019). Psikanalizin içinden, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- HALL, C, S. (2016). Freudyen psikolojiye giriş, (Devrim, E. . Çev.), Kaknüs Yayınları.
- HAŞILOĞLU, S. B., BARAN, T., & AYDIN, O. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri. Pamukkale İşletme Ve Bilişim Yönetimi Dergisi(1), 19-28.
- HORNEY, K. (2017). Psikanalizde yeni yollar, (Budak, S. Çev.), Totem Yayınları.
- JAHN, M. (2020). Anlatıbilim: anlatı teorisi el kitabı, (Dervişcemaloğlu, B. Çev.), Dergah Yayınları.
- JUNG, C. G. (2016). Freud ve psikanaliz, (Yılmaz, İ. H. Çev.), Pinhan Yayıncılık.
- KOTLER, P. & ARMSTRONG, G. (2016). Principles of Marketing, PearsonEducation Limited,
- LACAN, J. (2017). Benim öğrettiklerim, (Erşen, M. Çev.), MonoKL Yayınları.
- LACAN, J. (2021). Psikanalizin temel ilkeleri: Ecrits'den iki makale, (İzmir, M. Çev.), Çolpan Kitap.
- LÖWENTHAL, L. (2020). Edebiyat, popüler kültür ve toplum, (Kejanlıoğlu, B. Çev.), Metis Yayınları.
- MAY, R. (2016). Psikoterapist ve mitlere yolculuk, (Işık, K. Çev.), Okuyan Us Yayın.
- MAY, R. (2021). Yaratma cesareti, (Oysal, A. Çev.), Metis Yayınları.
- MCCOLL, D & LEGORBURU, G. (2019). Hikâye tasarımı: Yeni reklamlar değil, yeni dünyalar yaratın, (Benveniste, M. Çev.), MediaCat Kitapları.
- MORAN, B. (2022). Edebiyat kuramları ve eleştiri, İletişim Yayınları.
- ODABAŞI, Y. (2013). Tüketim kültürü, Sistem Yayıncılık.
- ODABAŞI, Y. (2014). Postmodern pazarlama: Tüketim ve tüketici, MediaCat Kitapları.
- ODABAŞI, Y. & BARIŞ, G. (2015). Tüketici davranışı, Mediacat Kitapları.
- OGDEN, T. H. (2022). Zihin matrisi: Nesne ilişkileri ve psikanalitik diyalog, (Şimşek, A. Çev.), Sfenks Kitap.
- POSTMAN, N. (2012). Televizyon öldüren eğlence: Gösteri çağında kamusal söylem, (Akinhay, O. Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- PRZEWORSKI, A. (2023). Demokrasinin krizleri: otoriterleşmenin kuyusunda çağdaş siyasetin ahvalı, (Pekdemir, M.Çev.), Fol Kitap.
- RİFAT, M. (2021). Metnin sesi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- ŞAHİN, E. (2018). Reklam stratejileri kapsamında hikâye anlatımı kullanımı: Sanal marka topluluklarında reklam mesajlarının aktarımı. Kurgu, 26(3), 147-169.
- ŞARDAĞI, E., & YILMAZ, R. A. (2017). Anlatı kuramı ve reklamda kullanımı: Anlatı Analizi çerçevesinde bir inceleme. Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 4(2), 88-133.
- TUNCER, E. S. (2020). Göstergebilimin Çözümleme modelleri ışığında reklam anlatıları. Atatürk İletişim Dergisi(20), 73-102.
- TÜKEL, R. (2015). Freud okumaları, Bağlam Yayıncılık.

Summary

The study examines the advertising narrative within the framework of psychoanalytic narrative analysis by addressing the field of narrative analysis, which is lacking in the field, psychoanalytic theory and method. Narratives are fictional and fictional, as explained in the conceptual framework. Psychoanalytic narrative analysis examines, analyzes and describes the relationship between signs, symbols and myths that affect the consciousness and subconscious in narratives and the libido, life and death instincts, id, ego, superego and oedipus and electra complexes of these images. Psychoanalytic narrative analysis identifies and codes elements such as signs, symbols and myths in narrative themes, questions how they are effectively structured, evaluates the connotations in narratives within the framework of psychoanalytic theory, and addresses plot and content production

in terms of chronology, causality and harmony-appropriateness. Psychoanalytic narrative analysis can find hidden meanings in content and texts such as people, advertisers (advertising narratives in the context of the study) and/or literary works. With psychoanalytic narrative analysis, the researcher analyzes and interprets the words and concepts used in narratives such as films, advertisements, body language, gestures, facial expressions, posture and expressions, and the words, concepts, signs, symbols, myths and images used while telling dreams and transfers. In psychoanalytic narrative analysis, narrative coding units are signs, symbols and myths in narratives. The analysis units are fiction and fictional elements in narratives. Narrative is the power to understand objects, events, images, concepts, visuals, indicators, sounds, colors and words in real life and to create them by restructuring and shaping them within a fiction and fictional process by removing unnecessary ones from these objects, events, images, concepts, visuals, indicators, sounds, colors and words. According to the research findings, advertising narrative emerges as a powerful psychological tool that affects the audience by using indicators, images, myths and symbols to reveal the desires and wishes lying in the subconscious of individuals/viewers by creating an emotion. According to Freud's theory of psychoanalysis, Dior's "J'adore" perfume advertisement targets the subconscious desires, wishes, ideals and defense mechanisms of the audience and target audience. The power, charm and attractiveness of the actor and the symbols used in the advertisement target the subconscious desires and ideals of the audience and target audience. These superior qualities of the actor increase the appeal of the perfume and at the same time evoke feelings of feeling important, valuable, desirable and attractive in the audience. Dior's "J'adore" perfume commercial is important for us to understand its deep and subconscious effects on the audience. According to the findings of the research, Charlize Theron is a symbol of idealized beauty and attraction. In Dior's "J'adore" perfume commercial, Charlize Theron is seen displaying her beauty and attraction in an environment that contains luxury and magnificence. The actress's confident stance and strong appearance creates an idealized self-image in the audience's subconscious. Idealized beauty is a symbol of strength, self-confidence, autonomy and attraction. In Freud's theory, such a figure can trigger the audience's subconscious mother or femme fatale images. The advertising narrative aims to eliminate the feeling of deficiency by arousing desire in the audience. Charlize Theron's attractiveness, self-confidence and autonomous nature can trigger the audience's desire to see themselves as attractive, in demand and valuable through the use of the product, perfume and brand. The perfume is presented as a tool in the advertising narrative to realize this desire. Objects, images of objects, signs, space, set, showcase, decor and characters in advertising narratives are not only themes and motifs, but also we give meaning to the world and give it meaning. Advertising narratives are the voice of imagination that they present to us and this voice speaks to the human self and feeds it. Advertisers produce images and imaginations using signs and myths so that the desired and unfulfilled desires of the human can be satisfied. The article offers a proposal to examine consumer purchasing behaviors with psychoanalysis theory and method.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Enneagram Kişilik Özelliği Aracılığı ile Alkol ve Sigara Kullanım Alışkanlığının Duygu Yönetimi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Evaluation of Alcohol and Cigarette Use Habits within the Framework of Emotion Management through Enneagram Personality Traits

¹Berçin ATEŞ 

²Sultan TARLACI 

ETİK BİLDİRİM: Bu çalışma 61351342/Ocak 2023-12 protokol numarası ile Üsküdar Üniversitesi Etik Kurulundan onay almıştır.

¹**Sorumlu Yazar:** Doktora Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Doktora Programı, İstanbul, Türkiye.
✉ bercinn@yahoo.com

²Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Nöroloji Anabilim Dalı, İTBF / Psikoloji / SBE / Nörobilim Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
✉ sultan.tarlaci@uskudar.edu.tr

Geliş/Received: 30.10.2024
Kabul/Accepted: 01.07.2025

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı araştırmaya katılan bireylerin enneagram kişilik tipleri ile alkol ve sigara kullanım alışkanlıkları arasında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesidir.

Yöntem: Araştırmada betimsel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmış ve 541 kadın, 146 erkek olmak üzere toplam 687 gönüllü katılımcının verileri analiz edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Enneagram Kişilik Ölçeği (EKÖ) kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmanın bulgularında alkol kullanım alışkanlığının Enneagram kişilik tiplerinden duygu merkezli ve iç görü merkezli kişilik tipleri ile istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkide olduğu görülmüştür. Sigara kullanım alışkanlığının ise Enneagram tipolojisinde hissetme üçlüsü ya da duygu merkezi kavramı içinde tanımlanmış olan kişilik tipleri ile anlamlı bir ilişkide olduğu görülmüştür.

Sonuç: Sigara ve alkol kullanımı alışkanlıkları, hem ilişkili görülen Enneagram kişilik tiplerinin özellikleri bakımından, hem de konunun duygu yönetimi ile ilişkisine istinaden duygusal zekâ kavramı ve sigara veya alkol kullanımı ilişkisine ait literatür bulguları açısından incelenmiş ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kişilik, Alkol, Sigara Kullanımı, Duygular, Duygusal Zekâ

Abstract

Aim: The study aims to determine whether there is a relationship between the personality types defined by the enneagram personality typology and the alcohol and cigarette use habits of the individuals participating in the research.

Method: The relational screening method, one of the descriptive research designs, was used in the research. The data of a total of 687 volunteer participants, 541 women, and 146 men were analyzed. The Enneagram Personality Scale (EPS) was used as a data collection tool.

Results: As a result of the study, it was seen that alcohol use habits had a statistically significant relationship with emotion-centered and insight-centered personality types, which are among the Enneagram personality types. It has been observed that smoking habit has a significant relationship with the personality types defined within the concept of feeling triad or emotion center in the Enneagram typology.

Conclusion: Smoking and alcohol use habits were examined and discussed both in terms of the characteristics of the Enneagram personality types that seem to be related and in terms of the literature findings on the relationship between the concept of emotional intelligence and smoking or alcohol use, based on the subject's relationship with emotional management.

Keywords

Personality, Alcohol, Smoking, Emotions, Emotional Intelligence

Giriş

Kişilik, bireyin kendisini algılaması ve çevresiyle olan ilişki tarzlarını anlatan, bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkilerini içeren bir kavramdır (Cohen, 2019: 409).

Psikoloji alanında kişiliğin ele alındığı çalışmalar 20. Yüzyıl itibarıyla başlamıştır. Günümüzde kişiliğin gelişimine dair birçok kuram bulunmaktadır. Freud'un (1856-1939) psikoanalitik çalışmaları kişiliğin araştırdığı ilk çalışmalar olmuştur (Gençtanırım-Kurt ve Çetinkaya-Yıldız, 2019: 69). Freud gelişimin psiko-seksüel evreleri kapsadığını ve evrelerin değişen haz odaklarına göre ilerlediğini savunur (Miller, 2017: 170). Bu dönemler oral, anal, fallik, latent ve genital evrelerdir. Freud, bu dönemlerde yaşanan derin sorunların saplanmaya yol açtığını öne sürmektedir. Oral evre, günümüz yetişkin davranışları araştırmalarının sonuçları açısından sigara içme davranışı ile ilişkili bulunmaktadır (Miller, 2017: 179).

Freud'dan sonra güncellenen ve gelişen psikoanalitik kuramın bir kolu, günümüzde "Nesne ilişkileri Teorisi" olarak çalışmaya devam etmektedir. Kişilik alanında çalışmalarını sürdüren bu teorinin günümüz temsilcilerinden Otto Kernberg'in (1928-) tanımı ile de kişilik bir şemsiye bir kavramdır ve mizaç, karakter, kimlik, etik değerler ve biliş kavramlarını içerir. "*Kişilik, kaynağını mizaçtan (yaratılışsal yapı) alan davranışsal örüntülerin, bilişsel becerilerin, karakterin ve içselleştirilmiş değer sistemlerinin (etik değerler) bütünlüştürmüş halini temsil eder*" (Yeomans, Clarkin ve Kernberg, 2016: 5). Kernberg ve arkadaşları kişilik örgütlenmesi kavramını ve örgütlenme düzeylerini tanımlamışlardır. Özellikle çocukluk dönemi yaşantıları ve nesne ilişkilerinin önemi üzerine kurulu olan nesne ilişkileri teorisinde, kişilik örgütlenmesi düzeyinin anlaşılması için kişinin kimlik algısı, savunma mekanizmaları ve gerçeklik algısına yönelik ölçümler yapılır. Buna göre kişilik, 3 farklı düzeyde örgütlenmektedir: Normal örgütlenme, nevrotik örgütlenme ve borderline örgütlenme. (Yeomans, Clarkin ve Kernberg, 2016: 5-8)

Beş Faktör Kişilik Teorisi ise, beş kategoride kişilik özelliklerini organize eder ve kişilik farklılıklarını tanımlar. Beş faktörden her bir faktör, süper ayırıcı özellik olarak görülmektedir ve her faktörün hem sıcak hem de soğuk olarak adlandırılan iki ayrı ucu bulunmaktadır. Bu iki ayrı uç arasında birçok ayırıcı özellik bulunur. Beş faktör ve bu faktörler altındaki uç noktalar şu şekildedir: 1. Açıklık (Yeni tecrübelerle hazır olma-İlgisini çeken şeyler kısıtlı); 2. Özdisiplinlilik (Sorumlu ve güvenilir-Kayıtsız ve dikkatsiz); 3. Dışadönüklük (Sempatik ve kararlı-Çekingen ve içine kapanık); 4. Uyumluluk (Sıcak ve iyi huylu – soğuk ve tavırlı); 5. Nörotisizm (Dengeli ve kaygısız – Sinirli ve duygusal olarak duyarsız) (Plotnik, 2020: 473).

Enneagram kişilik teorisinde ise 9 farklı kişilik yapısı tanımlanmaktadır. Enneagram kelimesi "dokuz nokta" anlamına gelmektedir. Enneagram sembolünün kökeninin ilk çağlara ve Pythagoras'a (Pisagor, M.Ö.570 - M.Ö.495) kadar gittiği ve bu sembolün Pisagor'un dokuzuncu damgası olduğu söylenmektedir (Riso ve Hudson, 1996: 59). Bu sembol, modern çağa ve batıya, bir iç çalışma okulu

olan ve 1920’de Fransa’da George Gurdjieff (1866-1949) tarafından kurulmuş olan “Ruhun Harmonik Gelişimi” isimli okul ile Gurdjieff tarafından taşınmıştır (Riso ve Hudson, 2018: 38). Geleneksel Enneagram felsefesinin tasavvufi inanç sistemlerine ve hatta Sokrates (M.Ö.469-399) ve Platon’a (M.Ö.428/427 veya 424/423 - 348/347) dayandığı bilinmektedir. Kişilik tipleri Enneagramını eski bilge geleneklerden modern bir senteze sokarak tanımlayan kişi ise, Oscar Ichazo (1931-2020)’dur (Riso ve Hudson, 1996: 10).



Şekil 1: Enneagram Sembolü

Enneagramda tanımlı dokuz farklı temel kişilik yapılarının her birinin diğer kişilik yapıları ile ortak yönleri olduğu gibi her birinin kendine özgü tutum ve davranışları, tepki ve savunmaları, güdülenmeleri ve alışkanlık yöntemleri vardır. Enneagram hem kendimizi anlamak hem de başkalarını anlamak amacıyla kullanılabilir bir araçtır (Riso ve Hudson, 2018: 10).

Enneagram kişilik tipleri aşağıdaki gibidir:

Tip Bir Reformcu; İlkeli, düzenli, amaçlı ve kontrollü, kusursuzluk peşinde.

Tip İki Yardımcı; Cömert, kendini göstermeyi seven, insanları memnun etmeye çalışan, baskı kuran, sahiplenici, manipülatif.

Tip Üç Başaran; Duruma uyan, hırslı, imaj meraklısı, düşmanca ve küstah.

Tip Dört Bireyci; Canlı ifade gücü olan, sezgisel, etkileyici, romantik, kendine yoğunlaşmış ve değişken ruh hali, depresif.

Tip Beş Araştırmacı; Yenilikçi, sezgili, orijinal, bağımsız, mesafeli ve kışkırtıcı.

Tip Altı Sorgulayıcı; Güvenilir, kendini adayan, savunmacı ve şüpheli, paranoid özellikli.

Tip Yedi Hevesli; Kendiliğinden davranan, coşkulu, çok yönlü, dikkati çabuk dağılan, aşırıya kaçabilen, manik.

Tip Sekiz Meydan Okuyan; Öz güven sahibi, kararlı, hükmedici, mücadeleci ve yüzleşme eğilimli.

Tip Dokuz Barışçı; Destekleyici, güven verici, uyumlu, kayıtsız ve inatçı.

(Riso ve Hudson, 1996: 45, 50,55,106-107; 2018: 10-60; Şahin, Turan ve Yıldırım, 2020 : 149-158; Yüksel ve Kızılgeçit, 2021: 18-22).

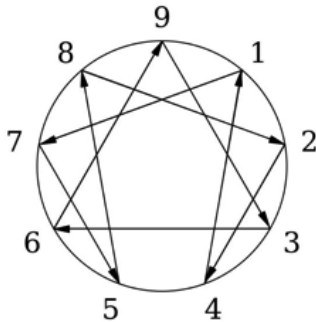
Ichazo’nun (1931-2020) çalışmasında insan zekâsının üç merkezi (triad) tanımlanmıştır: 1) Katılma (Baş): “Düşünme” Merkezi; 2) Tutku (Kalp): “Hissetme” merkezi; 3) İçgüdüler (Karın) ise “İçgüdü” Merkezi. Merkezlere göre kişilik tipleri Şekil 2’de gösterilmiştir.

İçgüdü Merkezi (Karın Bölgesi)

9.Çoğu temassız içgüdü

8. İçgüdüleri aşırı ifade eder

1.İçgüdülerini az ifade eder



Zihin Merkezi (Kafa Bölgesi)

7.Düşünceyi az ifade eder

6.Düşünceye teması azdır.

5.Düşünceyi aşırı ifade eder.

Duygu Merkezi (Göğüs Bölgesi)

2.Duyguları aşırı ifade eder

3.Çoğu temassız duygu

4. Duyguyu az ifadə edər.

Şekil 2: Merkezler, Kişilik Tipleri Ve Geçişler

Enneagram kişilik tipleri bahsi geçen üç merkeze göre üçerli olarak gruplanmıştır (Şekil 2). Bu merkezlerden her biri insan zihninin bir işlevi veya merkezi ile ilişkilidir. Aynı zamanda bu merkezler baş (kafa), kalp (göğüs) ve karın merkezi olarak adlandırılmaktadır (Riso ve Hudson, 2018: 40-43). Merkezlerin hepsi aynı anda işlemektedir. Merkezlerden birinin tetiklenmesi ile diğer iki merkezin yanıt ve savunmaları harekete geçer. Amaç benliğin korunmasıdır. Bu amaca yönelik olarak diğer merkezlerin hareketi belirlenir. (Riso ve Hudson, 2018: 266).

Duygu merkezi (Göğüs Bölgesi) - Tip 2 (Yardımcı), Tip 3 (Başaran), Tip 4 (Bireyci, özgün): Varlıkları ve sorumlulukları kalp konuları ile ilişkili olan bu üç kişilik tipindeki kimseler aynı zamanda kimlik ve değer araştırması içindedir. Kalbin diğer özgün nitelikleri ile uğraşırlar.

Zihin merkezi (Kafa Bölgesi) -Tip 5 (Araştırmacı), Tip 6 (Sorgulayıcı, sadık), Tip 7 (Hevesli, maceracı): Bu merkezde bulunan kişilik tiplerinin zayıf ve güçlü yönleri iç kılavuz ve destek bulmak ile ilgilidir. Karar vermede ve geleceğe yönelmede zorlanırlar.

İçgüdü merkezi (Karın Bölgesi) - Tip 8 (Meydan okuyan), Tip 9 (Barışçı), Tip 1 (Reformcu, mükemmeliyetçi) : Bu merkezdeki kişilik tiplerinin temel amacı yaşama gücü, canlılık ve yaşam güçlerini bulmak ile ilgilidir. (Riso ve Hudson, 2018: 10-60; Yüksel ve Kızılgöçer, 2021: 17).

Ayrıca Enneagramda kişilik tipleri arasında güven ve rahatlık durumları ile stres, gerginlik anlarında kaymalar yaşanabileceği tanımlanmıştır. Her bir tip için kayma yaşanan güven ve stres noktaları farklıdır. Bu kayma yönleri ve noktaları Şekil 2' de gösterilmiştir. Kişi, kendisini normalden çok daha rahat ve güvende hissettiğinde aşırı sağlıklı durumdur ve güven noktasına kayılır. Normalde hissettiğinden daha fazla stresle karşılaştığında ise çökme yaşanır stres noktasına kayma yaşanır (Subaş ve Çetin, 2017: 164).

Güven noktalarına kayma yaşandığında gidilen mizaca ait pozitif tutumlar sergilenir. Durum normalleştiğinde ise asıl kişilik tipine geri dönlür. Gerginlik yaşandığında ve çökme durumu yaşandığında ise, gidilen kişilik tipine ait negatif tutumlar sergilenir. Stres durumunda kişi normalde bulunduğu kişilik tipinden Şekil 2’de görülen ok yönündeki kişiliğe gitmektedir. Güven durumunda kişi okların ters yönündeki kişiliğe gider (Subaş ve Çetin, 2017: 164). Bu kaymalara “kanat etkisi” ve bu kaymadan dolayı ortaya çıkan alt tiplere de “kanat tipleri” denilmektedir (Şahin, Turan ve Yıldırım, 2020: 149-158). Enneagramın yaklaşımda bir bireyin tanımlanması için dört tipin de göz önüne alınması gerekir.

Bunlardan birincisi asıl tiptir. Diğerleri “kanat tip”, “gelişme yönündeki tip” ve “çökme yönündeki tip” tir. Gelişme yönü 1-7-5-8-2-4-1; 9-3-6-9 dur. Çökme yönü ise, 1-4-2-8-5-7-1; 9-6-3-9 dur. Bu her bir tip birbiriyle karmaşık ve ince biçimde bağlantılıdır. Her biri kişilik tipimizin parçalarıdır. Kendimizi tanımaya çalışırken bu dört farklı tip hakkında bilgi edinmemiz önerilmektedir (Riso ve Hudson, 2018: 34).

Enneagram anne ve babalarımız ile olan ilişkilerimiz ile asıl kişilik tipimizi edindiğimizi ve bu kişilik tipi ile ömür boyu yaşadığımızı söylemektedir. Bu asıl kişilik tipi içinde ömür boyunca gelişmeler, çökmeler, diğer kişilik tipleri arasında da gidiş gelişler yaşanmaktadır (Riso ve Hudson, 2018: 10-60). Enneagram bu kapsamdan bakıldığında dinamik bir sistem tanımlamaktadır (Yüksel ve Kızılgöçer, 2021: 13).

Sigaranın içinde bulunan nikotin maddesi, beyin ödül-zevk merkezini uyarıcı bir maddedir. Sürekli kullanımı durumunda alışkanlık ve bağımlılık yaratır. Bırakmak ise yoksunluk belirtilerine sebep olur. Bu özellikleri ile nikotin, dünya üzerinde kafeinden sonra en çok tüketilen psikoaktif bir madde olarak tanımlanır. Güçlü bir alışkanlık yaratma gücü vardır. Freud’un psikoanalitik teorisine göre hayatın ilk 18 ayına denk gelen bebeğin keyif arama güdüsünün ağıza odaklandığı dönem olan oral dönemde yaşanan bir saplanma (ihtiyacın çok fazla tatmin edilmesi veya tatmin edilmemesi sonucu bu döneme saplanıp kalma) yetişkinlerin fazla yemek yemek, sakız çiğnemek veya sigara içmek gibi oral aktiviteleri sürdürmelerine yol açabilmektedir (Plotnik, 2020: 439; Miller, 2017:179).

Alkol ise sinir sisteminin birçok bölümünü etkiler. Eski çağlardan beri keyif verici, yatıştırıcı, uyuşturucu bir madde ve ilaç olarak kullanılmaktadır. Metil alkol ile kıyaslandığında, içilmesi güvenli olan alkol etil alkoldür. Etil alkol, mide bağırsak mukozası ile kana karışır ve bedenin bütün hücrelerine etkisi olur. En çok da beyin hücrelerini etkiler (Öztürk ve Uluşahin, 2018: 517). Beyin hücrelerine etkisi sebebiyle alkolün etkisi davranışlarla anlaşılır. Etkilerinin ne olacağı ne kadar içileceğine bağlıdır. Alkol önce korteks hücrelerini etkiler. Korteks hücrelerinin etkilenmesi beyin yönetici mekanizmasının denetiminde zayıflamaya yol açar. İlk etapta kişide bunalıtı yatıştır, denetimsiz davranışlar ortaya çıkar. Miktar biraz daha arttığında kişi, etrafında meydana gelen önemli olayları algılayamamaya başlar. Daha da fazla alınmaya devam ettiğinde motor koordinasyon, bilişsel beceriler, karar verme ve konuşma kısıtlanmaya başlar. Çok fazla tüketimin sonucu ise, koma ve hatta ölüm olabilmektedir (Plotnik, 2020: 182).

Alkol kullanımı ile ilgili sorunlar kullanım miktarı ve süresine göre değişmekte ve bir tanı yelpazesi oluşturmaktadır. Alkol kullanımı, alkol kötüye kullanımı ve alkol bağımlılığı birbirinden farklı kavramlardır. Toplantılarda, eğlencelerde, kişinin aile ve iş yaşamına, çevreye ve beden sağlığına zarar vermeden alkol alması sosyal içiciliktir ve alkol kullanımı olarak tanımlanır. Alkol kötüye kullanımı, sorunlu ve riskli içme davranışlarını kapsar. Alkol bağımlılığı ise artan miktarlarda alkol alma, yoksunluk belirtilerinin oluşu, sağlık, iş, aile ilişkilerinde sorunlar yaşama ile belirlidir (Eryılmaz ve Deniz, 2020: 132). Alkol bağımlılığı bir hastalık olarak tanımlanmaktadır ve kişinin ruh sağlığını, beden sağlığını, aile hayatını, topluma uyumunu, iş hayatını bozar. Alkol bağımlılığında en önemli özellik, içme üzerindeki özdenetimin yitirilmesidir. Bu özellik ile normal içme ve alkol bağımlılığı arasındaki sınır belirlenmektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2018: 520).

Alkol bağımlılığının psikososyal nedenleri arasında yer alan kişilik etkeni başlığında bağımlılık gelişmeden önceki kişilik özelliklerinin incelenmesine yönelik çok araştırma yapılmış ancak özgül bir kişilik yapısı gösterilememiştir. Belli bir kişilik örüntüsünden çok etnik tutumlar ve aile yüklülüğünün bulunuşunun rolü daha önemli bulunmuştur (Öztürk ve Uluşahin, 2018: 533). Koç ve Ensari (2021: 17-24) tarafından yapılan bir çalışmada alkol bağımlılığı tanısı alan hastaların eşlik eden psikiyatrik bozukluğa göre sosyo-demografik ve klinik özelliklerinde fark olup olmadığı araştırılmış ve sonuç olarak kültürel farklılıklardan kaynaklı olabilecek faktörlere dikkat çekilmiştir. Bu açıdan daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

Birçok araştırmanın sonucunda ise alkol kullanımı ve depresif bozukluklar arasında bir ilişki bulunmuştur (Butcher, Mineka ve Hooley, 2013: 727). Sclafani, Finn ve Fein (2007: 795-803) tarafından yapılan bir çalışmada alkol bağımlılığı olan kişilerde yüksek komorbid psikiyatrik bozukluk prevalansı gösterilmiştir. Sclafani ve arkadaşlarının çalışmasında, iki farklı grup karşılaştırılmıştır. İlk grupta daha önce alkol bağımlılığı olup uzun süredir alkol kullanmamış kişiler, ikinci grupta ise hiç alkol kullanmamış kişiler yer almıştır. Bu iki grubun karşılaştırma sonuçlarına göre, ilk grubun %85’inden fazlasının yaşam boyu psikiyatrik tanısı olduğu ve alkol bağımlılığı tanısı olan bu kişilerin anksiyete ve duygu durum bozukluğu tanıları da almış oldukları görülmüştür.

Zvolensky Taha, Bono ve Goodwin (2015: 91-96) tarafından yapılan bir çalışmada, 10 yıl boyunca gözlem yapılmış ve bu sürede çalışmaya katılan kişilerin sigaraya başlama, devam ettirme ve kalıcılığın “Beş Faktörlü Kişilik” özellikleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Deneyime açıklık ve nevroitiklik düzeyleri, yaşam boyu sigara kullanımı riskinin artmasıyla önemli ölçüde ilişki bulunmuştur. Nevrotizm boyutu aynı zamanda hiç sigara kullanmamaktan günlük sigara içmeye ve sürekli günlük sigara içmeye ilerleme riskinin artmasıyla da ilişkili bulunmuştur. Vicdanlılık, yaşam boyu sigara kullanım riskinin azalması ile ilişkili bulunmuş ve alışkanlığa karşı koruyucu olduğu sonucuna varılmıştır.

Bloom, Matsko ve Cimino (2014: 386-397) sigara içen grup ve madde kullanımı olan grup ile sigara ve madde kullanımı olmayan gruplar arasında yaptıkları karşılaştırmalı çalışmalarda dürtüsellik açısından fark olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada kullanıcıların dürtüsel oldukları, kişilik ve davranışsal değerlendirmenin etkisi ile ilişkinin ise zayıf olduğu ya da olmadığı sonucuna varılmıştır.

Depresif ruh hali ile sigara kullanma isteği arasındaki nedensel ilişkinin ilk deneysel onayı Willner ve Jones’un (1996: 355-363) çalışmasında sağlanmıştır. Duygusal şemalar yönünden sigara içme alışkanlığına bakan bu araştırmanın sonuçlarına göre, sigara içme davranışı sergileyen bireylerin duygusal şemalarının kişinin kendisi ile ilgili duygularının bilişsel olarak bir bilgiye dönüşmesine izin vermediği sonucuna varılmıştır. Sigara, duyguların kimyasal olarak bastırılmasına neden olmaktadır. Duygu durumu ve sigara kullanımı ile ilgili çalışmalar, Willner ve Jones’un bu alandaki çalışmalarından sonra hız kazanmıştır. Bu çalışmalarda sigara kullanımı, kullanıcının nikotin yoksunluğundan kaynaklanan olumsuz duygu durumundan kurtulmasını sağlayan bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumun da bağımlılığın sürdürülmesine yol açtığı vurgulanmaktadır (Sarıkaya, Koç, Hızlı-Sayar ve Ünübol, 2020: 391-406).

Ergenlerle 2002 yılında yapılan bir başka çalışmada ise, duygusal zekâ puanı ile alkol ve sigara kullanımı arasında negatif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, duygusal zekâ puanı yüksek olan ergenlerin başkalarını iyi okuma ve istenmeyen akran baskısını tespit edebilmeleri konusunda daha yüksek bir zihinsel yetenekte olması ile bağlantılı görülmüştür. Çalışmada aynı zamanda duygusal zekâyâ yönelik zihinsel yeteneklerin tütün ve alkol kullanımına karşı direnç gösterilmesi ile ilişkili olabileceği sonucuna varılmıştır (Trinidad, Unger, Chou, Stanley-Azen ve Johnson, 2004: 46-55).

Gençlik dönemindeki katılımcılarla yapılan bir başka çalışmada, sigara ve alkolün deneme ve kullanıma durumu, gençlerin aileleri ile olan ilişkilerinin farklı boyutları ile incelenmiştir. Bu boyutlardan biri de duygusal bağlamdır. Sigara kullanımını deneyen öğrencilerin denemeyen öğrencilere göre aile yapısını değerlendirme aracında iletişim, birlik, yönetim, yetkinlik ile beraber duygusal bağlam boyutunu daha düşük algıladıkları görülmüştür. Benzer şekilde alkol kullanımını deneyen öğrencilerin denemeyen öğrencilere göre aile yapısını değerlendirme aracında duygusal bağlam boyutunun anlamlı olarak daha düşük olduğu görülmüştür (Akfert , Çakıcı ve Çakıcı, 2009: 40-47).

Milenyumdan itibaren duygusal zekâ kavramı hakkında psikoloji alanında birçok araştırma yapılmıştır (Kun ve Demetrovics, 2010: 1131). Özellikle duygusal zekâ kavramı ile fiziksel ve ruhsal sağlığın arasındaki ilişki hakkında birçok çalışma yürütülmüştür. Bu alanda yapılan çalışmaların derlendiği bir çalışma Kun ve Demetrovics tarafından yürütülmüş ve duygusal zekânın araştırıldığı 51 makale tekrar incelenmiştir. Bu derleme çalışmasında duygusal zekâ ve bağımlılık arasında ilişki saptanmıştır. Buna göre, düşük duygusal zekâ seviyesinin daha yoğun sigara, alkol ve madde kullanımı ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Duygusal zekânın iki bileşeni bağımlılıkta önemli bir rol oynamaktadır: 1. Duyguların kodunu çözme ve farklılaştırma, 2. Duyguların düzenlenmesi (Kun ve Demetrovics , 2010: 1131-1160).

Trinad ve arkadaşlarının bir diğer çalışmasında ise (2004: 46-55), duygusal zekânın sigara içme niyetini azaltmak için risk faktörleriyle etkileşime girdiği ve ergenlerde duygusal zekâ ile sigara içme arasındaki bağlantıya dair kanıtlara katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Farklı bir kesitsel çalışmada kişilik faktörlerinin (nevroitiklik, dışadönüklük, açıklık, uyumluluk ve vicdanlılık), bilişsel faktörlerin (tutarlılık duygusu ve öz yeterlilik) ve baş etme kaynaklarının (aile ve arkadaş sosyal desteği) etkisi incelenmiştir. Çalışmaya Amerika’daki psikolojiye giriş kursuna kaydolun 18-26 yaşları arasındaki toplam 161 üniversite öğrencisi katılmıştır. Kişisel bildirim formlarını dolduran üniversite öğrencilerinin sigara içme davranışları (sigara içmeye başlama, sıklık ve miktar) üzerindeki demografik faktörler (cinsiyet ve etnik köken) incelenmiştir. Sonuçlara göre, öğrencilerin çoğunluğu sigara içmeyi denemiştir (%55), deneyenlerin %42’ si halen sigara içmektedir. İlk denemesinde bir sigaranın tamamını içenlerin çoğunluğu (%77) bunu 16 yaşında veya daha genç yaşta yapmıştır.

Çalışmada dikkat çeken bir sonuç da daha düşük düzeyde vicdanlılık ve öz-yeterlik bildiren öğrencilerin sigara içmeyi denemiş olma olasılıklarının daha yüksek olmasıdır. Ayrıca, öz yeterlik düzeyi düşük olan öğrenciler, öz yeterlik düzeyi yüksek olan öğrencilere göre daha sık ve daha fazla miktarda sigara içtiklerini belirtmişlerdir. Bu çalışmaların sonuçlarında öz yeterlik, sigara içme davranışlarının en önemli yordayıcısı olarak göze çarpmaktadır. Çalışma sonucunda öneri olarak öz yeterliğe odaklanan sağlıklı geliştirme programlarının, üniversite öğrencileri arasında sigara içmeye başlama, sigara içme sıklığı ve sigara içme miktarını azaltmak için etkili bir araç olabileceği sunulmuştur (Von Ah, Ebert, Ngamvitroj, Park ve Kang, 2005: 27-40).

Amaç ve Yöntem

Çalışmanın amacı, Enneagram kişilik tipolojisine göre belirlenen kişilik tiplerine göre alınan puanlarla alkol ve sigara kullanımı arasında betimleyici bir ilişkinin varlığının araştırılmasıdır. Enneagram kişilik tipolojisi, kişinin kendini tanımlayabilmesi, ilişkilerindeki ve davranışlarındaki örüntüyü anlayabilmesi için bir araç olarak seçilmiştir. Çalışmanın hipotezi, “Enneagram kişilik tipleri ile alkol kullanımı ve sigara kullanımı arasında bir ilişki bulunmaktadır” şeklinde ifade edilebilir.

Çalışma betimsel yöntemlerden anket araştırma deseni ile kesitsel desende yürütülmüş bir çalışmadır. Katılımcılardan Google anket form aracılığı ile anket sorularının cevaplanması istenmiştir. Örneklem ulaşılabilir katılımcılardan oluşmuştur, bu yönüyle olasılığa dayanmayan örneklemedir ve birim bir bireydir.

Araştırmaya 687 kişi katılmıştır. Katılımcılara kişisel özlük bilgilerinin toplandığı bir anket ve Enneagram kişilik ölçeği (EKÖ) gönderilerek kendilerine en uygun seçenekleri seçmeleri istenmiştir. EKÖ ile her katılımcının dokuz farklı kişilik tipine ait kişilik puanları hesaplanmıştır. Katılımcılar aldıkları Enneagram kişilik puanlarına göre bir Enneagram kişilik tipine atanmışlardır. Çalışmada bu bağımsız kişilik tipleri grupları ile alkol ve sigara kullanımı arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Ayrıca psikiyatrik tanı verisi ile de alkol ve sigara kullanımı verisi arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Etik Kurul Onayı:

Bu çalışma 61351342/Ocak 2023-12 protokol numarası ile Üsküdar Üniversitesi Etik Kurul’undan onay almıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgiler Veri Formu

Kişisel bilgiler veri formunda katılımcılardan yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve kilo bilgileri istenmiştir. Ayrıca kullandıkları alkol ve sigara miktarının yanı sıra mevcutta aldıkları bir psikiyatrik tanının olup olmadığı ve varsa tanının ne olduğu sorulmuştur.-

Alkol kullanımı ölçmek için katılımcılara İçmiyor (0); İçiyor (1); Bırakmış (2) seçenekleri verilmiştir.

Sigara kullanımı için: Kullanmıyor (0); Bırakmış (1); Nadiren Kullanıyor (2); Haftada 1 paket kullanıyor (3) ve Günde 1 paket kullanıyor (4) seçenekleri verilerek kullanım miktarları kategorize edilmiştir.

Enneagram Kişilik Ölçeği (EKÖ)

EKÖ, 4’lü Likert tipi 27 soruyu içermektedir. Ölçeğin derecelendirmesi 0: Beni hiç anlatmıyor, 1: Bir kısmı beni anlatıyor, 2: Geneli beni anlatıyor ve 3: Tamamı beni anlatıyor şeklindedir. Her bir tip, ölçekten 0 ile 9 arasında puan alabilmektedir. Ters puanlanan madde bulunmamaktadır. EKÖ Alt Boyutları: Tip 1: Mükemmeliyetçi, Tip 2: Yardımcı, Tip 3: Başaran, Tip 4: Özgün, Tip 5: Gözlemci, Tip 6: Sorgulayan, Tip 7: Maceracı, Tip 8: Reis, Tip 9: Uzlaşmacıdır. Ölçeğin 27 maddesinin Cronbach’s alfa değeri 0,901’dir. Guttman güvenirlik katsayısı 0,915, Spearman Brown katsayısı ise, 0,91’dir (Subaş ve Çetin, 2017: 168).

Hook, Hall, Davis, Vantongeren ve Conner (2020: 865-883) Enneagram ile yaptıkları çalışma sonucunda Enneagram kişilik tipolojisinin Beş Faktör Modeli adı verilen beş büyük ayırıcı özellik kullanarak kişilik özelliklerini kategorize eden model ile tutarlı ilişkiler gösterdiğini bulmuşlardır.

Enneagram tipoloji çalışması, kişisel farkındalığı artırmak için bir araç olarak değerlendirilebilir nitelikte görünmektedir. Enneagram, kişilerin kendilerini anlamasına ve tanınmasına yardımcı olan,

günümüzde pek çok alanda kullanılan ve etkili görünen bir çalışmadır. Yüksek seviyeli bir kişisel farkındalık, iletişim ve empati yönünden kişilere yaşamda fayda sağlar (Roh vd, 2019: 73).

İstatistiksel Analiz

Çalışmada Enneagram puanlaması hesabında “Duygu Merkezi” puanlaması için: Katılımcıların Tip 2, Tip 3 ve Tip 4 alt boyut enneagram puanlarının toplamı alınmıştır. Zihin merkezi puanlaması için katılımcıların her birinin Tip 5, Tip 6 ve Tip 7 alt boyut enneagram puanlarının toplamı alınmıştır. İçgüdü merkezi puanlaması için katılımcıların Tip 8, Tip 9 ve Tip 1 alt boyut enneagram puanlarının toplamı alınmıştır. Merkez puanları içinden sayısal değeri en yüksek puanlı olan merkez, kişinin ana merkezi olarak hesaplara katılmıştır. Veriler kontrol edildikten sonra IBM SPSS 26 ile verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeline göre tasarlanmıştır.

Enneagram kişilik tip puanları normal dağılım özelliği göstermemektedir. Ayrıca alkol ve sigara kullanım durumlarına göre puan dağılımına bakıldığında da değerlerin normal dağılımda olmadığı görülmüştür. Bu sebeple analizde parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

Alkol kullanımı ve Enneagram kişilik tipleri arasında, sigara kullanımı ve Enneagram kişilik tipleri arasında ilişkinin anlamlı bir farklılığının olup olmadığını anlamak için Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Alkol ve sigara kullanımında anlamlı fark bulunan kişilik tiplerinin hangi gruplarında farklılaşmanın olduğunun tespiti için ise, Mann Withney U testi kullanılmıştır.

Bugular

Çalışma için gönüllü olarak araştırmaya katılan 18 yaş üzeri 687 kişiden bilgi toplanmıştır. Çalışmada 19-51 yaş aralığındaki toplam 687 katılımcının verileri kullanılmıştır. Katılımcıların %78,7’ si kadın (541 kişi) ve %21,3’ü erkek (146 kişi) tir.

Araştırmanın amacı, alkol ve sigara kullanım durumlarının Enneagram kişilik özelliklerindeki değişime göre istatistiksel olarak anlamlı bir değişim içinde olup olmadığının tespitidir. Katılımcıların kişilik tipi alt boyutlarından aldıkları puanlar duygu, içgüdü ve zihin merkezlerine göre gruplanarak toplandığında bu merkezlere göre dağılımları şu şekilde olmuştur: 159 kişi duygu merkezli (%23,1), 272 kişi içgüdü merkezli (%39,6), 255 kişi zihin merkezlidir (%37,1).

Enneagram kişilik ölçeği puanlarına göre katılımcıların dokuz farklı Enneagram kişilik tipine ait merkezi yayılım ölçüleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Enneagram Kişilik Tip Puanlarının Merkezi Yayılım Ölçütleri

Enneagram	n	Ortalama	Std. Ort. Hatası	Ortanca	Mod	Std. Sapma	Varyans	Minimum	Maksimum
Tip 1	687	5.87	.081	6.00	6	2.124	4.513	0	9
Tip 2	687	5.18	.074	5.00	5	1.936	3.749	0	9
Tip 3	687	4.77	.082	5.00	4	2.146	4.604	0	9
Tip 4	687	5.07	.081	5.00	5	2.114	4.467	0	9
Tip 5	687	5.87	.081	6.00	6	2.124	4.513	0	9
Tip 6	687	5.64	.071	6.00	6	1.860	3.459	0	9
Tip 7	687	5.44	.074	5.00	6	1.940	3.763	0	9
Tip 8	687	4.91	.089	5.00	6	2.343	5.488	0	9
Tip 9	687	5.83	.071	6.00	6	1.859	3.455	0	9

Veriler, aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığına göre uygun olan istatistiksel metod ile incelenmiştir.

Alkol kullanımı ve Enneagram kişilik tipleri arasındaki ilişkiyi yorumlamak amacıyla kullanılan Kruskal Wallis testinin sonucuna göre Enneagram kişilik özelliklerinden Tip 4 ve Tip 9 ile alkol kullanım alışkanlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Verilere ilişkin Kruskal Wallis istatistik bilgileri, Tablo 2’de listelenmiştir.

Tablo 2: Alkol Kullanımının Kişilik Tiplerine Göre Kruskal Wallis Analizi Sonuçları

Enneagram	Kruskal-Wallis H	Df	Asymp.Sig.
Tip 1	2.306	2	.316
Tip 2	2.338	2	.311
Tip 3	.013	2	.994
Tip 4	12.628	2	.002
Tip 5	2.306	2	.316
Tip 6	.001	2	.999
Tip 7	3.046	2	.218
Tip 8	2.165	2	.339
Tip 9	7.902	2	.029

Anlamlı fark olduğu görülen Tip 4 değerlerinde hangi gruplarda farklılık oluştuğunun tespiti için Mann-Whitney Testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo3'teki gibidir. Tip 4 için alkol kullanan ve alkolü bırakmış gruplar arasında, alkolü kullanan ve kullanmayan gruplar arasında, Tip 9 için ise alkol kullanan ve alkolü bırakmış gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Tip 4 kişilik için alkol kullanım durumu Kullanıyor (1) olan grup ile Bırakmış (2) olan grup arasında istatistiksel anlamlı bir fark görülmektedir ($p = 0.29$). Tip 4 kişilik için alkol kullanımı Kullanmıyor (0) olan grup ile Kullanıyor (1) olan grup arasında istatistiksel anlamlı bir fark görülmektedir ($p = 0.001$). Tip 9 için Alkol kullanımı farklılaşması hangi gruplar için var diye baktığımızda alkol kullanmayan (0) Tip 9 kişilik tipli katılımcıların verileri ile alkolü bırakmış (2) Tip 9 kişilik tipli katılımcılar arasında fark olduğu gözlenmiştir ($p = 0.028$).

Tablo 3: Fark Görülen Kişilik Tipleri İçin Alkol Kullanım Durumu Farkının Tespiti Mann Whitney Testi İstatistik Sonuçları

Kişiliklerde Farklılaşan Alkol Kullanım Grupları	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig (2-tailed)
Tip 4 (1) ve (2) grupları	1228.000	1441.000	-2.182	0.29
Tip 4 (0) ve (1) grupları	42159.00	143184.00	-3.198	0.001
Tip 9 (0) ve (2) grupları	2633.500	2786.500	-2.199	0.028

Sigara kullanımı ve Enneagram kişilik tipleri arasında istatistiksel anlamlı bir fark olup olmadığının araştırılması için bahsi geçen gruplara Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Bu test sonucuna göre Tip 2, Tip 3, Tip 4 Enneagram kişilik tipleri ile sigara kullanım alışkanlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmektedir.

Tablo 4: Sigara Kullanımının Kişilik Tiplerine Göre Kruskal Wallis Testi Analiz Sonuçları

Enneagram	Kruskal-Wallis H	Df	Asymp.Sig.
Tip 1	4.242	4	.374
Tip 2	9.885	4	.042
Tip 3	15.126	4	.004
Tip 4	11.235	4	.024
Tip 5	4.242	4	.374
Tip 6	6.939	4	.139
Tip 7	1.147	4	.887
Tip 8	7.409	4	.116
Tip 9	7.718	4	.102

Sigara kullanım durumlarında istatistiksel anlamlılık görülen Enneagram Tip 2, Tip 3 ve Tip 4 kişilik tipleri için hangi gruplarda farklılığın olduğu Mann Whitney U testi ile araştırılmıştır. Belirlenen kişilik tiplerinde sigara kullanım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunan gruplar Tablo5'te gösterilmiştir. Buna göre;

Tip 2 için Sigara Kullanmıyor (0) ve Günde 1 paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.005$). Tip 2 için Sigarayı Bırakmış (1) ve Günde 1 Paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.003$). Tip 2 için Nadiren İçiyor (2) ve Günde 1 Paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.010$). Tip 2 için Haftada 1 paket İçiyor (3) ve Günde 1 Paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.009$).

Tip 3 için Sigara Kullanmıyor (0) ve Günde 1 paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.014$). Tip 3 için Sigarayı Bırakmış (1) ve Günde 1 Paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.007$). Tip 3 için Nadiren Sigara İçiyor (2) ve Günde 1 Paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.001$). Tip3 için Haftada 1 paket İçiyor (3) ve Günde 1 Paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.001$).

Tip 4 için Sigara Kullanmıyor (0) ve Haftada 1 Paket İçiyor (3) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.004$). Tip 4 için Haftada 1 paket İçiyor (3) ve Günde 1 Paket İçiyor (4) grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p = 0.029$).

Tablo 5: Fark Görülen Kişilik Tipleri için Sigara Kullanım Durumu Farkının Tespiti Mann-Whitney Testi İstatistik Sonuçları

Kişiliklerde Farklılaşan Sigara Kullanım Grupları	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig (2-tailed)
Tip2 - (0) ve (4) grupları	6570.500	7651.500	-2.804	0.005
Tip2 - (1) ve (4) grupları	1062.500	2143.500	-2.939	0.003
Tip2 - (2) ve (4) grupları	950.000	2031.000	-2.560	0.010
Tip2 - (3) ve (4) grupları	2297.500	3378.500	-2.602	0.009
Tip3 - (0) ve (4) grupları	6839.500	7920.500	-2.457	0.014
Tip3 - (1) ve (4) grupları	1100.500	2181.500	-2.713	0.007
Tip3 - (2) ve (4) grupları	842.000	1923.000	-3.251	0.001
Tip3 - (3) ve (4) grupları	2074.500	3155.500	-3.337	0.001
Tip4 - (0) ve (3) grupları	21315.000	94086.000	-2.872	0.004
Tip4 - (3) ve (4) grupları	2454.500	3505.500	-2.178	0.029

Çalışmada 687 katılımcının 171'i en az bir psikiyatrik tanı aldığını beyan etmiştir. Psikiyatrik tanısı olan 171 katılımcının alkol ve sigara kullanımları incelendiğinde, 113 kişinin alkol kullanmadığı, 55 kişinin alkol kullandığı, 3 kişinin ise daha önce alkol kullanıp şu an bırakmış olduğu tespit edilmiştir. Sigara kullanım detaylarına bakıldığında ise, psikiyatrik tanısı olan 171 kişinin içinden 94 kişi sigara kullanmadığını beyan etmiştir. 77 kişi ise mevcutta kullanım durumu olan veya daha önce kullanıp şimdi sigarayı bırakmış olan kişilerdir. 77 kişi anksiyete, depresyon, obsesif kompulsif bozukluk, duygu durum bozukluğu, uyku bozukluğu, yeme bozukluğu tanı türlerinden en az birini beyan etmiştir. Elde edilen verilerde psikiyatrik tanısı olan ve olmayan bireylerin alkol ve sigara kullanımları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının tespiti için bakıldığında alkol kullanan kişiler ile alkol kullanmayan ya da bırakmış kişilerin psikiyatrik tanısının varlığı ve yokluğu arasında korelasyonel bir ilişkinin varlığı Ki-Kare testi ile araştırılmış ancak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Benzer şekilde sigara kullanan ve kullanmayan ile sigara kullanımını bırakmış kişilerin psikiyatrik tanıların olup olmaması arasında da anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Sonuçlar ve Tartışma

Çalışmada istatistiksel olarak sigara kullanımında anlamlı farkların bulunduğu kişilik tipleri duygu merkezindeki kişilikler olan Tip 2, Tip 3 ve Tip 4 olmuştur. İstatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar, sigara kullanımının olmadığı ve yoğun kullanımın olmadığı gruplar ile yoğun sigara kullanımının olduğu gruplar arasındadır. Enneagramda bu kişilik tiplerinin duygularıyla ilgili belirli güçlü yanları ve sorumlulukları vardır. Sigara kullanımının yoğunluk durumu ile bu üç kişilik tipinin duygu merkezli oluşu arasındaki bağlantı, araştırmanın sonuçlarına yansımıştır. Alkol kullanımı ile Tip 4 ve Tip 9 kişilik tipleri arasında ilişki tespit edilmiştir. Dört numaralı kişilik tipi hissetme üçlüsünden, dokuz numaralı kişilik tipi ise içgüdüsel üçlleden biridir.

Araştırmadaki sigara ve alkol kullanımı durumlarıyla istatistiksel olarak anlamlı ilişkide olduğu sonucuna varılan Enneagram kişilik tiplerini incelediğimizde, kişilik tipi 2'nin özelliğinin olumlu duygularını ifade etmeye aşırı yönelmiş olumsuz duygularını ise bastırmaya yönelik bir kişilik olduğu karşımıza çıkmaktadır. Kişilik tipi 3 ise duygularından kopuk bir kişilik tipidir. Başkaları üzerinde olumlu bir izlenim bırakmak için duygularını bastırmaya yatkındır. Kişilik tipi 4'ün ise duygularının ifadesi yönünde az gelişmiş bir yanı vardır ve kendisini daha çok bir sanat ya da estetik yaşam yoluyla dışarı vurmaya yöneliktir. Kendi duygularından da etkilenebilir bir özelliği vardır. Çalışma sonuçlarında sigara ve alkol kullanımının Tip 4 kişilik türünde ortak olduğu görülmektedir. İçgüdü merkezinin bir kişilik tipi olan Tip 9 kişilik tipinde ise istikrar ve iç huzurunu sağlamak için dünyaya gösterdikleri tepkilerden kurtulma yönü ağır basar ve kişilik tipi dokuz olan bireyler, içgüdüsel tepkilerini bir kenara bırakırlar (Riso ve Hudson, 1996: 825-830).

Hissetme üçlüsündeki Tip 2, Tip 3 ve Tip 4 kişilik tiplerinin özelliklerine daha yakından bakacak olursak, Enneagram bu kişilik tiplerinin ortak yönlerini şöyle anlatır: *“Bu üç kişilik tipi, duygularını içeren ortak varlıklara ve yükümlülüklere sahiptir. Bu tipler sağlıklı olduklarında, kişiliklerinin takdire şayan yönlerinin odak noktası duygularıdır ve kişilerarası nitelikleri nedeniyle çok değerli olmalarını sağlar. Ancak sağlıklı olmaduklarında, duyguları öyle ya da böyle dengesizdir* (Riso ve Hudson, 1996: 108).”

Enneagram tipolojisinde Tip 2, Tip 3 ve Tip 4 kişilik türlerinin dışarıdan takdir görebilmek için kendi özgün benliklerini olduklarından farklı göstermeye yönelik olabilecekleri ortak bir yönden daha bahsedilmektedir. *“Üç de özsaygı, kişisel değer, takdir ve utanç konularıyla ve yarattıkları öz-imgeyi başkalarının onaylamasını sağlamakla son derece ilgilidir”* (Riso ve Hudson, 1996: 110). Bu üç kişilik tipinin öne çıkan bu ortak özelliği, psikoloji alanında kişinin kendini tanıması, olduğu haliyle kabul etmesi ve kendi benliğine uygun davranışlar sergilemesine yönelik sonuçlar ile ilintili görülmüştür.

Çalışmamızda sigara ve alkol kullanımı bulunan kişilerin Enneagram tipolojisine göre belirlenen kişilik yapılarındaki duygusal özellikleri göz önüne alındığında, kendilerini ifade etme yönünden zayıf kalabildikleri durumlarda sigara veya alkol kullanımına dönük davranış ve duygu düzenleme becerisinin zayıflığı akla gelmektedir. Bu bakımdan duygu yönetimi ve sigara kullanımına dair Willner ve Jones'a ait araştırma sonuçları (1996: 355-363) ile Enneagram araştırmamız arasındaki sonuçlar birbiri ile uyumlu görünmektedir. Enneagram araştırmasına konu olan ve sigara kullanımı alışkanlığı ile Tip 4 kişilik özelliğindeki bireylerin uyumlu çıkması, Enneagram'a göre Tip 4 kişilik tipinin depresif tarafı bu çalışmanın sonucu ile beraber değerlendirildiğinde sonuçlar açısından paralellik göze çarpmaktadır.

Kun ve Demetrovics 'in çalışmasında (2010: 1131-1160) duygu yönetimi ve bağımlılıklar açısından ulaşılan sonuç da sigara ve alkol kullanımının süreklilik halinde olduğu kişiler için duygu yönetimi konusunun ele alınmasının önemini gösterir niteliktedir. Enneagram araştırmasında da duygu merkezli kişilik tipleri ve alkol-sigara kullanımı açısından ortaya çıkan anlamlı istatistiksel sonuçlar bu veriyi destekler niteliktedir. Bu sonuçlar, kişinin kendini tanımasının, ifade edebilmesinin ve duygularını yönetebilme becerisi kazanmasının zararlı alışkanlıklardan korunma yönünde önemli bir içsel kaynak olarak kullanılabileceğini düşündürmektedir.

Bağımlılık alanında yapılan çalışmalarda birçok bağımlılık teorisi ve modeli sunulmuştur. Bu teorilerden biri olan baş etme ve sosyal öğrenme modelinde bağımlılıklar insanların zorluklarla baş etme mekanizmaları yönünden ele alınmaktadır. Buna göre bağımlılıklarda hayat stresi ile başa çıkma becerisinde önemli bir eksikliği olduğu, varılan sonuçlardan biridir. Özellikle öfke, hüsrana, can sıkıntısı, endişe ve depresyonla baş edebilme becerisi bu açıdan önemli bulunmuştur (DiClemente, 2016: 13).

Baş etme ve sosyal öğrenme modeline bağlı kalarak çalışan uzmanların tespitine göre -stres ve gerginlik durumlarında etkisinin hızlıca ortaya çıkması bakımından- alkol kullanımı, tercih edilen bir başa çıkma mekanizmasıdır. Bu bakımdan bu alanda yapılacak çalışmalarda kişilere dair stres seviyesinin de ölçülmesi, kullanım miktarı ve süresi ile birlikte alındığında alana daha fazla bilgi sağlayabilir diye düşünülmektedir. Yine bu modelde herhangi bir madde kullanımına yönelme ve bağımlılıklarına sığınma yaklaşımı, zayıf ya da yetersiz savunma mekanizmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kişiler hayat stresıyla başa çıkabilmek için bir kaçış ve rahatlatma için bağımlılığa başvurmaktadırlar. Bağımlılık konusunda tanımlanan bir başka model de kişilik/iç ruhsal modelidir. Bu model ise bağımlılığı karakter ve iradede bir zayıflık olarak ele almaktadır (DiClemente, 2016: 19). Bağımlılık alanında bu iki model dışında pek çok model vardır ve farklı modeller farklı etki kaynaklarının varlığını araştırmaktadır. Buna göre, herhangi bir tür bağımlılığı açıklayacak tek tür bir etki kaynağı bulunmamaktadır. Her ne kadar Enneagram çalışmamızda sigara ve alkol kullanımına yönelik bağımlılık tanımına uygunluk açısından miktar ve süre ölçümleri çalışmamızda olsa da kullanımın ya da yoğun kullanımın olup olmadığına bakılmıştır. Çalışmamızda toplanan veride, kullanım ölçümleri ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkide çıkan kişilik tiplerinin duygu üçlüsüne dahil olduğu tespit edilmiştir. Duygu üçlüsünün kişilik özellikleri sebebiyle de konunun kişilik, baş etme ve duygu yönetimi etkileşimi ön plana çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında insanın kendini tanıması, amaçlarını anlaması, baş etme mekanizmalarını geliştirmesi ve daha doyumlu bir hayat sürmesi bağlamında günümüzde pozitif psikoloji alanında yapılan çalışmalar konu ile ilişkili bulunmuştur.

Duygusal zekâ kavramının da ele alındığı pozitif psikoloji alanında alkol ve sigara kullanımına yönelik yapılan çalışmaların sonuçları, Enneagram çalışması sonuçları ile de birçok açıdan örtüşmüştür. Zorluklarla başa çıkmada çok önemli olan öz yeterlik kavramı pozitif psikoloji alanındaki çalışmalarda öne çıkan kavram olarak görülmektedir. Öz yeterlik, en genel biçimde bireyin hedeflerine ulaşmak için gerçekleştirmesi gereken eylemlerle ilgili kapasitesine yönelik inançları olarak tanımlanmaktadır (Asıcı ve Uygur, 2017: 1353). Bu tanıma duygusal zekâ tanımı ve yetkinliğini de ekleyerek bütüncül bir tanım daha yapılmıştır. Bu da duygusal öz-yeterlik kavramıdır (Ateş, 2021). Kişinin kendi duygularını algılayabileceğine ve yönetebileceğine ilişkin kendine güven duyması duygusal öz yeterliliğe sahip olması demektir. Duygusal öz yeterlilik kişinin pek çok durumda olumlu değerlendirmeler yapabilmesine olanak tanımaktadır. Olumlu değerlendirmeler yapmak da hayat olaylarına uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır (Choi, Kluemper ve Sauley, 2013: 97). Bu tanımlar ve sonuçlar da bağımlılıkla mücadelede kişilerin baş etme mekanizmalarının güçlendirilmesi yönünden önemli görülmüştür.

Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde kişiyi ruhsal olarak güçlendiren ve hayat olayları ile uyumu sağlayan kişilik özelliklerinin de sigara ve alkol kullanımı gibi sağlığı tehdit edebilecek birtakım tutkunluklardan koruyucu işlevinin olduğu görülmektedir. Bu koruyucu faktörlerden bazıları kişinin kendini tanıması, öz yeterliğinin olması, duygusal öz yeterliğinin gelişmesi ve duygu yönetiminin sağlanmasıdır. Çalışma sonuçları duygu yönetiminin sağlanmasının önemini, duygu üçlüsündeki kişilik özellikleri ile sigara ve alkol kullanımı arasındaki ilişkiyi göstererek desteklemiştir. Bağımlılıkların psikolojik faktörleri açısından bakıldığında, egonun güçlenmesi ve kişinin kendine saygısını sürdürebilmesi önleyici yaklaşımlardır (Eryılmaz ve Deniz, 2020: 137). Enneagram da kişilerin kendilerini tanımlarına yardımcı olabilecek pratik ve anlaşılır bir araçtır. Kendini tanıyan, güçlü ve zayıf yönlerini tanımlayabilen kişilerin zorluklar karşısında daha güçlü baş etme mekanizmaları geliştirmeleri muhtemeldir.

Sınırlılıklar v e Öneriler

Çalışma sonuçlarının genellenebilirliğini kısıtlayan bazı unsurlar bulunmaktadır. Öncelikle Enneagram kişilik tipoloji çalışması birçok araştırmada kullanılmış ve kullanılmakta olsa da bilimsel olarak kabul edilebilmesi için bazı kriterleri karşılamadığı söylenebilir. Buna rağmen kişinin kendini tanımasına ve anlamasına katkıda bulunabileceği özellikleri olduğu gerekçesiyle bu çalışmada kullanılmıştır. Enneagram kişilik tipolojisi ile bu alanda yapılacak farklı çalışmalar, tipolojinin dış geçerliliğinin artırılması yönünden yararlı olacaktır.

Bunun dışında çalışmada cinsiyete yönelik bir ayrıma bakılmasa da katılımcılarının çoğunun kadın olması cinsiyet faktörü yönünden çalışmada taraflılık yaratmış olabilir.

Ayrıca psikiyatrik tanılarının kişilerin beyanına göre alınmış olması eksik veya yanlış bilgi edinilmesi riskini beraberinde getirmektedir. Çalışmanın, psikiyatrik tanısı olan bireylerle, psikiyatrik tedavilerinin yapıldığı bir klinikte klinik tanı kayıtları esas alınarak tekrarlanması bu konudaki eksikliği giderecektir.

Alkol ve sigara kullanımını ölçmeye yönelik kriterler, araştırma verilerinin toplanması esnasında standart bir ölçek kullanılmadan seçilmiştir. Kriterlerin sigara ve alkol kullanımına yönelik ölçücü standartlar belirlenerek verilerin tekrar toplanması bundan sonraki çalışmalar için önerilmektedir.

Alkol ve sigara kullanım alışkanlığına yönelik davranışlarda kişinin kendini tanımasının sağlanması ve duygu yönetiminin güçlendirilmesinin önemine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu alanda daha fazla araştırmanın yapılmasının sağlığa zararlı alışkanlıklara dair farkındalığın artırılmasına ve toplum sağlığının iyileşmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Sorumlu yazar veri analizi ve makale yazım aşamalarında yer almıştır. Verilerin toplanması, makalenin yazım ve içerik kontrolünün yapılması ikinci yazar tarafından sağlanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmiştir.

Yazar Notu: Bu çalışmada Enneagram kişilik tipleri ile alkol ve sigara kullanım alışkanlıklarına dair veriler ikinci yazar tarafından sağlanmıştır. Verilerin analizinin yapılması ve çalışmanın makaleye dönüştürülmesi sorumlu yazar tarafından sağlanmıştır.

Finansal Destek Beyanı: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma 61351342/Ocak 2023-12 protokol numarası ile Üsküdar Üniversitesi Etik Kurulundan onay almıştır.

Kaynakça

AKFERT, S. K., ÇAKICI, B. & ÇAKICI, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara- alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1(10), 40-47.

ASICI, E. & UYGUR, S. S. (2017). Duygusal öz-yeterlik ve affetmenin algılanan stres düzeyini yordayıcı rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 1353-1375.

ATEŞ, B. (2021). Çocukluk dönemi duygusal yaşantı geçmişinin yetişkin dönemi stresi ile ilişkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

BLOOM, E. L., MATSKO, S. V. & CIMINO, C. R. (2014). The relationship between cigarette smoking and impulsivity: A review of personality, behavioral, and neurobiological assessment. *Addiction Research & Theory*, 22(5), 386-397. <https://doi.org/10.3109/16066359.2013.867432>

BUTCHER, J. N., MINEKA, S. & HOOLEY, J. M. (2013). *Anormal Psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Psikoloji.

COHEN, L. J. (2019). *A'dan Z'ye psikoloji* (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

CHOI S., KLUEMPER, D. H. & SAULEY, K. S. (2013). Assessing emotional self-efficacy: Evaluating validity and dimensionality with cross-cultural samples. *Applied Psychology: An International Review*, 62(1), 97-123.

DICLEMENTE, C.C. (2016). *Bağımlılık ve Değişim* (ss.13-19). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

ERYILMAZ, A., DENİZ, M.E. (2020) *Tüm Yönleriyle Bağımlılık* (2.Baskı) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

GENÇTANIRIM-KURT, D. & ÇETINKAYA-YILDIZ, E. (EDL.). (2019). *Kişilik Kuramları*. (ss.2-30). Ankara: Pegem Akademi.

HOOK, J.N., HALL, T.W., DAVIS, D.E., VANTONGEREN, D.R. & CONNER, M. (2021). The Enneagram: A systematic review of the literature and directions for future research. *J Clin Psychol*. 2021; 77: 865–883. <https://doi.org/10.1002/jclp.23097>

KOÇ, A. ve ENSARI, H. (2021). Alkol bağımlılığı olan hastalarda komorbid psikiyatrik tanı ve klinik parametreler ile ilişkisi. *Kocaeli Med. J.*, 10 (Ek sayı 2), 17-24.

KUN, B. & DEMETROVICS, Z. (2010). Emotional intelligence and addictions: A systematic review. *Substance Use & Misuse*, 45(7-8), 1131-1160, <https://doi.org/10.3109/10826080903567855>

MILLER, P.H. (2017). *Gelişim psikolojisi kuramları* (Z. Gültekin, Çev.).Ankara: İmge Kitabevi.

- ÖZTÜRK, O. & ULUŞAHİN, A. (2018). *Ruh sağlığı ve bozuklukları* (15. Baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
- PLOTNIK, R. (2020). *Psikolojiye giriş* (T. Geniş, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- RISO, D. R. & HUDSON, R. (1996). *Personality types: Using the Enneagram for self-discovery*. New York: Mariner Books.
- RISO, D. R. & HUDSON, R. (2018). *Enneagram ile kişilik analizi*, (G. Aksoy, Çev.). İstanbul: Butik Yayıncılık.
- ROH, H., PARK, K. H., KO, H. J., KIM, D. K., SON, H. B., SHIN, D. H., LEE, S. H., JUNG H. Y. & HEO, D. (2019). Understanding medical students' empathy based on Enneagram personality types. *Korean Journal of Medical Education*, 31(1), 73-82.
- SARIKAYA, C. B., KOÇ, H., HIZLI-SAYAR, G. & ÜNÜBOL, H. (2020). Sigara içen ve içmeyen bireylerde duygu durumunun duygusal şemalarla olan ilişkisi, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 391-406.
- SCLAFANI, V. D., FINN, P. & FEIN, G. (2007). Psychiatric comorbidity in long-term abstinent alcoholic individuals. *Alcohol, Clinical and Experimental Research*, 31(5), 795-803, <https://doi.org/10.1111/j.1530-0277.2007.00361.x>
- SUBAŞ, A. & ÇETİN, M. (2017). Enneagram kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenirlilik ve geçerlilik çalışması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), 160-181.
- ŞAHİN, İ., TURAN, H. & YILDIRIM, A. (2020). Enneagram kişilik tipleri ve akademik başarı (Kocaeli - İzmit ilçesi 7. ve 8. Sınıf örneği). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(39), 149-158. <https://doi.org/10.35343/kosbed.526020>
- JOHNSON, C. A. (2002). The association between emotional intelligence and early adolescent tobacco and alcohol use. *Personality and Individual Differences*, 32(1), 95-105, [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00008-3](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00008-3).
- TRINIDAD, D. R., UNGER, J. B., CHOU, C. P., STANLEY-AZEN, P. & JOHNSON, A. (2004). Emotional intelligence and smoking risk factors in adolescents: Interactions on smoking intentions. *Journal of Adolescent Health*, 34(1), 46-55, <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2003.02.001>
- VON AH, D., EBERT, S., NGAMVITROJ, A., PARK, N. & KANG, D. (2005). Factors related to cigarette smoking initiation and use among college students. *Tobacco Induced Diseases* 3 (December), 27-40, <https://doi.org/10.1186/1617-9625-3-1-27>
- WAGNER, J.P. & WALKER, R.E. (1983). Reliability and validity study of a Sufi personality typology : The Enneagram, September, 712-717, [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(198309\)39:5<712::AID-JCLP2270390511>3.0.CO;2-3](https://doi.org/10.1002/1097-4679(198309)39:5<712::AID-JCLP2270390511>3.0.CO;2-3)
- WILLNER, P. & JONES, C. (1996). Effects of mood manipulation on subjective and behavioural measures of cigarette craving. *Behavioural Pharmacology*, 7(4), 355-363, <https://doi.org/10.1097/00008877-199608000-00007>
- YEOMANS, F.E., CLARKIN, J.F. & KERNBERG, O.F. (2016). *Borderline kişilik bozukluğu için aktarım odaklı psikoterapi*, (M. Kamer, Çev.). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- YÜKSEL, A. & KIZILGEÇİT, M. (2021). Enneagram kişilik modeli bağlamında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kişilik özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 3, 9-38.
- ZVOLENSKY, M. J., TAHA, F., BONO, A. & GOODWIN, R. D. (2015). Big five personality factors and cigarette smoking: A 10-year study among US adults. *Journal of Psychiatric Research*, 63, 91-96, <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2015.02.008>

Summary

This study aimed to determine whether there is a relationship between the personality types defined by the enneagram personality typology and the alcohol and cigarette use habits of the individuals participating in the research. In the study, a brief review of the Enneagram personality typology was provided, and findings regarding the relationship between emotional management and alcohol and cigarette use were shared. The results of current research on alcohol and cigarette use were also included.

Enneagram is the organization of nine personality types within three different centers. Each center consists of three personality types that are best characterized by the assets and liabilities of that center. For example, personality types 2,3 and 4 in the emotional center have certain strengths and responsibilities regarding their emotions. Therefore, each is one of the three types in the feeling triad. The connection between smoking status and these three personality types are reflected in the results of the research. Type 4 and Type 9 personality types have also been found to be associated with alcohol use. Personality type 4 is one of the feeling trio, and personality type number 9 is one of the instinctive trio.

If we take a closer look at the characteristics of Type 2, Type 3, and Type 4 personality types in the emotion triad, the Enneagram says that the common aspects of these personality types differ when they are healthy and unhealthy. When they are in a healthy mood, their emotions and relationships are also healthy in terms of interpersonal qualities. In unhealthy times, their emotions become unstable.

The characteristic of personality type two is that it is a personality that is excessively focused on expressing positive emotions and suppressing negative emotions. Personality type 3 is a personality type that is detached from its emotions. These types of people are prone to suppressing his emotions in order to make a positive impression on others. The type 4 personality has an underdeveloped side in expressing emotions of emotions and is more aimed at expressing itself through art or aesthetic life. He also has the ability to be affected by his own emotions. The study shows that smoking and alcohol use appear to be common in the Type 4 personality type. Statistically significant results were also obtained for type 9 personality type in terms of alcohol use. Type 9 is a personality type of the instinctive triad. It is important for type 9s to eliminate reactions to the world to achieve stability and inner peace. This result was found to be significant due to the feeling of relaxation that alcohol gives in the first place.

Considering the emotional characteristics stated in the Enneagram of people who appear to be associated with smoking and alcohol use, the ability to regulate emotions for smoking or alcohol-related behavior comes to mind when they may be weak in terms of self-expression, and this has encouraged the results of research on this subject to be investigated in the literature.

Having emotional self-efficacy means having the confidence that one can perceive and manage one's own emotions. Emotional self-efficacy allows a person to make positive evaluations in many situations. Making positive evaluations in adapting to events is an important feature of research.

Enneagram typology study can be considered as a tool to increase personal awareness. It is a study that helps people understand and know themselves, is used in many areas today, and has been shown to be effective. The conclusion reached in the research results is that a high level of self-awareness also benefits people in terms of communication and empathy. Therefore, increasing people's self-awareness contributes to increasing their potential to express their feelings and thoughts. In this respect, the Enneagram is an example of a typology that can be used as a useful tool to prevent the development of harmful habits, especially in difficult situations.

This study aims to draw attention to the importance of ensuring self-awareness and strengthening emotional management in behaviors related to alcohol and smoking habits. Further research in this area is thought to help increase awareness about unhealthy habits and improve public health.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın Güvenlik Görevlilerinin Mesleki Deneyimleri*

Occupational Experiences of Female Security Officers in the Context of Gender Inequality

*Dilek AKGÜN 

*Özlem DERİN SAĞLAM 

*Bu çalışma, Doç. Dr. Özlem DERİN SAĞLAM'ın danışmanlığında Dilek AKGÜN tarafından hazırlanan İstanbul Gelisim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2023 yılında kabul edilen "Erkek Egemen Çalışma Ortamında, Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar ve Engeller: Kadın Güvenlik Görevlileri Üzerine Bir Alan Araştırması" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ETİK BİLDİRİM: Bu çalışma için İstanbul Gelisim Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'nın 04.11.2022 tarih ve 2022-16-39 karar numarası ile onay alınmıştır.

¹Uzm. Sosyolog, Bağımsız Araştırmacı, İstanbul, Türkiye.
✉ dilekakgun17@gmail.com

²Doç. Dr., İstanbul Gelisim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Programı, İstanbul, Türkiye.
✉ oderin@gelisim.edu.tr

Geliş/Received: 09.09.2024
Kabul/Accepted: 20.02.2025

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, erkek egemen iş ortamlarında görev yapan kadın güvenlik görevlilerinin mesleki deneyimlerini, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında incelemek ve kadınların kariyer süreçlerinde karşılaştıkları engelleri anlamaktır.

Yöntem: Çalışma, nitel araştırma deseniinde, fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde yürütülmüştür. İstanbul'da farklı kurumlarda çalışan 15 kadın güvenlik görevlisiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde katılımcıların mesleki deneyimleri, cinsiyet temelli ayrımcılık algıları ve iş-aile yaşam dengesi konularına odaklanılmıştır. Verilerin analizi feminist metodoloji temelinde gerçekleştirilmiş, katılımcı doğrulaması, uzman görüşü ve veri çeşitlendirmesi ile çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliği sağlanmıştır.

Bulgular: Araştırma bulgularına göre kadın güvenlik görevlileri işe alım sürecinden görev dağılımına kadar birçok aşamada cinsiyet temelli ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Katılımcılar, özellikle vardiya planlaması, yükselme süreçleri ve yöneticilerle ilişkilerde eşitsizlik yaşadıklarını ifade etmiştir. Kadınların iş-aile dengesi kurmada zorluk yaşadığı, resmî tatil ve vardiya uygulamalarının sosyal yaşamlarını etkilediği görülmüştür. Ayrıca, kadın yöneticilerle çalışmanın katılımcıların özgüvenini ve kariyer hedeflerini olumlu etkilediği belirlenmiştir.

Sonuç: Araştırma, güvenlik sektöründe toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadınların mesleki gelişimlerini sınırlandırdığını ortaya koymuştur. Kadınların meslek yaşamındaki deneyimleri, ataerkil yapı ve toplumsal normlar tarafından şekillendirilmektedir. Bulgular, kadın güvenlik görevlilerinin kariyer süreçlerinde kadın liderlerin destekleyici rolünün önemini vurgulamaktadır. Çalışma, iş hayatında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik farkındalığın artırılmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Güvenlik, Toplumsal Cinsiyet, Ayrımcılık, Cam Tavan, Ataerkil Yapı

Abstract

Aim: The aim of this research is to examine the occupational experiences of female security officers working in male-dominated work environments in the context of gender inequality and to understand the barriers they face in their career processes.

Method: The study was conducted within the framework of a qualitative research design using a phenomenological approach. Semi-structured interviews were conducted with 15 female security officers working in different institutions in Istanbul. The interviews focused on participants' professional experiences, perceptions of gender-based discrimination, and work-family life balance. The data were analyzed on the basis of feminist methodology, and the validity and reliability of the study were ensured through participant confirmation, expert opinion, and data diversification.

Results: According to the research findings, female security officers encounter gender-based discrimination at many stages, from recruitment to task allocation. Participants stated that they especially experienced inequality in shift planning, promotion processes, and relations with managers. It was observed that women had difficulties in maintaining work-family balance and that official holiday and shift practices affected their social lives. In addition, working with female managers was found to positively influence participants' self-confidence and career goals.

Conclusion: The research revealed that gender inequality in the security sector limits women's professional development. Women's professional experiences are shaped by patriarchal structures and social norms. The findings emphasize the importance of the supportive role of female leaders in the career processes of female security officers. The study contributes to raising awareness towards achieving gender equality in professional life.

Keywords

Security, Gender, Discrimination, Glass Ceiling, Patriarchal Structure

Giriş

İş dünyası, çağımızın önemli bir gündem maddesini oluşturan toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadınların iş yaşamındaki yükselme mücadelesine ev sahipliği yapmaktadır. Kadınların liderlik pozisyonlarına yükselme arzusu, cinsiyet eşitliği hedefine ulaşmada kritik bir öneme sahiptir. Ancak, bu yükselme süreci, kadınlar için farklı zorluklar ve engellerle doludur. Dünya genelinde, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların iş hayatındaki yükselmesi, giderek artan bir öneme sahiptir. Kadınların iş dünyasında liderlik pozisyonlarına yükselmesi, cinsiyet eşitliği mücadelesinin temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Ancak, bu yükselme yolculuğu pek çok zorluğu ve engeli beraberinde getirir. İşte bu makale, bu engelleri ve zorlukları derinlemesine incelemek ve anlamak için bir kapı aralamayı amaçlamaktadır.

Bu araştırma, kadınların iş dünyasında daha üst düzey pozisyonlara yükselmesini engelleyen faktörleri tanımlamayı, bu faktörlerin nedenlerini anlamayı ve çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. İstanbul'da faaliyet gösteren firmalarda çalışan kadın güvenlik görevlileri ile yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilen araştırma, cinsiyet temelli ayrımcılığın ve toplumsal cinsiyet normlarının iş hayatında kadınların karşılaştığı zorlukları nasıl etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmanın bulguları, kadınların iş dünyasındaki başarılarını sınırlayan faktörleri tanımlamış, bu faktörlerin altında yatan nedenleri incelemiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Kadın güvenlik görevlileri ile yapılan bu araştırma, kadınların iş dünyasında karşılaştıkları zorlukları anlamamıza ve bu zorlukları aşmak için somut adımlar atmamıza katkı sağlamaktadır. Bu bulgular, iş hayatında cinsiyet eşitliği ve adaleti sağlama çabalarına ışık tutmak ve kadın güvenlik görevlilerinin çalışma deneyimlerini iyileştirmek için önemli bir kaynak oluşturacaktır.

Toplumsal Cinsiyet Kavramına Giriş

Bütün toplumlar, tarihte bir yer edinmek için, bu edindikleri yeri korumak ve devam ettirmek için uzun bir yol kat etmişlerdir. Bu geçilen yolda doğada bulunan şeylerin yanı sıra kültürel şeyleri de

eklemeleriyle birçok ürün üretmişlerdir. Toplumsal olarak üretilen, kültürel ürünlerden bir tanesi de toplumsal cinsiyettir.

Toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet, cinsiyetle ilgili iki temel kavramdır, ancak aralarında derin bir ayrım bulunmaktadır. Biyolojik cinsiyet, bireylerin anatomik ve fizyolojik özelliklerine atıfta bulunurken, toplumsal cinsiyet toplumun bu bireylere yüklediği cinsiyet rolleri ve kültürel beklentilerle ilgilidir. Bu ayrım, cinsiyet konusundaki karmaşıklığı ve kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların nasıl şekillendiğini anlamamıza olanak tanır. Simone de Beauvoir'un ifade ettiği gibi, "kadınlık doğuştan gelmez; sonradan kazanılır." Bu ifade, cinsiyetin doğuştan gelen bir özellik olmadığını, bunun yerine toplumun bireylerden beklediği davranışları ve kimlikleri ifade ettiğini vurgular. Toplumsal cinsiyet, belirli toplumsal normlara ve beklentilere dayalı olarak bireylere öngörülen etkinlikleri, giyim tarzlarını, sosyal ilişkileri ve toplumsal statü kodlarını içerir (Beauvoir, 1962).

Fiziksel olarak belirlenen cinsiyet, toplumsal statüyü belirleyen toplumsal cinsiyet olarak karşımıza çıkar. Yani kadın ve erkek, toplumun onlar için belirlediği toplumsal değerleri uygulamak üzere programlanır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet biyolojik olarak oluşmaz, kültürel olarak öğrenilir ve yeniden üretilir. Toplumsallaşma sürecinde çocuklar; oyuncaklar, aktiviteler, oyunlar ve rol model olarak aldıkları kişiler vasıtası ile onaylanan veya onaylanmayan toplumsal normları öğrenirler ve içselleştirirler. Bu nedenle erkeksi bir cinsiyet rolü sadece erkeksi özelliklerin kabul edilmesini değil, aynı zamanda kadınsı özelliklerin reddini de simgeler (Bem, 1975). Benzer şekilde, kadınsı bir cinsiyet rolü sadece kadınsı özelliklerin kabul edilmesini değil, aynı zamanda erkeksi özelliklerin reddedilmesini de simgeler.

Ataerkillik ve Ataerkil Pazarlık

Ataerkillik, genellikle "baba hâkimiyeti" veya "erkek hâkimiyeti" olarak tanımlanan bir terimdir ve kadınların erkekler tarafından fiziksel, politik ve ideolojik olarak baskı altına alındığı, güçsüzleştirildiği ve toplumun çeşitli kurumları tarafından bu eşitsizliğin sürdürüldüğü bir sistemi ifade eder (Slattery, 2014).

Ataerkillik kavramının feminizm içinde yer almasını sağlayan radikal feminizm savunucusu olan Kate Millet, ataerkillik kavramını anlamak için Max Weber'in *Herrschaft* yani egemenlik (otorite) kavramından yola çıkmıştır. Millet için ataerkillik, "kadınların erkek egemenliğine ve daha yaşlı erkeklerin daha genç erkeklere egemenliğine atıfta bulunur" (Murray, 1995).

"Ataerkil söylem, "fiziksel bakımdan güçlü" erkeğin aynı zamanda "psikolojik bakımdan da dayanıklı", "cesur" ve "erkeksi" olduğu imgesini besler ve bireylerin bunun erkekliğin ezelden beri var olan doğası olduğu fikrini içselleştirmelerine yol açar" (Bozok, 2011). Bozok'un ifade ettiği gibi ataerkil söylem, kadınlara biçilen niteliklerin de ezelden beri var olduğu ve içselleştirildiğini göstermektedir.

Walby (1991) ataerkilliği erkeklerin kadınları egemenliği altına aldığı, ezdiği ve kullandığı bir toplumsal yapılar ve pratikler sistemi olarak tanımlamıştır. Ayrıca ataerkilliğin altı yapıdan oluştuğunu vurgulamıştır. Bunlardan birincisi ataerkil üretim tarzıdır. Ataerkil üretim tarzı kadının ev içi işlerinin ataerkil sistem tarafından kamulaştırıldığını ifade eder. Yani evde birlikte yaşadığı kişiler tarafından kadının ücretsiz emeği (ev işleri, çocuk bakımı vs.) sahiplenilir. İkinci yapı ücretli işte ataerkil ilişkilerdir. Bu yapı kadınları daha iyi iş imkânlarından uzak tutmaktadır ve daha az vasıflı işlere yönlendirmektedir. Üçüncü yapı devlette ataerkil ilişkilerdir. Devlet ataerkindir, eylemlerinde ataerkil bir önyargıya sahiptir. Dördüncü yapı erkek şiddetidir. Bireysel bir eylem olmasına rağmen daha geniş bir anlam ifade eder. Devlet istisnai durumlar dışında erkek şiddetini görmezden gelir ve meşrulaştırır. Beşinci yapı cinsellikte ataerkil ilişkiler. Her bireyin zorunlu heteroseksüel olmasını ve cinsiyetler arasında uygulanan çifte standartları vurgular. Son yapı ise kültürel kurumlarda ataerkil ilişkilerdir. Bu yapı kadının nasıl temsil edildiği ile ilgilidir. Örneğin; dinler, medya ve eğitim gibi alanlarda kadının temsilini ön plana çıkarır. Yani toplumsal cinsiyet böylelikle nesilden nesile aktarılır, kadınların kimlikleri bu temsillerden etkilenir ve toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesine ve yeniden üretilmesine neden olur (Walby, 1991).

Bourdieu (2015), ataerkil değerlerin yeniden üretiminin aile, kilise ve okul arasında gerçekleştiğini belirtir. Aile bu sürecin ilk basamağıdır ve bilinçdışı etkilidir. Kilise, ataerkil değerleri açık bir şekilde yaymaktadır. Okul ise yeni nesillere bu değerleri aktarmaktadır. Devletin bu yapıları desteklediğini ve güçlendirdiğini vurgulamıştır.

Kandiyoti (2019) kadınların ataerkillikle nasıl baş ettiğini ve ne gibi direniş stratejileri geliştirdiğini daha iyi anlamak için ataerkil pazarlık kavramını ileri sürmüştür. Ataerkil pazarlıkların durağan olmadığını, zaman içerisinde değişebileceğini ve odaklandığı noktanın hane-içi mikro politikalar olduğunu dile getirmiştir. Kadınların ataerkil pazarlığı kabul etmesinin sebebi kadınlara bir şeyler vaat edilmesidir.

Bu pazarlıklar, karşılıklı kabul ve rıza temelinde gerçekleşmekte ve kadınlar belirli sosyal rolleri üstlenerek ataerkil yapıya uyum sağlamaktadır. Ancak ataerkil pazarlıklar durağan değildir ve zamanla değişmektedir. Örneğin daha geçmiş yıllarda kadınlar evlendiklerinde bazı vaatler ile konumlarını korumaya çalışmışlardır. Bir erkek çocuk doğursa ve o erkek çocuk eve bir gelin getirirse daha fazla hakka sahip olacak ve bir mertebeye yükselecektir. Ancak son yıllara bakıldığında ataerkil pazarlıkların da değiştiğini görmekteyiz. Bir kadın eğitim hakkını daha fazla elde eder, çalışma hayatına daha fazla dâhil olur ama bu tür hakların karşılığında evde daha fazla vakit geçirebileceği ve çocuklarıyla daha fazla ilgilenebileceği meslekleri tercih etmesi beklenir (Ataselim, 2022).

Damgalama Teorisi

Damgalama teorisi, birçok bilim dalında kullanılan ve sosyal etkileşimlerin incelenmesinde önemli bir rol oynayan bir kavramdır. Bu teorinin temelini anomi (*anomie*) ve sapma (*deviance*) kavramları oluşturur.

Anomi kavramı, Emile Durkheim tarafından 1893 yılında yayınlanan “Toplumda İş Bölümü” (*De la division du travail social*) adlı eserinde tanımlanmıştır. Durkheim, anomiyi toplumdaki normların ve kuralların yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan bir durum olarak tanımlar.

Lemert, damgalama teorisi üzerine çalışmış önemli sosyologlardan biridir. Özellikle sosyal kontrol, sosyal normlar, sosyal rol ve sapma konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Lemert, sapma sürecini iki aşamada ele alır, birincil Sapma (*Primary Deviance*), bireyin ilk kez toplumsal normların dışına çıkan davranışlarıdır ve genellikle normal kabul edilir. İkincil Sapma (*Secondary Deviance*), bireyin bu davranışlarına toplum tarafından verilen reddedilme veya cezalandırma tepkisidir (Bean, 2003).

Sosyolog Erving Goffman’ın çalışmaları, damgalama teorisinde önemli bir yere sahiptir. Goffman, “Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu” (1959) ve “Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar” (1963) gibi eserlerinde, insanların toplumda nasıl göründüklerini ve algılandıklarını incelemiştir. Bu çalışmaları, sapkın davranışların nasıl tanımlandığı ve kabul edildiği konusunda temel kaynaklardır. Ona göre, insanlar kendilerine atfedilen roller ve etiketler aracılığıyla sosyal kabul elde etmeye çalışır. Goffman’ın eserleri, damgalama teorisinin gelişmesine ve sosyolojide yaygın olarak kullanılmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Toplumsal cinsiyet damgalama, insanların cinsiyetlerine göre farklı davranılmasına veya değerlendirilmesine neden olan bir süreçtir. Bu süreç, insanların doğdukları andan itibaren başlar, tüm yaşamları boyunca devam eder ve insanları yargılamak, dışlamak veya aşağılamak gibi sonuçlar doğurabilir.

Kadınların damgalanması, çeşitli kültürler ve dönemlerde farklı şekillerde görülmektedir. Örneğin, eski Hint kültüründe Manu kanunlarına göre kadınlar yasal olarak erkeklere bağımlı sayılırlardı ve sadece erkekler tarafından yönetilirlerdi. Eski Çin kültüründe kadınlar genellikle ev içi işlerle meşgul edilir ve sosyal hayatta erkeklerin yanında yer almazlardı. Eski Mısır ve Fars kültürlerinde kadınlar özellikle sosyal ve ekonomik açıdan erkeklerden daha az hakka sahip olurlardı. Örneğin, kadınların erkekler tarafından alınıp satılmasına izin verilir, isim yerine numara verilir ve hayvan isimleri ile hitap edilirdi. Eski Yunan ve Roma kültürlerinde ise kadınlar sadece ev içi işlerle uğraşır, sosyal ve politik hayatta yer almazlar ve sahibi olan erkek kadın üzerinde karar verme yetkisine sahipti. Kadınların eğitim alması ve çalışması yasaktı. Ayrıca, eski İslam kültürlerinde kadınların sosyal, hukuki ve ekonomik açıdan erkeklerden daha az hakka sahip olduğu görülür. Bu örnekler, kadınların eski dönemlerde toplum tarafından damgalandığını ve erkeklerden daha az haklara sahip olduğunu göstermektedir (Demir, 2021).

Cinsiyete Dayalı İş Bölümü

“Cinsiyete dayalı iş bölümü” terimi, bir işletmede veya organizasyonda, cinsiyet temelinde belirli işlerin veya pozisyonların “kadın işi” ve “erkek işi” olarak ayrılmasını ifade eder. Örneğin, bir fabrikada

erkeklerin makinelere veya ağır işlere, kadınların ise daha hafif işlere atanması cinsiyete dayalı iş bölümü olarak kabul edilir. Bu tür bir bölümlenme, cinsiyet eşitliği ve kadın istihdamı konularında ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet normları ve kalıplarının yansımaları olarak kabul edilir ve kadınların erkeklerden daha az önemli veya daha az yetenekli olduğu varsayımını yansıtmaktadır.

Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların çalışma hayatında daha az fırsat eşitliğine sahip olmasına ve daha az ödüllendirilmelerine neden olur. Ayrıca, cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumda cinsiyet rollerini pekiştirerek, cinsiyet eşitliği için çalışmaları zorlaştırmaktadır ve kadın çalışanların belirli pozisyonlara veya işlere atanmasını engellemektedir, bu nedenle kadınların kariyer yükselişi için daha az fırsatlar elde etmelerine neden olmaktadır. Bu pratikler, kadınların daha az ücretli ve daha az statülü işlere atanmasına neden olmakta veya kadınların belirli pozisyonlara veya işlere atanmasını engellemektedir.

Cinsiyete dayalı iş bölümü, meslekleri cinsiyete göre sınıflandırmakta, kadınların ve erkeklerin kariyer seçeneklerini sınırlamaktadır. Bu durum cinsiyete dayalı ayrımcılığı ve eşitsizliği beraberinde getirmektedir. Kadınların belirli mesleklerde çalışmasının sosyal ve kültürel nedenlerle sınırlandırılması, kadınların kariyer yapma ve yüksek maaş alma şanslarının azaltılmasına neden olmaktadır. Ayrıca, erkeklerin de belirli mesleklerde çalışma şanslarının sınırlandırılması, onların da eşit kariyer fırsatlarını elde etmelerini engellemektedir.

Cam Tavan Sendromu

Her profesyonelin karşılaşılabileceği kariyer bariyerlerinin yanı sıra, kadınlar ve diğer azınlık grupları için haksız ve adaletsiz engellere maruz kalma riskleri de bulunmaktadır. Bu engellere verilen isim ise cam tavan sendromudur (*Glass Ceiling Syndrome*) ve kadınların veya diğer azınlık gruplarının kariyerlerinde belirli bir seviyede ilerlemeyi engelleme eğilimindedir. Cam tavan, kadın ve diğer ağır baskı gören grupların çalışma yaşamında liderlik ve karar verme seviyelerine ulaşmalarına engel olan görünmeyen engelleri ifade etmek için kullanılan bir metafordur. Bu, yetenekli ve başarılı olsalar da bu kişilerin kariyerlerinde, sistematik ayrımcılık ve tutumlar nedeniyle “tavana” çarptıkları fikrini ifade eder.

Ayca 2004 yılında 2. Türkiye Kadın Yöneticiler Zirvesi’nde sunduğu “*Three dimensional glass ceiling: Who puts barriers to women and why?*” isimli makalede kadınların profesyonel ve sosyal hayatlarındaki engelleri ve kadınların kariyerlerindeki başarısının engellenmesine neden olan faktörleri incelemiştir. Makalede, üç boyutlu cam tavan olarak adlandırılan bu engellerden bahseder (Ayca, 2004). Bu üç boyut şu şekildedir:

Erkek yöneticiler tarafından konulan engeller:

- Tarafsızlık ilkesi,
- Cinsiyet körlüğü,
- Koruma kollama içgüdü (pozitif ayrımcılık),
- Kadınlarla kurulan iletişim zorluğu,
- Gücü elde tutma isteği.

Kadın yöneticiler tarafından konulan engeller:

- Kendini referans alma yanılgısı,
- Erkekler gibi düşünerek onlardan biri olduğunu gösterme çabası,
- Kraliçe arı sendromu.

Kişinin kendi kendine koyduğu engeller:

- Toplumsal değerleri sorgulamadan içselleştirmek,
- İş-aile çatışması ve suçluluk duygusu ile başa çıkamamak,
- Kendini geliştirme, koşulları değiştirme isteği, inancı veya imkânı olmama,
- Sistemin değiştirilemeyeceğine duyulan inanç,
- Sistemi destekleme zorunluluğu hissetme,
- Kariyerde yükselmeyi tercih etmemek, kariyer yönelimli olmamak,
- Kariyerde yükselmenin gerekliliklerini ve zorunluluklarını göze alamamak.

Sonuç olarak, bu faktörler, kadınların kariyer yolunda yükselmeye çalışırken karşılaştıkları engellerin çok yönlü olduğunu göstermektedir. Bu engeller, toplumun cinsiyet rol beklentilerinden, cinsiyet körlüğüne, cinsiyet eşitliği ilkesine uymayan yöneticilerin tutumlarına kadar uzanmaktadır. Tüm bu faktörler, kadınların kariyer yükselmelerinde ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını ve bu zorlukları aşmak için cesarete ve azme ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Yöntem

Bu araştırma, İstanbul'da çalışan kadın güvenlik görevlisinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamındaki mesleki deneyimlerini anlamayı amaçlayan bir nitel araştırmadır. Çalışma, eleştirel paradigma temelinde yürütülmüş ve feminist metodolojiden yararlanılarak kadınların yaşadıkları bireysel deneyimler ile ataeril yapı arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırmanın deseni olarak fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Fenomenolojik yaklaşım, kadın güvenlik görevlilerinin bireysel deneyimlerine derinlemesine odaklanmayı mümkün kılmıştır. Ayrıca bu yaklaşım, kadınların iş hayatında yaşadıkları sorunları ve bu sorunlarla başa çıkma stratejilerini anlamak için onların öznel algılarını ve deneyimlerini merkeze almıştır. Veri toplama sürecinde, yarı yapılandırılmış 42 soruluk görüşme formu ile derinlemesine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların yaşamlarına, mesleki zorluklarına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile başa çıkma stratejilerine odaklanmıştır.

Araştırmada geçerlik ve güvenilirlik, aşağıdaki yöntemlerle sağlanmıştır:

Katılımcı Doğrulaması:

Görüşmeler sırasında elde edilen bulgular, katılımcılara geri sunularak doğrulama yapılmıştır. Bu yöntem, katılımcıların söylediklerinin doğru anlaşıldığını ve yorumlandığını garantiler.

Uzman Görüşü:

Görüşme formu, araştırma süreci ve bulgular, alanında uzman akademisyenlerin incelemesine sunulmuştur. Bu, çalışmanın metodolojik ve teorik doğruluğunu güçlendirmiştir. Bu süreç, araştırmanın sorularının konuyla doğrudan ilişkili ve amaca uygun olmasını sağlamıştır.

Veri Çeşitlendirme:

Katılımcılar farklı yaş gruplarından, çalışma ortamlarından ve sosyal geçmişlerden seçilmiştir. Bu, bulguların daha geniş bir perspektifle değerlendirilmesine olanak tanımıştır.

Kalıcı İzler:

Araştırmanın tüm süreçleri (veri toplama, analiz, raporlama) detaylı bir şekilde kayıt altına alınmış ve gerektiğinde kontrol edilebilecek şekilde düzenlenmiştir.

Ayrıntılı Betimleme:

Görüşmelerden elde edilen bulgular, katılımcıların kendi ifadeleriyle detaylı bir şekilde sunulmuş, böylece bulguların bağlama uygunluğu sağlanmıştır.

Araştırmacı Tarafsızlığı:

Araştırmacı, çalışmaya yönelik önyargılarından arınmak için refleksif bir tutum benimsemiş ve katılımcıların ifadelerini objektif bir şekilde değerlendirmiştir.

Etik İlkelerle Uyum:

Katılımcıların mahremiyetine ve anonimliğine özen gösterilmiş, etik onay alınmıştır. Bu, çalışmanın güvenilirliği ve etik standartlara uygunluğu açısından önemlidir.

Araştırmada Doygunluğa Ulaşma Süreci:

Nitel araştırmaların temel kriterlerinden biri olan doygunluğa ulaşmak amacıyla, farklı iş ortamlarında görev yapan 15 kadın güvenlik görevlisiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, alışveriş merkezi, üniversite ve site gibi farklı çalışma alanlarından seçilmiş, bu çeşitlilik, veri kaynaklarının zenginleşmesini sağlamıştır. Görüşmeler sırasında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, liderlik deneyimleri ve iş-aile dengesi gibi ana temaların tekrar eden örüntüler halinde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Yeni bir bilgi veya tema ortaya çıkmadığında, araştırmanın tematik doygunluğa ulaştığı belirlenmiştir.

Bu yöntem, kadın güvenlik görevlilerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında karşılaştıkları sorunları ve geliştirdikleri stratejileri anlamayı amaçlamış ve bu kapsamda kapsamlı bir analiz süreci izlenmiştir.

Bu araştırmada, katılımcıların deneyimlerini anlamak ve detaylı bilgiler elde etmek için yarı yapılandırılmış bir soru formu ile derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme formu, araştırmanın amacına yönelik olarak araştırmacı tarafından özenle hazırlanmıştır. Form, katılımcıların çalışma deneyimlerini, karşılaştıkları zorlukları, cinsiyet temelli ayrımcılıkla ilgili tecrübelerini ve mesleki gelişim hedeflerini içeren çeşitli sorular içermektedir. Sorular, açık uçlu nitelikte olup, katılımcılara geniş bir cevap aralığı sağlamaktadır.

Araştırma sürecinde, kurum yöneticilerinin mesai saatlerinde görüşmelere izin vermemesi araştırmacı için bir engel olmuştur. Güvenlik sektöründe mesai saatlerinin uzun olması nedeniyle, katılımcılarla görüşme planlamasında zorluklarla karşılaşmıştır. Bu durum, araştırmacının uygun görüşme zamanlarını belirlemek için katılımcıların mesai saatleriyle uyum sağlamaya çalışmasını zorlaştırmıştır. Görüşme yapılan kadın güvenlik görevlileri; K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15 olarak kodlanmıştır. Banka, fabrika, zırhlı araç ve özel koruma alanlarında kadın istihdamının sınırlı olması nedeniyle bu alanda çalışan kadın güvenlik görevlileriyle görüşme yapma fırsatı bulunamamıştır. Bu durum, çalışmanın genel geçerliliğini sınırlandırarak, sadece AVM'ler, üniversiteler ve siteler gibi belirli alanlarda çalışan kadın güvenlik görevlileri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Katılımcıların Sosyo - Demografik Özellikleri

Katılımcıların, 4'ü 30-34 yaş gurubunda, 5'i 35-39 yaş gurubunda, 4'ü 40-44 yaş gurubunda ve 2'si 45-49 yaş grubundadır.

Tablo 1: Katılımcıların Yaş Dağılımı

Yaş	Kişi Sayısı
30-34	4
35-39	5
40-44	4
45-49	2

Katılımcıların medeni durumu, 3'ü bekâr, 4'ü evli ve 8'i boşanmıştır. Boşanmış kadınların bu mesleği daha çok tercih ettiği görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Medeni Durumu

Medeni Durum	Kişi Sayısı
Bekâr	3
Evli	4
Boşanmış	8

Katılımcıların çocuk sayıları, 5 kadın 1 çocuğa, 5 kadın 2 çocuğa, 1 kadın 3 çocuğa veya daha fazla çocuğa sahiptir. Ayrıca, 4 kadının çocuğu bulunmamaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	Kişi Sayısı
1	5
2	5
3 ve üzeri	1
Çocuk yok	4

Katılımcıların eğitim durumu, 4 kadın ortaöğretim mezunu, 6 kadın lise mezunu, 2 kadın ön lisans mezunu ve 3 kadın lisans mezunu olarak belirtilmiştir. Bu verilere göre, güvenlik sektöründe çalışan kadınların çoğunluğunun ortaöğretim ve lise mezunu olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, ön lisans ve lisans mezunu kadın güvenlik görevlilerinin sayısı daha azdır. Bu, güvenlik görevlisi olarak çalışmak için yükseköğrenim gerekliliğinin olmadığı veya kadınların genellikle daha düşük eğitim seviyesine sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Bu veriler, kadınların güvenlik sektöründe farklı eğitim seviyelerine sahip olabileceğini ve farklı eğitim düzeylerine sahip kadınların güvenlik mesleğini tercih edebileceğini göstermektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı
Ortaöğretim	4
Lise	6
Ön lisans	2
Lisans	3

Katılımcıların mesleki deneyim süreleri, 3 kadının mesleki deneyimi 3 yıl ve daha az, 3 kadının deneyimi 4-6 yıl aralığındadır, 4 kadının deneyimi 7-10 yıl aralığındadır ve 5 kadının deneyimi ise 10 yıl üzerindedir. Bu verilere göre, araştırmaya katılan kadın güvenlik görevlilerinin çeşitli mesleki deneyim sürelerine sahip olduklarını görmekteyiz. Bazıları daha yeni başlamışken (3 yıl ve daha az deneyime sahip olanlar), bazıları orta düzeyde deneyime (4-6 yıl) sahipken ve bazıları daha uzun süredir (7-10 yıl ve 10 yıl üzeri) bu meslekte çalışmaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların Mesleki Deneyim Süresi

Meslekte Deneyim Süresi	Kişi Sayısı
3 yıl ve daha az	3
4-6 yıl	3
7-10 yıl	4
10 yıl ve üzeri	5

Çalışma Hayatına Geçişine İlişkin Bulgular

Güvenlik sektöründe çalışan bireylerin mesleki tercihlerini belirlemede ekonomik faktörler, istihdam olanakları, aile baskısı, kişisel yetenekler ve ilgi alanları gibi etkili faktörler yer almaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların güvenlik görevlisi olmaya karar verme sürecinde nasıl etkilendiğini ve motivasyonlarını anlamak önemlidir. Güvenlik görevlisi olmaya yönelik karar verme süreci, bireylerin hayatlarında dönüm noktalarından birini temsil etmektedir. Bu süreç, farklı etmenler ve motivasyonlar doğrultusunda şekillenebilir. Araştırmanın odaklandığı nokta ise, kadın güvenlik görevlilerinin bu karar sürecinde nasıl etkilendiği ve neden bu mesleği seçtiği üzerinedir.

Araştırmada “Güvenlik görevlisi olmaya nasıl karar verdiğinizden, mesleki bilgi ve becerilerinizden bahseder misiniz?” sorusuna 2 kişi öğrenci oldukları için, 3 kişi aile ve tanıdık tavsiyesi üzerine, 1 kişi rahat bir meslek olduğunu düşündüğü için, 3 kişi farklı meslek sahibi olduklarını ama o meslekte iş bulamadıkları için, 5 kişi ise boşandıktan sonra çalışmak zorunda kaldıkları için bu mesleği seçtikleri yönünde yanıt vermişlerdir.

K7: “Asıl mesleğim öğretmenlik. Tamamen parasal bir durum yüzünden karar verdim. İşsizlikten dolayı. 2 yıldır bu meslekteyim”.

K9: “Boşanma aşamasında mahkeme sürecinde karar verdim. Daha garanti bir işe ihtiyacım vardı. AVM, site ve üniversitede çalıştım. 3 yıldır bu meslekteyim”.

Bu ifadeler, kadın güvenlik görevlilerinin çalışma hayatındaki geçiş süreçlerini ve motivasyonlarını yansıtmaktadır. Ekonomik nedenler, çalışma koşulları, boşanma, aile içi ilişkiler, maddi zorluklar, işsizlik ve deneyimler gibi faktörlerin, kadınların güvenlik görevlisi olarak çalışma tercihlerini ve mesleki

kararlarını etkilediğini göstermektedir. Bu tür kişisel deneyimler, araştırma konusundaki araştırmanın bulgularını desteklemekte ve kadın güvenlik görevlilerinin karşılaştıkları sorunları anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Araştırmada *“Güvenlik görevlisi olmaya karar verirken, kadınların karşılaştığı en önemli sorunlar nelerdir?”* sorusuna, 8 kişi hiçbir sorunla karşılaşmadığını, 3 kişi çevresindeki kişiler tarafından mesleğin küçümsendiğini, 2 kişi gece vardiyaları yüzünden ev işlerine ve çocuk bakımına zaman ayıramadığını, 2 kişi ise işe alım sürecinde cinsiyet veya fiziksel özellikler gibi nedenlerden dolayı sorun yaşadıkları yönünde yanıt vermişlerdir.

K11: *“Güvenlik kimliğimi aldıktan sonra iş başvuruları yaptım. Ama boyum kısa olduğu için bir süre işe alınmadım”.*

K14: *“Kilolu olduğum için genellikle gözden uzak noktalarda değerlendirildim. Bu olay benim psikolojimi bozdu”.*

Güvenlik görevlisi olarak çalışan kadınların ifadeleri, kadınların karşılaştığı sorunların ve engellerin sosyal ve toplumsal bir boyutunu ortaya koymaktadır. İfadelerde ortaya çıkan bulgular arasında çalışma saatleri, toplumsal algı, aile baskısı, beden algısı ve işe alım sürecindeki ayrımcılık gibi unsurlar bulunmaktadır.

Çalışma Koşullarına İlişkin Bulgular

Araştırmada *“Mesai ve aile hayatı dengesini nasıl kurabiliyorsunuz?”* sorusuna 8 kişi zorlandıkları, 3 kişi aile üyelerinden destek aldıkları, 3 kişi ise tek başlarına mücadele ettikleri yönünde yanıt vermiştir.

K6: *“Zor oluyor ama yapıyorum. İzin günlerimde ya da mesai sonrası yapabiliyorum”.*

K8: *“Tek başıma mücadele etmeye ve ayaklarımın üstünde durmaya çalışıyorum ama gerçekten çok zor”.*

K13: *“Mesaiden sonra ve izinli günlerimde yapıyorum. Eşim ve ailem yardım etmez. Sadece mesai saatlerinde çocuk bakımında ailem destek oluyor”.*

Çalışan kadınların mesai ve aile hayatı dengesini kurma çabalarının sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda sosyal düzeyde de ele alınması gerektiğini göstermektedir. Toplumsal normlar, cinsiyet beklentileri, sosyal yapılar ve iş bölümü, kadınların iş ve aile rolleri arasında denge sağlamalarını etkilemektedir. Örneğin, bazı katılımcılar ev işlerini ve aileyle ilgili sorumlulukları tek başlarına üstlenirken, bazıları destek aldığını ifade etmiştir. Bu durum, toplumun ve ailenin kadınlara yönelik beklentilerini ve destek sistemlerini yansıtmaktadır. Katılımcıların ifadeleri ve deneyimleri, güvenlik görevlisi kadınların mesai ve aile hayatı dengesini kurma çabalarını yansıtmaktadır. Ayrıca, ortaya çıkan zorluklar ve sıkıntılar, çalışan kadınların maruz kaldığı cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizlikle de bağlantılıdır.

Araştırmada *“Resmî tatillerde ve hafta sonları çalışmanın sizin için yarattığı sorunlar nelerdir?”* sorusuna 8 kişi ekstra mesai almanın avantajlı olduğu, 3 kişi aile birliğini ve kültürel değerleri etkilediği, 1 kişi resmi tatillerde izinli olduğu, 3 kişi ise sorun yaşamadığı yönünde yanıt vermiştir.

K1: *“Resmî tatillerde ekstra mesai alıyoruz. Tabii ki bayramlarda ailemizle olmak istiyoruz ama bu maalesef mümkün olmuyor”.*

K4: *“Hafta sonu önemli değil. Resmî tatillerde özellikle bayramlarda çocuklarımın yanında olmayı tabii ki istiyorum. Örfümüzü âdetimizi onlara da yaşatmak istiyorum. Unutulsun istiyorum”.*

Kadınların hem iş hem de ev içi sorumlulukları üstlenerek ataerkil yapıya uyum sağlaması, tipik bir ataerkil pazarlık örneğidir. Kadınlar, ev içi sorumlulukları yerine getirme çabasını toplumsal normlara uyum sağlama stratejisi olarak benimsemiştir. İş hayatında bağımsızlık kazanmak isteseler bile, ataerkil sistemin bir parçası olan “kadının asıl görevi ev işleri ve çocuk bakımındır” anlayışını kabullenmek zorunda kalmışlardır.

Genel olarak, resmî tatillerde ve hafta sonlarında çalışmanın katılımcılar arasında farklı etkiler yarattığı görülmektedir. Bir kısım katılımcı için aile birliği, kültürel değerlerin aktarımı ve özel günlerin kutlanması önemli iken, diğerleri için maddi avantajlar ve ekstra mesai fırsatları öncelik taşımaktadır. Bu durum, çalışanların değerlerine, önceliklerine ve maddi durumlarına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir.

Çalışma Hayatına Bakış Açısına İlişkin Bulgular

Araştırmada “Kadının çalışmasına nasıl bakıyorsunuz?” sorusuna bütün katılımcılar kadının çalışması yönünde yanıt vermiştir.

K1: “Bence kadınlar çalışmalı, kendi ayaklarının üzerinde durabilmeli ve çocuğuna örnek olmalı. Gelecekte neler yaşayacağız bilemeyiz. Kimse bir başkasına bağımlı yaşamamalı”.

K6: “Her kadının bir mesleği olmalı. Boşanma ve ailevi sıkıntıları oluyor. Bir kadın kimseye muhtaç olmadan yaşayabilmeli”

Katılımcı ifadelerinde, çoğunlukla kadının çalışmasının desteklendiği ve bağımsızlığın vurgulandığı görülmektedir. Kadınların karşılaştıkları sorunlar da belirtilmiştir. Özellikle evlilik, boşanma ve ailevi sıkıntılar gibi durumlar, kadınların kendi ayaklarının üzerinde durma ve maddi bağımsızlık sağlama konusunda zorluklar yaşadıklarını göstermektedir. Bu sorunlar, toplumsal cinsiyet rolleri, aile yapısı ve kültürel normlar gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Araştırmada “Size göre çalışan kadınların iş hayatlarında karşılaştıkları sorunlar nelerdir?” sorusuna 6 kişi cinsiyet ayrımcılığı, 3 kişi çalışma şartları, 3 kişi toplumsal cinsiyet normlarına uyma beklentisi ve damgalama, 3 kişi ise boşanmış kadınlara karşı toplumsal algı yönünde yanıt vermiştir.

K11: “Ailevi sorunlarını anlatmamaları gerekiyor. Eğer boşanmış bir kadınsan bunu söylemeyeceksin. Çünkü teklifler geliyor, asılanlar oluyor”.

K13: “Kadınlık görevi diye dayatılan bazı şeyler yüzünden kadın çok yoruluyor ve yıpranıyor. Birçok şeye zaman kalmıyor”.

K14: “Kadınlık yapamaz, beceremez gibi ön yargılarla ilgili sorunlar yaşıyorum. Ama kadın isterse her şeyi becerir”.

Kadın katılımcıların iş hayatında karşılaştıkları sorunlara dair ifadeleri dikkate alındığında, bazı ortak temalar ve sorunlar belirgin hale gelmektedir. Öncelikle, cinsiyet temelli ön yargılar ve stereotipler iş hayatında kadınların karşılaştığı en önemli sorunlardan biridir. Kadın olmanın bazı mesleklerde ve özellikle güvenlik sektöründe sınırlayıcı bir faktör olduğu görülmektedir. Kadınların yeteneklerinin küçümsendiği ve yapamayacaklarının varsayıldığı bir ortamda çalışmak zorunda kaldıkları öne çıkmaktadır. Kadınların belirli rollerle ilişkilendirildiği, ev içi hizmetçilik gibi beklentilerin olduğu ve bu beklentilerin iş hayatında da etkisini gösterdiği ifade edilmiştir.

Araştırmada “İş hayatında kadın çalışanların karşılaştıkları sorunlara çözüm önerileriniz nelerdir?” sorusuna 5 kişi sorunlar çözülemez, 3 kişi kadınların kendini ispatlaması gerektiği, 3 kişi toplumsal cinsiyet farkındalığının artırılması, 3 kişi aile içi eğitimin artırılması, 1 kişi ise fırsat eşitliğinin sağlanması yönünde yanıt vermiştir.

K4: “Bu sorunlar hiçbir zaman çözülmez. Böyle gelmiş ve böyle gidecek”.

K11: “Kadınlar daha net durmalı, daha özgüvenli olmalı. Çocuklar buna uygun yetiştirilmesi lazım ve bu da bir zincirleme aslında. Bu kadın işidir, bu erkek işidir diye bir şey yok”.

Bazı katılımcılar sorunların çözülemez olduğunu düşünürken, diğerleri düzenlemelerin, yasaların ve toplumsal değişimin önemini vurgulamaktadır. Burada göze çarpan kavram sistemin değiştirilemeyeceğine duyulan inançtır. Kadın çalışanlar arasında yaygın olarak ifade edilen sorunlar arasında cinsiyete dayalı ayrımcılık, küçümseme, iş yükünün adaletsiz paylaşımı ve ailevi sorumlulukların ağırlığı yer almaktadır. Katılımcılar, toplumsal cinsiyet rollerinin kısıtlamalarına ve geleneksel beklentilere maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Çözüm önerileri arasında etkili yasal düzenlemelerin yapılması, eşitlikçi değerlendirme sistemleri, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik farkındalık çalışmaları ve cinsiyet temelli rol paylaşımının teşvik edilmesi bulunmaktadır. Katılımcılar, bireysel güçlenmeyi, özgüveni artırmayı ve toplumsal normları sorgulamayı da önemli çözüm önerileri olarak sunmaktadır.

Kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanma ve toplumsal statülerini güçlendirme çabalarının, ataerkil düzen içinde bir pazarlıkla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, kadınların çalışarak kimseye bağımlı olmadan yaşamalarını destekleseler de toplumsal normların kadına yönelik pasif ve sınırlı bir rol öngördüğünü vurgulamışlardır. Kadınlar, iş hayatındaki bu ayrımcı yaklaşımlara rağmen toplumsal cinsiyet normlarına uyum sağlayarak ya da bu normlarla mücadele ederek kendilerine yer bulmaktadır. Ayrıca, kadınların bu mücadelelerinin, eşitlikçi uygulamaların artırılması ve toplumsal farkındalığın gelişmesiyle daha sağlam bir zemine oturacağı belirtilmiştir.

Çalışmanın Kişisel ve Sosyal Hayatlarına Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırmada “Çalışmaya başladıktan sonra aile içinde, ev işleri yapma konusunda sorunlar yaşadınız mı? Bu konuda aile üyeleri size yardımcı oldu mu?” sorusuna 9 kişi zorlandığını ve aile üyelerinden destek almadığı, 2 kişi ev işlerini kendisi yapmayı tercih ettiği, 4 kişi ise aile üyelerinden destek aldığı yönünde yanıt vermiştir.

K1: “Özellikle annem çalışma hayatı konusunda bana psikolojik olarak çok destek oluyor. Çünkü o tam tersi bir hayat yaşamış. O yüzden beni hep destekledi. Ben ailemden çok destek gördüm”.

K5: “Tabii ki zorlandım ve hala zorlanıyorum. Ev işlerine yetişemiyorum”.

Bazı katılımcılar aile üyelerinden önemli derecede destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Aile üyelerinin bu şekilde destekleyici tutumları, kadının iş hayatına daha rahat uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. Katılımcılar arasında destekleyici aile üyelerine sahip olanlar olduğu gibi, yardım almakta zorlananlar da bulunmaktadır. Bazı katılımcılar ev işlerinde yardım almakta zorlandıklarını veya hiç yardım almadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, ev işlerindeki yükün kadınların omuzlarına daha fazla binmesine ve iş hayatıyla ev işleri arasında denge sağlamada zorluk yaşanmasına neden olmaktadır. Bazı katılımcılar ise ev işlerini kendileri yapmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri, ev işlerinin kadının sorumluluğu olarak algılanmasına neden olmuştur.

Araştırmada “Çalışmaya başladıktan sonra hayatınızda değişimler oldu mu? Olduysa bu değişimler nelerdir? Çalışma hayatına başlamanızın size katkısı ne olmuştur?” sorusuna bütün katılımcılar olumlu değişimler yaşadıkları yönünde yanıt vermiştir.

K9: “Öz güvenim daha çok arttı. Çevrem bana saygısı daha çok arttı. Kendime maddi manevi bir şeyler katabildim, daha iyi hissediyorum. Kendimi daha güçlü hissediyorum”.

K13: “Çok değişimler oldu. Paramı kazanıyorum, istediğimi yapıyorum. Özgürüm. Kimseye muhtaç değilim. Arkadaş ortamım değişti, farklı insanlarla tanıştım. Artık kendime daha çok güveniyorum”.

Kadın katılımcıların birçoğu çalışmaya başladıktan sonra özgüvenlerinin arttığını ve kendilerini daha güçlü hissettiklerini belirtmiştir. Bu durum, toplumda kadınlara atfedilen rol ve beklentilerin, çalışma hayatına katılmalarının ardından değiştiğini göstermektedir. Çalışmaya başladıktan sonra katılımcıların çevrelerindeki insanların bakış açısının değiştiği ve daha olumlu bir tutum sergilediği ifade edilmektedir. Bu durum, çalışmaya başlamanın kadınların sosyal ilişkilerini de etkilediğini göstermektedir. Katılımcılar, çalışma hayatına başlamalarının kendilerine özgürlük ve bağımsızlık getirdiğini ifade etmektedir. Çalışma hayatı sayesinde kadınlar, kendi zamanlarını ve kaynaklarını kontrol etme yetisine sahip olmakta ve kendi isteklerine göre hareket etme özgürlüğü elde etmektedir.

Araştırmada “Ev içi kararlarda son söz kime aittir? Çalışma hayatına başlamanız herhangi bir değişime sebep oldu mu?” sorusuna 4 kişi ortak karar alındığı, 3 kişi kararların kendisine ait olduğu, 8 kişi ise şu an kendilerine ait olduğunu ama evli oldukları dönemde kararları eşlerinin aldığı yönünde yanıt vermiştir.

K8: “Şu an bana ait. Ama evliyken söz hakkı eşime aitti. Her konuya o karar verirdi. Nefes almama bile eşim karar veriyordu”.

K13: “Ortak karar alıyoruz.”

K14: “Boşandıktan sonra bana geçti”.

Katılımcıların ifadeleri, ev içi karar süreçlerinin nasıl işlediğini ve cinsiyet rollerinin etkisini yansıtmaktadır. Geleneksel cinsiyet normlarının hala birçok evlilikte etkili olduğunu görülmektedir. Bu normlara göre, erkeklerin ev içinde karar yetkisine ve otoriteye sahip olduğu görülürken, kadınlar daha pasif bir rol oynamaktadır. Ev içi karar süreçlerinde güç dengesinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Araştırmada “Çalışmaya başladıktan sonra eşinizin size karşı tutum ve davranışlarında değişim oldu mu?” sorusuna 6 kişi değişim olduğu, 5 kişi böyle bir deneyimi olmadığı, 4 kişi ise değişim olmadığı yönünde yanıt vermiştir.

Önemli not: Araştırma sürecinde, katılımcıların 8’i boşanmış kadınlardan oluşmaktadır. Boşanmış katılımcılar için mevcut durumda aile ve yakın çevrelerinin tutum ve davranışlarına ilişkin sorular

yönlendirilmiştir. Bu değişiklik, araştırma sürecindeki katılımcıların farklı sosyal bağlamlardaki deneyimlerini yansıtmak amacıyla yapılmıştır.

K5: “Benim eşim “kadın çalışmaz, ben müsaade etmem buna asla” diyordu ama para gelmeye başlayınca sesini çıkarmamaya başladı”.

K8: “Çok varlıklı ve saygın bir işim olsaydı belki o zaman eşim bana biraz da olsa saygı duyardı”.

K9: “Ben şiddetten dolayı boşandım. Ben işe girdiğimde boşanmıştık. Ama bana daha çok ilgi göstermeye başladı. Bu çok aşağılayıcı bir şey gerçekten. Ben yine aynı kişiyim. 3 yıl önceki kişide bendim. Değişen tek şey artık bir mesleğim var. Sadece eşim değil babamın bile benimle konuşması değişti”.

Katılımcıların çoğunluğu, eşlerinin başlangıçta kadının çalışmasına karşı olumsuz tutum sergilediğini ifade etmiştir. Ancak kadının ekonomik katkı sağlamaya başlamasıyla birlikte eşlerin tutumunun olumlu yönde değiştiği gözlemlenmiştir. Eşler, kadınlar bağımsızlığını ve ekonomik gücünü artırdıkça, daha saygılı ve değer veren bir tavır sergilemeye başlamışlardır. Kadınların iş hayatına katılımının özgüvenlerini artırırken, toplumsal ve ailevi rolleriyle ilgili bir dönüşüm yarattığını göstermektedir. Kadınlar, ekonomik bağımsızlıkları sayesinde aile içindeki karar alma süreçlerinde daha etkili bir konum elde etmiş, çevrelerinde daha fazla saygı görmüşlerdir. Kadınlar, toplumsal normlara uyum sağlarken bir yandan da bu normları dönüştürme çabası göstermiş, bireysel özgürlüklerini güçlendirmişlerdir.

Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Zorluklara İlişkin Bulgular

Araştırmada “Güvenlik görevlilerinin yöneticilerle yaşadığı sorunlar nelerdir?” sorusuna 7 kişi cinsiyet ayrımcılığı ve ötekileştirme, 1 kişi cinsel taciz, 3 kişi toplumsal normlara uyma beklentisi, 4 kişi ise sorun yaşamadığı yönünde yanıt vermiştir.

K8: “Bir olay olduğunda tutanak tutuyoruz. Ama bu gibi olaylarda kadın güvenlikler desteklenmiyor. Kadını baskılıyorlar”.

K11: “İzin alamıyoruz. Erkekler bu konuda daha rahat”.

Olayların tutanağa geçirilmesi sürecinde kadın güvenlik görevlilerinin desteklenmediği ve baskı altına alındığı belirtilmiştir. Bu durum, kadın çalışanların yöneticilerle açık ve adil iletişim kurma konusunda zorluklar yaşadığını ve desteklenmediklerini göstermektedir. Bir katılımcı, izin alırken zorluklar yaşadığını ve erkek meslektaşlara kıyasla daha zor izin alabildiklerini ifade etmiştir. Bu durum, yöneticilerin izin taleplerinde kadın güvenlik görevlilerine karşı daha katı bir tutum sergilediğini ve cinsiyete dayalı ayrımcılığa neden olduğunu göstermektedir.

Araştırmada “Güvenlik görevlilerinin meslektaşlarıyla yaşadığı sorunlar nelerdir?” sorusuna 4 kişi cinsiyet ayrımcılığı, 2 kişi iş yükümlülüklerini yerine getirmede, 3 kişi erkeklerin işlerini ciddiye almadıkları, 2 kişi toplumsal cinsiyet normlarına uyma beklentisi, 2 kişi cinsel taciz, 2 kişi ise sorun yaşamadığı yönünde yanıt vermiştir.

K4: “Erkek meslektaşlarım işlerini ciddiye almıyorlar”.

K1: “Bu meslekte erkekler daha rahat çalışıyor. Erkek çalışma arkadaşım bazen işle ilgili bazı önerilerde bulunuyorum. “Bu kadın mı bana akıl verecek, ben bunun dediğini mi yapacağım?” gibi tepkiler alabiliyoruz. Erkekler kadınları daha güçsüz ve sıradan görüyorlar. Bakışlarıyla mimikleriyle baskı kurmaya çalışıyorlar”.

K11: “Bazı şeyleri saklamamız ve resmiyeti korumamız gerekir. Ama kadınlar birbirini daha çok eziyor”.

Bulgular, kadın güvenlik görevlilerinin iş ortamında cinsiyet rolü stereotiplerine maruz kaldığını göstermektedir. Erkek egemen bir sektörde çalıştıkları için, kadın güvenlik görevlileri bazen işlerini ciddiye almamakla suçlanmakta ve önerileri küçümsenmektedir. Bu, toplumsal cinsiyet normları ve beklentileri nedeniyle kadınların yeteneklerinin sorgulanmasına ve güçsüz görülmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kadın güvenlik görevlileri, meslektaşlarıyla iletişimde çeşitli sorunlar yaşamaktadır. İyi niyetli uyarılar veya öneriler, yanlış bir şekilde algılanabilmekte ve kadınların bilgisiz veya yeteneksiz olduğu varsayımıyla karşılaşılmaktadır. Bu durum, cinsiyet temelli önyargıların ve toplumsal algıların iletişim süreçlerini etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bulgular, kadın güvenlik görevlilerinin

cinsiyete dayalı ayrımcılık ve tacizle karşılaşabildiğini göstermektedir. Meslektaşlarından cinsel içerikli teklifler almak, cinsel obje olarak görülme ve baskıya maruz kalmak, kadınların iş ortamında güvende hissetmelerini engelleyen faktörler arasında yer almaktadır.

Araştırmada *“Size göre iş yerinizde cinsiyetçi bir ayrım ortamı var mıdır, cinsiyetçi ayrım ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?”* sorusuna 13 kişi cinsiyetçi bir ayrım ortamı olduğu, 2 kişi ise olmadığı yönünde yanıt vermiştir.

K4: *“Bayanlar için daha farklı düşünüyorlar. Zayıf, beceriksiz, her mevkide görev yapamaz. Kadının yapabileceği işler erkeklerin kafasında belirlidir. Ben her yerde kadın görmek istiyorum”.*

K8: *“Erkeklerin biraz daha önde tutulduğunu görüyorum burada. Kadınlara ister çalışın ister çalışmayın diyorlar. Erkeklerin sorunları hemen çözülüyor. Kadınlar hep ikinci planda kalıyor”.*

Bulgular, iş yerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın var olduğunu göstermektedir. İş yerinde cinsiyetin belirli iş rolleriyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Örneğin, bazı katılımcılar erkeklerin kadınları zayıf veya beceriksiz olarak gördüğünü ve kadınların yapabileceği işlerin sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyet normlarının ve beklentilerinin iş yerindeki ayrımcılığın temelini oluşturduğunu göstermektedir. Bulgular, iş yerinde erkeklerin önceliklendirildiğini ve kadınların ikinci planda tutulduğunu göstermektedir. Katılımcılar, erkeklerin sorunlarının daha hızlı çözüldüğünü ve kadınların taleplerinin veya sorunlarının görmezden gelindiğini belirtmiştir. Bu durum, iş yerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın var olduğunu göstermektedir.

Araştırmada *“Fiziksel ve psikolojik şiddetle, tacizle karşı karşıya kaldınız mı? Evet, ise tepkiniz ne oldu?”* sorusuna 5 kişi psikolojik şiddet, 4 kişi sözlü taciz, 1 kişi şiddet, 1 kişi cinsel taciz, 4 kişi ise hayır yönünde yanıt vermiştir.

K6: *“Bir site projesinde şiddet gördüm. Yönetimdeki bir erkekten dayak yedim ve işten ayrıldım”.*

K7: *“İş görüşmesine gittiğim gün “senin de baldırlar baya genişmiş” dedi. Oradan işten ayrılırken aynı müdür “saçların ne güzel kokuyor” dedi. Bunlar beni psikolojik olarak kötü hissettirdi”.*

K14: *“Karşılaşmadım ama boşandıktan sonra bana bakışlarının, konuşmalarının ve tavırlarının değiştiğini gördüm”.*

Katılımcılar, bazı durumlarda iş yerinde cinsel tacize maruz kaldıklarını ve bu durumun psikolojik olarak kötü hissettirdiğini belirtmiştir. Bu tacizler, kadın güvenlik görevlilerinin özgüvenini ve iş performansını olumsuz yönde etkilemektedir. Sözlü taciz, kadın güvenlik görevlilerinin karşılaşabileceği bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bazı katılımcılar iş yerinde yapılan cinsiyetçi ve aşağılayıcı yorumlara maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Kişisel yaşam olayları, kadın güvenlik görevlilerinin iş yerindeki algılarını etkilemektedir. Örneğin, boşanma sonrası iş yerindeki meslektaşlarının davranışlarının değiştiğini belirten katılımcılar vardır.

Araştırmada *“Giyim tarzınız ve yaşayış şekliniz yüzünden karşı cinsten olan meslektaşlarınızla, amirlerinizle ve müdürünüzle sorunlar yaşadınız mı?”* sorusuna 8 kişi sorun yaşamadığını ama bir meslektaşının böyle bir sorun yaşadığı, 3 kişi sorun yaşadığı, 4 kişi ise sorun yaşamadığı yönünde yanıt vermiştir.

K4: *“Ben yaşamadım ama şahit oldum. Bir bayan arkadaşımın Instagram’da mayolu ve mini etekli resmi vardı. Bunu gören erkek arkadaşlarım “şuna baksana” vs. şeklinde yorumlar yaptılar. Instagram’daki resmi gördüğü an yanındaki kadına çok daha farklı bakıyorlar”.*

K7: *“Ben yaşamadım ama bazı dedikodular duymuştum. Bir kadın güvenlik varmış geceleri WhatsApp durumu atıyormuş. “Gece gezmelere gidiyor, gece kulüplerine gidiyor” diye kadının arkasından hafifmeşrep gibi bahsediliyordu”.*

Kadınların giyim tarzı ve yaşayış şekli, toplumsal cinsiyet normları tarafından şekillendirilen bir alandır. Toplumda kadınlarla ilgili olarak belirli bir standart veya ideal giyim tarzı, davranış ve yaşayış şekli beklenmektedir. Bu beklentiler, kadınların bedenlerinin nesneleştirilmesine, giyim tercihlerinin sorgulanmasına ve cinsiyet rolleriyle uyumlu davranmalarının beklenmesine yol açmaktadır. Katılımcıların ifadelerinde de bu beklentilere atıfta bulunulmuştur.

Kadınların iş yerinde giyim tarzları veya yaşam tarzları nedeniyle karşılaştıkları sorunlar, ataerkil düzenin kadına biçtiği rolleri yansıtır. Katılımcı (K4), kendi deneyiminde bir sorun yaşamadığını ifade

etse de bir meslektaşının sosyal medya paylaşımları nedeniyle eleştiriye maruz kaldığını aktarmaktadır. Erkek meslektaşların, kadının giyim tarzını yargılayarak bu konuda dedikodu yapmaları, toplumsal normların kadınları kontrol etme çabasını göstermektedir. Bu durum, ataerkil pazarlığın bir yansımasıdır: Kadın, bu eleştirilerden kaçınmak için ya toplumsal normlara uyum sağlar ya da normlara direnerek eleştiri oklarının hedefi olur.

Araştırmada “*Vardiya başlamadan önce amirleriniz/müdürünüz brifing verirken ve nöbet yeri dağılımı yaparken cinsiyete dayalı ayrımcılık ile karşılaştınız mı?*” sorusuna 10 kişi evet, 5 kişi hayır olarak yanıt vermiştir.

K4: “*Bizim görev noktalarımız sabit. Kadın olarak genellikle giriş noktalarındayız.*”

K6: “*Mesela devriyeler hep erkek oluyor. Biz devriye olmak istediğimiz zaman kabul etmiyorlar. Bence bunun sebebi de bir olay olursa kadın güçsüz kalır, yapamaz düşüncesi.*”

Görev dağılımı ve rol sınırlamalarının olduğu görülmektedir. Katılımcılar, kadın güvenlik görevlilerinin genellikle giriş noktalarında çalıştığını, bazı noktalarda ve birimlerde kadın güvenlik görevlilerinin çalıştırılmadığını ifade etmektedir. Bu durum, kadınların daha statik, denetleyici veya “giriş kontrolü” gibi görevlerle sınırlı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, erkek meslektaşlar genellikle daha aktif, riskli ve devriye görevleri gibi daha “güçlü” algılanan görevlere atanmaktadır. Bu, toplumsal cinsiyet normlarına dayalı olarak kadınların daha “hassas” veya “savunmasız” kabul edildiği bir ayrımcılık örneğidir.

Araştırmada “*Vardiyanızda önemli bir olay olduğunda, olay yerine bir kadın güvenlik görevlisi gönderildiğinde cinsiyet ayrımcılığı yaşadınız mı?*” sorusuna 12 kişi cinsiyet ayrımcılığı yaşadığı, 2 kişi önemli bir olay yaşamadığı, 1 kişi ise cinsiyet ayrımcılığı yaşamadığı yönünde yanıt vermiştir.

K10: “*Evet. Bir gün kavga vardı ben gittim ve kurum çalışanı “seni mi gönderdiler. Sen mi koruyacaksın beni? Sen önce kendini koru” dedi. Ama ön yargılar bunun tam tersini söylese bile bunun gibi olaylarda ortamı yatıştırmak benim için çok basitti.*”

K15: “*Evet. Çoğu olaya ya da mevkie kadınları zaten göndermiyorlar.*”

Katılımcıların yanıtları, kadın güvenlik görevlilerinin yaşadığı cinsiyete dayalı ayrımcılığa işaret etmektedir. Birçok katılımcı, kadınların güçsüz ve yeteneksiz olarak algılandığını belirtmektedir. Olay yerine kadın güvenlik görevlisi gönderildiğinde, erkek meslektaşlar ve hatta olayın aktörleri tarafından şüpheyle karşılanmaktadır. Kadın güvenlik görevlileri, olay yerine müdahale ettiklerinde insanlar tarafından ciddiye alınmadıklarını ve otoritelerinin sorgulandığını hissetmektedirler.

Çalışma Hayatında Yükselmeye İlişkin Bulgular

Araştırmada “*Güvenlik görevlisi mesleğinde işe girme ve yükselmede eşitsizlik/ayrımcılık olduğunu düşünüyor musunuz? Evet, ise, bu eşitsizlik/ayrımcılıktan bahsedebilir misiniz?*” sorusuna katılımcıların tamamı eşitsizlik/ayrımcılık olduğu yönünde yanıt vermiştir.

K2: “*Evet. Eşitsizlikten ve öz güvenleri olmadığı için kadınların hiçbiri bu meslekte yükselemez. Mesela yönetici olmak istediği zaman kadınlar engelleniyor. Kadının önceliği evidir, kocasıdır, çocuğudur böyle düşünülüyor.*”

K8: “*Mesela bir erkek bir kadın iş başvurusu yapsa, kadın daha çok tecrübeli olsa bile kadını ellerle erkeği alırlar. Erkekler her zaman ön planda bu meslekte. Bence bunun sebebi ise erkekler her görevi yapar, gecede kalabilir. Ama kadınlar sorun çıkarır, mızızlanırlar düşüncesi.*”

Güvenlik görevlisi mesleğinde kadınların işe giriş ve yükselme süreçlerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizlik yaşadığına dair ifadeler, toplumsal cinsiyet normlarının ve beklentilerin mesleki tercihler ve kariyer ilerlemesi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Toplumumuzda güvenlik mesleği, genellikle erkeklikle ilişkilendirilen bir meslek olarak algılanmaktadır. Bu toplumsal algı, iş ilanlarında ve işe alım süreçlerinde kadınların sınırlı sayıda yer almasına ve liderlik pozisyonlarında temsil edilmemesine yol açmaktadır. Kadın katılımcılar, güvenlik sektöründe liderlik pozisyonlarında sınırlı sayıda kadın olduğunu belirtmiştir.

Araştırmada “*Güvenlik amirliği/müdürlüğü pozisyonuna yükselmede karşılaştığınız engeller size göre neler olabilir?*” sorusuna katılımcıların tamamı erkek egemen bir ortamın varlığından dolayı ikinci planda olduklarını ve yükselmenin zor olacağı yönünde yanıt vermiştir.

K4: “3,5 yıllık güvenlik şefliğim beni çok yıprattı. Her gün bir açığımlı aradılar. Saçımlı, yürüyüşümü, mesaide yaptığım her şeyimi eleştirdiler. Bunun sebebi kadın olmamdı. Kadın yöneticileri erkekler kabullenmiyor. Bütün dünyada düşünülen bir şey, kadın zayıftır, kadın iyi yönetemez, kadın olaylarda soğukkanlı olamaz, gibi düşünceler bu yüzden amirler ve müdürler erkek. Bence bayan müdür bayan amir olmalı çünkü sorunları daha iyi çözebilirler”.

K8: “Zaten hep ikinci plandasınız. Bu meslekte kadın amir/müdür olamayacağına böylece bizi inandırıyorlar ve biz de bunun için çabalamıyoruz”.

K15: “Erkek çalışanlar kadından emir almak istemezlerdi. Kadına amirliği yakıştırmazlardı”.

Katılımcıların ifadelerine göre, güvenlik sektöründe hala erkek egemen bir ortamın varlığından bahsedilmektedir. Bu nedenle, kadınların amirlik pozisyonlarını kazanmaları ve bu pozisyonlarda kabul görmeleri zorlaşmaktadır. Kadınlar, amirlik becerileri ve yetkinliklerine yönelik güvensizlikle ve kadınların liderlik potansiyellerini sorgulayan ön yargılarla karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra, kadınların aile sorumlulukları ve çocuk sahibi olmaları gibi faktörler, onların yönetici pozisyonlarına yükselirken karşılaşılabilecekleri engeller arasında yer almaktadır.

Araştırmada “Erkek güvenlik amiri/güvenlik müdürü ile karşılaştığınız sorunlar, kariyer geliştirme hedeflerinizi etkiledi mi?” sorusuna katılımcıların tamamı erkek vardiya amiri/müdürü ile karşılaştıkları sorunların hedeflerini etkilediğini belirtmiştir.

K4: “Tabi ki etkiledi. Psikolojik baskı uyguluyorlar. Beni çok engellediler. Kadını her zaman geri planda tutuyorlar bu baskılar yüzünden çok şeyden soğuyorsun”.

K7: “Evet yaşadım. Yükselmek istediğin dönemde beni oyalamaları ve önüme çıkardıkları şartlar sevkimi kırdı”.

K9: “Tabii ki etkiledi. Daha önce çalıştığım yerde mutfak vardı ve kendi malzemelerimizi alıp bir şeyler yapabiliyorduk. Oradaki vardiya amirimiz temizlik, yemek ve hizmet gibi şeyleri bana yaptırıyordu. Diğer bir konu ise bir olay olduğunda tutanak tutuyoruz. Ama bu gibi olaylarda kadın güvenlikler desteklenmiyor. Kadını baskılıyorlar”.

K10: “İyi ve kötü olarak etkileyebiliyorlar. Ya ezmek istiyorlar ya da korumak”.

Araştırmada, kadın güvenlik görevlilerinin erkek amirlerle yaşadığı sorunlar, iş yerindeki ataerkil yapının etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Erkek amirlerin, kadınları yetersiz görerek mesleki gelişimlerini sınırlandırması, cinsiyete dayalı iş bölümü ve cam tavan sendromu çerçevesinde değerlendirilebilir. Kadınlar, riskli veya saygın görevlere atanmak yerine daha pasif rollere yönlendirilmiş, bu durum kariyer hedeflerini olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda kadınlar, toplumsal cinsiyet normlarına uymadıklarında damgalanmış ve psikolojik baskıya maruz kalmıştır. Bu bulgular, kadınların ataerkil düzenle yaptıkları pazarlıklar ve bu düzenle mücadele etme çabaları çerçevesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin iş hayatındaki yansımalarını anlamak için önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır.

Araştırmada “Kadın vardiya amiri/müdürle çalıştınız mı? Evet, ise onunla toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığı konusunda sorunlar yaşadınız mı? Ne gibi sorunlar yaşadınız?” sorusuna 12 kişi kadın vardiya amiri/müdürle çalışmadığı. 3 kişi kadın vardiya amiri/müdürle çalıştığı yönünde yanıt vermiştir.

Önemli not: Katılımcıların çoğu kadın vardiya amiri/müdürü ile çalışmadığını belirtmiştir. Katılımcılara, kadın vardiya amiri/müdürü ile çalışsalar nasıl bir deneyim yaşayacakları hakkında bir sondaj soru yöneltilmiştir.

K1: “Ben güvenlik sektörüne 2009’da girdim, halen devam ediyorum ama hiçbir bayan amir ile çalışmadım. Eğer bayan amirim olsaydı yükselmeyi isterdim”.

K3: “Hayır çalışmadım. Bayan yöneticim olsaydı ben de amir ya da müdür olmak için çabazardım”.

K4: “Ben güvenlik amiri ya da müdürü bayan görmedim. Bir bayan müdürüm oldu. Hayır, hiçbir sorun yaşamadım. O dönem çok güzeldi, çok rahattım, öz güvenim burada yerine geldi. İki bayan çok iyi çalışıyorduk. İnsanda çalışma isteği artıyor. Bu meslekle ilgili her şeyi kadın müdürümden öğrendim”.

K6: “Bir tane kadın yöneticim oldu. Hiç sorun yaşamadım. O dönem yükselmeyi düşündüm ama o gittikten sonra düşüncem yine değişti”.

K10: “Bir tane kadın vardiya amirim oldu. Ama kadınlara destek vermek yerine daha çok erkeklerle fırsat veriyordu. Aslında bu meslekte yükselme isteğimi doğuran bu yönetici oldu. Çünkü ben bu amirden farklı olacağımı ve kadınlara fırsat verilince neler yapabileceklerini göstermek istedim ve başardım. Bir kadın personelimi amir yardımcısı yaptım. Ve onu destekledim. Şu an görüştüğümüzde “siz olmasaydınız” diye cümleler kurar ve bu gurur verici bir şey”.

Katılımcıların çoğunluğu kadın vardiya amiri veya müdür ile çalışmadıklarını ifade etmiştir. Bu durum, güvenlik sektöründe kadın liderlerin sayısının hala sınırlı olduğunu göstermektedir. Kadın liderlerin azlığı, cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir yansıması olarak karşımıza çıkmakta ve kadınların yükselme fırsatlarından yeterince yararlanamamasına neden olmaktadır.

Araştırmada, kadın güvenlik görevlilerinin kadın liderlerle çalışma deneyimleri, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında dikkat çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. Kadın liderlerle çalışmanın, kadın çalışanların öz güvenlerini artırdığı, mesleki gelişimlerini teşvik ettiği ve kariyer hedeflerini şekillendirdiği görülmüştür. Kadın liderlerin varlığı, toplumsal cinsiyet normlarına meydan okuyarak kadın çalışanların ataerkil düzenle yaptıkları pazarlık gücünü artırırken, liderlik pozisyonlarının kadınlar için erişilebilir olduğunu göstermiştir. Ancak bazı durumlarda kadın liderlerin ataerkil yapıya uyum sağlamak zorunda kalmaları, kadın çalışanlar için hayal kırıklığı yaratmış ve eşitlik beklentilerini olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen, kadın liderlerin olumlu etkisi, kadın çalışanların cam tavan sendromunu aşma ve kariyer hedeflerine ulaşma konusunda motivasyonlarını artırarak iş yerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemiştir. Bu bulgular, kadın liderlerin, iş hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında dönüştürücü bir rol oynadığını göstermektedir.

Araştırmada “Aynı dönemde sizinle işe başlayan arkadaşlarınız hangi pozisyonlardalar?” sorusuna katılımcıların tamamı hiç kimsenin yükselmediği yönünde yanıt vermiştir.

K1: “Hepsi hala güvenlik görevlisi. Mesela aynı yerde çalıştığım erkek güvenlik direkt güvenlik amiri oldu”.

K12: “Kadınlar hala güvenlik. Erkeklerin bir kısmı amir oldu”.

Kadın katılımcılar aynı dönemde işe başladıkları kadın arkadaşlarının hala güvenlik görevlisi pozisyonunda olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, erkek arkadaşlarının bazılarının yükseldiğini ve güvenlik amiri veya müdürü pozisyonuna geldiğini belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Bu durum, cinsiyet eşitliği ve fırsat eşitliği konularında bir dengesizliğin olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ifadeleri, kadınların yükselme fırsatlarının sınırlı olduğunu ve erkeklerin terfi etme şansının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırmada “Kadınların erkeklerle göre yönetici pozisyonunda daha az yer almasının nedenleri size göre nelerdir?” sorusuna katılımcıların tamamı toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet normlarına uyma beklentisi yönünde yanıt vermiştir.

K9: “Kadınların baskı altında olması ve toplumun kadınlara olan bakış açısı. Şöyle bir beklenti var: “gitsin evinde yemeğini yapsın, çocuk büyüsün”.

K13: “Kadınları pasif görüyorlar. Kadınların her olaya müdahale edemeyeceğini ve herhangi bir olayı çözemeyeceğini düşünüyorlar”.

Katılımcıların bazı ifadeleri, kadınların yönetici pozisyonunda daha az yer almasının arkasında cinsiyet stereotiplerinin etkili olduğunu gösteriyor. Bu stereotipler, kadınların duygusal, narin veya zayıf olduğu gibi algılanmalarına ve liderlik yeteneklerine yönelik şüphelerin oluşmasına neden olmaktadır. Katılımcıların belirttiği gibi, toplumun kadınlara yönelik rolleri ve beklentileri, kadınların kariyerlerinde sınırlamalara yol açmaktadır. Geleneksel cinsiyet rolleri, ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumluluklar, kadınların iş hayatında daha az zaman ve enerji harcadığının düşünüülmesine sebep olmaktadır.

Kadınların liderlik pozisyonlarına erişim sürecinde cinsiyete dayalı ayrımcılık ve sistemik engellerle karşılaştığını göstermektedir. Kadınlar, kariyerlerinde ilerlemek için çaba gösterirken, bir yandan toplumsal cinsiyet normlarına uyum sağlamak zorunda kalmış, diğer yandan bu normlarla mücadele etmiştir. Liderlik pozisyonlarında erkeklerin öncelikli olarak tercih edilmesi ve aile yaşamı ile iş sorumluluklarının

dengelenmesinin zorlukları, kadınların yükselme hedeflerini sınırlayan önemli faktörlerdir. Bu durum, kadınların ataerkil sistem içinde stratejik bir pazarlık yaparak kariyerlerini sürdürme çabalarını ortaya koymaktadır. Kandıyotı'nın ataerkil pazarlık kavramı, kadınların yükselme süreçlerindeki direncini ve karşılaştıkları engellerle başa çıkma stratejilerini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Kadın Yönetici Motivasyonuna Dair Kavramsal Bir Önerme

Kadın yöneticilerin kadın çalışanlar için bir motivasyon ve yükselme kaynağı olacağı açık bir biçimde görülmüştür. Literatürde yapılan araştırmalar sonucunda kadın çalışanların birbiri üzerinde olumlu etkiler bırakmasına dair herhangi bir terim ya da kavram bulunamamış ve değerlendirmelerin “cam tavan sendromu” başlığı altında sabitlendiği görülmüştür. Bu bakımdan kadın yönetici ve kadın çalışan arasında kariyer destekleyici bir örnek alma modellemesini temellendirmek için yeni bir kavram geliştirme ihtiyacı saptanmıştır. Bu kavramla birlikte araştırmanın literatüre yeni bir katkıda bulunması planlanmaktadır.

Gölge Etkisi Bozonu

“Gölge Etkisi Bozonu” metaforu, kadın liderlerin varlığıyla oluşan bir “bozonsal etki” üzerinde durmaktadır. Kadın liderler, diğer kadınların liderlik potansiyellerini ortaya çıkarmak için gölge etkileriyle onları destekleyecek ve cesaretlendirecektir. Bu şekilde, kadın liderlerin varlığı, diğer kadınların toplumsal cinsiyet kalıplarının ötesine geçmeleri ve liderlik rollerine yükselmeleri için gerekli olan motivasyonu sağlayacaktır.

Metaforun “gölge” kısmı, kadın liderlerin etkisi altındaki kadınların liderlik potansiyellerinin gölgelenmiş olabileceği fikrine atıfta bulunmaktadır. Ancak, kadın liderlerin gölgesi aynı zamanda koruyucu bir özellik de taşımaktadır. Gölgenin koruyucu özelliği, kadın liderlerin diğer kadınları destekleyerek onların liderlik potansiyellerini koruma ve geliştirme rolünü vurgulamaktadır.

Metaforun “bozon” kısmı ise, madde parçacıklarının kütlelerini oluşturan temel parçacıklardan biridir. Bir başka deyişle, bu bozon, evrendeki her şeyin fiziksel yapıtaşlarından biridir. Bu fiziksel yapıtaşı kendi ağırlığı ve konumunu korurken, aynı zamanda kendisine yaklaşan herhangi bir etkiyi takiben daha güçlü ve hareketli hale gelmektedir. Bu durumda, her iki yapı da daha güçlü hale gelmektedir. Gölge etkisi bozonu bastırılmış olan etkilerin güçlenerek kendilerine yeni bir alan açması ve hareket etmesini temellendirmektedir. Böyle bir metafor, kadın liderlerin diğer kadınlar üzerindeki etkilerini ve liderlik rollerine yükselmelerine katkılarını vurgulayacak ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gerekli olan motivasyonu sağlayacaktır.

Kavramsallaştırma ve Veri İlişkisi:

Araştırmada, bu kavramın varlığını destekleyen önemli bulgular elde edilmiştir. Kadın liderlerle çalışan katılımcılar, kadın liderlerin özgüven artırıcı, motive edici ve mesleki rehberlik sağlayıcı etkilerini açıkça ifade etmişlerdir. Örneğin:

- **K4:** “Kadın müdürümle çalışırken çok rahattım. Öz güvenim yerine geldi. Çalışma isteğim arttı.”
- **K6:** “Kadın yöneticim olduğu dönemde yükselmeyi düşündüm. O gittikten sonra bu düşüncem değişti.”
- **K10:** “Kadın amirden farklı olacağımı göstermek istedim ve başardım. Bir kadın personelimi amir yardımcısı yaptım ve onu destekledim.”
- Bu ifadeler, kadın liderlerin diğer kadın çalışanlar için birer rol model olarak, iş yerindeki toplumsal cinsiyet normlarını sorgulama ve liderlik hedeflerini gerçekleştirme konusunda cesaretlendirici bir etki yarattığını göstermektedir. Öte yandan, kadın liderlerin ataerkil normlara uyum sağladığı durumlarda, bu etkilerin azaldığı ya da olumsuz bir hal aldığı da görülmektedir. Örneğin:
- **K10:** “Kadın amirim erkeklere fırsat veriyordu. Bu beni hem hayal kırıklığına uğrattı hem de farklı bir lider olma isteği uyandırdı.”

Bu bulgular, “Gölge Etkisi Bozonu” kavramının hem olumlu hem de olumsuz yansımalarını ortaya koymaktadır. Kavram, kadın liderlerin varlığının, kadın çalışanların ataerkil pazarlık süreçlerini yeniden şekillendiren bir faktör olduğunu ileri sürmektedir. Kadın liderlerin etkisinin, örgütsel kültür, liderlik tarzı ve kurumsal destek gibi bağlamsal faktörlere bağlı olarak değişebileceği bulgularla

ilişkilendirilmiştir.

Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalar:

Bu çalışmada “Gölge Etkisi Bozonu” kavramı, kadın liderlerin diğer kadın çalışanlar üzerindeki etkisini açıklamak için önerilmektedir. Ancak bu kavramsallaştırma, sınırlı veri seti üzerinden geliştirilmiş olup, Kadın liderlerin etkilerinin daha geniş bir bağlamda değerlendirilebilmesi için farklı sektörlerde ve kurumsal yapılarında daha geniş bir veri setiyle test edilmesi ve detaylandırılması gerektiği açıktır. İleride yapılacak çalışmalar, bu kavramın ölçülebilirliğini ve genellenebilirliğini sağlamayı hedefleyecektir.

Sonuçlar ve Öneriler

Kadın güvenlik görevlilerinin meslek seçimlerini etkileyen faktörlerin yalnızca bireysel tercihlerden değil, aynı zamanda toplumsal ve yapısal etkenlerden de kaynaklandığı görülmektedir. Kadınların mesleki tercihlerinde aile baskısı, toplumsal normlar, iş koşulları ve cinsiyete dayalı ayrımcılık önemli bir rol oynamaktadır. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadınların meslek hayatında ilerlemesini engellemekte ve sosyal destek sistemlerinin eksikliği, kadınların yaşadığı zorlukları daha da artırmaktadır.

Kadınların iş hayatında karşılaştıkları zorluklar, literatürdeki ataerkil pazarlık ve damgalama teorisi gibi çerçevelerle açıklanabilir. Kadınlar, toplumsal normlarla müzakere ederek iş hayatında kendilerine yer açmaya çalışmakta; ancak cinsiyetçi kalıplar ve ayrımcılık, bu çabalarını sınırlamaktadır. Örneğin, erkek liderlerin kadın çalışanların yeteneklerini küçümsemesi ve pasif rollere zorlaması, kadınların profesyonel gelişimini engelleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda, kadınların mesleki yeterliliklerinin sürekli sorgulanması, damgalama teorisi bağlamında değerlendirilebilir.

Esnek olmayan çalışma saatleri ve resmî tatillerde çalışma, kadınların aileleriyle vakit geçirme, sosyal etkinliklere katılma ve dinlenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum, aile birliğini, kültürel değerleri, sosyal ilişkileri ve psikolojik refahı olumsuz etkilemektedir.

Araştırma, kadının bağımsızlığını, özgürlüğünü ve maddi özerkliğini destekleyen bir perspektifi ortaya koymaktadır. Kadınların iş hayatında karşılaştıkları zorluklar, cinsiyete dayalı ayrımcılık, toplumsal cinsiyet normları ve ataerkil yapılarla ilişkilendirilmiştir. Evlilik, boşanma ve ailevi sorunlar, kadınların maddi bağımsızlık sağlama ve kendi ayakları üzerinde durma konusunda karşılaştıkları zorlukları ortaya koymaktadır. Kadınların iş hayatında karşılaştığı cinsiyete dayalı ayrımcılık, görevlerinin sınırlandırılması ve yeteneklerinin küçümsemesi gibi sorunlar, onların profesyonel ilerlemesini engellemektedir.

Kadınların iş hayatına geçişi sonrasında ev işleri konusunda yaşadıkları sorunlar, aile üyelerinin destek seviyesine göre değişmektedir. Toplumsal beklentiler ve aile içi rol paylaşımı, kadınların iş ve ev işleri arasında denge kurmalarını zorlaştıran temel etkenler olarak öne çıkmaktadır. Bu zorluklar, özellikle güvenlik sektöründe çalışan kadınlar için daha belirgin hale gelmekte, onların cinsiyet temelli önyargılarla mücadele etme gerekliliğini artırmaktadır. Katılımcılar, mesleki yaşamlarında toplumsal cinsiyet rolleriyle çelişen durumlardan bahsetmişlerdir. Ataerkil pazarlık kavramı, kadınların iş ve aile hayatı dengesinde kullandıkları stratejilerle örtüşmüştür. Kadınlar, çalışma hayatında ekonomik bağımsızlık kazanma çabalarına rağmen toplumsal normlara uyum sağlamak zorunda kalmıştır.

Kadın güvenlik görevlilerinin ev içi sorumlulukları ve iş hayatındaki görevleri arasındaki dengesizlik, ataerkil sistemin güç ilişkilerini sürdürmekte nasıl işlev gördüğünü yansıtmaktadır. Kadınların evdeki ücretsiz emeği, onların iş hayatındaki mesleki ilerlemelerini sınırlandıran bir unsur olarak öne çıkmıştır. Bu durum, ataerkil sistemde kadınların kamusal alandaki rollerini kısıtlayanın yanı sıra özel alandaki bağımlılıklarını da pekiştirmektedir. Kadınların ev içi sorumluluklarının fazla olması, liderlik pozisyonlarına erişimdeki motivasyonlarını ve fırsatlarını doğrudan etkilemektedir.

Kadınların iş hayatına katılmasının, özgüvenlerini artırdığı, sosyal ilişkilerini genişlettiği ve kişisel gelişimlerini desteklediği görülmektedir. Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanması, aile içindeki rollerin yeniden tanımlanmasına ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın azalmasına katkı sağlamakta, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden değerlendirilmesine ve kadınların toplumsal statülerinin yükselmesine olanak tanımaktadır. Ancak, kadınlar hâlâ cinsiyete dayalı ayrımcılık, liderlik pozisyonlarına erişimdeki engeller ve toplumsal cinsiyet normlarının baskısı gibi zorluklarla mücadele etmektedir. Özellikle güvenlik sektöründe kadın liderlerin sınırlı sayıda olması, diğer kadın çalışanların rol modellerden

mahrum kalmasına ve mesleki motivasyonlarının azalmasına yol açmaktadır.

Geleneksel cinsiyet normlarının birçok evlilikte hala etkili olduğu, erkeklerin ev içindeki karar yetkisi ve otoriteye sahip olduğu, kadınların ise daha pasif bir rol oynadığı belirtilmektedir. Kadınlar evlilik öncesi ve sonrası dönemlerde farklı karar süreçleri yaşamakta, bu süreçler çoğunlukla babalarının veya eşlerinin hâkimiyeti altında gerçekleşmektedir. Ancak, kadının ekonomik katkı sağlamaya başlamasıyla birlikte eşlerin tutumlarının değiştiği, kadına daha saygılı, destekleyici ve değer veren bir yaklaşım sergilediği gözlemlenmektedir.

Kadın güvenlik görevlilerinin iş yükünü daha fazla üstlenme eğiliminde oldukları, ancak iletişimde yaşadıkları zorluklar ve cinsiyet temelli stereotiplerle mücadele etmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Bu durum, yöneticilerle olan ilişkilerinde itibar sorunları yaşamalarına, tecrübelerinin küçümsenmesine, izin alma konusunda zorluklar yaşamalarına ve haksız değerlendirmelere maruz kalmalarına yol açmaktadır.

Toplumsal cinsiyet normlarının ve beklentilerinin, kadınların iş hayatındaki yeteneklerinin sorgulanmasına ve güçsüz görülmelerine yol açtığı belirtilmektedir. Kadın güvenlik görevlileri, cinsiyetlerinden dolayı dışlanma, küçümsenme ve sorgulanma riskiyle karşı karşıya kalmakta; bu durum, mesleki potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerini engellemektedir.

Kadınların yetkinliklerine rağmen işe alım ve terfi süreçlerinde cinsiyete dayalı ayrımcılıkla karşılaştıkları, güvenlik mesleğinin hala erkek egemen bir alan olarak görüldüğü vurgulanmaktadır. Kadınlar genellikle zayıf, duygusal veya sorun çıkaran olarak algılanmakta ve yetenekleri küçümsenmektedir.

Kadın güvenlik görevlilerinin haklarını savunmaktan ve taleplerini dile getirmekten çekindikleri, bunun olumsuz sonuçlar doğurabileceği endişesi taşıdıkları belirtilmektedir. Kadınların giyim tarzı, davranış ve yaşam şekilleri toplumsal cinsiyet normları tarafından şekillendirilmekte ve belirli standartlara uyum sağlamaları beklenmektedir. Bu beklentiler, kadınların bedenlerinin nesneleştirilmesine, giyim tercihlerinin eleştirilmesine ve cinsiyet rollerine uygun davranmalarının beklenmesine yol açmakta; toplumsal cinsiyet normlarının, belirli kalıplara uymayan kadınları dışlama ve değersizleştirme eğilimini yansıttığı belirtilmektedir.

Toplumsal cinsiyet stereotiplerinin kadın güvenlik görevlilerini, erkeklerden daha zayıf ve riskli durumlarla başa çıkamayacakları yönünde algıladıkları belirtilmektedir. Kadın güvenlik görevlilerine erkek meslektaşlarına göre daha az sorumluluk verilmesi, cinsiyet temelli ön yargılar ve stereotiplerin bir sonucudur. Bu durum, kadınların otorite kurma ve görevlerini yerine getirme süreçlerini zorlaştırmakta ve toplumsal cinsiyet normlarının hala var olduğunu göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet normları, kadın güvenlik görevlilerinin yeteneklerinin sorgulanmasına ve mesleki rollerinin küçümsenmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda ise medyada ve toplumsal temsillerde yeniden üretilmekte ve bu durum mesleki kimliklerini olumsuz etkilemektedir. Walby'nin "kültürel kurumlarda ataerkil ilişkiler" yapısı, kadınların toplumsal temsillerinin iş hayatındaki deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini açıklamaktadır. Kadınlar, geleneksel cinsiyet rollerine uygun davranmadıklarında dışlanma ve değersizleştirilme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Evli ve çocuklu kadınların aile sorumlulukları ve çalışma saatlerinin uyumsuzluğu nedeniyle meslekte yükselme konusunda tereddüt yaşadıkları belirtilmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, algılanan yeteneksizlik, destek eksikliği ve sınırlı fırsatlar, yükselme konusunda karşılaşılan engeller arasında yer almaktadır. Kadınların güvenlik görevlisi olarak işe giriş ve yükselme süreçlerinde karşılaştığı eşitsizlikler, toplumsal cinsiyet normlarının ve beklentilerinin etkisi altındadır. Bu mesleğin genellikle erkeklikle ilişkilendirilmesi, iş ilanlarında ve işe alım süreçlerinde kadınların sınırlı yer almasına ve liderlik pozisyonlarında temsil edilmemelerine neden olmaktadır. Kadınların liderlik becerileri ve bilgi birikimleri genellikle göz ardı edilmekte veya küçümsenmektedir. Ayrıca, iş ilanlarındaki sınırlayıcı kriterler de cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir göstergesidir.

Kadın çalışanların güvenlik amirliği veya müdürlüğü pozisyonlarına yükselmesinde karşılaştıkları engeller, cinsiyet rolleri, toplumsal beklentiler ve cinsiyete dayalı ön yargılarla ilişkilidir. Kadınların liderlik ve yöneticilik yeteneklerine duyulan güvensizlik, erkek egemen bir ortam, aile sorumlulukları ve cinsiyete dayalı önyargılar, bu süreçteki zorlukları artırmaktadır. Kadın güvenlik görevlilerinin

liderlik pozisyonlarına yükselme süreci, toplumsal önyargılar ve ataerkil yapı nedeniyle kısıtlanmıştır.

Güvenlik sektöründe kadın liderlerin sayısının sınırlı olması ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın devam etmesi, kadın çalışanların kariyer gelişimlerini ve motivasyonlarını olumsuz etkilemektedir. Kadın liderlerin varlığı, diğer kadın çalışanlara rol model olarak destek sağlayacağı ve kariyerlerinde ilerlemelerine yardımcı olacağı öngörülmektedir.

Güvenlik sektöründe erkek güvenlik görevlilerinin hızla terfi etmesi, cinsiyete dayalı ayrımcılık ve fırsat eşitsizliği olduğunu göstermektedir. Kadınların terfi fırsatlarının sınırlı olması ve yönetici pozisyonlarda az temsil edilmeleri, çeşitli faktörlerle açıklanabilir.

Öncelikli faktörlerden biri, kadınların duygusal ve zayıf olarak algılanmalarına neden olan cinsiyet stereotipleridir. Bu stereotipler, kadınların liderlik yeteneklerine yönelik şüpheleri artırmakta ve yönetici pozisyonlarına yükselmelerini zorlaştırmaktadır. Toplumun kadınlardan beklediği geleneksel roller, ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumluluklar, kadınların iş hayatında yeterince zaman ve enerji harcamalarını engellemektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık da kadınların terfi fırsatlarını kısıtlamakta ve onların yeteneklerine güvenilmemesine neden olmaktadır.

Kadınların liderlik pozisyonlarına erişiminde karşılaştıkları cam tavan sendromu, ataerkil sistemin kadınları düşük statülü pozisyonlara yönlendirme ve erkek egemen liderlik yapısını koruma çabasını göstermektedir. Kadın liderlerin sınırlı varlığı, bu güç ilişkilerinin yalnızca iş yerindeki değil, genel toplumsal yapılarla da nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, güvenlik sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadın çalışanların deneyimlerini iyileştirmek amacıyla çeşitli öneriler sunulmuştur.

1. Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programları,
2. Düzenleyici politikaların uygulanması ve mevcut düzenlemelerin güncellenmesi,
3. Kadınların desteklenmesi ve istihdam fırsatları,
4. Toplumsal cinsiyet perspektifinin entegrasyonu,
5. İstihdam fırsatlarının artırılması,
6. Araştırma ve izleme,
7. Kadınların birbirini desteklediği bir uygulamanın veya platformun oluşturulması.

Kaynakça

ATASELİM, F. (2022). Ataerkil Pazarlık Nedir? | Fidan Ataselim ile Neydi O. *Neydi O.* (Y. Kadınlar, Röportaj Yapan) https://www.youtube.com/watch?v=G5sd9Yd_Ic&t=255s&ab_channel=Ya%C5%9Fas%C4%B1nKad%C4%B1nlar adresinden alındı

AYCAN, Z. (2004). Key Success Factors for Women in Management in Turkey. *Applied Psychology: an International Review*, 53(3), s. 453-477.

BEAN, P. (2003). *Crime: Critical Concepts in Sociology*. Canada: Routledge.

BEAUVOİR, S. (1962). *Kadın Nedir?* (O. Suda, Çev.) İstanbul: Ekin Basımevi.

BEM, S. L. (1975, April). Sex Role Adaptability: One Consequence of Psychological Androgyny. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4(31), 634-643. doi:10.1037/h0077098

BOUDİEU, P. (2015). *Eril Tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

BOZOK, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği.

DEMİR, S. A. (2021). Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Dışlanma ve Dezavantajlılık. *Tezkire Dergisi*, s. 41-55.

GOFFMAN, E. (2020). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

GOFFMAN, E. (2022). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (L. Ünsaldı, Dü.) Ankara: Heretik Yayınları.

KANDİYOTİ, D. (2019). *Cariyeler, bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.

LEMERT, E. M. (2003). Primary and Secondary Deviation. P. Bean içinde, *Crime: Critical Concepts in Sociology* (s. 8-11). New York: Routledge.

MURRAY, M. (1995). *THE LAW OF THE FATHER? PATRIARCHY IN THE TRANSITION FROM FEUDALISM TO CAPITALISM*. New York: London and New York.

SLATTERY, M. (2014). *SOSYOLOJİDE TEMEL FİKİRLER*. (G. DEMİRİZ, & Ü. TATLICAN, ÇEV.) BURSA: SENTEZ Yayıncılık.

WALBY, S. (1991). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.

Summary

This study examines the challenges and barriers faced by female security guards in a male-dominated work environment, specifically in the security sector. The research is based on in-depth interviews conducted with 15 female security guards working in Istanbul. The aim of the study is to understand the experiences of women in this sector, the difficulties they encounter, and the gender-based discrimination they face, as well as to raise awareness on these issues. The findings of the research indicate that female security guards frequently encounter gender-based discrimination and biases. Participants are often perceived as less competent compared to their male colleagues and are generally employed in lower-status positions. Additionally, the physical abilities and professional capacities of female security guards are continuously questioned, negatively affecting their job satisfaction and professional development. Furthermore, the research highlights that the sexist behaviors and discrimination experienced by female security guards in the workplace adversely impact not only their professional careers but also their personal lives and psychological well-being. The efforts of women to prove themselves in the workplace increase their stress levels and lead to feelings of burnout. This situation makes it more difficult for women to advance in their careers and poses a barrier to their professional growth.

The findings also suggest that the presence of female managers in the security sector can have a positive impact on the careers of female security guards. It is anticipated that female managers can provide support to female security guards, contribute to their professional development, and promote gender equality within the sector. In this context, the need to develop a new concept to explain the career-supportive role of female managers towards female employees has emerged. This concept aims to offer an innovative contribution to the literature and to create a model that supports gender equality in the security sector.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Esnafların İletişim Becerileri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

Analysis of the Relationship between the Tradesman's Communication Abilities and Problem Solving Skills

Özlem YORULMAZ 

Müjen İLNEM 

ETİK BİLDİRİM: Çalışma için İstanbul Gelisim Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'nın 08.06.2023 tarih ve 2023-05-91 sayılı kararı ile etik onay alınmıştır.

*Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Müjen İLNEM danışmanlığında Özlem YORULMAZ tarafından hazırlanan İstanbul Gelisim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde 2024 yılında kabul edilen "Esnafların iletişim becerisi ve problem çözme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹Uzman, Bağımsız araştırmacı, İstanbul, Türkiye.

✉ ozlmyorulmaz@gmail.com

²Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelisim Üniversitesi, İİSBF, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye.

✉ milnem@gelisim.edu.tr ;
mujenilnem@gmail.com

Geliş/Received: 02.09.2024

Kabul/Accepted: 22.05.2025

Öz

Amaç: Esnaf, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına önemli katkı sağlayan küçük ölçekli işletmelerin temsilcileridir. Bu nedenle, sürekli iletişim gerektiren ve problem çıkma olasılığı yüksek olan mesleklerde durum tespitinin yapılması önem kazanmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışma esnafların iletişim becerisi ile problem çözme becerisi arasındaki ilişkiyi belirleme ve sosyo-demografik değişkenlere göre farkların olup olmadığını saptama amacı ile yapılmıştır.

Yöntem: Araştırma betimsel çalışma yöntemine uygun şekilde hazırlanmıştır. Veri toplamak amacıyla ölçekler yüz yüze görüşmeler ile uygulanmış olup 45 maddeden oluşan 5'li likert tip ölçeği olan İletişim Becerileri Envanteri ve 35 madde içerikli 6'lı likert tip ölçeği olan Problem Çözme Ölçeği kullanılmıştır. Toplanan ölçeklerden edinilen veriler SPSS-25 programına elle girilerek analizleri yapılmıştır. Gruplar arası farklarda Bağımsız Gruplar t-Testi ve Tek Yönlü ANOVA kullanılmıştır.

Bulgular: Bulgular: Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum ve mesleğe başlama yaşı değişkenlerine göre iletişim ve problem çözme becerilerinde anlamlı farklılıklar saptanmıştır ($p<0.05$). Kardeş sayısı, çocuk sayısı ve sosyo-ekonomik durum değişkenlerinde anlamlı fark bulunmamıştır. İletişim ve problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.

Sonuç: Esnafların iletişim becerileri ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyo-demografik değişkenler bu beceriler üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle, esnafa yönelik iletişim ve problem çözme becerilerini geliştirmeye odaklanan eğitim programları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Esnaflar, İletişim, İletişim becerisi, Problem, Problem çözme, Problem çözme becerisi

Abstract

Aim: Tradespeople represent small-scale businesses that make significant contributions to the economic, social, and cultural structure of society. Therefore, it has become important to assess the situation in professions that require constant communication and have a high probability of problems arising. This study was conducted to determine the relationship between tradespeople's communication skills and problem-solving skills and to identify whether there are differences based on socio-demographic variables.

Method: The research was prepared in accordance with the descriptive research method. Scales were applied through face-to-face interviews to collect data, using the Communication Skills Inventory, a 5-point Likert-type scale consisting of 45 items, and the Problem Solving Scale, a 6-point Likert-type scale consisting of 35 items. The data obtained from the collected scales were manually entered into the SPSS-25 program and analyzed. The Independent Groups t-Test and One-Way ANOVA were used to determine the differences between the groups.

Results: Significant differences were found in communication and problem-solving skills according to the variables of age, gender, education level, marital status, and age at which the occupation was started ($p < 0.05$). No significant differences were found in the variables of number of siblings, number of children, and socioeconomic status. A significant relationship was determined between communication and problem-solving skills.

Conclusion: There is a significant relationship between the communication skills and problem-solving skills of tradespeople. Socio-demographic variables have an effect on these skills. Therefore, training programs focused on developing communication and problem-solving skills for tradespeople are recommended.

Keywords

Tradesmen, Communication, Communication skills, Problem, Problem solving, Problem solving skills

Giriş

Esnaflar, küçük ölçekli işletmelerin temsilcileri olarak toplumun can damarını oluşturduğu düşünüldüğünde bu işletmelerin, var oldukları ülkede ekonomik katkılarının yanı sıra sosyal ve kültürel dokularıyla da toplumsal bağların güçlenmesine katkı sağlarlar. Bu durumda esnafların başarılı olabilmeleri için iletişim ve problem çözme becerileri iş hayatında önemli bir yere sahiptir.

İletişim, toplum içinde yaşayan insanın diğer insanlara karşı arzu, istek ya da fikirlerini iletebilmesi, çevresi ile iletişim kurabilmesi için vazgeçilmez bir unsur olmaktadır (Yüksel-Şahin, 2010). Aynı zamanda iletişim, bireyin kültürel ve toplumsal çevresindeki ilişkileri ve etkileşimleriyle bütünleşmiş, sürekli değişim gösteren ve nihayetinde bireyin kendisini dönüştüren bir olgu olmaktadır (Küçük, 2012). Bireylerin düşünce yapısı, duygusal dünyası, kendini ifade etme kabiliyeti ve karşdakini tarafsız bir şekilde değerlendirme yetisi kişilerarası iletişimde önemli etkenler arasında olmaktadır (Uzuntaş, 2011).

Problem, bir hedefe ulaşmak için izlenmesi gereken yolları engelleyen ve belirli standartlarda ilerlemeyi zorlaştıran bir durum olarak ifade edilmektedir (Smith vd., 2014). Aynı zamanda bireyin karşılaştığı zorlukları aşma sürecini içeren zihinsel bir faaliyet olduğunu belirten Binbaşıoğlu'na (1988) göre problem çözmede çeşitli yöntemlerin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için yaratıcılık, eleştirel düşünme ve mantıksal akıl yürütme gibi zihinsel becerilerin kullanılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda Esnafın başarılı bir iletişim ve problem çözme yeteneğine sahip olması satışları olumlu yönde etkilemektedir (Çağlar ve Kılıç, 2012). Problem çözme, üretim sürecinin bütçeler ve zaman çizelgesinin yönetilmesinde ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Bu, müşteri ihtiyaçlarını ve isteklerini doğru bir şekilde yorumlayıp, bunları malzeme ve ürünlere dönüştürmeyi içerir. Ayrıca pazar dinamiklerine uyum sağlamak veya bu unsurlara eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmak, üretilen ürünün yeni hedeflere nasıl ulaşacağını veya bu hedeflere nasıl uygun hale getireceğini öngörmeyi de kapsar (Marchand, 2015).

İletişim ve İletişim Becerisi

İletişim kelimesinin Latince'den geldiği bilinirken, ilk ne zaman kullanıldığı bilinmemektedir (Güngör, 2018). İletişim, iki kişi arasındaki diyaloga sınırlı kalmayıp, anlama, derinleştirme ve uygun tepkiler geliştirme kapasitesini de içerir (Tuna, 2012). İletişim becerileri ise, bireylerin düşüncelerini, duygularını ve bilgilerini etkili bir şekilde ifade etme ve sağlıklı ilişkiler kurma yeteneğidir (Koç vd., 2015).

İletişimi içeren konulara baktığımızda iletişimin temel özelliklerinin olduğu görülmektedir. Bu mevcut temel özellikler Duck vd. (2018) yedi basamakta anlatılmaktadır.

1. İletişim semboliktir; bir sembol bir kelime, bir hareket, bir ses, bir resim, bir logo, bir jest, bir işaret veya kendisinden başka bir şeyi temsil eden başka bir şey de olabilir.

2. İletişim anlam gerektirir; kullanılan sembollerin anlamı, temsil ettiği şeyi iletmesini gerektirir. Tamamen keyfi oldukları için, semboller değişime tabi olan çoklu anlam potansiyeline sahiptir. Bir sembol sosyal ve ilişkisel kullanımı yoluyla, anlam almaktadır.

3. İletişim kültürel; iletişim esnasında farklı kültürler farklı varsayımlarda bulunur ve dolayısıyla farklı bilgileri kabul eder. İletişim durumunda kültür, iletişimi etkiler ve iletişim bu kültürel etkileri yaratarak güçlendirir.

4. İletişim ilişkiseldir; tüm iletişimler hem bir içerik (mesaj) seviyesi hem de bir ilişkisel seviye içermektedir. İletişim ilişkileri etkiler ve ilişkiler de iletişimi etkiler. İlişkilerin iletişim yoluyla insanlar için anlam dünyaları yarattığı, iletişimin de ilişkiler yoluyla insanlar için aynı sonucu ürettiği söylenebilir.

5. İletişim çerçeveleri içerir; iletişim çok karmaşık olmasından dolayı çerçevelerin kullanımı insanların bir şeyleri anlamalarına yardımcı olur. Çerçeveler, konuşmadaki rolleri ve beklentileri anlamaya yardımcı olurken, kişinin dikkatini belirli konulara odaklamasını sağlayan sınırlar olarak tanımlanabilir.

6. İletişim hem sunumsal hem de temsildir; iletişim normalde gerçekleri tanımlasa veya bilgi aktarsa da (temsil), aynı zamanda gerçeklerin veya olayların özel versiyonunu da sunar (sunum). Başka bir anlatımla diğer insanlara mesajın kaynağının onu görmeyi nasıl tercih ettiğine dayanan dünyaya bakmanın bir yolu da denilebilir.

7. İletişim bir işlemdir; iki birey veya gruplar arasında paylaşılan anlamların ya da anlayışların inşası demektir. Hatta iletişim, ilişkiler, kültür, cinsiyet ve hatta gerçeklik gibi yaşamın yönlerini oluşturur veya yaratır. Ayrıca işlem olarak iletişim, iletişim hakkında daha sofistike ve daha verimli düşünme yoludur demektir.

Bireyin çocukluk döneminde aile içinde yaşadığı toksik deneyimlerin bilişsel gelişim üzerinde güçlü bir etkisi olduğu için iletişim becerisini etkilediği belirtilmektedir. Bu deneyimler, bireyin kendisi ve başkalarıyla ilgili düşüncelerini şekillendiren, gerçekliği algılamada ve problem çözmede rehberlik eden bilişsel örüntüler oluşturmaktadır (Young vd., 2022). Simpson (Akt. Sağlam, 2007) aileyi kişilerarası iletişimde en önemli unsur olarak görmektedir. Bireyin, doğup büyüdüğü çevrenin etkisi altında geliştiğini vurgulayarak içsel tepkiler, duygular ve istekler arasındaki dengeyi kurmanın aileden öğrenildiğini belirtir. Duygusal zekâ ilk kez psikologlar Salovey ve Mayer tarafından, duyguları düşünce sürecine dâhil edebilme, duygular yoluyla anlama ve sorgulama, kişinin kendi ve başkalarının duygularını düzenleyebilme yeteneği olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, duygusal zekânın doğru iletişim kurmada etkili olduğu vurgulanmaktadır (Kırkpınar, 2018). Satir ise (1988) kişilerarası ilişkilerde güven ve yakınlık duygusu, etkin iletişim kurmada önemli bir unsur demektir. Ayrıca iki kişi iletişim halindeyken birbirlerine verdikleri değeri artırarak, iletişimin kalitesini yükselttiğini belirtmiştir. İletişim sırasında beden dilimizin, özdeğer duygularımızı yansıttığını ve eğer özdeğerimiz sorgulanırsa, bu durumun bedenimiz tarafından fiziksel olarak (ses tonu, yüz ifadeleri) dışa vurduğunu ifade etmiştir.

Problem ve Problem Çözme Becerisi

Türkçede problem sözcüğü yerine sorun sözcüğü kullanılmakta ve “üzerine düşünülmesi gereken ve sonuca ulaşılması gereken durum” anlamını taşımaktadır (Kalaycı, 2001). Kelime; engel anlamına gelen “proballa” sözcüğünden üretilmiş Latince kökenli bir sözcüktür (Güçlü, 2003). Genel anlamda söylenecek olursa problem; bir çeşit çözüm veya çözümlerin problem şeklinde gizlenmiş hali denilmektedir (Adair, 2017). Problem çözme becerisi ise D’Zurilla, vd. (2004) belirttiğine göre

insanların günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlarla baş etme amacıyla sergiledikleri bilişsel ve davranışsal bir süreçtir. Bir durumu “problem” olarak adlandırmak için bu durumun belirli özelliklere sahip olması gerektiği ifade edilmektedir. Öğülmüş’ün (2001) belirttiği bu özellikler:

- Var olan durum ile olması (ideal) gereken durum arasında bir fark olması.
- Bireyin var olan durumundaki farkı algılaması ya da fark etmesi.
- Algılanan fark birey üzerinde gerginlik yaratması.
- Bireyin kendinde gelişen gerginliğin giderilmesi için teşebbüste bulunması.
- Bireyin kendinde gelişen gerginliğin giderilmesi için bulunduğu teşebbüsün engellenmesi.

Gündelik yaşamda belirsiz şekilde tanımlanmış problemler için tek bir çözüm yolu yoktur; bireyden bireye farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Problem çözme süreci, bireyin bilgi ve deneyimlerini kullanarak çevresindeki bilgileri algılayıp yorumlaması, yaratıcılık ve hayal gücünü de devreye sokarak çözüme ulaşması demektir.

Problem çözme bilişsel düzeyde ele alındığında Aydın’ın (2020) belirttiği gibi İsveçli psikolog Jean Piaget’in Bilişsel Gelişim kuramına göre, bireyin dünyayı anlama ve öğrenme süreci, yaşa bağlı olarak gelişmekte olup yaş ilerledikçe sadece daha fazla beceri veya bilgi edinmekle kalmayıp aynı zamanda düşünce yapısındaki temel karakteristik özelliklerin de değişim gösterdiği öne çıkmaktadır. Bireyin yaşantı deneyimlerinin, zihnindeki şemalara yerleştiğini ve bu şemaların özümseyerek yeni durumlarda kullanıldığını, bu uyum sürecinin ise bilişsel alanın daha da zenginleşmesini sağladığını belirtmektedir. Aydın, SFormun Üstüsoyal Öğrenme Kuramcısı olan Albert Bandura’nın “öğrenmenin temelde gözlem sonucunda gerçekleştiğini ve bu bağlamda gözlemin öğrenme sürecinde kritik bir role sahip olduğunu” ifade ettiğini belirtmiştir (Bandura, 1969). Aydın, davranışçılığı esas alan Sosyal Öğrenme Kuramı’na göre insan, sergilediği davranışlar sonucunda çevresinden olumlu geri bildirim aldığı anda davranışlarını tekrar etme eğiliminde olurken, olumsuz geri bildirim aldığı anda bu davranışların kalıcı olmamasına neden olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda bireyin, yaşamı boyunca içinde bulunduğu toplum ve çevresinde ortaya çıkan sorunlarla başa çıkma sorumluluğunu üstlenmek durumunda olduğu söylenebilmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda literatür araştırmalarında esnaflara dair çalışmaların oldukça az olduğu hatta psikoloji alanında hiç denk gelinmediği görülmüştür. Dolayısıyla sürekli iletişim halinde olmayı gerektiren, problem çıkmasının muhtemel olduğu meslekler dâhilinde durum tespiti yapılması önem kazanmaktadır. Özellikle Bakanlık kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar dışında bilgi toplanması, bu sayede oluşan durum tespiti ileriye dönük çalışmalarda yol gösterici olması beklenmektedir.

Yapılan bu çalışmada esnafın sosyal ve iş hayatında, kişiler arası iletişim becerisi ve problem çözme becerisi arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna bağlı olarak yaşa, eğitime, medeni duruma, kardeş sayısına, sosyo-ekonomik statüsüne, cinsiyete göre iletişim becerisi ve problem çözme becerisi arasında farklılaşma var mı? sorularına yanıt aranmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli: Araştırmanın modelini betimsel çalışma yöntemi oluşturmıştır. Böylelikle değişkenler ve örneklem üzerinde herhangi bir manipölasyon olmadan ilişki denenceler test edilmiştir. Örneklem seçimi basit seçkisiz örneklem seçim türü kullanarak yapılmıştır. Basit seçkisiz örnekleme yöntemi, her bir örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı tanıyarak örneklem alma işlemi yapmaktadır. Bu yöntem, seçilen birimlerin örnekleme alındığı ve temsil edici örneklemin diğer yöntemlerle kıyaslandığında daha güçlü olduğu iddia edilen bir örnekleme yöntemidir.

Araştırmanın Amacı: Bu çalışmanın amacı, esnafın iletişim becerileri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde analiz etmektir. Bu amaçla, esnafın sosyo-demografik değişkenlere bağlı olarak sosyal ve iş hayatlarındaki kişilerarası ilişkilerde sergiledikleri doğru iletişim becerisi ile problem çözme becerisi arasındaki olası farklar incelenmiştir.

Araştırma Grubu: Araştırmaya Küçükçekmece Esnaf ve Sanatkarlar Odasına kayıtlı 58’i kadın (%18) ve 264’ü erkek (%82) olan toplam 322 gönüllü katılımdır. Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine dair bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Gruplar	N	%
Yaş	18-24 yaş	13	4.0
	25-34 yaş	58	18.0
	35-44 yaş	103	32.0
	45-54 yaş	73	22.7
	55-64 yaş	46	14.3
	65 yaş ve üstü	29	9.0
Cinsiyet	Kadın	58	18.0
	Erkek	264	82.0
Kardeş Sayısı	1	22	6.8
	2	63	19.6
	3	77	23.9
	4	51	15.8
	5	33	10.2
	6 ve üstü	65	20.2
	Eksik	11	3.4
Eğitim Durumu	Okuma – Yazma bilmiyor	1	.3
	İlkokul	54	16.8
	İlkokul terk	1	.3
	Ortaokul	48	14.9
	Ortaokul terk	16	5.0
	Lise	111	34.5
	Lise terk	17	5.3
	Üniversite	72	22.4
	Lisansüstü	2	.6
Mesleğe Başlama Yaşı	18 yaş altı	111	34.5
	18 yaş üstü	211	65.5
Gelir Düzeyi	Düşük	21	6.5
	Orta	281	87.3
	Yüksek	20	6.2
Medeni Durum	Bekar	54	16.8
	Evli	257	79.8
	Dul	9	2.8
	Diğer	2	.6
Çocuk Sahibi Olma Durumu	Evet	258	80.1
	Hayır	64	19.9
Çocuk Sayısı	0	64	19.9
	1	44	13.7
	2	122	37.9
	3	69	21.4
	4	15	4.7
	5	4	1.2
	6 ve üstü	4	1.2
	Toplam	322	100.0

18-24 yaşında olan 13 (%4); 25-34 yaşında olan 58 (%18); 35-44 yaşında olan 103 (%32); 45-54 yaşında olan 73 (%22.7); 55-64 yaşında olan 46 (%14.3); 65 yaş ve üstü olan 29 (%9) katılımcı vardır. Kadın olan 58 (%18); erkek 264 olan (%82) katılımcı bulunmaktadır. Kardeş sayısı 1 olan 22 (%6.8); 2 olan 63 (%19.6); 3 olan 77 (%23.9); 4 olan 51 (%15.8); 5 olan 33 (%10.2); 6 ve üstü olan 65 (%20.2) katılımcı bulunmaktadır. Eğitim durumu, okuma-yazma bilmeyen 1 (%.3); ilkokul olan 54 (%16.8); ilkokul terk olan 1 (%.3); ortaokul olan 48 (%14.9); ortaokul terk olan 16 (%5); lise olan 111 (%34.5); lise terk olan 17 (%5.3); üniversite olan 72 (%22.4); lisansüstü olan 2 (%.6) katılımcı vardır. Mesleğe başlama yaşı 18 yaş altı olan 111 (%34.5); 18 yaş üstü 211 (%65.5) katılımcı bulunmaktadır. Gelir düzeyi düşük olan 21 (%6.5); orta olan 281 (%87.3); yüksek olan 20 (%6.2) katılımcı vardır. Bekâr olan 54 (%16.8); evli olan 257 (%79.8); dul olan 9 (%2.8) katılımcı vardır. Çocuk sahibi olan 258 (%80.1); olmayan 64 (%19.9) katılımcı bulunmaktadır. Çocuk sayısı 0 olan 64 (%19.9); 1 olan 44 (%13.7); 2 olan 122 (37.9); 3 olan 69 (%21.4); 4 olan 15 (%4.7); 5 olan 4 (%1.2); 6 ve üstü olan 4 (%1.2) katılımcı yer almaktadır.

Verilerin Toplanması: Veri toplama sürecinde gönüllü katılım formu kullanılarak gönüllüler çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve araştırmada kullanılan ölçekler yüz yüze görüşerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 45 maddeden oluşan 5'li likert tip ölçeği olan İletişim Becerileri Envanteri ve 35 madde içerikli 6'lı likert tip ölçeği olan Problem Çözme Envanteri kullanılmıştır. Toplanan ölçeklerden edinilen veriler SPSS-25 programına elle girilerek analizleri yapılmıştır. Gruplar arası farklarda Bağımsız Gruplar t-Testi ve Tek Yönlü ANOVA kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmada yaş, eğitim, meslek, mesleğe başlama yaşı, cinsiyet, medeni durum, kardeş sayısı, sahip olunan çocuk sayısı, algılanan sosyo-ekonomik statü, gibi soruların yer aldığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

İletişim Becerileri Envanteri: Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından geliştirilmiştir. Toplamda 45 madde içermektedir ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipi bir ölçektir. Genel olarak insanlarla iletişim kurarken nasıl davrandığımızı, neler düşündüğümüzü ve neler hissettiğimizi anlatan envanterde doğru ya da yanlış cevap yoktur. İfadeler, "Her zaman (A), Genellikle (B), Bazen (C), Nadiren (D), Hiçbir zaman (E)" karşılığındadır. Her zaman 5, Hiçbir zaman 1, şeklinde puanlanmıştır. Ölçeğin genelinden alınabilecek en yüksek puan 225 en düşük puan ise 45'tir. Maddelerin sonundaki harfler o maddenin hangi alt boyuta ait olduğunu gösterir ve (Z- zihinsel, D- Duygusal, T- Davranışsal) parantez içinde verilen (-) işaret ise ifadenin tersten puanlanacağını göstermektedir. Envanterdeki her alt ölçek ayrı ayrı değerlendirileceği gibi ölçeğin toplam puanına alınarak bireyin genel iletişim beceri düzeyi de belirlenmektedir. Her bir alt ölçekten alınabilecek en yüksek puan 75 en düşük puan ise 15'tir. Hangi alt ölçekteki puanı yüksek ise iletişim becerisi açısından o alt boyutta daha iyi olduğu söylenebilmektedir. Ölçeğin tamamı için ise, puanların yüksekliği o bireyin iletişim beceri düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısı. 68, test yarılama güvenilirlik katsayısı. 64 olarak belirtilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı.72'dir. Ölçekten alınan puan arttıkça iletişim becerisi de artmaktadır.

Problem Çözme Envanteri (PÇE): Envanterin orijinalinin Heppner (1988) tarafından geliştirilmiş olup Şahin, vd., (1993) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Toplamda 35 madde içermektedir. Envanter maddelerine katılma seviyelerini ölçen seçenekler "Hep böyle davranırım (1)", "Çoğunlukla böyle davranırım (2)", "Sıklıkla böyle davranırım (3)", "Arada sırada böyle davranırım (4) ", "Ender olarak böyle davranırım (5) " ve "Hiç böyle davranmam (6)" şeklinde belirtilmiştir. 9, 22 ve 29. Maddeler değerlendirmeye alınmamıştır. Cevaplama ise 6'lı likert tipidir. Toplam skor aralığı 32 ile 192 arasındadır. Kişinin problem çözmede kendine olan inancını gösteren Kendine Güven, gelecekte başvurmak için ilk problem çözme çabalarının yeniden gözden geçirip değişik çözümler bulmak için araştırma yapmayı anlatan Yaklaşma-Kaçınma Stili ve problem ile karşılaştığı durumlarda kişisel kontrolünü sürdürmeyi ifade eden Kişisel Kontrol olmak üzere üç alt boyut içermektedir (Heppner ve Petersen, 1982; Akt: Şahin, vd., 1993). Yapılan faktör analizleri sonucunda ise ölçeğin, Aceleci Yaklaşım (13, 14, 15, 17, 21, 25, 26, 30, 32), Düşünen Yaklaşım (18, 20, 31, 33, 35), Kaçınan Yaklaşım (1, 2, 3, 4), Değerlendirici Yaklaşım (6, 7, 8), Kendine Güvenli Yaklaşım (5, 23, 24, 27, 28, 34) ve Planlı Yaklaşım (10, 12, 16, 19) olmak üzere altı farklı alt boyuttan oluştuğu belirtilmiştir. Ölçeğin Aceleci Yaklaşım faktörü için "Genellikle aklıma ilk gelen fikir doğrultusunda hareket ederim", Düşünen Yaklaşım faktörü için "bir sorunun farkına vardığımda ilk yaptığım şeylerden biri sorunun tam olarak ne olduğunu anlamaya çalışmaktır", Kaçınan Yaklaşım faktörü için "bir sorunu çözmek için ilk gösterdiğim çabalar

başarısız olursa o sorun ile başa çıkabileceğimden şüpheye düşerim”, Değerlendirici Yaklaşım faktörü için “bir sorunumu çözmek için belli bir yolu denedikten sonra durur ve ortaya çıkan sonuç ile olması gerektiğini düşündüğüm sonucu karşılaştırırım”, Kendine Güvenli Yaklaşım faktörü için “yeterince zamanım olur ve çaba gösterirsem karşılaştığım sorunların çoğunu çözebileceğime inanıyorum” ve Planlı Yaklaşım faktörü için ise “bir sorunla karşılaştığımda başka konuya geçmeden önce durur ve o sorun üzerinde düşünürüm” maddeleri örnek olarak verilebilir. Ölçekten alınan düşük puanlar kişinin/kişilerin problem çözmede etkili çözümler bulmasının yüksek olduğunu, yüksek puanlar ise kişinin/kişilerin problemler karşısında etkili çözümler bulamadığını ve problem çözme becerisinde kişinin kendini yetersiz bulduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi: Verilerin analizi için SPSS-25 programı kullanılmıştır. Analize 322 katılımcı dâhil edilmiştir. Betimsel verilerin analizinde ortalama, standart sapma yüzde ve frekans değerleri kullanılmıştır. Verilerin normalliği çarpıklık ve basıklık değerleri ile incelenmiştir. Çarpıklık- basıklık değerleri-1.5 ve +1.5 aralığında görülmektedir ve normal dağılım gösterdiği varsayılmaktadır (Tabachnick & Fidell, 2013). Bu çalışmada verilerin normal dağıldığı belirlenerek demografik verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Gruplar arası farklarda Bağımsız Gruplar t-Testi ve Tek Yönlü ANOVA kullanılmıştır. Varyansların homojen olmadığı durumlarda varyanslar homojen olmadığına kullanılan istatistikler kullanılmıştır. Post hoc analizlerinde Tukey testi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların demografik bilgilerinden elde edilen verilere göre bilgiler aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: İBE ve PÇE için Betimleyici İstatistikler

Ölçekler	N	Min	Maks	$\bar{x}$	ss	Çarpıklık	Basıklık
İBE toplam	322	121.00	208.00	169.02	18.13	-.049	-.733
Zihinsel İBE	322	37.00	70.00	56.05	5.86	-.295	.155
Duygusal İBE	322	30.00	71.00	53.84	8.71	-.294	-.780
Davranışsal İBE	322	39.00	74.00	59.14	6.65	-.305	-.055
PÇE toplam	322	37.00	177.00	88.18	23.29	-.080	-.319
Aceleci Yaklaşım PÇE	322	9.00	54.00	32.00	10.52	.042	-.627
Düşünen Yaklaşım PÇE	322	5.00	30.00	10.91	5.02	1.118	1.123
Kaçıngan Yaklaşım PÇE	322	4.00	24.00	12.30	5.97	.300	-.993
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	322	3.00	18.00	7.03	3.51	1.022	.675
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	322	6.00	36.00	13.83	5.42	.775	1.037
Planlı Yaklaşım PÇE	322	4.00	24.00	8.57	4.08	1.201	1.382

İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 2’de İBE ve PÇE için en küçük-en büyük değerler, çarpıklık-basıklık değerleri ile ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

İBE toplam puanları için aralık 121-208 arasında, ortalama= 169.02 ve standart sapma= 18.13, çarpıklık=-.049 ve basıklık= -.733 olarak hesaplanmıştır. Zihinsel İBE puanları için aralık 37-70 arasında, ortalama= 56.05 ve standart sapma= 5.86, çarpıklık=-.295 ve basıklık= .155 olarak hesaplanmıştır. Duygusal İBE puanları için aralık 30-71 arasında, ortalama= 53.84 ve standart sapma= 8.71, çarpıklık=-.294 ve basıklık= -.780 olarak hesaplanmıştır. Davranışsal İBE puanları için aralık 39-74 arasında, ortalama= 59.14 ve standart sapma= 6.65, çarpıklık=-.305 ve basıklık= -.055 olarak hesaplanmıştır. PÇE toplam puanları için aralık 37-177 arasında, ortalama= 88.18 ve standart sapma= 23.29, çarpıklık=-.080 ve basıklık= -.319 olarak hesaplanmıştır. Aceleci Yaklaşım puanları için aralık 9-54 arasında, ortalama= 32 ve standart sapma= 10.52, çarpıklık=.042 ve basıklık= -.627 olarak hesaplanmıştır. Düşünen Yaklaşım puanları için aralık 5-30 arasında, ortalama= 10.91 ve standart

sapma= 5.02, çarpıklık=1.118 ve basıklık= 1.123 olarak hesaplanmıştır. Kaçınan Yaklaşım puanları için aralık 4-24 arasında, ortalama= 12.30 ve standart sapma= 5.97, çarpıklık=.300 ve basıklık= -.993 olarak hesaplanmıştır. Değerlendirici Yaklaşım puanları için aralık 3-18 arasında, ortalama= 7.03 ve standart sapma= 3.51, çarpıklık=1.022 ve basıklık= .675 olarak hesaplanmıştır. Kendine Güvenli Yaklaşım puanları için aralık 6-36 arasında, ortalama= 13.83 ve standart sapma= 5.42, çarpıklık=.775 ve basıklık= 1.037 olarak hesaplanmıştır. Planlı Yaklaşım puanları için aralık 4-24 arasında, ortalama= 8.57 ve standart sapma= 4.08, çarpıklık=1.201 ve basıklık= 1.382 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3: İBE ve PÇE Puanlarının Yaşa Göre İncelenmesine Yönelik Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
İBE toplam	18-34 yaş ¹	71	166.89	18.07	2.475	3 321	.062	
	35-44 yaş ²	103	172.98	17.82				
	45-54 yaş ³	73	167.75	20.08				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	166.85	15.95				
Zihinsel İBE	18-34 yaş ¹	71	56.31	5.78	1.718	3 321	.163	
	35-44 yaş ²	103	56.71	5.62				
	45-54 yaş ³	73	56.21	6.31				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	54.76	5.73				
Duygusal İBE	18-34 yaş ¹	71	52.17	9.33	2.899	3 321	.035*	1<2
	35-44 yaş ²	103	55.81	8.43				
	45-54 yaş ³	73	53.12	9.24				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	53.40	7.55				
Davranışsal İBE	18-34 yaş ¹	71	58.41	6.90	2.066	3 321	.105	
	35-44 yaş ²	103	60.47	6.22				
	45-54 yaş ³	73	58.42	7.58				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	58.69	5.83				
PÇE toplam	18-34 yaş ¹	71	91.17	22.54	1.601	3 321	.189	
	35-44 yaş ²	103	84.18	23.27				
	45-54 yaş ³	73	88.96	26.98				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	90.07	19.57				
Aceleci Yaklaşım PÇE	18-34 yaş ¹	71	34.83	9.69	3.073	3 321	.028*	2<1
	35-44 yaş ²	103	29.98	10.58				
	45-54 yaş ³	73	31.75	11.77				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	32.32	9.43				
Düşünen Yaklaşım PÇE	18-34 yaş ¹	71	11.17	4.84	.479	3 321	.697	
	35-44 yaş ²	103	10.46	4.53				
	45-54 yaş ³	73	11.29	6.05				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	10.93	4.77				
Kaçınan Yaklaşım PÇE	18-34 yaş ¹	71	12.63	6.04	1.176	3 321	.319	
	35-44 yaş ²	103	11.46	6.05				
	45-54 yaş ³	73	12.36	6.36				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	13.07	5.34				

Tablo 3: Devamı

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	18-34 yaş ¹	71	13.69	5.15	.967	3 321	.408	
	35-44 yaş ²	103	13.35	5.19				
	45-54 yaş ³	73	13.74	6.44				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	14.72	4.86				
Planlı Yaklaşım PÇE	18-34 yaş ¹	71	8.55	4.05	.049	3 321	.985	
	35-44 yaş ²	103	8.48	3.76				
	45-54 yaş ³	73	8.71	4.75				
	55 yaş ve üstü ⁴	75	8.60	3.90				

*p<.05; **p<.01. İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 3'te İBE ve PÇE puanlarının yaşa göre karşılaştırılmasına yönelik Tek Yönlü ANOVA sonuçları verilmiştir.

Duygusal İBE puanlarının yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir ($F_{(3, 321)}=2.899$; $p<.05$). Post hoc analizine göre, 18-34 yaşında olan katılımcıların, 35-44 yaşında olan katılımcılara göre Duygusal İBE puanları daha düşük bulunmuştur. Aceleci Yaklaşım PÇE puanlarının yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir ($F_{(3, 321)}=3.073$; $p<.05$). Post hoc analizine göre, 35-44 yaşında olan katılımcıların, 18-34 yaşında olan katılımcılara göre Aceleci Yaklaşım PÇE puanları daha düşük bulunmuştur. Diğer İBE ve PÇE puanlarının yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 4: İBE ve PÇE Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
İBE toplam	Kadın	58	177.33	16.96	3.937	320	.000**
	Erkek	264	167.20	17.90			
Zihinsel İBE	Kadın	58	58.43	5.31	3.470	320	.001**
	Erkek	264	55.53	5.86			
Duygusal İBE	Kadın	58	57.21	8.22	3.306	320	.001**
	Erkek	264	53.09	8.65			
Davranışsal İBE	Kadın	58	61.69	5.73	3.277	320	.001**
	Erkek	264	58.58	6.72			
PÇE toplam	Kadın	58	78.98	22.90	-3.374	320	.001**
	Erkek	264	90.20	22.92			
Aceleci Yaklaşım PÇE	Kadın	58	27.66	9.04	-3.911	94.785a	.000**
	Erkek	264	32.95	10.60			
Düşünen Yaklaşım PÇE	Kadın	58	10.21	4.79	-1.184	320	.237
	Erkek	264	11.07	5.07			
Kaçıngan Yaklaşım PÇE	Kadın	58	9.76	5.26	-3.642	320	.000**
	Erkek	264	12.85	5.98			
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	Kadın	58	6.90	3.56	-.315	320	.753
	Erkek	264	7.06	3.50			
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	Kadın	58	11.93	4.53	-2.988	320	.003**
	Erkek	264	14.25	5.51			
Planlı Yaklaşım PÇE	Kadın	58	8.31	3.79	-.544	320	.587
	Erkek	264	8.63	4.15			

*p<.05; **p<.01; aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t Değeri. İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 4'te İBE ve PÇE puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına yönelik Bağımsız Gruplar t- Testi sonuçları verilmiştir. İBE toplam ($t_{(320)} = 3.937$; $p < .01$); Zihinsel İBE ($t_{(320)} = 3.470$; $p < .01$); Duygusal İBE ($t_{(320)} = 3.306$; $p < .01$) ve Davranışsal İBE ($t_{(320)} = 3.277$; $p < .01$) puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Kadın katılımcıların İBE puanlarının erkek katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, kadınların iletişim kurma, ifade etme ve anlama konularında daha etkili olduklarına işaret edebilir. İletişim becerilerindeki bu üstünlük, katılımcıların sosyal ve profesyonel etkileşimlerinde başarılı olma potansiyelini yansıtabilir. PÇE toplam ($t_{(320)} = -3.374$; $p < .01$); Aceleci Yaklaşım ($t_{(94.785)} = -3.911$; $p < .01$); Kaçıngan Yaklaşım ($t_{(320)} = -3.642$; $p < .01$) ve Kendine Güvenli Yaklaşım ($t_{(320)} = -2.988$; $p < .01$) puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Erkek katılımcıların PÇE toplam, Aceleci Yaklaşım, Kaçıngan Yaklaşım ve Kendine Güvenli Yaklaşım puanlarının kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür. PÇE puanların yüksek olması problem çözme becerilerinin bu alt boyutlarında yeteri kadar iyi düzeyde olmadıklarını ifade etmektedir. Düşünen Yaklaşım ve Planlı Yaklaşım PÇE puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 5: İBE ve PÇE Puanlarının Kardeş Sayısına Göre İncelenmesine Yönelik Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
İBE toplam	1-2 ¹	85	169.81	18.41	.554	4 310	.696	
	3 ²	77	167.91	18.64				
	4 ³	51	165.90	15.51				
	5 ⁴	33	169.15	20.19				
	6 ve üstü ⁵	65	170.35	18.40				
Zihinsel İBE	1-2 ¹	85	56.39	5.68	1.181	4 310	.319	
	3 ²	77	55.01	6.45				
	4 ³	51	55.61	5.34				
	5 ⁴	33	55.48	6.93				
	6 ve üstü ⁵	65	56.97	5.34				
Duygusal İBE	1-2 ¹	85	53.99	9.11	.970	4 310	.424	
	3 ²	77	54.00	8.39				
	4 ³	51	51.53	7.58				
	5 ⁴	33	54.09	8.81				
	6 ve üstü ⁵	65	54.40	9.09				
Davranışsal İBE	1-2 ¹	85	59.44	6.52	.148	4 310	.964	
	3 ²	77	58.90	7.20				
	4 ³	51	58.76	6.08				
	5 ⁴	33	59.58	6.24				
	6 ve üstü ⁵	65	58.98	7.12				
PÇE toplam	1-2 ¹	85	86.88	22.83	.237	4 310	.917	
	3 ²	77	89.99	26.62				
	4 ³	51	89.25	19.94				
	5 ⁴	33	89.67	24.18				
	6 ve üstü ⁵	65	87.57	22.47				
Aceleci Yaklaşım PÇE	1-2 ¹	85	32.33	10.61	.276	4 310	.893	
	3 ²	77	31.21	11.01				
	4 ³	51	32.84	10.65				
	5 ⁴	33	32.79	10.52				
	6 ve üstü ⁵	65	31.58	10.31				
Düşünen Yaklaşım PÇE	1-2 ¹	85	10.53	4.53	.561	4 310	.691	
	3 ²	77	11.57	6.17				
	4 ³	51	11.00	4.63				
	5 ⁴	33	11.27	4.81				
	6 ve üstü ⁵	65	10.57	4.73				

Tablo 5: Devamı

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
Kaçınan Yaklaşım PÇE	1-2 ¹	85	12.45	6.29	.161	4 310	.958	
	3 ²	77	12.38	6.11				
	4 ³	51	12.94	5.76				
	5 ⁴	33	12.58	5.54				
	6 ve üstü ⁵	65	12.06	5.82				
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	1-2 ¹	85	6.52	2.78	1.763	4 310	.136	
	3 ²	77	7.74	4.10				
	4 ³	51	6.96	3.77				
	5 ⁴	33	7.76	3.75				
	6 ve üstü ⁵	65	6.66	3.33				
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	1-2 ¹	85	13.32	4.99	.469	4 310	.759	
	3 ²	77	14.39	6.48				
	4 ³	51	13.75	4.72				
	5 ⁴	33	13.67	5.24				
	6 ve üstü ⁵	65	14.20	5.38				
Planlı Yaklaşım PÇE	1-2 ¹	85	8.29	3.56	.481	4 310	.749	
	3 ²	77	8.97	4.86				
	4 ³	51	8.55	4.29				
	5 ⁴	33	8.06	3.57				
	6 ve üstü ⁵	65	8.86	4.04				

* $p < .05$; ** $p < .01$. İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 5'te İBE ve PÇE puanlarının kardeş sayısına göre karşılaştırılmasına yönelik Tek Yönlü ANOVA sonuçları verilmiştir. İBE ve PÇE puanlarının kardeş sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 6: İBE ve PÇE Puanlarının Eğitim Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
İBE toplam	İlkokul ve altı ¹	56	164.57	19.34	3.609	3 321	.014*	1<4
	Ortaokul ²	64	165.52	16.97				
	Lise ³	128	170.22	17.89				
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	173.36	17.64				
Zihinsel İBE	İlkokul ve altı ¹	56	54.55	5.99	2.482	3 321	.061	
	Ortaokul ²	64	55.80	5.90				
	Lise ³	128	56.09	5.56				
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	57.34	6.08				
Duygusal İBE	İlkokul ve altı ¹	56	52.39	8.96	3.426	3 321	.017*	2<4
	Ortaokul ²	64	51.53	7.40				
	Lise ³	128	54.59	8.81				
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	55.61	8.96				
Davranışsal İBE	İlkokul ve altı ¹	56	57.63	7.26	2.501	3 321	.059	
	Ortaokul ²	64	58.19	6.98				
	Lise ³	128	59.53	6.55				
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	60.42	5.80				

Tablo 6: Devamı

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
PÇE toplam	İlkokul ve altı ¹	56	95.86	23.11	7.593	3 321	.000**	3<1
	Ortaokul ²	64	94.67	20.60				4<1
	Lise ³	128	86.44	23.35				4<2
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	79.76	22.55				
Acelecı Yaklaşım PÇE	İlkokul ve altı ¹	56	33.02	9.74	4.102	3 321	.007**	4<2
	Ortaokul ²	64	35.14	10.20				
	Lise ³	128	31.65	11.13				
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	29.11	9.58				
Düşünen Yaklaşım PÇE	İlkokul ve altı ¹	56	12.20	5.18	1.797	3 321	.148	
	Ortaokul ²	64	10.97	4.67				
	Lise ³	128	10.74	5.26				
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	10.19	4.68				
Kaçingın Yaklaşım PÇE	İlkokul ve altı ¹	56	13.18	5.12	12.879	3 321	.000**	3<2
	Ortaokul ²	64	15.30	5.79				4<1
	Lise ³	128	12.07	6.11				4<2
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	9.42	5.11				4<3
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	İlkokul ve altı ¹	56	8.68	3.93	5.245	3 321	.002**	2<1
	Ortaokul ²	64	6.56	3.02				3<1
	Lise ³	128	6.74	3.42				4<1
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	6.68	3.42				
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	İlkokul ve altı ¹	56	15.14	5.94	3.432	3 321	.017*	4<1
	Ortaokul ²	64	14.91	5.86				
	Lise ³	128	13.40	5.15				
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	12.66	4.76				
Planlı Yaklaşım PÇE	İlkokul ve altı ¹	56	10.02	4.72	3.087	3 321	.027*	3<1
	Ortaokul ²	64	8.48	4.50				4<1
	Lise ³	128	8.34	3.63				
	Lisans/Lisansüstü ⁴	74	7.97	3.73				

*p<.05; **p<.01. İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 6'da İBE ve PÇE puanlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılmasına yönelik Tek Yönlü ANOVA sonuçları verilmiştir.

İBE toplam ($F_{(3, 321)}=3.609$; $p<.05$); ve Duygusal İBE ($F_{(3, 321)}=3.426$; $p<.05$) puanlarının eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Post hoc analizine göre, Eğitim durumu ilkökul ve altı olan katılımcıların, lisans/lisansüstü olan katılımcılara göre İBE toplam puanları daha düşük bulunmuştur. Eğitim durumu ortaokul olan katılımcıların, lisans/lisansüstü olan katılımcılara göre duygusal İBE puanları daha düşük bulunmuştur. PÇE toplam ($F_{(3, 321)}=7.593$; $p<.01$); Acelecı Yaklaşım ($F_{(3, 321)}=4.102$; $p<.01$); Kaçingın Yaklaşım ($F_{(3, 321)}=12.879$; $p<.01$), Değerlendirici Yaklaşım ($F_{(3, 321)}=5.245$; $p<.01$), Kendine Güvenli Yaklaşım ($F_{(3, 321)}=3.432$; $p<.05$), Planlı Yaklaşım ($F_{(3, 321)}=3.087$; $p<.05$) puanlarının eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Post hoc analizine göre, eğitim durumu lise ve lisans/lisansüstü olan katılımcıların PÇE

toplam, Değerlendirici Yaklaşım ve Planlı Yaklaşım puanları, ilkökul ve altı olanlara göre daha düşük bulunmuştur. Eğitim durumu lisans/lisansüstü olan katılımcıların PÇE toplam, Aceleci Yaklaşım ve Kaçınan Yaklaşım puanları ortaokul olanlara göre daha düşük bulunmuştur. Eğitim durumu lisans/lisansüstü olan katılımcıların Kaçınan Yaklaşım puanları ilkökul-altı ve lise olan katılımcılara göre daha düşük bulunurken, eğitim durumu lise olan katılımcıların Kaçınan Yaklaşım puanları ortaokul olanlara göre daha düşük bulunmuştur. Eğitim durumu ilkökul ve altı olan katılımcıların Değerlendirici Yaklaşım puanları ortaokul olanlara göre daha yüksek bulunurken; Kendine Güvenli Yaklaşım puanları lisans/lisansüstü olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Zihinsel İBE, Davranışsal İBE ve Düşünen Yaklaşım PÇE puanlarının eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 7: İBE ve PÇE Puanlarının Mesleğe Başlama Yaşına Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
İBE toplam	18 yaş altı	111	168.77	17.61	-.179	320	.858
	18 yaş üstü	211	169.16	18.44			
Zihinsel İBE	18 yaş altı	111	55.31	5.85	-1.662	320	.098
	18 yaş üstü	211	56.45	5.85			
Duygusal İBE	18 yaş altı	111	54.48	7.59	1.019	264.415 ^a	.309
	18 yaş üstü	211	53.50	9.25			
Davranışsal İBE	18 yaş altı	111	58.99	7.03	-.285	320	.776
	18 yaş üstü	211	59.21	6.46			
PÇE toplam	18 yaş altı	111	90.41	25.11	1.252	320	.212
	18 yaş üstü	211	87.00	22.24			
Aceleci Yaklaşım PÇE	18 yaş altı	111	30.97	9.41	-1.332	256.703 ^a	.184
	18 yaş üstü	211	32.54	11.05			
Düşünen Yaklaşım PÇE	18 yaş altı	111	11.98	5.65	2.624	187.316 ^a	.009**
	18 yaş üstü	211	10.35	4.57			
Kaçınan Yaklaşım PÇE	18 yaş altı	111	11.86	5.29	-1.010	259.486 ^a	.313
	18 yaş üstü	211	12.53	6.30			
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	18 yaş altı	111	7.60	3.69	2.149	320	.032*
	18 yaş üstü	211	6.73	3.38			
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	18 yaş altı	111	15.14	6.54	2.873	168.273 ^a	.005**
	18 yaş üstü	211	13.14	4.59			
Planlı Yaklaşım PÇE	18 yaş altı	111	9.22	4.78	1.892	178.269 ^a	.060
	18 yaş üstü	211	8.24	3.63			

* $p<.05$; ** $p<.01$; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t Değeri. İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 7’de İBE ve PÇE puanlarının mesleğe başlama yaşına göre karşılaştırılmasına yönelik Bağımsız Gruplar t- Testi sonuçları verilmiştir.

Düşünen Yaklaşım ($t_{(187.316)}=2.624$; $p<.01$), Değerlendirici Yaklaşım ($t_{(320)}=2.149$; $p<.05$), ve Kendine Güvenli Yaklaşım ($t_{(168.273)}=2.873$; $p<.01$) puanlarının mesleğe başlama yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Mesleğe 18 yaş altında başlayan katılımcıların Düşünen Yaklaşım, Değerlendirici Yaklaşım ve Kendine Güvenli Yaklaşım puanlarının mesleğe 18 yaş üstünde başlayan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer PÇE ve İBE puanlarının mesleğe başlama yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 8: İBE ve PÇE Puanlarının Medeni Duruma Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
İBE toplam	Bekar/Dul	63	172.59	19.27	1.790	318	.074
	Evli	257	168.04	17.79			
Zihinsel İBE	Bekar/Dul	63	57.02	6.08	1.493	318	.136
	Evli	257	55.79	5.81			
Duygusal İBE	Bekar/Dul	63	55.38	9.62	1.624	318	.105
	Evli	257	53.40	8.45			
Davranışsal İBE	Bekar/Dul	63	60.19	6.92	1.430	318	.154
	Evli	257	58.85	6.59			
PÇE toplam	Bekar/Dul	63	83.76	23.15	-1.693	318	.091
	Evli	257	89.28	23.19			
Aceleci Yaklaşım PÇE	Bekar/Dul	63	31.13	10.23	-.759	318	.448
	Evli	257	32.25	10.63			
Düşünen Yaklaşım PÇE	Bekar/Dul	63	10.29	5.26	-1.083	318	.279
	Evli	257	11.05	4.93			
Kaçıngan Yaklaşım PÇE	Bekar/Dul	63	11.30	6.10	-1.532	318	.127
	Evli	257	12.58	5.92			
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	Bekar/Dul	63	6.44	3.34	-1.466	318	.144
	Evli	257	7.16	3.52			
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	Bekar/Dul	63	12.52	5.19	-2.153	318	.032*
	Evli	257	14.16	5.44			
Planlı Yaklaşım PÇE	Bekar/Dul	63	8.29	3.95	-.585	318	.559
	Evli	257	8.62	4.07			

*p<.05; **p<.01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t Değeri. İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 8’de İBE ve PÇE puanlarının medeni duruma göre karşılaştırılmasına yönelik Bağımsız Gruplar t- Testi sonuçları verilmiştir.

Kendine güvenli Yaklaşım PÇE ($t_{(318)} = -2.153$; $p < .05$) puanlarının medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Bekâr/dul katılımcıların Kendine güvenli Yaklaşım PÇE puanlarının evli katılımcılardan daha düşük olduğu görülmüştür. Diğer PÇE ve İBE puanlarının medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 9: İBE ve PÇE Puanlarının Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
İBE toplam	Evet	258	168.32	17.81	-1.407	320	.160
	Hayır	64	171.88	19.24			
Zihinsel İBE	Evet	258	55.77	5.79	-1.735	320	.084
	Hayır	64	57.19	6.06			
Duygusal İBE	Evet	258	53.61	8.49	-.922	320	.357
	Hayır	64	54.73	9.58			

Tablo 9: Devamı

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Davranışsal İBE	Evet	258	58.93	6.59	-1.098	320	.273
	Hayır	64	59.95	6.88			
PÇE toplam	Evet	258	88.93	23.45	1.172	320	.242
	Hayır	64	85.13	22.56			
Aceleci Yaklaşım PÇE	Evet	258	31.91	10.54	-.294	320	.769
	Hayır	64	32.34	10.51			
Düşünen Yaklaşım PÇE	Evet	258	11.00	5.02	.651	320	.515
	Hayır	64	10.55	5.05			
Kaçıngan Yaklaşım PÇE	Evet	258	12.45	5.92	.909	320	.364
	Hayır	64	11.69	6.16			
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	Evet	258	7.20	3.52	1.790	320	.074
	Hayır	64	6.33	3.41			
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	Evet	258	14.15	5.49	2.133	320	.034*
	Hayır	64	12.55	4.93			
Planlı Yaklaşım PÇE	Evet	258	8.69	4.10	1.019	320	.309
	Hayır	64	8.11	3.99			

* $p < .05$; ** $p < .01$; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t Değeri. İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 9'da İBE ve PÇE puanlarının çocuk sahibi olma durumuna göre karşılaştırılmasına yönelik Bağımsız Gruplar t- Testi sonuçları verilmiştir.

Kendine güvenli Yaklaşım PÇE ($t_{(320)} = 2.133$; $p < .05$) puanlarının çocuk sahibi olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Çocuk sahibi olmayan katılımcıların Kendine güvenli Yaklaşım PÇE puanlarının çocuk sahibi olan katılımcılardan daha düşük olduğu görülmüştür. İBE ve diğer PÇE puanlarının çocuk sahibi olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 10: İBE ve PÇE Puanlarının Çocuk Sayısına Göre İncelenmesine Yönelik Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
İBE toplam	0 ¹	64	171.88	19.24	.897	3 321	.443	
	1 ²	44	168.95	17.61				
	2 ³	122	169.06	17.75				
	3 ve üstü ⁴	92	167.03	18.12				
Zihinsel İBE	0 ¹	64	57.19	6.06	1.017	3 321	.385	
	1 ²	44	55.95	6.04				
	2 ³	122	55.76	6.06				
	3 ve üstü ⁴	92	55.70	5.35				

Tablo 10: Devamı

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
Duygusal İBE	0 ¹	64	54.73	9.58	.769	3 321	.512	
	1 ²	44	54.36	9.18				
	2 ³	122	53.99	7.94				
	3 ve üstü ⁴	92	52.75	8.86				
Davranışsal İBE	0 ¹	64	59.95	6.88	.637	3 321	.591	
	1 ²	44	58.64	5.79				
	2 ³	122	59.30	6.72				
	3 ve üstü ⁴	92	58.59	6.81				
PÇE toplam	0 ¹	64	85.13	22.56	.608	3 321	.611	
	1 ²	44	86.89	24.05				
	2 ³	122	89.66	23.25				
	3 ve üstü ⁴	92	88.96	23.62				
Aceleci Yaklaşım PÇE	0 ¹	64	32.34	10.51	.765	3 321	.514	
	1 ²	44	31.32	10.60				
	2 ³	122	31.14	10.54				
	3 ve üstü ⁴	92	33.22	10.50				
Düşünen Yaklaşım PÇE	0 ¹	64	10.55	5.05	.163	3 321	.921	
	1 ²	44	10.93	4.60				
	2 ³	122	11.09	5.51				
	3 ve üstü ⁴	92	10.92	4.56				
Kaçıngan Yaklaşım PÇE	0 ¹	64	11.69	6.16	1.278	3 321	.282	
	1 ²	44	11.07	5.99				
	2 ³	122	12.58	5.53				
	3 ve üstü ⁴	92	12.92	6.34				
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	0 ¹	64	6.33	3.41	2.501	3 321	.059	
	1 ²	44	7.05	3.25				
	2 ³	122	7.66	3.76				
	3 ve üstü ⁴	92	6.67	3.24				
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	0 ¹	64	12.55	4.93	1.975	3 321	.118	
	1 ²	44	14.20	5.27				
	2 ³	122	14.52	5.69				
	3 ve üstü ⁴	92	13.64	5.35				
Planlı Yaklaşım PÇE	0 ¹	64	8.11	3.99	.959	3 321	.412	
	1 ²	44	8.66	3.46				
	2 ³	122	9.02	4.41				
	3 ve üstü ⁴	92	8.26	3.95				

* $p < .05$; ** $p < .01$. İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 10’da İBE ve PÇE puanlarının çocuk sayısına göre karşılaştırılmasına yönelik Tek Yönlü ANOVA analizi sonuçları verilmiştir. İBE ve PÇE puanlarının çocuk sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 11: İBE ve PÇE Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İBE toplam	1									
Zihinsel İBE	.811**	1								
Duygusal İBE	.859**	.480**	1							
Davranışsal İBE	.886**	.701**	.609**	1						
PÇE toplam	-.648**	-.514**	-.610**	-.514**	1					
Aceleci Yaklaşım PÇE	-.535**	-.332**	-.603**	-.378**	.684**	1				
Düşünen Yaklaşım PÇE	-.399**	-.386**	-.293**	-.364**	.713**	.116*	1			
Kaçıngan Yaklaşım PÇE	-.509**	-.331**	-.566**	-.353**	.694**	.678**	.213**	1		
Değerlendirici Yaklaşım PÇE	-.344**	-.383**	-.226**	-.304**	.571**	.045	.619**	.080	1	
Kendine Güvenli Yaklaşım PÇE	-.477**	-.461**	-.363**	-.417**	.788**	.254**	.732**	.343**	.556**	1
Planlı Yaklaşım PÇE	-.298**	-.261**	-.226**	-.285**	.656**	.047	.749**	.158**	.639**	.698**

* $p<.05$; ** $p<.01$; İBE: İletişim Becerileri Envanteri; PÇE: Problem Çözme Envanteri

Tablo 11’de İBE ve PÇE arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik Pearson Korelasyon Analizi sonuçları verilmiştir.

İBE toplam puanları ile, Zihinsel İBE ($r=.811$; $p<.01$), Duygusal İBE ($r=.859$; $p<.01$), Davranışsal İBE ($r=.886$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. İBE toplam puanları ile, PÇE toplam ($r=-.648$; $p<.01$), Aceleci Yaklaşım ($r=-.535$; $p<.01$), Düşünen Yaklaşım ($r=-.399$; $p<.01$), Kaçıngan Yaklaşım ($r=-.509$; $p<.01$), Değerlendirici Yaklaşım ($r=-.344$; $p<.01$), Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=-.477$; $p<.01$), ve Planlı Yaklaşım ($r=-.298$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı negatif bir korelasyon bulunmaktadır. Zihinsel İBE puanları ile, Duygusal İBE ($r=.480$; $p<.01$), Davranışsal İBE ($r=.701$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Zihinsel İBE puanları ile, PÇE toplam ($r=-.514$; $p<.01$), Aceleci Yaklaşım ($r=-.332$; $p<.01$), Düşünen Yaklaşım ($r=-.386$; $p<.01$), Kaçıngan Yaklaşım ($r=-.331$; $p<.01$), Değerlendirici Yaklaşım ($r=-.383$; $p<.01$), Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=-.461$; $p<.01$), ve Planlı Yaklaşım ($r=-.261$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı negatif bir korelasyon bulunmaktadır. Duygusal İBE puanları ile, Davranışsal İBE ($r=.609$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Duygusal İBE puanları ile, PÇE toplam ($r=-.610$; $p<.01$), Aceleci Yaklaşım ($r=-.603$; $p<.01$), Düşünen Yaklaşım ($r=-.293$; $p<.01$), Kaçıngan Yaklaşım ($r=-.566$; $p<.01$), Değerlendirici Yaklaşım ($r=-.226$; $p<.01$), Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=-.363$; $p<.01$), ve Planlı Yaklaşım ($r=-.226$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı negatif bir korelasyon bulunmaktadır. Davranışsal İBE puanları ile, PÇE toplam ($r=-.514$; $p<.01$), Aceleci Yaklaşım ($r=-.378$; $p<.01$), Düşünen Yaklaşım ($r=-.364$; $p<.01$), Kaçıngan Yaklaşım ($r=-.353$; $p<.01$), Değerlendirici Yaklaşım ($r=-.304$; $p<.01$), Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=-.417$; $p<.01$), ve Planlı Yaklaşım ($r=-.285$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı negatif

bir korelasyon bulunmaktadır. PÇE toplam puanları ile, Aceleci Yaklaşım ($r=.684$; $p<.01$), Düşünen Yaklaşım ($r=.713$; $p<.01$), Kaçınan Yaklaşım ($r=.694$; $p<.01$), Değerlendirici Yaklaşım ($r=.571$; $p<.01$), Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=.788$; $p<.01$), ve Planlı Yaklaşım ($r=.656$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Aceleci Yaklaşım puanları ile, Düşünen Yaklaşım ($r=.116$; $p<.05$), Kaçınan Yaklaşım ($r=.678$; $p<.01$) ve Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=.354$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Düşünen Yaklaşım puanları ile, Kaçınan Yaklaşım ($r=.213$; $p<.01$), Değerlendirici Yaklaşım ($r=.619$; $p<.01$), Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=.732$; $p<.01$), ve Planlı Yaklaşım ($r=.749$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Kaçınan Yaklaşım puanları ile, Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=.343$; $p<.01$), ve Planlı Yaklaşım ($r=.158$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Değerlendirici Yaklaşım puanları ile, Kendine Güvenli Yaklaşım ($r=.556$; $p<.01$), ve Planlı Yaklaşım ($r=.639$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Kendine Güvenli Yaklaşım ve Planlı Yaklaşım ($r=.698$; $p<.01$) puanları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Diğer değişkenler arasında anlamlı bir korelasyon bulunmamaktadır ($p>.05$).

Tartışma ve Yorum

Yapılan analizlerde, 18-34 yaş grubundaki katılımcıların Duygusal İletişim Becerisi (İBE) puanlarının, 35-44 yaş grubundaki katılımcılara göre daha düşük olduğu saptanmıştır. İletişim ve problem çözme becerileri, katılımcıların yaşlarına göre anlamlı farklılıklar göstermiştir. Orta yetişkinler, genç yetişkinlere kıyasla bu becerilerde daha yüksek puanlar almıştır. Bu durum, yaş ilerledikçe kazanılan deneyim ve öğrenme fırsatlarının artmasıyla açıklanabilir. Literatürde yaş ile İBE ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar mevcuttur. Örücu ve Kıvrak (2013) gibi bazı araştırmacılar yaşı İBE üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını öne sürerken, Ulukan ve Dalkılıç (2012) yaş ilerledikçe İBE'nin arttığını belirtmiştir. Bu bulgu literatürdeki bazı bulgularla örtüşmektedir (bkz. Genç ve Kalafat, 2010; D'Zurilla, vd., 1998; Arın, 2006).

İletişim Becerisi (İBE) ve Problem Çözme Becerisi (PÇE) üzerinde cinsiyetin etkisi incelendiğinde, kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha başarılı olduğu ve bu durumun cinsiyete göre iletişim becerisi ve problem çözme becerisi arasında anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür. Fakat araştırmaya katılan kadın ve erkek katılımcı oranlarının dengesiz olmasından dolayı elde edilen verilerin genelleme yapmada yanıltıcı olabileceği ve bu nedenle gelecekteki araştırmalarda daha dengeli bir örneklem seçimi yapmanın önemli olacağı düşünülmüştür. Bu sonuçlar, Akan ve Günek (2021) gibi çalışmalarda da benzer şekilde bulunmuş, ancak Saracaloğlu, vd. (2009) çalışmasında farklılaşma saptanmamıştır.

Kardeş sayısı ile İBE ve PÇE puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. Bu bulgu, kardeş sayısının bu beceriler üzerinde belirgin bir etki yaratmadığını göstermektedir. Literatürdeki bazı çalışmalarda kardeş sayısının bu beceriler üzerinde etkisi olmadığı belirtilmiştir (Özyürek, 2018), ancak bazı çalışmalarda anlamlı farklılıklar bulunmuştur (Günönü Kurt, 2019; Dülger ve Atalar, 2018).

Eğitim düzeyi ile İBE ve PÇE arasındaki ilişki incelendiğinde, lisans ve lisansüstü eğitim almış katılımcıların diğer eğitim gruplarına göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Bu durum için üniversite eğitiminin bireyin bilişsel gelişimini destekleyerek karmaşık konuları anlama ve analiz etme yeteneklerini arttırdığı söylenebilir. Aynı zamanda, eleştirel düşünme becerilerini güçlendirebilir ve öğrencilere çeşitli öğrenme fırsatları sunarak iletişim ve problem çözme yeteneklerini geliştirebilir. Mesleki uzmanlık, öğrenme sürecine öz yeterlilik duygusu ekleyerek bu becerilerin daha etkili bir şekilde kullanılmasına olanak tanıyabilir. Ancak, literatürde bu konuda çelişkili sonuçlar bulunmaktadır. Örneğin, Tuncer ve Demiralp (2016) eğitimin iletişim becerilerini artırdığını belirtirken, Türken ve arkadaşları (2016) bu yönde bir farklılaşma saptamamıştır.

Mesleğe başlama yaşı ile İBE puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, PÇE alt boyutlarında 18 yaş altında mesleğe başlayan katılımcıların problem çözme yeteneklerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. Soyut düşünme dönemi, bireylerin karmaşık problemleri analiz etme, soyut kavramlar üzerine düşünme ve mantıksal sonuçlara ulaşma yeteneklerini geliştirdikleri bir dönem olduğu düşünüldüğünde 18 yaş altında mesleğe başlayan bireylerin bu dönemdeki bilişsel gelişim düzeyleri, problem çözme becerilerini etkileyebilir. Ancak, bu genel bir bağlamdır ve

bireyler arasındaki farklılıkları anlamak için diğer değişkenler de dikkate alınmasının önemli olduğu düşünülmüştür. Literatürde bu konuda kıyaslanabilecek yeterli veri bulunmamaktadır.

İBE'nin medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak PÇE'nin Kendine Güvenli Yaklaşım alt boyutunun medeni duruma göre farklılaştığı görülmüştür. Bekâr/dul katılımcılar, evli katılımcılara göre daha yüksek puan almıştır. Bu sonucun nedeni olarak muhtemelen evli bireylerin aile sorumlulukları, bu sorumlulukların potansiyel stres faktörleri ve eşler arasındaki uyum ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Yapılan literatür araştırmalarında KGY boyutunda bekar olanların evli olanlara göre daha başarılı olduğu görülürken öğretmenlerle gerçekleştirilen başka bir çalışma ise farklılık olmadığını belirterek bulgularımızı desteklememektedir (Serin, 2010; Temel & Ayan (2015).

Çocuk sahibi olma durumunun PÇE'nin Kendine Güvenli Yaklaşım alt boyutunda anlamlı bir fark yarattığı, ancak diğer İBE ve PÇE puanlarında etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu durum, çocuk sahibi olan bireylerin daha fazla sorumluluk ve stres altında olmalarının, çocuk sahibi olmayan bireylerin ise ebeveynlik stresinden uzak kalarak kendi bireysel ihtiyaçlarına daha fazla odaklanabilecekleri ve sosyal karşılaştırmalardan daha az etkilenebilecekleri düşünülmüştür. Yapılan araştırmalardan birinde evli bireylerin evlilikte problem çözme puan ortalamalarının çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüş bundan dolayı bulgularımızla uyduğu görülmüştür (Dönmez ve Tunç, 2019).

İBE ve PÇE puanlarının çocuk sayısına göre karşılaştırılmasına yönelik Tek Yönlü ANOVA analizi sonuçlarına göre alınan puanlar çocuk sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığını belirtmiştir. Literatürde bulunan bir araştırma sonucuna göre; çocuk sayısı değişkenleri ile evlilikte problem çözme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Altuntaş ve Durmuş, 2018).

“Sosyo-ekonomik statüye göre İBE ve PÇE arasındaki ilişkinin analizi, demografik verilerin yetersizliği nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Grup dağılımları, 30 katılımcının altına düştüğü ve gruplar arasında belirgin bir dengesizlik bulunduğu için, yapılacak analizin güvenilir sonuçlar üretme potansiyeli taşımadığı değerlendirilmiştir.”

İBE ve PÇE arasında yapılan korelasyon analizinde anlamlı bir negatif ilişki tespit edilmiştir. Bu durum, iletişim becerisi ile problem çözme becerisi arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğunu göstermektedir. Literatürde bulunan birçok çalışmada, üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (Koser, 2019; Koç, vd., 2015; Küçük, 2012).

Sonuç

Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, esnafların iletişim becerisi ile problem çözme becerisi arasında olumlu bir etkileşim bulunmaktadır. Bu becerilerin iyi düzeyde olması, bireylerin sosyal ve iş dünyasındaki başarılarını etkileyen önemli bir faktördür. Bu bağlamda esnafların iyi düzeyde beceri sahibi oldukları düşünülmektedir. İletişim becerisi, bireylerin duygularını ifade etme, bilgi alışverişi yapma ve etkili iletişim kurma kapasitelerini gösterirken problem çözme becerisi, karşılaşılan zorlukları analitik bir şekilde değerlendirme, alternatif çözüm yollarını keşfetme ve uygun stratejileri uygulama yeteneğini içerir. Dolayısıyla esnaflar için iletişim becerisi ve problem çözme becerisi, iş dünyasında kritik bir rol oynar.

Yapılan araştırma bu durumu destekler nitelikte olup yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum gibi birçok unsurun iletişim becerisi ve problem çözme becerisi üzerinde etki ettiğini gösteren bir dizi bulguyu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda esnafların iletişim becerisi ve problem çözme yeteneklerini artırmak için bağlı oldukları kurumlar, çeşitli yöntemler geliştirebilir. İlk olarak, düzenli eğitim programları düzenlemek, esnaflara iletişim teknikleri, müşteri ilişkileri yönetimi ve problem çözme stratejileri gibi konularda pratik beceriler kazandırabilir. Esnafların sosyal becerilerini güçlendirmek amacıyla da etkili dinleme, empati kurma ve etkili konuşma gibi konuları içeren eğitimler düzenlemek, işletmelerin daha etkili iletişim kültürü oluşturmaya katkı sağlayabilir. Bu bağlamda gelecekte esnaflar ile yapılacak araştırmalarda, iletişim ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için esnafların kültürel geçmişleri, aile tutumları, duygusal zekâları ve meslekleri gibi etmenlerin de göz önünde bulundurulması önemlidir.

Kaynakça

- ADAIR, J. (2017). Karar Verme ve Problem Çözme. 3. Basım (N. Kalaycı. Çev.) Ankara: Pegem Akademi Yayınevi. s 41-50
- AKAN, Y., & GÜNEK, A. (2021). Üniversite Öğrencilerinin İletişim ve Problem Çözme Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 44-52. <https://doi.org/10.32329/uad.862692>
- ALTUNTAŞ S., & DURMUŞ, E. (2018). Evlilikte Problem Çözmeyi Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30).
- ARIN, A. (2006). Lise Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Kullandıkları Karar Verme Stratejileri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki Düzeyi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- AYDIN, B. (2020). Çocuk ve Ergen Psikolojisi 7. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s12-121
- BANDURA, A. (1969) Social learning theory of identificatory processes. D Goslin (Edit), Hand-book of socialization theory and research. Chicago:Rand McNally, s 213-262
- BINBAŞIOĞLU, C. (1988) Genel Öğretim Bilgisi: İlk ve Orta Dereceli Okul Öğretmenleri için Öğretimde İlke, Yöntem ve Teknikler. Ankara: Binbaşioğlu Yayınevi.
- ÇAĞLAR, İ. ve KILIÇ, S. (2012). Genel İletişim. 5. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. s 10-135
- DÖNMEZ, M., & TUNÇ, E. (2019). İlişkide Bilişsel Çarpıtma, Evlilikte Problem Çözme, Evlilik Uyumu ve Tolerans Arasındaki İlişki. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 112-124.
- DÜLGER, E. & ATALAR, A. D. (2018). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değişkenlere Göre İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 98-114
- D'ZURILLA, T. J., NEZU, A. M. ve MAYDEU-OLIVARES, A. (2004). Social Problem Solving: Theory and Assessment. *Social Problem Solving: Theory, Research, and Training*. Edward C. Chang, Thomas J. D'Zurilla and Lawrence J. Sanna (Eds.). Washington, DC: American Psychological Association.
- ERSANLI K., BALCI S. (1998). "İletişim Becerileri Envanteri Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması" *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2, 10, 7-12.
- GENÇ, S. ve KALAFAT, T. (2010) Öğretmen adaylarının empatik becerileri ile problem çözme becerileri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3 (2), 135-147
- GÜÇLÜ, N. (2003). Lise Müdürlerinin Problem Çözme Becerileri. *Milli Eğitim Dergisi*, vol.160, 272-300.
- GÜNGÖR, N. (2018), İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar, E-Kitap, s 44-46 Erişim Numarası: 2146686
- GÜNNÖNÜ KURT, S. (2019). Sınıf öğretmenleri adaylarının iletişim becerileri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki [Master Thesis] Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- HEPPNER P. P. (1988). *Problem Solving Inventory (PSI): Research Manual*. Palo Alto, CA. Consulting Psychologists Press.
- KALAYCI, N. (2001) Sosyal Bilgilerde Problem Çözme ve Uygulamalar. Ankara: Gazi Kitabevi, s 23
- KIRPINAR, İ. (2018) Genç Psikiyatristin El Kitabı. 1. Basım. İstanbul: Psikonet Yayınları. s 113
- KOÇ, B., KILIÇ, Y. & GÜL, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri ile Kişilerarası Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 4 (1), 369-390.
- KOSER, İ. E. (2019). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri, Problem Çözme Becerileri ve Bağlanma Stilleri İlişkisi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- KÜÇÜK, D.P. (2012). Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı Öğrenmenin İletişim ve Problem Çözme Becerileri . *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 33 54.

- KÜÇÜK, M. (2012). *İletişim Bilgisi* T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2712 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1675, ss 7-12
- ÖĞÜLMÜŞ, S. (2001). Kişilerarası Sorun Çözme Becerileri ve Eğitimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. s 5-43
- ÖRÜCÜ, E. ve KIVRAK, O. (2013). Telekomünikasyon Sektöründe Çalışan Personelin İletişim Becerileri Düzeylerinin İncelenmesi. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 15-29
- ÖZYÜREK, A. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarda problem çözme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 3(2), 32-41.
- SAĞLAM, S. (2007). Lise Öğrencilerinin Ana-Baba İletişimi Sosyal Destek ve Ana-Baba Tutumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SARACALOĞLU, A. S., YENICE, N. & KARASAKALOĞLU, N. (2009). Öğretmen Adaylarının İletişim ve Problem Çözme Becerileri İle Okuma İlgisi ve Alışkanlıkları Arasındaki İlişki (pp.167-185). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (2), 187-206.
- SATIR, V. The Newpeoplemaking. 1988, Science and Behavior Books, Inc. 3. Basım. (S.Yeniçeri, Çev.) İstanbul: Beyaz Yayınları. ss 103-119
- SERİN, O. (2010). Sınıf öğretmenlerinin problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 31(142).
- SMİTH, E. E., Koslyn, S.M. ve ŞAHİN, M. (2014) Bilişsel Psikoloji: Zihin ve Beyin. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- STEVE DUCK, DAVID T. MCMAHAN (2018) Communication in Everyday Life: A Survey of Communication. Third Edition. SAGE Publications
- ŞAHİN, N., ŞAHİN, N. H. and HEPPNER, P. P. (1993). The psychometric properties of the Problem-Solving Inventory. Cognitive Therapy and Research, 17(4), 379-396.
- TABACHNICK, B. G., & FIDELL, L. S. (2013). Using multivariate statistics, 6th Ed. Northridge. CA: California State University.
- TEMEL, V., & AYAN, V. (2015). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin problem çözme becerileri.
- TUNA, Y. İletişim, Pegem Akademi, Ankara: 2012, s 3-7
- TUNCER, M., & DEMIRALP, M. (2016). Psikiyatri kliniklerinde çalışan hemşirelerde duygusal zekâ ve iletişim becerileri ilişkisi: çok merkezli bir çalışma. TAF Preventive Medicine Bulletin, 15(5).
- TÜRKEN, H., BEGÜM, E. S., & ÇALIM, S. İ. (2016). Öğrenci ebelerin duygusal zekaları ile iletişim becerileri arasındaki ilişki. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3(4).
- ULUKAN, M., DALKILIÇ, M. (2012). Primary school students' level of participation in sport in terms of different variables and the relationship between the level of participation and communication skills. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 46, 1786-1789.
- UZUNTAŞ, A. (2011). Etkili iletişim: Anlatılabilmek ve anlayabilmek. Kastamonu Eğitim Dergisi, 21(1), s 11-30.
- YÜKSEL ŞAHİN, F., (2010). *İletişim Becerilerine Genel Bir Bakış. Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*. (Editör: Kaya,) Ankara: Pegem A Yayıncılık
- YOUNG. J.E., KLOSKO, J.S., WEISHAAR, M.E. (2022). Schema Therapy, A Practitioner's Guide (F. Sevinç Göral Alkan, Çev.Ed.) İstanbul: Litera Yayıncılık. s 26-32

Summary

Communication, which has existed since the beginning of life on earth, forms the basis of our individual relationships in the social environment into which we are born, while on the other hand, it plays an important role in guiding societies in terms of economic, political, religious or international relations. Problem solving skills stand out as an important competency in today's uncertain and dynamic world. This skill includes the ability to analyze problems, generate creative solutions and apply these solutions effectively. Today, communication and problem-solving skills are two core competencies that are critical not only for individuals and employees, but also for tradespeople who make up a significant segment of society. These skills, which have become the keys to success in a rapidly changing and complex business world, have become even more important in today's conditions.

When we accept tradesmen as representatives of small-scale businesses, which are the lifeblood of society, they add a unique character to local communities to strengthen social ties by combining their social and cultural textures as well as their economic contributions. Within this background, it is important to determine the situation within the professions that require constant communication and where problems are likely to arise, since it is seen that there are very few studies on tradesmen in the literature research and even no studies in the field of psychology. In this article, the relationship between tradesmen's communication skills and problem solving skills is examined. In the study, it was examined whether there are differences between the correct communication skills and problem solving skills experienced in interpersonal relationships in social life and business life according to socio-demographic variables.

The research was prepared in accordance with the descriptive study method. In order to collect data, the scales were made through face-to-face interviews and the Communication Skills Inventory, a 5-point Likert-type scale consisting of 45 items, and the Problem Solving Scale, a 6-point Likert-type scale containing 35 items, were used. The data obtained from the collected scales were manually entered into the SPSS-25 program and analyzed. Independent Groups t-Test and One-Way ANOVA were used for differences between groups.

When the results of the study are examined, the findings show that there is a positive interaction between communication skills and problem solving skills of the tradesmen; age, gender, educational status and marital status are important variables that can affect the communication and problem solving skills of individuals. In this context, in order to increase the communication skills and problem solving abilities of the tradesmen, various training programs can be organized with the local institutions they are affiliated with, taking into account the time constraints of the tradesmen, and the tradesmen can gain practical skills in subjects such as communication techniques, customer relationship management and problem solving strategies. In addition, acting out business life scenarios or organizing role plays can provide tradesmen with the opportunity to develop skills in real life.

In future research, it will be important to include the cultural background, parental attitudes, emotional intelligence, and occupation of tradespeople in the study in order to understand in detail how cultural background, parental attitudes, emotional intelligence, and occupation affect their communication skills and problem solving skills. This will help to address the challenges faced by tradespeople from a more comprehensive perspective and to develop solution strategies.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Video Pazarlama Aracı Olarak YouTube Kanalları: Markaların Video Kanalları Üzerine Bir İnceleme

YouTube Channels as a Video Marketing Tool: A Review of Brands' Video Channels

Betül ÖNAY-DOĞAN 

Öz

Amaç: Bu çalışma, markaların YouTube kanallarını video pazarlama aracı olarak nasıl kullandıklarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde içerik tüketiminde videonun öne çıkması ve markaların geleneksel pazarlama stratejilerinden uzaklaşarak dijital video içeriklerine yönelmesi bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Yöntem: Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Brand Finance 2023 raporunda yer alan Türkiye'nin en güçlü 20 markasının YouTube kanallarında 1 Haziran – 15 Eylül 2023 tarihleri arasında yayımlanan son 10 videodan oluşan toplam 200 video incelenmiştir.

Bulgular: Elde edilen bulgular, markaların YouTube içeriklerinde kullanıcı etkileşimini artırmaya yönelik stratejileri sınırlı düzeyde kullandıklarını göstermektedir. Videoların büyük çoğunluğu marka imajını güçlendirmeye odaklanmakta; kullanıcılarla ilişkilendirme zayıf kalmakta, rekabet vurgusundan kaçınılmakta ve tek yönlü bir iletişim anlayışı benimsenmektedir. Duygusal içeriklerde pozitif duygular ön plandadır; müzik ve görsel tercihleri izleyicinin olumlu bir ruh hâlinde tutulmasına hizmet etmektedir.

Sonuç: Çalışma, markaların YouTube'un etkileşim potansiyelini yeterince değerlendirmediklerini ortaya koymaktadır. Video pazarlamada hâlen marka imajı öncelikli görülmekte; kullanıcı katılımını teşvik eden, etkileşimi artıran stratejiler sınırlı şekilde kullanılmaktadır. Bu bulgular, hem video pazarlama kuramına katkı sağlamakta hem de markalar için etkileşim odaklı içerik üretimi açısından uygulamaya yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Video pazarlama, YouTube Pazarlama, Etkileşim, Marka, İçerik

Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi,
İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve
Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye.
✉ bonay@istanbul.edu.tr

Geliş/Received: 09.10.2024
Kabul/Accepted: 29.06.2025

Betül ÖNAY-DOĞAN "YouTube Channels as a Video Marketing Tool: A Review of Brands' Video Channels", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 782-795.

Abstract

Aim: This study aims to analyze how brands utilize their YouTube channels as a tool for video marketing. The increasing dominance of video content consumption and the shift of brands away from traditional marketing strategies toward digital video content form the starting point of this research.

Method: The study employed a content analysis approach. A total of 200 videos were examined, consisting of the latest 10 videos published between June 1 and September 15, 2023, on the YouTube channels of the 20 strongest brands in Turkey as listed in the Brand Finance 2023 report.

Results: The findings indicate that brands employ limited strategies to enhance user engagement in their YouTube content. Most videos focus on strengthening brand image; user association remains weak, competitive positioning is avoided, and a predominantly one-way communication approach is adopted. Emotional content largely emphasizes positive feelings, with the use of music and visuals aimed at maintaining viewers in an optimistic mood.

Conclusion: The study reveals that brands do not fully exploit YouTube's potential for fostering interaction. Video marketing remains primarily centered on reinforcing brand image, while strategies designed to encourage user participation and enhance engagement are used only to a limited extent. These findings contribute to the theoretical understanding of video marketing and provide practical insights for brands seeking to create more interaction-driven content.

Keywords

Video Marketing, YouTube Marketing, Interaction, Brand, Content

Giriş

Haber programlarından, dizi ve sinema filmlerine kadar farklı formattaki yayınlar, televizyon ekranlarından dijital video platformlarına taşınmaktadır. Canlı ya da banttan yayınları izleme motivasyonu, zaman ve mekândan bağımsız izleme isteğiyle birleşerek video platformlarını günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası hâline getirmiştir. İzleme alışkanlıklarımızdaki bu dönüşüm pazarlama iletişiminin de yönünü değiştirerek sosyal medyanın ve sosyal medyada videoların merkezi bir konuma yerleştirilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan video pazarlama kavramı, markalar için ürün ya da hizmetlerinin değerini artırmak ve hedef kitleleriyle etkileşimi güçlendirmek için bir yol haline gelmiştir. Sosyal medya platformlarının yükselişi ve video içeriğinin artan popülaritesi ile işletmeler, videoları pazarlama stratejilerine dahil etmenin önemini fark ettikleri ifade edilebilir. Videonun bir pazarlama iletişimi başlığı olarak yer almasının en önemli nedeni çeşitliliğin artmasıdır. Videoların sadece video içeriğinin üretildiği ve tüketildiği platformlarda değil, Instagram ve Facebook gibi farklı sosyal ağ platformlarında da ön plana çıkması, videoların; kaybolan içerikler, kısa (shorts, reels,,, vb.) ve uzun formatlar gibi teknik özellikler açısından çeşitlenmesi ve son olarak farklı ilgi alanlarına seslenen içerik türlerinin ortaya çıkışı video pazarlamasının öneminin artmasına sebep olmuştur.

Video ve video pazarlama denildiğinde YouTube, akla gelen ilk platformlardan biridir. YouTube, bireysel ve kurumsal yapıların kendilerini ifade ettikleri ve Türkiye’de en fazla kullanıcıya sahip platformlardan biri olarak öne çıkmaktadır. İçerik üreticileri ve izleyicilerin perspektiflerinin ortaya konduğu çeşitli çalışmalar yapılmasına rağmen, markaların YouTube’u tüketici bağlamında nasıl kullandıklarını inceleyen araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, markaların YouTube kanallarını video pazarlama stratejileri kapsamında nasıl kullandıklarına dair literatürdeki sınırlı sayıdaki çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Mevcut araştırmalar genellikle kullanıcı tepkileri ve videoların izlenme oranları üzerine yoğunlaşırken, bu çalışmada markaların YouTube içeriklerinde izleyici etkileşimini teşvik edip etmedikleri; video içeriklerinde hangi duygusal ve bilişsel stratejileri benimsedikleri; marka imajını güçlendirmek ve hedef kitleyle duygusal bağ kurmak için hangi yöntemleri tercih ettikleri ele alınmaktadır.

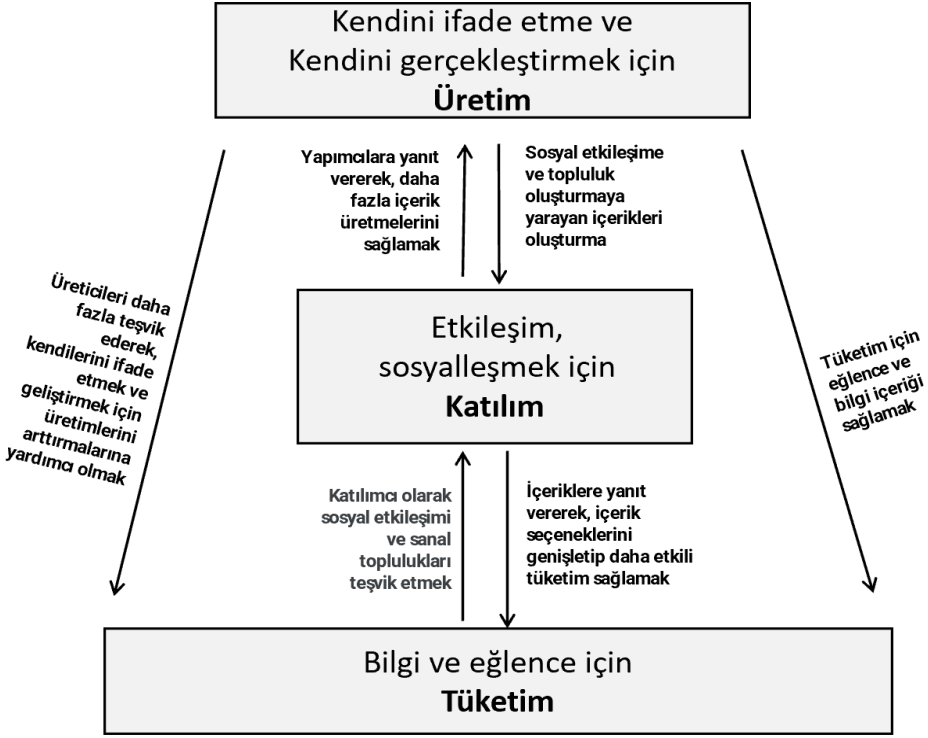
Bu yönüyle çalışma, yalnızca içeriklerin sayısal performansını değil, aynı zamanda izleyiciyle kurulan iletişim düzeyini niteliksel olarak incelemesi bakımından özgündür. Wang ve Chan-Olmsted'in (2020) çalışmalarından yola çıkılarak belirlenen, etkileşimi artırmaya yönelik stratejilerin Türkiye'nin en güçlü markaları tarafından nasıl kullanıldığı ve bu markaların YouTube'daki video içeriklerinde hangi araçları ve yöntemleri tercih ettikleri araştırılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'deki markaların perspektifinden video pazarlamasına odaklanarak alandaki önemli bir boşluğu doldurmayı ve YouTube'un pazarlama iletişimde nasıl daha etkili kullanılabileceğine dair yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, hem uygulayıcılara hem de akademik çevrelere YouTube'un pazarlama iletişimi bağlamında daha etkin nasıl kullanılabileceğine ilişkin veri temelli bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle izleyici-video etkileşiminin temelleri ele alınacak, ardından YouTube'un pazarlama iletişimideki rolü değerlendirilecektir. Son olarak, Türkiye'nin en güçlü markalarının bu süreçte nasıl bir strateji izledikleri ve bu stratejilerin hangi yönlerden geliştirilebileceği tartışılacaktır.

Online Video İzleme Davranışı

İnternet içerik tüketimimizin çok büyük kısmını video içerikleri oluşturmaktadır. Bunun en önemli göstergelerinden biri 1 Nisan – 30 Haziran 2022 tarihleri arasında en fazla zaman harcanan platformlar arasında birinci sırada YouTube ve ikinci sırada Tiktok'un olması gösterilebilir. Farklı formatlarda video içeriklerinin ön plana çıktığı iki platformda aylık ortalama izlenme oranları 20 saatin üzerindedir (Marketing Türkiye, 2022). Bu rakamlar, yalnızca iki platformda toplamda aylık 40 saatten fazla izleme gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Instagram ve Facebook gibi platformlar üzerinden yapılan izlemeler dahil edildiğinde video içeriklerinin sosyal medya kullanıcılarının izleme alışkanlıklarındaki yerini ve önemini görmek mümkündür.

Sosyal medyada yer alan videolar hayatımıza girmeden önce, video izleme davranışına en benzer davranış televizyon izleme davranışı olarak düşünülebilir. Kolay ulaşılabilir, boş zaman eğlencesi olarak hayatımızda yer alan televizyonun en büyük handikabı kitlesel oluşudur. Bireyselleştirilemeyen televizyon içeriklerinin yerini video içeriklerinin almasıyla birlikte, kullanıcının tercihi belirleyici hâle gelmiştir. Ancak televizyon izleme motivasyonları ve video izleme sebepleri karşılaştığında, gerçekten kaçış ve rahatlama ortak motivasyonlar olarak görülmektedir. Hatta elektroensefalografi (EEG) ve reaksiyon süresi çalışmaları da bu bulguları doğrulamaktadır (Barwise vd., 2019). Belirtilen video izleme motivasyonundan yola çıkarak, teknik ve içerik bağlamında çeşitlenmenin video izleme alışkanlığının destekleyici sebepler olduğu öngörülebilir.

Öncelikle TV içerik tüketimimiz sonrasında video tüketimimizi açıklayabilmek için en sık kullanılan kuramlardan biri kullanımlar ve doyumlar yaklaşımıdır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı 1940'lı yıllarda kitle iletişim araçlarındaki içeriklerin izlenme sebeplerini incelemek için kullanılmıştır (Katz vd., 1973). Ancak internetin ortaya çıkışıyla birlikte kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının nasıl anlaşılması gerektiğine dair tartışmalar ortaya çıkmış; içeriklerin ulaştığı hedef kitleye bağlı olarak farklılaşması (başkanlık konuşması büyük bir kitleye ulaşırken, spor etkinlikleri sadece o sporla ilgilenen niş bir kitleye ulaşabilmektedir), hedef kitlenin içeriklerden beklentisinin değişmesi gibi etkenler nedeniyle bu yaklaşımın yeniden değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Ruggiero, 2000). Bu bağlamda kullanıcıların oluşturduğu içeriklerle şekillenen YouTube, Instagram, Wikipedia gibi platformların üretim ve tüketim süreçlerini kullanım ve doyumlar yaklaşımı üzerinden değerlendiren Shao (2009), tüketimde eğlence ve bilgi içeriklerinin, üretimde kendini ifade etme ve gerçekleştirme isteğinin ön plana çıktığını, ayrıca içerikle ve diğer kullanıcılarla etkileşim içinde olma ve katılma durumunun hem bu üretim ve tüketim sürecini desteklediğini, hem de platformların güçlenmesine katkıda bulunduğunu ifade etmektedir.



Şekil 1: Üretme, katılma ve tüketmenin kullanıcıların oluşturduğu içerik üzerindeki karşılıklı ilişkisi (Shao, 2009)

Kullanıcıların oluşturduğu içerik, bireylerin sosyal medyayı kullanarak ortaya koydukları tüm üretim biçimlerinin toplamı olarak değerlendirilebilir. Terim herkesin ya da bir grup insanın erişebileceği, belli bir miktar yaratıcı çabanın olduğu ve profesyonel rutin ve uygulamaların dışında kalan içerikleri kapsamaktadır (Kaplan & Haenlein, 2010). Ancak yukarıda bahsedilen üretim, tüketim ve katılım sürecini profesyonel alana genişletmek mümkündür. Çevrimiçi video reklamları üzerine yapılan çalışmalar mevcut şemanın profesyonel uygulamalara genişletilebileceğini kanıtlar niteliktedir (Deveci ve Yıldız, 2022, Lee ve Lee, 2011). Tüketime etki eden bilgi ve eğlence içerikleri, YouTube gibi platformlarda kullanıcıların daha hızlı ve erişilebilir bir şekilde izleme davranışı geliştirmesine neden olmaktadır. Videoların içerik ve teknik bakımdan çeşitlenmesi, farklı pazarlama iletişimi olanaklarını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle pazarlama iletişimi alanında videoyla ilgili çalışmalar, “video pazarlama” başlığı altında toplanmaktadır.

Video Pazarlama Tanımı ve Bileşenleri

Video içerikleri diğer medya içerikleri gibi uzun yıllardır pazarlama iletişiminde anında satış, satış geliştirme, müşteri tutundurma için kullanılmaktadır. Ancak günümüzde video pazarlama, pazarlama iletişiminin alt başlıklarından biri olarak ayrı bir stratejik alan hâline gelmiştir. Video pazarlama, içgörü ve planlamayı kullanarak birden fazla kanalda, birden çok videoyla marka gelişimini sağlamayı hedefleyen stratejik bir süreçtir (Mowat, 2021). Amerikan Pazarlama Birliği (American Marketing Association (AMA)) video pazarlamayı, müşteri ilişkileri oluşturmak veya bir markanın ürün ve hizmetlerini tanıtmak için video öğelerinin bir pazarlama stratejisine entegrasyonu olarak tanımlamaktadır (American Marketing Association, 2023). Buradaki strateji vurgusu, video pazarlamayı yalnızca videoların kullanımıyla sınırlı bir uygulamadan ayırmakta ve bütüncül bir pazarlama iletişimi yaklaşımı olarak konumlandırmaktadır. Bu doğrultuda tanım biraz daha genişletilerek, video pazarlama; videolar aracılığıyla yürütülen pazarlama iletişimi stratejileri bütünü olarak ifade edilebilir. Videoların izlenme oranlarındaki artış, pazarlama iletişiminde video kullanımının stratejik bir eğilim hâline gelmesine neden olmuş, bu da strateji vurgusunun önemini artırmıştır.

Videoların pazarlama iletişimi içerisindeki önemini artırmasıyla birlikte yatay ve dikey izlemenin etkisi (Mulier vd., 2021), izleme davranışlarındaki görsel ve içerik tetikleyicilerin neler olduğu (Alamäki vd., 2019), video platformlarındaki en fazla izlenen kısa video içerik türleri (Shutsko, 2020), video içeriğindeki sponsorlu içerikleri anlama düzeyleri (Van Reijmersdal vd., 2020) gibi videoların teknik ve içerik özelliklerini video pazarlama perspektifinden inceleyen çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Sosyal ağ sitelerinin özelliklerine bağlı olarak video türleri de çeşitlilik göstermektedir. Uluslararası sosyal medya yönetim araçlarından biri olan Hootsuite'in tanımlamasına göre (Macready, 2023; Martin, 2022), Instagram video formatlarını reels, live ve story/hikaye başlıkları altında toplamaktadır. Instagram Hikayeleri, Instagram'da hesapların doğrudan bağlantı yayınlayabildiği ender yerlerden biridir. Markalar için bu bağlantılar, organik potansiyel müşteri edinimi ve dönüşüm oranlarını artırma açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Canlı yayınlar etkileşimleri düzenlemek ve analiz etmek ayrıca canlı alışveriş yapabilmek imkânı sunma gibi özelliklere sahiptir. Reels link, yorum ya da paylaşma olanaklarıyla hedef kitle ile etkileşime girilebilen, altyazı, etiketleme (son dönemde kullanılan ürün etiketleme) özellikleriyle markalara etkileşim ve tanıtım olanağı sunan alanlardır. Facebook ve Instagram aynı şirket çatısı altında olmasından da kaynaklı olarak benzer video türlerine sahiptir. Tanıtım videoları, sektör uzmanlarıyla veya ekip röportajları, webinarlar, resmi ya da gayri resmi ticari çekimler gibi farklı içerik türlerinde video içeriği hazırlamak mümkündür. Tamamen video içerikleri paylaşılan YouTube video pazarlama sürecinde "YouTube Pazarlama" (YouTube Marketing) olarak ayrı bir yer edinmiştir (Tafesse, 2020; Febriyantor, 2020; Duffett, 2020; Park & McMahan, 2020; Gözegir & Göçer, 2018).

YouTube Video Pazarlama

2005 yılında kurulmasının ardından bir yıl içerisinde 38 milyon ziyaretçiye ulaşan YouTube, internet tarihindeki en hızlı büyüyen platformlarından biridir. Büyük bir yarışın yaşandığı sosyal medyada YouTube büyüme oranı gözden kaçmamış ve Ekim 2006'da Google tarafından satın alınmıştır (Miller, 2011). Dünyadaki en büyük video platformlarından biri olan YouTube'un izleyici oranlarına bakıldığında, Ocak 2023 rakamlarına göre Türkiye, Dünya'da 57.9 milyon kullanıcıyla 10. sıradadır (<https://www.statista.com/>, 2023). Statista tarafından Ocak 2023'te yapılan "Küresel Düzeyde Pazarlamacılar için Lider Sosyal Medya Platformları" araştırmasına göre (<https://www.statista.com/>, 2023) YouTube %54'lük kullanım oranıyla Facebook, Instagram ve LinkedIn'den sonra dördüncü sıradadır. YouTube'u bahsedilen platformlardan ayıran özelliği, kurulduğu günden bu yana video içeriklerinin üretilmesi ve tüketilmesidir. Bu yönüyle YouTube, video temelli platformlar arasında lider konumundadır. Kullanıcı rakamları ve pazarlama iletişimi için kullanım oranı YouTube'un markalar için ayrı bir stratejik iletişim alanı olarak önemini göstermektedir.

YouTube markalar için farklı olanaklar barındırmaktadır. YouTuberların kullanımı, YouTube videolarına verilen reklamlar, YouTube kanalları, markalar için farkındalık oluşturma, anında satış, itibar yönetimi gibi iletişim yönetiminin alt başlıkları için kullanılabilir. Miller (2011) YouTube'u hangi pazarlama amaçları için kullanabiliriz sorusunu sekiz alt başlıkta cevaplayarak; marka farkındalığı, ürün reklamları, perakende satış/alanlarının tanıtımı, doğrudan satış, ürün desteği videoları, kurum içi eğitim, örgüt içi iletişim, işe alım süreçleri başlıklarını çıkartmıştır. Miller (2011) ayrıca YouTube videolarının bilgilendirici, eğlendirici ve eğitici olarak gruplandırılabilirliğini söylemektedir. İçerik türlerine bağlı olarak YouTube kullanıcı davranışları da değişiklik göstermektedir. Beğenme ya da beğenmeme genellikle eğlence içerikleri için kullanılırken, kullanıcılar bilgi aramak ve rahatlatıcı eğlence içerikleri için yorumları okurlar (Khan, 2017). Ayrıca eğlendirici ve bilgilendirici içeriğin YouTube reklam sürecinde olumlu etkisi bulgulanmıştır (Dehghani ve vd., 2016) Dolayısıyla içerik türünün ya da YouTube kullanma motivasyonunun, kullanıcı davranışları üzerinde etkisi bulunmaktadır.

YouTube, Facebook ve Twitter'da kullanıcıların oluşturduğu içeriklerde markanın rolü ve yerini inceleyen bir araştırma (Smith, Fischer ve Yongjian, 2012), YouTube'un diğer iki platforma kıyasla kişilerin kendi tanıtımlarında markaların önemli bir destekleyici rolü olduğunu bulgulanmıştır. Kullanıcılar kendi öz sunumlarını gerçekleştirirken bilinçli ya da bilinçsiz olarak markalardan yararlanır. Bu süreçte YouTube kültürü, kullanıcılara marka destekli öz sunumlarda daha destekleyicidir.

Sosyal medya stratejisinde temel olan; kazanılan, satın alınan ve sahip olunan medya ayrımı (kaynak) video pazarlama stratejisinde de geçerlidir. Instagram'da sahip olunan alanlar kuruluş sayfasından yapılan paylaşımlarken, YouTube için video kanalları sahip olunan alanlar olarak tanımlanabilir. Kazanılan alanlara ise markaların viral olan içerikleri örnek gösterilebilir. Ayrıca tüm platformlar reklam alanlarıyla satın alıma uygun alanlarda sunmaktadır.

Literatürde YouTube pazarlama ile ilgili çalışmalarda genellikle video içeriklerinin bağımsız değişken, tüketicilerin verdikleri tepkilerin (beğenme, paylaşma vb.) ise bağımlı değişken olarak ele alındığı görülmektedir (Tafesse, 2020). Bu araştırmalar kullanıcıların video içeriklerine verdikleri tepkilere odaklanmaktadır (Nielson-Field & Riebe & Newstead, 2013; Vedula vd. 2017; Tellis & MacInnis & Tirunillai & Zhang 2019; Tafesse, 2020). Daha sınırlı sayıda çalışma ise markaların stratejik video pazarlama kullanımını incelemektedir (Costa-Sánchez, 2017; Wang & Chan-Olmsted, 2020; Park & McMahan 2020). Oysa videoların arama sonuçlarında doğrudan etkisi olması, video içeren zengin medyanın arama motoru algoritmaları tarafından tercih edilmesi, ek olarak küresel bir güç durumunda olan Google'ın YouTube video platformuna sahip olması (Joshi, 2016) ve dolayısıyla video pazarlamanın geleceğin içerik pazarlaması olarak düşünülmesi (Costa-Sánchez, 2017) videoların içeriklerini önemli hale getirmektedir.

Yöntem

Markaların YouTube stratejileri kapsamında oluşturdukları kanallar, sahip olunan medya alanları olarak değerlendirilmektedir. Bu alanlar, içerik üretiminin ve marka imajı inşasının özgürce yapılabildiği dijital ortamlardır. Çalışma kapsamında, Brand Finance tarafından Haziran 2023'te yayımlanan Türkiye'nin En Değerli ve En Güçlü Markaları raporunda (<https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-turkey-100-2023-full-report.pdf>) yer alan ilk 20 markaya ait YouTube kanalları içerik çözümlemesiyle incelenecektir. İçerik çözümleme tekniği, iletişim araçlarının sunduğu iletilerin ve içeriklerin incelendiği araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. İçerik çözümlemesi mesajdaki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapma olanağı tanıyan bir araştırma tekniğidir (Aziz, 2008). Ayrıca içerik çözümleme içerikten belirli kalıplar çıkartmayı olanaklı kılmaktadır (Carlson, 1993).

Çalışmada araştırma tasarımı Wang ve Chan-Olmster'in (2020) çalışmalarından yola çıkarak hazırlanmıştır. Wang ve Chan-Olmster'in (2020) çalışmalarında farklı bir yaklaşımla, "Tüketiciler videolara katılım gösteriyor mu?" sorusundan ziyade, "Şirketler YouTube kanallarında yayınladıkları içeriklerde izleyici katılımını teşvik ediyorlar mı?" ve "İzlenmeyi artırmak için hangi tür içerikleri paylaşmayı tercih ediyorlar?" soruları yöneltilmiştir. Bu doğrultuda, markaların perspektifinden video pazarlamasına dair bir değerlendirme yapılarak alanyazına katkı sunulması hedeflenmektedir.

Araştırmada temelde üç sorunun cevabı aranacaktır:

- Markalar YouTube kanallarında izleyicileri etkileşime yönlendirecek ifadelerle yer veriyorlar mı?
- Video içeriklerinde ünlü kullanımı şirketler tarafından benimseniyor mu?
- Şirketler, video içeriklerinde duygusal ve bilişsel stratejileri nasıl uygulamaktadır?

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği

Bu çalışmada nitel analiz yöntemi olarak içerik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Geçerliliği sağlamak amacıyla analiz edilen videolar, Wang ve Chan-Olmsted'in (2020) çalışmasında yer alan ölçütler temel alınarak yapılandırılmış bir kodlama formu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu kodlama formu, hem alan yazında yer alan benzer araştırmalara hem de video pazarlama ve etkileşim stratejilerine ilişkin kuramsal çerçeveye dayanmaktadır.

Güvenirlik açısından, kodlamaların tutarlılığı sağlanmak üzere araştırmacı tarafından farklı zamanlarda yapılan tekrar kodlamalar karşılaştırılmış ve yüksek düzeyde benzerlik elde edilmiştir. Ayrıca, kodlama sürecinde öznel yorumların en aza indirgenmesi amacıyla, her kategoriye ilişkin açık tanımlar oluşturulmuş ve örnek kodlar belirlenmiştir.

Araştırmanın örnekleminde yer alan markaların seçiminde maksimum temsil gücü ve sistematik örnekleme ilkeleri dikkate alınmış; Türkiye'nin en güçlü 20 markası, güncel ve erişilebilir veriler

üzerinden belirlenmiştir. İncelenen 200 video, sistematik biçimde belirlenmiş olup her markadan eşit sayıda video alınarak örneklemin homojenliğine özen gösterilmiştir. Tüm bu süreçler, araştırmının hem iç geçerliliğini (ölçmek istenen kavramların doğru değerlendirilmesi) hem de dış güvenilirliğini (sonuçların benzer koşullarda tekrarlanabilir olması) destekleyecek şekilde planlanmıştır.

Araştırmının Örneklemi

Araştırmada Brand Finance 2023 raporunda yer alan ve Türkiye'nin en değerli ve en güçlü ilk 20 markasının 1 Haziran – 15 Eylül 2023 tarihleri arasında, YouTube kanalında yayımlanan son 10 video esas alınarak analiz yapılmıştır. Brand Finance raporunun örneklem olarak seçilme sebebi sadece kâr, çalışan sayısı ve ihracat oranı gibi finansal verilere dayanarak şirket listelemesine gitmeden, markaların gücü ve marka değeri üzerine de yoğunlaşmasıdır. Finansal açıdan güçlü markaların, kalifiye iş gücü ve uzun vadeli bir iletişim stratejisi geliştirme kapasitesine sahip olduğu; bu nedenle pazarlama iletişimine daha profesyonel bir bakış açısıyla yaklaşabilecekleri varsayımı doğrultusunda örneklem seçimi yapılmıştır. Son on videonun incelenme amacı ise belirli bir örüntünün/desenin yakalanabilmesi için yeterli sayıda verinin elde edilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.

Bulgular

Çalışmada bulgular üç başlık altında toplanmıştır. İlk kısımda markaların gönderi sıklığı, kullanıcılara cevap verme sıklığı videoların yoruma açık olup olmaması, link kullanım sıklığı, harekete geçirici ifadeler ve yarışmalar/sorular üzerinden genel çerçeve belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci kısımda duygusal içerik kullanım stratejileri ve üçüncü kısımda bilgilendirici mesaj stratejileri incelenmiştir.

	Betimleyici İstatistikler						
Strateji	S	Min	Max	M	Standart Sapma	MDN	Mode
Etkileşim							
Gönderi sıklığı	200	1	136	13	30	5	0
Kullanıcılara cevap verme sıklığı	200	0	11	1	3	0	0

Video kanalları üzerinde son bir ayda gönderilen videolar incelendiğinde en az 1 ve en fazla 136 video yüklendiği görülmüştür. Ancak 136 diğer 19 video kanalının gönderileri sayılarına bakıldığında çok yüksek bir rakamdır. İkinci sırada gelen video kanalı bir ay içinde 30 video paylaşmıştır. 136 video paylaşan marka BİM Türkiye'dir. BİM videoları çok farklı şekilde kullanmakta ve haftalık yaptığı indirimleri paylaşmaktadır. Öne çıkarılmak istenen ürünlerin fiyatlarıyla ilgili ayrı ayrı videolar paylaşmıştır. Paylaşımlardan yola çıkarak BİM'in YouTube kanalını etkileşim kurmak, imaj ve itibar çalışmaları için değil. Anında satış amacıyla kullandığını söylemek doğru olacaktır. Bu durum YouTube'un sunduğu hedef kitleyle iletişim olanakları düşünüldüğünde, BİM'in kanalından en alt düzeyde yararlandığı ifade edilebilir. BİM'in video paylaşımları listeden çıkartıldığında standart sapma 7'ye düşmektedir. Dolayısıyla BİM listeden çıkartıldığında diğer markaların birbirine yakın oranlarda paylaşım yaptığını söylemek doğru olacaktır. BİM'den sonra ikinci sırada Migros gelmektedir. Migros çok farklı bir kullanım sergilemekte, ünlü aşçılara yaptırılan tariflerden, astroloji yorumlarına, doktorların katkısıyla hazırlanan sağlık içerikli videolara kadar geniş bir yelpazede içerik oluşturmaktadır. En az video paylaşan kanallardan biri olan LC Waikiki ise sadece tanıtım filmi paylaşmıştır.

Markaların video kanallarında kullanıcılara cevap verme sıklığı en yüksek 11 olarak belirlenmiştir. Markalar kullanıcılara genellikle cevap vermemekte, verilen cevaplar ise bir bot cevabı anımsatır şekilde, belirli kalıplarda ve herkese aynı cevap şeklinde olmaktadır. Markaların verdiği yanıtlardan bir örnek vermek gerekirse "Merhaba, iletişim merkezinden ben. YouTube kullanıcı adınızla birlikte iletişim ve adres bilgilerinizi mail adresimize iletirseniz, yorumunuz ile ilgili sizinle iletişime geçmek isteriz." Kullanıcı yorumları da benzer şekilde çok yoğunluk göstermemektedir.

	Tümü		Kullanım puanı									
	Hayır	Evet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yoruma açık olup olmaması	12	188	19	18	19	19	18	19	19	19	19	19
	6%	94%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%
Link kullanım sıklığı	137	63	6	6	5	7	4	7	9	5	7	7
	69%	32%	10%	10%	8%	11%	6%	11%	14%	8%	11%	11%
Harekete geçirici ifadeler	82	118	7	13	11	13	9	14	14	11	13	13
	41%	59%	6%	11%	9%	11%	8%	12%	12%	9%	11%	11%
Yarışmalar/sorular kullanım sıklığı	199	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
	100%	1%	0%	0%	0%	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%

Betimleyici istatistiklerin ikinci kısmı hem içerik hem de içerik dışı yönlerden ele alınmıştır. Markayı diğer platformlarda da ziyaret etmeyi ve marka hakkında ayrıntılı bilgi edinmeyi sağlama amacıyla kullanılan linkler sadece videoların %32'si (n=63) tarafından kullanılmıştır. Hiper metinsellik sosyal medyanın temel özelliklerinden birisidir ve kullanıcıların sayfalar arasındaki hareketinin sosyal medyadaki temel kullanıcı davranışlarından biri olduğu söylenilebilir. Bu davranışı teşvik etmek, kullanıcıların sosyal medyada daha fazla etkileşime girmesine olanak tanıyacaktır.

Videoların tamamına yakını kullanıcılar için yorum kısmını etkinleştirilmiştir. Yorum alanını kapalı olan 12 video mevcuttur. Bu 12 videonun 10 tanesi BİM markasına aittir. Ancak yoruma açık olması, yorum yapılması ve yorumlara cevap verilmesi arasında pozitif bir korelasyon bulunmamaktadır. Kullanıcıları etkileşime teşvik edecek ve kullanıcılardan veri elde etme yolu olarak da düşünülebilecek yarışmalar, sorular ve anketler sadece bir videoda kullanılmıştır. Sadece video içeriğine entegre etmek zorunda olunmayan, videoların açıklama alanlarına da yerleştirilebilecek olan yarışma, soru ya da anketler kullanıcıları tanımaya yönelik sorularla şekillenebileceği gibi anında satışa yönlendirecek içerikler de hazırlanabilir. Son olarak harekete geçirici ifadeler videoların %59'unda (n=118) yer almaktadır. İnsanları motive eden, yalnızca markayla değil video içeriğiyle de uyumlu olan ifadeler —örneğin, sürdürülebilir bir çevre mesajı veren videolarda 'hep birlikte güzel bir gelecek inşa edelim' gibi söylemler ya da kanala abone olmaya teşvik eden cümleler— bu kategori kapsamında değerlendirilmiştir. Markaların link, yarışma ya da yorum gibi daha somut olarak algılanabilecek etkileşim araçlarından ziyade, içeriklerdeki sözlü ifadelerle kullanıcıları harekete geçirmeye çalıştıkları ifade edilebilir.

Ünlü kullanımı

	Tümü		Kullanım Puanı									
Geleneksel ünlüler	174	26	3	4	5	3	2	3	2	2	2	0
	87%	13%	12%	15%	19%	12%	8%	12%	8%	8%	8%	0%
YouTube ünlüleri	196	4	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1
	98%	2%	25%	25%	0%	25%	0%	0%	0%	0%	0%	25%

Marka iletişim stratejilerine baktığımızda reklam, sponsorluk ya da halkla ilişkiler faaliyetlerinde sıklıkla ünlü kullanıldığına tanık oluruz. Ünlü kullanımı ilgi çekmek ve etkileşimi artırmak için bir araç konumundadır. Markaların videolarında ünlü kullanımına baktığımızda geleneksel ünlülerin %13 (n=26) ve YouTube'da ünlenmiş kişilerin %2 (n=4) oranında olduğu görülmektedir. Migros gibi YouTube kanallarını farklı içeriklerle aktif kullanan markaların ünlü kullanımına yöneldiği ama genele bakıldığında markaların video pazarlama stratejilerine ünlüleri katma taraftarı olmadığı ifade edilebilir.

Duygusal içerik kullanımı

	Tümü		Kullanım Puanı									
Pozitif keyif/ haz; mutlu, rahatlatıcı, arkadaşça	62	138	14	15	12	14	14	15	14	13	14	13
	31%	69%	10%	11%	9%	10%	10%	11%	10%	9%	10%	9%
Negatif keyif/ haz; üzgün, keyifsiz	198	2	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
	99%	1%	50%	0%	0%	50%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Nötr (keyif/ haz)	140	60	5	5	8	5	6	5	6	7	6	7
	70%	30%	8%	8%	13%	8%	10%	8%	10%	12%	10%	12%
Pozitif uyarılma; Enerjik, motivasyonel, heyecanlı	29	171	16	17	16	16	17	16	19	17	19	18
	15%	86%	9%	10%	9%	9%	10%	9%	11%	10%	11%	11%
Negatif uyarılma; sıkıcı, aktif olmayan, donuk	196	4	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1
	98%	2%	25%	25%	0%	0%	25%	0%	0%	0%	0%	25%
Nötr (uyarılma)	176	24	2	2	4	4	2	4	1	3	1	1
	88%	12%	8%	8%	17%	17%	8%	17%	4%	13%	4%	4%

Duygusal içerik kullanımına bakıldığında pozitif içerikleri kullandığı görülmektedir. Pozitif keyif/haz paylaşımları olarak tanımlanan mutlu, rahatlatıcı paylaşımlar %69 (n=138), Heyecanlı ve motivasyonel içerikler ise %86 (n=171) oranında kullanılmıştır. Her iki grupta yer alan ve nötr olarak sınıflandırılan paylaşımlar ise genellikle özel günlerde yayımlanan ve günün anlam ve önemine vurgu yapan videolardan oluşmaktadır. Az sayıda yer alan negatif videolar ise çevresel duyarlılığı artırmak gibi bir amaçla çekilmiş ve yaşanan olumsuzlukları anlatan videolardır.

Mesaj Stratejisi

Bilgilendirici	Tümü		Kullanım Puanı									
Karşılaştırma	192	8	0	1	0	0	0	0	0	2	4	1
	96%	4%	0%	13%	0%	0%	0%	0%	0%	25%	50%	13%
Benzersiz satış teklifi	191	9	0	3	1	1	2	0	0	0	2	0
	96%	5%	0%	33%	11%	11%	22%	0%	0%	0%	22%	0%
Önleyici; Rakip firma ya da ürünlerden bahsedilmeden nesnel olarak doğrulanabilir, benzersizlik iddiası	75	125	8	10	12	12	12	13	15	14	16	13
	38%	63%	6%	8%	10%	10%	10%	10%	12%	11%	13%	10%
Abartı	194	6	0	2	1	0	1	0	1	0	1	0
	97%	3%	0%	33%	17%	0%	17%	0%	17%	0%	17%	0%
Genel bilgilendirici (genel ürün kategorisine odaklanır)	119	81	6	8	7	6	9	8	8	9	11	9
	60%	41%	7%	10%	9%	7%	11%	10%	10%	11%	14%	11%
Dönüşümsel												

Kullanıcı imajına ya da kullanıma odaklanan içerikler	175	25	3	4	3	2	4	0	6	2	0	1
	88%	13%	12%	16%	12%	8%	16%	0%	24%	8%	0%	4%
Marka imajına odaklanan içerikler	51	149	18	15	16	15	17	17	15	13	13	10
	26%	75%	12%	10%	11%	10%	11%	11%	10%	9%	9%	7%
Genel- dönüşümsel (tek bir ürün kategorisine değil tüm ürün kategorisine odaklanır)	133	67	4	6	7	5	9	10	5	5	7	9
	67%	34%	6%	9%	10%	7%	13%	15%	7%	7%	10%	13%

Videolarda yer alan mesaj stratejileri bilgilendirici ve dönüşümsel olarak iki grupta incelenmiştir. Bilgilendirici mesaj stratejisi içerisinde markaların benzersizlik iddiası dikkat çekici oranda kullanılmıştır (%63, n=125). Diğer markalardan bahsetmeden ya da ima etmeden sektör içinde en iyi olma vurgusunun sıklıkla yapıldığı görülmektedir. En iyi olma vurgusu kadar mesaj stratejisinde öne çıkan bir diğer başlık genel ürün kategorisine odaklanılmasıdır (%41, n=81). Bu durum videolarda tek bir ürün ya da hizmetin öne çıkartılmasından ziyade, tüm markaya odaklanıldığını gösterir niteliktedir.

Dönüşümsel strateji içerisinde ise bilgilendirici mesaj stratejisiyle uyumlu olarak marka imajına odaklanan içerikler (%75, n=149) ön plana çıkmaktadır. Buradaki en önemli çıkarımlardan biri kullanıcı imajına ya da kullanıma odaklanan videoların sayısının %13 (n=25) gibi düşük bir oranda kalmasıdır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Markaların sosyal medyayı kullanmaktaki temel amacı hedef kitlelerine ulaşmak; ardından farkındalık yaratma, anında satış ve etkileşim gibi alt hedefleri gerçekleştirmektir. Markalar sosyal medya platformlarının yapısına bağlı olarak satın alınmış, kazanılmış ve sahibi oldukları alanları, ulaşmak istedikleri amaç doğrultusunda şekillendirmektedirler. YouTube ve YouTube içinde özellikle video kanalları, markaların sahip oldukları, özgürce içerik üretebildikleri alanlardır. Çalışma içerisinde Türkiye'nin 20 önemli markasının video kanalları incelenmiştir. Videoların tamamına yakını yoruma açık olmasına rağmen kullanıcıların mesaj yazma oranı ve bu mesajlara cevap verme oranı düşüktür. Oysa olumlu tüketici yorumları diğer tüketicilerin algısını da olumlu yönde etkilemektedir (Erdil, 2014). Yorumlar genellikle deneyimlerin ve düşüncelerin paylaşıldığı alanlardır. Olumsuz yorumlar, deneyim ve görüşler cevaplanmadığı takdirde, marka ile henüz iletişim kurmamış müşteriler için bir dezavantaj oluşabilir (Aylan vd., 2015). Sonuç olarak yorumların yetersizliğinden yola çıkarak markaların olumlu yönde kullanılabilecek bir alanı aktif olarak kullanmadıkları ifade edilebilir. Ayrıca sınırlı sayıda yapılan yorumlara verilen cevaplar ise bir bot aracılığıyla hazırlanmış izlenimi oluşturmaktadır.

Video pazarlama sürecinde hedef kitlenin markayla kolaylıkla etkileşime geçebilmesi adına yeni alanlar yaratmak önemlidir. Yorum alanı YouTube'un tüm içerik üreticilerine sunduğu alanlardır. Ancak markalar yorum alanlarına ek olarak kendileri de alan oluşturabilirler. YouTube içinde bu alanlar; video içinde ya da altındaki bio kısmında yer alan linkler, yine video içinde ya da video altında yer alan yarışma ve sorular olabilir. Ayrıca markalar etkileşim için harekete geçirici/tetikleyici ifadeler kullanabilirler. Çalışma içerisinde incelenen iki yüz videoda yoğunlukla harekete geçirici ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Tıklayın, abone olun, yorumlarınızı bekliyoruz gibi ifadeler harekete geçirici ifadeler arasında sayılabilir. Yarışmalar ve sorular kimi zaman eğlenme kimi zaman öğrenmenin bir parçası olarak konumlanabilir. Tüketicilerin video izleme motivasyonları arasında bilgi ve eğlencenin de temelde yer aldığı düşünüldüğünde (Shao, 2009) yarışma ve soruların önemini anlamak mümkündür. İncelenen videolara bakıldığında sadece bir videoda soru sorularak hedef kitlenin katılımının teşvik edildiği görülmüştür.

Videolar üzerinden ilgi çekmek, katılımı teşvik etmek ve en önemlisi izlenmeyi etkilemek için ünlü kişilerin kullanımı etkin bir strateji olabilir. Reklamlarda ünlü kullanımı incelendiğinde, ünlü kullanımının izlenmeyi artırdığı reklamların daha inandırıcı görüldüğünü bulgulayan çalışmalar bulunmaktadır (Solak, 2016, Uyar, 2018). Pazarlama iletişimde ünlü kullanımındaki avantajlar video

pazarlama sürecinde de markalara avantaj sağlayabilir. Yapılan incelemede markaların çok düşük oranda ünlü kullandığı, özellikle sosyal medyada ünlenmiş olan kişileri neredeyse hiç kullanmadığı görülmektedir.

Mesaj stratejileri incelendiğinde video içeriklerinde yoğun olarak mutlu, rahatlatıcı, enerjik ve heyecanlı içeriklerin kullanıldığı görülmektedir. Negatif ya da nötr olan içerikler genellikle özel günlerde paylaşılan içeriklerdir. Örneğin; Zafer Bayramı'nda, Kurtuluş Savaşını ve o günlerde yaşanan sıkıntıları anımsamamıza yardımcı olan içerikler bu grupta sayılabilir. Bilgilendirici bağlamda yoğun kullanılan diğer markalardan bahsetmeden nesnel olarak doğrulanabilir benzersizlik iddiasıdır. Genellikle markalarla ilgili içeriklerde sektörde rakipsiz olduğu vurgulanmaktadır. Bu kimi zaman ürünlerin kalite – ücret ilişkisiyle belirtilmekte, kimi zaman bir tesisin görseliyle bahsedilen vurgu yapılmaktadır. İki yüz video içerisinde sadece altı videoda abartılı bir dil kullanılmıştır. Bir diğer önemli olan nokta markaların içeriklerini kullanıcılarla ilişkilendirmelerinden ziyade, doğrudan marka imajına odaklanmasıdır. Bahsedilen içerik özelliklerinden yola çıkarak markaların videolarında tüketiciyi kimi zaman kullandıkları kişiler kimi zaman da müziklerle olumlu bir duygu durumunda tutmak istedikleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca rekabet vurgusundan kaçınarak, sadece marka imajına odaklanarak iletişimlerini sürdürmektedirler. Ünlü kullanımında olduğu gibi, dolaylı yollara yönelmeden ve risk almadan içerik oluşturdukları ifade edilebilir. Bu durum, Smith, Fischer ve Yongjian'ın (2012) çalışmasındaki bulgularla da örtüşmektedir. Araştırmalarında, markaların YouTube'daki içeriklerinin diğer platformlara kıyasla daha az kullanıcı etkileşimi odaklı ve daha fazla marka merkezli olduğu saptanmıştır. YouTube'un teknik olarak yorum ve paylaşım gibi araçlar sunsa da, markalar bu potansiyeli büyük ölçüde içerik yayını ile sınırlı tutmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki büyük markaların da YouTube'u daha çok imaj temelli bir alan olarak kullandıkları ve etkileşim imkanlarını geri planda bıraktıkları söylenebilir.

Çalışmadan yola çıkarak markaların video kanallarını aktif olarak kullanmadıkları ve içerik stratejilerinin etkileşimden çok, tanıtıma odaklandığını göstermektedir. Miller'in (2011) belirttiği ve YouTube'ta kullanılabilecek içerik pazarlama amaçlarını ve içeriklerini çeşitlerini stratejilerini ekleyen çok az sayıda marka bulunmaktadır. İçerik çeşitliliği bağlamında Migros ön plana çıkmaktadır. Farklı alanlarda bir televizyon kanalı gibi kullandığı alanı, markaların nasıl içerikler üretebileceği noktasında örnek oluşturabilir. YouTube gibi platformları reklamsız izlemek için abonelik sistemine dahil olan kullanıcılar da göz önüne alındığında, video kanallarının önemini artırdığı ifade edilebilir. Markaların nitelikli videolar oluşturmak ve etkileşimi artırmak için içerik stratejilerini geliştirmeleri gerekmektedir.

İleriki çalışmalarda, farklı sektörlerde faaliyet gösteren markaların karşılaştırmalı analizine yer verilmesi, sektör bazlı YouTube stratejilerini inceleyebilmek belirleyebilmek adına önemlidir. Ayrıca marka bakış açısına ek olarak, kullanıcı yorumları ve izlenme motivasyonlarını da analizine odaklanan çift yönlü çalışmalara ihtiyaç vardır. Platformlar arası (örneğin YouTube vs. Instagram) video stratejilerinin karşılaştırılması da, alandaki yöntembilimsel çeşitliliği artırabilir.

Kaynakça

ALAMÄKI, A., PESONEN, J., & DIRIN, A. (2019). Triggering effects of mobile video marketing in nature tourism: Media richness perspective. *Information Processing & Management*, 56(3), 756-770.

AMERICAN MARKETING ASSOCIATION. (t.y.). Video marketing. <https://www.ama.org/topics/video-marketing/>, Erişim tarihi: 15 Nisan 2023

AYLAN, S., ARPACI, Ö., & CELİLOĞLU, F. K. (2016). Bir internet şikâyet forumundaki termal otellere yönelik şikâyetlerin incelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 49-68.

AZİZ, A. (2008). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri (1. basım). Nobel Akademik Yayıncılık.

BARWISE, P., BELLMAN, S., & BEAL, V. (2020). Why do people watch so much television and video?: implications for the future of viewing and advertising. *Journal of Advertising Research*, 60(2), 121-134.

CARLSON, L., GROVE, S. J., & KANGUN, N. (1993). A content analysis of environmental advertising claims: A matrix method approach. *Journal of Advertising*, 22(3), 27–39.

COSTA-SÁNCHEZ, C. (2017). Online Video Marketing Strategies. Typology by Business Sector. *Communication & Society*, 30(1).

DEGHANI, M., NIAKI, M. K., RAMEZANI, I., & SALI, R. (2016). Evaluating the influence of YouTube advertising for attraction of young customers. *Computers in human behavior*, 59, 165-172.

DEVECİ, F. G ve YILDIZ, T. (2022). “Click or Avoid The Advertising: A Research on Consumers’ Online in-Video Advertising Watching Behaviors”, *Pamukkale Social Sciences Institute Journal*, Issue 53, Denizli, pp. 363-378.

DUFFETT, R. (2020). The YouTube marketing communication effect on cognitive, affective and behavioural attitudes among Generation Z consumers. *Sustainability*, 12(12), 5075.

ERDİL, M. (2014). Online tüketici yorumlarının tüketici satın alma davranışı üzerine etkileri. *Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

FEBRIYANTORO, M. T. (2020). Exploring YouTube Marketing Communication: Brand awareness, brand image and purchase intention in the millennial generation. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1787733.

GÖZEGİR, Ö., & GÖÇER, A. (2018). YouTube Marketing: Examining the impact of user-generated-content sponsorship. *International Journal of Marketing, Communication and New Media*, 6(11).

JOSHI, S. (2016) Why Video Marketing is the New Darling of the Marketing World, https://www.huffpost.com/entry/why-video-marketing-is-th_b_9230342, erişim tarihi: 04.08.2023

KAPLAN, A. M., & HAENLEIN, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business horizons*, 53(1), 59-68.

KATZ, E., BLUMLER, J. G., & GUREVITCH, M. (1973). Uses and Gratifications Research. *Public Opinion Quarterly*, 37(4), 509. <https://doi.org/10.1086/268109>

KHAN, M. L. (2017). Social media engagement: What motivates user participation and consumption on YouTube?. *Computers in Human Behavior*, 66, 236-247.

LEE, J., & LEE, M. (2011). Factors influencing the intention to watch online video advertising. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(10), 619-624.

MACREADY, H. (2023) Instagram Video: Everything You Need to Know in 2023, <https://blog.hootsuite.com/instagram-video/>, Erişim tarihi: 07.08.2023

MARKETING TÜRKİYE. (2022, Kasım 16). We Are Social 2022 verileri açıklandı: Türkiye’de dijital dünya nasıl şekilleniyor? <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/we-are-social-2022-verileri/>, Erişim Tarihi:30 Ocak 2023

MARTIN, M. (2022) Facebook Marketing in 2023: A VERY Complete Guide, <https://blog.hootsuite.com/facebook-marketing-tips/>, Erişim tarihi: 07.08.2023

MILLER, M. (2011). YouTube for business: Online video marketing for any business. Pearson Education.

MIR, I. A., & REHMAN, K. (2013). Factors affecting consumer attitudes and intentions toward user-generated product content on YouTube. *Management & Marketing*, 8(4).

MOWAT, J. (2021). Video Marketing: Create Engaging Video Campaigns to Drive Brand Growth and Sales. Kogan Page Publishers.

MULIER, L., SLABBINCK, H., & VERMEIR, I. (2021). This way up: The effectiveness of mobile vertical video marketing. *Journal of Interactive Marketing*, 55(1), 1-15.

NELSON-FIELD, K., RIEBE, E., & NEWSTEAD, K. (2013). The emotions that drive viral video. *Australasian Marketing Journal*, 21(4), 205-211.

PARK, J., & MCMAHAN, C. (2020). Exploring YouTube marketing communication among 200 leading national advertisers. *Journal of Promotion Management*, 27(4), 487-502.

RUGGIERO, T. E. (2000). Uses and Gratifications Theory in the 21st Century. *Mass Communication & Society*, 3(1), 3–37. https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0301_02Smith, A. N., Fischer, E., & Yongjian, C. (2012). How does brand-related user-generated content differ across YouTube, Facebook, and Twitter?. *Journal of interactive marketing*, 26(2), 102-113.

SHAO, G. (2009). Understanding the appeal of user-generated media: a uses and gratification perspective. *Internet research*, 19(1), 7-25.

SHUTSKO, A. (2020). User-generated short video content in social media. A case study of TikTok. In *Social Computing and Social Media. Participation, User Experience, Consumer Experience, and Applications of Social Computing: 12th International Conference, SCSM 2020, Held as Part of the 22nd HCI International Conference, HCII 2020, Copenhagen, Denmark, July 19–24, 2020, Proceedings, Part II 22* (pp. 108-125). Springer International Publishing.

SMITH, A. N., FİSCHER, E., & YONGJIAN, C. (2012). How does brand-related user-generated content differ across YouTube, Facebook, and Twitter? *Journal of Interactive Marketing*, 26(2), 102–113.

SOLAK, B. B. (2016). Televizyon reklamlarında ünlü kullanımının satın alma davranışı üzerine etkisi: Akdeniz üniversitesi iletişim fakültesi öğrencilerine yönelik araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1).

STATISTICS REPORT ABOUT YOUTUBE, <https://www.statista.com/study/15475/YouTube-statista-dossier/>, Erişim tarihi: 07.08.2023

TAFESSE, W. (2020). YouTube marketing: how marketers' video optimization practices influence video views. *Internet research*, 30(6), 1689-1707.

TELLIS, G. J., MACINNIS, D. J., TIRUNILLAI, S., & ZHANG, Y. (2019). What drives virality (sharing) of online digital content? The critical role of information, emotion, and brand prominence. *Journal of Marketing*, 83(4), 1-20.

UYAR, A. (2018). Reklamlarda ünlü kullanımın tüketiciler açısından değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS'18), 121-127.

VEDULA, N., SUN, W., LEE, H., GUPTA, H., OGIHARA, M., JOHNSON, J., ... & PARTHASARATHY, S. (2017, November). Multimodal content analysis for effective advertisements on YouTube. In *2017 IEEE international conference on data mining (ICDM)* (pp. 1123-1128). IEEE.

VAN REIJMERSDAL, E. A., ROZENDAAL, E., HUDDERS, L., VANWESENBEECK, I., CAUBERGHE, V., & VAN BERLO, Z. M. (2020). Effects of disclosing influencer marketing in videos: An eye tracking study among children in early adolescence. *Journal of Interactive Marketing*, 49(1), 94-106.

VIDEO MARKETING, <https://www.ama.org/topics/video-marketing/>, Erişim Tarihi; 07.08.2023

We Are Social 2022 4. Çeyrek Raporu açıklandı: 15 GB artık yetmiyor..., <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/we-are-social-2022-verileri/>, Erişim tarihi: 5 Ocak 2023

Summary

In the contemporary digital landscape, video content has emerged as one of the most dominant forms of media consumption, prompting brands to integrate video marketing as a pivotal component of their communication strategies. YouTube, as the leading video platform, provides brands with a free and open space to create and disseminate content, facilitating the establishment and enhancement of brand presence while enabling direct communication with consumers. This study, conducted between June 1 and September 15, 2023, analyzed 200 videos from 20 different brands to examine how brands utilize their YouTube channels for marketing communication and whether they effectively leverage the platform to foster audience interaction and engagement. Additionally, the study explored how brands structure their video content and the emotional and cognitive strategies they employ to influence consumers.

The findings reveal that, despite the platform’s potential to drive audience engagement, most brands do not fully utilize YouTube’s interactive features, such as surveys, questions, or clickable links. The data suggest that brands predominantly create videos that are highly brand-centric, with minimal emphasis on encouraging user interaction. This approach is further characterized by the absence of competitive messaging, as most brands avoid direct comparisons with competitors in their content. In terms of emotional content, the study found that brands aim to evoke positive emotions among viewers. Music and the inclusion of relatable figures are commonly used to cultivate a pleasant emotional atmosphere, thereby maintaining viewers in a positive frame of mind. This strategy aligns with brands’ tendencies to avoid competitive or conflict-oriented narratives, instead focusing on reinforcing brand identity and values.

Another significant finding is the underutilization of YouTube’s potential to enhance consumer interaction. Most of the analyzed videos lacked interactive elements, such as calls to action, contests, or polls, with only a few incorporating features to encourage audience engagement through comments or participation in surveys. Furthermore, while the comment sections of most videos were enabled, brands rarely responded to user comments, limiting the potential for building stronger relationships through two-way communication. The study also found minimal use of well-known figures or celebrities in the videos. Although celebrity endorsements are known to be effective in attracting attention and fostering engagement, only a small percentage of the videos featured celebrities or prominent YouTube personalities. This underutilization of influencers and public figures suggests that brands may be missing opportunities to increase the visibility and appeal of their content. Overall, the study indicates that while brands widely employ video marketing on YouTube, they are not fully exploiting the platform’s strategic potential. Brands primarily focus on presenting their products and services, neglecting YouTube’s interactive features and the opportunity to develop more engaging, user-driven content. Additionally, most videos maintain a positive and upbeat emotional tone, with few brands exploring more emotionally complex or controversial content.

In conclusion, the research demonstrates that brands on YouTube tend to prioritize content that reinforces their image and messaging while largely overlooking the platform’s capacity to create interactive and engaging experiences. This approach results in missed opportunities to foster deeper connections with their audiences. The study suggests that brands could benefit from adopting a more interactive, user-centric approach to video content, effectively utilizing YouTube’s features to enhance engagement, brand loyalty, and positive consumer experiences.

Ek 1. İncelenen Marka Listesi

Brand Finance 2023 raporunda yer alan ve Türkiye’nin en değerli ve en güçlü ilk 20 markası	
1. THY	11. Yapı kredi
2. Arçelik	12. LC Waikiki
3. Vestel	13. Migros
4. Garanti BBVA	14. Petrol Ofisi
5. İşbankası	15. Opet
6. BİM	16. Ülker
7. Ziraat Bankası	17. Halkbank
8. Ford Otosan	18. Türk Telekom
9. Turkcell	19. Vakıfbank
10. Akbank	20. Anadolu Efes

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

The Discursive Construction of National Sovereignty and Children's Day: An Analysis of Cumhuriyet Newspaper's April 23rd Covers

Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Söylemsel İnşası: Cumhuriyet Gazetesi'nin 23 Nisan Kapaklarının Analizi

Tuğba CANBULUT 

Abstract

Aim: This study aims to examine the political discourse surrounding April 23, National Sovereignty and Children's Day in Turkey, focusing on how the celebration has been represented in media. The research explores the festival's role in national independence, children's societal position, and social memory, highlighting the ideological frameworks constructed over time. The study seeks to understand how media shapes national identity, social values, and collective memory.

Method: The research analyzed articles and covers related to April 23 published in Cumhuriyet newspaper from 1930 to 2023. Critical discourse analysis, framing analysis, and ideological discourse analysis were employed. Content analysis identified thematic structures, while historical and contextual interpretations traced changes and continuities in media representations.

Results: Findings reveal that the celebration has been ideologically structured, emphasizing children's central role in society and national sovereignty. Media consistently highlighted themes of national identity, democracy, social values, and children's rights. The framing of the celebration evolved over time, reflecting shifts in political discourse and ideological emphasis across different periods.

Conclusion: The study demonstrates that national festivals play a critical role in shaping social memory, identity, and norms through media representation. April 23 illustrates the ideological emphasis on children's role and national sovereignty, highlighting the media's capacity to influence public perception and reinforce national values over time.

Keywords

Discourse Analysis, Newspaper, April 23, Child, Media

Res. Asst. (PhD), Istanbul
University-Cerrahpaşa, Social Work
Department, Istanbul, Türkiye.
✉ tugba.canbulut@iuc.edu.tr

Geliş/Received: 27.11.2024
Kabul/Accepted: 16.05.2025

Tuğba CANBULUT "The Discursive Construction of National Sovereignty and Children's Day: An Analysis of Cumhuriyet Newspaper's April 23rd Covers", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 796-814.

Öz

Amaç: Bu çalışma, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Türkiye'deki kutlamalarına dair politik söylemleri ve medyada nasıl temsil edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bayramın ulusal bağımsızlık, çocukların toplumsal rolü ve toplumsal hafıza üzerindeki etkisi, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ideolojik çerçeveler bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışma, medyanın ulusal kimlik ve sosyal değerleri şekillendirmedeki rolünü anlamaya yöneliktir.

Yöntem: Araştırma kapsamında 1930–2023 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan 23 Nisan haber ve kapakları ele alınmıştır. Eleştirel söylem analizi, çerçeveleme analizi ve ideolojik söylem analizi yöntemleri kullanılmıştır. İçerik analizi ile metinlerin tematik yapısı incelenmiş, tarihsel ve bağlamsal yorumlamalarla medya temsillerindeki değişim ve süreklilikler belirlenmiştir.

Bulgular: Analizler, bayram kutlamalarının ideolojik olarak yapılandırıldığını ve çocukların hem toplumsal hem ulusal düzeyde merkezi rollerinin vurgulandığını göstermektedir. Medyada öne çıkan temalar arasında ulusal kimlik, demokrasi, toplumsal değerler ve çocuk hakları yer almaktadır. Zaman içerisinde kutlamaların çerçeveleme biçimleri değişiklik göstermiş, politik söylemler ve ideolojik vurgu dönemlere göre çeşitlenmiştir.

Sonuç: Araştırma, ulusal festivallerin medya aracılığıyla toplumsal hafızayı, kimlik algısını ve normları şekillendirmedeki etkisini ortaya koymaktadır. 23 Nisan, çocukların toplumsal rolü ve ulusal egemenlik bağlamında ideolojik olarak vurgulanmakta ve medyanın halkı yönlendirme ve ulusal değerleri pekiştirme rolünü göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Söylem analizi, Gazete, 23 Nisan, Çocuk, Medya

Introduction

Within the period covered by this study, Turkey has been an independent republic for 100 years, and during this period, it also observes a children's festival, the 23 April National Sovereignty and Children's Day. This festival not only celebrates children but also symbolizes the state's struggle for independence and serves as a tool for reinforcing national identity. Additionally, it plays a significant role in the construction of socio-political memory and the dissemination of ideological discourses.

In the context of children's political participation, the designation of a day symbolizing national independence and carrying political significance as a national festival is a noteworthy detail. The primary focus of this research is to explore the relationship between April 23 as a children's festival and the political discourse embedded in its celebration. In order to analyze this relationship, the study examines how the media, particularly the *Cumhuriyet* newspaper, has framed April 23 over time. The goal is to analyze how the newspaper has ideologically represented April 23 from 1930 to 2023 and to trace the evolution of this framing within the newspaper's editorial content. This approach allows for a nuanced understanding of how children—expected to be active agents in society through their political rights—are socially internalized through the discursive constructions presented in the media.

In the framework of this research, media is viewed as one of the most influential instruments for reflecting and shaping societal values. *Cumhuriyet* newspaper, being one of Turkey's most long-established and influential media outlets, offers a significant archive for examining how the representation of April 23 has evolved. By analyzing the linguistic and image elements used by the newspaper, we gain insights into how it has contributed to constructing social memory and disseminating ideological discourses over the years. Of particular importance is how *Cumhuriyet* has utilized April 23 as a tool for constructing "social memory," transforming the day into an event that reflects public memory and reinforcing societal values through the media. The newspaper's portrayal of April 23 goes beyond the celebration of a children's festival; it also serves as a constant reminder of Turkey's national sovereignty struggle and the core principles of the Republic. The evolving representation of April 23 within the *Cumhuriyet* newspaper reflects broader political and societal

transformations in Turkey, and the way these celebrations have undergone ideological and social shifts will be examined in this study. This transformation has been shaped not only by the language and imagery used by the newspaper but also by the political climate of the time.

What does the literature on April 23rd tell us?

The early years of the Republic of Turkey were marked by significant transformations regarding childhood and the social roles of children. Following the declaration of the Republic in 1923, Cumhuriyet newspaper placed great importance on issues concerning children and childhood, dedicating substantial attention to these topics in its publications. The newspaper aimed to raise awareness particularly on issues such as children's rights, education, social roles, psychosocial development, and the establishment of modern educational practices. It highlighted concerns such as equal access to education, poverty, child labor, and violence, while also emphasizing the importance of play and toys in child development. During this period, it was argued that children should be viewed as a biological category, and Cumhuriyet newspaper sought to increase the societal visibility of children by raising public consciousness on these issues (Gürkan, 2021).

The childhood ideology that began with the Republic period was concretely manifested through the celebration of April 23rd, National Sovereignty and Children's Day. Initially celebrated in the 1920s as National Sovereignty this day gradually became a symbol for the education and healthy development of children and was officially associated with children starting in 1927 (Özçelik, 2011). The organization of the festivities by state-supported institutions such as the Society for the Protection of Children, which later became the Child Protection Agency, has been interpreted as a reflection of the era's welfare politics and population-enhancing policies. These celebrations, as part of the Republic's ideology, positioned children as "citizens to be seen" (Aslan, 2018; Temizgüney, 2019). This ideological framework in the early years of the Republic aimed at raising children with nationalist values, positioning April 23rd as an important tool in the construction of social memory and identity. Children were seen as the future of the Turkish nation, and a modern, nationalist identity was instilled in them, creating the ideal profile of the "Turkish child" (Mezkit Saban, 2024). The value placed on children by the Republic in this period extended beyond mere celebratory events, encompassing a broad spectrum that included societal awareness and the strengthening of education (Arslan, 2021; Çelepi, 2020).

On the other hand, research conducted in the 2010s on the education of refugee students in Turkey once again highlighted the crucial role of education in the cultural and social integration process. Refugee students face challenges such as language barriers, cultural differences, and shortcomings in social integration. In this context, the need for improvements in educational policies and additional training for teachers has been emphasized (Kaçar Özkan & Toprakçı, 2024). This situation also serves as a reminder that the current issues and proposed solutions regarding children's educational processes remain relevant today.

In conclusion, the issue of childhood in Turkey has undergone continuous evolution from the early years of the Republic to the present. The concept of childhood, shaped by the ideological foundations of the Republic, has positioned children as carriers of social values, as seen in the celebration of April 23rd. It has also laid the foundation for educational and social policies. This process has played a significant role in the construction of children's social identities and the integration of the Republic's ideological project with the public. In this context, the most fundamental research question is: How does the media's stance in constructing discourse take shape in terms of the general representation of April 23 in the printed media, its relationship with other issues accompanying this representation, and the reflection of all these on children?

Methodology

This study aims to analyze how media texts shape social perception. To understand how the media constructs social realities and how these constructions impact individuals' economic and political perceptions, various discourse analysis methods have been employed. Specifically, the study examines the ideological implications, and framing processes present in the language and

image representations in newspapers and their impact on the production of social meaning. Critical Discourse Analysis, Framing Analysis, and Ideological Discourse Analysis have been combined to understand media discourses in this study.

The methodological framework used in this study is based on the discourse analysis approach of Bonyadi and Samuel (2013) regarding media headlines, aiming to examine the ideological and rhetorical structures of newspaper headlines. Drawing on Aversa et al.'s (2023) framing analysis of news related to marijuana legalization, the study also considers the evolving tones and frames of news stories over time. Additionally, media content analyses such as those by Illia et al. (2024) have been referenced, focusing on the social visibility of news and how media messages are shaped.

This study focuses on how Cumhuriyet Newspaper has represented national celebrations—particularly April 23rd, National Sovereignty and Children's Day—across different historical periods. Rather than analyzing media representations in general, the research specifically examines Cumhuriyet's framing of this national day, tracing discursive and visual shifts over time. Cumhuriyet was selected due to its historical significance as a newspaper that has accompanied and reflected Turkey's modernization process. Its longstanding publication history and editorial stance—characterized by a critical, secular, and rights-based approach—make it a valuable case for examining how national identity and state ideology have been represented in the press. A total of 89 front pages from the years 1930 to 2024 were collected and analyzed, accessed through the newspaper's online archive via subscription. Although the analysis in this study was conducted on Turkish-language newspaper content, the article itself is written in English. Therefore, to maintain textual clarity for an international readership, visual materials were not embedded directly within the main text. Additionally, given the broad historical range of the data—spanning from early to contemporary publications—there are noticeable differences in the visual quality of the scanned newspaper covers due to variations in digitization standards over time. Nevertheless, to support the reader's understanding of the dataset and to provide a visual overview of the sources analyzed, a collage composed of selected newspaper front pages has been included as an appendix at the end of the article.

The selection of this data was informed by Tuchman's (1978) theory of media's role in constructing social reality, with particular attention paid to how Cumhuriyet frames social and political events to attribute meaning and reinforce ideological narratives. It should be emphasized that this study does not aim to generalize findings to the Turkish media landscape as a whole. Instead, it presents a focused case study of Cumhuriyet Newspaper's editorial and visual strategies across time. Future research could benefit from including newspapers with differing ideological positions to offer a comparative perspective on how various media outlets in Turkey represent national celebrations and political events.

The analysis of the data was conducted in two stages: first, by examining linguistic features within the text (e.g., word choices such as “guardians of the Republic,” or metaphors like “the voice of the nation”) and then by analyzing image elements (e.g., symbolic photographs of Atatürk with children, visual motifs such as national flags, or the positioning of political figures in celebratory scenes). These linguistic and visual elements were interpreted using Foucault's (2022) archaeology of discourse and the Foucauldian discourse analysis framework developed by Khan and MacEachen (2021), which reveal how media discourses not only reflect but also reproduce power relations and dominant social norms.

In addition, the perspectives of Tuchman (1978) and Kellner (2010) on the media's role in constructing social reality were integrated to better understand how newspapers like Cumhuriyet frame national celebrations and shape public consciousness over time.

To systematically interpret the data, three complementary methods were employed:

Critical Discourse Analysis (CDA): This method, informed by Fairclough (2013) and Van Dijk (2019), examines how language both reflects and constructs social hierarchies and ideologies. In this study, CDA was used to explore how specific headlines (e.g., “The Republic Entrusts Itself to Its Children”) and lexical choices reflect underlying ideological constructs such as state authority and civic duty. Similarly, the placement of symbolic imagery (e.g., children saluting a flag) was analyzed to understand how visuals contribute to the reproduction of state-centric power structures.

Framing Analysis: Grounded in Goffman’s (1974) theory of framing, this method investigates how certain aspects of events are foregrounded while others are marginalized. In the case of Cumhuriyet, April 23rd celebrations were often framed through narratives emphasizing national sovereignty and the symbolic role of children as “future citizens.” For example, headlines like “Hope Rises from the Children” and imagery portraying children in military uniforms or state ceremonies illustrate how framing constructs a vision of patriotic youth. This analysis identifies not only the dominant frames used across different years but also shifts in how April 23rd is linked to changing political discourses (e.g., the use of more oppositional tones in certain years).

Ideological Discourse Analysis (IDA): Drawing from Van Dijk’s (2019) theory of ideology, IDA focuses on uncovering how ideological meanings are embedded in both textual and visual elements. In this research, IDA reveals how narratives of nationalism, secularism, and civic responsibility are discursively produced through repetitive patterns such as metaphors (“torch of sovereignty”) and visual representations (e.g., the consistent centrality of Atatürk’s image). These elements serve to normalize specific ideological positions, reinforcing the legitimacy of the state and its founding values.

While CDA and IDA are methodologically distinct, this study treats them as complementary. CDA focuses more on the interaction between discourse and power in specific communicative events, whereas IDA delves deeper into the systemic, often implicit, reproduction of ideological worldviews. By combining these approaches, the study captures both the surface-level discursive practices and the deeper ideological structures embedded within media narratives.

All analyses were conducted using the MaxQDA Analysis Program (2022 version), which enabled systematic coding of linguistic and visual features, facilitating the identification of recurring themes, discursive patterns, and visual motifs.

Findings and evaluation

The evaluation of the findings was carried out in two stages. First, the co-occurrence frequency and code matrices of the main themes were analyzed. The general analysis of these is presented under the main headings. Then, the findings were explored in more detail in the detailed analysis section, where specific topics of interest in the study were addressed through code-subcode segment analysis and co-occurrence frequency analysis.

The general analysis

The Triangulation Analysis: Co-occurrence of the three main themes

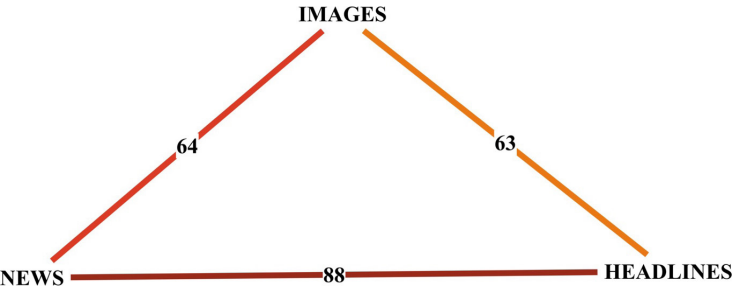


Figure 1: Co-occurrence of the three main themes

In Figure 1, the triangulation analysis, which shows the frequency of co-occurrence of the three main themes within the study, has revealed significant patterns in terms of connectivity and relational networks. The “triangle” structure in this context indicates that these three elements (images, headlines, and news) strongly support each other, and that they are not independent in the newspaper’s narrative but are instead tightly interconnected. To delve further into this structure, the following conclusions can be drawn: images, news, and headlines work together to provide a multi-layered communication. For example, while the headline summarizes the essence of the news, the image reinforces this essence within an emotional or aesthetic context. This allows the reader to absorb the news not just on a textual level, but also on an image and emotional level. The headlines and images on the front page of newspapers serve the primary purpose of attracting the reader’s

attention. image elements, combined with headlines, make the news more appealing and accessible. Regardless of the news content, an eye-catching image and a striking headline directly capture the reader’s interest.

Especially in news stories placed in limited spaces like the front page, quick and concise information delivery is crucial. In this context, the use of images and headlines together facilitates information transfer. While the headline allows the reader to grasp the essence of the news quickly, the image reinforces and deepens the meaning. The frequency with which these three elements (images, headlines, and news) follow one another reflects the newspaper’s strategy in delivering and drawing attention to the news. The newspaper aims for the reader to receive the news not only visually but also textually and semantically. The integration of images and headlines with the news text can be interpreted as the creation of a visually structured narrative. When examining the connections between the main themes individually, the following insights emerge:

Use of images and News Together (64 occurrences): This suggests that images and news serve as complementary elements in the newspaper’s transmission of information, indicating that images play a significant role in reinforcing the content of the news. images are likely used to strengthen the content, increase the news’ appeal, and capture the reader’s attention. This relationship indicates that images are not just decorative but are employed to give meaning to the texts or to establish an emotional connection with the content.

Use of images and Headlines Together (63 occurrences): The high frequency of images accompanying headlines suggests that images are frequently used as the most important element at the beginning of a news story, working in harmony with headlines to attract the reader’s attention. Headlines typically summarize or highlight the news, while images reinforce their impact visually. It can be stated that images serve to enhance or emphasize the meaning conveyed by the headlines. This relationship reflects the newspaper’s strategy of presenting its content in a more visually oriented manner.

Strongest Relationship-Headlines and News (88 occurrences): This code indicates that headlines and news are often used together. This demonstrates that the newspaper adopts a multi-layered narrative style, where these elements support each other to make the news both more meaningful and more engaging. The frequent combination of news and headlines allows for more effective communication of the news and provides the reader with a reinforced and clarified message.

Coding Matrix: Analysis of Headlines, Images, and News Articles

The coding matrix was examined across three main themes: headlines, images, and news.

Analysis of Headlines

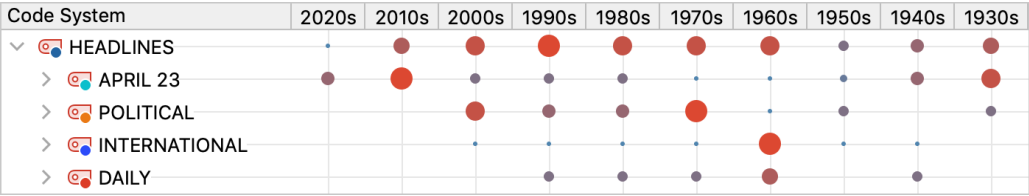


Figure 2. Code Matrix of Headlines

In Figure 2, The theme of headlines reveals which topics gained prominence in the newspaper over time and identifies the periods when certain sub-themes were more concentrated.

April 23rd Headlines: The distribution of headlines related to April 23rd over time illustrates how the agenda around this date, which holds significant importance in Turkey’s collective memory, has been shaped. According to the data, the frequency of April 23rd-related headlines increased notably in the 2020s. This could be attributed to the centenary of the Republic, which likely led to a rise in celebrations and remembrances surrounding this day. The 2010s also saw a significant concentration of headlines about April 23rd. During this decade, Turkey experienced various domestic political events, and the commemoration of national festivals was frequently on the agenda. A notable period is also the 1930s, the early years of the Republic, when Turkey underwent significant social

transformations under Atatürk’s leadership. The high number of April 23rd-related headlines during this period reflects the efforts to consolidate the establishment of the Republic. In other years, the prominence of April 23rd in headlines seems to decrease, suggesting that the public perception of this day has evolved over time.

Politically Charged Headlines: The absence of politically focused headlines during certain periods, especially in the 2020s and 2010s, reflects the newspaper’s approach to political events during those times. The lack of political content in the headlines could suggest a tendency for the newspaper to avoid political agendas or possibly to comply with restrictions related to concepts like press freedom. In the 2020s, the prominence of non-political news, possibly due to the impact of the pandemic, might also have shifted the focus away from politics. In contrast, the 2000s saw a rise in politically charged headlines, possibly reflecting the changing political climate in Turkey during that period. Key events in this decade included Turkey’s EU membership negotiations, power struggles between political parties, and several economic crises. Likewise, the 1970s were a politically turbulent period for Turkey, with high levels of social unrest, left-right conflicts, and military coups, which were reflected in the political content of the headlines.

Internationally Focused Headlines: The representation of international events in the newspaper’s headlines is also noteworthy. Internationally focused headlines were especially prominent in the 1960s, likely reflecting the Cold War period and Turkey’s role in international relations. Major foreign policy developments during the 1960s likely contributed to the international emphasis in the headlines. However, the prominence of international

topics declined in the 1990s and 2000s, possibly due to the increased focus on local and domestic political issues during these periods.

Daily Content: The frequency of headlines addressing daily events and everyday news shows significant variation across different periods. This could indicate that the newspaper focused more on specific societal, political, or national events during certain periods. In the 1960s, when societal and political events were rapidly changing, daily content gained prominence. This suggests that the public may have been more engaged with everyday news during this time, or the newspaper itself may have developed a tendency to cover current events in a more immediate manner.

The analysis of the headlines theme reveals three key points: First one is the *social and political trends*. The prominence of headlines about April 23rd and political content reflects Turkey’s evolving social memory, political events, and the media’s approach to these events. National celebrations and political happenings clearly shape the content of the newspaper’s headlines. The way these events are highlighted in the headlines shows how the media frames social and political occurrences. The second one is *international vs. domestic politics*. The increased focus on international issues in the 1960s, tied to the Cold War and Turkey’s foreign policy, contrasts with the later decades when domestic political events dominated the headlines. This shift illustrates the changing priorities in the media’s coverage of both international and national affairs. The third one is *changing media dynamics*. In the more recent decades of the 2010s and 2020s, the narrowing focus of the themes and content in the headlines is evident. This could indicate that social events are increasingly shaped by the media, and perhaps the flow of daily news has become more closely aligned with immediate and accessible reporting, rather than in-depth coverage of long-term political or international issues.

Analysis of Images

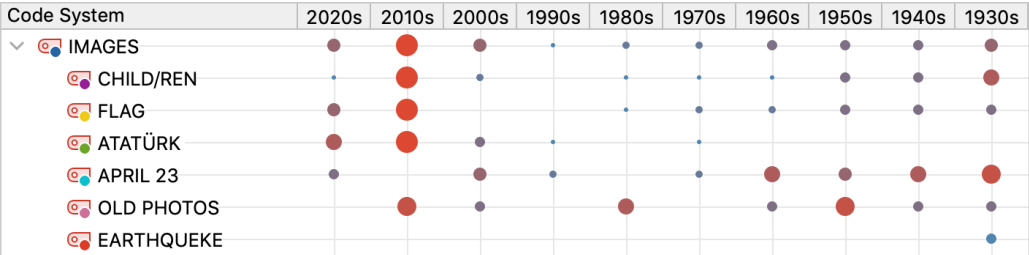


Figure 3. Code Matrix of Images

In Figure 3 the sub-themes of the images category were examined for their distribution over time, focusing on the historical and cultural significance of images and how their presence in media content relates to broader societal and political dynamics. This analysis not only sheds light on the reasons behind certain image themes being more prominent in specific years, but also explores their impact on media representation.

Atatürk Images: Atatürk's images have been notably prevalent in the 2000s, 2010s, and 2020s. The increase in the frequency of Atatürk images, particularly in the 2020s, is significant. Interestingly, Atatürk's images are almost absent or minimal in periods like the 1930s, 1940s, 1950s, 1960s, and 1980s. This suggests that Atatürk's image was most strongly associated with the modernization and secularism of the Republic, particularly during the early years following the establishment of the Republic. In later years, especially after the 2000s, Atatürk's imagery became more prominent, likely due to the rise of national festivals, official celebrations, and the symbolism of the nation-state, which frequently utilized his image to reinforce national identity. This pattern also reflects the growing political and ideological emphasis on the continuity of the Republic's founding principles.

Old Photographs: Old photographs—referring to images from before the 1930s—were most frequently seen in the 2010s and 1950s. The absence of old photographs in the 2020s, 1990s, and 1970s indicates that historical images became less common during these years. The 2010s and 1950s, in particular, witnessed a greater use of old photographs, which could reflect a nostalgic longing for the past, an aesthetic representation of historical transformation, or an effort to raise historical awareness. This trend may indicate a societal or political desire to reconnect with the past and to reframe historical events or periods in a modern context. The use of old photographs, especially in periods of social or political upheaval, might also reflect an attempt to strengthen ties with the national identity or create a image narrative of continuity.

Flag Images: Flag imagery saw a noticeable increase in the 2020s and 2010s. In contrast, it was less prominent in the 1990s and 2000s. This surge in flag imagery, especially in recent decades, may point to a heightened emphasis on national identity, the legitimacy of the state, and the importance of national unity. The increased use of flag images likely correlates with national festivals, political movements, or specific events where state symbols were central to public expression. In recent years, flag imagery has often been used to assert national pride, particularly in moments of political significance, reflecting the growing prominence of nationalism in the media. This could also be indicative of a more visually-driven political climate, where national symbols take on new meanings in times of crisis or celebration.

Child/ren Images: Images of child/ren were notably frequent in the 2010s and 2020s. In the 21st century, the child has emerged as a significant figure in media, often depicted as the future citizen of the state, symbolizing both hope and the continuation of national identity. It is striking that there were no child images in the 1990s, a period marked by the prominence of more politically and socially oriented content. Even though the 1990s witnessed the introduction of the United Nations Convention on the Rights of the Child (to which Turkey was a signatory), there was a surprising absence of child-focused imagery. The lack of child imagery during this period suggests a hesitation or reluctance to engage with children's rights and representation in the media, perhaps due to political or ideological factors. In later decades, children increasingly came to symbolize rights and social visibility, marking an era in which the media began to recognize and represent children as individuals with social agency.

April 23rd Images: Images related to April 23rd (National Sovereignty and Children's Day) were prominently featured in the 2020s, 2000s, 1990s, and 1930s. In contrast, there was a noticeable absence of such images in the 2010s and 1980s. The significant use of April 23rd images in earlier years, especially during the 1930s, points to the importance of this day in shaping national identity and collective memory. The absence of such images in the 2010s and 1980s could suggest that the media paid less attention to commemorating national festivals or children's rights during those times. The resurgence of April 23rd imagery in the 2000s and especially in the 2020s suggests a rekindling of interest in the symbolism of national festivals and the celebration of youth, a potential response to the growing importance of national pride and the celebration of the Republic's history in more recent decades.

Overall, these image trends reflect the shifting cultural and political landscape in Turkey, with certain symbols and images gaining or losing prominence based on the changing dynamics of national identity, political climate, and media practices.

Analysis of News

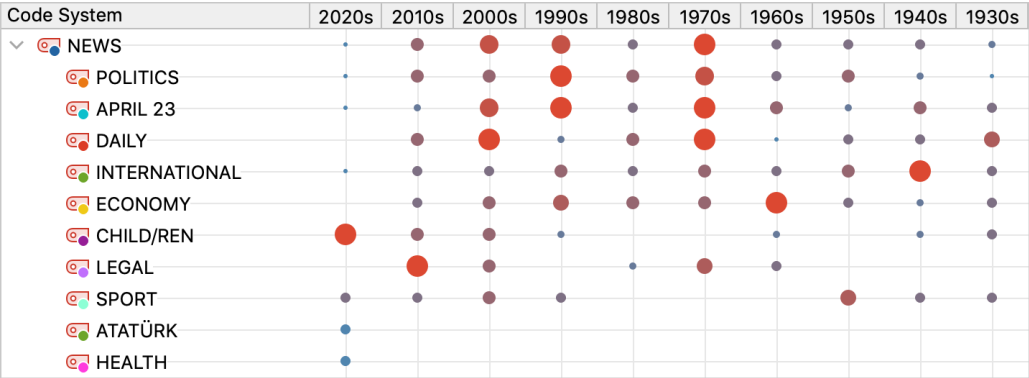


Figure 4. Code Matrix of News

In Figure 4, the distribution of various news themes over different decades highlights significant shifts in media focus, reflecting broader social, political, and cultural changes in Turkey. Each theme’s prominence in the news during specific periods provides insight into societal concerns and the media’s role in shaping public discourse.

Atatürk: Atatürk has received minimal coverage in the 2020s, with only 6 mentions, a noticeable decrease compared to previous decades. This decline suggests that while Atatürk’s image remains central in national celebrations, his presence in general news content has waned. The reduced focus on Atatürk could indicate a shift away from the emphasis on republican values, secularism, and national identity in daily media, possibly due to the changing political climate and a move towards other national or global issues. His figure may still dominate in commemorations and national festivals, but in terms of news content, it seems less prominent.

April 23rd (National Sovereignty and Children’s Day): The significance of April 23rd in the news was most pronounced during the 2000s and 1990s, with fewer mentions in the 2010s and 2020s. The 2000s and 1990s marked periods of heightened national celebrations and an emphasis on national identity, which explains the frequency of news coverage about the national festival. However, in recent years, especially in the 2010s and 2020s, the day’s media coverage has diminished. This may reflect a broader trend in the reduction of traditional national celebrations in media, potentially due to the rise of political and economic concerns overshadowing cultural events.

Children: Coverage of children in the news was particularly prominent in the 2010s and 2020s, a period when issues related to children’s rights and welfare began to gain more visibility in the media. Interestingly, the 1990s and 1960s, periods marked by significant developments in children’s rights and individual freedom struggles, saw little coverage of children in the media. This may indicate that while global shifts like the ratification of the UN Convention on the Rights of the Child in the 1990s should have led to more child-related news, media attention at the time was likely focused on other socio-political issues. The increased coverage of children in recent years could be a sign of a growing awareness of children’s issues, possibly reflecting the inclusion of children’s rights in broader societal conversations, as well as specific issues like child labor, education, and welfare.

Daily Life: Daily life news was most prevalent in the 2000s and 2010s, with a noticeable absence of such content in the 2020s. In the earlier decades, especially the 2000s, media outlets paid more attention to day-to-day events and the lived experiences of ordinary citizens. However, in the 2020s, there was a clear shift away from daily life coverage towards more politically and economically oriented news. This change likely reflects a broader shift in the media landscape, where more pressing political or global crises (such as the COVID-19 pandemic, economic instability, and rising geopolitical

tensions) have overshadowed reporting on everyday life.

Health: The 2020s saw a marked increase in health-related news, a trend directly linked to the COVID-19 pandemic. The global health crisis brought unprecedented attention to healthcare systems, health policies, and public health measures, which became central to news coverage. This trend was reflected in the media's increased focus on health issues, including the pandemic's impact on society, government responses, and health policy reforms. The growing importance of health in the news also highlights the increasing intersection of public health and politics.

Economy: In contrast, the 2020s showed no notable economic news, which might suggest that economic discussions were largely overshadowed by other crises or political issues. In earlier decades, particularly the 1990s and 2000s, economic issues were frequently covered in the media, with stories related to economic growth, inflation, market changes, and Turkey's relations with the European Union. The absence of economic news in the 2020s may reflect a shift toward other forms of political discourse, possibly tied to economic instability, currency crises, or a decline in the traditional economic narratives that dominated prior decades.

Politics: Political coverage saw significant spikes in the 1990s, 1970s, and 2000s, periods marked by intense political turmoil, elections, and shifting political ideologies. The 1990s and 1970s, in particular, were periods of political tension, including military coups, the rise of political movements, and contested elections. In contrast, political coverage was less prominent in the 2020s and 1930s. The decline in political news in the 2020s could be attributed to a focus on societal polarization or political crises, with a shift towards narratives of internal instability, civil unrest, or social movements, rather than political discourse through conventional media channels.

Sports: Sports news was selectively covered in certain years, notably in the 2020s, 2010s, 1990s, 1940s, and 1930s. The rise of sports coverage in certain decades likely corresponds to international sporting events such as the Olympics, World Cup qualifiers, and major national sports achievements, which garnered attention both domestically and globally. Sporadic coverage in the 1940s and 1930s can be attributed to the socio-political atmosphere of the time, when wartime events or the formation of the Republic overshadowed sporting achievements. In recent years, sports coverage often serves as a means of national pride and unity, particularly when the national team performs well in international competitions.

International: International news saw a peak in the 1970s and 1940s, particularly because of global conflicts and events, such as World War II and the Cold War, which demanded extensive media attention. During these periods, global tensions, political alignments, and major international agreements likely shaped Turkey's media coverage. In contrast, the 2020s and 1930s featured significantly less international news coverage. This shift might indicate a more insular focus on domestic affairs, likely influenced by national crises or political developments that relegated foreign affairs to a secondary position.

Legal: Legal themes, particularly in the 2010s and 2000s, were more frequently covered, especially regarding legal reforms, issues of justice, and the functioning of the judicial system. In these decades, significant legal developments, such as judicial reforms, debates over the rule of law, and human rights issues, gained prominence. The media's focus on legal matters could reflect broader societal concerns with the justice system, constitutional changes, and the rise of civil rights issues. However, there was a noticeable absence of legal news in other periods, such as the 1970s and 1980s, perhaps reflecting the political instability and authoritarian measures that limited discourse on such topics.

Overall, the temporal shifts in news coverage reflect changing societal priorities, political climates, and media strategies. As the nation and the world continue to evolve, the media's role in shaping public discourse remains integral to understanding these dynamic transformations.

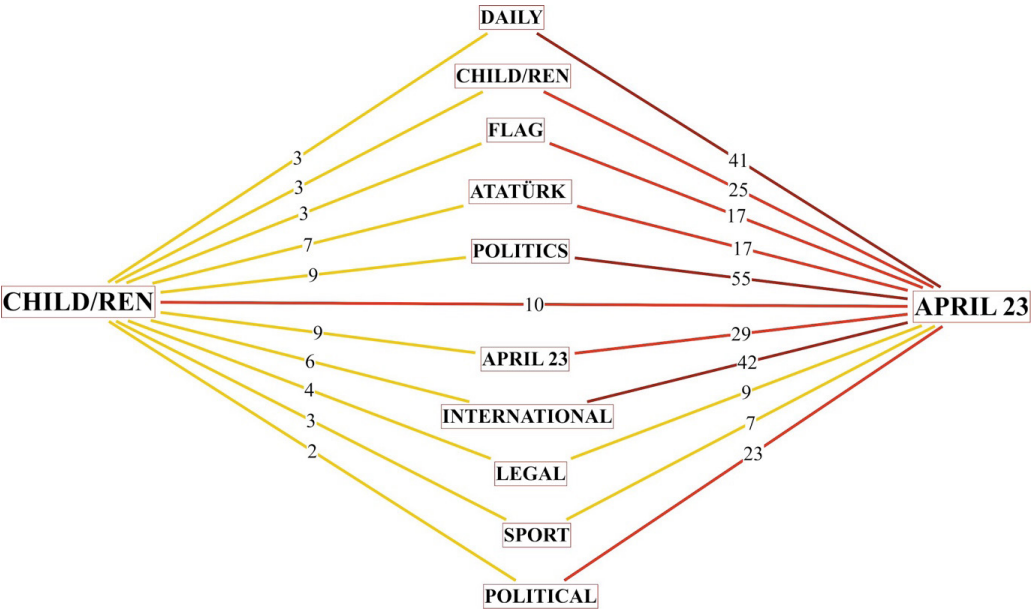


Figure 5. Co-occurrence model of Child/ren and April 23 News

The fact that children and 23 April news intersect in 10 different codes indicates a strong relationship between these two themes (Figure 5). Specifically, due to the celebration of 23 April as Children’s Day, it can be said that numerous news stories directly associate children with this festival. A detailed evaluation of the 10 different codes reveals the following:

Daily News: The presence of news related to children in 3 codes suggests that the connection between children and 23 April appears within a more limited scope. Generally, news about children tends to emerge around special days, events, or celebrations. On the other hand, the fact that news related to 23 April appears in 41 codes indicates that the topic is addressed within a much broader thematic range. This shows that 23 April is covered not only in terms of children but also in social, political, and historical contexts, linking it to wider national agendas.

Children’s Images: The convergence of children’s images and children’s news in 3 codes highlights that the connection between these two themes is most prominent in specific and specialized contexts. The fact that children’s images and 23 April news intersect in 25 codes indicates a high frequency of news stories where these two themes converge, underlining the importance of these image representations in covering 23 April.

Flag Images: The strong association of the flag code with 23 April news suggests a focus on nationalism and national symbols. The flag is often used as a symbol of the nation and the people on 23 April, especially in social celebrations and military parades. On the other hand, the lower association between the flag code and children’s news indicates that 23 April is celebrated as a national identity and sovereignty day through broad national symbols that appeal to society, rather than focusing on children specifically.

Atatürk News: The strong connection between Atatürk-related news and 23 April reinforces the link between this day and Atatürk’s legacy, as well as the foundations of the Republic. The low connection between Atatürk news and children’s news suggests that Atatürk’s legacy is celebrated not through children but in a broader, societal, and historical context as the founder of the state.

Political News: The significant difference in political news coverage indicates that 23 April is often brought up in a political context. This shows that 23 April is not only a national festival but also an occasion for political statements and expressions. The relatively low association with children

highlights that the political significance of 23 April is not framed through the lens of children but is aimed more broadly at society as a whole.

23 April Images: Both codes related to 23 April images appear prominently, reflecting the intensity of celebrations, events, and commemorations of this day. The strong overlap between 23 April news and related images is a predictable outcome. However, the relatively lower intersection between 23 April images and children’s news suggests that the visibility of children in 23 April images is somewhat limited.

International News: The frequent intersection of the 23 April news code with the international news code signals that the day is recognized and respected on the international stage. It has been used to highlight diplomatic relations and ties between Turkey and other countries, often as part of international celebrations. The lower association with children’s news indicates that the emphasis on 23 April as International Children’s Day is more prominent in the international news context.

Legal: The low intersection of the law news code with 23 April suggests that this day is less often discussed within a legal framework. However, the slightly higher overlap with children’s news indicates that legal discussions related to children may be more prominent during this time. Similar to sports news, which also shows limited connection, 23 April and children’s news have less association with organized processes such as legal or sports events.

Political Headlines: The strong connection between political headlines and 23 April news reflects the day’s significance as a celebration of sovereignty and popular will. 23 April is an important day, especially in terms of political discourse, the foundations of the state, and national sovereignty. In contrast, the low connection with children’s news suggests that the political content of 23 April is not framed through children but delivers a message aimed directly at all segments of society.

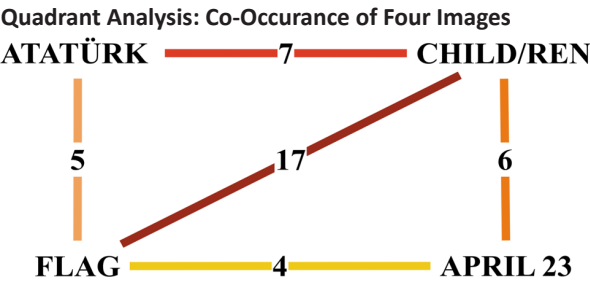


Figure 6. Co-occurrence of Four Images

In the images, it is possible to observe the frequency with which the images of Atatürk, children, 23 April, and the flag are used together (Figure 6). The combination of Atatürk and children’s images (7 times) aims to highlight Atatürk’s influence in the declaration of 23 April as Children’s Day. The image representation of Atatürk’s love for children is made possible through the combination of Atatürk-child images. The use of Atatürk and flag images together (5 times) refers to images where national symbols like the flag are associated with Atatürk’s leadership in the national struggle and the foundations of the Republic. The flag symbolizes national sovereignty and societal unity, while Atatürk’s figure represents the leadership of this independence struggle. Atatürk and the flag are commonly seen together in national celebrations and major ceremonies that emphasize the foundations of the Republic. This combination carries a meaning that strengthens the themes of nationalism and patriotism.

The combination of 23 April and flag images (4 times) is related to the celebration of 23 April as a national festival. Since the flag is a symbol of the nation’s struggle for independence and societal unity, it is natural for the flag to be prominent on significant national days like 23 April. The combination of 23 April and children images (6 times) is a natural result of 23 April being recognized as Children’s Day. Children’s participation in the celebrations on 23 April is typically very prominent, often in ceremonies and events, and the presence of children in images underscores the focus of these celebrations.

The combination of flag and children images (17 times) indicates a high emphasis on associating children with national values and festivals. This combination highlights the connection between

children and national values, reinforcing the symbolic association of children with patriotism and national identity.

The Code-Subcode Segment Model

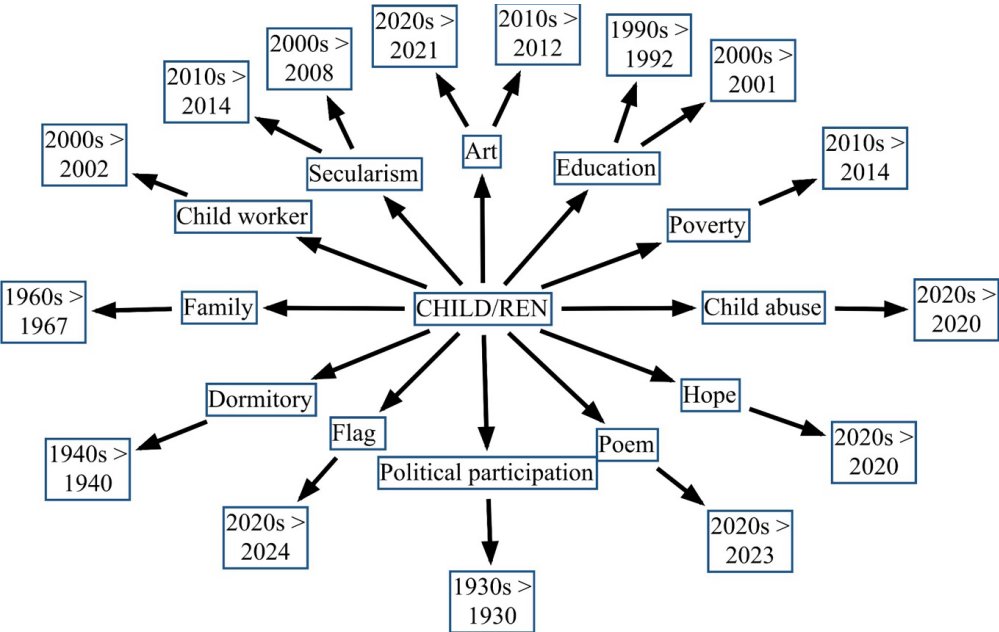


Figure 7. The Code-Subcode Segment Model

In Figure 7, the Code-Subcode Segment Model illustrates how different years and topics relate to news about children. This model offers a meaningful framework both in terms of changes over time and the association of societal or political themes with children. Such an analysis is valuable for understanding how children are situated within social, cultural, and political contexts, and which themes have emerged during specific years.

The theme of *Neglect* stands out specifically in 2020. This may be related to issues such as the neglect of children’s health, education, and social rights, as well as the increased neglect of children due to economic difficulties, particularly during the COVID-19 pandemic. The pandemic year could indicate that neglect became a prominent issue in relation to both the mental and physical health of children. On the other hand, the theme of *Hope* also appears as a subcode for 2020. Despite the challenges brought by the pandemic, hope for children’s recovery after the pandemic became a central theme during this time.

The *Flag* theme emerges in 2024, signaling a period in which nationalism and national values dominate the agenda. National festivals like April 23 emphasize themes of national identity, with children being linked to the symbolism of independence through the national flag. The *Art* theme is prominent in 2021 and 2012, while the *Poetry* theme stands out in 2023. In these years, the relationship between children and art, including topics such as children’s artistic expressions, art education, art therapy, or children’s participation in cultural events, was foregrounded.

The *Education* theme became more prominent in 1992 and 2001, periods in which there was a concentrated effort to improve education. The *Poverty* theme held significant importance in 2014. This period saw issues related to economic crises and social inequalities, with children being disproportionately affected by poverty. The *Political Participation* theme, a code from 1930, refers to a time when the role of children in social and political life was being shaped during the early Republican period.

The *Dormitory* code, which deals with housing and education (such as the establishment of school dormitories for girls), appears in 1940, which marks the early years of the Republic. The *Family* code, addressing changing family structures and children’s relationships with their families, is found in

1967. The *Child Labor* code, which deals with children's participation in the workforce, appears in 2002. The *Secularism* code, addressing the relationship between religious and secular education, is mentioned in news concerning children both in 2008 and 2014.

Limitations of the Study

Discourse analysis, in terms of its approach, can present both qualitative and quantitative data either separately or simultaneously. This study focused on numerical data and frequencies, without incorporating qualitative content. In other words, news articles were examined not as texts, but as representations for analysis. While integrating data collection techniques that could enrich the content for qualitative data production is certainly possible (Alejandro & Zhao, 2024), this research specifically centers on frequencies. The driving force behind this approach is the critical stance toward the capacity of discourse analysis to explain social phenomena as mere causal relationships (Matta, 2024). Consequently, this study excluded the social media presence of the newspaper, even though it was accessible through online subscriptions and archival searches. Social media representations may differ in scope and, while they can accelerate information dissemination, they can also contribute to the rapid spread of inaccurate information (Zafer & Vardarli, 2019).

Discourse analysis can be conducted from multiple perspectives, and expanding the study in some of these directions might have been beneficial. However, this could have led to a risk of deviating from the core context. Therefore, methods such as reflexive discourse analysis, where researchers critically include their own discourses and socio-political positions (Alejandro, 2021), and relational critical discourse analysis, which aims to foster awareness and transform societal inequalities (Vaandering & Reimer, 2021), were excluded from this study as they might have strayed from the research focus.

Conclusion and Implications

This study analyzes the thematic structures of April 23 in media and societal perceptions, revealing how themes like children, national identity, festivals, and sovereignty are interwoven. The findings underscore April 23 not only as a significant public celebration but also as a symbol that has evolved and shaped collective memory over time. Compared to existing literature, the study confirms that April 23 holds strong symbolic meaning in Turkey, both in terms of national sovereignty and children's rights.

Thematic Structures and the Theme of Children: The analysis shows that April 23 is often linked to the concepts of children and festival. The high frequency of the terms April 23 and festival in headlines highlights that the day is not just a celebration of national sovereignty, but also one that emphasizes children's central role in society, as envisioned by Atatürk in his declaration of April 23 as "Children's Day." This reinforces the narrative that April 23 is both a part of national identity and a day that ascribes special value to children, positioning them at the core of social and national frameworks. The frequent association of children with festival and national values, especially through the conjunction of flags and national themes, underscores the identification of children with national identity during social celebrations. This suggests that children are being shaped not only as future individuals but also as integral members of the nation. The frequent association of children with national festivals and celebrations suggests a cultural practice in Turkey where education and social norms aim to instill national identity and sovereignty ideologies in children.

Sovereignty and National Identity Themes: The connection between April 23 and themes of sovereignty and national identity reflects the early Republic's strong focus on national sovereignty. The use of the term sovereignty in headlines reinforces that April 23 is not just a festival, but a historical moment marking the Turkish nation's struggle for independence, popular will, and sovereignty. The frequent pairing of festival and sovereignty reveals that April 23 serves not just as a celebration, but as a day with political and social significance, rooted in the foundation of national sovereignty. The prevalence of these themes in media suggests that in Turkey, April 23 is not merely a celebration but an expression of national responsibility and identity-building, especially through the lens of children. This highlights April 23 as both a political stance and a societal message.

Emphasis on the Grand National Assembly and Democracy: The frequent mention of the Grand National Assembly in headlines indicates that April 23 is also tied to the commemoration of the opening of the Grand National Assembly of Turkey. This underscores the day's dual significance as a celebration of sovereignty and democracy. The integration of sovereignty and democracy discourses

has led to April 23 being associated with democratic governance and popular will in public memory. This theme is also present in literature, which frames April 23 as a celebration of the democratic and parliamentary foundations of the Republic.

Children and Flag Imagery: image analysis further reveals the frequent pairing of children and flag imagery, signaling that children are not only associated with education and social life but also with national identity and sovereignty themes. The prominence of flag and Atatürk imagery in images further reinforces the framing of April 23 within discourses of nationalism and social unity. This image language positions children as not only future individuals but also as active participants in a broader societal and national context.

This study explores the thematic structures of April 23 in media and societal perceptions, demonstrating how Turkey's national identity, sovereignty, children's rights, and festival culture are deeply interconnected. The findings reveal that April 23 is more than just a children's festival; it is a celebration that intertwines national values with collective memory. This research confirms that April 23 is a day that honors children while reflecting Turkey's historical, social, and political ideologies.

Future Research Directions

While this study provides an in-depth analysis of Cumhuriyet Newspaper's representations of April 23, it also opens several avenues for future research. One limitation of the current study is its focus on a single media outlet, which may restrict the broader understanding of how April 23 is framed across different ideological contexts. Future studies could expand this scope by incorporating newspapers with diverse political and ideological orientations—such as pro-government, nationalist-conservative, liberal, or populist outlets. A comparative discourse analysis would allow for a more comprehensive understanding of how national holidays like April 23 are constructed, contested, or instrumentalized across the media landscape in Turkey.

In addition to textual and visual analysis, future research could integrate qualitative methods such as in-depth interviews or focus groups with journalists, educators, parents, and students. These perspectives would provide valuable insights into how media representations of April 23 are interpreted, internalized, or resisted by different social actors. This would not only enrich the ideological analysis but also help reveal how national narratives operate in everyday life and contribute to the construction of civic consciousness.

Furthermore, future studies could benefit from incorporating critical perspectives related to gender, ageism, class, and social inclusion/exclusion. For instance, how are gender roles reproduced within the representations of children in April 23 coverage? Are boys and girls represented equally, or do traditional roles persist? How is childhood constructed—as a symbol of innocence, the future, or responsible citizenship? Similarly, attention could be given to how elderly citizens, youth, or marginalized social groups are included or excluded in media portrayals of national holidays. Such investigations would offer deeper insight into how collective identity is constructed through inclusionary and exclusionary practices.

Moreover, examining how April 23 is linked to political and social participation would also be a valuable direction. Do media narratives frame April 23 as a means of fostering democratic engagement and active citizenship, or is it merely represented as a ritualized commemorative event? Longitudinal studies tracing discursive shifts across different historical periods could further illuminate the continuities and ruptures in how national values and ideological themes are articulated in the media over time.

In sum, broadening the methodological and conceptual scope of future studies would significantly enrich our understanding of how national celebrations like April 23 function within the intersections of media, ideology, and society.

Declarations

Ethics Statement: No data were collected from human participants; therefore, ethical approval was not required.

Conflict of Interest Statement: The authors declare no conflict of interest related to this article.

Funding Statement: No financial support was received from any institution or individual for this study.

REFERENCES

- ALEJANDRO, A. (2021). *Reflexive discourse analysis: A methodology for the practice of reflexivity*. European Journal of International Relations, 27(1), 150-174.
- ALEJANDRO, A. ZHAO, L. (2024). *Multi-Method Qualitative Text and Discourse Analysis: A Methodological Framework*. Qualitative Inquiry, 30(6), 461-473
- ARSLAN, M. (2021). *The role of education in shaping children's identities: The case of Turkey's early Republican period*. Journal of Educational History, 42(3), 221-235.
- ASLAN, H. (2018). *The children of the Republic: Nationalism, education, and childhood in early Turkey*. Turkish Journal of Cultural Studies, 15(2), 75-92.
- AVERSA, L. EDWARDS, K. & SMITH, J. (2023). *Framing marijuana legalization in news coverage: An analysis of shifting frames over time*. Journal of Media Studies, 41(1), 88-104.
- BONYADI, M. & SAMUEL, M. (2013). *Discourse analysis of media headlines: A framework for studying ideological and rhetorical structures*. Journal of Communication Studies, 24(2), 77-92.
- CUMHURİYET NEWSPAPER. (2024) Electronic Archives.
- ÇELEPİ, M. (2020). *National identity and the Turkish child: Ideological influences on childhood in the early Republic*. Social Studies Review, 26(4), 150-163.
- FAIRCLOUGH, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge.
- GOFFMAN, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harper & Row.
- GÜRKAN, K. (2021). *Children and childhood in the early years of the Republic: The role of Cumhuriyet newspaper*. Turkish Media Studies, 13(1), 45-60.
- ILLIA, L. MCGINNIS, S. & LEE, K. (2024). *The social visibility of media news: A content analysis of media representations*. Media, Culture, and Society, 46(2), 315-330.
- KAÇAR ÖZKAN, A. & TOPRAKÇI, E. (2024). *The education of refugee children in Turkey: Challenges and solutions for social integration*. Journal of Refugee Education, 8(1), 20-36.
- KELLNER, D. (2010). *Media culture: Cultural studies, identity, and politics between the modern and the postmodern*. Routledge.
- KHAN, S. & MACEACHEN, E. (2021). *Foucauldian discourse analysis: Understanding the power dynamics in media representations*. Journal of Critical Studies, 15(1), 42-56.
- MATTA, C. (2024). *The Explanatory Power of Discourse Analysis*. Philosophy of the Social Sciences, 54(5), 363-386.
- MEZKİT SABAN, S. (2024). *Creating the 'ideal' Turkish child: Nationalism, modernity, and childhood in the early Republican era*. Journal of Turkish Studies, 28(2), 112-125.
- ÖZÇELİK, A. (2011). *April 23rd: The birth of National Sovereignty and Children's Day in Turkey*. In S. Duru (Ed.), *Nationalism and child development in the Republic of Turkey* (pp. 99-113). University of Istanbul Press.
- TEMİZGÜNEY, M. (2019). *Children as 'citizens to be seen': The ideological role of children in early Republican Turkey*. Social and Political Studies, 29(4), 88-105.
- TUCHMAN, G. (1978). *Making news: A study in the construction of reality*. Free Press.
- VAANDERING, D. & REIMER, K. E. (2021). *Relational Critical Discourse Analysis: A Methodology to Challenge Researcher Assumptions*. International Journal of Qualitative Methods, 20, 1-12.
- VAN DIJK, T. A. (2019). *Discourse and ideology: A multidisciplinary introduction*. Sage Publications.
- ZAFER C. & VARDARLIER, P. (2019). *Medya ve Toplum*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22 (2), 355-361.

Genişletilmiş zet

Bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve ocuk Bayramı'nın medya aracılığıyla nasıl temsil edildiğini ve bu temsillerin ideolojik açıdan nasıl ęekillendięini Cumhuriyet gazetesi örneğiyle incelemektedir. Yaklaşık 100 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca, çocuklara ithaf edilen bugün yalnızca bir kutlama olmaktan öteye geçmiş, ulusal kimlik inşasında önemli bir araç haline gelmiştir. Çocukların, siyasi katılımın tokenist öznesi olarak konumlandırılması ve bugünün bağımsızlıkla ilişkilendirilmesi, bayramın politik anlamını güçlendirmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Cumhuriyet gazetesinin 1930'dan 2023'e kadar 23 Nisan'ı nasıl erevelediğini ve bu çerçevenin zaman içinde nasıl evrildiğini incelemektir. Gazetenin dili ve görselleri üzerinden, toplumsal belleğin nasıl üretildiği ve çocukların bu bellekte nasıl temsil edildiği araştırılmaktadır.

Çocukların temsili, medya ocuk ilişkisi ve ideolojik bağlamları ele alan daha önceki çalışmalarda, erken Cumhuriyet döneminde çocukluk kavramının nasıl ęekillendięine yer verildiği grlmştir. Bu dönemde çocuklar, yeni kurulan ulusun geleceği olarak görülmüş ve devlet politikalarıyla desteklenen eğitim, sağlık ve sosyal haklar gibi alanlarda görünürlükleri artırılmıştır. 23 Nisan, bu ideolojik çerçevenin somutlaştığı bir gün olarak çocuklara adanmış ve milli değerlerin aktarım aracı olmuştur. Zamanla ocuklar, "geleceğin yurttaşları" olarak kurgulanmış ve bugünün kutlamaları üzerinden Cumhuriyet ideolojisinin taşıyıcıları hâline getirilmiştir. Son dönem literatürde ise, özellikle göçmen çocukların eğitimi bağlamında, eğitim politikalarının güncel zorluklara nasıl yanıt verdiği ele alınmıştır. Böylece ocukluk algısının geçmişten günümüze değişimi ve medyanın bu algının inşasındaki rolü daha bütüncül bir ęekilde değerlendirilebilmektedir.

Bu çalışmada, medyanın toplumsal algıyı nasıl inşa ettiğini anlamak amacıyla söylem zmlmesine dayalı yöntemler kullanılmıştır. Gazetelerde yer alan görsel ve metinsel ögelerin ideolojik anlamlarını, olayları nasıl erevelediklerini ve bunların toplumsal gerçeklik üretimine etkilerini analiz etmek hedeflenmiştir. Eleştirel Söylem Analizi, ereveleme Analizi ve İdeolojik Söylem Analizi birlikte uygulanarak daha bütüncül bir yaklaşım geliştirilmiştir. Araştırma, Cumhuriyet Gazetesi'nin 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve ocuk Bayramı'na dair tarihsel süreçteki temsillerini incelemektedir. 1923–1930 yılları arasındaki 89 gazete manşeti, gazetenin dijital arşivinden toplanarak analiz edilmiştir. Cumhuriyet'in modern Türkiye'nin kuruluş süreciyle olan bağı ve laik, eleştirel yayın politikası nedeniyle örnek olarak seçilmiştir. Analiz sürecinde hem metinlerdeki kelime ve söylemler hem de görsellerdeki semboller ve temsiller incelenmiştir. Bu unsurların, devlet ideolojisinin ve milli kimliğin medya aracılığıyla nasıl retilendiğini gösterdiği tespit edilmiştir. Kodlama ve tema analizi için MaxQDA programı kullanılmış, tekrarlayan yapılar ve ideolojik anlatılar sistematik biçimde belirlenmiştir.

Çalışmanın bulguları iki aşamada değerlendirilmiştir. İlk olarak, görseller, başlıklar ve haber metinleri arasındaki eşzamanlılık analizleri yapılmış, ardından kod-matrix yapıları incelenerek temalar arasındaki bağlar ortaya konmuştur. Üç temel unsur olan haber, görsel ve başlıkların birlikte kullanımının yüksek olduğu görülmüş; bu, haber anlatımının çok katmanlı ve bütünleşik bir yapıda kurgulandiğını göstermektedir. Başlıklar, haberin özünü kısa ęekilde sunarken; görseller bu içeriği duygusal ya da estetik boyutta pekiştirmekte, bu da haberin etkisini artırmaktadır. Kod analizinde özellikle başlıklarda 23 Nisan temasının 2000'li ve 2010'lu yıllarda belirgin biçimde arttığı, bunun cumhuriyetin 100. yılı gibi dönüm noktalarıyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Siyasal içerikli başlıkların 2000'lerde yoğunlaşması, Türkiye'nin siyasi gündeminin haberlere yansımısını göstermektedir. Uluslararası başlıkların 1960'larda yoğunlaşması ise Türkiye'nin dış politika süreçleriyle ilgilidir. Görsellerde Atatürk'ün ve çocukların görsel temsilleri, özellikle 2020'li yıllarda daha sık kullanılmış, bu da çocukların ulusal kimliğin taşıyıcısı olarak simgeleştirildiğini göstermiştir. Bayrak ve Atatürk imgeleri çoğunlukla birlikte yer alarak ulusal birlik ve kurucu lider vurgusu yapılmıştır. 23 Nisan'a dair görsellerin ocuk imgeleriyle tam olarak örtüşmediği; bayrak, Atatürk ve ulusal temaların ne çıktığı grlmştir. Haber içeriklerinde 2020'lerde sağlık ve ocuk temalarının belirginleştiği, bunun pandeminin etkisiyle ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. ocuk haberlerinin, zaman zaman imal (neglect) veya umut (hope) gibi alt temalarla birlikte sunulması dikkat çekicidir. Ayrıca eğitim, sanat, yoksulluk, laiklik gibi konuların farklı dönemlerde ocuk temasıyla birlikte ele alındığı görülmektedir.

Araştırma, sınırlı bir veri kümesine dayanmakta olup, diğer medya kuruluşlarının içeriklerini kapsamamaktadır. Ayrıca, nitel görüşmeler ya da sosyal medya analizleri gibi veri kaynakları

kullanılmamış, araştırma frekanslara ve medya diline odaklanmıştır. Bu, çalışmanın kapsamını daraltırsa da derinlemesine söylem çözümlemesi ile tarihsel bir medya okuması sunmaktadır. Bu çalışma, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın medya temsilleri aracılığıyla nasıl anlamlandırıldığını ve toplumsal algıda nasıl konumlandığını incelemektedir. Analizler, bugünün yalnızca çocuklara adanmış bir bayram değil, aynı zamanda ulusal kimlik, egemenlik ve demokrasi gibi ideolojik temaların da taşıyıcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle çocuk, bayrak ve Atatürk görsellerinin sıklıkla bir arada kullanılması, çocukların geleceğin bireyleri olmanın ötesinde ulusun aktif bir parçası olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi vurgusu ise 23 Nisan'ı sadece bir kutlama değil, aynı zamanda demokratik bir hafızanın sembolü haline getirmektedir. Medya içeriklerinde yer alan söylemler, 23 Nisan'ı ulusal değerlerin pekiştirildiği bir gün olarak sunmakta; çocukları hem toplumsal aidiyetin hem de ideolojik inşanın merkezine yerleştirmektedir. Son olarak bu çalışmanın ilerleyen dönemlerinde, çeşitli toplumsal aktörlerle yapılacak görüşmelerle de 23 Nisan'ın ulusal kimlik inşası ve sosyal-siyasal katılımı ilişkisi çok daha kapsamlı bir şekilde incelenebilecektir.

APPENDIX



ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Kuzey Kore Fotoğraflarında Gerçekliğin Sunumu: Ed Jones ve Xiaolu Chu Tarafından Çekilen Fotoğrafların Göstergebilimsel Analizi

The Presentation of Reality in North Korea Photographs: Semiotic Analysis of Photographs Taken by Ed Jones and Xiaolu Chu

¹Hatice ÖKSÜZ 

²Yakup TOKTAY 

¹Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi,
Rektörlük, Kurumsal İletişim
Koordinatörlüğü, İstanbul, Türkiye.
✉ hatice.oksuz@marmara.edu.tr

²Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi
Eylül Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Yeni Medya ve İletişim Bölümü,
Balıkesir, Türkiye.
✉ ytoktay@bandirma.edu.tr

Geliş/Received: 05.11.2024
Kabul/Accepted: 06.01.2025

Öz

Amaç: İnsanın anı kaydetme arzusu, varoluş hikâyesiyle paralellik seyreden zihinsel ve edimsel bir süreçtir. Anın çerçeveslendiği görsel bir dünya olan fotoğraf, göstergelerle okuyucuya kompozisyonun gerçekliğini sunan bir anlam dünyasıdır. Böylelikle insanın gerçekliği olan bakışı da bu göstergeler ve çerçevelerle şekillenmektedir. Çalışmanın amacı; ideolojik bir araç olarak fotoğraf ve fotoğrafçının gerçekliği nasıl anlamlandırdığı ve kurguladığını anlamaktır.

Yöntem: Bu çalışma kapsamında ele alınan Kore Demokratik Cumhuriyeti, içine kapanık tutumu ve politikaları ile bilinen bir ülke olarak sosyal yaşam gerçekliği devlet gözetimi ve kontrolü altındadır. Kuzey Kore'nin gündelik yaşamına ilişkin fotoğraflarını devlet kontrolünde çeken foto-muhabir Ed Jones ve bu kontrolden bağımsız olarak gizli çekim yapan Xiaolu Chu'nun bölgede çektikleri fotoğraflar arasından amaçlı örneklem çerçevesinde 10'ar fotoğraf göstergebilimsel olarak analiz edilmiş olup elde edilen veriler gerçeklik bağlamında değerlendirilmiştir.

Bulgular: Bulgular neticesinde her iki fotoğrafçının da çektiği karelerde birbirinden farklı Kuzey Kore gerçekliğinin sunulması çalışmayı önemli kılmaktadır. Sonuç olarak ortaya çıkan temalara bakıldığında, ideolojilerine ve liderlerine bağlılık ile kolektif yaşam biçiminin sunulduğu görülmektedir. Ayrıca, Ed Jones'un fotoğraflarında ihtişam, kentleşme, askeri güç ve mutlu insanlar ön plana çıkarken, Xiaolu Chu'nun fotoğraflarında mutsuz ve yorgun bireylerin olduğu, gelişmişlik düzeyi düşük bir ülke tasviri göze çarpmaktadır.

Sonuç: Bu durum ise çerçeveslenen iki farklı Kuzey Kore gerçekliği ile karşı karşıya kalındığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Kuzey Kore, Gerçeklik, Fotoğraf, Göstergebilim, Ed Jones, Xiaolu Chu

Abstract

Aim: The human desire to record memories is a complex mental and behavioural process that can be traced back to the origins of human existence. Photography, as a visual art form, captures the transient moment and presents the reality of the composition to the viewer through a series of signs. Consequently, the human perspective on reality is also shaped by these signs and frames. The objective of this study is to comprehend how photography and the photographer, as ideological instruments, interpret and construct reality.

Method: The research focuses on the Democratic People's Republic of Korea (DPRK), with a detailed analysis of two contrasting representations of North Korean daily life. The first of these was captured surreptitiously by a photojournalist operating under state surveillance, while the second was produced by an independent photographer. A purposive sampling of 10 photographs by Ed Jones and Xiaolu Chu was subjected to semiotic analysis in order to investigate differing perceptions of reality in North Korea. The study emphasises how the photographers' distinct contexts give rise to divergent narratives, thus offering valuable insights into the construction of visual realities.

Results: A close examination of the themes that emerged as a result reveals an adherence to ideologies and leaders, as well as a collective lifestyle. Furthermore, while Ed Jones's photographs are characterised by themes of splendour, urbanisation, military power and contented individuals, Xiaolu Chu's photographs depict a nation characterised by unhappiness, fatigue and underdeveloped conditions.

Conclusion: This situation shows that there are two different North Korean realities framed.

Keywords

North Korea, Reality, Photography, Semiotics, Ed Jones, Xiaolu Chu

Giriş

Totaliter bir rejim benimseyen Kuzey Kore, dış dünyayı bir tehdit olarak algılaması itibariyle bazı katı kurallara tabidir. Ülkeye dışarıdan girişlerin neredeyse olmadığı, girenlerin ise kontrollü ve sınırlı bir alanda gezdirildiği bir ortamda fotoğraf çekimi, video kaydı vb. gibi belge niteliğindeki kayıtlara izin verilmemektedir. Bu denli dış dünyaya kapalı olan bir toplumun günlük yaşamına ilişkin bilgi ve belgelerin sınırlı olması, bu konunun araştırılmasını cezbeden başlıca unsurdur. Bu çalışmada, Kuzey Kore'ye girişine ve devlet memurlarının refakatiyle fotoğraf çekmesine izin verilen nadir fotoğrafçılardan biri olan AFP (Agence France-Presse) fotoğrafçısı Ed Jones ile fotoğraf çekiminin kesin olarak yasaklandığı bölgelerde gizlice fotoğraf çekmeyi başaran ve bunları servis eden Xiaolu Chu'nun, Kuzey Kore gerçekliğini nasıl sundukları incelenmektedir. Bu bağlamdan hareketle çalışmanın amacı: Kuzey Kore'nin sosyal yaşamına dair gerçekliğin devlet kontrolü altındaki bir fotoğrafçı gözünden sunumu ile bu kontrolü delmeyi başarmış bağımsız bir diğer fotoğrafçının gizli olarak çektiği fotoğraflar üzerinden Kuzey Kore günlük yaşamına dair gerçekliğin mukayese edilerek gerçekliğin nasıl algılandığı ve sunulduğu amaçlanmıştır.

Kuzey Kore eksenli yapılan çalışmaların literatür taramasından hareketle Byung Jona Lee (2009) tarafından yapılan "*A Comparative Study on the Attitudes of Foreign Correspondents in Korea: Focusing on Their Views on North Korea*" adlı makalede, yabancı muhabirlerin Kuzey Kore'ye dair görüşlerine odaklanıldığı görülmektedir. Yoon (2015) tarafından yapılan "*Forbidden audience: Media Reception and Social Change in North Korea*" adlı çalışmada ise sosyal değişim üzerine bir izleyici araştırması yapılmıştır. 2018 yılında ise Soomin Seo (2018) tarafından yapılan "*Covering The Hermit Regime: A Comparison of North Korea Coverage At The Associated Press And NK News*" adlı çalışmada ABD ve Kuzey Kore haber ajanslarında yer alan Kuzey Kore haberleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Curran (2019) tarafından yapılan "*Conflict and Responsibility: Content Analysis of American News Media Organizations Framing Of North Korea*" adlı çalışmada ise, Amerikancı bakış açısıyla haber organizasyonlarının Kuzey Kore çerçevesi etrafında yapılan bir içerik analizi çalışması bulunmaktadır.

Kuzey Kore'ye dair yapılan çalışmaların az olması, daha önce bu yöntem, konu ve örneklem üzerinden yapılan bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmayı özgün kılan dinamiklerin başında gelmektedir. Fotoğraf ve ona konu olan gerçekliğin ele alındığı bu çalışma Türkçe literatürde önemli

bir boşluğu doldurması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamdan hareketle çalışmanın ana sorunsalı olan gerçeklik kavramı, tartışmalı ve muğlak bir alan olduğu için kavramın farklı eşiklerdeki anlamlandırılışı üzerinde derinlemesine durulmuştur. Akabinde fotoğrafın tarihi ve gerçeklikle olan ilişkisi üzerine düşünsel tartışmalara da yer verilerek teorik arka plana oturtulmuştur. Araştırma problemi nitel yöntem; durum çalışması deseni, verilerin çözümlenmesi ise göstergebilimsel analiz ile gerçekleştirilmiştir. Nitel yöntemin insana ve topluma yönelik gerçeklik algılamasındaki göreliliği, anlama ve yorumlama çabası bu yöntemin tercih edilmesindeki etkidir. Zira gerçeklik kavramının muğlak ve durumsal oluşu, zamanı ruhuna göre anlamlandırılışı, fotoğrafın gerçeklikle olan ilişkisi ve fotoğrafçının nesneye ya da olaylara dönük zihinsel yaklaşımı çalışmayı post-pozitivist bir yaklaşımla ele almayı mümkün kılmaktadır.

Gerçeklik Kavramı

Gerçeklik, geçmişten günümüze var olan ve insandan ayrı düşünülmemeyen bir kavramdır. Bu nedenle gerçekliği insandan bağımsız olarak düşünmek olanaksızdır. İnsan, gerçekliğin içinde yaşadığını ve bazı noktalarda kararlara varması gerektiğini bildiği için tarihsel süreçte, kendi kendine, çevresine söz konusu gerçekliğe karşı kendi varlığının konumunun ne olduğunu sormakta ve bu sorulara cevaplar aramaktadır (Derman, 2009, p.13-14). Etimolojik olarak incelendiğinde gerçek kavramı; Fransızca “rien, reel, realiser, realite” İngilizce de “real, realize, reality” sözcüklerinden türetilmiştir. Türkçede ise gerçek sözcüğü “doğru, dürüst, hakiki, sahih, doğruluk, muhakkak” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (Hançerlioğlu, 1982, p.215).

Gerçeklik kavramı tartışılırken çoğunlukla birbirleriyle iç içe geçmiş olan hakikat, doğruluk kavramlarının yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak gerçeklik ve hakikat kavramları gerek etimolojik olarak gerekse de epistemolojik olarak birbirinden farklı kavramlardır. *Felsefe Sözlüğü*’nde gerçek, nesnel gerçekliği hakikat ise bu nesnel gerçekliğin zihindeki *öznel yansıması* dile getirmektedir (Hançerlioğlu, 1982, p.276). Gerçeklik, insan zihninden bağımsız olarak var olan kesinlik anlamına gelirken, hakikat (doğruluk) ise gerçeklerin zihinde belirttiği durum veya yansıması olarak tanımlanabilir. Doğruluk kavramı tarihsel süreç içerisinde ele alınırken Sokrates ve öncesi dönemde sofistler doğruluk kavramını tek başına ele almaktan ziyade siyaset ve etik kavramlarıyla olan ilişkisine binaen dolaylı olarak bu konuyla ilgilendikleri görülmüştür. Protagoras’ın “bütün şeylerin ölçüsü insandır, var olanların var olduğunun, var olmayanların olmadıklarının” (akt. Tepe, 2016, p.32) ifadesi Sofistlerin doğruluk düşüncesine ilişkin başvurduğu en sık atıftır. Benzer şekilde Protagoras’a ait olduğu düşünülen şu sözler gerçeklik ve doğrunun nesnel hükümlerle ortaya konulamayacağını belirtmektedir: “Her bir şey bana nasıl görünürse benim için öyledir, sana nasıl görünürse senin için de öyle... Üşüyen biri için rüzgar soğuk, üşümeyen için soğuk değildir” (Kranz, 1984, p.194). Diğer ünlü Sofist Gorgias ise “hiçbir şey yoktur; varsa bile insan için kavranılamazdır; kavranılır (bilinebilir) olsa da öteki insanlara bildirilemez ve anlatılamaz” (Kranz, 1984, p.197) ifadesi ile insanın dış dünyadaki gerçekliği kavrayabilmesinin mümkün olmadığı belirtmiştir. Bilgi Felsefesi tarihinin ilk büyük filozofu olarak görülen Platon’un bilgiye ve doğru- kesin bilginin olanağına ilişkin yaptığı değerlendirmeler ve geliştirdiği idealar kuramı çok mühimdir (Tepe, 2016, p.34). Platon, gerçek ve hakikate ulaşma konusunda kendisinden daha önce söylenenleri eleştirmiş ve Protagoras’ın doğru bilginin ölçütünün insan olduğu düşüncesine karşı çıkarak bütün şeylerin ölçüsünün tanrı olduğunu belirtmiştir (Kranz, 1984, p.195). Aristoteles’e göre doğruluğu ele almak hem kolay hem de zordur. Bunun nedeni kimsenin ona yeterince erişememesi ama yine de herkesin onun hakkında bir şeyler söylemesidir. Aristoteles’te Platon gibi herhangi bir bilginin hakikatini onun nesnesine uygunluğuna bağlamaktadır (Tepe, 2016, p.39).

Gerçeklik ve hakikat kavramına Ortaçağ felsefesinin önemli filozoflarından Thomas Aquinas farklı bir bakış getirmiştir. Thomas Aquinas teolojik bir temelle oluşturduğu görüşlerinde iç ve dış dünya gibi, düşünce ve varlık gibi, insan ve gerçeklik ayrımlarını getirmiştir. Aquinas’a göre gerçeklik tanrısal bir yaratım olarak bize sunulmuştur ve insan da bu tanrının bir görüntüsü olarak yaşamını sürdürmektedir (Derman, 2009, p.15). Yeniçağ felsefesinde ise hakikat ve gerçeklik sorunu Descartes ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu anlamda Descartes bir geçiş filozofu olarak görülmekte ve doğruluk sorununu kesinlik sorununa bağlanarak açıklanmıştır. *Metot Üzerine Konuşma* adlı eserinde doğruluk sorununa sadece doğru olduğu kesin bir şekilde bilinen şeylerin doğru olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir hatta bu sebeple yanlış ya da yanılgıya düşmemizin bu ilkeye uymayışımıza bağlıdır. Doğruluk ve yanlışlığın ne

olduğundan çok kaynağının ne olduğu ile ilgilenen Descartes bunun gerekçesinin insanın tanrı kadar yetkin ve mükemmel olamamasından ve insanın yapısındaki eksiklikten kaynaklandığını düşünür. Yanılma Tanrı'dan değil Tanrı'nın insana verdiği doğru ve yanlış ayırt etme mekanizmasının sınırlı olmasından kaynaklanır (Tepe, 2016, p.53). Doğruluk problemine yeni bir boyut kazandıran Descartes, "Doğru olan kesin olandır: kesin olan ise açık ve seçik kavranılmış olan kendisinden şüphe edilmeyecek olandır" bu sözünden hareketle doğruya giden yolun kesinlik ve netlikten geçtiği söylenebilir. Şüphe ise Descartes felsefesinin özünü oluşturur. O her türlü bilgiye şüphe ile yaklaşır ve doğruyu elde etmek için kuşkulananak gerekir. "Her şeyden kuşkulabilirim ancak kuşkulanamayacağım tek bir şey vardır o da kuşkulanan ben'in kendisidir". İşte bu sebeple "Düşünüyorum o halde varım" demiştir (Descartes, 2010, p.13).

Yine bu dönemin önemli matematikçi ve filozofu Leibniz, bir düşünce veya yargıya doğru ya da yanlış diyebilmek için bir dayanak noktası olması gerektiği kanaatindedir. Leibniz'e göre akıl yoluyla elde ettiğimiz bilgiler iki temel ilkeye dayanır ve bunlardan ilki çelişmezlik ilkesidir; bu ilkeye göre çelişki taşıyan ifade yanlış, çelişki barındırmayana ise doğru denilir. İkinci ilke ise yeter sebep ilkesidir. Bu ilkeye göre; yeterli sebep olmaksızın hiçbir olgu gerçek veya var olamaz hiçbir ifade de doğru olamaz (akt. Tepe 2016, p.57). Berkeley, Hume, Kant'ı derinden etkileyen John Locke'un idealizme karşı tez olarak öne sürdüğü "doğuştan bilgi yoktur" sözü onun felsefesinin temelini oluşturur. Locke'a göre eğer ideler doğuştan herkeste olsaydı mantık ve temel prensipleri gibi temel ilkeler de herkeste olabilirdi, ancak bunun yerine Locke *tabula rasa* dediği aklın boş bir levha olduğu ve deneyimler, duyular yoluyla bilgiye erişebileceğimizi belirtmektedir. Locke bilginin ilk kaynağı olarak gördüğü deneyi iç ve dış olmak üzere ikiye ayırır. Dış deney insanın dış dünyada algıladığı nesnelere işaret ederken iç deney; iç dünyamıza göndermede bulunur. Berkeley'de bir cismin var olabilmesi için algılanabilmesi gerektiğini belirterek sadece algılanabilen şeylerin var olduğunu algılamayan şeylerin ise yok hükmünde olduğunu, dolayısıyla duylara verilen ideler (fikir) gerçektir ve mevcuttur (Öktem, 2017, p.144).

Kant "gerçeklik nedir?" sorusuna bilginin nesnesi ile olan uyumu veya bağdaşması olarak cevap vermektedir. Ancak buradaki esas problem bilginin evrensel ve güvenilir ölçütünün ne olduğudur. Kant verili gerçekliğin içinde insanın payını yadsımaz ancak onun için gerçeklik yalıtılmış ve açılmanamayacak bir yapıdadır (Derman, 2009, p.15-16). Kant, Doğruluğun mantıksal ölçütünü ise bir bilginin ya da aklın idrak yetisinin genel ve biçimsel yasalara uygun düşmesine bağlamaktadır (Tepe, 2016, p.61).

Hegel, *Tinin Görüngübilimi* adlı eserin önsözünde "Gerçek bütündür. Bütün ise ancak kendi gelişimi yoluyla kendini tümleyen özdür." (Hegel, 1986, p.31) demektedir. Hegel gerçeğin kendisini sunmak zorunda olduğunu ancak bunun bir sürecin sonunda gerçekleşeceğini belirtmektedir. Gerçeğin tamamlanma sürecini ise *Tinin Görüngübilimi* adlı eserinde tomurcuk örneği ile açıklar. Ona göre tomurcuğa bakarak meyveyi görmek gerekir. Bitkinin gerçeği tomurcuktur (Hegel, 1986, p.22). Hegel'in gerçek kavramını tomurcuk örneğiyle açıkladığı gibi gerçek, canlı olan ve etkin devingen olandır.

Positivizm ve Materyalizm de gerçeklik kendi başına var olabileceği gibi aynı zamanda açılmanabilmektedir. Materyalist düşünceye göre; insan bilinci ve onun ürünleri somut gerçeklik içinde ele alınması gereken yapılar olarak düşünülmelidir. İdealist yaklaşıma göre ise gerçeklik insan bilincine bağlı olgu olduğu için insan algısı ve ilişkisi dışındaki bir gerçeklik olgusunun varlığından bahsedilemez (Derman, 2009, p.16). 20. yüzyıl felsefesinde gerçekliği sorguladığımızda Wittgenstein'in başyapıtı olarak görülen eseri *Tractatus* karşımıza çıkmaktadır. Wittgenstein'a göre bilgi tasarımıdır ve "tümce gerçekliğin bir tasarımıdır. Tümce gerçekliğin biz onu nasıl düşünüyorsak öyle bir taslağıdır. Tasarım, gerçeklikle uyur ya da uyumaz; ona uygundur ya da uygun değildir; doğrudur ya da yanlıştır". Tasarımın doğru ya da yanlış olduğunu bilmek için onu gerçeklik ile kıyaslamak gerekir (Wittgenstein'dan akt. Tepe 2016, p.70).

21. yüzyılın en önemli düşünürlerinden Baudrillard; gerçeklik, gerçek, hakikat kavramlarını tanımlamanın her zaman zor olduğunu belirterek özellikle içinde yaşadığımız simülasyon evreninde gerçekliğin varlığından bahsedemeyeceğimizi belirtmektedir. Bir başka ifadeyle gerçeklik ölmüştür ve bu ölüm ise fiziki bir yok olmayı temsil etmemektedir. Gerçekten daha fazla gerçeğe benzeyen ve toplumsaldan daha fazla toplumsala benzeyen bir hipergerçekleşme şeklinde ortadan yok kaybolmaktadır. Ölen bu gerçeklerin yerini ona benzeyen ikizleri (sozileri) almaktadır (Baudrillard'dan akt. Adanır, 2008, s.22).

Fotoğrafın Gerçeklikle İlişkisi

Fotoğraf gerçeğin bir izi veya onun bir görüntüsüdür düşüncesinden hareketle, kuşku duyulan ya da merak uyandıran her şey fotoğraflanarak gerçekliğine dair bir iz bırakılmaktadır. Bu açıdan fotoğraf bir delil niteliği taşımaktadır. Emile Zola'nın dediği gibi "Bence bir şeyin fotoğrafını çekene kadar bir şeyi gerçekten görmüş olduğumuzu iddia edemeyiz" (akt. Sontag, 1993, p.17). Fotoğraf gerçekliği kaydetmekle kalmamıştır aynı zamanda nesnelerin bize görünme biçiminin de ölçütü haline gelmiştir. Yani, gözün gördüğünü fotoğrafta nasıl görüleceği merakı yüzünden fotoğrafın keşfedildiği yılların ardına hemen hemen her şey hızla fotoğraflanmıştır. İşte bu merak gerçeklik düşüncesini değiştirmiş ve sıradan görme eyleminin yerini fotoğrafik görmeye bırakmıştır. Fotoğrafik görme, neyin görülmeye değer olduğunu belirlediği gibi görülen şeyin gerçek olduğuna kanıt olarak da çekilmiş fotoğrafı göstermektedir. Bu anlamda resim ve fotoğraf arasındaki farklardan biri de resmin herhangi bir şeyi ne kadar benzetmiş olursa olsun ikinci bir kişinin yorumuna dayalı olduğu için öznel olduğu görüşüdür. Fotoğraf ise bu anlamda resimden ayrılmaktadır, çünkü fiziksel bir kayıt niteliği taşımaktadır. Bu fotoğrafa belge niteliği kazandırmaktadır (Turan, 2013, p.22).

İhsan Derman da fotoğrafın mekanik doğasından ve teknik süreci içinde insan müdahalesine gerek olmamasından dolayı gerçekliğin güvenilir bir belgeleyicisi olduğu kanısındadır. Derman, fotoğrafın resimden çok farklı olduğu yönüne vurgu yapmaktadır. Fotoğraf mekanik bir sürecin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla fotoğrafik görüntünün inandırıcılığı, fotoğraf makinesinin perdesinin açılır açılmaz objektifin karşısındaki görüntünün duyarlı bir yüzeye aktarılması gibi teknik bir süreç içerisinde insan müdahalesinden uzaktır (Derman, 2009, p.70-71).

Susan Sontag, fotoğraf üzerine adlı kitabında gerçekliğin bir minyatürü olarak fotoğrafa dair görüşlerini benzer şekilde resim sanatı üzerinden dile getirmektedir. Fotoğraf resimdeki gibi sadece bir görüntü değildir. Gerçekliğin bir yorumu olan fotoğraf aynı zamanda gerçekliğin bir izidir. Tıpkı kardaki ayak izleri gibidir. Fiziksel bir süreç olan fotoğraf, resimle her ne kadar fotoğrafik ölçütlere yaklaşıp da öznel bir yorum olmanın ötesine geçemez. Fotoğraf doğrudan gerçekliğin bir yansıması, nesnelerden yansıyan ışığın film yüzeyinde bıraktığı izlerdir. Görüntü varolan nesne ya da kişilerin vakti zamanında gerçekten var oldukları gerçeği bulunmaktadır (1993, p.162). Sontag, fotoğraf görüntüsünü gerçekteki modeli ile aynı algı düzeyinde değerlendirmese de atfettiği yorum niteliği öznel olmaktan ziyade nesneldir. Fotoğraf ile birlikte gerçek, benzer şekilde yeniden yaratılmıştır. Fotoğraf o kadar gerçekçidir ki nesne ile yarattığı arasında insan müdahalesi yoktur.

Barthes, fotoğraf görüntüsünü kodsuz bir ileti olarak nitelemiş ve onun teknik niteliğinden dolayı fotoğrafı bir daha tekrarlanamayacak olguların bir tekrarı olarak görmüştür. Fotoğrafa konu olan, objektifin karşısındaki nesnenin kendisi fotoğrafta görünen şeydir. Nesne ile nesnenin görüntüsü arasında bir indirgeme bile olsa bu bir dönüşümü ifade etmez. Bir diğer ifadeyle, fotoğrafik görüntüyü anlamlandırabilmek için onu bir imgeler bütünü olarak görmemek gerekir (akt. Derman, 2009, p.65):

Fotoğraf ve gerçeklik ilişkisinde fotoğrafı gerçeğin bir izi olduğu ya da konu aldığı nesnenin bizatihi kendisini gösterdiği veya onun bir görüntüsü olduğu görüşlerinin aksine fotoğrafın gerçekliği katıksız bir şekilde resmetmediği ve fotoğrafçının da gerçeğe yansız bir tanık olarak bakılmaması gerektiği görüşleri de mevcuttur. Fotoğraf, gerçeği olduğu gibi resmetmemektedir. Konu edildiği nesne ile de tıpatıp bir benzerliğin aslında hiçbir zaman olmadığını fotoğrafın görüntüsü zaten bize göstermiştir (Karadağ, 2004, p.89). Çünkü tanık olarak fotoğrafçı, gerçekleri kamera çerçevesi içine hapsedmekte ve algı dünyasıyla çerçeveye konu olan nesneye bir takım manipülasyon uygulamaktadır.

Fotoğraf bir yeniden sunumdur. Fotoğrafçı ise yeniden sunumcudur ve etrafında olup bitenleri konu ederek onları algı dünyasında yeniden şekillendirir ve sunar. İzleyici ise konu edinilen görüntüyü fotoğrafçının gözünden görür. Bu demektir ki izleyici, gerçekliği yeniden sunulmuş biçimiyle görmeye başlar. Bu yüzden deklanşöre her basıldığında yeniden üretilmiş bir gerçek, bir kurgu yaratılmaktadır (Derman, 2009, p.67-83).

Fotoğraf bize zaman içinden bir kesit sunar. Konu edildiği aslında yaşanan zamandır, yani gerçek zamandır. Ancak deklanşöre basıldıktan sonra, çekildiği an olan zaman, deklanşöre basılınca "çekildiği zaman"a dönüşür. Zaman olgusu fotoğrafın dışında kalır. Burada kişiyi etkileyen, gerçekliğin elden kaçıcılığını bir an elde tutma yanılsamasıdır. Fotoğraf "şimdi-burada" ve "eskiden" arasında mantık dışı bir bağ oluşturmaktadır. Dolayısıyla, fotoğrafik görüntünün olduğu anki zaman ve mekân ile izlendiği andaki zaman ve mekân arasında farklar vardır. Bu fark fotoğraf görüntüsü hakkında yanılsamaya neden olmaktadır. Görüntünün kendi içinde gerçekliği arttıkça yanılsama da artmaktadır. Fotoğraf

görüntüsü, usta yalanlar söyler. O görüntüyü algılayan kişilerde kod açıklamaya gerek olmadığı sanısını yaratacak usta yalanlar söyler. Fotoğraf, onu çekenin çerçeveye sığdırdıkları ve ona yüklediği algı ile şekillenir. Gerçeğin sona erdiği yerde görüntü başlar (Derman, 2009, p.83).

Fotoğraf üç boyutlu gerçekliği iki boyutlu bir düzlem üzerine aktarma çabası olduğu için, fotoğrafa konu olan gerçeklikle ilişkisini sorgulamamıza sebep olmaktadır. Fotoğrafların mekanı yoktur. Çünkü iki boyutludur. Alımlayan için fotoğraf görüntüsündeki her şey eşit mesafededir. Alımlayan, fotoğrafta geçen mekanın içine geçemez (Derman, 2009, p.98-99). Dolayısıyla içinde yaşadığımız bizden bağımsız olan gerçeklik gibi açık seçik değildir. Bu yüzden fotoğrafta geçen zaman ve mekan bir kesittir. Yaşanılan bir andan kesit sunduğu için de fotoğraf tanık aracı olarak görülmektedir.

Kuzey Kore ve Juche İdeolojisi

Kuzey Kore olarak da bilinen Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, uluslararası tüm alanlarda siyasal, toplumsal, ekonomik, askeri, medya vb. açılardan sıkça tartışılan ülkelerden biridir. Kendine özgü bir ideolojiye sahip olan Kuzey Kore, tarihi serüven içerisinde Çin, Japon, Moğol, ABD ve SSCB işgallerine sahne olmuş ve bu kültürlerden oldukça etkilmiştir (Oberdorfer & Carlin 2014, p.2-3). 1945 yılından sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği (SSCB) arasında varılan antlaşma neticesinde Kore yarımadası ikiye bölünmüştür. Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde bir Güney Kore Devleti ile Komünist Kuzey Kore olmak üzere iki ayrı devlet ortaya çıkmıştır. SSCB'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte geriye Kim İl Sung yönetiminde Komünist rejimi benimseyen bir devlet ve ordu kalmıştır (Seth, 2016, p. 8-11). Kuzey Kore'nin ideolojisi, Kim İl Sung önderliğinde Kim Hanedanlığı'na bağlı kalınan bir sistem içerisinde karar alırken bağımsız olma anlamına gelen Juche ya da Cuçe olarak bilinmektedir. Juche ideolojisinin arka planında lidere sonsuz bağlılık ve sadakati içeren Suryeong düşüncesi bulunmaktadır (French, 2014, p.46).

Juche ideolojisi "insanın her şeyin ustası olduğu ve her şeye karar verdiğine dair felsefi bir fikir" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Juche, insanın dünyanın ve kendi kaderinin efendisi olduğu düşüncesidir (Cox, 2011, p.1). Bu ideolojiye göre Kuzey Kore kendi kaynaklarına dayalı bir sistem olmakla birlikte dış bağımlılığı tamamen bitirmek üzere bir düşünceye dayalıdır. Bireylerin kaderlerine hükmedecekleri bir anlayış içerisinde toplumun gerektiği şekilde eğitilmesiyle herhangi bir dış kaynağa ihtiyacının olmayacağı düşüncesinden yola çıkarak devrimi başarılı bir şekilde gerçekleştireceklerini varsaymaktadırlar (Kakışım, 2017, p.74). Bu düşünceden yola çıkılarak dışarıya kapalı bir toplum haline gelen Kuzey Kore'ye dair bilgilerin sınırlı olması ve manipüle edilmesiyle gerçekliğin sunumu sorgulanabilir bir alan olarak olmaktadır. İdeolojiler fotoğrafın gerçekliği üzerinde oldukça etkilidir. Yaygın (2009)'a göre iktidarlar, kendi hegemonyasını kurmayı ve bunu pekiştirmeyi, kendi ideolojileri doğrultusunda kavramların içini boşaltarak insanları ve insan topluluklarını şekillendirme amacıyla anlam sapmaları yaratmaktadır. Bunun için ihtiyaç olan şey ise, yaşanan gerçeğin manipüle edilmesi ya da kimi zaman gizlenmesi veya çarpıtılması ve yeni bir gerçeklik yaratması için 'algıda gerçeğin' bozulmasına ihtiyaç var (p.44). Bu bağlamda, egemen güçlerin varlığının devamı için, kendi gerçekliklerini yarattıkları araçlar ile kitlelerin algıları manipüle edilerek yönlendirilebilmektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, dış dünyaya kapalı bir tutum ve politika benimseyen Kuzey Kore'nin gündelik yaşamına dair gerçekliğin, devlet kontrolü altında, özel izinle ülkeye giriş yapıp refakatli olarak fotoğraf çeken bir AFP foto-muhabirinin çalışmaları ile bu kontrol ve denetimi aşarak gizlice fotoğraf çekip servis eden bir diğer fotoğrafçının çalışmalarına dayalı olarak, nasıl algılandığını ve fotoğraflar aracılığıyla nasıl sunulduğunu incelemektir. Bu çerçevede amaç soru cümleleri hazırlanmıştır:

- i) Kuzey Kore ekseninde fotoğraf ve gerçeklik arasındaki ilişki nasıldır?
- ii) Ed Jones ve Xioalu Chu fotoğraflarında Kuzey Kore gündelik yaşamı ve gerçekliği nasıl sunulmaktadır?
- iii) Her iki fotoğrafçının çekmiş olduğu fotoğraflardaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
- iv) Ed Jones fotoğraflarında Kuzey Kore devletinin manipülasyonuna rastlanıyor mu?

Bu çalışma nitel yöntem, içsel durum çalışması desenine göre tasarlanmıştır. İçsel durum çalışmasında, araştırma için belirlenen durum seçilir ve o konuya dönük içsel durum derinlemesine ortaya çıkarılır (Merriam, 2018, p. 8). Durum çalışmaları, araştırmacının gerçek yaşamdaki bir

durum ya da sistem hakkında mülakat, doküman, rapor veya görsel işitsel materyal gibi çoklu bilgi kaynakları kullanılarak ele alınan konu hakkında derinlemesine bilgi toplandığı betimleyici beş temel nitel yaklaşımdan biridir (Creswell, 2021, p.99). Bu çalışmadaki içsel durum, Kuzey Kore'nin gündelik yaşamına dair çekilen fotoğraflarda gerçekliğin nasıl sunulduğunun anlaşılmasıdır. Bu çerçevede araştırmanın veri toplama araçları, bölgede çekilen fotoğraflardan oluşmaktadır. Örneklem kapsamında seçilen fotoğraflar için nitel araştırma tekniklerinden biri olan göstergebilimsel analiz uygulanmıştır. Çevremizde sürekli karşılaştığımız sembollerin ve işaretlerin anlamlarını deşifre etmek büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, görsel sembollerin anlamlarını çözümllemek amacıyla pek çok göstergebilim kuramcılarının teorilerine başvurulmuştur (Kılıç Gündüz, 2020, p.254). Çalışma, Saussure ve Barthes tarafından geliştirilen teorilerle desteklenerek, “gösterge”, “gösteren” ve “gösterilen” olmak üzere üç ana bileşen üzerinden yürütülmüştür.

Dilbilim kavramından yola çıkılarak türetilen göstergebilim kavramı, “göstergeleri inceleyen bilim dalı” veya “göstergelerin bilimsel incelemesi” olarak tanımlanmaktadır. Gösterge, en genel anlamıyla, kendi harici bir şeyi temsil etme olarak bilinmektedir. Yani temsil ettiği şeyin yerine geçebilecek nitelikteki her türden nesne, biçim, olgu vb. olarak da ifade edilebilir (Rifat, 2014, p.11). Roland Barthes'in eserleri ve seminerleri göz önünde bulundurulduğunda, göstergebilimin hem daha net ve anlaşılır bir şekilde yorumlanması hem de sosyal bilimler için bir araştırma yöntemi olarak kullanılması mümkündür (Rifat, 2013, p.40). Göstergelerin bir kültür içerisinde anlamlandırılması göstergeler aracılığıyla kodlanmaktadır. Bu kodlar vasıtasıyla her kültür kendi içerisinde farklı anlam inşaları yaratır. Bu anlam inşaları bağlı bulunduğu kültürün içerisinde açıklanabilir (Barthes, 2015, p.46). İletinin kodlandığı kültürün iyi bilinmesi mesajın doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlamaktadır.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni; 2015 yılında Kuzey Kore'deki kent ve kırsal yaşantısının konu edinildiği fotoğraflardan oluşmaktadır. Ed Jones, Kuzey Kore hükümetinin sınırlı sayıdaki gazeteciye verdiği resmi izinle çalışan bir AFP (*Agence France-Presse*) fotoğrafçısıdır ve görevde bulunduğu esnada çekip yayınladığı 6223 fotoğrafı mevcuttur. Ed Jones 6223 fotoğrafı görev yaptığı 2013-2020 yılları arasındaki süreçte çekmiştir. Ancak bu fotoğrafların 303'ü 2015 yılına aittir.

Xiaolu Chu ise Kuzey Kore'de resmi izni olmadan telefon kamerasıyla çekim yapan bir fotoğrafçıdır. Chu, 2015 yılındaki ziyareti sırasında yüksek çözünürlüğe sahip fotoğraf makinası olmasına rağmen görevliler Kuzey Kore'nin olumsuz olarak fotoğraflanmasını engellediği için, telefon kamerasıyla Kuzey Kore'nin bilhassa kırsal bölgelerinin çektiği 135 fotoğrafı mevcuttur. Netice itibarıyla tarama yapıldığında Ed Jones ve Xiaolu Chu'nun 2015 yılında Kuzey Kore'nin çeşitli bölgelerinde çekilmiş fotoğraflarına tam sayım yapıldığında 438 fotoğrafa ulaşılmıştır. 2015 yılının evren ve örneklem olarak seçilmesinin sebebi; iki fotoğrafçının da aynı yılda Kuzey Kore'de bulunmaları ancak farklı mekânlarda birbirlerinden habersiz bir şekilde profesyonel olarak fotoğraf çekmeleridir.

Ed Jones ve Xiaolu Chu'nun 2015 yılında Kuzey Kore'de çekmiş oldukları fotoğraf arşivleri içerisinde amaçlı örneklemle seçilmiş ve her iki fotoğrafçının günlük yaşamı konu edildiği 10 fotoğrafı örneklem olarak alınmıştır. Örneklem seçiminde iki önemli faktör göz önüne bulundurulmuştur. Birincisi; iki fotoğrafçının da aynı yıl içerisinde Kuzey Kore'de bulunması. İkincisi; iki fotoğrafçının çektiği fotoğrafların karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmesi için her iki fotoğrafçıdan da eşit sayıda fotoğrafı örneklemle dahil edilmiştir. Ayrıca bu fotoğrafçıların başlı başına örneklem olarak ele alınmasının sebebi; bu bölgede izinli ve izinsiz olarak görev yapan, iki fotoğrafçının profesyonel olarak 2015 yılında Kuzey Kore'de bulunması ve bu işi icra eden gazeteciler olmasıdır. Ayrıca AFP muhabiri Ed Jones'un Kuzey Kore'ye nadiren kabul edilen Batılı fotoğrafçıdan biri olmakla birlikte Jones'un fotoğrafları sadece Kuzey Kore hükümetinin izni dahilinde olan mekanlarda çekebilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu fotoğraflar daha en başından Kuzey Kore hükümeti tarafından çerçevelenmiş ve bir nevi Kuzey Kore'nin görünen yüzünden ziyade dünyaya gösterilmek istenen yüzünü resmetmiştir. Xiaolu Chu ise Ed Jones'un aksine Kuzey Kore'de fotoğraflanması yasak olan bölgelerde gizlice fotoğraf çekmeyi başarmış ve bu fotoğrafları yayınlatabilmiş bir fotoğrafçıdır. Dolayısıyla fotoğraflarda iki ayrı gerçeklik perspektifi sunulmaktadır.

Analiz ve Bulgular

Profesyonel olarak gazetecilik yapan Ed Jones 2015 yılında izinli bir şekilde Kuzey Kore'de bulunduğu sırada çektiği 438 fotoğraf içerisinde amaçlı örneklem çerçevesinde incelemeye dahil

edilen 10 fotoğraf aşağıda listelenmektedir. Fotoğraflar üzerinden göstergebilimsel analiz yapılırken öncesinde gazetecinin örneklemde seçilen 10 fotoğrafı yan yana sıralanmış ve F1, F2, F3... (Fotoğraf 1, 2, 3...) biçiminde kodlanmıştır.





Şekil 1: Ed Jones’un Kuzey Kore Gündelik Yaşamına Dair Seçilen Fotoğrafları

Kuzey Kore’ye izinli olarak giren batılı gazeteci Ed Jones’un fotoğraflarının göstergibilimsel bulguları verilmiştir. Dolayısıyla Ed Jones’un örneklem çerçevesinde incelenen fotoğrafları bir gösterge, fotoğraflardaki gösterenin fiziksel varlığı gösteren, ve bu gösterenin zihinde oluşan karşılığı ise bir gösterilendir.

Tablo 1. Ed Jones’un Çektiği Fotoğrafların Göstergibilimsel Analizi

GÖSTERGE	GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
İnsan Köpek Mimari-Şehir F1	Modern görünümlü gülümseyen insan, beyaz köpek, bisiklet, park halindeki araçlar, peyzaj, açık hava, ağaçlar ve modern şehir mimarisi	F1’de “zengin görünümlü” ve “birey olarak insan”, mekânların ise “yeni ve modern” “kent” yaşamı olduğu ve fotoğrafın açık havada çekildiği görülmektedir. Kuzey Kore’de insanların zengin ve lüks yaşantıya sahip olduğu, birey olarak resmedilmesi ise özgürlüğü çağrıştırmaktadır. Ayrıca fotoğraflanan bireye bakıldığında gülümsediği görülmektedir. Bu da Kuzey Korelilerin mutlu bir yaşantısı olduğunu göstermektedir. Aynı bireyin mutlu olduğu kareyi bir bütün olarak okuyacak olursak, modern bir şehir yaşantısı içerisinde mutlu olduğu göze çarpmaktadır. Bu da gelişmiş ve refah seviyesi yüksek bir Kuzey Kore anlamına gelmektedir. Fotoğrafın açık havada çekilmesi ve mekân olarak kent yaşamının tercih edilmesi Kuzey Kore’yi çekici ve cazip göstermek içindir. Kuzey Kore vatandaşlarının kendi geçimlerini sağlayabilmelerinin yanı sıra bir evcil hayvan sahiplenebilecek kadar refah seviyelerinin gelişmiş olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Kuzey Kore vatandaşlarının hayvan sahiplenme konusunda bilinçli olduğu görülmektedir. Kısacası gelişmiş refah düzeyi, eğitilmiş ve mutlu insanların yer aldığı bir Kuzey Kore imajı çizilmiştir.
İnsanlar İç Mekân-Oda Valizler Yatak F2	Beyaz kıyafetli hasta bakımı yapan kişi, bakım hizmeti alan yaşlı erkek hasta, modern dizayn edilmiş iç mekân, valizler	Bu fotoğrafta “yaşlı bakımı ve sağlık hizmeti” ile modern iç mekân göstergeleri mevcuttur. Bu gösterenlerin zihinde karşıladığı anlam, Kuzey Kore’deki sağlık hizmetlerinin otel kalitesinde hizmet sunduğu ve yaşlı bakımına bizzat özen gösterdikleri görülmektedir. Fotoğrafta yer alan mekânın otel odasına benzer bir yapıda oluşu, ışıklandırması, duvar rengi, perdelerin açık oluşu konforlu ve huzurlu bir alan görünümü sunmaktadır. Bu modern görünümlü mekânda sağlık hizmeti ya da yaşlı bakım hizmetinin veriliyor olması sosyal devlet anlayışından ileri gelmektedir. Ayrıca mekân içerisinde yer alan valizlerden fotoğraftaki insanın güçlü ve bilinçli bir birey olduğu vurgusu vardır. Aile içi bakıma muhtaç olma durumundan ziyade kendi ayakları üzerinde duran güçlü birey vurgusu aynı zamanda güçlü bir Kuzey Kore vurgusudur.
Mimari Nehir F3	Modern yüksek katlı kent mimarisi, yol boyu nizami bir şekilde sıralanan askeri araçlar, nehir	F3’de genel planda modern kent görüntüsü olarak gökdelenlerin sunulması, askeri araç ve mühimmatların geçişi, gösteri ve ihtişamın ön plana tutularak askeri araç ve silahların Kuzey Kore’ye güçlü imajını kazandırdığı, ülkenin ise gelişmiş olduğunu göstermektedir. Geniş planda çekilen fotoğrafta görülebilir net alanın fazla oluşu fotoğraflanan binaların ihtişamını ve gücünü ön planda tutmaktadır. Bu da güçlü bir Kuzey Kore’yi temsil etmektedir.

Tablo 1: Devamı

GÖSTERGE	GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
İnsanlar Market F4	Modern görünümlü insanlar, süpermarket, Ürünlerle dolu market arabaları	F4, bir süpermarkette alışveriş yapan insanları konu edinmektedir. Fotoğrafta “tüketim malları, zengin görünümlü ve yığın olarak insanlar, yeni ve modern mekân olarak alışveriş merkezi” temsilleri göze çarpmaktadır. Gösterilen ise insanların, alışveriş arabasını tıklım tıklım doldurabilecek kadar varlıklı olduğunu, alışveriş arabasındaki tüketim mallarının çeşitliliği ise ülkedeki gıda ürünlerinin bolluğunu ve farklılığını, mekân olarak süpermarketin modern görünümü ise gelişmişliğin bir ölçütü olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda ülke üretimin gücünün fazla olduğunun göstergesidir. Alışveriş arabalarının doluluğundan yola çıkılarak alım gücünün yüksek olduğu, insanların refah bir yaşama sahip olduğunu göstermektedir.
İnsanlar Market F5	Süpermarket, ürünlerle dolu market rafları, modern görünümlü mutlu insanlar, beyaz kıyafetli bebek	F5’de beyaz kıyafetli çocuğuyla alışveriş yapan bir baba ve alışveriş arabası görülmekte, süpermarketin reyonlarında ise ürün çeşitliliğinin fazla olduğu gösterilmektedir. Raflardaki ürünlerin bolluğu ve çeşitliliği ülkedeki bolluğu ve bereketi temsil etmektedir. Bir diğer ifadeyle ülkedeki üretimin fazla olması ve gelişmiş ekonomik düzeyi göstermektedir. Fotoğrafta ön konumda yer alan insanın mutlu bir görünümde olması gelişmiş refah düzeyini göstermektedir. Aynı zamanda bebeğin iyi giyimli ve fiziki gelişim açısından iyi durumda görünmesi de gelişmiş refah düzeyinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Standardize edilmiş kıyafetler Kuzey Kore’nin tekipleştirme politikalarından ileri gelmektedir. Toplum içerisinde sınıf farkının oluşmaması için güdülen politikaların yansımaları bu fotoğrafta yer alan figürlerden açıkça okunmaktadır.
İnsan Doğa Tarla F6	Tarla ilaçlayan insan	F6’da yer alan kompozisyonda tarla ilaçlaması yapan bir figür göze çarpmaktadır. Bu durum Kuzey Kore’nin tarım politikalarına dikkatleri çekmektedir. İlaçlama yöntemi gibi modern tarım yöntemleri ile ekilen üründen alınacak verimin fazla olması ve üretim fazlalığıyla birlikte gelişmiş bir refah düzeyi temsil edilmektedir. Geleneksel yöntemlerin aksine modern tarım yöntemlerini kullanan bireylerin olduğu bir toplum imajı çizilmiştir.
Çocuklar İç Mekân-Oda F7	Asker kıyafetli çocuklar, asker kıyafetli yetişkin insan, oyuncak silahlar	Askeri gücüne önem veren devlet politikalarının önemli olduğu Kuzey Kore’de, devletin geleceği ve teminatı çocuklar askeri kodlar ile birlikte kompozisyonda yer almaktadır. Böylelikle gücünü askeri güçten alan Kuzey Kore’nin bu gücü sürdürebilmesi adına geleceğin simgesi olan çocukları bu anlayış bile eğittiği görülmektedir. Savaş simülasyonu içerisinde eğitim gören çocuklar, teknolojik eğitim imkânlarına sahip olmaları ile gösterilerek devletin gücü ve gelişmişliği vurgulanmaktadır.
Çocuklar İç Mekân Defter – Kitap F8	Sınıfta sıralarda oturan ve toplu halde seslendikleri görülen asker kıyafetli çocuklar, asker kıyafetli öğretmen	Askeri gücü simgeleyen biçimde nizamı olarak sıralarda oturtulan çocuklar koro halinde seslenirken görüntülenmiştir. Bu durum askeri düzeni çağrıştırmaktadır. Öğrenciler ve öğretmenin üniformaları, sınıf ortamındaki öğrencilerin dizilimi devlete karşı olan sadakati ve adanmışlığı temsil etmektedir.
İnsanlar Bayraklar Mimari-Dış Mekân F9	3D Bayrak ve tipograflerle süslenmiş bina etrafında ellerinde bayraklar olan kalabalık insan topluluğu	Devlete, ideolojilerine ve milli değerlere bağlılığı gösteren insan yığını. Sosyalist düzen vurgusu, görkemli bir milli kutlama anı, cezbedici ve coşkulu bir milli kutlama anı geniş bir açıyla gösterilmiştir. 3D Bayrak ve Korece tipografler ile donatılmış bina, geniş insan topluluklarının ellerinde bayraklarla binanın etrafında toplanması güçlü devlet vurgusu ve toplumun devlete ve milli değerlere olan bağlılığı hususunu güçlendirmektedir.
İnsanlar Heykeller Tanklar Bayrak Mimari-Dış Mekân F10	Nizami bir şekilde dizilen asker kıyafetli insanlar, askeri araçların geçişi, bronz heykeller ve modern kent mimarisi	Askeri mühimmat geçiş töreninde nizami bir şekilde dizilen askerlerin görüldüğü fotoğrafta düşmana karşı korku salma duygusu yaratılmak istenmiştir. Arka planda modern kent mimarisi ve görkemli bronz heykellerin olduğu fotoğrafta ülkenin gelişmişlik düzeyi ana temayı destekler niteliktedir. Kuzey Kore’nin lidere bağlılığı, askeri güce vermiş olduğu değer ve saygı, dış güçlere karşı gözdağı verme ve kendini koruma içgüdüsü görkemli bir askeri mühimmat geçiş töreni ile gösterilmiştir.



Şekil 2: Xiaolu Chu'nun Örneklem Kapsamında incelenen Fotoğrafları



Şekil 2: Xiaolu Chu'nun Örneklem Kapsamında incelenen Fotoğrafları

Xiaolu Chu'nun Kuzey Kore'yi ziyareti esnasında izinsiz bir şekilde çekip yayınladığı 135 fotoğraf içerisinden amaçlı örneklem ile 10 fotoğraf göstergebilimsel olarak analiz edilmektedir. Chu'nun inceleme kapsamına alınan 10 fotoğrafı ve F1, F2, F3... (Fotoğraf 1, 2, 3...) biçiminde kodlanmıştır.

Tablo 2. Xiaolu Chu'nun Çektiği Fotoğrafların Göstergebilimsel Analizi

GÖSTERGE	GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
Tren İnsanlar Dış Mekân F1	Tren istasyonunda yanında ebeveyni olmadan bekleyen yoksul görünümlü çocuk. Trenin camlarından istasyonda bekleyen yakınları ile görüşen insanlar. Düzensiz insan kalabalığı	Bu fotoğrafta, Kuzey Kore toplumsal yaşam içerisindeki gündelik bir anın kesitini veriyor gibi görünmektedir. İstasyon, Kuzey Kore'de toplu taşımının ve insanların seyahat etme şekillerinin bir yansıması olmakla birlikte, fotoğrafta gösterilen istasyon ve trenin bugünkü teknolojilere kıyasla oldukça eski olarak sunulduğu görülmektedir. Çoğunlukla sade ve işlevsel görünen tren ve istasyon yapısı, ülkenin altyapı ve ekonomik durumu hakkında ipuçları vermektedir. Öne çıkan çocuk, belki de bu toplumda bireylerin yaşam koşulları ve günlük mücadeleleri hakkında düşündürücü bir imaj sergilemektedir. Çocuğun bakışı ve vücut dili, ülke içerisindeki mevcut durumları ve Kuzey Kore'nin toplumsal yaşamı üzerine izleyicide bir düşünme hali oluşturmaktadır. Arka planda görülen diğer insanlar, onların giyim tarzları ve duruşları aracılığıyla toplumsal normlar ve yaşam tarzları hakkında fikir sahibi olunmaktadır. Genel perspektiften değerlendirildiğinde düşük refah düzeyi, yoksul insan kalabalığı ve ebeveynlerinin yanında bulunmadığı çocuklardan ileri gelen ebeveyn olma bilincinin yetersizliği bu kareden okunmaktadır. İstasyon, aynı zamanda topluluk içindeki sosyal etkileşim ve hareketliliğin bir simgesi olabilir.
Tren İnsanlar Dış Mekân Tren Yolu F2	Tren rayları üzerinde ve istasyonunda gelişigüzel oturan üniformalı insanlar. Düzensiz insan kalabalığı	Askerlerin rastgele bir diziliş halinde oturmuş olmaları, Kuzey Kore'de disiplin, otorite ve kolektivizmin güçsüzlüğüne vurgu yapmaktadır. Günlük yaşamın bir parçası olan askerlerin nizamı olmayan bir şekilde tren rayları üzerinde dizilmesi bıkkınlık hissiyatını derinden hissettirmektedir. Askerlerin oturuş pozisyonları ve bekleme halleri, sabır ve itaatkârlığın aynı zamanda, Kuzey Kore halkının zorlu koşullar altında bile dayanıklılığını ve devlete olan bağlılığını simgelemekle birlikte bu zorlu koşullardan dolayı ne denli yorgun olduklarını ifade etmektedir.
Tren İnsanlar Dış Mekân F3	Tren istasyonunda bekleyen, kılık kıyafet düzensizliği olan üniformalı insanlar	Askeri üniformalar giymiş insanların fotoğraftaki merkezi konumu, Kuzey Kore'deki askeri varlığın ve otoritenin toplumsal yaşamda ne kadar baskın olduğunu gösterir. Askeri üniforma giymiş kişilerin rahat tavırları, askeriye'nin günlük hayatta normalleşmiş bir parçası olduğunu işaret etmekle birlikte yüzlerindeki bıkkın ve yorgun ifade rehabetin göstergesidir. Tükenmişlikleri ve memnuniyetsizlikleri oturuş şekilleri, yüz ifadeleri ve kıyafetlerinin dağınık olması ile gösterilmektedir. Askerlerin birbiriyle sohbet eder gibi oturması, güçlü bir topluluk duygusunu ve kolektivizmi yansıtmaktadır. Bu durum, Juche ideolojisinin kolektif yaşama ve karşılıklı bağlılık üzerine kurulu olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Devamı

GÖSTERGE	GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
Mimari Dış Mekân İnsanlar F4	Patika yolu olan ve bakımsız, derme çatma evlerin olduğu bir sokak görüntüsü	Kuzey Kore'deki bir mahallenin görüntüsü olan bu dar ve eski evlerin olduğu sokak, çarpık kentleşme ve altyapı sorunları gibi göstergeleri izleyiciye sunmaktadır. Kuzey Kore'deki ekonomik durumun bir kesiti niteliğinde olan bu fotoğrafta insanların kas gücüyle bir takım işleri yürüttüğü de görülmektedir. Sokak ve üstünden geçen elektrik teli, altyapı ve teknolojiyi temsil eder. Ancak, tesisatın eski ve basit yapısı, ülkenin teknolojik ve ekonomik durumunu da gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda yapıların sade ve gösterişten uzak olması devletin sosyal mühendisliğinin bir yansıması olarak görülebilir. Bu yapılar, Juche ideolojisinin özgünlük ve kendine yeterlilik ilkelerini yansıtırken, süsleme ve bireysel ifadenin azlığı, kolektivizmin ve uniformitenin de altını çizmektedir. Yüksek ve kapalı çitler, mahremiyet ihtiyacını ve muhtemelen toplumsal denetimi simgeler. Aynı zamanda, dış dünyadan izolasyon ve içe dönüklüğü de ima edebilir. Gökyüzünün bulutlu olması, kasvetli ve sıkıntılı bir atmosferi yansıtmakla birlikte genel olarak toplumun ruh halini temsil etmektedir.
İnsanlar Doğa Tarla Hayvan F5	Büyükbaş hayvan ile tarla süren insanlar	Mekanik tarım araçlarının yokluğu ve hayvan gücüne dayalı bir tarım sistemi ileri tarım sistemlerinden yoksunluğun göstergesidir. Aynı zamanda Kuzey Kore'nin ekonomik kısıtlamalarını ve kaynak yetersizliğini göstermektedir. Bu durum Juche ideolojisinin kendi kendine yeterlilik ilkesiyle çelişkili gibi görünse de, mevcut koşullar altında kaynakların en etkili şekilde kullanımının mücadelesinin de verildiği söylenebilir. Geniş bir açıdan yeşil ve canlı bitkilerin görünümü aydınlık bir ışıkla verilerek arazinin verimli olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ülkedeki tarım potansiyeli ve kendi gıda ihtiyacını karşılama arzusunu temsil etmektedir. Aynı zamanda, Juche ideolojisinin bağımsızlık ve kendi kaynaklarına güvenme yönlerine vurgu yapmaktadır. Bu fotoğraf kapitalist dünya düzeni içerisinde Kuzey Kore'nin dayanışma ve kolektif çalışma bilinciyle üretimde dayanışma içerisinde olunmasını temsil etmekle birlikte kullandıkları yöntem itibarıyla geri kalmışlığın da temsilini oluşturmaktadır. Fotoğraf aynı zamanda insan ile doğa arasındaki ilişkiyi de sembolize etmektedir.
İnsanlar Dış Mekân F6	Tek katlı yatay yönde uzanan bina. Üniformalı ve çantalı çocuklar. Toprak zeminli geniş bahçe	Yatay yönde uzanan tek katlı basit mimarisiyle bir eğitim kurumunu temsil eden bina devletin resmi politikalarının yayılması için temel bir araç olarak kullanılmaktadır. Binanın sade bir tasarımla inşa edilmiş olması ve renginden kaynaklı olarak bu yönde bir okuma yapılabilir. Genç bireylerin devlet ideolojisiyle şekillendirilmesinin mekânları okullardır. Çocukların okul üniforması giymesi, eşitlik ve kolektif kimlik anlayışını vurgulamakla birlikte askeri düzeni de temsil etmektedir. Aynı zamanda, çocukların erken yaşlardan itibaren ideolojik bir disiplin altına alındığının ve topluma entegre edildiğinin bir işaretidir. Okulun önündeki geniş açık alan, merkezi bir topluluk alanını işaret etmektedir. Bu tür alanlar, kolektif etkinlikler için kullanılmakla birlikte bireyler arası etkileşimi de teşvik etmektedir. Bahçenin zemininin toprak olması, eğitim alanındaki imkânların yetersizliğini de göstermektedir.
İnsanlar Dış Mekân Peyzaj - Doğa F7	Tek tip kıyafet (ünifor ma benzeri) giyen çocuklar	Önde duran çocuk, izleyicinin dikkatini ilk çeken figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun izleyicinin bakışından ayrılmış olması, bireyin toplum içindeki yerini sorgulatmaktadır. Ön plandaki çocuğun bulanık topluluğun ise net olarak verilmiş olması kolektif bilince vurgu yapmakla birlikte bireyselliği arka plana itmektedir. Arka plandaki öğrencilerin eş zamanlı ve senkronize hareketleri, kolektif disiplini ve birlikteliği simgelemektedir. Kırmızı fularlar ve beyaz gömlekler, uniformiteyi ve resmiyeti vurgulamaktadır. Kırmızı renk, komünist ideoloji ile ilişkilendirilebilmekle birlikte çocukların erken yaşta devletin ideolojik yapısına entegre edildiğini göstermektedir. Etkinliğin yapıldığı geniş açık alan, toplu organizasyonlar ve gösteriler için kullanılan alanlardır ve genellikle devletin gözetim yerleridir. Fotoğraftaki figürlerin konumları ve netlik durumları "ben" duygusu yerine "biz" duygusunun ön plana çıkarıldığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. Devamı

GÖSTERGE	GÖSTEREN	GÖSTERİLEN
İnsanlar Tren Yolu Dış Mekân F8	Tren rayları kenarındaki patika alanda oturan insanlar	Fotoğraftaki figürlerden oturan ve ayakta duran kişilerin pozisyonları, farklı sosyal roller veya yaşam durumlarını temsil edebilmektedir. Yorucu bir iş günü sonrası dinlenen işçileri görmekteyiz. Kişilerin yüz ifadeleri ve vücut dilleri, toplumsal yaşamın zorluklarına ve belki de kişisel hikâyelerine dair ipuçları sunmaktadır. Yorgun görünüşleri, zorlu çalışma koşulları ve yaşam şartlarının düşündürücü nitelikte olduğunun göstergesidir. Doğal manzara ile endüstriyel demiryolu arasındaki zıtlık, Juche ideolojisinin doğa ile uyumlu kalkınma hedefi ile teknolojik gelişimin sınırları arasındaki dengesizliği işaret etmektedir. Tüm bu görsel kodlar düşük refah düzeyi, yoksulluk ve mutsuzluğun temsili olarak ifade edilebilir.
İnsan İç Mekân – Market F9	Küçük ölçekli bir market ve kasada duran kadın	Market rafları ve düzeninden küçük ölçekli bir işletme olduğu anlaşılmaktadır. Ürün çeşitliliğinin azlığı kısıtlı imkânların olduğunun göstergesi olmakla birlikte işletmenin küçük ölçekli olması gelişmişliğin düzeyinin ve alım gücünün düşüklüğünü de göstermektedir. Fotoğrafın ön planındaki boş müşteri alanı, dükkâna olan talebin azlığını ya da belirli saatlerdeki sakinliği yansıtabilir. Ayrıca, ekonomik aktivitenin sınırlı doğasını ve müşteri akışındaki kısıtlamaları da ifade edebilir. Ticaretin ve günlük işlerin nasıl yürütüldüğüne dair ipuçları sunulmakla birlikte devletin ekonomik yaşam üzerindeki kontrolüne ilişkin bilgiler de verilmektedir.
İnsanlar Dış Mekân – Sokak Evler F10	Sıradan bir mahalle görüntüsü, bisiklete binen insanlar ve sokakta yürüyen çocuklar	Herhangi bir mahalle görüntüsünü gördüğümüz fotoğrafta evlerin sıradanlığı dikkatleri çekmektedir. Mimari yapılarından dolayı ekonomik düzeyin ve gelişmişliğin düşük olduğu görülmektedir. Bisiklet kullanan kişilerin ve yürüyen çocukların sahnedeki konumu, Kuzey Kore’deki günlük yaşamın rutinlerini ve toplumun temposunu ve aktivitelerini yansıtmaktadır. Bu durum, sakin bir yaşamın devam ettiğinin göstergesidir. Figürlerin kıyafetlerinin tekdüzeliği toplumsal eşitliği yansıtmaktadır. Ayrıca halkın mütevazı ve gösterişten uzak yaşam tarzını da temsil etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Kuzey Kore, dış dünyadan büyük ölçüde izole edilmiş bir ülke olarak bilinir ve bu durum, dışarıdan bakıldığında ülke gerçeklerinin tam olarak anlaşılmasını zorlaştırır. Ülke hakkında bilinenler genellikle resmi devlet yayınları, dışarı sızan bilgiler ve nadiren yapılan yabancı ziyaretlerden elde edilen gözlemlere dayanmaktadır. Fotoğraflar, bu gizemli ülkenin sosyal, ekonomik ve politik gerçekliğini yorumlamada kritik bir rol oynamaktadır. Kuzey Kore’de sosyal hayat, devlet kontrolü altındadır. Resmi fotoğraflar genellikle insanların büyük gruplar halinde düzenlenmiş etkinliklere katıldığını gösterir; bunlar arasında askeri geçit törenleri, kitlesel jimnastik gösterileri ve liderlerine duydukları bağlılıkla ilgili etkinlik ve toplantılardır. Sokaklarda çekilmiş amatör fotoğraflar ise genellikle daha sessiz ve sakin bir atmosferi yansıtır. Bu durum, halkın günlük yaşantısının büyük bir kısmının devlet tarafından belirlendiğini ve kişisel özgürlüklerin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Kuzey Kore ekonomisi, yüksek oranda merkezîyetçi bir planlama ile işler. Resmi fotoğraflarda genellikle fabrikalar, kolhoz benzeri tarım işletmeleri ve büyük sanayi tesisleri öne çıkarılır. Ancak, bu resmi görüntülerin dışında kalan amatör ya da gizli çekimler, tren istasyonlarındaki karmaşayı, okulları, tarlalarda ilkel yöntemlerle çalışan insanları, temel mal ve hizmetlerin satışa sunulduğu küçük çaplı marketleri gösterir. Bu fotoğraflar, ülkede var olan ekonomik zorlukları ve mal kıtlığını göstermektedir.

Kuzey Kore’nin politik atmosferi, lider kültü etrafında şekillenir. Devlet tarafından yayınlanan fotoğraflar, Kim Jong-un ve önceki liderler Kim Jong-il ve Kim İl-Sung’un devasa portreleriyle doludur. Bu görseller, halkın liderlerine duyduğu “bağlılık” ve “sadakat”i vurgular. Öte yandan, bu lider kültürünün günlük yaşam üzerindeki baskısını yansıtan fotoğraflar da bulunur; bu tür görüntüler genellikle liderlere tapınma ve onlara övgü düzen toplantılarını içerir. Kuzey Kore’nin dış dünya ile ilişkileri de fotoğraflarla belgelenmiştir. Bu fotoğraflar genellikle ülkenin dış politika stratejisine dair ipuçları verir. Askeri geçit törenlerinde sergilenen füzeler ve diğer silahlar, ülkenin dışa dönük tehditkâr duruşunu gösterir. Diğer taraftan, nadiren yapılan dış liderlerle buluşmalar, ülkenin izolasyona dayalı politikasının zaman zaman esneyebileceğine dair işaretler taşır.

Kuzey Kore'nin fotoğrafları, ülkenin içerdiği çelişkileri ve zıtlıkları gözler önüne sermektedir Resmi propagandanın ağırlıklı olduğu bu görseller, yabancıların ülkeyi anlamasını zorlaştırırken, daha amatör ve gizlice çekilmiş fotoğraflar ülkedeki gerçek durumu daha net bir şekilde yansıtabilir. Bu yüzden, Kuzey Kore hakkında gerçekçi bir yorum yapabilmek için farklı kaynaklardan elde edilen fotoğrafları bir arada değerlendirmek esastır.

AFP muhabiri Ed Jones'un Kuzey Kore hükümetinin izni dahilinde çektiği fotoğraflar bütünüyle değerlendirildiğinde Kuzey Kore'nin modern, gelişmişlik düzeyinin yüksek, askeri bakımdan güçlü, mutlu insanların yaşadığı, liderlerine sadakat ve bağlılığın yüksek olduğu bir ülke imajı ortaya çıkarılmıştır. Bu algının arkasındaki dinamik Ed Jones'un Kuzey Kore hükümetinin izni dâhilinde olan mekânlarda fotoğraf çekebilmiş olmasıdır. Dolayısıyla gerçeklik fotoğraflar üzerinden okunduğunda doğrudan doğruya Kuzey Kore hükümeti tarafından sürecin en başında manipüle edilmiştir. Zira Kuzey Kore'nin görünen yüzünden ziyade dünyaya gösterilmek istenen yüzü resmedilmiştir. Öte yandan Xiaolu Chu ise Ed Jones'un aksine Kuzey Kore'de fotoğraflanması yasak olan bölgelerde gizlice fotoğraf çekmeyi başarmış ve dolayısıyla fotoğraflarda iki ayrı gerçeklik perspektifi ortaya çıkmıştır. İlki Ed Jones'un sunduğu Kuzey Kore gerçekliği, ikincisi Xiaolu Chu'nun sunduğu Kuzey Kore gerçekliğidir. Xiaolu Chu'nun çekmeyi başardığı fotoğrafların genel değerlendirmesinde ortaya çıkan sonuç ise Kuzey Kore'de görece mutsuz ve yorgun insanların yaşadığı, gelişmişlik düzeyinin düşük bir ülke olduğu, disiplinsiz ordu düzeni, tek tip yaşam tarzı, lidere bağlılık gibi temaların ön plana çıktığı görülmüştür. Böylece iki farklı fotoğrafının Kuzey Kore'nin gündelik yaşamına ilişkin farklı gerçeklikler sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan iki farklı yaşam biçiminin ortaya koyulduğu fotoğraflarda, gerçekliğin farklı biçimde sunulması fotoğraf ve gerçeklik ilişkisini ortaya koymaktadır. Her iki fotoğrafının da ortak temaları, ideolojilerine ve liderlerine bağlılık ve kolektif yaşam biçiminin sunulmasıdır. Ancak unutulmaması gereken en önemli dinamik, fotoğrafının kendi zihin dünyası içerisinde de Kuzey Kore'yi çerçevelemeye gitmiş olmasıdır. Her şeyden önce bir kültürün ürünü olarak insan ve onun zihin dünyası bu kültürün kodlarıyla harmanlanmış ve hayata bakış açısını bu kodlar üzerinden okumaya çalışmaktadır. Bu sebeple fotoğrafçıların çektiği her fotoğraf esasında deklanşörü basan kişinin gerçeği nasıl yorumladığı, onu nasıl alımladığı ile ilgilidir bu sebeple öznel gerçeklik görüşünü temsil etmektedir. Bu nedenle fotoğrafta gerçeklik kavramı sorgulanırken gerçekliği doğada sabit, değişmeyen, durağan bir halde bulmak mümkün değildir. Gerçeklik bir fotoğrafçı için makınayı nasıl tuttuğu ve vizöre nasıl baktığı ile ilgili olabilecek kadar özeldir. Hülâsa, araştırma kapsamında incelenen fotoğraflar da nesnel bir Kuzey Kore gerçekliğinden ziyade fotoğrafçıların gözünden sunulan bir Kuzey Kore gerçekliğinden bahsedilebilir. İleri ki araştırmacılara yol göstermesi açısından bu çalışmanın da sınırlılıkları gereği yalnızca görsel kodlar üzerinden bir okuma yapılmıştır. Gelecekte bu ve benzeri görsel dokümanlar üzerinden alımlama çalışmaları yapılarak konuya daha derinlemesine bakılabilir ve alana katkı sunulabilir.

Kaynakça

- ADANIR, O. (2008). *Simülasyon kuramı üzerine notlar ve söyleşiler*. Hayal Et Kitap.
- BARTHES, R. (2015). *Bir Deneme Bir Ders: Eiffel Kulesi ve Açılış Dersi* (M.Rifat, S. Rifat Çev.). 2. Baskı. Yapı Kredi Yayınları.
- COX, S. (2011, Kasım). The Dilemma of Juche. 05.01.2021 tarihinde . <http://visiontkd.co.uk/wp-content/uploads/2013/11/The-Dilemma-Of-Juche.pdf> adresinden erişilmiştir.
- CRESWELL, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Siyasal kitabevi.
- DERMAN, İ. (2009). *Fotoğraf ve Gerçeklik*. Hayalbaz Kitap.
- DESCARTES, R. (2010). *Yöntem Üzerine Konuşma* (.A. Timuçin Çev.). Bulut.
- FRENCH P. (2014). *North Korea: State of Paranoia*. Zed Books.
- HANÇERLIOĞLU, O. (1982). *Felsefe sözlüğü* (Vol. 7). Remzi Kitabevi.
- HEGEL, G. W. F. (1986). *Tinin Görüngübilimi*, (A.Yardımlı Çev.) İdea Yayınları.

- KAKIŞIM, C. (2017). Kuzey Kore'nin Resmi İdeolojisi Olarak Cuçe Öğretisi ve Kuzey Kore Dış Politikasına Etkileri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(56), 73-88.
- KARADAĞ, Ç. (2004). *Görme kültürü: Görüntüler evreni*. Doruk.
- KILIÇ-GÜNDÜZ, Y. (2020). Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemiyle Bedri Rahmi Eyüboğlu Eser Örneği: "Kırmızı Kahve". *Journal of International Social Research*, 13(74), 249-257
- KRANZ, W. (1984). Antik felsefe, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- MERRIAM, S. B. (2018). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan Çev.) Nobel Akademik Yayıncılık.
- OBERDORFER D. and CARLIN R. (2014). *The Two Koreas: A Contemporary History*, Basic Books.
- ÖKTEM, Ü. (2017). John Locke ve George Berkeley'in Kesin Bilgi Anlayışı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(2) 133-149.
- RIFAT M. (2014). *Göstergebilimin ABC'si*. Say Yayınları.
- RIFAT M.(2013). *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SETH S. (2016). *Key Figures of The Korean War*. Rosen Publishing.
- SONTAG, S. (1993). *Fotoğraf üzerine*. Agora Kitaplığı.
- TEPE, H., & Tabakçı, Ş. Ç. (2016). *Platon'dan Habermas'a felsefede doğruluk ya da hakikat: İmge Kitabevi*.
- TURAN, E. (2013). Fotoğraf: Belleği olan Ayna. *Sanat-Tasarım Dergisi*, 1(2), 19-24.
- YAYKIN, M. (2009). *Fotoğraf İdeolojisi*. 1. Baskı. Kalkedon Yayıncılık.

Summary

The human desire to visualise and record moments points to both a mental and a performative process that parallels the story of human existence. At the beginning of this process, the tools of the effort to fix the image on a two-dimensional surface were simple handmade tools, but nowadays, as a result of technological developments, a new space has opened up for this desire. Although technological developments have brought about a revolutionary transformation in recording and fixing the image, one thing that has not changed is the desire to capture and record the moment, which can be called a primitive impulse. The first communication tools established for visualisation have continuously developed until the middle of the nineteenth century, and with the invention of photography technology, it has taken on a form in which the moment is recorded. While photographic technologies have evolved over time through various chemicals, they have taken their current form with the rapid development of digital technologies. Photography, a visual world in which the moment is framed and presented, creates a world of meaning that presents the reality of the composition to the reader through signs. In this way, the view and position of the human being towards reality is also shaped by these signs and frames.

The aim of this study is to understand photography as an ideological tool and how the photographer behind the shutter makes sense of and constructs reality. In this context, the social life and reality of the Democratic Republic of Korea, known as North Korea, a country known for its inward-looking attitude and policies, is analysed comparatively by means of semiotic data analysis through the presentation of a photographer under state surveillance and control through his reading of reality, and two different presentations of the reality of everyday life in North Korea through the photographs taken and secretly published by an independent photographer who has managed to escape this surveillance and control. Based on the research findings, 10 photographs of Ed Jones and Xiaolu Chu, two professional photojournalists who took photographs in North Korea, were semiotically analysed within the framework of purposive sampling among hundreds of photographs taken in the region and the differences in the perception of reality towards this country were examined. In the light of the findings, it has been determined that two different North Korean realities are presented in the frames

taken by both photographers. When the photographs taken by AFP correspondent Ed Jones with the permission of the North Korean government are analysed in their entirety, the image of North Korea as a modern, highly developed, militarily strong country where happy people live and where loyalty and devotion to its leaders are high is revealed. The dynamic behind this perception is that Ed Jones was only allowed to take photographs in places authorised by the North Korean government. Therefore, reality, when read through the photographs, was directly manipulated by the North Korean government at the very beginning of the process. On the other hand, the reality that emerges in the photographs of Xiaolu Chu, who managed to secretly take photographs in areas that are forbidden to be photographed in North Korea, is that North Korea is a country with relatively unhappy and tired people, a low level of development, an undisciplined army order and a social order dominated by a uniform lifestyle. Thus, it has been concluded that two different photographers present different realities about the daily life of the DPRK.

One of the important conclusions to be drawn here is that in the photographs analysed within the scope of the research, it is possible to talk about a North Korean reality presented through the eyes of photographers rather than an objective North Korean reality. Because while the concept of reality in photography is questioned, it is not possible to find reality in a fixed, unchanging, static state in nature. Reality is subjective enough for a photographer to be related to how he holds the camera and how he looks at the viewfinder. For this reason, while discussing photography and reality, the life view of the person who takes the photograph, such as how he/she interprets reality and how he/she perceives it, should not be overlooked.

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Türkiye’de Yayınlanan Kurumsallaşma Başlıklı Akademik Çalışmaların Bibliyometrik İncelemesi

Bibliometric Review of Academic Studies Titled Institutionalization Published In Turkey

¹Betül GÜMÜŞ 

²İbrahim Cemil ULUKAN 

Öz

Amaç: Kurumsallaşma kavramının doğru anlaşılması ve uluslararası yazın ile uyumlu şekilde ele alınması halen ciddi bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaca cevap vermek adına bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kurumsallaşma başlıklı akademik yayınları bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek, yayınların hangi yıllarda, hangi türlerde yapıldığını ve hangi çalışma alanlarıyla ilişkilendirildiğini tespit etmektir.

Yöntem: Bu çalışmada, 1993 tarihli erişilebilen ilk eserden 2023 yılı sonuna kadarki dönemde üretilmiş kurumsallaşma başlıklı eserleri incelemek üzere bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, başlığında kurumsallaşma ve institutionalization kelimeleri geçen yüksek lisans ve doktora tezleri taranmış ve tüm akademik yayın mecraları incelenmiştir.

Bulgular: Türkiye’de ilk olarak 1993 yılında Olcay Çam tarafından yazılan makaleden 1995 yılındaki Sibel Özbudun’un ve Süleyman Güngör’ün yüksek lisans tezleri ile 1988 yılında Esat Arslan’ın doktora tezinden bugüne kadar kurumsallaşma başlıklı 348 yüksek lisans, 127 doktora tezi ve 210 makale yayınlandığı tespit edilmiştir.

Sonuçlar: Yapılan araştırma sonucunda kurumsallaşma başlıklı akademik yayınların yıllara göre dağılımında 2006 yılı ve sonrasında yapılan yayınların ciddi olarak artış gösterdiği, yapılan akademik yayınların özellikle işletme, kamu yönetimi, turizm bilim dallarında ve aile işletmeleri, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) gibi anahtar kelimeler ile bağlantılı olarak yazıldığı ve yapılan yayınların ağırlıklı olarak Türkçe olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kurumsallaşma, Bibliyometrik Analiz, Tez İnceleme, Makale İnceleme, Akademik Yayın İnceleme

Jel Kodu

M1, M10, M19

¹Öğr. Gör. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Ulaştırma Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, Eskişehir, Türkiye.
✉ betulgumus@eskisehir.edu.tr

²Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İktisadi ve İdari Programlar Bölümü, Eskişehir, Türkiye.
✉ culukan@anadolu.edu.tr

Geliş/Received: 16.08.2024
Kabul/Accepted: 12.07.2025

Betül GÜMÜŞ, İbrahim Cemil ULUKAN “Bibliometric Review of Academic Studies Titled Institutionalization Published In Turkey”, Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 832-846.

Abstract

Aim: There is still a serious need for the concept of institutionalization to be correctly understood and addressed in line with international literature. To address this need, the objective of this study is to examine academic publications on institutionalization in Turkey using bibliometric analysis methods to determine in which years and in which types these publications were produced and to which fields of study they are related.

Method: In this study, bibliometric analysis was used to examine publications titled institutionalization produced between 1993, the earliest accessible work, and the end of 2023. As part of the study, master's and doctoral theses containing the words institutionalization and kurumsallaşma in their titles were searched, and all academic publication channels were examined.

Results:: Starting with the article written by Olcay Çam in 1993, followed by the master's theses of Sibel Özbudun and Süleyman Güngör in 1995, and the doctoral thesis of Esat Arslan in 1988, a total of 348 master's theses, 127 doctoral theses, and 210 articles on institutionalization have been identified.

Conclusion: The research revealed that academic publications on institutionalization have significantly increased since 2006, particularly in the fields of business administration, public administration, and tourism, and in connection with keywords such as family businesses and small and medium-sized enterprises (SMEs) and that the publications were predominantly in Turkish.

Keywords

Institutionalization, Bibliometric Analysis, Thesis Review, Article Review, Academic Publication Review

Jel Codes

M1, M10, M19

Giriş

Kurumsallaşma konusu; dünyada örgüt kuramı, tarih, sosyoloji, tıp, vb. alanlarda çalışılsa da Türkiye’de özellikle işletmecilik yazınında sıklıkla ele alınmakta olup, yapılan yayınların önemli bir kısmı aile işletmeleri ile ilişkilendirilmektedir. Türkiye’deki her yüz işletmeden 95-97’si aile işletmeleri niteliğindedir ve bu işletmeler ciddi finansal ve yönetsel sorunlarla boğuşmaktadır. Kurumsallaşma kavramı, özellikle aile işletmelerinin sorunlarının çözümüne yönelik bir yaklaşım olarak dile getirilmektedir. Aile işletmeleri bağlamında bu kavram, Türkçe yazında, bir işletmede karar alma sürecinin ve faaliyetlerin kurucu/sahip ya da sahiplerinin hegemonyasında, onların bilgi ve yetenekleriyle sınırlı, kurallara ya da politikalara bağlanmadan, genellikle kaotik bir şekilde yürütülmesinden ziyade, rasyonel, biçimsel bir işleyiş ve ilkeler çerçevesinde yürütüleceği bir çalışma ortamının ve örgüt kültürünün oluşturulmasıyla ilişkilendirilir.

Kurum ve kurumsallaşma, aile işletmeleri bağlamının dışında, örgüt kuramında yoğun çalışılan kavramlardır. Jepperson (1999) kurumu, “belirli bir aşama ya da özelliğe ulaşmış sosyal bir düzen ya da bir kalıp” olarak tanımlamaktadır. Örneğin, evlilik, aile, ders verme, hukuk birer kurumdur. Meyer ve Rowan (1991)’e göre kurumsallaşma “sosyal süreçlerin, yaptırımların ya da gerçekliklerin, sosyal düşünce ya da eylemde kural benzeri bir durum ya da özellik kazanması”dır.

İşletmecilik yazınında kurumsallaşma kavramının yukarıda bahsedilen iki “ele alınış biçiminin” sıklıkla birbirine karıştığı görülmektedir. Kavramın doğru anlaşılması ve uluslararası yazın ile uyumlu bir şekilde ele alınmasına ciddi anlamda ihtiyaç vardır. Bu yönde atılabilecek ilk adımlarından birisi, kurumsallaşma kavramının işletmecilik yazınında hangi kapsamda, ne şekilde ele alındığına, hangi kavram ve konularla ilişkilendirildiğine yönelik net bir resmin elde edilmesidir. Türkiye’de kurumsallaşma ile ilgili yayınların sayısında son yıllarda önemli bir artış olmasına rağmen, kurumsallaşma araştırmaları üzerine nispeten az sayıda inceleme yapılmıştır. Bu bağlamda bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’de erişilen ilk akademik yayından bugüne -2023 yılının sonuna kadar- ulusal literatürde “kurumsallaşma”

başlıklı çalışmaların çeşitli değişkenlere göre analiz edilmesi ve yayınların bibliyometrik açıdan hangi dönemlerde, hangi alanlarda, hangi konu başlıkları ile ilişkilendirildiğinin tespit edilmesidir. Türkiye’de “kurumsallaşma” ile ilgili birçok akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen, bu çalışmaların sistematik ve kapsamlı biçimde (özellikle bibliyografik analiz yöntemiyle) incelenmemesi, bu çalışmanın önemli motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bibliyometrik analiz yöntemi, mevcut literatürün birincil performansını niceliksel olarak analiz etmede ve araştırmaların önemli noktalarından yararlanarak mevcut araştırmaların ilerlemesini ve gelecekteki araştırmaların eğilimlerini elde etmede değerli bilgiler sağlayan bir yöntemdir. Bu çalışmanın amacı da Türkiye’de ulusal literatürde “kurumsallaşma” başlığı altında yapılan akademik yayınları bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek araştırmaların hangi yıllarda, hangi biçimlerde, hangi konularda ve hangi alanlar ile ilişkili yapıldığını saptamaktır. Türkiye’de “kurumsallaşma” ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, bu çalışmaların sistematik ve kapsamlı bir şekilde ilk kez incelenmesi ve bu incelemenin bibliyografik analiz yöntemi ile ilk kez yapılıyor olması da bu çalışmanın özgünlüğünü göstermektedir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere Türkiye’de kurumsallaşma, en fazla a) aile işletmeleri ve b) örgüt kuramı olmak üzere iki kapsamda ele alınmaktadır. Bu noktadan hareketle, sözü edilen iki yaklaşımın sahip oldukları bakış açıları aşağıda özetlenmiştir.

Aile İşletmeleri Bağlamında Kurumsallaşma Kavramı

Aile işletmeleri bağlamında-KOBİ’ler de bu gruba dahil edilebilir-kurumsallaşma genellikle Türkiye’ye özgü bir kavram niteliği kazanır ve örgüt kuramı kapsamında ele alınan kurumsallaşma yazınından anlamsal ayrışmalar yaşanır, bu alandan yapılan alıntılar azalır.

Kurumsallaşma kavramı literatürde sıklıkla işletme anayasası, yetki devri ve yetkilendirme, profesyonelleşme, yönetime katılma, iç denetim mekanizmalarının kurulması, etkin iletişim, hesap verebilirlik, formel örgüt yapısı, işletmenin sosyal sorumlulukları, şeffaflık ve hesap verebilirlik, toplumsal değer ve normlara uyum ve kurumsal tutarlılık gibi kavramlar ile birlikte kullanılmaktadır (Akkuş ve Bilen, 2020: 42).

İşletmelerin yönetiminin ve kontrolünün profesyonel yöneticilere bırakılması, işletme süreçlerinde profesyonel çalışanların stratejileri ve öngörülleri uyarınca hareket edilmesi, işletmede profesyonel danışmanların istihdam edilmesi gibi faaliyet ve politikaların benimsenmesi ile ilintili olan kurumsallaşma kavramı (Bayar, 2021: 67) işletmelerin gelişip sürekliliğinin sağlanması, sistemin farklı unsurlarının hem kendi içlerinde hem de sistemin bütünüyle ilişkisinin belirlenmesi, farklı rol ve görevlerin tanımlanması ve nihayetinde sağlıklı bir işleyiş kurulması için zorunluluktur. İşletmelerde artan meşruiyet kaygısı, daha derin bir kabul görme anlayışı ve sürekli güçlenen geri bildirim dinamiklerinin bir sonucu kabul edilen kurumsallaşma kavramı (Colyas ve Powell, 2006: 305) ile işletmenin diğer organizasyonlardan farklı olarak kendine has bir kimliğinin olduğu inancı ile toplumsal ihtiyaçlara uyum sağlayan duyarlı ve esnek yapısı desteklenmektedir (Mert, 2022). İstikrarsız ve düzensiz bir şekilde örgütlenmiş faaliyetlerden düzenli, istikrarlı, sosyal olarak bütünleştirici örüntülerin ortaya çıkması durumu olarak adlandırılabilen kurumsallaşma kavramı bir organizasyonun katılımcılarının ve çevrenin özelliklerinden etkilenen bir dizi karar yoluyla kendine özgü bir karakter yapısı geliştirdiği bir süreç olarak kendisini göstermektedir (Alpay vd., 2008: 435).

Kahramanoğlu (2021:4850)’na göre kurumsallaşma; işletmelerin geleceklere yönelik belirledikleri amaçlara uygun olarak kabul ettikleri normlar, değerler ve ilkelerle yönetilmeleri ve bu özellikleri ile varlıklarının devamı ve faaliyetlerin geliştirilmesi açısından sınırlı kişiler veya gruplara bağlı olmadığı, nesnel yönetimin hâkim olduğu etkili bir yapılanma biçimidir. Temiz ve Ergüneş (2022: 28), işletmelerin varlıklarını koruyabilmeleri ve devamlılıklarının sağlanmasının halihazırdaki yönetim anlayışlarını değiştirmelerine ve süreçlerini iyileştirmelerine bağlı olduğunu, bu aşamalarda da kurumsallaşmanın önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedirler. Kurumsallaşma süreçleri işletmelerin belirli kurallara ve standartlara bağlı olmaları ve zamanla diğer kurumlardan farklı ve özgün bir kimliğe bürünmeleri süreçlerine verilen genel bir isim olarak zaman zaman işletmeler açısından sektör gerekleri ve paydaşların talepleri neticesinde kaçınılmaz da olabilmektedir.

Sağdıç (2021)'a göre kurumsallaşma “bir işletmenin belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra, kişilerden bağımsız olarak belirlenen vizyona ulaşmak ve misyonu gerçekleştirmek amacıyla, hedef ve stratejiler doğrultusunda faaliyet göstermesi, değerlere, kurallara, standartlara, süreçlere sahip olması, değişen koşullara uyan sistemleri kurması ve gelişmelere uygun olarak organizasyon yapısını oluşturması ve sonrasında bunları kültür haline getirmesidir”.

Aydın Küçük (2021: 57) tüzel kişiliğin gerçek kişi veya kişilerden ayrıldığı ve bu bağlamda kişisel değil işletmeye özgü kuralların ve ilkelerin geçerli olduğu kurumsallaşmış bir kurumda işlerin belirli kurallara göre yapıldığını ve işletmenin kişilerden bağımsız hale geldiğini öne sürmektedir. Yazara göre, işletmede işlerin nasıl, ne zaman ve hangi şekilde yapılacağı kişiler tarafından öznel süreçlerle değil, işletmelerde önceden kurulan rutin programlar, standartlar, normlar ve kurallarla belirlenmekte; sistemlerde bireyselliğin getirdiği yanılmalardan ziyade ortak aklın ve verilerin güvenilirliğine inanılmakta ve nesiller boyunca işletmelerin sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.

İşletmelerde çalışanların görevlerinin, hak ve sorumluluklarının, iş yapış şekillerinin yazılı olarak belirtilmesi ile geliştirilen biçimselleşme, profesyonellerin istihdam edilmesi, işe alınan profesyonellerin kurum tarafından desteklenmesi ve kurumun diğer meslek kuruluşlarıyla profesyonel ilişkiler içinde olması şeklinde ifade edilen profesyonelleşme, ekonomik faaliyetlerin yanı sıra işletmelerin topluma ve çevreye gönüllü olarak katkıda bulunması olarak ifade edilen sosyal sorumluluk, işletmelerin stratejik planlarının misyon, vizyon, amaç ve hedefleriyle uyumlu olmasına karşılık gelen tutarlılık, işletmeleri diğer işletmelerden ayıran ve bu noktada kurumsal kimliğe vurgu yapan özerklik ile kamuoyunun işletme hakkında doğru ve zamanında bilgilendirilmesi esasına dayanan şeffaflıktan oluşan bileşenlerin ağırlığı işletmelerdeki kurumsallaşma düzeyinin temel belirleyicisi konumunda yer almaktadır (Karaso, 2015: 189-190).

Aile işletmelerine ilişkin kurumsallaşma literatüründe öne çıkan kurumsallaşma aşamaları arasında işletmenin hedeflerine uygun organizasyon yapısının oluşturulması, yönetim mekanizmalarında sorumlulukların titizlikle belirlenmesi ve yönetim kurulunun etkinliğinin artırılması, aile işletmeleri için aile anayasasının hazırlanması ve akabinde aile ilişkilerinin ve beklentilerinin netleştirilmesi, iş tanımlarının ve işin gereklerinin belirlenmesi, nepotizmin işletmeden uzaklaştırılarak çalışanlar arası dengenin sağlanması, görev dağılımında uzmanlığın esas alınması, insan kaynakları seçimi ve yerleştirilmesinde işin gereklerine uygun seçim ve yerleştirme sisteminin oluşturulması sayılabilir (Yücel ve Özkalan, 2012: 261; Yolaç ve Doğan, 2011: 98).

Örgüt Kuramı Bağlamında Kurumsallaşma Kavramı

Genellikle kabul görmüş, kalıcı, istikrarlı, normatif ilişki biçimi ile ilişkilendirilen kurumsallaşma kavramı akademisyenler tarafından hem bir “süreç” hem de bir “durum” olarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir (Bandara, Wynn ve Yigitbasioglu, 2021: 809). “Kurumsalcılık” kavramının isim babalarından biri olan Selznick 1957 yılında yazdığı “Yönetimde Liderlik: Sosyolojik Bir Yorum” isimli kitabında işletme ve kurum kavramlarını birbirinden ayırmıştır. Selznick’e göre işletmeler gözden çıkarılabilir, satılabilir, dışarıdan temin edilebilir veya basitçe ortadan kaldırılabilirler. Kurumlar ise değerli ve vazgeçilmezdir, atılmamalı, aksine korunmalıdır. Selznick’e göre kurumsallaşma, bir işletmenin “kurum” haline gelmesi sürecidir ve işletmeye “eldeki görevin teknik gerekliliklerinin ötesinde” değerler aşılandığı için bu durum zamanla gerçekleşir. İşletmelerin kurumlara dönüşümü “kendi kendini sürdürme kaygısıyla” tetiklenir ve bu durum hem “belirli bir kalıcılık ve istikrar” ihtiyacını ima eder hem de istikrar kazandıkça işletmeler esnekliğini kaybettiği için işletmelerin “iç ve dış güçlere uyum sağlama” ihtiyacını da beraberinde getirir (Fleck, 2007: 67).

Kurumsallaşma kavramı; işletmelerin veya sosyal sistemlerin değerlerinin, inançlarının, politikalarının, uygulamalarının ve kurallarının üyelerine aşılandığı ve böylece bu değer veya kuralların kolektif olarak benimsendiği bir sosyalleşme sürecidir. İşletmeler bu sayede istikrarı korurlar ve insan davranışlarını disipline edecek ve modelleyecek bir mekanizma görevi görürler (Lin ve Wang, 2022: 671). Örgüt kuramları arasında yer alan kurumsal kuram bakış açısından, kurumsal mitlerin etkisindeki örgütlerde, rekabet açısından kritik önem taşıyan etkinlik ve verimlilik faktörleri geri planda kalabilir. Örneğin, yeterince yolcusu olsun ya da olmasın bir otobüs işletmesi gerekli güzergâhlarda hizmet vermelidir. Bir üniversite, bölümlere olan talepten bağımsız olarak, uygun gördüğü bölümlerde

eğitime devam eder (Meyer ve Rowan, s.41-55). Etkinlik ve verimlilikten ziyade istikrar ve kurumsal amaçlara odaklanan kurumsal yaklaşım, aile şletmeleri kapsamında ele alınışının aksine, her zaman arzu edilen durum olmayabilir.

Literatürde örgütsel gelişim ve değişim üzerine yapılan çalışmalar, kurumsallaşmayı, şletmelerin sistemlerine ve kùltürüne yapılan müdahalelerle örgütlerde değişimi sürdürme stratejisi olarak tanımlamakta ve kurumsallaşmanın zaman içinde şletmelerde değişimin devamlılığıyla doğrudan ilişkili olduğunu savunmuşlardır (Mugenyi vd., 2022: 2). Kurumsallaşma, şletmelerin çevrelerinden gelen baskılar ve uymaları zorunlu yasalar çerçevesinde kendilerinden beklenen kurallara uygun bir şletme yapısı oluşturarak, gösterdikleri çabaları ile çevrelerinden destek almayı bekledikleri sürece verilen genel addır. şletmelerdeki kurumsallaşma çabalarının en önemli amacı ise şletmenin devamlılığının sağlanmasıdır (Akkuş ve Bilen, 2020:40). Kurumsallaşma, şletmelerin paydaşlarının kendilerinden beklenen görevlerini yapabilmesi ve beklentilere cevap verebilmesi ile doğru orantılı (Temiz ve Ergüneş, 2022:28) ve bu yönü ile de şletmelerdeki sosyal inşa sürecini ifade eden bir kavramdır. Kurumsallaşma ile şletmelerin yapısal modelleri, politikaları ve uygulamaları çalışanlarına değerle aşılanır ve sonunda bu değerler farklı paydaşlar tarafından kabul edilir ve daha da ötesinde ielleştirilir hale gelirler (Lo ve Yeung, 2018:231).

Hem çok seviyeli bir süreç hem de bir sonuç olarak kabul edilen kurumsallaşma kavramının (Colyvas ve Powell, 2006: 306) şüpheşiz en önemli ve en meşakkatli boyutu mevcut görevlerin teknik gereklerinin de ötesinde istenen değerlerin kuruma yerleşmesi boyutudur. Burada şletmelerin yaşadığı en önemli zorluk yeni talepler karşısında şletmenin mevcut yapısı veya uygulamalarından vazgeçmeye veya bunları değiştirmeye istekli ve hazır olmaktır. şletmeler kurumsallaştıça kendilerine özgü bir karaktere bürünme ve kurumsal kimlik kazanma eğilimi gösterir ve ayırt edici bir yetenek kazanırlar (Yolaç ve Doğan, 2011: 97).

Metodoloji

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın önceki kısımlarında da ifade edildiği üzere, kurumsallaşma farklı bağlamlarda ele alınan ancak en fazla şletmecilik alanıyla ilişkilendirilen bir kavramdır. Çalışılan alana bağlı olarak, bu kavrama çok farklı anlamlar yüklenebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ulusal literatürde “kurumsallaşma” başlığı altında yapılan akademik yayınları bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek araştırmaların hangi yıllarda, hangi biçimlerde, hangi konularda ve hangi alanlar ile ilişkili yapıldığına tespit etmektir. Türkiye’de “kurumsallaşma” ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, bu çalışmaların sistematik ve kapsamlı bir şekilde ilk kez incelenmesi çalışmanın önemine işaret etmektedir. Bu incelemenin bibliyografik analiz yöntemi ile ilk kez yapılıyor olması da bu çalışmanın özgünlüğünü göstermektedir.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, 1993 tarihli erişilebilen ilk eserden 2023 yılı sonuna kadarki dönemde üretilmiş kurumsallaşma başlıklı eserleri incelemek üzere bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometri; incelenmesi planlanan belirli bir çalışma alanındaki yayınların karşılıklı ilişkilerini ve birbirlerine etkilerini ölçmek için matematiksel ve istatistiksel araçların kullanıldığı niceliksel bir analiz yöntemidir (Lee vd., 2020:368) ve mevcut literatürün birincil performansını niceliksel olarak analiz edip araştırmaların en temel noktalarından yararlanarak mevcut araştırmaların ilerleme eğilimlerini ve gelecekteki araştırma yönelimlerini elde etmek için değerli bilgiler sağlayan bir yöntemdir (Dong vd.2024:3).

Yayınların kavramsal, sosyal ve kùltürel desenini ortaya çıkaran ve çeşitli disiplinlerdeki bilimsel yayınların belirli bir dönemdeki eğilimini niceliksel göstergeler yardımıyla araştırıcıya sunan bir yöntem olarak bibliyometrik analiz tekniği verileri analiz eden kişiye zorlayıcı çalışmalara yönlendirerek ve araştırma alanının haritalanmasını sağlayarak ilgili konunun yıllar içindeki eğiliminin belirlemesine de yardımcı olur (Tutar, 2023:89). Bu yönü ile bibliyometrik analiz yöntemi, akademik

yayın performanslarında ortaya çıkan eğilimleri, iş birliği modellerini ve araştırmacıların araştırma bileşenlerini ortaya çıkarmak ve literatürdeki belirli bir alanın entelektüel yapısını keşfetmek gibi amaçlarla kullanılan, büyük hacimli yapılandırılmamış verileri titizlikle anlamlandırarak alanların evrimsel nüanslarını ve kümülatif bilimsel bilgiyi çözümlemek ve haritalamak için kullanışlı bir yöntemdir. İyi yapılan bibliyometrik çalışmaların alanda katma değer sağlayıcı çalışmaların oluşturulmasında, akademisyenlerin tek bir noktadan genel bakış elde etmelerinde, veri boşluklarını görebilmekte, yeni bilgilerin elde edilmesinde ve incelenen konuya yönelik yeni fikirler ve alana yönelik yeni çalışma alanları oluşturulmasında ciddi katkıları bulunmaktadır (Donthu vd., 2021:285).

Kurumsallaşma başlıklı yayınlara erişmek için aşağıdaki sistematik adımlar izlenmiştir:

- a) Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi üzerinden (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) tüm yayınlanmış tezlerde başlığında “Kurumsallaşma” ve “Institutionalization” kelimeleri geçen yüksek lisans ve doktora tezleri detaylı arama ile araştırılmıştır. Bu aramalarda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi “Gelişmiş Tarama” filtresi kullanılarak “Kurumsallaşma” ve “Institutionalization” kelimeleri süzölmüş ve bunun yanında veri kaybı olmaması için Konu, Dizin, Özet gibi bölümlerde de “Kurumsallaşma” ve “Institutionalization” başlıklı tezler saptanarak tüm veriler excel dosyasın aktarılarak tezler doktora ve yüksek lisans tezi olarak ayrıştırılmış ve aynı isimli İngilizce ve Türkçe tezler de belirlenerek ayrıca dosyalanmıştır.
- b) Türkiye’deki araştırmacıların yaygın biçimde kullandığı ve makalelerini yükledikleri Ulakbim (<http://uvt.ulakbim.gov.tr/>), DergiPark (<https://dergipark.org.tr/en/>) ve Assos Index (<https://asosindex.com.tr/>) web sitelerinde; “Kurumsallaşma” ve “Institutionalization” başlıkları ile tarama yapılmıştır.
- c) Google Scholar arama motorunda “Kurumsallaşma” ve “Institutionalization” başlıkları ile akademik yayın taraması yapılmıştır.

Araştırma sürecinde kurumsallaşma başlıklı çalışmalar ile ilgili olarak aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Kurumsallaşma başlıklı yayınların kaynak türlerine göre dağılımı nasıldır?
2. Kurumsallaşma başlıklı doktora tezlerinin yayınlandığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Kurumsallaşma başlıklı yüksek lisans tezlerinin yayınlandığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
4. Kurumsallaşma başlıklı makalelerin yayınlandığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
5. Kurumsallaşma başlıklı doktora tezlerinin yazım dillerine göre dağılımı nasıldır?
6. Kurumsallaşma başlıklı yüksek lisans tezlerinin yazım dillerine göre dağılımı nasıldır?
7. Kurumsallaşma başlıklı makalelerin yazım dillerine göre dağılımı nasıldır?
8. Kurumsallaşma başlıklı doktora tezlerinin ana konu başlıklarına göre dağılımı nasıldır?
9. Kurumsallaşma başlıklı yüksek lisans tezlerinin ana konu başlıklarına göre dağılımı nasıldır?
10. Kurumsallaşma başlıklı makalelerin ana konu başlıklarına ve anahtar kelimelerine göre dağılımı nasıldır?

Araştırmacının Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada yüksek lisans ve doktora tezleri ile akademik süreli yayıncılık standartları ile TR Dizin kriterleri ön planda tutularak TÜBİTAK ULAKBİM çatısı altında Türkiye’de yayımlanan akademik dergiler incelemeye tabi tutulmuştur. Konu ile ilgili yayınların isimleri, yılları, özetleri, anahtar kelimeleri dikkate alınarak verilerin toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Kurumsallaşma başlıklı ilk yayının yapıldığı 1988 yılından 2023 yılı sonuna kadar yayınlanan tüm yüksek lisans ve doktora tezleri ile makaleler inceleme kapsamına alınmıştır.

Bu çalışmada kurumsallaşma literatürü Türkiye bağlamında ele alınmış ve Türkiye’de kurumsallaşma başlığıyla üretilen akademik yayınların bibliyometrik profilini ortaya koyarak bu alandaki yerel akademik eğilimlerin, odak noktalarının ve gelişim süreçlerinin derinlemesine analiz edilmesine odaklanılmıştır. Kapsamın yalnızca Türkiye ile sınırlandırılmasının temel sebebi çalışmanın ilk defa yapılması dolayısı ile çalışmanın derinliğini artırarak yerel dinamiklerin daha ayrıntılı incelenmesine olanak tanınmasının sağlanması ve böylece Türkiye’de kurumsallaşma konusundaki akademik üretimin zaman içindeki evriminin daha net şekilde analiz edilmesine imkan tanınmasıdır.

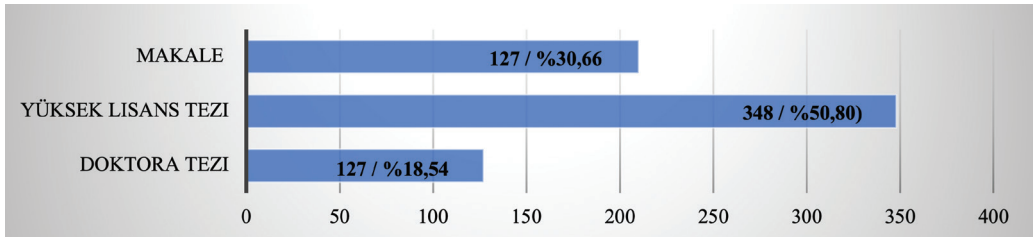
Bu çalışmada bibliyometrik verilerin güvenilirliğini artırmak amacıyla, “publication bias” (yayın yanlılığı) ve “duplicate records” (mükerrer kayıtlar) gibi sistematik hataların önlenmesine ayrıca özen gösterilmiştir. Öncelikle, aynı çalışmanın birden fazla veri tabanında veya farklı biçimlerde yinelenmesini önlemek amacıyla tüm kayıtlar tek tek analiz edilmiş ve başlık, yazar adı, yayın yılı ve dergi adı gibi temel alanlar karşılaştırılarak mükerrer kayıtlar analiz dışında bırakılmıştır. Ayrıca, yalnızca akademik mecralarda onaylanarak yayımlanmış doktora tezi, yüksek lisans tezi ve makaleler gibi akademik çalışmalar dikkate alınarak yayın yanlılığı riski en aza indirilmiştir. Bu seçici yaklaşım, veritabanı filtreleme araçları ve manuel kontrol ile desteklenmiş; böylece yalnızca özgün ve akademik niteliği taşıyan yayınlara odaklanılmıştır. Bu yöntemle, bibliyometrik analizde örneklem kalitesinin artırılması ve sonuçların geçerliliğinin korunması hedeflenmiştir.

Bulgular

Türkiye’de ilk olarak 1993 yılında Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisinde Olcay Çam’ın yazarlığında yayınlanan “Kurumsallaşma Kavramı ve Kurumsallaşmış Hasta Nedir?” başlıklı makalesinden, 1995 yılındaki Sibel Özbudun’un “Ayinden törene: Siyasal iktidarın kurumsallaşması sürecinde törenlerin işlevleri” ve Süleyman Güngör’ün “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulması ve Kurumsallaşması Sürecinde Siyasal Seçkin - Aydın Seçkin İlişkisi (Ahmet Ağaoğlu Örneği)” yüksek lisans tezleri ile 1988 yılında Esat Arslan’ın “1921 Yılında Kurtuluş Savaşı İçindeki Yeri ve Önemi (Askeri-Diplomatik-Yapısal Kurumsallaşmalar Açısından İrdelenmesi)” doktora tezinden bugüne kadar 348 yüksek lisans, 127 doktora tezi ve 210 makale yayınlandığı tespit edilmiştir. Kurumsallaşma başlıklı akademik yayınlara ilişkin analizler izleyen başlıklarda ele alınmaktadır.

Kurumsallaşma Başlıklı Yayınların Kaynak Türleri

Kurumsallaşma başlıklı yayınların kaynak türlerinin bibliyometrik özelliklerine dair yapılan incelemede 2023 yılı sonuna kadar alanda toplamda 685 akademik çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmaların 348’i yüksek lisans tezi, 127’si doktora tezi ve 210’u da makale çalışmasıdır (Bkz. Şekil 1). Kurumsallaşma başlığı içeren akademik yayınların yarısı (%50,8) yüksek lisans tezi türündedir. Bunu sırasıyla makaleler (%30,6) ve doktora tezleri (%18,5) izlemektedir.



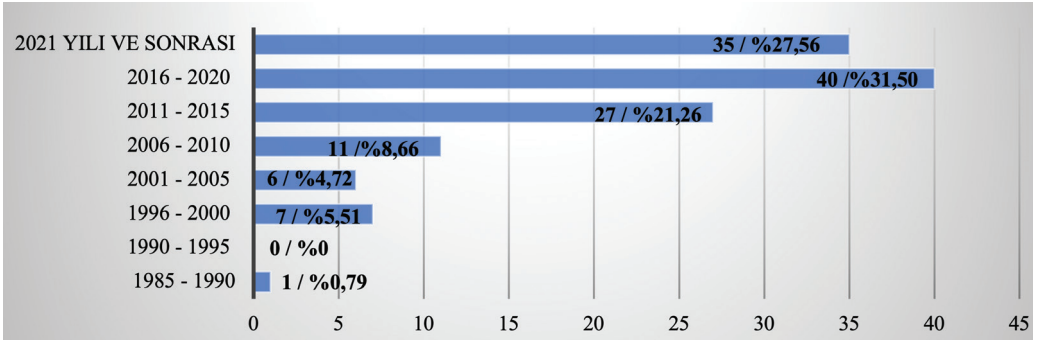
Şekil 1: Kurumsallaşma Başlıklı Yayınların Kaynak Türüne Göre Dağılımı (Frekans / Yüzde Oranları)

Kurumsallaşma Başlıklı Yayınların Yayınlandığı Yıllar

Kurumsallaşma başlıklı yayınlar doktora tezleri, yüksek lisans tezleri ve makaleler olarak sınıflandırılmış ve her bir akademik sınıftaki yayının bibliyometrik özelliklerine ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

Doktora Tezleri

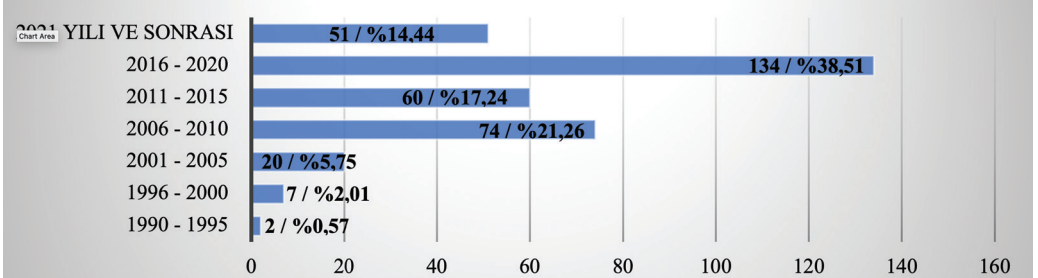
Kurumsallaşma başlıklı doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı grafiği Şekil 2’de yer almaktadır. Grafikten de izlenebileceği üzere, doktora tez konusu olarak kurumsallaşma kavramına olan ilginin yıllar içinde gittikçe arttığı gözlenmektedir. 2021 ve sonrası olarak adlandırılan dönem üç yılı kapsamaktadır. Yıllar içindeki artış eğilimi göz önüne alındığında, son dönemin bir önceki dönemden çok daha fazla doktora tezi sayısına ulaşacağı söylenebilir. Günümüzde de hem kamu hem özel sektörde yaşanan krizler, yolsuzluklar, verimsizlikler gibi pek çok sorunun araştırmacıların dikkatini bu alana yönlendirmesi ve kurumsallaşmanın işletmelerin sürdürülebilirliği, profesyonelleşmesi, yönetim ve organizasyon kalitesi, şeffaflığı ve hesap verebilirliği gibi pek çok konuya temas etmesi ve disiplinlerarası bir çekim merkezi olması dolayısı ile çalışmaların daha da yoğunlaşması beklenmektedir.



Şekil 2: Kurumsallaşma Başlıklı Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı (Frekans / Yüzde Oranları)

Yüksek Lisans Tezleri

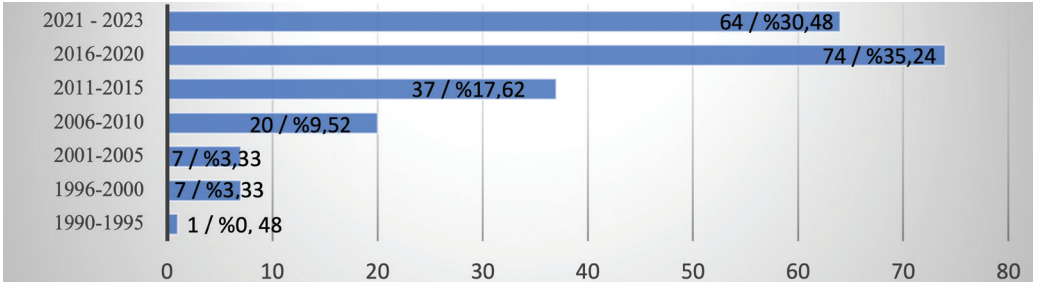
Kurumsallaşma başlıklı yüksek lisans tezlerinin yıllara göre dağılımı grafiğinden (Bkz. Şekil 3) izlenebileceği üzere, 2016-2020 döneminde yazılan tezlerin sayısı bir önceki döneme göre ciddi anlamda artmış ve 60'tan 134'e çıkmıştır. Bu fark, %123'lük bir artış oranına karşılık gelmektedir. Doktora tezlerinden farklı olarak, kurumsallaşma üzerine yazılan yüksek lisans tezlerinin sayısının yıllar içinde dalgalanma gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte yüksek lisans tezleri sayı itibarıyla, her dönemde, doktora tezlerinden önemli oranda fazladır.



Şekil 3: Kurumsallaşma Başlıklı Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı (Frekans / Yüzde Oranları)

Makale Çalışmaları

Kurumsallaşma başlıklı makalelerin özellikle 2001-2005 döneminden başlayarak istikrarlı bir artış eğilimine girdiği görülmektedir (Bkz. Şekil 4). 1990-1995 yılları arasında bir makale çalışması yapılmışken, 2016-2020 yılları arasında 74, 2021-23 dönemindeki üç yılda 64 makale yazıldığı tespit edilmiştir. Aynı seyir izlendiği takdirde, 2025 yılı sonuna kadar kurumsallaşma başlıklı yüzden fazla makalenin yapılmış olacağını bekleyebiliriz.



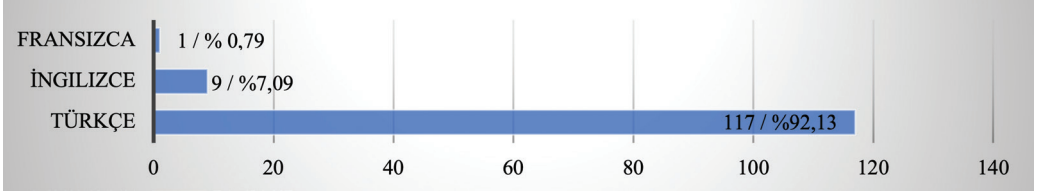
Şekil 4: Kurumsallaşma Başlıklı Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı (Frekans / Yüzde Oranları)

Kurumsallaşma Başlıklı Yayınların Yazım Dilleri

Kurumsallaşma başlıklı yayınlar yazım dilleri açısından incelendiğinde, doktora tezlerinin %92,13'ünün, yüksek lisans tezlerinin %92,8'inin ve kurumsallaşma başlıklı makalelerin %88,10'unun Türkçe yazıldığı görülmüştür. Kurumsallaşma başlıklı doktora tezlerinin, yüksek lisans tezlerinin ve makalelerin yazım dillerine göre bibliyometrik özelliklerine ilişkin bulgular ve yayınların yazım dillerine göre dağılım grafikleri aşağıda yer almaktadır.

Doktora Tezleri

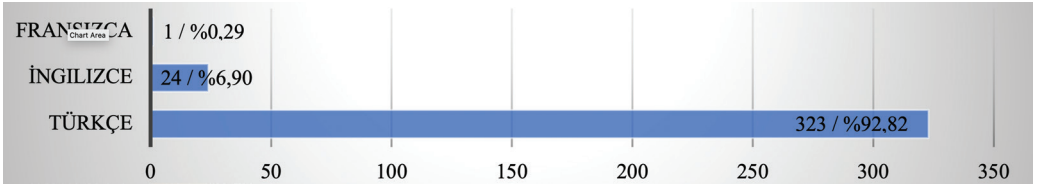
Kurumsallaşma başlıklı toplam 127 doktora tezinin 117'sinin Türkçe, 9'unun İngilizce ve birinin Fransızca yazıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 5). Başka bir ifadeyle, Türkçe yazılmış doktora tezlerinin oranı yüzde 92'inin biraz üzerindedir.



Şekil 5: Kurumsallaşma Başlıklı Doktora Tezlerinin Yazım Dillerine Göre Dağılımı (Frekans / Yüzde Oranları)

Yüksek Lisans Tezleri

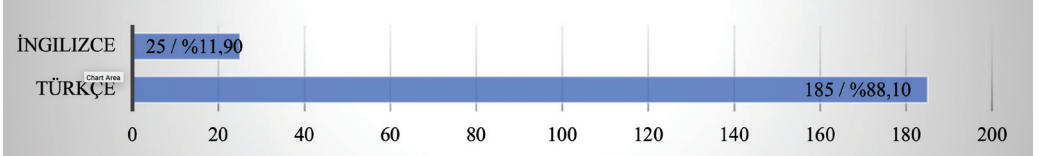
Kurumsallaşma başlıklı toplam 348 yüksek lisans tezinin 323'ünün Türkçe, 24'ünün İngilizce ve birinin Fransızca yazıldığı tespit edilmiştir. Doktora tezlerine benzer şekilde burada da yine yüzde 92'inin üzerinde bir orana Türkçenin mutlak hakimiyeti göze çarpmaktadır.



Şekil 6: Kurumsallaşma Başlıklı Yüksek Lisans Tezlerinin Yazım Dillerine Göre Dağılımı (Frekans / Yüzde Oranları)

Makale Çalışması

Kurumsallaşma başlıklı toplam 210 makalenin 185'inin Türkçe ve 25'inin İngilizce yazıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 7). Bu rakamlar bize, makale çalışmalarında tezlere yakın bir oranda yine Türkçe'nin tercih edildiğini göstermektedir.



Şekil 7: Kurumsallaşma Başlıklı Makalelerin Yazım Dillerine Göre Dağılımı (Frekans / Yüzde Oranları)

Kurumsallaşma Başlıklı Yayınların Ana Konu Başlıkları ve Anahtar Kelimeleri

Kurumsallaşma başlıklı doktora tezlerinin ana konu başlıklarına göre dağılımında %42,5 ile *işletme*; yüksek lisans tezlerinde ise %51 ile yine *işletme* teriminin ön planda olduğunu görmekteyiz. Makalelerin ana konu başlıkları ve anahtar kelimelerine bakıldığında, toplamda 571 anahtar kelime içerisinde 38 kez “aile işletmeleri, dokuz kez “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)” ve yedi kez “Osmanlı” anahtar kelimelerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Kurumsallaşma başlıklı doktora ve yüksek lisans tezleri ve makalelerin ana konu başlıklarına ve anahtar kelimelerine göre bibliyometrik özelliklerine ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

Doktora Tezleri

Kurumsallaşma başlıklı doktora tezleri ana konu başlıklarına göre incelendiğinde, 54 sıklık (frekans) sayısı ve %42,52 ile *işletme*, 13 sıklık ve %10,24 ile *kamu yönetimi* ve 7 sıklık ve %5,51 ile *turizm* teriminin en fazla ele alınan konu başlıkları olduğu saptanmıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Kurumsallaşma Başlıklı Doktora Tezlerinin Ana Konu Başlıklarına Göre Dağılımı

Ana Konu Başlıkları	n	%
İşletme	54	42,52
Kamu Yönetimi	13	10,24
Turizm	7	5,51
Siyasal Bilimler	7	5,51
Tarih	6	4,72
Din	5	3,94
Eğitim ve Öğretim	3	2,36
Ekonomi	3	2,36
Uluslararası İlişkiler	3	2,36
Diğer	26	20,48
Toplam	127	100

Yüksek Lisans Tezleri

Kurumsallaşma başlıklı yüksek lisans tezleri ana konu başlıklarına göre incelendiğinde, 179 sıklık ve %51,44 ile *işletme*, 27 sıklık ve %7,76 ile *kamu yönetimi* ve 10 sıklık ve %2,87 ile *turizm* teriminin en fazla işlenen konu başlıkları olduğu saptanmıştır (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Kurumsallaşma Başlıklı Yüksek Lisans Tezlerinin Ana Konu Başlıklarına Göre Dağılımı

Ana Konu Başlıkları	n	%
İşletme	179	51,44
Kamu Yönetimi	27	7,76
Turizm	10	2,87
Din	9	2,59
Siyasal Bilimler	9	2,59
Eğitim ve Öğretim	8	2,30
Endüstri ve Endüstri Mühendisliği	7	2,01
İnşaat Mühendisliği	6	1,72
Spor	6	1,72
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	6	1,72
Sosyoloji	6	1,72
Uluslararası İlişkiler	6	1,72
Ekonomi	6	1,72
Sağlık Kurumları Yönetimi	5	1,44
Hastaneler	4	1,15
Mimarlık	4	1,15
Hukuk	4	1,15
Antropoloji	4	1,15
Halkla İlişkiler	3	0,86
Maliye	3	0,86
Tarih	3	0,86
İletişim Bilimleri	3	0,86
Güzel Sanatlar	3	0,86
Diğer	27	7,78
Toplam	348	100

3.4.3. Makale Çalışmaları

Kurumsallaşma başlıklı makale çalışmalarında yer alan toplam 571 anahtar kelimenin 935 kez ele alındığı saptanmıştır. Makale çalışmaları anahtar kelimelerine göre incelendiğinde, 217 sıklık ve %23.21 ile *kurumsallaşma*, 38 sıklık ve %4.06 ile *aile işletmeleri* ve 9 sıklık ve %0,96 ile *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme* teriminin en fazla yer verilen anahtar kelimeler olduğu saptanmıştır (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Kurumsallaşma Başlıklı Makalelerin Anahtar Kelimelerine Göre Dağılımı Tablosu (en az 3 sıklık ve üzeri değerler)

Anahtar Kelimeler	n	%
Kurumsallaşma	217	23,21
Aile İşletmeleri	38	4,06
Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)	9	0,96
Osmanlı	7	0,75
Türkiye	6	0,64
Kurumsallaşma Düzeyi	5	0,53
İşletme	4	0,43
Markalaşma	4	0,43
Modernleşme	4	0,43
Muhasebe Bilgi Sistemi	4	0,43
Profesyonelleşme	4	0,43
Bilim Tarihi	3	0,32
Değişim	3	0,32
Doğuş Teorileri	3	0,32
İkinci Kuşak	3	0,32
İş Tatmini	3	0,32
KOSGEB	3	0,32
Kurumsal Girişimcilik	3	0,32
Kurumsal Yönetim	3	0,32
Kültür	3	0,32
Liderlik	3	0,32
Nepotizm	3	0,32
Parti Tipolojileri	3	0,32
Üniversite	3	0,32
Diğer	594	63,54
Toplam	935	100

Sonuç ve Tartışma

Kurumsallaşma kavramının Türkiye’deki algılanış biçimine ışık tutması açısından, bu çalışmada, Türkiye’de konuyla ilgili erişilen ilk akademik yayından 2023 yılı sonuna kadar ulusal literatürde “kurumsallaşma” başlıklı çalışmalar çeşitli değişkenler bakımından analiz edilmiştir. Sözü edilen yayınların bibliyometrik açıdan hangi dönemlerde, hangi alanlarda, hangi konu başlıkları ile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın kapsama aldığı dönemde Türkiye’de *kurumsallaşma* başlıklı 348 yüksek lisans tezi, 127 doktora tezi ve 210 makale yayınlandığı, yapılan yayınların ağırlıklı olarak Türkçe yazıldığı tespit edilmiştir. Bu akademik yayınların yıllara göre dağılımında 2006 yılı ve sonrasında yapılan yayınların

ciddi olarak artış gösterdiği, yapılan akademik yayınların özellikle işletme, kamu yönetimi bilim dallarında ve aile işletmeleri, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler gibi anahtar kelimeler ile bağlantılı olduğu saptanmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye'nin resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlaması ve yine aynı gün Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi'nin yayınlanması ile Türkiye ile AB arasında yepyeni bir sürece girilmesi ile (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2025) bu yeni süreçte kamu ve özel sektörde kurumsal yapılar, yönetim, şeffaflık ve hesap verebilirlik konuları daha çok gündeme gelmiştir. Bununla paralel biçimde akademik camiada da AB normlarına uyum bağlamında kurumsallaşma, yönetim ve etik gibi konular daha fazla araştırılmaya başlanmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) OECD İlkeleri'ni temel alarak 4 Temmuz 2003 tarihinde Kurumsal Yönetim İlkeleri'ni yayınlaması (SPK, 2025) ve finansal şeffaflık, yönetim kurulu yapıları gibi konuların kurumsallaşma literatürünü beslemesi ile 2000'li yılların ortasından itibaren Türkiye'deki aile işletmelerinin artan küresel rekabetle başa çıkmak için kurumsal yapılarını güçlendirme çalışmalarındaki artışın "Kurumsallaşma" başlıklı akademik yayınların çoğalmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Kurumsallaşma başlığı taşıyan tüm doktora tezleri, yüksek lisans tezleri ve makalelerin sayısının istikrarlı biçimde arttığı ve özellikle yüksek lisans tezlerinde kurumsallaşma konusu üzerinde çok durulduğu da çalışmanın saptanan bulgularındandır.

Konuya olan ilginin artarak devam ettiğine yönelik bulgular ve kavramın ilişkilendirildiği işletme, aile işletmesi gibi konu başlıkları ve anahtar kelimeler, Türkiye'de küçük işletmelerin- ki çok büyük bir kısmı aile işletmesidir-yönetimsel sorunlarının artarak devam ettiğini göstermektedir. Bu da konuyu çekici hale getirmekte ve üzerinde çalışmaya teşvik etmektedir.

Diğer yandan, yayınların çok büyük bir oranda Türkçe yapılıyor olması da kendi anlayışımıza uygun bir kurumsallaşma kavramı ve jargonu geliştirmemize neden olmaktadır. Bu araştırmayla, kurumsallaşma kavramıyla ilişkili akademik çalışmaların niceliksel açıdan gösterdiği eğilim, kullanılan lisan, kavramın daha çok hangi bağlamda ele alındığı, hangi konularla daha fazla ilişkilendirildiği gibi sorulara net yanıt verildiği düşünülmektedir. Bununla beraber, kurumsallaşma kavramına Türkiye'de hangi anlamlar yüklendiğinin ve bu kavrama dönük algılamaların daha iyi anlaşılabilmesi için kurumsallaşma konusunda yapılan akademik çalışmaların içerik analizinin de başka çalışmalarda incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

ALPAY, G., BODUR, M., YILMAZ, C., ÇETİNKAYA, S. ve ARIKAN, L. (2008). Performance Implications of Institutionalization Process in Family-Owned Businesses: Evidence From an Emerging Economy. *Journal of World Business*. Volume 43, Issue 4, 435-448.

AYDIN KÜÇÜK, B., (2021). Aile işletmelerinde kurumsallaşma ve aile anayasası. 4. Bölüm- Aile işletmelerinin kurumsallaşmasının psikolojisi. Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti. 51-67.

AKKUŞ, B. ve BİLEN, A. İşletmelerde insan kaynakları yönetimi uygulamaları ile kurumsallaşma arasındaki ilişkinin araştırılması, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 9, Sayı: 1, 39-55.

BAYAR, M., (2021). Aile işletmelerinde kurumsallaşmanın önemi ve kurumsallaşma sürecinde stratejik yönetimin rolü. Bucak İşletme Fakültesi Dergisi. Cilt 4. Sayı 1. 63-81. E-ISSN: 2687-3826.

BRITANNICA, 2024. 10.02.2024 tarihinde <https://www.britannica.com/search?Query=institutionalization> adresinden erişilmiştir.

CHRIS K.Y.L., ANDY C.L.Y. (2018). Quality management standards, institutionalization and organizational implications: a longitudinal analysis. *International Journal of Production Economics* 200. 231-239.

COLYVAS, J.A. ve POWELL, W.W. (2006). Roads to Institutionalization: The remaking of Boundaries Between Public and Private Science. *Research in Organizational Behavior*. Volume 27, 305-353.

DONTHU, N., KUMAR, S., MUKHERJEE, D., PANDEY, N. ve LIM, W.M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*. 133. 285-296.

DONG, Q., ZHONG, C., GENG, Y., DONG, F., CHEN, W. ve ZHANG, Y., (2024). A bibliometric review of carbon footprint research. *Carbon Footprints*. 3:1. 1-21. Doi: 10.20517/cf.2023.45.

DURAN, C., ve BOZ, D., (2021). Kurumsallaşmanın iş ve işletme performansına etkisi. *International Marmara Social Sciences Congress (Spring) 2021 Proceedings Book*. 358-362.

ERNST & YOUNG, 2020, Aile şirketleri değişime nasıl hazırlanıyor? Aile şirketlerinde yeni normal. 10.02.2024 tarihinde https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/tr_tr/pdf/2020/09/ey-turkiye-aile-sirketlerinde-yeni-normal.pdf adresinden erişilmiştir.

FLECK, D., (2007). Institutionalization and organizational long-term success. *Brazilian Administration Review*. V. 4, N. 2, Art. 4, 64-80.

G20/OECD Kurumsal yönetim ilkeleri, OECD'nin G20 Bakanlar ve Merkez Bankası Başkanlarına raporu, 2015 Turkey G20 ve OECD, Eylül 2015, 10.02.2024 tarihinde <https://www.oecd.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-TUR.pdf> adresinden erişilmiştir.

INSEAD, (2020). The Institutionalization of family firms Europe. 19.02.2024 tarihinde <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/centres/gpei/docs/the-institutionalization-of-family-firms-europe.pdf> adresinden erişilmiştir.

JEPPERSON, R.L. (1999). "Institutions, institutional effects, and institutionalism" *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

KAHRAMANOĞLU, A., Sigorta acentelerinde kurumsallaşma algısı, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Yıl Year : 11, Cilt Volume:17, Sayı Issue :37, 4847 – 4872.

KARASOY, H.A., (2015). Family businesses, institutional entrepreneurship and role of the state. *The International Journal of Economic and Social Research*, Vol. 11, Year 11, No. 2, 183-198.

LEE, I.S., LEE H., YOUNBYOUNG, C. HYEJIN, P. Bibliometric analysis of research assessing the use of acupuncture for pain treatment over the past 20 years. *Journal of Pain Research*.13. 367–376.

LIN, C.L. ve WANG, Y.A. (2022). Institutionalization, organizational commitment, and hope for personal fulfillment in the shawshank redemption. *ELS Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*. Volume 5. Issue 4, 665-672. Doi: 10.34050/elsjish.v5i4.23163.

MERT, G., (2022). Kurumsallaşma ve kurumsallaşmanın önemi. 19.02.2024 tarihinde <https://satinalmadergisi.com/kurumsallasma-ve-kurumsallasmanin-onemi/> adresinden erişilmiştir.

MEYER, J. ve ROWAN, B. (1991) "Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony". *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

MUGENYI, A.R., KAREMERA, C., WESANA, J., DOOMS, M. (2022). Institutionalization of Organizational Change Outcomes in Development Cooperation Projects: The Mediating Role of Internal Stakeholder Change-Related Beliefs. *Administrative Sciences*. 12:60. Doi.org/10.3390/admsci12020060. 1-20.

SAĞDIÇ, E. (2021). Kurumsallaşma üzerine. *Aimsad Dergisi*. 19.02.2024 tarihinde <https://aimsaddergisi.com/kurumsallasma-uzerine/> adresinden erişilmiştir.

SPK, (2025). 30.05.2024 tarihinde <https://spk.gov.tr/kurumsal-yonetim-ilkeleri> adresinden erişilmiştir.

TAN, F.Z. ve AYDIN, Ç. Ö., (2019). Kurumsallaşma: Kavramsal bir inceleme. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 225-235. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.514545>.

T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, (2025). 30.05.2024 tarihinde https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html#:~:text=3%20Ekim%202005%20tarihinde%20L%C3%BCKsemburg,i%C3%A7in%20M%C3%BCzakere%20%C3%87er%C3%A7eve%20Belgesi%20yay%C4%B1mlanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r adresinden erişilmiştir.

TEMİZ, N. ve ERGÜNEŞ, T. E., Kurumsallaşma sürecindeki işletmelerde insan kaynakları uygulamalarının önemi: Bir işletme örneği, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6 - Sayı 1 / Aralık 2022, 27-39, Doi: 10.55044/meusbd.1169507

TUTAR, H., (2023). Bibliometric analysis and visual mapping of the articles published in the İİEF Journal from the beginning to the present. Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi. Sayı 10. 87-105.

YOLAÇ, S. ve DOĞAN, E. (2011). Küreselleşme sürecinde aile işletmelerinde yönetim ve kurumsallaşma. Cilt: 61, Sayı: 2, 83-110.

YÜCEL, İ. ve ÖZKALAN, S.Ö. Aile işletmeleri, kurumsallaşma ve nepotizm, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 247-276.

Summary

The concept of “institutionalization” is an important subject studied in many different fields such as history, sociology, human rights, organization theory, health, etc. in the world. In Turkey, this concept is a subject that is mostly associated with the field of business administration and is frequently addressed in the context of “family businesses” and “organization theory”. Within the context of family businesses, institutionalization is used in relation to the adoption of activities and policies such as leaving the management of businesses to professional managers, acting in accordance with the strategies and foresight of professional employees in business processes, and employing professional consultants in the business. On the other hand, within the context of organization theory, institutionalization refers to a socialization process in which the values, beliefs, policies, practices and rules of businesses are instilled in their members, and thus these values or rules are collectively adopted, both as a process and a situation. These two “ways of addressing” the concept of institutionalization are often confused in business literature, and for this reason, there is a serious need for the concept to be understood correctly and addressed in line with international literature.

The main purpose of this study is to analyze the studies titled “institutionalization” in the national literature from the first academic publication accessed in Turkey to the end of 2023 according to various variables using the bibliometric analysis method and to determine the periods, fields and topics that the publications are associated with. The fact that the studies on “institutionalization” in Turkey are conducted systematically and comprehensively for the first time using the bibliographic analysis method shows the originality of this study.

In order to access the publications titled institutionalization, all published theses that include the words “institutionalization” in both English and Turkish were searched through the Thesis Center of the Council of Higher Education. In addition, academic publications were searched with both English and Turkish “institutionalization” titles in the Google Scholar search engine as well as the academic websites Ulakbim, DergiPark and Assos Index, which are widely used by researchers in Turkey and where they upload their articles.

The study found that 685 academic studies were conducted on the subject of institutionalization from 1993, when the first publication was made, to the end of 2023. 348 of these studies were master’s theses, 127 were doctoral theses, and 210 were articles. Half of the academic publications with the title of institutionalization (50.8%) were in the form of master’s theses, 30.6% were articles, and 18.5% were doctoral theses. In addition, it was revealed that the number of studies increased steadily, and especially in 2006 and after, the subject of institutionalization was emphasized a lot in master’s theses.

In terms of written languages, it was revealed that 92.13% of doctoral theses, 92.8% of master’s theses, and 88.10% of articles were written in Turkish. When the main subject headings and keywords of the articles written in the field were examined, it was determined that the keywords “family businesses” were used 38 times, “Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs)” were used 9 times and “Ottoman” were used 7 times in a total of 571 keywords.

The increasing interest in the subject and the association of the concept with business, family business and small businesses indicate that the managerial problems of small businesses in Turkey continue to increase. This makes the subject attractive and encourages work on it. On the other hand, the fact that the publications are mostly in Turkish also causes us to develop an institutionalization concept and jargon that is suitable for our own understanding.

It is thought that the research conducted provides clear answers to questions such as the quantitative trend of academic studies related to the concept of institutionalization, the language used, the context in which the concept is discussed more, and the subjects it is associated with more. However, it is strongly recommended that the content analysis of academic studies on institutionalization be examined in other studies in order to better understand the meanings attributed to the concept of institutionalization in Turkey and the perceptions towards this concept. Since the bibliometric analysis method provides valuable information in quantitatively analyzing the primary performance of the existing literature and in obtaining the progress of existing research and the trends of future research by utilizing the important points of the research, it is hoped that the research will contribute to the determination of the current situation as well as the identification of gaps in the field for future studies.

DERLEME / REVIEW



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Web Uygulamaları Güvenliği Alanında Güvenlik Açığı Çalışmalarından OWASP Top 10 İncelemesi

OWASP Top 10 Review of Vulnerability Studies in Web Application Security

¹Çisem YAŞAR 

²Tuğba SARAY ÇETİNKAYA 

³Ediz ERTİM 

¹Öğr. Gör., İstanbul Gelisim Üniversitesi, İstanbul Gelisim Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojisi Bölümü, İstanbul, Türkiye
✉ cyasar@gelisim.edu.tr

²Öğr. Gör., İstanbul Gelisim Üniversitesi, İstanbul Gelisim Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojisi Bölümü, İstanbul, Türkiye
✉ tgbsry@gmail.com

³İstanbul Gelisim Üniversitesi, İstanbul Gelisim Meslek Yüksekokulu, Bilişim Güvenliği Teknolojisi, İstanbul, Türkiye
✉ edizertim1@gmail.com

Geliş/Received: 01.07.2023
Kabul/Accepted: 29.07.2025

Öz

Bilgi güvenliğini sağlamak için bilgi sistemini oluşturan kaynaklarda var olan güvenlik açıkları ve risklerini bulmak gerekmektedir. Bu açıkların büyük bölümü etkili iletişim ve bilgi alışverişi sağlamak amacıyla kullanılan ve neredeyse bütün sistemlerde yer alan web uygulamalarında bulunmaktadır. OWASP (Open Web Application Security Project), web uygulamalarına yönelik kritik güvenlik açıkları ve risklerini oluşturan güncel ve önemli kavramları belirlemektedir. Bu amaçla 10 maddeden oluşan bir liste yayınlamaktadır. Bu çalışmada, OWASP tarafından yayımlanan güvenlik açıkları ve önerileri ele alınmış olup, web uygulamalarında bilgi güvenliğinin sağlanmasına yönelik katkı sunması amaçlanmıştır. Her madde ayrı ayrı araştırılarak analiz edilmiştir. Literatür incelendiğinde karşılaşılan çalışmaların amaçları ve kullanılan yöntemleri üzerinde durulmuştur. Yayımlanan güncel listeye dördüncü sırada olan güvensiz tasarım, sekizinci sırada yer alan yazılım ve veri bütünlüğü arızaları ve onuncu sırada yer alan sunucu taraflı istek arızaları kategorileri yeni eklenmiştir. Eklenen bu 3 kategori konusunda çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Sonuç olarak yeni eklenen maddelerle birlikte literatürde yer alan eksikliklerin giderilmesine yönelik katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

OWASP, Web Uygulama Güvenliği, Güvenlik Açıkları, Web Uygulamaları, Bilgi Güvenliği

Abstract

In order to ensure information security, it is necessary to find the vulnerabilities and risks that exist in the resources that make up the information system. Most of these vulnerabilities are found in web applications, which are used for effective communication and information exchange and are found in almost all systems. OWASP (Open Web Application Security Project) identifies

current and important concepts that constitute critical vulnerabilities and risks for web applications. For this purpose, it publishes a list of 10 items. In this study, the vulnerabilities and recommendations published by OWASP are discussed and it is aimed to contribute to the provision of information security in web applications. Each item was investigated and analyzed separately. When the literature was examined, the aims and methods used in the studies encountered were emphasized. The fourth category of insecure design, the eighth category of software and data integrity failures, and the tenth category of server-side request failures have been added to the current list. It has been observed that studies on these 3 categories are insufficient. As a result, with the newly added items, a contribution has been made to fill the gaps in the literature.

Keywords

OWASP, Information Security, Web Application Security, Vulnerabilities, Web Application

Giriş

İnternet kavramı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ordusunun geliştirme kolu olan “İleri Araştırma Projeleri Ajansı” tarafından yürütülen ve desteklenen bilim projesi olarak 1960’ların sonlarına doğru hayatımıza girmiştir (Barlett, 2016). Günümüzde ise bireysel olarak kullanılan en büyük ağ haline gelmiştir. Kullanımının hızlı bir şekilde artmasıyla beraber bilgi sistemlerinde kullanılan uygulamalar da internet ağı odaklı olarak gelişmiştir. Bu durum beraberinde masaüstü uygulamaların kullanımının azalmasına ve web uygulamalarının daha çok kullanılmasına yol açmıştır (Manikanta ve Sardana, 2012; Scholte, Balzarotti ve Kirda, 2012).

Web uygulamaları, bilgi paylaşımı, bankacılık işlemleri, çevrimiçi sohbet, sosyal etkileşim ve iletişim kurma gibi kullanıcı ihtiyaçlarının çevrimiçi ortamda gerçekleşmesine olanak sağlamıştır. Web uygulamaları, sunduğu bu olanaklar sayesinde bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bunun yanında devletler tarafından gerçekleştirilen kamu hizmetleri de web uygulamaları üzerinden sağlanmaktadır (Monga, Paleari ve Passerini, 2009). Bu bağlamda bakıldığında birçok işlemin yapılabilmesine olanak sağlayan internet, barındırdığı bilgiler yüzünden saldırganların hedefi haline gelmiştir. İnternet ortamının güvenliğinin sağlanabilmesi web uygulama güvenliği ile doğrudan ilişkilidir. Web uygulama güvenliği, verilerin gizlilik, bütünlük ve erişilebilirliğinin sağlanması amacıyla alınan önlemlerin tümünü ifade etmektedir (Aydoğdu ve Gündüz, 2016; Aydın, Barışkan ve Çetinkaya 2021). Saldırganlar web ortamında kullanılan uygulamalarda yer alan sistem açıklarını hedef haline getirmektedir. Bu açıkları kullanarak sisteme giriş yapabilmekte ve bu sayede elde edilen bilgileri kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmektedir (Kara, 2020). Bu şekilde gerçekleştirilen eylemler sadece bireylere, kurum ve kuruluşlara değil ülke ekonomisine de maddi ve manevi zarar vermektedir. Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kuruluna (BTYPK) sunulan “Türkiye Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları ve Stratejileri” raporuna göre dünyada siber güvenlik pazarının 2020 yılında 173 milyar dolar değerinde olduğu görülmektedir. Bu değer 2026 yılında ise 270 milyar dolar büyüklüğüne ulaşması öngörülmektedir. 2021 yılında en hızlı büyüyen alanlar içerisinde web ve e-posta güvenliği uygulamalarının olduğu belirtilmiştir (TÜBİSAD-Deloitte, 2021). Türkiye’nin siber güvenlik pazarına bakıldığında ise 2020 yılında 172 milyon dolar, 2021 yılında 160 milyon dolar ve 2023 yılında ise 172 milyon dolarlık pazar büyüklüğü öngörülmektedir (Gartner, 2020).

Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışmada, OWASP tarafından 2021 yılında yayınlanan ve günümüzde en yaygın görülen web açıklıklarını içeren Top 10 listesinin detaylı bir şekilde analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemi benimsenerek her madde detaylı bir şekilde araştırılmış, amaç, yöntem ve önerilere yer verilmiştir. Bu çalışma kapsamında:

- Günümüzde en yaygın web açıklıkları nelerdir?
- Web uygulamalarında bulunan açıklıklar ile ilgili yapılan çalışmalar ve kullanılan yöntemler nelerdir?
- Yaygın web açıklıkları ile ilgili literatürde verilen öneriler nelerdir?
- sorularına yanıt aranmıştır. Her bir açık için detaylı açıklamaya bulgular bölümünde yer verilmiştir.

OWASP Güvenlik Açıklıklarına Yönelik Örnekleri

Web uygulamalarındaki güvenlik zafiyetlerinin hızlı artışı ile birlikte uygulama geliştiricilere destek olmak ve bilgi sunmak amacıyla 2001 yılında kar amacı gütmeyen bir organizasyon olan OWASP kurulmuştur (Owasp, 2023). Bu kuruluş sayesinde web uygulama güvenliğinde en zararlı ve en sık görülen açıklar belirlenip OWASP Top 10 adı altında listelenmeye başlanmıştır (Wichers, 2023). OWASP tarafından 2021 yılında yayınlanan web uygulama güvenliği zafiyetlerinin 10 tanesi Şekil 1 ile verilmiştir (OWASP Top 10:2021, 2023).

A01:2021 - Kırık Erişim Kontrolü (Broken Access Control)

A02:2021 - Kriptografik Hatalar (Cryptographic Failures)

A03:2021 - Enjeksiyon (Injection)

A04:2021 - Güvensiz Tasarım (Insecure Design)

A05:2021 - Yanlış Güvenlik Yapılandırması (Security Misconfiguration)

A06:2021 - Savunmasız ve Güncel Olmayan Bileşenler (Vulnerable and Outdated Components)

A07:2021 - Tanımlama ve Kimlik Doğrulama Hataları (Identification and Authentication Failures)

A08:2021 - Yazılım ve Veri Bütünlüğü Arızaları (Software and Data Integrity Failures)

A09:2021 - Güvenlik Kaydı ve İzleme Arızaları (Security Logging and Monitoring Failures)

A10:2021 - Sunucu Tarafı İstek Arızaları (Server-Side Request Forgery)

Şekil 1. OWASP tarafından 2021 yılında yayınlanan 10 madde (OWASP Top 10:2021, 2023)

Web uygulamalarının güvenlik zafiyetleri üzerine yapılan çalışmalarının yetersizliğinden dolayı OWASP Top 10 içerisindeki saldırı türleri analiz edilerek sınıflandırılmaktadır (Karacan ve Sevre, 2021). Bu sınıflandırmalar içerisinde Yapısal Sorgulama Dili (Structured Query Language – SQL Injection) (Hassan vd., 2018), siteler arası komut dosyası çalıştırma saldırısı (Cross-site scripting – XSS) (Fang, Li, Liu ve Huang, 2018) gibi çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca HTTP paketleri içerisindeki korelasyonu hesaplayabilmek için HTTP isteklerinin içerisindeki bilgilerin analizinde n-gram analiz yöntemini kullanarak 5 gram harf analizi ve 5'li harflerin birliktelik tekrarı incelenmiştir (Torrano-Gimenez, Nguyen, Alvarez, Petrovic ve Franke, 2011). Yapılan n-gram analizinden elde edilen veri setinin çok büyük olması sebebiyle Temel Bileşen Analizi (TBA) yöntemi ile öz nitelik indirgemesi çalışması yapılmıştır (Vartouni, Teshnehlab ve Kashi, 2019). Elde edilen veri setinde Tekrarlayan Yapay Sinir Ağı (Recurrent Neural Network – RNN) ve Uzun Kısa Süreli Bellek LSTM (Long Short-Term Memory – LSTM) yöntemlerini kullanarak TBA özellik seçiminden farklı bir şekilde verilerin sınıflandırılması üzerine çalışma yapılmıştır (Liang, Zhao ve Ye, 2017). Web uygulamalarında derin öğrenme yöntemlerini kullanarak anomali tabanlı bir web saldırısı algılama mimarisi üzerine çalışmalar yapılmıştır (Tekerek, 2021).

1.1. Kırık Erişim Kontrolü (Broken Access Control)

Erişim kontrolleri kullanıcıların belirli izinlerin dışında hareket edememeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Erişimdeki başarısızlıklar bilgilerin yetkisiz olarak ifşa edilmesine, tüm verilerin değiştirilmesine veya imha edilmesine, kullanıcının sınırları dışında bir işlevinin gerçekleştirilmesine yol açmaktadır. Kırık erişim kontrolü, erişim kontrolü ayarlarının yapılandırılmaması, diğer kullanıcıların hesaplarını düzenlenmesi, ayrıcalıkların yükseltilmesi, kısıtlanmış API'lere yetkisiz erişime izin veren Kökenler arası kaynak paylaşımı (Cross-Origin Resource Sharing - CORS) yanlış yapılandırmaları ve JavaScript Nesne Notasyonu (JavaScript Object Notation - JSON) gibi erişim kontrol belirteçleri aracılığıyla meta veri manipülasyonu gibi farklı nedenlerden oluşmaktadır (Bach-Nutman, 2020, s. 1-4).

Gupta, Singh ve Mohapatra (2022, s. 1-2), OWASP tarafından 2021 yılında yayınlanan raporda yer alan 300.000'den fazla web sitesinde güvenlik ihlaline yol açan, kimliği doğrulanmamış ve yetkisiz

erişim konusu üzerine çalışmışlardır. Web uygulamalarının kimlik doğrulama sırasında yaşanan güvenlik açığını analiz etmek için, var olan güvenlik modellerinin davranışsal yönünü test eden bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada güvenlik modelini sınıf diyagramı kullanarak test etmişlerdir. Web uygulamalarında kimliği doğrulanmamış ve yetkisiz erişim riskini en aza indirmek için birinci dereceden yüklem mantığının kullanılması önerilmiştir.

Poel (2022), web uygulamalarında gri kutu penetrasyon testi ile kırık erişim kontrol tarama metodolojisini ve uygulamasını geliştirmek için araştırma yapmıştır. Yapılan araştırma, kırık erişim kontrollerinin test sürecinin karmaşıklığı ve zaman alıcı olması nedeniyle, bu alanda pratik çözümler geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Zor olması ve zaman almasından dolayı geliştirme amaçlı gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı kırık erişim kontrollerini kapsamlı bir şekilde inceleyebilmek için, modern bir metodoloji ve araç seti kullanmıştır. Dört aşamadan oluşan metodolojinin test sonucuna göre kırık erişim kontrol tarama metodolojisinin uygulanabilir bir strateji olduğu ve değerli bir araç olduğu gözlemlenmiştir. Konu hakkında incelemeyi kolaylaştırmak için karşılaşılan çalışmaların özeti Tablo 1 ile verilmiştir.

Tablo 1. Kırık Erişim Kontrolü

Kaynak	Amaç	Yöntem
Gupta vd., 2022	Kırık erişim kontrolü güvenlik modelleri analizinin gerçekleştirilmesi	Kırık erişim kontrolü modelinin sınıf diyagramı ile testi
Poel, 2022	Gri penetrasyon testi ile kırık erişim kontrolü metodolojisi geliştirilmesi	Modern bir metodoloji ve araç seti kullanımı

1.2. Kriptografik Hatalar (Cryptographic Failures)

Kriptografik hata, kullanılan şifreleme yöntemlerinin yetersiz veya güvenli olmamasından dolayı verilerin ele geçirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Güçlü olmayan şifreleme yöntemleri kullanılması veya verilerin şifrelenmeden veritabanında tutulması bu hataya yol açabilmektedir (Karakaya, 2022).

COVID-19 döneminde virüsün yayılma hızını azaltmak amacıyla dijital öğrenme ortamlarına geçiş başlamıştır. Dijital öğrenme ortamlarına hızlı geçiş ile birlikte siber saldırı ve güvenlik sorunu çok önemli bir problem haline gelmiştir. Djeki, Degila, Bondiombouy ve Alhassan (2022), yaptıkları çalışmada en yaygın kullanılan öğrenme yönetim sistemleri (Learning Management System - LMS) ve video konferans araçlarındaki güvenlik açıkları ile OWASP ve Common Weakness Enumeration (CWE) tarafından yayımlanan web uygulaması güvenlik açıklarını karşılaştırmalı olarak analizi etmişlerdir. Saldırlara karşı en savunmasız platformun Moodle, öğrenme yönetim sistemleri içerisinde en güvenlisinin Blackboard ve video konferans araçlarından en güvenlisinin ise Zoom olduğu sonucuna varmışlardır. Yapılan çalışmada öneri olarak teknik hataların yanında kullanıcıların şifrelemede yaptığı hatalara da vurgu yapılmıştır.

Günümüzde web uygulamaları oluşturmak için en çok mikro hizmet mimarisi kullanılmaktadır. Mikro hizmet mimarisinde ise dikkat edilmesi gereken en önemli husus OWASP'ın ilk 10 güvenlik açığıdır. Mikro hizmet mimarisi ile kullanılan N-versiyon, API'ler ile bileşenlerine ayrılan klasik bir güvenlik / dayanıklılık ilkesidir. Espinoza, Wood, Forrest ve Tiwari (2022), yaptıkları çalışmada veri sızıntılarına karşı direnci artırmak için mikro hizmet mimarisinde N-versiyon kullanılmıştır. Güvenlik açığı bulunan mikro hizmet mimarisinde minimum kod değişikliği gerektiren ve düşük çoğaltma maliyeti olan N-versiyon uygulanmıştır. Sonuç olarak, mikro hizmet mimarisinin çeşitlilik ve yedeklilik özelliklerinin olmasının OWASP'ın ilk 5 güvenlik açığını azaltmada etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Huang, Li ve Cai (2023), yaptıkları çalışmada metaverse'deki güvenlik ve gizlilik sorunları araştırılmıştır. Metaverse kavramının tanımını yapmak yerine sahip olması gereken dört özelliği liste haline getirmişlerdir. Bunlar; sosyalleşme, sürükleyici etkileşim, gerçek dünya inşası ve genişletilebilirliktir. Bu özellikler kişisel bilgi sızıntısı, gizli dinleme, yetkisiz erişim, kırık erişim kontrolü, güvenli olmayan tasarım ve kimlik avı gibi risklerden zarar görmesine neden olmaktadır. Ortadaki adam saldırısı (Man in the middle attack - MITM), kullanıcı ile sunucu arasındaki iletişimi gizlice dinleyerek, veri paketlerini değiştirebilir veya engelleyebilir. Bu durumsistemin gizliliğini, bütünlüğünü ve kullanılabilirliğinin tehlikeye girmesine sebep olabilmektedir. Bu saldırıyı önlemenin en etkili yolu, güçlü kimlik doğrulama ve kriptografik

protokoller kullanılmaktadır. Veri bütünlüğünü korumak için kimlik doğrulama algoritmaları ve veri kullanılabilirliğini sağlamak için de kriptografik protokollerin kullanılması gerektiğini vurgulamışlardır. Konu hakkında incelemeyi kolaylaştırmak için karşılaşılan çalışmaların özeti Tablo 2 ile verilmiştir.

Tablo 2. Kriptografik Hatalar

Kaynak	Amaç	Yöntem
Djeki vd., 2022	Dijital öğrenme ortamları üzerinde güvenlik açıkları ve siber saldırı etkilerinin analizi	Güvenlik açıklarının sınıflandırması
Espinoza vd., 2022	Veri sızıntılarına karşı direnci artırmak	Mikro hizmet mimarisinde N-sürümü uygulanması
Huang vd., 2023	Metaverse'deki güvenlik ve gizlilik sorunları araştırılması	MITM saldırısı

1.3. Enjeksiyon (Injection)

SQL enjeksiyonu saldırıları, saldırganlar tarafından veritabanındaki gizli bilgilere erişmek için kullanılmaktadır. Web uygulamalarının giriş alanlarına kötü amaçlı karakterler girilerek, SQL sorgusunun değiştirilmesi ile gerçekleştirilmektedir. SQL enjeksiyon saldırıları maddi kayba ve itibarın zarar görmesine neden olabilmektedir (Alenezi, Nadeem, ve Asif, 2021). SQL enjeksiyonu web uygulamalarını hedef alan en tehlikeli saldırı türlerinden bir tanesidir. (Jemal, Cheikhrouhou, Hamam ve Mahfoudhi, 2020). OWASP'a göre de SQL enjeksiyonu web uygulamalarının güvenliği söz konusu olduğunda en önemli güvenlik açıklarından biri olarak sınıflandırılmaktadır (Harefa, Prajena, Alexander, Dewa ve Yuliandry, 2021)

Latchoumi, Reddy ve Balamurugan (2020), güvenlik açıkları arasında olan SQL enjeksiyon saldırılarını durdurmak ve önlemek için bir teknik önermişlerdir. SQL enjeksiyon saldırıları için Destek Vektör Makinesi (DVM) algoritmasına sahip makine öğrenimi yöntemi üzerinde durulmuştur. Kullanıcı yeni sorgu verdiğinde, sorgunun herhangi bir kötü amaçlı ifade içerip içermediğini tahmin etmek için DVM uygulanmıştır. Bunun için DVM algoritması olası tüm kötü amaçlı ifadelerle eğitilmiş ve model oluşturulmuştur. DVM olası girişleri veri setinde bulunan minimum sayıda sözdizimi ile eşleştirerek kötü niyetli ifadeyi algılamaktadır. Gelecekteki araştırmalar için çeşitli SQL enjeksiyon saldırı türlerini tanımlamak ve gruplandırmak için çok sınıflı sınıflandırıcı kullanılmasını önermişlerdir.

Harefa vd. (2021), web uygulamaları güvenliğinde en yüksek riske sahip olan SQL enjeksiyon saldırısını engelleyebilmek amacıyla SEA WAF adlı bir web uygulaması güvenlik duvarı uygulaması sunmuşlardır. SEA WAF, yöneticinin verileri yönetmesine yardımcı olacak birkaç web sayfasına sahiptir. Sunulan yöntem kullanıcının oturum açmasının ardından otomatik olarak 5 farklı tür SQL enjeksiyon saldırısından korunmasına çözüm getirmiştir. Ayrıca yöneticilerin manuel olarak daha fazla türde saldırıya karşı güvenlik yöntemi eklemesi sağlanabilmektedir. Yapılacak araştırmalar için, önerilen çalışmanın kapsamının genişletilmesi tavsiye edilmiştir. Bu kapsamda, yönetici için bir bildirim sistemi ve raporlama gibi daha fazla özellik eklemesinin yanında NoSQL, OS (İşletim Sistemi) veya basit indeks erişim protokolü (Lightweight Directory Access Protocol - LDAP) enjeksiyonu gibi daha fazla çeşit enjeksiyon saldırısı için kapsamın genişletilmesi önerilmiştir. Erçin ve Yolaçan (2022), SQL enjeksiyonları (SQLi) ve siteler arası betik çalıştırma (Cross-Site Scripting - XSS) saldırılarının tespit edilmesi sırasında yaşanan yanlış alarm durumlarını önlemek, yanlış tespit oranlarının azaltılmasına yönelik çalışma yapmışlardır. Çalışmada makine öğrenmesi ve yapay sinir ağı uygulamaları geliştirmişlerdir. Uygulamalarda kullanılan veri setinin ön işleme aşamasında kullanılacak bir yaklaşım üzerinde durulmuştur. Bu sayede kelimeler ile sembolize edilen verilerin yapılan saldırıların daha kolay fark edilmesini ve hesaplamada kolaylık sağlayarak başarıyı arttırdığı aktarılmıştır.

Priyawati, Rokhmah ve Utomo (2022), web uygulamalarında karşımıza çıkacak siber saldırılar veya bilgisayar korsanlarının yapacağı kötü niyetli girişimlere karşı güvenlik açığı düzeyini öğrenmek için test etmek gerekliliği üzerine durmuşlardır. Bir ağ üzerinden dağıtılan web siteleri için gri kutu sızma testi uygundur. Yapılan çalışmada OWASP ZAP aracını kullanarak gri kutu sızma testi tekniği uygulanmıştır. Uygulamada test hedefine uygun bilgilerinin toplanması, OWASP ZAP yardımıyla otomatik tarama yapılması, tarama sonuçlarının kullanılması ve raporlanması aşamaları gerçekleştirilmiştir. İncelenen çalışmaların özeti Tablo 3 ile verilmiştir.

Tablo 3. Enjeksiyon

Kaynak	Amaç	Yöntem
Latchoumi vd., 2020	SQL enjeksiyonunu tespit etmek ve önlemek	DVM algoritmasına sahip makine öğrenmesi
Harefa vd., 2021	SQL enjeksiyon saldırılarını tespit etmek ve önlemek	Web Uygulaması Güvenlik Duvarı (WAF)
Erçin ve Yolaçan, 2022	SQLi ve XSS saldırı tespitinde yanlış alarm durumunu önlemek ve tespit arttırmak	Makine öğrenmesi ve yapay sinir ağı algoritmaları
Priyawati vd., 2022	Web sitesindeki uygulama özelliklerinin güvenlik açığı düzeyini test etmek	OWASP ZAP yardımıyla otomatik gri kutu penetrasyon testi

1.4. Güvensiz Tasarım (Insecure Design)

Güvensiz tasarım, web sitelerinin tasarım sorunları ile ilgili risklere odaklanan ve OWASP tarafından 2021 yılında tanımlanmış yeni bir kategoridir. Güvensiz tasarım, tasarım ve mimari sorunları ile ilgili risklerle odaklanmanın yanında tehdit modelleme, güvenli tasarım kalıpları ve referans mimarilerin daha fazla kullanılması üzerinde duran kategoridir. Saldırganların hassas bilgiler içeren dosyalara ulaşabilmesini web sitesinde bulunan yolların görüntülenmesi ile sağlamaktadır. Katmanlı yapıda olan mimarilerde daha yüksek ayrıcalıklara sahip tarafa yönelik saldırılarda güvensiz tasarımdan yararlanılan yöntemler arasındadır (Aljabri vd., 2022). Güvensiz tasarım OWASP listesine 2021 yılında dahil olduğu için literatürde kısıtlı çalışmada yer almaktadır. Bu yüzden OWASP konusunda üzerinde çalışılmış güvensiz tasarım kavramını da içeren çalışmalar incelenmiştir.

Hidayat vd. (2022, s. 242-245), şehirlerde Nesnelerin İnterneti (Internet of Things - IoT) teknolojisinin uygulamasıyla gerçekleşen “Akıllı Şehir” kavramında cihazların güvenliği açısından incelemeler yapılmıştır. Bu sayede akıllı şehirde IoT oluşturma gerektirdiği altyapı, internet ağı, sensör düğümleri, veri depolamanın yanında güvenlik ve gizliliğin de önemi üzerinde durmuşlardır. Güvensiz tasarım kavramının da içinde bulunduğu OWASP’nin güvenlik açıkları ile ilgili çeşitli çalışmalar derlenmiş ve sonuçlar sistematik literatür tarama yöntemi ile sunulmuştur. Güvenlik ve altyapı konuları incelenerek, akıllı şehrin nasıl inşa edileceği konusunda yardımcı olması amaçlanmıştır.

Djeki vd. (2022), COVID-19 salgını dolayısıyla hızla artan uzaktan çalışma ve çevrimiçi öğrenme yöntemlerinin güvenlik riskleri üzerinde çalışmışlardır. Öğrenme yönetim sistemi ve video konferans araçları için dijital öğrenme alanlarının güvenlik konuları üzerinde durmuşlardır. Bu konular içerisinde güvensiz tasarım kavramı da yer almaktadır. Güvensiz tasarım sorunları sistem tasarımı sırasında güvenlik dikkate alınmadığı durumda ortaya çıkmaktadır. Bunun için yazılım geliştiricilere uygulamaları izlemeleri, test güdümlü geliştirme şeklini benimsemeleri, kullanıcı veya hizmet başına gerekli olan kaynak tüketimini kısıtlamaları, üretimde kötü kod dağıtımını önlemek için derinlemesine kod incelemeleri gerçekleştirmeleri ve bu konularda uygulama veya sistemler oluşturmaları önerilmiştir. Ayrıca, tasarım tamamlanmadan önce tehdit modellemesi ve sistem penetrasyon testi gerçekleştiren bir ekip kurulması ve dağıtımdan sonra da tespit edilen güvenlik sorunlarını azaltmak için düzenli olarak denetimler ve sızma testleri gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. İncelenen çalışmaların özeti Tablo 4 ile verilmiştir.

Tablo 4. Güvensiz Tasarım

Kaynak	Amaç	Yöntem
Hidayat vd., 2022	Akıllı şehir IoT uygulamalarında cihazların güvenliği	OWASP maddeleri konusunda sistematik literatür taraması
Djeki vd., 2022	Uzaktan çalışma ve çevrimiçi öğrenme yöntemlerinin güvenlik risklerini azaltma	OWASP maddelerini inceleyen literatür taraması

1.5. Yanlış Güvenlik Yapılandırması (Security Misconfiguration)

Web uygulamaları veya sunucularının yanlış yapılandırılması, güvenlik sorunlarına yol açtığı için web geliştiricileri açısından önemli bir risk oluşturmaktadır (Kumi, Lim, Lee, Oktian ve Witanto, 2021). Yanlış güvenlik yapılandırmaları, güvenlik ayarlarının düzgün bir şekilde tanımlanmadığı ve uygulanmadığı, varsayılan değerlerin korunmadığı durumlarda ortaya çıkmakta ve güvenlikle ilgili

ciddi sorunlara neden olmaktadır. Tecrübeli bir siber suçlu tarafından hatalı yapılandırılmış web sunucular ve istismar edilebilir hale gelen uygulamalar kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Bu yüzden yanlış yapılandırılmış sistemler özellikle hedef haline gelmektedir (Loureiro, 2021, s. 13-16).

Martínez, Cosentino ve Cabot (2017), web uygulamalarının geliştirilmesi için sıklıkla tercih edilen Java EE (Java Enterprise Edition) çerçevesinde karşılaşılan yanlış yapılandırmaları tespit etmeye çalışmışlardır. Java EE erişim kontrol mekanizmaları sözdizimi ve semantiği konusunda uzman düzeyinde bilgi gerektiren karmaşık ve hataya açık bir uygulamadır. Bu yüzden, istenmeyen güvenlik ve/veya kullanılabilirlik sorunlarına yol açabilecek yanlış yapılandırmalar kolayca ortaya çıkabilmektedir. Çalışmada, tersine mühendislik yöntemi uygulanarak Java EE güvenlik yapılandırmalarında güvenlik özelliğini otomatik olarak değerlendiren ve anormalliklerin varlığını tespit etmeye yardımcı olan bir model yaklaşımı sunulmuştur. Oluşturulan model GitHub'dan elde edilen gerçek Java EE yazılımlarına uygulanarak etkililiği ve uygunluğu değerlendirilmiştir. Sonuç olarak gerçek projelerdeki güvenlik yapılandırmalarının tanımlanan özelliklerinin ihmal edildiği belirlenmiştir.

Kumi, Lim, Lee, Oktian ve Witanto (2021), web uygulamalarındaki yanlış güvenlik yapılandırmalarını tespit edecek bir araç önermişlerdir. Söz konusu araç bir web güvenlik şirketinde görev yapan güvenlik uzmanlarıyla işbirliği yapılarak geliştirilmiştir. BitScanner olarak isimlendirilen araç, platform ve teknolojiye bağımsız olarak tüm web uygulamalarındaki yanlış yapılandırma sorunlarını etkili şekilde tanımlamaktadır. Web geliştiricilerinin geliştirme senaryolarını gerçek hayatta uygulamadan önce herhangi bir yanlış yapılandırma sorununu fark etmesini ve düzeltmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak önerilen aracın yüksek algılama kapasitesine sahip olduğu ve yanlış pozitifleri önlediği görülmüştür.

Smith (2022), gerçekleştirdiği doktora tezi çalışmasında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yanlış güvenlik yapılandırmaları riskini azaltmak için Bilgi Teknolojileri (BT) uzmanları tarafından kullanılan strateji temalarının belirlenmesini amaçlamıştır. Çalışmada, nitel araştırma yaklaşımı, tematik analiz ve kartopu örnekleme yöntemleri uygulanmıştır. On dokuz katılımcıyla açık uçlu görüşmeler sağlanarak gerçekleştirilen çalışmada, sistem ve ağ cihazlarının yanlış güvenlik yapılandırmalarını önlemek için BT uzmanlarının operasyonel süreçlere bakış açıları araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda yöneticilerin güvenlik yapılandırmalarını uygulamadan önce kontrol etme ve doğrulama aşamalarında sorun yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca, güvenlik yapılandırmalarında amaçlanan sonuçların dikkate alınmadığı, ilgili görevin çalışan motivasyonu ve iş performansı kavramları açısından yanlış kurgulandığı ve aynı kuruluştaki diğer ekiplerle bilgi paylaşımında eksiklik olduğu görülmüştür.

Rahman, Shamim, Bose ve Pandita (2023), Kubernetes uygulamalarında büyük ölçekli güvenlik ihlallerine neden olan yanlış güvenlik yapılandırmaları konusunda deneysel bir çalışma yapmışlardır. Kubernetes, Go programlama dili (Golang) ile geliştirilmiş olan bir konteyner kümeleme aracıdır. Konteyner kümelemede, konteyner haline getirilen tüm uygulamalar, otomatik olarak harekete geçirilir. Konteyner sayılarının artırılması ve azaltılması işlemleri ile uygulamanın yönetilmesi sağlanır. Çalışmada deneyde yer alan uygulayıcıların Kubernetes bildirimlerinde meydana gelen yanlış güvenlik yapılandırmaları belirlenerek kümelerinin güvenliğini sağlamak amaçlanmıştır. Yanlış güvenlik yapılandırmalarını sistematik olarak karakterize etmek için 92 açık kaynaklı yazılım havuzundan çıkarılan 2.039 Kubernetes bildirimi kullanılmıştır. Toplamda, 11 yanlış güvenlik yapılandırması kategorisi tanımlanmıştır. Sonuç olarak 2.039 bildirimde 1.051 yanlış güvenlik yapılandırması belirlenmiştir. İncelenen çalışmaların özeti Tablo 5 ile verilmiştir.

Tablo 5. Yanlış Güvenlik Yapılandırmaları

Kaynak	Amaç	Yöntem
Martínez vd., 2017	Java EE çerçevesinde karşılaşılan yanlış yapılandırmaları tespit etmek	Tersine mühendislik uygulaması ile model oluşturma
Kumi vd., 2021	Web uygulamalarındaki yanlış güvenlik yapılandırmalarını tespit edecek bir araç tasarımı	Güvenlik uzmanlarıyla işbirliği yapılarak BitScanner aracı önerilmiş
Smith, 2022	Yanlış güvenlik yapılandırmaları riskini azaltmak için BT uzmanlarının kullandığı strateji temalarını anlamak	Nitel araştırma yaklaşımı, tematik analiz ve kartopu örnekleme
Rahman vd., 2023	Kubernetes uygulamalarında yanlış güvenlik yapılandırma kaynaklı bildirileri belirleme	Deneysel çalışma

1.6. Savunmasız ve Güncel Olmayan Bileşenler (Vulnerable and Outdated Components)

OWASP'a göre bir sistemi oluşturan bileşenlerinin tamamının sürümleri bilinmediğinde, yazılımların desteklenmediği veya güncel olmadığı durumlarda, güvenlik açıkları düzenli olarak taranmadığında, yazılım geliştiricileri tarafından güncellenen, yükseltilebilir veya yama olarak uygulanan kütüphanelerin uyumluluğu test edilmediği durumlarda o sistem savunmasız halde olmaktadır. Belirtilen bu nedenlerle savunmasız olan ve güncel hale getirilmeyen bileşenler sistemleri siber suçluların hedefi haline getirmektedir.

Lathifah, Amri ve Rosidah (2022), Endonezya, Asya Pasifik bölgesinde Finansal Teknoloji (FinTech) hizmetlerinde oldukça yüksek pazar gelişimine sahip fonlama siteleri başta olmak üzere çeşitli alanlardaki web sitelerinin kullanımında karşılaşılan sorunlar üzerinde durmuşlardır. Gerçekleştirilen çalışmada, Zed Attack Proxy (ZAP) aracı kullanılarak OWASP yaklaşımı ile bir fonlama web sitesinin güvenlik açıklarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, fonlama amacıyla kullanılan web sitesindeki güvenlik açığı düzeyi belirlenmiştir. Çalışma kapsamındaki test sonucunda elde edilen veriler ile fonlama amacıyla kullanılan bir web sitesinde güvenlik açıkları ve riskleri bulunmuş ayrıca web sitesinde güvenliği artırmaya yönelik öneriler sunulmuştur.

Galvão (2022), yaptığı çalışmada günümüzde özellikle ticari uygulamaların da dahil olduğu yazılım projelerinde, açık kaynak kütüphanelerin ve çerçevelerinin yaygın olarak kullanıldığı konusu üzerinde durmuştur. Açık kaynak kütüphanelerinin uygulama maliyetini düşürmesi ve geliştirme hızının artırılması açısından faydalı olmasına rağmen güvenlik açısından maliyetli olduğu vurgulanmıştır. Açık kaynak paketleri üzerine yapılan çalışmalarda güvenlik açıklarının sayısının her yıl arttığı ve saldırganların genellikle belirli uygulamaların kodu yerine yazılım tedarik zincirini hedef aldığı belirtilmiştir. Savunmasız ve güncel olmayan bileşenler, yazılım geliştiricilerin çalıştıkları projelerde bağımlı bölümlerin güvenliğini yönetme ve sürdürme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Literatürde bunun için açık kaynaklı olarak özellikle kod düzeyinde bilgi içeren güvenlik açığı veritabanlarına dayanan birkaç güvenlik açığı tarayıcısı olduğu belirtilmiştir. Project-KB, kod düzeyi bilgilerinin bulunduğu veritabanı tarayıcılarından biridir. Her giriş, güvenlik açığını gideren kodların bir listesini içermektedir. Yapılan çalışmada, farklı güvenlik açığı veritabanlarının özellikleri, boyutu, kapsamı ve içerdikleri bilgilerin güvenilirliği açısından objektif bir analizi sunulmuş ve bu kaynaklardan bazıları kullanılarak Project-KB tarayıcısının geliştirilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Shahid vd. (2022), internet kullanımının artışına paralel olarak hızla artan web uygulamalarının güvenlik açıklarını analiz etmişlerdir. İşletmeler, endüstriler, finans, eğitim kurumları tarafından tercih edilen ve kişisel olarak kullanılan web uygulamalarını savunmasız hale getiren ve dolayısıyla ilgili bilgi sistemlerinin gizlilik, bütünlük ve kullanılabilirliğini etkileyen birçok güvenlik sorunu üzerinde durulmuştur. Web uygulaması güvenlik açığı tarayıcısı, otomatik penetrasyon testi tekniklerini kullanarak web uygulamalarının güvenliğini değerlendiren bir bilgisayar programı oluşturulmuştur. Bugünlük tarayıcıları zaman ve maliyeti azaltarak penetrasyon testi için gerekli kaynak ve test mühendislerine olan bağımlılığı ortadan kaldırmaktadır ancak web uygulamaların tamamını taramamak ve yanlış test sonuçları oluşturmak gibi çeşitli dezavantajları bulunmaktadır. Yapılan çalışmada, kasıtlı olarak tanımlanmış savunmasız uygulamalar ve bu uygulamaların kesinlik ve doğruluk düzeyleri test edilerek web uygulaması güvenlik açığı tarayıcılarının performansı değerlendirilmiştir. Web uygulamalarındaki gerçek güvenlik açıklarını tespit etmek amacıyla ilgili tarayıcının yetenekleri değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır. İncelenen çalışmaların özeti Tablo 6 ile verilmiştir.

Tablo 6. Savunmasız ve Güncel Olmayan Bileşenler

Kaynak	Amaç	Yöntem
Lathifah vd., 2022	Fonlama amacıyla kullanılan web sitesinde güvenlik açıkları ve risklerinin belirlenmesi	Zed Attack Proxy (ZAP) aracı
Galvão, 2022	Veritabanlarının analizi ve Project-KB tarayıcısının geliştirilmesi	Eclipse Steady analiz aracı
Shahid vd., 2022	Web uygulaması güvenlik açığı tarayıcılarının analizi	Otomatik penetrasyon testi teknikleri

1.7. Tanımlama ve Kimlik Doğrulama Hataları (Identification and Authentication Failures)

Tanımlama ve kimlik doğrulama hatalarında, oturum yönetimi ve kimlik doğrulama sık karşılaşılan kavramlar arasındadır. Web uygulamalarında kimlik doğrulama hatalarında en sık kaba kuvvet (brute force) saldırısı gerçekleşmektedir. Bu saldırıdan korunmak için, kullanıcı kimlik bilgilerinin şifrelenmesi, bilgilerin otomatik doldurulmasına izin verilmemesi ve güçlü parola kullanımı sayesinde saldırıdan korunulabilir. Oturum yönetiminde, oturumu ele geçirme, oturum kimliği URL'i yeniden yazma, kimlik bilgisi doldurma, parola püskürtme ve kimlik avı saldırıları gerçekleşmektedir. Tanımlama ve kimlik doğrulama hatalarına karşı gerçekleştirilen saldırıları önlemek için çok faktörlü kimlik doğrulama (MFA) yöntemi kullanılmaktadır (Alahmad, Alkandari ve Alawadhi, 2022).

Son yıllarda web tabanlı uygulamaların sık kullanılması veri sızıntılarına sebep olmaktadır. Sisteme manuel olarak saldırı gerçekleştirmek zor olduğu için genellikle saldırılar internet ağı üzerinden yapılmaktadır. Febriana (2022), çalışan sistem üzerinde güvenlik açıklarını bulmak için Sızma Testi Yürütme Standardı (Penetration Testing Execution Standard - PTES)'na uygun ve geliştiriciler tarafından uyarlanan penetrasyon uygulaması gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak, tanımlama ve kimlik doğrulama hataları, güvensiz tasarım ve yanlış yapılandırma olmak üzere üç güvenlik açığı kategorilendirilmiştir. Web 2.0 da yaşanan hızlı gelişme, hizmetlerin web üzerinden sunulması ve sosyal ağlar aracılığıyla genişleyen bilgi paylaşımı web uygulamalarının sıklıkla saldırıya uğramasına sebep olmuştur. Nadar, Chatterjee ve Jacob (2018), yaptıkları çalışmada web uygulamalarının tasarımı, yazılımı, yazılım geliştirme yaşam döngüsü boyunca güvenlik analizleri ve kontrolleri yapılması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Sınırlı kurallar ile aynı anda yalnızca bir saldırı algılayan mevcut sistemlerin karşılaştırılması sonucunda, siteler arası istek sahteciliği, bozuk kimlik doğrulama ve oturum yönetimi saldırısını algılayabilen gelişmiş bir algılama modeli önermişler.

Lakh, Nyemkova, Piskozub ve Yanishevskyi (2021), güvenlik açıkları, kimlik doğrulama hataları ve farklı kimlik doğrulama tipleri üzerinde çalışmışlardır. Tanımlama ve kimlik doğrulama hatalarının yanı sıra kırık erişim kontrolü hataları da araştırmıştır. Öncelikle özet ve temel kimlik doğrulama kullanan sunucu yapılandırılmıştır. RESTful web sunucusunda yapılandırılmış olan HTTP Temel Kimlik Doğrulama kullanan bir kaynak için özet kimlik doğrulama ile birlikte kaba kuvvet saldırıları modellenmiştir. Uygulama için, ayrı bir RESTful kaynağının kullanımından oluşan ve kullanıcıların yapmış oldukları işlemlere yönelik bir bot sınıfı yazmışlardır. Kullanıcılardan otomatik talepler gerçekleştirebilen www.reddit.com web hizmetinde yazmış oldukları botun uygulanması sağlanmış ve kullanılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Aynı zamanda web uygulamalarının güvenlik açıklarını tespit etmek için öncelikle WebGoat ve Buggy Web Application (BWAPP) gibi araçların kullanımı önerilmiştir.

Web uygulamalarında kimlik doğrulamasına yönelik gerçekleştirilen saldırılar, kullanıcının açmış olduğu oturumda aktif iken iletişiminin kesilmesi ya da yetkisiz bir kullanıcının sisteme erişmek için aynı oturumu seçmesi ile gerçekleşir. Bu olayın sonucu sadece kimlik hırsızlığı değil aynı zamanda kişiye ait gizli bilgilerin silinmesi ve değiştirilmesine de sebep olmaktadır. Hassan vd. (2018), Bangladeş'teki kamu ve özel sektöre ait 267 web sitesinde tanımlama ve kimlik doğrulama güvenlik açığı hatalarının etkileri analiz etmişlerdir. Çift kör test stratejisinin ardından manuel penetrasyon testi yöntemi kullanılarak yapılan incelemede, web sitelerinin %56'sı belirtilen zayıflıklara karşı savunmasız bulunmuştur. İncelenen çalışmaların özeti Tablo 7 ile verilmiştir.

Tablo 7. Tanımlama ve Kimlik Doğrulama Hataları

Kaynak	Amaç	Yöntem
Nadar vd., 2018	SiteLER arası istek sahteciliği, bozuk kimlik doğrulama ve oturum yönetimi saldırısı için algılama modeli	Simülasyon ve etkili test ortamı
Alahmad vd., 2022	Tanımlama ve kimlik doğrulama hatalarını örnekleme	Geliştiriciler ve ağ yöneticilerin MFA cihazlarını dağıtması ve yapılandırması
Febriana, 2022	Çalışan sistem üzerinde güvenlik açığı bulmak için testler yapılması	PTES'e uygun sızma testi
Lakh vd., 2021	Brute force saldırılarına karşı kaynak modeli	Kaba kuvvet saldırıları modellenmesi
Hassan vd., 2018	Örneklem üzerinde analiz yapılması	Çift kör test stratejisini izleyen manuel penetrasyon testi yöntemi

1.8. Yazılım ve Veri Bütünlüğü Arızaları (Software and Data Integrity Failures)

Yazılım ve veri bütünlüğü arızaları, bütünlük saldırılarına karşı korumasız kodlar ve altyapı ile ilgilidir. Bu kavram OWASP listesine 2021 yılında dahil olduğu için literatürde kısıtlı çalışmada yer almaktadır. Kovalenkinaite (2023), eğitim kurumlarındaki 100 web sitesinde otomatik tarayıcıların kullanımına ilişkin bir çalışma yapmıştır. Yapılan çalışmada etki alanları arasına javascript kaynak dosyası ekleyerek OWASP ZAP üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir. Her tarama için bulunan URL sayısı, kullanılan düğümlerin miktarı ve web uygulamasında yüksek, orta ve düşük risklerin analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda güvenlik açıklarının listesini, her bir güvenlik açığının risk seviyesini, web uygulaması içerisindeki tekrarlanma sıklığını ve savunmasız olan belirli URL'leri istek için kullanılan yöntemle göre açıklamıştır.

Priambodo, Rifansyah ve Hasbi (2023), nüfus belgesi oluşturma hizmetleri, erişim kayıt hizmetleri ve oturma açma özelliği işlevlerine sahip olan "XYZ" web sitesi üzerinde uygulama yapmışlardır. Uygulamada güvenlik açığının seviyesini ölçmek için kara kutu sızma testi yöntemi kullanılmıştır. Güvenlik açığı değerlendirilmesi işlemini; planlama, bilgi toplama, tarama, analiz ve rapor şeklinde dört aşamada gerçekleştirmişlerdir. Güvenlik açığı taramasında geniş kapsam elde edebilmek için Vega ve OWASP ZAP uygulamalarından yararlanılmıştır. Sonuçta, web uygulaması geliştiricilerin özellikle hizmet kullanılabilirliği kaybı ve veri sızıntılarına karşı bütünlüğü koruyabilmek için yapılan çalışmayı referans almaları gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Konu hakkında incelenen çalışmaların özeti Tablo 8 ile verilmiştir.

Tablo 8. Yazılım ve Veri Bütünlüğü Arızaları Hataları

Kaynak	Amaç	Yöntem
Kovalenkinaite, 2023	OWASP ZAP uygulaması üzerinde URL analizi	Etki alanları arasına javascript kaynak dosyası ekleme
Priambodo vd., 2023	"XYZ" web uygulamasının analizi	Kara kutu sızma testi yöntemi

1.9. Güvenlik Kaydı ve İzleme Arızaları (Security Logging and Monitoring Failures)

Bir sistemde uyarılar ve hatalar yetersiz veya hiç kayıt edilmediğinde, uygulamaların ve API günlüklerinin olağan dışı hareketleri izlenmediğinde, günlükler yalnızca yerel olarak depolandığında, uyarı eşikleri ve yanıt yükseltme süreçleri uygun veya etkili olmadığında, sızma testi ve dinamik uygulama güvenlik testi (DAST) araçları tarafından yapılan taramaların uyarıları dikkate alınmadığında gerçek zamanlı veya etkin saldırılar algılanamaz. Bu durumlar ciddi zaafiyetlere neden olmaktadır. Güvenlik kayıtlarının düzenli tutulması ve uyarı olayları fark edilerek bilgi sızıntısına karşı savunma mekanizması kurulmalıdır. İzleme zamanında oluşabilecek sorunların önüne geçilmelidir.

Grammatikis vd. (2021), yazılım tanımlı ağ oluşturma (SDN) teknolojisini kullanarak, akıllı şebeke esnekliğini geliştirici yeni bir mimari sunmuşlardır. SDN-microSENSE mimarisi olarak tanımlanan bu mimari üç katmandan oluşmaktadır. Birinci katmanı tüm akıllı şebekelerin risk düzeyini dinamik olarak değerlendirilmesi oluşturmaktadır. İkinci katman, güvenlik olaylarını tespit etmekte ve sınıflandırma yapmaktadır. Üçüncü katman ise, akıllı şebekelerin doğru çalışmasını sağlayarak potansiyel oluşabilecek tehditleri azaltmaktadır. SDN-microSENSE mimarisinin tüm katmanları yetkisiz girişleri tespit etmek veya yaşanabilecek ihlalleri en aza indirebilmek amacıyla SDN denetleyicisi ile birlikte etkileşim halinde çalışmaktadır.

Song ve Valls (2022), çalışmalarında web güvenliği ile ilgili daha az önem verilen, kritik bir alan olan IoT alanına odaklanmışlardır. Gerçekleştirilen çalışmada sunucu tarafında, saldırıların sunucudan istemciye gönderim aşamasında oluşan güvenlik zafiyetleri ile istemciden korunmasız sunuculara sızma yöntemlerinin analizi yapılmıştır. Konu hakkında incelenen çalışmaların özeti Tablo 9 ile verilmiştir.

Tablo 9. Güvenlik Kaydı ve İzleme Arızaları

Kaynak	Amaç	Yöntem
Grammatikis vd., 2021	SDN teknolojisi kullanarak, akıllı şebeke esnekliğini geliştiren yeni bir mimari tasarımı	Çok katmanlı SDN-microSENSE mimarisi tasarımı ve SDN denetleyicisi kullanımı
Song ve Valls, 2022	Sunucu üzerine düşük yük eklenerek, güvenlik açıklarının hızlı bir şekilde tespit edilmesini sağlamak	IoT ile web uygulamalarının güvenlik açıklarını sunucu şablonlama motorları aracılığı ile izleme

1.10. Sunucu Tarafli İstek Arizaları (Server-Side Request Forgery)

Sunucu tarafli istek arizaları (SSRF), web uygulamalarında bulunan bir güvenlik zafiyetidir. Örneğin, saldırgan hizmetlere URL aracılığıyla erişmek istediğinde, erişim izni verilmeyen sunuculardaki hizmetler için bir URL sağlar veya değiştirir. Al-talak ve Abbass (2021), yaptıkları çalışmada çeşitli SSRF saldırı türlerini incelemişler ve web uygulamalarının güvenliğinin nasıl sağlanacağını ifade etmişlerdir. Saldırıları tespit etmek ve azaltmak için makine öğrenimi teknikleri kullanmışlardır. Saldırıları tespit edebilen akıllı bir model oluşturmak için derin öğrenme tekniklerinden LSTM ağırları uygulanmıştır. Oluşturulan derin öğrenme modelinin, modelin gücü ve SSRF saldırılarını tespit etme kabiliyetini gösteren 0,969'luk doğruluk oranına sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Günümüzde bulut bilişim kullanımının artması SSRF saldırıları tehdidine karşı alınacak önlemleri zorunlu hale getirmiştir. Jabiyev, Mirzaei, Kharraz ve Kirda (2021), yaptıkları çalışmada SSRF saldırılarından korunmak için yeni bir savunma yaklaşımı önermişlerdir. 60'tan fazla SSRF güvenlik açığı bulunan rapor üzerinde yapılan analiz sonucunda geliştiricilerin bu güvenlik açığı hakkındaki farkındalıklarının yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. SSRF saldırılarından korunmak için, ters proxy uygulamasının işlevselliğini genişleterek bir prototip geliştirmişler ve birkaç savunmasız web uygulamasını incelemeye almışlardır. İncelemeler sonucunda SSRF saldırılarını performans kaybı olmadan önlemeyi başarmışlardır. İncelenen çalışmaların özeti Tablo 10 ile verilmiştir.

Tablo 10. Sunucu Tarafli İstek Arizaları

Kaynak	Amaç	Yöntem
Al-talak vd., 2021	SSRF saldırıları türleri incelemesi	Makine öğrenimi teknikleri kullanımı
Jabiyev vd., 2021	SSRF saldırılarından korunmak için yeni bir savunma yaklaşımı önerisi	Ters proxy'nin işlevselliğini genişleterek yeni bir prototip oluşturma

Sonuç

Web uygulamalarının güvenliğinde bulunan zafiyetleri belirleyen OWASP tarafından 2021 yılında yayınlanan 10 madde göz önüne alınarak uygulamalar üzerinde önlemler alınmaktadır. Bu önlemler sayesinde web uygulamaları daha güvenli hale gelmektedir. Bu çalışma kapsamında OWASP tarafından yayınlanan listede bulunan web açıklıkları ayrı ayrı incelenmiş ve en güncel çalışmalar analiz edilmiştir. Bu bağlamda web uygulamalarında bulunan açıklıklara yönelik sunulan çözüm önerileri listelenmiştir. Sonuç olarak, 2021 yılında yayımlanan listede güvensiz tasarım, yazılım ve veri bütünlüğü arizaları, sunucu tarafli istek arizaları maddeleri ilk defa yer almıştır. Özellikle yeni eklenen kategoriler ile birlikte kısıtlı olan kaynaklara katkı sağlamak amacıyla yapılan çalışma sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Literatürde yapılan çalışmalarda kırık erişim kontrolünün sağlanabilmesi için erişim denetimlerinin kapsamlı bir şekilde yapılması vurgulanmıştır. Erişim kontrolü için güvenlik modellerini analiz edecek yöntemler ve metodolojiler geliştirilmiştir.
- Kriptografik hata maddesi kapsamında oluşabilecek sorunların etkisi üzerinde durulmuştur. Yapılan çalışmalarda web uygulamalarında veri bütünlüğünü korumak için kimlik doğrulama algoritmaları ve veri kullanılabilirliğini sağlamak için de kriptografik protokollerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.
- SQL enjeksiyon saldırıları web uygulamaları için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. İncelenen çalışmalarda enjeksiyon saldırıların fark edilmesi ve önlenmesi için filtre ve araçların tasarımının yapıldığı görülmüştür.
- Web sitelerinin tasarım sorunlarına odaklanan ve riskleri azaltmayı amaçlayan güvensiz tasarım ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda farklı alanlarda yapılan uygulamalarda tasarım sorunlarının önüne geçecek önerilere yer verilmiştir.
- Yanlış güvenlik yapılandırmaları, web uygulamalarında ve sunucu sistemlerinde ciddi zafiyetlere yol açabilmektedir. Bu tür yanlış yapılandırmalar, kötü niyetli kişilerin güvenlik açıklarından yararlanmasına olanak tanımakta, çeşitli güvenlik ihlallerine neden olmakta ve uygulamanın tamamen ele geçirilmesine yol açabilmektedir. Literatürde hem web uygulamalarında hem de sunucu sistemlerinde karşılaşılan çalışmalar yer almaktadır.

- Sistem sürümleri güncel olmadığında ve düzenli olarak test edilmediğinde sistemler savunmasız hale gelmektedir. Savunmasız ve güncel olmayan bileşenler kavramına yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında sistem açıklarını bulmaya yönelik araçların kullanımı üzerinde durulduğu görülmüştür.
- Oturum yönetimi ve kimlik doğrulama aşamalarında karşılaşılan güvenlik sorunlarına yönelik olarak tanımlama ve kimlik doğrulama hataları değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalarda oturum ve kimlik doğrulama sırasında yaşanacak zaafiyetlere karşı modelleme ve test yöntemleri sunulmuştur.
- Yazılım ve veri bütünlüğü arızaları, veri sızıntılarına karşı bütünlüğü koruyabilmek için savunmasız kodlar ve altyapıya odaklanmaktadır. Yapılan çalışmalarda sistemi oluşturan kodlar ve altyapıya yönelik analiz çalışmaları üzerinde durulmuştur.
- Güvenlik kaydı ve izleme arızaları, sistemde bulunan günlüklerdeki hatalar ve güvenlik tarama sonuçlarındaki sorunlar göz ardı edildiğinde gerçekleşmektedir. İncelenen çalışmalarda oluşan hata ve eksikliklerin fark edilmesi amacıyla yeni sistem tasarımları önerilmiştir.
- Sunucu taraflı istek arızaları web uygulamalarında kullanıcı tarafından hedef URL doğrulanmadığı durumlarda gerçekleşen saldırı türüdür. İncelenen çalışmalarda daha çok makine öğrenimi teknikleri kullanımı ve savunma yaklaşımları önerilmiştir.

2021 yılında listeye yeni eklenen güvensiz tasarım, yazılım ve veri bütünlüğü arızaları, sunucu taraflı istek arızaları maddeleri kapsamında kısıtlı olduğu görülen konularda çalışmaların yapılması ile literatüre katkı sağlanabilir. Web uygulamaları güvenliği için bu çalışmada incelenmiş olan kaynaklarda bulunan yöntemler uygulanmaktadır. Bu alanda yapılan teorik çalışmaların kapsamlı bir şekilde uygulanması ve yaygınlaştırılması için güvenlik eğitim programlarının artırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

ALAHMAD, M., ALKANDARI, A., & ALAWADHI, N. (2022). "Survey of Broken Authentication and Session Management of Web Application Vulnerability Attack.", *Journal of Engineering Science and Technology*, 17(2), 0874-0882.

ALENEZI, M., NADEEM, M., & ASIF, R. (2021). "SQL injection attacks countermeasures assessments.", *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science*, 21(2), 1121-1131. doi: 10.11591/ijeecs.v21.i2.pp1121-1131

ALJABRI, M., ALDOSSARY, M., AL-HOMEED, N., ALHETELAH, B., ALTHUBIANY, M., ALOTAIBI, O., & ALSAQER, S. (2022, December). "Testing and Exploiting Tools to Improve OWASP Top Ten Security Vulnerabilities Detection.", In *2022 14th International Conference on Computational Intelligence and Communication Networks (CICN)* (pp. 797-803). IEEE. doi: 10.1109/CICN56167.2022.10008360

AL-TALAK, K., & ABBASS, O. (2021). "Detecting Server-Side Request Forgery (SSRF) Attack by using Deep Learning Techniques.", *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(12). 1-7. doi: 10.14569/IJACSA.2021.0121230.

AYDIN, H., BARIŞKAN, M. A. & ÇETİNAYA, A. (2021). "Siber Güvenlik Kapsamında Enerji Sistemleri Güvenliğinin Değerlendirilmesi.", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10(1), 151-174. doi: 10.28956/gbd.941801

AYDOĞDU, D. & GÜNDÜZ, M. S. (2016). "Web uygulama güvenliği açıklıkları ve güvenlik çözümleri üzerine bir araştırma.", *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, 1-7. doi: https://doi.org/10.18640/ubgmd.56836.

BACH-NUTMAN, M. (2020). "Understanding the top 10 owasp vulnerabilities.", *arXiv preprint arXiv:2012.09960*, 1-4, doi: https://doi.org/10.48550/arXiv.2012.09960

BARLETT, J. (2016). "Dark Net: İnternetin Yer Altı Dünyası.", *Konyalı, Y.(çev.). İstanbul: Timaş Yayınları, İstanbul*

DJEKI, E., DEGILA, J., BONDIOMBOUY, C., & ALHASSAN, M. H. (2022, April). "Preventive Measures for Digital Learning Spaces' Security Issues.", In *2022 IEEE Technology and Engineering Management Conference(TEMSCONEUROPE)*(pp.48-55).IEEE.doi:10.1109/TEMSCONEUROPE54743.2022.9801945

ERÇİN, M. S., & YOLAÇAN, E. (2022). "SQLi ve XSS Saldırı Tespitinde Kullanılan Yeni Bir Özellik Çıkarma Yöntemi.", *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, 8(1), 1-11.

- ESPINOZA, A. M., WOOD, R., FORREST, S., & TIWARI, M. (2022). "Back to the future: N-Versioning of Microservices.", In *2022 52nd Annual IEEE/IFIP International Conference on Dependable Systems and Networks DSN*, s. 415-427. IEEE. doi: 10.1109/DSN53405.2022.00049.
- FANG, Y., LI, Y., LIU, L. & HUANG C. (2018). "DeepXSS: Cross Site Scripting Detection Based on Deep Learning.", In *Proceedings of the 2018 International Conference on Computing and Artificial Intelligence*, 47–51. doi: <https://doi.org/10.1145/3194452.3194469>.
- FEBRIANA, R. (2022). "Blackbox Testing Sistem Informasi Absensi Pegawai Karawang Dengan Metode Top 10 Owasp Attack.", *Jurnal Ilmiah Wahana Pendidikan*, 8(12), 327-334. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6945632>
- GALVAO, P. L. (2022). "Analysis and Aggregation of Vulnerability Databases with Code-Level Data. (master thesis)", *Faculdade De Engenharia Da Universidade Do Porto*, Portugal
- GARTNER, (2020). "Küresel Bilgi Güvenliği ve Risk Yönetimi Pazarı 2018-2024 Yılları Öngörü Raporu.", Erişim tarihi: 27 Ocak 2023, https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/btypk_siberguv_rapor_20211027.pdf
- GRAMMATIKIS, P. R., SARIGIANNIDIS, P., DALAMAGKAS, C., SPYRIDIS, Y., LAGKAS, T., EFSTATHOPOULOS, G., & ARCE, A. (2021). "Sdn-based resilient smart grid: The sdn-microsense architecture.", *Digital*, 1(4), 173-187. doi: <https://doi.org/10.3390/digital1040013>.
- GUPTA, C., SINGH, R. K., & MOHAPATRA, A. K. (2022). "An Approach for Verification of Secure Access Control Using Security Pattern.", *Wireless Communications and Mobile Computing*, 2022, 1-2, doi: <https://doi.org/10.1155/2022/1657627>
- HAREFA, J., PRAJENA, G., ALEXANDER, A. M., DEWA, E. V. S., & YULIANDRY, S. (2021). "Sea waf: The prevention of sql injection attacks on web applications.", *Advances in Science. Technology and Engineering Systems*, 6, 405-411. doi: 10.25046/aj060247
- HASSAN, M. M., NIPA, S. S., AKTER, M., HAQUE, R., DEEPA, F. N., RAHMAN, M., & SHARIF, M. H. (2018). "Broken authentication and session management vulnerability: a case study of web application.", *Int. J. Simul. Syst. Sci. Technol*, 19(2), s.1-11.
- HIDAYAT, M. F., QUTHNI, A. D., DEFRIN, J. T., GAPILI, G., MONIAGA, J. V., & JABAR, B. A. (2022, November). "Infrastructure and Security for Supporting Smart City: A Systematic Literature Review.", In *2022 2nd International Conference on Electronic and Electrical Engineering and Intelligent System (ICE3IS)* (s. 242-245). IEEE. doi: 10.1109/ICE3IS56585.2022.10009974
- HUANG, Y., LI, Y. J., & CAI, Z. (2023). "Security and Privacy in Metaverse: A Comprehensive Survey.", *Big Data Mining and Analytics*, 6(2), 234-247. doi: 10.26599/BDMA.2022.9020047.
- JABIYEV, B., MIRZAEI, O., KHARRAZ, A., & KIRDA, E. (2021). "Preventing server-side request forgery attacks.", In *Proceedings of the 36th Annual ACM Symposium on Applied Computing*, s. 1626-1635. doi: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3412841.3442036>
- JEMAL, I., CHEIKHROUHO, O., HAMAM, H., & MAHFOUDHI, A. (2020). "Sql injection attack detection and prevention techniques using machine learning.", *International Journal of Applied Engineering Research*, 15(6), 569-580.
- KARA, İ. (2020). "Web Hackleme (Hacking) Saldırıları.", *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 10, 1-6.
- KARACAN, H. & SEVRİ, M. (2021). "A Novel Data Augmentation Technique and Deep Learning Model for Web Application Security.", *IEEE Access*, 9, s. 150781-150797
- KARAKAYA, M. (2022). "Kurumsal güvenlik için siber tehditlerin incelenmesi ve saldırı senaryoları", s.15-21.
- KOVALENKINAITE, G. K. (2023). "Vulnerability testing and analysis of educational institution websites within lithuania (Doctoral dissertation, Vilniaus Universitetas).", s. 1-10.
- KUMI, S., LIM, C., LEE, S. G., OKTIAN, Y. O., & WITANTO, E. N. (2021). "Automatic Detection of Security Misconfigurations in Web Applications.", In *Proceedings of International Conference on Smart Computing and Cyber Security: Strategic Foresight, Security Challenges and Innovation (SMARTCYBER 2020)* (pp. 91-99). Springer Singapore.

LAKH, Y., NYEMKOVA, E., PISKOZUB, A., & YANISHEVSKYI, V. (2021). "Investigation of the Broken Authentication Vulnerability in Web Applications.", In *2021 11th IEEE International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications (IDAACS)*, Vol. 2, s. 928-931. IEEE. doi: 10.1109/IDAACS53288.2021.9660889.

LATCHOUMI, T. P., REDDY, M. S., & BALAMURUGAN, K. (2020). "Applied machine learning predictive analytics to SQL injection attack detection and prevention.", *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(02), 1-11.

LATHIFAH, A., AMRI, F. B., & ROSIDAH, A. (2022, September). "Security Vulnerability Analysis of the Sharia Crowdfunding Website Using OWASP-ZAP", In *2022 10th International Conference on Cyber and IT Service Management (CITSM)* (pp. 1-5). IEEE. doi: 10.1109/CITSM56380.2022.9935837

LIANG, J., ZHAO, W. & YE, W. (2017). "Anomaly-based Web Attack Detection: A Deep Learning Approach", In *Proceedings of the 2017 VI International Conference on Network, Communication and Computing*, s.80-85.

LOUREIRO, S. (2021). "Security misconfigurations and how to prevent them. *Network Security*", 2021(5), 13-16. doi: 10.1016/S1353-4858(21)00053-2

MANIKANTA, Y. V. N., & SARDANA, A. (2012, August). "Protecting web applications from SQL injection attacks by using framework and database firewall.", In *Proceedings of the International Conference on Advances in Computing, Communications and Informatics*, s. 609-613.

MARTINEZ, S., COSENTINO, V., & CABOT, J. (2017). "Model-based analysis of Java EE web security misconfigurations.", *Computer Languages, Systems & Structures*, 49, 36-61.

MONGA, M., PALEARI, R., & PASSERINI, E. (2009, May). "A hybrid analysis framework for detecting web application vulnerabilities.", In *2009 ICSE Workshop on Software Engineering for Secure Systems*, s. 25-32. IEEE.

NADAR, V. M., CHATTERJEE, M., & JACOB, L. (2018). "A defensive approach for CSRF and broken authentication and session management attack.", In *Ambient Communications and Computer Systems*, 577-588. Springer, Singapore. doi: https://doi.org/10.1007/978-981-10-7386-1_49.

PRIYAWATI, D., ROKHMAH, S., & UTOMA, I. C. (2022). "Website Vulnerability Testing and Analysis of Website Application Using OWASP", *International Journal of Computer and Information System (IJCIS)*, 3(3), 142-147. doi: <https://doi.org/10.29040/ijcis.v3i3.90>

PRIAMBODO, D. F., RIFANSYAH, A. D., & HASBI, M. (2023). "Penetration Testing Web XYZ Berdasarkan OWASP Risk Rating.", *Teknika*, 12(1), 33-46. doi: <https://doi.org/10.34148/teknika.v12i1.571>.

RAHMAN, A., SHAMIM, S. I., BOSE, D. B., & PANDITA, R. (2023). "Security Misconfigurations in Open Source Kubernetes Manifests: An Empirical Study.", *ACM Transactions on Software Engineering and Methodology*. doi: <https://doi.org/10.1145/3579639>

SAVUNMA SANAYİİ BAŞKANLIĞI, (2020). BTYPK tarafından 08.06.2020 tarihli Resmi Yazı ile talep edilen 2009-2020 Nisan sonu arasında destek kararı verilen projelere ilişkin görüş yazısı (Belirtilen projeler, Ar-Ge projesi, Teknoloji Kazanım Yükümlülüğü Projesi ve Sanayii Katılımı/Offset (SK/O) KATEGORİ-C ve Hizmet Projesi kapsamlarında desteklenmiştir.)

SCHOLTE, T., BALZAROTTI, D., & KIRDA, E. (2012). "Have things changed now? An empirical study on input validation vulnerabilities in web applications.", *Computers & Security*, 31(3), s. 344-356.

SMITH, K. J. (2022). "Exploring Information Technology Professional's Perspectives on Controlling Security Misconfigurations in the United States: A Generic Qualitative Inquiry (Doctoral dissertation)", *Capella University, United States of America*. s. 15-22.

SHAHID, J., HAMEED, M. K., JAVED, I. T., QURESHI, K. N., ALI, M., & CRESPI, N. (2022). "A Comparative Study of Web Application Security Parameters: Current Trends and Future Directions.", *Applied Sciences*, 12(8), 4077. doi: <https://doi.org/10.3390/app12084077>

SONG, L., & GARCIA-VALLS, M. (2022). "Improving Security of Web Servers in Critical IoT Systems through Self-Monitoring of Vulnerabilities.", *Sensors*, 22(13), 5004. doi: <https://doi.org/10.3390/s22239501>.

- OWASP. (2023). Erişim tarihi: 15 Ocak 2023, <https://owasp.org/www-project-top-ten/>. 2022
- TEKEREK, A. (2021). "A Novel Architecture for Web-Based Attack Detection Using Convolutional Neural Network.", *Computers & Security*, 100, 102096.
- OWASP Top 10:2021. (2021). Erişim Tarihi: 22 Şubat 2023, <https://owasp.org/Top10/>
- TÜBİSAD-DELOITTE, 2021, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2020 Pazar Verileri, Erişim: https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad_bit_2020_raporu_tr.pdf, Eylül, 2021.
- TORRANO-GIMENEZ, C., NGUYEN, H. T., ALVAREZ, G., PETROVIC, S. & FRANKE, K. (2011). "Applying Feature Selection to Payload-Based Web Application Firewall.", *In 2011 Third International Workshop on Security and Communication Networks (IWSCN)*, s. 75-81.
- VAN DER POEL, L. (2022). "Towards automated discovery of access control vulnerabilities (master thesis)", Delft University of Technology, Sweden, s. 19-36.
- VARTOUNI, A. M., TESHNEHLAB, M. & KASHI, S. S. (2019). "Leveraging Deep Neural Networks for Anomaly-Based Web Application Firewall.", *IET Information Security*, 13(4), s.352-361.
- WICHES, D. Owasp top-10 2013. OWASP Foundation, Erişim: <https://owasp.org/www-project-top-ten> Ocak, 2023.

Summary

Through web applications, needs such as information sharing, banking transactions, online chatting, sharing, socializing and communicating are realized online. Thanks to these opportunities it offers, it can meet the needs of individuals. In this context, the internet, which allows many transactions to be performed, has become the target of attackers because of the information it contains. Attackers target system vulnerabilities in applications used in the web environment. By using these vulnerabilities, they can access the system and use the information they obtain for their own purposes. With the rapid increase of security vulnerabilities in web applications, The Open Web Application Security Project (OWASP), a non-profit organization, was established in 2001 to provide support and information to application developers. Thanks to this organization, the most harmful and most common vulnerabilities in web application security were identified and listed under the name OWASP 10.

In this study, the top ten items published by OWASP in 2021, which includes the list of the most common web vulnerabilities today, were analyzed. In this context, qualitative research method was adopted and each item was investigated in detail, and the purpose, method and recommendations were included. Within the scope of the study; what are the most common web vulnerabilities today, what are the studies and methods used in web applications, and what are the recommendations given in the literature on common web vulnerabilities?

The top 10 web application security vulnerabilities in the current list published by OWASP in 2021 are as follows; broken access control, cryptographic errors, injection, insecure design, incorrect security configuration, vulnerable and outdated components, identification and authentication errors, software and data integrity failures, security logging and monitoring failures, server-side request failures. As a result, the list published in 2021 included insecure design, software and data integrity failures, and server-side request failures for the first time. As a result of the study conducted to contribute to the limited resources, especially with the newly added categories, the following results were reached. It is emphasized that access controls should be done in a comprehensive manner to ensure broken access control. Methods and methodologies have been developed to analyze security models for access control. In order to provide cryptographic error control, it is emphasized that authentication algorithms should be used to protect data integrity and cryptographic protocols should be used to ensure data availability in web applications. SQL injection attacks pose a serious threat to web applications. In the studies examined, it was seen that filters and tools were designed to detect and prevent injection attacks. Regarding the insecure design clause, studies in different field.

DERLEME / REVIEW



Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Sağlık Hizmetlerinde Formül Tabanlı Kaynak Tahsisi

Formula-Based Resource Allocation in Health Care Services

Şenol DEMİRCİ 

Öz

Finansman hem kaynak üretimini hem de kaynak tahsisi ve akışını kapsayan bir süreçtir. Kaynak tahsisi finansman sürecinin önemli aşamalarından biridir ve hükümetler kaynakların adil ve dengeli dağıtımının yollarını aramaktadır. Sağlık hizmetlerinde hizmet başına, kişi başına, vaka başına, günlük, bonus ve yıllık sabit ödeme gibi birçok kaynak tahsis yöntemi bulunmaktadır ve bu yöntemler sağlık sistemlerinde bir arada kullanılmaktadır. Bu tekniklerden biri de formül tabanlı kaynak tahsis yöntemidir. Tüm bireylere eşit kaynak sağlama amacı güden ve rasyonel yaklaşımlara dayanan formül tabanlı kaynak tahsisi, matematiksel yaklaşımlar kullanılarak kaynak tahsis eden kurumdan sağlık kuruluşlarına kaynak aktarımı olarak ifade edilmektedir. Bireylerin ihtiyaçlarına daha bütüncül bir bakış açısı sunan formül tabanlı kaynak tahsis yöntemlerinin sağlık hizmeti planlamasını kolaylaştırabileceği belirtilmektedir. Formüller, kaynak tahsisinin etkili ve verimli şekilde gerçekleşmesini sağlamakta ve hastaların sağlık hizmetine erişimine, ihtiyaçlarının karşılanmasına ve sunulan sağlık hizmetinin kalitesine etki etmektedir. Formül tabanlı kaynak tahsisi ile kaynaklar, adil ve şeffaf bir şekilde tahsis edilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Geri Ödeme Yöntemleri, Kaynak Tahsisi, Formül Tabanlı Finansman, Adil Finansman, Sağlık Hizmetleri

Anahtar Kelimeler

H51, I13, I14

Abstract

Financing is a process that covers both resource production and resource allocation and flow. Resource allocation is one of the important stages of the financing process and governments are looking for ways of fair and balanced distribution of resources. In healthcare services, there are various resource allocation methods such as fee-for-service, per capita, per case, daily,

Ar-Ge Uzmanı, Dr., Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB), Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü (TÜSKA), Ankara, Türkiye.
✉ senol.demirci@tuseb.gov.tr

Geliş/Received: 03.07.2024
Kabul/Accepted: 08.02.2025

Şenol DEMİRCİ "Formula-Based Resource Allocation in Health Care Services", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 862-872.

bonus, and annual fixed payments, and these methods are used together in health systems. One of these techniques is the formula-based resource allocation method. Formula-based resource allocation, which aims to provide equal resources to all individuals and is based on rational approaches, is expressed as the transfer of resources from the resource allocating institution or organisation to health institutions by using mathematical approaches. It is stated that formula-based resource allocation methods, which offer a more holistic perspective on the needs of individuals, can facilitate health service planning. Formulas ensure effective and productive resource allocation and have an impact on patients' access to health services, meeting their needs and the quality of health services provided. With formula-based resource allocation, resources can be allocated in a fair and transparent manner.

Keywords

Reimbursement Methods, Resource Allocation, Formula Based Financing, Fair Funding, Health Care Services

JEL Codes

H51, I13, I14

Giriş

Hükümetler, bireylerin sağlık halinin korunmasını, geliştirilmesini ve hastalık durumunda iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen giderlere yönelik sosyal güvenlik ve sağlık politikaları oluşturulmaktadır. Son yıllarda tüm ülkelerde sağlık giderleri artış eğilimi göstermektedir. Kişi başı gelirin, sağlıklılık halinin devam ettirilmesine yönelik bilincin, bulaşıcı olmayan hastalıkların ve hasta sayılarının artması bu durumun başlıca nedenleridir. Sağlık giderlerindeki artışlar, finansal sürdürülebilirliği riske sokmakta ve sağlık giderlerinin genel bütçedeki payını artırmaktadır (Güvercin vd., 2016, s. 85). Nitekim ulusal sağlık sistemleri, sağlık hizmetlerinin finansmanı konusuna önem vermektedir. Sağlık hizmetlerinin finansmanı, sağlık sektöründe finansal kaynakların ilgili kurum veya kuruluşlara tahsis edilmesi ve kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Finansman süreci, kaynak üretimini, kaynak tahsisini ve akışını içeren bir süreçtir (Lee & Goodman, 2002, s. 98). Bu süreç genellikle üç aşamada gerçekleşmektedir. Birincisi; sağlık hizmetlerinin finansmanı için yeterli fonun toplanması, ikincisi; ödeyiciler arasında risk paylaşımı esasına dayalı olarak fonların havuzlanması ve üçüncüsü; fonların gerekli sağlık hizmetinin satın alınması veya sağlanması için uygun biçimde kullanılmasıdır (Atasever, 2014, s. 42).

Söz konusu adımlar arasında kaynakların etkili ve verimli şekilde kullanımını amaçlayan kaynak tahsisi en önemli aşama olarak görülmektedir ve hükümetler “Kaynakların ne kadarını sağlık hizmetlerine ne kadarını diğer hizmetlere ayırmalıyım?” ve “Sağlık hizmetlerine ayırdığım kaynakların ne kadarını koruyucu sağlık hizmetlerine ne kadarını tedavi edici ve rehabilitasyon hizmetlerine ayırmalıyım?” sorularına cevap aramaktadır (Vega vd., 2010).

Vega vd. (2010), kaynakların tahsisinde mükemmel ve tek doğru bir yolun olmadığını bildirmektedir. Bu bakımdan ülkeler ihtiyaç ve politikalarına bağlı olarak birçok kaynak tahsis yönteminden birini, birkaçını veya daha karmaşık yöntemleri tercih edebilmektedir. Sağlık hizmetlerinde sıklıkla kullanılan kaynak tahsis yöntemleri şunlardır (Çelik, 2019):

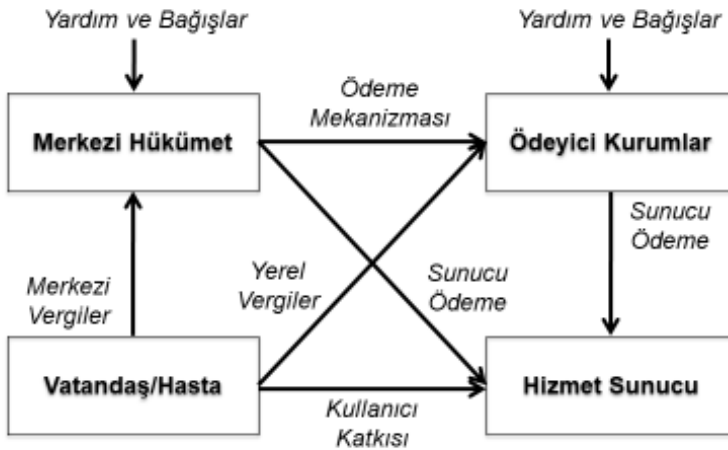
- Genel bütçe: Genellikle bir önceki yılın harcamaları ve enflasyon gibi durumlar dikkate alınarak ileriye yönelik ve sabit ödemeler yapılmaktadır.
- Hizmet başına: Pazar koşulları dikkate alınarak sunulan hizmet veya ürün başına ödemeler gerçekleştirilmektedir.
- Kişi başına: Her birey için sabit kişi başına ödeme yapılabileceği gibi bireylerin yaşı, cinsiyeti, hastalığı ve yaşadığı bölge gibi faktörler dikkate alınarak ödeme yapılabilmektedir.

Bu yöntemlerin yanı sıra vaka başına, günlük, bonus ve yıllık sabit ödeme gibi kaynak tahsis yöntemleri bulunmaktadır (Çelik, 2019). Söz konusu yöntemlerin bireylerin ihtiyaçlarını bütüncül şekilde ele alamadığı, maliyetler ve hizmete erişim gibi yapısal eşitsizlikleri göz ardı ettiği belirtilmektedir. Sayılan sebeplerden bireylerin ihtiyaçlarına daha bütüncül bir bakış açısı sunan formül tabanlı

kaynak tahsis (toplum tabanlı kaynaklı tahsis yöntemleri olarak da ifade edilmektedir) yöntemlerinin sağlık hizmeti planlamasını kolaylaştırabileceği bildirilmektedir (Johnston vd., 2021). Tüm bireylere eşit kaynak sağlama amacı güden ve rasyonel yaklaşımlara dayanan formül tabanlı kaynak tahsisi, matematiksel yaklaşımlar kullanılarak kaynak tahsis eden kurum ya da kuruluştan sağlık kuruluşlarına kaynak transferi olarak tanımlanmaktadır (Heald & Geaughan, 1994, s. 267-268). Bu yöntem, kamu kaynaklarının daha adil ve etkili dağıtımı açısından başta sağlık hizmetleri ve eğitim olmak üzere kamu hizmetlerinde sık kullanılan bir yöntemdir (McGuire vd., 2020). Bahsi geçen yöntem hizmetlere yönelik kaynak tahsisinde sık kullanılmasına rağmen literatürde, sağlık hizmetlerinde formül tabanlı kaynak tahsis yöntemlerine yönelik çalışmaların genellikle tek bir ülke ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinde formül tabanlı kaynak tahsis yöntemlerini bir arada ve birçok yönden inceleyecek bir çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, literatürde yer alan formül tabanlı kaynak tahsis yaklaşımlarının hangi sağlık hizmetlerinin sunumunda kullanıldığı ve formülde kullanılan göstergeler gibi açılardan değerlendirilmesi ve ülke örneklerinin sunulması amaçlanmaktadır. Formül tabanlı kaynak tahsis yöntemine geçilmeden önce sağlık sistemlerinde finansman akışı ve yaklaşımlardan bahsedilecek, akabinde formül tabanlı kaynak tahsisi ve yöntemleri ele alınacaktır.

Sağlık Sistemlerinde Finansman Akışı ve Geleneksel Yaklaşımlar

Sağlık sistemleri, tüm topluma eşit bir şekilde sağlık hizmeti sunmayı amaçlamaktadır. Bu amacın yanı sıra sağlık sistemlerinin geliştirilmesinden sorumlu sağlık yöneticileri, sağlık hizmetinin etkililiği ve verimliliğini artırmanın yollarını da aramaktadır. Eşitlik, etkililik ve verimliliğin aynı anda sağlanması karmaşık bir süreç gerektirmektedir. Bu sürecin başarılı bir şekilde işletilmesinde sağlık hizmetlerinin hakkaniyetli şekilde finanse edilmesi önem ifade etmektedir (Thomas vd., 2017, s. 2; Uğurluoğlu & Özgen, 2008, s. 134).



Şekil 1. Sağlık Sistemi Finansman Akışı

Kaynak: Mossialos vd. (2002)

Şekil 1'de birçok sağlık sisteminde yer alan örnek bir finansman akışı bulunmaktadır. Merkezi hükümetin önemli finansman kaynakları; vergiler, primler, yardımlar ve bağışlardır. Merkezi hükümet topladığı kaynakları, hizmet sunucularına doğrudan ödeyebileceği gibi ayrıca üçüncü taraf ödeyici kurumlar vasıtasıyla da gerçekleştirebilmektedir. Ödeyici kurumlar hastalanan ve sağlık hizmetine ihtiyaç duyan bireyin/hastanın sağlık hizmeti sırasında doğabilecek finansal risklere karşı korunmasını sağlamaktadır. Ödeyici kurumlar kamu veya özel statüde olabilmektedir. Ödeyici kurumların temel işlevi sağlık hizmetlerine erişilebilirliği artırmaktır (Mossialos vd., 2002). Ödeyici kurumlar işlevlerini yerine getirebilmek için kaynaklara ihtiyaç duymakta olup çalışanların maaşlarından alınan primler, merkezi hükümet tarafından sağlanan ödemeler, bağışlar ve yardımlar söz konusu kaynakları oluşturmaktadır. Ödeyici kurumlar, hizmet sunucularına daha önce belirlenen kaynak

tahsis yöntemlerine ya da matematiksel yaklaşımlara göre ödemeler gerçekleştirebilmektedir. Bazı sağlık sistemlerinde ya da ödeyici kurumlar tarafından hizmet sunucularına ödemelerin yapılmadığı durumlarda hasta, doğrudan hizmet sunucusuna ödeme gerçekleştirebilmektedir. Bu şemada hasta ve merkezi hükümet kaynak sağlayıcı, ödeyici kurumlar kaynakların dağıtımını sağlayan aracı, sağlık kuruluşları ise hizmet sunucusu görevi görmektedir (Smith, 2008a, s. 1-2). Hizmet sunucusu olarak faaliyet gösteren özel ya da kamu sağlık kuruluşlarına finansman farklı yaklaşımlar kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir. Bunlardan ilki, politik aktörlerin sağlık hizmetlerine yönelik politikalarına bağlı olarak kaynak sağlamasıdır. Diğerisi ise geçmiş tecrübe ve deneyimlere dayanarak ya da bir önceki yıl tahsis edilen miktar kadar kaynak sağlanmasıdır. Bu yaklaşım geçmişe bağlı kalmayı ve büyük dalgalanmalardan kaçınmayı sağlamakla birlikte mevcut eşitsizliklerin sürdürülmesine neden olmakta ve yeni politikaların izlenmesine engel olmaktadır. Bir diğer yaklaşım; hizmet sunucusu veya yerel yönetimlerle yapılacak sözleşme ve sergiledikleri performansa göre kaynak sağlanmasıdır. Maliyet-etkili bir yaklaşım olmasına karşın performansın nasıl ölçüleceği önemli bir sorundur. Ayrıca iyi performans göstermeyen bölgelere sözleşmelere göre kaynak sağlandığından kaynakların verimli kullanılmamasına ve bazı bölgesel eşitsizliklere neden olmaktadır (Çelik, 2019). Bir başka yaklaşım, yapılan harcamalara göre kaynak sağlanmasıdır. Bu yaklaşım harcamaların artmasına neden olabileceğinden çok etkili görülmemektedir (Smith, 2006, s. 4). Beşinci yaklaşım, sağlık sistemlerinde giderek daha fazla kullanılan matematiksel formüllere dayalı kaynak tahsis yöntemleridir. Bu yöntemler, sağlık hizmet sunucularına; ödeyici kurum, merkezi hükümet veya hastadan alınacak kaynakların önceden belirlenmiş formüllerle dağıtılmasını sağlar. Pratikte çoğu sağlık sistemi, farklı yaklaşımların karışımıyla oluşturulan finansman dağıtım mekanizmalarına başvurabilmektedir (Mossialos vd., 2002; McGuire vd., 2020). Sağlık sistemlerinin ani sağlık şoklarıyla karşılaştığı ve sağlık harcamalarının önemli düzeyde arttığı bir ortamda finansman akışının etkili şekilde gerçekleşmesi; hastaların daha iyi sağlık hizmeti almasını, kaynakların daha verimli ve etkili kullanılmasını, güvenilir ve kaliteli sağlık hizmeti sunulmasını, sağlık hizmetinden kaynaklı eşitsizliklerin azaltılmasını, kaynakların ihtiyaca ve bölgelere göre dağılmasını ve israfın önlenmesini sağlayabilmektedir (PricewaterhouseCoopers, 2018, s. 5).

Sağlık Hizmetlerinde Kaynak Tahsis Formülü

Her sağlık sistemi için temel gereklilik, mevcut kamu kaynaklarının sağlık sistemi hedeflerine uygun olarak hizmet sunucularına ya da ödeyici kuruluşlarına yönlendirilmesini sağlamaktır. Bu kaynaklar, sağlık hizmetinin sunumu ya da finansmanından sorumlu kuruluşların; faaliyetlerini, mali kapasitelerini ve hedeflerini gerçekleştirmelerini teşvik etmek amacıyla verilmektedir. Kuruluşlara sağlanan kaynakların miktarını belirlemede finansal formüllerden yararlanılabileceği belirtilmektedir. Bu tür formüller, gelişmiş ülkelerde giderek yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Johnston vd., 2021). Ayrıca bu tür formüller, sağlık sistemleri amaçları ile sağlık hizmetleri finansmanı amaçlarının uyumlu olmasını sağlamada ve özellikle âdemi merkezîyetçi sağlık politikalarının gerçekleştirilmesinde önemli fırsatlar sunmaktadır (Smith, 2008a).

Finansman sağlayan kuruluşların formül tabanlı kaynak tahsisine başvurmasındaki temel itici güç, toplam harcamaların büyüklüğünü sınırlamak ve bu sınırlı harcamaları kabul edilebilir bir şekilde paylaşmaktır. Sınırlı kaynakların dağıtımında bir formül geliştirmenin en önemli nedenlerinden bazıları şunlardır (Smith, 2003: 304):

- Bütçeleri oluşturmada kabul edilebilir bir mekanizma geliştirmek.
- Kaynakları en fayda sağlayacak alanlara yönlendirmek.
- Sağlanan sağlık hizmetleri ile orantılı olarak hizmet sağlayıcılarına kaynak tahsisi sağlamak.
- Hizmet sağlayıcıları arasında rekabet oluşumuna izin vererek, hizmet alan bireylerin hizmet sağlayıcıları üzerinde etkisine izin vermek.
- Eşit çıktılar elde etmek ve hizmete eşit erişim sağlamak gibi eşitlik konularında bir araç olarak kullanmak.
- Kısa vadede uygulayabilmek.
- Adil ve tarafsız olarak finansman dağılımını gerçekleştirebilmek.

Sağlık Hizmetlerinde Formül Tabanlı Kaynak Tahsisi

Sağlık hizmetleri kaynak dağıtımında kullanılan formüller, kişi başına yıllık sabit bir miktar kaynak verme gibi çok basit bir mantığı takip edebileceği gibi ihtiyaçları da göz önüne alacak şekilde çok karmaşık da olabilmektedir (Smith, 2008a, s. 3). Formüller oluşturulmadan önce kurum ve kuruluşlara tahsis edilecek en az ve en fazla kaynak miktarı belirlenmekte ve gelecek zamanda meydana gelebilecek dalgalanmalar kestirilmektedir (Buehler & Holtgrave, 2007, s. 3). Ayrıca formül tabanlı kaynak tahsisine başlanmadan önce sağlık sistemine ilişkin birtakım gereklilikler bulunmaktadır (Smith, 2008a, s. 4):

- Sağlık hizmetlerinin organizasyonu ve sunumu büyük ölçüde başka kurumlara devredilmiş olmalıdır. Sunum ve organizasyon yetkisi verilmiş olan kurumlar kaynakları etkili bir şekilde kullanma sorumluluğuna sahip olmalıdır.
- Matematiksel formüle göre kaynak tahsis edilecek olan kurumlar ile ilgili doğru ve eş zamanlı bilgiler olmalıdır.
- Matematiksel formüle göre finansman tahsisinin uygulanabilmesi için sorumluluk alan organizasyonlara teşvikler sağlanmalıdır. Sorumluluklarını yerine getirenler ödüllendirilirken getirmeyenler için bir yaptırım olmalıdır.

Bunlara ek olarak kaynak tahsis formülleri oluşturulmadan önce üzerinde düşünülmesi ve alınması gereken bazı kararlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır (Magnussen, 2010, s. 451):

- Eşit sağlık hizmeti ihtiyacı olanlara eşit sağlık hizmeti sunumunu amaçlayan yatay eşitliğe göre mi ya da daha fazla ihtiyacı olana daha fazla sağlık hizmeti sunmayı amaçlayan dikey eşitliğe göre mi veya her ikisine göre mi kaynak tahsis edilecek?
- Sosyo-ekonomik özellikler, hastane konumu ya da bireylerin hastaneye uzaklığı gibi hangi unsurlar formül için uygun? Hangileri değil?
- Hangi sağlık hizmeti türüne daha fazla ağırlık verilecek hangisine daha az ağırlık verilecek?
- HIV, AIDS gibi bulaşıcı hastalıklara ya da bölgelere göre bir model kurulabilir mi?
- İller ya da bölgelerde sunulan sağlık hizmetlerinin maliyet farkları karşılanabilir mi?
- Maliyetleri etkileyen unsurlar neler olabilir?

Sistemin uygunluğu sağlandıktan ve sorular cevaplandıktan sonra, kaynak tahsis formülünün unsurlarını belirlemede standart bir model veya yöntem bulunmamaktadır. Ancak, formül planlanırken temel ilke şudur: Girdilerin basit, dengeli, ulaşılabilir, güncel ve tutarlı olması. Ayrıca, geniş ve eşit bir şekilde ihtiyaçları temsil etmelidir. Formüllerin oluşturulması sürecinde genellikle aşağıdaki göstergelerden/unsurlardan bir veya birkaç tanesinden yararlanılmaktadır (Jabine vd., 2001, s. 4; Ogden vd., 2012, s. 310; Penno vd., 2013, s. 10; Johnston vd., 2021):

- Sosyo-demografik özellikler.
- Sağlık kuruluşunun bulunduğu il veya bölgenin hastalara uzaklığı.
- Nüfusun dağılımı.
- Toplumda bir hastalık ya da durum için risk oluşturabilecek rahatsızlıklar, hastalıkların insidansı ve prevalansı.
- Kişi başı gelir veya vergilendirilebilir gelirler gibi kaynak sağlayacak kapasite ve kabiliyetler.
- Kaynakların sağlanabilmesi için ihtiyaçların belirlenen eşik değere ulaşması.
- İhtiyaçların karşılanabilmesi için verilecek asgari kaynak miktarı.
- Karşılanamayan sağlık ihtiyacı durumu.

Radinmanesh vd. (2021) tarafından formül tabanlı kaynak tahsis yöntemlerinde kullanılan göstergelerin incelendiği sistematik derleme çalışmasında, en sık kullanılan göstergelerin yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum veya yoksulluk, etnik köken, hastalık ve ölüm oranları, kişilerin beyanına dayalı sağlık statüsü sonuçları, ikamet edilen yer (kır/kent), göçmen nüfusun oranı, hizmetlerin maliyeti ve bağışlar olduğu tespit edilmiştir.

Tüm bunlara ek olarak Pearson (2002) sağlık hizmetlerinde formül tabanlı kaynak tahsis yöntemlerinin arzu edilen başarıya ulaşabilmesi için bazı gerekliliklerin olduğunu belirtmektedir:

- Süreci destekleyecek sağlıklı bir bilgi sistemi olmalıdır.
- Personel, altyapı, araç-gereç ve ekipman ihtiyacı değerlendirilmeli, temel düzeyde ihtiyaçlar belirlenmeli ve yeterli düzeyde olmayan sağlık kurum ve kuruluşları desteklenmelidir.
- Kaynakların amaçlanan şekilde kullanılıp kullanılmadığı sürekli olarak izlenmelidir.

5. Sağlık Hizmetlerinde Kullanılan Kaynak Tahsis Formülleri

Birçok ülke kaynakların tahsisine ilişkin prosedürler/modeller oluştururken tahminler yürütmektedir. Söz konusu tahminler iki aşamada gerçekleştirilmektedir. İlk aşamada; yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum ve coğrafi özellikler gibi ihtiyaç göstergeleri ile hizmet maliyetleri arasındaki ilişki incelenerek kaynakların tahsisi sırasında bahsi geçen göstergelerin ağırlık düzeyleri hesaplanır. İkinci aşamada bu ağırlıklar her coğrafi bölgenin nüfus özelliklerine uygulanır. Bu sayede kaynak tahsisleri, fiili kullanım seviyeleri ve maliyetlerdeki bölgesel farklılıklara göre değil daha ziyade ihtiyaç göstergelerine göre yapılır. Dolayısıyla daha fazla sağlık hizmeti ihtiyacı bulunan ve daha yüksek ağırlıklara sahip nüfuslara, daha fazla kaynak tahsisi yapılmaktadır (Gurgel vd., 2019).

Formül tabanlı kaynak tahsisi yaklaşımları arasında en bilinenlerden biri; Birleşik Krallık'ta nüfusun farklı sağlık ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve kaynakların daha adil şekilde dağıtımını sağlamak amacıyla Birleşik Krallık Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Kaynak Tahsis Çalışma Grubu tarafından (Resource Allocation Working Party [RAWP]) geliştirilen ve kendi adıyla anılan RAWP yaklaşımıdır (United Kingdom Department of Health, 2011; Gorsky, 2018). RAWP yaklaşımının amacı 14 bölgesel sağlık otoritesi için bütçeler oluşturmaktır. Yatarak ve ayakta tedavi ile bazı toplum sağlığı hizmetlerinin kaynak tahsisinde söz konusu yaklaşımdan faydalanılmaktadır (Smith, 2008b, s. 885). RAWP formülünde zamanla değişiklikler gerçekleşmiş olsa da Tablo 1'de RAWP formülün özet gösterimi yer almaktadır.

Tablo 1. RAWP Formülünün Özeti

$RA_i = T * \sum_j SMR_{ij} * \left(\sum_k BEDS_{jk} * POP_{ik} \right)$	RA: Kaynak Tahsisi SMR: Standartlaştırılmış Ölüm Oranları BEDS: Ortalama Yatış Süresi POP: Nüfus i: Bölge j: Hastalık K: Hastalık Teşhisi Koyulan Grup T: Sabit
---	--

Kaynak: Smith (2008b)

RAWP modelinin kaynak tahsis sürecinde bazı faktörleri göz ardı ettiğine yönelik eleştiriler sebebiyle York ve AREA yaklaşımları geliştirilmiştir. Söz konusu yaklaşımlar daha küçük coğrafi alanları ve daha farklı yaş gruplarını hedeflemekte ve sosyal yoksunluk, morbidite ve mortalite göstergeleri ile bölgelerin sağlık hizmeti arzındaki varyasyonlarını dikkate alarak kaynak tahsisini sağlamaktadır (Carr-Hill vd., 1997; Harker, 2019). Günümüzde İngiltere'de sağlık hizmetlerinde kaynak tahsisi amacıyla kullanılan formülde, yaşa bağlı sağlık hizmeti ihtiyaçları, karşılanmamış ihtiyaçlar ve eşitsizlikler, yoksunluk düzeyleri, coğrafi konum, yaşanan yerin gelişmişlik düzeyinden kaynaklı ek maliyetler gibi faktörler dikkate alınarak kişi başına kaynak tahsisi yapılmaktadır (Harker, 2019).

İngiltere dışında sağlık hizmetlerinde formül tabanlı kaynak tahsis yöntemi kullanan ülkeler, formüllerde yer alan değişkenler ve kapsanan hizmetlere ilişkin tanımlayıcı bilgilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ülkelerin Formül Tabanlı Finansmanda Kullandıkları Değişkenler ve Kapsanan Hizmetler

Ülkeler	Değişkenler	Hizmetler
Avustralya	Yaş, cinsiyet, evsizlik durumu, etnik köken, bölgedeki maliyetler, bölgenin hastane ve personel kapasitesi	-Ağız ve diş sağlığı hizmetleri -Birinci basamak sağlık hizmetleri -Toplum sağlığı hizmetleri -Ayaktan ve yatarak tedavi hizmetleri -Acil durum hizmetleri -Rehabilitasyon hizmetleri
Kanada	Yaş, cinsiyet, etnik köken, düşük gelir durumu ve kırsallık	-Toplum sağlığı hizmetleri -Palyatif bakım ve evde bakım -Acil durum hizmetleri -Ruh sağlığı hizmetleri -Rehabilitasyon hizmetleri
Yeni Zelanda	Yaş, cinsiyet, etnik köken, yoksunluk düzeyi ve kırsallık	-Ayaktan ve yatarak tedavi hizmetleri -Reçeteli ilaçlar -Birinci basamak sağlık hizmetleri -Ruh sağlığı hizmetleri -Uzun dönemli bakım hizmetleri -Evde bakım hizmetleri -Engelli destek hizmetleri
İsveç	Yaş, klinik gruplar (morbidite, yaş ve cinsiyet kombinasyonu), bakım ihtiyaç indeksi	-Birinci basamak sağlık hizmetleri -Evde bakım hizmetleri

Kaynak: Johnston vd. (2021)

Tablo 2 ve ilgili ülke örnekleri incelendiğinde, formül tabanlı finansman yöntemlerinin tümünün kaynak tahsisi gereksinimlerini belirlemek için başlangıç noktası olarak nüfus büyüklüğünü kullandığı ve daha sonra dolaylı ihtiyaç ölçütlerini (örneğin yaş, cinsiyet, yoksunluk) veya doğrudan ihtiyaç ölçütlerini (örneğin hastalık) kullandığı tespit edilmiştir. Söz konusu faktörlerin tümü hizmet talebini etkilediği düşünülen özellikler olarak görülmektedir. Ayrıca, bazı modellerde kırsallık gibi fiziksel erişim durumları için veya karşılanmamış ihtiyaçlar için ağırlıklandırmalar yapıldığı bildirilmektedir (Johnston vd., 2021).

Bahsedilen ülkelerin dışında İskoçya’da da sağlık hizmetlerinde formül tabanlı kaynak tahsis yaklaşımının uzun yıllardır kullanıldığı belirtilmektedir. Formül tabanlı kaynak tahsisi ile İskoçya Ulusal Sağlık Hizmeti bütçesinin yaklaşık %70’i 14 bölgeye paylaştırılmaktadır. Formül tabanlı finansmanın hasta ve toplum sağlığı hizmetleri ile ilaç geri ödemelerinde aktif şekilde kullanıldığı açıklanmaktadır. Formülde kişi başına ağırlıklandırma yapılarak her bölge için hedef bütçeler belirlenmektedir. Aynı zamanda formülde bölgenin nüfus büyüklüğü, yaş ve cinsiyet profili, hastalıklar, yaşam koşulları ve hizmet sunum maliyetleri dikkate alınmaktadır (Public Health Scotland, 2023).

Bir diğer formül, diğer formüller kadar karmaşık olmayan Medicaid için geliştirilen formüldür. Medicaid, federal düzenlemelere tabi olarak eyaletler tarafından belirlenen uygunluk standartları çerçevesinde düşük gelirli kişilere sağlık hizmeti sağlayan federal-eyalet ortak finansmanlı bir programdır. Eyaletlerin sağlık harcamalarının bir kısmı federal hükümet tarafından geri ödenmektedir. Her eyalete ödenen miktar, Federal Tıbbi Yardım Yüzdesi (Federal Medical Assistance Percentage [FMAP]) formülüne göre belirlenmektedir. Verilen yardımın oranı azami %83, asgari %50 olmaktadır. Tablo 3’te Federal Tıbbi Yardım Yüzdesi (FMAP) formülüne yer verilmiştir. Per Capita Income (PCI), kişi başına düşen gelirdir. Kişi başına düşen gelir değerleri, ilgili kurum tarafından kişisel gelir tahminlerinin yıllık ortalamasına dayanmaktadır. Bir eyaletin kişi başına düşen kişisel geliri ulusal değere göre ne kadar düşükse, federal hükümet tarafından geri ödenecek Medicaid ödemelerinin oranı da o kadar yüksek olabilmektedir (Jabine vd., 2001, s. 12-13; Medicaid and CHIP Payment and Access Commission, 2024).

Tablo 3. Federal Tıbbi Yardım Yüzdesi (FMAP) formülü

$$FMAP = 1,00 - 0,45 \times \left(\frac{StatePCI}{U.S.PCI} \right)^2$$

Gelişmiş ülkelerde sağlık hizmetlerinin finansmanında formül tabanlı kaynak tahsis yöntemlerinin baskın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin yanı sıra düşük ve orta gelirli ülkelerde de formül tabanlı kaynak tahsis yöntemlerinin kullanılmaya başlandığı bildirilmektedir. Malavi’de bu ülkelerden biri olup bölgeler arasında finansal kaynaklar nüfus büyüklüğüne göre tahsis edilmekteydi (McGuire vd., 2018). Sonrasında yoksulluk, sağlık kuruluşu sayısı ve geçmiş yıl yapılan tahsisat miktarı gibi faktörler de kaynak tahsisi sürecinde dikkate alınmış olsa da böyle bir formülün mevcut eşitsizliklerin devam etmesine yol açacağı göz önünde bulundurularak formül; nüfus, yoksulluk, beş yaş altı ölüm hızı, sağlık kuruluşlarına uzaklık ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarının varlığı gibi faktörleri de dikkate alacak şekilde revize edilmiştir. Bu sayede bölgeler arasında adil ve verimli bir kaynak tahsisi sağlanabileceği vurgulanmaktadır (McGuire vd., 2018; McGuire vd., 2020).

Maharaj vd. (2018) tarafından Güney Afrika’da birinci basamak sağlık hizmetlerinin sunumunda formül tabanlı kaynak tahsis yöntemi ile geçmiş yıllara dayalı olarak yapılan tahsisin karşılaştırıldığı araştırmada, kaynak tahsis formülüne göstergeler aşamalı olarak yerleştirilmiştir. İlk aşamada ağırlıklandırma yapılmaksızın nüfusa göre tahsisat yapıldığında bölgelerin çoğunluğunda tahsisat miktarının geçmiş yıllarda yapılan tahsisat miktarının değiştiği belirlenmiştir. Formüle yaş, cinsiyet ve sağlık hizmeti kullanımı, bulaşıcı hastalık prevalansı ve yoksunluk endeksi gibi göstergeler eklendiğinde de tahsisat miktarında değişim gerçekleştiği bazı bölgelerin daha fazla finansal kaynağa ihtiyacı olduğu bazılarının ise finansal kaynaklarında azalma gerektiği saptanmıştır. Formül tabanlı kaynak tahsis yaklaşımının bölgeler arasında adaleti teşvik edebileceği vurgulanmaktadır.

Sonuç

Sağlık yöneticileri ve politikacılar kaynak tahsis etmede tek ve mükemmel bir yöntem ya da modelin olmadığını bildiğinden genellikle birkaç tekniği bir arada kullanarak sağlık hizmeti sunucularına kaynak tahsisi gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra kaynakların kıtlığı ve adil şekilde dağıtılması gerekliliği hükümetleri etkili ve verimli kaynak tahsis yöntemleri arayışına sürüklemektedir. Söz konusu yöntemlerden biri formül tabanlı kaynak tahsis yöntemidir (Smith, 2008b: s. 884). Formüller, kaynak tahsisinin etkili ve verimli şekilde gerçekleşmesini sağlamasına ek olarak hastaların sağlık hizmetine erişimine, ihtiyaçlarının karşılanmasına ve sunulan sağlık hizmetinin kalitesine etkisi bulunmaktadır. Ayrıca mikro seviyede sağlık hizmeti ihtiyaçlarının anlaşılmasını da sağlamaktadır (Gibbs vd., 2002, s. 44). Bunlara ek olarak kaynak tahsisinde formüllerden yararlanılmasının yoksul bireylerin özellikle birinci basamak sağlık hizmetlerinden daha fazla faydalanmasını sağladığı bildirilmektedir (Anselmi vd., 2015).

Formüllerin tasarımı, hangi veri kaynaklarının ve değişkenlerinin kullanılacağını; ülkenin sağlık sistemi ve toplumun yapısı önemli derecede etkilemektedir. Formüllerin oluşturulması sürecinde ihtiyaç, kapasite ve iş gücü gibi formülün temelini oluşturan istatistiksel unsurlardan faydalanılmaktadır. Bu unsurlar, sadece yaş ve cinsiyet gibi temel göstergeler olabileceği gibi yaşa göre ölüm oranları, hastaneye uzaklık, kırsallık, işsizlik oranı, eğitim endeksi ve sağlık ihtiyaçları endeksi gibi daha spesifik ve geliştirilmiş unsurları da içerebilir. Formüle daha fazla unsur ve kriterin eklenmesi formülün karmaşıklığını arttırmasına rağmen daha adil kaynak tahsisi ve sağlık harcamalarının kestirilebilir olması açısından önemli görülmektedir (Blewett ve Davern, 2007, s. 416; Dixon vd., 2011, s. 6).

Sağlık hizmet kaynakları üzerindeki baskının artması, dinamik ve değişen bir nüfusun ihtiyaçlarına adil bir şekilde cevap verecek bir kaynak tahsis yönteminin gerekliliği, herhangi bir formülün sürekli olarak iyileştirilmesi gerekeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca kaynaklar belirli bir formüle göre tahsis edildiğinde, hedeflerin tam olarak karşılanacağını garantisi yoktur. Bu bakımdan kaynak tahsis etmek amacıyla geliştirilen formüllerin uzman olmayan kişiler tarafından anlaşılabilir; uygulayıcılar, politikacılar ve kamuoyu tarafından kabul edilebilir olması önem arz etmektedir. Bunlara ek olarak formül tabanlı kaynak tahsis ederken dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır (Jabine vd., 2001; Smith, 2003; Smith, 2006; Ogden vd., 2012; Penno vd., 2013; Johnston vd., 2021): (1) formül kullanılarak tahsis edilecek toplam kaynak oranı, (2) formülünün kapsadığı hizmetler, (3) sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyaçtaki farklılıkları yansıtmaması en muhtemel değişkenler, (4) farklı hizmet türlerine verilen ağırlıklar, (5) maliyetlerdeki bölgesel farklılıklar ve (6) maliyet ve arz yönlü faktörler.

Johnston vd. (2021) formül tabanlı kaynak tahsis yöntemleri açısından adem-i merkezîyetçi yönetimin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu şekilde bölgesel ihtiyaçlara daha hızlı cevap

verilebileceği belirtilmektedir. Ek olarak kaynakların yetersiz kalması durumunda acil ve ani durumlar için geçici finansman, bölgeler/programlar arası transferler için düzenlemeler ve entegre bakımı destekleyebilecek belirli mekanizmaların bulunması formül taban kaynak tahsis sisteminin güçlendirilmesini sağlayabilir.

Bunların yanı sıra formül tabanlı kaynak tahsis yönteminde güvenilir ve zamanında veriye erişimin, kaynak tahsis sürecinin etkili şekilde yürütülmesine yardımcı olacağı vurgulanmaktadır. Verilerin sadece sağlık ve hastalık verilerine odaklanmaması gerektiği destekleyici bilgileri de üretmesi gerektiği de açıklanmaktadır. Bunlara ek olarak formüller için belirlenecek verilerin ahlaki seçim riski doğurmaması için önlemler alınması gerektiği ifade edilmektedir (Pearson, 2002).

Sonuç itibarıyla formül tabanlı kaynak tahsis yönteminin diğer kaynak tahsis yöntemlerinden daha üstün olduğunu söylemek için yeterli kanıt bulunmamaktadır. Ancak yoksunluğu, maliyetleri, hastalık yapılarını, hasta istek ve ihtiyaçlarını dikkate alarak kaynak tahsisi sağladığından daha adil bir yöntem olduğu ve kaynakların etkili ve verimli şekilde dağılımını sağladığı söylenebilir. Bu bakımdan sağlık sistemleri mevcut kaynak tahsis yöntemlerinin yanında formül tabanlı kaynak tahsis yöntemini; dezavantajlı olmayan, veri akışının sağlıklı bir şekilde sağlandığı ve verimsizlik sorunu yaşanan bölgelerde uygulamaya koyabilir. Uygulama sürecinde bu çalışmada ele alınan hususlara dikkat edilmesi önerilmektedir. Gelecekte yürütülecek araştırmalarda, formül tabanlı kaynak tahsis yöntemlerinin sağlık statüsü, sağlık hizmetlerine erişim, finansal göstergeler, maliyetler ve karşılanamayan sağlık ihtiyaçları üzerine etkisinin değerlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

ANSELM, L., LAGARDE, M., & HANSON, K. (2015). Equity in the allocation of public sector financial resources in low-and middle-income countries: a systematic literature review. *Health policy and planning*, 30(4), 528-545.

ATASEVER, M. (2014). Türkiye sağlık hizmetlerinin finansmanı ve sağlık harcamalarının analizi 2002-2013 dönemi. Strateji Geliştirme Başkanlığı.

BLEWETT, L. A., & DAVERN, M. (2007). Distributing State Children's Health Insurance Program funds: a critical review of the design and implementation of the funding formula. *Journal of Health Politics, Policy and Law*, 32(3), 415-455.

BUEHLER, J. W., & HOLTGRAVE, D. R. (2007). Challenges in defining an optimal approach to formula-based allocations of public health funds in the United States. *BMC public health*, 7, 1-8.

CARR-HILL, R. A., HARDMAN, G., MARTIN, S., PEACOCK, S., SHELDON, T. A., & SMITH, P. C. (1997). A new formula for distributing hospital funds in England. *Interfaces*, 27(1), 53-70.

ÇELİK, Y. (2019). Sağlık ekonomisi. Siyasal Kitabevi.

DIXON, J., SMITH, P., GRAVELLE, H., MARTIN, S., BARDSLEY, M., RICE, N., GEORGHIOU, T., DUSHEIKO, M., BILLINGS, J., LORENZO, M. D., & SANDERSON, C. (2011). A person based formula for allocating commissioning funds to general practices in England: Development of a statistical model. *BMJ (Clinical research ed.)*, 343, 1-16.

GIBBS, A., SONDALINI, R., & PEARSE, J. (2002). The NSW health resource distribution formula and health inequalities. *New South Wales public health bulletin*, 13(3), 42-44.

GORSKY, M. (2018). Resource allocation for equity in the British National Health Service, 1948-89: an advocacy coalition analysis of the RAWP. *Journal of health politics, policy and law*, 43(1), 69-108.

GURGEL, G. D., LEAL, E. M. M., OLIVEIRA, S. R. D. A., SANTOS, F. D. A. D. S., SOUSA, I. M. C. D., & DIDERICHSEN, F. (2019). Resource allocation for equity in Brazilian health care: A methodological model. *Saúde em Debate*, 43, 329-340.

GÜVERCİN, A., MİL, H., & TARIM, B. (2016). Sağlık hizmetlerinin finansmanı ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(13), 80-94.

HARKER, R. (2019). NHS funding allocations: Clinical commissioning groups. House of Commons Library.

HEALD, D., & GEAUGHAN, N. (1994). Formula funding of UK higher education: rationales, design and probable consequences. *Financial Accountability & Management*, 10(4), 267-290.

JABINE, T. B., LOUIS, T. A., & SCHIRM, A. L. (2001). Choosing the right formula: Initial report. National Research Council.

JOHNSTON, B. M., BURKE, S., KAVANAGH, P. M., O'SULLIVAN, C., THOMAS, S., & PARKER, S. (2021). Moving beyond formulae: A review of international population-based resource allocation policy and implications for Ireland in an era of healthcare reform. *HRB Open Research*, 4(121), 1-26.

LEE, K., & GOODMAN, H. (2002). *Global policy networks: The propagation of health care financing reform since the 1980s*. Cambridge University Press.

MAGNUSSEN, J. (2010). Equal access for equal need? Constructing and implementing a capitation-based formula for the distribution of health care resources in Norway. *International journal of circumpolar health*, 69(5), 448-461.

MAHARAJ, Y., ROBINSON, A., & MCINTYRE, D. (2018). A needs-based approach to equitable allocation of district primary healthcare expenditure in North West Province, South Africa. *South African Medical Journal*, 108(3), 190-196.

MCGUIRE, F., REVILL, P., TWEA, P., MOHAN, S., MANTHALU, G., & SMITH, P. C. (2018). Recommendations for the development of a health sector resource allocation formula in Malawi. Centre for Health Economics University of York.

MCGUIRE, F., REVILL, P., TWEA, P., MOHAN, S., MANTHALU, G., & SMITH, P. C. (2020). Allocating resources to support universal health coverage: Development of a geographical funding formula in Malawi. *BMJ Global Health*, 5(9), 1-11.

MEDICAID AND CHIP PAYMENT AND ACCESS COMMISSION. (2024). Federal medical assistance percentage. Erişim Tarihi: 13.04.2024, <https://www.macpac.gov/subtopic/matching-rates/>

MOSSIALOS, E., DIXON, A., FIGUERAS, J., KUTZIN, J., & WORLD HEALTH ORGANIZATION. (2002). Funding health care: Options for Europe. World Health Organization: Regional Office for Europe.

OGDEN, L. L., SELLERS, K., SAMMARTINO, C., BUEHLER, J. W., & BERNET, P. M. (2012). Funding formulas for public health allocations: Federal and state strategies. *Journal of Public Health Management and Practice*, 18(4), 309-316.

PEARSON, M. (2002). Allocating public resources for health: developing pro-poor approaches. DFID Health Systems Resource Centre. Erişim tarihi: 31.12.2024, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a9d719e5274a0f6c000042/19_Allocating-public-resources-for-health.pdf

PENNO, E., GAULD, R., & AUDAS, R. (2013). How are population-based funding formulae for healthcare composed? A comparative analysis of seven models. *BMC health services research*, 13(1).

PUBLIC HEALTH SCOTLAND. (2023). Resource allocation: Formula what is the resource allocation formula?. Erişim tarihi: 13.04.2024, <https://publichealthscotland.scot/our-areas-of-work/acute-and-emergency-services/finance-within-the-nhs/resource-allocation-formula/what-is-the-resource-allocation-formula/>

PRICEWATERHOUSECOOPERS. (2018). Healthcare: Funding for value. Erişim tarihi: 13.04.2024, <https://www.pwc.com.au/publications/pdf/funding-thought-leadership-18apr18.pdf>

RADINMANESH, M., EBADIFARD AZAR, F., AGHAEI HASHJIN, A., NAJAFI, B., & MAJDZADEH, R. (2021). A review of appropriate indicators for need-based financial resource allocation in health systems. *BMC health services research*, 21, 1-12.

SMITH, P. C. (2003). Formula funding of public services: An economic analysis. *Oxford Review of Economic Policy*, 19(2), 301-322.

SMITH, P. C. (2006). *Formula funding of public services*: Routledge.

SMITH, P. C. (2008a). Formula funding of health services: Learning from experience in some developed countries. World Health Organization.

SMITH, P. C. (2008b). Resource allocation and purchasing in the health sector: the English experience. *Bulletin of the World Health Organization*, 86, 884-888.

THOMAS, S., WAKERMAN, J., & HUMPHREYS, J. (2017). What does it cost to provide equity of access to high quality, comprehensive primary health care in rural Australia? A pilot study. *Rural & Remote Health*, 17, 1-15.

UĞURLUOĞLU, E., & ÖZGEN, H. (2008). Sağlık hizmetleri finansmanı ve hakkaniyet. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(2), 133-160.

UNITED KINGDOM DEPARTMENT OF HEALTH. (2011). Resource allocation: Weighted capitation formula (Seventh Edition). Erişim tarihi: 14.04.2024, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7b81bbe5274a7202e179d4/dh_124947.pdf

VEGA, A., O'SHEA, S., MURRIN, C., & STAINES, A. (2010). Towards the development of a resource allocation model for primary, continuing and community care in the health services. Dublin City University.

Summary

Governments aim to protect and promote the health status of individuals and to cure them in case of illness. For this purpose, social security and health policies are established regarding the expenses incurred. In recent years, health expenditures have been increasing in all countries. The main reasons for this are the increase in per capita income, awareness of maintaining good health, non-communicable diseases and the number of patients. Increases in health expenditures put financial sustainability at risk and increase the share of health expenditures in the general budget. For this reason, national health systems attach importance to the financing of health services. Financing of health services is defined as the allocation and use of financial resources to relevant institutions or organisations in the health sector. The financing process is a process that includes resource creation, resource allocation and flow.

Within this process, resource allocation, which aims at the effective and efficient use of resources, is seen as the most important stage and governments seek ways to allocate resources in the most efficient way. It is reported that there is no perfect and single correct way in the allocation of resources. In this respect, depending on their needs and policies, countries may prefer one, several or more complex methods of resource allocation.

Although each method has some advantages and disadvantages, it is reported that the formula-based resource allocation method, which offers a more holistic perspective to the needs of individuals, can facilitate health service planning. Formula-based resource allocation, which aims to provide equal resources to all individuals and is based on rational approaches, is defined as the transfer of resources from the resource allocating institution or organisation to health institutions by using mathematical approaches. It is a frequently used method in public services, especially in health services and education, in terms of fairer and more effective distribution of public resources.

The design of the formulae and the data sources and variables to be used are significantly influenced by the health system of the country and the structure of the society. In the process of creating formulas, statistical elements that form the basis of the formula such as need, capacity and labour force are used. These elements may include not only basic indicators such as age and gender, but also more specific and developed elements such as mortality rates by age, distance to hospital, rurality, unemployment rate, education index and health needs index. Although adding more elements and criteria to the formula increases the complexity of the formula, it is considered important in terms of fairer resource allocation and predictability of health expenditures.

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

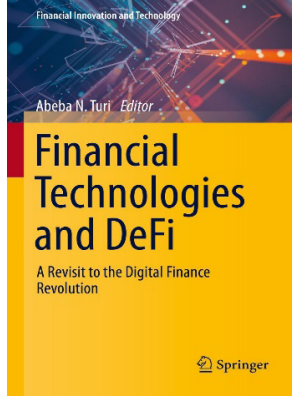


Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Kitap İncelemesi-1: Dijital Finans Devrimine Yeniden Bakış: Financial Technologies and DeFi Adlı Kitaba Eleştirel Bir Yaklaşım

Hazırlayan

Seda SAĞLAM YÜREK
TAŞDEMİR 



Yazar: Abeba N. TURI

**Financial Technologies and DeFi:
A Revisit to the Digital Finance
Revolution**

Cham: Springer, 2023, xvii, 142 p.

e-ISBN: 978-3-031-17998-3

Financial Technologies and DeFi: A Revisit to the Digital Finance Revolution kitabı, dijital finans dünyasındaki köklü dönüşümleri ve finansal teknolojilerin geleceğini ele alan önemli bir kaynaktır. Abeba N. Turi tarafından derlenen bu eser, dijital finansal hizmetlerin evrimini ve merkeziyetsiz finans (DeFi) alanındaki gelişmeleri derinlemesine incelemektedir. Springer International Publishing tarafından 2023 yılında yayımlanan bu kitap, Financial Innovation and Technology serisinin bir parçası olarak, finansal inovasyonlar ve teknolojilerin sektördeki etkisini analiz etmektedir. Kitap, metaverse, blokzincir ve yapay zekâ gibi yenilikçi teknolojilerin finans dünyasındaki rolünü ele almakta ve regülasyonlara ilişkin çeşitli perspektifler sunmaktadır. Bu incelemede, kitabın içeriği, ana temaları ve eleştirel değerlendirmesi yapılmaktadır.

Günümüz finans dünyası, hızla gelişen teknolojik yeniliklerin etkisiyle köklü değişimler yaşamaktadır. Yapay zekâ, blokzincir ve metaverse gibi yeni teknolojiler, geleneksel finans sistemlerini dönüştürerek merkeziyetsiz finans (DeFi) uygulamalarını ön plana çıkarmaktadır. Financial Technologies and DeFi: A Revisit to the Digital Finance Revolution adlı eser, bu dönüşümü çok yönlü bir bakış açısıyla ele almakta ve DeFi'nin finans ekosistemine etkilerini analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, kitabın temel yapısını tanıtmakta ve sunduğu katkıları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Dr., Bağımsız Araştırmacı,
Türkiye.

✉ saglamyurekseda@gmail.com

Seda SAĞLAM YÜREK TAŞDEMİR "Kitap İncelemesi-1: Dijital Finans Devrimine Yeniden Bakış: Financial Technologies and DeFi Adlı Kitaba Eleştirel Bir Yaklaşım", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 873-875.

Kitabın önsözünde, dijital finansın geleceğini şekillendiren temel dinamiklere geniş yer verilmekte ve yeni değer yaratma biçimlerinin finansal ekosistemi nasıl dönüştürdüğüne dair kapsamlı bir değerlendirme sunulmaktadır. Yeni nesil teknolojik gelişmeler, özellikle uç bilişim, 5G, dağıtık defter teknolojileri, bulut uç bilişim, nesnelerin interneti (IoT), biyometri, büyük veri, artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR), genişletilmiş gerçeklik (XR) ve 3D gibi immersif teknolojiler, finansal süreçlerde köklü değişikliklere neden olmaktadır. Bu teknolojik dönüşüm, zaman ve mekân kısıtlarını aşarak neredeyse sıfır marjinal maliyetle değer yaratımını mümkün kılmaktadır (Rifkin, 2014). Özellikle dijital yerlilerin ve dijital göçmenlerin değişen tüketici alışkanlıkları ile, pazardaki yenilikçi iş modelleri ve stratejiler daha fazla önem kazanmaktadır.

Günümüzde çevrimiçi ve mobil ödeme sistemleri, büyük veri analitiği, alternatif finans çözümleri ve finansal yönetim hizmetleri hızla yayılmaktadır. Ödeme sistemleri, kredi verme süreçleri, varlık yönetimi ve perakende bankacılık gibi alanlarda fintech girişimlerinin, geleneksel finansal yapıları önemli ölçüde dönüştürdüğü gözlemlenmektedir. Son yıllarda Google, Amazon, Facebook, Apple ve Alibaba gibi teknoloji devleri ile fintech şirketleri arasında geleneksel finans kurumlarına karşı artan bir rekabet söz konusudur.

Bu dönüşüm süreci, beraberinde bazı riskleri de getirmektedir. Özellikle kurumsal yatırımcılar açısından, “İş Yenilikçi İkilemi” (Christensen, 2013) olarak tanımlanan bu risk, geleneksel iş modellerinin yeni finansal teknolojiler karşısında kendilerini yenilemekte zorlandığını ortaya koymaktadır. Literatürdeki çalışmalar, dijital finans sistemlerinin bir süre daha geleneksel yapılarla birlikte varlığını sürdüreceğini; ancak uzun vadede finansal ekosistemin tamamen dijitalleşeceğini öngörmektedir. Intuit’in Muhasebe Mesleğinin Geleceği Raporu (2013), dijital göçmenlerden dijital yerlilere yönelik demografik geçişin, geri döndürülemez tüketici davranışlarını beraberinde getireceğini ve geleneksel finans hizmetlerinin kademeli olarak modern dijital finans yapısına dönüşeceğini belirtmektedir.

Jaksic ve Marinc (2015), bankacılık sektöründe otomatik karar verme süreçlerinin insan merkezli kararları tamamen ortadan kaldıramayacağını; özellikle stratejik karar alma mekanizmalarında insan faktörünün önemini koruyacağını savunmaktadır. Bu görüş, satranç gibi belirli kurallara dayalı oyunlarla kıyaslandığında, eksik bilgiye dayalı poker gibi oyunların bilgisayarlar için daha zorlayıcı olması olgusuna dayanmaktadır. Dolayısıyla, stratejik finansal kararlar söz konusu olduğunda, insan yargısının hâlâ vazgeçilmez bir rol oynadığı ileri sürülmektedir.

Çalışma, son on yılda önemli dönüşümlere sahne olan ve küresel ölçekte trilyonlarca dolarlık bir ekonomik hacme ulaşan dijital finans sektörünü kapsamlı bir şekilde ele alma amacı taşımaktadır. Eserin temel hedefi, sektöre iş, teknoloji ve düzenleyici boyutlar açısından bütüncül bir bakış açısı sunarak, dijital finans sisteminin karşı karşıya olduğu başlıca sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmektir.

Finansal teknolojiler ve merkezileşmiş finans sistemleri bağlamında, hükümetler, işletmeler, yatırımcılar ve tüketiciler açısından ortaya çıkan eğilimler, fırsatlar ve zorluklar detaylı şekilde analiz edilmektedir. Kitap, dijital finans piyasalarının belirli kullanım alanlarına odaklanarak; sektördeki iş modelleri, temel aktörler ve teknolojik destekleyicileri ayrıntılı biçimde incelemektedir. Aynı zamanda modern finansal sistemin yapı taşları ile dijitalleşen ekonomik yapıyı merkezine alarak, finansal teknolojilerin geleceğine yönelik derinlikli bir perspektif sunmaktadır.

Kitapta ele alınan her bir konu başlığı, güncel veriler ve sektörel örnek olaylarla desteklenmektedir. Bu bağlamda çalışma, dijital finans sisteminin yapısını, işleyişini ve gelecekte karşı karşıya kalabileceği olası senaryoları anlamak isteyen araştırmacılar, politika yapıcılar ve sektör profesyonelleri için kapsamlı bir başvuru kaynağı olmayı hedeflemektedir.

Dijital finansal sistemin gelişimi, çok katmanlı teknolojik çözümlerle geniş bir alanı kapsamakta; bu nedenle kitap, anlaşılabilirlik ve bütünlük amacıyla üç ana bölüm ve dokuz alt bölüm şeklinde yapılandırılmıştır.

Dijital finans sistemi geliştikçe, çok katmanlı uygulamalar ve karmaşık teknolojik çözümlerle geniş bir kapsama alanı oluşturmuştur. Sunumun daha anlaşılır hale gelmesi, soyutlama düzeyinin sağlanması ve sektörün çok yönlü boyutlarının ele alınması amacıyla kitap üç ana kısım olmak üzere alt bölümlerle birlikte toplamda dokuz bölüme ayrılmıştır.

I. Kısım: Finansal Teknolojilerin Temelleri ve Uygulamaları

Bu bölümde, finansal teknolojilerin teorik altyapısı ve uygulama alanları ele alınmaktadır.

1. Bölümde, metaverse teknolojisinin finans sektöründeki yenilik yayılımı ve 3D sanal dünyada

dijital varlıkların potansiyeli tartışılmakta; DeFi ve fintech aktörlerinin bu ortamlardaki rolleri değerlendirilmektedir.

2. Bölümde, fintech'in ödeme sistemleri, açık bankacılık, robo-danışmanlık gibi alanlardaki yenilikleri ve bu alanlarda karşılaşılan düzenleyici zorluklar incelenmektedir.

3. Bölümde ise fintech yatırımlarının gelişimi; ödemelerden entegre finansmana ve kamu-özel iş birliğindeki yapay zekâ uygulamalarına kadar uzanan dönüşüm süreciyle birlikte analiz edilmektedir.

II. Kısım: Dağıtılmış Ağ Ekonomisine Doğru – Merkezi Olmayan Finans

Bu kısımda, blockchain temelli sistemlerin yükselişi ve DeFi uygulamaları ele alınmaktadır.

4. Bölümde, kripto paraların finansal sistemdeki etkisi değerlendirilmektedir; vergisiz işlemler, anonimlik ve piyasa istikrarı gibi konular öne çıkarılmaktadır.

5. Bölümde, stablecoin'lerin piyasa istikrarı açısından taşıdığı potansiyel ele alınmakta, Terra (LUNA) gibi örneklerle sistemin kırılganlıklarına işaret edilmektedir.

6. Bölümde, dijital cüzdanlar teknik ve güvenlik boyutlarıyla incelenmekte; kullanım alanları ve karşılaşılan zorluklar değerlendirilmektedir.

7. Bölümde ise blok zincirinin tedarik zinciri izlenebilirliği üzerindeki katkısı, gıda sektörü örneği üzerinden meta-sentez yöntemiyle tartışılmaktadır.

III. Kısım: Fintech ve DeFi – Sorunlar, Politika ve Düzenleyici İçgörüler

Bu kısım, dijital finans sistemlerinin karşı karşıya olduğu düzenleyici ve yapısal sorunları kapsamaktadır.

8. Bölümde, blok zinciri tabanlı dağıtık patent sistemleri değerlendirilmekte; bu sistemlerin yenilikçilik üzerindeki etkisi ile mülkiyet haklarına dair potansiyel faydaları ele alınmaktadır.

9. Bölümde ise dijital finansın yükselişiyle birlikte artan finansal suçlar, dolandırıcılık ve kara para aklama gibi riskler “dolandırıcılık üçgeni” yaklaşımıyla analiz edilmekte; ayrıca düzenleyici çerçevelerin güncellenme gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

Kitap, dijital dönüşümün özellikle blokzincir ve kripto para gibi yenilikçi teknolojilerin, finansal sektör üzerindeki etkileri hakkında kapsamlı analizler sunulmakta; DeFi ile fintech arasındaki dinamik ilişki çözümlenmektedir. Bu bağlamda kitap, dijital finansal sistemlerin nasıl küresel ekonomik yapıları dönüştürebileceği ve geleneksel finansal kurumlarla olan etkileşimlerini nasıl yeniden şekillendireceği üzerine önemli bir tartışma zemini oluşturmaktadır. Finansal teknolojiler ile merkeziyetsiz finansın etkileşimi, bu sistemlerin düzenlenmesi ve geleceğe yönelik stratejik planlamalar açısından da değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, kitapta ele alınan konu başlıkları ve teknolojik gelişmeler son derece kapsamlı bir şekilde işlenmiş olsa da, bazı bölümlerde eleştirel derinliğin daha fazla geliştirilebileceği söylenebilir. Özellikle DeFi uygulamalarının sosyo-ekonomik etkilerine, yasal çerçevede yaratabileceği boşluklara ve olası finansal istikrarsızlıklara yönelik daha fazla örnek ve ampirik veriyle desteklenmiş analizlere yer verilmiş olsaydı, eser uygulayıcılar ve politika yapıcılar için daha işlevsel bir başvuru kaynağı niteliği de kazanabilirdi. Ayrıca, metinde teknolojik ilerlemelere dair iyimser bir bakışın öne çıktığı, potansiyel eşitsizlikler, dijital dışlanma ve veri güvenliği gibi sorunlara ise görece daha az vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir. Yine de, bu eksiklikler eserin değerini düşürmemekte; aksine bu eleştiriler, kitabın sunduğu çerçevenin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek yönler olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Financial Technologies and DeFi kitabı, dijital finansal sistemlerin gelişimini anlamak, sektördeki teknolojik eğilimleri takip etmek ve geleceğe dair stratejik öngörüler geliştirmek isteyen araştırmacılar, politika yapıcılar ve uygulayıcılar için değerli bir akademik kaynak niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

CHRISTENSEN, C. M. (2015). The innovator's dilemma: when new technologies cause great firms to fail. Harvard Business Review Press.

JAKŠIČ, M., & MARINČ, M. (2015). The future of banking: The role of information technology. Bančni vestnik: revija za denarništvo in bančništvo, 64(11), 68-73.

RIFKIN, J. (2014). The zero marginal cost society: The internet of things, the collaborative commons, and the eclipse of capitalism. Macmillan.

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

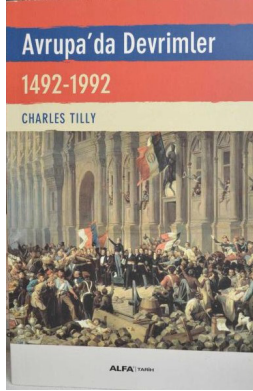


Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Kitap İncelemesi-2: Avrupa'da Devrimler 1492-1992

Hazırlayan

Celalettin KARAKAŞ 



Yazar: Charles TILLY

Avrupa'da Devrimler 1492-1992

Çev. Özden ARIKAN

Alfa Basım Yayım Dağıtım

Eylül 2016, 344 s.

ISBN: 978-605-171-298-7

Charles Tilly, Sovyetler Birliği'nde 1985'te iktidara gelen Mihail Gorbaçov'un askeri harcamaları kısıması, SSCB'nin o dönem Afganistan'da ABD ve NATO kısılcığında rekabet durumunu devam ettirmesinin askeri maliyetinin yüksek oluşu dolayısıyla da askeri müdahaleden kaçınma ve asker sayısının azaltma yönündeki politikalarının, SSCB'nin ABD karşısında eşit askeri güç sağlama konusunda şüpheler uyandırdığını vurgular. SSCB'nin bu yöndeki askeri harcamaları azaltma programları sonucunda, Doğu Avrupa ülke halkları kendi ülkelerindeki iktidarlara karşı siyasi taleplerini yüksek sesle ifade etmeye başladıklarını ifade eder. Nihayet Polonya, Çekoslovakya, Doğu Almanya ve Macaristan başta olmak üzere Romanya, Arnavutluk ve Bulgaristan'da değişik yöntem ve şiddet derecelerinde de olsa, halkların ayaklanması sonucunda komünist devlet başkanlarının iktidardan uzaklaştırılmalarıyla son bulduğunu ve Doğu Avrupa'da 200 yıl sonra devrimlerin yeniden ortaya çıktığını belirtir. Charles Tilly bu aşama da şu soruyu sorar; "1989 Avrupa'sındaki olayların hangileri gerçekten devrim olarak sınıflandırılabilir?"

Tilly, bu sınıflandırmanın devrim teriminin içeriğiyle ilgili olduğunu, eğer dar bir devrim tanımlamasıyla 1789-1799 arasında Fransa veya 1917-1921 Rusya da meydana gelen devrimlere yakından benzermesi ölçüsüyle yaklaşırsa, Doğu Avrupa'da gerçekleşen hareketlenmeler devrim olarak nitelenemeyeceğini ifade eder. Ancak halk tarafından köklü ve geniş ölçekli olarak yönetimlerin değiştirilmesi olarak değerlendirilirse, bu hareketlerinde devrim olarak kabul edileceğini belirtir.

Avrupa'da devrimler kitabının araştırma sorusu: "Büyük devrimler, devrimci olmayan koşullardaki siyasetin düzenli yapısına ne dereceye

Doktora Öğrencisi, İstanbul
Gelişim Üniversitesi, Siyaset Bilimi
ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
İstanbul, Türkiye.
✉ celalettin.karakas25@gmail.com

Celalettin KARAKAŞ "Kitap İncelemesi-2: Avrupa'da Devrimler 1492-1992", İstanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 876-880.

kadar ve ne yollarla uyum gösteriyor? Özel olarak, devletlerin örgütlenmesindeki hangi büyük değişimler devrim sayılır?”

Bu sorunun cevabı niteliğinde yazar, Avrupa’da 500 yıllık (1492-1992) dönemdeki devrimleri, üç yönden ele aldığını ifade etmektedir;

1. Avrupa toplum yapısındaki değişimler, özellikle de devlet iktidarının güç kullanılarak el değiştirme sürecinde geçirdiği dönüşümlerin analizi
2. Devrimdeki dönüşümlerin, devrimci özellik taşımayan çatışma ve toplu eylemlerdeki değişimlerle bağlantısının incelenmesi
3. Devrim süreçlerinin nasıl işlediği ve devrimler içerisinde bulunan düzenli yapılarda sistemli dönüşümlerin ortaya çıkıp çıkmadığının incelenmesi

Bu genel değerlendirmeler sonucunda Tilly, şu gözleme ulaştığını ifade etmektedir; devrimlerde rolü olan başka süreçler nasıl olursa olsun, devrimlerde güç kullanılarak devlet iktidarının el değiştirmesinin söz konusu olduğunu, dolayısıyla devrimlerle ilgili herhangi bir analizin, devletlerin ve güç kullanma şekillerinin zaman, yer ve toplumsal gidişata göre ne tür değişimler gösterdiğini ifade etmesinin şart olduğunu belirtir. Devrimin karakterinin, devletin sistemsel yapısına göre değişiklik gösterebileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, devletlerin eski örgütlenme yapılarının olmadığına göre, devrimlerinde önce devrimler gibi özellikler gösteremeyebileceği tespitini yapmaktadır. Ayrıca devletler arasındaki ilişkilerinde devrimin niteliğini, olasılığını, yerini ve sonucunu etkileyeceğini de ifade etmektedir. Benzer bir tespiti de Theda Skocpol yapmış ve uluslararası krizlerin, devrimci kriz dönemlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. (Skocpol, 2023, s.50). Tilly, örnek olarak da Japonya’nın Rus askeri birliklerini mağlup ederek Rusya’da meydana gelen 1905 devrimine katkıda bulunduğunu ve benzer şekilde Almanya’nın da Rusya’da patlak veren 1917 devrimine yardımcı bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Yine önemli bir tespit olarak da, diğer bütün koşullar birbirine denk olduğunda, zayıf bir devletin güçlü bir devlete göre devrim olasılığının daha güçlü olduğunu ifade etmektedir.

Tilly, tüm zamanlar ve coğrafyalar için gerekli ve yeterli devrim şartlarını değişmez şekilde ortaya koymak mümkün olmasa da, çok geniş bir daire oluşturan devrimci koşullarda birbirine benzer nedensel durumların rolünün olduğunu belirlemenin mümkün olduğunu vurgular. Devrimlerle ilgili araştırmalarında çıkış noktası olarak gördüğü hipotezinde; devrimlerde düzenlilik gösteren durumların devletlerin, devrim dışındaki faaliyetinin temelini oluşturan niteliklerinden kaynaklandığını belirtir.

Tilly’nin devrim tanımı: Tilly devrimi devlet yönetiminin güç yoluyla el değiştirmesi olarak belirttikten sonra, bu süreçte çatışma durumunda bulunan en az iki ayrı blokun bulunduğunu, devlet idaresini ele geçirmek üzere birbirlerine karşı uzlaşmaz talepler ileri sürdüklerini, nüfusun önemli bir kısmı da bu blokların isteklerini benimseyerek iki kısma ayrıldıklarını ifade eder. Bu blokların, bazı durumlarda toprak sahipleri gibi bireysel hareket edebilen aktörler olabildikleri gibi, genellikle de idareciler, üyeler ve meydan okuyanlar arasındaki ittifaklardan oluştuğunu belirtir. Devrim esnasında yönetim, rutin idare işleyişini sürdürmez, yöneticiler, üyeler ve meydan okuyanlar arasındaki farklılıkların bulanık bir hal aldıktan sonra değişimin gerçekleştiğini ifade eder. 3 unsur tespit eder;

1. Önemli düzeyde destek elde etmiş iki veya daha fazla sayıda iktidar bloku
2. Devletin denetimi üzerinde birbiriyle çatışma düzeyinde hak iddia etmeleri
3. İktidarın el değiştirmesi

Tilly, bir devrim analizinde, tanımına uygun olarak gerçekleşmiş devrimlerde, devrimci durumlar ile devrimci sonuçların bir araya gelmelerinin sebebini anlamak için, her ikisinin de belli bir ölçüde ayrı ayrı izlenmeleri gerektiğini vurgular. Tilly ayrıca devrim analizlerinde sıklıkla yapılan telolojik temelli bir yaklaşımla oluşan hatadan özellikle kaçındığını belirtir ve bu analizinde teleolojiden yani ereksellik/ amaçsalılıktan özellikle kaçındığını ifade eder. Teleolojik olarak değerlendirildiğinde, mevcut bir devrimi değerlendirirken, o ülkede yakın yüzyıllarda gerçekleşen büyük olayları sadece bu devrimin hazırlık aşaması olarak görmenin, o olayların anlamlarını yitirmesine, neden-sonuç ilişkisinin tersine dönmesine yol açtığını ve mevcut devrimin muhtemel olan sonuçlarını da ortadan kaldıracabileceğini ifade eder.

Argümanı: Devrim analizlerinde devrime götüren süreçler ve sonuçları belirlenirken; birbirini takip eden büyük standart sıralamalar, geniş toplumsal yapıda bulunan tek doğrultuda ilerleyen yapılar ya da genel tarih kuvvetinden ise, analizinin sebepler yönünden genellemeler sağlaması nispetinde, küçük oranda işleyen ve etkileşime giren sistemsel yapıların konu alınarak yapılmasının daha etkin olacağı düşüncesini taşıdığını ifade eder.

Perez Zagorin, Alexis de Tocqueville'nin "yalnızca Fransa'yı inceleyen ve ona bakan kişinin, Fransız Devrimi hakkında hiçbir şey anlayamayacağını söyleyebilirim" dediğini naklettikten sonra, devrimin sistematik karşılaştırmalı olarak ele alınması ihtiyacının genel olarak kabul edilmesine rağmen, bu amaca yönelik çalışmaların istisnai ve nispeten gelişmemiş olarak kaldığını vurgular. Bu eksikliğin en bariz açıklamasının da herhangi bir karşılaştırmalı araştırmanın müthiş zorluğu ve bunun gerektirdiği yüzeysellik riski olduğunu ifade eder. (Zagorin, 1982, s.3). Yine Zagorin, eğer devrim olgusu tarihsel-teorik değerlendirmeye açık olacaksa, onun tanımı ve sınırları, kendilerini kuşatan tutarsızlıktan arındırılmalı ve amaçlarına uygun makul sabitlik ve sınırlamalar getirilmeli, şeklinde ifade eder. (Zagorin, 1982, s.7). Zagorin diğer bir tespitinde de devrimin teorik ve karşılaştırmalı analizinde, devrimi büyük değişime ve dönüşüme eşdeğer gören anlayışta yanlış olan şeyin, değişimin ne zaman ve hangi koşullar altında devrimci olacağı sorusunun temel sorunlardan birisini oluşturduğunu ifade eder. (Zagorin, 1982, s.10).

Zagorin'in bu tespitlerine göre değerlendirilecek olunursa, Tilly'nin devrim analizinde tek bir ülke yerine birçok ülkeyi ele aldığı ve karşılaştırmalı olarak değerlendirdiği ve devrimin herhangi bir büyük değişim ve dönüşümden farkını ortaya koyduğu ve önemli sınırlamalar getirdiği görülmektedir.

Mcadam, Tarrow ve Tilly'nin *Dynamics of Contention* adlı ortak eserlerinde; "Arthur N. Waldron şöyle yazıyor: 'Milliyetçilik genel olarak güçlü ve anlaşılır bir fikirdir. Ancak genel durumları tanımlarken belirli olayların açıklamasında pek kullanışlı değildir. Waldron'un analitik duruşu, milliyetçiliğin dinamikleriyle ya da onun diğer kamu politikası biçimleriyle etkileşimiyle ilgilenmediğimiz sürece yeterlidir. Bizim sözlüğümüzde milliyetçilik; mücadelenin, çekişmeli siyasetin bir parçasıdır. Defalarca tartıştığımız gibi, çekişmeli siyasetin herhangi bir bölümünü, herhangi bir söylemin, ideolojinin veya ismen ayrı bir çekişme biçiminin ifadesidir. Milliyetçi olayların ne ölçüde yapısal faktörlerin, kurumsal kısıtlamaların ve kültürel sabitlerin sonucu olduğunu ve ne ölçüde art arda gelen çekişmelerden ortaya çıktığını da sormamız gerekiyor. Bunu yaptığımızda, muhtemelen milliyetçi sonuçların, milliyetçilikle pek az ilgisi olan güdüler, hareketler ve devlet politikalarıyla kesiştiğini göreceğiz. Bu nedenle, diğer çekişme biçimlerini yönlendiren mekanizmalara benzer mekanizmalar bulmamız muhtemeldir. Sonuç olarak, tarihin ulusal parçalanma ve ulus devlet inşası gibi karşıt milliyetçi süreçler olarak kodladığı süreçlerin altında benzer mekanizmaların yattığını keşfetmemiz gerekiyor.'" (Mcadam, Tarrow, Tilly, 2004, s.227) şeklinde ifade edilmiştir.

Tilly'nin Avrupa devletlerinin düzenli askeri birlikler oluşturma sürecinden, ulus devlet oluşturma ve milliyetçilik temelinde siyaset izlemelerinin ve nihayetinde toplumda etnik grupların oluşturulması ve neticede o gruplarında kendi taleplerini etkin bir şekilde dile getirmeleri yönündeki analizinde tespit ettiği silsilenin milliyetçilik boyutunda, düşüncenin bütünlüğü açısından, eksik kalan kısmın bu eserle telafi edilebileceği söylenebilir.

Charles Tilly'nin, diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de konuları, kendisinin ortaya koyduğu "devrimci durum" ve "devrimci sonuç" ölçü aygıtlarıyla; bir toplumda meydana gelmiş bir kargaşanın, mücadelenin veya savaşın sonuçları bakımından değerlendirildiğinde devrim mi yoksa dönüşüm mü olduğu hususu üzerinde oldukça titiz bir şekilde akıl yürüttüğü görülür. Hatta bu süreçleri bile bazen ayırarak nereye kadar dönüşüm nereye kadar devrim olabileceği yönünde analizler yapar. Bunu yaparken de öncelikle oldukça titiz bir şekilde kronolojik olarak tarihi süreçleri analize katar ve sonrasında diğer ticari, sosyo-ekonomik ve siyasal ilişki biçimlerini de çok yönlü olarak değerlendirmeye kattığı görülür. Tilly başka bir eserinde tarihin, analizdeki önemini şöyle vurgular; "Gerçek politika, tarihsel anlayışı gerektirir. Tarih, toplumsal hareketlerin neden toplumsal hareketi diğer politika türlerinden ayıran bazı önemli özellikleri bünyesine kattığını açıklamaya yardımcı olur. Tarih aynı zamanda toplumsal hareketlerin işleyişindeki önemli değişiklikleri tespit ettiği ve böylece gelecekte yeni değişikliklerin olasılığı konusunda bizi uyardığı içinde yardımcı olur." (Tilly, 2016, s.4)

Charles Tilly'nin yaptığı analizin tüm evrelerinde sürekli farklı ilişkileri de sorgulayarak ilerlediğini, tek düze veya tek yönlü bir düşünce biçiminden sürekli uzaklaşmak istediği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım biçimini Rudolf Heberle'nin "toplumsal hareketlerin genel ilkeleri ve incelenmesi" başlığı altında sıraladığı ilkeleriyle açıklayabiliriz; "Bir toplumsal hareketin anlaşılmasına yönelik ilk adım, sağduyunun kendisini ortaya koyar: Onun neyle ilgili olduğunu bilmek isteriz. Biz soruyoruz: Bu insanların istediği nedir? Ne talep ediyorlar? Ne yapmayı öneriyorlar? Hareketin amacını, hedeflerini bilmek istiyoruz. Daha sonra bu insanların hedeflerini haklı çıkarma nedenlerini bilmek istiyoruz. Toplumumuzun mevcut düzeninde hoşlanmadıkları şey nedir ve neden önerdikleri düzenin daha

tatmin edici olacağını düşünüyorlar? İyi bir toplum, bireyin toplumla ilişkisi ve insan doğası hakkındaki genel fikirleri nedir? Ayrıca hedeflerine ulaşmak için hangi acil adımları atmayı planladıklarını da bilmek isteyebiliriz. Kademeli bir reforma mı yoksa ani ve şiddetli bir devrime mi inanıyorlar? Hedeflerine ulaşacak zamanın yakın zamanda geleceğine mi inanıyorlar, yoksa uzun bir hazırlık dönemini mi hesaplıyorlar? (Heberle, 1951, s.23)

Yazar, Britanya Adası'nda 1492 ve sonrasında yaşanmış olan savaş ve mücadeleler üzerinde, devrimci durum ve devrimci sonuç olarak belirlediği kıstasları kullanarak analiz yapmaktadır. İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Galler devletlerinin yer aldığı Britanya'daki 500 yıllık gelişmelerin ele alınmasının, hem kıta içindeki devletlerin dini mezhep temelindeki uyumsuzlıklardan veraset savaşlarına, birbirlerine karşı dönem dönem üstünlük kurduklarında yaşanan gelişmelerin değerlendirilmesinin ve hem de İngiltere gibi aralıksız olarak neredeyse tüm dünya coğrafyasında doğrudan veya dolaylı olarak savaşlarda ve mücadelelerde bulunmuş bir devletin bu adada bulunmasının çok yönlü yapılan bir analizi oldukça zorlaştıracığı ortadadır. Ayrıca, hem yapılan savaşların neden ve sonuçları, hem ülkelerin ticari, ekonomik durumları, hem ülkelerin toplumsal yapıları üzerinde oldukça yaygın ilişkiler ağının bulunması, hem de diğer ülkelerle sıklıkla karşılaştırma yapma ihtiyacının olması, yazarın konuda bütünlüğü sağlama çabasını ve bütün bu geniş muhtevalı ilişkiler ağından net bir sonuca varma endişesini iyice zorlaştırdığı belirgindir. Örneğin kronolojide sürekli ileri ve geri atlanılarak değerlendirme yapma ihtiyacının hissedilmesi konuda anlam bütünlüğünü bozduğu görülmektedir. Tüm bunlara rağmen Britanya'daki savaşların veya mücadelelerin bireysel olarak her bir olayda sıklıkla vurgulanması, yazarın benimsediği kıstasların zihinde yerleşmesinde yardımcı olmaktadır. Yazar, Britanya tarihini değerlendirmenin, Felemenk ve Balkanlar ile kıyaslanamayacağını ancak nispeten Fransa ve İber Yarımadasıyla kıyaslanabileceğini ifade ediyor. İngiliz tarihinin değerlendirilmesiyle ilgili Jonathan Charles Douglas Clark şunları ifade eder; "İngiliz tarih biliminin en belirgin iki özelliği arasında düşman sisteme olan saplantısı vardır; geçmişte iki "taraf" arasındaki bir tartışma olarak görme ve bunu bilimsel yorumların rekabeti ve uzmanlaşma ilkesinde yansıtmaya arzusu. Bu, tarihçiyi önceden belirlenmiş bir kronolojik alanla sınırlandırarak, onun sonuçlarının çoğunu örtülü olarak şekillendirir." (Clark, 1986, s.1)

Tilly, 1789 Fransız Devrimi'nde Fransa'nın birçok yerinde halkın, devrimci doğrudan yönetimin farklı özelliklerine karşı direnişe geçtiğini, Akdeniz'de işlek bir liman şehri olan Collioure'da Devrim esnasındaki kolektif halk hareketlerinin, bilinçli olsun veya olmasın belirli bir ekonomik, kültürel ve kurumsal bağımsızlığı koruma amacına yönelik olduğu şeklindeki düşünceleri paylaşır. 1789 'da halkın seferber olmasının, Fransa devleti genelindeki burjuvaların da yaygın kitleler halinde siyasal eyleme yönelmelerini tetiklediğini ifade eder. Paris'teki devrimciler ile yereldeki müttefiklerinin, devlet ile ülkedeki çok sayıdaki yerleşim bölgeleri arasındaki bağlantıyı oluşturmaya başladığını, kulüpler, komiteler ve milis güçleri vasıtasıyla kitlelerin büyük oranda harekete geçirilmesi sayesinde bu bağlantıların bir süre için sürdürüldüğünü vurgular.

Charles Tilly, devrimci sonuç argümanında ara ara değinse de, devrim analizlerinde oldukça önemli olan "kolektif eylem" aygıtına bu eserinde yeterince yer vermediği görülmektedir. Tilly başka bir eserinde; kolektif eylemin çıkar, örgütlenme, seferberlik, fırsat ve kolektif eylemin kendisi olarak beş büyük bileşeni olduğunu ifade eder. (Tilly, 1977, s.10). Kolektif eylem konusunda alandaki diğer otoritelerin de görüşlerine yer vererek; Marx'a göre Fransız Devrimi'nin, Paris proleteryası, küçük burjuvazi ve burjuvazinin aydınlanmış bir kesimi arasındaki geçici koalisyonun bir eseri olduğunu, genel olarak kolektif eylemin gruplar içindeki dayanışmaya ve gruplar arasındaki çıkar çatışmalarına kadar takip ettiğini, dayanışma ile çıkar çatışmalarının birbirini güçlendirdiğini düşündüğünü ve her ikisini de üretimin örgütlenmesine dayandığını nakleder. Durkheim'in, kolektif eylemi, bütün toplumlardaki bütünleşme ve dağılma süreçlerine nispeten doğrudan bir tepki olarak ele aldığını ifade eder. Mill'in, kolektif eylemi, bireysel çıkarların sıkı bir şekilde hesaplanarak takip edilmesine dayandığı bilgisini verir. Weber'in ise, kolektif eylemi, bazı inanç sistemleri ve kararlılığın bir sonucu olarak tasvir ettiğini nakleder. (Tilly, 1977, s.16-18)

Sheila Fitzpatrick Rus Devrimi kitabının giriş kısmında; devrimlerin karmaşık sosyal ve politik ayaklanmalar olduğundan, onlar hakkında yazan tarihçilerin en temel sorular (nedenler, devrimci hedefler, toplum üzerindeki etkisi, siyasal sonuçları, devrimin zamanlaması) konusunda farklı görüşlere sahip olmalarının kaçınılmaz olduğunu vurgular. Rus Devrimi konusunda başlangıç noktasının hiçbir sorun teşkil etmediğini, neredeyse herkesin bunu II. Nicholas'ın tahttan feragat etmesi ve

geçici hükümetin kurulmasına yol açan 1917 “Şubat Devrimi” olarak kabul ettiğini ifade ediyor. Ama Rus Devrimi sona erdi mi? Bolşeviklerin iktidara geldiği 1917’de her şey bitmiş miydi? Yoksa Devrimin sonunun Bolşeviklerin 1920 iç savaştaki zaferiyle mi geldi? Stalin’in “yukarıdan devrimi” Rus Devrimi’nin bir parçası mıydı? Yoksa Devrimin Sovyet devletinin ömrü boyunca devam ettiği görüşünü mü kabul etmeliyiz? (Fitzpatrick, 2008) Bu açılardan bakıldığında; Charles Tilly, Rusya’yla ilgili değerlendirmelerinin en sonunda, Rusya’da devrimlerin henüz sonuçlanmadığı yönündeki yaklaşımıyla analizini tamamladığını görürüz.

Fitzpatrick, Rus entelijansiyasının genel olarak Avrupa’nın Marksist öncesi sosyalistleri, özellikle de Fransız ütopyacıları tarafından anlaşıldığı şekliyle sosyalizmi, toplumsal örgütlenmenin en arzu edilen biçimi olarak kabul ettiklerini; ancak bunun, liberalizmin bir sosyal örgütlenme olarak kabul edilmesiyle bağdaşmaz olarak görülmediğini, siyasi değişim ideolojisi olarak görüldüğünü belirtir. Ayrıca entelijansiyanın, sosyal izolasyonuna, kendisi ile halk arasındaki uçurumu kapatma yönündeki oldukça istekli arzusuyla da tepki gösterdiğini vurgular. Böyle bir düşüncenin kapitalist sanayileşmeye itirazının Rus köylülüğünün idealleştirilmesiyle birleştiği tespiti yapar. Rus köylülerinin geleneksel köy örgütlenme biçimi olan komünü veya mir’i eşitlikçi bir kurum olduğuna, belki de ilkel düzenin bir kalıntısı olduğuna inandıklarını ifade eder. (Fitzpatrick, 2008, s.24) Buradaki tespitlerin, 1921 yılında Lenin’in köylülerle tam bir uzlaş sağlamak için Yeni Ekonomi Politikası benimsemesiyle ilgili Tilly’nin görüşlerine temel teşkil ettiği söylenebilir. Tilly, Yeni Ekonomi Politikası’nda (NEP) tahıldan vergi alınacağını ancak bunun karşılığında çiftçilerin üretim fazlalarını serbestçe satabilecekleri ve çiftlik sahibi olabileceklerinin yer aldığını, ayrıca bu uygulamanın devletin, parasını stabilize etmeye yaradığını da ifade etmektedir. Genel anlamda NEP’in, Doğu Avrupa ülkelerinin savundukları “piyasa sosyalizmi”ne benzer bir yapıda olduğunu, ancak farklılığının ise, komünistlerin üretim, dağıtım ve bilhassa finans üzerindeki denetimi elden bırakmamış oldukları yorumunu yapar.

Charles Tilly’nin Avrupa’da Devrimler 1492-1992 kitabı genel olarak değerlendirildiğinde, 500 yıllık bir zaman diliminin Felemenk, Balkanlar, İber Yarımadası, Britanya, Fransa ve Rusya’daki devrimler ortak paydasında ele alınmasının zorluğu ortadadır. Özellikle de yazarın en temel argümanı ve ölçüt birimi olan “devrimci durum” ve “devrimci sonuç” değerlendirmelerinde bunların alt maddeleri olarak esas aldığı parametrelerin tarihi akış içerisinde, olaylar arasındaki bağıntıların tespiti ve mantık bütünlüğünün gözetilerek yorumlanması daha da zor bir aşama olduğu açıktır. Tilly’nin izlediği yöntemde tarihsel vurgunun aşırı ölçüde ön plana çıkarıldığı, adeta bir tarih kitabı hüviyetini yansıttığı ve dolayısıyla satır aralarında yaptığı analitik vurguların sönük kaldığı ifade edilebilir. Ayrıca, birbirinden farklı coğrafyaların devrim açısından değerlendirilmelerinde benzerliklerin ve farklılıkların ister istemez sınırlı bir şekilde ortaya konulmasının da totolojik olarak genel resmin oluşturulmasında işe yarayacak analitik aygıtların örtülü kalmasına neden olduğu değerlendirilebilir. Buradan da zihnin devrim süreçleri arasındaki örüntüyü yakalamak için her iki açıdan, yani tarihsel ve mekânsal olarak sürekli atlamak ve gel-gitti bir konumda bulunmasından bağlantıların kesintiye uğradığı ve konunun net anlaşılmasının zorlaştığı ifade edilebilir. Belki de sathi olarak değerlendirdiğimiz bu durumlar, yazarın çalışmasında analizi okurun tamamlamasını istediği taktiksel bir yöntemdir. Çünkü yazar, bu tür konularda teleolojik yaklaşımı bir hata olarak gördüğünü ve kaçınılması gereken bir durum olduğunu, önceki bir olayın sonraki olayın hazırlık aşaması olacak kadar bir bağlantı gözetmenin, bireysel olarak önceki olayın özelliğini ve tarihi anlamını yitireceğini ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- CLARK, J.D.C. (1986). Revolution and Rebellion. Cambridge: Cambridge University Press. UK.
- FITZPATRICK, S. (2008). The Russian Revolution. Oxford University Press. UK.
- HEBERLE, R. (1951). Social Movements. Appleton-Century-Crofts. USA.
- MCADAM, D., TARROW, S., TILLY, C. (2004). Dynamics of Contention. Cambridge: Cambridge University Press. UK.
- SKOCPOL, T. (2023). Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırmalı Analizi. Fol Yayınları. Ankara.
- TILLY, C., J.WOOD, L. (2016). Social Movements, 1768-2012. Routledge. Newyork, USA.
- TILLY, C. (1977). From Mobilization to Revolution. University of Michigan. Michigan, USA.
- ZAGORIN, P. (1982). Rebels and Rulers, 1500-1660. Cambridge: Cambridge University Press. UK.

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

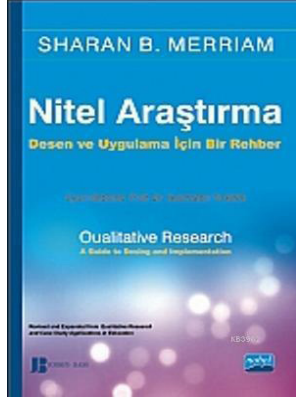


Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Kitap İncelemesi-3: Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama için Bir Rehber

Hazırlayan

Kenan DENİZ 



Yazar: Sharan B. MERRIAM

Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama için Bir Rehber

Çeviri Editörü: Selahattin TURAN

Nobel Yayıncılık, 2018, 292 s.

ISBN: 978-605-133-250-5

Öz

Bu çalışmada, “Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber” isimli kitabın özeti yapılmıştır. Selahattin TURAN’ın editörlüğünde dilimize çevrilen bu kitap, Nobel Yayıncılık tarafından 2018 yılında yayımlanmıştır. Kitap toplam 292 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, 10 ayrı bölüm ve çeviri editörü tarafından yazılan “Bir Nitel Araştırma Çalışmasının Yöntem Bölümü” isimli bir ekten oluşmaktadır. Kitap bölümleri; “Nitel Araştırma Nedir?”, “Nitel Araştırma Türleri”, “Nitel Vaka Çalışması”, “Araştırmancının Desenlenmesi ve Örneklem Seçimi”, “Görüşmelerin Etkin Yönetimi”, “Dikkatli Bir Gözlemci Olmak”, “Dokümanlardan Verilerin Toplanması”, “Nitel Verilerin Analizi”, “Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Etik” ile “Nitel Araştırma Raporunun Yazılması” şeklinde sıralanarak sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Nitel araştırma, Araştırma yöntemleri, Yöntem, Desen, Uygulama, Sharan. B. Merriam

Doktora Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Amasya, Türkiye.
✉ kydeniz13@gmail.com

Kenan DENİZ “Kitap İncelemesi-3: Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber”, Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 881-888.

Giriş

Nitel araştırma bir şemsiye terim olup tanımlamaya, çözmeye, yorumlamaya ve anlamla ilgili terimlere ulaşmaya çalışan teknikleri kapsayan bir süreçler bütünüdür. Selahattin TURAN'ın editörlüğünde çevirisi yapılan bu kitapta, nitel araştırmanın ne olduğu ve doğasından başlanarak nitel araştırma süreci detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Kitap bölümleri üç kısım altında toplanmış olup; ilk dört bölüm “Nitel Araştırmanın Desenleri” *kısım bir* başlığı altında, sonraki üç bölüm “Nitel Verilerin Toplanması” *kısım iki* başlığı altında ve son üç bölüm ise “Nitel Verilerin Analizi ve Raporlanması” *kısım üç* başlığı altında sunulmuştur. Bölümler, nitel araştırma sürecinin aşamaları dikkate alınarak aktarıldığından bölümler arası geçişlerde, nitel araştırma sürecinin bütünlüğü ve anlaşılabilirliği sağlanmıştır. Kitapta yer alan her bölüm, kendi sonunda kısaca özetlenmiştir. Özellikle nitel araştırma yapacaklar için kitabın kaynak niteliğinde olduğu söylenebilir.

Kısım Bir-Nitel Araştırmanın Desenlenmesi

Birinci Bölüm: Nitel Araştırma Nedir?

“Nitel araştırma nedir?” başlıklı birinci bölümde; yazar, nitel araştırmanın ne olduğunu açıklamadan önce, araştırmanın ne olduğunu hakkında kısa bir bilgi sunmuş ve temel ile uygulamalı araştırmalara örnekler vermiştir. Nitel araştırmanın ne olduğunu, doğasını nitel ve nicel araştırmaları karşılaştırarak açıklamıştır. Nitel araştırmacıların; kişilerin deneyimlerini ne şekilde yorumladıklarını, dünyalarını nasıl yapılandırdıklarını ve onlara nasıl anlamlar yüklediklerini anlamaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Buna karşılık deneysel yaklaşımların ise olayların nedenini bulmaya ve gelecekte benzer olayları tahmin etmeye çalıştığını belirtmiştir. Nitel araştırmaların gelişimine katkı sunan yirminci yüzyılın ortasında ortaya çıkan sosyolog Barney Glaser ve Anselm Strauss'un Gömülü (Örtük) Kuramın Keşfi: Nitel Araştırmalar İçin Stratejiler ve Egon grubu tarafından yazılan “Eğitsel Değerlendirmede Naturalistik Araştırma Metodolojisine Doğru” isimli iki önemli yayına değinilmiştir. Nitel araştırmaların doğasını anlamak için felsefi arka plana bakılması gerektiğini belirten yazar, nitel araştırmanın bu yönünü tartışan yazarlar arasında bir fikir birliği bulunmadığından da bahsetmektedir. Nitel araştırmaların doğasına, felsefesine, tarihsel ve disipliner etkilerine değinildikten sonra; nitel araştırmanın basit bir tanımı yapılarak geçirtilmemesi gerekmektedir. Nitel araştırma, araştırmacının gözlemlerine dayanan; olayları yorumlamak, tanımlamak, çözümlemek ve anlamak amacıyla kullanılan bir dizi yöntem ve süreçler bütünüdür. Bu şekilde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Nitel araştırmanın doğasını anlamak için; anlama ve anlam üzerine odaklanma, temel araç olarak araştırmacının rolü, tümevarımsal süreç, zenginleştirilmiş betimlemeler ve diğer temel özellikleri hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir.

İkinci Bölüm: Nitel Araştırma Türleri

Bu bölümde; öyküsel analiz, etnografi, temel nitel araştırma, fenomenoloji, gömülü teori ve eleştirme araştırma türlerine değinilmiştir. Eğitimden sosyal hizmetlere, antropolojiden yöntem bilimine kadar pek çok alanda; araştırmacılar, öğrenciler ve uygulayıcılar nitel araştırma yapmaktadır. Bu sebeple, farklı disiplinlerin ve alanların farklı sorular sorup farklı stratejiler ve yöntemler geliştirmesinin şaşırtıcı olmadığı belirtilmiştir. Yazar, yıllar boyunca genel, temel ve yorumsamacı kelimelerini kullanarak bir araştırmanın nasıl sınıflandırılacağıyla uğraştığını; tüm nitel araştırmaların yorumsamacı olduğunu düşündüğünden dolayı bu tür çalışmaları ‘temel nitel araştırma’ olarak tanımlamayı tercih ettiğini ifade etmektedir. Tüm disiplinler ve uygulama alanlarında görülebilen temel nitel araştırmalar, eğitimin en yaygın nitel araştırma biçimleridir. Yazar, kısaca, bütün nitel araştırmaların anlamın nasıl inşa edildiği, insanların hayatlarını ve dünyalarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgili olduğunu belirterek, temel nitel araştırmaların öncelikli amacının bu anlamları açığa çıkarmak ve yorumlamak olduğunu vurgulamaktadır. Fenomenoloji, güçlü, duygusal ve çoğu zaman derin insan deneyimlerini incelemek için uygun bir yöntemdir. Etnografi hem süreç hem de sonuçtur. Etnografinin bütün şekillerini birleştiren faktör, onun insan topluluğuna ve kültürüne vurgu yapmasıdır; etnografinin kalbi ise ‘yoğun betimleme’ terimidir. Gömülü teoriyi diğer nitel araştırma türlerinden ayıran husus, teori oluşturmaya odaklanmış olmasıdır. Anlamlandırma yolunun en eski ve en doğal şekli olan hikayeler, deneyimlerimizi nasıl algılayabildiğimizin, başkalarıyla nasıl iletişim kurduğumuzun ifadesidir. Bu

sayede etrafımızdaki dünyayı algılarız. Yazar, bu bölümde son olarak eleştirel araştırmayı tanımlamış ve eleştirel araştırmanın diğer türlerden farklı bir duruş sergilediğine değinmiştir. Eleştirel araştırmanın amacı; eleştirmek, meydan okumak, dönüştürmek ve güçlendirmektir.

Üçüncü Bölüm: Nitel Vaka Çalışması

Yazar, bu bölümde vaka çalışmasının tanımı, özellikleri, nitel vaka çalışması türleri, vaka çalışmasının güçlü ve sınırlı yönleri konusunda bilgiler sunmuştur. Vaka çalışması, sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Sınırlı bir sistem, vaka çalışmalarına yönelik araştırmaların kendine has en önemli özelliği vakanın sınırlandırılması biçiminde açıklanmıştır. Nitel vaka çalışmalarının özelliklerini belirliklik, betimleme ve sezgisel yaklaşım şeklinde sıralamıştır. Yazar, nitel vaka çalışmaları türlerini tarihsel ve gözlemsel, içsel ve araçsal ile çoklu vaka çalışmaları başlıkları altında açıklamıştır. Tarihi vaka çalışmalarının özelliği, örgütsel olsun veya olmasın olguyu belirli bir zaman aralığında araştırmasıdır. Araştırmacı, yine belirli bir olgunun bütüncül bir betimlemesini ve analizini sunmakla birlikte, bunu tarihsel bir perspektifle yapmaktadır. İçsel vakada genellikle çalışma kliniğe, belirli bir çocuğa, konferansa veya müfredata ilişkin içsel bir ilgi olduğu için yapılırken, buna karşın araçsal olan bir vaka çalışması ise bir konuya yönelik fikir sağlamak veya bir genellemeyi tekrar ele almak için yürütülmektedir. Çoklu vaka çalışmalarında, birden fazla vakadan veri toplamak ve bu verileri analiz etmek gereklidir. Bu tür çalışmaların tekil vaka çalışmalarından farkı ise yalnızca alt birimlerin değil, aynı zamanda birden fazla alt vakanın da incelenmesidir. Vaka çalışmalarının güçlü yönleri, araştırmanın sorularını cevaplamak için en iyi plan olması, gerçek olaylara dayanarak bir olguyu zengin ve bütüncül bir biçimde hesaba katması, çeşitli bakış açıları sunması, okuyucuların tecrübeleriyle genişleyen anlamları aydınlatması ve saha bilgisinin temelini geliştirmekte önemli bir role sahip olması şeklinde sıralamıştır. Ayrıca, vaka çalışmalarının eğitimdeki yenilikler, değerlendirme programları ve bilgilendirme politikaları üzerinde çalışırken faydalı olduğu da kanıtlanmıştır. Yazar vaka çalışmasının bazı sınırlılıklarını da ortaya koymaktadır. Her ne kadar yoğun bir betimleme ve analiz arzu edilse de, araştırmacı bunu gerçekleştirebilecek yeterli bir bütçeye veya zamana sahip olmayabilir. Bununla birlikte, iyi hazırlanmış bir vaka çalışması için yeterli zaman ayrılrsa bile, ortaya çıkan çalışma çoğu zaman yoğun programları olan politikacılar ve uygulayıcılar tarafından okunamayacak kadar uzun ve ayrıntılı olabilir. Ayrıca, vaka çalışmalarında olağan dışı etik sorunlarla karşılaşabileceği ve geçerlik, güvenilirlik ile genelleme konularında da çeşitli sınırlılıklar taşıdığı da belirtilmektedir.

Dördüncü Bölüm: Araştırmanın Desenlenmesi ve Örneklem Seçimi

Yazar bu bölümde, araştırmanın nasıl desenlenmesi gerektiğine ve “örneklem seçimi” başlığı altında araştırma konusu, araştırma problemi, teorik çerçeve, literatür taraması ile örneklem seçimine ilişkin konulara değinmiştir. Bu bağlamda, araştırma için çalışılmak istenen konunun nasıl seçileceği, konuya nasıl odaklanılacağı ve konunun araştırma problemine nasıl dönüştürüleceği ortaya konulmuştur. Sağlık, yönetim, toplum hizmeti ve eğitim gibi uygulamalı alanlarda araştırma konularının büyük çoğunluğu bireylerin kişisel ilgisinden ve çalışma ortamlarından ortaya çıkar. Araştırma konusunun, alanyazından özellikle de alandaki önceki teori ve araştırmalardan çıkabileceği gibi; günlük yaşamla ilgili sorular sorarak, gözlem yaparak ve belli bir teorinin uygulamada takip edilip edilmediği sorgulayarak da bir teoriden türetilileceği belirtilmiştir. Araştırma problemini belirlemeden, araştırma macerasına girişmek neticesiz olabilir. Akli karıştıran, soru işaretleri uyandıran ve akla bir şekilde meydan okuyan bir soru ortaya konulması, nitel çalışmalarda öncelikli olarak yapılması gereken adımdır. Araştırma problemi kurulurken, bir durum hakkında genel bir ilgi, merak veya şüpheden yola çıkılarak problem cümlesine doğru ulaşılmalıdır. Problem cümlesi, yazıyı dikkatlice yapılandırmalı ki araştırmanın mantığı açıkça ortaya konulsun. Yazar bu bölümde, nitel bir çalışmada teorik çerçeveyi belirlemede harcanan çabaların bir kısmının, nitel araştırmalarda kavramların, hipotezlerin ve teorilerin test edilmesinden çok, bunların tümevarımsal bir yaklaşımla tasarlanıp inşa edilmesine yönelik olduğunu ifade etmektedir. Nitel araştırmalarda teorik çerçeveyi belirlemek ve kurmak için gerekli olan yol literatür taramasının yapılmasıdır. Nelerin öğretildiğini ve nelerin araştırıldığını ortaya çıkarmaya zaman harcamayan, yani bu süreci ihmal eden araştırmacıların, alanlarına önemli katkılar sağlama fırsatından yoksun kalacakları vurgulanmaktadır. Literatür taraması, belirli bir konuya ilişkin önemli düşüncelerin ve araştırmaların bir araya getirildiği, sentezlendiği ve eleştirilerek bir bakış açısıyla değerlendirildiği anlatım yazıları olarak tanımlanmıştır. Genel problem belirtildikten sonra, devamında

örneklem seçiminin geldiği ve örneklemin en önemli iki türünün olasılıklı ve olasılıksız örnekleme olduğu bilgisi verilmiştir. Olasılıklı örnekleme, araştırmacıya araştırmacının sonuçlarını örneklemden evrene genellemesine izin verir. Yazar, bu noktada genellenmenin istatistiksel anlamda nitel araştırmalarda bir amaç olmadığını ve bu nedenle olasılıklı örneklemin nitel araştırmalarda gerekli olmadığını belirtmektedir. En uygun örnekleme stratejisi olasılıksız örneklemedir, ve bunun en yaygın biçimi de amaçlı örneklemedir. Amaçlı örnekleme, araştırmacının keşfetmek, anlamak ve iç görü kazanmak istediği; ayrıca çoğu şeyin öğrenilebileceği bir örneklem seçiminin zorunlu olduğu varsayımına dayanır. Amaçlı örnekleme seçimi konusunda yazarların görüşlerinde farklılaşma yaşansa da, uygun, maksimum çeşitlilik, tipik, aykırı ve kartopu örnekleme en yaygın türler arasında yer almaktadır.

Kısım İki: Nitel Verilerin Toplanması

Beşinci Bölüm: Görüşmelerin Etkin Yönetimi

Yazar bu bölümde, etkin bir görüşmenin nasıl gerçekleştirileceği üzerinde durmuş; iyi sorunun nasıl sorulacağı, görüşmeye nasıl başlanılacağı ve görüşmeci ile katılımcı arasındaki etkileşim boyutları konuları irdelenmeye çalışılmıştır. En çok kullanılan görüşme çeşidi, bir kişinin diğer bir kişiden bilgi edindiği karşılıklı görüşmedir. Gözlemleyemediğimiz davranışlar, duygular ya da insanların çevrelerindeki dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını öğrenmek istediğimiz zaman, görüşme gereklidir. Bu bölümde, görüşmeler; yapılandırılış biçimlerine, etkilendikleri teorik bakış açlarına, ayrıca odak gruplarına ve elektronik görüşmeler gibi türlerine göre incelenmiştir. Hangi tür görüşmenin yapılacağına karar verilirken, öncelikle yapılandırma miktarına karar vermenin önemli olduğu ifade edilmiştir. Aslında tam yapılandırılan görüşmeler yazılı araştırma formlarında yer alan sabit soruların sözlü olarak katılımcıya yöneltildiği bir veri toplama yöntemidir. Nitel araştırmalarda, yüksek derecede yapılandırılmış görüşmeler genellikle katılımcılara ilişkin demografik verilerin sistemli bir şekilde toplanmasında kullanılır. Bu tür çalışmalarda, görüşmeler daha az yapılandırılmış olur ve açık uçlu sorulardan oluşur. Daha az yapılandırılmış görüşmeler, katılımcıların algıladığı dünyayı kendi düşünceleriyle anlatmasına olanak sağlar. Literatürde, yapılandırılmamış informal görüşme tekniğinin, araştırmacının çalışma konusuna ilişkin sınırlı bilgiye sahip olduğu durumlarda veri toplamak amacıyla tercih edildiği ifade edilmektedir. Yazar, odak grup görüşmesini, konu hakkında bilgisi olan insanlarla gerçekleştirilen görüşmelerin yapıldığı bir veri toplama yöntemi olarak tanımlamıştır. Odak grubun oluşturulması, tartışılacak konuya bağlıdır. Odak grup görüşmesi, insanların günlük hayatlarında birbirleriyle konuşabilecekleri ancak konuşamadıkları konular üzerine çalışır. Görüşmede iyi veri toplamanın temeli nitelikli sorular sormaktır; nitelikli sorular sormak da pratikle geliştirilebilir. Pilot görüşmelerin, soruların denenmesi için önemli olduğuna değinilmiştir. Değişik sorular değişik bilgiler üretir. Sorular anlaşılır bir dilde ve görüşmeci için anlaşılabilir şekilde düzenlenmelidir. Böylece elde edilecek verinin niteliği artacaktır. Görüşmeci, katılımcının sürece daha aktif katılımını sağlamak amacıyla farklı türde sorular kullanarak motivasyonu artırabilir. Yazar, Patton'un (2002) tecrübe ve davranış soruları, fikir ve değer soruları, algı soruları, bilgi soruları, duygulara ait sorular ve arka plan soruları olmak üzere altı çeşit soru önerdiğini belirtmiştir. Strauss, Schatman, Buche ve Sabshin, ketum ya da sınırlı yanıt veren katılımcılardan daha derinlemesine bilgi elde edebilmek amacıyla kullanılabilecek dört tür soru tanımlamışlardır: hipotetik, şeytanın avukatı, ideal konum ve yorumsamacı sorular. Sonda, sizin sorunuzun takip eden soru veya yorumlardır. Takip eden sorular ve sondalar, katılımcıların neler söylediğine dair daha fazla açıklama ve bilgi elde etmek için yapılır. Sonda soru sorma yeteneğini geliştirmenin en önemli yolu pratik yapmaktır. Bölümde, görüşmeye bağlı olarak görüşme kılavuzu, görüşmeye başlama, görüşmeci ve katılımcı etkileşimi, görüşme verilerini kayıt etme ile çözümleme konularından da bahsedilmiştir. Görüşme Klavuzu: Görüşme yoluyla bilgi toplama konusunda deneyimsiz olan araştırmacılar için, görüşme rehberi veya kılavuzu; görüşmenin daha ileriki dönemlerinde hangi soruları soracağını gösteren ve araştırmacının daha rahat hissetmesini sağlayan yapılandırılmış bir rehberdir.

Altıncı Bölüm: Dikkatli Bir Gözlemci Olmak

Yazara göre, nitel araştırmalarda görüşmeler ana veri kaynağı olmakla beraber gözlemler de, aynı şekilde ana veri kaynağıdır. Gündelik yaşamda yapılan gözlemlerin büyük çoğunluğu rutindir;

bu tür gözlemler genellikle bilinçsiz ve sistemsiz bir şekilde gerçekleşir. Günlük yaşamda biriyle sadece konuşmak görüşme olmadığı gibi; rutin gözlem de araştırma gözlemiyle aynı anlama gelmez. Araştırmacılar, gözlemi; belirli ve sistematik olarak bir araştırma sorusuna odaklanıldığında, güvenilir sonuçların hazırlanmasında, hassas ve kontrol altında olduğunda kullanabilirler. Neyin gözlemleneceği birçok yolla belirlenebilir; ancak esas olarak bunu, araştırmanın kuramsal çerçevesi, problemi ve soruları belirler. Bununla birlikte, gözleme ilişkin pratik düşünceler de neyin gözlemleneceğine karar vermede etkilidir. Yazar, her şeye rağmen araştırmacının gözlemleyeceği konuya bazen karar veremediğine ve çoğu zaman bir yerden başlamak zorunda kaldığına değinmiştir. Ayrıca birçok yazarın harekete geçebilmek için gözlemlenecek şeyleri; fiziksel ortam, katılımcılar, faaliyetler ve etkileşimler, konuşma, ayrıntılar ve gözlem etkisi şeklinde listelediği bilgisini aktarmaktadır. Araştırmacı, gözlemci olarak veri toplarken birçok bakış açısına sahip olabilmektedir. Gold (1958), klasik sınıflamasında bu bakış açısını gözlemci katılımcı, tam katılımcı, tam gözlemci ve katılımcı gözlemci olarak dört başlık altında toplamaktadır. Nitel araştırmalarda ideal olanın, katılımcıların bakış açısıyla bakabilmek olduğu; ancak tam katılımın her zaman mümkün olmadığına dikkat çekilmiştir. Katılımcı gözlem, araştırmacının genellikle katıldığı ancak faaliyete tamamen kendini vermediği şizofrenik bir faaliyete benzetilmiştir. Yazar, gözlem esnasında tutulan notların ve yapılan kayıtların, sonuçta ortaya çıkacak çalışmaların temelini ve ham verisini oluşturduğunu belirtmektedir. “Bir gözlem esnasında ne kadar veri elde edebiliriz?” sorusuna cevap olarak, bunun araştırmacının olaydaki rolüne ve katılım düzeyine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Gözlem tamamlanır tamamlanmaz, gözlem yerinin hatırlanacak şeklinde terk edilmesi; alan notlarının gözlemden sonra mümkün olan en kısa sürede kayıt altına alınması; gözlem ile kayıt altına alma arasında bir zaman aralığı varsa gözlemin özetlenmesi veya ana başlıkların not alınması; ayrıca olay yerinin, sahnenin bir şeklini çizip olayların bu çizimde gösterilmesi tavsiyelerinde bulunulmuştur. Yazar son olarak, alan notlarına ilişkin detaylı bir örnek vererek bölümü tamamlamıştır.

Yedinci Bölüm: Dokümanlardan Veri Toplanması

Bu bölümde, her ne kadar yazılı dokümanlara yoğunlaşmış olsa da, genel tartışmanın yalnızca görüşme ve gözlem yoluyla değil, verinin tüm türleri üzerinden yürütüleceği vurgulanmıştır. Araştırma öncesinde elde bulunan herhangi bir bilgi veya materyal, doküman olarak değerlendirilmektedir. En yaygın dokümanlar; tarihsel dokümanlar, gazeteler, resmi kayıtlar, hükümet dokümanları, mektuplar, ortak kayıtlar, şiirler, günlükler, şarkılar ve otobiyografiler gibi belgelerdir. Nitel araştırmalarda en yaygın kullanılan doküman türü, kamu kayıtları ve kişisel belgelerdir. Üçüncü tür “popüler kültür” dokümanlarıdır. Son doküman türü ise film, video ve resimleri içeren görsel materyallerdir. Kamu kayıtları, süregelen toplumsal hareketleri kaydeden resmi belgelerdir. Doğum, ölüm, evlilik, medya ve hükümet belgeleri; nüfus sayımı, polis, acente, kurum, program ve mahkeme kayıtları kamuya ilişkin dokümanlar arasında yer almaktadır. Yazar, şahsi dokümanların ise günlükler, mektuplar, ev video kayıtları, çocuklar için tutulan günlük tarzı notlar, koleksiyon ve fotoğraf albümleri, takvimler, otobiyografiler ve seyahat kayıtları olduğunu belirtmektedir. Yazar, evrak incelemesinin; yazarın önemli gördüğü konular hakkında, anlık bir görüntüyü, dokümanı hazırlayan kişinin bireysel bakış açısından verdiğini belirterek; bazı durumlarda dokümanların gözlem yapmaya benzediğine değinmiştir. TV, radyo, gazeteler, film, edebi çalışmalar, fotoğraf, popüler medya, çizgi film ve son yıllarda popülerlik kazanan internet veri kaynağı olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar görsel materyale ilişkin artan bir ilgi olsa da, film ve benzeri materyallerin antropolojide uzun zamandır kullanıldığı belirtilmektedir. Bu alandaki en önemlilerinin de antropologlar Bateson ve Mead tarafından 1940’lı yılların başlarında Bali halkının kültürü üzerine yapılan film ve fotoğraf çalışmaları olduğu belirtilmektedir. Belgelerin nitel araştırmalarda veri olarak kullanımı, gözlem ya da görüşmeden farksızdır ve aynı ölçüde geçerliliğe sahiptir. Araştırmacıların gerekli ve kullanışlı dokümanları incelerken çok dikkatli olmaları gerektiği, çünkü bu dikkatli olmanın bazen hiç beklenmeyen bir yerden çok değerli veriler elde etmemize sebep olabileceğinden bahsedilmiştir. Dokümanların da diğer veriler gibi kendi içinde avantaj ve dezavantajları vardır, çünkü onlar araştırmadan daha farklı amaçlar için oluşturulmuştur. Belgeler parça parça veya eksik olabilir, araştırmanın kavramsal çerçevesine uymayabilir ve güvenilirliğine karar vermek zor olabilir. Fakat buna rağmen, araştırmacının çantasında bulundukları için tepkisizdirler; yani araştırma sürecinden etkilenmezler. Yazar, elektronik posta, reklam, tartışma listeleri, haber grupları, sohbet

odaları ve blogların birbiriyle hiç tanışmamış kimselerin çevrimiçi iletişim kurmasını sağlayacak düzeye geldiğini ve bu durumun nitel araştırmacıların da oldukça ilgisini çekmeye başladığını ifade etmektedir. Sanal ortamlardan toplanan veriler, içerik bakımından mülakat, gözlem, doküman analizi ve eser incelemesi gibi geleneksel veri toplama yöntemlerinden elde edilenlerle eşdeğer niteliktedir. Bu alan, kurallarının bile tanımlandığı anda, çok hızlı bir şekilde değiştiği ve bilinmeyenlerle dolu bir alandır. Yazar, bu aşamada araştırmacılara, saklanan ve değiştirilen verilerin sunulan ortamdan çok kuvvetli bir şekilde etkilendiğini bilmenin gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.

Kısım Üç: Nitel Verilerin Analizi ve Raporlanması

Sekizinci Bölüm: Nitel Veri Analizi

Yazar, verilerin toplanması ve analizinin birlikte işleyen bir süreç olduğunu belirtmektedir. Bu bölümde, veri toplarken analize başlamanın önemi, verinin düzenlenmesi ve kontrolü, bulgulara dair kategorilerin ya da temaların nasıl oluşturulması gerektiği, nitel araştırmalar için yazılım programlarının rolü ve nitel araştırma desenlerine özgü stratejiler incelenmiştir. Veri analizi nitel araştırmacının en çok zaman ve çaba gerektiren aşamalarından biridir. Yazar, verdiği örnek senaryo üzerinden, veri analizinde en yaygın yöntemin, analizle veri toplama süreçlerinin aynı anda gerçekleştirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Bogdan ve Biklen (2007) tarafından, elde edilen verilerin analizinde on temel yardımcı öneri sunulmuştur: (1) Çalışmalarınızın kapsamını sınırlayan ve derinleşmeyi sağlayayan kararlar alabilmek için kendinizi zorlayın, (2) gerçekleştirmek istediğiniz çalışma türüne ilişkin kararlar alabilmek için odaklanmaya çalışayın, (3) çalışmalarınıza yön verebilecek nitelikte analitik sorular geliştirin, (4) önceki gözlemlerinizde elde ettiğiniz bulgular doğrultusunda veri toplama sürecinizi sistematik olarak planlayın, (5) çalışmanın ilerleyen aşamalarında, daha fazla gözlem ve yorumlarınızı aktarın, (6) öğrendiklerinizle ilgili kısa, yansıtıcı notlar tutun, (7) ortaya çıkan fikir ve temalar katılımcılarla görüşmeler sırasında test edilmeli, (8) veri toplama sürecinde elde edilen ilk verilerle birlikte literatür taramasına başlayın, (9) örtük anlamları açığa çıkarabilmek için metaforlar, analogiler ve kavramsal araçları kullanın, (10) farklı görsel yöntemler kullanarak veri analizinizi güçlendirin. Toplanan verilerin düzenlenmesi ve yönetilmesi, çalışmanın erken safhalarında özellikle sistemli olunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum, veri analiz sürecini daha az belirsiz hale getiren ve daha fazla gizemli bir hava veren kodlamayı içerir. Kodlamanın, veriden çalışmaya yönelik kesitler elde etmek için verilerin çeşitli açılara sembolik kısaltmalar yapılmasından ibaret olduğu söylenilmektedir. Verilerin analiz edilmesi işlemi, verinin anlamını ortaya çıkarma sürecidir. Başka bir deyişle, verinin anlamının dışarı aktarılması; insanların ne söylediğini, araştırmacının ne gördüğünü ve okuduğunu birleştirme, indirgeme ve yorumlamayı içerir ki bu süreç, anlam verme sürecidir. Yazar, örnek veriler ve şekillerle adım adım analiz sürecine ilişkin bilgi vermiştir. Ayrıca, bilgisayarların nitel veri analizinde sadece aracı düzenlemede ve kategorize etmede yardımcı olduğu, araştırmacı yerine analiz yapamayacağı ifade edilmiş; nitel araştırmalarda bilgisayar programlarının nasıl kullanıldığı, avantajları ve dezavantajları konularına da değinilmiştir. Bölümün sonunda fenomenolojik yaklaşım, gömülü teori, etnografi, öyküsel analiz ve durum çalışması analizine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Son olarak, yazar nitel araştırmada daha az yaygın olan içerik ve analitik tümevarım konularından bahsetmiştir.

Dokuzuncu Bölüm: Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Etik

Bir araştırmacının güvenilirliği, büyük ölçüde araştırma sürecinin planlanması ve yürütülmesinde gösterilen titizlik ve metodolojik hassasiyete bağlıdır. Yazar, nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliliğin sağlanmasının, incelemenin etik bir biçimde uygulanmasını gerektirdiğini söylemektedir. Nitel araştırmalara özgü etik kaygıların, gerçek anlamda son otuz yılda ilgi görmeye başladığı bilgisi verilmiştir. Türünden bağımsız bir şekilde herhangi bir araştırmaya yönelik kavramsal çerçevenin hazırlanması, verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması ile bulguların paylaşılması, aşamalarını ilgilendiren önemli kaygılardır. Nitel araştırmalarda kullanılan inanırlılık, nakledilebilirlik, güvenirlilik ve doğrulanabilirlik kavramları, nicel araştırmaların nesnellik, iç geçerlik, dış geçerlik ve güvenirlilik kavramlarının karşılığıdır. Araştırma bulgularının dış dünyanın gerçekliğine uyup uymadığı sorunsalı iç geçerlikle ilgilidir. Araştırmacılar gerçekten de, ölçmeyi düşündükleri şeyi mi gözlemliyorlar? Yazar,

nitel araştırmada bulguların inanırılığını güçlendirmek üzere üçgenleme, üye kontrolü, veri toplama sürecine uygun katılım, araştırmanın tutumu ve uzman gözden geçirmesi gibi beş kritik stratejiden bahsetmiştir. Güvenirlik, çalışmalarda ulaşılan bulguların tekrardan üretilip üretilmemesidir. Sosyal bilimlerde güvenirlik sorunlu bir alandır, çünkü insan davranışları asla durağan değildir. Çalışmaya ait bulgular, sunulan verilerle tutarlı ise, o araştırma güvenilir olarak kabul edilebilir. Nitel araştırmacılar, güvenirliği sağlamak amacıyla denetleme, üçgenleme, uzman incelemesi ve araştırmanın konumu tekniği stratejilerini kullanır. Dış geçerlik ise, araştırma sonuçlarının başka durumlara ya da ortamlara uygulanabilirliğini ifade eder. Başka bir deyişle, bu kavram çalışmanın genellenebilirliğini gösterir. Bu bağlamda, nitel araştırmalarda istatistiksel olarak genellenebilir sonuçlara ulaşmak mümkün olmasa da, bu durum nitel bir çalışmadan hiçbir bilgi elde edilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Aslında, nitel araştırmalarda genellenebilirlik kavramına dair en yaygın yaklaşım, çalışmanın etkisini okuyucu ya da kullanıcı açısından değerlendirmektir. Bu bakış açısına göre, okuyucu ya da kullanıcı genellenebilirliği, çalışmanın bulgularının başka durumlara ne ölçüde ya da ne şekilde uygulanabileceği konusunda karar verme sorumluluğunu okuyucuya veya kullanıcıya bırakmaktır. Çalışmayı okuyan kişi, ulaşılan bulguların içinde bulunduğu belirli durumlara uygulanıp uygulanmayacağına kendisi karar verir. Yazar, nitel olan çalışma sonuçlarının farklı durumlara uyarlanabilmesi olasılığını arttırmak için zengin ve yoğun tanımlamaların yapılmasına, aynı zamanda örneklem seçimlerinin daha dikkatli ve özenli olarak yapılması stratejilerine ilişkin açıklamalardan sonra, geçerlik ve güvenirliğe ilişkin anlatılan stratejilerin bir özetinin yer aldığı tabloyu sunmuştur. Bir çalışmanın temelde hem geçerliliği hem de güvenirliği en çok araştırmanın etik davranışlarıyla bağlantılıdır. Nitel araştırmalarda etik sorunlar genellikle verilerin toplanması ve çalışma bulgularının belirlenen hedef kitlelere ulaştırılması aşamalarında gözleendiği söylenebilmektedir. Nitel araştırmalarda kullanılan iki standart veri toplama tekniği olan mülakat ve gözlem, kendilerine özgü etik sorunları sergilemelerinin yanında; veri analizinin başka etik sorunlar doğurabileceği gibi, araştırma bulgularının hedef kitlelere ulaştırılması da, etik sorunların gözlenebileceği bir başka süreç olarak görölmektedir.

Onuncu Bölüm: Nitel Araştırma Raporlarının Yazılması

Toplanan verilerin raporlaştırılmasına yönelik herkesçe kullanılabilircek format bulunmamaktadır. Araştırmacıların araştırma raporlarını nasıl düzenlemeleri gerektiği hakkında genellikle kabul edilen sistemli bir düzenlemenin olmadığı belirtilmektedir. Yazar, bu bölümde kitabın yapılandırma perspektifine uygun olarak, geleneksel nitel araştırmanın yazımı üzerine yoğunlaşarak; çalışmanın sonuçlarının yazılmasına başlamadan önce, öncelikli olarak bir takım aşamaların yerine getirilmesiyle yazma işinin büyük ölçüde kolaylaşacağını aktarmaktadır. Hedef kitlenin belirlenmesi, bir odak noktasının sečilmesi ve oluşturulacak raporun çerçevesinin belirlenmesi söz konusu aşamalardır. Raporun kimler tarafından okunacağı belirginleştiğin de, okuyucuların araştırmaya ilişkin neleri öğrenmek isteyecekleri kendilerine sorulabilir. Soruya verilen cevap, raporun içeriğini yapılandırmaya ve sunma şeklini belirlemeye yardım edebilir. Devamında rapor için öncelikle bir odak noktası belirlenir. Odaklanma, raporun hedef kitlesi, araştırmanın amacı ve veri analizi esnasında ulaşılan bulgular doğrultusunda şekillenir. Bir sonraki aşamada ise, yazma sürecine başlamadan önce ilgili tüm veriler dikkatlice incelenmeli, konu dışı materyaller çıkarılmalı ve veriler belirli yöntemler kullanılarak düzenlenmelidir. En ideali bu işlemlerin bütüncül olarak yürütölmesidir. Çalışmanın çerçevesinin metleştirilmesinden sonra, raporun ilk taslağı oluşturulabilir. Bu bölümde, yazar tarafından genel olarak raporda bulunması gereken kısımların neler olduğuna, metodolojiye, diğer araştırmaları kaynak gösterme biçimine, verilerin nasıl sunulacağına ve diğer kısımların raporun neresine yerleştirilmesi gerektiğine dair nitel araştırmacıların karşı karşıya kaldığı bazı sorunlar ifade edilmiştir. Bütün raporlar, araştırılan probleminin doğasını, araştırmanın yürütölüş biçimini ve bulguları tartışır. Metodoloji alanı, en azından geçerlik ve güvenirliği sağlamak için hangi tür ölçümlerin yapıldığı, örneklemin nasıl sečildięi, verilerin nasıl toplandığı ile analiz edildiğini kapsar. Son olarak, yazar sonuçların rapor edilmesinde kullanılan formatın, araştırmanın mali destekçisine, amacına ve hedeflenen okuyucuya bağlı olarak çok çeşitlilik gösterdiğinden bahsetmiştir. Çoęu araştırmanın araştırma sonuçlarını yayımlamak istediği ve bu yayımlamanın genellikle alanda düzenlenen konferanslar ya da dergiler aracılığıyla yapıldığından söz edilmiştir.

EK: Bir Nitel Araştırma Çalışmasının Yöntem Bölümü

Yazar son olarak bir nitel araştırma çalışmasının yöntem bölümüne ait bir şablon sunmuştur. Bu şablonun genellikle bir yüksek lisans ya da doktora tezinin üçüncü bölümünü (yöntem bölümü) oluşturduğunu ifade etmektedir. Yöntem aşamasının her bölümünü, bu kitapta o konuyu daha detaylı olarak ele aldığı bir bölüme göre yazmıştır. Kitabın bu bölümünün genel bir rehber niteliğinde görülmesi, her çalışmanın kendine özgü olduğu ve yöntem bölümünün kişinin çalışmasının özel koşullarına göre değişiklik gösterebileceği vurgulanmıştır.

Sonuç

Sharan B. Merriam'ın ifade ettiği gibi; kendi literatür temeli, dergileri, özel olarak ilgilenen gruplar ve düzenli bir hale dönüşen konferanslarıyla nitel araştırmalar oldukça gelişmiş bir çalışma alanı olmuştur. Bu bağlamda, her geçen gün yaygınlaşan ve kabul edilen nitel paradigmayla yapılan araştırmaların desenlenmesi ve uygulanması üzerinde durularak, nitel alanda çalışmalar yapacak araştırmacıların faydalanabileceği bir başvuru kaynağı oluşturulmuştur.

Nitel araştırma yapmayı düşünen araştırmacılarca, araştırmanın desenlenebilmesi ve uygulanmasının oldukça önemli bir aşama olduğu bilinmektedir. Kitabın kolay, takip edilebilir bir sunumla alanın yeni araştırmacılarına nitel araştırmayı anlatabilme çabalarının bir ürünü olduğu vurgulanmıştır. Kitabın asıl amacı, nitel bir araştırmayı yapabilmek için hazırlanan bir rehber el kitabı olmasının ötesinde, araştırmacılara nitel araştırma bakış açısının felsefi ve teorik arka planına ilişkin detaylı bilgiler sunmaktır.

KAYNAKÇA

- BATESON, M. C. (1990). *Composing a life*. NewYork: Penguin Books.
- BOGDAN, R.C. ve BIKLEN, S.K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. Boston: Pearson.
- GOLD, R. (1958). *Roles in sociological field observations*. *SocialForces*, 36, 217-223
- PATTON, M. Q. (2002). *Çhialitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- MERRIAM, B. S. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber [Qualitative research: A guide to design and implementation]*(Çev. Ed: S. Turan). Ankara: Nobel Yayınları.